A MAGYAR BÉLYEGEK MONOGRÁFIÁJA

III

A MAGYAR BÉLYEGEK MONOGRÁFIÁJA

A MAGYAR BÉLYEGEK MONOGRÁFIÁJA III.

MAGYAR POSTABÉLYEGEK ÉS POSTAI BÉRMENTESÍTÉS 1867–1899

Írta
KOSTYÁN ÁKOS, MADARÁSZ GYULA, MAKKAI LÁSZLÓ Dr.,
ORBÁN FERENC, REND FERENC Dr.

KÖZLEKEDÉSI DOKUMENTÁCIÓS VÁLLALAT
1968

Szerkesztő bizottság
NÉVI PÁL
STEINER LÁSZLÓ Dr.
SURÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztési munkatárs
KADOCSA GYULA Dr.
és
PÁKOZDI LÁSZLÓ

Borítót tervezte
LENGYEL LAJOS
Kossuth-díjas könyvművész

© A Magyar bélyegek Monográfiája III. kötet
Kiadja a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége
A kiadói munkát a Közlekedési Dokumentációs Vállalat végezte
Igazgató: Szöllősi Ernő
Műszaki szerkesztő: Habermann József
Alak: B/5. Terjedelem: 59 (A/5) iv. Ábrák száma: 646 Példányszám: 10 000
Munkaszám: 2533

67.08389/4 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

MAGYAR KLASSZIKUS BÉLYEGEK

Klasszikus bélyegek alatt rendszerint valamely ország *első két-három bélyegkiadását* szoktuk érteni. De nem csupán ennyit. A korai bélyegkiadások a legtöbb ország esetében még a postai forgalom viszonylag fejletlenebb stádiumában s egyben viszonylag fejletlen technikával készültek, következésképpen a klasszikus bélyegek aránylag *ritkák*, s bélyegrajz, fogazás, papír tekintetében nagy *változatosságot* mutatnak. Éppen ezért a klasszikus bélyegek megérik és meg is kívánják az *alapos tanulmányozást*, típusok, altípusok, változatok, sajátosságok kutatását és rendszerezését.

Az önálló magyar postaigazgatás 1867 és 1899 között kiadott bélyegei mindezeknek a feltételeknek eleget tesznek. Ha az Osztrák–Magyar Monarchia mindkét felében használatban volt 1867. évi császár-királyfejes, valamint a csak Magyarország számára készült 1871. évi királyfejes és 1874. évi borítékrajzú bélyegeket a rajz, a nyomási technika, a vízjel és a fogazás szempontjából több kiadásra bontjuk, végeredményében mindössze háromféle bélyegképről van szó, s ez áll az újságbélyegekre is. Egységbe foglalja egyébként ezt a korszakot a pénzrendszer is; a krajcáros és forintos címleteket 1900-ban a fillér és a korona váltja fel. A krajcáros-forintos bélyegek közül kerülnek ki legnagyobb bélyegritkaságaink: az 1867. évi kiadás 50 krajcárosa, az első 2 krajcáros, a kőnyomatos 3 krajcáros, az 1874. évi 9½-es fogazású 3 krajcáros, az 1888. évi sorfogazású 20 krajcáros s az 1899. évi sorfogazású 12, 20, 24 és 50 krajcáros, valamint a rejtélyes határőrvidéki hírlapilletékbélyeg. Ezekkel a későbbi időkből — tévnyomatokat és egyes blokkokat, kisíveket nem számítva — csak egy-két portóbélyegünk vetekedhetik. Ami végül a változatosságot illeti, arra sem lehet panasz: a háromféle bélyegkép 8 kiadásra, azokon belül (főleg fogazási eltérések révén) számos csoportra bomlik, nem is beszélve a típusokról, altípusokról, változatokról, metszetjavításokról, vízjelállásokról, továbbá a különböző nyomási és fogazási szabálytalanságokról, szín- és papírféleségekről.

Minden okunk megvan tehát arra, hogy az 1867 és 1899 között kiadott magyar bélyegeket klasszikusoknak tekintsük. Vita legfeljebb a borítékrajzú bélyegek körül lehetett, az idők folyamán azonban ezek a bélyegek szépségükkel, szinte minden egyes darabot egyedülállóvá tevő sokféle sajátosságukkal, s nem utolsósorban a gyűjtők szaporodásából következő növekvő ritkaságukkal gyakorlatilag kiharcolták a klasszikus rangját, amelyet most mi csak elismerünk és nem önkényesen adományozunk.

Monográfiánk első kötetében a magyar postai kezelés történetét kor-

szakolva, az 1867 és 1920 közötti időt tekintettük egységes periódusnak, a postabélyeg aranykorának nevezve azt. A postabélyegnek (s a vele lényegileg azonos bélyeges postai nyomtatványnak, a „teljes"-nek) a bérmentesítésben való térhódítása, a készpénzbérmentesítés fokozatos elbalása s a gépi bérmentesítés előfutárainak a megjelenése a tartalma ennek a korszaknak, melynek a magyar klasszikusok időszaka önmagában is egységes alperiódusát képezi. A bélyeg (illetve a bélyeges postai nyomtatvány), mely eredetileg csak a levélposta és a hírlapkezelés területén volt használatban, behatolt a másik két kezelési ág, a távírda (1873) és a kocsiposta (1888) területére is, hogy 1904-ben, a portóbélyeg megjelenésével a készpénzbérmentesítést végképp az alkalmi szükségmegoldások perifériájára szorítsa. Ezzel közel egyidőben, 1906-ban tűnik fel nálunk (ha még nem is bérmentesítő hivatással) az első bélyegzőautomata, majdan a gépi bérmentesítésnek a bélyeggel versengő modern eszköze. Nem érintjük itt most a hely-kelet és kezelési bélyegzéseket, mert — a bélyegzésgyűjtők dolgának megkönnyítésére — ezeket 1867-től napjainkig egységesen, külön kötetben fogjuk tárgyalni, s csak annyit jegyzünk meg, hogy a századforduló körül a bélyegzések tekintetében is jelentős változások következtek be (eltűntek a kezelési ágak külön helykelet bélyegzői, feltűnnek a máig használatos kerékrendszerű bélyegzők stb.) A XIX. század második fele tehát a kezelési technika tekintetében is elkülönül a XX. századtól.

A klasszikus bélyegek ritkaságából és változatosságából következik — mint mondottuk — feldolgozásuk igényessége. Monográfiánk valóban a klasszikusoknak kijáró alapossággal és részletességgel tárgyalja 1867 és 1899 között kiadott bélyegeinket és bélyeges postai nyomtatványainkat. Részben összefoglalva a korábbi kutatási eredményeket, részben — és nem kis részben — új kutatásokkal egészítve ki azokat, olyan mélységig tárja fel a nyomási és fogazási sajátosságokat, valamint a papírféleségeket, hogy szinte minden egyes bélyeg külön „egyéniséggé" válik a sokoldalú megvilágításban, különösen ha a különféle küldeményfajtákon való kombinációjukat, a „frankatúra" változatait és a bélyegzéseket is tekintetbe vesszük. S ez az a rang, amely megilleti a klasszikus bélyeget: nem egyszerűen a katalógus ilyen és ilyen számú tétele, hanem sokféle jellegzetesség egyedi kombinációja; minden darab így vagy úgy unikum. Persze, a gyűjtők többsége nem terjeszkedhetik ki minden sajátosság rendszeres gyűjtésére, de tudjon ezekről, mert csereanyagának értéke is növekszik, ha megtalálja az ebben vagy abban a gyűjtési ágban specializálódó partnert. Az ilyen specializálódás előmozdítása monográfiánk egyik célja; egyaránt emeljük ezzel a magyar filatéliai kultúra színvonalát és bélyegeink filatéliai értékét.

E kötet anyagának beosztásánál a II. kötetben kialakított rendszert követtük: az egyes bélyegkiadásokat kronológiai sorrendben tárgyaltuk, a „teljeseket" az azonos rajzú bélyegkiadáshoz kapcsolva. Kivételt itt is a csak részben postai jellegű hírlapilletékkel (szignettával és bélyeggel) tettünk, ez az utolsó fejezetbe került. A borítékrajzú bélyegek öt kiadását a nyomási technika (réznyomás és magasnyomás) különbségeinek megfelelően két csoportban tárgyaltuk, mert ezt tette szükségessé a nyomóeszközök azonossága, de megfelelő módon elkülönítettük a vízjel szerinti kiadásokat. Az egyes bélyegkiadásokon belül a tárgyalás sorrendje: a kiadás története és irodalma, a nyo-

más technikája, nyomási hibák, papiros, vízjel, fogazás, enyvezés, postai felhasználás, újnyomat, hamisítások és hamisítványok.

A feldolgozásban előttünk jártak érdemeiről a szövegben a megfelelő helyeken megemlékeztünk, két nemrég elhunyt munkatársunkról azonban itt külön is kell szólnunk. Visnya Sándor, a borítékrajzú bélyegek kiváló szakértője nem érhette meg, hogy kutatásait a Magyar Bélyegek Monográfiájában összefoglalhassa. Gazdag hagyatékát felhasználtuk és — ahol lehetett — igyekeztünk eredeti megfogalmazásait is átvenni, hogy egyéni hangja se hiányozzék ebből a kötetből, amely az ő munkája nélkül aligha jöhetett volna létre. Szakmány Lászlót a korai halál megakadályozta abban, hogy a magyar „teljesek" kutatásában az alapvetésnél tovább jusson. Erre az alapra építve nyújtjuk itt e téma első monografikus igényű feldolgozását. Monográfiánk e kötetét, mely sokat köszönhet mindkettőjük munkásságának, kegyelettel őrzött emléküknek ajánljuk.

I. Fejezet

A KÉSZPÉNZBÉRMENTESÍTÉS

1867—1903

A magyar postaigazgatás tárgyi időszakát joggal nevezi a Monográfia I. kötete a postabélyeg aranykorának. S tegyük hozzá, hogy a korszak vége már jóformán a készpénzbérmentesítés alkonyának látszik.

A bélyeges bérmentesítés majdnem százszázalékos megvalósulása — természetesen a készpénzbérmentesítés rovására — nem máról holnapra, és nem minden átmenet nélkül következett be. Sőt ez az átmenet sem egységesen zajlott le a postakezelés egész területén. A bélyeg térhódítása nemcsak kezelési ágazatokat, hanem legtöbbször azokon belül, sokszor még az egyes küldeményfajtáknál belül is más és más időpontban kezdődött és teljesedett be. Célszerűnek tartjuk éppen ezért az önállóság elnyerésének idejében a küldeményfajták bérmentesítési változatainak rögzítését, valamint a készpénzbérmentesítés területveszteségeinek küldeményfajtánkénti vázolását.

A levélposta keretében mind a közönséges, mind a rovatolt küldemények postadíjait bélyegben rótták le. A levélposta küldeményfajtáinak későbbi egyedi — gondolunk itt a különféle levelezőlapokra, nyomtatványokra stb. — kivétel nélkül a bélyeges bérmentesítés kategóriájába tartoztak; akár mint postai kiadású értékjegyes nyomtatványok alakjában, akár magánosok előállításában kerültek postai forgalomba. A kezdeti években esetleges bélyeghiány — rendszerint a nagyobb értékű címleteknél — vagy egyéb okból még szórványosan előfordul a levélposta-küldemények készpénzbérmentesítése. Ezekben a ritka esetekben a postai díj összegét még ugyanúgy kézírással jegyezték fel a levelekre, mint az osztrák postaigazgatás idejében. Ezek az előírások továbbra is érvényben maradtak. Ilyen esetekben a díjösszeg feljegyzése mellé FRANCO szövegű bélyegzőt kellett ütni, és a levél címoldalát kereszt alakban tintával át kellett húzni. Így is vették fel a szórványosan készpénzzel bérmentesített leveleket, mert az említett, majd az ezek helyébe lépő BÉRMENT szövegű bélyegző ugyanis a kocsiposta küldeményeknél előírt használat miatt a hivataloknak rendelkezésére állt.

A levélposta egyetlen egy területén őrizte meg hegemóniáját a készpénzbérmentesítés: a portós levélposta-küldemények kezelésénél. A részben vagy teljesen bérmentetlen levélposta-küldemények díjhiányát — portóját — a címzettől szedték be. A levélpostaportó kétszerese a hiányzó díjrésznek, amelynek azonban alsó határa mindig kötött. A portózás tényére, valamint a beszedésre kerülő összegre vonatkozó jelzéseket a felvevő, ha az esetleg elmulasztotta, úgy az irányító postahivatalok tintával, majd kék irónnal jegyezték a küldeményre. Később pedig rátértek a jelzőbélyegzők használatára. A portózás

tényét *P, T* betűvel vagy *PORTO* szóval írták, vagy bélyegezték a küldeményre. A század vége felé a nagyobb kézbesítőhivatalokat az említett betűbélyegzőkkel és a mindenkori portódíjszabásnak megfelelő portóösszeget jelző számbélyegzőkkel szerelték fel. Az 1. ábrán bemutatott korabeli portózott levelezőlapra a felvevőhivatal — Kassa 2 — jegyezte fel kék irónnal a „*P*" jelzést, a kézbesítőhivatal — Budapest 4 — pedig „PORTO" és „16" fillér díjösszeg bélyegzéssel látta el. A készpénzes portókezelésnek első portóbélyegeinknek 1903 végén való forgalomba bocsátása vetett véget.

A pénzutalvány forgalomban az összes díjlerovás bélyeggel történt. Hasonló a helyzet a hírlapkezelésnél is, ahol mind a szállítási díj, mind az illeték megfizetésének igazolására bélyeget ragasztottak a küldeményre, illetve az illetéklerovásnál 1868. június hó 20-ig signeta-t használtak.

A kocsiposta-küldemények — csomag, értéklevél, majd később az utánvételes küldemények — bérmentesítése az önállóság küszöbének átlépésekor készpénzzel történt. Ezek postai díját az eddigi gyakorlatnak megfelelően kézírással jegyezték a küldemény előírt részére. A kiegyenlítés megtörténtét a kezdeti években, még az osztrák postaigazgatás idejében használt FRANCO szövegű sor-, vagy ellipszis keretű bélyegzők lenyomatával igazolták. Ezeket azonban csakhamar felváltják a fekvő téglalap alakú, kerekített sarkú „BÉR-

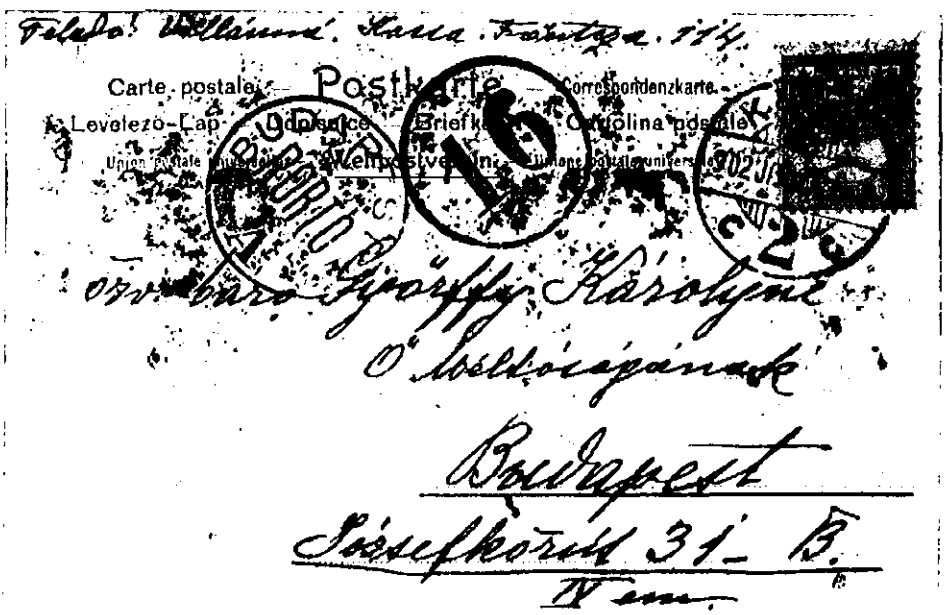

1. ábra

MENT" szövegű magyar jelzőbélyegzők. Ezekkel minden olyan postahivatalt felszereltek, amelynek működési köre kocsiposta-küldemény felvételére kiterjedt. A 2. ábrán egy korabeli készpénzzel bérmentesített kocsipostaküldemény fajtát — (csomagszállítólevél) — mutatunk be. A kocsiposta-

küldemények készpénzbérmentesítési rendszerén az első rést az 1888-ban kiadott és a részben bélyeges bérmentesítést bevezető rendelet üti. A kocsipostaküldeményeken kívül ez azonban a táviratokra is vonatkozik. A felesleges ismétlések elkerülésére közbevetve, eddig az időpontig felvázoljuk a táviratok díjlerovásának rendszerét.

A Postával együtt a Távírda is 1867-ben nyerte el önállóságát. A távirati díjak lerovása készpénzzel történt. A bélyeghasználat szele azonban csakhamar elérte a Távírdát is. 1873-ban a táviratok bérmentesítésénél a Távírda is rátért a bélyeghasználatra. 1879-ben megkezdődött a Távírdának a postával való egyesítése, amelyet fokozatosan úgy hajtottak végre, hogy az általában 1888-ban fejeződött be. Ebben a közel tízéves időszakban a táviratokat a posta kebelében ismét készpénzbérmentesítés mellett vették fel.

Ilyen előzmények után látott napvilágot az 1888. május 11-én kelt — (PTRT. 1888. évi május 16-i 23. sz.) — 10 021. sz. „A kocsipostaküldeményeknek és táviratoknak frankójegyekkel való bérmentesítése" tárgyú rendelet. A kérdés szempontjából fontos „Általános rész. 1. pont"-ját szó szerint ide iktatjuk:

„Folyó évi június 1-től kezdve azon posta- és távírdadíjak, melyek eddig a küldemények, illetve táviratok föladásakor készpénzben szedettek be, és ugyancsak készpénzben számoltattak el, amennyiben 10 frtot meg nem haladnak, frankojegyekkel lesznek fizetendők."

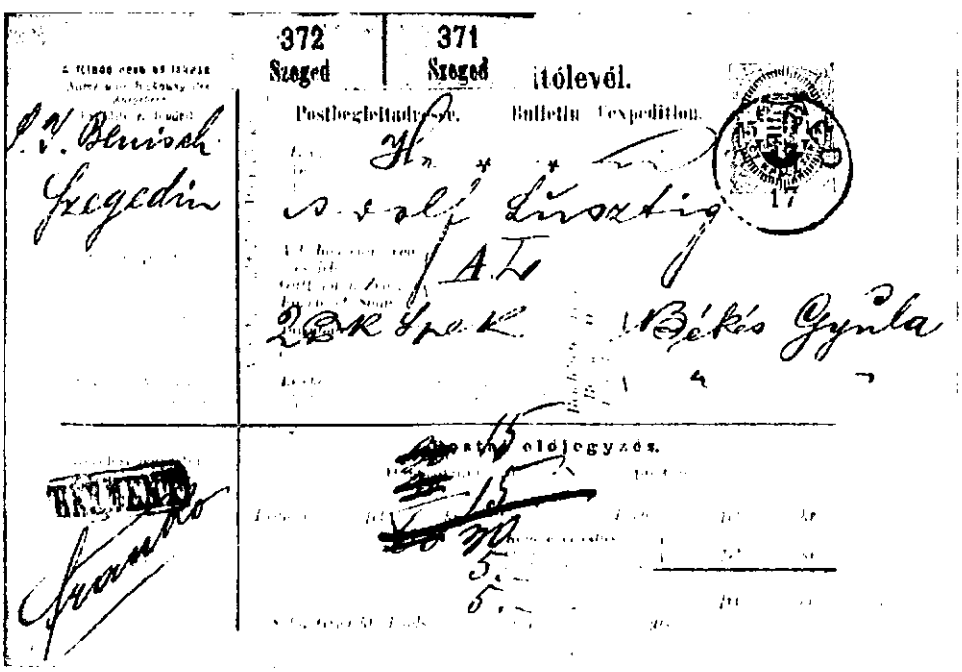

2. ábra

A rendelet különben nem mondja ki, de egy további szakaszából következik, hogy a magántáviratok felvételére feljogosított vasúti távírdák ezzel egyidőben szintén rátértek a jelzett bérmentesítési határig, a bélyeges bérmentesítésre. Megállapításunk alapját képező 19. pontját idézzük:

„A magántáviratok felvételére jogosított vasúti távírdahivatalok számára az értékcikkekből (frankojegyek — és értéket képviselő nyomtatványok) szükségeltető mennyiséget a vasúti igazgatóságok a közmunka- és közmunkaügyi ministeriumnál félévenként utólagos elszámolás mellett szerzik be."

Alig két évvel később jelenik meg a 11 828. sz. rendelet — (PTRT. 1890. évi március 21-i 17. száma)—, amely szerint:

„Folyó évi április 1-től készpénzben már csak azon frankodíjak számolandók el, melyek a csomagoknál és pénzeslevéleknél 20 frtot, táviratoknál az 50 frtot meghaladják; ezen összegig terjedő frankodíjak a küldeményre (csomag szállítólevélre, pénzeslevélre, táviratra) ragasztandó frankójegyekkel rovandók le."

A felemelt díjértékhatár azt jelenti, hogy mind a kocsiposta-küldeményeknél, mind a táviratoknál a készpénzbérmentesítést gyakorlatilag megszűntnek tekinthetjük.

A távirati díjtételeket 1892. január 1-től mérsékelték. Ezzel kapcsolatosan több intézkedést adtak ki, amelyeknek egyike ha nem is szorosan és közvetlenül a postaigazgatás területén, de visszaállította a készpénzbérmentesítést. Az 1891. december 10-én kelt 79 083. sz. rendelet — (PTRT. 1891. évi december 17-i 71. száma) — az új díjtételeknek megfelelően szabályozza a vasúti távírdák és az állami távírda között a távirati díjaknak a megosztását. A rendelet 1. pontja kimondja:

„A f. évi 79.082. sz. a. közzétett rendeletemmel a fenntírt naptól kezdve megállapított s *a vasúti távírdákra* is kötelező új távírdai díjak a vasúti távírdáknál feladott táviratok után *készpénzben* szedendők be.

Frankojegyek használatát ennélfogva e naptól kezdve a vasúti távírdáknál beszüntetem." (Kiemelések szerzőtől.)

A táviratok mint postai küldemények a többi küldeménytől egy alapvető eltérésben különböznek. A bélyeg mindig a postaküldeményre, vagy annak kísérőjére — (szállítólevél) — kerül, és a felvevő hivataltól azzal együtt megy el. A táviratoknál a bélyeget a távirati űrlapokra ragasztják s az a felvevő hivatalnál marad. Tehát a kézbesített táviratokon bélyeg soha sincs. Az űrlapokra a bélyegek felragasztási helyét pontosan meghatározták. Minden magyarázat helyett a legegyszerűbb, ha idézzük a bélyeges bérmentesítés kiterjesztésére kiadott és már említett rendelet vonatkozó 24. pontjának utolsó bekezdését.

„A frankojegyeket ugyanazon papírlapra kell felragasztani, a melyen a távirat írva van, legyen az forgalomba levő bélyegtelen táviratlap, vagy a feladó saját papírja; előbbi esetben a frankojegyek a táviratlap felső közép részén, utóbbi esetben a beírt oldalon, a mennyiben pedig a megadott helyen el nem férnek, a papírlap hátsó oldalán ragasztandók fel."

A készpénzzel bérmentesített küldemények kezelésénél használt bélyegzők ismertetésénél eltekintünk a hivatalok felsorolásától. Tesszük ezt elsősorban azért, mert ezek — elenyészően kevés bélyegzőtől eltekintve — a hivatalnevet különben sem tartalmazzák. Az ismert változatokat azonban a bélyegzések-

nél szokásos módon, rendeltetésük és típusuk szerint táblázatosan összefoglaljuk. Szükségesnek tartottuk ezt azért, hogy a típusszám segítségével bármilyen idetartozó bélyegzést egyértelműen meghatározhassunk. A típusképzésnél a hk-bélyegzőknél rögzített elveket itt értelemszerűen alkalmazzuk és csak az eltéréseket vázoljuk fel. Az egyéb még szükséges ismeretet az I., II. és VI. kötet megfelelő fejezeteiben találjuk meg.

A típusszámot a szöveg írásmódja alapján — úgy mintha hivatalnév lenne — állapítjuk meg, de a helynévhiány érzékelésére mindig nullával kezdjük. A szöveg tartalmának változatait pedig a *t* jelzéssel, mint típusváltóelemmel határozzuk meg. A típuscsoportok itt természetesen kizárólag csak alakot jelentenek, mert ezek nem h- és nem hk-bélyegzők. A sorbélyegzők típuscsoportjele *A*, a négyszögleteseké *B*, az ellipszis alakúaké *C*, a kör alakúaké *E* és a háromszögűeké *X*.

A készpénzbérmentesítő bélyegzőket az alkalmazásukról eddig mondottaknak megfelelően két csoportba osztva tárgyaljuk.

1. *A készpénzbérmentesítés jelzőbélyegzői. Kpb—Jb—*

A még ritkán — a kezdeti években — készpénzbérmentesítéssel feladott levélpostaküldemények-, valamint a kocsipostaküldeményeken a kézírással feljegyzett bérmentesítési díj megfizetését igazoló bélyegzőket *bérmentesítő jelzőbélyegző*-nek nevezzük. Használatuk a levélpostánál 1875 után általában megszűnt; a kocsipostaküldeményeknél 1888-tól, amikor csak 10 ft díjtétel felett kellett készpénzzel bérmentesíteni, erősen csökkent. A bélyegzős bérmentesítésnek 1890-ben a 20 ft díjösszeghatárig való felemelésével pedig gyakorlatilag megszűntnek tekinthetjük. Ismert változatok:

t_1 ...FRANCO	t_3 ...BÉRMENT.
t_2 ...BÉRM:	t_4 ...BÉRMENT

A kocsipostaküldemények portóját — tehát ha a címzett fizette a postai díjat — valamint a díjhiányos levélpostaküldeményeknél használt és a portófizetés kötelezettségére utaló szövegű bélyegzőket *portózó jelzőbélyegző*-nek nevezzük. Változataik:

t_{11} ...P	t_{15} ...PORTO/X
t_{12} ...P.	t_{16} ...T
t_{13} ...P. L.	t_{17} ...T.
t_{14} ...PORTO	

A t_{15}-ös változatnál az „X" ellenőrzőbetűt — A-t, vagy B-t — jelent. A Kpb—Jb csoport eddig ismert típusait az I. típusmutatótáblázatba foglaltuk össze.

2. *A készpénzbérmentesítés portóösszeg bélyegzői. Kpb—Po—*

A portóösszeg bélyegzőket kizárólag levélposta küldeményeknél alkalmazták a kézbesítéskor fizetendő díjösszeg feltüntetésére. A forintérték időszakában sorbélyegzőt használtak, amely csak az értékszámot tartalmazta a leggyakrabban előforduló portóösszegnek megfelelő 2, 4, 6, 10 és 15 krajcár

Kpb	Típusmutatótáblázat I.	Jb
	A készpénzbérmentesítés jelzőbélyegzői	
	Bérmentesítő jelzőbélyegzők	A
	A. Típuscsoport. Sorbélyegzők	

FRANCO	FRANCO	BÉRM:	BÉRMENT.
01 t_1	01a t_1	01a t_2	01 t_3

B	B. Típuscsoport	Portózó jelzőbélyegzők	A
	Négyszögletes bélyegzők	A. Típ. csop. Sorbélyegzők	

01a t_4 Z_3

01a t_4 Z_4

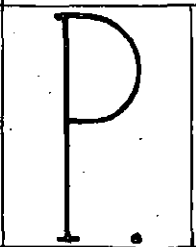

01 t_{12}

B	B. Típuscsoport	C	C. Típ cs.	E	E. Típuscsoport
	Négyszögletes bélyegzők		Ellipszis b.		Körbélyegzők

01e t_{12} Z_7

01e t_{17} Z_7

01a t_{13}

01a t_{11}

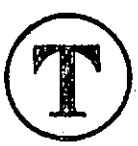

01a t_{16}

E	E. Típuscsoport	X	X. Típuscsoport
	Körbélyegzők		Háromszögbélyegző

630c t_{15c}

01q t_{14}

értékben. A számjegyek típusa antikva, magasságuk 17 és 22 miliméter. A koronaérték bevezetése után gyakran alkalmazták az értékjelzést is „f", vagy „fillér" alakban. Az eddig ismert értékszámsor 2, 4, 6, 8, 10, 12, 16, 20 és 50 fillér.

Az értékszám és értékjelzés egymáshoz viszonyított elhelyezése szabja meg a változatokat, amelyekből eddig négyfélét ismerünk

t_1 ... csak értékszám (pl. 12)
t_2 ... értékszám és f (pl. 2 f)
t_3 ... értékszám és fillér (pl. 10 fillér)
t_4 ... értékszám/fillér (pl. 8/fillér)

Az ismert portóösszeg bélyegzések típusait a II. és III. típusmutatótáblázat tartalmazza.

A portóbélyegek rendszeresítése után ezeket a számbélyegzőket továbbra is használták, de most már csak mint jelzőbélyegzőket. A megfelelő portóösszeget ugyanis bélyegben ragasztották fel. Tehát bélyegzéseiket csak a portóbélyegek megjelenéséig sorolhatjuk a készpénzbérmentesítő bélyegzések csoportjába.

A portóbélyegek kibocsátásával zárul az a korszak, amelyben, ha mind kevesebb helyen, de még előfordul a klasszikus értelemben vett készpénzbérmentesítési forma. Közel két évtizednek kellett eltelnie, amíg a készpénzbérmentesítés ismét feltámad és elindul azon az úton, amely előbb-utóbb a bélyeges bérmentesítés háttérbe szorításához vezet.

Kpb	Típusmutatótáblázat II.	Po
	A készpénzbérmentesítés bélyegzői	
A	Portóösszeg bélyegzők	
	A. Típuscsoport. Sorbélyegzők	

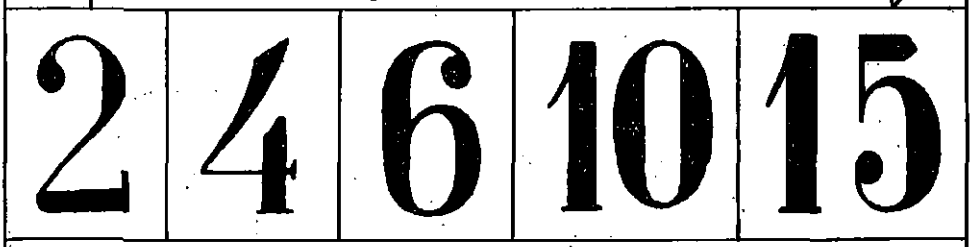

Ola t_1 M=22

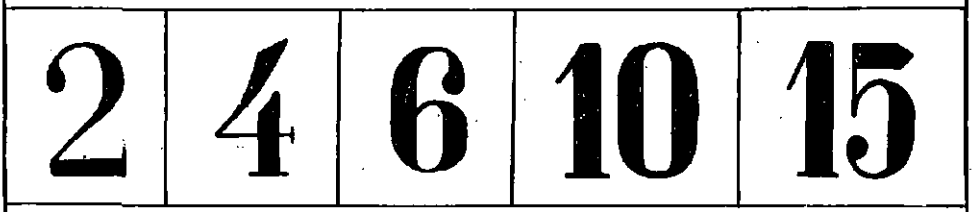

Ola t_1 M=17

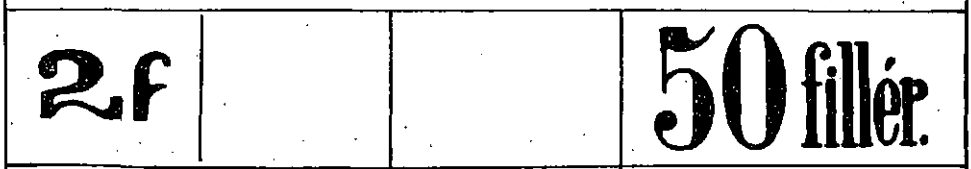

Ola t_2 Ola t_3

E	E. Típuscsoport
	Körbélyegzők

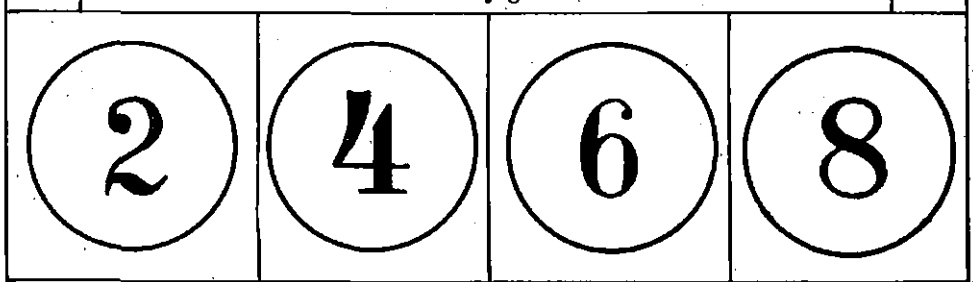

Ola t_1

Megjegyzés: Az *A* típuscsoportnál feltüntetett számmagasság — M=17, illetve 22 mm-középérték. Az egyes fajtákon belül a valóságban ez 16 — 18 és 20 — 23,5 mm között váltakozik

Kpb	Típusmutatótáblázat III.	Po
	A készpénzbérmentesítés bélyegzői	
E	Portóösszeg bélyegzők	
	E. Típuscsoport. Körbélyegzők	

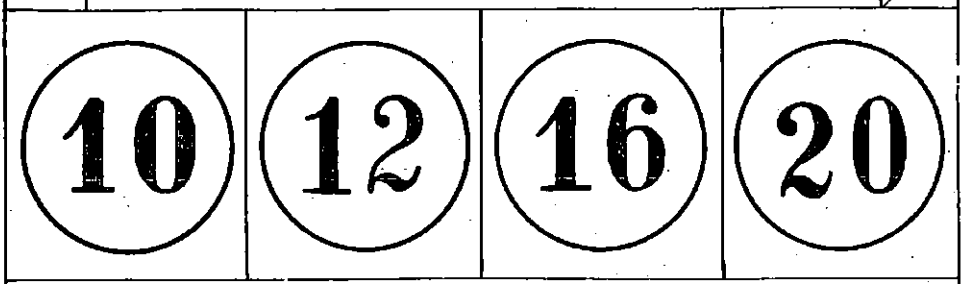

01a t_1

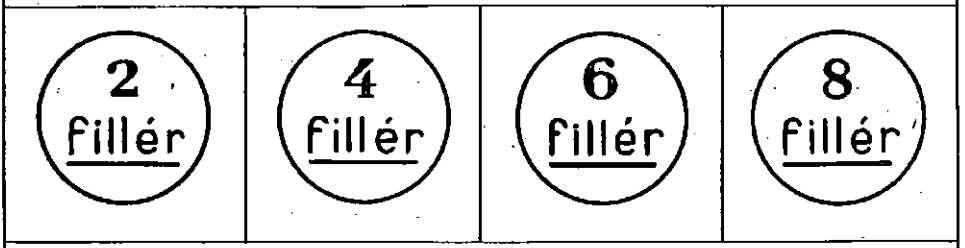

0120b t_4

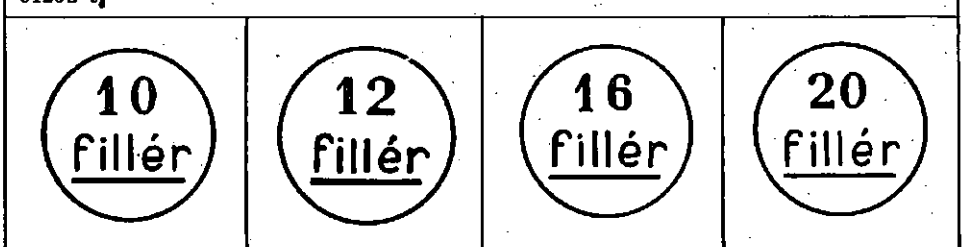

0120b t_4

II. Fejezet

AZ 1867-ES KIEGYEZÉSI POSTABÉLYEGEK KIBOCSÁTÁSA

A kibocsátás története

Magyarország az 1848/49-es szabadságharcban elszenvedett bukása után, függetlenségét elvesztve, Ausztria koronatartományává lett és tartományi kormányzás alá is került, melyet Bécsből igazgattak.[1]

A magyarok azonban szívósan küzdöttek az elnyomatás ellen és önállóságra törekedtek. Céljaik elérésében nagymértékben segítségüket szolgálta az, hogy Ausztria 1850 és 1867 között több hadjáratot is viselt. Így

1850/52-ben Dánia ellen hadakozott Schleswig-Holstein miatt;
1854/57-ben következett Havasalföld és Moldva megszállása;
1864-ben Dánia elleni második háborúja folyt le és
1866-ban Poroszország és Itália ellen harcolt.

Ezek a háborúk nem a legszerencsésebb eredménnyel végződtek. Az 1866-os osztrák–porosz háború elvesztése után átmenetileg annyira meggyengült Ausztria nagyhatalmi helyzete, hogy a mind erőteljesebben jelentkező magyar nemzeti törekvéseket az osztrák birodalom császára, I. Ferenc József nem hagyhatta figyelmen kívül, és a 17 éves önkényuralom romhalmazán, 1867-ben, megegyezést kötött Magyarországgal.

Elismerte az ország „történelmi individualizmusát" és vállalta az alkotmányosságot, a Deák Ferenc képviselte paritásos[2] elv alapján kettős monarchiát alkotván, melyben Magyarország egyenrangú társországgá vált.

A kiegyezés szerint Ausztriát és Magyarországot csak az uralkodó személye, valamint a három közös minisztérium[3] kapcsolta össze. Ezért I. Ferenc Józsefet magyar királlyá is megkoronázták 1867. június 8-án Szent István koronájával. Eddig az időpontig csak mint „Fejedelem"-ről emlékeztek meg róla, illetőleg így említik az uralkodót az egykorú hivatalos iratok.

A kiegyezés a birodalom megoszlását hozta magával, de egyúttal a kettős monarchia megalakulását is eredményezte. A birodalom kettéválasztását fokozatosan hajtották végre; ezt mutatja a postaszolgálat kialakítása, illetőleg átszervezése is.

A postaszolgálat különválasztására irányuló megelőző tárgyalásokat Pesten kezdték meg 1867. március 22-én.

1 Alkotmányát elvesztve, területét feldarabolták. Erdély és Horvátország külön tartományokká lettek, míg a Duna—Tisza közének Szegedtől délre eső részéből új tartományt alakítottak ki Szerb Vajdaság név alatt.

2 Paritásos elv=egyenlőség és viszonosság.

3 A külügy-, a hadügy- és a pénzügyminisztérium. Ezek miniszteri tisztét felváltva magyarok és osztrákok töltötték be.

W. KOLBENSTEINER képviselte az osztrák felet; írásbeli megbízatása a következőképpen szólt:

„Az Önre bízott küldetésben Ön köteles azon alaptételhez ragaszkodni, hogy a postaszolgálat vezetésének szétválasztása a postai rendeletalkotás egyformaságát az erre vonatkozó előírásokban és irányelvekben ne csorbítsa, a postaintézmény használatát a közönség részére meg ne nehezítse, az a postaforgalomban semmi akadályt és késleltetést ne okozzon és annak a jelenleg érvényes postai szerződésekben a külfölddel szemben szabályozott kapcsolatokat semmilyen módon sem szabad érinteni." P. Nr. 470 HM.

Magyar részről FEST Imre[4] országgyűlési képviselő vezette a tárgyalásokat GERVAY Mihály[5] — volt nagyváradi postaigazgató, a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium alakulóban levő postaügyi osztályának osztálytanácsosi rangban kiszemelt vezetője segítségével.

A tárgyalások zökkenőmentesen folytak és csak két kérdésben merült fel nehézség. Az egyik volt a Katonai Határőrvidék hovatartozandósága — de ez végül is a birodalmi hadügyminisztérium kívánsága szerinti megegyezésre vezetett. A nagyobb nehézséget Magyarországnak az az óhaja okozta, hogy külön postabélyeget kívánt megjelentetni, de a tárgyalások folyamán e tárgyban is megegyezés született.

Az ideiglenes megegyezést, amely 1867. év végéig volt érvényes, 1867. április 2-án írták alá Pesten. Osztrák részről azonban óhaj merült fel kisebb változtatások iránt, melyekhez a magyar kereskedelemügyi miniszter április 9-én pótlólag hozzájárult, és így semmi akadálya sem volt tovább, hogy az ideiglenes megegyezés végleges szövegét elkészítsék.

Ennek megszerkesztéséhez most FEST utazott Bécsbe és a megállapodást 1867. április 12-én WÜLLENDORF osztrák kereskedelemügyi miniszter, majd pedig április 13-án GOROVE István magyar földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter írta alá. Az egyezményt az uralkodó 1867. április 21-én hagyta jóvá.[6]

Még az aláírás napján, tehát április 21-én, az osztrák kereskedelemügyi minisztérium megküldte a postaigazgatás átadásáról szóló, alább közölt rendeletet:

„1867. május 1-től Magyarországon és Erdélyben a postaügyek legfőbb vezetését és igazgatását a királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium veszi át. Ezen időponttal a pesti, a pozsonyi, a soproni, a kassai, a nagyváradi, a temesvári és a nagyszebeni postaigazgatóságok, továbbá az alájuk rendelt magyar és erdélyi postahivatalok, valamint a postaintézmények kilépnek a császári-királyi kereskedelemügyi minisztérium szolgálati kötelékéből és a királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium-

4 Szepesvárallyán (Kirchdrauf) született 1817. november 3-án. A kiegyezés után ő lett a magyar kereskedelemügyi minisztérium első államtitkára. Meghalt 1883. március 11-én.

5 Született 1819-ben Pozsonyban. 1838-ban állt a posta szolgálatába és a kiegyezés után ő lett a magyar királyi posta első főigazgatója. Meghalt Budapesten, 1896-ban.

6 A jóváhagyó záradék a következő volt: „Tudomásul veszem a megegyezés tartalmát és felhatalmazom Önt ennek megvalósítására. Ferenc József s. k."

nak rendeltetnek alá. Kivétel tétetik a Szerb-Bánáti Határőrvidék eddig a temesvári postaigazgatósági kerülethez tartozó postahivatalai és postaügynökségeinek tekintetében, melyek f. évi május 1-el a zágrábi postaigazgatóság alá rendeltetnek és ugyanezek megmaradnak a császári-királyi kereskedelemügyi minisztérium vezetése alatt.

A külföldi osztrák postaügynökségek közül a bukaresti, a giurgevói, az ibrailai és a ploestii a Havasalföldön és a foksani, valamint a galaczi Moldvában 1867. május 1-el a királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium által átvétetik; az összes többi a császári-királyi kereskedelemügyi minisztérium igazgatása alatt marad. A bakeui, a botusanyi, a jassyi, a piatrai és a romani osztrák postaügynökségek Moldvában, továbbá a czernawodai, a küstendjei, a rustsuki, a sulinai és a tultsai Bulgáriában kilépnek a nagyszebeni postaigazgatóság kötelékéből, úgyszintén a belgrádi a temesvári postaigazgatóság kötelékéből. Egyelőre az előbb említett moldvai osztrák postaügynökségek 1867. május 1-től a lembergi postaigazgatóság, a bulgáriai postaügynökségek és a belgrádi postaügynökség azonban a bécsi postaigazgatás alá rendeltetnek.

A fentálló előírások és intézmények átmenetileg a magyar közigazgatás területén is változatlanul megmaradnak."

A kiegyezéskor Magyarország lakossága mintegy 15 millió volt. Fővárosa akkor még PEST, melyet 1872-ben egyesítettek Budával – BUDAPEST néven. Lakóinak száma az egyesítéskor 256 000 volt.

A magyar királyság, a tulajdonképpeni Magyarországon kívül több területrészből állt[7] és ez a jelen esetben azért is említendő, mert a postaszolgálat és -igazgatás megosztása nem egyszerre, hanem egyes területrészenként változó időben következett be (I. térkép).

Az ideiglenes postaügyi egyezmény szerint 1867. május 1-én vette át a postaügyek kezelését a magyar postaigazgatás a Muraközzel gyarapodott tulajdonképpeni Magyarországon,[8] Erdélyben, a Temesi Bánságban és a Szerb Vajdaságban; de ez utóbbinak csak a Dunától északra eső területén.[9] Ezeken a területrészeken, az átadási rendeletben már felsorolt hét postaigazgatóság felügyelete alatt, több mint 1000 postahivatal volt.

Ugyancsak az ideiglenes postaügyi egyezmény alapján magyar igazgatás alá került, a már szintén felsorolt hat romániai postahivatal is. Ezekkel, a *levantei magyar* postahivatalokkal kapcsolatban kell említést tenni a DONAU – DAMPSCHIFFAHRTS – GESELLSCHAFT[10] postaszállítással kapcsolatos tevékenységéről is. A D.D.S.G. számos ügynökséggel rendelkezett az al-dunai országokban és ezek az al-dunai kikötők postájának, valamint a hajópostának kirakodó helyeiként működtek.[11]

7 Lásd a térképmellékleteket!
8 Muraköz a kiegyezés előtt Horvát-Szlavóniához tartozott.
9 Szerémség (Syrmia) nélkül.
10 Rövidítve: D.D.S.G. Magyarul: Duna-Gőzhajózási Társaság, illetve rövidítve: D. G. T.
11 Lásd E. MUELLER cikkét a „Mercury Stamp Journal" 1958. évi 46. számában.

I. Magyarország postaterülete 1867-ben

A fentírt hajóstársaságnak saját levélbélyegei is voltak:

10 (Kreuzer) lila, 9,5 sorfogazással;
10 (Kreuzer) zöld, 9,5 sorfogazással;
10 (Kreuzer) vörös, 9,5 sorfogazással;
17 (Kreuzer) vörös, 12 és 9,5 sorfogazással.

Ezeket az al-dunai országokban, a hajópostán feladott levélpostai küldeményekre lehetett felhasználni és érvényességük a magyar határig terjedt. Orsova kikötőjébe érkezett levélpostát a D.D.S.G. ügynöksége kézbesítette a helybeli címzetteknek: illetve a továbbszállításra váró leveleket átadta az ottani postahivatalnak. A posta természetesen megkívánta a továbbításhoz a küldemények újbóli bérmentesítését a megfelelő díjszabás szerint, és ezért találhatunk vegyes bérmentesítést osztrák, illetve 1867-től magyar, valamint D.D.S.G. bélyegek között.

Ugyancsak a magyar levante postahivatalai tették szükségessé, hogy Magyarország is bocsásson ki „soldi" értékjelzésű bélyegeket, mert a levantei hivatalokban ezüstvaluta volt érvényben; a fiorino (fo), ami 100 soldival (sld) volt egyenlő.

A magyar kormányzat következő lépése az volt, hogy 1867. augusztus 21-én egyezményt kötött az osztrák pénzügyminisztériummal, mely szerint szeptember 1-től Magyarország veszi át a pénzügyi igazgatást Horvát-Szlavóniában.

A megegyezés szerint:

„A posta- és távírdaügy császári-királyi kereskedelemügyi miniszternek alárendelt szolgálati ágazatai fenttartva maradnak egy külön megegyezésre. Egyelőre az adminisztratív összeköttetés változatlanul marad a központi igazgatással, mégis ennek a szolgálati ágnak jövedelemfeleslegei szeptember 1-től kezdődőleg a királyi magyar állampénztárnak lesznek beszolgáltatva."

Ez azt jelentette, hogy 1867. szeptember 1-től Ausztria *magyar számlára* vezette a postaigazgatást Horvát-Szlavóniában és a befolyt postadíjakból fentmaradt felesleget átutalta a magyar államkincstárnak.

Közben múlt az idő és meg kellett volna már kötni a végleges megállapodást, mert az ideiglenes postaügyi egyezmény 1867. december 31-én lejáróban volt.

Az új egyezményben már Magyarország mind Horvát-Szlavónország, mind a Katonai Határőrvidék postáinak igazgatását is át kívánta venni. E kívánság Horvát-Szlavóniát érintő részét Ausztria nem is ellenezte, de a Katonai Határőrvidék átadásába nem volt hajlandó belemenni.

1867. november 9-én a magyar kereskedelemügyi miniszter javaslatot tett, hogy e kérdés végleges rendezéséig a Katonai Határőrvidék postaigazgatását a hadsereg-főparancsnokság vegye át. mert nem egyezhetik bele e terület osztrákok által történő igazgatásába.

1867. november 11-én az osztrák kereskedelemügyi miniszter fordult a hadügyminisztériumhoz, hogy ellenzi-e a Katonai Határőrvidék postaügyének átadását és tegye meg észrevételeit a magyar javaslatra.

Így telt s múlt az idő, és a végleges egyezményt az ideiglenes egyezmény lejárta előtt nem kötötték meg.

Az 1867. november 9-i magyar javaslatra 1868. február 6-án jött meg a válasz, hogy a hadügyminisztérium hajlandó a Katonai Határőrvidék postaigazgatásának átvételére.

Miután így elhárultak az új egyezmény megkötésének akadályai, ismét Pestre utazott KOLBENSTEINER azzal az utasítással, hogy kösse meg a végleges postaügyi szerződést.

Tervezet szerint az új egyezmény 1868. március 1-én lépett volna érvénybe, de a határidőt a magyar fél kérésére április 1-re módosították.

1868. március 23-án végre elkészült a végleges postai egyezmény megszövegezése.

„Megegyezés a császári-királyi osztrák kereskedelemügyi minisztérium és a királyi magyar földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium között a postaviszony szabályozása tárgyában

A császári-királyi osztrák kereskedelemügyi minisztérium és a királyi magyar földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium között a birodalmi tanácsban képviselt országok és a magyar korona országai között, vám- és kereskedelmi szövetség keretében, a kölcsönös postaszolgálat szabályozásáról a mellékelt rendelkezés állapíttatott meg.

I. cikkely. A postaügy, a birodalmi tanácsban képviselt országokban és a magyar korona országaiban, mivel azt a forgalom érdeke megkívánja, azonos elvek szerint fog kezeltetni.[12]

II. cikkely. A polgári Horvátország és Szlavónia postaintézményei 1868. április 1-vel a magyar postaterületbe kebeleztetnek be és ezen időponttól ugyanezek postaügye, amelyet 1867. szeptember 1-e óta a császári-királyi kereskedelemügyi minisztérium magyar számlára vezetett, átvétetik a magyar kereskedelemügyi minisztérium által.[13]

III. cikkely. A havasalföldi császári-királyi postaügynökségek Bukarestben, Giurgevoban, Ploestiben, és Ibrailában, valamint a moldvaiak Foksaniban és Galaczon, az 1867. április 2-án kelt ideiglenes egyezmény I. cikkelyének megfelelő feltételek mellett egyelőre a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériummal maradnak szolgálati kötelékben. Ennek végleges rendezésére nézve külön megegyezés köttetik ki.

Az összes többi, itt nem említett külföldi postaügynökség, a császári-királyi kereskedelemügyi minisztériumnak, valamint a külügyminisztériumnak rendeltetnek alá.

IV. cikkely. Közös bizottságról intézkedik, a meghozott intézkedések összeállítására.

V. cikkely. Tárgya a külfölddel való szerződések.

VI. cikkely. A postaforgalom intézéséről rendelkezik.

12 További részei a cikkelynek — az érvényes előírások változatlan megtartására vonatkoznak.

13 Horvát-Szlavónország, beleértve a Szerb Vajdaság déli részét, a Szerémséget (Syrmien) is — 1868. április 1-én közel 100 postahivatallal rendelkezett.

VII. cikkely. Az átmenő szállítmányok utáni illetményekről intézkedik.

VIII.—XVI. cikkelyek. Tárgya az illetmények kölcsönös elszámolása és a jótállás.

XVII. cikkely. A horvát-szlavónországi postaszemélyzetet illetően rendelkezik.

XVIII. cikkely. Az átvett helyiségekkel és leltári tárgyakkal kapcsolatban intézkedik.

XIX. cikkely. Rendelkezik a külföldi postahatóságokkal való levelezésről.

XX. cikkely. Tárgya a pénzelszámolás.

XXI. cikkely. Az elszámolás kétoldali ellenőrzéséről intézkedik.

XXII. cikkely. A kölcsönös követelések kiszámításának és megfizetésének módozatait tárgyalja.

XXIII. cikkely. Azon esetben, ha a magyar postaterülethez most még nem tartozó országrészek csatoltatnak, az előző megállapodások itt is alkalmazandók.

XXIV. cikkely. A féléves elszámolásokról és kimutatásokról intézkedik.

XXV. cikkely. Ez a megegyezés 1868. április 1-én lép életbe. Addig az 1867. április 2-i ideiglenes megegyezés rendelkezései maradnak érvényben. A polgári Horvátország és Szlavónia elszámolása 1867. szeptember 1-től 1868 március végéig, a fentemlített ideiglenes megegyezés rendelkezései alapján végzendők.

XXVI. cikkely. Tekintettel a jelenlegi egyezmény tartósságára, a felmondási határidők és a tanácskozások megváltoztatására a vám- és kereskedelmi egyezmény 22. cikkelyének rendelkezései kerülnek alkalmazásra.

Kelt Bécsben, 1868. március 23-án

v. PLENER s. k.
cs. k. kereskedelemügyi miniszter

Pest, 1868. március 30-án

GOROVE s. k.
magy. kir. miniszter"

Az új megegyezés tárgyában az osztrák kereskedelemügyi miniszter 1868. március 30-án az alábbi utasítást adta ki:

„A polgári Horvátország és Szlavónia postaügyének legfőbb vezetése és igazgatása 1868. április 1-vel a királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium, a Katonai Határőrvidéké pedig a birodalmi hadügyminisztérium által átvétetik. A császári-királyi postaigazgatóság Zágrábban, valamint az eddig annak alárendelt postahivatalok és postaintézmények kilépnek ezen időponttól a császári-királyi kereskedelemügyi minisztériummal való

szolgálati kötelékből. A hivatalok a polgári Horvátországban és Szlavóniában megmaradnak a postaigazgatóság közvetlen vezetése alatt és alárendeltetnek a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumnak. Ellenben a horvát-szlavóniai és a szerb-bánáti Katonai Határőrvidék hivatalai f. évi április 1-től a Zimonyban felállított postafelügyelőséghez osztatnak be, mely a ráruházott hatáskörön belül a császári-királyi postaigazgatóságoktól az ügyek közvetlen vezetését átveszi és a maga részéről a császári-királyi hadügyminisztérium alá tartozik."

KOLBENSTEINER a magyar levantei postahivatalok ügyét illetőleg is kapott részletes szóbeli utasítást, mert Ausztria saját igazgatása alá kívánta volna vonni e hivatalokat; ti. súrlódást okozott a két fél között az, hogy magyar címerrel cserélték fel ezen hat hivatalnál az osztrák császári címert. Ismert KOLBENSTEINER ez ügyben 1868. február 8-ról kelt jelentése:

„A Dunafejedelemségek magyar postaigazgatásra bízott postahivatalairól való lemondásra a magyar kiküldöttek nem voltak meghatalmazva, ezért ez a kérdés függőben hagyatott."

A Dunafejedelemségekkel 1868. július 24-én kötött postaegyezmény e kérdést véglegesen megoldotta, mert az egyezmény alapján 1869. március 31-én valamennyi szóban forgó postahivatal beszüntette működését.[14]

A végleges postaügyi egyezményt, mely a Katonai Határőrvidéket illetően nem felelt meg a magyar kívánalmaknak, 1868. április 10-én írta alá az uralkodó (II. térkép).

Így a Katonai Határőrvidéket 1868. április 1-től — a végleges egyezmény hatálybalépésétől —, ténylegesen a birodalmi hadügyminisztérium igazgatta, bár az átadás — egyezmény hiányában — sohasem történt meg az osztrák kereskedelemügyi minisztérium részéről és csak egymás között egyezett meg a két minisztérium egy szerződéstervezetben, amelyet 1868. május 24-én a magyar kereskedelemügyi minisztérium elé is terjesztettek. A magyar minisztérium azonban többféle kifogással élve, megtagadta az aláírását és többféle változtatást kívánt.[15]

Magyarország továbbra is következetesen azon dolgozott, hogy a Katonai Határőrvidék postaügyeit maga intézhesse. Ez végül sikerült is és a megállapodást, amely szerint a Katonai Határőrvidék teljes kormányzata 1871. január 1-i hatállyal, Magyarország által átvétetik az uralkodó 1870. szeptember 10-én aláírta.

Az erről szóló rendelkezést 1870. november 14-én a magyar, december 3-án pedig az osztrák kereskedelemügyi miniszter írta alá. Szövege a következő volt:

14 Lásd: 1869. évi X. t.-c. 1. §-át, a magyar levantei postákra vonatkozólag.

15 E tárgyalásokat a birodalmi hadügyminisztérium részéről FROMM ezredes folytatta, és a zimonyi postafelügyelőség vezetésére ezen átmeneti időszakban Martin PAUCHLY kapott megbízatást.

II. Magyarország postaterülete 1868. április 1-én

„A postaszolgálat átadása a Határőrvidéken a szerződésnek megfelelően, a császári-királyi birodalmi hadügyminisztériumtól a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumnak

A f. évi szeptember 10-én kelt elhatározás következtében a Katonai Határőrvidéken a postaszolgálat igazgatása a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumra átszáll és ennek következtében a császári és királyi birodalmi hadügyminisztérium, valamint a császári-királyi és a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumok meghatalmazott küldöttjei között, a következő megegyezés köttetett, a nevezett minisztériumok jóváhagyásának fenttartásával.

1. pont. A zimonyi postafelügyelőség tevékenysége a birodalmi hadügyminisztérium részéről 1870. december 31-gyel megszűnik és 1871. január 1-el átszáll a Katonai Határőrvidék postaszolgálatának igazgatása a birodalmi hadügyminisztériumról a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumra.

2. pont. Mivel a Katonai Határőrvidék postaszolgálatát 1868. január 1-el a császári és királyi hadügyminisztérium átvállalta költségvetésébe és attól kezdve 1868 március végéig a császári-királyi kereskedelemügyi minisztériumtól a birodalmi hadügyminisztérium számlájára, később ettől függetlenül igazgattatott, az elszámolások miatti megbeszélések folyományaként... stb.

3. pont. A személyzetet illetőleg rendelkezik.

4. pont. A postaépületeket és leltári tárgyakat illetőleg intézkedik.

5. pont. Miután 1871. január 1-től kezdődőleg a Katonai Határőrvidék különálló részét képezi a magyar postaigazgatás területének, így a jövőben az osztrák és a magyar postaigazgatóságok között kötött összes megegyezések, amelyeket az 1868. március 23-i és 30-i megállapodások foglalnak magukba, a Katonai Határőrvidéken is érvényesek lesznek.

Bécs, 1870. november 1-én"

A birodalmi hadügyminisztérium e tárgyban 1870. december 29-én az alábbi nyilatkozatot tette közzé:

„A f. évi szeptember 10-én kelt határozat következményeként a Katonai Határőrvidék postaszolgálata 1871. január 1-től a királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium igazgatásába megy át. Ennek megfelelően a Katonai Határőrvidék postaügyeinek intézésére területi főhatóságként működő zimonyi postafelügyelőség 1871. január 1-én működését beszünteti. Ezen időponttól a horvát-szlovén határezredek és a pétervárad határezred postahivatalai a zágrábi királyi magyar postaigazgatóságnak, míg a szerb-bánáti határezred és a titeli zászlóalj postahivatalai a temesvári királyi magyar postaigazgatóságnak rendeltetnek alá."

A Katonai Határőrvidék területén az átadáskor mintegy 130 postahivatal működött[16] (III. térkép).

Az új postaterületi rendezésekkel egyidőben *Fiume* kikötővárost leválasztották Horvát-Szlavóniától és ezen időtől kezdve jogállása: „*Fiume* szabad város, a Koronához csatolt külön test (corpus separatum)", és helyet kap Magyarország egyesített címerében.

A postaszolgálat magyar vezetés alá helyezéséért vívott küzdelmek teljes sikerre vezettek Magyarországon és a postaszolgálat kifejlesztése, valamint korszerűsítése rohamos fejlődésnek indult, melyet csak a monarchia első világháborút követő szétdarabolása vetett vissza egy időre.

Már az ideiglenes postaügyi egyezmény megkötésének tárgyalásánál említettük, hogy nehézséget okozott Magyarországnak az a kívánsága, mely szerint külön postabélyegeket szándékozott kibocsátani.

A magyar postaigazgatás első bélyegeinek gyártását a budai Királyi Magyar Egyetemi Nyomdára szerette volna bízni. Sajnos azonban SZEBENYI Ferenc, a fent említett nyomda ellenőre, akit a nyomdaügy tanulmányozására a bécsi államnyomdába felküldtek, azzal a jelentéssel tért vissza, hogy a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda gépparkjának kiegészítéséhez és a munkások begyakorlásához oly sok pénz, de főként idő szükséges, hogy az első magyar postabélyegek megjelentetésére kitűzött határidőig — a nevezett nyomdában — nem vihető keresztül.[17]

Mivel Magyarországnak e célra „alkalmasítható" más nyomdája nem volt, a magyar kormányzat a WIENER ZEITUNG 1867. évi 126. számában megjelent közlemény szerint a bécsi államnyomdához fordult és megegyezés is jött létre, hogy ott készítik el *bérmunkában* a magyar postaigazgatás első bélyegeit.

Először külön magyar postabélyegekről volt szó.[18] Mikor azonban a magyar kormányszerv megteszi rendelését és bejelenti, hogy a továbbiakban otthon kívánja bélyegszükségletét előállítani, sőt e célból kiköti „...hogy a bécsi államnyomda tartozik az általa kiküldött magyar munkaerőket szakszerű kiképzésben részesíteni..." és fenntartja „...a tulajdonjogi igényét ... a nyomódúcokra is...", megkezdődik osztrák részről az obstrukció, munkatorlódásra való hivatkozás, stb. formájában. Ez végül oda vezetett, hogy a magyar kormány kénytelen volt belemenni azonos rajzú postabélyegek gyártásába, ha azt akarta, hogy kitűzött határidőre postabélyegekkel rendelkezzék.

16 E. MUELLER szerint Magyarország összes postahivatalainak száma 1871. év elején kb. 1700 volt.

A közmunka- és közlekedésügyi m. k. Miniszternek a törvényhozás elé terjesztett jelentése szerint 1867 és 1887 között Magyarországon a postahivatalok száma a következőképpen változott: 1867-ben 1174, 1869-ben 1479, 1875-ben 1948, 1880-ban 2301, 1884-ben 3468, 1885-ben 3670, 1886-ban 3760 és 1887-ben 4140 posta- és távírdahivatal működött hazánkban.

17 CZAKÓ Elemér dr. kézirata, Bélyegmúzeum.

18 Az egykorú feljegyzések adatai a külön magyar vízjelű bélyegpapirosról, a magyar bélyegtervezetekről stb., nem a levél-, illetve postabélyegekre vonatkoznak. Dr. Stephan KOCZYŃSKI: „Die Geschichte der Stempelmarken in Österreich" című művének 338. és azt követő oldalain mondja is: „...a bécsi államnyomdára bízták, hogy egyforma bélyeget készítsenek mindkét állam számára, vagy Magyarország részére külön bélyegeket. A nyomda ez utóbbi mellett döntött, mert az előbbinek a „forint" szó rövidítése miatt áthidalhatatlan akadálya lett volna."

III. Magyarország postaterülete 1871. január 1-től

Az ideiglenes postaügyi egyezményben erre nézve a következőképpen állapodtak meg:

15. §. 1867. május 1-től, vagy ha ez műszaki nehézségek miatt egyáltalában keresztülvihetetlen lenne, június 1-től minden esetre, a legmagasabb Felség képét viselő és az értékeket arab számokkal krajcárban feltüntető levélbélyegek és bélyeges borítékok, továbbá értékjelzés nélküli újságbélyegek kerülnek forgalomba, mind az előző, mind a magyar postaigazgatás területén, amelyek elkészítését a császári-királyi kereskedelemügyi minisztérium az előállítási költségek megtérítése ellenében az egyezmény tartamára Magyarország számára is vállalja. A magyar postaigazgatás kötelékébe lépő postaintézményeknél, valamint a magyarországi és erdélyi postaigazgatóságok bélyegraktáraiban május 1-én, illetve június 1-én még meglevő levélbélyegek és bélyeges borítékok átvételi elismervény ellenében Bécsbe, a posta gazdasági hivatalába visszaküldendők."

Még ilyen megoldás mellett is nagyon érdekes, átmeneti helyzet jött létre a postabélyegek használatát illetően. A magyar kormányzat 1867. május 1-én átvette a postaszolgálat igazgatását mind a magyarországi, mind a romániai postaterületein, de az osztrákok a kierőszakolt, az övékével azonos rajzú postabélyegek előállítását — objektív nehézségekre való hivatkozással (a bélyegtervezetek és a nyomóeszközök készítésének elhúzódása, stb.) — csak 1867. június 1-re vállalták.[19]

Hogy ezt az időintervallumot a magyar postaigazgatás kitöltse és a postahivatalokat el tudja látni bélyegekkel — forgalomban kényszerült hagyni az 1863/64-es sasos postabélyegkibocsátást, amelyből még nagyobb készlettel rendelkezett. Így lett egy szuverén postaigazgatás első provizórikus postabélyege — egy másik önálló postaigazgatás forgalomban levő postabélyege. Ezek a bélyegek *mind a magyar, mind a romániai — magyar levantei* — postahivataloknál (itt természetesen a soldi értékjelzésűek maradtak forgalomban) csak 1867. június 16-án vesztették el érvényességüket[20] (3. ábra).

Arra nézve nem ismerünk adatokat, hogy a két postagazdászati hivatal hogyan számolta el az 1867. május 1-e és június 15-e, illetve 30-a között felhasznált és még névértéken kifizetett bélyegeket. Tekintettel a két postaigazgatás szétválására, azt kell feltételezni, hogy a felhasználatlanul maradt bélyegmennyiséget a magyar postakincstár visszaküldte Bécsbe — annál is inkább —, mert a monarchia osztrák részében azok továbbra is forgalomban maradtak. A visszaküldött bélyegek névértékét, növelve a május 1-e utáni időre eső és az átlagfogyasztásból kiszámítható mennyiség névértékével, az

19 Az 1867-es kibocsátású ún. kiegyezési bélyegek a magyar posta óhajának, illetve szükségletének voltak eredményei. Hogy ezeket a bélyegeket hosszú évtizedekig jóformán mindenki osztráknak tekintette, ezt egyrészt a mi passzivitásunk, illetve a helytelenül kifejezésre juttatott nemzeti érzésünk okozta; másrészt a katalógusok tényeknek meg nem felelő tájékoztatása eredményezte. Helyesen jár el a SCOTT-katalógus, amikor az 1867-es bélyegeket az Osztrák—Magyar Monarchia közös kiadásának nevezi és megjegyzi, hogy Ausztria és Magyarország független postaigazgatásai 1867-től 1871-ig azonos bélyegeket használtak.

20 Illetőleg E. MUELLER szerint az 1867-es kibocsátás soldis értékjelzésű címleteinek késedelmes gyártása, szállítása és forgalomba helyezése következtében — a magyar levante romániai postahivatalainál június 30-án.

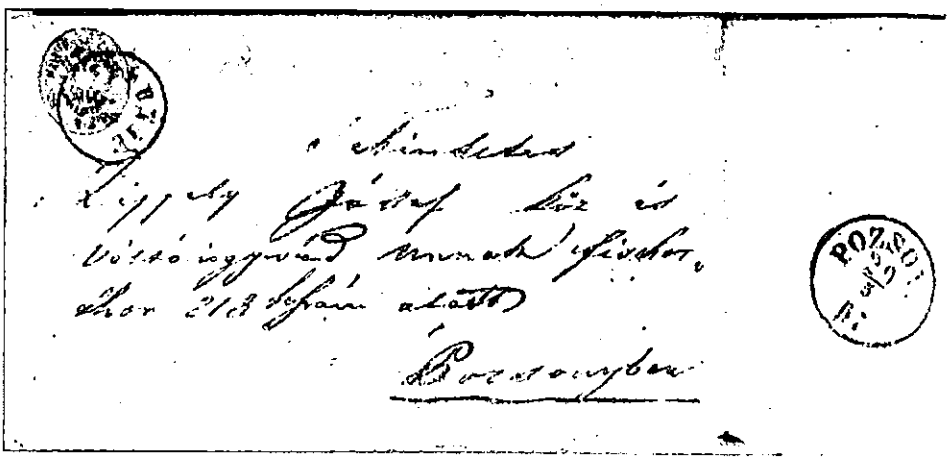

3. ábra. 1864-es osztrák 5 krajcáros kisegítő magyar bélyegként használva — az átmeneti időből

osztrák postagazdászati hivatal feltehetően visszatérítette; míg a magyar kormányzat megfizette ugyancsak az átmeneti időre eső mennyiség előállítási árát.

Az 1867. május 1-e és június 15-e, illetve 30-a közötti időben a magyar postaigazgatás provizórikus postabélyegei a következők voltak:

I.	2 kr sárga	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
II.	3 kr zöld	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
III.	5 kr vörös	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
IV.	10 kr kék	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
V.	15 kr barna	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
VI.	2 sld sárga	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
VII.	3 sld zöld	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
VIII.	5 sld vörös	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
IX.	10 sld kék	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
X.	15 sld barna	az 1863/64-es osztrák kiadásból;
XI.	(1.05 kr) ibolya	ugyanezen kiadás ujságbélyege.

Ezek a bélyegek 1867. június 1-e és 15-e, illetve 30-a közötti időszakban előfordulhatnak az 1867-es kiegyezési bélyegkibocsátás értékeivel vegyes bérmentesítésekben is[21] (4. ábra).

21 A horvát-szlavóniai postahivataloknál 1867. június 1-től 1868. március 31-ig, míg a Katonai Határőrvidék postahivatalainál 1867. június 1-től 1869. augusztus 31-ig fordulhatnak elő ilyen vegyes bérmentesítések. Ezen postahelyek bélyegzéseit ez időkből is magyarnak számítjuk.

Az ideiglenes pénzügyi egyezmény kölcsönös elfogadása lehetővé tette, hogy intézkedés történjék új postabélyegek mielőbbi elkészítéséről. Ezért 1867. április 9-én P. Nr. 6349/732 szám alatt utasítást kapott a bécsi államnyomda, hogy:

„Hivatkozással a szóbeli megbeszélésre az udvari tanácsos úr[22] meghívást fog kapni, új levélbélyegek és újságbélyegek részére rajzokat, mely utóbbiaknál a már korábban használatban volt Merkurfej van mint kép elfogadva, a lehető leggyorsabban elkészíttetni és bemutatni.

Az eddigi levél- és újságbélyegek, valamint e bélyegekkel ellátott levélborítékok készítése beszüntetendő."

A tervrajzok hamar elkészültek, és április 18-án az osztrák kereskedelemügyi minisztérium P. Nr. 7037/808 szám alatt meg is küldte azokat a magyar kereskedelemügyi minisztériumnak; egyben leírását is adta a tervezett levél- és borítékbélyegek rajzának, valamint választ kért az elfogadást illetően.

4. ábra. 1864—1867. Vegyes bérmentesítés két különböző kiadás címletei között

„Megtisztelne, ha a királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium a bélyegek és borítékok elkészítéséhez beleegyezőleg és lehetőleg véghatározatot magában foglaló gyors közléssel megkeresne, mivel a nyomódúc vésése és az anyalemezek elkészítése a szokásos vizsgálatok után magában véve is egyedül legkevesebb három hetet vesznek igénybe és ezért csak az összes erők mozgósításával és minden halogatás elhárításával sikerülhet az új bélyegek és borítékok kiadására kitűzött határidő betartása. A rajz az újságbélyegek részére még nem készült el teljesen, utólagosan azonban mindazonáltal legközelebb közölni fogjuk."

Április 22-én már megy is 1078. szám alatt a magyar kereskedelemügyi minisztérium válasza, melyben a tervezett bélyegek rajzát elfogadja és közli azt a kívánságát

„...hogy az újonnan készítendő levélbélyegek és borítékbélyegek részére fénykép után készült fejképét Őfelségének látni kívánom, de emellett a díszítményt valamivel keskenyebbre kívántam volna, mint azt a rajz mutatja, miáltal teret lehetne nyerni az értékszám elhelyezésére. Mégis abban az esetben, ha ez a technikai nehézségeket túlságosan szaporítaná és így esetleg az előállítás késleltetését okozná, nem idegenkedem, hogy

22 Ritter von Welsbach Alois AUER udvari tanácsos, az államnyomda igazgatója.

teljesen eltekintsek a szándékolt módon elhelyezett kr. toldaléktól. Mindenesetre az az egybehangzó kétoldali kívánság vezet, hogy a nyomódúc rajza és kiváltképpen Őfelsége arcképe tiszta és sikerült kivitelezésű legyen."

A magyar kereskedelemügyi minisztérium hozzájárulása után 1867. április 27-én 7333/851. szám alatt az osztrák kereskedelemügyi minisztérium sürgősen elrendeli a nyomdának, hogy az új bélyegekhez nyomóeszközöket készíttessen és mutasson be azokkal készült próbanyomatokat.

„...a levélbélyegek és levélboríték bélyegek a birodalmi sas helyett a jövőben Őfelsége a császár fejképét; mindazonáltal nem mint az utolsóelőtti kiadásnál fehér domborzatban, hanem rajzszerű nyomatban fogják viselni. Ezek részére a csatolt fénykép után lesz a rajz, kerete és díszítménye részére a mellékelt rajz van szánva. A fejkép alatt a szabadon hagyott helyre csak a bélyegek és borítékbélyegek értékszáma kr. toldalékkal, illetve az itáliai bélyegeknél sld. lehetőség szerint jól felismerhetően helyezendő. Hogy a számot lehetőleg meg lehessen nagyobbítani, esetleg szükséges lesz a keretnek négy sarokdíszítményét megkisebbíteni és ahelyett a felső közép díszítményt megnagyobbítani. A levélbélyegek és borítékbélyegek értékjelzése, valamint azok színe változatlanul megmaradnak. Ezen utasítások alapján az Igazgatóság azonnal csináltassa meg az új levélbélyegekhez és borítékbélyegekhez a nyomóeszközöket és mutasson be próbanyomatokat. A rajzokat az új hírlapbélyegek részére is hamarosan átadjuk."

Május 9-én az államnyomda már küldi a levélbélyegek próbanyomatát az osztrák kereskedelemügyi minisztériumnak és a papírszükséglet gyors kiutalását kéri.

„Alulírott igazgatóság bátorkodik az új levélbélyegeknek három próbanyomatát és az új hírlapbélyegeknek egy nyomatát azzal a megjegyzéssel beterjeszteni, hogy azoknál a levélbélyegeknél, melyeken az értékjelzés két számmal kerül feltüntetésre, a hely ezek részére a mindkét alsó sarokdíszítmény megrövidítésével még ki lesz bővítve, mint az a kék nyomatoknál jelezve látszik; a másik csoport bélyegeinél, — tudniillik egy számmal —, lehetett a rajzot mint azt mindkét bronzszínben előállított nyomat feltünteti, megtartani, mivel annak megváltoztatásával a sajtó alá készítés legalább három nap késedelmet okozna. Egyúttal bátorkodik az alulírott igazgatóság a papírszükséglet gyors kiutalását kérni, hogy május 12-én meg lehessen kezdeni úgy a levélbélyegek, mind a levélborítékok nyomás alá vételét."

Az iratokhoz mellékletként csatolva volt négy darab nyomat. Három darab az 5 krajcáros képét tüntette fel fehér papíron, a végleges rajzzal. Ezek közül kettő bronzszínű volt, a harmadik pedig kék. Ez utóbbin a számjegy melletti díszítmény színes volt. A negyedik, az újságbélyeg nyomata volt; feketészöld színben, selyempapíron.

Az osztrák kereskedelemügyi minisztérium gyorsan döntött, mert másnap — május 10-én 8310/976. szám alatt — már el is küldte, az alább közölt szövegű rendelését a nyomdának:

„A május 9-én kelt előterjesztés elintézése képpen utasíttatik az igazgatóság – intézkedjék most már új levél- és újságbélyegek, valamint borítékok nyomdai előállításáról a bemutatott próbanyomatok szerint. Emellett ügyelni kell, hogy a két szám behelyezéséhez a hely megnagyobbítása a 10 krajcáros bélyegeknél és borítékoknál mindkét alsó sarokdíszítmény felfelé való megrövidítése által történjék.

Egyelőre az alábbi mennyiségek készítendők el:

levélbélyegekből	újságbélyegekből	borítékokból
6000 lap á 2 kr	20000 lap	600 csomag á 3 kr
4000 lap á 3 kr		4000 csomag á 5 kr
30000 lap á 5 kr		600 csomag á 10 kr
6000 lap á 10 kr		600 csomag á 15 kr
3000 lap á 15 kr		600 csomag á 25 kr

Az új levélbélyegek előállítása megkezdendő, ha a f. évi április 23-i rendelettel megrendelt bélyegek[23] teljesen leszállíttattak. Ami a levélborítékokat illeti, úgy az ugyanazzal a rendelettel megrendelt mennyiség előállítása megszüntetendő, mihelyt az új levélborítékok gyártásához hozzá tud látni. Amennyiben a régebben megrendelt levélboríték maradékok pótszállításra kerülnek, az Igazgatóság utólagos értesítést kap.

Az új bélyegek és borítékok kibocsátását úgy kell siettetni, hogy ha csak lehet az egész mennyiség f. évi május 30-ig a postagazdászati igazgatósághoz elszállítható legyen.

Tekintettel a soldi jelzésű bélyegek és borítékok kibocsátására, melyeknél mindenképpen szükségesnek látszik a hely fentjelzett bővítése az érték behelyezéséhez, utasítás fog következni."

Az államnyomda vállalta a gyors munkát és kedvező válasza után, május 18-án az osztrák kereskedelemügyi miniszter értesítette a magyar kereskedelemügyi minisztériumot, hogy részéről a kiadás időpontjául 1867. június 1-ét tűzte ki.

Az 1867. május 23-án kelt 1837/273. számú válasziratában a magyar kereskedelemügyi miniszter közli:

„...hogy a közönségnek az általa június 1-e előtt vásárolt és még kezei között levő régi formájú bélyegek és borítékok felhasználására 15 napi határidőt állapítottam meg f. évi június 15-ig, mely nap után az eddigi levélbélyegek, levélborítékok és újságbélyegek honi viszonylatban teljesen használaton kívül lesznek helyezve és az ilyenekkel ellátott küldeményeket, mint bérmentetleneket fogják kezelni.

Végül meg kell jegyezni, hogy a nagyszebeni postaigazgatóság alá rendelt havasalföldi és moldvai postaügynökségek részére az itáliai kiadású levélbélyegek első szükségletét a társminisztériumnak már tudomására adtam."

Ebből az iratból már megállapítható, hogy a magyar kereskedelemügyi minisztérium is magáévá tette a 1867. június 1-i kibocsátási időpontot, mert

23 Még az előző kétfejű sasos rajzzal és 9.5 fogazattal.

az előző kiadás bélyegeinek és borítékainak késedelmes felhasználásához kapcsolódó represszáliák határnapját június 15-e utánban jelölte meg.[24]

Az osztrák kibocsátási rendelet 1867. május 25-én kelt 9315—1101. szám alatt:

„Új levél- és újságbélyegek, valamint levélborítékok új bélyegbenyomattal

Elhatároztatott új levél- és újságbélyegek, valamint levélborítékok kiadása új bélyegbenyomattal.

Az új levélbélyegek és borítékbélyegek nem domborzatban vannak mint eddig, hanem síknyomásban állíttattak elő: négyszögletesek és Őfelsége fejképét foglalják magukba arabeszkektől körülvett kör alakú mezőben. A fejkép alatt van az értékjelzés számokkal és kr. (krajcár), illetőleg sld. (soldi) jelezve.

A levélbélyegek és borítékbélyegek ugyanazok mint eddig és pedig:

2 krajcár (soldi) sárga színben;
3 krajcár (soldi) zöld színben;
5 krajcár (soldi) rózsavörös színben;
10 krajcár (soldi) kék színben;
15 krajcár (soldi) világosbarna színben;
25 krajcár (soldi) borítékbélyeg, ibolya színben.

Az új mintájú újságbélyegek négyszögletesek, fakóibolya színűek és mäanderdíszítménnyel körülvett körben a Merkurfejet tüntetik fel.

Magyarországban és Erdélyben az új levél- és újságbélyegek, valamint a levélborítékok már f. évi június 1-én kiadatnak, az odavaló közönségnek mégis megengedtetik f. évi június 15-ig, hogy a tulajdonában található régi mintájú bélyegeket és levélborítékokat bérmentesítésre felhasználja. A monarchia többi részein, így Horvátországban és Szlavóniában, valamint a szerb-bánáti Határőrvidéken az új mintájú bélyegek és borítékok először az eddigi mintájú bélyegek és borítékok meglevő készletcinek kimerülése után helyeztetnek forgalomba.

Az egyes csoportok új bélyegei és borítékjai ezért a postaigazgatóság bélyegfőraktárából a postahivataloknak és a postahivataloktól a magáneladóknak, valamint a közönségnek először akkor szolgáltatnak ki, ha az eddigi mintájú megfelelő bélyegek és borítékok felhasználtattak. Az időpont, melytől az utóbbiak érvényüket vesztik, abban az időben közölve lesz."

A postagazdászati igazgatást egyidejűleg a rendelet másolatával értesítették a tennivalókról és a rendeletet kiegészítették az alábbiakkal:

24 Ez egyben megdönthetetlen bizonyítéka annak, hogy az 1867-es „kiegyezési postabélyegek" épp'úgy magyar kibocsátásúnak tekintendők, mint osztráknak és kizárja a „közös" jelző jogosultságát is. Ez utóbbi esetben ugyanis közös megállapodást kellett volna kötni a bélyegek forgalomba bocsátásáról és nem mint történt, miszerint a két postaigazgatás csak értesítette egymást arról, hogy mely időponttól kívánja saját postaterületén az új kibocsátást forgalomba helyezni.

„A mellékelt rendelet azon intézkedéseket tartalmazza, melyek az új mintájú levél- és újságbélyegek, valamint bélyegbenyomattal ellátott borítékok miatt hozattak. A postagazdászati igazgatás utasíttatik, hogy az új mintájú bélyegeket és borítékokat a postaigazgatóságok főraktárainak, Magyarországot és Erdélyt kivéve először akkor kiadni, ha az eddigi mintájú bélyegek és borítékok egy csoportjainak készlete teljesen felhasználtatott. A magyar postaigazgatóságoknál és azoknál Erdélyben kizárólag új bélyegek és borítékok jöhetnek forgalomba."

Értesítették a rendelet másolatával a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumot is, de az az új postabélyegekkel kapcsolatos rendeletét a május 18-i értesítés alapján — több hibával — már összeállította és május 28-án közzétette:

„A magyar királyi földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumnak 1867. május 28-án 1078. szám alatt kelt hirdetménye, új levél- és hírlapjegyek kibocsátása iránt

Folyó évi június 1-től a levelek és keresztkötésű levélpostai küldemények,úgy, mint az előfizetés útján megrendelt, a szerkesztőségek által feladandó hírlapok szétküldésére, új levél- és újságbélyegek, valamint jeggyel ellátott levélborítékok fognak használatba hozatni.

E tárgyban a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium a következőket hozza köztudomásra:

1. Az új levél- és újságbélyegek, valamint a jegyekkel ellátott levélborítékok, Őfelsége arcképét viselik.

2. A levél- és hírlapjegyek, valamint a borítékjegyek színe ugyanaz, mint a jelenleg forgalomban lévőké.

3. A jelenleg haszánlatban levő levél- és újságbélyegek úgy, mint a jegyesborítékok még június 15-ig érvényben maradnak. Június 16-tól kezdve pedig a régibb jegyekkel ellátott levelek és keresztkötésű küldemények, valamint azon levelek, melyek a régi jeggyel ellátott borítékokban adatnak fel, mint nem bérmentesítettek fognak kezeltetni.

4. A használaton kívül helyezendő levél- és hírlapbélyegek, valamint levélborítékok június 15-ig a postahivataloknál új jegyekkel és új borítékokkal kicserélhetők; ezen határidőn túl kicserélésnek nem lesz helye.

5. A levél- és újságbélyegek, valamint a jegyes borítékokra nézve fentálló szabályok, amennyiben ezen intézkedés által nem módosíttatnak, továbbra is érvényben maradnak."[25]

Amikor a magyar kereskedelemügyi minisztérium a május 25-én kelt 9315—1101. számú osztrák rendelet másolatát megkapta, észrevették, hogy a magyar rendelet több hibát tartalmaz.

Legfőbb hiba volt a Magyarországi Rendeletek Tárában közzétett szöveg szerint az, hogy az újságbélyegek is az uralkodó arcképét tüntetik fel;

nem volt jelezve, hogy a magyar levante postahivatalai részére soldi értékjelzéssel is megjelentek;

25 Magyarországi Rendeletek Tára 59. szám.

de nem derült ki a magyar rendelet szövegéből a nyomdatechnikai eljárás milyensége sem;

sőt még az sem, hogy a régi bélyegek Ausztriában továbbra is forgalomban maradnak.

A hibákat és hiányosságokat helyesbítendő, a magyar királyi kereskedelemügyi minisztérium a

„Rendelvények a magyar postahivatalok számára" 1867. június 1-i 3. számában újabb rendeletet jelentetett meg.

„Levél és újság számára új bélyegeknek, valamint új bélyegekkel ellátandó levélborítékok kiadása[26]

Elhatároztatott, miszerint levelek és újságok számára új bélyegek, úgyszintén új bélyegekkel ellátandó levélborítékok kiadassanak.

Az új levél- és boríték-bélyegek négyszögűek, nem mint eddig domború, hanem lapály nyomatúak és arabeszkekkel környezett kör alakú mezőn Ő cs. kir. apost. Felsége arcképét tüntetik elő.

A legf. arckép alatt látszik az érték számokkal kitéve oly hozzáadással kr (krajcár) illetőleg sld (soldi).

A levél- és boríték-bélyegek úgy mint eddig következők:

a 2 újkrajcáros (soldi) sárga színű
a 3 újkrajcáros (soldi) zöld színű
az 5 újkrajcáros (soldi) rózsa színű[27]
a 10 újkrajcáros (soldi) kék színű
a 15 újkrajcáros (soldi) világos barna színű
a 25 újkrajcáros (soldi) viola színű boríték-bélyegek.

Az újságok új bélyegei négyszögűek halavány viola színűek s úgynevezett Meanderféle cifrázattal környezett kör alakú mezőn Mercur fejét ábrázolják.

Az új levél- és újsági bélyegek, valamint az új levél-borítékok magyar és erdélyországban már f. évi június 1-jétől kezdve kiadatnak, azonban az ottani közönségnek szabadságára hagyatik, miszerint f. évi június 15-kig a kezénél lévő régi levél-bélyegeket és borítékokat, bérmentesítés alkalmával felhasználhassa.

Az osztrák birodalom többi részeiben s következőleg Horvát- és Szlavónországban is, valamint a szerb-bánáti katonai határőrségben ezen újabb alakú bélyegek és levél-borítékok csak az eddig használt bélyegek és levél-borítékok fennlévő készletének végképpeni elfogytával közforgalomra bocsáttatnak.

Az új levél- és boríték-bélyegek egyes minőségük szerint a postaigazgatósági bélyegfőraktárakból a postahivataloknak, s azokból viszont a magánárusoknak, s végül a közönségnek tehát csak akkor kiadandók, ha az illető régi alakú bélyegek és levél-borítékok végképp felhasználtattak.

26 2163/393 volt a rendelet száma.

27 Az újkrajcár nem fordítható le tulajdonképpen a Neukreuzer szóból, mert ilyen elnevezésű pénz soh'sem forgott a kereskedelmi életben és a „rosarot" sem azonos a rózsaszín megjelöléssel.

Azon időpont, melytől a régi bélyegek és levélborítékok érvénytelensége számítandó, annak idején ki fog hirdettetni.

Kelt Pesten 1867. május 30-án."

Ha az eredeti osztrák szöveget összevetjük annak javított magyar kiadásával, még mindig fogunk egy súlyos fordítási hibát találni.

Ez „...az osztrák birodalom többi részeiben..." kitétel. Ez közjogilag helytelen, mert a rendelet kiadásakor Magyarország már nem része az Osztrák Birodalomnak, hanem alkotója, egyenrangú fele az Osztrák–Magyar Monarchiának. A német szöveg helyesen fejezi ki ezt a tényt: „...in der übrigen Theilen der Monarchie...".

Elkövetkezett 1867. június 1-e, amely napon mindkét szuverén postaigazgatás forgalomba helyezte a kölcsönös megállapodás alapján azonos rajzzal készített levél- és újságbélyegeit. A különbség itt csak az volt, hogy Magyarország ténylegesen is élt a forgalomba helyezéssel, míg Ausztria csak névlegesen proklamálta 1867. június 1-ét a bélyegek kibocsátásának napjául (5. ábra).

5. ábra

A krajcár értékjelzésű bélyegeket a bécsi államnyomda időben szállította, úgyhogy azok 1867. június 1-én ténylegesen forgalomba kerültek. Szállította határidőre az újságbélyegeket és a bélyegbenyomattal ellátott borítékokat is; sőt a minták küldéséről sem felejtkeztek meg a külföldi postaigazgatóságok részére (levélbélyegek krajcár jelzéssel, újságbélyegek és bélyeges borítékok ugyancsak krajcár jelzéssel).[28]

Más volt a helyzet a soldi értékjelzésű értékcikkekkel. Ezekkel már nem tudott a nyomda időben elkészülni, és ezért az osztrák kereskedelemügyi minisztérium 1867. május 27-én a következőkkel fordult a magyar kereskedelemügyi minisztériumhoz:

„F. hó 25-én kelt átiratban közöltem a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériummal a rendelkezés másolatát az új mintájú levélbélyegeket és újságbélyegeket, valamint új bélyegbenyomattal ellátott levélborítékokat illetőleg, mely az itteni rendeleti közlönyben közhírré tétetett. Egyidejűleg ennek megfelelőleg az idegen postaigazgatóságok is értesít-

28 1867. május 29-én.

tettek. Német bélyegekkel és borítékokkal[29] a magyar kereskedelemügyi minisztérium alá tartozó postaigazgatóságok idejében elláttatnak; ami azonban a soldi megjelölésű bélyegeket és borítékokat illeti, úgy azok leszállítására várni fog kelleni, úgyhogy nem biztos, miszerint a nagyszebeni postaigazgatóság időben megkapja és hogy a magyar kereskedelemügyi minisztérium alá tartozó postaügynökségek Moldvában és a Havasalföldön azokkal már június 1-ével elláthatók lesznek.

Arra az esetre, ha ez nem lenne lehetséges, azt a megoldást szeretném ajánlani a magyar kereskedelemügyi minisztériumnak, hogy a jelzett postaügynökségeknél június hó első napjaiban még ilyen mostani mintájú bélyegek és borítékok adassanak ki a közönségnek."[30]

Hogy végül is a soldi jelzésű értékcikkekkel mikortól fogva látta el a nyomda a magyar postagazdászati hivatalt; azt nem tudjuk biztosan. Abból, hogy a külföldi postaigazgatóságoknak a mintapéldányokat már június 6-án elküldték — (az osztrák kereskedelemügyi minisztérium sok mindent önként átvállalt magára, hogy ezzel is egységes arculatot mutasson külföld felé) —, és az ismert legkorábbi bélyegzésekből valószínűsíthetjük, hogy a magyar levantei postahivatalokat is ellátták már új soldi értékjelzésű postai értékcikkekkel június első felében (6. ábra).

Az 1867-es kiegyezési postabélyeg kibocsátással kapcsolatban sok zavar és félreértés támadt, amely egyrészt a kiadás erőltetett gyorsaságú ütemeből, másrészt az elkésett, illetve pontatlan tájékoztatásból eredt. Így egyes postahivatalok, a provizórikusan megtartott 1863/64-es postabélyegek tekintetében nem tartották magukat pontosan a június 15-i határidőhöz; míg az osztrák postahivatalok előtt érthetetlennek tűnt, hogy a szükségből nálunk is érvényben maradt előbb említett kiadás bélyegeivel bérmentesített és Magyarországból érkezett leveleket miért portózzák meg június 15-e után?

Félreértésre adott az osztrák postahivataloknál az is okot, hogy az 1863/64-es kiadású postabélyegek nagy készlete miatt ott még nem, csak a Magyarországról, illetve a magyar levantei postahivataloktól érkezett levelekről ismerték az új kiadású postai értékcikkeket, mert mint már az előzőekben említettük, a monarchia osztrák felében csak az 1863/64-es postabélyegek teljes készletének felhasználása után hozták ténylegesen is forgalomba az 1867-es kibocsátás bélyegeit. Így azokat külön magyar bélyegeknek tekintették és mint ilyeneket feladásnál nem akarták elfogadni.

Az 1867-es kibocsátás 25 és 50 krajcáros (soldi) címletei csak később jelentek meg. E tárgyban az osztrák és a magyar kereskedelemügyi minisztérium között iratváltásról nem tudunk, de lehetséges, hogy a magyar minisztérium rövid úton nyert hozzájárulása megvolt. Az együttes bélyegkibocsátás alapelveivel ellentétben álló 50 krajcáros (soldi) megrajzolásának és megjelenésének körülményei nem tisztázhatók.

Fent maradt azonban az osztrák kereskedelemügyi minisztérium 19 578/2222. számú rendelkezése a bécsi államnyomdához — e két címletet illetőleg:

29 Német bélyegek és borítékok alatt a „krajcár" értékjelzésű bélyegek és borítékok értendők; szemben az itáliai megjelöléssel, mely a „soldi" értékjelzésre utal.

30 Az 1867. május 25-én kelt — fent közölt — átirat száma 9335/1102. volt.

6. ábra. A levantei magyar postahivatalok 1867-es soldi értékjelzésű bélyegei

„Az 1 forintos levélbélyeg kiadásától egyelőre el kellett tekinteni, mivel a szükségletnek a 25 és 50 krajcáros (soldi) meg kell hogy feleljen; de más oldalról a Gulden-nel való megjelölése a magyar igazgatással szemben kelthetne nehézségeket.

A 25 és 50 krajcár (soldi) értékjelzésű levélbélyegek, melyeknek kiadása elhatároztatott, síknyomással készítendők és nem a birodalmi sast, hanem Őfelsége fejképét tüntessék fel. Mint a többi új bélyegeken, nem szabad alul a szalagon (Bandeau) a krajcár szót teljesen kinyomatni, hanem azt ahelyett 25 (50) kr. formájában kell jelölni. Az itáliai bélyegek[31] (25 és 50 soldi) javasolt rajza változatlanul maradhat. A 25 kr. (soldi) levélbélyegek ugyanabban a nagyságban mint az ilyen értékjelzésű borítékok bélyege és mint az, ibolya színben nyomassanak. Az 50 kr. (soldi) levélbélyegek azonban a múlt év december 3-án kelt előterjesztéssel bemutatott próbanyomatok nagyobb alakjában és halvány rézbarna színben készíttessenek.

Az Igazgatóság utasíttatik, eszerint új nyomóformákat készíttetni és előzetesen próbanyomatokat bemutatni. 1 forintos bélyegek készítése egyelőre nincs tervezve."

Az államnyomda, a véglegesnek elfogadott próbanyomatokat 1867 júliusában mutatta be. Ezek alapján tette meg a kereskedelemügyi minisztérium 1867. július 24-én rendelését, az alábbiak szerint:

„Az Igazgatóság utasíttatik azonnal intézkedni az 50 és 25 kr. (soldi)-s új bélyegek nyomdai kiadására a csatolt próbanyomatok szerint, mégpedig 1000—1000 lapot az 50 és 25 kr-os bélyegekből és 500—500 lapot az 50 és 25 sld-s bélyegekből. Ezen mindkét csoport elkészített levélbélyegeinek teljes mennyisége beszállítandó a postagazdászati igazgatóságnak."

A postagazdászati igazgatóság 1867. augusztus 2-án kelt jelentése a bélyegek beszállításáról:

„A magas megbízatásnak megfelelően jelentés tétetik, hogy az államnyomdától a mai nap a selejtek levonása után

950 lap 25 kr-os levélbélyeg
496 lap 25 sld-s levélbélyeg
486 lap 50 kr-os levélbélyeg
476 lap 50 sld-s levélbélyeg

ide leszállíttatott. Az 50 kr-os bélyegekből az államnyomda elnézése folytán a rendeléssel ellentétben 500 lappal kevesebb nyomatott."

Erre vonatkozó minisztériumi feljegyzés:

„...a hiány utólagos leszállításával a szükséglet rendelkezésre áll."

1867. augusztus 22-én jelent meg az osztrák kereskedelemügyi minisztérium kibocsátási rendelete a 12842—1491. szám alatt:

31 E megjelölés alatt 1867-ben már csak a levantei postahivatalok részére készült soldi jelzésű bélyegek értendők, mert itáliai birtokai közül Ausztria 1866-ban már az utolsót, Velencét is elvesztette.

„25 és 50 krajcáros (soldi) levélbélyegek kibocsátása

Elhatároztatott a jelenleg meglévő 2, 3, 5, 10 és 15 krajcáros (soldi) levélbélyegek és bérmentesített borítékok mellett, levélborítékokat 25 krajcár (soldi), valamint 25 és 50 krajcár (soldi) értékjelzésű levélbélyegeket is nyomatni. Ezek a bélyegek alakjukat tekintve hasonlítanak az új levélbélyegekhez és borítékbélyegekhez, síknyomásban négyszögletes kivitelben és mint azok – Őfelsége fejképét tüntetik fel díszítményektől körülvett köralakú mezőnyben. A 25 krajcáros (soldi) levélbélyegek ugyanolyan nagyságúak és ibolya színűek mint ezen értékjelzésű levélborítékok bélyegbenyomatai, de az új 50 krajcáros (soldi) levélbélyegek valamivel nagyobb alakban halvány rézbarna színben vannak kivitelezve.

Mindkét bélyegcsoport f. évi szeptember 1-én helyeztetik forgalomba, éspedig a 25 krajcáros (soldi) minden postahivatalnál, az 50 krajcáros (soldi) azonban csak a nagyobb, kincstári postahivataloknál és a kijelölt postaigazgatóság útján szerezhető be."

A magyar királyi földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium 1967. augusztus 31-én 6377. szám alatt tette közzé hirdetményét a 25 és 50 krajcáros „levéljegyek" kibocsátásáról a Magyarországi Rendeletek Tára 129. számában.

„Folyó évi szeptember 1-től kezdve a már használatban lévő 2, 3, 5, 10 és 15 krajcáros értékű levéljegyeken kívül 25 és 50 krajcárosok is jönnek forgalomba. Alak tekintetében ezen új jegyek az eddigiekhez hasonló simanyomatúak, s Ő császári és királyi Apostoli Felségének arabeszk körzetű mezőn díszlő arcképével ellátvák. A 25 krajcáros jegyek az eddigiekhez hasonló idomúak s violaszínűek; az 50 krajcárosok valamivel nagyobb teriméjűek s halvány rózsaszínűek" (7. és 8. ábra).

Érdekes nyelvtörténeti adatokkal szolgálnak a bélyegekkel kapcsolatos kifejezések. A bélyegek nyomását síknyomás helyett simanyomásnak nevezi, a bélyegek alakja helyett idom szót használ és a blass-kupferbraun színmegjelölést halvány rózsaszínnek fordítja; az alakot terime szóval is próbálja kifejezni.

Mindezek az eltérések – CZAKÓ szerint azt mutatják, hogy:

„A magyar rendeletek csak másodleöntései maradnak a német főzetnek. Sokszor már a magyar kormány azt sem tudja, hogy az osztrák kormány mit nyomat ki az ő számlájára. Egyszer királyfej helyett Mercurfejet kap a régi 1851-es osztrák hírlapjegyek megismétléseként. Egyszer pedig az 50 krajcáros rózsa-rozsda-rézszínű bélyegjegyeken a magyar Szent Korona helyett az osztrák összmonarchia jelképéül a császári korona jelenik meg."

Mindenesetre az azonosképű bélyegeknek két egymástól különvált postaigazgatás által való megjelentetéséről az osztrák KROPF így ír:

„A postaigazgatást 1867-ben megosztották, az mindegyik országban

önállóan dolgozott és amennyiben a szolgálat azt szükségessé tette, egységes irányelvek szerint kellett működnie.

Majd magyar bélyegeket vezettek be, és *tény, hogy a filatélia tudományában ennél a kiadásnál következett be az az egyedülálló eset, hogy egy önálló postaigazgatás egy másik postaigazgatás bélyegeit használta.*"[32]

7. ábra

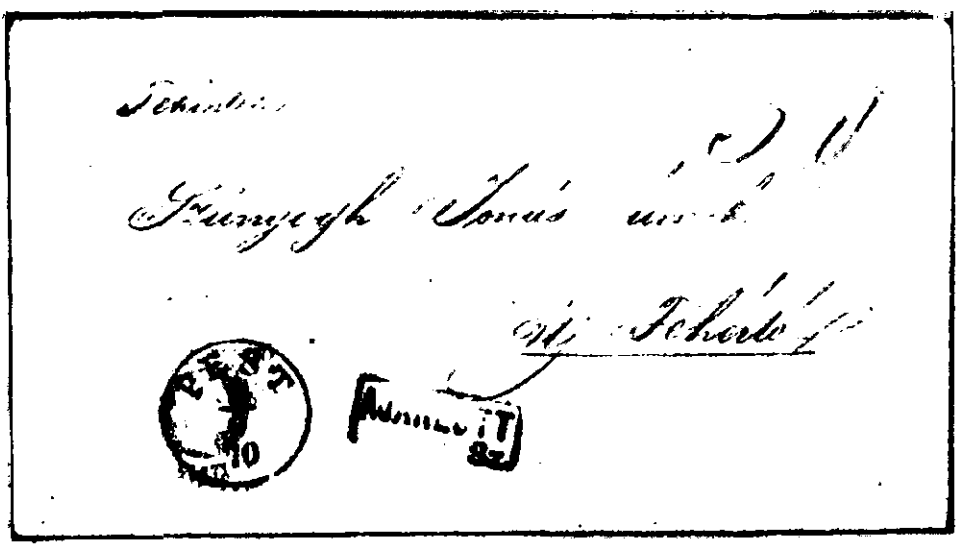

8. ábra. 25 krajcáros egyelmletű bérmentesítés levélen

32 Hans KROPF: Die Postwertzeichen der Oesterr.-ungar. Monarchie, Prag 1902: XV.

A bélyegkép tervezete

Az 1867-es postabélyegek tervrajzainál különbséget kell tenni kétféle bélyegtervezet között.

Az első bélyegkép-tervezetek még akkor készültek, amikor a Császári-Királyi Udvari- és Államnyomdával való tárgyalások külön magyar bélyegek kibocsátásáról szóltak. Dr KOCZYŃSKI kutatásaiból tudjuk, hogy ezek nem a posta-, hanem az okmánybélyegek előállítását célozták.

A második csoportba tartozó bélyegkép-tervezetek szolgálták a ténylegesen kibocsátásra került levélbélyegek kiadásának célját és az uralkodó, I. Ferencz József fejképét tüntették fel. Ennek a tervezetnek is ismeretlen a mestere.

„Lehet, hogy JACOBY tanár – véli Czakó –, aki ez idő tájt hasonló uralkodói fejeket készített ANGERER fényképei alapján a bécsi államnyomdának."

De az is lehet, hogy SCHARF és BENDLER volt, amint azt a

„100 Jahre Österreichische Briefmarke"

című kiadvány 28. oldalán feltételezve olvashatjuk. Dr. KOCZYŃSKI véleménye az első feltételezés felé hajlik.

A bélyegkép eredeti metszete

A hét értékből álló levélbélyegsorozat minden egyes címlete az uralkodó fejképét tünteti fel és a nyomólemezek elkészítésének alapjául szolgáló két eredeti metszetét, ahol a rajz vonalai kiemelkednek, Josef TAUTENHAYN készítette.

Próbanyomatok

A próbanyomatok különböző színű egyesnyomatok formájában ismertek; részben értékjelzéssel, részben anélkül. Általában puha alátéttel készült durva nyomatok, fehér papiroson.

Előfordulnak próbanyomatok eredeti színekben is, értékjelzéssel, egyesnyomatok formájában. E. MUELLER szerint 12-es sorfogazással, de a 2 kr – 25 kr, mint ívpróbák 9,5-es keretfogazással is.

Viszonylag elég gyakoriak a nyomáspróbák és a selejtnyomatok; ezek legtöbbször színes papiroson találhatók.

Az 1867-es postabélyeg kibocsátás címletei

Az 1867-es kiegyezési bélyegkibocsátás hét-hét krajcár, illetve soldi jelzésű levélbélyegből és egy újságbélyegből áll.

XII.	2 kr sárga	XIX.	2 sld sárga
XIII.	3 kr zöld	XX.	3 sld zöld
XIV.	5 kr vörös	XXI.	5 sld vörös
XV.	10 kr kék	XXII.	10 sld kék

XVI.	15 kr barna	XXIII.	15 sld barna
XVII.	25 kr szürkésibolya	XXIV.	25 sld szürkésibolya
XVIII.	50 kr barnásrózsaszín	XXV.	50 sld barnásrózsaszín

XXVI. (1.05 kr) újságbélyeg, halványibolya

Nyomóformák

A nyomóformák tárgyalásánál az eredeti metszetekből kell kiindulni, amely a jelen esetben két acélmetszet volt; rajta a rajz vonalai kiemelkedtek. Ezek közül az egyik a levélbélyegek 2 kr (soldi) — 25 kr (soldi) címletei számára készült; ez sem értékszámot, sem pedig pénznem-megjelölést nem tüntet fel. A másik metszet 50-es értékszámot tüntet fel a pénznem jelölése nélkül és az 50 krajcáros (soldi) címlet előállítását szolgálta.

Az első egyképes eredeti metszetről, rézlemezbe való sajtolással egyképes, úgynevezett 1. anyalemez készült; amelyről galvanoplasztikus úton három, majd kilenc másolatot készítettek.[33] Ezek lettek a 2 kr (soldi, — 25 kr (soldi) címletek alapdúcai.

Az először készült három másolatnál, az alsó két sarokdíszítmény változatlanul hagyása mellett, a színes alapba 2 kr., 3 kr. és 5 kr. értékjelzéseket vésték be. Ez által ezek a jelzett címletek munkadúcai lettek.[34]

A másodszorra készült kilenc másolatnál, ahol az alsó sarokdíszítmények egymás felé néző oldalán a kis díszítményeket helynyerés céljából eltávolították és 10 kr., 15 kr., 25 kr., illetve 2 sld., 3 sld., 5 sld, 10 sld., 15 sld, valamint 25 sld. értékjelzéseket vésték be; miáltal ezek az utóbbi címletek munkadúcaivá lettek.

A második egyképes eredeti metszetről, mely az 50-es címlethez készült, az 1. anyalemez közbeiktatásával ugyancsak galvanoplasztikus úton két másolatot készítettek és ezáltal ezek az 50-es címlet alapdúcai lettek.

Az egyik alapdúcba kr., a másikba pedig sld. pénznem megjelölést vésték, és e művelet folytán kialakult a jelzett címlet(ek) munkadúca.

Az így elkészült 14 munkadúcról, melyek már az értékjelzést is magukban foglalták, galvanoplasztikus úton 2. anyamintákat készítettek és ezek segítségével állították elő a szükségelt számú elektrotyp nyomódúcot.

Az 5 krajcáros értéknek, az idők folyamán, más eljárással is készültek nyomódúcai.[35] A Magyarországon forgalomba került bélyegekhez azonban csak az I. típusú, fentebb vázolt eljárással készült nyomódúcait használták fel Ia és Ib altípussal.

Az 1867-es levélbélyegek közül a 2 kr (sld) — 25 kr (sld) értékjelzésűeket 400 nyomódúcot tartalmazó és 4×100-as tömbökre tagozódó nyomólemezekkel nyomták. A 10×10 nyomódúcra tagolódó tömbökben a nyomódúcok képtávolsága mind vízszintes, mind függőleges irányban mérve kb. 1,4—2,0 mm-t tesz ki. Elhelyezésük azonban egymáshoz viszonyítva lehet lépcsőzetes is, amikor egy sor, vagy oszlop azonos oldalai nem alkotnak egy képzeletbeli egyenest. Ez jól látható a 9. ábra hármas csík 5 krajcáros értékénél, ahol a bélyegképek balról jobbra haladva — egymáshoz képest — mind alacsonyabb

33 Ad=alapdúc (még nem tartalmaz értékjelzést)
34 Md=munkadúc (értékjelzést tartalmazó alapdúc)
35 Ezek egyképes eredeti vésetei értékjelzést is tartalmaztak és a továbbiakban a munkadúc szerepét is betöltötték.

és alacsonyabb helyzetet foglalnak el (9. ábra). A tömbök első bélyegsora fölött és az utolsó (alsó) bélyegsora alatt szegélyléc(ek)et alkalmaztak, hogy a nyomásnál fellépő lemezrongáló (deformáló stb.) behatásokat csökkentsék. Ezek távolsága a bélyegképektől az első időben használt nyomólemezeknél 2,5—3,0 mm volt. A nyomólemezt alkotó százas-tömbök egymástól való távolságát eddig még nem sikerült megállapítani (10. és 11. ábrák).

9. ábra. Hármas csík 5 krajcáros — lépcsőzetesen elhelyezett nyomódúcokból összeállítva

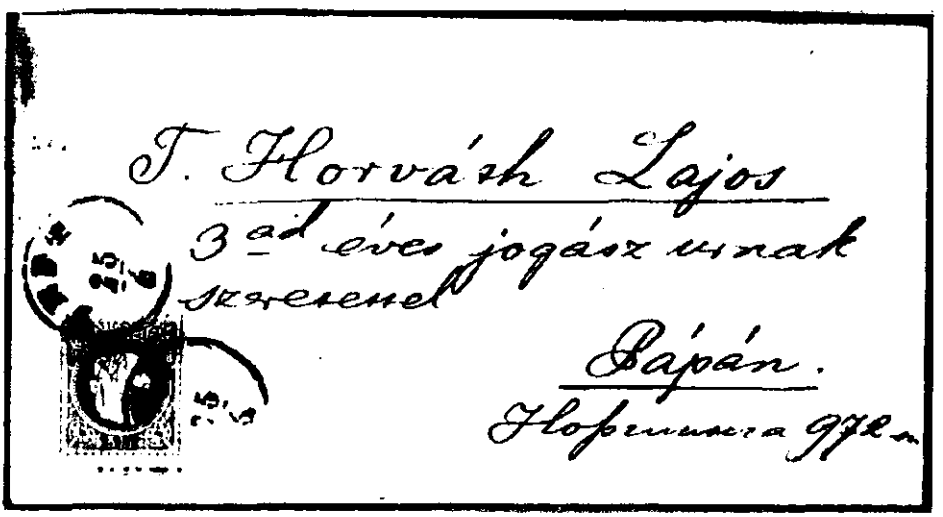

10. ábra. Szegélylléc-nyomat — a nyomóív bal alsó tömbjének X/1 bélyeghelyéről (91-ik db)

Az 50 krajcáros (soldi) levélbélyegek nyomólemezének összeállítása különbözik az előző értékekétől. A nyomólemez 4×80-as állóhelyzetű tömbökre tagozódik (8×10), vagyis 320 nyomódúcot foglal magában. A szegélylléc használata itt is valószínű, de ezek távolsága a bélyegektől oly nagy lehetett, hogy előfordulásuk az 50 krajcároson (soldi) nem ismert.

Az 5 krajcáros érték egyik első lemezébe tévedésből egy 3 krajcáros értékjelzésű nyomódúc is került. Az ezzel a lemezzel nyomott ívek ezért egy *számtévnyomatot* tartalmaztak: vörös színű bélyeget 3 krajcáros értékjelzéssel, durva nyomással, Ia altípusban. Ezek az ívek mind Magyarországon kerültek felhasználásra — 1867. augusztus végétől október közepéig. Ismertek *BRUKENAU, DETTA, G. BECSKEREK, KECSKEMÉT* és *KŐBÁNYA* bélyegzéssel. Használatlan állapotban és 5 krajcárossal összefüggően ismeretlenek.

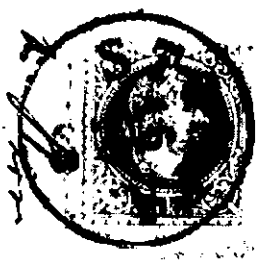

11. ábra. „B" jelölésű szegélyléc-nyomat

Ritkán előfordul vízszintes *fémléclenyomat* mindkét bélyegkép, mind bélyegkép és szegélylléc között; általában 1,5 mm széles szokott lenni, de előfordul egészen vékony is.

Lemezhiba nem gyakori, nagyobb lemezhiba nem ismert.

A bélyegkép

Az 1867-es 2 kr (sld) — 25 kr (sld) levélbélyegek képét a 27 éves — I. Ferencz József — jobbra néző, fénykép után készült fejképe adja, kör alakú teltszínű mezőbe helyezve. Mindezt gyöngyszegély veszi körül; a gyöngyszegélyt pedig vékony fehér vonal keretezi. Ugyancsak fehér keretvonal veszi körül a teljes bélyegkép álló téglalap alakú teltszínű mezőjét is, de ezt alul az értékjelzés elhelyezését célzó mező megszakítja. A téglalap alakú bélyegkép négy sarkában stilizált díszítmények helyezkednek el; melyek közül a közép felé irányuló két felső indaszerű nyúlvány a fejkép fölötti szabad teret is kitölti. Kétoldalt a sarokdíszítmények nem érintkeznek, mert a fejkép kerete szinte teljesen kitölti a bélyegkép szélességét. A két alsó sarokdíszítménynek az értékjelzés felé irányuló indaszerű nyúlványai rövidek, nem érnek össze és így a fejkép alatt egy teltszínű mező alakult ki, melyben az értékjelzés foglal helyet. Azoknál a krajcáros értékeknél, ahol az értékjelzőszám kéttagú (10, 15 és 25 krajcárosoknál), valamint az összes soldi pénznem megjelölésű értékeknél (az 50 soldis kivételével), a két alsó sarokdíszítményen hiányoznak az egymás felé irányuló indaszerű nyúlványok és ezáltal nagyobb tér szolgál az értékjelzés befogadására. A bélyegképet legkívül körülveszi még egy keretvonal, melynek belső oldalán ülő fűrészfogszerű vonalkák azt a látszatot keltik, mintha a bélyegkép fogazással lenne ellátva. (L.: 5. ábra)

Az 50 krajcáros (soldi) nagyobb alakú, mint a sorozat többi értéke.

Gyöngykeretbe foglalt fejképe teljesen azonos rajzú a kisebb címletekével. Négy stilizált levélből álló sarokdíszítménye a gyöngyszegély és az álló téglalap alakú belső keretvonal közötti, vonalkázott alapú, képfelületet tölti ki. A két felső sarokdíszítmény levéltörzse között az osztrák császári korona ül a gyöngyszegélyen. A sarokdíszítmények indái a koronától kissé lejjebb, mindkét oldalon, kívülről befelé kanyarodva, kerek teltszínű mezőcskét fognak körül, melyekben a kis fehér értékszámok ülnek. A díszítmény stilizált levelei mind balról, mind jobbról tovább húzódnak a fejkép gyöngykerete — amely a levéldísz takarásaitól, a koronától és az alsó szalagdíszítménytől megszakítva ugyan, de szintén fehér kerettel van körülvéve —, valamint a bélyegképet határoló keretvonal között, félmagasságban találkoznak az alsó sarokdíszítmények felfelé irányuló leveleivel. A két alsó sarokdíszítményt alkotó stilizált levelek levéltörzsét összeköti egy ívalakban hajlott és a gyöngyszegélyt érintő, árnyékolt rajzolatú szalagszerű dísz, amelyre egymásfelé irányulóan visszahajlanak a sarokdísz levelei. Ezen a szalagon — a bélyeg színében tartva — tüntették fel az 50 kr., illetve 50 sld. értékjelzést. A teljes bélyegképet egy vastagabb külső keretvonal határolja. (L1: 7. ábra)

A bélyegképek nagysága a 2 kr — 25 kr, illetve 2 sld — 25 sld címleteknél 19,6×23,25 mm; az 50 kr (sld) címletnél 22,8×25,3 mm.

Az 1867-es levélbélyegek kezdetben, de a magyarországi forgalmi idejük alatt mindvégig ún. *durva nyomásúak* (durva szakállúak); ami annak a következménye, hogy az aláegyengetéshez a nyomásnál puha alátétet használtak.[36] Ennek következménye, hogy a bélyegkép vonalai vastagabban tűnnek elő — szemöldök, szakáll, haj, stb. összefolyik; a bélyegkép színes vonalai úgy bemélyednek, hogy a rajz fehér részei dombornyomásúnak tűnnek. Ilyen esetekben természetesen jól kivehetően átdomborodik a hátoldalon is a bélyeg rajza (foulage).

A sorozat minden címleténél találhatunk ismétlődő rajzbeli eltéréseket, de ezek csak a nyomólemez kopásából származnak és típus, illetve altípus jellemzőjéül nem értékesíthetők.

Egyedül az 5 krajcáros címlet az, ahol a kb. egy és egynegyed milliárdnyi darab előállításához két acélmetszetet is készítettek és ezek rajzbeli eltérése lehetővé teszi típusok, a 2. anyalemezen bekövetkezett elváltozások pedig a későbbiekben altípusok elkülönítését.

A Magyarország részére gyártott 1867-es kiadáshoz tartozó 5 krajcáros levélbélyegek, mind az első acélmetszet alapulvételével előállított nyomóformákkal készültek és így mind az I. típusba is tartoznak, melynek jellemzői:

a) Az értékjelző 5-ös szám zászlója ívelt;
b) az 5 kr. értékjelzés nincs a számtábla közepén, hanem attól jobbra kissé eltolódott;
c) a két alsó sarokdíszítmény egymás felé tartó alsó indáinak csigaszerűen csavarodó végződésébe kis díszítőelem illeszkedik, azonban a csigába nem nyomul be, és a részleges alsó fehér keretvonal felé eső oldalán — két nyúlványa van. (A bal oldalon jellegzetesebben tűnik elő, mint a jobb oldalon.) (12. ábra.)

36 Puhanyomás=Weichdruck; ellentéte a keménynyomás=Hartdruck.

E címletnek az I. típushoz tartozó bélyegei egyúttal mindig ún. durva nyomásúak.[37]

A későbbiek folyamán, feltehetően a 2. anyalemezen bekövetkezett sérülés, illetve ezt megelőzőleg a munkadúcon létrejött eltömődés, olyan rajzbeli elváltozásokat eredményezett az alapulvételükkel készített nyomódúcokon, ami altípusok elkülönítését teszi lehetővé.

Ia altípus: A fül rajza hibátlan, abban eltömődés, vagy sérülés nem észlelhető.

Ib altípus: A fül rajzában, a fülcimpa és a fülkagyló határán, kis foltszerű elszíneződés, mely ezen a helyen a fület kialakító két vonalat össze is köti. Megjelenési ideje 1870. év eleje (13. ábra).

12. ábra. Ia. típus

13. ábra. Ib. típus

37 Durva nyomás = grober Druck; durva szakáll = grober Bart; ellentéte a finom nyomás = feiner Druck és a finom szakáll = feiner Bart.

Ic altípus: A fentebb leírt folt alatt a fület határoló két vonal roncsolódott és gyakran ferde irányban egymást összekötve — érintkezik (14. ábra).

Ia és Ib, valamint Ia és Ic altípusokból vegyespárok, illetve összefüggések nem ismeretesek.

A nyomódúcok kopásának eredményeként is létrejöttek, főként a bal oldali alsó sarokdíszen, rajzbeli eltérések (ezek az előbbiekkel ellentétben minden címletnél), azonban ezek sem altípusokhoz nem kapcsolódnak, sem pedig maguk altípusokként nem értékelhetők.

14. ábra. Ic típus

A nyomás

A bélyegek nyomása, az alkalmazott nyomdai eljárásnak megfelelően, nem finom; sőt az esetek legnagyobb részében kiérdemli a durva jelzőt. A bélyegeket mind a sajtó, mind a nagyközönség részéről sok kritika érte; sőt magához az osztrák kereskedelemügyi miniszterhez is intéztek névtelen levelet:

„...hasonlítsuk össze a mi osztrák bélyegeinket a külföldiekkel, végtelenül esetlenek és ízléstelenek. Mily finomak és elegánsak például az orosz és a francia levélbélyegek!"

A bélyegek rossz megjelenéséhez nagymértékben hozzájárult az is, hogy a nyomási egyenetlenség kiküszöbölése végett, az aláegyengetéshez a dombornyomásnál szokásos filcalátéteket használták. Ezek eredményezték azt, hogy a rajz többi része, mint a szem, a szemöldök, a szakáll, valamint a haj összefolyt. Ezért is nevezik a kiadásnak ezen típusát durva nyomású, illetve durva szakállú kiadásnak[38] (helyesen: puha nyomás, ellentétben a később alkalmazott finom szakállú, illetve finom nyomású eljárással, amelynek jellege és neve: kemény nyomás).

A fejkép és az értékjelzés teltszínű alapja (medaillon) általában festékkel egyenletesen bevont, és nem tüntet fel semmiféle rajzolatot. De elég gyakran találhatunk olyan példányokat is, ahol ez finoman — leginkább függőlegesen

38 Ez az esztétikai szempontból kevésbé kedvező külső, a filatelisták szemében a nagyobb értékű nyomatot jelenti.

— vonalazottnak, illetve rácsozottnak tűnik és ezt a filc alátét szöveti szerkezete hozza létre. Még gyakoribb az az eset, amikor az alátét a hosszas használattól összenyomódott, és a fentebb írt helyek kevés festéket kapván — apró fehér pontoktól tarkázottan tűnnek elő. Hasonló a kép az ún. száraz nyomásnál is (15., 16. és 17. ábrák).

Esetenként ennél a kiadásnál is találhatunk *kiemelt középrészű példányokat*, ahol a fejkép lenyomatát aláegyengetéssel próbálták szebbé tenni. Ritkán megállapítható a kiemelést célzó nemezelés elcsúszása is; mikor a fejkép halvány maradt és a bélyegkép egy más része tűnt elő környezeténél erőteljesebben. Ismeretes a *részleges vaknyomat*, továbbá a *papírránc*, valamint ez utóbbi következtében létrejött *álkettősnyomat*.[39]

15. ábra. A fejkép alapja teltszínezésű

16. ábra. A fejkép alapja vonalkázott

17. ábra. A fejkép alapja fehér pontoktól tarkázott

39 Schmitzdruck.

Gépszínátnyomat az 50-es címletet kivéve, a kibocsátás összes többi krajcáros és soldis értékéből ismert. Nem ismeretes azonban *ívszínátnyomat* sem a két 50-es címletnél, sem pedig a 25 soldisnál, de ismert az összes többi értéknél (18. és 19. ábra).

18. ábra. Ívszín-átnyomat

19. ábra. Gépszín-átnyomat

Papiros és vízjel

E levélbélyeg kibocsátásnak papirosa kezdetben azonos volt az előző 1863/64-es kibocsátásával; vagyis középvastag, puha, eléggé egyenetlen *géppapír*, durva felülettel. Vízjel is volt a BRIEF-MARKEN. szó formájában.[40] Ez a vízjel, amely 7 cicerós (kb. 32 mm magas), kettősvonalú, antikvajellegű osztott (zárt) betűkből volt képezve mintegy 428 mm hosszan foglalt kétszer is helyet a nyomóívben. A kb. 460×540 mm nagyságú nyomóívben, amely négy bélyegívet foglalt magában; a vízjel úgy helyeződött el, hogy pontos gépbe helyezés esetén mind a felső, mind az alsó két-két százas (10×10) tömb ötödik és hatodik vízszintes sorában helyet foglaló majdnem valamennyi bélyegen fellelhető.

A vízjel a bélyegeken négy helyzetben fordulhat elő — attól függően —, hogy a nyomóívet milyen vízjelállást feltüntetve helyezték a sajtóba. A vízjelek betűi egymástól kismértékben eltérhetnek, mert a vízjelnyomóhenger palástján a BRIEF-MARKEN. szó többször[41] ismétlődött. A papírgyártógép szitaszalagjának végtelenítésétől, illetve javításától eredőleg ennél a kibocsátásnál is megtaláljuk a *varratvízjel* mindkét — szabályos és szabálytalan — előfordulási formáját.

A papír vastagsága általában 0,09 és 0,11 mm közé esik. Ezen alul vékony, ezen az értéken felül pedig vastag papírnak nevezzük. A papiros felületét és szerkezetét vizsgálva *rovátkolt*, *csíkozott*, *vízjelszemcsés* és *felhős* fajtát találhatunk; közülük a második és negyedik — meglehetősen ritka.

Festékek és színek

A tárgyalt bélyegek nyomásához használt festékek színe és anyaga azonos volt az előző kibocsátáshoz felhasználtakkal, azzal a különbséggel, hogy itt sokkal több színárnyalat különböztethető meg.

40 1864. június 1-én az összes értékjegyes papíroknál elrendelték a vízjegy használatát.

41 Valószínűleg ötször.

Címlet	Szín	1867	1868	1869	1870	1871
2 kr	sárga, élénksárga	!	!	!	!	!
	citromsárga (zöldes)	–	–	!	!	–
	narancssárga	–	–	–	!	!
	agyagsárga	–	–	–	!	!
3 kr	tompazöld (kékes árnyalattal)	!	!	!	!	–
	zöld (foltos)	–	!	–	–	–
	sárgás(olaj)zöld	–	!	–	–	!
	élénkzöld	–	–	!	!	–
	kékeszöld	–	–	–	!	!
5 kr	meggyvörös[42]	!	–	–	–	–
	rózsaszínű	!	!	!	!	–
	vörös, élénkvörös	!	!	!	!	!
	kárminvörös	!	!	!	!	!
	világosvörös	–	!	!	–	–
	tompakárminvörös	–	!	!	–	–
	téglavörös	–	–	!	–	–
	mélyrózsaszín	–	–	–	!	–
	sötét(élénk)vörös	–	–	–	!	!
10 kr	kék (sima)	!	!	–	–	–
	élénk-kék	–	!	–	–	–
	sötétkék	–	!	!	–	–
	világoskék	–	–	!	–	–
	ibolyakék	–	–	!	–	–
	sötétkék (foltos)	–	–	–	!	!
	tompakék	–	–	–	!	!
15 kr	sötétbarna	!	!	–	–	–
	világos sárgásbarna		!	–	–	–
	barna		!	–	–	–
	olajbarna		–	!	!	–
	őzbarna		–	!	!	–
	barna (foltos)		–	–	!	!
	sárgás(vöröses)barna		–	–	!	!
25 kr	szürkésibolya	!	!	!	!	!
	barnásibolya	–	–	–	–	!
50 kr	barnásrózsaszín	!	!	!	!	!

A Magyarországon forgalomba került 50 krajcárosok csak egy színben találhatók; amelynek árnyalati különbségei azonban előfordulnak. A barna és a vörösesbarna színű 50 krajcárosok akkor kerültek forgalomba, mikor ezen kibocsátás Magyarországon már elvesztette érvényességét.

42 Meggyvörös színben fordul elő a 3 krajcáros számtévnyomat.

Ragasztóanyag

E kibocsátás ragasztóanyaga ugyanaz a sárga, illetve sárgás állati enyv, amelyet már az 1863/64-es előző kiadáshoz is használtak. A bélyegek enyvezése sima és erősen törékeny volt. Az enyvezés hatására a bélyegek fehér papirosa néha elsárgult.

Fogazat

Az 1867-es kiegyezési postabélyeg kibocsátás összes krajcár és soldi értékjelzésű levélbélyege fogazott volt. A 2 kr (sld) — 25 kr (sld) értékek számára 9.5-es fogazási méretű keretfogazógép szolgált — 10×12 foggal.[43] A Magyarországon forgalomban volt 1867-es, durva nyomású, kis alakú levélbélyegek csak ezzel a fogazattal fordultak elő.[44]

Az 50 krajcáros (soldi) levélbélyegek fogazatához 12-es vonalfogazást használtak. Ezek a bélyegek Magyarországon más fogazattal nem voltak használatban. Előfordulnak *kettős fogazások*, valamint egy, két vagy több lyukasztótű hiányából eredő *foglyukkimaradás* is. Ismertek *középen fogazatlan párok*, de ezek nem hazánkban kerültek forgalomba. Széledarabok nagyon ritkán ívszéllel is előfordulnak.

Forgalmi idő

Az 1867-es postabélyegek a filatélia történetében egyedülálló helyet foglalnak el — az 1863/64-es kibocsátás provizórikus használatától eltekintve — azáltal, hogy két független postaigazgatás egyaránt saját bélyegének tekintette és egy és ugyanazon napon — 1867. június 1-én —, forgalomba is helyezte azokat; 2 kr (sld) — 15 kr (sld)-ig.

Az osztrák kereskedelemügyi minisztérium részéről 1867. május 25-én történt 9315—1101. szám alatt az erre vonatkozó rendelet kibocsátása; a magyar kereskedelemügyi minisztérium pedig 1078. szám alatt 1867. május 28-án adta ki e tárgyú rendeletét.

Ezzel — bár tulajdonképpen mindkét fél kibocsátotta az azonos rajzú 1867-es postabélyegeket; ténylegesen azonban csak a magyar postaigazgatás hozta is a fentírt időponttól kezdve forgalomba azokat. A monarchia osztrák postaigazgatás alá tartozó felében (ekkor még Horvát-Szlavónország és a

43 Dr. CZAKÓ Elemér megállapítása szerint TÖRÖK Antal bécsi államnyomdai műszaki vezető szerkesztette a fogazógépeket és azok már 1864 óta működtek a bécsi államnyomdában. A fogazógépekkel kapcsolatban az alábbiakra vannak még adatok: Anton TÖRÖK mechanikus, a nyomda mechanikai osztályának a vezetője 1852. február 7-én a felügyelete alatt készülő gép (Briefmarkenschneidemaschine) használhatóságáról kezeskedik stb.

AUER igazgató április 18-án jelentette a kereskedelemügyi minisztériumnak, hogy a gép elkészült és egyidejűleg egy 3 krajcáros mintaívet (240 darab) is bemutatott. A fogazatot nagyon ritkának (grosszaokig) találták és az angol példára hivatkoztak. A kívánt sűrű fogazást augusztus 6-án mutatta be a nyomda. Ez vonalfogazás volt.

A bécsi államnyomda 1855-ben Andreas GOTTHARD és Michael GRÜNBERGER mechanikusokkal készíttetett egy gépet, mely már valószínűleg keretfogazógép volt. Ehhez, mint a számlából kitűnik: 4000 acéltűt használtak fel.

44 Erősen valószínűsíthető, hogy az 1867-es kis alakú levélbélyegek fogazógépei közül szerzett meg a magyar államnyomda 1870-ben — feltehetőleg — két darabot.

Katonai Határőrvidék is oda tartozott) csak az előző kibocsátás készleteinek teljes felhasználása után, legkorábban azonban az 1867. év második felében tértek rá ezen kiadás forgalmazására.

Ugyancsak egyidőben, 1867. szeptember 1-én helyezte – de jure és de facto –, forgalomba mindkét postaigazgatás a pótlólag megjelent 25 és 50 krajcáros (soldi) értékeket. Az erre vonatkozó osztrák rendelet 1867. augusztus 22-én jelent meg 12 842–1491. szám alatt; a vonatkozó magyar rendelet pedig 6377. szám alatt augusztus 31-én kelt.

Mint már tárgyaltuk, a bélyegek előállítását a bécsi államnyomda végezte és Magyarország az osztrák kereskedelemügyi minisztériumnak – az ideiglenes postaügyi egyezmény 15. §-a alapján –, csak az önköltséget tartozott megtéríteni.[45] Ez kezdetben százas ívenként, az 50-es címletnél nyolcvanas ívenként, 2 krajcárt tett ki. Az önköltség térítése később – meg nem állapítható időponttól –, bélyegívenként 4 krajcárra emelkedett.

Az államnyomda a kész bélyegíveket a bécsi postagazdászati igazgatásnak – Österr.kk.Post.Oekonomie-Verwaltung – szállította és az egyes postaigazgatóságok innen kapták az alájuk tartozó postahivatalok szükséglete szerinti mennyiséget. Ebben az eljárásban azonban hamarosan változás következett be, mert a magyar kereskedelemügyi miniszter – a pesti postaigazgatósági pénztár közbeiktatásával –, függetleníteni kívánta a magyar postaigazgatóságok bélyegekkel való ellátását Bécs utalásától, és 1867. augusztus 14-én 5540. szám alatt átírt az osztrák kereskedelemügyi minisztériumnak:

„A levél- és újságbélyegek, valamint levélborítékok megrendelése eszközlésének gyorsítására, van szerencsém a Minisztériumot megkeresni, hogy a levél- és újságbélyegek, valamint levélborítékok átvételi elismervényben kimutatott szükségletét szíveskedjék a lehető legnagyobb sietséggel az itteni postaigazgatási pénztárnak megküldeni, amelynél a többi itteni postaigazgatósági pénztárak megrendeléseiket a jövőben intézni fogják."

Így megszűnt a magyar postaigazgatóságok kapcsolata a bécsi postagazdászati igazgatással, mert ellátmányukat közvetlenül a pesti postaigazgatósági pénztárból kapták.[46]

A postaigazgatóságok látták el bélyegekkel az alájuk tartozó postahivatalokat, ezek pedig a hozzájuk forduló közönséget és a „levélbélyeg-magáneladókat" látták el velük.

A 2 kr – 25 kr címletekből minden postahivatal kapott ellátmányt; a levélbélyeg-magáneladók pedig a postahivatalok útján szerezhették be szükségletüket. A közönség így a postahivatalok, valamint a levélbélyeg-magáneladók révén tudta magát levélbélyegekkel ellátni. Az 50 krajcáros címleteket

45 Míg a magyar postaigazgatás nem volt független, addig a postaigazgatóságoknak az osztrák postagazdászati igazgatástól kapott postabélyegekről, azok névértéke alapján kellett elszámolni.

46 A pesti igazgatósági pénztárból alakult ki később a saját postagazdászat; 1870-ben pedig a GERVAY által megszervezett országos postafőigazgatóság kelt életre a kereskedelemügyi minisztérium postaügyosztályából.

kezdetben csak a kincstári postahivatalok árusították, de az express-szolgálat bevezetésével kapcsolatban 1868. június 1-től ezt a megszorítást hatályon kívül helyezték.

Az 1867-es postabélyeg kibocsátás bélyegei Horvát-Szlavóniában — beleértve a Szerb Vajdaságnak a Drávától délre eső részét is —, 1868. április 1-én, míg a Katonai Határőrvidék területén 1869. szeptember 1-én kerültek egyedülvaló használatba; minthogy ezen időpontoktól kezdve az egész osztrák postaigazgatási területen forgalmon kívül helyezték az előző kiadást (20. ábra).

20. ábra. 1864-es osztrák 5 krajcáros szabályszerű horvát-szlavóniai felhasználása — a magyarországi lejárati ideje után

Nincs biztos adatunk arra, hogy ennek a kibocsátásnak soldi pénznem megjelölésű levélbélyegei mikor kerültek ténylegesen forgalomba a levantei hat, magyar igazgatás alatt álló postahivatalnál. Abból a tényből kiindulva azonban, hogy a külföldi postaigazgatóságoknak ezen bélyegek mintapéldányait már 1867. június 6-án elküldték, valószínűsíteni kell, hogy a nagyszebeni postaigazgatóságon keresztül, a havasalföldi és moldvai magyar postahivatalok is használhatták már az új bélyegeket június hó első felében. Az bizonyos, hogy legrövidebb ideig az 1867-es kiegyezési levélbélyegeket itt tartották forgalomban, mert a Dunafejedelemségekkel 1868. június 24-én kötött postaegyezmény határozatai szerint, 1869. március 31-én valamennyi monarchiabeli postahivatal beszüntette működését.

Az 1867-es kiegyezési postabélyegkibocsátás krajcáros jelzésű bélyegei a monarchia magyarországi felében 1871. július 31-én vesztették el érvényességüket.

A bélyegek maradványkészletével kapcsolatban a kereskedelemügyi minisztérium kérdést intézett a posta számvevőségéhez, hogy milyen készlet maradt és abból milyen mennyiség küldhető vissza? Az osztrák kereskedelemügyi minisztérium ugyanis csak csonkítatlan bólyegíveket és eredeti csomagolású borítékokat, tehát olyan értékcikkeket volt hajlandó átvenni, melyek állapotuknál fogva, Ausztriában való felhasználásra tökéletesen megfeleltek.

A maradékkészlet szétválogatását egy bizottság végezte és az anyag azon részét, melyet az osztrák postakincstár nem vett át — rendőri felügyelet mellett elégették. A 28 ládába csomagolt értékcikkért — amelyet Bécsben átvettek —, az értük fizetett árat (önköltség stb.) az osztrák postaigazgatás visszatérítette.[47]

Díjszabás

A két szerződő fél a díjszabást illetőleg is megegyezett, mégpedig az ideiglenes postaügyi egyezmény 3. §-ában lefektetett elvek szerint; vagyis hogy a postadíjak a monarchia mindkét felében azonosak és változatlanok maradnak, illetve változtatás csak a két postaigazgatás megegyezése alapján történjék.

Az 1867. június 1-én érvényes postai díjszabást az alábbi táblázat tünteti fel:

A levélküldemény neme	Levéldíjak 1 latonként krajcárban						Lev.lap	Újság	Utalványdíj						Hírlap-illeték	
	belföldre		külföldre													
	helyben	A monarchia egész területe és tengeri hajói is belföldnek számítottak	Németországba és Lombard-Velencébe	Itália egyéb részeibe	Svájcba, Franciaországba és Nagy-Britanniába	Egyesült Államokba	belföldi	belföldre, 1 példány	10 ft-ig	10—50 ft-ig	50—100 ft-ig	100—500 ft-ig	500—1000 ft-ig	1000 forint fölött 1000 forintonként	belföldre	Németországból
									fizetendő						hírlapok után	
egyszerű	3	5	15	21 26	25	35	2	1	5 kr	10 kr	15 kr	30 kr	60 kr	30 kr	1	2
ajánlási díj	5	10	10	10	10	10	5									

A csomagok szállítását az ún. „kocsi-posta" intézte.

Bérmentesítés

1867-ben, a tárgyalt bélyegkibocsátás forgalomba helyezésekor, már ún. kényszerbérmentesítés volt; ami azt jelentette, hogy a postai szolgáltatásokat igénybevevő közönségnek nem állt módjában a díjfizetést illetőleg választani, és a levéldíjat a feladó által részben, vagy egészben a címzettre hárítani, mert a bérmentesítést — melyet bélyegekkel kellett leróni —, mindig a feladónak

47 Az 1871. évi elszámolás szerint a visszatérítés összege 1607,80 forintot tett ki.

kellett viselnie és annak részleges, vagy teljes hiányakor a címzettől ún. *büntető-portót* szedett be a posta.

Az 1867-es levélbélyegkiadást azért bocsátotta ki a magyar postaigazgatás hét címletben, mert az volt a törekvése, hogy minden küldeményt egy, esetleg két címlet felhasználásával lehessen bérmentesíteni. A legtöbb esetben el is érték a kívánt célt. Mégis előfordult — a küldeményfajtáktól változóan —, hogy a kibocsátás többféle címlete, vagy egy-egy címlet több példánya került felhasználásra (21. ábra).

21. ábra. Hármas csík 25 krajcáros, magas frankatúra

Az alábbi felállítás ezek kombinációját mutatja be egy levélgyűjtemény keretein belül, melyből jellemzően kitűnik egyes kombinációk ritkasága is.

	2 kr és 3 kr	23 db,
	2×2 kr és 5 kr	1 db,
3×2 kr,	3×3 kr és 2×5 kr	1 db,
	3 kr és 5 kr	3 db,
	5 kr és 10 kr	25 db,
	5 kr és 2×10 kr	1 db,
	5 kr és 3×10 kr	2 db,
	2×5 kr és 10 kr	2 db,
	5 kr és 15 kr	4 db,
	2×5 kr és 15 kr	1 db,
	5 kr és 4×15 kr	1 db,
	10 kr és 15 kr	1 db,
	10 kr és 2×15 kr	1 db,
	15 kr és 50 kr	1 db,
	2×25 kr és 50 kr	1 db.

Mint a fenti felállításból is látszik, két kombináció (2 kr és 3 kr, valamint 5 kr és 10 kr) gyakori; négy nem ritka, míg a többi csak egy-egy esetben fordul elő (22. ábra).

Ezen kibocsátás három különféle címletének felhasználása egy bérmentesítés keretében már ritka; sőt ennél több címlet magyarországi felhasználása nem is ismert (23. és 24. ábra).

A sorozat értékeit külön-külön taglalva, a következőket állapíthatjuk meg:

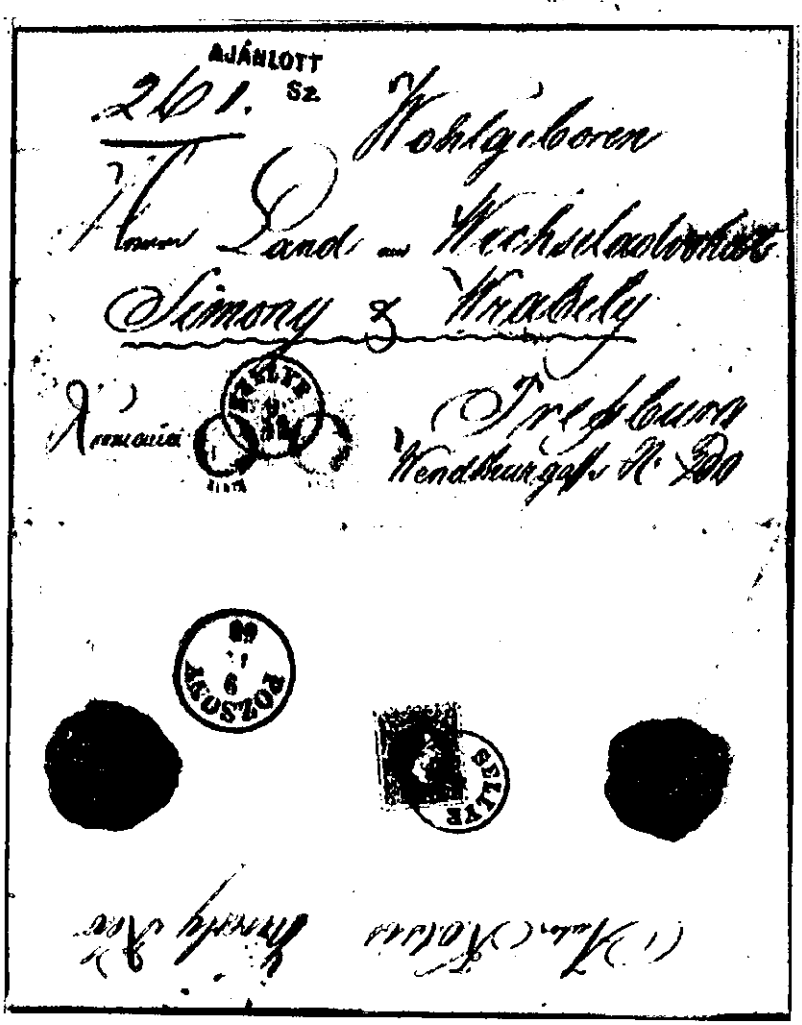

22. ábra. Színes bérmentesítés levélen

2 krajcáros A nyomtatványok részére készült, de gyakran fordul elő a 3 krajcárossal együtt távolsági leveleken is. Esetenként ugyanazon küldeményen több példányát is felhasználták és előfordul az 5 krajcárossal is. A 3 és 5 krajcáros címletű benyomottas borítékokon is elő szokott fordulni, mint pótbérmentesítés (25. ábra).

3 krajcáros A helyi levél bérmentesítési díja; ezen formában való felhasználása ritka. A 2 krajcárossal aránylag gyakran fordul elő; szintúgy annak több példányával is. Sokkal ritkábban fordul elő az 5 krajcárossal, mint helyi ajánlott levél. Ajánlott leveleken több példányú felhasználása sem ritka. Ez a címlet volt legtovább forgalomban és ebből maradt a legnagyobb készlet is. A 3 krajcáros számtévnyomatból is előkerült 2 darab leveleken.

5 krajcáros A távolsági levél, a helyi ajánlás és a levelezőlap ajánlási díja volt. Helyi és távolsági ajánlott, vagy express-leveleken egymagában; több példányban ritkábban, inkább kiegészítésül 10 és 15 krajcárossal fordul elő. A sorozat azon értéke, mely legkorábban fogyott ki és így az 1871-es kő- és réznyomatosokkal vegyes bérmentesítésben a legritkábban előforduló címlet.

10 krajcáros A távolsági és külföldi levelek ajánlási díja, valamint tértivevény- és utalványdíj volt. Levélen egymagában ritka. Főleg 20 krajcáros bérmentesítésekben fordul elő, vagy az 5 krajcárossal ajánlott levélen, illetve három példánnyal expressz-ajánlott leveleken; de ismert Németországba és Lombard-Velencébe küldött ajánlott levelekben is 15 krajcárossal együtt (26. ábra).

15 krajcáros A belföldi távolsági ajánlott, a németországi és lombard-velencei egyszerű levél díja, valamint utalvány-, illetve express-díj volt. Egymagában és más címletekkel is gyakran fordul elő. A magasabb bérmentesítési díjakat[48] is ezen címlet segítségével rótták le legtöbbször. Ismeretes, mint nagy ritkaság, az 50 krajcárossal való felhasználása is (27. ábra).

25 krajcáros Eredeti rendeltetése szerint külföldi és nehezebb belföldi levelek számára szolgált volna, de gyakran találjuk a postautalványok bérmentesítésénél is. Magyarországi felhasználása levélen ritka. Ismeretes az 50 krajcárossal együtt is felhasználva, mint nagy ritkaság. (28. ábra)

50 krajcáros Ezen címletre, a kibocsátás forgalmi időszakának kezdetén nem sok szükség volt. Később, a nagyobb összegű utalványok bevezetésénél nyert létjogosultságot, de ilyen célra is csak a nagyobb postahivataloknál, ahol az ilyen magasabb összegű utalványozás lehetséges volt. A nehéz külföldi ajánlott leveleken kívül, a belföldi expressz-ajánlott leveleken is felhasználásra kerülhetett, ha azokat küldönccel kellett a rendeltetési helyre kézbesíteni (29. ábra).

23. ábra.
Színes bérmentesítés

Ennek a címletnek magyarországi felhasználása is eltér a többi ritkább címlet arányától. Majdnem valamennyi fentmaradt levél — ugyanazon levelezésből származik. Részben ennek, részben a kezdetben kisméretű pénzutalványforgalomnak tudható be, hogy a levélpostai felhasználása sem ritkább, mint az utalványon történt. Ismert 25 krajcáros párral levélen felhasználva.

A különböző címletek közötti ritka kombinációk: a 8 krajcáros helyi ajánlott — mint 2 kr és 2×3 kr; az ún. *magas frankatúrák*, és a *túlbérmentesítések* (30. ábra). Nem közönséges az egy darab 10 krajcárossal bérmentesített levél sem.

48 A 30 krajcáron felüli frankatúrákat értjük „magas bérmentesítés" alatt.

A bérmentesítések egyik igen érdekes és értékes csoportját az ún. *vegyes bérmentesítések* alkotják. Ezek általában kétféle kibocsátáshoz tartozó bélyegek egy-egy, vagy több címletéből, illetve példányából állnak. A több példányból állók már sokkal ritkábbak, de még sokkal ritkábbak azok a vegyes frankatúrák, amelyekben kettőnél többféle címlet fordul elő (31. ábra).

24. ábra. Színes bérmentesítés

25. ábra. Ötös csík 2 krajcáros

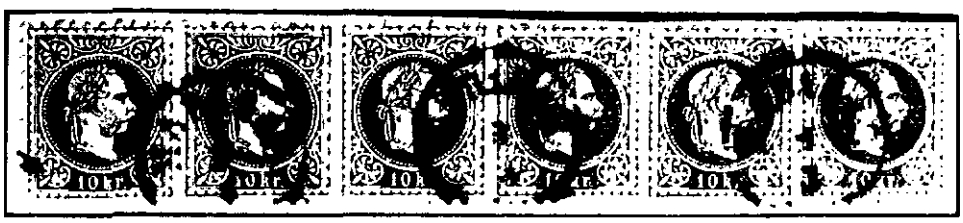

26. ábra. Hatos csík 10 krajcáros

A vegyes bérmentesítések elbírálásánál igen lényeges körülmény azok felhasználási helye és időpontja. A feladás helyének meghatározása legtöbbször nem okoz gondot – kivéve azt az esetet, amikor a hely/keletbélyegző lenyomata olvashatatlan; de legtöbbször ilyenkor is útbaigazít a levélben jelzett fel-

adási hely megjelölése, vagy a címzett által a levél külsején alkalmazott feljegyzés. Az időpont megállapítása teljes levél esetében történhet annak tartalmából; hivatalos és kereskedelmi leveleknél pedig iktató-, illetve irattári jelzésükből. Levéldarab esetén úgy a hely, mint az időpont megállapításához legtöbbször évszámos hely/keletbélyegzés szükséges.

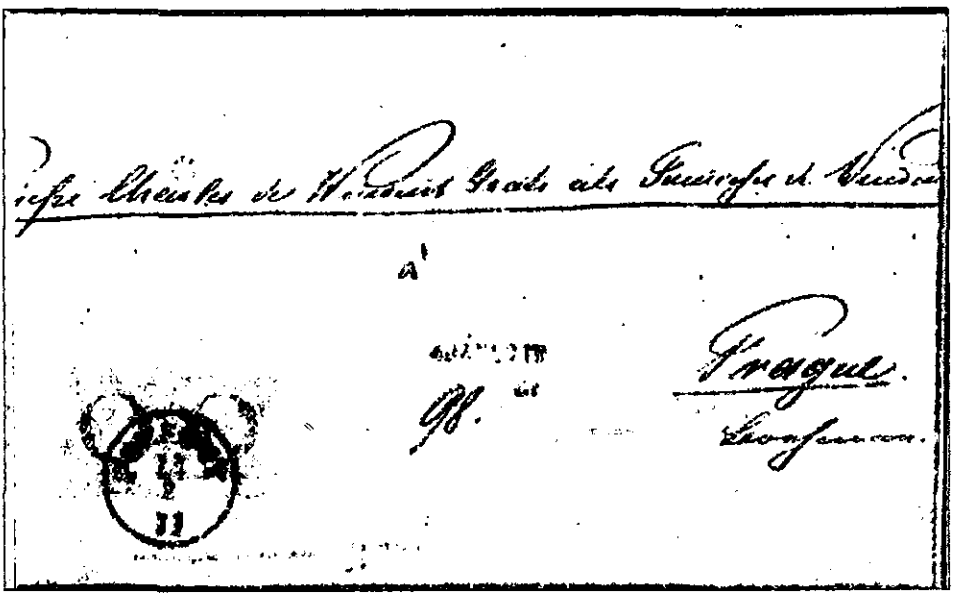

27. ábra. 15 krajcár plusz 50 krajcár magas bérmentesítés

Vegyes bérmentesítések az 1867-es kibocsátás forgalmi idejének első és utolsó hónapjaiban fordulhatnak elő, mert a kiegyezési levélbélyegeket megelőző 1863/64-es sasos osztrák levélbélyegekkel 1867. június 1-től 15-ig,[49] a kiadást követő kő- és réznyomatos bélyegekkel pedig 1871. május 1-től július 31-ig egyidőben voltak forgalomban.[50]

A fentírt szabályszerű felhasználási időre eső vegyes frankatúrák száma – főként az 1863/64-es és az 1871-es kiadásokra vonatkoztatva –, nem nagy és így azok mind igen értékes ritkaságok. Előfordulnak ezen időpontok után is még vegyes bérmentesítések a fentírt kiadások címletei között, de ezek – akár megportózták azokat utólag, akár átcsúsztak az ellenőrzésen – nem teljes értékűek.[51]

49 Horvát-Szlavónországban 1868. március 31-ig, a Katonai Határőrvidéken és Ausztria többi részein pedig 1869. augusztus 31-ig.

50 A réznyomatos 25 krajcáros címlet vegyes bérmentesítésben az 1867-es kibocsátás értékeivel nem fordulhat elő, mert csak 1871 őszén került forgalomba.

Előfordulhatnak viszont az 1867-es kibocsátás címletei az 1871-es Ferencz József-fejes díjjegyes postai értékcikkekkel 1871. május 1-e előtti időkből is szabályszerűen használva, mert az első magyar bélyegképpel ellátott díjjegyes postai értékcikkek már 1871. február 15-én forgalomba kerültek.

51 Sopronból ismert több ilyen érvényességi időn túli vegyes bérmentesítés.

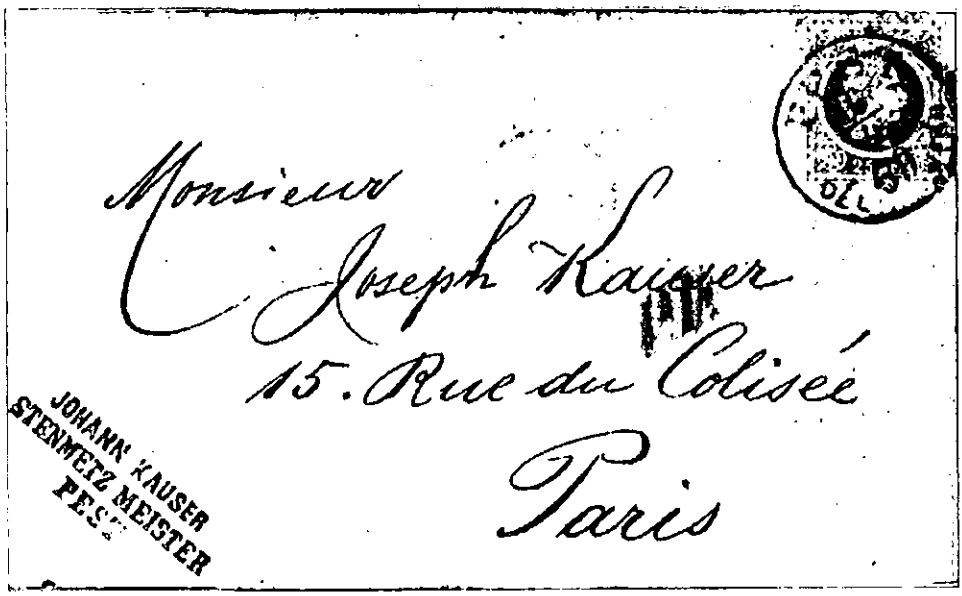

28. ábra. 25 krajcáros levélen

29. ábra.
Postautalvány (darab)on
felhasznált 50 krajcáros

Az 1863/64-es és 1867-es kibocsátások címletei közötti vegyes frankatúráknál különbséget kell tenni azok felhasználási helye szerint. (L. a 49. számú jegyzetet.)

Igen ritkák a tényleges Magyarország területéről származók. Kevésbé ritkák, illetve már gyakoribbak a Horvát-Szlavónországból származók és valamivel ezeknél is gyakoribbak a határőrvidékiek.

Ezen két kibocsátás címletei által alkotott vegyes bérmentesítések gyakoriságában pontos sorrendet tenni nem lehet — annyira ritkák. A lehetséges

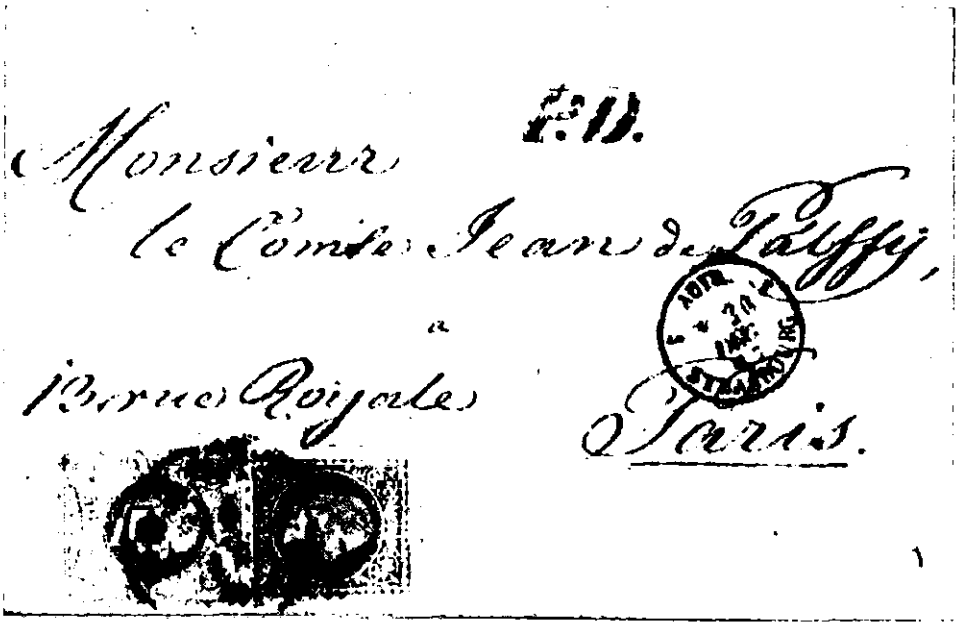

30. ábra. Magas bérmentesítés levélen (50 plusz 25 krajcár)

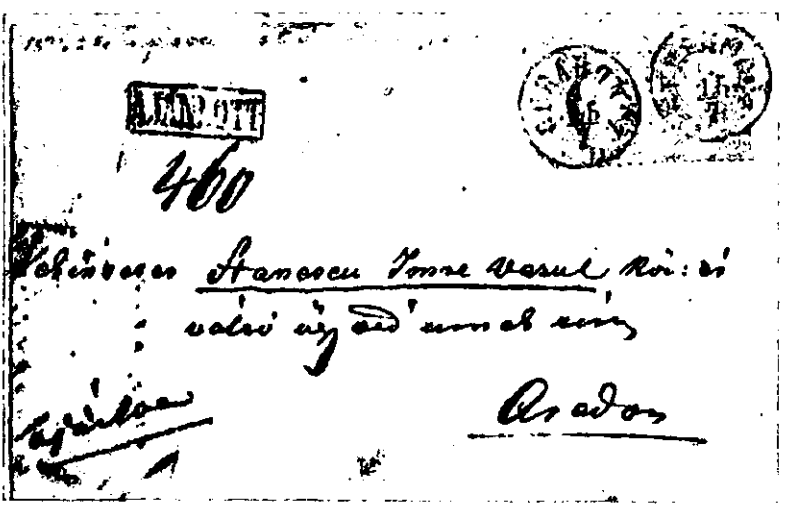

31. ábra. Vegyes bérmentesítés (1867-es 3 kr és 1871-es 2 kr)

változatoknak bizonyára csak egy kis része fordult elő, vagy maradt fent; amelyek között az 1867-es 5 krajcáros fordul elő a leggyakrabban.

Az 1867-es és 1871-es kibocsátások egyes értékei közötti vegyes bérmentesítésekben a 3, 10 és 15 krajcáros címlet fordul elő a leggyakrabban. Kevésbé gyakori a 2 krajcáros és az 5 krajcáros a legritkább. Ez utóbbi megállapítás nem vonatkozik természetesen a 25 és 50 krajcáros — 1867-es — címletekre; ezek és az 1871-es kiadások értékei közötti vegyes frankatúrákról nincs tudomásunk.

Címletenként taglalva, a következőket állapíthatjuk meg:

A 2 kr/1867-es leggyakrabban a kőnyomatos 3 krajcárossal fordul elő, ritkábban a kőnyomatos 5 krajcárossal; esetenként előfordul azonban a 3 kr/1871-es borítékon is.

A 2 kr/1869-es levelezőlapot is felhasználták 2 krajcáros kőnyomatossal átragasztva. A lejárati időn túl, érvénytelenként visszaküldött, lebélyegzett levelezőlap is előfordul, melyet pótlólag láttak el kőnyomatos 2 krajcárossal.[52]

A 3 kr/1867-es a leggyakoribb címlet, amely vegyes bérmentesítésekben — főként a kőnyomatos 5 krajcárossal fordul elő; de előfordul a kőnyomatos 2 krajcárossal is, valamint a kőnyomatos 10 krajcárossal —, ez utóbbival azonban csak az érvényességen túli időből.

Az 5 kr/1867-es a vegyes frankatúrákban legritkábban előforduló címlet. E címlettel fordul elő a legkorábbi vegyes bérmentesítés is a két kibocsátás között: 5 kr/1867-es az 1871-es Ferenc József-fejes postautalványon — a kőnyomatosok megjelenése előtti időből —, 1871 márciusától kezdve.

Ismeretes előfordulása a kőnyomatos 5 és 10 krajcárossal; sőt ismeretes egyszerre mind a kettővel is. Az 5 kr/1867-es és a kőnyomatos 5 krajcáros érvényességi időn túl — 1871. július 31-e után —, előfordul mint pótbérmentesítés; mindkét bélyeg bélyegezve. 5 kr/1867-es borítékok is fentmaradtak kőnyomatos 5, illetve 10 krajcárossal vegyes bérmentesítésben.

A 10 kr/1867-es leggyakrabban a kőnyomatos 5 krajcárossal fordul elő, de ismeretes mint nagy ritkaság a kőnyomatos 15 krajcárossal is. Ezen címlettel kapcsolatban a következő kombinációk ismertek: 2×10 kr/1867-es és kőnyomatos 5 krajcáros, valamint 10 kr/1867-es és 2×5 kr kőnyomatos.

A 15 kr/1867-es is leggyakrabban a kőnyomatos 5 krajcárossal fordul elő, vagy ritkábban a 10 krajcárossal. Az előbbiek között ismertek a következő kombinációk: 2×15 kr/1867-es és 5 kr/kőnyomatos, 15 kr/1967-es és 2×5 kr/kőnyomatos, sőt 5×15 kr/1867-es és 5 kr/kőnyomatos.[53]

A tárgyalt két kibocsátás címletei közötti leggyakoribb kombinációk: a 2 kr/1867 és 3 kr/kőnyomat, a 3 kr/1867 és 5 kr/kőnyomat, a 10 kr/1867 és 5 kr/kőnyomat, valamint a 15 kr/1867 és 5 kr/kőnyomat.

52 Bélyegmúzeumban: „ALSÓKUBIN 71.8.4" feladási, „ÉRVÉNYTELEN VISSZA" jelző bélyegzéssel, majd újabb „ALSÓKUBIN 71.8.5" feladási, valamint „PEST 71.8.8" érkezési bélyegzéssel.

53 Ez utóbbi vegyes bérmentesítés is megsemmisült a második világháború folyamán a Túróczi-féle gyűjteményben.

Az 1867-es és az 1871-es kibocsátások réznyomatos kiadása értékei közötti vegyes bérmentesítések alig egy-két kombinációt mutatnak. Feltehető, hogy az eredetileg is létezhető változatoknak csak kis hányada fordult elő, illetve maradt fenn. A szabályszerű forgalmi időből alig néhány példány vegyes bérmentesítés ismeretes és ezek ritkábbak, mint az 1863/64-es és 1867-es vegyes frankatúrák. Szinte valamennyi a 3 kr/1867-es és a 2 kr/réznyomatos kombinációra korlátozódik. Érdekes véletlenként ismeretes az 5 kr/1867 és a 10 kr/réznyomat által alkotott vegyes bérmentesítés.

E két kibocsátás között előforduló vegyes bérmentesítések túlnyomó része — úgy levélen, mint levéldarabon —, 1871. július 31-e utáni eredetű. Ezért itt is nagyon lényeges az évszám, vagyis a teljes levél, illetve az évszámos hely/keletbélyegzés.

Az érvénytelen, forgalmi időn túli felhasználást mutatják azok a nagymihályi bélyegzéssel (71.8.5) ellátott gyászjelentések, amelyek 2 kr/1867 és 2 kr/réznyomat bérmentesítéssel kerültek postai forgalomba. Ezeken szabályellenesen mindkét bélyeg le van bélyegezve és ezáltal úgy tűnik, mintha vegyes frankatúra esete forogna fenn.

A 2 kr/1869-es levelezőlapok is előfordulnak 2 kr/réznyomatos bélyeggel. Nem számítanak azonban vegyes bérmentesítésnek, mert a díjjegyes levelezőlapok újbóli bérmentesítése — a levelezőlapra nyomott bélyeg forgalmi idején túl —, csak a levelezőlap felhasználhatóságát célozta.

Az 1867-es kibocsátás egyes címletei *más országok bélyegeivel vegyesen* is megtalálhatók egy-egy levélen. Az ilyen levelek leggyakrabban Szerbiából és Törökországból érkeztek, de az al-dunai országokból a D.D.S.G. bélyegeivel ellátott küldeményeken is találhatók, mert ezek bérmentesítése csak a magyar határig volt érvényes, és a további díjakat postabélyegekkel kellett leróni (32. ábra).

Előfordulnak még *bérmentesítések okmánybélyegekkel* és *benyomottasok kivágataival* is. Ezek azonban a bérmentesítés eszközlésének tiltott módjai voltak, amelyek azonban gyakran átcsúsztak az ellenőrzésen és elkerülték a büntetőportózást (33. ábra).

A bérmentesítési formáknak van egy magyar különlegessége is, az ún. *szigetvári provizórium.* A borítékkivágatok használatát tiltó rendelkezést a szigetvári postamester úgy kerülte meg, hogy a borítékkivágatokat 9,5-es vonalfogazással látta el és úgy használta fel azokat bélyegként 1869 szeptember és 1870 január között. Ezeken a bélyegkép mindig Ia altípusú (34. ábra).

A szükségbérmentesítések közül ismert a felezések használata, mely ezen kibocsátás két értékénél fordul elő: a 2 és a 10 krajcárosnál.

A 2 krajcáros felezve — 1 krajcárosként felhasználva, a bélyeg jobb alsó felc „IGLÓ 23/1" bélyegzéssel;[54]

két egész és egy fél 2 krajcáros levélen, 5 krajcáros bérmentesítésként, „CZECZE ??" bélyegzéssel;[55]

54 Fotózva KÖHLER aukciós katalógusának 29. számában.
55 MADARÁSZ Gyula közlése.

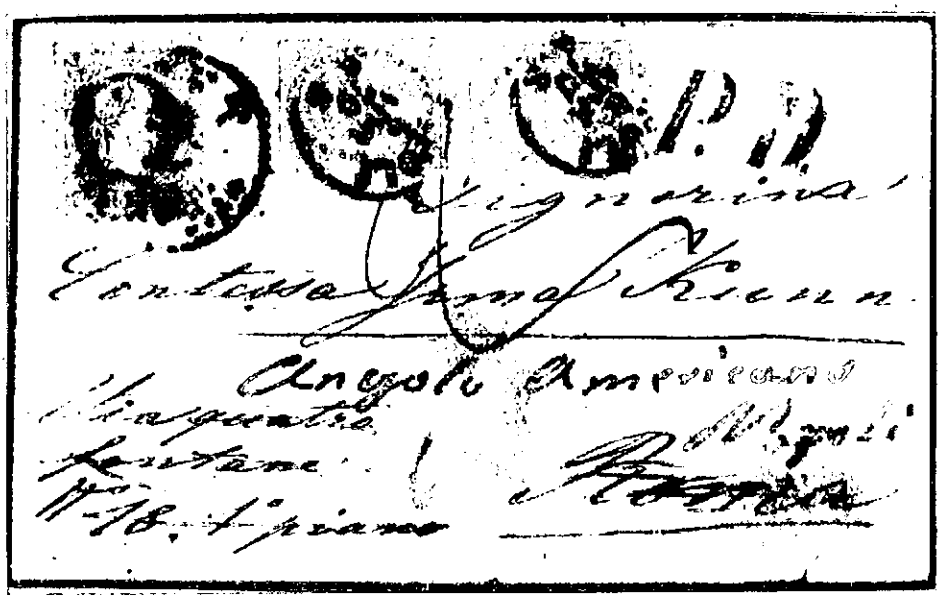

32. ábra. Vegyes bérmentesítésű levél 1867-es magyar és itáliai bélyegekkel

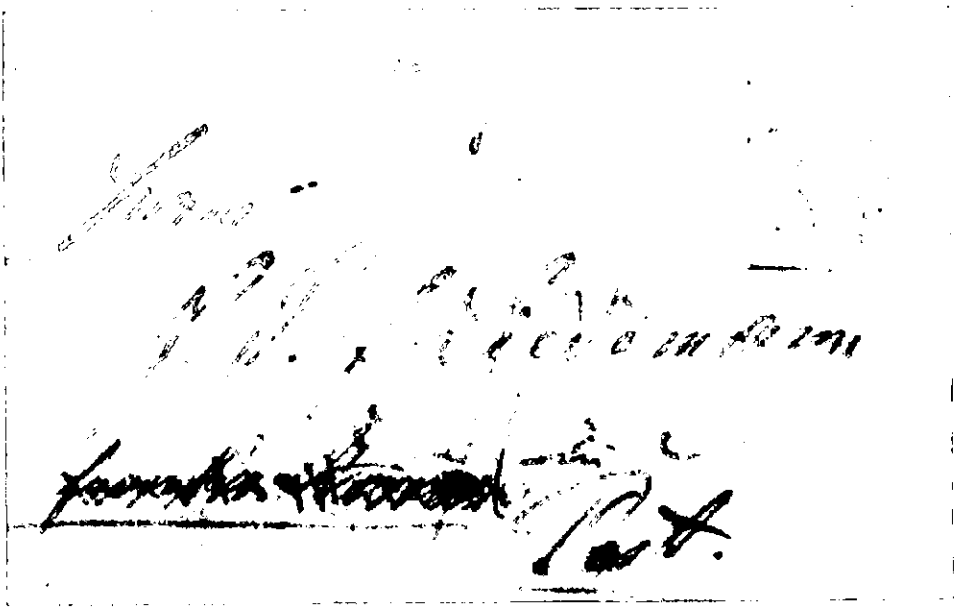

33. ábra. 5 krajcáros borítékkivágás levélen — bélyegként felhasználva

két egész és egy bal alsó félbélyeg 2 krajcáros levélen, 5 krajcáros bérmentesítésként, „PUTNOK 2/8" bélyegzéssel;[56]

két egész és egy bal felső 2 krajcáros félbélyeg levélen, 5 krajcáros bérmentesítésként, „TAB 1/2" bélyegzéssel.[57]

A felezett 10 krajcáros nem Magyarországon került felhasználásra (ATZGERSDORF 9/4").

Összefüggések

Tekintettel arra, hogy az 1867-es kiegyezési bélyegkibocsátás magyarországi bélyegzéssel ellátott durva nyomású bélyegpéldányai kizárólag, a használatlan durva nyomásúak pedig egyaránt tekinthetők úgy magyarnak, mint osztráknak — az összefüggések tárgyalásánál foglalkozni fogunk a használatlanokkal is.

A használatlan összefüggések közül ismeretesek párok, hármas csíkok és négyes tömbök. Ritkasági sorrendjük címletenként a következő:

25 krajcár	2 soldi
50 krajcár	15 soldi
5 krajcár	3 soldi
2 krajcár	10 soldi
3 krajcár	5 soldi
10 krajcár	. . . . .
15 krajcár	. . . . .

A használt összefüggésekből — 2 kr (sld) — 15 kr (sld) —, ismerünk párokból tízesig csíkokat, de a 25 és 50 krajcárosokból csak párokat, hármas, négyes és ötös csíkokat; ugyancsak a 2 kr (sld) — 15 kr (sld) címletekből ismerünk hármas, négyes, sőt tízes és húszas tömböket is (35. ábra).

34. ábra. Szigetvári provizórium

56 Fotózva a CORINPHILA XXVI. számú aukciós katalógusában.
57 Fotózva MÜLLER: Die Postmarken von Oesterreich, 193. oldalán.

Példányszám

E. MÜLLER „Die Postmarken von Oesterreich" című művében közli az 1867-es kibocsátás felhasználási példányszámát címletenkénti bontásban. Ez az egész monarchia területére és a teljes forgalmi időre vonatkozik:

2 kr	240 000 000 db,
3 kr	196 000 000 db,
5 kr	1260 000 000 db,
10 kr	150 000 000 db,
15 kr	35 000 000 db,
25 kr	3 500 000 db,
50 kr	800 000 db.

A soldi címleteknek sem a kibocsátási, sem pedig a felhasználási száma nem ismeretes.

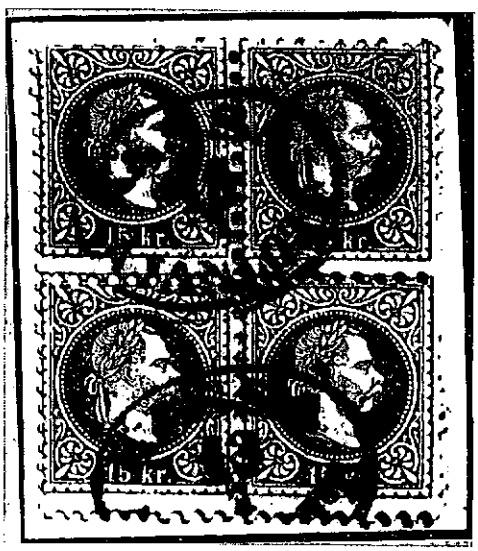

35. ábra. Négyes tömb 15 krajcáros

Hogy ebből a mennyiségből mi került Magyarországon felhasználásra — arra csak következtetni lehet. Kiindulási alapul szolgálhat az a fentmaradt kimutatás,[58] mely címletenként taglalja, hogy mennyi volt az 1869. évben Magyarország részére előirányozva:

2 kr	34 000 ív,	azaz	3 400 000 darab;
3 kr	5 500 ív,	azaz	550 000 darab;
5 kr	138 000 ív,	azaz	13 800 000 darab;
10 kr	15 400 ív,	azaz	1 540 000 darab;
15 kr	7 000 ív,	azaz	700 000 darab;
25 kr	200 ív,	azaz	20 000 darab;
50 kr	—— ív,	azaz	—— darab.

58 Ezen adattal kapcsolatban lásd MADARÁSZ Gyula által a kőnyomatos kiadásnál tárgyaltakat.

Ha közölt mennyiségek 1/12 részét vesszük a magyarországi felhasználás átlagos havi szükségletének,[59] akkor 53-mal, illetve a 25 és 50 krajcáros címletnél 50-nel való szorzással – hazánkban 1867. június 1-től, illetve szeptember 1-től 1871. július 31-ig voltak e kibocsátás értékei forgalomban –, megkapjuk a Magyarországon valószínűleg felhasznált mennyiséget:

2 kr	15 000 000 darab;
3 kr	2 430 000 darab;
5 kr	60 950 000 darab;
10 kr	6 800 000 darab;
15 kr	3 000 000 darab;
25 kr	90 000 darab;
50 kr	16 000 darab.[60]

AZ 1867-ES KIEGYEZÉSI POSTABÉLYEG KIBOCSÁTÁS ÚJSÁGBÉLYEGEI

Amikor a kiegyezés folyományaként elhatározták új postabélyegek készítését, ezeken belül tervbe vették újságbélyegek kibocsátását is. Mivel tekintettel kellett lenni a két postaigazgatás megkövetelte semlegességre, az újságbélyegek is felírás, sőt értékjelzés nélkül jelentek meg.

A bélyegkép tervezete

A bélyegkép tervezete feltehetően a bécsi államnyomda valamelyik, név szerint nem ismert rajzolójától származik. A véglegesen elfogadott rajz alapján a bécsi *Waldheim Fametszet-Intézet* készített fából egyképes eredeti dúcot *(ősdúc)*.

Próbanyomatok

A próbanyomatok készítéséhez már ezt az ősdúcot is felhasználták és így azok rajza alapján tudjuk – fekete színben készült egyes nyomatok –, hogy némi eltérést mutat a végleges rajztól, mert a nyomódúcok készítésének alapjául szolgáló munkadúcot már közvetlenül elkészülte után átvésték. De készültek próbanyomatok – ugyancsak egyesnyomatok formájában –, Ib és Ic altípusú nyomódúcok felhasználásával is fekete színben, valamint az Ic altípussal eredeti színben.[61]

Ívpróbákat is ismerünk Ib altípusban, eredeti színnel, fehér papiroson. *Géppróbák* és egyéb *selejtnyomások* is találhatók, részben fekete, részben eredeti színekben; úgy fehér, mint színes papiroson Ib, Ic, és Ie és IIa altípusokban.[62]

Az 1867-es újságbélyegek próbanyomatai nem gyakoriak.

59 Ez természetesen 1867-től 1869-ig kevesebb, 1869-től 1871-ig pedig több volt és így megközelítő átlagnak vehető.

60 Az 50 krajcáros mennyisége a durva nyomású, azon belül pedig a barnásrózsa színű példányok számából valószínűsíthető.

61 IIa altípusú próbanyomat is létezik, de ezen altípus magyarországi felhasználása nem fordul elő.

62 E két utóbbi abból az időből ered, amikor az 1867-es újságbélyegek hazánkban már forgalmon kívül voltak.

Nyomóformák

Az újságbélyegek nyomóformáit a már tárgyalt egyképes eredeti fadúc segítségével állították elő. Erről először egy egyképes *1. anyalemezt* készítettek és ennek betűfémmel való kiöntésével a fa ősdúc pontos mását — a *munkadúcot*. Ezt azonnal átvésték, mert a fából készült ősdúc után előállított munkadúc vonalai nem váltak kellőképpen széjjel. Erről az utánvésett munkadúcról készítették azután, egy 2. anyalemez közbeiktatásával, a nyomódúcokat.

A *nyomólemez* 400 nyomódúcot tartalmazott, 4×100-as csoportosításban. Az *ívnegyedek* egymás közti távolsága sem vízszintes, sem pedig függőleges irányban nem ismeretes az I. típusú nyomólemezeknél. Az I. típus első nyomólemezeinél a *bélyegközök* vízszintesen 3,0—3,75 mm, függőlegesen pedig 2,75—3,25 mm szélesek voltak. A későbbi nyomólemezeknél (és ez vonatkozik a többi, általunk nem tárgyalt típusokra is) ez a távolság mind vízszintesen, mind függőlegesen 3,0—3,25 mm-re változott.

A nyomólemezek alsó és felső szélét ún. *ívzáró-*, vagy *ívszegélyvonalak*, *szegélylécek* védték a nyomás közben fellépő károsító behatásoktól. Ezek tíz, illetve húsz bélyegkép teljes szélességénél valamivel rövidebbek voltak, és több formációt tüntettek fel. Így

A egy darab, kb. 3 mm széles ívszegélyvonal;

B egy kb. 4 mm széles és ez alatt, vagy fölött kb. 0,7 mm-re, egy másik kb. 0,4 mm széles ívszegélyvonal;

C egy vastagabb, attól mintegy 0,6 mm-re egy vékonyabb, majd három vékony ívszélzáróvonal;

D egy kb. 1,8 mm széles és alatta (vagy fölötte?) négy vékony ívszegélyvonal;

E egy kb. 0,9 mm széles ívszegélyvonal;

F egy kb. 0,6 mm vastag vonal alatt két vékony ívszegélyvonal;

G két vékony vonal között egy vastagabb ívszélzáróvonal;

H egy kb. 0,6 mm széles vonal; alatta, vagy fölötte ugyancsak kb. 0,6 mm-re három vékony ívszegélyvonal;

I négy vékony ívszegélyvonal;

K kilenc vékony vonal, amely együtt kb. 3,5 mm széles csíkot alkot.

Bélyegkép

A bélyeg képét balra néző Merkur-fej alkotja, mely teltszínű alapon és kör alakú mezőben helyezkedik el; mindezt két fehér körvonal keretezi. Az egészet álló téglalap alakú keret fogja körül, amelynek felső és alsó, valamint jobb és bal oldali két részre tagolt közét ún. meander-díszítmény; a keretvonalak által képzett négy saroknégyszöget andráskeresztszerű rajzolat tölti ki. A téglalap alakú keret külső keretvonala kettős. A keret belső és a fejkép kör alakú keretének külső fehér keretvonala között, úgy fent, mint lent, két-két háromszög alakú teltszínű mezőcske foglal helyet.

Ezeknek az újságbélyegeknek Magyarországon forgalomba került példá-

nyai mind az ún. I. típushoz tartoznak, amely az első munkadúc jellegzetességeit tünteti fel (I. átvésés: 1867). Ezek az alábbiak:

a A fejkép külső fehér keretvonala fent zárt, vagyis nem folyik össze a közvetlenül felette húzódó vízszintes fehér belső keretvonallal;
b a sisak szárnyán két vastag vonalka különül el a homlok felé irányulva;
c a homlok árnyékolása és a haj rajzolata összefolyik;
d a nyak hátsó vonala nem tűnik kellőképpen elő.

A 2. anyalemezen bekövetkezett változások a típuson belül altípusok elkülönítését is lehetővé teszik. A magyarországi használati idő alatt a 2. anyalemez három változása tükröződik a felhasználásukkal készült nyomódúcokon, és így csak ezt a három altípust ismertetjük.

Az Ia altípus (2a. anyalemez) jellemzői:

a Az I. típus általános ismertetőjelei;
b az alsó meander-díszítmény jobboldali szélső tagja, valamint a baloldali belső keretvonal, közvetlenül a bal alsó saroknégyszög fölött, folytonossághiányos;
c az ehhez az altípushoz tartozó bélyegpéldányok lilásbarna és esetleg szürke színe (36. ábra).

Az Ib altípus (2b. anyalemez) jellemzői:

a Az I. típus általános ismertetőjelei;
b színes (festék) foltocskák a jobb felső háromszög alakú mezőcskét fent és jobbról határoló fehér keretvonalban;
c a jobb oldali legalsó meander-tag szára túlnyúlik a meander-fej hosszán;
d az ehhez az altípushoz tartozó bélyegpéldányok ibolya (lila), szürke, ritkán lilásbarna színe (37. ábra).

Az Ic altípus (2c. anyalemez) jellemzői:

a Az I. típus általános ismertetőjelei;
b a fejkép külső keretvonalától megosztott vízszintes alsó belső keretvonal szélesebb lett;
c a baloldali két külső keretvonal között, az andráskeresztszerű rajzocska bal alsó végződésével egymagasságban, színes (festék) foltocska;
d az ehhez az altípushoz tartozó bélyegpéldányok ibolya (és szürkésibolya) színe (38. ábra).

Az Ib és Ic altípusokból *vegyes összefüggések* is ismertek. Eredetük a nyomólemez javítását célzó dúccserékre vezethető vissza; de esetleg arra is, hogy a 2b. anyalemezről fölös számban készült nyomódúcokat is felhasználták akkor, amikor már a 2c. anyalemezről készült nyomódúcokból állították össze az új nyomólemezeket.

A nyomás

Az 1867-es újságbélyegek könyvnyomásos úton (tipográfia) készültek, és az ún. durva nyomás jellegzetességeit tüntetik fel – mélyen benyomódott, megvastagodott, összefolyó vonalakat.

A nyomás minősége nem képviseli azt a színvonalat, amelyre a bécsi államnyomda már az időben is képes lett volna. Ritka az elfogadhatónak mondható finomságú nyomás, de annál gyakoribb a rossz, túlfestékezett, vagy hiányos, száraz nyomás. Esetenként megállapítható az *alánemezelés (aláegyengetés)*, sőt annak elcsúszása is. Ez utóbbi érdekes eltérést hozott létre: a tál formájára alakult sisakot. *Álkettősnyomatok* előfordulnak és ezek gyakori velejárója: a ránc is.

Papiros

Ezen kiadáshoz tartozó újságbélyegek papirosa a kezdeti időben – ebbe a magyarországi teljes használati idő beleesik – azonos volt az előző kiadás 1864. június 1-én bevezetett papirosával, amely már ZEITUNGS–MARKEN. vízjelet tüntetett fel. A vízjel *antikva* típusú, zárt jellegű betűi 24 mm magasak voltak, kettős vonalúak és az egész vízjel hossza kb. 445 mm-t tett ki.[63]

37. ábra. Ib. típus 36. ábra. Ia. típus 38. ábra. Ic. típus

A vízjelnyomó hengeren a felirat ötször fordult elő és így az egyes azonos betűk között különbségek is megállapíthatók, de ezek nem lényegesek.

A vízjelkülönlegességek közül az *ívosztóvonal*, ritkán a *varrat-vízjel* (mindkét megjelenési formájában) az, amelyet egyes példányokon találhatunk.

Az 1867-es újságbélyegek 4×100-as tömböket feltüntető nyomóíveken készültek. Ezek papirosa puha érdes és meglehetősen vastag; kb. 0,09–0,11 mm. Ezen értékek alatt vékony, illetve fölötte vastag papirosról beszélünk. Ritka papiros különlegesség a *csíkozott* (gestreiftartiges) papír, amely feltehetőleg nem szándékosan jött létre. Ezt jellemzi a felületén észlelhető bordázottság, amely függőleges irányú szokott lenni. A vonalak egymástól való

63 E vízjel: E, N, M, A, R és K betűi voltak osztóvonalasak; a legtöbbjük három darabból összeforrasztva.

távolsága valamivel kevesebb, mint 1 mm; mert 20 mm-es távolságra kb. 22 vonal esik. Előfordul még *rovátkált* (geriffeltes) és *vízjelszemcsés* (maschiges) papiros is; ezek már gyakoribb papirosféleségek.

Festékek és színek

Az 1867-es újságbélyegek nyomásához egy mauvein-tartalmú, igen érzékeny ibolya színű festéket használtak.[64] Ezen festékkel nyomott bélyegek könnyen elvesztik eredeti színüket, amely a különféle behatások eredményeként a szürkés árnyalat felé változik meg.

E bélyegek színeit – csak az I. típusra és a durva nyomásúakra vonatkoztatva –, az alábbiakban soroljuk fel:

(ibolyás) barna – szürke – sötétszürke (1867–1869);
vörösesibolya – ibolyakék – szürkésibolya (1869–1871).

Fény, nedvesség, illetve nedves levegő, helytelen tárolás, vegyszerek stb. hatására a felsoroltaktól eltérő színek is létrejöhetnek. E tulajdonságok miatt nevezik az 1867-es újságbélyeget a bélyegek kaméleonjának.

Ragasztóanyag

A bélyegeknél kezdetben használt *állati eredetű ragasztóanyag* többékevésbé sárgás volt és nagyon törékeny. Később színe mindinkább a fehér felé változott, és ezzel együtt törékenysége is némileg javult.

Fogazat

Az 1867-es újságbélyegek fogazattal nem voltak ellátva, szétválasztásuk vágással (tépéssel) történt. Magáneredetű fogazások az I. típusú újságbélyegeken nem ismertek, de később, az ausztriai felhasználási idejük alatt meglehetősen gyakoriak az egyéb típusoknál.

Forgalmi idő

Ezen újságbélyegek magyarországi forgalmi ideje teljesen azonos volt a kibocsátás levélbélyegeiével – vagyis 1867. június 1-től 1871. július 31-ig tartott.

Itt kell megjegyezzük, hogy a levélbélyegeknél közölt rendeletszámok és időpontok természetesen az újságbélyegekre is vonatkoznak.

Díjszabás és összefüggések

A vonatkozó díjszabás szerint egy újságpéldányra 1,05 krajcár, majd 1868. január 1-től 1 krajcár kellett.[65]

Leggyakrabban az egyszeres bérmentesítéssel találkozunk, bár nagy összefüggések is maradtak fent, és az Ia altípusú bélyegek kivételével tízes csíkok,

64 I. DÖRFLER mélyenszántó tanulmányban foglalkozott az 1867-es újságbélyegek színeivel és azokat típusok, illetve évek szerinti változásukban vizsgálta.

65 Az újságbélyegek kezdetben 2×100-as tömbökben (a nyomdai félíven két-két vízszintesen szomszédos tömb) kerültek kiszolgáltatásra a nyomda részéről.

Az újságbélyegek névértéke 1867. december 31-ig 1,05 krajcár (ívenként 1 forint 5 krajcár) volt; ettől az időponttól 1 krajcárra (ívenként 1 forintra) szállították le.

A 100 bélyegből álló kezelési ív (egynegyed nyomóív) önköltségi ára kezdetben az újságbélyegeknél is 2 krajcár volt; ezt később — meg nem állapítható időponttól —, 4 krajcárra emelték.

sőt tömbök is ismeretesek; az Ic altípusból egy húszas tömb is. Az Ia altípusból csak párok és hármas csík, valamint hármas és négyes tömb fordult eddig elő.

Használatlanul kevés példány maradt a durva nyomású I. típusú újságbélyegekből; legnagyobb ismert összefüggés a négyes tömb.

Példányszám

A kiadási példányszám itt sem ismert. A felhasznált mennyiséget E. MÜLLER — az egész monarchiára vonatkoztatva 1900-ig —, 2 070 000 000 darabra becsüli. Ebből a Magyarországon felhasznált mennyiséget egy 1869-ből fentmaradt adat alapján — összevetve azt az Ia, Ib és Ic altípusok előfordulásának arányával —, alakíthatjuk ki. Ezen számítás szerint Magyarországon felhasználásra került: 1 150 000 darab.

Bélyegzések

Az újságbélyegeket általában az érkezési helyen bélyegezték le és így ezeken a bélyegeken gyakrabban találunk olyan forgalomból már kivont vagy néma bélyegzővel végzett bélyegzéseket, melyeket levélbélyegeken — feladásnál már nem használtak. (39. ábra)

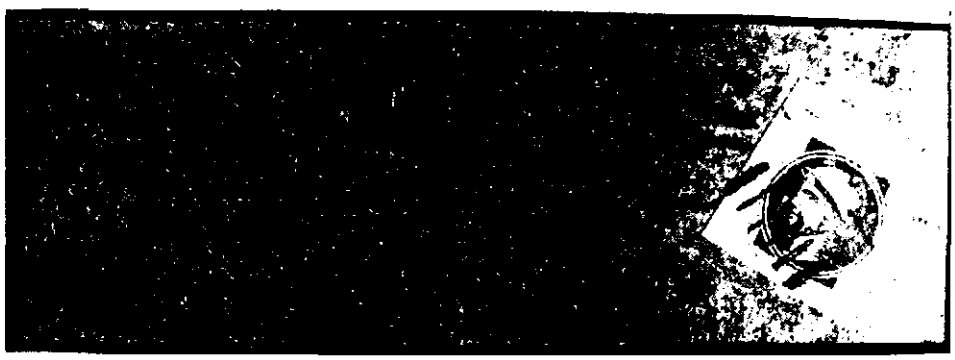

39. ábra. Ia. típus — néma bélyegzővel értéktelenítve (Győr Szt. Márton)

A kezdeti időkben gyakorta el is maradt ezen bélyegek lebélyegzése, és ezért 3924/1002. szám alatt rendelet jelent meg a „RENDELVÉNYEK a magyar posta-hivatalok számára" című hivatalos lapban (8. szám, megjelent 1867. július 24-én), melyben az újságbélyegek lebélyegzését kötelezővé teszik a postahivataloknak.

AZ 1867-ES KIEGYEZÉSI POSTABÉLYEG KIBOCSÁTÁS DÍJJEGYEIVEL ELLÁTOTT ÉRTÉKCIKKEK

A díjjegyes értékcikkek előállítását csak 1860-ban kezdte meg az osztrák postaigazgatás.

Az általunk tárgyalt kiadáshoz tartozó díjjegyes borítékok kibocsátását ugyanaz az 1867. május 25-én kelt 9315—1101. számú osztrák és 1867. május 28-án kelt 1078. számú magyar rendelet tartalmazza, amely a levél- és újságbélyegek forgalomba helyezéséről is intézkedik.

Az 1867-es kiegyezési postabélyegkiadás levélbélyegeinek képével a következő díjjegyes borítékok (benyomottasok) jelentek meg:

3 krajcáros,	3 soldis,
5 krajcáros,	5 soldis,
10 krajcáros,	10 soldis,
15 krajcáros,	15 soldis,
25 krajcáros,	25 soldis,

értékjelzésekkel. A soldi értékjelzésűekre a levantei magyar postahivataloknál lett volna szükség, mert ott papírpénz helyett kemény valuta (arany, ezüst) volt érvényben; de MUELLER szerint nem kerültek forgalomba.

Az értékjegyes borítékok kétféle nagyságban és háromféle vágással készültek.[66] A postabélyegekhez hasonlóan könyvnyomás útján állították elő azokat is, és a bécsi államnyomda készítményei voltak.

A kétféle borítéknagyság a következő volt:

A	Kb. 147×85 mm és
B	kb. 154,5×84 mm.

A háromféle vágás, – KROPF, illetve OHRT által használt jelölési mód szerint: I., III. és IV.

Az I. vágás jellemzői:

a A boríték felső hajtókája erősen ívelt;
b a két oldalsó hajtókának felső vonala ívelt és azok vége függőlegesen levágott;
c a boríték mérete 147×85 mm *(A)* (40. ábra).

A III. vágás jellemzői:

a A boríték felső hajtókája gyengén ívelt;
b az oldalsó hajtókák alsó és felső vonala egyenesre, vége pedig függőlegesre levágott;
c a boríték mérete kb. 154,5×85 mm *(B)* (41. ábra).

A IV. vágás jellemzői:

a A boríték felső hajtókája majdnem egyenes;
b a két oldalsó hajtóka alsó és felső vonala egyenes, vége pedig legömbölyített;
c a boríték mérete kb. 154,5×84 mm (*B*).

A borítékok papirosa a BRIEF–COUVERTS. vízjel betűiből részeket feltüntető géppapír, amely fehér és elég sima. Az előforduló vízjel két főtípusú lehet.

66 A borítékok „vágása" alatt a kiterített boríték papíranyagának körvonalait értjük.

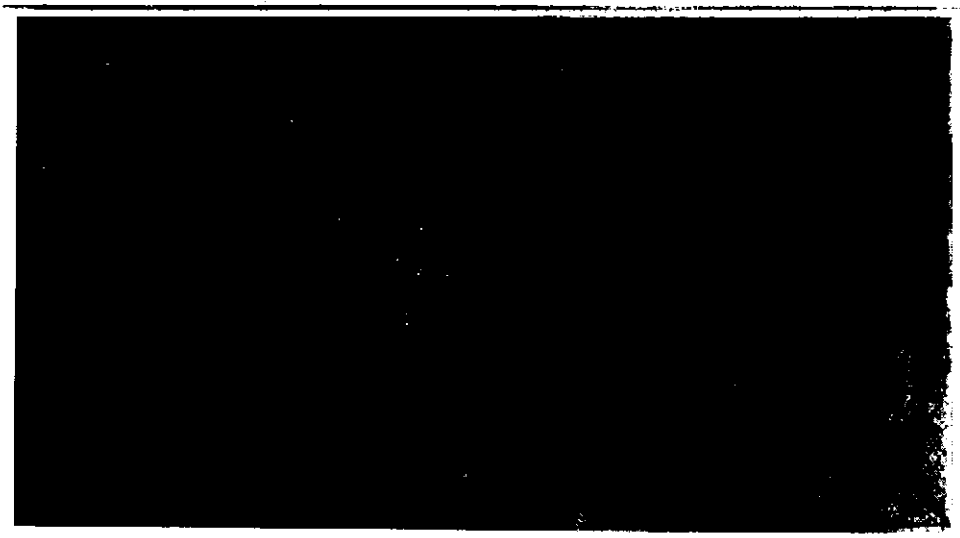

40. ábra. A/I. mintájú díjjegyes boríték pecsétoldala — zárópecséttel

41. ábra. B/III. mintájú díjjegyes boríték pecsétoldala

Az I. főtípusú vízjel jellemzői:

a BRIEF—COUVERTS, a szó után pont;
b a betűk egymástól való távolsága 4—7 mm;
c a vízjel teljes hossza kb. 310 mm (Ia) — 320 mm (Ib);

A II. főtípusú vízjel jellemzői:

a BRIEF–COUVERTS szó után nincs pont;
b a betűk egymástól való távolsága 23–28 mm;
c a teljes vízjel hossza kb. 555 mm (IIa) — 575 (II b). (42. és 43. ábra)

Az 1867-es kiadású díjjegyes borítékok felső hajtókáján — ritka kivételektől eltekintve — legtöbbször színtelen, dombornyomással előállított zárópecsét (hajtókapecsét, Klappenstempel) található.[67]

67 Az 1867-es díjjegyes borítékokon a zárópecsétek minden típusa előfordul. Leírásuk úgy KROPF, mint OHRT műveiben elírás folytán hibás, és ezért szükségesnek tartottuk azok jellemzőinek rövid összefoglalását. Rajzuk (I—V. típus) megtalálható a II. kötet 186. és 199. oldalán.

I. típus (ún. „kis zárópecsét")

a Átmérője kb. 15,5 mm;
b kerete kettős: a külső kb. 1,0 mm, a belső kb. 0,25 mm;
c a rajzát kialakító hurokmotívumok száma 20 és a hurokvonalak vastagsága kb. 0,5 mm;
d rajzának közepét keretezés nélküli, kb. 1,0 mm átmérőjű körlap foglalja el.

II. típus

a Átmérője kb. 14,0 mm;
b kerete egy vékony vonalból áll;
c a hurokmotívumok száma 20, amelyek vonalai nagyon finomak;
d rajzának közepén egy keretnélküli mélyített körlap található.

III. típus (ún. „nagy zárópecsét")

a Átmérője kb. 17,0 mm;
b kerete kettős: a külső kb. 0,75 mm, a belső kb. 0,5 mm;
c a hurokmotívumok száma 20 és a hurokvonalak vastagsága kb. 0,75 mm;
d a rajz közepén egy keretnélküli, kb. 3,0 mm átmérőjű, húszágú csillag ül.

IV. típus (szintén ún. „nagy zárópecsét")

a Átmérője kb. 16,0 mm;
b kerete kettős: a külső kétszer olyan széles, mint a belső — kb. 1,0 mm: kb. 0,5 mm;
c a hurokmotívumok száma 20 és a hurokvonalak vastagsága kb. 0,5 mm;
d rajzának közepét kb. 2,0 mm átmérőjű, keretnélküli kiemelkedő körlap foglalja el.

V. típus (úgyszintén ún. „nagy zárópecsét")

a Átmérője kb. 16,5 mm;
b kettős keret fogja körül, melynek vonalai azonosan kb. 0,75 mm szélesek;
c a hurokmotívumok száma 20 és a hurokvonalak kb. 0,75 mm szélesek;
d rajzának közepén egy keretnélküli, kb. 3,0 mm átmérőjű húszágú csillag található.

VI. típus

a Átmérője kb. 16,0 mm;
b kerete kettős: a külső (kb. 1,0 mm) kétszer olyan széles, mint a belső (kb. 0,5 mm);
c a hurokmotívumok száma 19 és a hurokvonalak kb. 0,5 mm szélesek;
d a rajz közepén, határozott körvonallal rendelkező, kb. 1,5 mm átmérőjű körlap ül.

42. ábra. B/III. mintájú díjjegyes boríték vízjele (IIa)

43. ábra. B/III. mintájú díjjegyes boríték vízjele (IIb)

44. ábra. A/I. mintájú boríték Ia. típusú rányomott bélyegképe

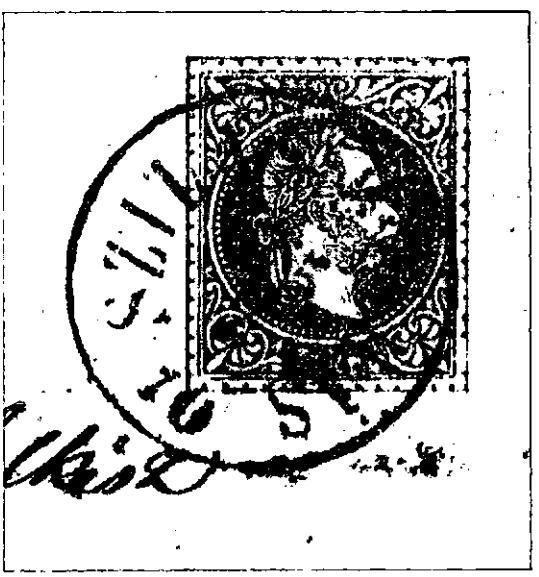

45. ábra. B/III. mintájú boríték Ib. típusú rányomott bélyegképe

Az alábbi felsorolás azt tünteti fel, hogy a különböző típusú boríték zárópecsétekkel milyen címletű díjjegyes borítékok fordulnak elő:

I. típus: 3, 5, 10, 15 és 25 kr; valamint 3, 15 és 25 sld.
II. típus: 3 sld újnyomata.
III. típus: 3, 5, 10, 15 és 25 kr; valamint 3 és 25 sld.
IV. típus: 3, 5, 10, 15 és 25 kr; valamint 5, 10 15 és 25 sld.
V. típus: 3, 5, 10 és 25 kr; valamint 3, 5 és 25 sld.
VI. típus: 5 kr.
VII. típus: 3, 5 és 15 kr.
VIII. típus: 3, 5, 10 és 15 kr; valamint 5 és 15 sld.
IX. típus: 3, 5 és 15 kr.

VII. típus

a Átmérője kb. 14,0 mm;
b egy, kb. 0,75 mm széles vonalból álló kerete van;
c a hurokmotívumok száma 16 és a hurokvonalak kb. 0,75 mm szélesek;
d rajzának közepét, egy határozott körvonallal rendelkező, kb. 1,5 mm átmérőjű körlap foglalja el.

VIII. típus

a Átmérője kb. 15,0 mm;
b kerete kettős: a külső kétszer olyan széles, mint a belső — kb. 1,0 mm: kb. 0,5 mm;
c a hurokmotívumok száma 18 és a hurokvonalak kb. 0,5 mm szélesek;
d rajzának közepén egy határozott, körvonallal rendelkező, kb. 1,5 mm átmérőjű körlap található.

IX. típus (vörös színben is, az 5 krajcáros címleten)

a Átmérője 14,5 mm;
b egy, kb. 0,75 mm széles vonalból álló kerete van;
c a hurokmotívumok száma 16 és a hurokvonalak szélessége kb. 0,75 mm vagy afölött van;
d rajzának közepén, határozott körvonallal rendelkező, kb. 2,0 mm átmérőjű körlap ül.

X. típus (a címleteknek megfelelő színekben is)

a Átmérője kb. 16,0 mm;
b kerete egy, kb. 1,0 mm széles vonalból áll;
c ezen belül 24 egymást metsző körívekből képzett koszorú, amelynek közepét 6 kis egymásba fonódó köröcske tölti ki, melyek keretvonalainak metszése hatágú csillagot képez;
d a keretvonal bemélyed, míg a rajzolat vonalai kiemelkednek.

XI. típus

a Átmérője kb. 15,0 mm;
b egy, kb. 0,75 mm széles vonalból álló kerete van;
c a hurokmotívumok száma 16 és a hurokvonalak kb. 0,75 mm szélesek;
d rajzának közepén, egy határozott körvonallal rendelkező, kb. 1,5 mm átmérőjű körlap található

IX. típus vörös: 5 kr. [68]

68 A vörös zárópecsétes (IX. típus) 5 krajcáros díjjegyes borítékok feltehetőleg — valószínűleg véletlen folytán —, postai árusításra is kerültek, mert KROPF megjegyzi, hogy két használt példányt is ismer ezekből.

X. típus: 3, 5, 10 és 15 kr; valamint 10 sld.
X. típus színes: 3, 5, 10 (és 25) kr.[69]
XI. típus: 3, 5, 15 kr.
Zárópecsét nélkül: 3, 5 és 15 kr

E. MUELLER szerint a borítékbélyegek nyomásához 9 nyomódúcból álló nyomólemezt használtak.

A Magyarországon forgalomba került borítékok értékjegye – amely mindig egy színben volt tartva az azonos címletű levélbélyegekkel –, durva nyomású, az 5 krajcárosnál Ia. vagy Ib. típusú és nem azonos nagyságú a levélbélyegek képével[70] (44. és 45. ábra).

Az értékjegyek mindig a jobb felső sarokban vannak elhelyezve, de távolságuk a boríték széleitől mérve változó; sőt előfordul – a szélekhez viszonyítva – ferde bélyegkép is.

Esetenként az értékjegy színével egyező (egy-két) hajtogatási pont is található a boríték előoldalán, vagy hátul, az oldalsó hajtókákon.

Az 1863/64-es kibocsátás díjjegyes borítékait, ha azokat 1867. május 1-e és június 15-e között Magyarországon használták fel, az önállóvá vált magyar postaigazgatás első, kisegítő jellegű benyomottasaiként kell megjelölnünk.

A Magyarországon felhasználásra került 1867-es díjjegyes borítékok forgalmi ideje azonos volt a postabélyegekével.

Az 1867-es kibocsátáshoz tartozó soldi értékjelzésű borítékok a levantei magyar postahivatalokban nem kerültek felhasználásra.[70]

LEVELEZŐLAPOK

A levelezőlap feltalálása és bevezetése a postai értékcikkek közé, ugyancsak ezen kibocsátás idejére esik. A feltalálás elsőbbségéért hosszú évekig vita folyt dr. Heinrich Stephan államtitkár, a német birodalmi posták főpostamestere és dr. Emanuel Herrmann miniszteri tanácsos, illetve híveik között. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban idézzük H. Kropf ide vonatkozó sorait:[71]

> „A wiener-neustadti katonai akadémia volt nemzetgazdaságtan professzora, dr. Herrmann Emánuel közölt egy cikket a „Neue Freie Presse" című lap 1869. január 26-i számában: „A posta segítségével történő levelezés egy új módjáról" cím alatt. Ebben a cikkben Herrmann kiszámította,

69 KROPF művének egy másik fejezetében azt mondja, hogy: „A III. kiadású levélborítékok összes címlete létezik színes zárópecséttel..."
A X. típusú zárópecséttel készült levélborítékok felsorolásánál viszont nem említi a 25 krajcáros értéket. Így ezen címlet létezését — a fent írt zárópecséttel — esetlegesnek kell tekinteni.

70 A levélbélyegek képnagysága 23.25 × 19,5 mm, a levélborítékok értékjegyeinek képnagysága 23,75 × 20,0 mm, míg a levelezőlap értékjegyének képnagysága 23,75 × 19,75 mm.

71 KROPF, Hans: Die Postwertzeichen der Oesterr.-ungar. Monarchie, Prag 1902. 149—150. oldalakon.

mint emelkedik a levelezési kedv az olcsó levélportó bevezetése óta és mennyi pénzbe került a levélírás a bérmentesítésen kívül.

Arra az eredményre jutott, hogy pl. az 1866. évben elküldött közel 100 000 000 levél majd 20 000 000 forintba került.

Mint nemzetgazdásznak elsősorban az volt a célja, hogy ezen összegből megtakarítást érjen el anélkül, hogy a levélforgalmat károsítaná. Ezért a levelezést osztályozta:

1. levelek egyszerű értesítésekkel,
2. üzleti levelek és szellemi közlemények,
3. szerelmes és családi levelek.

Mindezek közül azok az egyszerű közleményeket tartalmazó levelek lebegtek előtte, mint amilyenek az üzleti tudósítások, mindennemű küldemény elküldéséről és megérkezéséről szóló értesítések, névnapi, születésnapi és újévi jókívánságok voltak, amelyek nézete szerint az összes levelek egyharmadát teszik ki.

És itt lehetne jelentős megtakarítást bevezetni, ha a kormányzat megengedné, hogy minden írott, vagy másológéppel, illetve nyomtatással előállított, közönséges levélboríték formátumú kártyát nyitva, egy darab 2 krajcáros bélyeggel ellátva, a posta útján el lehetne küldeni, ha a feladó címét és aláírását is magában foglalva húsznál több szót nem tartalmazna. Ilyen *postakártyák* útján (így akarta Herrmann udvari tanácsos ezeket a nyitott lapokat nevezni) létre lehetne hozni a postai táviratok egy fajtáját, amelyek a küldemények gyorsaságát kivéve, annak majd minden előnyével rendelkeznének.

Mily nagy lenne a megtakarítás levélpapírban, borítékban, a megírás és elolvasás munkájában, mily nagy lenne az időnyerés egy ilyen intézkedésnél — a nép évenként egymillió forintot tudna megtakarítani az írószerek és a levélpapiros költségén, és a postajövedék is bizonyosan csak nyerne!

Az egykori posta- és távírda vezérigazgatója, lovag von Maly azonnal megérezte az ötlet hasznavehetőségét és gyakorlatiasságát, és a feltaláló Herrmann professzor bevonásával, erősen kézbe vette az ügyet. Minden ellenvetést a postadíjat (3 krajcár portót akartak), a külalakot (egynyolcad levélív nagyságú összehajtott kartont akartak felhasználni) stb. illetőleg, mint nem gyakorlatiast Herrmann elvetette, és létrejött a *levelezőlap*. Herrmann ugyan az előoldalra a *postakártya* megjelölést javasolta, de ezt az elnevezést megváltoztatták, a postakezelésben más nyomtatványokkal való összetéveszthetősége miatt, és nem vették tekintetbe a szószám korlátozását sem.

Még mielőtt a levelezőlap létrejött volna, Kolbensteiner osztálytanácsos, aki a postakonferencián részt vett, észrevételezte, hogy Herrmann ötletének előhírnökét a postaközlöny Stephan-tól tartalmazza.

Stephan ugyanis 1865-ben, a karlsruhei postakonferencián indítványt tehetett egy „postalap"-minta megalkotására, mely az összes postahelyeken kapható lett volna és a közönség nyílt közleményeit tartalmazhatta. Ezért egy mérsékeltebb díjat állapítottak volna meg, amelyért egy ilyen postalap költségmentesen került volna továbbításra távolságkülönbségre való tekintet nélkül.

Az erre vonatkozó irat, amely egy ilyen postalap előnyét tárgyalja, nincs a konferencia hivatalos irataihoz kapcsolva, ezért nem volt hivatalos jellege és lehet az is, hogy ennek tartalmát a postakonferencia egyes résztvevőivel csak magánbeszélgetések során közölték.

Herrmann-nak, aki a postaügytől egészen messze állt, és az akkor lefolyt konferenciáról semmi tudomása sem volt, hasonló ötlete támadt, de azzal a különbséggel, hogy azzal nem mint Stephan — a levelet akarta egyszerűsíteni, hanem mint nemzetgazdász, a díjat kívánta leszállítani —, olcsó levelezési módot kívánt teremteni, mely a közönségnek időt és pénzt takarít meg.

A levelezőlap Ausztriában való megjelenése után Németországban azonnal olyan vélemény hangzott el, amely az ötletet kizárólag és egyedül Stephannak tulajdonította és fáradhatatlanul hangoztatta, hogy Herrmann az egész találmányt csak elleste. Mellesleg meg kell jegyezni, hogy maga Stephan sohasem avatkozott bele a vitába és az egész ügyet úgy kezelte, mint az iránta való ügybuzgalom bizonyítását, amelyben azonban inkább mások személyes érdeke játszott közre.

De szemléljük higgadtan, igazában Herrmann mit lesett el: talán az alakot? talán az egy ezüstgarasból álló postadíjat? Két olyan pont, amelyek éppen a postakártya mai roppant elterjedésének alapját rakták le.

Az osztrák levelezőlap alakját és postadíját megalkotójától nyerte, ez képezi a tulajdonképpeni alapot, és ha Stephannak ugyanaz az eszméje támadt volna, akkor nem egy évvel később vezette volna be Németországban a levelezőlapot, amely lényegesen különbözött a Herrmann-féle elgondolástól. Egy, az ő ötlete szerinti levelezőlapot vettek volna mintaképül az osztrák találmányhoz, amely a legrövidebb időn belül ad acta került?

Minden pártatlannak hozzá kell még fűznie, hogy Stephan eltekintve attól, miszerint a levelezőlap Ausztriában való megjelenése után nem követelte azonnal az elsőbbséget — elgondolása szerinti kártyáját 1870-ben Németországban bevezette (azután hogy) Herrmann már 1869-ben megvalósította az ő elképzeléseit?

Ha Stephan ötlete ugyanaz lett volna, mint Herrmanné, a német és az osztrák levelezőlapok egyformák lettek volna. Azok azonban Stephan elgondolása szerint teljesen eltérőek, és a levelezőlapok mai elterjedésének lényeges tényezői hiányoztak náluk:

az olcsó postadíj és a forma.

Stephan (ad personam) mindenesetre más nézeten volt, különben azonnal, vagy kevéssel később bizonyosan mondta volna, hogy az az ő találmánya, de ő megvalósította saját ötletét és túl becsületes volt ahhoz, miszerint saját részére valamit elsajátítson, ami nem az ő találmánya volt. Elsősorban mások irigysége kellett ahhoz, hogy a propaganda valótlanságokat állítson. Stephan belátta, hogy elképzelése nem volt gyakorlatias, őmaga felhagyott vele, mérsékelte a postadíjat és megváltoztatta az alakzatot. Ennélfogva bizonyára szabad a vitát lezártnak tekinteni, minthogy több oldalról megtámadhatatlan bizonyítékok igazolták, hogy dr. Herrmann a szellemi megalkotója a mai postakártyáknak."

Kropf ex cathedra megállapítása nincs összhangban Kolbensteiner észrevételezésével, de ellentmondani látszik annak a történések időrendűsége is. Hogy maga Kropf is többet tudott a hivatalos iratokhoz nem csatolt Stephan-féle hiányzó ügyiratról, mint amennyit megemlít róla, valószínűsíti, miszerint az abban foglaltakat — a postalap előnyeit — bőven taglalja. Nem támasztja alá Kropf megállapítását a „Die Deutsche Post" 1942. évi 13. számának azon közleménye sem, mely szerint a levelezőlap gondolata már 1865-ben felmerült a porosz főpostahivatalnál. Ebből a cikkből is következik, hogy erről a témáról írásos feljegyzés maradt fent. Ha pedig a Stephan-féle postakártyákkal kapcsolatban írásos feljegyzés maradt fent — ezt ismerhette Kropf is, és feltehetően ennek alapján írta közleményét a „Die Deutsche Post" is. Ha nem is ezen írásos feljegyzés kapcsán, de a konferencia tagjainak elmondásából, talán éppen Kolbensteinertől értesülhetett Herrmann is Stephan ötletéről. Ezek megfontolásával az elgondolás elsőbbségét bajos Stephantól elvitatni. Viszont igaz, hogy a gyakorlati élethez való alkalmazásáért, illetve az ötlet kivitelezéséért a pálma Herrmannt illeti.

Ezek előrebocsátása után rátérünk a levelezőlap forgalomba hozásával kapcsolatos rendelkezések ismertetésére.

Megjelenését a magyar kereskedelemügyi minisztérium 15903/3117. szám alatt, 1868. augusztus 25-én kibocsátott rendeletével,

„Levelezési lapok behozatala a belföldi forgalomnál"

cím alatt jelenti be, és körvonalazza az ezzel kapcsolatos szabályokat a következőkben;

„A cs.kir. kereskedelmi minisztériummal létrejött egyezmény alapján, folyó évi október 1-től kezdve a postaigazgatás által magyar és német szövegű, jegybélyegcs levelezési lapok fognak kiadatni, amelyekre írt rövid közlemények az osztrák — magyar birodalom minden helyére, távolsági különbség nélkül, két újkrajcár egyforma díjért fognak elszállíttatni.

Ezen lapok árusítása, kiállítása és kezelése iránt a következő határozatok állapíttattak meg:

1. A bélyegzett levelezési lapok minden postahivatalnál és levéljegyárusnál két újkrajcáron szerezhetők meg, s a postára borítékolatlanul (minden hozzácsatolás nélkül) adandók fel.

2. A levelekhez hasonló módon olvasható címmel látandók el, mely az átvevő fél, a rendeltetési hely nevét, s ha nincsenek postán-maradással (poste restanteval) megjelölve, egyszersmind az átvevő lakhelyét világosan előtüntesse.

A rendeltetési hely mellé, ha több hasonnevű hely létezik, az ország és megye, ha pedig ott postahivatal nincsen, azon postahivatal is följelölendő, melynek forgalmi köréhez az illető hely tartozik.

A cím a levelezési lap előoldalára íratik.

3. A levelezési lap hátoldala írásbeli közleménynek van szánva.

A közlés, valamint a cím tintával, ónnal vagy színes krétával írható fel; mindazonáltal tekintettel kell lenni arra, hogy az írás olvasható s tartós legyen.

4. A levelezési lapok egyelőre csak az Osztrák–Magyar Monarchia helyeire küldhetők el, s jegyekkel bérmentesített levelek módjára adandók a postára.

Ajánlatozásuk a közönséges ajánlati illeték iránt történik. Az ajánlatért járó levéljegy a hátoldalon az „Írott közlemény" fejcím mellé ragasztatik.

5. A levelezési lapnak a címiraton feljelölt rendeltetési helyről más belföldi helyre való visszaküldéséért további külön díj nem szedetik.

6. A levelezési lapok kézbesítéséért oly helyeken, hol kincstári levélhordók nincsenek alkalmazva, 1 krajcár kézbesítési illeték fizetendő.

7. A postaintézet a közlemények tartalmáért nem vállal felelősséget.

Mindazonáltal a postahivatalok utasítva vannak, hogy a levelezési lapokat csak úgy, mint az az 1865. mart. 8-án 1771/401. sz. a. a Rendelvények azon évi folyamának 57-ik lapján közzétett rendeletben a helytelen kitételekkel címzett levelekre nézve van előírva, a szállításból, illetőleg kézbesítésből rekesszék ki azon esetben, ha észreveszik, hogy a közlemény által illetlenkedés, becsületsértés vagy más vétkes cselekmény céloztatik.

8. A levelezési lapok, ha vigyázatlanság vagy véletlenség folytán a feladás előtt használhatatlanokká válnak, 1 krajcár lefizetése iránt s azon föltételek alatt cseréltetnek ki, melyek a használhatatlanná vált levélborítékok kicserélésére nézve vannak megállapítva.

9. A postaigazgatóságok a közönséget ezen új levelezési mód felől a hazai lapok útján s falragaszok által értesítsék.

10. A m.kir. postahivatalok a fentebbi határozatokat tudomásul vevén, maguk részéről a következő eljárást kövessék:

a) minden postahivatal és magán jegyárus időről időre a levelezési lapok megfelelő készletével lássa el magát;

a levelezési lapok a levéljegyes borítékok módjára szolgáltatnak ki s vétetnek számadásba;

b) a postára adott levelezési lapok a rovatolás-, tovább-szállítás- s leadásnál a jegyekkel bérmentesített levelek módjára kezelendők;

legkivált pedig a lapokon lévő postabélyegek és jegyek megbetűzésénél szorosan a fennálló szabályokhoz kell alkalmazkodni;

az átrovatolásoknál a levelezési lapokat nem kell betűzővel ellátni; ellenben a leadási betűző az előoldal balszélén a postabélyeg átellenében nyomandó ki.

c) A levelezési lapok ellen a felvevő és leadó hivatalok csak akkor emeljenek nehézséget, ha a közlés tartalmából kétségtelenül kivehető, hogy azzal illetlenség, becsületsértés vagy más vétkes cselekmény céloztatik.

A kincstári hivataloknál a hivatalfőnök határozza meg azt; vajjon valamely lap kizárandó-e a szállításból illetőleg a kézbesítésből vagy nem.

A visszatartott levelezési lapok a kézbesíthetelen levelek gyanánt kezelendők.

Pesten, 1869. augustus 25-én."[72]

72 A szöveg az eredetivel betű szerint azonos; kivétel a „c" betű „z" betű nélkül való írása.

Az osztrák kereskedelemügyi minisztérium 18916—1832. szám és

„Levelezőlapok bevezetését illetőleg a belső forgalomban"

cím alatt jelenti be a forgalomba helyezéssel kapcsolatos rendelkezéseit 1869. szeptember 22-én, a következőkben:

„Egyetértésben a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériummal, f.évi október hó 1-én levelezőlapokat fog a postaigazgatás kiadni az alább következő minta szerint, melyek által rövid írásbeli közlemények lesznek továbbíthatók, távolságra való különbség nélkül két (2) krajcár arányos díj ellenében az Osztrák-Magyar Monarchia összes helységeibe.

Tekintettel a kicsinybeni árusításra, a kiszolgáltatásra és a velük kapcsolatos eljárásra, a következő rendelkezések állapíttattak meg:

1. Az értékjegy benyomatával ellátott levelezőlapok minden postahivatalnál és kicsinybeli bélyegelárusítónál beszerezhetők két (2) krajcáros áron és nyitva (bármiféle zárás nélkül) feladhatók.

2. Ezek éppúgy mint a levelek értelmes címzéssel látandók el, melynek a címzett családi és keresztnevét, a rendeltetési helyet és ha nem poste restante jelzésűek, a címzett lakását is pontosan meg kell értetni.

A rendeltetési hely azon esetben, ha több helység azonos néven szerepel, a tartomány és a kerület feltüntetésével és ha az maga nem székhelye egy postahivatalnak, a postahivatal feltüntetésével, melynek körzetébe tartozik, közelebbről jelölendő. A cím a kártya előoldalán tüntetendő fel.

3. A kártya hátoldala írásbeli közlemények számára szolgál. Ezt lehet éppúgy, mint a címzést, tintával, ceruzával, színes irónnal stb. megírni, de az írásjelek érthetőségére és tartósságára gond fordítandó.

4. A kártyák egyelőre csak az Osztrák—Magyar Monarchia helységeibe lesznek küldhetők és mint a bélyeggel bérmentesített levelek adhatók fel.

Ezek ajánlása a közönséges ajánlási díj ellenében eszközölhető, az ajánlás céljára szolgáló bélyegek a hátoldalra: „Hely az írásbeli közlemények részére" szavak mellé ragasztandók.

5. Egy levelezőlap más helységbe való utánküldéséért, mint ami a címben jelzett belföldi helység, vagy a feladási helyre való visszaküldésért további illeték nem szedetik.

6. A kártyák olyan helységekbe való kézbesítéséért, melyekben nem kincstári levélhordó kézbesít, egy (1) krajcár kézbesítési illeték rovandó le.

7. A postaintézet semmiféle felelősséget nem vállal a közlemények tartalmáért.

A postahivatalok mégis utasíttattak, hogy hasonló esetekben, mint amelyekről a levelekre vonatkozó 1865. március 8-i utasítás intézkedett a címzésen való megengedhetetlen hozzátoldásokkal kapcsolatban, ha ezekből kitűnhetett, hogy illetlenséget, becsületsértést, vagy egyéb büntetendő cselekményt szándékoltak elkövetni, — a levelezőlapok is kizárandók a továbbításból, illetve a kézbesítésből.

8. A levelezőlapok cseréje, azoké, melyek feladásuk előtt elnézés, vagy véletlenség miatt használhatatlanná váltak, 1 krajcár összeg ellenében ugyanazon módon történik, mint az az elrontott borítékok cseréjével kapcsolatban állapíttatott meg.

9. A cs. k. postaigazgatóságok az új intézkedésekről az újságok és a postahivataloknál kihelyezett fali hirdetmények útján tájékoztassák a közönséget.

10. A cs. k. postahivatalok a fenti rendelkezéseket vegyék tudomásul és részükről még a következőkre kell ügyelni:

a Minden postahivatal, valamint minden magán bélyegkisárus, tartson állandóan készenlétben egy, a szükségletnek megfelelő mennyiségű értékjegyes levelezőlapot.

Ezt a bélyegraktárakból keresztkötéssel 50 darabonként csomagolva szolgáltatják ki és mint az értékjegyes borítékokat, úgy kell beszerezni és elszámolni.

A levelezőlapok árusítása a közönség részére f. évi október 1-én kezdendő.

b A feladott kártyák rovatolásánál, továbbításánál és kézbesítésénél ugyanúgy kezelendők, mint a bélyeggel bérmentesített levelek.

Különös tekintettel kell lenni a kártyákon található értékjegyek és bélyegek érvénytelenítésére, hogy az az általános előírásoknak megfelelően történjék.

Ha valamely postahivatalnál több kártya kerül elküldésre, úgy ezek a levelektől elkülönítendők, rovatolásszerűen összekötendők; az ajánlott levelezőlapok magától értetendően az ajánlott levelek közé helyezendők.

Átrovatolásnál a levelezőlapokat bélyegzéssel nem kell ellátni; az érkezési bélyegzés azonban a kártya előoldalán, a bal szélen, a feladási bélyegzéssel átellenben elhelyezendő.

Bécs, 1869 szeptember 22-én."

E két rendelet már rávilágít arra a tényre, hogy a monarchia mindkét postaigazgatása úttörő munkát végzett a levelezőlap bevezetésével és a világ összes országai előtt elsőnek hozta forgalomba azokat.[73]

1869. október 1-től a magyar postaterületen a saját — magyar felségjelet feltüntető — értékcikket használtak a postai levelezőlap formájában. Ez, bár kezdetben német szövegű volt — a címoldalon fent: „Correspondenz-Karte.", az első címvonal kezdeténél: „An", a második és harmadik címvonal között: „in" megjelölés; a hátoldalon fent: „Raum für schriftliche Mittheilungen.",

73 DEMÉNY Károly írja a „Magyar Posta" 1936-os évfolyamának 162. oldalán, miszerint: „Gervaynak köszönhetjük, hogy mint külön küldeményfaj először a Monarchiában lép — 1869. október 1-én — életbe a levelezőlap."

CZAKÓ szerint ugyancsak: „Gervay kardoskodik az osztrákokkal szemben az olcsó 2 krajcáros díjtétel mellett. Azt is tudjuk, hogy Heim Péter a levelezőlapnak nyomtatvány-díjjal való bevezetését javasolja. Ez az olcsóság a lényege, és 1870-ben Poroszországban való bevezetésének azért nincs különösebb sikere, mert a levéllel azonos díjszabással bérmentesítik."

lent: „Die Postanstalt übernimmt keine Verantwortlichkeit für den Inhalt der Mittheilungen." szöveg; de már a címoldalon, az első címvonal fölött középen a magyar címert tüntette fel és kizárólag Magyarország részére készült. A címerpajzson ülő korona keresztállása heraldikailag helytelen volt (46. és 47. ábra). A 46. ábrán a világossárga színű benyomott bélyegkép nem tűnik elő.

46. ábra. Magyar felségjelű (címerű), de német szövegnyomású levelezőlap címoldala

Később, 1869 novemberétől, a német szöveget magyarra változtatták. A címoldalon fent: „Levelezési lap.", az első címvonal kezdeténél: „Czim", a hátoldalon fent: „Írott közlésnek szánt hely.", lent: „A postaintézet a közlés tartalmaért nem felelős." szöveg. Az előoldalon, az első címvonal fölött középen a magyar címer — itt is, mint a német szövegű kiadásnál — korona keresztje helytelenül jobbra dől (48. és 49. ábra).

A levelezőlapok nyomása a bécsi államnyomda könyvnyomása volt, és az 32 bélyegképes nyomólemezekről történt.[74]

Mindkét kiadású levelezőlap jobb felső sarkában az 1867-es kibocsátású 2 krajcáros levélbélyeg rajzát feltüntető, könyvnyomással készült benyomott értékjegy található; amelynek távolsága a levelezőlap belső fekete rombuszokból és körlapokból összeállított keretétől — változó. A külső keret csipkeszerű, pontokból és gótikus ívelemekből áll. Méretei a német nyelvű lapoknál 111,5×74,5 mm, a magyar nyelvű lapoknál 111,5×73 mm.

74 E. MUELLER közlése.

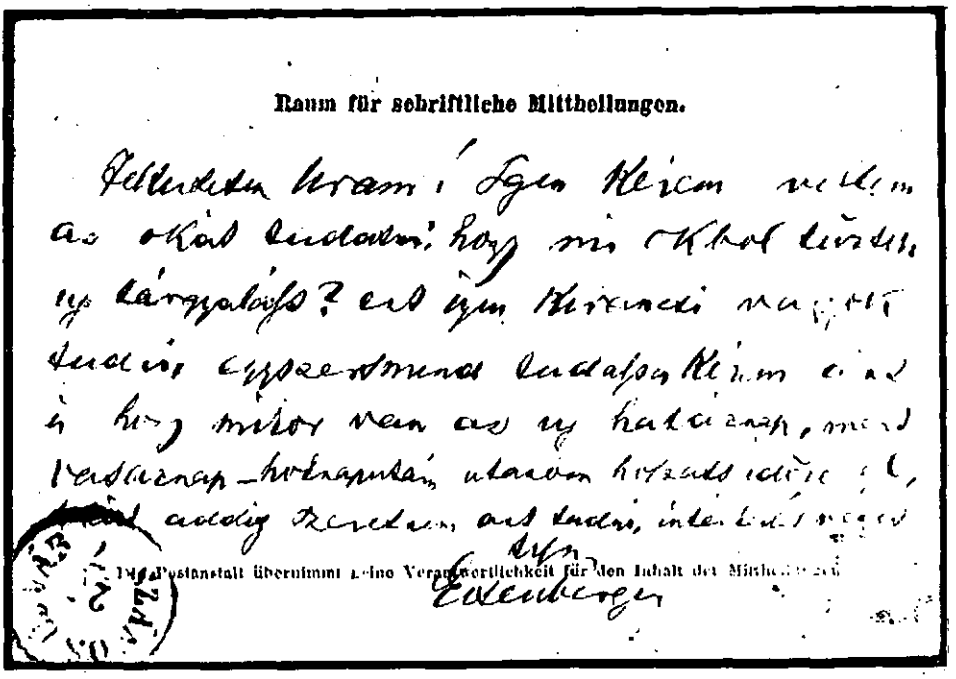

47. ábra. Magyarország részére készült német szövegnyomású levelezőlap közleményi (hát-) oldala

A levelezőlapok keretnyomásában a következő változatokat lehet találni:

balra fönt jobbra fönt balra lent jobbra lent

a német szövegű levelezőlapoknál a belső sarokvonal sarokalakulása:

balra fönt jobbra fönt balra lent jobbra lent

a magyar szövegű levelezőlapok keretvonalának sarokalakulása.

Nyomási változatok a magyar szövegű levelezőlapoknál:

a „Czím" szócska pontosan az első címvonal kezdeténél;
b „Czim" szócska az első címvonal kezdetétől 2 mm-rel távolabb áll;
c a hátoldali alsó szöveg után hiányzik a pont;
d „tartalmaért" szóból hiányzik az „é" betű;
e „postaintézet" helyett „dostaintézet".

A levelezőlapok teljes terjedelme 122—124×84—87 mm. Papirosa vízjel nélküli, kb. 0,2 mm vastagságú, sárgásra színezett karton. Rányomott értékjegye sárga; kerete, felírása, címer- és címnyomása, valamint a hátoldal alsó és felső szövegnyomása fekete.

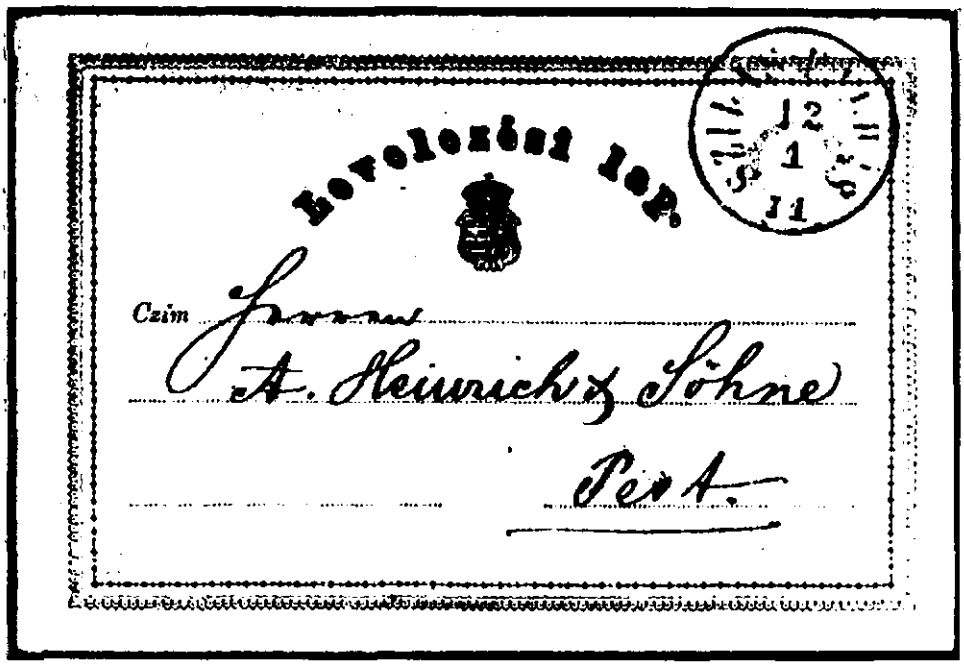

48. ábra. Magyar címeres és magyar szövegnyomású levelezőlap címoldala

A postai levelezőlapoknak sem kibocsátási, sem pedig felhasználási példányszámát nem ismerjük.[75] Feltehető, hogy a német nyelvű levelezőlapokból volt maradékkészlet, a magyar nyelvűekből azonban nem.

Az 1871. január 21-én kelt 1284/71. számú rendelet az 1869-es mintájú levelezőlapok postai érvényességét 1871. március 31-ével megszüntette. Azonban a magyarországi postabélyegek és értékjegyes értékcikkek gyártásának elhúzódása miatt 1871. március 20-án Ad 3612/320—71. szám alatt, a RENDELVÉNYEK A MAGYAR POSTA-HIVATALOK SZÁMÁRA 1871. évi 6. számában rendelet jelent meg, amely újabb határidőt jelölt meg a levelezőlapok és postautalványok felhasználhatóságára.

„A f. évi január 21-én kelt rendelettel a régi levelezőlapok és postautalványok felhasználására megállapított és e hónap végével lejáró határidő ezennel további 2 hónappal, vagyis f. évi május 31-ig meghosszabbíttatik. Pest, 1871 március 20."

75 CZAKÓ közlése szerint 1870-ben 3,5 millió fogyott a levelezőlapokból.

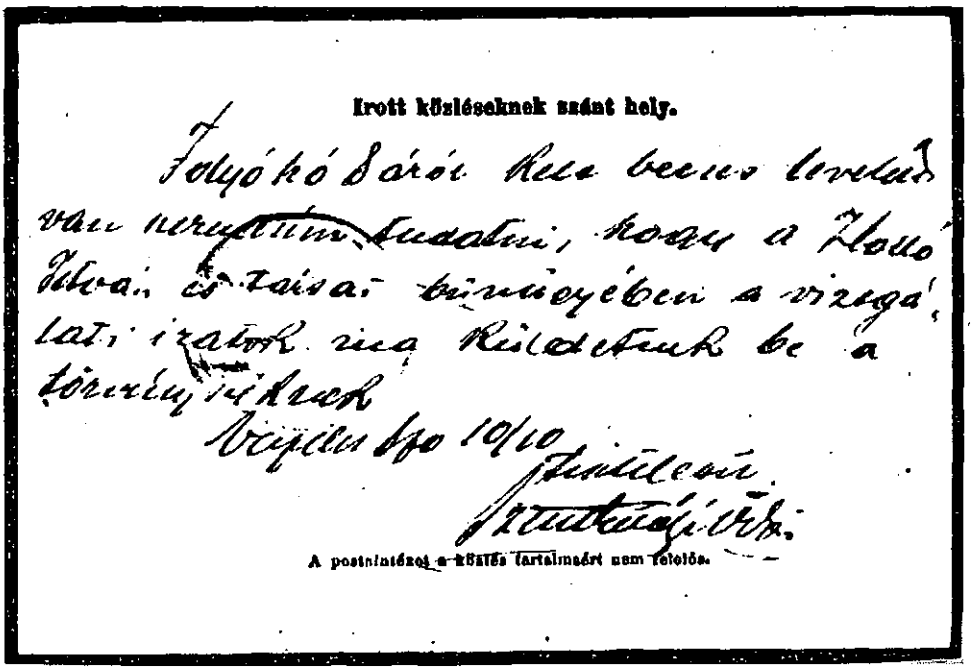

49. ábra. Magyar szövegnyomású levelezőlap közleményi oldala

A MAGYAR POSTAIGAZGATÁS ÉRTÉKCIKKPÓTLÓ ELŐTTESEI AZ 1867/1871-ES ÉVEKBEN

A magyar postaigazgatás önállóvá válásakor nem készíttetett a postabélyegekhez hasonlóan a bécsi államnyomdával benyomottasokat, hanem megbízta a budai Királyi Magyar Egyetemi Nyomdát, hogy készítsen — akkori szóhasználattal — utalványmintákat (űrlap, formuláré, blanquette).

A postautalvány- és a táviratlapok voltak az önálló magyar postaigazgatás első honi gyártmányú olyan utalványmintái, melyek a magyar címert tüntették fel, és amelyeket később értékcikkek váltottak fel,[76] és ezért indokolt, hogy a magyar postai értékcikkek e két előttese is tárgyalásra kerüljön.

POSTAUTALVÁNY-LAPOK

A postautalványok bevezetéséről a magyar kereskedelemügyi minisztérium 5083/1426. számú — 1868. április 20-án kelt — rendelete intézkedik.

„A távírda közvetítésével eszközölt pénzutalványozások" cím alatt és mellékletként — A. minta megjelöléssel — megjelenteti annak képét is.[77]

A postautalványlapok magyar és német nyelvű szövegnyomással jelentek

76 A Ferenc József-fejes postautalványok 1871-ben, majd a távírdabélyegek 1873-ban, és végül az értékjegyes táviratlapok 1888-ban.

77 Megjelent 1868. április 25-én a posta hivatalos lapjának 11. számában.

meg.[78a] A szöveg fölött középen a magyar címer foglalt helyet a koronával, melynek keresztállása helytelen volt.

A postautalványlapok szövege könyvnyomással készült, kb. 0,18—0,20 mm vastag, vízjel nélküli géppapíron. A papiros színe a forgalmi idő kezdetén kékeszöld volt,[78b] melyet később kékre változtattak.

A postautalványok terjedelme tág keretek között ingadozott:

A 180×134—137 mm;
B 182×146 mm és
C 174×150 mm

Azonban nemcsak a postautalványok nagyságában, hanem a rajtuk alkalmazott nyomás szövegében, sőt a szöveg elrendezésében is észlelhetünk eltéréseket. Ezek típusokba és altípusokba sorolását is lehetővé teszik a postautalványlapoknak.

A magyar nyelvű postautalványlapokon két típust és azokon belül két-két altípust különböztethetünk meg. Ezeket az alábbiak jellemzik:

az I. típuson az évszám rövidítése: „186";
a II. típuson az évszám rövidítése: „18".

Az I. típus altípusainak jellemzői a következők:

Ia altípus

1. A postautalványlap nagysága „*A*";
2. a rendeltetési hely beírására szolgáló vonal hossza 49 mm;
3. a hátoldalon elhelyezett „Tudnivalók" két hasábja között elválasztó hullámvonal húzódik (50. és 51. ábrák).

Ib altípus

1. A postautalványlap nagysága „*A*";
2. a rendeltetési hely beírására szolgáló vonal hossza 45 mm;
3. a hátoldalon feltüntetett „Tudnivalók" két hasábja között az elválasztó vonal egyenes (52. és 53. ábrák).

A II. típus altípusainak jellemzői a következők:

IIa altípus

1. A postautalványlap nagysága „*A*";
2. az első címvonal hossza a „cz" utáni ponttól mérve 72,5 mm;
3. a címoldal szelvényrészének felső széle alatt bal oldalon elhelyezett „nyomtatvány" szó kis kezdőbetűvel;
4. alatta a „szelvény" szó ugyancsak kis kezdőbetűvel (54. ábra)

IIb altípus

1. A postautalványlap nagysága „*C*";
2. az első címvonal hossza a „cz" utáni ponttól mérve 71,5 mm;

78a „...a magyar vagy német szövegű utalványblanquette-k megválasztása a feladó tetszésére bizatik." 1868. április 20.

78b „... a magy. kir. postaigazgatás részére zöldszínű papíron,..." ugyancsak a fent hivatkozott 1868. április 20-i rendelet szövege.

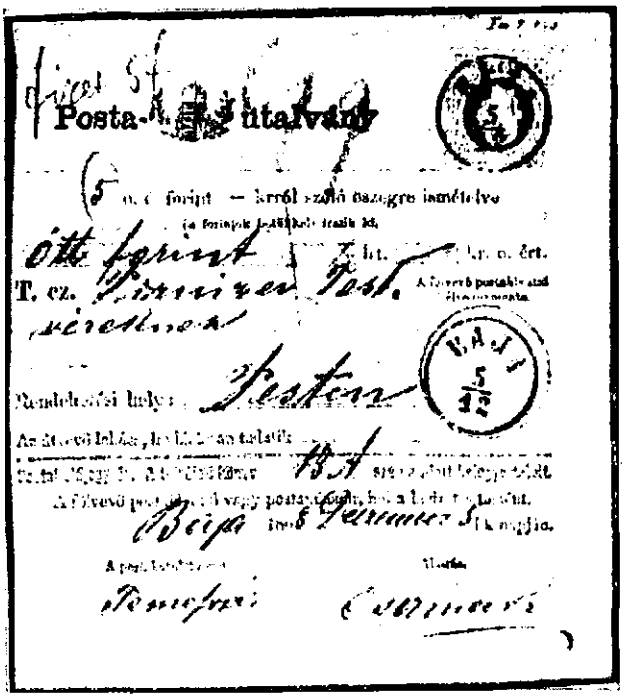

50. ábra. Ia. típusú, magyar címeres és magyar szövegnyomású postautalvány címoldala

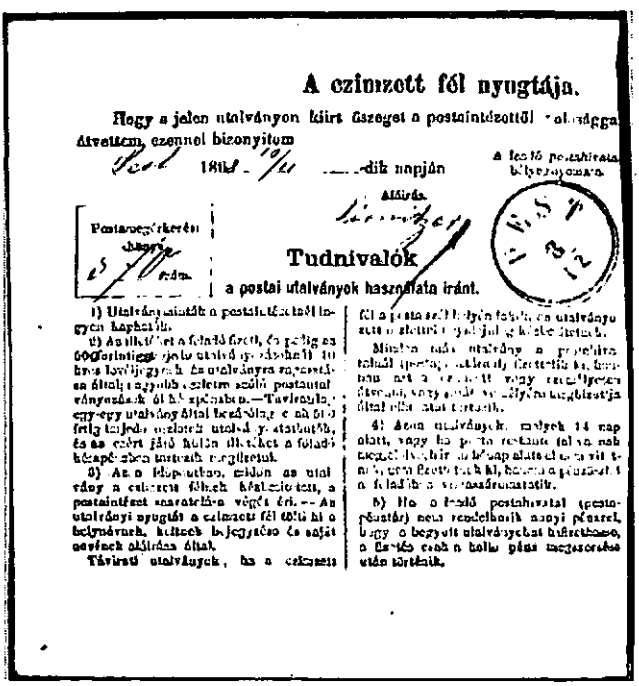

51. ábra. Ia. típusú, magyar címeres és magyar szövegnyomású postautalvány elismervényi oldala

Posta-utalvány

24 o. é. forint * krról szóló összegre ismételve
(a forintok betűkkel) írattak ki.
[illegible] ft. [illegible] kr. o. ért.

T. cz. Sukarék Benjámin

A fölvevő postahivatal bélyegnyomata.

Rendeltetési hely: Szeged

Az átvevő lakása, ha biztosan tudatik

Postai előjegyzés. A fölvételi könyv [illegible] száma alatt bejegyeztetett.

A fölvevő postahivatal vagy postapénztár, hol a beküldés történt.

Szeged 1866 [illegible] 4-dik napján.

A postakerület neve. Aláírás.

Malla

52. ábra. Ib. típusú magyar szövegnyomású postautalvány címoldala

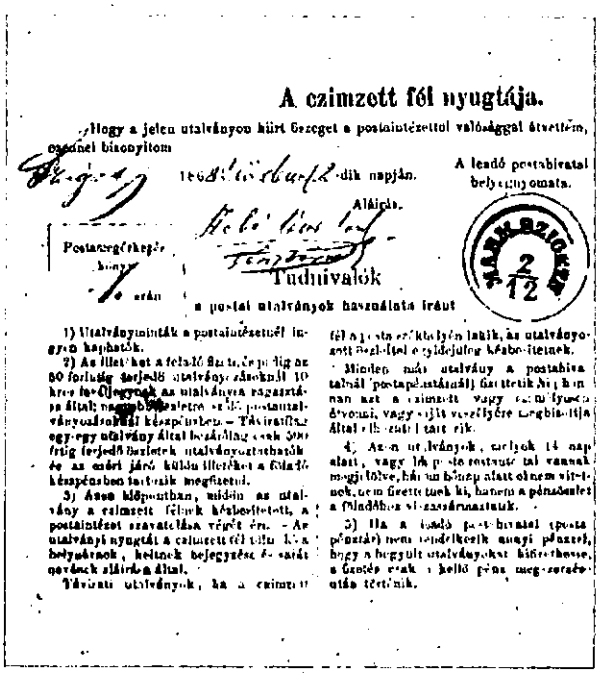

A czimzett fél nyugtája.

Hogy a jelen utalványon kiírt összeget a postaintézettől valósággal átvettem, ezennel bizonyítom

Szeged 1866 [illegible]-dik napján.

A lendő postahivatal bélyegnyomata.

Aláírás.

Postaszerkezeti könyv [illegible] szám

Tudnivalók

a postai utalványok használata iránt

1) Utalványmintákat a postaintézetnél ingyen kaphatók.

2) Az illető hat a feladó állomásig terjedő 50 forintig terjedő utalványczédulái 10 kr. tőkepénzt az utalványra ragasztása által; nagyobb összegre szóló postautalványoknál pedig a postahivatalnál készpénzben. – Távirattal egy-egy utalvány által beszámítás esetében 500 frtig terjedő összegek utalványozhatók és az ezért járó külön illetéket a feladó készpénzben tartozik megfizetni.

3) Ásza kilépésekor, midőn az utalvány a czímzett félnek kézbesítetett, a postaintézet szavatolása végett ára. – Az utalványi nyugtát a czímzett fél tüzetes helyesbítések, keltnek bejegyzése és saját nevének aláírása által.

Távirati utalványok, ha a czímzett fél a postahivatal helyiségében lakik, az utalványozott összegtől egyidejűleg kézbesítetnek.

Minden más utalvány a postahivatalnál (postapénztárnál) fölvétetik, hogy annak a czímzett vagy annak ügyvivője átvonási, vagy saját veszélyére megbízottja által felvétetni tartozik.

4) Azon utalványok, melyek 14 napon alatt, vagy 14 napon túl postautalvánnyal vannak megjegyezve, három hónap alatt el nem vitetnek, nem fizettetnek ki, hanem a pénzösszeg a főnálhoz visszaszármaztatnak.

5) Ha a feladó postahivatal (postapénztár) nem rendelkezik annyi pénzzel, hogy a hozzá érkezett utalványokat kifizethesse, a feladás ezek a kellő pénz megszerzése után történik.

53. ábra. Ib. típusú magyar szövegnyomású postautalvány elismervényi oldala

54. ábra. IIa. típusú és magyar szövegnyomású postautalvány címoldala

3. a címoldal szelvényrészének felső széle alatt a bal oldalon elhelyezett „Nyomtatvány" szó nagy kezdőbetűvel;
4. alatta a „Szelvény." szó ugyancsak nagy kezdőbetűvel (55. ábra).

A német nyelvű postautalványlapok között is két típust különböztethetünk meg. Ezeket az alábbiak jellemzik:

I. típus

1. A postautalványlap nagysága „*B*";
2. rajta az évszám rövidítése „186".
3. hátul: „Postankunftsbuch Nro..." jelzés egyenesvonalú keretben (56. és 57. ábra).

II. típus

1. A postautalványlap nagysága „*A*";
2. rajta az évszám rövidítése „187".
3. hátul: „Postankunfts-Buch Nro..." jelzés hullámvonalakból alkotott keretben (58. és 59. ábra).

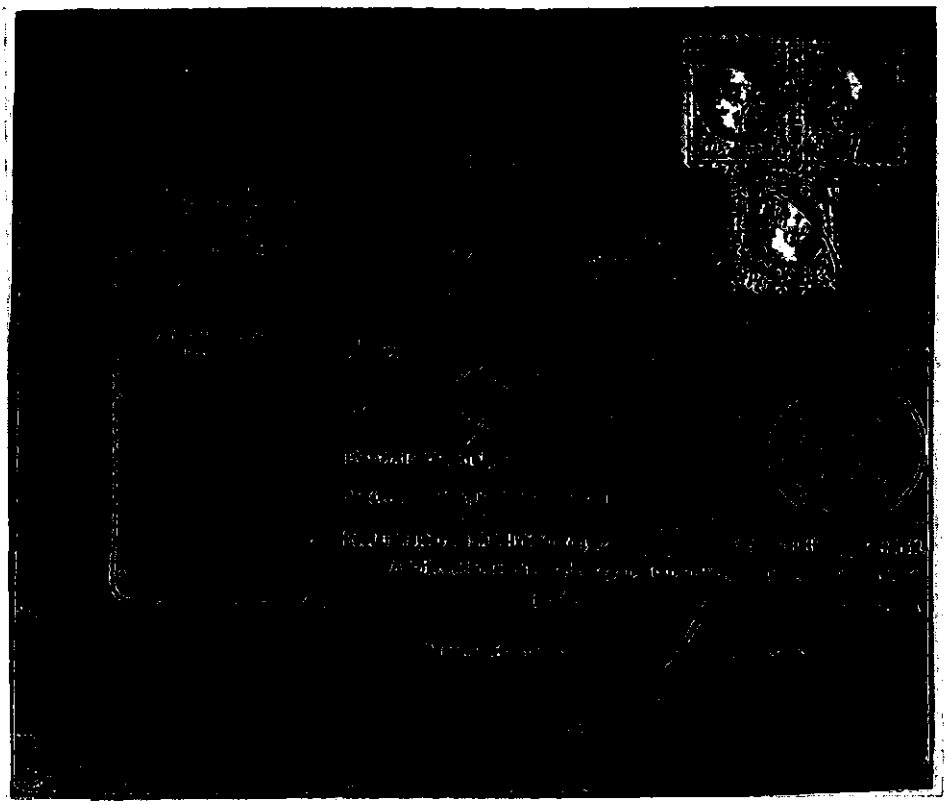

55. ábra. IIb. típusú és magyar szövegnyomású postautalvány címoldala

1868. május 20-tól, valószínűleg a készlet teljes felhasználásáig ezek a magyar és német nyelvű postautalványlapok voltak forgalomban;[79] de ezekkel együtt továbbra is forgalomban maradtak azok az osztrák gyártmányú és osztrák felségjelvénnyel ellátott postautalványok is, amelyek a magyar postautalványlapokat megelőzőleg — még a kiegyezés előtt —, hazánkban is forgalomba kerültek.[80] Ez utóbbiak 1867. május 1-e utáni magyarországi felhasználásából kevés maradt fent (60. ábra).

1867-ig az utalványozható pénz értékhatára 1000 forint volt; azonban ezen összeg erejéig is az utalványforgalmat csak hét magyarországi postahivatal bonyolította le — egymás között.[81]

79 Forgalomba helyezésükről az 1868. április 20-án kelt 5083/1426. számú rendelet intézkedik (megjelent a RENDELETEK 1868. április 25-én kibocsátott 11. számában); forgalomból való kivonásukra nem ismerünk adatokat.

80 Az osztrák kereskedelemügyi minisztérium 1431—150. számú, 1867. január 31-én kelt rendeletére állították elő az értékjegy nélküli postautalványlapokat Ausztriában, amelyek 1867. március 15-től hazánkban is használatba kerültek.

81 Kassa, Nagyvárad, Nagyszeben, Pest, Pozsony, Sopron és Temesvár.

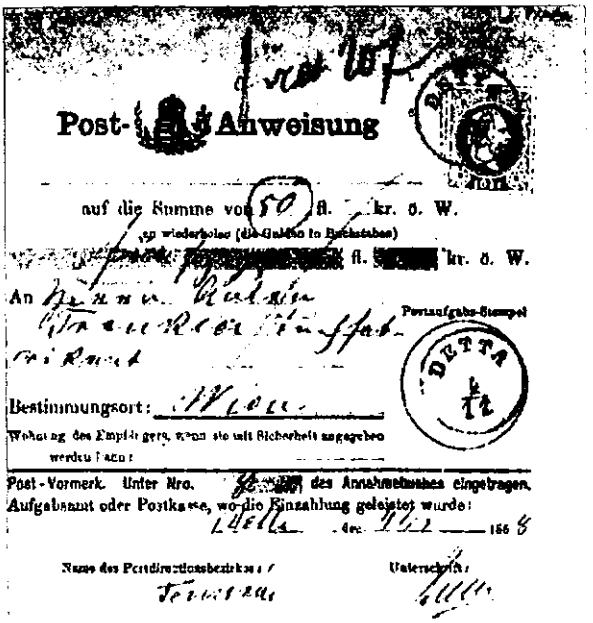

Post-[redacted] Anweisung

auf die Summe von 50 fl. kr. ö. W.

(zu wiederholen (die Gulden in Buchstaben)

[redacted] fl. [redacted] kr. ö. W.

An [illegible]

Postaufgabs-Stempel

DETTA

Bestimmungsort: Wien

Wohnung des Empfängers, wenn sie mit Sicherheit angegeben werden kann:

Post-Vormerk. Unter Nro. [illegible] des Annahmebuches eingetragen.

Aufgabsamt oder Postkasse, wo die Einzahlung geleistet wurde:

[illegible] den [illegible] 156 8

Name des Postdirectionsbezirkes: [illegible]

Unterschrift: [illegible]

56. ábra. Német szövegnyomású, de magyar címeres I. típusú postautalvány címoldala

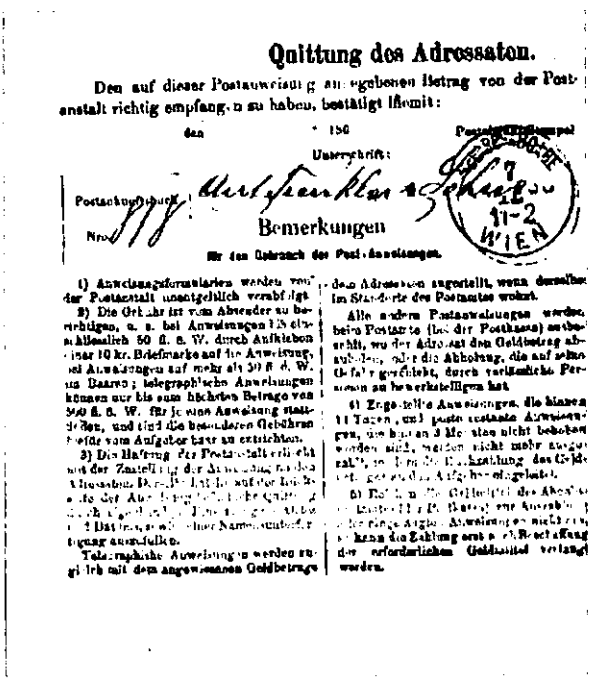

Quittung des Adressaten.

Den auf dieser Postanweisung angegebenen Betrag von der Postanstalt richtig empfangen zu haben, bestätigt hiemit:

den [illegible] 156

Postaufgabs-Stempel

Unterschrift: [illegible]

Postanweisungsbuch Nro. [illegible]

Bemerkungen

Für den Gebrauch der Post-Anweisungen.

1) Anweisungsformularien werden von der Postanstalt unentgeltlich verabfolgt.

2) Die Gebühr ist vom Absender zu berichtigen, u. z. bei Anweisungen bis einschliesslich 50 fl. ö. W. durch Aufkleben einer 10 kr. Briefmarke auf die Anweisung, bei Anweisungen auf mehr als 50 fl. ö. W. im Baaren; telegraphische Anweisungen können nur bis zum höchsten Betrage von 500 fl. ö. W. für je eine Anweisung stattfinden, und sind die besonderen Gebühren hiefür vom Aufgeber baar zu entrichten.

3) Die Haftung der Postanstalt erlischt mit der Zustellung der Anweisung an den Adressaten. [illegible]

Telegraphische Anweisungen werden zugleich mit dem angewiesenen Geldbetrage dem Adressaten zugestellt, wenn derselbe im Standorte des Postamtes wohnt.

Alle andern Postanweisungen werden beim Postamte (bei der Postkasse) ausbezahlt, wo der Adressat den Geldbetrag abzuholen, oder die Abholung, die auf seine Gefahr geschieht, durch verlässliche Personen zu bewerkstelligen hat.

4) Zugestellte Anweisungen, die binnen 11 Tagen, und poste restante Anweisungen, die binnen 3 Monaten nicht behoben worden sind, werden nicht mehr ausgezahlt, [illegible] Rückzahlung des Geldbetrages an den Aufgeber eingeleitet.

5) [illegible] Geldbetrag des Abonnements [illegible] Postkasse zur Auszahlung [illegible] Anweisungen nicht [illegible] kann die Zahlung erst nach Beschaffung der erforderlichen Geldmittel verlangt werden.

57. ábra. Német szövegnyomású magyar címeres postautalvány elismervényi oldala

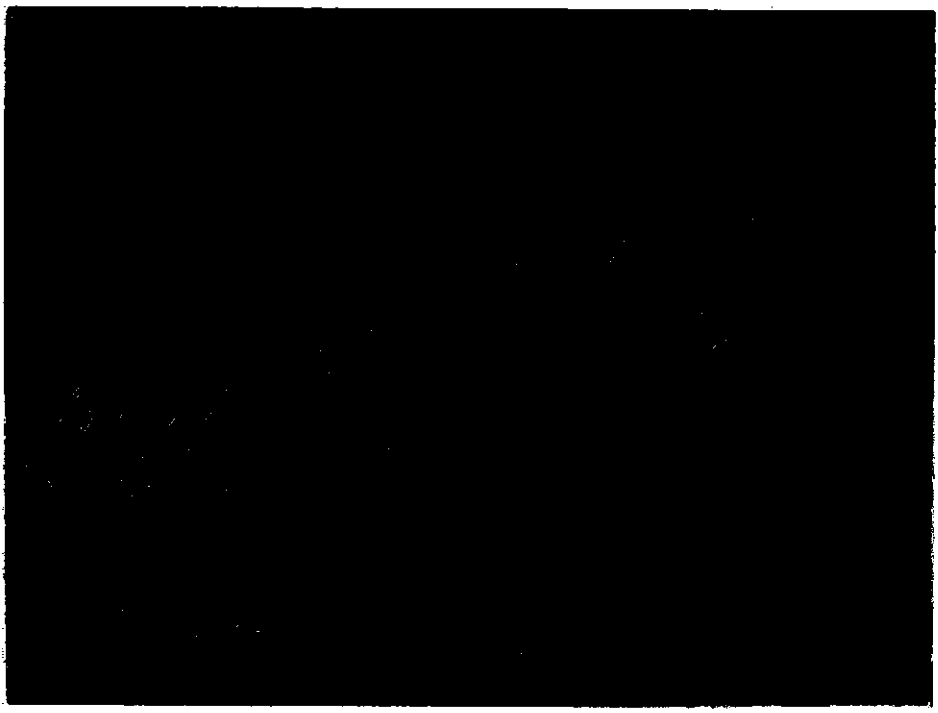

58. ábra. II. típusú, német szövegnyomású postautalvány címoldala

A „Verordnungsblatt" 1867. március 1-i kilencedik számában — 1867. február 26-i keltezéssel — rendelet jelent meg 3614—440. szám alatt, amely valamennyi postahivatal részére lehetővé tette 1867. március 15-i hatállyal, hogy pénzesutalványokat is kezeljenek — de csak 25 forint erejéig. Ugyanezen rendelet felemeli azon magyarországi postahivatalok számát, melyek egymás között 1000 forintig terjedő utalványforgalmat bonyolíthatnak le, és Nagyszombat, valamint Pétervárad postahivatalait pedig felhatalmazta 5000 forintig terjedő utalványok felvételére — de csak a Bécscsel való forgalomban![82]

A postai RENDELETEK 1867. december 28-án megjelent 20. számában tette közzé a magyar postaigazgatás 11.944/3061. szám alatt az 1867. december 19-én „A pénzutalványozási üzlet kiterjesztése 50 frt erejéig az összes cs. k. és m. k. postahivatalokra" cím alatt új rendelkezését, amely szerint 1868. január 1-től, a magyar postaigazgatás újból szabályozta a postautalvány forgalmát, és 50 forintban állapította meg azt az összeget, amelyet valamennyi postahivatal felvehet.[83]

82 Arad, Brassó, Budavár, Debrecen, Eszék, Fiume, Győr, Kassa, Károlyváros, Kolozsvár, Nagyszeben, Nagyvárad, Pécs, Pest, Pozsony, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Temesvár, Varasd, Zágráb, Zimony postahivatalai vehettek fel az egymás közötti forgalomban 1000 forintos és pesti, illetve bécsi rendeltetéssel 5000 forintos pénzesutalványokat.

83 Ezen újabb rendelet szerint Nagyszombat is csak 50 forintig vehet fel pénzesutalványt.

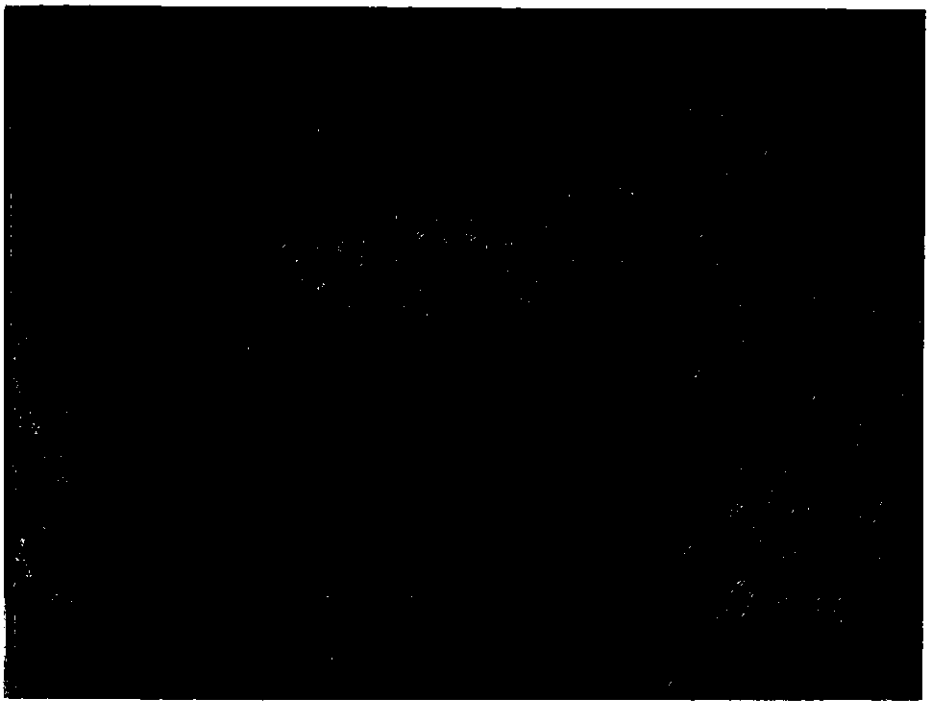

59. ábra. II. típusú, német szövegnyomású postautalvány elismervényi oldala

E rendelet d) pontja intézkedik, hogy a tervbe vett magyar kiadású postautalványlapok megjelenéséig „a mostani blanquette-k" maradnak továbbra is forgalomban, és előírja, hogy azok előlapján milyen kiigazítást kell végrehajtani.

A RENDELETEK ugyanezen számában arról is jelent meg utasítás „Bárminemű közlések felírhatása a postahivatali pénzutalványok szelvényeire" cím alatt, hogy a postautalványlapok szelvény része írásbeli közlemények céljára felhasználható, sőt arra pl. megcímzett újságszalag rá is ragasztható.

A kiegyezés után hazánkban a gazdasági élet kezdett kiterebélyesedni és a pénzforgalom ennek megfelelően állandó jellegű emelkedést mutatott. Az utalványozható összeg felső határa már nem bizonyult elegendőnek, és ezért azt újból és újból emelni kellett.[84]

A pénzforgalom posta útján való lebonyolítására a postautalványlapok szolgáltak. Ezeken rányomott bélyeg nem volt. A jobb felső sarokban azonban egy közel bélyeg nagyságú, álló téglalap alakú idomban többsoros utalás volt az utalványdíj bélyegekkel való lerovására. Kezdetben az utalványozott

84 1870. május 1-től 100 forintra emelkedett a minden postahivatal részéről átutalható legnagyobb összeg. (A későbbi emelések már nem tartoznak az 1867/1871-es időintervallumba.)

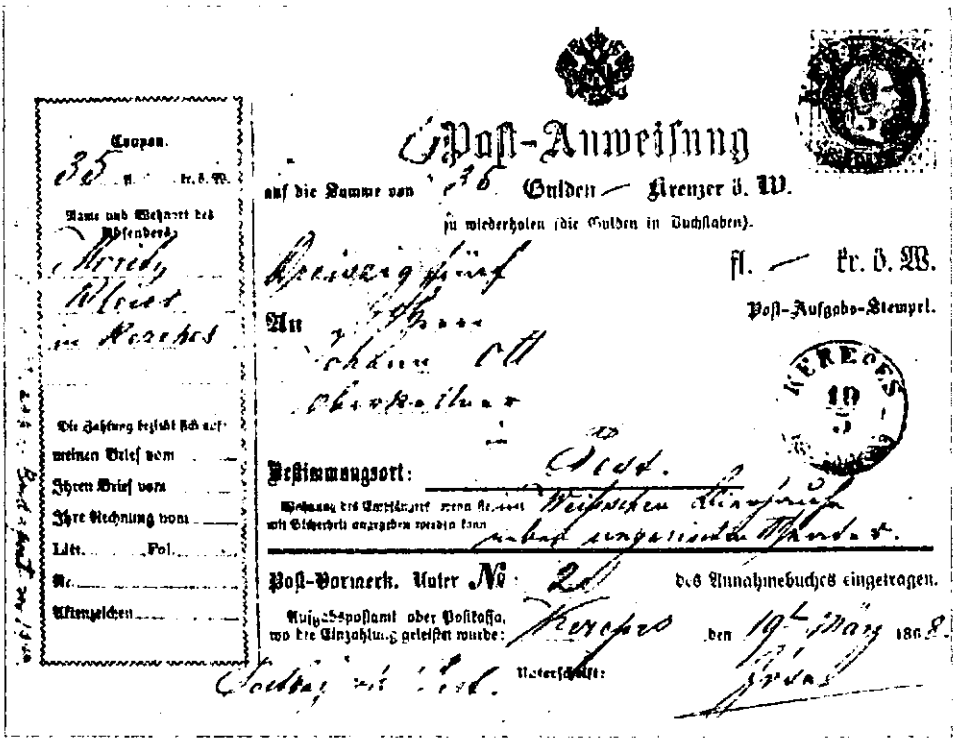

60. ábra. Az önálló magyar postaigazgatás alatt is még használt osztrák postautalvány-lap

összeg nagyságától függően, a portódíjat vagy bélyeg(ek) felragasztásával, vagy – bizonyos értékhatáron felül – készpénzben kellett leróni.[85]

1871. február 15-én forgalomba helyezték az első magyar, Ferencz József-fejes rányomott bélyeggel ellátott (értékcikk) postautalványokat, de ezek egyedülvaló érvényessége csak jóval később következett be, mert egyidejűleg a postautalványlapok is használatban maradtak.

Ezért – bár rendkívül ritkán, de találhatunk olyan postautalványlapokat, amelyeken a portódíj lerovása az 1871-es kő-, illetve réznyomásos levélbélyeg kiadás egy vagy több címletének felhasználásával történt.

TÁVIRATLAPOK

A táviratlapok szintén olyan kiadványai voltak az önállóvá vált magyar postaigazgatásnak, amelyeket később értékcikkekké váltottak fel – tehát azoknak előttesei voltak. Ezért láttuk indokoltnak a velük való foglalkozást.

1868-ból mutat be a 61. ábra egy táviratlapot, amelynek MAGYAR-

85 Ezen időponttól kezdődik a 25 és 50 krajcáros címletek postautalványlapokon való használata.

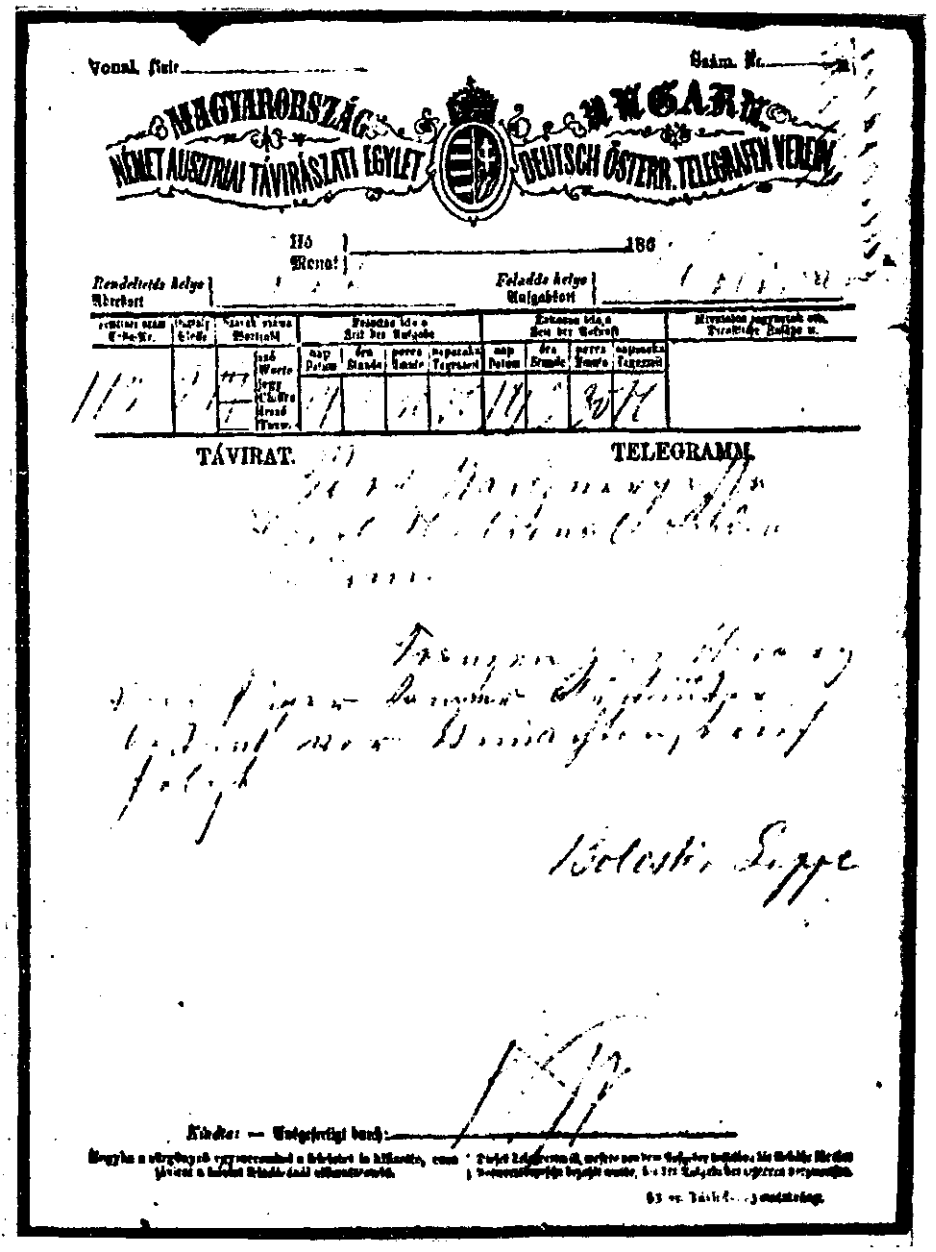

61. ábra. „MAGYARORSZÁG" NÉMET AUSZTRIAI TÁVIRÁSZATI EGYLET — „UNGARN" DEUTSCH ÖSTERR. TELEGRAFEN VEREIN fejezetű sürgönyblanketta

ORSZÁG felirata és a fejzet közepén elhelyezett magyar címer a koronával arra utal, hogy a kiegyezés után hazánk is tagja lett a *Német Ausztriai Távirászati Egylet*-nek, illetve ezen keresztül a *Nemzetközi Telegráf Szövetkezet*-nek. A táviratlap kétnyelvű – magyar és német –, és a rajta alkalmazott címeren ülő korona keresztje helyes állású.[86]

A 62. ábrán bemutatott táviratlap, mint a lap alján elhelyezett „Értesítésül" megjelölésű fejezetből kiolvasható – későbbi kiadású. Erre következtethetünk az e fejezetben olvasható *Az e lapra felragasztott papírszalagok a távírógép által nyomattak* stb. szövegből. A megjegyzés ugyanis az 1868. évi bécsi konferencián a nemzetközi, illetve a nagy forgalmú távírdaállomások között engedélyezett Hughes-féle távírógépek által nyomott szalagokra utal.

E táviratlap abban különbözik elődjétől, hogy fejzetéből hiányzik a Magyarország szó és a távírászati egylethez való tartozandóság feltüntetése. Helyette a koronás magyar címer bal és jobb oldalán a „Távirat.", illetve „Telegramm." szavak találhatók. Bővült a lap alján elhelyezett magyarázó szöveg is, de elmaradt az előző mintájú táviratlap legalsó sorában elhelyezett: „53. sz. Távírdai nyomtatvány." megjelölés.[87]

A táviratokat „TELEGRAMM", majd 1867-től „TÁVIRAT, – TELEGRAMM." felirattal ellátott, hivatalos zárt borítékban kézbesítették ki a címzettnek. **Bérmentve,** ha helyben lakott és 15 krajcáros levélbélyeggel – ajánlottként –, ha a címzett lakhelye kívül esett a távírda-, illetve postaállomás helyi kézbesítési területén.[88]

Ezen borítékok nagysága kb. 104 – 112 × 134 – 145 mm volt. A csak német nyelvű világossárga papiroson készült borítékok a kisebb, a német nyelvű rózsaszínű borítékok a nagyobb, míg a magyar és német nyelvű kék és szürke borítékok a közepes nagyságúak közé tartoztak.

Mind a német, mind a magyar-német szövegnyomású távirdaborítékok között is találunk típuskülönbségeket, amelyeket a szövegrészek méretéből, a betűk típusából, illetve nagyságából lehet megállapítani (63–66. ábrák.)

A típuskülönbségekből valószínűsíthető, hogy úgy a táviratlapokat, mint a táviratborítékokat először a budai Királyi Egyetemi Nyomdában, majd később a Magyar Királyi Államnyomdában készítették.

A tárgyidőszak táviratain bélyegzéseket nem alkalmaztak. Véletlen esetektől eltekintve azonban mindig találhatunk bélyegzést a táviratborítékokon. Ezek kétfélék szoktak lenni:

86 Érdekességként álljon itt a távirat címe és szövege is az eredeti leírás szerint *Cím:* Pest Waitznergasse Hotel National Seidenwurm. *Szöveg:* Franzen aus schwarz dre finger länger als Muster, bestimt vor Weinachten, brief folgt

Bolcske Lippe

Irattári dátumjelzése: 14/12 868.

87 Egy magyar nyelvű távirat. *Cím:* Toldy Ferencz úrnak Pest= *Szöveg:* A Kasino és Szabadelvü kör tegnap ülte Nagyságod jubileumát, az egybegyültek megbizásából van szerencsém hodolo tiszteletöket kijelenteni Löw Lipot

Címzet: TO LDY Ferenc, a nagytekintélyű irodalomtörténész és a feladó: LÖW Lipót, a híres szegedi csodarabbi és botanikus.

88 Ha a címzett a posta kézbesítési körletén is kívül lakott — külterületen —, úgy 50 krajcár küldönc díjat tartozott készpénzben megfizetni.

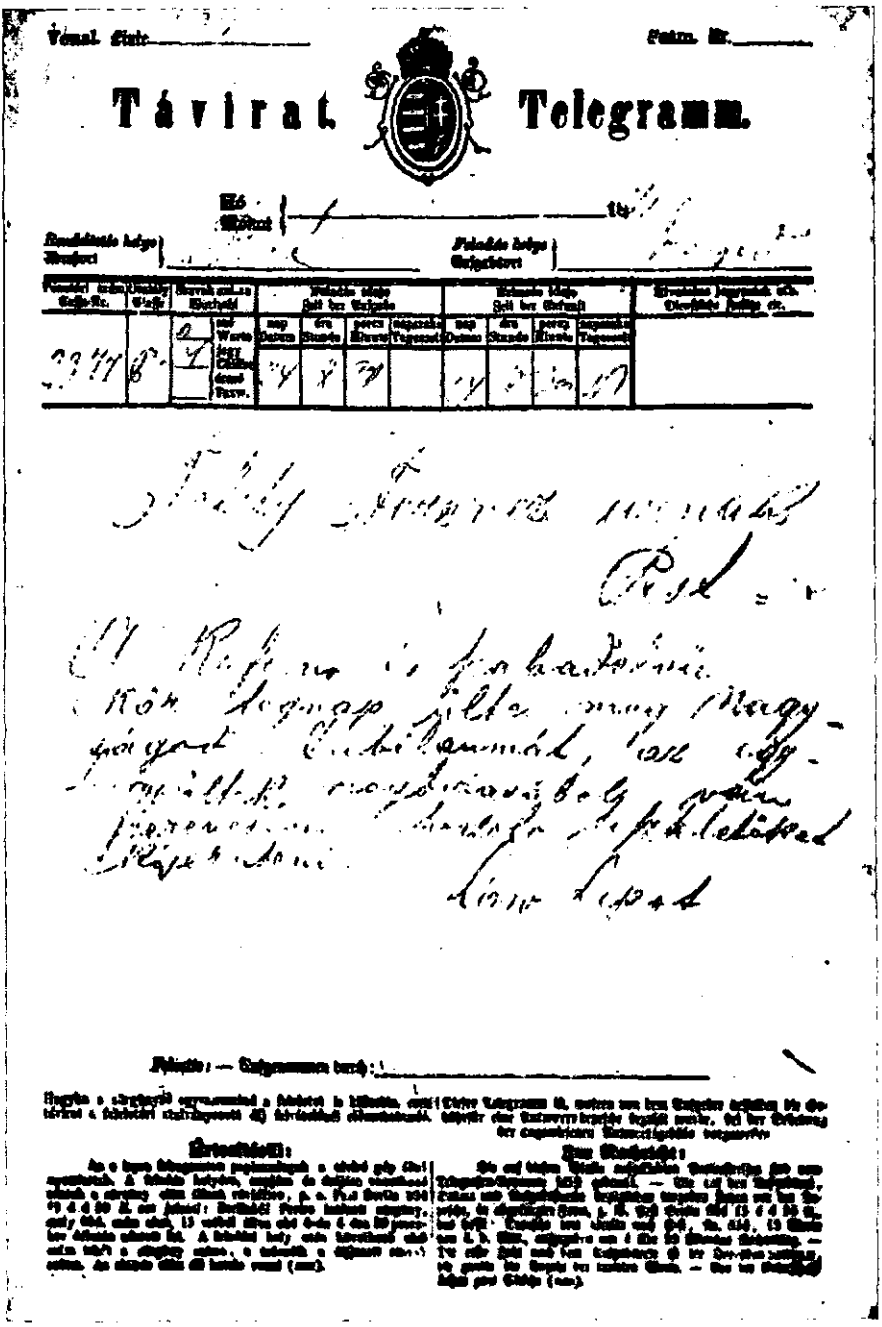
Távirat. Telegramm.

62. ábra. „Távirat. Telegramm.” fejzetű távírdalap

1. A távíróállomás saját bélyegzőjének lenyomata;
2. helynév-bélyegzők lenyomata.

Az első fajta K. K. TELEGRAPHEN STATION megjelölést tüntet fel ovális keretben – fent és kétoldalt; annak kerülete mintegy négyötöd részét elfoglalva. Az alul üresen maradt kb. egyötöd részt díszítmény tölti ki, középen pedig a mindenkori HELYNÉV foglal helyet.

A második fajta, a helynév-bélyegző egyszerű sorbélyegző szokott lenni keret nélküli típusban; úgy antikva, mint groteszk betűkből összeállítva.

A távirat feladásának, érkezésének és kézbesítésének időpontját is fel kellett tüntetni a távirati küldeményen. Ezek közül a feladás és érkezés időpontjának jelzésére a táviratlap tartalmazott megfelelő rovatokat – amelyeket szinte mindig, kivétel nélkül pontosan kitöltöttek; míg a kézbesítés időpontjának feltüntetésére a boríték címoldalának alsó részén volt előnyomott rovat – amit az előbbivel ellentétben, az esetek elég jelentős részében (kb. 40%) kitöltetlenül hagytak. Úgy a táviratlapokon, mint a táviratborítékokon az adatok bejegyzése kézírással történt. (L.: 63. és 64. ábrát) A Hughes-rendszerű távírógépek bevezetése után is még sokáig a kézírás dominált a táviratlapok kitöltésénél, és csak jóval később tértek rá a gép által nyomott papírszalagok táviratlapra való felragasztására.

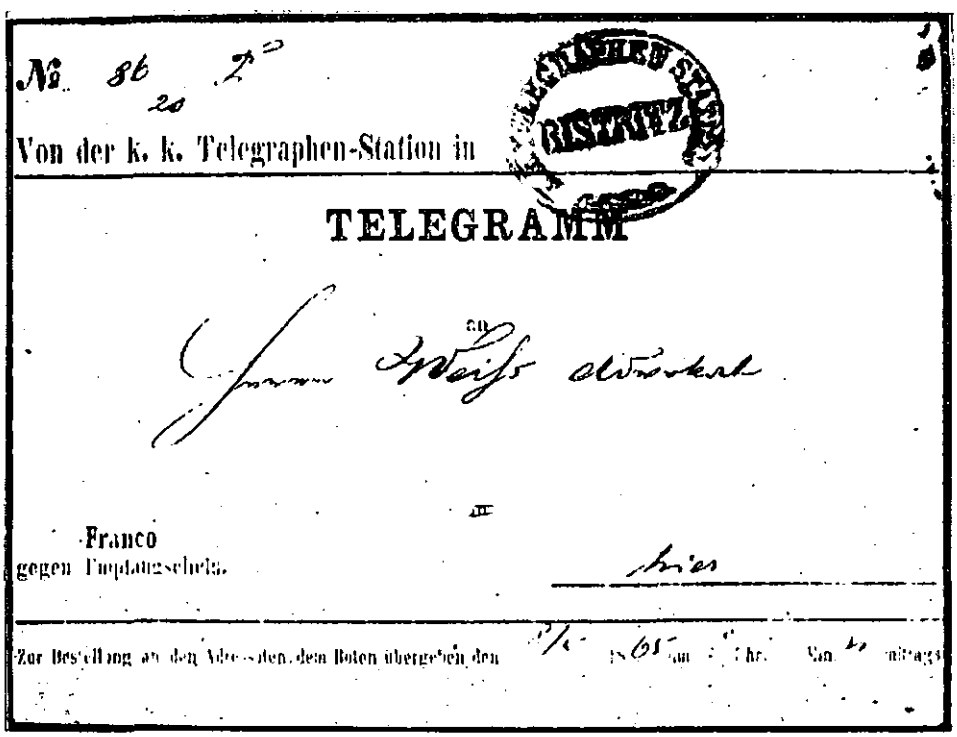

63. ábra. I. típusú német szövegnyomású sürgönyboríték.

1867. május 1-e előtt csak magyarországi bélyegzésekről beszélhetünk, mert a magyar bélyegzések korszaka csak ezután kezdődött. (L! a 3. ábrát) A magyarországi bélyegzések már elég változatosak voltak 1867 előtt is, de tényleges kiterebélyesedésük csak a kiegyezés után következett be.

A postaigazgatás magyar részről történt átvételekor a magyarországi postahivatalok zömmel egykörös, kb. 23 mm átmérőjű, évszám nélküli bélyegzővel rendelkeztek, amelyeken csak a helységnév és a nap/hónap keltezés volt feltüntetve. Kisebb hányaduknál régebbi formák is használatban maradtak még: egy- és kétkörösök alul díszítménnyel, antikva-nagybetűs sorbélyegzők és kevés ovál, illetve négyszögletes, nyolcszögletes keretű bélyegző; részint magyar, részint német helységnévvel.

A magyar postaigazgatás részére DICE és DIERA vésnökök új magyar bélyegzőtípust alakítottak ki. Ezek a bélyegzők szintén egykörösek, de 26–32 mm átmérőjűek voltak; magyar vagy magyar és német helységnévvel, nap/hónap és az év két utolsó számjegye kelet megjelöléssel. Az új egykörös magyar típusú bélyegzők mérete 1868-ban kb. 24 mm-re változott.

A nagyobb és főleg német helynevű postahivatalok bélyegzőinek cseréje elég gyorsan megtörtént és az elsők ezek közül már az 1867. év májusának

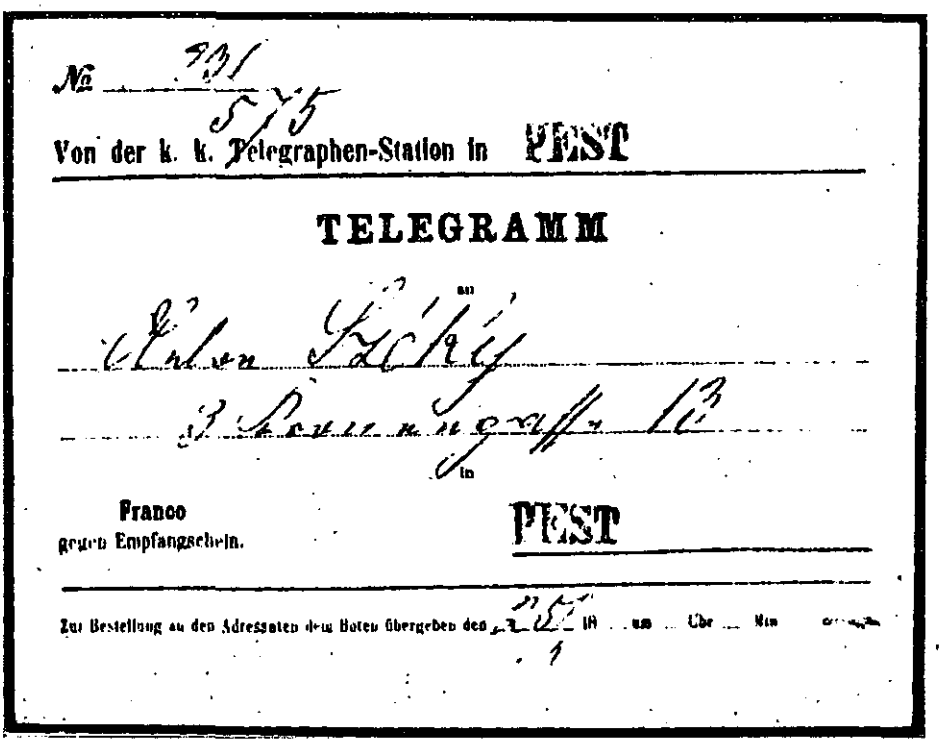

64. ábra. II. típusú német szövegnyomású kézbesítési boríték sürgönyhöz

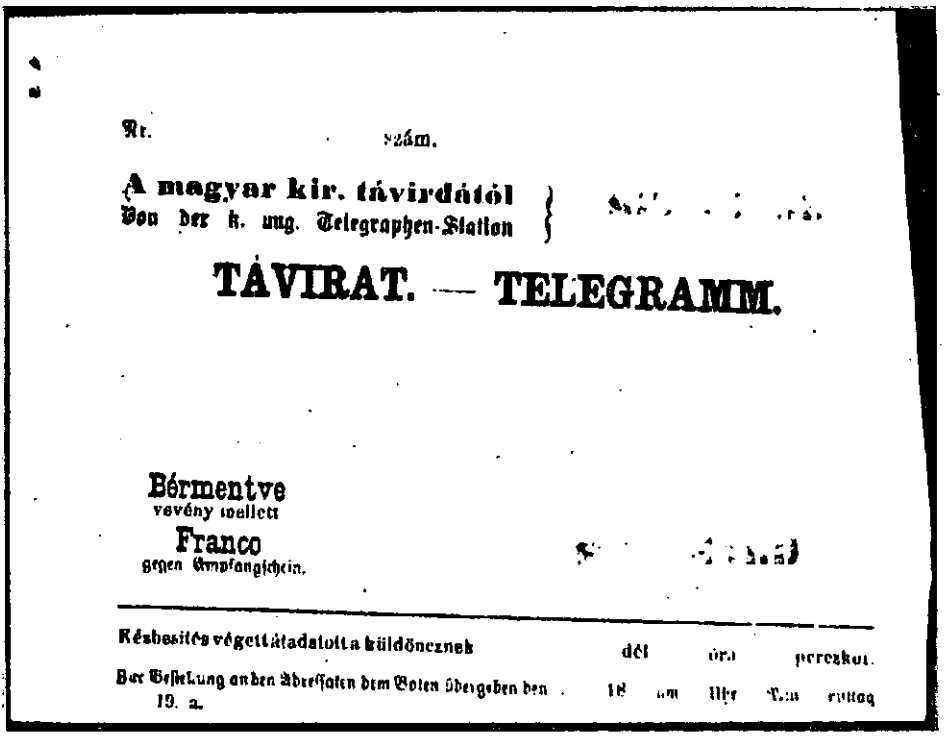

Nr. szám.

A magyar kir. távirdától
Von der k. ung. Telegraphen-Station

TÁVIRAT. — TELEGRAMM.

Bérmentve
vevény mellett
Franco
gegen Empfangschein.

Kézbesítés végett átadatott a küldöncznek dél óra perczkor.
Zur Bestellung an den Adressaten dem Boten übergeben den 18 um Uhr Min. Nachmittag
19. a.

65. ábra. I. típusú magyar—német szövegnyomású sürgönyboríték

második felében használatba is kerültek. Pl. *Nagyvárad* bélyegzése *1867. május 17*-ről.

Dunántúlon néhány postahivatal ovál típusú, kétnyelvű bélyegzőt kapott. Ezeknél felül volt a magyar, alul a német helységnév, bal (esetleg jobb) oldalon az év, ellentétes oldalon a nap/hónap jelzése. Egy *álló ováltípusú* bélyegző is ismert Léváról. Eger bélyegzőjének viszont MAGYAR ORSZÁG felírása is volt, megkülönböztetésül a Monarchia csehországi Éger nevű városától (67. ábra).

Szabadka — M. Theresiopel — Subotica pedig a maga nemében kivétel — az egyetlen háromnyelvű bélyegzője a Monarchiának. Ezen egy bélyegző kivételével, a tulajdonképpeni Magyarország területéről más nyelvűt, mint magyart és németet — nem ismerünk. (Ábráját lásd az 1871-es kiadásnál).

Horvát-Szlavónországban 1868. április 1-től kezdve fordulnak elő változások a bélyegzők használatában. A legkorábbiak hasonlatosak a Magyarországon bevezetett egykörösekkel. Átmérőjük 28—31 mm, horvát, horvát—német, vagy néhány a „littorale"-n horvát—olasz helységnévvel, nap/hónap és teljes (négy számjegyes) évszám keletjelzéssel. 1870-ben itt is rátértek a magyarországi típus használatára, amikor is az évszámnak csak két utolsó számjegyét tüntették fel.

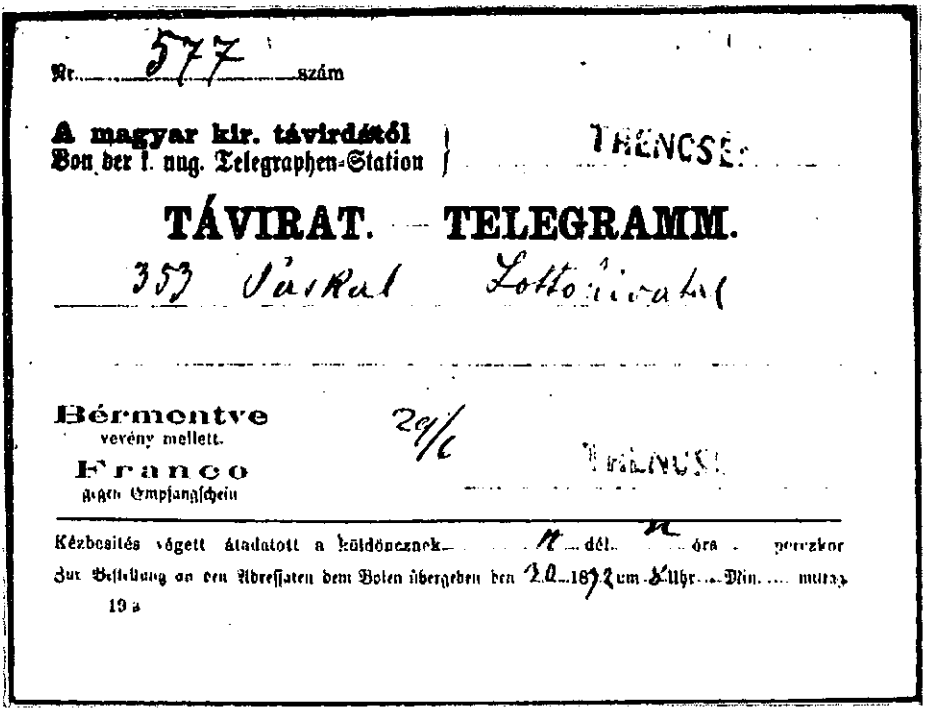
Nr. 577 szám

A magyar kir. távirdától
Von der k. ung. Telegraphen-Station

TÁVIRAT. — TELEGRAMM.

353 Páskal Lottóhivatal

Bérmentve
vevény mellett.
Franco
gegen Empfangschein

29/6

Kézbesítés végett átadatott a küldöncznek 11 dél. 11 óra perczkor
Zur Bestellung an den Adressaten dem Boten übergeben den 20. 1872 um 8 Uhr Min. mittags
19 a

66. ábra. II. típusú magyar—német szövegnyomású sürgönyboríték

67. ábra. PÉCS
kétnyelvű bélyegzése

A *Katonai Határőrvidéken* 1871. január 1-e után a német helységnevű bélyegzőket fokozatosan kicserélték. Megmaradt azonban — néhány még a nyolcvanas években is — a 18—21 mm átmérőjű, ún. gyűszűbélyegző használata; amely eredetileg 40 ottani postahivatalból volt ismeretes.

A *vasúti mozgópostahivatalok* magyar szövegű sorbélyegzőt használtak 1868-ban, de ilyet csak az 1. és 2. számú hivataltól ismerünk. 1869-ben kétkörös bélyegzők jöttek használatba; ezeken felül MOZGÓ POSTA felírás,

alul a vonal feltüntetése (pl. PEST—BÁZIÁS), középen pedig a járat száma (pl. „6.") van jelezve.

Fiuméből és Zenggből (Segna) ismerünk *kikötői bélyegzéseket* a kiegyezés utáni időkből az 1867-es kibocsátás címletein. Fiume bélyegzője nyolcszögletes keretben fent FIUME, lent ív alakban elhelyezve V:L.A. és középen a nap/hónap keletjelzés. Zengg bélyegzője fekvő ovális alakú keretben fent SEGNA, lent V.No 11, középen a nap/hónap/évszám jelzése.[89]

Nagyobb postahivatalokban külön bélyegzője volt a *hírlaposztálynak*. Ezek még részben az osztrák időkből származtak, mint K. K. ZEITUNGS-EXPEDITION és HELYNÉV ovális keretben, vagy ZEITUNGS-EXPED, alul HELYNÉV és középen nap/hónap keletjelzés egykörös keretben; később ezeket is átcserélték magyar szövegűekre. Például M. K. POST. HIRL. KIADÓHIV. alul HELYNÉV, középen nap/hónap keletjelzés, hosszúkás, ovális keretben; vagy M. K. POSTA HIRLAP KIAD. H. alul HELYNÉV, középen nap/hónap keletjelzés, egykörös keretben.

Hasonlóképpen külön bélyegzője volt nagyobb hivataloknál a *postautalványok* felvevőhelyének is. Horvát-Szlavónországban és a Katonai Határőrvidéken 1871 elejéig az osztrák típusúak — kétkörös, felül GELDANWEISUNG, alul HELYSÉGNÉV, középen nap/hó/év, utóbbi két számmal jelölve — voltak forgalomban. 1871. elejétől lett gyakoribb a magyar típusú egykörös, fent PÉNZ-UTALVÁNY, M. K. POSTAUTALVÁNY PÉNZTÁR, Fiumében ASSEGNO POSTALE, lent HELYSÉGNÉV, középen nap/hó/év, utóbbi két számmal jelölve, bélyegzők.

A nagyobb postahivataloknál külön bélyegzője volt az *ajánlott leveleknek* is, amelyek közül kb. 18—20 darab a feladási hely-, illetve hely/kelet-bélyegzővel volt egyesítve. Néhány, mint pl. két magyar vagy egy olasz, illetve egy horvát—német kétnyelvű csak a levél jellegére utalt: „AJÁNLOTT", „AJÁNLOTT SZ." „RACCOMANDATA", illetve „PREPORUČENO (Recommandirt") feliratával; míg hét postahivatal: Arad, Debrecen, Kassa, Nagyvárad, Nyíregyháza, Pest és Temesvár mind német, mind magyar nyelvű (tehát két-két)bélyegzővel is el volt látva.

A *levantei magyar postahivatalok* 1867 után is a régi egykörös osztrák bélyegzőket használták az egy Galatz kivételével, ahol 1868-ban magyar típusú évszámos bélyegző került forgalomba.

Hogy az újságbélyegeken gyakorta találni olyan bélyegzéseket, amelyek leveleken nem fordulnak elő, annak oka az, hogy az újságbélyegeket általában az érkeztető postahivatal bélyegezte le; gyakran még az osztrák időkből visszamaradt régi néma, vagy forgalomból már kivont hely/kelet-bélyegzőkkel.

Az értékcikkek értékjegyeinek érvénytelenítése azonos volt a levélbélyegekével. Ritkán előfordulnak kézi érvénytelenítések is (tintával) (68. ábra), valamint kézírásos dátumjelzések, amelyek közül nagyon jellegzetes a lébényszentmiklósi postamesteré (69. ábra).

A bélyegzésekhez használt festék leggyakrabban fekete volt. Elég gyakran került azonban elő kék is, de a vörös már ritka (Kassa, Nyíregyháza, Pancsova, Parndorf, Pest, Plojestie, Zágráb), és mind között legritkább a zöld (Őri Szt. Péter, Rákos-Palota, Szilas-Balhás).

89 A hónap jelzése római számmal és az évszámé a két utolsó számmal.

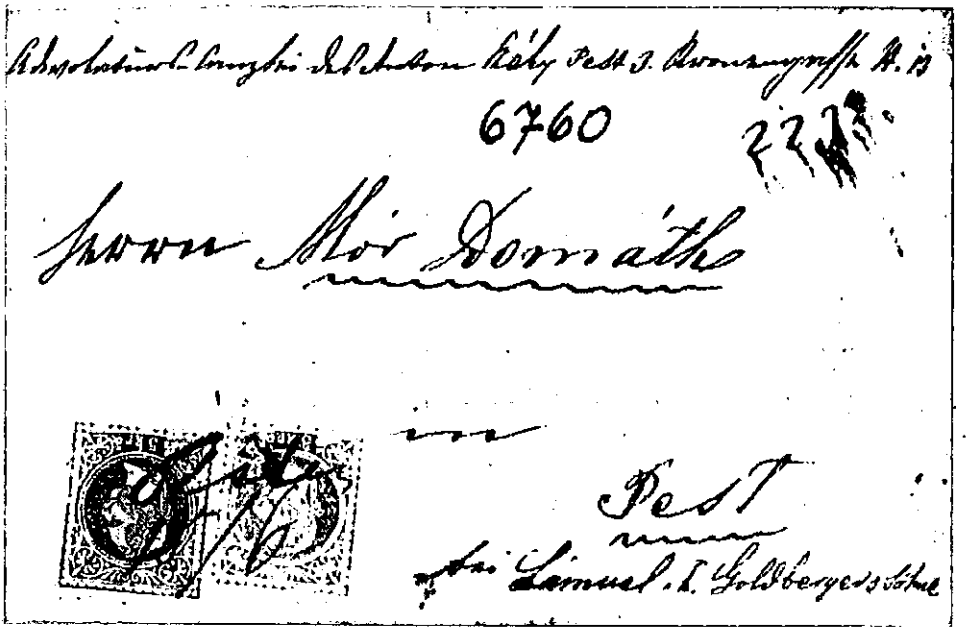

68. ábra. Kézírásos érvénytelenítés

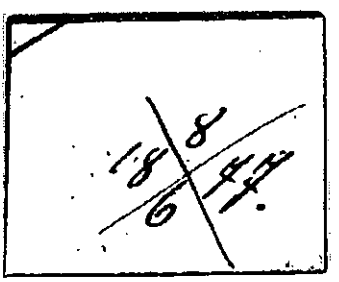

69. ábra. A lébényszentmiklósi kézírásos dátumjelzés

Az 1867-es postai értékcikkek újnyomatai

Az 1867-es levélbélyegek egy címletéből, a díjjegyes értékcikkek közül a levelezőlapból és a borítékoknak ugyancsak egy címletéből készült újnyomat. Ezeket részben idegen postaigazgatóságok kérésére, részben filatéliai igények kielégítésére, az osztrák kereskedelemügyi minisztérium rendeletére állította elő a bécsi államnyomda.

A levélbélyegek közül csak a 10 soldi címletből készült újnyomat. Az 1884. szeptember 19-én kelt 34282. számú rendelet többek között még úgy

90 Az 1867-es kibocsátás forgalmi ideje Ausztriában 1884. október 31-ig tartott, de a forgalomból való kivonásra vonatkozó rendelkezés már 1884. június 19-én megjelent.

intézkedett, hogy az 1867-es összes értékcikkekből készítsenek újnyomatokat. Ezek készítésére vonatkozó megrendelést — az alább tárgyalt címletek kivételével — azonban később visszavonták, valószínűleg azért, mert egy 1884. szeptember 10-én készült hivatalos jegyzék szerint, a lejárat előtt álló értékcikkek[90] készletei közül a kívánt célnak megfelelő mennyiségű eredeti került elő, és így csak ezen egy címlet előállítása vált szükségessé a levélbélyegek között.

A 10 soldi címlet készítésére az osztrák kereskedelemügyi minisztérium 1892. szeptember 21-én adta ki utasítását (P. Ö. Z. 16993), és a bécsi államnyomda 1894. április és május 11-e közötti időben szállította le a 109 ívből, azaz 10 900 darabból álló mennyiséget.

Ezen címlet jellemzőit — összehasonlítva az eredeti nyomatokéval — a következő táblázat tünteti fel:

10 soldis levélbélyeg	Eredeti	Új-
	nyomat	
színe:	kék	(szürkés)kék
fogazata:	9,5 hegyes	10,5 tompa
papirosa:	fehér	szürkés árnyalatú

A levélboríték újnyomata a postagazdászati igazgatóság 1892. december 26-án kelt 19361. számú előerjesztésére készült a 3 soldi értékből. Az osztrák kereskedelemügyi minisztérium 1892. december 31-én 65452. szám alatt rendelkezett a gyártásáról és a bécsi államnyomda 1894 júliusában szállította le a 30, illetve 60 (?) csomag — á 100 darab — borítékot.

A levélboríték újnyomata II. vágású, amelyet az alábbiak jellemeznek:

a A boríték felső hajtókája erősen ívelt;

b a két oldalsó hajtóka felső vonala ívelt, az alsók egyenesek — az oldalsó hajtókák vége hegyes, nincs levágva;

c a boríték mérete 155×84—85 mm (B).

A levélboríték újnyomatához felhasznált papiros simított, vízjele nincs. Gumizása félhosszú — ellentétben az eredetivel, ahol az hosszú. A felső hajtóka zárópecsétje V. típusú, az eredetié I. vagy II. típusú.

Az 1869-es kiadású levelezőlapok újnyomatai — mert mindkét nyelvű levelezőlapból készült újnyomat —, E. MUELLER szerint ugyancsak a bécsi államnyomda terméke volt, és gyártási ideje valószínűleg 1878-ra esett.

Az eredetitől elkülöníthetők a keret, a feliratok, illetve a szövegrészek megváltozott méretei alapján, a papiros színéből és abból, hogy a belső keretet újraszedték, ami a sarokrajzolatban változást eredményezett.

A német nyelvű levelezőlap újnyomatának külső kerete 112×76 mm. Az újraszedés következtében megváltozott belső keret sarokrajzolata az alábbiakra változott:

balra fönt jobbra fönt balra lent jobbra lent

A magyar nyelvű levelezőlapok újnyomatánál a nagyság és a belső keret mérete azonos a német nyelvű újnyomatokéval; sőt azonos a belső keret sarokrajzolata és a papiros színe is.

A „Correspondenz-Karte." felirat hossza az újnyomatnál 55 mm, míg az eredetinél 57 mm. A papiros sötétsárga színű.

HAMISÍTVÁNYOK ÉS HAMISÍTÁSOK

Az 1867-es kiegyezési postabélyeg kibocsátás értékei közül csak az 50 krajcáros címlet teljes hamisítványát ismerjük. Ez azonban gyenge kivitelezéséről és a majdnem mindig hamis bélyegzővel véghezvitt bélyegzéséről könnyen felismerhető.[91]

Veszedelmesebbek a díjjegyes értékeikkek kifogazott bélyegképeiből készült hamisítványok felismerése. Itt támpontot nyújt a bélyegekétől eltérő papiros, fogazat és az, hogy a bélyegek és az értékekikkbenyomatok képnagysága nem azonos. Ezek 2 krajcártól 25 krajcárig minden értékből előfordulnak. Az ún. „Szigetvári provizórium"-nak is vannak hamisítványai, amelyek olyan eredeti benyomottas borítékokból származnak, melyek Szigetváron kerültek felhasználásra. Felismerése ezeknek sem ütközik nehézségbe, ha figyelemmel vagyunk az eredeti és a hamisítvány fogazása közötti különbségekre, a bélyegkép típusára, valamint a bélyegzés időpontjára.

Kedvelt hamisítási téma a színváltozatok képzése is; különösen a 3 krajcáros számtévnyomattal kapcsolatban. Ezek készülhetnek vegyi úton, de előállíthatók közvetlenül a vörös színű 5 krajcáros címletből is; az értékszám ügyes átfestésével. Első esetben a nem azonos színből, a másodikban pedig az átfestés megállapításából állapítható meg a hamisítás. Támpontot nyújt a hamisítás megállapításához az altípus is, mert a hamisító legfeljebb csak a bélyegzésre volt tekintettel, de már a típusra nem.

Kettősnyomatok előállítása is kedvelt hamisítási terület volt az elmúlt időkben; ma már ritkán látni ezeket (és az alább leírt kétoldali nyomatokat, melyek eredetiben sohasem fordultak elő). Kettősnyomat főként a 10 és 15 krajcárosoknál fordult elő elég gyakran, mint hamisítás. A második nyomat volt a hamis; amely előfordulhatott akár állva, akár 180°-kal elfordítva.

Kétoldali nyomat is előfordul hamisban az 5 krajcároson, sőt olyan is, ahol az egyik oldalon durva, a másik oldalon pedig finom nyomással készült a bélyegkép.

Nagyon érdekes és veszélyes hamisítványok az értékjegyes borítékokból

91 Ti. használatból kivont eredeti bélyegzők is kerültek a hamisítók kezébe.

kifogazott gépszínátnyomatok. Itt a papiros minőségét, a képnagyságot és a fogazást vizsgálva állapítható meg a hamisítás ténye. (70. ábra)

Előfordul úgy függőleges, mint vízszintes irányban futó *hamis bordázatú papiros* (geripptes Papier) is. Eredetiben ilyent nem ismerünk. Nem szabad azonban összetéveszteni ezeket a *rovátkált* (geriffeltes) és a *csíkozott* (gestreift-artiges) papírral, mely mindkettő előfordul ennél a kiadásnál.

70. ábra. Gépszínátnyomat hamisítvány

Gyakorta találkozhatunk ezen kibocsátással kapcsolatban *vegyes bérmentesítések* hamisítványaival is; legtöbbször leveleken. Ezeket olyan eredeti levelek felhasználásával szokták előállítani, amelyeken egy olcsó címlete van az 1867-es vagy az 1871-es kiadásoknak. Ezek mellé helyezik el a másik kibocsátás egy vagy több olyan bérmentesítést kiegészítő értékét, mely lehet címleténél fogva egy nagyértékű bélyeg is, de hibássága miatt így jobban értékesíthető. A bélyegzés pótlása vagy már az alkalmazott bélyegzés kiegészítésével, vagy hamis bélyegzővel történik. Előfordulnak vegyes frankatúra hamisítványok levéldarabon is; ezek egyúttal — az esetek nagy hányadában —, fantazia-frankatúrákat tüntetnek fel: 13 krajcár, 27 krajcár stb.

A hamisítások zömét a bélyegzés hamisítványok teszik ki. Ezek leggyakrabban a 25 és 50 krajcáros címletekkel kapcsolatban fordulnak elő, de nem ritkák hamis felezéseken sem. Ezek felismerése általában nem ütközik nehézségbe, mert az e célra használt bélyegzők legnagyobb része hamis, és csak a hamisítványok elenyésző hányadára került régi, használatból kivont, eredeti bélyegzővel készült bélyegzés. A fent írt két krajcáros címleten kívül a bélyegzés hamisítványok igen gyakoriak a soldi címleteken és azok benyomottasain, amelyeket így a levantei postahivatalok által felhasználtaknak kívántak feltüntetni. Pl. Bukarest ovális keretbe foglalt ajánlási bélyegzőjének vörös színű bélyegzése 25 soldi benyomottason, vagy az 50 soldi címletű bélyegen.

A hamisítások között kell megemlékeznünk a lébényszentmiklósi postamester azon ténykedéséről, hogy tintával átfestette (1867—1877) a levelekre felragasztott bélyegek egyrészének képét (71. ábra).

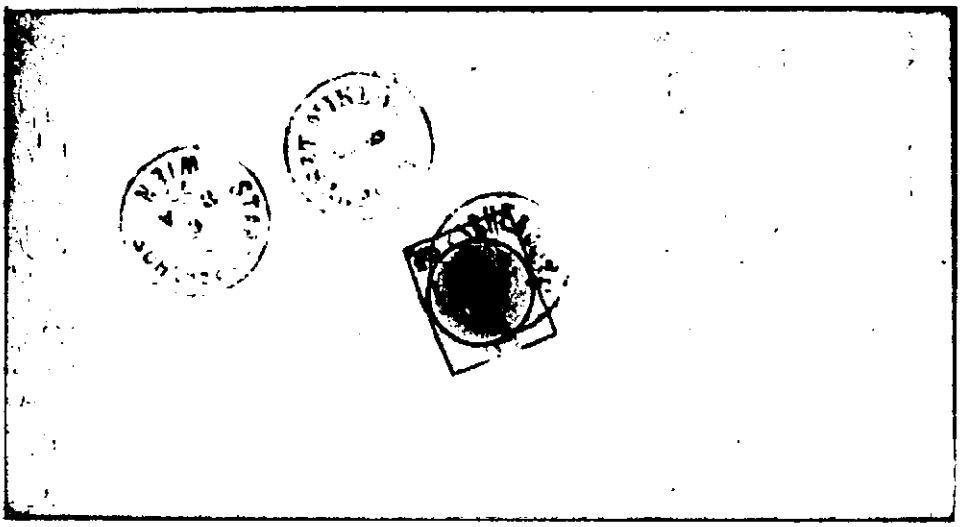

71. ábra. A lébényszentmiklósi postamester játéka: átfestett bélyegkép (Hamisítás)

IRODALOM

ASCHER. Dr. Oskar: Grosser Ganzsachen-Katalog 1928.

CZAKÓ Elemér, Dr.: Adalékok az 1867-es postabélyegkiadáshoz. Kézirat, Bélyegmúzeum.

KOCZYŃSKI, Dr. Stephan: Die Geschichte der Stempelmarken in Österreich

KROPF, Hans: Die Abstempelungen der Marken von Oesterreich-Ungarn und Lombardei-Venetien Prag 1899.

Die Postwertzeichen der Oesterr.-ungar. Monarchie Prag 1902.

Die Postwertzeichen des Kaisertums Österreich und der Österreichisch-Ungarischen-Monarchie Prag 1908.

MADARÁSZ Gyula: Adatok az 1867-es postabélyegkiadáshoz. Kézirat.

MÜLLER, Ing. Erwin: Die Postmarke von Oesterreich Wien 1925.

Sprachenstreit und Poststempel in alten Oesterreich-Ungarn Wien 1925.

Die Poststempel auf der Freimarken-Ausgabe 1867 von Österreich und Ungarn Wien 1930.

MUELLER, Edwin: Österreich Spezialkatalog 1850—1918 Wien— New York 1952.

European Classics XX. Hungary New York 1958.

OHRT, Paul: Handbuch aller bekannten Neudrucke staatlicher Postfreimarken und Ganzsachen, nebst Angabe ihrer Kennzeichen Leipzig 1906.

SZAKMÁNY László: Adalékok az 1867-es kiadású borítékokhoz és levelezőlapokhoz Kézirat.

III. Fejezet

AZ 1871-ES KIADÁS

BEVEZETÉS

A magyar postaigazgatás az 1867-es osztrák—magyar kiegyezés keretében kötött ideiglenes postai egyezmény 16.§-a alapján bocsátotta ki első bélyegeit. A bélyegkiadásnak e kényszerítő körülmények között létrejött megoldása azzal a következménnyel járt, hogy a magyar posta az osztrák postával egyforma bélyegeket bocsátott forgalomba, amelyeket Bécsben gyártottak. Ez természetesen azt is jelentette, hogy a magyar posta első bélyegei nem lehettek alkalmasak a képükkel kifejezhető és kifejezendő állami hovatartozásuk jelzésére. A bélyegek semleges képe magyar kibocsátójukról nem árulhatott el semmit, nem beszélve arról, hogy a levélbélyegek egyik pótlólag megjelentetett címletének képére az osztrák fennhatóságot jelképező császári korona került, ami pedig az 1867-es bélyegkibocsátás semleges irányelvével sem volt összeegyeztethető. A postának ilyen bélyegekkel való ellátása magyar szempontból elfogadhatatlan volt, és csak átmeneti megoldásként jöhetett szóba. Ez az álláspont jutott érvényre az Ausztriával 1868-ban megkötött végleges postai egyezményben is, amelyből a bélyegekre vonatkozó rendelkezés már kimaradt. A magyar kormányzat ezáltal a bélyegkibocsátás tekintetében szabad kezet nyert, de még hosszú idő telt el, amíg a bélyeggyártáshoz szükséges feltételek megteremtése után 1871-ben az első hazai gyártású postabélyegek végre megjelenhettek.

Az 1871-es bélyegkibocsátás története tehát nem csupán a bélyegkiadások szokásos előzményeit jelenti, hanem a magyar bélyeggyártás megvalósítására irányuló intézkedések és ténykedések egész sorát, beleértve a postabélyegek első, kudarccal végződött gyártását is. Mindennek felderítése azonban sok nehézségbe ütközött, mert a bélyegkiadás történetének minden részletére kiterjedő kutatások megindulásakor, az arra vonatkozó akták egy részét már kiselejtezték, azok pedig, amelyek még rendelkezésre álltak, e bélyegkibocsátással kapcsolatban felmerült több kérdésre nem derítettek fényt. A megismert aktákból következtetve az is feltételezhető, hogy nem egy, filatéliai szempontból lényeges eseményt egyáltalában nem is rögzítettek írásban, így pl. az 1871-es levél- és újságbélyegek kőnyomású előállításáról történt rendelkezést sem. Ilyen körülmények között a bélyegkiadás történetének nem minden részletét lehetett az aktákból kihámozni, hanem az írásbeli adatokat filatéliai kutatásoknak, illetve az azokból levonható következtetéseknek kellett kiegészíteni. A megismert ügyiratok és a filatéliai ismeretek alapján azonban, lényeges vonásaiban ma már nagy valószínűséggel rekonstruálható az a folyamat,

amely a magyar bélyeggyártás megalapozását és az első hazai gyártású postabélyegek forgalomba bocsátásának előzményeit jelenti.

A magyar bélyegek közül mind belföldön, mind külföldön kezdettől fogva az 1871-es bélyegek iránt nyilvánult meg a legnagyobb érdeklődés. E bélyegek jelentőségével mégsem állt arányban az alapos megismerésükre és kibocsátásuk körülményeinek tisztázására irányuló kutatómunka és ennek következtében a rájuk vonatkozó irodalmi tevékenység sem. Az 1871-es bélyegkiadás e monográfiája ezt a hiányt igyekszik csökkenteni. A monográfia a bélyegek részletes leíró ismertetésén kívül kiterjeszkedik a bélyegek kibocsátásának előzményeire, gyártásuk következtethető részleteire és felhasználásuk megismert módjaira is. Az 1871-es bélyegkibocsátásnak és bélyegeinek ez ismertetése a régebbi és az újabb kutatások ez ideig helytállóknak bizonyult megállapításain alapul, és célja, hogy a gyűjtőket az 1871-es bélyegekkel minél behatóbban megismertesse, és hogy e bélyegek gyűjtéséhez különféle szempontokkal is szolgáljon. Ezenkívül a tudnivalók ez összefoglalása és a közzétett számszerű adatok a további kutatások megkönnyítését is célozzák. A bélyegismeretek összefoglalása a kőnyomatosok esetében különösen kívánatosnak látszik, mert erről az amúgy is ritka, a világ minden tájára szétszóródott és a második világháború pusztításai következtében is megfogyatkozott bélyegfajtáról a legtöbb gyűjtő csak ennek segítségével alkothat magának teljes képet.

Saját kutatásaimat elsősorban a magyar posta bélyegmúzeumának anyaga tette lehetővé és az a körülmény, hogy ez intézmény dolgozói — dr Merza Gyula, azután Szalay Károly és Gál Ferenc, majd Hamza Imre, dr Kadocsa Gyula és Koncz Jenő — évtizedek óta mind a mai napig példaadó megértéssel fogadták törekvéseimet és támogattak munkámban. Ugyancsak nélkülözhetetlen volt számomra a hazai nagy magángyűjteményeknek — a még épségben levő Túróczi-gyűjteménynek és Pákozdy-gyűjteménynek, majd pedig Kun György, Litkei Dénes, dr Rend Ferenc és Szepes Aladár gyűjteményeinek — a tanulmányozása, amelyeket tulajdonosaik e célra mindenkor készséggel bocsátottak rendelkezésemre. Nagy értékű segítséget kaptam külföldről is — a Stanley Gibbons-cégtől, valamint J. Klein, G. Z. Lefton, J. Palmans, O. G. Schaffling és V. Schwarcz uraktól —, akik egyrészt adatokkal, másrészt a monográfia számára készített és rendelkezésre bocsátott fényképfelvételeikkel támogatták e munkát. A bélyegekkel és a bélyeggyártással kapcsolatban felmerült nyomdatechnikai kérdésekben Pretsch Ernő főmérnök és az Állami Nyomda dolgozói — Dévényi Károly, Jáni István és Toronyi Sándor — láttak el útbaigazításokkal, akiknek segítségét kutatásaim során több ízben is igénybe vettem.

IRODALOM

A filatéliai irodalom alább ismertetett termékei az 1871-es bélyegkibocsátásra és bélyegeire vonatkozó ismeretek fejlődését szemléltetik. E művek, részben koruk ismereteit foglalják össze, részben valamely felfedezés közlésével az ismereteket bővítve, e bélyegekre vonatkozó kutatásoknak és e bélyegek gyűjtésének is új irányt szabtak. A külföldi szerzők művei nem jelentek meg magyar nyelven és közülük ez ideig csak Hugo Griebert tanulmányáról, valamint Edwin Mueller Hungary című művéről nyerhetett közelebbi tájékozta-

tást a magyar gyűjtők szélesebb köre. A felsorolt művek, illetve azoknak az 1871-es bélyegekre vonatkozó részeik általában nem nagy terjedelmű munkák, amelyekben nem egy, ma már nem helytálló megállapítás is található; mégis azok számára, akik e bélyegekkel behatóan kívánnak foglalkozni, ajánlatos, hogy ezeknek a műveknek a tartalmát is megismerjék. Különösen vonatkozik ez az elmúlt tíz év alatt megjelent művekre és tanulmányokra, amelyek megismerését jelen monográfia sem teszi feleslegessé.

A monográfia adatainak és az abban foglalt megállapításoknak egy része is az alábbi művekből, illetve iratokból származik. A bélyegkiadás története — hacsak más forrás nincs megnevezve — dr. Czakó Elemér tanulmányán, feljegyzésein és iratmásolatain, valamint Dr. Stephan Koczyński művének arra vonatkozó adatain alapul. A többi fejezetben felhasznált forrásokra esetenként utalok.

Gróf Dessewffy Miklós. Magyarország levél- és újságbélyegei 1871—1897, Pozsony 1898. E kis mű volt az első, amely a magyar bélyegeket magyarázó jegyzetekkel részletesen katalogizálta. Az 1871-es bélyegeknek főleg a színváltozatait terjedt ki. Bővített kiadása, még ugyanabban az évben Magyarország levél- és újságbélyegei 1871—1898 címmel szintén Pozsonyban jelent meg.

Dessewffy 1900-ban saját gyűjteményéről, talán szintén publikálás céljából, magyarázatokkal ellátott jegyzéket készített. E kéziratban fennmaradt jegyzék már az 1871-es tervrajzokra és próbanyomatokra is kiterjedt és az ismertető jegyzetek is bővültek benne. A jegyzék az 1871-es bélyegeknek még több színárnyalatát különbözteti meg és azok ritkasági fokát is jelzi.

H. Kropf Die Postwertzeichen der oesterr.-ungar. Monarchie, Prag 1902. E mű az Osztrák—Magyar Monarchia összes postai értékcikkeit felöleli és azok válfajaira is kiterjed. Ismertetésükön kívül, értékcikkekre vonatkozó hivatalos rendeleteket is közöl, vagy hivatkozik rájuk. Ez a díszes kiállítású mű hosszú ideig a Monarchia értékcikkeinek alapvető monográfiája volt. Az 1871-es értékcikkeknek — a levél- és újságbélyegekre vonatkozó részétől eltekintve — ma is egyik legkiválóbb műve. Újabb kiadása Die Postwertzeichen des Kaisertumes Österreich und der österreichisch-ungarischen Monarchie címmel, ugyancsak Prágában 1908-ban jelent meg.

Biró Marcel A magyar bélyegek monográfiája, a Magyar Bélyeggyűjtő 1907—1910. évfolyamaiban. Folytatásokban megjelent közlemények, amelyek a krajcárértékű kiadásokat ölelik fel és a kiadások történetére, a tervezetekre és próbanyomatokra, valamint a levél- és újságbélyegeken kívül a többi értékcikkre is kiterjednek. A bélyegeket sok tekintetben korát meghaladó szempontok alapján, részletesen ismerteti.

Béla Payer Die Briefmarken des Königreichs Ungarn, a Berliner Briefmarken-Zeitung 1915—1917-es évfolyamaiban. E mű a magyar bélyegek 1915-ig terjedő monográfiája. A levél-, újság- és portóbélyegekre, továbbá a távírdabélyegekre, valamint a magánposta- és hírlapilleték-bélyegekre terjed ki. A bélyegek alkotó tényezőin kívül a bélyegkiadások történetét, a tervrajzokat és próbanyomatokat is ismerteti, felsorolja a bélyegek színváltozatait és egyéb válfajait, de a felhasználásukkal kapcsolatos tudnivalókkal, a bélyegzésekkel és bérmentesítésekkel nem foglalkozik. A bélyegek példányszámainak államnyomdai adatait is közli 1874-től, ezek tehát az 1871-es bélyegekre nem vonatkoznak. Payer e művében a nyomóformákra is kitért és a kőnyomatosok nyomóköveinek készítési módját is igyekezett megmagyarázni. Könyvalakban is megjelent, kevés számozott példányban ua. címmel (Berlin 1920), az 1881-es levélbélyegek ívrekonstrukciós műmellékleteivel.

Donaupost, Pozsony 1918—1942. Folyóirat, amely elsősorban a Monarchia bélyegeivel foglalkozott és számos, a magyar klasszikusokra vonatkozó hírt, cikket és tanulmányt közölt. Filatélista szerkesztője és kiadója, *dr. Weinert Győző*, azok közé tartozott, akik legtöbbet tettek a magyar bélyegek ismertetése és megkedveltetése terén.

Rédey Miklós Könyomatosaink, Budapest 1921. és Az első réznyomatú kiadás, Budapest 1922. E két mű az 1871-es bélyegek első monográfiája, amely a bélyeg-kibocsátással és a bélyegekkel mindenre kiterjedően, több-kevesebb részletességgel foglalkozik. Ismerteti a kiadás történetét, a tervezeteket és a próbanyomatokat, a bélyegek gyártási tulajdonságait, újnyomatait és hamisítványait, foglalkozik a példányszámaikkal és értékelésükkel, de kitér a bélyegek forgalmi idejére, bélyegzéseikre és bérmentesítéseikre is. A Könyomatosaink az 1871-es bélyegek kibocsátásának 50. évfordulójára jelent meg. E mű bővített kiadásának közlését ua. címmel a Philatelia Budapest–Hungaria kezdte meg (1924—1925-ös évfolyam, 13, 49, 90, 114, 132, 153 és 175 o.), de az, a folyóirat megszűntével csonkán maradt. Rédey ebben már részletesen foglalkozott a könyomatosoknak időközben ismeretessé vált típusaival is.

Hugo Griebert The First Issue of Hungary, a Stanley Gibbons Monthly Journal 1924 áprilisi számában. E tanulmány az 1871-es könyomású bélyegekre vonatkozó ismeretek és kutatások új fejezetét nyitotta meg. Griebert e bélyegeken végzett vizsgálatairól és azok eredményéről, a típus-felfedezésről számolt be, az 5 krajcáros típusainak általa megállapított ismeretőjeleit pedig részletesen ismertette. Bevezető soraiban — érthetően — csodálkozását fejezte ki afelett, hogy e bélyegekről addig mily keveset írtak és hogy a hazai filatélisták is mindaddig megelégedtek e bélyegek színeinek vagy fogazatának leírásával, esetleg a papirosukat gyártó cég megnevezésével! Griebert e felfedezése annak a lehetőségnek az alapját vetette meg, hogy e bélyegek gyártásának közelebbi részleteire, az erre vonatkozó egykorú adatok hiányában is, fény derülhessen. — Griebert e művét Rédey Miklós A magyar könyomatos 5 krajcárosok ismertetőjelei címmel (Philatelia Budapest–Hungaria 1924—1925-ös évfolyam 3. o.) ismertette, majd részletesen újra foglalkozott e tárggyal, Újabb megállapítások a magyar könyomatosokról című tanulmányában (uo. 40. o.).

Marzell Biró Entwürfe und Probedrucke der ungarischen Kreuzermarken, a Donaupost 1930-as (143. o.) és 1931-es (1 és 20 o.) évfolyamaiban. A szerző eredeti művét dr. Weinert Győző, a Donaupost szerkesztője, további adatokkal kiegészítve jelentette meg. E mű a krajcárértékű levél- és újságbélyegek, valamint a hírlapilleték-bélyegek tervezeteinek és próbanyomatainak teljes katalógusát igyekezett összeállítani.

Dr. Czakó Elemér Adalékok az 1871-es könyomtatású bélyegeinkhez, kézirat. Czakó bélyegtörténeti kutatásai során az 1871-es kiadásra vonatkozó még ki nem selejtezett minisztériumi és államnyomdai ügyiratokat mind felkutatta és e tanulmányát az 1940-es évek elején azok alapján írta meg. Az általa felkutatott akták számos addig ismertetlen és az 1871-es bélyegkibocsátás megismeréséhez nélkülözhetetlen adatot tartalmaztak. Az eredeti akták azután a háború folyamán megsemmisültek, de Czakó ezekre vonatkozó jegyzetei, néhány ügyirat általa készíttetett másolata és a tanulmánya fennmaradtak. Mindezek — közöttük olyan minisztériumi és államnyomdai ügyiratok tartalma is, amelyekre már Payer Béla és Rédey Miklós is hivatkoztak, illetve kivonatosan vagy teljes szövegükkel közöltek is műveikben — ma már egyedüli forrásai az 1871-es bélyegkibocsátás történetének és e bélyegekre vonatkozó néhány igen értékes adatnak.

Schiller Dénes 1871-es bélyegeink fogazása, A Bélyeggyűjtő 1942-es (49. o.) és 1943-as (2, 17 és 33 o.) évfolyamaiban. Schiller e tanulmányában vizsgálatai alapján elsőként foglalkozott behatóan az 1871-es bélyegek fogazatával és fogazógépével. Műve részletesen tárgyalja e bélyegek leggyakrabban előforduló szépséghibájának és hiányosságának, vagyis decentráltságuknak, illetve rossz minőségű fogazatuknak az okait.

Kalle Vaarnas Unkarin vanhimmat postimerkit, Helsinki 1956. Az 1871-es levélbélyegeknek külföldi szerzőtől külföldön megjelent monográfiája. E mű bevezetésül Magyarország bélyeg előtti korszakát és 1871 előtti bélyegeit ismerteti röviden, majd a Ferenc József-fejes bélyegeket — az összefüggő példányoktól eltekintve — valamennyi szempontból, forrásművek megnevezésével tárgyalja és jól áttekinthető rendszerezéssel korszerű ismertetésüket adja. A bélyegeket színárnyalataik szerint kimerítően katalogizálja és értékeli is. Vaarnas e művében a réznyomású bélyegek színváltozatait első ízben állította időbeli sorrendbe és felsorolásukban azok megjelenési évszámát is feltüntette.

Madarász Gyula Az 1871-es könyomású bélyegek típusai, a Magyar Bélyegkülönlegességek Kézikönyvében, Budapest 1956. Miután a szerző a Griebert által megkezdett

típuskutatásokat folytatva a 2, 3, 10, 15 és 25 krajcáros kőnyomású bélyegek típusait is megállapította, típusrendszerét itt röviden összefoglalta és a megállapított típusokat ismertette. E Kézikönyvben került sor első ízben az 1871-es bélyegek összefüggő példányainak kimerítő értékelésére is.

Edwin Mueller European Classics, XX. Hungary, a Mercury Stamp Journal 1958 májusi és szeptemberi számaiban. Az európai klasszikus bélyegeket ismertető monográfiának Magyarország klasszikusaival foglalkozó fejezete. Az 1867-es és az 1871-es kiadásokat ismerteti, felölelve azok összes postai értékcikkeit, de kiterjed a távírdai értékcikkekre és az 1868-as hírlapilleték-bélyegekre is. E mű a tárgyát képező értékcikkekről, a gyártásukra és felhasználásukra vonatkozó tudnivalókról ez ideig a legkiterjedtebb ismereteket nyújtotta. Mueller e monográfiáját Madarász Gyula A magyar klasszikus bélyegek a külföldi irodalomban címmel (Filatéliai Szemle 1963 szeptemberi és októberi számai) ismertette.

Edwin Mueller Dies und Printing Material of the 1871 Issue of Hungary, a The London Philatelist 1958 májusi és júniusi számaiban. E tanulmány az 1871-es levélbélyegek megjelenési idejével és az 1871-es Ferenc József-fejes bélyegek nyomóformáival foglalkozik és új feltevéseket, illetve megállapításokat közöl. Ez utóbbiak közé tartozik Muellernek a borítékbélyegekre vonatkozó és a levélbélyegekkel kapcsolatban is nagy jelentőségű felfedezése. A tanulmányt Muellernek a folyóirat szerkesztőségéhez intézett levele egészíti ki, amely az októberi számban jelent meg.

Madarász Gyula Magyarország első hazai gyártású levélbélyege, a Filatéliai Szemle 1965 februári és márciusi számaiban. E tanulmány az államnyomda első bélyeggyártásából származó és véletlenül fennmaradt 2 krajcáros kőnyomású bélyeget ismerteti és ezáltal a kőnyomatosok két különböző fajtáját különíti el. — A tanulmány német és angol változatban is megjelent. Die Erstauflage der ungarischen Steindrucke vom Januar 1871 (Der Sammler-Dienst 1965. évf. 221. és 284. o.), illetve The First Hungarian Stamp Printed in Hungary (Gibbons Stamp Monthly, 1965 májusi szám) címmel.

Visnya Sándor Az 1871 évi réznyomatos bélyegeken található ismétlődő ismertetőjelek, kézirat. A szerző a réznyomatosokkal foglalkozva, azok ugyanazon ívben ismétlődő ismertetőjeleit állapította meg és két címlet metszetjavítású képeit fedezte fel. Kézirata az ismertetőjelek leírását, vázlatát, valamint címletenként a jelek táblázatos kimutatását is tartalmazza. Visnya e kutatásait az újnyomat-albumok százas bélyegívein végezte és megállapításai is azokra — pontosan, az 1891-es és az 1900-as kiadású albumok bélyegeire — vonatkoznak.

J. Palmans Az 1871. évben kibocsátott magyar kőnyomatos bélyegek, a Filatéliai Szemle 1967 februári és márciusi számaiban. A belga szerző e tanulmányában az 1871-es bélyegek fogazatára vonatkozó nagy jelentőségű felfedezését tette közzé. Ez azon alapult, hogy a fogazógép keretei nem voltak egyformák és hogy ennek következtében a bélyegív különböző helyeiről származó bélyegek fogazatai egymástól megkülönböztethetők. Ebből kiindulva, Palmans az 1871-es bélyegívet fogazata szerint rekonstruálta és ezzel az ív valamennyi bélyegének a fogazattípusát is megállapította. Tanulmányában a rekonstruált ív ábráját is közzétette. Megállapításai az 1874 előtt fogazott bélyegekre — tehát a kőnyomatosokra is — érvényesek. Palmans tanulmánya először a Nederlandsch Maandblad voor Philatelie 1967 januári számában jelent meg.

A postabélyegekre vonatkozó filatéliai irodalom e termékein kívül még az alábbi források állnak rendelkezésre:

Postai Rendeletek Tára, 1871-től. A posta hivatalos lapja, amely az értékcikkek forgalomba bocsátásáról és forgalomból történt kivonásukról, a díjszabások változásairól, postahivatalok felállításáról és megszüntetéséről is tájékoztat. E lap elődje, a Rendelvények a magyar posta-hivatalok részére, 1867, illetve a Rendelvények a Magyar Postahivatalok számára, 1868—1870, amelyek a már 1871-ben érvényben levő, de korábban kiadott rendelkezéseket tartalmazzák.

A minisztériumi és államnyomdai ügyiratok jásd Dr. Czakó Elemér i. m. alatt.

Péchy Imre A magyar királyi államnyomda, 1895. E mű ismerteti a nyomda megalakulását, fejlődését és szervezetét. Ezenkívül kimutatásokat közöl a nyomda

évenként összegezett nyersanyagszükségletéről és munkanemek szerinti termeléséről, a nyomda megalakulásától kezdve. A munkanemek szerinti produktumok között szerepelnek a postai értékcikkek is, 1871-től évenként és értékcikkfajtánként összegezett darabszámukkal.

Dr. Stephan Koczyński Die Geschichte der Stempelmarken in Österreich, Wien 1924. Az osztrák illetékbélyegek történetének minden részletre kiterjedő műve, amely a postabélyegekkel is kapcsolatos alapvető fogalmakra és ismeretekre is kitér. Külön fejezetben foglalkozik a magyar illetékbélyegek bevezetésével és gyártásával, amelyben értékes adatokat közöl a magyarországi bélyeggyártásra történt berendezkedésről is, azonkívül a magyar és a határőrvidéki hírlapilleték-bélyegekről is.

TÖRTÉNET

Azoknak az intézkedéseknek és ténykedéseknek sorát, amelyek végül a bélyegek hazai gyártásának megvalósulásához vezettek, az illetékbélyegek ügye indította el. A kiegyezés következtében a pénzügyi kormányzat terén is önállóvá vált magyar területen, a postabélyegekhez hasonlóan, az osztrák felségjelvénnyel ellátott illetékbélyegek sem maradhattak forgalomban, és új bélyegekkel való helyettesítésükről sürgősen kellett gondoskodni. Minthogy akkor Magyarországon ilyen bélyegek gyártásáról sem lehetett szó, ebben az ügyben is a bécsi udvari és állami nyomda segítségét kellett igénybe venni. A forint címletű illetékbélyegek pénznemének a két nyelvben eltérő rövidítése miatt azonban nem találtak olyan megoldást, amely a postabélyegekhez hasonlóan mindkét fél számára egyforma bélyegek gyártását tette volna lehetővé. Ennek köszönhető, hogy ebből a fajtából külön magyar bélyegek kibocsátására került sor. A bélyegek nyomóformáinak készítését, a bélyegek kinyomtatását és a kitűzött terminusra való leszállítását, valamint a bélyegek előállítására alkalmas magyarországi nyomda üzembe helyezéséig, azok továbbgyártását is a bécsi nyomda vállalta. A pénzügyi kormányzat e bélyegek bécsi gyártását csak ideiglenes megoldásnak tekintette, és a megfelelő nyomdai intézet létrehozását közeli célul tűzte ki, hogy az a bélyegek gyártását a bécsi nyomdától minél előbb átvehesse. A nyomdai berendezkedés természetesen egyúttal a postai értékcikkek gyártásának és ezáltal a külön magyar postai értékcikkek megvalósulásának a lehetőségét is jelentette.

A bélyeggyártásra alkalmas nyomda megszervezése és berendezése, az ahhoz szükséges ismeretek és tapasztalatok elsajátítása hosszabb időt vett igénybe, és az intézet megalkotóira nem csekély feladatot rótt. A szervezési munkán kívül a nyomda gépi felszereléséről és egyéb berendezéséről, papiros és más nyersanyag beszerzéséről, nemkülönben megfelelő képzettségű, illetve jól begyakorolt személyzetről kellett gondoskodni. Az értékcikkek előállításához szükséges és hiányzó gépeket, berendezési tárgyakat és a nyersanyagokat a hazai gyáripar hiánya miatt egyelőre külföldről kellett beszerezni; némelyik felszerelési tárgy beszerzésében a bécsi államnyomda is rendelkezésre állt. A megfelelő személyzet szerződtetése és a munkaerők begyakorlása a létesítendő intézet vezetőségére hárult, de ez a bélyeggyártás speciális ismereteinek elsajátításához szintén idegen segítségre szorult. Ebben is a bécsi nyomda állt rendelkezésre, amely ezen a segítségen kívül a szakismereteket és nagy tapasztalatot igénylő munkák elvégzésében kezdetben tevékenyen is részt vett.

A bélyegek hazai gyártásának megvalósítására az első lépéseket a pénzügyi

kormányzat már 1867-ben megtette. A budai állami nyomda kiküldöttei 1867 vége felé Bécsben jártak, hogy az illetékbélyegek gyártásához szükséges berendezést tanulmányozzák. Jelentésükben elsősorban a galvanoplasztikai műhely felállításának szükségességéről volt szó, és ilyen berendezés átengedésére a bécsi nyomdát 1868 májusában fel is kérték. A pénzügyminiszter a fennhatósága alá tartozó kataszteri kőnyomdát (Kataszteri kőnyomda-intézet és központi térképtár) szemelte ki arra, hogy bélyeggyártásra alkalmas nyomdává fejlessze. Erre irányuló intézkedéseit a kőnyomdával kezdett tárgyalásai vezették be, amelyek eredményeként 1869. május 11-én kelt leiratában felhívta e nyomdát, hogy a tervezett intézmény létesítésére, annak szükséges berendezésére és személyzetére, valamint a helyiségre vonatkozó véleményes jelentését terjessze elő. A kőnyomda ugyanazon hó 29-i válaszában vállalkozott az értékcikkek gyártására, de az országos szükségletet fedező teljesítmény eléréséhez kívánatosnak látta, hogy a nyomda az akkori budai állami könyvnyomdával egyesíttessék. Felterjesztésében számba vette mindkét nyomda elégtelen felszerelését, felsorolta a beszerzendő tárgyakat, kijelölte a megfelelő házat, és a személyzet létszámának szükséges emelésére is javaslatot tett. A kőnyomdának akkor 5 kőnyomó- és 1 vörösrézsajtója, 9 másológépe, fényképészeti és egyéb felszerelése, a könyvnyomdának pedig 400 q betűanyaga, 4 könyvnyomó gyorssajtója és 2 kézisajtója, 1 papirosvágója, 4 simító- és raksajtója, 3 betűöntő gépe és 1 szorítósajtója volt.[92] Új szükségletként 3 könyvnyomó gyorssajtót, 1 kőnyomó gyorssajtót, 2 vörösréznyomtatót és 2 közönséges kőnyomósajtót, 1 hullámvonalgépet, 1 lyukasztógépet, néhány apróságot és a galvanoplasztikai berendezést sorolta fel. Szerződtetendő munkaerőkként nevezi meg Harrer József vegyészt és Unrein János vésnököt, személyi adataikat is közölve, és kéri a minisztert, hogy a nyomda igazgatóját tanulmányútra Bécsbe küldje. A kőnyomda azt a véleményét is kifejtette, hogy a két nyomda egyesüléséből alakuló új intézetre az országnak azért is szüksége lesz, mert — mindhárom nyomdai eljárásra berendezkedve — mindenféle bélyeg, állami nyomtatvány és értékcikk, térkép és dombormű, valamint tudományos és művészeti munkák előállítására is alkalmassá válnék. Ily módon, a bélyegek hazai gyártására irányuló lépésekkel együtt és azzal kapcsolatban indult meg az a szervező munka, amely a mai értelemben vett állami nyomda kialakulásához vezetett.

Bauer Norbert bécsi tanulmányútjára, akit az egyesítendő nyomdák vezetésére jelöltek ki, 1869 júliusában került sor. Ő a bécsi államnyomdában gépek átengedése ügyében is tárgyalt és Harrer József kiképeztetésében is megállapodott. Jelentése az illetékbélyegek előállításához szükséges berendezkedésről, annak költségeiről és a beszerzési forrásokról számolt be, és a papirosszükséglet beszerzésére is kiterjedt. Harrer Józsefet ösztöndíjjal küldték Bécsbe, ahol 1869 augusztus elejétől december végéig folytatta tanulmányait, és ahol kiképeztetéséről bizonyítványt is kapott.

Tekintettel arra, hogy a megalakuló nyomda postai értékcikkek előállítására is alkalmas lesz, a pénzügyminisztérium 1869-ben a kereskedelmi minisztériummal is tárgyalásokba bocsátkozott. A kereskedelmi minisztérium-

92 Részben Péchy Imre i. m.-ből.

nak a gyártandó postabélyegekre vonatkozó alapfeltétele az volt, hogy azoknak az akkor használt bélyegektől különbözniük kell, és hogy az értékcikkek beszerzési ára az osztrák félnek fizetett addigi árakat meg ne haladja. Eszerint egy ív à 100 db levél- vagy újságbélyeg 4 krajcárba, 100 db bélyeges boríték 50 krajcárba és 100 db levelezőlap 20 krajcárba került. Az elvi megállapodás után a kereskedelmi minisztérium a postaosztálya révén megindította és kézbe vette az új bélyegkép tervezésének és kialakításának munkáját. A posta és az államnyomda között közvetlen tárgyalások folytak a bélyegkép és az alkalmazandó nyomdatechnikai eljárások megállapítása céljából. A tervezetek elbírálására, illetve a bélyegkép részletekbe menő megállapítására négytagú bizottság alakult. E bíráló bizottságnak Gervay Mihály postafőigazgató, Bauer Norbert, az államnyomda igazgatója, Fest Imre és Danielik József voltak a tagjai.

A tervezőkre és a tervezés menetére az ügyiratok nem tartalmaztak adatokat, és a bíráló bizottságnak is csak egyik, 1870. szeptember 24-i jelentése ismeretes, amely azonban csak a bélyegek várható megjelentetéséről számolt be. Egy feljegyzés szerint a bélyegkép első vázlata 1870. január 7-én, a bizottság egyik tárgyalása alkalmával készült. A kivitelezésre került bélyegképek kialakításának folyamatáról, valamint a tervezőkről csak a fennmaradt vázlatok, nyomóformák és nyomatok, illetve feljegyzések és a szájhagyomány nyújtanak tájékoztatást, amelyek alapján azonban a tervezés menete nagyjából rekonstruálható. A levélbélyeg képének megállapítása nem ment simán, és a bíráló bizottságnak az értékcikkek nyomdatechnikájára vonatkozó elhatározása is változott, de a fennmaradt tervrajzokból és azok kőről készített nyomataiból kitűnik, hogy a bíráló bizottság a tervezetek minden kis részletét is fontolóra vette és azokon ismételten is változtatásokat eszközölt.

A megismert ügyiratok közül a tervezett értékcikkekről az államnyomdának a pénzügyminisztérium elé terjesztett 1870. április 20-i jelentése tartalmazott részletes adatokat. A jelentés többek között arról számolt be, hogy a postával megegyeztek az értékcikkek nagyságában, rajzában és színeiben; közli továbbá azt is, hogy az eredeti acélvésetnek a posta intencióinak megfelelő elkészítésére megtették a szükséges intézkedéseket. A jelentés szerint a levél- és újságbélyegek mérete 22×25 mm, a bélyeges borítékoké 82×154 mm és a levelezőlapoké 85×123 mm. A bélyegek a német–osztrák–magyar postai egyezmény szerinti színekben, a levélbélyegek az uralkodó dombornyomású képével, az újságbélyeg pedig a magyar koronával és postakürttel síknyomással készült volna. Amint az a bélyegek méretére és a levélbélyegek dombornyomására vonatkozó adatokból kitűnik, ez a döntés nem volt végleges, hanem azt valamilyen okból megváltoztatták. Mindebből csupán a borítékok mérete és a újságbélyeg nyomdatechnikai kivitele – de ez is csak átmeneti megoldásként – valósult meg. A levelezőlap megadott mérete nagyjából az 1869-es lapok terjedelmének felel meg, az 1871-es levelezőlapok ennél nagyobbak. A bíráló bizottság tehát egy már elfogadott tervet is megváltoztatott, és a képnek ismét más megoldásával próbálkozott, míg végre megtörtént a végleges elhatározása és a kivitelezésre került bélyegkép mellett döntött, amelynek előállítására a réznyomást választotta. Ez utóbbi elhatározásban szerepe lehetett annak a ténynek, hogy az illetékbélyegeket is réznyomással

állították elő, illetve hogy rendelkezésre állt a galvanoplasztikai berendezés, és annak a törekvésnek, hogy a levélbélyegek az előirányzott önköltségi áron belül minél szebbek legyenek. Az újságbélyeg témája és kompozíciója kezdettől fogva adva volt, és azon lényegében nem változtattak, de a kép díszítő elemeinek különböző formáival próbálkoztak. A végleges levélbélyegkép nyomdatechnikai kivitelezésében, ugyancsak feljegyzés szerint, 1870. május 25-én állapodtak meg.

A bíráló bizottság nem elégedett meg az adott témák akármilyen ábrázolásával, hanem addig kísérletezett, míg az új magyar levélbélyeg számára a szerinte megfelelő megoldást meg nem találta. A fennmaradt tervrajzokból ítélve, az akkor rendelkezésre állt lehetőségekből az aránylag legmegfelelőbbet választották, amiben bizonyára nem kis része volt Gervay Mihálynak is, aki az önálló magyar posta élén kezdettől fogva kiválóan szem előtt tartotta a magyar érdekeket.

Az államnyomda bélyeggyártásra való berendezkedésének pontosabb képe is az 1870. április 20-i jelentésből bontakozik ki. Ebben a jelentésben, a bélyegekről szóló fentebb ismertetett beszámolón kívül, a nyomda az értékcikkek árára is kiterjedt, és elfogadta a bécsi árakat, továbbá a postai értékcikkek gyártására vonatkozó költségvetését is előterjesztette. A költségvetéshez a bélyeggyártásnak a bécsi tanulmányutakon megismert menetét és az akkor szóban forgó négyféle értékcikk évi szükségletét vették alapul. A költségvetés részletesen terjedt ki a beszerzendő gépekre, a papirosszükségletre és az üzemi személyzetre. Kimutatta a gépek teljesítőképességét és beszerzési árát; ugyanígy, az értékcikkenként méretben és súlyban különböző papirosfajták mennyiségét és beszerzési árát. Az értékcikkek nyomtatásához és kikészítéséhez alkalmazandó munkaerőket foglalkoztatásuk szerint és annak alapján megállapított béreikkel részletesen felsorolta. A gépek adatai a König & Bauer (Würzburg), A. Gotthard (Wien) és Geb. Heim (Offenbach) cégek árajánlatain alapultak. Az értékcikkek évi szükségletének megállapításához az 1869-es év adatait vették alapul, de részben helyesbítették azt: a levelezőlap fogyasztását négyszeresére vették, mert az, 1869-ben csak negyedévig volt forgalomban. Az 1869-es szükségletről készült, értékcikkenként összesített kimutatást a jelentéshez mellékelték. Az egész évi költségvetés a szükséges beszerzések, nyersanyagok és karbantartás költségeivel, valamint a munkabérekkel összesen 71 986 ft-ot tett ki. A nyomda a pénzügyminiszter felhatalmazását kérte, hogy a kereskedelmi minisztérium óhajának megfelelően az értékcikkek gyártását az év második felében elkezdhessék.

Nem érdektelenek az első költségvetés adatai, amelyekből a bélyeggyártás menetét ki lehet olvasni, és amelyek mint az államnyomda berendezkedésével kapcsolatos adatok is becsesek. A költségvetés tételei a következők voltak:

A *Beszerzések*

1. Tégelygyorssajtó dombor- és színnyomáshoz, 3300 Thaler = 4950 ezüst ft; óránként 1000–1200, évenként 1 659 212 nyomással – a levél- és újságbélyegekből 100 db-ot, a bélyeges borítékokból 9 db-ot és a levelezőlapból 32 db-ot egy nyomással – összesen évi 56 000 000 db értékcikk kinyomtatására.

2. Borítékvágó gép három vágó késsel. (A. Gotthard, Wien,) 750 ft; kb. $2\frac{1}{4}$ percenként, egyszerre 100 boríték vágásával — napi 26 100 db, évi 7 830 000 db boríték kivágására.
3. Két borítékhajtogató gép (A. Gotthard, Wien), à 1200 ft; gépenként és percenként 23, naponként 13 800 hajtogatással, összesen évi 7 280 000 boríték hajtogatására.
4. Két fogazógép (A. Gotthard, Wien), à 1000 ft; gépenként napi 350—400 ív fogazásával az évi 200 100 ívnyi levélbélyeg-szükséglet fedezésére.
5. Papirosvágó gép, két késsel (Geb. Heim, Offenbach), 690 ezüst ft; egyenes és rézsutos vágásra.
6. Asztalok és egyéb berendezési tárgyak, 500 ft.

B *Csomagolás*, szállítás, vám és szerelés, kb. 1000 ft.

C *Papiros évi szükséglete*

1. Bélyegpapirosból 686 rizsma (à 500 ív), à 2,45 ft.
2. Borítékpapirosból 1743 rizsma, à 8,30 ft.
3. Levelezőlaphoz 460 rizsma, á 40 ft.

D *Személyzet*

1—5. alatti gépekhez 1 gépmester, heti 15 ft fizetéssel;
1. alatti géphez 4 segédmunkás, à heti 6 ft fizetéssel;
2. alatti géphez 2 munkás, az egyik a számoláshoz, a másik a vasak feltevéséhez, à heti 8 ft fizetéssel;
3. alatti gépekhez 4 lány a berakáshoz és kiemeléshez, à heti 5 ft fizetéssel;
4. alatti gépekhez 4 lány a fogazáshoz és számoláshoz, à heti 5 ft fizetéssel;
5. alatti géphez 2 munkás, heti 6 ft illetve 8 ft fizetéssel;
számoló és revizor, heti 8 ft, illetve 10 ft fizetéssel;
4 enyvező lány, à heti 5 ft fizetéssel;
2 szárító lány, à heti 5 ft fizetéssel:
2 csomagoló, à heti 8 ft fizetéssel.

A fentieken kívül egyéb nyersanyag és karbantartási költség: 16 152 ft.

Az értékcikkek 1869-es szükségletéről készült kimutatás legfontosabb adatai a következők voltak:

	db	névérték ft-ban	papiros rizsmában
levélbélyeg	20 010 000	1 038 500	410
hírlapbélyeg	13 800 000	138 000	276
bélyeges boríték	7 840 000	402 000	1743
levelezőlap	3 600 000	72 000	120

A papirosbeszerzésre a minisztérium szeptember 7-én adta meg a felhatalmazást. Először az 1870—71-es szükséglet szállítására kötöttek szerződést, majd azt az 1872. évre meghosszabbították. A személyzet hetibéréről

a pénzügyminisztérium 1871. december 30-i rendelete alapján teljesítménybérre tértek át. Az értékcikkek árát később (1872. június 18.) részben módosították, amennyiben a levelezőlap árát 21 krajcárra emelték, a hírlapbélyegekét pedig 3 krajcárra csökkentették. Még 1870 első felére esett a litográfiai kövek beszerzése, amelyekre a fenti költségvetés nem terjedt ki. Ezek beszerzésére a nyomda május 10-én tett előterjesztést, és május 21-én kapott rá engedélyt. A köveket Solenhofenből hozatták, 210 db nagyrészt I[a] sárgakövet, 3144 ft-ért, amelyek a Dunán érkeztek Budára.

A levélbélyegek réznyomásához szükséges nyomóformák készítése az újonnan alakuló nyomda erejét meghaladó feladatot jelentett. Az államnyomda vezetője bécsi tanulmányútja alkalmával megismerkedett ugyan a réznyomásos berendezéssel és így szerzett ismereteit az új nyomda berendezkedésénél hasznosíthatta is, aminthogy a műszaki személyzet egyik tagjának bécsi kiképeztetése is nélkülözhetetlen volt és annak hasznosítására az illetékbélyegek nyomtatásának megindulásával nemsokára sor is került, — a réznyomáshoz szükséges metszetek és egyéb nyomóformák készítéséhez azonban mindez nem volt elegendő. Ilyen ismereteket és tapasztalatokat máról holnapra elsajátítani nem lehetett, de nem állt a nyomda rendelkezésére ekkor még olyan művész sem, aki a bélyegek megfelelő metszetét elkészíthette volna. E. Mueller i.m.-eiben annak a nézetnek adott kifejezést, hogy az 1871-es bélyegek eredeti metszete, az értékjelzések metszései és még egyéb nyomóformák is a bécsi államnyomdában készültek. E munkálatok helye és pontos ideje, valamint a munkában részt vett művészek kiléte ma már nem állapítható meg. Nem valószínű azonban, hogy ezeket a nemcsak nagy művészi készséget, hanem nagy tapasztalatot is igénylő műveleteket már első ízben saját erőnkből tudtuk volna elvégezni. A nyomóformák készítésére 1870. május 25-e után, vagyis az alkalmazandó nyomdai eljárás megállapítása után kerülhetett sor és bizonyosra vehető, hogy közülük legalábbis a levélbélyegek eredeti metszete bécsi művész kezének produktuma volt, de az is valószínű, hogy a levélbélyegek százképes eredetije is a bécsi államnyomdában készült. E nyomóformák készítésének kezdete egybeeshetett az illetékbélyegek itthoni nyomtatásának megindulásával, ennek ekkor már nem volt akadálya. A nyomtatásukhoz szükséges berendezkedés megtörtént, a nyomólemezeik pedig a bécsi nyomdában rendelkezésre álltak, ahol a bélyegek nyomtatását már 1868 első felében megkezdték és azóta is végezték.

A postabélyegek nyomtatásáig azonban még hosszú idő telt el. A bélyegkép megállapítása és a nyomdatechnikai eljárásra vonatkozó döntés máris elhúzódott, azután pedig technikai akadályok álltak az új postai értékcikkek gyors megjelentetésének útjában. A levélbélyegek réznyomásához való teljes berendezkedés, a nyomóformák elkészítése és a külföldről rendelt gépek szállítása és üzembe helyezése — nem is számítva azok annyira késedelmes szállítására, ami a réznyomású bélyegek forgalomba bocsátásának megkezdését végül is csak 1871 júniusában tette lehetővé — még hosszú időt vett igénybe. Ezzel szemben általánossá vált az az óhaj, amely az új bélyegek megjelentetését sürgette és amely az 1867-es értékcikkek immár évek óta tartó használatának következménye volt. Ezért előre látva, hogy a réznyomtatás megkezdéséig még sok idő telhetik el, a posta a bélyegek ideiglenes, kőnyomású előállítását határozta el. A kőnyomáshoz szükséges nyomóformák ugyanis aránylag rövid idő alatt elkészíthetők és nyilvánvalóan feltételezték, hogy a bélyegek ilyen

gyártásának semmi sem fog útjába állni, minthogy e nyomdai eljáráshoz — ha nem is a bélyeggyártáshoz — a kataszteri kőnyomdának már régi gyakorlata és ahhoz szükséges berendezkedése is megvolt.

A filatélisták már régóta igyekeztek a kőnyomású bélyegek gyártására vonatkozó írásbeli rendelkezés nyomára jutni és a bélyegek nyomtatásának közelebbi részleteire fényt deríteni. A bélyegek ez ideiglenes gyártásáról és nyomtatásukról azonban a felkutatott ügyiratok semmiféle adatot nem tartalmaztak. A bélyegek megjelenését és forgalomból történt kivonásukat közlő rendeletekben nincs szó kétféle bélyegről, aminthogy a kőnyomatosok megjelenése után, a réznyomású bélyegek címletenként történt forgalomba bocsátásáról sem maradt írásbeli feljegyzés. A posta számára az ideiglenes bélyegek és a réznyomásúak egyformán új értékcikkek voltak, amelyek között a hivatalos iratok később sem tettek semmiféle megkülönböztetést. A bélyegek kőnyomású előállítása, bármilyen jelentősége is volt ennek filatéliai szempontból, a posta szempontjából csak a bélyegek mielőbbi megjelentetéséhez alkalmas átmeneti megoldást jelentette. Ez világlik ki a postának az 1873-as bécsi világkiállításra küldött bélyeggyűjteményéből, amelynek magyar oldalára címletenként csak egyféle bélyeget helyeztek el és amelyen a levélbélyegeket réznyomatosok képviselik, míg a sorozatot kőnyomású újságbélyeg egészíti ki. Az 1871-es bélyeggyártásnál alkalmazott kétféle nyomdai eljárásról hivatalos közlés csak évtizedekkel később, filatélista kezdeményezésre látott napvilágot. Az állami nyomda Bíró Marcel érdeklődésére 1903. január 13-án kelt válaszában azt a felvilágosítást adta, hogy „... az első magyar levéljegyek a m. kir. pénzügyminisztériumnak 1870. évi 20044/VIII. sz. a. kelt felhatalmazó rendelete alapján, a m. kir. állami nyomda igazgatóságának az akkori földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium posta vezérigazgatóságával r.u. történt megállapodása folytán azért bocsáttattak rövid időre lithographiai kivitelben forgalomba, mivel a rézmetszetű (és nem acélmetszetű) kivitelre tervezett szóban lévő levéljegyek réznyomású lemezei a kívánt időre nem voltak elkészíthetők."[93]

Az állami nyomda azt a megállapítását, hogy a bélyegek kőnyomású előállítását rövid úton, vagyis szóbelileg rendelték el, nyilvánvalóan arra alapította, hogy ilyen rendelkezésnek az ügyiratokban semmi nyomát sem találták.

Az állami nyomda válaszában idézett rendelet a postai értékcikkek gyártását bevezető felhatalmazás volt, amelyet a pénzügyminisztérium a nyomda fentebb ismertetett 1870. április 20-i jelentésére, illetve költségvetésére adott. A bélyegek kőnyomású előállítására vonatkozó intézkedés azonban későbbi keletű lehetett, minthogy a jelentésben még dombornyomásról volt szó. A szóbeli intézkedés valószínűleg akkor történt, miután a levélbélyegek végleges képét megállapítva és réznyomású kivitelezését elhatározva, a bécsi államnyomdával a nyomóformák készítése ügyében létrejött megállapodás alkalmával kiderült, hogy azok elkészítése még sok időt fog igénybe venni.

A postai értékcikkek hazai nyomtatásának megindulásáról, illetve forgalomba bocsátásuk tervbe vett időpontjáról több ügyirat is tartalmazott adatokat, amelyek természetesen mind a kőnyomású bélyegekre vonatkoztak. Az első ilyen tárgyú adat a kereskedelmi minisztériumnak az osztrák minisztérium kér-

93 Az állami nyomda felvilágosításának idézett szövege Bíró Marcelnek Dr. Czakó Elemérhez intézett leveléből.

désére adott 1870. június 15-i válasza, amely szerint az új értékcikkeket október 1-én szándékoztak megjelentetni. Az osztrák minisztérium érdeklődése arra vall, hogy ekkor már elhatározták az értékcikkek ideiglenes kivitelezésű előállítását, illetve megjelentetését. A következő adat a bíráló bizottság szeptember 24-i üléséről szóló jelentés, amely az előmunkálatok haladását állapította meg és úgy vélte, hogy az új bélyegek megjelenése 1871. január 1-re várható. Ezután a pénzügyminisztérium egyik november 19-i ügyirata tartalmazott a nyomtatás megindulására vonatkozó utalást: „Miután ... a m.kir. államnyomda a postai szolgálat használatára szükségelt levéljegyek, bélyeges borítékok, bélyeges postai utalványok és levelezési lapok gyártását nemsokára megkezdeni képes leend..." A kereskedelmi minisztérium december 16-án viszont azt írta, hogy „...annak idején, ha t.i. ezen cikkek gyártása a m.állami. műnyomdában megkezdetik..." Ez utóbbi kifejezésből azonban nem szabad arra következtetni, mintha még decemberben sem kezdték volna el az értékcikkek nyomtatását. A kitűzött időpontok ugyan koraiaknak bizonyultak és az új értékcikkek 1871. január 1-én sem jelenhettek meg, de amint a fennmaradt ügyiratokból kitűnt, az államnyomda 1871 januárjára már nagy mennyiségű értékcikk kinyomtatásával készült el.

Az államnyomda ez első gyártmányairól meglehetősen pontos adatok állnak rendelkezésre. Fennmaradt ugyanis az államnyomdának a posta számára készített január 27-én kelt kimutatása, amely az addig kinyomtatott, illetve kikészített értékcikkeket részletesen felsorolta. Az értékcikkek mintapéldányainak bemutatására azonban, az alább ismertetett megjelenési rendeletből következtetve, már előbb került sor. A kinyomtatott készlet 2, 3, 5, 10, 15, és 25 krajcáros levélbélyegekből, 3, 5, 10, 15 és 25 krajcáros bélyeges borítékokból, levelezőlapból és postautalványból állt. Ezek túlnyomó része félig kész gyártmány volt, de a készlet néhány értékcikkből, a 2 és 5 krajcáros levélbélyegből, az 5 krajcáros borítékból, a levelezőlapból és a postautalványból már kész gyártmányokat is tartalmazott. A kimutatás az előirányzott mennyiséget is feltüntette és azt is jelezte, hogy az 5 krajcáros bélyeges boríték, a levelezőlap és a postautalvány nyomtatását tovább folytatják és hogy a félig kész gyártmányok kikészítése folyamatban van. A kinyomtatott mennyiségből kiviláglik, hogy levélbélyegekből több hónapra elegendő készletet gyártottak, bár ez a mennyiség az előirányzattal, sem pedig a címletek egymáshoz viszonyított aránya az egyéb adatokból megállapítható szükséglet címletenkénti arányával, nem egyezett. A kimutatásban szereplő mennyiségeket azonban a kőnyomatosok példányszámainak becslésénél bizonyos fokig mérlegelni kell. A kimutatás hírlapbélyegének rovata üresen maradt, lehetséges, hogy ebből az értékcikkből akkor még csak mintaíveket nyomtattak ki. A kimutatásból az is kitűnik, hogy eredetileg 25 krajcáros bélyeges borítékok forgalomba bocsátását is tervezték.

A posta részletesen foglalkozott az értékcikkek e gyártmányaival és a bemutatott mintapéldányokat szigorú bírálat tárgyává tette. Kivitelüket nem találta megfelelőnek, sőt bírálata szerint a Ferenc József-fejes bélyegek olyan súlyos kifogás alá estek, hogy közülük a levélbélyegek és a bélyeges borítékok megjelentetését nem is engedélyezte. A levelezőlap és a postautalvány forgalomba bocsátását azonban el kellett rendelni, mert e két értékcikk készlete már fogytán volt, az 1869-es magyar levelezőlapok bécsi gyártását pedig ekkor már beszüntették. E két értékcikk forgalomba bocsátásáról haladéktalanul in-

tézkedtek is és megjelenésüket 1871. február 15-re tűzték ki. E rendelet kelte január 21-e és ebből lehet arra következtetni, hogy az államnyomda az értékcikkek mintapéldányait a postának még a január 27-i kimutatását megelőző hetekben mutatta be. A levélbélyegekből és a bélyeges borítékokból még elegendő készlet állhatott rendelkezésre, úgyhogy a szükségletet mindaddig elláthatták, amíg az értékcikkek újabb gyártmányai el nem készültek. A Ferenc József-fejes bélyegek ellen emelt kifogás a bélyegkép packás, az uralkodó fejét színes pöttyökkel borított nyomatát illette. Kifogás érte a hírlapbélyeget azért, mert a nyomda nem teljesítette a postának azt a kívánságát, hogy e bélyegeket, újrafelhasználásuk meggátlására, preparált papiros enyvezett felületére nyomtassák. A bélyegek ilyen előállításáról azonban, idegen szabadalom lévén, nem lehetett szó és ez később sem valósult meg.

Az államnyomda 1871. január 27-i kimutatásáról készült másolat szövege:

A cikk megjelölése		Ív, vagy csomag (100 db)	Előirányozva	Kinyomva	Kikészítve	Jegyzet
1. Levéljegy	2 kr	ív	8 600	24 000	2100	
Levéljegy	3 kr	ív	2 500	8 000		
Levéljegy	5 kr	ív	36 300	40 000	1500	
Levéljegy	10 kr	ív	4 600	3 000		
Levéljegy	15 kr	ív	2 400	2 000		
Levéljegy	25 kr	ív	100	1 200		
2. Hírlapjegy	1 kr	ív				
3. Bélyeges boríték	3 kr	csomag	230	1 260		
Bélyeges boríték	5 kr	csomag	20 500	4 230	100	továbbnyomása folyik
Bélyeges boríték	10 kr	csomag	270	270		
Bélyeges boríték	15 kr	csomag	270	270		
Bélyeges boríték	25 kr	csomag	270	270		
4. Levelezési lap	2 kr	csomag	7 100	1 687	1387	tobábbnyomása folyik
5. Utalvány	5 kr	csomag	36 600	3 100	1122	továbbnyomása folyik

A levélbélyegek körüllyukasztása és a borítékok enyvezése munkában. Buda, 1871. január 27. Bauer Norbert s. k. (72. ábra).

A postának az államnyomda bemutatott mintapéldányaira vonatkozó bírálata, amelynek szintén másolatban maradt fenn a szövege:

„A bemutatott értékcikkek kiállítása műszaki szempontból nem sikerült. A metszés ellen nincs kifogás, az úgy van visszaadva, mint eredetileg tervezve és megállapítva volt. A nyomás azonban igen hibás, s ezen hibás nyomás folytán, legkivált Őfelsége arcképe van elcsúfítva. A bérmentesítési jegyek eredetileg megállapított mintái szerint ugyanis az arckép fehér körmezőn lévén előtüntetve, a rajzolathoz képest csupán az arckép árnyazatának kellene színezve lenni, s magának az arcnak fehér színben előtűnni. Ez az egész nem sikerült, mert a színfesték, hibás nyomás folytán kisebb-nagyobb mértékben az egész arcot érte, a miatt az első tekintetre mintegy himlőhelyes arcot vél látni a szemlélő. A hírlapjegyekre ki volt kötve, hogy azok ne, mint eddig, tiszta papírra legyenek nyomva, s kész állapotukban alul bemézgázva, hanem maga a papiros nyomás előtt olajos mézgától egészen áthatva, s a rányomott jegyek felragasztás után többé megsértés nélkül levehetők ne legyenek. Ez azért szükséges, mert tudvalevőleg a postahivatalok a hírlapjegyeket ritkán betűzik meg, miáltal azon visszaélés történik, miszerint egyesek a fölragasztott jegyeket szépen leveszik és ismét felhasználják. Vidéki nagyobb városokban, sőt a fővárosban is, legkivált casinói szolgák íly módon egész kereskedelmet űznek. A nyomdaigazgatóság ez utóbbi körülményt, hogy t. i. csak az edddigi mód szerint mézgás hírlapjegyeket készíttetett, arra hivatkozik, hogy az általa bemutatott készítési mód új szabadalmazott találmány, s hogy e szabadalmat előbb a nyomdának is meg kell szerezni. A dolgok ezen állásában a bemutatott értékcikkeket a közönség, a más idegen postaigazgatóságok megszólalása nélkül forgalomba bocsátani alig lehet. De miután a levelezési lapok készlete egészen elfogyott, Bécsben magyar szövegű lapokat többé nem készítenek számunkra; azonfelül az utalvány blanquettek is elfogyván, a postagazdászat azon biztosítás folytán hogy az új blanquettet és értékcikkeket első ígéret szerint múlt év június, későbbi ígéret szerint december 1-re liferálhatja — nem nyomatott, nehogy fennakadás álljon be, nincs más mód, mint a levelezési lapokat és utalványokat elfogadni, s mielőbb forgalomba bocsátani" (73. ábra).

Az államnyomda első gyártásának kudarcát a nyomóformák tökéletlensége okozta. Ez részben valószínűleg a készítésükhöz alkalmazott módszernek, részben pedig a kellő gondosság, illetve tapasztalat hiányának tulajdonítható. Bár a kőnyomtatásban járatosak voltak, ez mégsem volt elég ahhoz, hogy a különleges tudást és tapasztalatot igénylő bélyeggyártás feladatát már az első alkalommal sikeresen végezhessék el. Feltehető, hogy még a sietség is hozzájárult a gyártás sikertelenségéhez, valamint az ismert tényekből következtethető az a körülmény is, hogy a nyomda az értékcikkek nagybani gyártását megfelelő próbanyomatok készítése, illetve bemutatása nélkül kezdte el. Mindezek következtében sok nyersanyag, elvégzett munka és idő veszett kárba.

Az első gyártás sikertelensége az új értékcikkek 1871 elejére remélt megjelentetésének tervét felborította. A levelezőlap és a postautalvány a minőségi követelményeknek tett engedmények árán 1871. február 15-én ugyan forgalomba kerülhetett, de a bélyegek és bélyeges borítékok kibocsátása több hónapos késedelmet szenvedett. A posta döntése következtében e két értékcikk tekintélyes készlete, mintegy 8 millió levélbélyeg és több mint félmillió bélyeges boríték, vagyis a kinyomtatott gyártmányok túlnyomó része használhatatlanná vált és ezek gyártását elölről kellett kezdeni. A megsemmisítésre ítélt értékcik-

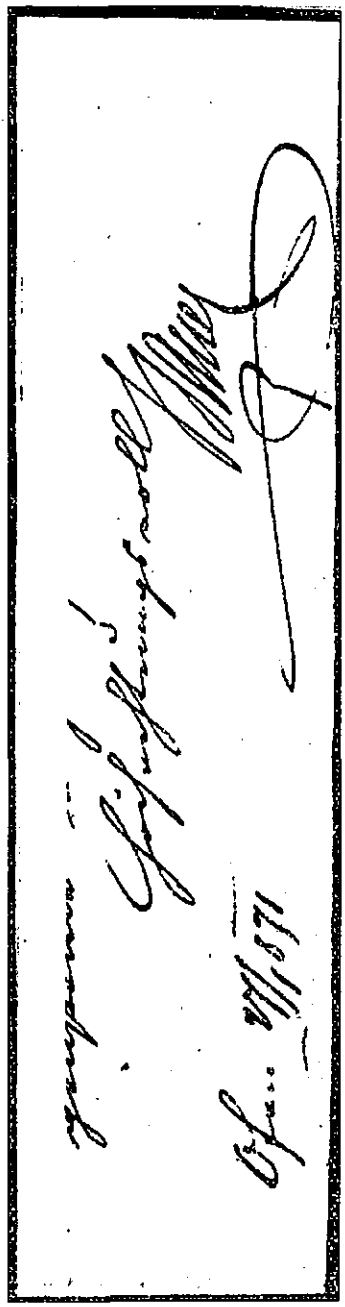

72. ábra

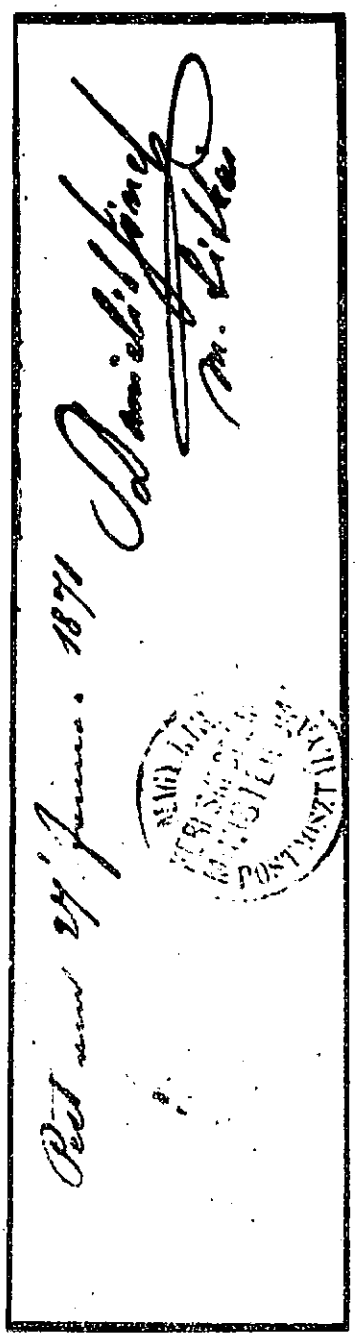

73. ábra

kek közül a levélbélyegekről különös véletlen folytán nemcsak a fentebb ismertetett ügyiratból szerezhetünk tudomást, hanem az egyik címletet a valóságban is megismerhetjük. Az államnyomda ez első levélbélyeg-gyártmányai között ugyanis már enyvezett és fogazott, kész 2 és 5 krajcáros ívek is voltak, amelyek közül a 2 krajcárosból kis mennyiség valamilyen módon elkerülte sorsát és később forgalomba is került. E 2 krajcárosok fennmaradt példányai jól szemléltetik a bélyeggyártásban tapasztalatlan kezek munkáját és teszik érthetővé azt az elhatározást, amely e bélyegek megjelentetését elhalasztotta. E bélyegnek az államnyomda első gyártásából való eredete kétségtelenül megállapítható és ennek következtében az a tény is, hogy az első 2 krajcárosok és az ezután készült kőnyomású gyártmányok egymástól különböző bélyegfajták. Tekintve, hogy az államnyomda erre vonatkozó kimutatása szerint nemcsak 2 krajcárosból, hanem ugyanakkor már az 5 krajcárosból is voltak kész gyártmányok, az a lehetőség sincs kizárva, hogy a 2 krajcároshoz hasonlóan 5 krajcáros ívek is forgalomba kerültek. Mivel azonban ilyen bélyeg ez ideig még nem került elő, valószínűbbnek látszik, hogy annak idején az 5 krajcáros teljes készletét megsemmisítették. Az első 2 krajcáros fennmaradt példányai nagymértékben hozzájárultak az 1871-es bélyeggyártás és bélyegkibocsátás ügyiratokból ismert adatainak kiegészítéséhez és lehetővé tették a gyártásnál elkövetett hibák okainak elemzését is.

A magyar posta első hazai gyártású értékcikkei tehát az 1871. február 15-én megjelent levelezőlap- és postautalvány voltak. Az első gyártás nem sikerült produktumai, illetve a levelezőlap és a postautalvány készletének hiánya adnak magyarázatot arra, hogy a posta miért éppen e két értékcikkel kezdte el az 1871-es értékcikkek kibocsátásának sorát és hogy miért csak később jelentek meg az ideiglenes levél- és újságbélyegek és bélyeges borítékok. A levelezőlap és utalvány megjelenését közlő rendelet az 1869-ben forgalomba bocsátott bécsi gyártmányú levelezőlapok felhasználását 1871. március 31-ig engedélyezte, de újabb erre vonatkozó, 1871. március 20-án kelt rendelet az érvényességüket május 31-ig meghosszabbította. A levelezőlap megjelenése alkalmával táviratváltásra került sor az osztrák és a magyar kereskedelmi minisztériumok között, amely talán jellemzőnek is tekinthető a két fél viszonyára. Az osztrák minisztérium február 15-én felvilágosítást kért, mert arról értesült, hogy aznap magyar gyártmányú levelezőlapokat bocsátottak forgalomba, holott erről hivatalos értesítést nem kapott. A magyar válasz a nyomtatásban is megjelent rendeletre hivatkozva közölte, hogy a levelezőlapok valóban forgalomba kerültek. A két értékcikket az 1871. január 21-én kelt és a Postai Rendeletek Tárában február 4-én megjelent 1284. sz. rendelettel bocsátották forgalomba. A rendelet szövege:

„Folyó évi február 15-étől kezdve új levelezési és postai utalványok jönnek forgalomba. — A levelezési lapok az eddigi alakban világos sárga papíron vannak kiállítva, s mint eddig 2 krajczáros érték-bélyeggel ellátva. — A kétféle, magyar és német szövegű levelezési lap használata megszűnik, minthogy az új kiadású lapon a két szöveg egyesítve van. — A postai utalványlapok szintén az eddigi alakban zöldpapíron vannak kiállítva azon különbséggel, hogy azokon a magyar és német szöveg egymás mellé van nyomva, azonfelül 5 krajczáros értékbélyeggel vannak ellátva; minél fogva az utalvány blanquettek ezentúl mint értékczikk kezelendők s az igazgatósági pénztáraktól többi értékczikkek

(levél-, hírlapjegyek stb) módjára veendők át, s az illető számadásban külön rovat alatt tartandók nyilvánlatban. — A levelezési lapok bélyegei aranysárga, az utalványoké barna-vörös színűek, s koszorúval övezett világos körmezőn Ő cs. és apost. királyi Felsége arczképét tűntetik elő, mely alatt a koronás magyar és dalmát-, horvát-szlavon egyesített czímer s a bélyegérték feljelölve látható. — A régi levelezési lapok elhasználására f. é. február 1-jétől számított két havi határidő engedtetik; azontúl a magyar postaterületen a régi lapokra írt, a postára adott közlemények nem bérmentesítettekül fognak tekintetni s akkép díjaztatni. — A kir. postahivatalok a régi levelezési lapok kezeik közt lévő készletét f. é. február hó végéig árusíthatják, az akkor felmaradó készletet az előjáró postaigazgatósághoz újakkal való becserélés végett küldjék be. — A bélyegtelen postai utalványok takarékosság kedvéért a készlet elfogytáig az eddigi módon, t.i. megfelelő levéljegyek felragasztása által fölhasználandók. — Az új utalványlapok használatánál az 5 kron felüli utalványozási illeték a megfelelő levéljegyekkel az utalvány lap kijelölt helyére való ragasztása által fedeztetik."

Az első gyártás hibáinak kiküszöbölésére a levélbélyegekhez és a borítékbélyegekhez új nyomóformákat kellett készíteni. A levélbélyegeket, amelyek megjelentetése egyre sürgetőbbé vált, természetesen ismét kőnyomással állították elő. A nyomóköveik készítéséhez, a tapasztalatokon okulva, kiindulásul más nyomóformát választottak és a szükséges átnyomásos műveleteket is nagyobb gonddal végezték. Ez alkalommal próbanyomatok készítésére is sor került. Ez újabb kőnyomatok már megfelelő produktumok voltak, amelyek céljuknak teljesen megfeleltek, bár némely tekintetben ezek is eláruljáK a sürgős munkát. Az újságbélyegre vonatkozólag nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyek lehetővé tennék annak a megállapítását, hogy mi a különbség e bélyeg januárban bemutatott és a májusban megjelentetett gyártmányai között. Egyébként az újságbélyeg külsejét a postai bírálat nem tette szóvá, ami természetesen nem jelentheti azt, hogy nem is merülhetett volna fel ellene kifogás, hanem inkább azzal magyarázható, hogy erre az értékcikkre nem fektettek olyan súlyt, mint a levélbélyegekre. Lehetséges tehát, hogy e bélyeghez január után nem is változtatták meg a nyomóformát és hogy ily módon a januári és a májusi hírlapbélyegek lényegében azonos gyártmányok voltak. A borítékok bélyegeinek gyártását azonban szintén új alapokra fektették. Kőnyomással állították elő és amint E. Mueller 1958-ban közzétett felfedezéséből kiderült, nyomóköveik a levélbélyegekével azonos átnyomatokkal készültek. Ez előállításuk azonosságából következik, hogy a május 1-én megjelent levélbélyegek és borítékbélyegek papirosukon kívül semmiben sem különböznek egymástól. A május 1-én megjelent borítékbélyegek kivitele a később forgalomba került gyártmányokét messze felülmúlta.

1871. május 1-én, a magyar postaigazgatás életbelépésének évfordulójára a levélbélyegek, az újságbélyeg és a bélyeges borítékok is végre megjelentek. Az értékcikkeket kibocsátó rendelet az 1867-es levélbélyegek és bélyeges borítékok felhasználására kéthónapos határidőt szabott, egy június 13-án kelt rendelet azonban azt július 31-ig meghosszabbította. A régi újságbélyegek felhasználásáról a rendelet nem intézkedett. Ez a rendelet 1871. április 19-én kelt, és a Postai Rendeletek Tára április 26-i számában a következő szöveggel jelent meg:

„Folyó évi május 1-én új, magyar jelvényű levél- és hírlapjegyek s bélyeges levélborítékok jőnek forgalomba. — A levéljegyek az 50 krsak kivételével úgy mint eddig: 2, 3, 5, 10, 15 s 25 kr. értéket képviselnek, s 100 darabos lapokon vannak kiállítva; a levélborítékok 3, 5, 10 és 15 krros levéljegyekkel vannak megbélyegezve. — A hírlapjegyek egy krajczárosak, s szintén 100 darabos lapokon vannak kiállítva. — A 2 krajczáros levéljegyek sötétsárga, a 3 krajczárosak világos zöld, az 5 krajczárosak vörös, 10 krajczárosak kék, 15 krajczárosak barna, a 25 krajczárosak viola, az 1 kros hírlapjegyek piros színűek. — A levéljegyek átalán véve jobbról borostján, balról tölgyfa virágokkal övezett világos körmezőn Ő cs. és apost. kir. Felség arczképét tűntetik elő, mely alatt a magyar korona országainak koronás czímere díszlik; a levéljegy felső két szögletén rózsa díszítmény látható, a két alsó szegleten az érték van feljelölve. — A levélborítékok szintily értékjegyekkel vannak ellátva. — A hírlapjegyek a magyar korona alatt nyugvó postasípot tűntetik elő. — A régi értékjegyek és levélborítékok fölhasználására f. évi május 1-től számított két havi határidő szabatik; e szerint f. évi július 1-étől kezdve bármily, a m. kir. postaterületen föladott küldemény, mely nincs a fennebbi magyar jelvényű jegyekkel bérmentesítve, mint nem bérmentesített az ily küldeményeket terhelő kétszeres portó alá esik. — A kir. postaigazgatóságok a régi értékjegyek és levélborítékok raktáraikban levő készletét f. évi június végeig oly módon igyekezzenek elfogyasztani, miszerint a kerületi postahivatalokat az új jegyekkel és borítékokkal csak akkor lássák el, ha már a régiek készlete elfogyott, s szigorúan őrködjenek a fölött, hogy a mondott határidőn túl kizárólag csak az új magyar értékjegyek s borítékok használtassanak. — A kir. postahivatalok a f. évi június végével netán fönmaradt régi jegyeket és borítékokat újakkal való kicserélés végett kimutatás kíséretében előjáró postaigazgatóságnak, ez utóbbiak az ekként begyűlt készletet hasonló czélból szintén kimutatás mellett az orsz. postagazdászati hivatalnak küldjék be. — A magánárusítóknál a mondott határidőn túl fenmaradt készletet az árusítási jutalék hozzászámítása nélkül azon postahivatalok cserélik be, hol a jegyeket és borítékokat az árusítók átvették."

Ezzel mind az ötféle, addig tervbe vett értékcikk forgalomba került, de a levelezőlap és a postautalvány a kifogásolt minőségben, a május 1-én megjelent értékcikkek pedig ideiglenes kivitelben. Ez utóbbiak ritkaságának éppen ez a körülmény az oka, hogy ti. csak átmenetileg, kis példányszámban készültek. Végleges kivitelezésükre csak ezután kerülhetett sor, s a levelezőlapok és postautalványok javított gyártmányai is csak később kerültek forgalomba. Feltehető, hogy a levélbélyegek réznyomólemezeinek készítése, ez amúgy is hosszadalmas művelet a tervezettnél is jobban elhúzódott, de a nyomtatás megkezdésének fő akadálya a Würzburgból rendelt gépek késése volt. Az államnyomda július 9-i jelentése számolt be a réznyomó gyorssajtók megérkezéséről azzal, hogy felszerelésük és üzembe helyezésük 1—2 hetet fog igénybe venni. Az így adódó időpont és a réznyomású bélyegek bélyegzéseikről megállapítható megjelenésének dátumai között ellentmondás áll fenn. Ennek az a magyarázata, hogy az ügyiratok általában keltezésüknél korábbi történéseket rögzítettek jelentésükben. A posta január 27-i bírálatánál is ez volt az eset, amely nyilvánvalóan a már régebben bemutatott példányokra vonatkozott.

A levélbélyegek réznyomású kiviteléről első ízben az államnyomda 1871. május 30-i részletes költségvetésében történt említés. Egyébként e bélyegek forgalomba bocsátásának időpontjaira vonatkozólag semmiféle hivatalos adat, vagy más feljegyzés nem maradt fenn, csak a címletenként nyilvántartott legkorábbi bélyegzések tájékoztatnak nagyjából azokról. A bélyegzésekből megállapíthatóan az 5 krajcáros került elsőként forgalomba, alig hat héttel a kőnyomatosok megjelenése után, a levélbélyegek közül legkésőbb a 25 krajcáros, majd ennél is később a második hírlapbélyeg. A réznyomású levélbélyegek megjelenése idejében az első hírlapbélyegből még nagy készlet állhatott rendelkezésre. Ami a réznyomású levélbélyegek forgalomba bocsátásának sorrendjét illeti, lehetséges, hogy a réznyomósajtók üzembe helyezésekor még el sem készült valamennyi címlet nyomólemeze, és az egyes címletek nyomtatását ezért különböző időpontban kezdték el, de az is lehet, hogy a nyomólemezek akkor már készen voltak, és nyomtatásuk, illetve forgalomba bocsátásuk sorrendjét a címletek kőnyomású készlete és kelendősége szabta meg. A levélbélyegek réznyomású kivitele 1871. június 18-án került ismét szóba, midőn a kereskedelmi minisztérium az államnyomdának térített árakat kifogásolta. E kifogásra ugyanis a pénzügyminisztérium arra hivatkozott, hogy „az itteni levéljegyek réznyomatok útján állíttatnak elő", ami a bécsi gyártásnál magasabb rendű és drágább eljárást jelentett. Úgy látszik, ekkor derült ki, hogy az 1867-es értékcikkek önköltségi árában az osztrák posta gazdasági hivatalának kezelési költsége is bennfoglaltatott. A magyar államnyomda tényleges önköltsége 100 db-onként a levélbélyegekre 2,88, a hírlapbélyegre 1,51, a bélyeges borítékokra 46,18, az utalványokra 45,37 és a levelezőlapra 19,32 krajcár volt. A bélyeggyártásra vonatkozó végleges egyezményt a pénzügy- és a kereskedelmi minisztérium között, tíz évre, 1871. szeptember 23-án kötötték meg.

Úgy látszhatik, hogy az ideiglenes kőnyomású bélyegek május 1-i megjelentetésének már nem sok értelme volt, minthogy nem sokkal később a réznyomásúak forgalomba bocsátása is megkezdődött. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy egyrészt januárban — a második kőnyomású gyártás megindításakor — még nem lehetett előre látni a réznyomtatás megkezdésének időpontját, márpedig bizonyosra vehető, hogy a május 1-i évfordulóra feltétlenül meg akarták jelentetni az új bélyegeket, másrészt a réznyomtatás első hónapjaiban produkált példányszám egymagában nem fedezhette volna a szükségletet, és így az 1867-es bélyegeket még július 31-én sem lehetett volna kivonni a forgalomból.

Külföldről rendelt felszerelési tárgyak még ezután is érkeztek az államnyomdába — így egyévi késedelemmel a Párizsból rendelt kőnyomó gyorssajtó is —, és újabb megrendeléseket is eszközöltek, de a bélyegek nyomtatásának módjában már nem történt változás, a réznyomású bélyegeket azonos módon készült nyomólemezekkel még évekig nyomtatták. Lényeges ingadozások és változások jöttek létre a bélyegek színeiben, majd a későbbi gyártmányok papirosa is megváltozott, amennyiben az addig használt papirosról simább és vékonyabb papirosra tértek át. Ezek a változások a bélyegek nyomdatechnikailag kiváló minőségét nem érintették, de annál inkább tekintetbe veendő tényezők filatéliai szempontból.

Az ötféle értékcikken kívül 1871. december 15-én utánvételes postautalványt bocsátottak ki, e küldeményfajta alapdíjának lerovására szolgáló 10 krajcáros rányomott bélyeggel.[94] Majd a kiadás utolsó értékcikkeként 1872. október 1-én címszalag jelent meg 2 krajcáros bélyeggel.[95] E két utóbbi értékcikket Ausztriával egyetértésben bocsátotta ki a posta, egyidejűleg Ausztriában is forgalomba bocsátottak ilyeneket.

A Ferenc József-fejes bélyegek és za újságbélyegek forgalomból történt kivonásáról, a 2 krajcáros címszalag kivételével, 1876. augusztus 31-i rendelet intézkedett, és felhasználásukat 1876. december 31-éig engedélyezte. A rendelet szövege:

„Azon posta értékjegyek s bélyeges nyomtatványok, melyek 1871. april 18-án 4060/366. sz. a. az azon évi P. R. T. 7-ik számában közzétett rendelettel hozattak forgalomba, s melyeken jelvényképen Ő cs. és ap. kir. Felsége arczképe és a magyar czimer diszlik, névszerint 2, 3, 5, 10, 15 és 25 kros levéljegyek, 3, 5, 10 és 15 kros levélborítékok az 1 kros hírlapjegyek, azonképen az 1871. január hó 21-én 1284. sz. a. azon évi P. R. Tára 2-ik számában közzétett rendelettel forgalomba bocsátott levelezőlapok és utalványlapok, végre az 1871. october hó 29-én 11006/1334. sz. a. az azon évi P. R. Tára 20-ik számában közzétett rendelettel behozott 10 kros utánvételi jegyek folyóévi december végével a forgalomból végkép kizáratnak; azontul vagyis 1877. január hó 1-jétől kezdve kizárólag azon díjjegyek s bélyeges nyomtatványok maradtak érvényben, melyek 1874. september hó 22-én 8899/936. sz. a. a. P. R. Tára azon évi 33-ik számában kelt rendelettel hozattak forgalomba. — Kivétel alá esnek a nyomtatványok bérmentesítésére szolgáló, két krajczáros díjjeggyel ellátott czimszalagok, melyek 1872. augustus 28-án 8332/972. sz. a. azonévi P. R. T. 26-ik számában közzétett rendelettel hozattak forgalomba, s melyekből még nagyobb készlet állván rendelkezésre, további intézkedésig érvényben és forgalomban maradnak. — A kir. postahivatalok 1877. évi januar 1-jétől kezdve oly levélküldeményeket, melyek az 1871-iki kiadású díjjegyekkel lesznek bérmentesítve, a régi jelvényű borítékokba zárt leveleket, s a levelezőlapokat bérmentetlenekül tekintvén, portóval terheljék meg; a régi jelvényű utalványokat és utánvételi jegyeket pedig ne fogadják el. — A folyóévi december végén túl a postahivalaloknál, értékjegyek árusitóinál és egyesek birtokában maradt régi jelvényü hirlap- és levéljegyek, bélyeges boritékok, levelezőlapok, utalvány blankettek és utánvételi jegyek 1877 martius hó végeig ujakkal cserélhetők ki, a kicserélés és elhasználás körül a következő eljárás követtetvén:..."

A címszalag, amelyből még nagy készletek állhattak rendelkezésre, továbbra is érvényben maradt, de forgalomból való kivonásáról azután sem történt intézkedés. Az 1871-es értékcikkek tehát, az új, levélborítékrajzúak megjelenése után még több mint két évig maradtak érvényben. Ennek az lehetett az oka, hogy a kereskedelmi minisztérium a bélyeggyártásra kötött egyezményben kötelezettséget vállalt, hogy új bélyegek kibocsátása esetében a régi készletek felhasználásának nem lesz semmi akadálya. A két magas címletből ugyanis, az új bélyegek megjelenésekor még nagy volt a készlet, és ennek

94 A PRT 1871. november 18-i számában megjelent, október 29-i rendelet.
95 A PRT 1872. szeptember 12-i számában megjelent, augusztus 28-i rendelet.

tulajdonítható az is, hogy az új sorozat záróértékét csak 1876-ban bocsátották ki. A 15 és a 25 krajcárost tehát, az új bélyegek megjelenése után még több mint másfél évig változatlanul használták. Úgy látszik, az utánvételes utalványokból is még jelentékeny készlet állt rendelkezésre, mert bár a rendelet szerint 1876. december 31-én ennek az értékeiknek is lejárt az érvényessége, még a következő években is használták azokat.

Az 1871-es bélyegek nyomóformáiról, illetve azok sorsáról több adat áll rendelkezésre. Ami a kőnyomóformákat illeti, azok csak megsemmisítésük időpontjára vonatkoznak. Az első kőnyomású gyártmányok nyomóköveinek lecsiszolásáról egy 1871. április 4-i ügyirat intézkedett. A május 1-én forgalomba bocsátott kőnyomatosok nyomóköveinek megsemmisítéséről kőnyomású új nyomatok készítésének tervével kapcsolatban, az egyik 1885. december 14-i ügyirat nyújtott tájékoztatást. Az államnyomda jelentette ekkor, hogy a kövek már nincsenek meg, azokat a réznyomólemezek elkészítése után lecsiszolták. A kőnyomóformákról semmi más adat nem maradt fenn. A filatelista kutatások alapján azonban ma már e nyomóformák sok adatára következtetni lehet, sőt elkészítésük folyamata is lényegében rekonstruálható. Az 1871-es bélyegek réz- és a könyvnyomóformáit 1874-ben semmisítették meg, megolvasztva mint nyersanyagot értékesítették. E két utóbbi nyomdai eljárás számos nyomóformája azonban megmaradt, amelyek mind nyomdatörténeti, mind filatéliai szempontból felbecsülhetetlen értéket jelentenek.

A posta a Ferenc József-fejes bélyegek és bélyeges borítékok 1876. december 31-én megmaradt készletét 1878-ban magánszemélynek eladta. A készlet 4564 ív levélbélyeget – 625 ív 2 krajcárost, 289 ív 3 krajcárost, 1899 ív 5 krajcárost, 158 ív 10 krajcárost, 121 ív 15 krajcárost és 1472 ív 25 krajcárost –, valamint összesen 181 637 db bélyeges borítékot tartalmazott.[96] E készlet levélbélyeg tétele természetesen túlnyomóan réznyomású bélyegekből állt, de biztosan akadt benne a címletektől függően több-kevesebb kőnyomatos is. A Richter-gyűjtemény 3 krajcáros kőnyomatos íve is feltehetően ebből a tételből származott. A maradék készletnek ez az értékesítése is a fentebb említett kereskedelmi minisztériumi kötelezettség folyományának tekinthető. Ettől az értékesítéstől eltekintve, a magyar posta bélyegekkel kapcsolatos ténykedései az első évtizedek alatt szinte filatéliai érzékről tanúskodnak. Így az 1873-as bécsi világkiállításon, majd az 1885-ös országos kiállításon bélyeggyűjteményével való részvétele, az 1890-ben kiadott újnyomatokat tartalmazó díszmunkája, majd a millenniumi kiállításra összeállított magyar gyűjteménye és az újnyomatoknak ott gyűjtői célra történt árusítása is. Függetlenül az 1871-es kiadástól, de szintén a korát megelőző filatéliai érzékre vall a postának az a meg nem valósulhatott terve, hogy a millennium alkalmával történelmi tárgyú bélyegsorozatot bocsásson ki.[97]

Az 1871-es bélyegkiadás története egyúttal a magyar bélyeggyártás történetének első fejezete is. A kezdeti kisiklások és késedelmek után, az államnyomda az első végleges levélbélyeg-gyártmányaival is, osztrák segítséggel

96 Payer Béla i. m.-ének adatai. Rédey szerint a maradék készlet a 3 krajcárosból 689, az 5 krajcárosból pedig 1890 ívet tartalmazott.

97 P. F. Rampacher Die Milleniums-Briefmarken Ungarns, Der Sammler-Dienst 1965 3. szám.

és közreműködéssel, kiválót produkált, de azután a megkezdett úton haladva, már saját erejéből is, azt a szintet továbbra is tartotta. Az 1873-as bécsi világkiállítástól kezdve, a múlt században gyártmányainak bemutatásával valamennyi európai világkiállításon részt vett, és magas, illetve legmagasabb kitüntetéseket nyert.[98] Ha később mégis olyan gyártmányok is kikerültek műhelyeiből, amelyeket valamilyen szempontból kifogás érhetett, az csak a takarékosságból választott alacsonyabb rendű nyomdatechnikának, vagy a kellő nyersanyag hiányának, illetve a helytelenül megválasztott bélyegképnek tulajdonítható.

98 Péchy Imre i. m.

TERVEZETEK

Ritkaságok, unikumok általában nagy gyűjteményekben halmozódnak fel. Ez történt az 1871-es bélyegkiadáshoz készült tervezetek esetében is, amelyeknek az idők folyamán felbukkant darabjai az egyik nagy magyar gyűjteménybe — a Poppovits-gyűjteménybe, — majd azzal együtt a magyar posta bélyegmúzeumába kerültek, ahol máig is épségben megmaradtak. E gyűjtemény számos eredeti rajzot és próbanyomatot tartalmaz. Az eredetiek között ceruzavázlatok, félig kész, vagy kidolgozott ceruza- és tusrajzok, a próbák között pedig fekete és színes nyomatok találhatók. A fekete próbanyomatok egy részét kézzel színezték, amelyek színpróbáknak tekinthetők. A tervrajzok és próbanyomatok e gyűjteményét néhány nyomóforma egészíti ki, amelyeket régen a Közlekedési Múzeumban őriztek és onnan kerültek a Bélyegmúzeumba. A nyomóformákat egy-egy dombornyomáshoz készült ellenlemez, maratott horganylemez, illetve eredeti rézmetszet képviselik.

E gyűjteményben levő tervezetekből eltérő, másféle tervek nem ismeretesek, de a nyomdai úton sokszorosított fajtákból más gyűjteményekbe is jutott egy-egy példány. Feltehető, hogy a fennmaradtakon kívül még más vázlatok, tervrajzok vagy próbanyomatok is készültek, de e gyűjtemény bizonyára nagy részüket tartalmazza és azok a bélyegtervezés menetének megismeréséhez kellő útbaigazítást nyújtanak. A tervezetek nagyobbik részének az új bélyegkép alkotása volt a célja, de vannak közöttük olyanok is, amelyek csak arra szolgáltak, hogy azokon egy témának — pl. a címernek — formai megoldását elhelyezését vagy összhatását próbálják ki. Egyik másik tervrajzon, illetve próbanyomaton számozás, kibetűzhető szöveg vagy belerajzolt jelzés található, amely a bíráló bizottság hozzászólásának a nyoma. A bíráló bizottság e véleménynyilvánításai és utasításai nagymértékben járultak hozzá, hogy a tervezetek időbeli sorrendjét nagy valószínűséggel meg lehessen állapítani. Az időbeli sorrendre számba vehető adat még az államnyomda 1870. április 20-i ügyiratának a bélyegekről szóló jelentése is.

Az új levélbélyegkép megállapításánál az 1867-es bélyegektől eltérő kép és a magyar posta önállóságának kidomborítása volt a cél. Témául kezdetben az uralkodó fejképét és a magyar koronát választották, de az első tervrajzok meg sem közelítették a kitűzött célt. E képeknek a magyar korona ellenére is idegen jellegük volt és ez az idegen jelleg csak a későbbi terveken tűnt el, midőn a fejnek újfajta ábrázolására tértek át.

A fejábrázolás megváltoztatásán kívül, a bélyeg magyar jellegének fokozására, helyet kapott a képen a címer is. Mind e változtatásokra lassanként ke-

rült sor, úgyhogy a különböző kompozícióknak és azok részletekbe menő változatainak egész sorát készítették el, amíg a bíráló bizottság a kivitelezésre került képben megállapodott. Az újságbélyeg témája — postakürt a magyar koronával — mindvégig megmaradt és első kiválasztott kompozíciójának főleg csak a díszítő motívumain eszközöltek változtatásokat.

A fennmaradt tervezeteknek csupán egyik csoportjáról — feltehetően az első tervezetekről — állapítható meg teljes bizonyossággal a tervező művész kiléte, néhány más tervezetről pedig következtetés, feljegyzés vagy szájhagyomány alapján valószínűsíthető, hogy ki volt a tervezőjük. A bélyegkép tervezésének e fennmaradt emlékeit részben az ismert, illetve feltételezett tervező művész, vagy a kompozíció szerint, részben a bélyegképhez próbálgatott témarészletek alapján lehet csoportosítani. A tervezés menetének könnyebb áttekinthetősége érdekében a tervezeteket az alábbi katalógus is ilyen csoportokba foglalja. A tervezők vagy a kompozíciók szerint elkülönített csoportok sorrendje, feltehetően, a keletkezésük sorrendjével is egyezik. A katalogizált tételek, hacsak más megjegyzés nem kíséri azokat, a Bélyegmúzeum gyűjteményében találhatók.

Levélbélyeg-tervezetek

I

74. ábra. 1. sz.

75. ábra. 2. sz.

76. ábra. 3. sz.

77. ábra. 4. sz.

1. 2 (kr) fekete tusrajz, 22,5×26,5 mm, kartonpapiroson
2. 3 (kr) fekete tusrajz, 21,5×26 mm, kartonpapiroson
3. 10 (kr) fekete tusrajz, 21,5×26 mm, kartonpapiroson
4. 15 (kr) fekete tusrajz, 21×27,5 mm, kartonpapiroson

A levélbélyegek ez első tervezetei egyidőben készült és ugyanazon kéztől származó tusrajzok. A képek egymástól méreteikben is különböző, gazdag ornamentikájú művek, mindegyiknek más — 2, 3, 10, illetve 15 krajcáros — a névértéke, amelyet csak számjegyek jeleznek (74—77. ábra). A tervező az adott témát, az uralkodó fejképét és a magyar koronát különbözőképpen dolgozta ki rajtuk, még a korona formáját is variálta, amely különösen a 3 és a 10 krajcároson nem élethű. Tervezőjük Joseph Radnitzky udvari vésnök volt, amit a tervrajzok kartonpapirosán található vaknyomású bélyegzés (J. Radnitzky Wien) árul el.

A tervrajzokat, kartonpapirosuk szélén, 2-től 5-ig terjedő tintaírású számozással látták el. A 2 krajcároson: No 4, a 3 krajcároson: No 5, a 10 krajcároson: No 3, a 15 krajcároson: No 2 áll. E számozás eredetére az egyik 5 krajcáros tervezet próbanyomatából lehet következtetni. E próbanyomat a négy tusrajzhoz hasonló jellegű, tushátterű kép, amelynek kartonpapirosán szintén egykorú tintaírással, No 1 számozás áll (79. ábra). E számozott próbanyomat már első pillantásra is elárulja, hogy a négy tusrajzhoz tartozik és csak figyelmesebb megtekintésre derül ki, hogy nem eredeti rajz, hanem kőnyomat. Mindez arra mutat, hogy a tervező művész a 2, 3, 5, 10 és 15 krajcárosból álló sorozat valamennyi címletével készített egy-egy tervet, amelyeket a bíráló bizottság, valószínűleg értékelése sorrendjében, számozással látott el. A számozás értékelő jellegére vall, hogy a számozás nem a címletek sorrendjét követi, főleg pedig az a tény, hogy az 1-es számozású 5 krajcárost a többi tervezet közül kiemelték és reprodukálták, majd kőnyomatain tovább dolgoztak. A négy tusrajzot mindenesetre elvetették és bár eredeti formájában egyik sem lett volna alkalmas kép az új bélyegekhez, a kiválasztott 5 krajcáros tervezet éppen úgy nem felelt volna meg e célra.

II.

78. ábra. 5.a) sz.

79. ábra. 5.b) sz.

80. ábra. 5.d) sz.

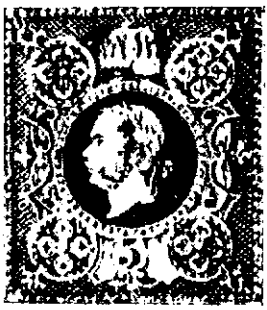

81. ábra. 5.c) sz.

5. 5 (kr) kőnyomat, 23×26 mm, kartonpapiroson

a) szürkésfekete

b) fekete; a bélyegkép háttere és a kerek mező vízszintesen vonalkázott felülete fekete tussal befestve

c) fekete; világos zöldre festve[99]

d) fekete; a bélyegkép háttere pirosra festett kockás hálózat, a kerek mező vonalkázott felületét piros festés fedi; e kőnyomat kartonlapján a bélyegkép alatt, ceruzaírással: „(címer) egyesített"; az értékjelzés körül a címer helyét is ki jelölték ugyancsak ceruzavonásokkal.

e) szürkésbarna; a bélyegkép háttere kék festésű átlós hálózat, a kerek mező felületét sötétkék festés fedi; az indafonatos díszítménynek a korona hátterét alkotó részét tusvonásokkal áthúzták

6. 5 (kr) ceruzarajz, 23,5×27 mm, kartonpapiroson

7. 5 (kr) piros tollrajz, 23×26 mm, kartonpapiroson
a kerek mezőben színezetlen, bekarcolt balra néző fej

8. — — rózsaszínű tollvázlat, 21×24,5 mm, kartonpapiroson
jobbra néző fej és a fejtől jobbra indafonatos díszítmény; a bélyegképnek egyéb, halvány vörös színben átmásolt részlete is kivehető: kettős keretvonal, kerek mező és felette a korona, jobb oldalon pedig a kerek mezővel fent és lent érintkező két kisebb kerek mező; a kartonlap hátoldalán piros nyomtatott betűs írással: „Matzek"

9. — — domborműves acél nyomóforma, 22,5×26 mm

E csoportba tartoznak az előző csoportban már említett 5 krajcáros tervezet próbanyomatai (78 – 81. ábra), valamint e tervezet bélyegképének külön-

99 A Dessewffy-gyűjtemény jegyzéke szerint.

böző módosításával készült további, félig kész tervrajzok (82—84. ábra) és idesorolható a feltehetően e kompozícióval kapcsolatban, dombornyomáshoz készült ellenlemez is (85. ábra). Az 5 krajcáros eredeti tervrajza nem maradt fenn, nyilvánvalóan a próbanyomataihoz szükséges nyomóforma készítésekor kallódott el. A próbanyomatokon természetesen már nincs rajta Radnitzky bélyegzése, de az egyik példánynak a négy tusrajzhoz hasonló alapfestése, 1-es számozása és a tusrajzok között elő nem forduló 5-ös címlete, kellőképpen bizonyítja, hogy ez a kép az előző csoport tervezeteivel együtt készült és hogy ezt is Radnitzky rajzolta. Egyébként, Dessewffy feljegyzése szerint is Radnitzky volt ez 5 krajcáros kép tervezője.

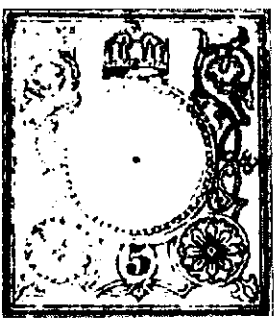

82. ábra. 6. sz.

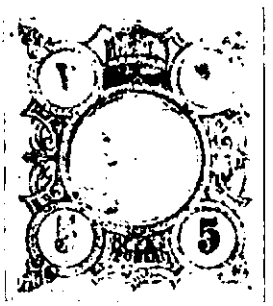

83. ábra. 7. sz.

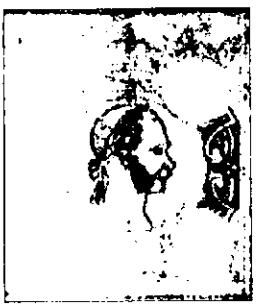

84. ábra. 8. sz.

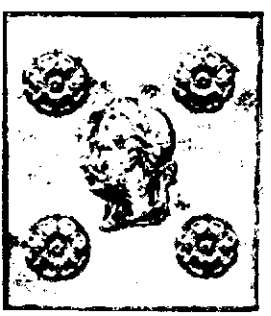

85. ábra. 9. sz.

Radnitzky e tervezetét az uralkodó fejképét befogadó és középen elhelyezett kerek mező, a körülötte elhelyezkedő kisebb kerek mezők, e kerek mezők rozettái, valamint indafonatos díszítménye jellemzik. A Ferenc József-fej hasonló jellegű, mint az 1867-es bélyegek fejképe, a tervezet ornamentikája pedig a kor romantikus stíluskeresésére jellemző. A kis kerek mezők és a rozetták díszítő alkalmazása a későbbi tervezeteken is megmaradt és a kivitelezésre került bélyegképen is helyet kapott. Az államnyomda 1870. április 20-i jelentésének a levélbélyegekről szóló sorai talán erre a képre vonatkoztak, emellett szól a fej és a négy rozetta dombornyomásához készült nyomóforma is. E tervezetnek több próbanyomata maradt fenn. Ezeken a kép kockás,

illetve átlós vonalkázású színes hátterét rajzolták meg. Ezenkívül a háttér egyszínű átfestésével színpróbákat is végeztek rajtuk, de a bíráló bizottság a bélyegképen kívánt változtatásokat is e próbanyomatokon jelölte ki. Az egyiken a korona hátterét alkotó díszítményt törülte, a másikon címerábrázolásra adott utasítást. A tervezetek e csoportjához tartozó rajzokon a kép egyéb részleteinek módosítására is sor került. Az egyiken magyar felírással és az értékjelző számnak a kis kerek mezőkbe helyezésével kísérleteztek, egy másikon az indafonatos díszítmény felső része és a két felső kerek mező helyébe más, virágdíszben végződő díszítményt rajzoltak. A bélyegkép részleteinek ezek a megoldásai a későbbi terveken is helyet kaptak. Mindebből az látszik, hogy a bíráló bizottság e tervezet kivitelezésével komolyan foglalkozott, és hogy figyelme a tervrajz minden kis részletére kiterjedt.

Megjegyzendő még, hogy Radnitzky a korona keresztjét mind e tervezetein heraldikailag helyes állásban rajzolta meg.

III.

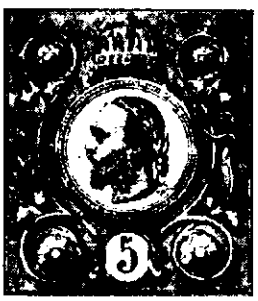

86. ábra. 10.f) sz.

10. 5 (kr) kőnyomat, 23×26 mm, kartonpapiroson

a) fekete[99]

b) fekete, sárga vízfestéssel[99]

c) fekete, zöld vízfestéssel[99]

d) fekete, rózsaszínű vízfestéssel

e) fekete, kék vízfestéssel

f) fekete, sárgásbarna vízfestéssel

g) fekete, lilás rózsaszínű vízfestéssel

h) fekete, tusjavításokkal: az értékjelzésen címerpajzs vázlata, az alsó rozettákban „5", illetve „kr"

11. kőnyomat, a képnek levágott bal oldali negyedrésze, hasonló a 10. tervezethez, kisebb eltéréssel az indadíszítményben.

A soron következő tervezet Radnitzky 5 krajcáros tervéhez képest lényeges változást jelent és a tervezés menetének újabb szakaszát szemlélteti (86. ábra). Az előbbi terv kerek mezőinek helyébe lépő, körbehajló és rozettákat körülfonó indaszárak, az indafonat szétválasztása a kerek mezőtől, a felső és alsó rozetták nagyságbeli különbsége, a korona szabadabb állása, legfőképpen pedig a királyfő újformájú rajza a bélyegkép jellegét kedvezően és gyökeresen megváltoztatta. E tervezeten már nyoma sincs az előző képek merevségének és idegen jellegének, de a bíráló bizottságot sem a korona előtérbe lépése, sem az uralkodó profiljának az 1867-es bélyegektől ez a merőben eltérő ábrázolása még nem elégítette ki. Az új bélyeghez alkalmasabb kompozíció keresésére mutat az egyik próbanyomat, amelyen az 5. sz. tervezet egyik próbanyomatához hasonlóan, a címerábrázolásra vonatkozó utasítást jelezték. E próbanyomaton az értékjelzést az egyesített címer vázlatával átrajzolták és az értékjelzés számjegyét a bal alsó, a kr betűket pedig a jobb alsó rozettába írták be, ezenkívül a háttér vízszintes vonalkázását is jelezték rajta (87. ábra). Hat olyan próbanyomata is fennmaradt, amelyek hátterét vízfestékkel a forgalomban volt levélbélyegekéhez hasonló színre festették.

87. ábra. 10.h) sz.

Eredetije ennek a tervezetnek sem maradt fenn. Próbanyomatai, amelyek valószínűleg kőkarcról készültek, magas fokú művészetre valló produktumok. Dessewffy feljegyzése szerint ez a terv is Radnitzky műve, a korona keresztje azonban ezen a képen jobbra dől. E tervezetnek egy másik, indadíszítményében megkülönböztethető, változata is volt, amelyről szintén készült próbanyomat. Egy ilyen próbanyomatnak azonban csak részlete maradt meg. Ugyanis ennek a papirosára nyomtatták a későbbi levélbélyeg- és újságbélyeg-tervezet egy-egy képét, a szóban forgó próbanyomatot pedig a papirosról levágták, csupán a kép bal oldali negyede maradt rajta.

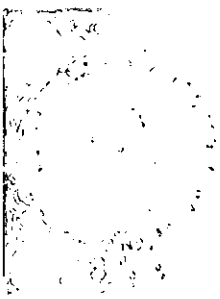

88. ábra. 12. sz.

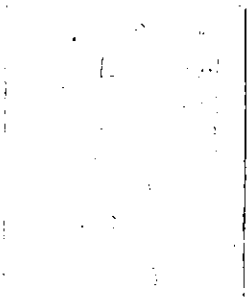

90. ábra. 14. sz.

12. 3 kr befejezetlen ceruzarajz, (21)×27 mm, kartonpapiroson a bélyegkép jobb felének rajza és a jobb oldali külső keretvonal hiányzik; a kép hátterén színezési nyomok látszanak
13. 5 kr befejezetlen ceruzarajz, 20,5×24,5 mm, kartonpapiroson a bélyegkép jobb felének rajza hiányzik
14. — — befejezetlen ceruzarajz, 22×26,5 mm, kartonpapiroson a bélyegkép bal felének rajza hiányzik
15. 3 kr ceruzarajz, 21×25 mm, kartonpapiroson
16. 5 kr ceruzarajz, 20×24 mm, kartonpapiroson
17. 10 kr ceruzarajz, 22,5×30 mm, kartonpapiroson
18. 5 kr fekete tollrajz, 21×24,5 mm, kartonpapiroson
19. 15 kr vörös tollrajz, 20,5×24,5 mm, kartonpapiroson
20. 15 kr sárga tollrajz, 20,5×24,5 mm, kartonpapiroson.

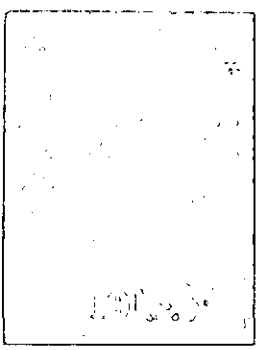

91. ábra. 15. sz.

93. ábra. 17. sz.

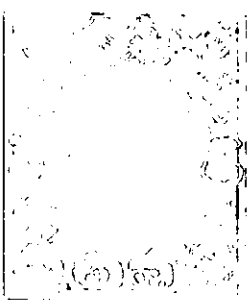

92. ábra. 16. sz.

E csoport nem az időrendben következő újabb, összetartozó tervezeteket foglalja össze, hanem az első, címert is ábrázoló tervet megelőző mindazon rajzokat, amelyeknek célja csak a címerábrázolás volt (88—96. ábra). A Rad-

nitzky-féle 5 krajcáros tervezet egyik próbanyomata alá írt, az egyesített címer ábrázolására utasító sorok és az előző csoport tervezetének egyik próbanyomatán az értékszám átrajzolása már a bélyegkép témájának az egyesített címerrel való bővítését jelentették. Előbb azonban még több, külön címereket ábrázoló tervezet készült, amelyek részben a Radnitzky-féle 5 krajcárosra emlékeztető befejezetlen képek, részben teljesen új tervrajzok. Ez utóbbiak között szokatlan formájú, hosszúkás téglalap alakú, valamint homorú oldalú kompozíciók is vannak — kerek, ovális vagy szögletes középmezővel. E tervezeteken a címerek elhelyezését és a címerpajzsok különféle formáit próbálgatták, a bélyegkép egyéb

94. ábra. 18. sz.

95. ábra. 19. sz.

96. ábra. 20. sz.

részeinek csak mellékes szerepük volt rajtuk. Kitűnik ez a fej ábrázolásából és abból is, hogy a korona csak az egyik ilyen tervrajzon kapott helyet. E tervezetek az egyes címereket, az 1858-as osztrák 10 krajcáros bélyegre emlékeztető módon, külön-külön pajzson ábrázolták. A bíráló bizottság azonban ezt a megoldást nem fogadta el és ezután kerülhetett sor az egyesített címer ábrázolására vonatkozó írásos utasításra, illetve az értékszám átrajzolására, majd pedig az ezek alapján készült következő tervezetre. A címerpróbák tervezői nem ismeretesek. Három kartonlapjuk maradt fenn, mindegyik három-három tervezettel (a 88—90. sz., a 91—93. sz. és a 94—96. sz. tervek). Az összetartozó képek természetesen ugyanazon kéz munkái, de a hármas csoportok különböző tervezőktől erednek.

V.

97. ábra. 21. sz.

21. 5 kr fekete kőnyomat, 19,5×23 mm, kartonpapiroson

22. 5 kr kőnyomat, 19,5×23 mm, különféle papiroson
   a) fekete, szürkés papiroson
   b) sárga, fehér papiroson[100]
   c) zöld, fehér papiroson
   d) piros, szürkés papiroson
   e) kék, vastag szürkés papiroson
   f) barna, szürkés papiroson
   g) ibolya, áttetsző, 4/100 mm vékony, a képes felületén enyvezett papiroson

23. 5 kr kőnyomat (üres középmezővel), 19,5×23 mm, különféle papiroson
   a) fekete, szürkés papiroson
   b) sárga, fehér papiroson[100]
   c) zöld, fehér papiroson
   d) piros, szürkés papiroson
   e) kék, vastag szürkés papiroson
   f) barna, szürkés papiroson
   g) ibolya, áttetsző 4/100 mm vékony, a képes felületén enyvezett papiroson

24. 5 kr tükörképű színátnyomat, képrészlet a 22.a. sz. tervezetről, szürke papiroson.

Az V. csoport annak a tervezetnek a próbanyomatait tartalmazza, amelynek kompozíciójában először szerepelt a címer (97. ábra). A címer elhelyezése és az értékjelzés, valamint annek elhelyezése is, a 10.h. sz. próbanyomaton kijelölt módon történt. Az új terven azonban, a címerábrázolással kapcsolatos változtatásokon kívül, a 10. sz. tervezethez képest a kép egyéb részletei is módosultak. Az alsó rozetták helyébe vízszintes vonalkázású kerek mezőket rajzoltak az értékjelző számmal és a kr betűkkel, a felső rozettákat pedig másféle virágdísszel cserélték fel. Megváltozott a vonalas keret is, gyöngyszegélyessé, továbbá a korona és az indadíszítmény formája, de legfőképpen a fej rajza. E tervezettel kapcsolatban megváltoztatták a bélyegkép méretét is, amennyiben az addigi méret helyett kisebbre vették, amely azután a bélyegkép végleges formája maradt. Mind e változtatások azonban a bélyegképnek nem váltak előnyére. A kép, kisebb mérete következtében még túlzsúfolttá is vált és az előbbi levegősebb, derűsebb kompozícióhoz képest kedvezőtlenebb összhatását a címerábrázolás nem ellensúlyozhatta.

Kivitelezésre mégis komolyan gondolhattak, mert kőkarcról készült fekete próbanyomatán kívül (21. sz.), nyolcképes kőről fekete és színes nyomatok is készültek róla (22. és 23. sz.). A nyolcképes kő képei nyolcas tömbként helyezkedtek el, amelyek közül két képen a nagy kerek mező üresen maradt (98. ábra). A színes próbanyomatok a levélbélyegek tervezett színeben készültek. Az ibolyaszínűt igen vékony, enyvezett papirosra nyomtatták. Ez az újság-

100 Payer Béla i. m. a Német Birodalmi Postamúzeum kanárisárga próbanyomatát is felsorolja, de valószínű, hogy e tervezetnek csak egyféle sárga próbanyomata készült

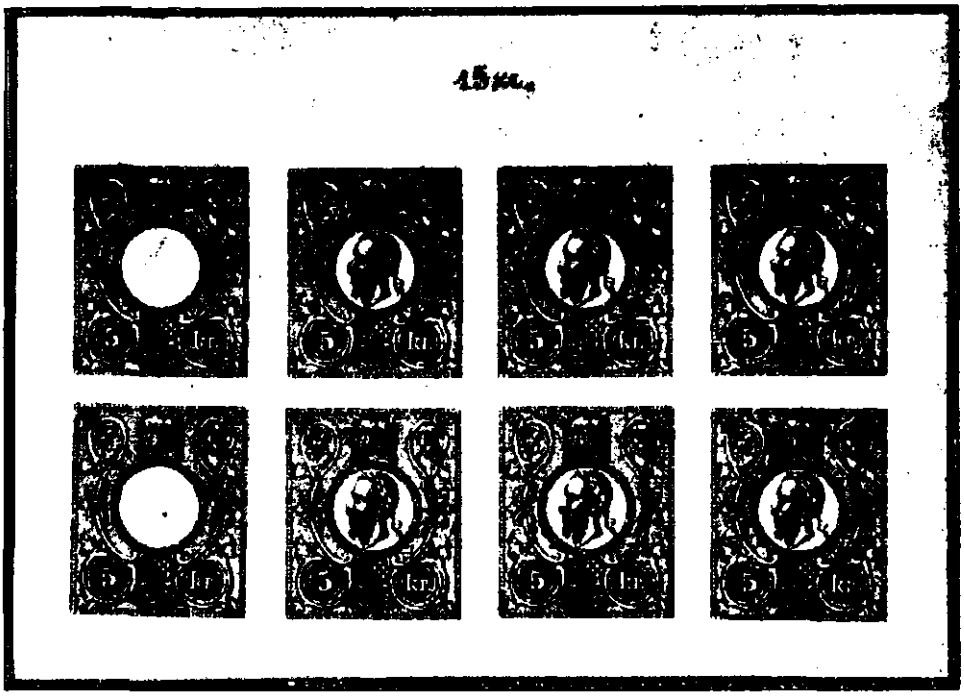

98. ábra. 22.f) és 23.f) sz.

bélyeg eleinte tervezett gyártási módjának lehetett a próbája. E tervezet eredetije — akárcsak a többi tervezeté, amelyekről próbanyomat készült — nem maradt fenn. Tervezője ismeretlen, Dessewffy a gyűjteményéről készített jegyzékében is név nélkül hozza e tervet. A bélyegkép megváltozott, kisebb méretéből megállapítható, hogy ez a terv 1870. április 20-a után készült.

VI.

99. ábra. 25. sz.

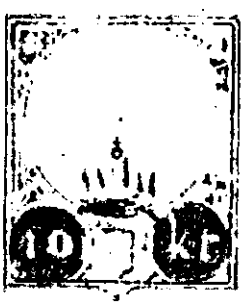

100. ábra. 26. sz.

103. ábra. 29. sz.

25. 10 kr ceruzavázlat, 20×23,5 mm, kartonpapiroson
26. 10 kr ceruzavázlat, 20,5×23,5 mm, rajzpapiroson
27. 10 kr ceruzavázlat, 36,5×42,5 mm, rajzpapiroson
28. 10 kr ceruzavázlat, 39×47 mm, rajzpapiroson
29. 10 kr ceruzavázlat, 20,5×23,5 mm, rajzpapiroson
30. 10 kr fekete kőnyomat, 19,5×22,5 mm, kartonpapiroson.

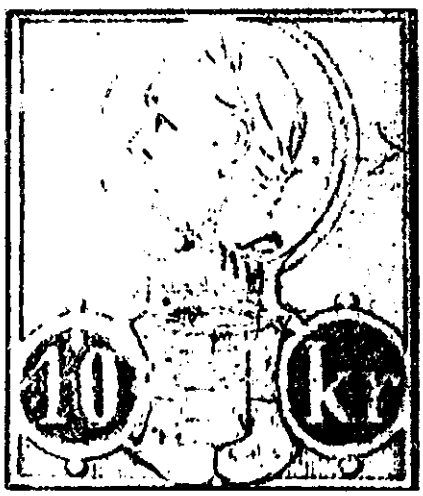

101. ábra. 27. sz.

102. ábra. 28. sz.

Az eddig tárgyalt tervezetek megalkotói feltételezhetően idegen származásúak voltak. Képeikből a bíráló bizottság irányítása mellett kiküszöbölődött ugyan az osztrák gyártmányra emlékeztető idegen jelleg, a bizottság mégsem közülük választotta az új bélyegképet. Választása másfajta tervrajzokra esett. Ezek tervezőjének nevét a szájhagyomány őrizte meg, amely szerint a vázlatoknak és az azok alapján kialakult, majd kivitelezésre került bélyegképnek, Unrein János volt a tervezője.

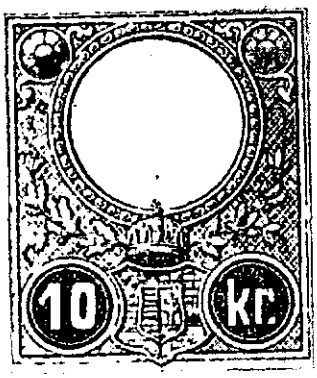

104. ábra. 30. sz. Unrein János elfogadott tervezete

Unrein János személyi adatairól a fennmaradt ügyiratok nagy vonásokban tájékoztatást nyújtottak. 1830-ban Pesten született. Neve először az 1871-es bélyegkiadással kapcsolatos egyik legkorábbi, 1869. március 10-i keltezésű ügyiratban fordul elő. Unrein ekkor kérte felvételét a kőnyomdába, ahová műszaki irodatiszti állásra pályázott, „a fekete nyomda munkálatokhoz". Pályázatában előadta, hogy a bécsi műszaki akadémiát két évig látogatta, a vésnöki szakmát tanulta, utána pedig a bécsi udvari és állami nyomdában szerzett további alapos ismereteket. Ezután Pesten, először önállóan, majd az Egger testvérek vésnöki intézetében dolgozott. Az államnyomda a pénzügyminiszter elé terjesztett 1869. május 29-i jelentésében a szerződtetendő munkaerők között pártolóan említi: „...a vésnöki állomásra pedig a máris ilynemű állásra előjegyzett vörösréz és horgany metsző Unrein János tökéletes képességet bír..." 1870 közepetáján nevezték ki az államnyomdába, ahol egy 1872. március 29-i ügyirat szerint műszaki tisztté lépett elő. 1873-ban tanulmányútra küldték a bécsi világkiállításra, ahol az államnyomda is kiállított bélyegtablókat. 1879-ben is szerepelt a neve, a pénzjutalomban részesült államnyomdai alkalmazottak sorában. 1882-ben halt meg.

A levélbélyeg-tervezetek ez utolsó csoportját Unrein János művei alkotják, aki mind a bélyegkép témájának elrendezésében, mind a díszítőmotívumok megválasztásában és alkalmazásában gyökeresen szakított az addigi megoldásokkal és tervezeteibe ezáltal teljesen új színt vitt be (99 — 104. ábra). Az ural-

kodó profilját befogadó kerek mezőt jelentékeny mértében megnagyította és a bélyegkép felső részébe emelte, a koronát pedig a címerpajzs fölé helyezte. Az egyes képelemeknek a vázlatain itt-ott mutatkozó aránytalanságait kiküszöbölte és végül is kellemes összhatású képet alakított ki, amelyet a bíráló bizottság a kivitelezendő bélyegkép alapjául fogadott el. E kép fő díszítő motívuma a tölgyfa- és babérág, míg az indás díszítmény háttérbe szorult rajta, bár szervesebb kapcsolatba került a kép témájával. Unrein e kompozíciójának üres középmezőjű kőnyomata maradt fenn, amelynek fejábrázolásához azután választották ki a megfelelő tervet (104. ábra). A bélyegkép rézbemetszésekor e kőnyomat rajzának részletei még módosultak, ami azonban nem jelentett lényeges változást.

VII.

105. ábra. 31. sz.

107. ábra. 33. sz.

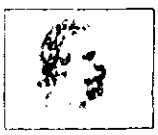

108. ábra. 32. sz.

106. ábra. 35. sz.

31. balra néző fej, fekete kőnyomat, kb. 6×8 mm, kartonpapiroson
32. jobbra néző fej, fekete kőnyomat, kb. 6×8 mm, kartonpapiroson
33. jobbra néző fej, fekete kőnyomat, kb. 6×8 mm, kartonpapiroson a fej tussal bekarikázva
34. jobbra néző fej, fekete színátnyomat, kb. 6×8 mm, szürkés papiroson
35. jobbra néző fej, ceruzarajz, kb. 8×10 mm, rajzpapiroson
36. jobbra néző fej, ceruzarajz, kb. 8×10 mm, rajzpapiroson.

Midőn a bíráló bizottság Radnitzky első tervezeteit elvetette és újabb tervek készítésére került sor, e tervrajzokból ítélve, a fej másfajta ábrázolására is utasítást adott. A királyfőnek az Ausztria által is használt bélyegekre emlékeztető ábrázolása különösen alkalmatlan lett volna arra, hogy a magyar posta önállóságát jelképezze. Ferenc Józsefet a külföld a kiegyezés után továbbra is elsősorban, ha ugyan nem kizárólagosan, az osztrák birodalom megszemélyesítőjének tekintette. Annál inkább szükség volt a közös uralkodó képének, a magyar különállás szempontjából ez amúgy sem előnyös témának, legalább minél megfelelőbb, újfajta ábrázolására. A III. és az V. képtípus fejrajza már nagymértékben hozzájárult, hogy e képek az 1867-es osztrák gyártmányú bélyegektől elütő jelleget nyertek és a kivitelezésre került bélyegkép királyfője sem emlékeztet azokra. Az uralkodó ábrázolása az 1871-es bélyegeken a kiegye-

zés után tanúsított helyes tapintatra mutat, de arra is lehet következtetni, hogy ezt a bélyeget talán csak átmenetinek tekintették. E képet ugyanis, bár a magyar uralkodót és a magyar államiságot kifejező témákat ábrázolta és bár sem grafikai, sem nyomdatechnikai tekintetben semmi kifogás nem merülhetett fel a végleges gyártmányok ellen — a bélyeggyártásra történt berendezkedés és a kellő tapasztalatok megszerzése után, valamint a megfelelő munkaerők birtokában —, már három év után egy másik, tisztán magyar témájú kompozícióval cserélték fel.

A tervezetek e csoportja a fejábrázolások fennmaradt terveit tartalmazza, amelyek között rendkívül finom, kőkarcról készült próbanyomatok (105—107. ábra) és az 1871-es bélyegek fejtípusához hasonló ceruzarajzok (108. ábra) vannak. Tervezőik nem ismeretesek. E. Mueller szerint az 1871-es bélyegek fejrajzáról azt tartották, hogy Louis Jacoby műve volt, ő azonban Jacoby valamelyik tanítványának tulajdonította ezt. Ami a fennmaradt próbanyomatokat illeti, azok bizonyára bécsi eredetűek.

Újságbélyeg-tervezetek

VIII.

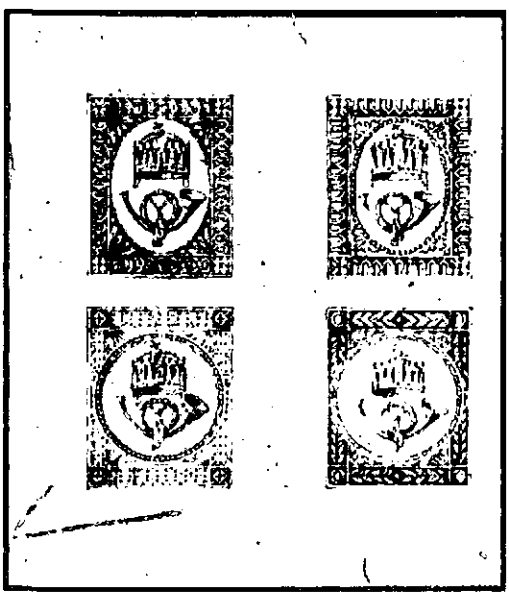

109. ábra. 37—40. sz.

37. lilásfekete tusrajz, 17,5×22,5 mm, kartonpapiroson
38. lilásfekete tusrajz, 17,5×22,5 mm, kartonpapiroson
39. lilásfekete tusrajz, 17,5×22 mm, kartonpapiroson
40. lilásfekete tusrajz, 18×22 mm, kartonpapiroson

41. kőnyomat, 17×21,5 mm, különféle papiroson
   a) fekete, kartonpapiroson
   b) fekete, szürkés papiroson
   c) fekete, vékony (4/100 mm) papiroson
   d) sárga, fehér papiroson
   e) zöld, fehér papiroson
   f) piros, szürkés papiroson
   g) kék, fehér papiroson
   h) kék, vastag fehér papiroson
   i) barna, szürkés papiroson
   j) lila, sárgás selyempapiroson, enyvezve[101]
42. kőnyomat (az előbbi fekete színátnyomata), szürkés papiroson
43. eredeti rézmetszet, 17,5×22,25 mm, balra néző fúvókával, jobbra dűlő kereszttel
44. horganylemezre maratott kép, felül és alul 35,5 mm, bal oldalon 45,5 mm, jobb oldalon 45 mm.

110. ábra. 41. sz.

Az újságbélyeg képe, a levélbélyegekétől eltérően, nem hosszas tervezgetések eredményeként, hanem sokkal egyszerűbben valósult meg. A tervező e bélyeg témáját, a postakürtöt a magyar koronával, egyidejűleg négy különböző kompozícióban dolgozta ki (109. ábra). A témát két tervezetén ovális, kettőn pedig kerek mezőbe helyezte és ezeket széles díszítményes keretbe foglalta. A bíráló bizottság e négy rajzból a legmegfelelőbbnek ítélt tervezetet kiválasztotta és a kivitelezendő bélyegkép alapjául vette (a 109. ábrán megjelölt kép). Amíg azonban az újságbélyeg végleges formáját elnyerte, a kiválasztott tervnek jóformán minden részletét többé-kevésbé átdolgozták rajta. Így, módosult a korona és a postakürt alakja, megváltozott a keret téglalap alakú mezőjének a beosztása és díszítő motívuma, a négyzetes sarokmezők rajza, valamint a kerek mező és a keret által alkotott szögletek díszítése is. E módosítások folyamán a postakürt fekvése, illetve a korona keresztjének és a postakürt fúvókájának viszonylagos helyzete is változott. Az eredeti tervrajzhoz képest keresztülvitt változtatások menete a fennmaradt próbanyomatokról és

101 E próbanyomat Bíró Marcel i. m.-ben, a Donau-Post 1930-as évf. 146. o. szerepel. A 24.g.sz. tervezethez hasonló kísérleti nyomat lehetett, amely a bélyegmúzeumi gyűjteményben nincs meg.

nyomóformákról nyomon követhető. A négy eredeti rajzon kívül ugyanis, a kiválasztott terv egyik változatának fekete és színes próbanyomatai (110. ábra), egy másik képváltozat eredeti rézmetszete (balra néző fúvókával, jobbra dűlő kereszttel) és a kivitelezésre választott terv horganylemezre maratott, félig kész képe is (111. ábra) fennmaradtak. A színes próbanyomatok a levélbélyegek színeiben — a levélbélyeg-tervezetek V. csoportjába tartozó próbanyomatokkal egyidejűleg — készültek. Az ujságbélyeg említett rézmetszete az egyetlen *eredeti metszet*, amely az 1871-es nyomóformák közül fennmaradt. A horganymaratás a bélyegképet kétszeres vonalas nagyságban ábrázolja. Redukciós műszerrel erről vitték át a képet rézlemezre, amelyen kisebb változtatásokkal készült el az újságbélyeg eredeti nyomóformája.

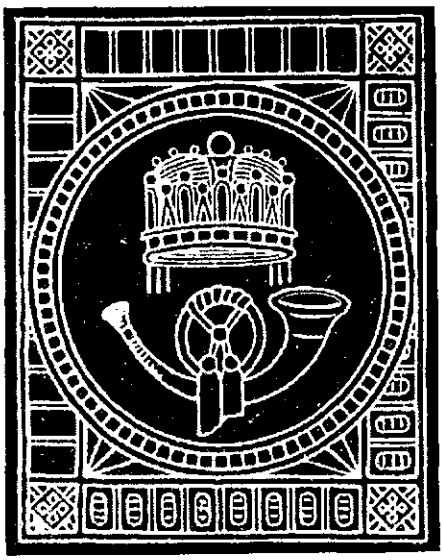

111. ábra. 44. sz.

Az 1871-es kiadás két újságbélyegének képe egymáshoz képest tükörállású és ennek következtében, közülük az egyiken — az elsőn — a korona keresztjének állása heraldikailag helytelen. A két kép tükörállása és a heraldikai hiba találgatásokra adott okot és az a feltevés is felmerült, hogy a tervező a korona keresztjét helytelen állásban rajzolta meg. Eltekintve attól, hogy a kétféle ujságbélyeg létrejöttének egyszerű magyarázata van, nem valószínű, hogy a tervező elkövette a szóban forgó hibát, mert fennmaradt eredeti rajzai, sőt a fekete és színes próbanyomatok is a korona keresztjét helyes állásban ábrázolják. Az ujságbélyeg tervezése hazai munka, a szájhagyomány szerint Kovatsek István műve volt.

EREDETI NYOMÓFORMÁK

Az 1871-es kiadás hat különböző névértékű levélbélyege számára egy, közös kép készült, amelyen az értékjelzés elhelyezésére két kis kerek mező szolgált. Unrein János tervezetei közül a kőnyomatban fennmaradt rajzát fogadták el e bélyegek képéül (104. ábra). E kőnyomaton a nagy kerek mező üresen maradt, a kis kerek mezőkbe pedig 10 krajcáros értékjelzést rajzoltak. Az uralkodó fejképét külön választották ki, majd Unrein tervezetét e fejképpel, de értékjelzés nélkül és a kőnyomat rajzának némi módosításával ismeretlen művész acélba, vagy rézbe metszette. Az 1871-es kiadás valamennyi Ferenc József-fejes bélyegének ez az értékjelzés nélküli metszet volt az *eredeti nyomóformája.* Erről azután galvanoplasztikai úton másolatokat készítettek és a kibocsátandó 2, 3, 5, 10, 15 és 25 krajcáros címletek értékjelzéseit e galvánmásolatokba metszették be. Az egyes címleteknek tehát, ezek a metszett galvánmásolatok voltak az első nyomóformái. Arra vonatkozólag, hogy a bélyegképet eredetileg acélba, vagy rézbe metszették-e, az állami nyomdának Bíró Marcelhez intézett 1903. január 13-i, már ismertetett sorai is megfontolandók. Az állami nyomda ugyanis, nemcsak, hogy rézmetszetű kivitelről írt, hanem magyarázólag azt is hozzátette, hogy „nem acélmetszetű".

Az eredeti metszet magas fokú művészi munka volt, amelynek alkotója név szerint ismeretlen, de feltehetőleg a bécsi állami nyomda egyik művésze volt. Az értékjelzések metszése azonban más kézre vall, sőt valószínűnek látszik az is, hogy az különböző kezek munkája volt. A számjegyek, a betűk és a pont formája és mérete különböznek egymástól, de a kerek táblák alapvonalkázása sem egyforma. Az értékjelzések metszése kevésbé pontos munka, mint a közös bélyegképé és kisebb-nagyobb hibák is észlelhetők abban. A kifogásolható részletek azonban a bélyegkép kedvező összhatását egyáltalában nem rontják, némelyiknek pedig a kőnyomású bélyegekkel kapcsolatban még hasznosítható szerepük is van. A hat címlet közül egyrészt az 5 és a 25 krajcáros, másrészt a 10 és a 15 krajcáros értékjelzése között azonos kézre valló hasonlóság fedezhető fel.

A levélbélyegek közös képének eredeti rézmetszete és az értékjelzések eredeti metszetei nem maradtak fenn. Galvánmásolataik közül azonban néhányat sikerült szerencsésen megőrizni. Így, az eredeti rézmetszetnek két mélylemezét az értékjelzéses metszeteknek pedig címletenként egy-egy mély- és egy-egy domborlemezét. Ez egyképes nyomóformákról ismerhető meg legpontosabban a bélyegkép rajzának minden vonása, beleértve a metszési hibákat és a galvánmásolatokat ért azon sérüléseket, amelyek a bélyegekre is rákerültek.

Az ujságbélyeg *első nyomóformája* a tervezetek közé sorolt horganymaratás alapján készült. E horganymaratás négyszeres bélyegnagyságú félig kész kép, amelyen a keretet, a bélyegkép témáját és a díszítő motívumok helyét pontosan kirajzolták, de amelyen még nem dolgoztak ki minden részletet. Erről a képről hiányzott még a korona keresztje, a postakürt és bojtjainak árnyékoló vonalai, a kerek mező gyöngysoros szegélye, a keretnek pedig csak az alsó és a jobb oldali szakaszát dolgozták ki rajta. A képet negyedrészére kicsinyítve, pantográffal vitték át rézlemezre, és a kép még hiányzó részleteit azon dolgozták ki, de a horganymaratás némely képrészletét közben meg is változtatták. Így, a végleges képen a kerek mező és a keret által alkotott háromszögeket a horganymaratás sugaras díszítménye helyett függőleges vonalkázás tölti ki, és a keret négy sarokmezejének a rajza is módosult rajta. A képet azután a rézlemezbe maratták, és az így nyert nyomóforma lett mindkétfajta ujságbélyeg eredeti nyomóformája. E nyomóforma fennmaradt, mint az egyetlen a kivitelezésre került 1871-es bélyegek eredeti nyomóformái között.

Az ujságbélyeg képe a korona keresztjének állása és a postakürt alakja következtében aszimmetrikus ábra volt, amit már a kép lemezre rögzítésekor tekintetbe kellett venni. Ezért, minthogy e bélyeget könyvnyomással szándékoztak sokszorosítani, a képet a horganylemezbe és a rézlemezbe is egyenes állásban maratták. Ilymódon, a mélyképű eredetiről készült domborképű galvánmásolatok a bélyegképet tükörállásban ábrázolták, amelyekről a bélyegeket a kívánt, egyenes állásban nyomtatták. A végleges, könyvnyomású bélyegen kívül azonban, az ideiglenes *kőnyomású hírlapbélyeg nyomóköveinek* készítéséhez is ezt a nyomóformát vették alapul. Így történt, hogy ez eredetiről végzett átnyomásokkal a kép a nyomókövön egyenes állásba, a bélyegeken pedig tükörállásba került. Lehetséges, hogy a kőnyomóformák készítésénél gondoltak is erre, de tekintve, hogy a kép nem tartalmazott szöveget, a kép tükörállását az ideiglenesen kibocsátandó bélyegeken nem tartották kijavítandó hibának.

A kétféle bélyeg közös eredetének, vagyis a horganymaratás, az eredeti nyomóforma és a kétféle bélyeg között fennálló összefüggésnek közvetlen bizonyítéka is van. Mind a négy kép sajátossága ugyanis, hogy a két függőleges külső keretvonaluk hossza, pontosan mérve, nem azonos. Az eredeti nyomóformán a bal oldali keretvonal — amelyik felé a korona keresztje dől, illetve a postakürt fúvókája néz — kb. 1/4 mm-rel rövidebb, mint a másik. Ugyanez a különbség állapítható meg a kétféle bélyegen is: a kőnyomású hírlapbélyeg jobb oldali, a könyvnyomásúnak pedig a bal oldali keretvonala rövidebb, kb. 1/4 mm-rel. Ennek megfelelően, a vonal mentén kétszeres nagyságú horganymaratás képén a bal oldali keretvonal ½ mm-rel rövidebb, mint a másik. Az eredeti nyomóforma és a kétféle bélyeg képe között fennálló kapcsolatot bizonyítja a rajz egyik ovális idomának a formája is, ami szintén a kétféle bélyeg azonos eredetét jelenti. A bélyegkép egyenes állásában, tehát a nyomóformán, vagy a könyvnyomású bélyegen, a keret felső díszítményes mezőjének első ovális idoma aszimmetrikus, a magja felcsúszott és ennek következtében az idom fehér kerete felül elvékonyodott, alul pedig a többiéhez képest szélesebbé vált. E deformált idom a kőnyomású bélyegen természetesen a keret felső szakaszának az utolsó oválisa.

A hírlapbélyeg maratott nyomóformája sokkal kevésbé finom munka, mint a levélbélyegek metszete volt.

BÉLYEGKÉPEK[102]

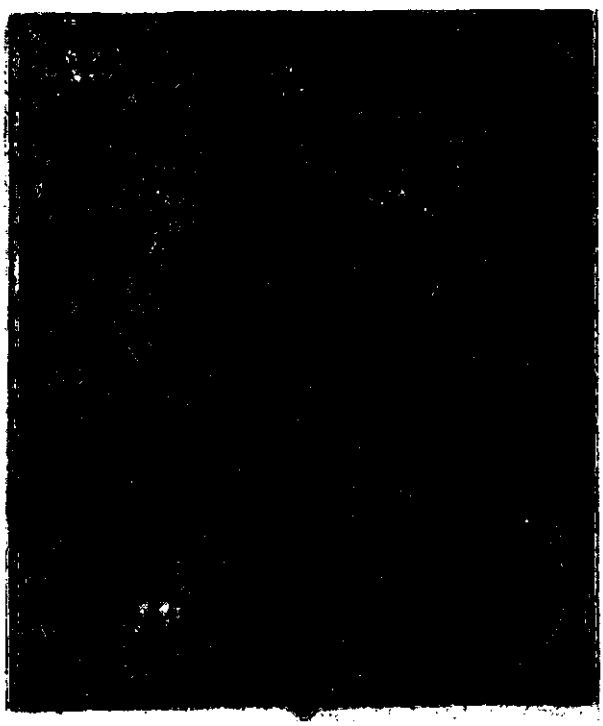

112. ábra

A levélbélyegek közös képe

A bélyegkép kerete kettős vonalú. A külső keretvonal mérete a galvánmásolatokon: 19,25×23 mm, a keretvonalak köze: kb. 1/3 mm.

A bélyegkép felső felében, gyöngysoros kerettel szegélyezett nagy kerek mezőben Ferenc József szalaggal kötött babérkoszorús jobbra néző feje. A kerek mező felül a kép belső keretvonalát 4,5 mm-en megszakítja. A kerek mező gyöngysoros kerete színes alapon két fehér gyűrű közé foglalt – látható

102 A bélyegképek leírása nem heraldikai, hanem képszerű nézetben következik.

részén — 58 fehér gyöngyszemből áll. A gyöngyöket külső szélükön ív alakú színes vonal és több arra merőleges színes vonalka árnyékolja. A gyöngykeret bal felén a keret belső széle, jobb felén pedig a keret külső széle, perspektivikus ábrázolásában, megvastagodik. A gyöngykeret külső fehér gyűrűje a kép felső sarkait díszítő rozettákkal való érintkezéscinél elágazik, és azokat indaszerűen körülhurkolja.

A kerek mező alatt címerpajzs, az egyesített címerrel, a címerpajzs felett a magyar korona. A korona felső része a gyöngykeretre, balra dűlő keresztje a kerek mezőre terjed rá, a címerpajzs talpa pedig túlterjed a bélyegkép alsó keretvonalán. A címerpajzs, valamint a közepét fedő szívpajzs is, kettős keretű. A szívpajzson Magyarország címere, a nagy pajzson, bal oldalon Dalmácia és alatta Szlavónia, jobb oldalon Horvátország és alatta Erdély címere. A címermezők eredeti színezését a heraldikában alkalmazott módon, vízszintes, függőleges, vagy rézsútos vonalkázás, pontozás, illetve a felület üresen hagyása jelzi, mégpedig Szlavónia címerének középső mezeje és Magyarország címerének hármashalma kivételével, a heraldikai jelzés szabályai szerint. Ennek megfelelően a bélyegképen e színjelzések a következők: Magyarország címerének bal felén függőlegesen vonalkázott és üres sávok váltakoznak egymással; jobb fele függőlegesen vonalkázott, kettős keresztje üres, hármashalma pedig rézsútosan árnyékolt; Dalmácia címermezőjének vonalkázása vízszintes; Szlavónia címerének felső és az alsó, háromszögű mezeje vízszintesen, a középső rézsútosan vonalkázott, két pólyája üres; Horvátország címerében üres és függőlegesen vonalkázott kockák váltakoznak; Erdély címerének felső mezője vízszintes, pólyája függőleges vonalkozású, alsó mezője pedig pontozott. A címerek ábrázolása heraldikailag nem minden részletükben helyes, így, Magyarország címerének bal fele hét- helyett nyolcvágásos.

A bélyegkép alsó sarkaiban a címerpajzs homorú oldalaihoz az értékjelzés számára egy-egy üres kerek mező illeszkedik. E kerek mezőket három színes kör határolja. A külső kör a címerpajzs külső keretvonalával, érintkezésük szakaszán, közös. A középső kör a külsőnél sokkal vastagabb, a belső pedig vékonyabb vonalú. Ez utóbbi kört a később bevésett alapvonalkázás tölti ki.

A felső sarkokat rozetták díszítik, a felső sarkok szögleteiben pedig egy-egy köridom. A rozetták nyolc fehér sziromból és kerek fehér középrészből állnak. A négy felső szirmot, a szirmok szélén húzódó vonal, a négy alsó szirmot és a középrész alsó felét koncentrikus körök árnyékolják. A rozettákat övező indahurok felül, a rozetták és a kerek mező által képzett szögletekben, és a rozetták alatt egy-egy finom, színes erezetű hármas levéltagban végződik. A felső szögletek apró köridoma fehér, amelyet színes kör határol.

A nagy kerek mezőt kétfelől a korona mögül kinövő tölgy-, illetve babérág övezi, amelyek levelei szintén színes erezetűek.

A bélyegkép hátterét harántkockás hálózat tölti ki. A hálózat kockáiban színes, vízszintes és függőleges vonalkák váltakoznak (112. ábra).

A bélyegkép nagy művészettel és gonddal metszett legfinomabb vonalai a kőnyomású bélyegeken általában nem reprodukálódtak, de még a réznyomásúak között is ritka az a nyomat, amelyen a finomabb részletek tisztán kivehetők. A bélyegkép e részleteit azok a színes próbanyomatok tükrözik leghívebben vissza, amelyek az eredeti metszet értékjelzés nélküli galvánmásolatairól ké-

szültek. A bélyegkép legfinomabb vonalai, amelyek jelenléte a nyomatok tökéletességének a fokát jelzik: a nyakat alulról határoló külső vonal, a gyöngyszemek és a korona árnyékolása, a címermezők színeit jelző vonalak és pontok, a levélerezetek és a bélyegkép hátterét alkotó hálózat.

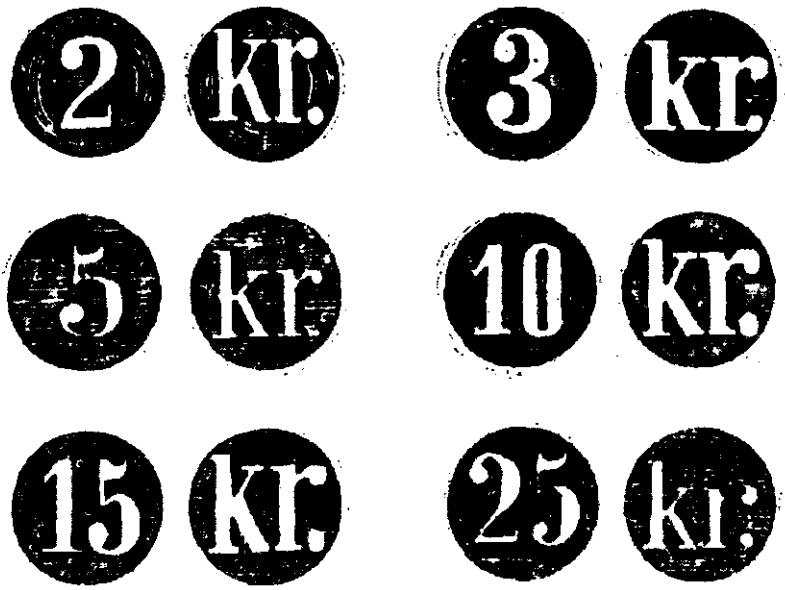

113. ábra

A levélbélyegek értékjelzései

Az 1871-es postai értékcikkek kibocsátásakor a régi díjszabás továbbra is érvényben maradt és ennek következtében az új levélbélyegek címletei is az 1867-es címletekkel azonosak maradtak, de 50 krajcárost nem gyártottak.

Az értékjelzés számjegyei a bal oldali kerek mezőbe, a pénznem betűs rövidítése pedig a jobb oldali mezőbe került. Az értékjelzés hátterét, amely a kerek mezők belső vékony vonalú köréig terjed, a 2 krajcároson koncentrikus körök és azon belül vízszintes vonalkázás, a többi címleten vízszintes vonalkázás alkotja. Az értékjelző számjegyek és betűk, valamint a betűk után tett pont ábrázolása perspektivikus, felületük fehér, látható oldalaik színesek. A számjegyek és a betűk nagysága és formája, a pont alakja és terjedelme, de az alapvonalkázás sűrűsége is, címletenként különbözik egymástól. A számjegyek és a *k* betű magassága 3–3,5 mm, az *r* betűé kb. 2–2,75 mm között változik. A pont apró kerek idomtól aránylag nagy terjedelmű ovális idomig, különböző alakot ölt. A vízszintes vonalkázás száma, a számjegytől balra eső vonalakat számolva, a 3, 5, 10, 15 és 25 krajcáros bélyegeken 27-től 39-ig terjed. A Ferenc József-fejes bélyegek címletei tehát színeiken és értékjelzésükön kívül, ez utóbbiak formájában is különböznek egymástól (113. ábra).

2 krajcáros. A 2 krajcáros *kr* betűi magasak, az *r* betűje keskeny típusú; a *k* betű törzse nem áll egy szinten a betű alsó ágával és az *r* betűvel, hanem kb. 1/4 mm-rel feljebb. Pontja kerek idom. A kerek táblákat 6, illetve 7, nagyjából koncentrikus körvonal és azokon belül vízszintes vonalkázás tölti ki.

3 krajcáros. E címlet számjegye a legmagasabb, betűi vaskos típusúak Pontja kissé szögletes, kerekded idom. Alapvonalkázása sűrű és egyenletes.

5 krajcáros. Az 5-ös számjegy a kerek táblában jobbfelé eltolódva és kissé ferdén áll. Számjegye és betűi vékony típusúak, *k* betűje pedig a legalacsonyabb. Pontja apró kerekded idom, melynek bal széle a bélyegek túlnyomó részén az alapvonalkázás egyik fehér sávjába olvad és elnyújtott formátlan, idomnak tűnik. Vonalkázása a legritkább és egyúttal a legpontatlanabb is. Vonalai nem párhuzamosak és közeik sem egyenlőek, ami különösen a *kr* betűk körül szembeötlő. Ez az értékjelzés a 25 krajcároséhoz hasonló típusú.

10 krajcáros. A 10 krajcáros 1-es számjegye alacsonyabb, mint a 0; a *kr* betűi magasak és talpvonalaik nem állnak egy szinten. Pontja nagy kerek idom. Alapvonalkázása sűrű és egyenletes. Ez az értékjelzés a 15 krajcároséhoz hasonló jellegű.

15 krajcáros. Ezen a címleten is alacsonyabb az 1-es számjegy, mint a mellette álló 5-ös; a *kr* betűk magasak és talpvonalaik, a 10 krajcároséihoz hasonlóan, nem állnak egy szinten. Pontja nagy ovális idom. Alapvonalkázása a legsűrűbb és egyenletes.

25 krajcáros. Ennek értékjelzésében is alacsonyabb az első számjegy; *r* betűje a legalacsonyabb. Pontja kerek idom. Alapvonalkázása ritka és nem egyenletes, de nem oly nagy mértékben, mint az 5 krajcárosé.

Az újságbélyegek képe

Széles díszítményes keretben gyöngysorral szegélyezett nagy kerek mező postakürttel és felette a magyar koronával. A díszítményes keretet határoló külső keretvonal az eredeti nyomóformán felül és alul 17,75 mm, bal oldalon 22,5, jobb oldalon 22,75 mm.

A díszítményes keret négy sötét alapozású, hosszúkás téglalap alakú oldalsó mezőre és négy négyzetes sarokmezőre tagozódik. A téglalap alakú mezőkben ovális idomok sorakoznak. A keret felső és alsó mezőjében nyolcnyolc ilyen, álló helyzetű idom van, a bal és jobb oldali mezőket és azok fekvő idomait a kerek mező részben eltakarja. Az ovális idomok fehér keretből és három színes vízszintes vonalkával rovátkolt színes keretű, fehér magból állnak. Az idomokat a felső és alsó mezőkben függőleges, az oldalsókban vízszintes fehér vonal választja el egymástól. A sarokmezőkben egy-egy csúcsán álló fehér négyzetidom, színes meander-díszítménnyel. Ez idom mögül átlós irányban egy-egy fehér vonal húzódik a sarokig.

A nagy kerek mező a bélyegkép közepét foglalja el, felső és alsó pontján a keretet érintve, kétoldalt pedig ráterjedve a keretre, amelynek külső széléig terjed. A postakürt fúvókája balra néz és a korona keresztje is balra dől.

A postakürtöt színes vonalak árnyékolják, középső részét két színes bojtja elfedi. A kerek mező gyöngysoros szegélye színes kereten két fehér gyűrű közé foglalt 77 fehér gyöngyszemből áll, amelyeket ív alakú színes vonalka árnyékol.

A díszítményes keret és a kerek mező által képezett háromszögeket színes függőleges vonalkázás tölti ki (114. ábra).

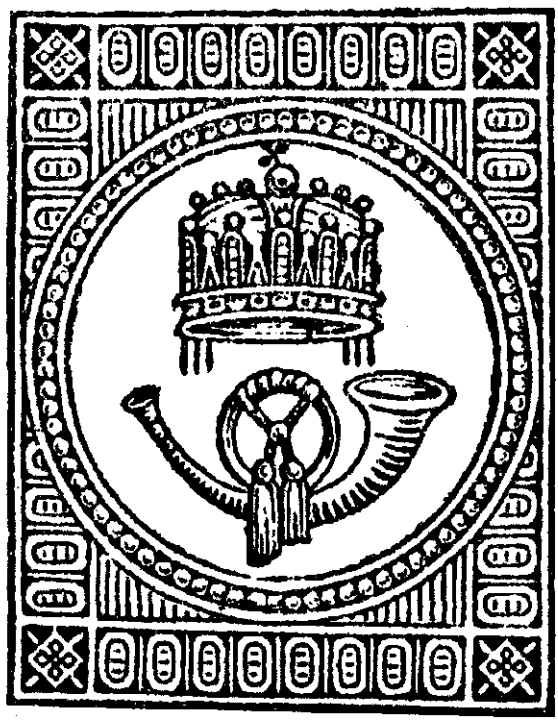

114. ábra

Tekintve, hogy az 1871-es kiadás két újságbélyege egymásnak tükörképe, a könyvnyomású bélyeg fentebb leírt egyenes állású képe a kőnyomású bélyegen a következőképpen módosul: A bélyegkép jobb oldali keretvonala a rövidebb; a postakürt fúvókája jobbra néz, és a korona keresztje is jobbra dől (115. ábra).

A tükörállásból eredő különbségeken kívül, a két ujságbélyegen más eltérés is megállapítható. Így, pl. az ovális idomok színes vonallal határolt és három színes vonallal rovátkolt fehér magja, a kőnyomású bélyegen négy fehér vonallal rovátkolt színes maggá változott. Ez eltérés a kétféle nyomdatechnikára vezethető vissza, mert egyrészt az átnyomás okozta torzítás, másrészt a könyvnyomólemez alapjául vett galvánmásolaton végzett utánvésés következtében a nyomókő és a nyomólemez festékfogó felülete nem egyezett egymással pontosan. Lényeges, de másfajta különbséget okozott a bélyegképen a könyvnyomólemez készítéséhez munkába vett galvánmásolaton keletkezett

sérülés, amely a nyomólemezek képeire és arról a könyvnyomású bélyegekre is rákerült. Ez, a postakürt hosszabbik bojtja alatti gyöngyszem deformálódása; e gyöngyszem gyakran egybeolvad a mellette levővel. A kőnyomású újságbélyegeken ennek természetesen nincs nyoma.

115. ábra

PRÓBANYOMATOK

A Ferenc József-fejes bélyegek mindegyik címletéről készült próbanyomat. E próbanyomatokat különböző nyomdatechnikával és különféle papiroson állították elő. Készültek egyképes nyomóformáról és készültek nyomókövekről, illetve nyomólemezekről százas ívben nyomtatott próbák. Az egyképes próbanyomatok célja a bélyegkép bemutatása, az alkalmazandó nyomdatechnika, vagy a szín kipróbálása volt. Az egyképes próbák fekete és színes nyomatok, különböző fajta, különböző vastagságú és színárnyalatú papiroson. Közülük az értékjelzés nélküli színes réznyomatok a Ferenc József-fejes bélyegek legtökéletesebb reprodukciói, amelyekről a bélyegképpel kapcsolatban már volt szó, mint amelyeken a kép legfinomabb vonalai is jól látszanak. A százképes nyomókőről, vagy nyomólemezről készült próbák a bélyegek nyomtatását valószínűleg közvetlenül előzték meg, amelyek egyúttal színpróbák, illetve enyvezési és fogazási próbák voltak. Így százas ívben, a bélyegek nyomóköveiről, bélyegpapiroson és a bélyegekhez hasonló színekben nyomtatták a kőnyomású levélbélyegek színes próbáit. Színeik és a nyomásuk finomsága árulja el, hogy próbanyomatokról, nem pedig enyvezetlen és fogazatlan fázisnyomatokról van szó. 1883-ban került piacra egy-egy ívük, amelyek azután egyes példányokra, páros darabokra, vagy négyestömbökre szabdalva jutottak gyűjtői kezekbe. A fennmaradt példányok jelentékeny hányada sérült, ablakos a papirosuk. A százképes nyomókőről való eredetüket típusaik bizonyítják, amelyek a levélbélyegek típusaival azonosak. Az 5 krajcárosnak egyik, fekete kőnyomású, páros darabban fennmaradt próbanyomata nem a százképes kőről, hanem valamilyen más, többképes kőről készülhetett. Százas ívekben készült még az 5 krajcáros réznyomású próbája, különböző árnyalatú szürke színekben. Ezeket az íveket a bélyegekével azonos ragasztó anyaggal és fogazással is ellátták.

Az első ujságbélyegnek csak egyfajta próbája ismeretes, amely egyképes kőről készült fekete kőnyomat. A második ujságbélyegről fekete és színes könyvnyomású próbák, különböző papiroson, feltehetően a százképes nyomólemezről készültek.

Az 1871-es bélyegek próbanyomatainak katalogizálása a tervezetekéhez képest sokkal nehezebb feladat. Az a gyűjtemény ugyanis, amely jóformán valamennyi, évtizedek folyamán piacra került válfajukat tartalmazta — a Turóczi-gyűjtemény —, a második világháború végén megsemmisült, anélkül, hogy próbanyomatos anyagáról pontos és megbízható feljegyzés készült volna. E megsemmisült gyűjteményen kívül, a még fennmaradt, de sokfelé szétszóró-

dott próbanyomatok felkutatása és számbavétele alig leküzdhető nehézségekbe ütköznék. A bélyegmúzeumi gyűjteményben, a százas ívben nyomtatott kőnyomású színes próbáktól eltekintve, amelyek a nagy gyűjteményekben még ma is előfordulnak, az 1871-es bélyegeknek csak néhány próbanyomata van meg.

A próbanyomatok leírásával és felsorolásával filatélista írók már több ízben foglalkoztak. Ismertetéseik jelentik a próbanyomatokra vonatkozó ma már egyedüli lényeges forrásokat. Ilyenek, Dessewffy, saját gyűjteményéről 1900-ban készített jegyzéke, ötféle próbanyomattal; Payer ismertetése a Dessewffy- és a Poppovits-gyűjtemény próbanyomatairól; főleg pedig Biró Marcelnek, dr. Weinert Győző által kiegészített, teljességre törekvő felsorolása. Tekintetbe kell azonban venni, hogy e két utóbbi forrás különböző gyűjteményeknek, különböző időpontokban feljegyzett adatait tartalmazzák, és hogy ez adatok nem is ugyanazon személytől származó meghatározások. Ennek következtében, a próbanyomatok színeinek és papirosának megjelölésére használt elnevezéseik sem lehettek egységesek és valószínű, hogy a valóságban azonos színű, vagy papirosú próbanyomatok különféle elnevezéssel is, tehát mint különböző fajták szerepelnek bennük, de a színek és papirosfajták megnevezésén kívül, a nyomdai kivitelükre vonatkozó adataikba is tévedések csúszhattak. Ajánlatos tehát ez adatok felülbírálása. Minthogy a bélyegmúzeumi gyűjtemény néhány példányától eltekintve, csak a filatéliai irodalom ez adatai állnak rendelkezésre, alábbi felsorolásukat az adatok meghatározásában általában tévedést okozható tényezők mérlegelése után állítottam össze, és azt a szükséges megjegyzésekkel kísérem. A próbanyomatok nyomdai kivitelének meghatározásához, részben a források adatai, részben — a bélyegmúzeumi anyagra vonatkozólag — a legújabb szakmai megállapítások szolgáltak alapul.

A levélbélyegek próbanyomatai

1. 2 kr fekete, kőnyomat, fehér papiroson
   5 kr fekete, kőnyomat, fehér papiroson
   5 kr fekete, kőnyomat, fehér papiroson
   10 kr fekete, kőnyomat, fehér papiroson
   15 kr fekete, kőnyomat, fehér papiroson

Dessewffy, Payer és Biró adatai. Biró e fekete próbáknak papirosuk szerint két fajtáját is megkülönbözteti; az egyik papirosát bélyegpapirosnak, a másikat fehér kartonpapirosnak nevezi.

2. 5 kr fekete, kőnyomat, sárgás kartonpapiroson
   10 kr fekete, kőnyomat, sárgás kartonpapiroson

Az 5 krajcáros páros példányban a Bélyegmúzeum gyűjteményében van meg (116. ábra). Payer valószínűleg ezt az 5 krajcáros párt ismertette réznyomatként. A 10 krajcáros Biró szerint két gyűjteményben is megvolt.

A Donau-Post katalógusában selyempapirosú 3 krajcáros fekete kőnyomat is szerepel, mint a Turóczi-gyűjtemény példánya. Lehetséges, hogy ez a próbanyomat a nyomdai kivitelezésének téves meghatározása következtében került ott a kőnyomatok

közé. Ugyanis a bélyegmúzeumi gyűjteményben is található vékony papirosú fekete 3 krajcáros, amely azonban, réznyomat.

Payer a Dessewffy-gyűjtemény próbanyomatai között, és bizonyára ennek alapján Biró is, szürke kartonpapirosú 50 krajcáros kőnyomatot is felsorolnak. Tekintve, hogy a Ferenc József-fejes bélyegeknek 50 krajcáros nyomóformája nem ismeretes, de ilyen címlet kibocsátásának a tervéről sem tudunk, ezt az adatot a legnagyobb fenntartással kell fogadni, esetleg elírásnak, vagy sajtóhibának tekinteni.

3. 25 kr 0.055 mm vékony papiroson.

Valószínűleg könyvnyomat, de nyomdai kivitelezéséről megoszolhatnak a vélemények, hogy ti. kő-, vagy könyvnyomás-e. (117. ábra.)

A Payernél és Bírónál a réznyomatok között felsorolt feketésbarna 25 krajcáros valószínűleg ezzel a próbanyomattal azonos.

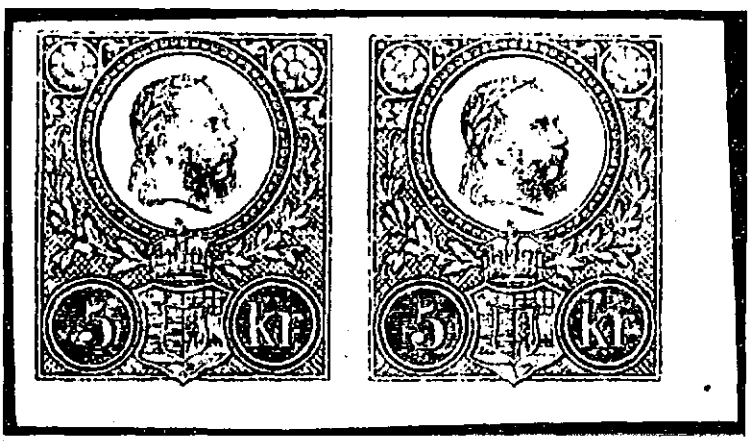

116. ábra

117. ábra

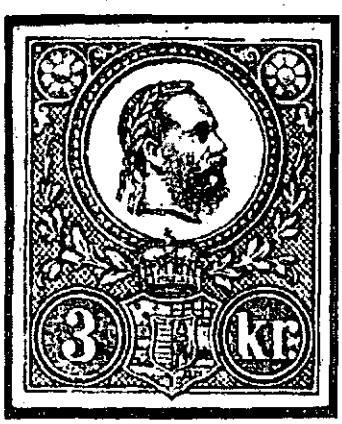

118. ábra

4. 2 kr sárga, kőnyomat, bélyegpapiroson
3 kr élénk zöld, kőnyomat, bélyegpapiroson
5 kr karminrózsaszínű, kőnyomat, bélyegpapiroson
10 kr világoskék, kőnyomat, bélyegpapiroson
15 kr világosbarna, kőnyomat, bélyegpapiroson
25 kr halvány ibolya, kőnyomat, bélyegpapiroson

E színes próbákat a bélyegek nyomóköveiről nyomtatták, tehát ugyanazon típusaik vannak, mint a levélbélyegeknek (118. ábra).

Payer a Dessewffy-gyűjtemény színes kőnyomású próbáit narancssárga, zöld, rózsa, kék, barna és lilaszínűeknek, a Poppovits-gyűjteményben levőket pedig, világossárga, világoszöld, világosrózsa, világoskék, világosbarna és ibolyaszínűeknek nevezte. A különböző elnevezések ellenére is bizonyos, hogy ugyanazon, 4. alatti próbanyomatokról van szó. Ugyanott, a Poppovits-gyűjtemény 5 krajcárosának ibolyakék változata nyilvánvaló elírás, 10 krajcáros ibolyakék helyett.

A Donau-Post szerint, a Turóczi-gyűjteményben volt olyan 15 krajcáros barna próbanyomat is, ugyancsak fehér papiroson, amely a 4. alatti 15 krajcárossal nem volt azonos.

5. 2 kr fekete, réznyomat, fehér papiroson
3 kr fekete, réznyomat, fehér papiroson
5 kr fekete, réznyomat, fehér papiroson
10 kr fekete, réznyomat, fehér papiroson
15 kr fekete, réznyomat, fehér papiroson

A Donau-Post szerint, a Turóczi-gyűjteményben voltak ilyen, fekete réznyomású próbák.

6. 5 kr fekete, réznyomat, fehér kartonpapiroson
10 kr fekete, réznyomat, fehér kartonpapiroson
15 kr fekete, réznyomat, fehér kartonpapiroson
25 kr fekete, réznyomat, fehér kartonpapiroson

Biró e próbanyomatoknál három gyűjteményre is hivatkozott.

119. ábra

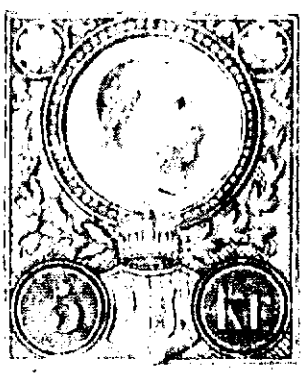

120. ábra

7. 3 kr fekete, réznyomat, 0.04 mm vékony papiroson
5 kr fekete, réznyomat, 0.07 mm vékony papiroson

A Bélyegmúzeum gyűjteményében levő próbanyomatok (119—120. ábra).

A Donau-Post szerint, a Turóczi-gyűjteményben fekete 5 krajcáros réznyomat, normál vastagságú sárgás papiroson is megvolt.

8. 2 kr narancssárga, réznyomat, kékkockás hátoldalú fehér kartonpapiroson
   3 kr zöld, réznyomat, kékkockás hátoldalú fehér kartonpapiroson
   5 kr rózsaszínű, réznyomat, kékkockás hátoldalú fehér kartonpapiroson
   10 kr kék, réznyomat, kékkockás hátoldalú fehér kartonpapiroson
   15 kr barna, réznyomat, kékkockás hátoldalú fehér kartonpapiroson
   25 kr ibolya, réznyomat, kékkockás hátoldalú fehér kartonpapiroson

Biró szerint három gyűjtemény is tartalmazott ilyen próbanyomatokat.

9. 2 kr sárga, réznyomat, barnás kartonpapiroson
   3 kr zöld, réznyomat, barnás kartonpapiroson
   5 kr rózsaszínű, réznyomat, barnás kartonpapiroson
   10 kr kék, réznyomat, barnás kartonpapiroson
   15 kr barna, réznyomat, barnás kartonpapiroson
   25 kr ibolya, réznyomat, barnás kartonpapiroson

Biró szerint két gyűjteményben, köztük a Dessewffy-félében is.

10. 5 kr karmin, réznyomat, fehér kartonpapiroson

A Bélyegmúzeum gyűjteményében (121. ábra).

121. ábra

11. 2 kr narancssárga, réznyomat, sárgás kartonpapiroson
    5 kr karmin, réznyomat, sárgás kartonpapiroson

Payer és Biró adatai. A Donau-Post felsorolásában sárga 2 krajcáros, vastag sárga kartonon, a karmin 5 krajcáros pedig vékony zöld kartonpapiroson is szerepel.

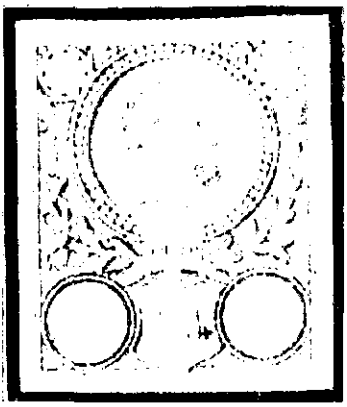

122. ábra

123. ábra

12. — — narancs bélyegpapiroson
— — sárgászöld bélyegpapiroson
— — karmin bélyegpapiroson
— — világoskék bélyegpapiroson
— — sötétbarna bélyegpapiroson
— — ibolya bélyegpapiroson

E próbanyomatokat az eredeti, értékjelzés nélküli rézmetszet egyik galvánmásolatáról, a bélyegek színeiben nyomtatták (122. ábra). A bélyegkép bal oldali üres, kerek mezőjében és az azt körülvevő két kör között lévő színes foltok a galvánmásolatot ért sérülések nyomai. Színváltozatai is ismeretesek, így a barnásnarancs és a karminvörös, valamint a legjelentékenyebb, a 15 krajcáros bélyeg színének vörösbarna változata, amelyik nagymértékben különbözik a másik barna színtől.

A Donau-Post ez értékjelzés nélküli próbanyomatoknak címletenként kétféle színét sorolta fel, az egyik fajtát normál papiroson (narancs, világoszöld, karmin, világoskék, világosbarna és világos ibolya), a másikat — a Turóczi-gyűjteményből — fehér kartonon (olajsárga, smaragdzöld, lilakarmin, ultramarin, vörösbarna és ametisztlila). A normál papirosúakra vonatkozólag azt a feltevést közölte, hogy azok az 1883-as újnyomatokhoz készült próbák, mert színeik az újnyomatok színeivel egyeznek. Valójában azonban, e próbanyomatok színei a forgalomba bocsátott bélyegek, nem pedig az újnyomatok színeihez hasonlítanak. Kartonpapiroson való előfordulásukról e közlésen kívül nincs más adat és bizonyos, hogy ugyanazon papiros kétféle megnevezéséről van csak szó. A Donau-Postban található azon megjegyzés, hogy e próbanyomatok rajza a végleges bélyegekétől eltér — téves.

Dessewffy feljegyzéseiben az értékjelzés nélküli próbanyomatok között fekete is szerepel. Dessewffy és Payer ugyanis a tervezetek VI. csoportjába tartozó 30. sz. kőnyomatot is a végleges bélyegképnek ez értékjelzés nélküli próbái közé sorolták. Dessewffy mint kőnyomatot, Payer pedig mint réznyomatot.

13. 5 kr
a) palaszürke, bélyegpapiroson, enyvezve és fogazva
b) barnásfekete, bélyegpapiroson, enyvezve és fogazva

E próbanyomat a százképes nyomólemezről készült. Két fő színe sokféle árnyalatban fordul elő. Fogazata a levélbélyegekével azonos, $9\frac{1}{4}:9\frac{1}{2}$-es keretfogazat (123. ábra). Előfordulnak hamis $11\frac{1}{2}$-es és 13-as fogazattal, illetve ezek vegyes fogazatával is. E hamis fogazatokat olyan íveken alkalmazták, amelyek papirosát az eredeti — $9\frac{1}{4}:9\frac{1}{2}$-es — fogazatuk nem ütötte át teljesen.[103] E próbának kettősnyomata is ismeretes.

Az első újságbélyeg próbanyomata

124. ábra

14. (1 kr) fekete, kőnyomat, 0,055 mm vékony papiroson

A Bélyegmúzeum gyűjteményében (124. ábra).

Biró ez újságbélyegnek fekete kő- és könyvnyomású, valamint téglavörös kőnyomású próbáit is felsorolta, ez utóbbiakat: fehér kartonon, világoskék papiroson és kékkockás hátoldalú kartonon. Biró mindkét fekete próbanyomata feltehetően a 14. alattival azonos. Téglavörös kőnyomású próbákról e forráson kívül nincs más adat.

A második újságbélyeg próbanyomatai

15. (1 kr) fekete, könyvnyomat, megsárgult papiroson (selejtezett irat)
16. (1 kr) téglavörös, könyvnyomat, megsárgult papiroson
(1 kr) téglavörös, könyvnyomat, barnáslila rajzmintás hátoldalú, fehér papiroson
(1 kr) téglavörös, könyvnyomat, sárga rajzmintás hátoldalú fehér, papiroson
(1 kr) vörösnarancs, könyvnyomat, fehér kartonon
(1 kr) vörösnarancs, könyvnyomat, kékkockás hátoldalú kartonpapiroson

103 Lásd Bíró Marcel A magyar bélyegek fogazási, utánvonalkázás- és értékszámjegy-hamisítványairól, Tabulárium 1921. 96. o.

A vörösnarancs próbanyomatok a Donau-Post adatai. Ezeken kívül, ott még sárga papirosú vörösnarancs és rózsaszínű, valamint kék papirosú vörösnarancs próbanyomatok is szerepelnek.

A Payer művében próbanyomatok közé sorolt két fekete és öt színes próba a tervezetek próbanyomatai közé tartozik. Ugyanezeket Biró is a próbanyomatok közé sorolta. E források ugyanis a tervezetekről és a kivitelezendő bélyegről készült próbákat együtt sorolták fel. Az újságbélyegnek a levélbélyegek színeiben nem készültek próbanyomatai, ilyeneket csak az egyik tervezetről készítettek (110. ábra).

AZ ELSŐ KÉTKRAJCÁROS

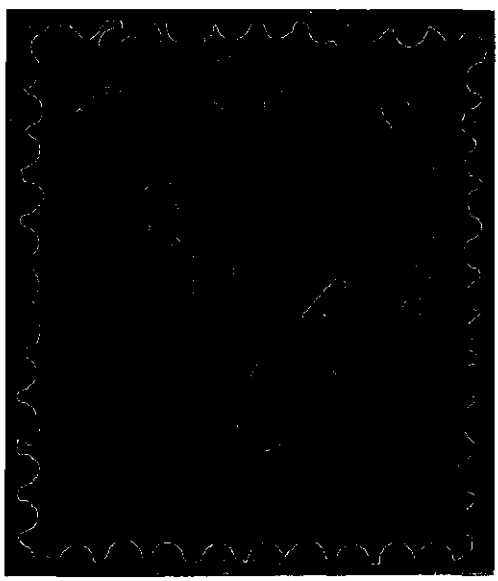

125. ábra

Az 1871-es kiadás történetéből ismeretes, hogy a postaigazgatóság az államnyomda első gyártmányai közül a levélbélyegek és a bélyeges borítékok megjelentetését csúnya külsejük miatt nem engedélyezte, az ugyanolyan kifogás alá esett levelezőlapokat és postautalványokat pedig csak kénytelenségből bocsátotta forgalomba. A posta e döntésével 7 820 000 kinyomtatott és 360 000 kikészített levélbélyeget semmisített meg. A kikészített — enyvezett és fogazott — levélbélyegek 2 és 5 krajcáros címletűek voltak, amelyek közül a 2 krajcáros néhány íve elkerülte sorsát, és azokat több mint két évvel később bérmentesítésre fel is használták. Ma már nem állapítható meg, hogy e 2 krajcárosok milyen véletlennek köszönhették fennmaradásukat, és az sem, hogy milyen körülmények között jutottak forgalomba. Erre vonatkozólag csak feltevésekről lehet szó. Így, lehetséges, hogy a bemutatott mintaívek a postaigazgatóságon maradtak, és miután ott később rájuk akadtak, ahelyett hogy megsemmisítették vol-

na, azokat is forgalomba bocsátották. Lehet azonban, hogy bár a mintaíveket is visszaszállították az államnyomdába, a 2 krajcárosok e néhány íve nem került a megsemmisítésre váró anyag közé, és így maradt meg a megsemmisítendő készletből e kis mennyiség. Ezek az ívek azután később, már a réznyomású gyártmányokkal együtt, kerültek bele az egyik bélyegszállítmányba. Magyarország első levélbélyeg-gyártmánya ez a 2 krajcáros bélyeg, amelyet kőnyomással állítottak elő, és amely létrejöttét és fennmaradását is ilyen különleges körülményeknek köszönhette (125. ábra).

Az 1871-es kiadás valamennyi Ferenc József-fejes bélyegének képe alapjában véve azonos, az első 2 krajcáros azonban a rézbe metszett kép eredeti vonalait tökéletlenül reprodukálta, erősen torzította. A bélyegkép színes vonalai általában vastagabbakká, a fehér felületek pedig kisebbekké váltak, úgyhogy a képrészletek eredeti formái megváltoztak rajta. E bélyeg nem annyira a későbbi kőnyomású, majd réznyomású bélyegekre, mint inkább a korai levelezőlapok rányomott bélyegére emlékeztetnek. Packás nyomata szinte első pillantásra elárulja a rokonságot a levelezőlap 2 krajcárosával, de e két bélyegnek több olyan közös sajátossága is megállapítható, amelyek a kő- és a réznyomású bélyegeken egyaránt hiányoznak. Az első 2 krajcárosnak ez utóbbiakétól eltérő jellege és kedvezőtlen külseje is, nyomókövének eredetére és annak kikészítési módjára vezethető vissza. Az első 2 krajcáros és a levelezőlap-bélyeg képein megállapítható hasonlóság pedig arra mutat, hogy az első 2 krajcáros nyomókövének és a levelezőlap-bélyeg nyomódúcainak kikészítéséhez azonos nyomóformából indultak ki. Ez azt jelenti, hogy az első levélbélyeg-gyártmányok képét könyvnyomóformáról vitték át kőre. Ez volt az alapvető oka a bélyegek ellen emelt kifogásoknak, de ezenkívül, talán még a nyomókő kikészítése sem volt megfelelő, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy a kinyomtatott gyártmányok minősége nem ütötte meg a kívánt szintet.

A Ferenc József-fejes bélyegképet a levélbélyegekhez választott réznyomásnak megfelelően, tükörállásban metszették rézbe. A bélyegek gyorsabb megjelentetése érdekében azonban, először kőnyomású előállításukra került sor, a rányomott bélyegekhez pedig a könyvnyomást választották. Az eredeti metszet értékjelzéssel már ellátott galvánmásolatai nemcsak a réznyomólemezek készítéséhez voltak szükségesek, hanem alapul szolgálhattak a kőnyomóformákhoz is, mert e mélylemezekről a bélyegképet tükörállásban vihették át a kőre. A rányomott bélyegekhez szükséges könyvnyomó dúcok előállításához azonban az eredetileg tükörképű metszetnek sem mélyképű, sem domborképű galvánmásolatai nem voltak alkalmasak. A könyvnyomáshoz tükörállású, de domborképű nyomóformára volt szükség, amilyent a rendelkezésre állt nyomóformákból galván úton előállítani nem lehetett. Ehhez, a kép átfordítására, vagyis olyan műveletre volt szükség, amellyel mélynyomásra szolgáló formából magasnyomáshoz alkalmasat alakíthattak ki. A feladat tehát az volt, hogy tükörképű mélylemezből tükörállású, de domborképű nyomóformát állítsanak elő. Ezt a műveletet különféleképpen lehetett elvégezni, de nem ismeretes, hogy ehhez milyen módszert alkalmaztak.

A nyomódúcok előállításához az átfordítással nyert nyomóformára mindenesetre szükség volt, de a képnek kőre viteléhez történt felhasználása teljesen indokolatlannak látszik, hiszen az e célra sokkal megfelelőbb finom galvánmásolatok már rendelkezésre álltak. Az első 2 krajcáros képének sajátosságai-

ból és a levelezőlap 2 krajcárosához való hasonlatosságából megállapítható, hogy az államnyomda mégis, nemcsak a levelezőlap és a postautalvány, hanem első alkalommal a levélbélyegek gyártásához is a könyvnyomóformából indult ki. A bélyegképet könyvnyomóformáról készített átnyomatokkal vitték át kőre. Ez okozta az első 2 krajcáros könyvnyomású jellegét, és ennek tulajdonítható csúnya külseje is, amelyet az átnyomások torzítása is csak fokozott, és amelyhez talán még a nyomókövek elsietett kikészítése is hozzájárult.[104]

Az első 2 krajcáros képrészleteinek sajátosságai a következők (126. ábra):

126. ábra

A jobb oldali külső keretvonal a felső sarok alatt sérült, szakadozott, vagy hiányzik; a rozetta második szirmának magasságában, a belső keretvonal is megszakad ott. A fej fehér felületét színes pöttyök borítják. A babérkoszorú homlok fölé kinyúló levelének végződése, tompa. A nyak alapvonala alul is zárt, tömör vonal, a normál kőnyomatosokra és általában a réznyomatosokra is jellemző törés, vagy beöblösödés nélkül. A gyöngykeret belső köre a jobb oldali 17—18. gyöngyszem között megszakad, vagy elvékonyodik (a gyöngyszemek számozását lásd a normál kőnyomatosok típusjeleinek ismertetésénél). A korona oldalsó pántjait jelző körívek hiányoznak. A korona két oldalán, a rányomott bélyegekre általában jellemző széles festékfelrakódás itt is megtalálható. Az értékjelzések elvesztették eredeti, éles kontúrjaikat. A rozetták szirmai részben formátlan idomokká torzultak. Az alaphálózat mindenhol szakadozott. A 2 kraj-

104 Czakó Elemér szerint a könyvnyomóformát a kép fotokémiai átvitelével és maratással állították elő. E. Mueller szerint a kép átfordítását Magyarországon nem tudták volna elvégezni, hanem azt a bécsi udvari és állami nyomda az ún. aranyeljárással végezte el, amelyet ott az osztrák távírdabélyegek esetében, majd később Montenegró első bélyegeinél is alkalmaztak. Ennek az eljárásnak a lényege abban állt, hogy a tükörállású mélyképű galvánmásolat mélyedéseit aranyporral töltötték ki, majd a rézlemez felületét addig maratták, amíg az aranyréteg kellőképpen ki nem emelkedett a rézlemez síkjából.

Arra a lehetőségre, hogy az első gyártás alkalmával a bélyegképet könyvnyomóformáról vitték át kőre, Czakó Elemér mutatott rá először, aki a posta 1871. január 27-i bírálatából és a postautalványok bélyegeiből, valamint valamelyik próbanyomatból következtette ezt.

cáros e jellegzetességei annál szembeötlőbbek, minél több festék került a bélyegre.

Az első levélbélyegeket százas ívekben nyomtatták, amint az az államnyomda első gyártmányairól készült kimutatásból kétségtelenül kitűnik. Az első 2 krajcáros ismert decentrált példányairól, amelyeken a szomszédos bélyegkép keretvonalának a nyoma is rajta van, megállapítható, hogy a bélyegek az íven egymástól vízszintesen 1,75 – 2 mm, függőlegesen pedig kb. 2 mm távolságra helyezkedtek el (127 – 128. ábra). A százképes nyomókövét, feltehetően, a második kőnyomású gyártáshoz hasonlóan készítették el, ami azt jelenti, hogy az első 2 krajcárosnak is keletkeztek típusai. Ezek megállapítását azonban a bélyegkép vonalainak elmázoltsága nagymértékben megnehezítené, ha ugyan a bélyeg ritkasága miatt erről egyáltalában szó lehetne.

127. ábra

128. ábra

E bélyeg papirosának nincs vízjele. Kissé érdes felületű, átlagosan 0,11 – 0,12 mm vastagságú fehér a papirosa, amely a normál kőnyomatosokénál vastagabb, de azonos struktúrájú.

Az első 2 krajcáros színe krómsárga, amely világosabb és sötétebb árnyalatban is előfordul. Ez különbözik a második kőnyomású 2 krajcáros színeitől, de hasonlóbb a korai levelezőlapok bélyegének színéhez. A 2 krajcárosnak, a bélyegek május 1-i megjelenését közlő rendeletben megadott sötétsárga színe, a háromféle Ferenc József-fejes 2 krajcáros bélyeg közül, erre a bélyegre illik leginkább.

E 2 krajcáros használatlanul még nem fordult elő, így az enyvezése sem ismeretes, de feltételezhető, hogy az a következő gyártmányokéval megegyezett.

Fogazata a többi Ferenc József-fejes bélyeghez is használt $9\frac{1}{4}$: $9\frac{1}{2}$-es keretfogazat. Az első 2 krajcáros fogazata azonban, a rendelkezésre álló példányokból ítélve, élesebb és szabályosabb, mint a normál kőnyomatosoké, ami annak tulajdonítható, hogy a fogazógépek az első gyártmányok fogazásakor még jobb állapotban voltak.

Az első 2 krajcárosok felhasználására csak akkor került sor, midőn ebből a címletből már régóta a réznyomásúak voltak forgalomban. Az eddig ismert

példányokat mind a pesti főpostán használták fel, és a bélyegzéseik keltezéseiből ítélve, felhasználásuk csak néhány napra korlátozódott. E, bélyegzéseiken alapuló feltevések egyébként a bélyeg előfordulásának ritkaságával is összhangban állnak. Eddig kétféle bélyegzése ismeretes. Az egyik, 30-áról, illetve 31-ről kelt nappali bélyegzés, amelyeken hiányzik az év és a hónap jelzése (126. ábra). A másik fajta bélyegzés kelte: 1873. augusztus 9. este 10—11 között (125. ábra). A nappali bélyegzés is minden bizonnyal 1873-ban, mégpedig július, vagy esetleg augusztus hónapban kelt.

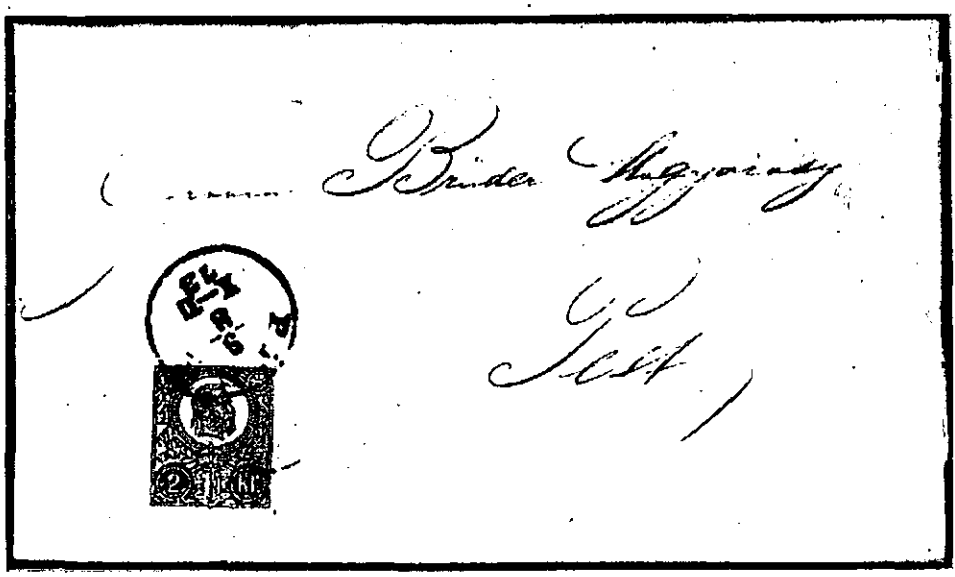

129. ábra

Az első 2 krajcáros eddig csak nyomtatvány bérmentesítéseként fordult elő és lehetséges, hogy forgalmának rövid tartama alatt a pesti főpostán egész készletét így használták fel (129. ábra). E bélyeg teljes küldeményen, vagy akár levéldarabon fennmaradt példányainak többletértéke a normál 2 krajcárosok ilyen felárához képest lényegesen magasabb. Összefüggő példánya egyáltalában nem ismeretes.

E bélyeg kinyomtatott és kikészített példányszáma, ellentétben a többi Ferenc József-fejes bélyegével, pontosan ismeretes. Az államnyomda kimutatásának tanúsága szerint, e bélyegből 2100 ívet készítettek ki. Mégis, erre a bélyegre vonatkozólag áll a legkevesebb olyan adat rendelkezésre, amelyekből a ténylegesen felhasznált példányok számára lehetne következtetni. A bélyeg ritkasága az egyetlen támpont, amelyből azonban egyelőre csak annyit következtethetünk, hogy elenyésző mennyiség került belőle felhasználásra. Nemrég történt publikációjáig e bélyegről csak kevesen szerezhettek tudomást és legfeljebb, mint a normál 2 krajcáros egyik ritka sárga színváltozatát tartották számon. A jövőben még piacra kerülő, illetve ismeretessé váló példányok szá-

mából ritkaságuk pontosabb fokát is meg lehet majd állapítani, és a szaporodó adatok talán e bélyeg példányszámára vonatkozó feltevéseket is lehetővé fogják tenni.[105]

A fentebb leírt és az ábrákon is megismerhető jellegzetességei minden kétséget kizáróan megkülönböztetik e bélyeget a normál 2 krajcárosoktól. A bélyeg színe pedig egymagában is elegendő e bélyeg felismeréséhez, a normál 2 krajcárosok széles skálájú sárga színcsoportjában ilyen szín nem fordul elő. E szín megismerésére a magyar posta Bélyegmúzeumában található példányok alapján minden hazai gyűjtőnek, illetve a múzeum látogatóinak lehetősége nyílik.

Látszólag nagyobb nehézséget jelenthet e bélyeg hamisítványainak a felismerése, mert bizonyos, hogy ilyenek is meg fognak jelenni a piacon, és természetesen a levelezőlapok bélyegeit fogják erre a célra felhasználni. Bármennyire veszélyesnek is látszik azonban első pillanatra, hogy a hamisításhoz ennyire hasonló és egyelőre könnyen beszerezhető bélyeg áll rendelkezésre, a hamisítás felismerésének nem lesz akadálya. Eltekintve a két bélyeg kétféle nyomdai kivitelétől, és az esetleg jól sikerült hamis fogazatról, amelyek felismerése megfelelő szakismeretet igényel, a papiros, a nyomás és színárnyalat különbsége, valamint a bélyegzés, feltétlen buktatót jelentenek a hamisítók számára. A kétféle bélyeg alkotó tényezőinek különbözősége részben egyszerű összehasonlítással, részben némi gyakorlatot igénylő benzin alatti, vagy kvarclámpás vizsgálattal biztosan megállapítható. Mindent egybevetve, e bélyegek hamisítványai sem jelenthetnek nagyobb veszélyt, mint bármelyik ritka bélyeg hamisítványai. A 2 krajcáros esetében nagy előnyt jelent a hamisítványok felismeréséhez az a körülmény, hogy pontosan tudjuk, milyen szempontokból és mely részleteiben kell a bélyeget vizsgálat tárgyává tenni. Az első 2 krajcáros ismertetőjelei és a ritka bélyegekkel szemben tanúsítandó kellő elővigyázat már eleve kudarcra kárhoztathat minden megtévesztési próbálkozást.

105 Addig is, míg erre sor kerülhet és a katalógusok meg árjegyzékek elérkezettnek látják az időt, hogy közönségüket e bélyeg létezéséről tájékoztassák, nem szabad szem elől téveszteni, hogy a katalógusoknak a normál 2 krajcáros sárga színváltozatára vonatkozó árai az első 2 krajcáros értékeléséhez nem szolgálnak alapul. E bélyeg katalogizálásának folyamata egyébként már megindult. Elsőként Stanley Gibbons világkatalógusa, az 1967-es kiadásába iktatta be ezt a bélyeget, mint Magyarország első bélyegét és e katalógus ennek következtében a bélyegek számozását is megváltoztatta.

A KŐNYOMATOSOK

LEVÉLBÉLYEGEK

NYOMÓFORMÁK

A kőnyomású bélyegek gyártásának részleteiről és így, természetesen nyomóköveiről, különösen pedig azok elkészítésének folyamatáról nem maradtak fenn egykorú adatok. A kőnyomóformák közül — nem úgy, mint a rézés a könyvnyomóformákból — egyetlen egy sem maradt meg, megsemmisítésükre még az 1871. esztendő folyamán sor került. Az első kőnyomású gyártmányok nyomóformáit 1871. április 4. előtt, a május 1-én forgalomba bocsátott kőnyomatosokéit pedig a réznyomólemezek elkészítése után semmisítették meg. A nyomókövek egyetlen rendelkezésre álló közvetlen adata az anyagukra vonatkozik, amely szerint az solenhofeni sárga mészkő volt. Más támpontok hiányában, a nyomókövek egyéb adataira részben az 1871-es kiadás ismeretessé vált hivatalos irataiból, részben a kőnyomatosokkal kapcsolatos filatéliai kutatások eredményeiből lehet következtetni. Mindenesetre, e következtetések még elkészítésük folyamatára is kiterjedhettek.

Ami a nyomókövek képeinek számát illeti, erre vonatkozólag elsősorban a bélyegek megjelenését közlő rendelet szolgáltatott adatot. Ez százas bélyegívet említ, de ez adattal szemben régebben, úgy látszik, az a kétség is felmerült, hogy vajon nem a végleges réznyomású bélyegekre vonatkozott-e, a kőnyomatosokat pedig esetleg kisebb ívekben nyomtatták? A nyomókő képeinek számára ugyanis már Payer is kitért a művében, azt állítva, hogy a nyomóköveken a képek öt vízszintes és öt függőleges sorban helyezkedtek el, de ezt az állítását nem indokolta. H. Griebert, a kőnyomású bélyegek típusainak felfedezője is foglalkozott e kérdéssel és ő kutatásai alapján — mondhatjuk, helyesen — azt állapította meg, hogy tíz vízszintes és tíz függőleges sorból álló ívekben nyomtatták e bélyegeket. A százas ív, illetve a százképes nyomókő mellett szól, a típusokkal kapcsolatos bizonyítékokon kívül, a kőnyomású bélyegek nyomtatásához használt papirosívek ismert mérete is, ha ezt összehasonlítjuk a bélyegek próbanyomatainak ismert ívszélméretével. A százas ívek legfőbb bizonyítéka azonban a bélyegek fogazata, amely az 1867-es és az 1871-es réznyomású bélyegekével egyforma, illetve azonos, száz bélyegből álló ívek fogazására szolgáló keretfogazógéppel készült. E filatéliai következtetéseken alapuló megállapításokat, úgy tűnik, közvetlen bizonyítékként támasztja alá azon államnyomdai kimutatás, amely a kinyomtatott kőnyomású bélyegek példányszámát százas ívekben tüntette fel, ami egyúttal a százas nyomdai ív, vagyis a százképes nyomókő bizonyítékának tekinthető.[106]

106 A Péchy Imre i. m.-ben közölt kimutatás a példányszámot 200-as ívekben adta meg, mert akkor már 200-as ívek nyomtatására tértek át és ilyen egységben számoltak.

A kövek nyomófelületének terjedelme a képek méretétől, számától és egymástól való távolságuktól függött. A bélyegek mérete ismeretes és az átlagos képtávolságokat is hozzávetőlegesen ki lehet számítani az összefüggő példányokból. Ezekből az adatokból és a fogazógép kereteinek átlagos méretéből számítva, a kövek nyomófelülete kb. 21,5×25,5 cm volt. Bár a nyomófelület terjedelmének és azon belül a képek elhelyezkedésének a fogazógép kereteihez pontosan kellett volna igazodnia, a száz képnek a nyomóköveken való elhelyezkedése nem felelt meg e követelménynek. A képtávolságok ugyanazon nyomókövön is különböztek, és e távolságok a különböző címletek nyomókövein még inkább eltértek egymástól, sőt az is lehetséges, hogy a teljes nyomófelületek mérete is címletenként bizonyos határok között ingadozott.

E hosszmértékben kifejezhető eltéréseken kívül, a nyomókövek száz képének egymáshoz viszonyított állása sem volt megfelelő, amennyiben a képek tengelyei, pontosan véve, nem voltak mindig párhuzamosak egymással. A nyomófelületeknek e pontatlansága címletenként különbözött, és néhol aránylag nagyméretű volt, amint az a bélyegek összefüggő példányaiból megállapítható.

A méretbeli eltérések és egyéb pontatlanságok a nyomókő elkészítéséhez vezető műveletek során keletkeztek. E nyomdai műveletek azonban nemcsak a bélyegképek elhelyezkedését határozták meg és okoztak abban sok szabálytalanságot, hanem a bélyegkép rajzán is nyomokat hagytak. E nyomok révén ugyanazon ívről származó bélyegeket is megkülönböztethetjük egymástól. A nyomókőkészítés menetének rekonstrukciójára irányuló kísérlet éppen a képeken található nyomokból és az ezek révén megkülönböztethető képekből — a különböző képtípusokból — levonható következtetéseken alapul. A nyomóformákkal összefüggő kérdések tehát azért is érdeklődésre tarthatnak számot, mert hiszen szoros kapcsolatban állnak a bélyegképeken felfedezhető sajátosságokkal, az egymástól megkülönböztethető képtípusok számával, valamint az egyes képtípusok előfordulásának ritkaságával is. Az alábbiakban a nyomóformák készítéséhez vezető műveletek rekonstrukcióját vázolom.

A kőnyomóformák nyomófelülete kőre rögzített és megfelelő módon kikészített tükörállású kép, vagy ilyen képek sora, amely akár átnyomással egy másik kőre való átvitelre, akár pedig nyomtatással a kép sokszorosítására alkalmas. A kőnyomással sokszorosítandó kép első nyomóformája általában az *egyképes* eredeti kő. Bélyegek kőnyomású sokszorosítása esetében a nyomtatást végző nyomóforma, a *nyomókő*, általában több képet, a kőnyomatosok esetében száz képet foglalt magában. Ezért, ha más nyomóforma nem állt volna rendelkezésre, az egyképes eredetiről száz átnyomatot kellett volna készíteni, hogy a nyomókőre száz képet nyomhassanak át. E feladat meggyorsítására és egyszerűsítésére egy közbeeső nyomóformát, a *többképes* követ iktatták be, amelyet ugyancsak átnyomással állítottak elő. Ez úgy történt, hogy az egyképes eredetiről kellő számú átnyomatot készítettek, azokat az ún. beosztó ívre felszúrással rögzítették és azzal azután egyszerre nyomták át egy másik kőre. Az átnyomatokat a beosztó ív megjelölt helyeire szúrták fel. E helyek kijelölése a képeknek a bélyegíven leendő elhelyezkedésétől függött.

A többképes kő egy-egy átnyomata tehát már több képet tartalmazott és így, a nyomókőre átnyomandó száz képet ennek a nyomóformának a közbenjöttével sokkal kevesebb átnyomattal állíthatták össze. A többképes kőre átnyomott képek számát a nyomókő képeinek száma határozta meg, mert az

volt a cél, hogy a legkevesebb átnyomat készítésére legyen szükség. A kőnyomatosok százképes köve esetében tízképes kövek készítése volt a legcélszerűbb, ez ötödére csökkenthette az átnyomatok számát. Enélkül ugyanis, a százképes nyomókőhöz száz átnyomatra lett volna szükség, míg a tízképes kövek közbeiktatásával az összes szükséges átnyomatok száma a minimális húszra csökkenhetett. Tíz átnyomatra volt szükség a tízképes kő elkészítéséhez és ennek ugyancsak tíz átnyomatára a százképes nyomókőhöz, amely utóbbira az átnyomatokat természetesen szintén a beosztóívre felszúrva, egyszerre nyomták át. Nagy példányszám nyomtatása esetében nem volt elegendő egyetlen nyomókő. Ezért, ilyen esetben *százképes eredeti követ* is készítettek, amely a nyomókővel azonos nyomóforma volt, de amelyet az egyképes eredetihez hasonlóan nem nyomtatásra, hanem átnyomásokhoz használtak. A százképes eredetiről a szükségessé vált nyomóköveket a legegyszerűbb módon, egyetlen átnyomat átnyomásával készíthették el. A százképes eredeti készítését azonban nemcsak a nagy példányszámhoz szükséges több nyomókő indokolhatta, hanem az arról való gondoskodás is, hogy a nyomókő használhatatlanná válása, sérülése esetén százképes követ épségben tartalékolhassanak.

A bélyegek nyomóköveinek elkészítéséhez vezető nyomdai műveletek tehát a következőkben foglalhatók össze. A sokszorosítandó képet kőre rögzítették és kikészítették (130. ábra). Erről, a szükség szerint, kellő számú átnyomatot készítettek, azokat megadott távolságra a beosztóíven felszúrták, majd

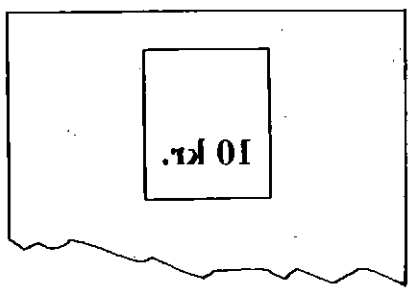

130. ábra. Egyképes eredeti kő

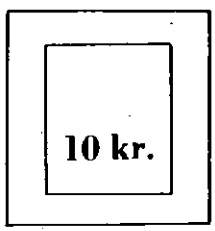

131. ábra. Az egyképes eredeti kő átnyomata

a kőre egyszerre átnyomták és kikészítették (131 – 134. ábra). Ezután a többképes kőről készítettek átnyomatokat, amelyeket egymástól adott távolságra szintén beosztó ívre szúrtak fel (135. ábra). Ez átnyomatok számát is a nyomókő, illetve a bélyegív képeinek száma szabta meg. A többképes kő e felszúrt átnyomatait a kőre egyszerre átnyomták és ott kikészítették. Ez utóbbi kő a kőnyomatosok esetében száz képet tartalmazott (136 – 138. ábra).

Ami az átnyomatok formáját illeti, kívánatosabb volt, hogy azok lehetőleg ne keskeny sávok, hanem két irányban egyformán kiterjedő felületek legyenek, amelyeken tehát a képek tömbszerűen, nem pedig egy sorban helyezkedtek el. A hosszú, keskeny átnyomatokkal végzett műveletek nagyobb hibaforrást jelentettek, pontos felszúrásuk nagyobb gondosságot igényelt.

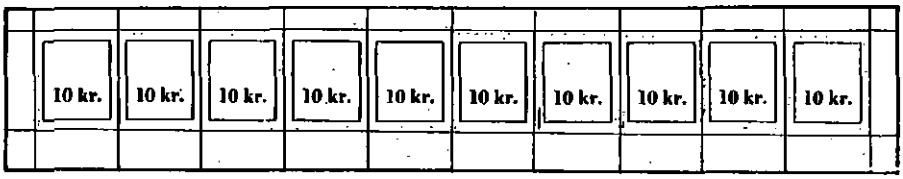

132. ábra. Beosztó ívre felszúrt átnyomatok

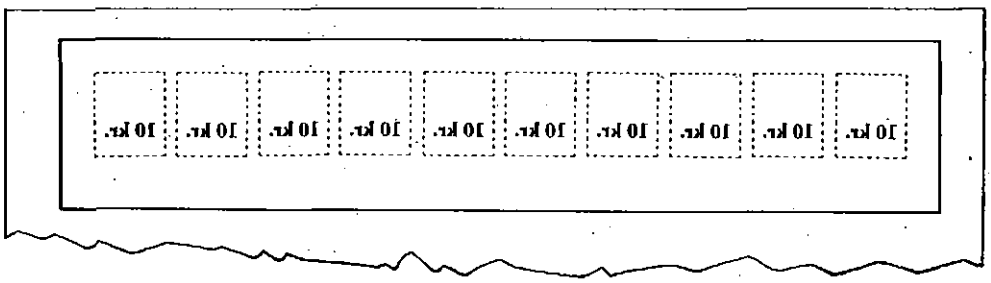

133. ábra. A felszúrt átnyomatok átnyomása

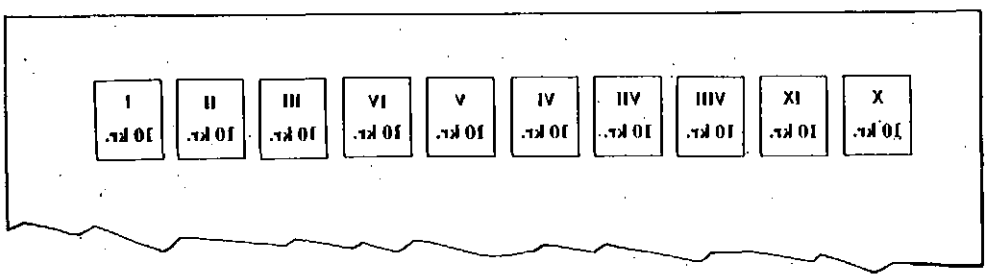

134. ábra. Tízképes kő, tíz különböző típusú képpel

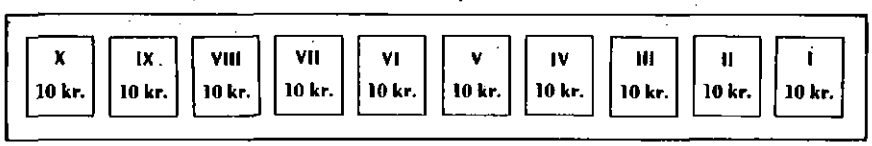

135. ábra. A tízképes kő átnyomata

A kőnyomóformákkal kapcsolatos fenti megállapítások általános érvényűek és alkalmasak lehetnek, hogy a százképes nyomókövek készítéséhez szükséges műveletek lényegét megismertessék. A hat kőnyomású levélbélyeg esetében azonban e műveletek, ami az egyképes kövek készítését és, egy címlet kivételével, a száz kép összeállítását illeti, a fenti sémától eltérően alakultak.

Az összes 1871-es Ferenc József-fejes bélyegek eredeti képei, így a kőnyomatosokéi is, a réznyomású bélyegekhez készült rézmetszet értékjelzéssel már ellátott mély galvánmásolatai voltak. A nyomókövek készítéséhez a képeket e mélylemezekről vitték át átnyomással kőre. A galvánmásolatok képeinek

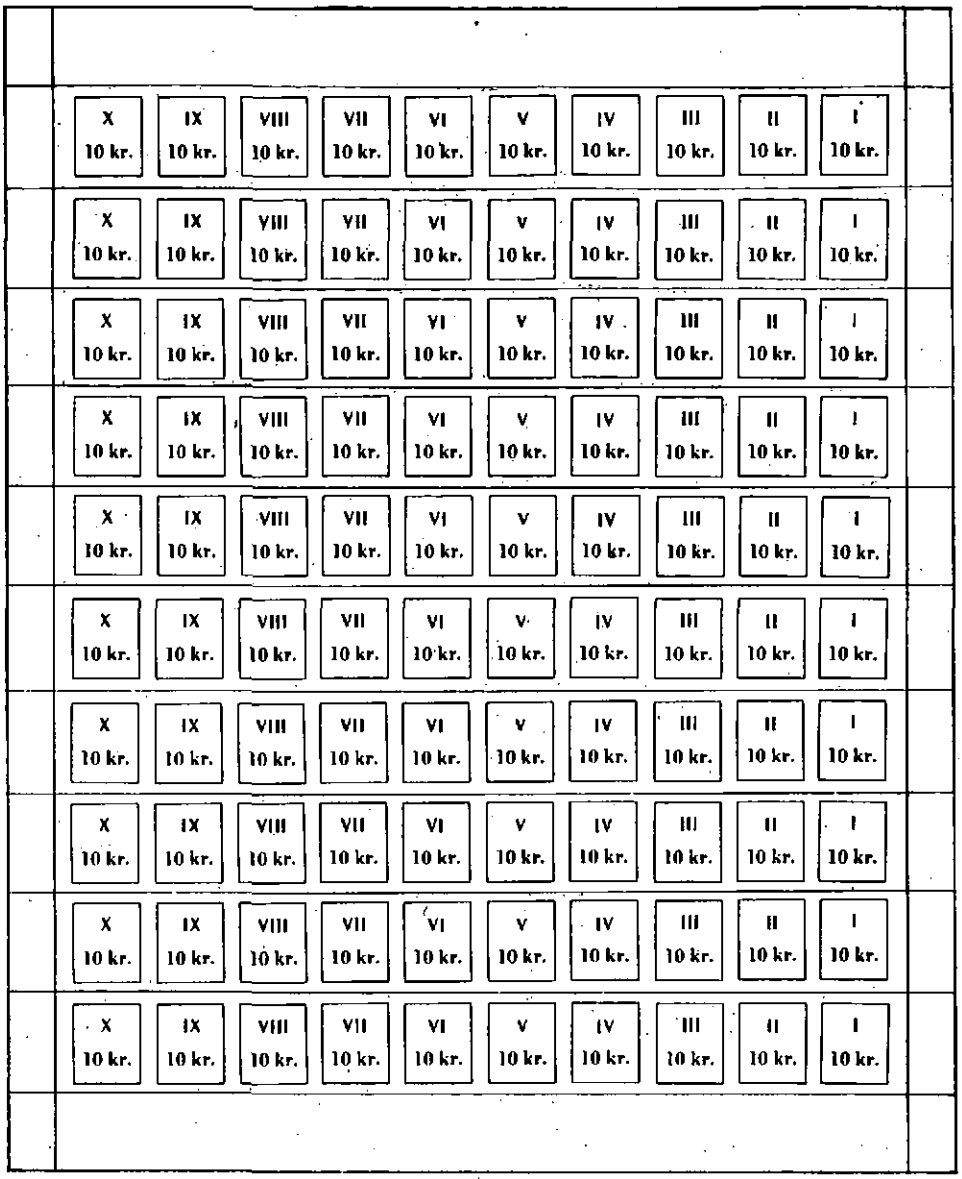

136. ábra. A tízképes kő beosztó ívre felszúrt tíz átnyomata

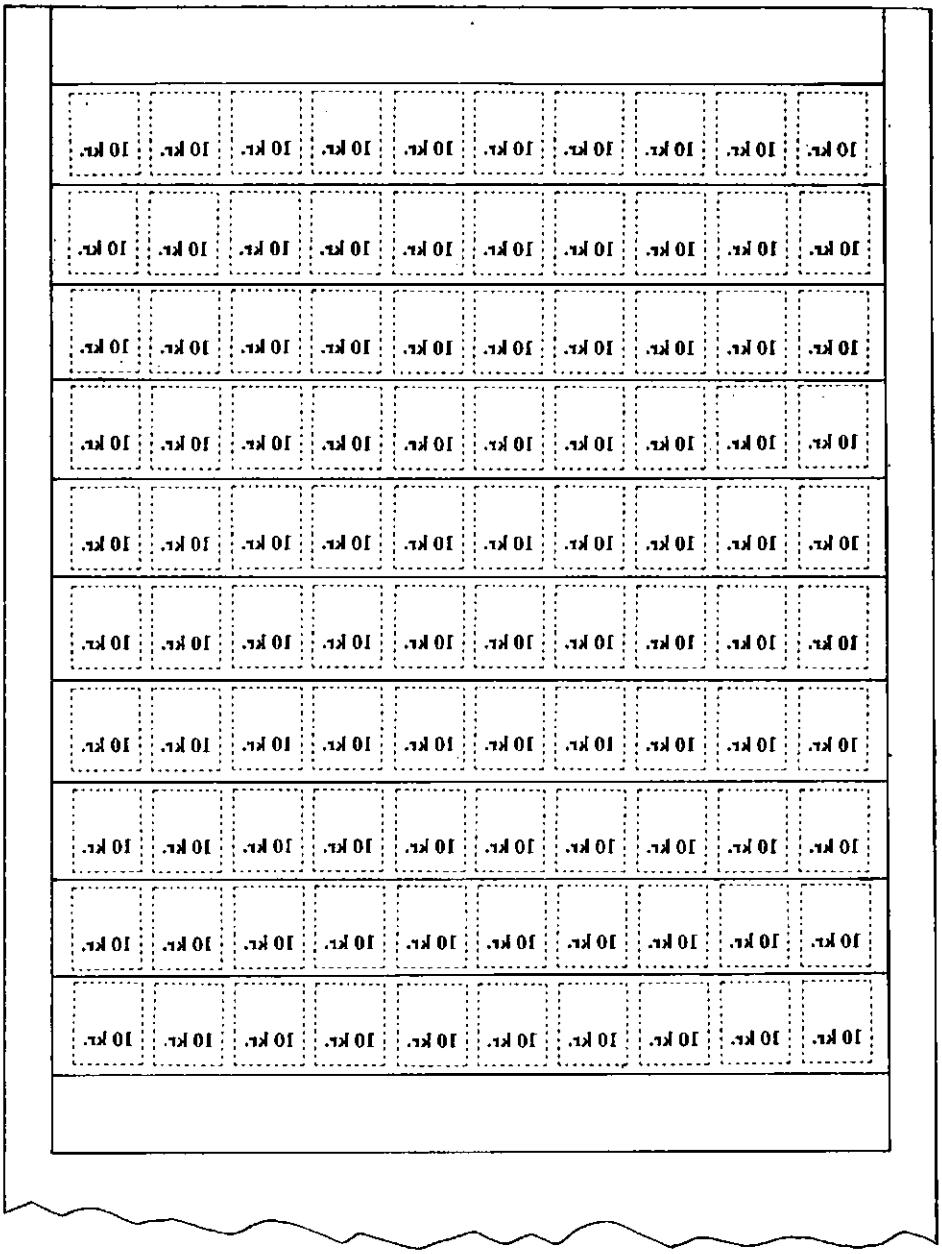

137. ábra. Száz kép átnyomása

138. ábra. Százképes kő, tízféle típusú képpel

kőre történt közvetlen átnyomását a képek teljes azonosságán kívül, a bélyegképek ún. metszetjelei bizonyítják. A hat címlet ez első kőre rögzítésével kapcsolatban még az is a feltevésem, hogy a kőnyomatosok esetében egyképes eredeti köveket egyáltalában nem, hanem mindjárt többképes köveket készítettek. A mélylemezekről tehát, címletenként nemcsak egy-egy képet, hanem a képek sorozatait nyomták át kőre. E feltevésre az ugyancsak a bélyegképpel kapcsolatos, a különböző átnyomások alkalmával keletkezett és a képek típusait is megkülönböztető rajzbeli eltérések összehasonlításai adtak okot. Ugyanis, egyrészt a többképes kőre, másrészt a százképes kőre történt átnyomások következményei között lényeges különbség állapítható meg, amennyiben közülük az első átnyomás több és jelentékenyebb nyomot hagyott a képeken, mint az utóbbi átnyomás. Márpedig, ha mindkét átnyomás kőről kőre történt, mint minden részletében azonos műveletnek a következményei is feltehetően azonosak lettek volna. A kétféle átnyomás különböző fokú hatása a két művelet között fennállott különbségre mutat, és erre adhat magyarázatot az a feltéves, hogy a többképes kőre mélylemezről nyomták át a képeket. A mélylemezekről végzett átnyomások ugyanis a képek torzításában nagyobb hibaforrást jelentettek.

A kiindulás talán mind a hat címlet esetében a tízképes kő volt, de az egyik címlet kivételével e kövek nem mindegyik képe volt átnyomásra, illetve sokszorosításra alkalmas. Ennek következtében, a száz képet a tízképes köveknek nem teljes, mind a tíz képét tartalmazó átnyomataival kellett összeállítani. Ez a körülmény a minimálisnál több átnyomat készítését tette szükségessé, és a száz kép összeállítását több-kevésbé hosszadalmasabbá és körülményesebbé tette. A száz kép ilyen összeállítása azzal a következménnyel is járt, hogy az azonos, illetve a különböző típusú képek a nyomóköveken címletenként különböző rendszerben, illetve rendszertelenségben helyezkedtek el. Annak oka, hogy a többképes kövek átnyomatainak nem mindegyik képe volt használható, a többképes kőre végzett átnyomások folyamán elkövetett hibákban rejlett.

A sokszorosítandó kép vonalai az átnyomások folytán kisebb-nagyobb módosulásokat szenvedhettek. Az eredeti vonalak e módosulásai ugyanazon címlet képeit is megkülönböztetik egymástól. Az így létrejött képtípusok megkülönböztetése a bélyegképpel kapcsolatos ismeretek körébe tartozik. Az átnyomások e következményein, vagyis a rajz bármelyik részén keletkezett kisebb torzulásokon, hibákon kívül, előfordult, hogy a kép teljes egészében, vagy egyik részletének valamilyen feltűnő hibája miatt sokszorosításra alkalmatlanná vált. Ha a kép átnyomatának ilyen hibáját a többképes kő készítésekor idejében észrevették, a felszúrandó egyképes átnyomatok közül kiselejtezték, vagy a már esetleg felszúrt átnyomatok közül eltávolíthatták és egy másikkal pótolhatták. Amennyiben azonban a használhatatlan képet a többképes kőre mégis átnyomták és csak azután vették észre a kép hibáját, vagy pedig a hiba a többképes kőre végzett átnyomással történt, az esetben a többképes kő átnyomataiból kellett a hibás képet eltávolítani. Ez akár e kő átnyomatainak felszúrása előtt, akár azután is megtörténhetett. Ha a hibás kép az átnyomat képsorozatának első, vagy utolsó tagja volt, az átnyomatokról levágták, ha azonban a sorozatnak egyik középső képét kellett eltávolítani, azt csak az átnyomat szétvágásával érhették el. Az esetben tehát, ha a többképes kő hasz-

nálhatatlan képet, vagy képeket tartalmazott, a száz képet csonka átnyomatokkal és azok kiegészítgetéseivel állíthatták csak össze. Tekintve pedig, hogy az átnyomatokkal kapcsolatban fellépett nehézségek és azok áthidalásának módjai is, címletenként különböztek egymástól, a száz kép összeállításának menete és módja is címletenként különböző volt. Ezért, az átnyomatok felszúrásának rendjére és ennek következtében a bélyegíven a különböző típusú képek elhelyezkedésére sem, általános érvényű szabály nem állítható fel.

Minden olyan esetben, midőn a száz képet nem tízes, vagy ötképes átnyomatokkal állították össze, a képeknek típusaik szerinti elhelyeződése a nyomókövön szükségképpen rendszertelen, vagy legalábbis aszimmetrikus volt. Eleve ilyen volt azoknak a címleteknek a nyomóköve, amely kilenc vagy hat képtípusból állt. E címletek átnyomatainak használható része a beosztó ív vízszintes sorait nem töltötte be, hanem ahhoz kiegészítésül átnyomatok egy, vagy több képét kellett még külön felszúrni. E kiegészítések alkalmával az átnyomatok képei különböző sorrendben kerülhettek egymás mellé, de a vízszintes sorok összeállítását is az átnyomatok különböző részeivel kezdhették el. A képtípusok szempontjából aszimmetrikus nyomóköveken tehát, különböző képtípusokkal kezdődhettek, vagy végződhettek a vízszintes sorok és a képeknek különféle sorrendje alakulhatott ki azokban. A képek ilyen elhelyezkedése természetesen azzal járt, hogy a függőleges oszlopokban megszakadt az azonos képtípusoknak az egész kőre kiterjedő ismétlődése és különbözőek is kerülhettek egymás alá. Az egyik címletnél pedig, amelynek tízképes átnyomata formájában is különbözött a többitől, a függőleges oszlopokban a képtípusok szabályos váltakozásának rendje is megbomlott.

A sokszorosításra alkalmatlan képektől eltekintve, hibátlan képek átnyomatai is megsérülhettek, ami akár az átnyomat felszúrása előtt, akár azután is bekövetkezhetett, illetve azután is kiderülhetett. Az ilyen sérült képet is vagy az átnyomatról, vagy a beosztó ívről lehetett eltávolítani és ott másikkal pótolni. Ha valamelyik címlethez több nyomókőre volt szükség és a százképes eredeti átnyomatának sérült meg valamelyik képe, ezt a képet is cserélni kellett. Ennek következtében az új nyomókőnek képtípusok szerinti összetétele azon a helyen eltért a százképes eredetitől. Több nyomókő esetében tehát az is előfordulhatott, hogy több, vagy akár valamennyi nyomókő eltért egy-egy helyen a százképes eredetitől és minden valószínűség szerint egymástól is. Amennyiben pedig a százképes eredeti egyik képéről derült volna ki, hogy átnyomásra alkalmatlan, azt a képet valamennyi, az új nyomókövekhez készített százképes átnyomatról kellett cserélni. A hibás kép cseréjét valószínűleg mindegyik esetben más és más típusú képpel végezték volna.

A nyomóköveken a vízszintes képtávolságokat általában a többképes köveken már kialakult távolságok határozták meg, a függőlegeseket pedig az egymás alá felszúrt átnyomatok egymástól való távolságai. Az összefüggő átnyomatokon felszúrt két-két kép távolsága tehát állandó volt, ha azonban ugyanazon típusú két-két kép kettévágott átnyomatokon került egymás mellé, képtávolságaik minden valószínűség szerint megváltoztak.

A 2 krajcáros többképes kövén, amely feltehetően tízképes volt, a képek egymás mellett, egy sorban helyezkedtek el. A tíz kép közül azonban csak kilencet használtak fel átnyomáshoz, úgyhogy a száz képet nem lehetett a legegyszerűbb módon, a többképes kő tíz átnyomatával összeállítani. A tizedik

kép, amely nyilvánvalóan hibás lehetett, a nyomóforma képsorozatának első, vagy utolsó tagja volt. A kilenc képet, a bélyegeken megállapítható vízszintes képtávolságokból ítélve, túlnyomóan összefüggő átnyomatokon szúrták fel, és a vízszintes sorokat végükön egy-egy képpel egészítették ki tízre. A 2 krajcáros feltételezhető példányszámából ítélve, valószínű, hogy e címlet kinyomtatásához egynél több nyomókőre volt szükség.

Bár a 3 krajcárosnak a többi címletnél hárommal, illetve néggyel kevesebb képtípusa van, nincs ok annak feltételezésére, hogy e címletnek is ne lett volna tízképes köve. Eszerint a 3 krajcáros többképes kövén a képsorozat négy tagja volt sokszorosításra alkalmatlan és ennek következtében a száz képet csupán hat különböző típusú képet tartalmazó átnyomatokkal, illetve azok részeivel kellett összeállítani. A száz kép összeállítása a 2 krajcároshoz képest sokkal körülményesebb volt, mert megállapítható, hogy a vízszintes sorok kiegészítéseit valamilyen okból nem a legegyszerűbb módon végezték el. A száz képet tartalmazó csonka átnyomatok összetétele és elhelyezkedése nagy vonásokban ismeretes. Így pl. az, hogy a többképes kő egymás melletti négy képét többnyire összefüggő átnyomatokon szúrták fel, továbbá, hogy a beosztó íven a vízszintes sorok — valószínűleg —, egy kivételével, ezzel a négyes képsorozattal kezdődtek, és többnyire e négyes sorozat utolsó tagjával végződtek. A száz kép ilyen összeállítása mellett a hat képtípus egymáshoz viszonyított előfordulásában természetesen lényegesebb különbségek adódtak.

Az 5 krajcáros beosztó ívén az első két vízszintes sorban kilenc képből álló átnyomatokat szúrtak fel, amelyeket egy-egy, átnyomatokból levágott képpel egészítettek ki tízre. A harmadik sortól kezdve nyolcképes átnyomatok következtek, amelyeket soronként két-két képpel kellett kiegészíteni. E kiegészítés a többképes kő átnyomatainak mindig két-két szomszédos képével történt. Az 5 krajcáros nyomóköveihez tehát összesen kilenc különböző típusú képet használtak fel, de bizonyosra vehető, hogy ez esetben is tízképes követ készítettek és a 2 krajcároshoz hasonlóan, e címlet átnyomataiból is egy képet, mint használhatatlant már kezdetben kiselejteztek. Az 5 krajcáros száz képének összeállításához tehát legalább harminc átnyomatra volt szükség. E címlet ismeretlen, tizedik képét is valószínűleg a sorozat elejéről, vagy végéről távolították el, az a kép pedig, amely a harmadik vízszintes sortól kezdve maradt ki az átnyomatokból a többképes kő kilences képsorozatának volt az utolsó tagja. Eltávolítására talán az átnyomatok készítése közben a többképes kövön történt sérülése adott okot.

Az 5 krajcáros példányszámának kinyomtatásához több nyomókőre volt szükség, ezekre a száz képet a százképes eredeti egy-egy átnyomatával nyomtatták át. E címlet esetében a példányszámból levonható következtetésen kívül, a képtípusoknak a bélyegíven megállapított elhelyezkedéséből is erre a következtetésre lehet jutni. A képtípusok elhelyezkedésére vonatkozó adatok ugyanis, egy-két kivételtől eltekintve, az 5 krajcáros nyomóköveinek azonosságáról tanúskodnak. Több nyomókő azonosságáról csak közös eredet, a százképes eredeti esetében lehet szó, a képtípusoknak kivételt jelentő elhelyezkedéseire pedig csakis a százképes átnyomaton, vagy átnyomatokon végrehajtott képcsere szolgálhat magyarázatul. Az 5 krajcárosnak néhány szélepéldánya az a kivétel, amely nem illik bele a százképes eredeti képtípusok szerint feltételezett összetételébe és e kivételekből kell arra következtetni, hogy ez esetekben a

százképes eredetiről készült átnyomat sérült képeit cserélték ki. Az eddigi adatok szerint, a nyomókövekhez összesen öt képet, — közülük legalább kettőt ugyanazon nyomókőhöz — cseréltek ki a százképes átnyomatból (lásd az 5 krajcáros típusait és a 109. lábjegyzetet).

A 10 krajcáros többképes köve tíz képből állt, amelyek egy sorban helyezkedtek el. Ez az egyetlen címlet, amelynek száz képét az előre tervezett módon, a legkevesebb átnyomattal sikerült összeállítani. Többképes kövének tíz átnyomatát szúrták fel egymás alá és nyomták át. Ez esetben tehát a száz kép összeállításához mindössze húsz átnyomatra volt szükség. A 10 krajcáros minden eddigi adata ilyen átnyomásra mutat.

A 15 krajcáros nyomókövéhez készült többképes kő kérdése még nem tisztázódott és az átnyomások folyamatára vonatkozólag is egyelőre csak különböző találgatásokról lehet szó. A nyomókőre átnyomott száz kép között tízféle képtípus fordult elő, de a száz kép összeállításához túlnyomó részben csak ötféle kép átnyomatát használták. Ez az öt kép a többképes kövön egymás mellett helyezkedett el és a statisztikai adatokból következtetve a száz képnek mintegy 5/6 részét állították össze ezekkel. A fennmaradó kb, 1/6 rész az előbbiektől különböző, szintén ötféle képtípust tartalmazott. Ez utóbbi képek valószínüleg a nyomókőnek a bal felére — a bélyegívnek tehát a jobb felére — kerültek. Ezek alapján feltehető pl. hogy a 15 krajcáros száz képét ötképes átnyomatokkal állították össze, de a beosztó ív jobb felén valamilyen okból sok kép megsérült és azokat egy másik — esetleg újonan készített — ötképes kő átnyomataiból pótolták. Az is lehetséges azonban, hogy ennek a címletnek is tízképes köve volt és az erről készült, felszúrt átnyomatok jobb felén kellett sok sérült képet cserélni, amit a többképes kő 6—10-ig terjedő képeinek átnyomataival végeztek el.

A 25 krajcároshoz tízképes követ készítettek, amelyre a képeket, a többi címlettől eltérően, két egymás alatti ötös sorban nyomtatták át. Bár az átnyomatoknak ez a tömbformája biztosíthatta volna leginkább pontos rögzítésüket a beosztó íven, e bélyeg száz képének összeállításához csak kevés teljes, tízképes átnyomatot használtak fel. A száz kép nagyobbik részét különbözőképpen felszabdalt átnyomatokkal állították össze. Ez azzal a következménnyel járt, hogy e címlet nyomókövén fordult elő a képeknek típusaik szerint legrendszertelenebb elhelyezkedése. Ehhez járult még egyes képeknek még a többképes kövön történt pontatlan beállítása is. Az átnyomatok megcsonkításának egyik valószínű oka a többképes kő egyik képének meglehetősen feltűnő hibája lehetett — a bélyegen, két fehér folt az értékjelzés bal oldali kerek mezőjében —, miért is e képet az átnyomatok legnagyobb részéből kihagyták. Az átnyomatok készítése és felszúrása folyamán azonban más zavarok is felléphettek, mert a száz kép összeállításához nemcsak e hibás képet távolították el a legtöbb átnyomatból, hanem a teljes tízes-, vagy ennél kisebb tömbökön kívül, vízszintesen kettévágott, tehát egy sorban elhelyezkedő képeket tartalmazó átnyomatrészeket is felhasználtak. A száz képet tehát kis részben tízestömbbel, főleg azonban e tízestömb legkülönbözőbb részeinek egymás mellé illesztésével állították össze, de ez összeállítás szabálytalan menetét még nem sikerült megállapítani. A 25 krajcárosnak még sok adatára lenne szükség, hogy azt rekonstruálni lehessen.

A Ferenc József-fejes bélyegek eredeti képének részletes leírása az 1871-es bélyegképek fejezetében található. E rézbe metszett kép finomságait a kőnyomású bélyegek nem tükrözték vissza híven, sőt némely vonalak, apró részletek egyáltalában nem is reprodukálódtak rajtuk. Így pl. a korona bélését árnyékoló vonalak, vagy a címermezők színezését jelző finom vonalkázások általában hiányoznak a kőnyomatosokról, a nyakat alulról határoló külső vonal pedig a közepe táján megszakad. A reprodukciónak ez utóbbi hiányossága nem csak a kőnyomatosok sajátossága, oka pedig a vonal e szakaszának kevéssé mélyült metszése. Kivételes eset, ha ez a vonal valamelyik kőnyomású próbanyomaton teljes hosszában megvan. E vonal megszakadásának a hamisítványokkal kapcsolatban külön jelentősége van. Mindezek a hiányok az egyébként jó minőségű kőnyomású bélyegek jellegzetességeinek tekintendők, a kőnyomás ugyanis nem volt alkalmas arra, hogy a rézmetszet legfinomabb vonalait is pontosan reprodukálhassa.

A kőnyomatosok bélyegképének ez általánosnak mondható hiányosságain kívül, a rajz vonalaiban olyan kisebb-nagyobb módosulások is észlelhetők, amelyek ugyanazon formában csak egyforma címleteken, vagy azoknak csak egy bizonyos hányadán ismétlődnek. A bélyegek képét különböző vastagságú vonalak, illetve felületek alkotják, de ha azt tüzetesebb vizsgálat alá vetjük, a képet alkotó vonalakon kívül, a rajzhoz nem tartozó színes pontokat, különböző terjedelmű foltokat, vagy vonalakat vehetünk észre, vagy akár a bélyegképhez tartozó vonalak hiányosságait fedezhetjük fel rajtuk. A sokféle alakú és különböző terjedelmű foltokon, vonalakon és a rajz folytonossági hiányain felül, még egyes képelemek formájának jellegzetes elváltozásait is megfigyel-

139. ábra

hetjük (pl. a címerpajzs háromszögű mezőjének jellegzetes nyomata a 2 krajcáros V. típusán: 139. ábra). A rajz eredeti vonalaiban bekövetkezett mind e módosulások — a továbbiakban *ismertetőjelek*, — a bélyegkép bármelyik részén, illetve a bélyegképen kívül, a keretvonalak mellett is előfordulhatnak és szá-

muk bizonyos fokig attól függ, hogy a rajznak mennyire aprólékos részleteire terjedünk ki. Ami az ismertetőjelek eredetét illeti, néhány közülük már a galvánmásolatokon rajta volt és onnan az átnyomásokkal, illetve a nyomtatással került a bélyegekre. Túlnyomó részüknek az eredete a kőnyomóformák készítéséhez fűződik és az átnyomások következtében a kőnyomóformák képein létrejött torzulásoknak a nyomai.

140. ábra

141. ábra

142. ábra

143. ábra

A több képes kövön, vagy a százképes eredetin, illetve a nyomókövön létrejött hibák általában valamennyi bélyegívre rákerültek. Ha azonban — miként az 5 krajcáros esetében — több nyomókövet használtak, a százképes átnyomatok átnyomásával keletkezett torzulások csak egy nyomókőre, illetve az arról nyomtatott ívekre kerültek rá. A rajznak az átnyomások okozta ismétlődő torzulásai a kőnyomatosok bélyegképének fő sajátosságai. A kép

rajzában észlelhető hiányosságok az átnyomásokon kívül még a nyomtatással is létrejöhettek és azokat a nyomókő képfelületének festékfogásában fellépett hibák, a nyomókő megsérülése, vagy véletlen takarások is okozhatták. Ez utóbbi hibák tehát nem a nyomóformák készítésekor keletkeztek és így, általában nem ismétlődnek rendszeresen. Minthogy azonban a rajznak az ilyen hibái is az ív valamelyik bélyegéhez kapcsolódnak, szintén ismertetőjelekké, mégpedig az ív valamelyik helyének az ismertetőjeleivé váltak. A nem gyakran ismétlődő rajzhibák eredetét esetenként kell megállapítani, vagy következtetni rá.

144. ábra

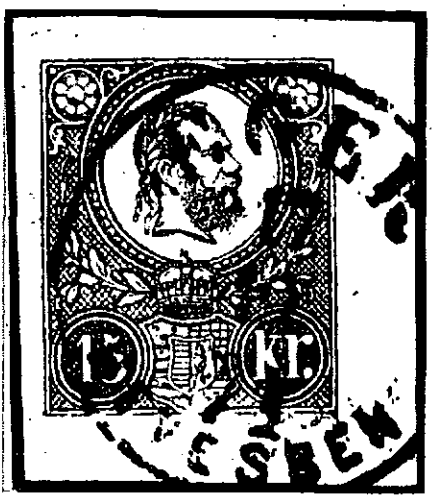

145. ábra

A bélyegképnek ilyen hibái pl.: nagy színes folt a *k* betűtől balra az 5 krajcáros I. típusán — az ív 10. bélyegén (140. ábra); folytonossági hiány a *k* betű alatt VI. típusú 5 krajcároson — az ív 64. bélyegén (141. ábra); 5 krajcáros festékfoltos nyomata (142. ábra); sérülés nyoma a jobboldali kerek tábla szélén *A* típusú 15 krajcáros on (143. ábra); folytonossági hiány a jobb oldali kerek tábla alatt és színes foltok a jobb oldali rozettában IV. típusú 15 krajcáros on (144. ábra); fehér folt a jobb oldali rozettában II. típusú 15 krajcáros on (145. ábra); folytonossági hiány a koronától balra VI. típusú 10 krajcáros on (146. ábra); színes folt a jobb oldali kerek tábla szélén VII. típusú 25 krajcáros on (147. ábra).

A kőnyomatosoknak bélyegképükkel kapcsolatos sajátosságaihoz tartozik még, hogy képeik összhatásukban néha nagymértékben különböznek egymástól. Az effajta különbségek oka a felhordott festék mennyiségében, illetve összetételében kereshető. E tényezők szélsőséges esetekben, egyrészt kedvezőtlen külsejű, ún. száraz nyomatokat, másrészt túlfestékezett, tetszetős nyomatokat hoztak létre (148 — 149. ábra). Legszebbek azok a nyomatok, amelyeket kifogástalan festékezéssel nyomtattak és amelyek a bélyegkép rajzát a legtisztábban reprodukálták. Az ilyen finom nyomatok ritkák és értékük a normál

példányok értékét meghaladja. Finomságukat, illetve annak fokát az értékjelzés két kerek mezőjének alapvonalkázásából lehet leginkább megítélni. A finom nyomatok előfordulása címletenként különbözik, leggyakrabban a 25 krajcárosok között fordulnak elő.

A bélyegképen felfedezhető ismertetőjelek megkülönböztetendők keletkezésük helye, illetve aszerint, hogy melyik nyomdai művelet folyamán jöttek létre. A galvánmásolatokon és az átnyomásokkal a kőnyomóformákon keletkezett jelek *állandó jellegűek*, amelyek a nyomtatással minden bélyegívre –

146. ábra

147. ábra

148. ábra

149. ábra

és azon vagy minden bélyegre, vagy azoknak egy részére – rákerültek és ennek következtében rendszeresen ismétlődtek. Valamely jel ismétlődéséről szólva, az összehasonlítás természetesen mindig azonos címletű bélyegekre vonatkozik és az, a címlet valamennyi példányán, vagy azoknak egy bizonyos hányadán fordul elő. A jelek azonosítása az esetben helyes, ha a szóban forgó ismertetőjel

a bélyegképnek pontosan a megadott helyére esik. Az alábbiakban ezekről az ismétlődő jelekről lesz részletesen szó, amelyek tehát valamelyik nyomóformához, illetve azok készítéséhez fűződnek, és amelyek a rajzot általában csak kismértékben módosították. Ezek az ismertetőjelek nemcsak a levélbélyegeken, hanem a borítékbélyegeknek azon fajtáin is rajta vannak, amelyeket a levélbélyegekéivel azonos kőről nyomtatták. A kőnyomású bélyegek egyébként ismeretlen nyomóformáira vonatkozó, az előző fejezetben ismertetett következtetések és feltevések is az ismétlődő jelek adatain alapulnak. Az ismétlődő ismertetőjelek között eredetük szerint metszetjelek, típusjelek és altípusjelek különböztethetők meg.

Metszetjelek. A kőnyomású bélyegek rajzában felfedezhető hibák első csoportjai már azokon a galvánmásolatokon rajta voltak, amelyekről a képet először vitték át kőre. A képeknek a galvánmásolatokon létrejött e sajátosságai átnyomásokkal kerültek a különböző kőnyómóformákra, majd nyomtatással a bélyegekre. Ezek az ismertetőjelek túlnyomóan az értékjelzés metszésének pontatlanságai, de vannak közöttük olyanok is, amelyek a galvánmásolatok képeit ért sérülések nyomai. A nagyobb terjedelmű, vagy intenzitású metszetjelek száma csekély. A legintenzívebb hibák, vagy sérülések mindvégig megőrizték eredeti formájukat, míg a kevésbé intenzívek az átnyomások és a nyomtatás folyamán többé-kevésbé deformálódtak, esetleg teljesen elenyésztek, tehát nem minden példányon találhatók meg. Azoknak az intenzív metszetjeleknek, amelyek valamely címlet mindegyik példányán észlelhetők, a hamisítványok felismerésében döntő szerepük lehet. E jeleket előidéző pontatlan metszések és sérülések nyomai a fennmaradt galvánmásolatokon is természetesen megtalálhatók. A kőnyomású bélyegek metszetjelei közvetlen bizonyítékai annak, hogy a kőnyomóformák készítéséhez a rézmetszet értékjelzéssel ellátott galvánmásolatait vették alapul, illetve, hogy a képeket közvetlenül azokról nyomták át kőre.

Típusjelek. A bélyegkép rajzában keletkezett foltok, hiányosságok, vagy torzulások közül a képtípusokat megkülönböztető ismertetőjelek, a típusjelek a legfontosabbak. Ezek a jelek a bélyegképnek a többképes kőre történt átnyomásaival keletkeztek. Ez a művelet a többképes kő egy sorban, vagy egymás alatt két sorban egymás mellé átnyomott képein módosította a rajz vonalait, mégpedig minden egyes képen más és más formában, úgyhogy a többképes kövek képei e módosulások révén mind különböztek egymástól. Az e tekintetben különböző képek azután a további átnyomásokkal a százképes kőre, illetve a nyomókőre és onnan nyomtatással a bélyegívre kerültek. A többképes kövekre átnyomott képeken természetesen nemcsak egy-egy folt, vonalmegszakadás stb. jött létre, hanem azoknak egész csoportjai, amelyeknek a bélyegekre került nyomai azok az ismertetőjelek, amelyek a képek típusait különböztetik meg egymástól és amelyek a képnek bármelyik részletén előfordulhattak. Számuk jelentékeny, a számbavehető típusjelek száma a hat címleten megközelíti a négyszázat. Az átnyomásoknak a rajz vonalaira gyakorolt módosító hatása nem volt egyformán intenzív és ennek megfelelően a típusjelek is intenzitásukhoz képest vagy minden azonos képtípusú példányon, vagy azoknak csak egy részén találhatók meg.

Altípusjelek. A metszetjeleken és a típusjeleken kívül, az ismertetőjeleknek egy harmadik fajtája is rákerülhetett a bélyegekre. Ezek a jelek a többképes

kőről a százképes kőre végzett átnyomás nyomai. Ez alkalommal egyszerre száz kép átnyomására került sor és ez az átnyomás is minden képen más és más nyomot hagyhatott, amelyek tehát a százképes kőre átnyomott egyforma típusú képeket is megkülönböztették egymástól. Az egyforma képtípusoknak ekkor keletkezett változatai az altípusok. Az egyes típusok altípusainak száma attól függ, hogy az illető típust a száz kép összeállításában hányszor szúrták fel, vagyis mindegyik típusnak annyi altípusa lehet, ahányszor az a típus a bélyegíven előfordult. Eredetükből következik, hogy egy-egy altípus bélyegívenként csak egyszer fordulhatott elő, ezért ugyanazon altípus általában csak nagy mennyiségű azonos címletű példány között ismétlődhet. Az altípusok megállapítása lenne a bélyegív képtípusok alapján elvégezhető rekonstrukciójának a feltétele, ezen a téren azonban ez ideig csak néhány próbálkozás történt. A százképes kőről a nyomókőre végzett átnyomásnál fellépett rajzhibák az íveken — mégpedig csak az illető nyomókőről származó íveken — szintén csak egyszer fordulhattak elő. Elméletileg, ezek szétválasztása a felhasznált nyomókövek számának megállapítását is lehetővé tenné.

A bélyegkép mérete az eredeti metszet ma is meglevő galvánmásolatain mérve, 19,25×23 mm, de a bélyegeken ettől eltérő méretek is előfordulnak. A képméret e különbözőségének oka a papiros méretváltozásában rejlett, amit különböző tényezők idézhettek elő. E tényezők, a papirosnak a nyomtatáskor és az enyvezéskor bekövetkezett különböző fokú átnedvesedése, illetve a papirosnak, feltehetően nem pontosan azonos körülmények között történt, száradása volt. A képméret, illetve papirosméret változásának a bélyegek centráltságával kapcsolatban van nagy jelentősége, de a papirosméret változásától eltekintve, a kisebb méretű bélyegkép is megkönnyíthette, a nagyobb pedig megnehezíthette a centrált példányok létrejöttét. A bélyegkép szélessége 19 mm alá is süllyedhet, ami szélsőséges esetnek tekinthető, de még ritkábban fordul elő, ellenkező szélsőségként a 19½ mm-t meghaladó méret; a kép magasságának alsó határa kb. 22 ½ mm, míg ritkán a 23½ mm-t is eléri. A bélyegkép szélességének méretében tehát aránylag is kisebb különbségek fordulnak elő, mint a magasságában.

TÍPUSOK

A kőnyomású levélbélyegek valamennyi címletére kiterjedő, alább ismertetett típusrendszerem H. Griebert felfedezéséből indult ki.[107]

Az első lépés a rendszer kiépítésében a Griebert által felfedezett 5 krajcáros

107 A kőnyomású, bélyegek képtípusainak felfedezője H. Griebert, angol filatelista volt. A típusokra vonatkozó felfedezése és azokkal kapcsolatos kutatási eredményei a forrásművek között felsorolt tanulmányában váltak ismeretesekké. Griebert e tanulmányában, évekig tartott vizsgálódásainak eredményét tette közzé és általános érvényű megállapításain kívül, az 5 krajcáros általa felfedezett tíz típusát is, azok ismertetőjeleivel együtt bemutatta és leírta. Megállapításai szerint a kőnyomatosok íve száz bélyegből állt, amelyek tíz-tíz bélyegből álló vízszintes sorokban helyezkedtek el. A nyomókő készítéséhez tízképes átnyomatokat tételezett fel. Ezért, egymás mellé különböző, egymás alá pedig azonos típusok kerültek volna az íven. A típusok sorrendjét azonban, a rendelkezésre állott összefüggések csekély száma miatt nem állapíthatta meg. Amint tanulmányában írta, már a 10 krajcáros típusait is megállapította, de ennek publikálására, még ugyanabban az évben bekövetkezett halála miatt, már nem kerülhetett sor. Griebert

típusok sorrendjének a megállapítása volt, amivel együtt járt a típusok számának helyesbítése is. Ezt követően, csak hosszabb idő elteltével, különböző időpontokban kerülhetett sor a többi címlet típusainak és ezek sorrendjének megállapítására, valamint a nyomóformák készítése folyamatának rekonstrukciójára. E rendszerben a 15 krajcáros kétféleképpen — számokkal és betűkkel — jelzett típusainak egymáshoz való viszonyáról és kölcsönös elhelyezkedésükről az íven, egyelőre csak feltevések formájában van szó, és a betűtípusok eredeti sorrendjének megállapítása is hátra van még.

A bélyegkép típusai, mint már ismeretes, a galvánmásolatokról a kőre történt átnyomások által keletkeztek, úgyhogy e művelet minden egyes átnyomott képen más és más nyomot hagyott. A többképes kövön tehát annyi képtípus jött létre, ahány képet arra átnyomtak. A bélyegek típusainak száma azonban a többképes kő képeinek számával nem feltétlenül egyezett. Ilyen eset állt elő akkor, ha a többképes kő valamelyik képének átnyomása nem sikerült és azt, további átnyomásra, illetve sokszorosításra alkalmatlan lévén, a százképes kőhöz készített átnyomatokból kihagyták, vagy eltávolították. A bélyegívre tehát annyiféle képtípus került, ahányfélét a beosztó ívre felszúrtak, illetve a százképes kőre átnyomtak. Egy, vagy több hibás kép eltávolítására a típusok számából is következtetni lehet, mert a többképes kő rendeltetése éppen az volt, hogy a szükséges átnyomatok számát a minimálisra redukálja, amit százképes nyomókő esetében, amint tudjuk, tízképes kővel érhettek el. Ha tehát valamelyik címletnek mégsem tíz, hanem annál kevesebb típusa van, ebből arra kell következtetni, hogy a többképes kő átnyomataiból nem mindegyik képet használták fel. E megfontolások alapján három címlet típusainak tíznél kisebb száma nem szólhat a tízképes kövek ellen, mert nehezen képzelhető el, hogy kilencképes, vagy hatképes követ készítettek volna, midőn száz bélyegből álló ívek nyomtatására készültek.

További kérdés, hogy a különböző típusú képek a bélyegíven milyen arányban fordultak elő. Előfordulásuk számát és ezzel egymáshoz viszonyított előfordulási arányukat is, az határozta meg, hogy egy-egy típus hányszor fordult elő a többképes kő felszúrt átnyomatain, vagyis hogy típusonként hány képet nyomtak át a százképes kőre. A típusok különböző arányú előfordulásának alapvetően kétféle oka lehetett. Az egyik ok az volt, hogy a képtípusok száma tíznél kevesebb volt, és hogy ezért a tízes vízszintes sorokat egynél több átnyomattal állították össze. A sorok ilyen összeállítása esetében a típusokat természetesen nem pontosan egyforma arányban használták fel. A másik ok a típusok nagyobb fokú ritkaságát is előidézhette. Ez akkor következett be, ha valamelyik képet — bár egy-kétszer felszúrták a beosztó ívre — az átnyomatok többségéből eltávolították. Erre, a 15 krajcáros betűtípusaitól eltekintve, az 5 krajcáros I. típusa és a 25 krajcáros V. típusa a jellemző példa. Ilyen tényezőktől függött tehát, hogy valamely címlet típusai gyakrabban, vagy ritkábban fordultak elő az íven. Ennek megfelelően, a kőnyomású bélyegeknek vannak

érdemeit nagymértékben fokozza az a körülmény, hogy kutatásaihoz az 5 krajcárosból mindössze 145 példány állt rendelkezésére. Kutatásainak eredményét hazánkban Rédey Miklós ismertette, aki azután maga is foglalkozott a típusokkal. Így, az 5 krajcáros típusainak sorrendjével és a többi címlet típusainak megállapításaival, de míg az 5 krajcárossal kapcsolatos feltevéseit a források között idézett tanulmányában közzétette, a többi címlet típusaira vonatkozó megállapításainak közlésére nem került sor.

gyakran, illetve egymáshoz képest megközelítően egyforma arányban előforduló típusai, vannak viszont ritkák, sőt nagyon ritkák is közöttük. Nagyszámú példány típusok szerinti statisztikájából az is kiolvasható, hogy a típusok kb. hányszor fordultak elő az íven.

Ami a típusok sorrendjét illeti, arról általános érvénnyel csak a többképes kövekkel kapcsolatban lehet szó. A bélyegíven kialakult sorrendjük — nem tekintve ellentétes irányukat — nem egy helyen és különbözőképpen is eltérhetett a többképes kövek képsorrendjétől. Tíznél kevesebb típus esetében ugyanis, a vízszintes sorokat egynél több átnyomattal állíthatták csak össze és ennek következtében a típusok különböző kombinációkban kerülhettek egymás mellé. Ez esetben a típusok sorrendje vízszintes soronként is változhatott és ugyanaz a típus egynél többször is belekerült azokba. A bélyegíven tehát különböző típuskapcsolódások jöhettek létre és a típusoknak különböző sorrendjei alakulhattak ki. Ezeket a véletlen határozta meg, midőn a beosztó íven az átnyomatokat egymás mellé és egymás alá helyezték. Eszerint a típusoknak kétféle sorrendjéről beszélhetünk, mégpedig a többképes kövek képeinek sorrendjéről és a típusoknak a bélyegíven kialakult sorrendjeiről.

Az első értelemben vett sorrend az eredeti és abban minden típus természetesen csak egyszer fordult elő. A típusoknak ez eredeti — de azzal ellentétes irányú — és az egész bélyegívre kiterjedő sorrendje csak a tízképes, vagy ötképes átnyomatokkal összeállított képek esetében jöhetett létre. A száz kép minden másfajta összeállítása esetében a típusok a bélyegíven többé-kevésbé rendszertelenül helyezkedtek el és tulajdonképpen csak az ív valamelyik vízszintes sorában, vagy függőleges oszlopában előfordult típusokról és azoknak ott elfoglalt sorrendjéről lehet szó. A függőleges oszlopok típussorrendje a vízszintes sorok függvénye. A típusoknak az egész ívre kiterjedő, szabályos elhelyezkedése esetében — mint a 10 krajcáros ívén —, valamennyi oszlopban típusismétlődés jött létre, vagy pedig — mint a 25 krajcáros esetében —, oszloponként két-két típus váltakozása jöhetett volna létre. Minden más esetben az oszlopokban típusismétlődés és különböző típusok kapcsolódása egyaránt előfordult. E különböző lehetőségekre a típusok címletenkénti ismertetésében, valamint a típuskapcsolódások adatai között számos példa található.

A típusok eredeti, a többképes kövön elfoglalt sorrendjére a szélepéldányokból és a vízszintesen összefüggő példányokból — a 25 krajcáros esetében, a vízszintes és függőleges összefüggésekből együttesen — lehetett következtetni, illetve megállapítani azokat. Kivételt képeznek a 15 krajcáros betűvel jelzett típusai, amelyek sorrendje még megállapításra vár. A 10 krajcáros ívének típusok szerinti összetétele szabályos volt, vagyis a típusai az egész ívre kiterjedően a többképes kő képsorozatával azonos, de ellentétes irányú sorrendben helyezkedtek el. A többi címlet ívének összetétele nem volt szabályos, ezért, összetételükre a különböző összefüggések adataiból kell további következtetéseket levonni. Ami pedig a bélyegíveknek nemcsak típusok szerinti összetételét, hanem a típusok alapján történő teljes rekonstrukcióját illeti, ahhoz azokra az ismertetőjelekre lenne szükség, amelyek az íven előfordult azonos típusokat is megkülönböztetik egymástól. Másszóval, ahhoz az altípusokat és azok sorrendjét is ismerni kellene. Az altípusok eredeti sorrendje a százképes kövekre vonatkoztatandó.

A típusok sorrendjének megállapításával együtt vetődik fel azok számozásának a kérdése is, hogy ti. milyen sorrend alapján történjék az. A számozás alapjául első pillanatra a bélyegíven kialakult vízszintes sorrendjük látszhatik természetesnek, amint azonban már az eddigiekből is kitűnhetett, ilyenről egyértelműen csak a 10 krajcáros esetében lehet szó. A többi címlet ívén a típusok különböző rendszerben, illetve rendszertelenségben helyezkedtek el, ami azzal járt, hogy valamely típus ugyanazon vízszintes sorban egynél többször is, vagy akár egyszer sem fordult elő, és hogy a típusok a különböző vízszintes sorokban egymástól eltérő sorrendben is követhették egymást. A típusok számozását ezért kívánatosnak látszik olyan alapra fektetni, amely állandó és a bélyegíveken kialakult különböző sorrendtől független. Ilyen alapot jelent a típusoknak a többképes köveken kialakult sorrendje, amely a bélyegíveken természetesen ellentétes irányúvá változott. Típusrendszeremben a típusok számozásának alapjául a képeknek a többképes köveken feltételezett, balról jobbra haladó sorrendjét választottam, ami a bélyegíven jobbról balra haladó sorrendet jelent. A 2 krajcáros típusainak első ízben megállapított sorrendjében két típus helymeghatározása tévesnek bizonyult és a sorrend későbbi helyesbítése következtében e két típus mostani számozása nem a többképes kövön elfoglalt helyének felel meg. Megváltoztatandó még három, esetleg négy címlet kezdőtípusa és ennek következtében a többi típusaik számozása is, amint az, a többképes kövek feltételezett képsorrendjeinek alábbi ismertetéséből is kitűnik. Mind e helyesbítéseket akkor kellene majd keresztülvinni, ha a többképes kövekkel kapcsolatos még megoldásra váró kérdések mind tisztázódtak már, mint a 3 krajcáros többképes köve kezdőtípusának és a 15 krajcáros többképes kövének a kérdése. A helyesbítésekkel együtt ajánlatos lenne majd a végleges, új számozásnál, a félreértések elkerülése végett, arab számokra áttérni.

A többképes kő képeinek, illetve az azokból átnyomásokhoz felhasznált képeknek sorrendje, a típusok jelenlegi számozásával, címletenként feltehetően a következő volt:

2 krajcáros	IV – III – II – V – VI – VII – VIII – IX – I
3 krajcáros	V – VI – I – II – III – IV, vagy I – II – III – IV – V – VI
5 krajcáros	II – III – IV – V – VI – VII – VIII – IX – I
10 krajcáros	I – II – III – IV – V – VI – VII – VIII – IX – X
15 krajcáros	? – ? – ? – ? – ? I – II – III – IV – V
25 krajcáros	I – II – III – IV – V VI – VII – VIII – IX – X

Bélyegképek típusainak megkülönböztetése a filatélia alapvető feladataihoz tartozik, a típusok gyűjtése pedig általánossá vált szempont a bélyeggyűjtés terén. A kőnyomatosok típusainak ezen túlmenő jelentősége is van, amennyiben az ismertetőjelek és az általuk meghatározott típusok tették lehetővé a nyomókövek elkészítéséhez vezető műveletek megismerésében, valamint a kőnyomatos íveknek a bélyegképek alapján történt rekonstrukciójában eddig elért eredményeket is. A típusokkal, illetve az ismertetőjelekkel való foglalkozás nagy gyakorlati haszonnal is jár, mert ezáltal sajátítható el leginkább a kő-

nyomatosokhoz kívánatos hozzáértés. A kőnyomatosok képének pontos ismerete nemcsak valódiságuk megállapítását, vagy a kezdők részére a réznyomatoktól való megkülönböztetésüket teszi lehetővé, hanem a példányok esetleges hibáinak, vagy javított voltának, különösen pedig frisseségük fokának, egyszóval a példányok minőségi állapotának felismerését és ezzel együtt értékük helyes elbírálását is elősegítheti. Az ismertetőjelek az 1871. május 1-én kibocsátott kőnyomású bélyeggyártmányok valódiságának teljes értékű bizonyítékai. Az ismertetőjelek megállapítása valamely példányon, még e bélyegek alapos ismerete nélkül is, szűk körre korlátozhatja a hamisítványokkal való visszaélés lehetőségét.

2 krajcáros. A 2 krajcárosnak kilenc típusa van. Az összefüggő példányok és más adatok, így, a szélepéldányok és a vízszintes képtávolságok alapján is feltehető, hogy e típusok az ív vízszintes soraiban ugyanabban, vagy legalábbis túlnyomóan ugyanabban a sorrendben követték egymást, míg a sorokat, végükön, többféle típus egészítette ki tízre. Eszerint a 2 krajcáros ívén a függőleges oszlopokban, a tizedik oszlop kivételével, általában ismétlődtek a típusok. A kilenc típus alapvető vízszintes sorrendje a következő volt:

I – IX – VIII – VII – VI – V – II – III – IV

A 2 krajcáros ívének ilyen összetételére mutatnak elsősorban az ismert összefüggő példányok, amelyek közül a vízszintes összefüggésekben a típusok ebben a sorrendben követik egymást, a függőlegesek pedig azonos típusokat tartalmaznak. A vízszintes összefüggésekben a IV. típus után természetesen különböző típusok következhetnek és a függőleges összefüggésekben különböző típusok fordulhatnak elő, ha azok a tizedik oszlopból származnak. Vízszintes összefüggés, amelyben a IV. típus az utána következő bélyeggel függene össze, ez ideig nem ismeretes. A tizedik oszlopban előfordult típusváltozásra példa egy jobb szélről való befogazott I. típusú példány, amelyről megállapítható volt, hogy alatta a IX. típus állt. A 2 krajcáros próbanyomatívének jobb felső sarkán I. típusú bélyeg állt. A tizedik oszlop típusainak sora tehát ezzel a típussal kezdődött. A 2 krajcáros összefüggéseiről ritkaságuk miatt kevés anyag áll rendelkezésre, de azok mind a bélyegívnek meglehetősen egységes és szabályos, fent vázolt szerkezetéről tanúskodnak.

Az ívnek az összefüggő példányokból feltételezhető összetételével összhangban állnak a szélepéldányokra vonatkozó adatok is, amennyiben a számon tartott bal szélről származó példányok, mind I. típusúak, míg a jobb oldaliak között különböző típusúak fordultak már elő. A jobb szélen, vagyis a tizedik oszlopban a statisztikai adatokból következtethetően több I. típusú bélyeg állhatott, ezeken kívül pedig az V., a VIII. és a IX. típus, de előfordulhatott ott még más típus is. A bélyegek vízszintes képtávolsága meglehetősen egyenletes — 2 mm —, és a kilenc típus két-két szomszédos típusa között egyforma volt. A IV. típusú elfogazott példányok jobb oldalán, más szóval a kilencedik és a tizedik oszlop között, különböző képtávolságok fordultak elő, ami a vízszintes sorokat kiegészítő egyképes átnyomatok külön feltűzésének volt a következménye. A vízszintes sorokban $< 2 - 2{,}75$ mm, a függőleges oszlopokban pedig $< 2 - > 2{,}5$ mm képtávolságok fordultak elő.

A 2 krajcáros ívének típusok szerinti pontos rekonstrukcióját a képtípusok alapján, az összefüggő példányainak ritkasága miatt, nem lehet elvégezni.

3 krajcáros. A 3 krajcárosnak hat típusa van. A típusoknak a vízszintes sorokban kialakult, alapvetőnek nevezhető sorrendjét az összefüggésekből és a szélepéldányokból egyértelműen lehetett megállapítani. Ez annak volt köszönhető, hogy ez egyébként oly ritka bélyeg összefüggő példányokban aránylag gyakran fordul elő, sőt nagyobb összefüggései is ismeretesek, amelyek a sorrend megállapításához különösen fontosak. Tekintve, hogy a 3 krajcáros ívét hatféle típusú képpel állították össze, a vízszintes sorokban több típus nemcsak egyszer fordult elő. A vízszintes sorokban a típusok alapvető sorrendje a következő volt:

IV – III – II – I – VI – V – IV – III – II – I

A típusok e sorrendjéhez, illetve a vízszintes sorok e típusösszetételéhez képest azonban, különböző eltérések is előfordultak az íven, amelynek összetétele tehát nem volt szabályos. Mégis, az ez ideig ismeretessé vált adatokból meglehetős rendszerességre lehet következtetni. A 3 krajcáros ívének száz képe túlnyomóan a IV – III – II – I típusú képsorozatokból állt. Az íven a típusok alapvető sorrendjéhez képest leginkább az V. és a VI. típusokkal kapcsolatban léptek fel szabálytalanságok (150. ábra). E két típus ritkábban is fordul elő, mint a többi négy, ami egyébként a vízszintes sorok összetételéből is következik. Különösen az V. típus ritkább, amelynek az I – IV. típusokhoz viszonyított előfordulási aránya kb. 2:5. A 3 krajcáros próbanyomatívének bal felső sarok bélyege IV. típusú, a jobb felső sarokról származó négyestömbjének pedig $\frac{\text{II} - \text{I}}{\text{VI} - \text{I}}$ a típusösszetétele.

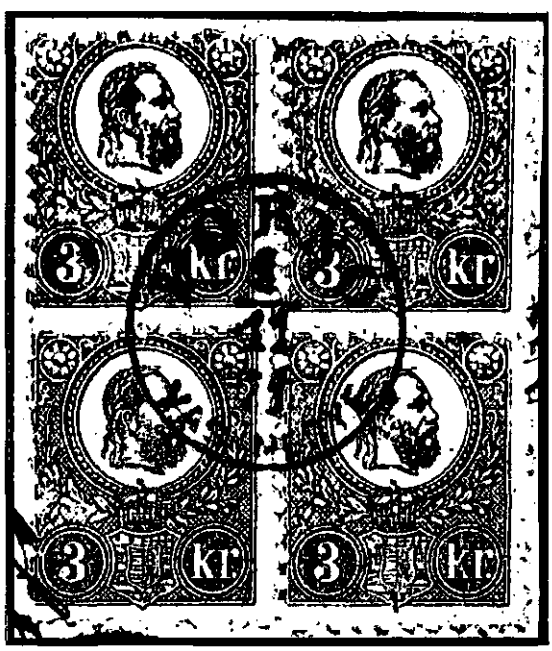

150. ábra. Típusösszetétel: $\frac{\text{IV} - \text{III}}{\text{IV} - \text{V}}$

A sorok alapvető sorrendjét elsősorban természetesen a vízszintesen összefüggő példányok árulták el. Az összefüggésekből ismert, illetve a nagymértékben befogazott példányokból megállapított két-két szomszédos típus 51 esetben beleillett a fenti sorrendbe és csak néhány tért el attól, mégpedig egy-egy IV—V, V—III és VI—I típuspár. A fenti sorrend mellett szólnak a szélepéldányok eddig számon tartott adatai is, amelyek szerint a bal oldaliak egy kivételével IV. típusúak. A kivételt a III. típus képezi, amely az ív 11. bélyege volt. E bélyeg egy bal ívszélről származó függőleges négyessávban fordul elő: IV—III—IV—IV (151. ábra). Az eddig feljegyzett jobb oldali szélepéldányok egy kivételével I. típusúak, a kivétel itt a VI. típus. A függőleges összefüggések is alátámasztják, hogy a típusok az íven aránylag rendszeresen helyezkedtek el, nagyobbik részükben ugyanis ismétlődnek a típusok. A különböző típusokat tartalmazó függőleges összefüggésekben túlnyomóan egymáshoz képest eggyel jobbra, vagy balra tolódtak el a típusok. Ilyen eltolódások jöhettek létre az első és második, illetve a második és harmadik sor között, annak következtében, hogy a második vízszintes sor a III. típussal kezdődött. Más típusváltozás a függőleges összefüggésekben csak kettő ismert, a $\frac{\text{III}}{\text{V}}$ és a $\frac{\text{II}}{\text{VI}}$ kombináció. A bélyegek vízszintes képtávolsága $<2->$ 2,5 mm, a függőleges pedig $<2-<3$ mm között váltakozott.

A 3 krajcáros ívének típusok szerinti pontos rekonstrukcióját sem lehet a képtípusok alapján elvégezni, mert az íven előfordult valamennyi szabálytalanság megállapításához az eddig ismerteknél sokkal több összefüggésre lenne szükség.[108]

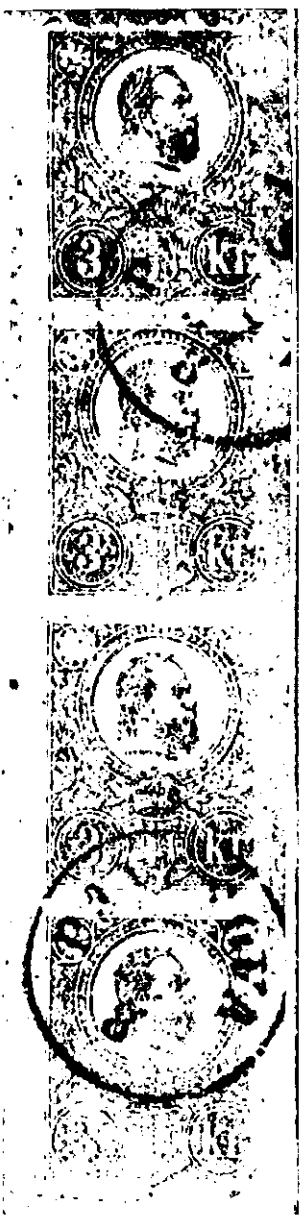

151. ábra

108 A kőnyomatosok típusaival foglalkozó külföldi filatélisták körében itt-ott kétség támadt annak a megállapításomnak a helyessége iránt, amely szerint a 3 krajcárosnak csak hat típusa van. E kétség abból a meggondolásból fakadhatott, hogy a 3 krajcáros mindegyik típusát talán a bélyeg ritkasága miatt nem sikerült eddig megállapítani. Különös ugyanis, hogy éppen e ritka címlet típusainak száma tér el ennyire a többi címlet típusainak számától. Évekkel ezelőtt annak is híre kelt, hogy e bélyegnek egy újabb, hetedik típusát is megállapították, de ismertetésére egyáltalában nem került sor. A megalapozatlan kétségekkel szemben áll viszont az a tény, hogy valamennyi általam eddig vizsgált, több mint 300 példány a hat típus valamelyikével kétségtelenül azonosítható volt és hogy amióta a 3 krajcáros típusait 1938-ban megállapítottam, az azóta vizsgált anyag kapcsán sosem

5 krajcáros. Az 5 krajcárosnak kilenc, tehát a 2 krajcárossal azonos számú típusa van. E két címlet típusainak elrendeződése az íven mégsem volt egyforma, mert a két címlet száz képét különböző módon állították össze. A 2 krajcárosnak mind a kilenc típusát felhasználták ahhoz, az 5 krajcárosnál azonban, a kilenc közül az egyik típus csak az első és a második vízszintes sorba került be, az ív többi részét nyolcféle képpel állították össze. E körülmény az 5 krajcáros típusainak elrendeződésében természetesen több szabálytalanságot okozott, de bizonyos rendszer így is kialakult abban. Az 5 krajcárosból, mint a legközönségesebb címletből, de a többi címlethez képest aránylag is, meglehetősen sok összefüggő példány maradt fenn, közöttük sok egységből álló összefüggések is. Ez összefüggések, valamint a szélepéldányok segítségével egyértelműen megállapítható volt e típusoknak a többképes kövön létrejött eredeti sorrendje, majd az íven történt elhelyezkedésük rendszere is.

Az ív első vízszintes sorának típusösszetétele eszerint a következő volt:

I – IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – I

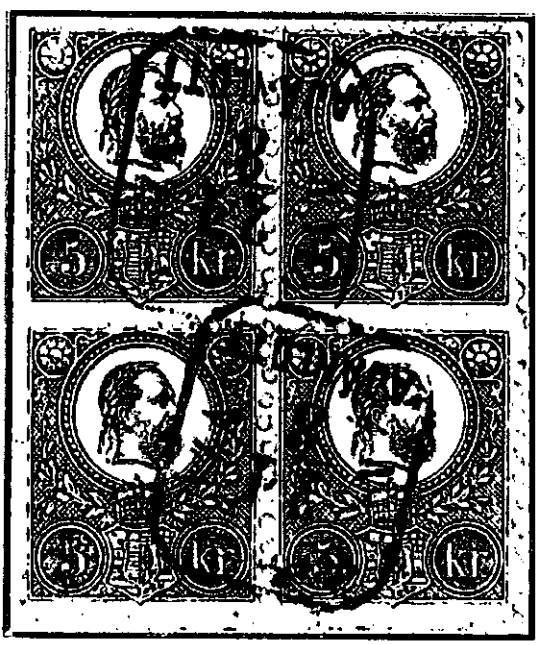

152. ábra. Típusösszetétele: III—II / V—IV

merült fel kétség az e címletre vonatkozó eredeti megállapításaim helyessége iránt. Eltekintve attól, hogy valamennyi példány hat típusba sorolható be, a vízszintes sor, az összefüggő és a szélepéldányok adatai szerint, e hat típussal rekonstruálható. E tények alapján kellett arra a megállapításra jutni, hogy bár első pillanatra különösnek is tűnhetik, a 3 krajcáros íven csak hatféle típus fordult elő.

A 3 krajcáros típusgyűjteménye, illetve rekonstruált vízszintes sora már 1938-ban, az ORBÉK-kiállításon, a magyar posta kiállított anyagában bemutatásra került.

A második sorban is ez volt a típusok sorrendje, kivéve a sor utolsó bélyegét, amely ebben a sorban IX. típusú volt. A harmadik sortól az I. típus már nem fordult elő az íven. Innen kezdve az ív vízszintes sorai a IX–VIII–VII–VI–V–IV–III–II nyolcas sorozattal kezdődtek, amelyeket két-két bélyeg egészített ki tízre. E nyolcas sorozat tehát, amely az első két vízszintes sorhoz képest egy hellyel balra tolódott el, az ív túlnyomó részét betöltötte. A nyolcas sorozatokat kiegészítő bélyegek e sorozatnak minden esetben egymással szomszédos bélyegei voltak és ötféle kombinációban fordultak elő, amelyek között a VII. típus egyszer sem szerepelt. A 3–10. vízszintes sorok végét lezáró ötféle kombináció a következő volt: III–II, IV–III, V–IV, VI–V, IX–VIII. A vízszintes sorok kilences, illetve nyolcas sorozatokkal történt ilyen összeállítása folytán az ív függőleges oszlopaiban többnyire ismétlődtek a típusok, de amellett sokféle típusváltozás is előfordult azokban. Így, az első nyolc oszlop második és harmadik helyén a nyolcas sorozat eltolódása miatt, a két utolsó oszlopban pedig – egy kivétellel – a kiegészítő átnyomatok típusösszetételei következtében, különböző típusok kerültek egymás alá (152. ábra). Az ívnek az összefüggő példányok és szélepéldányok alapján rekonstruált típusszerkezete a következő volt:

I – IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – I
I – IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – IX
IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – VI – V
IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – IX – VIII
IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – IV – III
IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – IX – VIII
IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – III – II
IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – V – IV
IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – IX – VIII
IX – VIII – VII – VI – V – IV – III – II – V – IV

A típusok a vízszintesen összefüggő példányoknak közel 90%-ában a rekonstrukció első sorának sorrendjében fordulnak elő és több mint 10%-át teszik ki azok a típuskapcsolódások, amelyekben a II. típustól jobbra nem az I. típus áll. Az ív bal széléről származó példányok általában I., vagy IX. típusúak, főleg ez utóbbiak. E kétféle típusúakon kívül azonban ismeretes még egy-egy III., IV. és VII. típusú bal oldali szélepéldány, valamint egy $\frac{IV-VIII}{IV-VIII}$ összetételű bal szélről származó négyestömb is (153–154. ábra). Ez utóbbi szélepéldányok előfordulása a statisztikai adatok alapján kivételeknek tekintendők és ebből következtethető, hogy e típusok a százképes eredetin nem, hanem csak egy-egy arról készült nyomókövön kerültek a szélső oszlopba.[109] Ezek a szélepéldányok a fenti rekonstrukcióban nem szerepelnek, mert az a

100 Az 5 krajcáros ívének típusösszetételével Wilhelm Schäffling behatóan foglalkozott és tanulmányainak eredményét „Neue Gedanken über das Platting der 5 kr Steindruck 1871." címen írta meg, amelyben a rendelkezésére álló adatokat értékelve, az ív típusösszetételének különböző lehetőségeit mérlegelte. A IV. és VII. típusú bal oldali szélepéldányok előfordulásának fenti magyarázata tőle származik, amivel az ív típusok szerinti rekonstrukciójának útjában álló akadályt hárítva el, nagymértékben járult hozzá ennek minden ez ideig felmerült adattal összeegyeztethető megoldásához.

százképes eredetivel azonos nyomókőről nyomtatott ívekre vonatkozik. A jobb oldali szélepéldányok között a VI. és a VII. típus kivételével mindegyik típus előfordul, természetesen leggyakrabban a VIII. típus. Az 5 krajcáros próbanyomatívének bal felső — I. típusú — és jobb alsó — IV. típusú — sarokbélyege ismeretes.

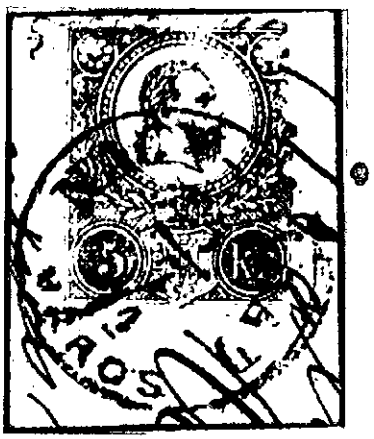

153. ábra. VII. típus az ív 61. helyéről

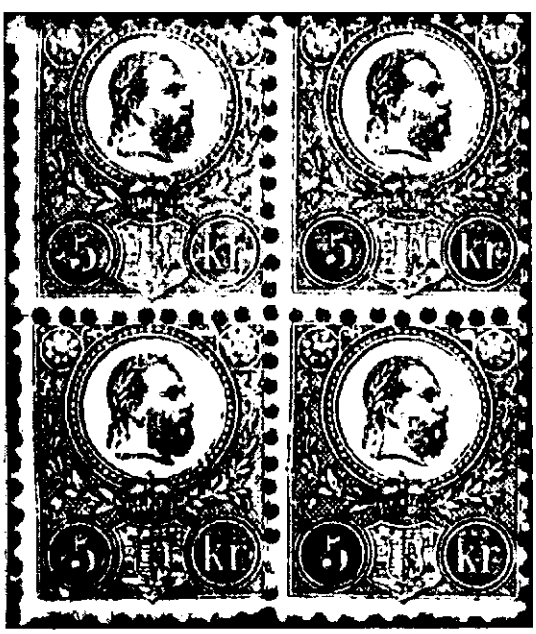

154. ábra. Négyestömb az ív 71—72 helyéről 81—82

Az 5 krajcáros ívén az I. típus csak háromszor fordult elő, ami ritkaságának a magyarázata. Ennek okát abban sejthetjük, hogy e kép a többképes kövön már az átnyomatok készítése kezdetén megsérült és azt csak három átnyomattal szúrták fel. A többi típus gyakran fordul elő, ha egymáshoz képest — a rekonstrukcióból láthatóan — nem is pontosan egyforma arányban. Az 5 krajcáros ívén a vízszintes képtávolság kb. 1,5—2,75 mm, a függőleges pedig kb. 2—2,75 mm között váltakozott.

Az 5 krajcáros III., IV. és VII. típusú bal oldali szélepéldányaival kapcsolatban még az a kérdés is felvetődik, hogy e bélyegnek vajon hányféle összetételű nyomóköve volt és hogy azok hány helyen különböztek a százas eredetitől. A III. típusú szélepéldány az ív 31. helyéről, a IV. és a VII. típusú az ív 61. helyéről származik, míg a fenti négyestömb két IV. típusa az ív 71. és 81. helyén állt. A 61. helyről származó kétféle típus azt bizonyítja, hogy legalább kétféle, az eredetitől eltérő nyomókő is készült. E típusok szabálytalan előfordulásának okát a százas átnyomatok, vagy a százképes eredeti sérülésében kell keresni. Erre vall a $\frac{IV-VIII}{IV-VIII}$ típusösszetételű négyestömb, amely jó példa arra, hogy a százképes eredetiről készült átnyomaton sérült képeket cseréltek ki. A százas átnyomatnak ezen a helyén két sérült IX. típusú képet cseréltek ki IV. típusú képekre. A sérülés ez esetben még az egyik szomszédos képre is ráterjedt, amit azonban nem vettek észre, vagy legalábbis nem pótolták azt másik képpel. Az átnyomat e hibája a négyestömb alsó VIII. típusú bélyegén a bal oldali keretvonal jól látható sérülése (154. ábra).

10 krajcáros. A 10 krajcárosnak tíz típusa van. E típusok a rendelkezésre álló valamennyi adat szerint az egész íven egyformán, szabályosan helyezkedtek el. A vízszintes sorokban ugyanazon sorrendben követték egymást, a függőlegesekben pedig ismétlődtek a típusok. A típusok sorrendje a vízszintes sorokban a következő volt:

X — IX — VIII — VII — VI — V — IV — III — II — I

Minden eddig ismert vízszintesen összefüggő példányban ez a típusok sorrendje, a függőlegesekben pedig azonosak a típusok. A bal oldali szélepéldányok mind X. típusúak, a jobb oldaliak I. típusúak. A próbanyomatív jobb alsó sarkáról származó bélyeg, I. típusú. A bélyegek vízszintes képtávolsága két-két típus között állandó és $<2-2{,}25$ mm-ig terjed, a függőleges távolság $<2-2{,}75$ mm között váltakozott.

A 10 krajcáros ívének ilyen szerkezete következtében az ív valamennyi helyéről ismeretes, hogy milyen típusú bélyeg állt ott és a típusok alapján bármelyik példányról megállapítható, hogy melyik függőleges oszlopból származik.

15 krajcáros. A 15 krajcárosnak tíz típusa különböztethető meg. A típusoknak e száma azonban nem azt jelenti, hogy a 10 krajcároshoz hasonló címletről van szó, amelynek talán azzal azonos típusösszetételű íve volt. Azok az adatok, amelyek a 15 krajcáros típusainak sorrendjére és előfordulásuk egymás-

hoz viszonyított arányaira vonatkoznak, azt bizonyítják, hogy nemcsak a 10 krajcárostól, hanem a többi címlettől is eltérő esettel állunk szemben. A 15 krajcáros tíz típusát megkülönböztetésül egyelőre két, egyenként öt típusból álló csoportba ajánlatos osztani, amelyek közül az egyik csoport típusait a többi címlet típusaihoz hasonlóan római számok (I, II, III, IV, V), a másik csoport típusait nagybetűk (A, B, C, D, E) jelzik. A bélyegív típusösszetételére vonatkozó, az ív egész terjedelmére érvényes megállapításokról egyelőre nem lehet szó, csak feltevésekről. A két típuscsoport adatait külön-külön ismertetem.

A számmal jelzett típusokra vonatkozó adatok arról tanúskodnak, hogy azok az íven egy-két kivételtől eltekintve szabályosan helyezkedtek el. Elhelyezkedésük alapvető rendje, úgy látszik, az volt, hogy egy-egy típus vízszintes soronként kétszer fordult elő és a vízszintes sorok az öt típus két-két sorozatából álltak. Eszerint a függőleges oszlopokban általában ismétlődtek a típusok. A szám-típusú vízszintes sorok összetétele tehát a következő volt:

V – IV – III – II – I – V – IV – III – II – I

155. ábra. Az ív 30. bélyege

Valamennyi eddig ismert szám-típusokat tartalmazó vízszintes összefüggő pár ezt a sorrendet árulja el, a függőleges összefüggéseikben pedig ismétlődnek a típusok. A vízszintes sor ilyen összetétele mellett szól az is, hogy a nem ívszélről származó V. típusok bal szomszédjaként az I. típus és ennek megfelelően az I. típusúak jobb szomszédjaként – hacsak nem szélepéldány – az V. típus következik. E típusoknak azonban nem ez volt a kizárólagos sorrendje az íven, mert ismeretes egy II. típusú jobb szélről való példány is (155. ábra). Ettől az egy bélyegtől eltekintve, a szám-típusú szélepéldányok is a vízszintes sorok fenti összetételére mutatnak. A bal oldaliak V. típusúak, a jobb oldaliak pedig I. típusúak, ami alól ez ideig csak az egyetlen II. típusú jobboldali szélepéldány képezett kivételt. A próbanyomatívről származó bal alsó sarokbélyeg V., a jobb alsó pedig I. típusú. A szám-típusok egymáshoz viszonyított előfordulási arányában lényegesnek látszó eltérés nem mutatkozik.

A szám-típusok szabályos rendje azonban nem terjedt ki az egész ívre, a II. típusú szélepéldányon kívül, a betűvel jelzett típusok is megbontották azt. Ez utóbbi típusok létrejöttének okára és körülményeire vonatkozólag az alább ismertetett adatok alapján csupán feltevésekre vagyunk utalva, ame-

lyekről a 15 krajcáros nyomóformáival kapcsolatban volt már szó. E típusokra legjellemzőbb az előfordulásuk ritkasága. Az öt betűtípus átlagos előfordulása a szám-típusokhoz viszonyítva, kb. 1:6, de e típusok ritkasága, egymáshoz képest is nagymértékben különbözik. Így a D típus fordul elő leggyakrabban közülük, az A és E típusok ritkábban, míg a B és C típusok igen ritkák. A betűtípusokra vonatkozó megállapításokat ritkaságukon kívül az a körülmény is nehezíti, hogy a 15 krajcárosból maradt fenn a legkevesebb összefüggő példány. E típusok sorrendjére csak néhány adat áll rendelkezésre. Ez adatok: két vízszintesen összefüggő pár, mindkettő D—A típusokkal (156. ábra) és egy jobb szélről származó függőleges pár, $\frac{E}{A}$ típusokkal (157. ábra). Ezen kívül ismeretesek további A és E típusú jobb oldali szélepéldányok, valamint egy, felső ívszélről való E típusú bélyeg. Megjegyzendő még, hogy az A típus nem csak szélepéldányként, hanem jobb oldalán szomszédos képrészlettel is előfordult már. A betű-típusú 15 krajcárosok decentráltsága arra mutat, hogy e bélye-

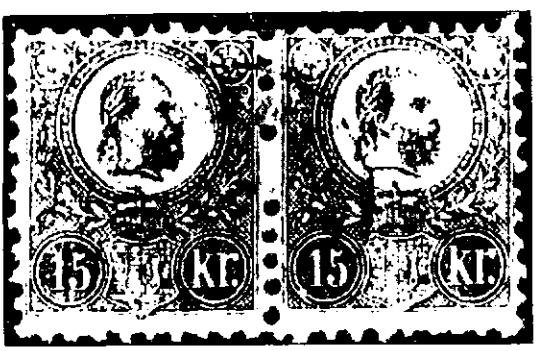

156. ábra. Az ív 58. és 59. bélyege

gek az ív jobb felén helyezkedtek el, a decentráltak ugyanis nagyrészt a képük bal oldalán befogazott példányok (a bélyegek ívhelye és a decentráltságuk statisztikája közötti összefüggésről lásd a Fogazat alatt).

A képtávolság a 15 krajcáros vízszintes soraiban $<2-2{,}5$ mm, a függőleges oszlopokban $<2-<3{,}5$ mm között váltakozott.

A 15 krajcáros ismert összefüggő példányai vagy szám-típusokból, vagy betű-típusokból állnak, kétféle típust együtt tartalmazó összefüggés egyelőre nem ismeretes. Ebből azonban nem szabad arra gondolni, hogy e címletnek kétféle — egy szám-típusú és egy másik, betű-típusú — íve volt. A 15 krajcáros összefüggéseinek ritkaságát tekintve, a szám- és betű-típusokat együtt tartalmazó összefüggő példányok hiányából ilyen következtetést levonni nem lehet. A kétféle típus együttes előfordulását bizonyítja az a tény, hogy a próbanyomatok között mindkét fajta típus előfordul, a próbanyomatokból ugyanis, tudomásunk szerint, címletenként csak egy-egy ív maradt fenn, a kétféle típus tehát csak ugyanazon ívről származhatik. A kétféle típus ugyanazon íven való előfordulására egy másik, közvetett bizonyítékot két távírdalevél szolgáltat.

Ezeket ugyanis ugyanabban a postahivatalban — Pécsett — egymáshoz közel eső időpontban, 1871. július 10-én, illetve július 12-én bérmentesítették, az egyiket V., a másikat D típusú 15 krajcárossal. A két levél rovatolási száma is közel esik egymáshoz: 490 és 568. Bizonyosra vehető tehát, hogy e két bélyeg, ha nem is ugyanazon ívről, de legalább is egymás alatt fekvő ívekről, egy szállítmányból származott, amelyek feltehetően a 15 krajcárosnak egyidőben, azonos nyomókőről készült gyártmányai voltak.

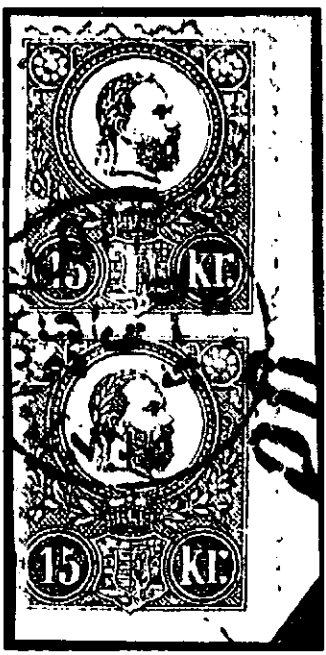

157. ábra.
Az ív 10. és 20. bélyege

A 15 krajcáros ívéről tehát megállapítható, hogy túlnyomóan a számtípusokból állt, amelyek nagyrészt szabályosan helyezkedtek el, míg a betű-típusok az ívnek mintegy hatodrészét foglalták el. Ez utóbbiaknak az ív jobb felén való elhelyezkedésére utaló adatok állnak rendelkezésre.

A 25 krajcáros. A 25 krajcárosnak tíz típusa van. A típusok e száma lehetővé tehette volna szabályos elrendeződésüket az íven, mégis, a 25 krajcárosé nem is hasonlít a másik két tíztípusos címlet ívéhez, sőt valamennyi címlet között éppen ez volt a legrendszertelenebb, rajta fordult elő a legtöbb szabálytalanság. A vízszintes sorokban a típusoknak legkülönbözőbb kapcsolódásai fordultak elő és a típusok a függőleges oszlopokban is különféleképpen helyezkedtek el egymás alatt. A 25 krajcáros aránylag bőségesen rendelkezésre álló vízszintes kettős példányaiból, hármassávjaiból, négyestömbjeiből és ritka függőleges összefüggéseiből meg lehetett állapítani a típusok eredeti sorrendjét. Eszerint a 25 krajcáros tíz különböző típusú képe, a többi címlettől eltérően, nem egysorban, hanem két egymás alatti ötképes sorozatból álló tízestömbként helyezkedett el. A tízestömb összetétele az íven a következőképpen alakult:

V – IV – III – II – I
X – IX – VIII – VII – VI

Amennyiben a 25 krajcárosnak ilyen tízestömbökből álló szabályos íve lett volna, egy-egy típus soronként kétszer ismétlődött, a függőleges oszlopokban pedig két-két típus váltakozott volna. Az összefüggésekből azonban kitűnik, hogy a típusoknak e tízestömbje nem sokszor fordulhatott elő az íven. A vízszintes sorrend minduntalan megszakadt és sokféleképpen alakult. Ennek következtében a függőleges oszlopokban is különféle szabálytalanságok keletkeztek, amire legjobb példa, hogy két típus szabályos váltakozásán, vagy szabálytalan típusváltozásokon kívül, még típusismétlődés is előfordult azokban. A 25 krajcáros száz képének összeállításához tehát nemcsak tömböket, hanem kettévágott tömbök vízszintesen összefüggő képeit, vagy egyes képeket is felhasználtak. Ily módon a bélyegíven a típuskapcsolódásoknak mind vízszin-

tesen, mind függőlegesen igen nagy változatossága jött létre. Az ív rendszertelen összetételének egyik okozója az V. típusú kép lehetett, amelyet a legtöbb átnyomatból eltávolítottak és amely ezért a többi típusnál sokkal kevesebbszer fordult elő az íven. E kép eltávolításának oka, talán a számtáblájában keletkezett sérülés volt, amely a 25 krajcáros e típusának legjellegzetesebb ismertetőjele. A többi típus közül aránylag a X. típus a legritkább, amely az eredeti sorrendben az V. típus alatt helyezkedett el.

A 25 krajcáros próbanyomatívének jobb felső sarkáról származó bélyeg I. típusú. A 25 krajcárosból baloldali szélepéldány alig fordul elő, ismeretes két X. és két VII. típusú. Több adat van a jobb oldaliakról, amelyek közül leggyakoribb az I. és a tízestömbben alatta elhelyezkedett VI. típus, valamint a X. típus, de ismeretes még ezeken kívül, III., IV. és VIII. típusú jobb szélről származó bélyeg is. A vízszintes képtávolság 1,5—2,75 mm, a függőleges 1,5—3,25 mm között váltakozott. A 25 krajcáros ívén a bélyegképek nem álltak rendben — a legkevésbé az összes címlet közül —, hanem egyik feljebb, a másik lejjebb és egymáshoz képest gyakran ferdén is álltak. Ez is egyik oka annak, hogy a képtávolságok között nagy különbségek is előfordultak.

Típuskapcsolódások és szélepéldányok statisztikai adatai

A kőnyomatos típusok eredeti, vízszintes sorrendjének megállapítását az összefüggő példányokon megismert típuskapcsolódások, valamint a bal és jobb oldali szélepéldányok tették lehetővé, de az összefüggő példányok árulták el azt is, hogy a típusok az ív függőleges oszlopaiban miként helyezkedtek el. Ezek az adatok vezettek tehát az ívek típusösszetételének, vagy legalábbis szerkezetük alapvető jellegzetességeinek megismeréséhez. Az összefüggő példányok még a 2, 3, 10, 15 és 25 krajcáros címletek típusainak megállapításában és az 5 krajcáros típusai számának helyesbítésében is nagy segítséget jelentettek.

Amint az előzőekből kitűnt, a kőnyomású bélyegeknek címletenként különböző típusösszetételű íve volt. Közülük az 5 és a 10 krajcáros ívének összetételére vonatkozó feltevések ellen egyelőre nem szól semmi, de ugyanez áll a 2 krajcáros ívének feltételezett szerkezetére és a 15 krajcáros szám-típusainak elhelyezkedésére is. A 3 krajcáros ív összetételének pontosabb megállapításához azonban az eddigieknél több adatra lenne szükség, különösen pedig a 25 krajcároséhoz, amelynek típusösszetétele, az aránylag bőségesen rendelkezésre álló összefüggő példányokból ítélve, rendkívül szabálytalan volt. Az alábbi kimutatás magában foglalja mindazokat a típuskapcsolódásokat, amelyeket akár természetben, akár megfelelő reprodukciók révén hozzáférhetővé vált összefüggő példányokon sikerült megállapítanom és amelyek a szélepéldányokkal együtt, a jelen munkában közölt típusokkal kapcsolatos megállapításaim egyik alapját képezték. Ez összegyűjtött adatokban a próbanyomatok adatai is bentfoglaltatnak, valamint azoknak a befogazott egyes példányoknak az adatai, amelyeken egy, vagy két szomszédos bélyeg típusa is megállapítható volt. Ez utóbbiak a kimutatásban tehát, mint páros darabok, esetleg, mint hármas tömbök szerepelnek. Ugyanígy, azok a két, vagy több bélyegből álló összefüggések, amelyek befogazott szélső bélyegén a szomszéd típust is meg lehetett állapítani, eggyel magasabb rendű összefüggésekként vannak feltüntetve. Az ív-

szélről származó példányok (i) adataiban az összefüggésekben külön jelzett szélepéldányok is bentfoglaltatnak.

A kimutatás az elpusztult Turóczi-gyűjteménynek azokat az összefüggéseit is felöleli, amelyek típusai megállapítást nyertek. Mégpedig, a gyűjtemény 3 és 5 krajcáros összefüggéseit, továbbá egy 2 krajcáros párnak és két 2 krajcáros négyestömbnek részleges adatait. A Turóczi-gyűjtemény 10 és 25 krajcáros összefüggéseinek típusai az alábbiakban egyáltalában nem szerepelnek, a 15 krajcáros összefüggések közül pedig csak a négyes tömbé, amelynek típusait utólagosan, egy fennmaradt árverési katalógus reprodukciójáról sikerült megállapítani. A kőnyomású bélyegek összefüggései, ritkaságuknak megfelelően, mind belföldön, mind külföldön már a második világháborúig eltelt időben is nagy becsben álltak. Árszintjük kialakulásának természetesen egyik fontos tényezője volt a piacon forgó és a gyűjteményekből ismert példányok száma, így, a Turóczi-gyűjtemény nagy mennyiségű összefüggése is. Ez összefüggések jövőbeli áralakulása szempontjából nem közömbös tehát az a tény, hogy a Turóczi-gyűjteménnyel olyan mennyiségű összefüggő példány pusztult el, amely a kőnyomású bélyegek összefüggéseinek számottevő hányadát tette ki. Ezért, a típuskapcsolódások felsorolása után álljon itt ez elpusztult gyűjtemény összefüggő példányainak a listája is, amelyben az összefüggő példányoknak nem egy, csupán egyetlen példányban előfordult fajtája is szerepel.

2 krajcáros

vízszintes sávok:

iI–IX, I–IX(2), IX–VIII(4), VIII–VII(3), VII–VI(3),

VI–V(3), V–II(2), II–III, III–IV, IV–?

I–IX–VIII, V–II–III.

függőleges sávok:

I(2), IX(2), VIII VII(2), Ii
I IX VIII VII IXi

VII
VII
VII
VII

tömbök:

VII–VI(3), V–? III–IV(2), IV–VIII
VII–VI, V–? III–IV, IV–?

II–III–IV
II–III–IV

V–II
V–II–III
V–II–III

VIII – VII – VI
VIII – VII – VI
VIII – VII – VI

ívszélek:

^{i}
iI(6), Ii, Ii(7), Vi(3), VIIIi, IXi

3 krajcáros

vízszintes sávok:

IV – III(7), III – II(10), II – I(11), II – Ii, I – VI(5), V – IV, V – III

IV – III – II(3), VI – V – IV, V – IV – III

V – IV – III – II

VI – V – IV – III – II

függőleges sávok:

IV	IV	III	III	II	$I^{(2)}$,	$I^{(2)}$,	$VI^{(3)}$,	VI
IV	III	IV	II	II	I	II	VI	I

VI
VI
VI

iIV
iIII
iIV
iIV

tömbök:

II – I
II

		^{i}	^{i}
iIV – III	IV – III	II	Ii
iIV – III	IV – V	VI	Ii

ívszélek:

^{i}
iIV, iIV(10), iIII, Ii(9), VIi

6 krajcáros

vízszintes sávok:

iI – IX(2), I – IX(2), iIX – VIII(3), IX – VIII(16), IX – VIIIi,
VIII – VII(4), VII – VI(15), VI – V(11), V – IV(14), IV – III(14),

III–II(15), II–I(2), II–Ii(3), II–V(2), II–VI(2), II–IX(6),
I–IX–VIII, VIII–VII–VI, VII–VI–V, VI–V–IV,
V–IV–III(12), IV–III–II(4), III–II–IX(2), III–II–V,
III–II–III, II–IX–VIII, II–VI–V, II–V–IV, II–V–IVi
I–IX–VIII–VII, IX–VIII–VII–VI, III–II–V–IV
VII–VI–V–IV–III(2), V–IV–III–II–IX, IV–III–II–V–IV

függőleges sávok:

I IX VIII VII VI V IV III II
IX(2), IX VIII(5), VII VI(3), V(2), IV(6), III(2), II(4),

II V VIIIi VIII VIII
VI VIII IVi IV II

I VI II I
IX VI II(2), IX
IX VI II V

tömbök:

IX–VIII IX VIII VI–V III–II II–IX
IX IX–VIIII IX–VIII VI III II

iIX–VIII iIV–VIII VIII–VII VI–V IV–III III–II
iIX–VIII iIV–VIII VIII–VII VI–V IV–III II–VI

II–I VI–Vi IX–VIII IX–VIII III–II
II–IX IX–VIIIi IV–III III–II V–IV

IV–III
IV–III
–III

VIII–VII VI–V
VIII–VII VI–V
VIII–VII VI–V

IX–VIII–VII–VI
IX–VIII–VII–VI

VI–V–IV–III–II–I
VI–V–IV–III–II–IX

ívszélek:

i
iI iI(7), iIX(26), iVII, iIV(3), iIII

i
Ii, Ii(7), IXi(5), VIIIi(16), Vi(8), IVi(2), IVi, IIIi(5) IIi
i

10 krajcáros

vízszintes sávok:

iX – IX, X – IX(2), IX – VIII(7), VIII – VII(9), VII – VI(3), VI – V(5), V – IV(6), IV – III(6), II – I(4), IX – VIII – VII

függőleges sávok:

X(3), IX(3), VIII VII V III II I(2),
X IX VIII VII V III II I

tömbök:

VI I
VII – VI II – I

VII – VI IV – III IV – III
VII – VI IV – III IV – III

ívszélek:

iX(14), Ii(10), Ii
i

15 krajcáros

vízszintes sávok:

iV – IV, V – IV(2), IV – III, III – II(5), II – I(4), I – V(2), D – A(2),

függőleges sávok:

V IV III II(2), I(4), E
V IV III II I A

tömbök:

iV – IV II – I
iV – IV II – I

IV – III
IV – III
IV – III

ívszélek:

iV, iV(22), IIi, Ii(11), Ii, Ei(2), Ai(3),
i i

25 krajcáros

vízszintes sávok:

X–IX(6), IX–VIII(8), VIII–IX, VIII–VII(3), VII–VI(7), VI–X(4), VI–VIII(2), VI–III, VI–II(3), X–VI(2), V–IV(3), IV–III(4), IV–IIIi, III–II(2), II–I(7), IV–Ii, I–V,

X–IX–VIII, IX–VIII–IX, VIII–VII–VI, VII–VI–II, VI–X–IX, VI–VIII–III, VI–III–II, III–IV–III,

függőleges sávok:

VIII VIII VII VI V IV II
IX VII II VIII X IX VII

tömbök:

X–IX IX–VIII IV–III (3), VI–X III–II II–I
V–IV IV–III IX–VIII I–V VIII–VII VII–II

II–Ii X–VI VIII–VII VIII–VII VI–II I–III
VII–IIi VII–VI IX–VIII VI–II I–VII VI–VIII

IX–VIII
VIII–VII
III–II

ívszélek:

iX(2), iVII(2), Ii, Ii(2), IIIi, IVi(2), VIi(3), VIIIi, Xi(4),

A Turóczi-gyűjtemény összefüggő példányai

2 krajcáros

használatlan: 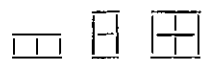 (3)

használt: 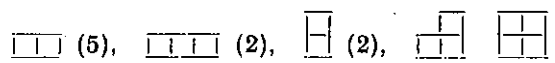 (5), (2), (2),

3 krajcáros

használatlan:

használt: 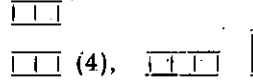 (4), (3)

5 krajcáros

használt: 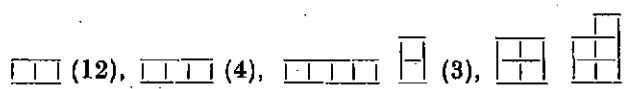 (12), (4), (3),

10 krajcáros

használt: 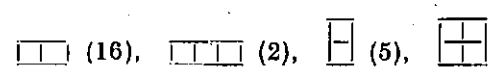 (16), (2), (5),

15 krajcáros

használt: 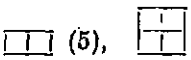 (5),

25 krajcáros

használatlan: (2),

használt: 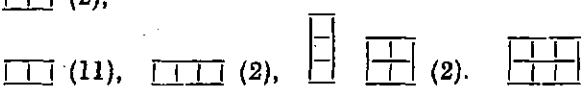 (11), (2), (2).

újságbélyeg

használatlan: (2)

használt:

A típusok meghatározása és ismertetésük módja

Az ismertetőjelek felismerése és így a típusok meghatározása is, a gyakorlatlan szem számára nem a legkönyebb feladat, de a kezdeti nehézségeket az ismertetőjelekkel való foglalkozás hamarosan kiküszöbölheti. A nehézségeket a gyakorlatlanságon felül a meghatározandó példány bélyegzésének kedvezőtlen elhelyezkedése, a példány decentráltsága, de különösen a kopottsága nagy mértékben fokozhatja. A bélyegzés ugyanis az ismertetőjeleket, vagy azoknak egy részét elfedheti, a decentrált példányokról pedig a bélyegkép hiányzó részével együtt azok le is maradhatnak. A példány kopottsága az ismertetőjelek észrevételének lehetőségét csökkenti, esetleg olyan nagy mértékben, hogy azok egyáltalában felismerhetetlenekké válnak. Ezért, az ismertetőjelek megkeresésénél a példány kopottságát, illetve annak fokát tekintetbe kell venni. Friss példányokon is felmerülhetnek nehézségek, amennyiben csekély intenzitású jelek a száraz nyomatokról lemaradhattak, míg a bőséges festékezés még az intenzív jeleket is elnyelhette. Tévedést okozhatnak azonos címletek különböző típusainak hasonló ismertetőjelei, ezek összetévesztése azonban pontos helymeghatározással elkerülhető. Másfajta akadályt jelent, ha valamely típusnak kevés az ismertetőjele, vagy ha azok a bélyegképnek véletlenül csak egy részére terjednek ki. Ez utóbbi esetben kedvezőtlenül elhelyezett bélyegzés, vagy decentráltság esetleg az összes ismertetőjeleket eltüntetheti. Az ismertetőjelek mindenesetre használatlan, centrált és friss példányokon találhatók meg a legkönnyebben, de általában minden, nem különösebben kopott példány típusa, még a kedvezőtlen bélyegzésű, vagy decentrált példányoké is meghatározható. Ilyen esetekben a típusmeghatározás nem közvetlenül, hanem összehasonlítások révén végezhető el, mégpedig úgy, hogy a bélyegkép szabadon maradt részein a többi típus ismertetőjeleinek hiányát kell megállapítani. Ez esetben tehát a típusmeghatározás a többi típus kiküszöbölésével történik.

A típusjelek száma típusonként változik. Vannak típusok, melyeknek csak egynéhány számbavehető ismertetőjele van, vannak viszont típusok,

amelyeken bőségesen lehet ilyen jeleket találni. Ismertetőjeleknek tekinthetők az egyes képelemeknek típusonként megállapítható formaváltozásai is, bár ezek túlnyomó részben csak összehasonlítgatások révén hasznosíthatók, de nemegyszer biztos útbaigazítást nyújtanak a típusok meghatározásához. Ilyen képelemek pl. a 10 és a 15 krajcárosokon a rozetták indavégződéseinek érvonalai, a 15 krajcároson a rozetták felső szirmainak belső keretvonalai, vagy az 5 krajcáros kivételével az összes címleten Szlavónia címerének alsó, háromszögű mezője. Összehasonlítással felhasználhatók még az alaphálózatban előforduló hiányosságok és azok a metszetjelek is, amelyek valamely típuson jellemző formát öltöttek és amelyek ezáltal egyszersmint szintén típusjelekké váltak.

A típusok meghatározásában felmerülhető nehézségek címletenként különböznek és ezt is ajánlatos szem előtt tartani.

A 2 krajcáros típusainak a meghatározása általában nem könnyű. Az egyik nehézséget a bélyeg színe okozza, ugyanis, a szem színérzékenysége a sárga szín iránt a legkisebb és ez a körülmény a gyakran kis kiterjedésű jelek észrevételét megnehezíti. E nehézség a halvány sárga példányokon jelentkezik a legnagyobb mértékben. Másik nehézség a jelek kis száma, a 2 krajcárosnak van ugyanis a legkevesebb ismertetőjele. Így, ezen a címleten fordulhat elő leginkább, hogy a bélyegzés, vagy decentráltság a példány összes ismertetőjelét felismerhetetlenné, illetve hozzáférhetetlenné teszi. Kétes esetekben rendelkezésre állhat a címerpajzs háromszögének összehasonlító vizsgálata, mert a háromszög nyomata a 2 krajcáros típusaira jellemző, némely esetben pedig egymagában is meghatározhatja a típust. A 2 krajcárosnak két, lemezsérülés által keletkezett metszetjele is van. Ezek a típusok meghatározásához ugyan nem jelentenek segítséget, de az egyik közülük — az értékjelzés jobb oldali kerek mezőjében a belső kör megvastagodása a *kr* pontja alatt — a 2 krajcáros kőnyomatosokra különösen jellemző és a bélyeg valódiságának megállapításához elsőrendű fontosságú.

A 3 krajcáros típusainak meghatározása általában nem ütközik nehézségbe, a bélyeg színe alkalmas ehhez és az ismertetőjelek száma is elegendő, de a címlet típusainak csekély száma is megkönnyíti azt. Kétes esetekben Dalmácia címermezőjének és a címerpajzs háromszögének összehasonlítgatása meglehetősen biztos útbaigazítást nyújt. A 3 krajcárosnak négy, sérülésből, illetve a metszés pontatlanságából eredő metszetjele közül típusmeghatározásra csak az egyik használható fel. E metszetjel két típuson olyan alakban fordul elő, amely alkalmas ahhoz, hogy e típusok meghatározásához ismertetőjelül szolgáljon, de ez a metszetjel összehasonlító vizsgálattal a többi típushoz is hasznosítható.

Az 5 krajcáros típusainak meghatározása, az egyik típus kivételével, semmi nehézségbe nem ütközik. Ismertetőjeleik bőségesen vannak, amelyeket csak rendkívül kedvezőtlenül fekvő bélyegzés, vagy különösen kedvezőtlen decentráltság tüntethet el. Aránylag nehéz azonban a VII. típus meghatározása, mert ennek nincs sok ismertetőjele és azok sem elég jellegzetesek, illetve nem ismétlődnek minden példányon. Ezt a típust ezért, sokszor csak a többi típus kizárásával lehet meghatározni. Az 5 krajcáros egyes típusaira a kockás alaphálózat hiányosságai is jellemzőek, úgy hogy e címlet típusmeghatározásaihoz a hálózat hiányosságait, illetve épségét összehasonlítások révén jól fel

lehet használni. Az 5 krajcáros két metszetjele típusok megkülönböztetésre nem alkalmas, bár az egyik metszetjel néhány típuson gyakran jellegzetes formát ölt.

A 10 krajcáros típusainak a meghatározása általában nem nehéz, mert ebből a szempontból előnyös a bélyeg színe és mert a IX. típus kivételével, elegendő az ismertetőjeleik száma is. A IX. típusnál az okozhat nehézséget, hogy ismertetőjelei a bélyegképnek csak egy részére korlátozódnak. A 10 krajcároson a címerpajzs háromszögének nyomata jellemző az egyes típusokra, úgy hogy ezek összehasonlító vizsgálata megkönnyítheti a típusok meghatározását. E bélyegnek számos metszetjele van, de ezek közül egyik sem olyan, amely a típusok megkülönböztetésére alkalmas lehetne.

A típusmeghatározáshoz a 15 krajcáros színe igen alkalmas. A betűvel jelzett típusok két ritka fajtájának megállapítása azonban nehézséget okozhat, amennyiben e típusok ritkasága miatt egyrészt az ismertetőjeleik leírása bizonyára még nem teljes, másrészt az állandóan és a csak néha előforduló jelek szétválasztására sem volt még lehetőség. Ennek következtében a két ritka típus felsorolt ismertetőjelei között olyanok is szerepelhetnek, amelyek csak némelyik példányon vannak rajta. A 15 krajcáros típusaira egyébként a címerpajzs háromszögei, a rozetták indavégződéseinek érvonalai, továbbá a rozetták felső szirmainak belső keretvonalai is jellemzőek. Ezek révén sokszor a többi, leírt ismertetőjeltől függetlenül is meghatározhatók a típusai. E képrészletek összehasonlítása tehát, különösen a két ritka típus esetében — ha ugyan van erre lehetőség — igen ajánlatos. A 15 krajcáros metszetjelei a típusok meghatározására nem alkalmasak.

A 25 krajcáros típusainak meghatározásához elég ismertetőjel áll rendelkezésre, de a leírt ismertetőjeleken kívül, még a címerpajzs háromszögének típusok szerint megkülönböztethető színezettsége is felhasználható. E címlet típusainak meghatározása a bélyegek jelentékeny hányadánál mégis nehézségbe ütközik, amit a példányok színe, illetve azok halványsága, kifakultsága okozhat. Az ismertetőjelek a sötétebb példányokon könnyen felismerhetők, de a kifakultakon, sokszor a bélyegkép apró részleteivel együtt, teljesen felismerhetetlenné is válhatnak. A 25 krajcáros metszetjele típusmeghatározásra általában nem alkalmas, de a VIII. típuson ismertetőjellé vált.

A típusokat meghatározó jelek alábbi ismertetése mindazokat a jeleket magában foglalja, amelyek eléggé jellegzetesek, leírással is aránylag könnyen ismertethetők és általában minden azonos típusú példányon rajta vannak. Megjegyzendő azonban, hogy kivételesen még az intenzív, legjellegzetesebb és legállandóbb ismertetőjelek is lemaradhatnak a bélyegképről, mint pl. az 5 krajcáros II. típusának 2 a. jele és ezt a lehetőséget a típusok megállapításánál ajánlatos tekintetbe venni. Kivételt képez a 15 krajcáros két ritka típusa, a B és C típus, amelyeknek nemcsak az állandó, hanem valamennyi ismertetőjelnek vélhető rajzbeli elváltozásai szerepelnek a felsorolásban. Az ismertetés az 5 krajcáros három altípusára, valamint a 25 krajcáros II. és IX. típusának egy-egy változatára is kiterjed.

A típusjelek ismertetését a címletenként egy-egy ábrán feltüntetett és számozott metszetjelek ismertetése előzi meg. Leírásuk e számozásuk sorrendjét

követi. A típusjeleket típusonként külön-külön ábrák mutatják be, felsorolásuk alapja pedig a bélyegkép alább ismertetett hat alkotórésze. A felsorolás ugyanis, a jeleket könnyebb áttekinthetőségük érdekében, a bélyegkép e részei szerint csoportosítva ismerteti. A bélyegkép részeinek számozása 1—6-ig terjed, míg az ismertetőjeleket e részeken belül az abc kis betűi jelzik. Az ismertetőjelek arab száma tehát a bélyegképnek azt a részét jelzi, amelyen az található, a kis betű pedig az egyes jeleknek a képrészeken belüli megkülönböztető jelzése.

Az ismertetőjelek leírásában, a rövidség kedvéért, némely gyakran előforduló képelem kevésbé szabatos, rövidített elnevezéssel szerepel. A bélyegkép hat alkotó része és a rövidített elnevezések a következők:

1. A bélyegkép keretvonalai, a keretvonalak köze és a bélyegnek a külső keretvonalon kívül eső része.

   A külső keretvonal: *keretvonal.*

2. A nagy kerek mező és a gyöngykeret.

   A gyöngykeret külső színes széle: *külső kör.*
   A gyöngykeret belső színes széle: *belső kör.*
   A gyöngykeretnek a két fehér körgyűrű közé foglalt része: *gyöngykeret.*
   A gyöngysor felső, középső gyöngyszeme: *felső gyöngyszem.*
   A többi gyöngyszemet a felső gyöngyszemtől kiindulva, balra, vagy jobbra haladva számozzuk: *bal oldali, illetve jobb oldali gyöngyszem* elnevezéssel.

3. A címerpajzs.

   Szlavónia címerének alsó, háromszögű mezője: *háromszög.*

4. Az értékjelzés két kerek mezője.

   A kerek mezőket határoló külső színes kör: *külső kör.*
   A kerek mezőket határoló középső színes kör: *belső kör.*
   A kerek mezőnek a belső vékony vonalú körrel határolt, az értékjelzést magában foglaló vonalkázott területe: *bal oldali, illetve jobb oldali kerek mező.*

5. A felső sarkok indás díszítménye.

   A rozetták szirmainak számozása 1—8-ig terjed, a jobb oldali felső szirommal kezdődik és a baloldali felsővel végződik.

6. A bélyegkép harántkockás alaphálózata, a tölgy- és babérág-díszítménnyel.

A METSZETJELEK

2 krajcáros

1. A gyöngykeretet a belső körrel, a bal oldali 3. és 4. gyöngyszem között, színes vonal köti össze. Előfordul azonban, hogy e vonal a belső körön ülő színes foltocskává válik, vagy pedig egyáltalában nem látszik. Így az V. típusnál többnyire hiányzik. E metszetjel formája nemcsak típusonként változik, hanem ugyanazon típuson belül is különböző formát vehet fel, típusok meghatározására ezért nem alkalmas. Eredete: lemezsérülés.
2. A *kr* pontja alatt a belső kör belső szélén színes folt. A második gyártású kőnyomású 2 krajcáros minden példányán rajta van. E bélyeg legjellegzetesebb jele, de típusok megkülönböztetésére nem alkalmas. Eredete: lemezsérülés.

3 krajcáros

1. A *k* betű törzsének felső felében, a jobb szélen, színes pont, vagy rézsútos vonalka. Az I. és a IV. típusú bélyegek túlnyomó részén rajta van, a III. és az V. típusúakon is gyakran előfordul, de a II. és a VI. típusúakon

általában hiányzik. Típusok meghatározására nem alkalmas. Eredete: a jobb oldali kerek mező egyik vízszintes alapvonalának a *k* betű törzsébe átterjedt metszése.

2. A *k* betű felső ágának jobb szélén színes pont. Az I. típuson majdnem mindig rajta van, a III., a IV. és az V. típusokon ritkán fordul elő, a II. és a VI. típusokon pedig általában hiányzik. Típusok meghatározására nem alkalmas. Eredete: a jobb oldali kerek mező egyik vízszintes alapvonalának a *k* betű felső ágába átterjedt metszése.

3. Az *r* betű bal szélén, a talpvonal felett, színes pont, vagy beszögellés. Előfordulása gyakori, de egyik típusra sem jellemző. Eredete: a jobb oldali kerek mező egyik vízszintes alapvonalának az *r* betűbe átterjedt metszése.

4. A jobboldali belső keretvonaltól kiinduló, a külső keretvonalat metsző és azon túlterjedő rézsútos színes vonal, illetve ennek a vonalnak a nyomai. Kezdőpontja az alsó keretvonaltól 2,75 mm-nyire, a külső keretvonalat metsző pontja pedig az alsó saroktól 3 mm-nyire van. Formája típusonként változik, ezért ismertetőjelként is, főleg összehasonlítások révén, felhasználható. Eredete: lemezsérülés.

5 krajcáros

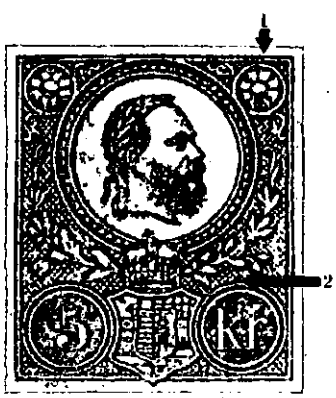

1. A felső belső keretvonalon, a jobb oldali keretvonaltól 2 mm-nyire, színes pont, vagy vonal. Az I. típuson ritkán fordul elő, a többi típuson rendszerint rajta van. A IV. típuson többnyire a két keretvonalat összekötő vonal; a VII. típuson néha a belső keretvonal felett fekvő színes pont. A típusok megkülönböztetésére nem alkalmas. Eredete: lemezsérülés.

2. A jobb oldali kerek mező külső körének megvastagodása, vagy kidudorodása, a *k* betű ága felett, a függőleges átmérőtől balra. A II. típusú bélyegeken általában hiányzik, de a többi típusokon sincs mindig rajta.

A kör e megvastagodása, illetve kidudorodása különböző formájú és mértékű lehet, a típusmeghatározásra nem alkalmas. Eredete: a külső kör vonalának nem egyenletes metszése.

10 krajcáros

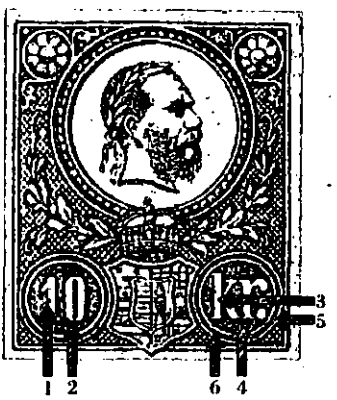

1. Az 1-es számjegy bal szélén egy, vagy több színes pont, illetve vonalka. Leginkább a III – VII. típusokon fordul elő. Eredete: a kerek mező néhány vízszintes vonalának a számjegybe átterjedt metszése.

2. A 0 alsó hajlatának belső szélén színes pont, vagy vonalka. Az I., a II., az V., a VI. és a IX. típusokon és néha a III. típuson fordul elő. Eredete: a 0 bal belső szélének metszésekor az alsó hajlatba átterjedt kis függőleges karc.

3. A *k* betű törzsének bal szélén egy, vagy több színes pont. Előfordulása rendszertelen. Eredete: a kerek mező több vízszintes alapvonalának a *k* betűbe átterjedt metszése.

4. Az *r* betű bal szélén, a talpvonal felett, színes pont. Előfordulása gyakori. Eredete: a kerek mező egyik vízszintes alapvonalának az *r* betűbe átterjedt metszése.

5. A jobb oldali kerek mező szélén itt-ott színes pontok. Előfordulása gyakori. Eredete: a vízszintes alapvonalaknak a kerek mezőn túlterjedt metszése.

6. A jobb oldali kerek mező belső körén, a *k* betű alatt, színes pont. Előfordulása, a VIII. típus kivételével, gyakori. Eredete: lemezsérülés.

A 10 krajcáros metszetjeleinek az 1. jel kivételével nincs olyan formaváltozása, amely típusok megkülönböztetéséhez felhasználható lenne. Az 1. metszetjel típusonként különböző formát vesz fel, a típusok meghatározásához mégis legfeljebb csak összehasonlítások révén nyújthat segítséget.

15. krajcáros

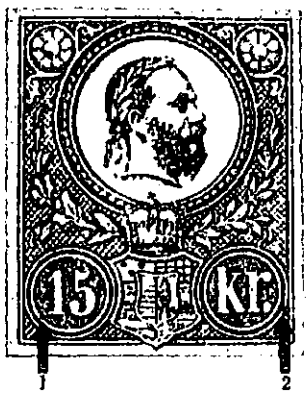

1. A bal oldali kerek mező szélén, a bal alsó körnegyedben, színes pont. Majdnem mindegyik példányon rajta van, de típusonként változó formai jellegzetessége nincs és így, megkülönböztetésükre nem alkalmas. Eredete: a kerek mező egyik vízszintes alapvonalának a kerek mező szélén túlterjedt metszése.
2. A jobb oldali kerek mező két köre között a *kr* pontjától jobbra, színes pont, folt vagy vonal. Minden példányon rajta van és formája is változó, de a típusok megkülönböztetéséhez legfeljebb csak összehasonlítások révén használható fel. Eredete: lemezsérülés.

25 krajcáros

1. A *k* betű bal szélén színes pont, vagy színes foltocskák. Előfordulása gyakori, de típusmeghatározásra nem alkalmas. Eredete: néhány karc a lemezen.

TÍPUSOK ISMERTETŐJELEI

I.

3. *a)* Dalmácia címerének alsó leopárdfeje színes vonalkán ül.
   b) A háromszög oldalainak elmosódott a nyomása, mezője kerekded fehér folt.

4. *a)* A bal oldali kerek mező külső köre, a belső keretvonallal való érintkezésének pontja alatt, az alaphálózat egy kockára eső szakaszán megszakad.
   E jel csak néha fordul elő és nem tévesztendő össze a 2 krajcáros IV. típusának 4.a. ismertetőjelével, amely ugyanazon a helyen az alaphálózat 2—3 kockányi szakaszára terjed és amely a IV. típuson a kör állandó hiányossága.
   b) A bal oldali kerek mezőt a belső körrel, a bal felső körnegyedben, színes vonal köti össze.

5. *a)* A bal oldali rozetta 1. és 2. szirma egybeolvad.

6. *a)* A címerpajzs és a jobb oldali kerek mező alsó szögletében, a külső kör mellett, néhány szomszédos kocka választóvonala hiányzik.

II.

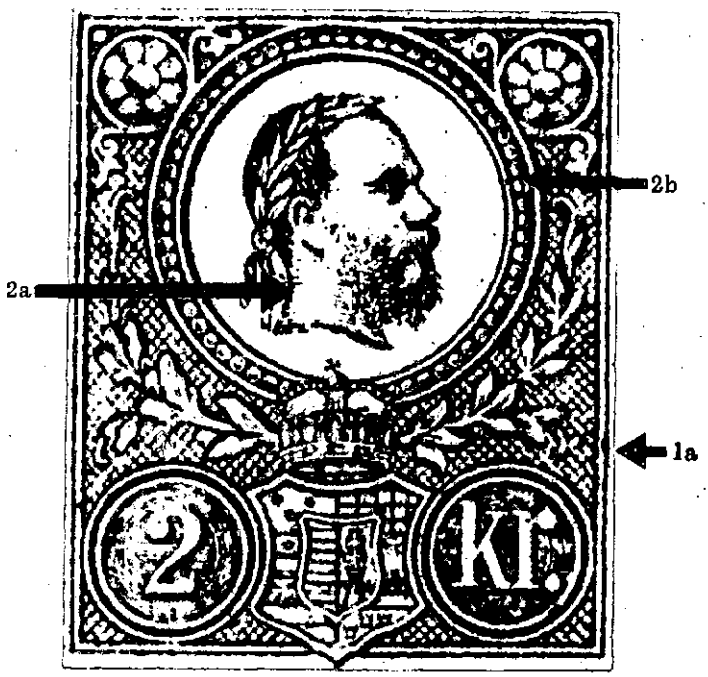

1. *a)* A jobb oldali keretvonal belső széle, az alsó saroktól 7,75 mm-nyire kissé megvastagodik.

2. *a)* A szakállból kiinduló, a nyak alsó hajlatától 1 mm-nyire, a nyak felületére ráterjedő — többnyire sűrű — árnyékvonalak.

b) A gyöngykeret belső szélén, a jobb oldali 13—14. gyöngyszem között, színes pont, vagy a belső körig terjedő színes foltocska.

III.

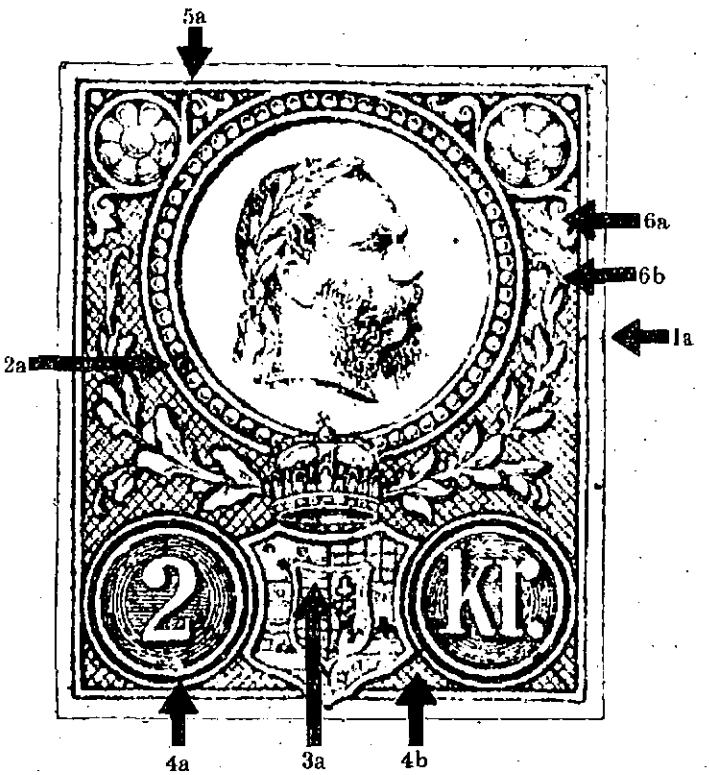

1. *a)* A két jobb oldali keretvonal belső szélén, a felső keretvonaltól 9,5 mm-nyire, egy-egy színes foltocska, amelyek gyakran egybeolvadnak.
2. *a)* A bal oldali 21. gyöngyszemet színes folt takarja.
3. *a)* Dalmácia címermezőjében, a jobb oldali leopárdfej alatt, színes foltocskák.
4. *a)* A bal oldali kerek mező szélén, a számjegy alatt, kis kerek fehér folt.
   b) A jobb oldali kerek mező két körét, a kerek mező és a címerpajzs érintkezésének alsó pontján, vékony színes vonal köti össze.
5. *a)* A bal oldali rozettát övező inda felső elágzásának hajlatában színes folt.
6. *a)* Hiányos alaphálózat a jobb oldali rozetta alatt.
   b) Az alaphálózatban, a jobb oldali 16. gyöngyszem magasságában, fehér folt.

IV.

1. *a)* Az alsó keretvonal alatt, a bal saroktól 1 mm-nyire, függőleges színes vonalka.

4. *a)* A bal oldali kerek mező külső köre, a belső keretvonallal való érintkezésének pontja alatt, az alaphálózat 2—3 kockányi szakaszán megszakad.
Nem tévesztendő össze a 2 krajcáros I. típusának néha előforduló 4 a. ismertetőjével, amely az alaphálózatnak csak egy kockányi szakaszára terjed.
b) A bal oldali kerek mező széle jobb oldalon, a vízszintes átmérő magasságában, félköralakban csorbult.
c) A bal oldali kerek mező széle alul, a függőleges átmérőtől jobbra, félköralakban csorbult.

5. *a)* A bal oldali rozetta 7. és 8. szirma egybeolvad.
b) A jobb oldali rozettát övező indában, a 4. szirom alatt, színes folt.

6. *a)* A tölgyfaág vízszintesen elágazó levéltagját a bal oldali kerek mező külső körével széles színes sáv köti össze.

V.

3. *a)* A háromszög mezője, oldalainak megvastagodása következtében, kis formátlan fehér folttá, vagy keskeny vízszintes fehér sávvá zsugorodik.

4. *a)* A bal oldali kerek mező széle, a bal alsó körnegyedben, kissé csorbult.

   b) A bal oldali mező széle, a jobb alsó körnegyedben, csorbult.

   c) A jobb oldali kerek mező belső körén, a *k* betű alsó ága alatt, színes folt.

5. *a)* A bal oldali rozettát övező inda színes szegélyvonala, a 6. szirommal szemben, egy ponton megvastagodik.

VI.

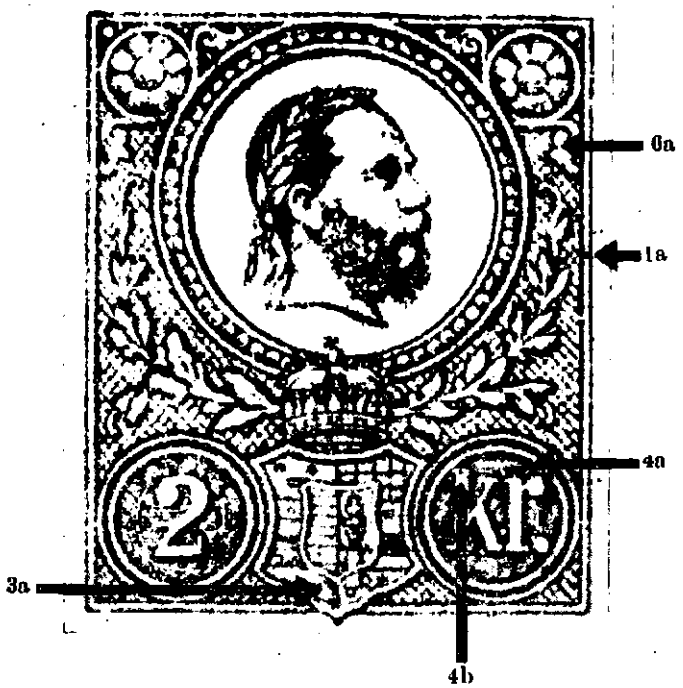

1. *a)* A jobb oldali belső keretvonalon, a felső keretvonaltól 9,5 mm-nyire, színes foltocska.

3. *a)* A háromszög függőleges befogója nagy mértékben megvastagodik.

4. *a)* A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű felső ága felett, vízszintes sávszerű fehér folt.

   b) A *k* betű törzsében, felül, színes pont.

6. *a)* Az alaphálózat egyik jobbra-felfelé irányuló vonala a jobb oldali rozetta alatt hiányzik.

VII.

1. *a)* A bal oldali keretvonalon, a felső saroktól 0,5 mm-nyire, színes folt.
   b) A bal felső sarkon színes vonalka.
   c) A felső keretvonal, a bal saroktól 8,5 mm-nyire egy ponton megvastagodik.
4. *a)* A bal oldali kerek mező két körét, a kerek mező és a címerpajzs érintkezésének alsó pontjánál, színes folt köti össze.
   b) A bal oldali kerek mezőben, a 2-es talpvonalától balra, két fehér folt, vagy azok egybeolvadt fehér vonala.

VIII.

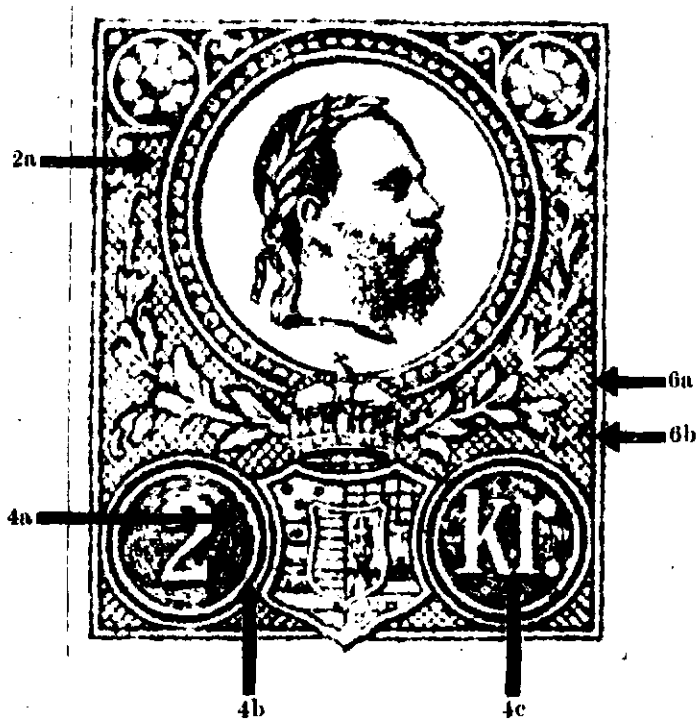

2. *a)* A külső körön, a bal oldali 13. gyöngyszemmel szemben, színes foltocska.

4. *a)* A bal oldali kerek mező széle jobb oldalon, a vízszintes átmérő felett, csorbult.

   b) A bal oldali kerek mező széle jobb oldalon, a vízszintes átmérő alatt, csorbult.

   c) A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű alsó ágának és az *r* betű törzsének szögletében, kis fehér folt.

6. *a)* Az alaphálózat kockáinak két választóvonala, a borostyánág harmadik hármas levéltagja mellett, hiányzik.

   b) Az alaphálózatban, a borostyánág vízszintesen elágazó levéltagjától jobbra, színes folt.

IX.

3. *a)* A címerpajzs belső keretvonalának bal felső, vágott sarkú szakaszán színes pont.

4. *a)* A bal oldali kerek mezőben, a számjegytől balra, kerekded fehér foltok.

   b) A jobb oldali kerek mezőben, az *r* betű bal szélén, a talpvonal felett kis fehér folt.

5. *a)* A bal oldali rozettát övező indában, a 1. szirom felett, színes foltocska.

I.

1. *a)* A bal oldali keretvonalon, az alsó saroktól 0,5 mm-nyire, színes foltocska.
   b) A bal oldali keretvonalon, az alsó saroktól 6,75 mm-nyire, színes foltocska.
   c) A bal oldali keretvonalon, a felső saroktól 11,5 mm-nyire, színes foltocska.

   Nem tévesztendő össze a 3 krajcáros VI. típusának 1.a. ismertetőjelével, amely a bélyegképnek ugyanezen helyére esik. A VI. típus bal oldali keretvonalának a nyomata, ettől a foltocskától eltekintve tiszta.
   d) A jobb oldali keretvonal mellett, a felső saroktól 2 mm-nyire, függőleges színes vonalka.
   e) A jobb oldali keretvonalon, az alsó saroktól 7,25 mm-nyire, színes foltocska.
   f) Az alsó keretvonalhoz a bal saroknál egy, vagy két lefelé irányuló színes vonalka illeszkedik.
2. *a)* A bal oldali 13. gyöngyszem fehér, vagy alig árnyékolt.
6. *a)* Két szomszéd kocka választóvonala, a bal oldali 14. gyöngyszem mellett, hiányzik.

II.

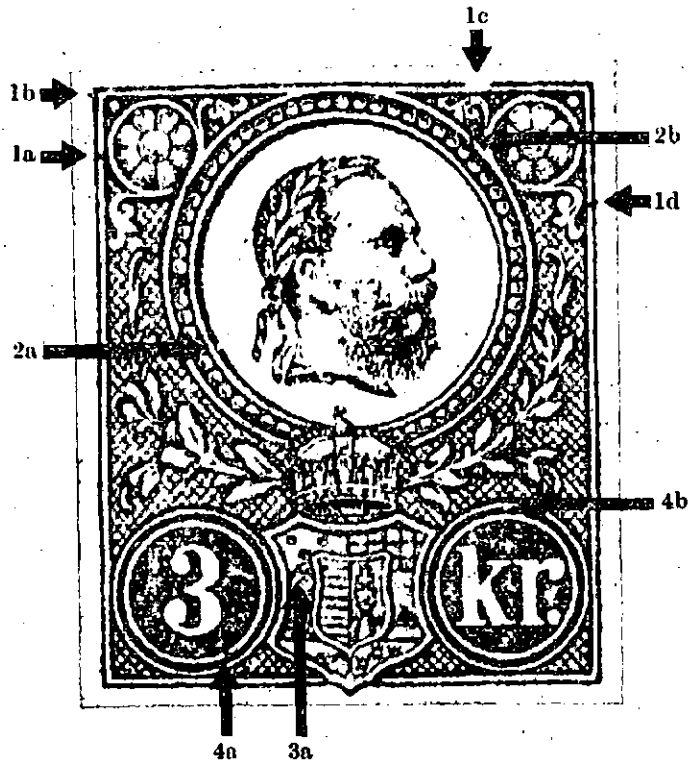

1. *a)* A két bal oldali keretvonal között, a felső keretvonaltól 2,5 mm-nyire színes folt.
   b) A bal oldali keretvonal mellett, a felső sarok alatt, színes pont, amely a keretvonallal többnyire egybeolvad.
   c) A felső keretvonal, a jobb saroktól 3,75 mm-nyire, egy darabon megszakad.
   d) A két jobb oldali keretvonalat, a felső keretvonaltól 4,75 mm-nyire, színes vonal köti össze, mely gyakran a külső keretvonalon túlterjed.
2. *a)* A belső kör, a bal oldali 20. és 21. gyöngyszem között, megszakad.
   b) A gyöngykeretet a külső körrel, a jobb oldali 8. gyöngyszem felett, függőleges színes vonal köti össze.
3. *a)* Dalmácia címermezőjében, az alsó leopárdfej alatt, színes hajlott vonal.
4. *a)* A bal oldali kerek mező szélén, a jobb alsó körnegyedben, színes pont.
   b) A jobb oldali kerek mező belső köre felül beöblösödik.

III.

1. *a)* A jobb oldali keretvonalon, az alsó saroktól 7,75 mm-nyire, színes foltocska.
   b) A 4. vésetjel a két keretvonalat, majdnem vízszintesen köti össze, de nem terjed túl a külső keretvonalon.
   c) Az alsó keretvonalon, a jobb alsó saroktól 1 mm-nyire, lefelé irányuló színes vonalka.
2. *a)* A belső kör belső szélén, a bal oldali 4. gyöngyszem alatt, színes foltocska.
   b) A bal oldali 17. és 18. gyöngyszem között fehér folt.
   c) A belső körön, a jobb oldali 5. gyöngyszem alatt, lefelé irányuló színes vonalka.
4. *a)* A bal oldali kerek mező belső köre, alul a függőleges átmérőtől balra, egy ponton megvastagodik.
5. *a)* A jobb oldali rozettát övező indában, a 3. sziromnál, színes foltocskák.

IV.

1. *a)* A jobb oldali keretvonal külső széle, a felső saroktól 6 mm-nyire, megvastagodik és néha jobbra lefelé irányuló színes vonalka is illeszkedik hozzá.

   b) A 4. vésetjel teljes hosszában megvan.

   c) Az alsó keretvonal belső szélén, a jobb saroktól 4,25 mm-nyire, színes foltocska.

2. *a)* A gyöngykereten, a jobb oldali 10. gyöngyszem felett, színes folt, amely többnyire a rozetta 6. szirmáig terjed.

4. *a)* Az *r* betű törzsének közepe táján színes vonal, vagy folt.

5. *a)* A jobb oldali rozetta színes alapmezeje, a 6. sziromnál kipúposodik.

6. *a)* Hiányos alaphálózat a babérág felső nyúlványa és a gyöngykeret között.

V.

4. *a)* A jobb oldali kerek mező külső és belső köre, az *r* betű törzse felett, egy-egy ponton megvastagodik.

b) A jobb oldali kerek mező külső körének a belső keretvonallal való érintkezésénél, az alsó saroktól 4 mm-nyire, színes folt, vagy foltocskák.

c) A jobb oldali kerek mező belső körén, az *r* betű törzse alatt, ék alakú színes folt, amely többnyire a kerek mezőig terjed.

VI.

1. *a)* A bal oldali keretvonalon, a felső saroktól 11,5 mm-nyire, színes foltocska.
   Nem tévesztendő össze az I. típus 1.a. ismertetőjelével, amely a bélyegképnek ugyanezen helyére esik. Az I. típus bal oldali keretvonalán ezen kívül is vannak még ismertetőjeleknek számító foltocskák.
   b) A felső keretvonal, a bal saroktól 6 – 7 mm-nyire megszakad, vagy megtörik.
   c) A jobb oldali keretvonal külső szélén, a felső saroktól 4 mm-nyire színes foltocska.
   d) A bal sarok alatt 1 mm-nyire színes pont.
2. *a)* A belső kör, a bal oldali 10. és 13. gyöngyszemnél, egy-egy ponton megvastagodik.

I.

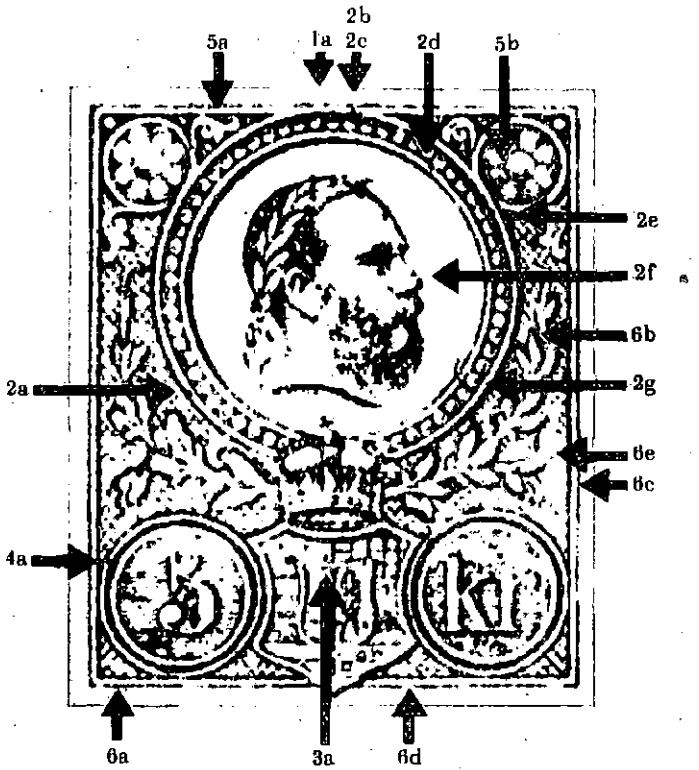

1. *a)* A felső keretvonal, a bal oldali 1. gyöngyszem felett megszakad.

2. *a)* A külső körön, a bal oldali 22. gyöngyszemmel szemben, színes folt.

   b) A gyöngykereten, a jobb oldali 1. gyöngyszem felett, felfelé húzódó színes vonalka, amely gyakran a felső keretvonalig terjed.

   c) A gyöngykereten, a jobb oldali 1. és 2. gyöngyszem között, színes pont.

   d) A gyöngykereten, a jobb oldali 7. gyöngyszem alatt, színes foltocska.

   e) A gyöngykeret külső szélén, a jobb oldali 11. és 12. gyöngyszem között, színes pont.

   f) Az orr élvonalának közepe táján színes vonal; az ív 1. és 11. bélyegén.

g) A gyöngykeretből a jobb oldali 22. és 23. gyöngyszem között, hajlott színes vonal húzódik a nagy kerek mezőbe; az ív 11. bélyegén fordul elő.

3. *a)* Magyarország címerpajzsának belső keretvonalán felül, a függőleges választóvonaltól balra, színes pont.

4. *a)* A bal oldali kerek mező belső körén, a bal felső körnegyedben, színes folt, amely sokszor a külső körig terjed.
   b) A *k* betű törzse alatt szögletes fehér folt; a 4 c. ismertetőjellel együtt az ív 1. bélyegén fordul elő ritkán (158. ábra).
   c) Az *r* betű ágának kerek végződését színes folt takarja; a 4 b. ismertetőjellel együtt az ív 1. bélyegén fordul elő ritkán (158. ábra).

5. *a)* A bal oldali rozetta felső índa végződése fehér.
   b) A jobb oldali rozetta 6. szirmának alsó szélén színes folt.

6. *a)* Az alaphálózat a bal alsó sarokban hiányos.
   b) Az alaphálózatban, a jobb oldali 19.gyöngyszem magasságában, fehér folt.
   c) Az alaphálózat jobbra-felfelé irányuló vonalai, a babérág vízszintesen elágazó levéltagja és a keretvonal között, hiányosak.
   d) A címerpajzs és a jobb oldali kerek mező alsó szögletének alaphálózata hiányos.
   e) Az alaphálózatban, a babérág vízszintesen elágazó levéltagjának felső levele helyén nagy fehér folt és azon függőleges színes sáv.

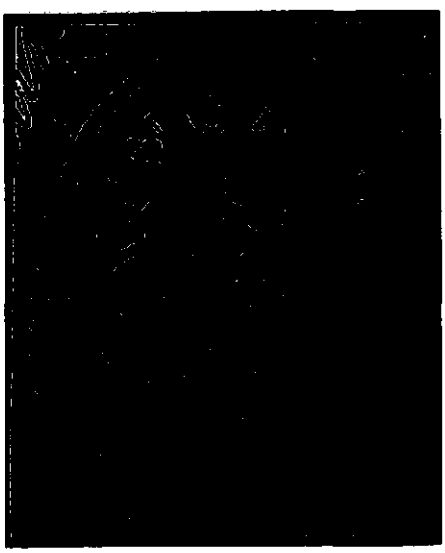

158. ábra. Az ív első bélyege

II.

1. *a)* A bal oldali keretvonal alsó sarkán lefelé irányuló színes vonalka.
   b) A bal oldali keretvonalon, az alsó saroktól 1,5 mm-nyire, színes foltocska.
   c) A két felső keretvonalat, a bal saroktól 3 mm-nyire, vékony színes vonal köti össze.
   d) A jobb oldali keretvonal belső szélén, az alsó saroktól 5,5 mm-nyire, színes folt, amely néha a belső keretvonallal egybeolvad.
2. *a)* A nyak hátsó vonala és a babérkoszorú lecsüngő szalagja között színes pont.
   b) A kerek mezőben a belső kör mentén, a bal oldali 4—6. és 9—11. gyöngyszemeknél, apró színes foltocskák.
   c) A belső körön, a bal oldali 12. gyöngyszemmel szemben, színes foltocska.
   d) A gyöngykeret és a külső kör között, a bal oldali 12—13. gyöngyszemnél, színes pont.

e) A gyöngykeret és a külső kör között, a bal oldali 14–15. gyöngyszemnél, színes pont.

f) A gyöngykeret és a jobb oldali rozetta 6. szirma között egy, vagy két színes pont.

4. *a)* A bal oldali kerek mező bal szélén, a vízszintes átmérő alatt, színes folt, amely többnyire a belső körig terjed.

b) A bal oldali kerek mező és a belső kör között, bal oldalon az 5-ös zászlójának magasságában, színes pont.

c) A *k* betű törzsének jobb szélén, felül, színes folt, amely néha a *k* betű ágára is ráterjed.

d) A jobb oldali kerek mező belső körén, az r betű felett, színes folt.

5. *a)* A jobb oldali rozettát övező inda alsó elágazásában színes folt, ettől jobbra színes vonalka.

b) A jobb oldali rozetta színes alapmezője, a 8. és 1. szirom között, kipúposodik.

6) *a)* A tölgyfaág felső nyúlványának jobb szélén, a 16. és 17. gyöngyszemek magasságában, két szomszédos kocka választóvonala hiányzik.

III.

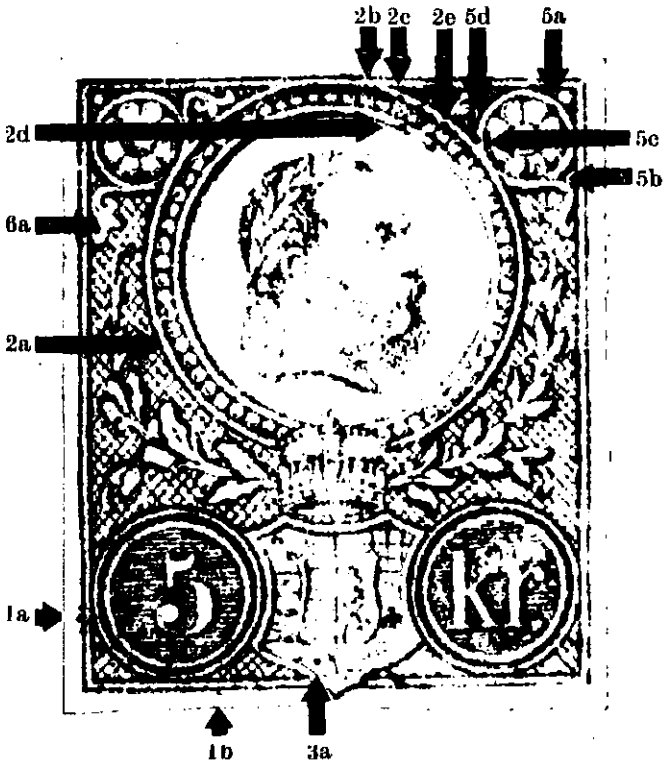

1. *a)* A bal oldali keretvonal mellett, az alsó saroktól 2,75 mm-nyire színes foltocska, mely a keretvonallal majdnem mindig egybeolvad és gyakran felette, vagy alatta is, kis foltocska.

   b) Az alsó keretvonalon, a bal saroktól 5 mm-nyire, színes vonalka.

2. *a)* A bal oldali 20. gyöngyszem fehér, vagy alig árnyékolt.

   b) A gyöngykereten a jobb oldali 2. gyöngyszem felett, színes foltok.

   c) A gyöngykereten, a jobb oldali 4. gyöngyszem felett, színes pont.

   d) A gyöngykeret és a belső kör között, a jobb oldali 5. és 7. gyöngyszemnél, egy-egy színes folt.

   e) A gyöngykeret külső szélén, a jobb oldali 7. és 8. gyöngyszem között, színes folt.

3. *a)* A háromszög vízszintes befogójának közepe táján színes vonal, vagy folt.

5. *a)* A jobb oldali rozetta színes mezőjének szélén, az 1. és 2. sziromközött, színes folt.

b) A jobb oldali rozettát övező indában, a 4. sziromnál, színes foltocska, vagy a sziromig terjedő színes vonal.

c) A jobb oldali rozettát övező indában, a 7. sziromnál, színes folt.

d) A jobb oldali rozettát övező inda felső elágazásában színes foltocska.

6. *a)* Az alaphálózatban, a bal oldali 14. gyöngyszem magasságában, szomszédos kockák két, vagy három választóvonala hiányzik.

IV.

1. *a)* A bal oldali keretvonal, az alsó saroktól 0,5 mm-nyire, megszakad.
   b) A bal oldali keretvonal a felső saroktól 5,5 mm-nyire megszakad.
   c) A jobb oldali keretvonal mellett, a felső saroktól 9 mm-nyire színes pont.
2. *a)* A belső kör belső szélén, a jobb oldali 17. és 18. gyöngyszem között, színes pont.
4. *a)* A bal oldali kerek mezőben, a számjegytől balra, fehér folt.
   b) A jobb oldali kerek mező belső körén, a bal alsó körnegyedben, színes folt; ugyanott a külső körön is két színes foltocska, amely többnyire egybeolvad.
6. *a)* Az alaphálózat, a babérágtól jobbra, több helyen hiányos.

V.

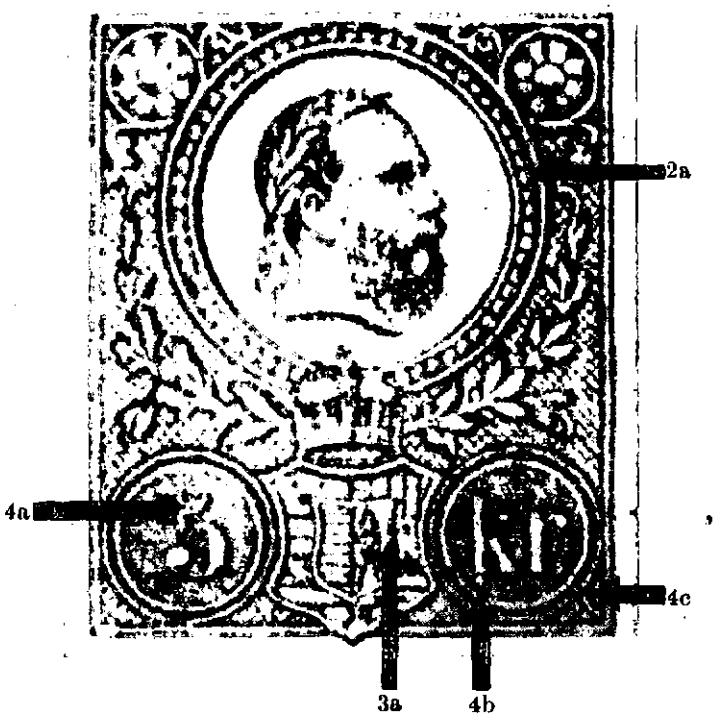

2. *a)* A gyöngykeret belső szélén, a jobb oldali 13. és 14. gyöngyszemek között, színes foltocska.

3. *a)* Magyarország címerpajzsának külső keretvonalán, a kettős kereszt felső keresztvonalától jobbra, színes pont.

4. *a)* Az 5-ös zászlójában színes pont.

   b) A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű törzsének talpvonalával érintkező szögletes fehér folt.

   c) A jobb oldali kerek mező két körét, a jobb alsó körnegyedben, színes vonalka köti össze.

VI.

1. *a)* A két felső keretvonal között, a jobb saroktól 4,5 mm-nyire, színes folt, amely többnyire a külső keretvonalon is átterjed. E helyen ritkán az is előfordul, hogy a külső, vagy mindkét keretvonal megszakad és ez esetben a külső keretvonalhoz balra felfelé irányuló színes vonalka illeszkedik.

   b) A két felső keretvonalat, a jobb saroktól 3,75 mm-nyire, színes vonal köti össze.

   c) Az alsó keretvonal, a bal saroktól 1,5 mm-nyire megszakad.

2. *a)* A gyöngykeretet a bal oldali rozetta 3. szirmával színes vonal köti össze.

VII.

4. *a)* A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű alsó ága alatt, vízszintes sávszerű fehér folt.

   b) A jobb oldali kerek mező vízszintes alapvonalkázása, *k* betűtől jobbra, hiányos.

6. *a)* Az alaphálózatban, a jobb oldali rozetta alatt, két szomszédos kocka választóvonala hiányzik.

   b) A babérág felső nyúlványa és a jobb oldali rozettát övező inda alsó végződése között két szomszédos kocka választó vonala hiányzik.

VIII.

1. *a)* A bal oldali keretvonal mellett, a felső saroktól 0,5 mm-nyire, színes pont.
   b) A felső belső keretvonalon, a bal keretvonaltól 3,5 mm-nyire, színes foltocska, amely néha a külső keretvonalig terjed.
   c) Az alsó keretvonalon, a jobb saroktól 3,5 mm-nyire, színes pont.
5. *a)* A bal oldali rozettában, az 1. szirom alatt, ékalakú színes folt.
   b) A bal oldali rozettát övező indában, az 5. sziromnál, színes folt.
   c) A bal oldali rozettát övező indában, a 6. sziromnál, színes foltocskák.
6. *a)* Az alaphálózat, a címerpajzs és a jobb oldali kerek mező alsó szögletében, nagyon hiányos.
   b) A korona melletti felső tölgyfalevélen színes folt.

IX.

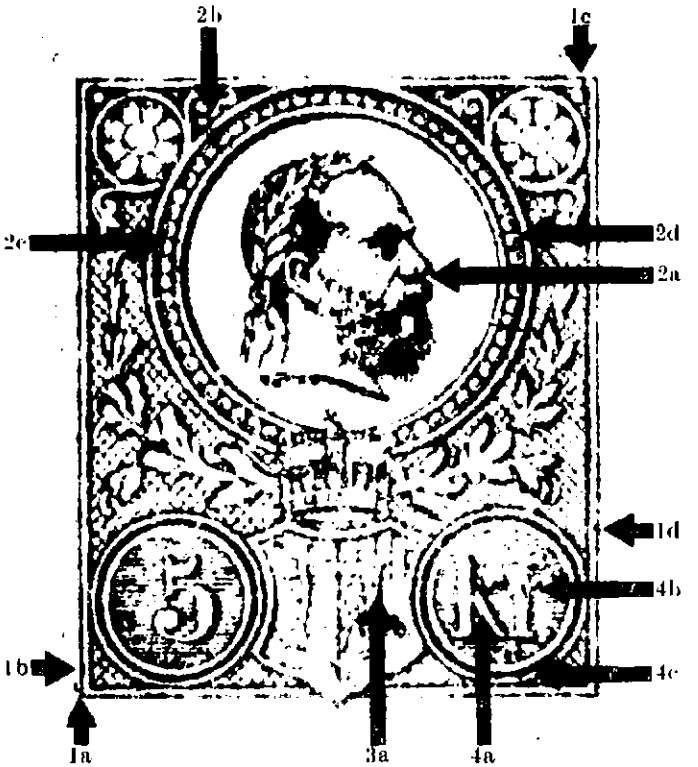

1. *a)* A bal oldali keretvonal mellett, az alsó saroknál, színes pont, vagy felfelé hajló színes vonalka.
   b) A bal oldali keretvonal belső szélén, az alsó saroktól 1 mm-nyire színes folt.
   c) A két felső keretvonalat a belső keret jobb sarkából kiinduló függőleges, vagy rézsútos színes vonal köti össze.
   d) A jobb oldali keretvonal belső szélén, az alsó saroktól 6,5 mm-nyire, színes foltocska.
2. *a)* Az orrcimpán színes vonal.
   b) A gyöngykeret külső szélén, a bal oldali 7. és 8. gyöngyszem között, két színes vonalka, vagy folt.
   c) A gyöngykeret belső szélén, a bal oldali 13. és 14. gyöngyszem között színes pont.
   d) A gyöngykeret belső szélén, a jobb oldali 13. és 14. gyöngyszem között színes foltocska.
3. *a)* Magyarország címerpajzsának keretében, jobb oldalon a kettős kereszt felső keresztvonalának magasságában, színes folt.
4. *a)* A *k* betű felső ágának alsó felét színes folt fedi.
   b) Az *r* betű törzsének felső részében színes vonal, vagy folt.
   c) A jobb oldali kerek mező belső körén, az *r* betű törzse alatt, színes vonal, vagy folt, amely többnyire a külső körig terjed.

I.

1. *a)* A jobb oldali belső keretvonalon, az alsó saroktól 4,75 mm-nyire, ékalakú törés.

3. *a)* Dalmácia címermezőjének balszélén színes vonalka.
   b) A háromszög átfogóját vízszintes vonalkákból álló színes sáv metszi.

4. *a)* Az 1-es számjegy törzsének közepetáján, jobbszélen, színes vonalka.

5. *a)* A bal oldali rozettát övező inda színes szegélyén, az 1. szirommal szemben, színes foltocska.
   b) A bal oldali rozettát övező inda színes szegélyén, a 6. szirommal szemben, színes foltocska.
   c) A jobb oldali rozetta színes alapmezőjének a széle a 6. sziromnál kipúposodik.

II.

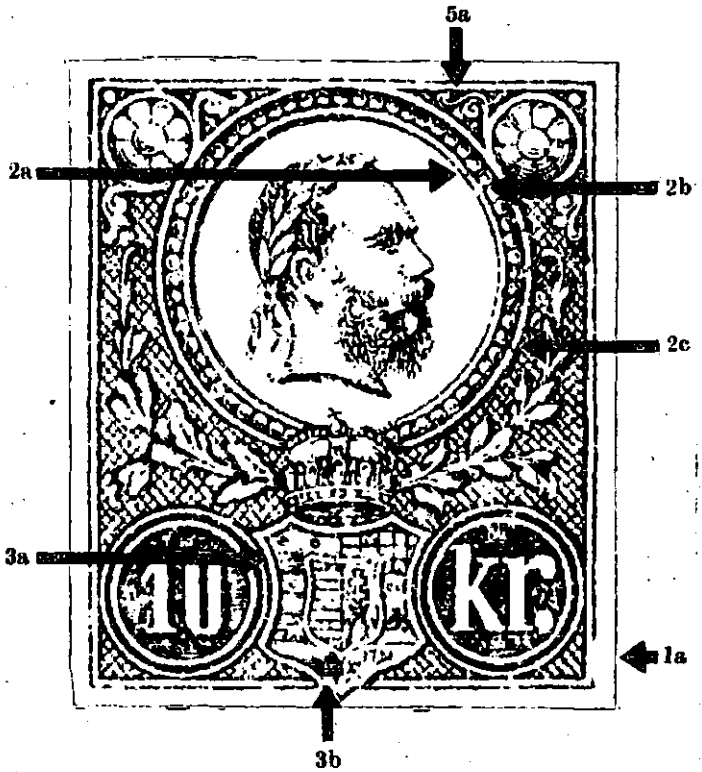

1. *a)* A jobb oldali keretvonal, az alsó saroktól 0,5 mm-nyire, egy darabon megszakad.
2. *a)* A belső körön a jobb oldali 9. gyöngyszemnél, színes vonalka.
   b) A gyöngykeret belső széle, a jobb oldali 10. és 11. gyöngyszem között, megtörik.
   c) A gyöngykeretet a külső körrel, a jobb oldali 20. gyöngyszemnél vékony színes vonal köti össze.
3. *a)* Dalmácia címermezőjének alsó részén festékfoltok, közöttük vízszintes színes vonal.
   b) A háromszögben vízszintes színes vonalkázás és színes folt.
5. *a)* A jobb oldali rozetta felső indavégződésének hosszan elnyúló vastag érvonala van.

III.

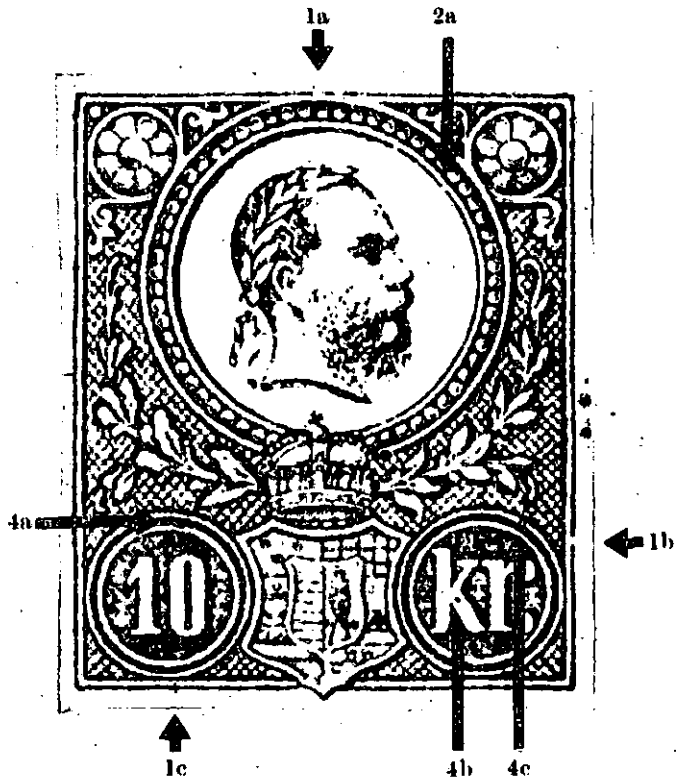

1. *a)* A felső keretvonal, a felső gyöngyszem felett, megszakad és ettől jobbra is több helyen szakadozott.
   b) A jobb oldali keretvonal, az alsó saroktól 5,5 mm-nyire megszakad.
   c) Az alsó keretvonalon, a bal saroktól 3,75 mm-nyire, színes foltocska, vagy vonal.
2. *a)* A belső kör, a jobb oldali 9. gyöngyszemnél, megszakad.
4. *a)* A bal oldali kerek mező belső körén, a 0 felett, színes foltocska.
   b) A *k* betű alsó ágának felső részében színes folt.
   A 4.c. ismertetőjellel együtt fordul elő — ritkán.
   c) A jobb oldali kerek mező két körét, a jobb felső körnegyedben, két színes vonal köti össze.
   A 4.b. ismertetőjellel együtt fordul elő — ritkán.

IV.

1. *a)* A bal oldali keretvonal belső szélén, az első saroktól 12,5 mm-nyire, két színes foltocska.

4. *a)* A 0 alsó hajlatában, baloldalon, nagy színes folt, vagy több apró színes foltocska.

b) A 0 jobb szélén, alul, színes folt, — néha.

c) A bal oldali kerek mezőben, a 0 felett, fehér foltocska.

d) Az *r* betű talpvonala a jobb szélen megszakad és czáltal a talpvonal jobb oldali végződése az *r* után tett kis pontnak tűnik.

e) A jobb oldali kerek mező belső körén, a *k* betű törzse felett, apró színes pont.

V.

1. *a)* A bal oldali belső keretvonalon, a felső keretvonaltól 1,5 mm-nyire, színes pont.
   b) A jobb oldali keretvonal, a felső keretvonaltól 3 mm-nyire, megszakad, vagy elvékonyodik.
   c) A jobb oldali keretvonal, az alsó saroktól 1 mm-nyire megszakad, vagy elvékonyodik.
   d) A jobb oldali keretvonal mellett, az alsó saroktól 0,5 mm-nyire, színes pont.
   e) Az alsó keretvonal belső szélén, a jobb saroktól 3,5 mm-nyire, színes pont.
3. *a)* Dalmácia címerének alsó leopárdfeje mellett és alatta színes vonalkák és foltok, felette két színes foltocska.
   b) Magyarország címerének belső keretvonala, a kettős kereszt felett, megszakad.
4. *a)* A *k* betű törzse középtáján, egy, vagy két színes foltocska.
   b) Az *r* betű törzse középtáján egy, vagy több színes folt.
   c) A jobb oldali kerek mező külső köre, a címerpajzzsal való érintkezés ének alsó pontja felett, megszakad.

VI.

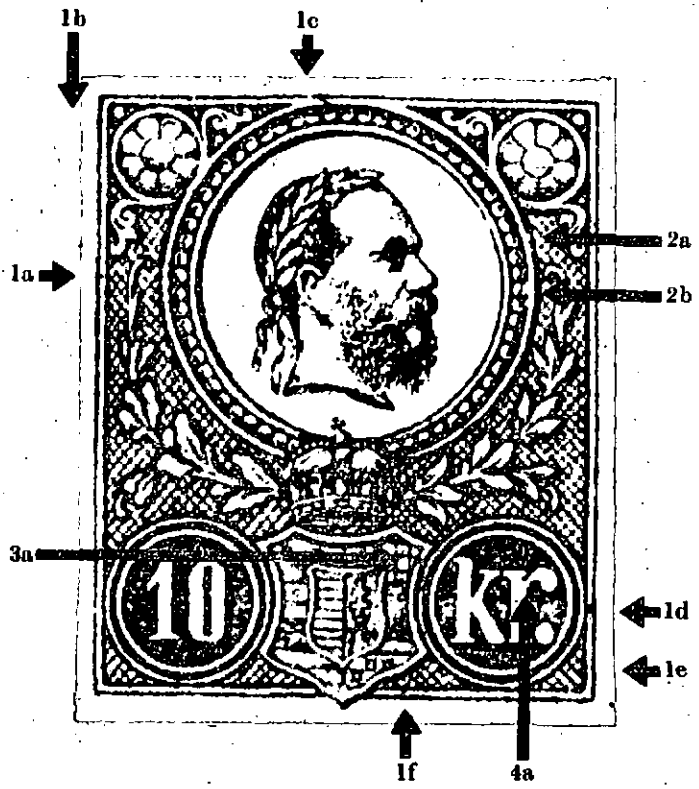

1. *a)* A bal oldali keretvonal belső szélén, a felső saroktól 7 mm-nyire, színes foltocska.
   b) A bal oldali keretvonal mellett, a keretvonaltól 1, a felső saroktól 1,25 mm-nyire, színes pont.
   c) A felső keretvonal, a bal oldali 2 gyöngyszem felett, egy ponton megszakad.
   d) A két jobb oldali keretvonal között, az alsó saroktól 3,5 mm-nyire, színes folt.
   e) A jobb oldali belső keretvonalon, az alsó saroktól 1 mm-re, színes foltocska.
   f) Az alsó belső keretvonalon, a jobb oldali keretvonaltól 7,5 mm-nyire, színes pont.
2. *a)* A külső kör széle, jobb oldali 13. gyönggyel szemben, megtörik.
   b) A gyöngykeret külső széle, a jobb oldali 16. és 17. gyöngyszemnél, sérült
3. *a)* A címerpajzs belső keretvonalán, Horvátország címerének jobb szélén, színes folt.
4. *a)* Az r betű törzsének jobb szélén, az elágazás felett, színes folt.

VII.

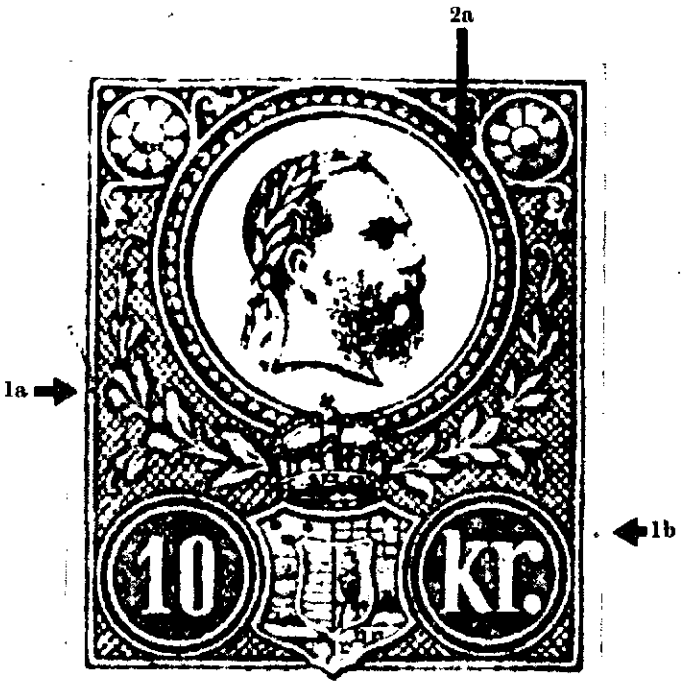

1. *a)* A bal oldali belső keretvonal mellett, az alsó keretvonaltól 11 mm-nyire, színes pont, amely többnyire egybeolvad a keretvonallal.

   b) A jobb oldali keretvonal mellett, a keretvonaltól 0,75, az alsó saroktól 5 mm-nyire, színes pont.

2. *a)* A belső kör, a jobb oldali 10. gyöngyszemmel szemben, megszakad.

VIII.

1. *a)* A jobb oldali keretvonal, a felső saroktól 7,75 mm-nyire, megszakad.
   b) A jobb oldali keretvonal mellett, az alsó saroktól 0,5 mm-nyire, színes pont.
2. *a)* A gyöngykeretet a külső körrel, a felső és a jobb oldali 1. gyöngyszem között, színes vonal köti össze.
   b) A külső körön, a jobb oldali 14 – 15. gyöngyszemmel szemben, színes folt.
3. *a)* Magyarország címerpajzsának keretében, a kettőskereszttől jobbra, színes folt.
4. *a)* A 0 jobb felében színes foltocskák.
   b) A *k* betű felső ágának tetővonala, középen, többnyire kipúposodik.
6. *a)* Az alaphálózatban, a jobb oldali 22. gyöngyszem mellett, fehér folt.
   b) Az alaphálózatban két szomszédos kocka választóvonala, a jobb oldali kerek mező és a belső keretvonal felső szögletében, hiányzik.

IX.

1. *a)* A jobb oldali keretvonal belső szélén, az alsó saroktól 10 mm-nyire, színes foltocska, mely gyakran a belső keretvonalig terjed.

2. *a)* A gyöngykeret külső széle, a jobb oldali 19. gyöngyszemnél, megtörik.

4. *a)* A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű felső ágának és az *r* betű törzsének szögletében, fehér pont.

6. *a)* Az alaphálózatban, a bal oldali 14. gyöngyszem mellett, két szomszédos kocka választóvonalának felső fele hiányzik.
A 10 krajcáros X. típusán ez a választóvonal teljes egészében hiányzik.

X.

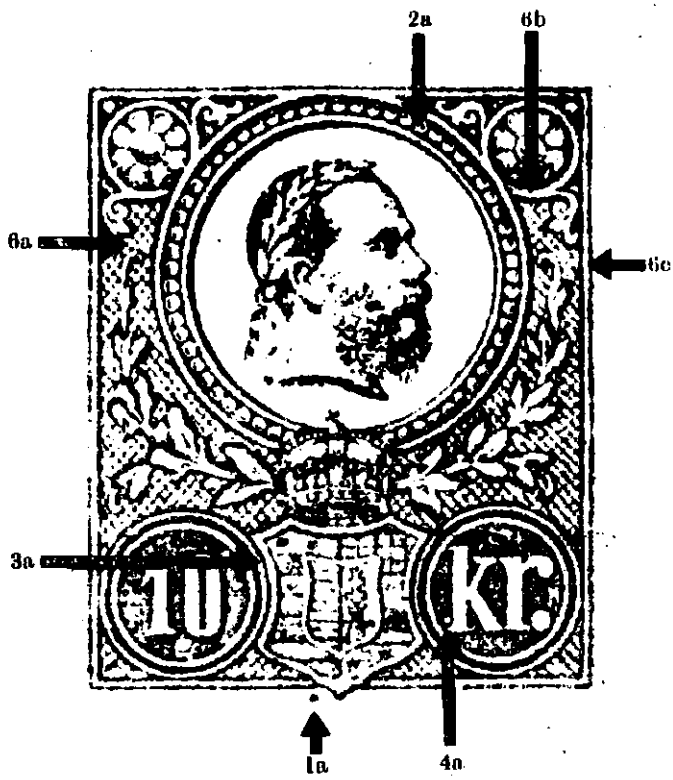

1. *a)* Az alsó keretvonal alatt, a bal saroktól 8,5 mm-nyire, színes pont.

2. *a)* A gyöngykeret és a belső kör között, a jobb oldali 5. gyöngyszem alatt, színes pont.

3. *a)* Dalmácia címermezőjében, a bal leopárdfej alatt, rézsutosan húzódó színes vonalka, az alsó leopárdfej alatt pedig színes pontok.

4. *a)* A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű bal oldalán, talpvonalának végződése felett, fehér folt.

6. *a)* Az alaphálózatban, a bal oldali 14. gyöngyszem mellett, két szomszédos kocka választóvonala hiányzik.
A IX. típuson e választóvonal csak részben hiányzik.

b) Az alaphálózat a jobb oldali rozetta alatt hiányos.

c) Az alaphálózat a babérág és a jobb oldali rozettát övező inda végződése között hiányos.

1.

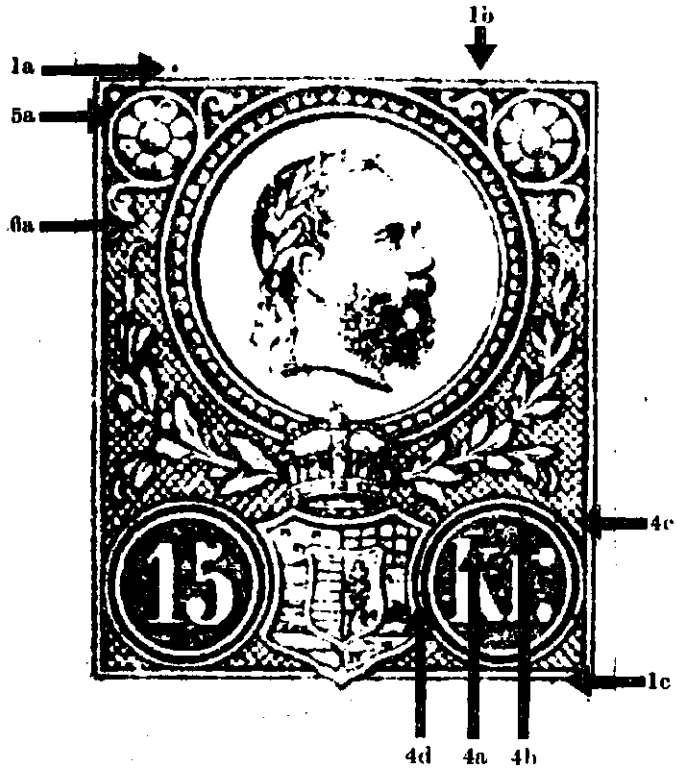

1. *a)* A felső keretvonal felett, a bal saroktól 3 mm-nyire, színes pont.
   b) A felső keretvonal belső szélén, a jobb saroktól 4,5 mm-nyire, színes pont.
   c) Az alsó keretvonalon, a jobb saroktól 1,5 mm-nyire, színes pont, vagy vonalka.
4. *a)* A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű felett, vízszintes fehér sáv.
   b) A jobb oldali kerek mező belső körén, az *r* betű felett, színes vonalka, mely néha a kerek mezőig terjed.
   c) A jobb oldali kerek mező külső körén, a jobb felső körnegyedben, színes foltocska, mely néha a belső körig terjed.
   d) A jobb oldali kerek mező két körét bal oldalon, a vízszintes átmérő alatt, színes foltocska köti össze.
5. *a)* A bal oldali rozetta 7. és 8. szirma fehér.
6. *a)* Az alaphálózat, a bal oldali 13. és 14. gyöngyszemek magasságában, hiányos.

II.

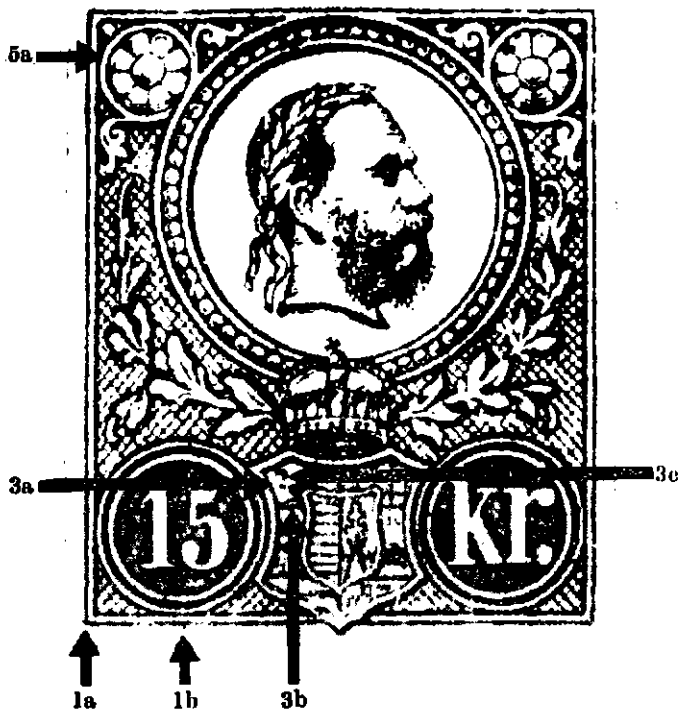

1. *a)* A bal alsó sarkon színes foltocska.
   b) Az alsó keretvonalon, a bal saroktól 3,75 mm-nyire, színes foltocska.
3. *a)* Dalmácia címermezőjében, az alsó leopárdfejtől balra, színes vonalka, vagy pont.
   b) Dalmácia címermezőjében, a leopárdfej alatt, a címermező bal alsó szögletéig húzódó színes hajlott vonal.
   c) Dalmácia címerében a bal felső leopárdfej alul nyitott idom.
5. *a)* A bal oldali rozetta 7. szirma fehér, de a bal felső szélén gyakran színes pont, vagy vonalka.

III.

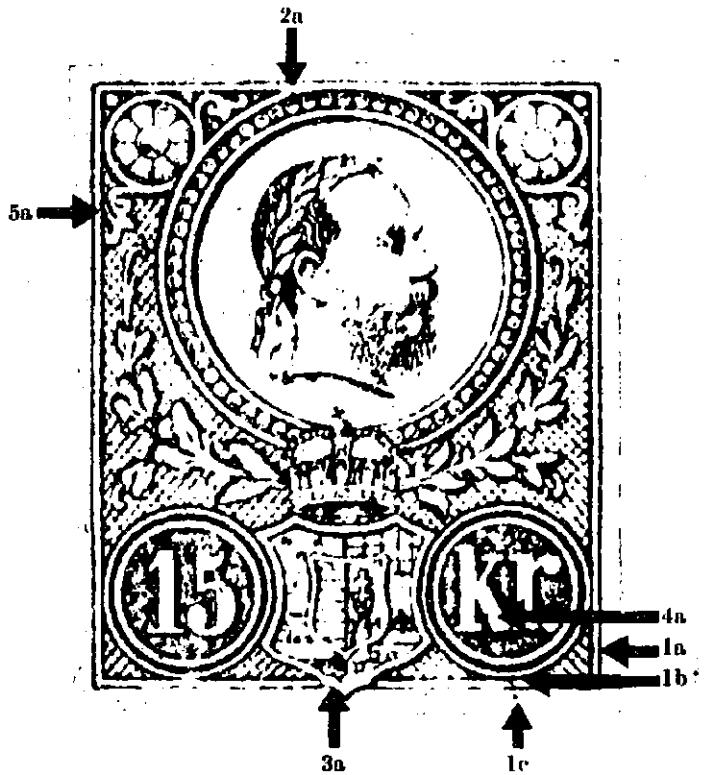

1. *a)* A jobb oldali belső keretvonalon, az alsó keretvonaltól 1,5 mm-nyire, színes foltocska.
   b) Az alsó belső keretvonalon, a jobb saroktól 3,25 mm-nyire, színes foltocska.
   c) Az alsó keretvonal alatt, a jobb saroktól 3,25 mm-nyire, színes vonal.
2. *a)* A gyöngykereten, a bal oldali 3. gyöngyszem felett, színes pont.
3. *a)* A háromszög mezője, különösen a jobb felső sarka festékfoltos.
4. *a)* A *k* betű alsó ágának bal szélén, színes pont, vagy vonalka.
5. *a)* A bal oldali rozetta alsó indavégződésének színes érvonala széles és bal oldalon az inda szélcig terjed.

IV.

1. *a)* A jobb oldali keretvonal mellett, a felső saroktól 4,25 mm-nyire, színes pont.
   b) A jobb oldali keretvonal, a felső saroktól 9 mm-nyire, megszakad, vagy elvékonyodik.
   c) A jobb oldali keretvonal, az alsó saroktól 5,25 mm-nyire, elvékonyodik, vagy megszakad.
2. *a)* A külső kör, a jobb oldali 14. és 15. gyöngyszemmel szemben, megszakad.
3. *a)* A címerpajzs felső keretvonalának belső szélén, Horvátország címerének második kockája felett színes foltocska.
4. *a)* A *k* betű törzsének közepe táján színes foltocska.

V.

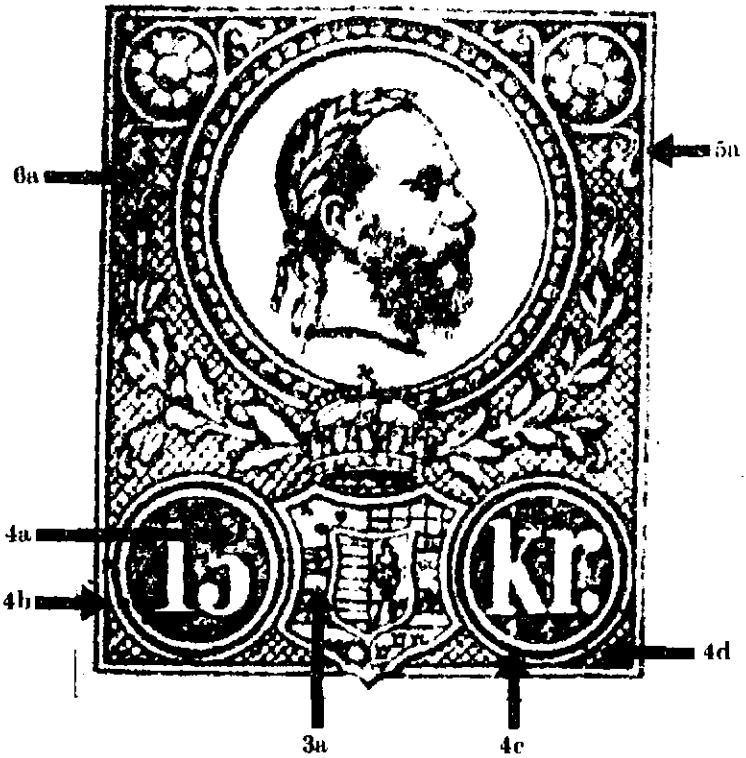

3. *a)* Szlavónia címerének felső mezője festékfoltos.

4. *a)* A bal oldali kerek mezőben, az 5-ös zászlója mögött, kis fehér folt.

   b) A bal oldali kerek mező belső körének belső szélén, a bal alsó körnegyedben, színes foltocska.

   c) A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű törzse alatt, háromszögletű fehér folt.

   d) A jobb oldali kerek mező két köre között, a jobb alsó körnegyedben, színes foltocska, mely a két kört többnyire összeköti.

5. *a)* A jobb oldali rozetta alsó indavégződésének érvonala négy színes pontból áll, közülük az alsó kettő néha egybeolvad.

6. *a)* Hiányos alaphálózat a bal oldali 14. gyöngyszemnél.

A.

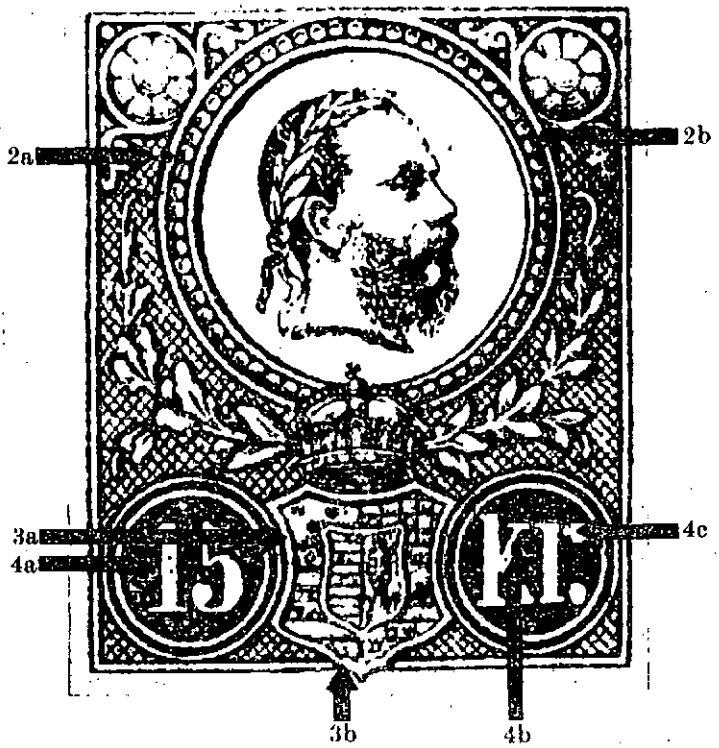

2. *a)* A gyöngykeret és a külső kör között, a bal oldali 12. és 13. gyöngyszemnél, színes vonalszerű folt.
   b) A külső körön, a jobb oldali 12. gyöngyszemmel szemben, színes vonalszerű folt.
3. *a)* Dalmácia címermezője, az alsó leopárdfej alatt, festékfoltos.
   b) A háromszög balfele színes pöttyökkel fedett.
4. *a)* Az 1-es számjegy közepe táján egymás alatt két színes foltocska.
   b) A *k* betű felső szárának fehér vonala, a közepe táján megtörik.
   c) Az *r* betű elágazása elvékonyodik, vagy megszakad.

B.

2. *a)* A bal oldali 11. gyöngyszem fehér.
   b) A bal oldali 22. gyöngyszem fehér, vagy alig árnyékolt.
3. *a)* Szlavónia címerének felső mezőjében, a hatágú csillagot jelző idom alul nyitott.
   b) A címerpajzs belső keretvonalán, Erdély címerének középső pólyája mellett, színes foltocska.
4. *a)* A *k* betű felső ágát színes vonal szeli át.
   b) A *k* betű alsó ágában két színes pont, vagy vonalka.
   c) Az *r* betűben, a talpvonal felett, színes foltocska.
   d) A jobb oldali kerek mező és a jobb oldali belső keretvonal érintkezésénél nagy kerek fehér folt.
5. *a)* A bal oldali rozetta 1. szírma és a 8. szirom fele a rozetta középső részével egybeolvad.
   b) A bal oldali rozettát övező indában, a 2. sziromnál színes folt.
   c) A bal oldali rozetta 7. szirma fehér, a 8. szirom felső szélének közepén színes pont.
   d) A bal oldali rozettát övező inda alsó végződésének érvonala színes pont, vagy rövid vonal.
6. *a)* Az alaphálózatban, a jobb oldali 17. gyöngyszem mellett, fehér foltocska.

C.

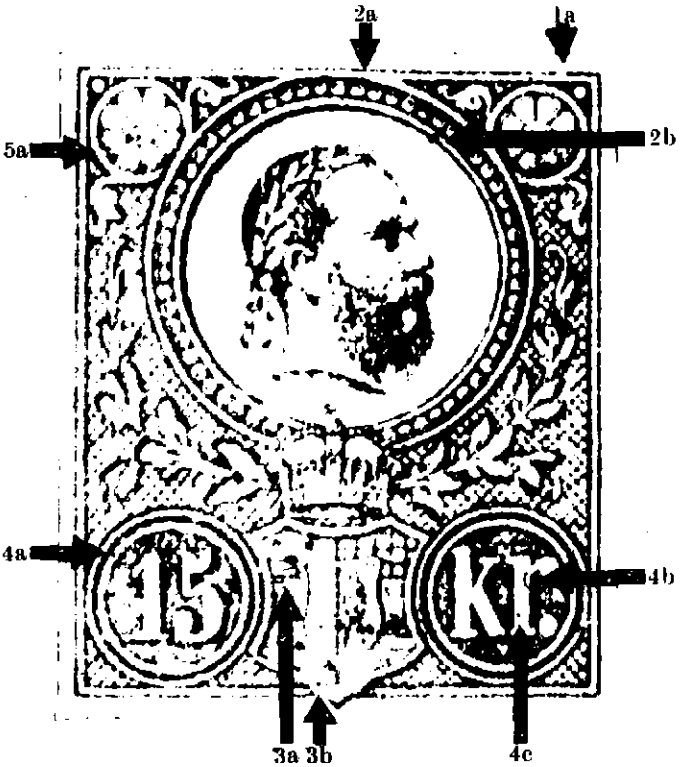

1. *a)* A felső keretvonal, a jobb saroktól 1,25 mm-nyire, megszakad.

2. *a)* A gyöngykeret, a jobb oldali 1. gyöngyszem felett, kiszögellik.

   b) A belső körön, a jobb oldali 6. gyöngyszem alatt, színes foltocska.

3. *a)* Az alsó leopárdfej bal oldalán vízszintes színes vonalka és alatta színes vonalka, vagy foltocskák.

   b) A háromszög átfogóját vízszintes színes vonalkákból álló színes sáv metszi.

4. *a)* A bal oldali kerek mező belső körének belső szélén, a bal felső körnegyedben, színes vonalszerű foltocska.

   b) Az *r* betű törzsében hajlott színes vonal.

   c) Az *r* betű törzsének alsó részében, közel a bal széléhez, színes pont.

5. *a)* A bal oldali rozetta 6. szirma, a külső szélén, behasadt.

D.

2. *a)* A jobb oldali 9. gyöngyszem és a rozetta 6. szirma között színes pont.

3. *a)* Dalmácia címerében az alsó leopárdfejtől balra színes folt és alatta, a magyar címerpajzs mentén, színes foltok.

b) Mindhárom oldalán megvastagodott háromszög, kis fehér mezővel.

4. *a)* A jobb oldali kerek mező széle, a *kr* pontja alatt, kissé csorbult.

b) A *k* betű alsó ágának bal szélén színes pont, vagy vonalka.

5. *a)* A bal oldali rozettát övező indában, a 7. sziromnál, színes folt.

b) A jobb oldali rozatta 3. szirmának vízszintes szélén széles árnyékvonal.

E.

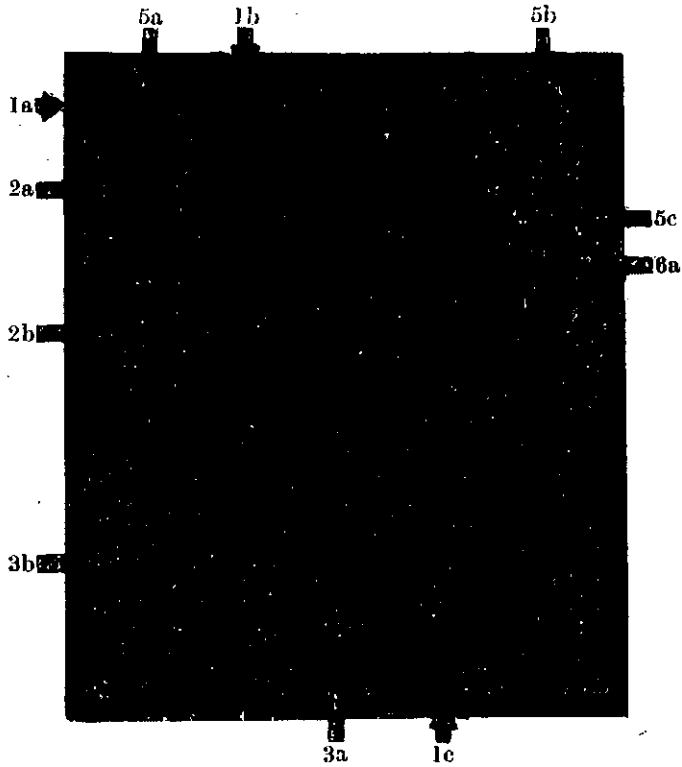

1. *a)* A bal oldali keretvonal mellett, a felső saroktól 1 mm-nyire, színes pont.
   b) A felső belső keretvonalon, a bal keretvonaltól 6 mm-nyire, színes foltocska.
   c) Az alsó keretvonal belső szélén, a jobb saroktól 6 mm-nyire, színes foltocska.
2. *a)* A gyöngykeretet a belső körrel, a bal oldali 10. gyöngyszemnél, rézsútos színes vonal köti össze.
   b) A bal oldali 19. gyöngyszem fehér, vagy alig árnyékolt.
3. *a)* Magyarország címerpajzsának belső keretvonala felül, a függőleges felezővonaltól balra, megszakad.
   b) Dalmácia címerének alsó leopárdfeje alul nyitott.
5. *a)* A bal oldali rozetta 8. és 1. szirmának egymással szomszédos alsó része a rozetta középső részével egybecolvad.
   b) A jobb oldali rozettát övező indában, az 1.szirom felett, vastag színes vonal, amely az 1. sziromnál megtörik és arra, valamint a 8. sziromra is ráterjed.
   c) A jobb oldali rozettát övező inda alsó végződése fehér.
6. *a)* Az alaphálózat, a jobb oldali rozetta alatt, hiányos.

I.

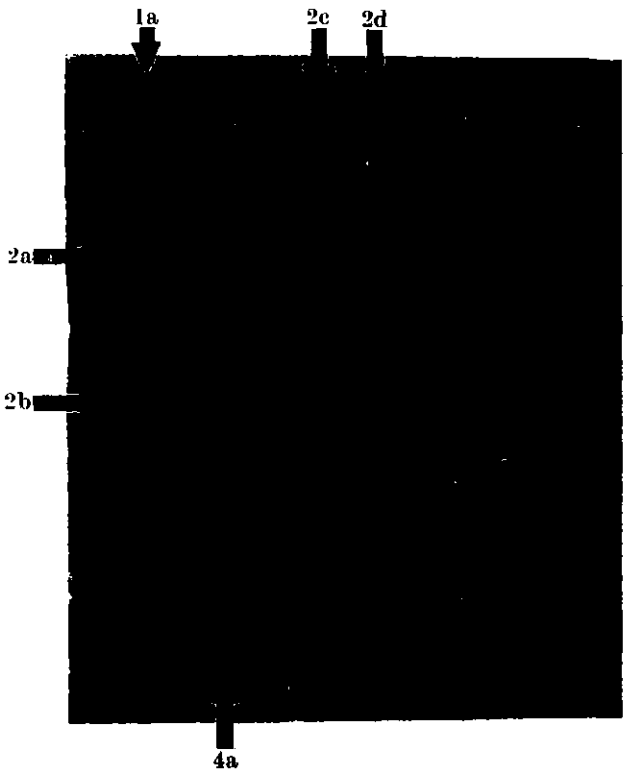

1. *a)* A felső keretvonal belső szélén, a bal saroktól 2,25 mm-nyire, színes pont.

2. *a)* A gyöngykeret belső szélén, a bal oldali 14. és 15. gyöngyszem között, színes pont.

   b) A belső kör külső szélén, a bal oldali 25. gyöngyszemnél, foltocskák.

   c) A gyöngykeretet a belső körrel, a felső gyöngyszem alatt, színes vonal köti össze.

   d) A belső kör belső szélén, a jobb oldali 3. gyöngyszem alatt, két színes foltocska.

4. *a)* A bal oldali kerek mező belső körén, az 5-ös számjegy alatt, színes pont.

II.

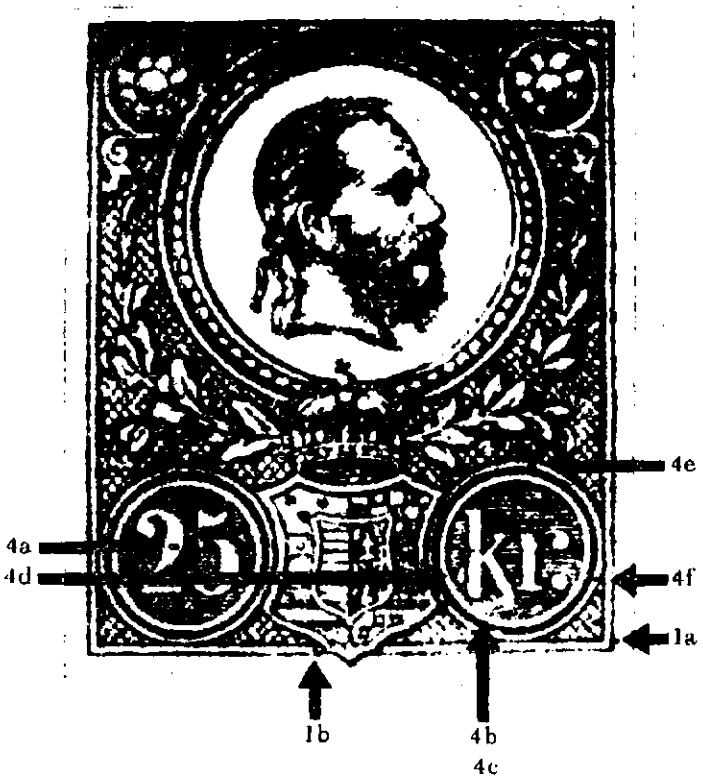

1. *a)* A jobb oldali keretvonal külső szélén, az alsó saroktól 0,5 mm-nyire, vízszintes színes vonalka.
   b) A két alsó keretvonalat, a bal saroktól 8,5 mm-nyire, színes vonal köti össze.

A II. típusnak a fenti jeleken kívül néha, de együttesen előforduló további ismertetőjelei:

4. *a)* A 2-es számjegy közepe táján vastag vízszintes színes vonal.
   b) A *k* betű törzsének alsó része és az alsó ága deformálódott, talpvonalaik is hiányoznak.
   c) A jobb oldali kerek mezőben a *k* betű alatt nagy fehér ék alakú folt, amely a kerek mező szélétől a betű alsó ágáig terjed.
   d) A jobb oldali kerek mezőben, a *k* betű bal oldalán alul, függőleges fehér sáv.
   e) A jobb oldali kerek mező belső körének külső szélén, az *r* betű felett, színes folt.
   f) A jobb oldali kerek mező két körét, jobb oldalon a *kr* pontjának magasságában, színes folt köti össze.

III.

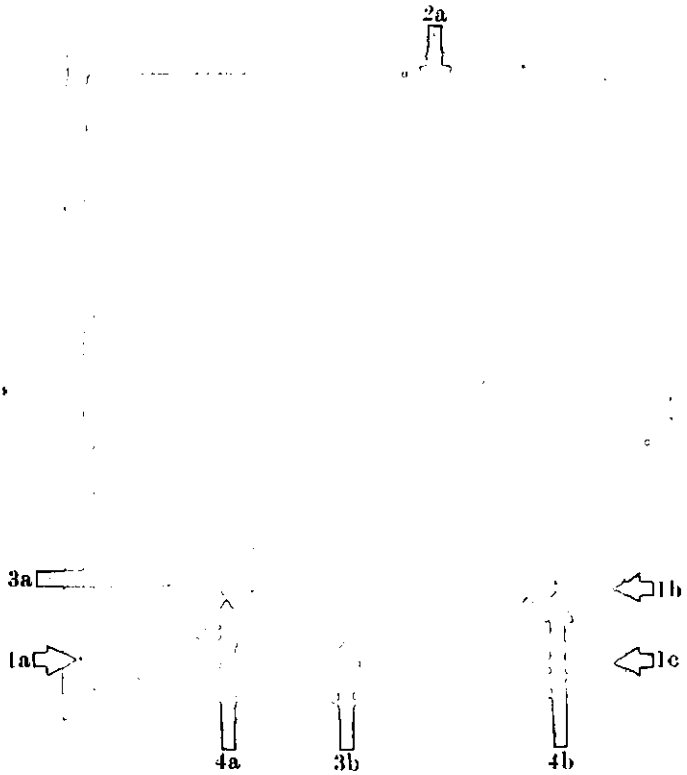

1. *a)* A bal oldali keretvonalon, az alsó saroktól 1,5 mm-nyire, színes vonalka.
   b) A jobb oldali keretvonal, az alsó saroktól 4 mm-nyire, egy ponton megszakad, vagy elvékonyodik.
   c) A jobb oldali belső keretvonal, az alsó keretvonaltól, 1,25 mm-nyire megszakad.
2. *a)* A gyöngykereten, a jobb oldali 6. gyöngyszem felett, színes foltocska.
3. *a)* Dalmácia címermezőjének alsó felét az alsó leopárdfejjel együtt színes foltok takarják.
   b) Magyarország címerében a harmadik pólya alsó szélének fele hiányzik és ott a függőleges választóvonal is megszakad.
4. *a)* Az 5-ös számjegy felső hajlatának külső szélén színes folt.
   b) Az *r* betű ágának kerek végződésében színes folt.

IV.

1. *a)* A két jobb oldali keretvonal között, az alsó saroktól 5,25 mm-nyire, színes foltocska.
2. *a)* A belső körön, a bal oldali 7—8. gyöngyszemmel szemben, színes foltocska.
   b) A kerek mezőben a belső kör mellett, a bal oldali 9. gyöngyszem magasságában, színes foltocska.
   c) A gyöngykeret és a belső kör között, a jobb oldali 6. gyöngyszem alatt, színes foltocska.
   d) A jobb oldali 10. gyöngyszem és a rozetta 6. szirma között, színes vonal, vagy foltocska.
   e) A gyöngykeret és a belső kör között, a jobb oldali 10. és 11. gyöngyszem mellett, színes vonal.
   f) A külső körön, a jobb oldali 12. gyöngyszemmel szemben, színes foltocska.
4. *a)* Az 5-ös számjegy zászlójának bal szélén színes vonalka.
   b) A bal oldali kerek mező és a belső kör között, a bal alsó körnegyedben, színes foltocska, amely a belső körrel többnyire egybeolvad.
5. *a)* A jobb oldali rozetta színes mezőjének szélén, a 6. sziromnál, színes foltocska.

V.

1. *a)* A felső keretvonal, a bal saroktól 0,5 mm-nyire, megszakad, vagy elvékonyodik.
   b) A két alsó keretvonal között, a jobb alsó saroktól 2,25 mm-nyire, színes pont.
2. *a)* A kerek mezőben, a korona keresztjétől 1 mm-nyire balra, színes foltocska.
3. *a)* Dalmácia címermezőjében, a bal oldali és az alsó leopárdfej között, színes foltocskák.
4. *a)* A bal oldali kerek mezőben, a 2-es számjegy felett, vízszintes, többnyire ívalakú fehér sáv.
   b) A bal oldali kerek mezőben, az 5-ös számjegy felett vízszintes fehér sáv.
   c) A jobb oldali táblában, az *r* betű törzse felett, fehér foltocska.

VI.

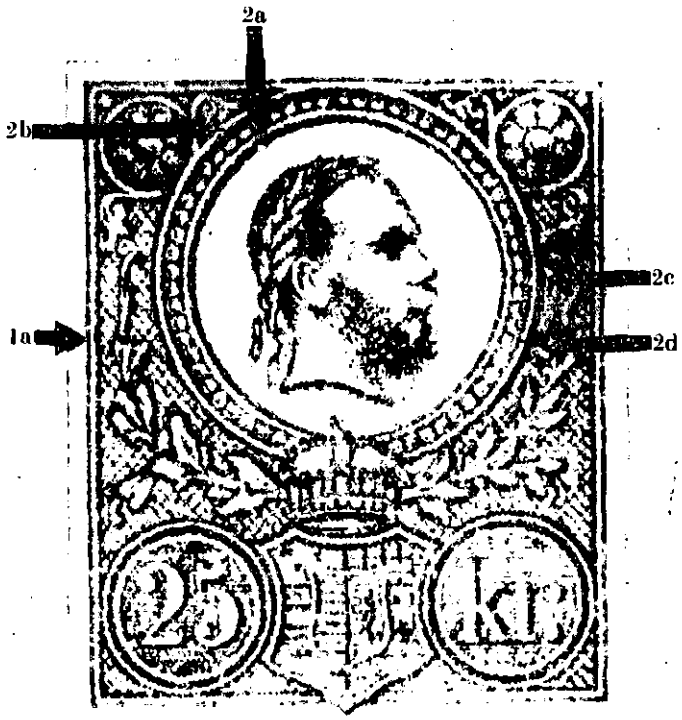

1. *a)* A bal oldali belső keretvonalon, a felső saroktól 9 mm-nyire, színes folt.

2. *a)* A belső kör belső széle, a bal oldali 6. gyöngyszemmel szemben, megtörik.

   b) A gyöngykeret és a külső kör között, a bal oldali 7. gyöngyszemnél, egy, vagy két színes foltocska.

   c) A gyöngykeret külső széle, a jobb oldali 16. és 17. gyöngyszem között, megtörik.

   d) A gyöngykeret és a külső kör között, a jobb oldali 19. és 20. gyöngyszem között, színes foltocska.

VII.

1. *a)* A két bal oldali keretvonal között, az alsó saroktól 0,75 mm-nyire, színes pont.

2. *a)* A gyöngykeretet a külső körrel, a jobb oldali 7. és 8. gyöngyszem között, színes vonal köti össze.

   b) A jobb oldali 9 – 10. gyöngyszem és a rozetta 6. szirma között, két színes foltocska.

4. *a)* A bal oldali kerek mező és a belső kör között, a bal alsó körnegyedben, két, vagy három helyen színes foltocskák.

5. *a)* A bal oldali rozettát övező indában, az 5. és 6. szirom között, színes vonalszerű foltocska.

VIII.

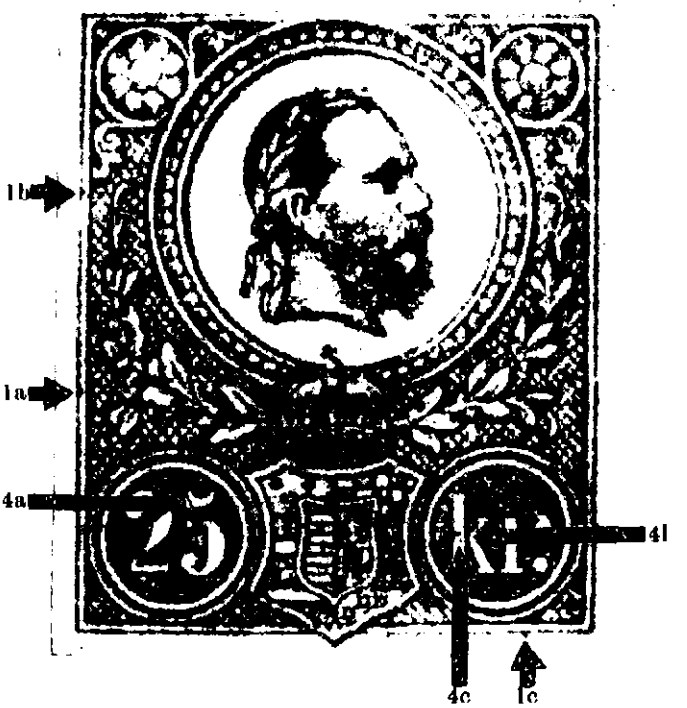

1. *a)* A két bal oldali keretvonal között, az alsó saroktól 8,5 mm-nyire, színes foltocska
   b) A bal oldali keretvonal belső szélén, a felső saroktól 6,5 mm-nyire, színes foltocska.
   c) Az alsó keretvonalon, a jobb saroktól 2,5 mm-nyire, színes vonalszerű folt.

4. *a)* Az 5-ös számjegy zászlójának bal szélén rézsútosan húzódó színes vonal.
   b) A *k* betű elágazásában színes folt, amely a betű törzsét a két ágától elválasztja.
   c) A 2. metszetjel rézsutosan húzódó színes vonal, vagy több színes foltocska.

IX.

1. *a)* A bal oldali belső keretvonal, a felső keretvonaltól 11 mm-nyire, megszakad.
   b) A bal oldali belső keretvonal, a felső keretvonaltól 5,5 mm-nyire, megtörik.
   c) A felső keretvonal, a bal saroktól 3,75 mm-nyire, megszakad.
   d) A jobb oldali belső keretvonalból — a felső keretvonaltól 2,5 mm-nyire — kiinduló színes vonal a külső keretvonalat a felső saroktól 3 mm-nyire metszi; e színes vonal a keretvonalon túl derékszögben visszahajlik és a keretvonalat a felső saroktól ezúttal 5 mm-nyire metszi, majd horogszerű végződéssel visszahajlik és a keretvonalat a felső saroktól 5,75 mm-nyire ismét metszve, túlterjed azon.
2. *a)* A gyöngykeretet a belső körrel, a jobb oldali 2. és 3. gyöngyszem között, színes vonal köti össze.
4. *a)* A bal oldali kerek mező széle, az 5-ös számjegy alatt, csorbult.

A IX. típusnak a fenti jeleken kívül néha, de együttesen előforduló további ismertetőjelei:

1. *e)* Az alsó keretvonal belső szélén, a bal saroktól 4,5 mm-nyire, színes foltocska.
   f) A két alsó keretvonal között, a bal saroktól 2 és 2,5 mm-nyire, egy-egy színes vonalka.
3. *a)* A címerpajzs belső keretvonala, a háromszög vízszintes befogójával való érintkezésének pontján, megszakad.
4. *b)* A 2-es számjegy közepe táján színes folt.
   c) A bal oldali kerek mező két körét, a bal alsó körnegyedben, színes vonal köti össze.

X.

1. *a)* A két bal oldali keretvonal külső szélein, az alsó saroktól 4,75 mm-nyire, egy-egy színes foltocska.
   b) A bal oldali belső keretvonalon, az alsó keretvonaltól 6 mm-nyire, színes folt, amely gyakran a külső keretvonalig terjed.
   c) A bal oldali keretvonal, az alsó saroktól 7,25 mm-nyire, megszakad.
   d) A felső keretvonal, a jobb saroktól 8 mm-nyire, megszakad.
2. *a)* A gyöngykeret és a külső kör között, a baloldali 5. gyöngyszem felett, színes foltocska.
   b) A bal oldali 10. gyöngyszem és a rozetta között színes folt.
   c) A gyöngykereten, a jobb oldali 1. gyöngyszem felett, színes foltocska.
4. *a)* A bal oldali kerek mező belső körén, a bal alsó körnegyedben fehér foltocska.

A kőnyomású bélyegek papirosa kissé érdes felületű fehér papiros. Vízjele nincs. A felhasznált papirosívek vastagsága nem volt egyforma és nem is egyenletes. A levélbélyegeké túlnyomóan 0,09 mm körül mozog, de ennél vékonyabb, és még inkább, vastagabb papirosú példányok is előfordulnak, kivételesen 0,11 mm körüli vastagságúak is. E vastagabb méretek az első 2 krajcáros papirosvastagságának felelnek meg. A papiros vastagsága ugyanazon íven belül sem volt teljesen egyenletes, sőt néha még egyetlen bélyeg kis területén is mérhető a vastagság ingadozása. A papiros beszerzését engedélyező 1870. szeptember 7-i ügyirat azonban, a levél- és újságbélyegek számára csak egyféle, azonos terjedelmű és súlyú papiros adatait tüntette fel. A kőnyomatosokhoz használt papiros osztrák gyártmány volt.

A papiros gyártásakor a papiros anyagába benyomódott *szitavarrat* nyoma a kőnyomatosokon is megtalálható. E vízjel előfordulása nagyon ritka, az 5 krajcárostól eltekintve, mindössze néhány példány ismeretes belőlük (159. ábra).

159. ábra

A kőnyomatosok papirosában néha különböző nagyságú és formájú belepréselődött rostmaradványok fordulnak elő, amelyek ha a bélyeg képoldalára esnek, a bélyeg külsejét is ronthatják. Eltávolításuk a papirosnak a rostmaradványok helyén való elvékonyodásával jár, de e rostok minden erőszakos behatás nélkül is leválnak a papirosról. A papirosnak ezáltal bekövetkezett elvékonyodása természetesen más elbírálás alá esik, mint más, sérülés okozta elvékonyodás, és az, a bélyeg értékét csak kis mértékben csökkentő szépséghibát jelent. A papiros sárgulását előidéző külső tényezők a kőnyomatosok papirosára csak kevéssé hatottak és általában a bélyegek enyvezése sem okozott annak árnyalatában változást.

A papirosívek, amelyekre a bélyegeket nyomtatták, a százas bélyegívnél lényegesen nagyobb terjedelműek voltak. A kinyomtatott ívek széleit azonban enyvezésük és fogazásuk után letépték és a bélyegíveket így, ívszél nélkül bocsátották forgalomba. Az ívszélek eltávolítása volt a bélyegek kikészítésének

utolsó fázisa. A papirosívek eredeti nagyságára vonatkozólag két adat állt rendelkezésre. Az egyik, a levélbélyegek százas nyomóköveiről készült próbanyomatok fennmaradt sarokpéldányainak ívszélmérete. E fogazatlan próbanyomatokról nem vágták le az ív széleit, úgy hogy azok szélessége a fennmaradt sarokpéldányokról lemérhető. E példányok szerint az ívszél az ívek bal és jobb oldalán összesen 9 cm, felül és alul pedig összesen kb. 18,5 cm volt. E két adatból és a százképes ív kiszámítható méretéből, amely kb. 21,5×25,5 cm volt, a teljes papirosívre kb. 30×44 cm adódik. A nyomtatott felület tehát a papirosívnek még a felét sem foglalta el. A papirosív méretére utaló másik adat csak részben egyezik ezzel. Ez az adat az államnyomda fentebb említett, 1870—1871-es papirosszükségletét engedélyező ügyiratból való, amely a levél- és újságbélyegek papirosának terjedelmét 12×21 hüvelykben, vagyis 31,6×55,3 cm-ben adta meg. Ez a próbanyomatok ívszéleiből adódó méretekhez képest, függőlegesen több, mint 10 cm-es eltérést jelent.

A kőnyomású bélyegek papirosának állapota az egyes példányok értékét meghatározó minőségnek egyik jelentős tényezője. Ebből a szempontból azonban nemcsak a papiros épsége, illetve sérülései, hanem frissesége is tekintetbe veendő. A papiros frisseségének foka első sorban attól függ, hogy a bélyeget az elmúlt évtizedek folyamán hogyan kezelték. A bélyeg túlságba menő — különösen, forró vízben való — áztatása és préselése, vagy kézzel való fogdosása, a bélyeg papirosának gyakori súrlódásai azok az okok, amelyek következtében a papiros elveszthette eredeti frisseségét.

SZÍNEK

A kőnyomású bélyegek nyomtatásához természetes festékeket használtak. A címletenként előírt színeket ilyen festékek keverésével állították elő, amelynek anyaga, a 25 krajcároshoz használt festék kivételével színtartó volt. Az évtizedekig különböző körülmények között hevert bélyegekről megállapítható, hogy a normál, külső tényezők e bélyegek eredeti színét, a 25 krajcáros kivételével számbavehető mértékben nem változtatták meg. A címletenként megállapítható színválfajok főleg különböző színkeverésüknek köszönhetik létrejöttüket. A kőnyomású bélyegek megjelentetésének célja az volt, hogy az új bélyegeket a végleges gyártmányok elkészüléséig is, minél hamarabb forgalomba bocsáthassák, nyomtatásukat ezért gyors ütemben és egyhuzamban végezték. Ezalatt azonban mindegyik címlet színének keverésére sokszor került sor és színskálájukat ismerve, úgy látszik, hogy a színek állandóságára nem fektettek különösebb súlyt. Keveréseiket összehasonlítás, esetenként talán csak emlékezet szerint végezték, úgy hogy néha egymástól nagy mértékben különböző színfajták jöttek létre ugyanazon címleteken is.

A legtöbb és egyúttal a legnagyobb mértékben különböző színváltozat az 5 és a 2 krajcárosok között található, kevesebb a 10 krajcáros, míg a többi címleteknek ennél is kevesebb színfajtája van. A színváltozatok száma és a példányszám között okozati összefüggés áll fenn, a nagyobb mennyiségben nyomtatott címleteken többféle színváltozat különböztethető meg, mint a kisebb példányszámúakon. A többi címlettől eltérően, a 25 krajcárosok között előforduló különféle színek legtöbbje nem a különböző színkeverésnek tulajdonítható.

Túlnyomórészük e címlethez használt festék fény- és hőérzékenysége következtében jött létre. A színek különböző keverésével keletkezett változatain, árnyalatain kívül, ugyanazon színeknek világosabb, vagy sötétebb tónusait is megkülönböztethetjük, amelyek a nyomókő kevcsebb, vagy bőségesebb festékezésének tulajdoníthatók. Az ilyen árnyalati eltérések nemcsak különböző íveken, hanem egyazon nyomás alkalmával, tehát ugyanazon íven is létrejöhettek, ha a festékfelhordás nem volt egyenletes. Igen ritkán — mert csak összefüggő példányokon észlelhető jelenség ez, midőn az egymás mellett elhelyezkedő bélyegek színe a világosabb árnyalatból fokozatosan sötétebb árnyalatba megy át. Az egyes színváltozatokra legjellegzetesebbek és színhatásukat tekintve, azok legszebb hordozói, a bőséges festékezésű, sötét árnyalatú példányok. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a sötét példányok minden esetben egyúttal a címlet legkívánatosabb, vagy legritkább színfajtái is. Tekintve, hogy a kőnyomású bélyegeket rövid idő alatt, egy menetben nyomtatták, nincs értelme a színváltozatok keletkezésének időrendjéről beszélni.

Az 1871-es bélyegek megjelenését közlő rendelet az új bélyegek színeit a következőképpen határozta meg:

2 krajcáros sötét sárga	10 krajcáros kék
3 krajcáros világos zöld	15 krajcáros barna
5 krajcáros vörös	25 krajcáros viola

Ez elnevezések a bélyegek számára megállapított színeket jelentették, amelyek lényegében az akkor forgalomban volt bélyegek színeivel voltak azonosak. A kőnyomatosok színeinek ez elnevezései azonban, csak a különböző változatokban létrejött színek összefoglaló elnevezéseinek tekinthetők, bár a 2 krajcáros esetében még annak sem, mert sötétsárga színe e bélyegnek egyáltalában nem fordul elő. Sötétsárgának legfeljebb csak az első 2 krajcáros sötét árnyalata nevezhető.

A kőnyomatosok színeinek részletezése és minél találóbb elnevezése a filatélia feladatai közé tartozott. A nemzetközi piacon használatos katalógusok a kőnyomatosok színeinek összefoglaló elnevezésén kívül, némelyik címlet egy-egy színváltozatát is már régen kiemelték, ami annak jele volt, hogy azt az átlagostól nagy mértékben elütő, vagy értékes színválfajnak tartották. Idővel azután több címlet színváltozatát, árnyalatát, vagy tónusát is megkülönböztették és ma már nem egy (e katalógusok közül), a kőnyomatosoknak az általános gyűjtők számára is megkülönböztetendő két-három színét is értékeli. A színek katalogizálásának e módja azonban csak az általános gyűjtőket kielégítő összefoglaló leegyszerűsítés, ami a kőnyomású bélyegek színeinek megismeréséhez nem elegendő és egy-egy ritkább színváltozatuk előfordulásakor, a pontos értékeléshez jóformán semmi tájékoztatást sem nyújt. Az általános katalógusoknál részletesebb ismertetésre törekedtek a speciális katalógusok és más szakmunkák, amelyek címletenként több színt különböztettek meg. Így már Dessewffy 1898-ban kiadott katalógusai és 1900-ból származó feljegyzései, majd Rédey Miklós 1921-ben és Kalle Vaarnas 1956-ban megjelent monográfiái. Különösen említésre méltó még az annak idején általános katalógus szerepét betöltő régi Kohl-katalógus, amely ártáblázatában, az előbbi művekhez hasonlóan részletesen sorolta fel és értékelte a színeket, hogy valamennyi gyűjtő

számára minél teljesebb tájékoztatást nyújthasson. A színváltozatok és árnyalatok megismerésének egyik fő nehézsége, hogy a színek közhasználatú elnevezései az árnyalatok pontos és egyértelmű meghatározására általában nem alkalmasak és félreértésre is okot adhatnak. A különböző katalógusok még ugyanazon színeket és színárnyalatokat sem nevezik meg mindig egyformán, sőt a színváltozatokat néha ugyanazon katalógus is időnként más és más elnevezéssel különbözteteti meg a főszíntől.

A kőnyomású bélyegek színeinek alábbi felsorolása az eddigieknél nagyobb teljességre törekszik. Minthogy azonban a színfajták pontos és egyértelmű megnevezésére nincs lehetőség, a színek alábbi elnevezései sem abszolút értékű meghatározások, hanem a címletenként előforduló színfajták egymáshoz viszonyított megkülönböztetései, a színeknek köznapi, vagy a filatéliában szokásos elnevezéseivel. A színek elnevezéseik alapján lehetséges azonosítását a felsorolásukat bevezető ismertetés igyekszik megkönnyíteni, amennyiben az ismertetés az előforduló színeket csoportokba foglalja és az árnyalatok között fennálló különbségeket is magyarázza.

2 krajcáros. A katalógusok e bélyeg színét narancsnak, ritka válfaját pedig sárgának, vagy citromsárgának nevezik. E két szín megkülönböztetése a 2 krajcáros sokféle színének megismeréséhez és helyes értékeléséhez távolról sem elegendő. Ez a leegyszerűsített osztályozás sem speciális gyűjtésüknek, sem értékelésüknek nem képezheti egyedüli alapját. A 2 krajcáros a halvány sárgától a sötétnarancsig számos színváltozatban, illetve árnyalatban fordul elő. A narancs és a sárga a 2 krajcáros színeinek két fő csoportját jellemzi. Az utóbbi csoportba tartoznak mindazok a színek, amelyek a 2 krajcáros leggyakrabban előforduló színéhez képest már első pillanatra, szabad szemmel sárgának látszanak.

A 2 krajcárosok túlnyomó része narancssárga, amely halvány árnyalatban is — meglehetősen ritkán — előfordul. A normál narancssárgánál ritkábbak és szebbek e bélyeg kevesebb sárgát tartalmazó narancsszínű példányai. E szín sötét árnyalata — a sötét narancs — a 2 krajcáros legszebb színe, amely egyúttal a legértékesebbek közé tartozik. A sárga színek leggyakrabban előforduló válfajai a világos okkersárga és a szintén világos árnyalatú, sokszor halvány, sárga. Az okkersárga a használatlanul fennmaradt sárga 2 krajcárosok majdnem egyedüli színe. Sötét árnyalatú, tiszta sárga 2 krajcárosok nagyon ritkák. E bélyegnek egyetlen, zöldessárga példánya is ismeretes.

3 krajcáros. Az általános katalógusok, a Stanley Gibbons kivételével, a kőnyomatosok legritkább címletének csupán egyféle színét hozzák és azt egyszerűen zöldnek — a Scott világoszöldnek — nevezik. Stanley Gibbons és a speciális katalógusok sötét zöldnek nevezett árnyalatát is megkülönböztetik, egyesek közülük pedig a kékeszöld színváltozatát is. Ezzel sem merül ki azonban teljesen a 3 krajcáros valamennyi és érték szempontjából is megkülönböztetendő színfajtája.

Leggyakoribb színe a világos, többé-kevésbé tompa, zöld. Szebbek és ritkábbak is ennél e szín kevésbé világos árnyalatai, különösen, ha élénkek is azok. Az élénk színűeken kívül, legkeresettebbek és legszebbek a 3 krajcáros sötétzöldnek nevezhető példányai. Ez utóbbiak között kivételesen olív árnyalatúak is előfordulnak, amelyek e bélyeg külön színcsoportját alkotják. A 3 krajcáros harmadik színfajtája a kékeszöld, amelynek többnyire azonos, halvány

árnyalata van. Talán a kékes zöld halvány árnyalatának tulajdonítható, hogy ez az aránylag ritka szín nem általánosan ismeretes.

5 krajcáros. E bélyeget a külföldi katalógusok rózsaszínűnek, rózsapirosnak nevezik és többnyire egyik ritkább válfaját, a téglavöröset is megkülönböztetik. Az 5 krajcáros, mint a legnagyobb mennyiségben gyártott címlet, természetesen a legtöbb színváltozatban került ki a nyomdából. Színeiből mégis általában csak a téglavöröset emelik ki és értékelik külön, mint ritka színváltozatot. Az 5 krajcáros színeinek ez elhanyagoltsága nyilvánvalóan annak tulajdonítható, hogy e bélyeg a kőnyomatosok „közönséges", aránylag gyakran előforduló címlete és mint ilyennel, a többi címlethez képest kevesebbet törődtek. Valójában pedig, e bélyegnek a téglavörösön kívül is vannak egymástól lényegesen különböző és ritka színei.

Az 5 krajcáros széles színskálája a karmin árnyalatúaktól a sárgás vörösekig, vagyis a téglavörösekig terjed. Fő színcsoportokat alkotnak a rózsaszínű, a karminvörös, a cseresznyepiros, a paprikavörös és a téglavörös. E színek közepes, vagy sötétebb árnyalatai feltűnően különböznek egymástól, míg a rózsa és karmin világos árnyalatai világos rózsaszín néven is összefoglalhatók. A sötétebb árnyalatok nemcsak nagyobb ritkaságuk és szépségük, hanem amiatt is kívánatosabbak és értékesebbek, mert azok e címlet színváltozatainak legkifejezőbb képviselői.

Az 5 krajcáros leggyakoribb színe a rózsaszín, amely meglehetősen ritkán, feltűnő halvány árnyalatban is előfordul. Az élénk, különösen a sötétebb, telt rózsaszínű példányok azonban még ritkábbak és a legszebb 5 krajcárosok közé tartoznak. A karminvörös csoportba tartozó színek karmin árnyalatának különböző az intenzitása. Minél intenzívebb ez az árnyalatuk és minél sötétebbek, annál ritkábbak és szebbek. A cseresznyepiros a sötét kárminhoz közelálló színváltozat, még sötétebb árnyalatokkal, amelyek az 5 krajcáros legritkább színváltozataihoz tartoznak. A téglavörös csoportba sorolandók a tulajdonképpeni téglavöröseken kívül, a hússzínűek is, amelyekre világos árnyalatuk jellemző, bár igen ritkán közepes sötétségű árnyalatban is előfordulnak. A téglavörösek többsége is világos árnyalatú, de mind ezek, mind a világos hússzínűek könnyen megkülönböztethetők az 5 krajcáros egyéb világos színeitől. Megjegyezendő, hogy a katalógusok téglavörösekre megadott értékelését nem a világos, hanem a közepesen sötét árnyalatúakra kell vonatkoztatni, a világosak kevesebbet érnek. Ezzel szemben, a téglavörösek között is előforduló telt sötét példányok értéke a katalógusáraknál sokkal magasabb is lehet. Ez utóbbiak az 5 krajcáros legszebb példányai. A paprikavörös az 5 krajcárosnak kevés sárgát tartalmazó, legközelebb a téglavörösekhez álló, de azok normál árnyalatainál sokkal ritkább színe. Ez a vörös szín mind a rózsa, vagy karmin, de a téglavörös színektől is könnyen elkülöníthető.

10 krajcáros. A katalógusok a 10 krajcáros színét összefoglalóan kéknek nevezik. Egyik ritkán előforduló válfaját pedig már régen kiemelték és tejkéknek nevezték el. Miként a többi címlet, a 10 krajcáros sem csak a katalógusok által jelzett színekben, vagy árnyalatokban fordul elő, hanem ennek a bélyegnek is meglehetősen széles színskálája van. E színek csoportosításához legcélszerűbb egyrészt élénkségük különböző fokát, másrészt világosabb és sötétebb árnyalataikat is alapul venni. A 10 krajcáros színeinek e két szempont sze-

rint összeállítható sorozatában egymástól nagymértékben különböző színek fordulnak elő.

A 10 krajcáros leggyakrabban előforduló színe, a tompa kék közepesen sötét árnyalata. Az ettől eltérő árnyalatok, világosságuk, vagy sötétségük foka szerint ritkábbak. A 10 krajcáros világos sorozatának szélsőséges árnyalata a tejkék. E szín létezése, régi keletű katalogizálásának eredményeként, közismertté vált, de e szín azonosításában általában nagy a bizonytalanság, mert ritkasága miatt összehasonlító példány nem mindig áll rendelkezésre. A világos árnyalatú 10 krajcárosok tulajdonosai gyakran hajlanak arra, hogy példányaikat tejkéknek minősítsék. E szín meghatározásában mutatkozó bizonytalanság lehetett az oka, hogy a katalógusokban e színnek a normál kékhez viszonyított régi, nagyobb értékkülönbözete az idők folyamán csökkent. A tejkék 10 krajcáros kevés festékfelhordással nyomtatott, többnyire kopottas külsejű, nem szép, de ritka bélyeg, amely a halvány őzbarna 15 krajcárosokhoz hasonló jellegű. Eltekintve a tejkéktől, a világos árnyalatúaknál ritkábban fordulnak elő a tompa kék mély, sötétebb színei. Ritkábbak és szebbek, mint a tompakékek, e bélyeg élénk színű példányai, amelyek szép színe a ritkább, sötét árnyalatokban még jobban érvényesül. Ide sorozható a 10 krajcárosnak egy-két példányban ismeretes, feketés kéknek nevezhető szélsőséges, igen sötét színe is. A tompa és élénk, világos és sötétkékek között e színnek viszonylag szürkés és zöldes árnyalatai is előfordulnak. Ismeretes még a 10 krajcárosnak egyetlen, ibolyakék példánya is, amelynek színe a próbanyomatok színéhez hasonlítható.

15 krajcáros. A 15 krajcáros színét a katalógusok barnának, a Scott sárgás barnának, az Yvert bistre-nek nevezi. E címlet egyik színváltozatát, őzbarna elnevezéssel, már régen is megkülönböztették. A 15 krajcárosnak valójában három, egymástól lényegesen eltérő színfajtája, ezek közül kettőnek pedig sokféle árnyalata is van. A háromféle szín közül a legközönségesebb a kissé sárgás árnyalatú barna. E többnyire élénk szín főleg közepesen sötét árnyalatokban fordul elő. Ritkább e szín sötét árnyalata, amely a 15 krajcárosok legszebb színe, de sokkal ritkább e sárgás barna színnek világos, vagy halvány árnyalata. A másik színcsoport az őzbarna, a minden sárgás árnyalat nélküli tompa barna. Ez többnyire világos árnyalatokban fordul elő, amelyekre jól ráillik a katalógusok régi, őzbarna elnevezése. A halvány őzbarna 15 krajcárosok a tejkék 10 krajcárosokhoz hasonló, kopottasnak tűnő nyomatok. Az őzbarnákra jellemző világos árnyalat lehetett az oka, hogy egyes katalógusok e lényeges színváltozat nevét újabban világos barnára változtatták, ami azért is helytelen, mert ezáltal egy kalap alá vették a sárgás barna világos árnyalataival. Ez a tompa barna szín sötétebb árnyalatban is előfordul, amely a világosaknál sokkal ritkább. Az őzbarna 15 krajcárosok között sok a Pozsony bélyegzésű példány. Legritkább a 15 krajcárosok harmadik, olívbarnának nevezhető színe, mely lényegesen különbözik mindkét előző színcsoport színcitől. A 15 krajcáros e legritkább színének nem ismeretesek árnyalatai.

25 krajcáros. A 25 krajcáros színét a katalógusok ibolyának, lilának, mályvaszínűnek nevezik és többnyire sötét árnyalatát is katalogizálják. A 25 krajcáros a kőnyomatosok közül az egyetlen címlet, amelynek festéke nem volt színtartó, sőt annyira érzékeny volt, hogy a fennmaradt példányainak valószínűleg csak kis hányada őrizte meg színének eredeti árnyalatát és intenzitását. E szín élénksége hő, vagy fény hatására erősen csökken, árnyalata világ-

gosabbá válik, elhalványodik, vagy kifakul. Ezért, különös becsük van ebből a szempontból is e címlet le nem áztatott példányainak, minthogy nagyobb a valószínűsége, hogy azok jobban megőrizték eredeti színűket, bár az elszenvedett fényhatások következtében még az ilyen példányok színe is sokat veszthetett eredeti árnyalatából. A 25 krajcárosokat a postautalványokról kevés kivétellel leáztatták és a levélpostai küldeményekhez felhasznált és fennmaradt példányoknak is csak kis részét őrizték meg borítékukon, vagy levéldarabon. E bélyeg színe sokféleképpen változott el és eredeti árnyalataikat ma már nehéz lenne megállapítani, de feltételezhető, hogy a 25 krajcárosnak két, egymástól némileg eltérő színváltozata volt és hogy azokon belül is voltak világosabb és sötétebb árnyalatai. E bélyeg egyik eredeti színét a túlnyomóan Kolozsvárott felhasznált sötét példányok között sejthetjük. Az elmúlt évtizedek alatt a fennmaradt példányokat általában azonos behatások érték, abból a tényből tehát, hogy a sötét 25 krajcárosok között feltűnő sokat ugyanabban a postahivatalban használtak fel, arra lehet következtetni, hogy e bélyegnek valóban voltak eredetileg is különböző árnyalatai, amelyek közül a sötétekből aránylag nagyobb mennyiség éppen a kolozsvári postahivatalba került. Arra is lehet azonban gondolni, hogy az eredeti, tömeges leáztatások folyamán a kolozsvári postahivatalból származó kötegek bélyegeinek színét véletlenül az átlagosnál kisebb károsodás érte.

Az eredeti enyvezésű használatlan 25 krajcárosok között aránylag sokkal kevesebb a kifakult példány, ami annak természetes következménye, hogy elkerülték az áztatásokkal járó káros behatásokat.

A 25 krajcáros színeinek katalogizálásában színük több, vagy kevesebb vörös árnyalata vehető tekintetbe, de főleg világosabb és sötétebb árnyalataik alapján különböztetendők meg. A világos és sötét árnylatoknak e bélyeg esetében más a jelentősége, mint a többi címletnél. Ez utóbbiak színárnyalatait ugyanis festékfelhordásuk, vagy színkeverésük különbözősége hozta létre, míg a 25 krajcárosnál túlnyomóan az eredeti színnek idők folyamán, különböző tényezők hatására bekövetkezett elváltozásairól van szó, aminek e bélyeg értékelése szempontjából van nagy jelentősége. A 25 krajcárosnak — azonos minőségű példányokra vonatkozó — értéke általában színének élénksége, vagy sötétsége arányában emelkedik és halványsága arányában csökken. Értéke, különösen a használtaké, mindenesetre igen tág határok között mozog.

A 25 krajcáros sokféle árnyalatban fordul elő, amelyek közül természetesen a világosak vannak többségben. Leggyakoribb színe a világos ibolya, néha vöröses árnyalattal. Ez utóbbi — a világos orgonalila — az eredetileg feltételezhetően vörösebb szín világos árnyalata. A 25 krajcáros már a közepes tónusokban is sokkal ritkábban fordul elő, a sötétek pedig igen ritkák. E sötét színek, különösen, ha élénkek is amellett, a bélyeg legszebb színei. A sötét 25 krajcárosok szélsőséges árnyalata, a szintén Kolozsvár bélyegzésű példányokon előforduló és a normál, élénk sötét ibolyától megkülönböztetésül sötét vöröses ibolyának nevezhető szín. Ez a 25 krajcáros legsötétebb árnyalatú és legritkább színe.

A sötét 25 krajcárosok száma, színének érzékenysége és a gondatlan kezelés következtében, évről évre csökken, ezzel szemben egyre több e bélyeg halvány, vagy éppen kifakult, szürkés árnyalatú példánya. E szín halványsága olyan nagy fokú is lehet, hogy a bélyegkép részleteinek megkülönböztetése nehézzé,

vagy éppen lehetetlenné válik. A 25 krajcárossal szemben támasztandó követelés minimuma, hogy legalább is világos ibolya, ne pedig kifakult, szürkés színe legyen és hogy a bélyegkép minden apró részletét tisztán ki lehessen venni. A kifakult példányok, amelyeken a kép részletei még nagyító alatt sem látszanak tisztán, az esetben is csekély értékűek, ha egyébként teljesen hibátlanok. A 25 krajcáros fakultsága általában nagyobb hibának számít, mint e bélyeg másfajta sérültsége és ennek megfelelően csökkenti is a példányok értékét. A bélyeg részbeni kifakulását a bélyegzőjük festéke is előidézhette. Ez esetben a bélyeg színe a bélyegzés mentén fakult ki, ami a példány értékét a fakulás mértéke és terjedelme szerint, esetleg szintén lényegesen csökkenti.

A katalógusok használt példányokra vonatkozó értékelése általában az ibolya színre, a sötét színre megadott árak pedig az *aránylag* sötétebb árnyalatokra értendők. A világos ibolya a katalógusok olcsóbbik színének ára alatt értékelhető. A nemcsak viszonylagosan, hanem feltétlenül is sötétnek nevezhető színek azonban, a katalógusoknak e bélyeg sötét színére vonatkozó árainál értékesebbek. A 25 krajcáros legritkább árnyalatú, sötét példányainak értéke túlhaladja még a 3 krajcáros értékét is. A használatlan világos ibolya ugyancsak alacsonyabbra értékelendő, mint az olcsóbbik katalógusár, de tekintettel a használatlan 25 krajcárosnak sötétebb árnyalatokban is aránylag gyakori előfordulására, a sötét ibolyára megadott katalógusárak a sötét árnyalatokra is irányadók. Ez alól csak a két legritkább szín, a sötét élénk ibolya és a sötét vöröses ibolya kivétel.

A 25 krajcárost, e színérzékeny bélyeget nem szabad áztatni, de semmi esetre sem meleg, vagy akár langyos vízben, és óvni kell a napfénytől is. Az elmúlt évek folyamán, színük kifakulása következtében még a nemzetközi nagy kiállításokon is tekintélyes számú 25 krajcáros ment tönkre, vagy veszítette el értékének jelentékeny hányadát. Ajánlatos lenne, ha a gyűjtők a 25 krajcáros kőnyomatosaikat a kiállító termekben ne természetben, hanem fotokópiákkal állítanák ki, hacsak okulva az elmúlt évek tapasztalatain, előre meg nem győződhetnek arról, hogy a szóban forgó kiállításon kellő szakértelemre és a köteles gondosságra számíthatnak.

A kőnyomású bélyegek színeinek itt következő katalógusa a fenti ismertetésen alapul. A színek pontosabb megkülönböztetése e klasszikus bélyegek ismeretéhez és speciális gyűjtésükhöz is hozzátartozik, de e bélyegek közelebbi értékét is — azonos minőségű példányok esetében — színük ritkaságának és szépségének együttes tényezője határozza meg. A színek alábbi felsorolása valamennyi jellemző, vagy értékben különböző színre kiterjed.

A kőnyomású levélbélyegek színei

2 krajcáros

a) narancssárga
b) halvány narancssárga
c) narancs
d) sötét narancs
e) okkersárga
f) világos sárga
g) sárga
h) zöldes sárga

3 krajcáros	*a)* zöld
	b) világos zöld
	c) élénk zöld
	d) sötétzöld
	e) olívzöld
	f) kékes zöld
5 krajcáros	*a)* rózsaszínű
	b) halvány rózsaszínű
	c) élénk rózsaszínű
	d) karmin
	e) sötét karmin
	f) cseresznyepiros
	g) hússzínű
	h) halvány téglavörös
	i) téglavörös
	j) sötét téglavörös
	k) élénk vörös
10 krajcáros	*a)* kék
	b) világos kék
	c) tejkék
	d) sötétkék
	e) élénk kék
	f) élénk sötétkék
	g) feketés kék
	h) ibolyakék
15 krajcáros	*a)* sárgás barna
	b) halvány sárgás barna
	c) sötét sárgás barna
	d) őzbarna
	e) halvány őzbarna
	f) olajbarna
25 krajcáros	*a)* világos ibolya
	b) ibolya
	c) sötét, tompa ibolya
	d) sötét, élénk ibolya
	e) sötét, vöröses ibolya
	f) orgonalila

RAGASZTÓ ANYAG

A kőnyomású bélyegek felragasztására szolgáló ragasztóanyagot meglehetősen vékony rétegben kenték fel a kinyomtatott ívekre, úgy hogy az a bélyegek vastagságában néha alig mérhető különbséget jelentett. Színe fehér, vagy kissé sárgás árnyalatú. Összetételére vonatkozólag Payer Béla az állam-

nyomdai akták között talált egy széljegyzetet, amely szerint a ragasztóanyag 2 rész arabolgumiból, 1 rész enyvből és 1 rész dextrinből állt.[110]

Megjelenésük után rövidesen sok panasz érkezhetett az értékcikkek enyvezésére, a postának már egyik 1871. június 12-i ügyirata foglalkozott e tárggyal. A panaszok a közönség és hírlapkiadók részéről merültek fel a levél- és újságbélyegek, valamint a bélyeges borítékok hiányos, vagy hiányzó enyvezése miatt. Az államnyomda azonban nem ismerte el a panaszok jogosultságát, szerinte a ragasztóanyag jól ragadt, csak jól kellett megnedvesíteni; savval való lágyítása még nagyobb bajt okozott volna, mert az esetben nedves időben, vagy nedves helyen összetapadhattak volna az értékcikkek.

A fennmaradt használatlan kőnyomatok többségének egyáltalában nincs már, vagy csak részben van meg a ragasztóanyaga. A teljes enyvezésű példányok között pedig kevés a teljesen hibátlan példány. Enyvezésük túlnyomóan repedezett és főleg a sarokfogaknál töredezett, ami rendszerint a sarokfogak papirosának a törésével is együtt jár. Teljes és ép enyvezésű, egyéb tekintetben is hibátlan kőnyomatosok igen ritkák. Az ilyen példányok megőrzésére nagy gondot kell fordítani és minden behatástól óvni kell, amely e ritkaságok ragasztóanyagában és papirosuk épségében kárt okozhat. Olyan igény, amely a használatlan kőnyomatosok esetében a teljes és ép enyvezésen, valamint a példány hibátlan állapotán kívül azt is feltételül szabná, hogy az enyvezés bélyegragasztótól mentes legyen, vagy azon álláspont, amely a katalógusok értékelését ilyen példányokra vonatkoztatná, a tapasztalatok hiányáról tanúskodnék.

FOGAZAT

A kőnyomású bélyegek fogazásához keretfogazógépet használtak, amely az 1867-es bélyegek fogazógépével azonos gyártmányú és rendszerű gép volt, száz bélyegből álló ívek fogazására. A fogazógép tűszerkezetének vízszintes sorai 101, a függőlegesek 121 fogazótűből álltak. A fogazótűk által alkotott keretek átlagos mérete — a távolságot a fogazótűk középpontjától számítva — kb. 21,5×25,5 mm volt. A fogazógép az ív négy-négy bélyegének sarokfogazatát kialakító közös lyukon kívül, a szomszédos bélyegképek vízszintes közeibe 9—9, a függőlegesekbe 11—11 lyukat ütött. Ennek megfelelően, az egymástól szétválasztott bélyegek fogazata felül és alul 10—10, kétoldalt pedig 12—12 fogból áll. A fogazat sűrűsége negyed fogig terjedő pontossággal, $9\frac{1}{4} : 9\frac{1}{2}$. A fogazótűk által ütött lyukak átmérője kb. 1,3 mm. A bélyegfogazat keretére és a fogazat sűrűségére vonatkozó adatok átlagos méreteknek tekintendők, minthogy a fogazótűk elhelyezése a kőnyomatosok fogazásához használt gépben nem volt egyenletes. A fogazógépben nem minden tű állt egyenes vonalban és a tűk egymástól való távolsága sem volt mindenhol egyforma. Ennek következtében a bélyegek fogazatában sem került minden foglyuk egyvonalba és az ív fogazatának kisebb szakaszain a fogak sűrűsége is — az általagosnál ritkábbra, vagy sűrűbbre — módosult. E szabálytalanságok a fogazógép használata folyamán csak fokozódtak, a javítások pedig továbbiakat idézhettek elő.

110 Béla Payer i. m.

A fogazatban hiányosságok is előfordulnak, amelyek azáltal jöttek létre, hogy egy-egy megrongálódott tűt eltávolítottak a szerkezetből és a gépet átmenetileg így is használták (153., 160—162. ábra), de a foglyukak számában olyan eltérések — hiány, vagy nagy ritkán többlet — is észlelhető, amelyeket a keretek javításának, a fogazótűk átrendezésének lehet tulajdonítani (163—163a. ábra és a 229. ábra hatostömbjének felső fogsora). Ami a keretek nagyságát illeti, minthogy a fogazótűk egymástól való távolsága nem volt azonos, a keretek pontos mérete sem volt egyforma. Sőt, olyan különböző nagyságú pél-

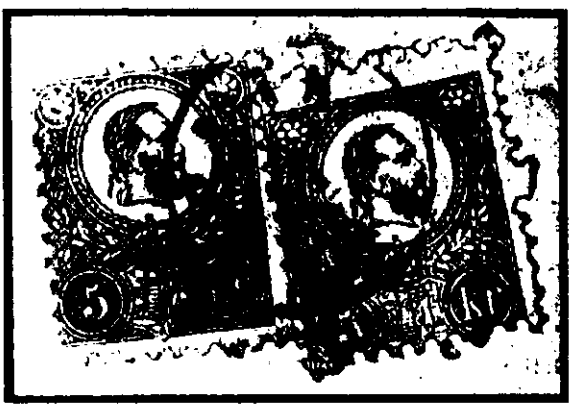

160. ábra

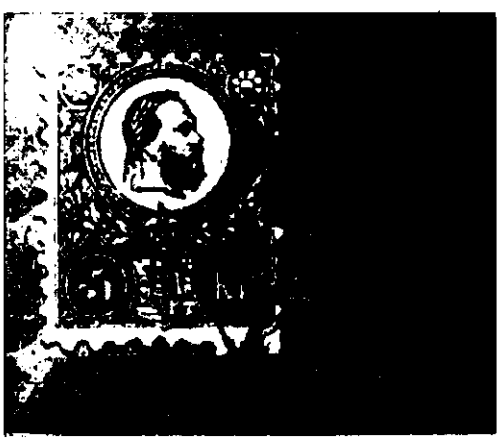

161. ábra. Az ív 100. bélyege

162. ábra. Az ív 61. bélyege

dányok is létrejöttek, amelyek méretbeli különbsége szemmel látható 165. ábra). Téves tehát az a hit, hogy keretfogazatúak lévén, a kőnyomatosok nagysága mindig egyforma. A bélyegeknek a fogazásuktól függő nagyságbeli eltérései azt is jelentik, hogy nem minden normálisnál kisebb példány fogazata

feltétlenül javított, viszont az átlagos nagyságúak között is előfordulhatnak javított fogazatúak.

A fogazatok e különbségein alapul J. Palmans azon megállapítása, hogy az ív valamennyi fogazata megkülönböztethető egymástól, mert a fogazógép keretei között nem volt két egyforma. E felfedezésével sikerült a bélyegek fogazata alapján a 100-as ívet rekonstruálnia. Az így rekonstruált ív fogazatkópiájának segítségével, minden más adattal függetlenül, a fogazatáról bármelyik kőnyomású bélyeg ívhelyét megállapíthatjuk. Ez, a kőnyomatosok összes címletének teljes ívrekonstrukcióját is lehetővé teszi, ami természetesen egyúttal az ívek típusok szerinti rekonstrukcióját is jelenti. A bélyegívet kétféle állásban fogazhatták, aszerint, hogy az ívet felső, vagy alsó szélükkel helyezték a gépbe. Az ív mindegyik bélyege is tehát kétféle fogazattípussal fordulhat elő, az egyik az álló, a másik a fordított. E kétféle lehetőséget a fogazat azonosításánál tekintetbe kell venni. A kőnyomatosokat — és az első évek réznyomatosait is — ugyanazon géppel fogazták.[111]

163. ábra. Alul 8. foglyuk, az ív 4. bélyege

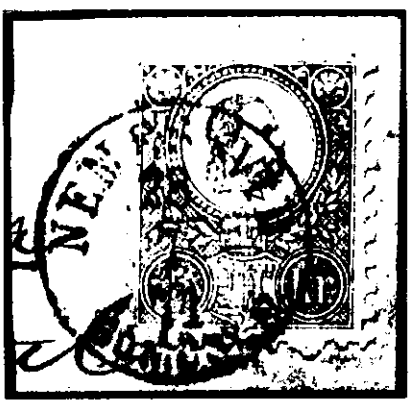

163a. ábra. Felül 10. foglyuk, az ív 15. bélyege

A fogazatok megkülönböztetéséhez, illetve azonosításához a két-két foglyuk közötti különböző távolságok, a sorból kiálló, vagy mélyebben bent ülő fogmélyedések, a bélyegszél fogazatlanul maradt szakasza, a foglyukak eltérő száma és a fogazatkeretnek az átlagostól eltérő mérete használható fel. Az azonosítást nem gátolhatja a fogazat átmeneti megváltozása — pl. a keret tűjének eltávolítása —, ha a fogazat egyéb sajátosságai továbbra is megmaradtak (160. ábra). Különböző címleteken előforduló azonos szabálytalanságokra pél-

111 J. Palmans i. m. — Palmans felfedezése előtt csak kivételesen lehetett a fogazatot ívhely meghatározására felhasználni Így többek között, az 5 krajcáros ívének típusrekonstrukciójából megállapítható volt a 224. ábra I—IX—IX típusú hármassávjának az ívhelye (11—21—31) és ebből a fogazatok azonosítása révén a 151. ábra 3 krajcáros IV—III—IV—IV típusú függőleges hármassávjának a helye is (1—11—21—31), valamint az egyik III. típusú 5 krajcáros bal ívszéli eredete (31). — Az ábrák alatt megadott ívhelyeket Palmans fogazat-rekonstrukciója alapján állapítottam meg.

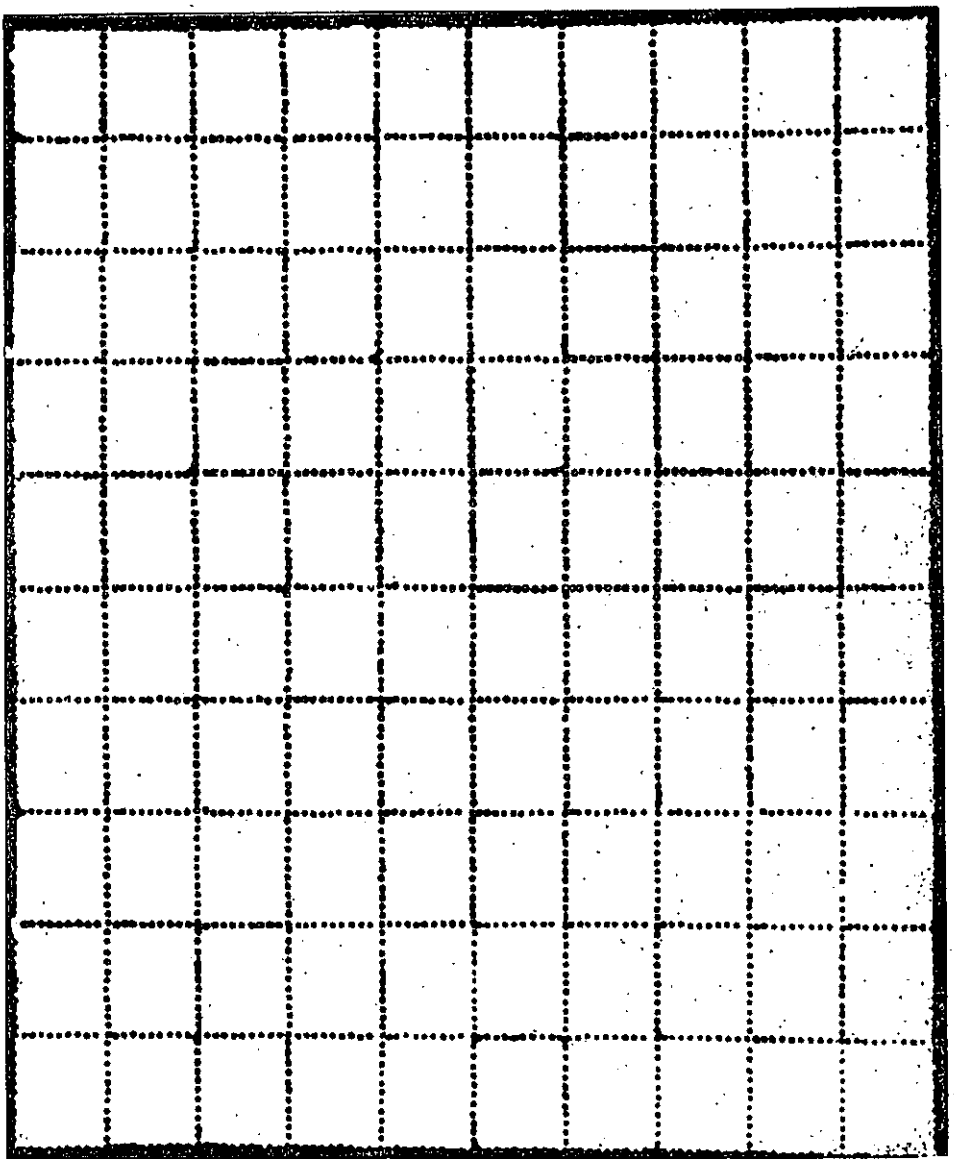

164. ábra
Az 1871-es levélbélyegek J. Palmans által, fogazatuk alapján rekonstruált íve

da a 153. ábra bal ívszélről származó 5 krajcárosának és a 162. ábra I. típusú 2 krajcárosának hibája. Az ismétlődő rendkívüli szabálytalanságok csak megkönnyítik a fogazat azonosítását. A fogazattípusok megállapítása — vagyis a bélyegek ívhelyének meghatározása — azonban általában nagy gyakorlatot igényel, de lényeges segítséget jelenthet e munkához, ha az ív típusösszetételét, vagy legalábbis szerkezetének főbb szabályait ismerjük. Az 5 krajcáros ívén ez 10—14-re, az I. típus esetében háromra, a 10 krajcáros ívén pedig típusonként tízre csökkenti a számbajöhető ívhelyek számát és a többi címletnél is útbaigazítást nyújt, ha tekintetbe vesszük a típusok feltételezhető elhelyezkedését az íven. A fogazatok azonosításánál tekintetbe kell még venni, hogy a fogazat sajátosságai a gép használata folyamán, vagy a gép javításai következtében némileg módosulhattak. A javítások a fogazat szabálytalanságait csökkenthették, vagy megszüntethették, de elő is idézhettek újabbakat.

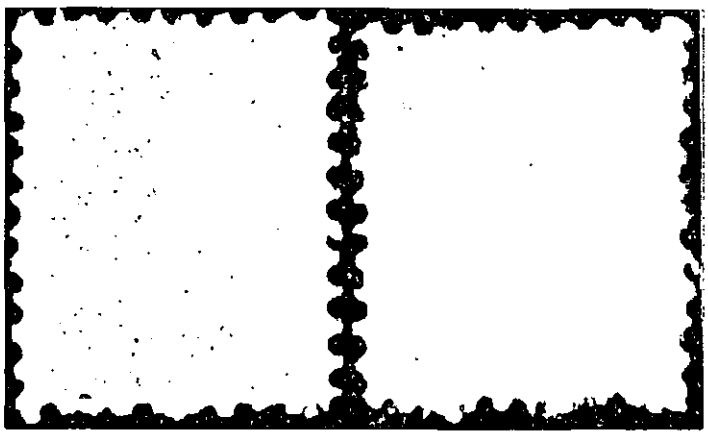

165. ábra

Gyakran tapasztalható, hogy a fogazótűk a papirost nem ütötték át teljesen, vagy eléggé élesen, ami a fogazótűk életlenségének, vagy pedig annak tulajdonítható, hogy több ívet fogaztak egyszerre. Ilyen fogazat esetében a bélyegek szétválasztása után a bélyegekkel többé-kevésbé összefüggő teljes papiroskorongok, vagy kisebb papirosrészecskék maradtak a fogmélyedésekben. A fogazat átlyukasztása nem mindig egyformán éles, vagy tökéletlen a bélyeg négy szélén. A papiros tökéletlen átlyukasztása a bélyegek szétválasztásakor növelte a fogazat sérüléseinek számát. A fogmélyedésekben maradt papiroskorongok, vagy papirosrészecskék a kőnyomatosok fogazatának sajátosságai közé tartoznak, de gyakran a bélyeg szépségét rontják. E papirosmaradványok eltávolítása azonban nem kívánatos művelet, amelynek szinte kivétel nélkül a bélyeg értékét csökkentő nyoma marad. Az ilyen művelet lényegében azonos elbírálás alá esik valamely sérült fogazat javítgatásaival.

Ami a hibák alapvető okát illeti, lehetséges, hogy az részben a gépek nem megfelelő kezelésében és karbantartásában rejlett, főleg azonban az lehetett, hogy az államnyomda nem új gépeket, hanem a bécsi állami nyomdától vett

át olyan használt és megjavított gépeket, amelyek teljesítményének minősége nem érhetett fel az új gépekével. Azért kell erre a megállapításra jutni, mert bár az államnyomdai részletes költségvetés szerint a fogazógépeknek gyárostól történő beszerzéséről volt szó, az államnyomda kiszemelt vezetője, bécsi tanulmányútja alkalmával az ottani állami nyomdával használt gépek átengedéséről is tárgyalt. Mindenesetre használt gépek beszerzése mellett szól a bélyegek fogazata és az a tény, hogy már a kőnyomatosok fogazása alatt javításokra volt szükség. A fentiekben említett keretjavításokat feltehetően még a gép használatba vétele előtt, a bécsi nyomdában végezték.

166. ábra

167. ábra

168 ábra

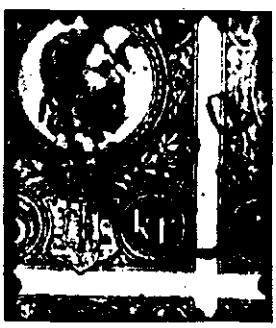

169. ábra

170. ábra

171. ábra

Nagy mértékben függ a kőnyomatok szépsége és értéke is, a fogazatuk és a bélyegkép viszonylagos helyzetétől. A kőnyomatosok e tekintetben általában kedvezőtlen külsejű, túlnyomóan nem jól centrált, decentrált, sőt képbe fogazott bélyegek. Az ilyen bélyegeken a fogazat nem a képközöket ütötte át, hanem a bélyegképet is érte, vagy azon haladt át. A decentráltság egy, vagy két irányú is lehet, utóbbi esetben a fogazat a kép két szomszédos oldalát érte, vagy ütötte át (166. ábra). A decentráltság gyakran ért el olyan fokot, hogy a bélyegen a szomszédos kép széle is láthatóvá vált, de előfordulnak nagy mértékben képbe fogazott példányok is, amelyekre a szomszédos bélyeg — vagy akár két-három szomszédos bélyeg — képének 2–3 mm-es, vagy esetleg még szélesebb sávja is rákerült (167–174. ábra). Az ilyen példányok a kőnyomatosok elfoga-

zásának ritka szélsőségei. Ily, nagy mértékben decentrált példányok, ha azokon a szomszéd bélyeg típusa is megállapítható, szélsőséges elfogazásuk ritkaságán kívül, az ívrekonstrukció szempontjából is értékesek lehetnek, mert páros darabok, hármassávok, sőt négyestömbök adatait is pótolhatják.

Hasonló jelentőségük van azoknak a nagyon decentrált példányoknak, amelyek az ív széléről származnak. A példányok ívszéli eredetét általában nagyfokú decentráltság esetében lehet megállapítani. Ívszélről származónak tekinthető minden olyan elfogazott bélyeg, amelynek az egyik, vagy két szomszédos fehér szélén bizonyos távolságon nyoma sincs szomszédbélyeg képének (175. ábra). E távolságnak nagyobbnak kell lenni, mint a két-két szomszédos bélyegkép között előfordult legnagyobb távolság.[112] Felső és alsó szélepéldányok nagyon ritkák. Gyakrabban fordulnak elő oldalsó szélepéldányok, amelyek címletenként bizonyos típusokra korlátozódnak. A szélepéldányok elfogazott-

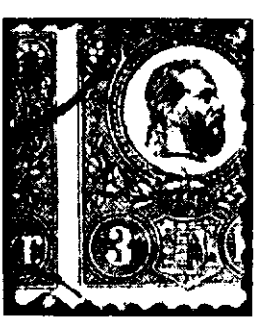

172. ábra

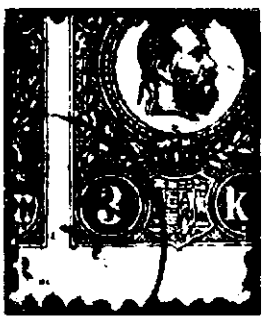

173. ábra

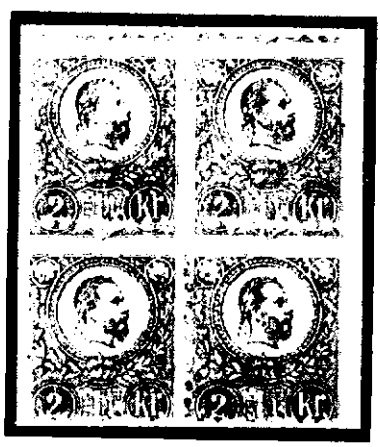

174. ábra. II—I típusú pár

112 Ez a távolság nem minden címletnél egyforma. Az eddig mért legnagyobb vízszintes képtávolságok a 2, 5, 15 és 25 krajcárosnál kb. 2,5 és a 10 krajcárosnál kb. 2,25 mm; a függőlegesek a 2, 3, 5 és 10 krajcárosnál kb. 2,75, a 15 és 25 krajcárosnál kb. 3,25 mm.

ságuk ellenére is teljes értékűeknek tekintendők, sőt egyesek értéke a címlettől, illetve a típustól függően meghaladhatja a jól centrált példányok értékét is. Olyan elfogazott példányok, amelyek két szomszédos oldala is ívszéli eredetüket bizonyítja, az ív sarkáról származnak és nagyon ritkák (160. ábra).

A kőnyomatosok decentráltsága két alapvető okra vezethető vissza. Az egyik ok a bélyegív pontatlan beállítása volt. Ennek következtében az egész ívre kiterjedő elfogazás is létrejöhetett és ilyen ívekről származnak a nagymértékben elfogazott példányok is. A decentráltság másik oka, amelyet az ív pontos beállítása sem küszöbölhet ki, a fogazandó ív képfelületének és a fogazógép keretének méretbeli különbsége volt. Ez esetben, ha az ív közepe táján a bélyegek jól centráltak voltak is, az elfogazás az ív szélei felé fokozódott. A szomszédos bélyegképeknek és fogazatkereteiknek egymáshoz képest fokozódó eltolódása az összefüggő példányokon figyelhető meg jól (221. ábra). A képtávolságok és a

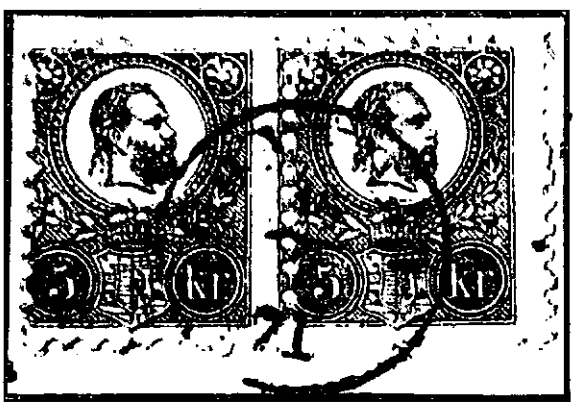

175. ábra. II—I típusú pár

fogazatkeretek egyezésére viszont ritka példa a kőnyomatosok legtöbb egységből álló összefüggő példánya, az 5 krajcáros használt tizenkettes tömbje, amelynek ezen felül még az a szerencsés tulajdonsága is megvan, hogy valamennyi bélyege centrált (226. ábra). A képfelület és a fogazótűk által határolt felület különbségének talán egyik, de elhanyagolható oka a kövek nyomófelületének méretében rejlett, amennyiben nem feleltek meg pontosan az előírt, fogazógéphez szabott méretnek. Erre lehet ugyanis következtetni a bélyegkép és a képközök alapján kiszámítható, címletenként kissé különböző méretekből. A lényeges eltéréseket a nyomtatáskor, majd az ívek gumizásakor átnedvesedett papiros különböző fokú tágulása, illetve a különböző körülmények között megszáradt ívek különböző mértékű összehúzódása okozta, amint erről a bélyegkép nagyságában mérhető különbségekkel kapcsolatban már volt szó.

Ez alapvető okokon kívül, még pontos ívbeállítás és a méretek egyezése mellett is felmerülhettek olyan okok, amelyek a bélyegek befogazását idézhették elő, vagy kizárták centráltságukat. Ilyen okok voltak: a bélyegképek szabálytalan állása az íven, a tűsorok görbülései és a fogazókeretek méretének változásai. A bélyegképek az íven gyakran egymástól különböző távolságra

kerültek és nem álltak egy szinten, de függőleges tengelyeik sem voltak mindig párhuzamosak. Ilyen esetekben még egyvonalban álló fogazótűk is átüthették egy-másik bélyegkép szélét, míg a sorból ki-, beálló fogazótűk az egymástól szabályos távolságra álló képekbe is beüthettek. A fogazókeretek méretének bizonyos fokú csökkenése pedig kizárta annak a lehetőségét is, hogy a fogazat ne érje a bélyegképet (176—177. ábra).

176. ábra

177 ábra. Az ív 85. és 86. bélyege

Mind e tényezők hozzájárultak, hogy a bélyegek fogazása általában nem jól sikerült és hogy a centrált példányok annyira ritkák közöttük. Centráltaknak tekinthetők mindazok a példányok, amelyek képe — ha nem is mértani pontossággal — a bélyeg közepét foglalja el és a centráltságnak nem okvetlenül feltétele, hogy a bélyegkép egyúttal teljesen érintetlen is legyen. Olyan példányok, amelyeken a kép teljes egészében rajta van és annak legalább a külső keretvonalát a fogazat ne érintené, vagy szakítaná meg egy-két helyen, az 1871-es bélyegek fogazatának fent tárgyalt sajátosságai következtében, elenyésző számban fordulnak elő (178. ábra). A centrált példányoknak címletenként különböző az előfordulási aránya, aminek az is oka, hogy a bélyegíveken a képek viszonylagos helyzete címletenként különbözött. Ez eltérések ugyan csekély méretűek voltak, de tekintve, hogy a megadott méreteknek teljes pontossággal kellett volna a fogazógép keretéihez igazodni, a bélyegek centráltságának lehetőségét még ezek is csökkentették. A bélyegközök különböző mérete és a képeknek egymáshoz viszonyított egyenetlen állása növelte a decentrált példányok számát.[113]

Ha nagyobb mennyiségű decentrált példánynak típusaik szerinti megoszlását tekintjük, az tűnik ki, hogy a bélyegív bal felén többnyire a bélyegkép jobb szélébe, az ív jobb felén pedig a kép bal szélébe befogazott példányok jöttek létre. Ennek megfelelően, az ív bal széléről származó példányok között legkevesebb a kép bal oldalán, és az ív jobb széléről származók között a kép jobb oldalán befogazott példány. Összefüggés áll fenn tehát a bélyegeknek az

113 A fenti értelemben vett centrált példányok előfordulására vonatkozó százalékos adatok (zárjelben a statisztikai alapját képező példányok számával): 2 krajcárosból centrált 6,6% (320), 3 krajcárosból 3,7% (246), 5 krajcárosból 9,3% (717), 10 krajcárosból 4% (374), 15 krajcárosból 7% (297) és 25 krajcárosból 8,5% (390).

íven elfoglalt helye és befogazásuk helye között, ami alkalmas arra, hogy abból a típusok ívhelyére is bizonyos következtetéseket lehessen levonni. Az egyes címletek jobb- és baloldali decentráltságának, illetve a vízszintes irányú centráltságának típusok szerint fogyó és növekvő előfordulási arányából általában olyan sorrend állítható össze, amely a már megállapított, eredeti sorrenddel egyezik, vagy legalább is megközelíti azt.[114] E megfigyelés az egyik alapja

177. ábra

annak a feltevésemnek, hogy a betűtípusú 15 krajcárosok a bélyegív jobb felén helyezkedtek el. A vízszintes irányú decentráltságra vonatkozó e megfigyelés, valamint a felső és alsó szélpéldányok ritkasága alapján a fogazandó ívek képfelületére azt a következtetést lehet levonni, hogy az a fogazógép méretéhez képest általában keskenyebb, de magasabb volt.

Előfordult, hogy egy irányban nagy mértékben elfogazott bélyegeket — valószínűleg azért, hogy a bélyegképet meg ne csonkítsák — ollóval vágták le az ívről (179. ábra). Ez esetben a bélyeg két egymással párhuzamos széle fogazott, a másik kettő vágott, egy lyuksor pedig ez utóbbiakkal párhuzamosan a bélyegkép egyik szélét ütötte át. Az ilyen, vágott példányok nem tekintendők hibás bélyegeknek, ha pedig levélen, vagy levéldarabon vannak, inkább többletértékkel bírnak. A bélyegeknek ollóval való leválasztása azonban minden különösebb ok nélkül is előfordulhatott.

A kinyomtatott, majd enyvezett és fogazott ívekről a széles ívszéleket a bélyegív külső lyuksorai mentén tépve távolították el és a százas íveket így bocsátották forgalomba. Ha az ívszéleket nem tépték le kellő gondossággal, az ívszélnek kisebb-nagyobb részecskéje a bélyegíven maradt. Ilyen esetben a bélyegek ívszéli eredete akkor is megállapítható, ha azok nem decentráltak,

114 Pl. 717 db 5 krajcáros típus és centráltság szerint a következőképpen oszlik meg (a típusok utáni számok, sorrendben, a jobb szélen befogazott, a kétoldalt nem befogazott és a bal szélen befogazott példányok számát jelentik): I 7—4—3, IX 48—25—26, VIII 47—19—38, VII 44—13—17, VI 33—13—20, V 32—27—31, IV 25—27—48, III 17—28—45, II 10—8—62.

mert a bélyeg fogazatával összefüggő ívszéldarabkán lemérhető az ívszélről származást bizonyító távolság. Az ívszélek eltávolítását azonban általában nagyon gondosan végezhették, mert ritka az olyan szélepéldány, amelynek fogazatán az ívszélnek valamilyen kis részecskéje rajta maradt.

179. ábra

Az 1867-es levélbélyegek 2—25 krajcáros címleteit ugyanolyan géppel fogazták, mint az 1871-es bélyegeket. Mégis, az 1867-es fogazattal kapcsolatban általában nem merülhetnek fel panaszok. Ez, a jobb karban volt fogazógépeknek és valószínűleg a személyzet pontosabb munkájának is tulajdonítható. Az 1867-es bélyegek pedig még decentráltságuk esetében sem keltenek kedvezőtlen hatást, mert a bélyegképük tulajdonképpeni keretvonalán kívül elhelyezett, fogazatszerű külön keret szerencsésen ellensúlyozza azt.

FORGALMI IDŐ

A kőnyomású bélyegek a hivatalos rendelet szerint 1871. május 1-én jelentek meg, érvényességük pedig 1876. december 31-ig tartott. E bélyegek tehát e két időpont között voltak forgalomképesek, de tekintve, hogy a hivatalos rendeletek ez adatai a Ferenc József-fejes bélyegekre általában vonatkoztak — függetlenül attól, hogy kőnyomású, vagy réznyomású kivitelben készültek —, a kőnyomatosok felhasználásának tényleges időtartamát más adatok alapján kell megállapítani. Ami a május 1-i dátumot illeti, az feltétlenül csak a kőnyomatosokra vonatkoztatható, minthogy ekkor még csak ezeket a gyártmányokat bocsáthatták forgalomba, a réznyomásúak nyomtatását később kezdték el. Az 1876. december 31-ig terjedő érvényességük azonban nem jelenti azt, hogy a kőnyomású bélyegeket rendszeresen használták is addig. Az érvényességük tartamán belül történt felhasználásuk arányát és megoszlását a bélyegzések dátumainak statisztikája árulta el. Eszerint a kőnyomatosok legnagyobb forgalma, ideiglenes jellegüknek megfelelően, a Ferenc József-fejes bélyegek kibocsátásának évére esett.

A kőnyomatosok érvényessége alatt másféle bélyegek is voltak forgalomban és a 25 krajcáros címlet kivételével, e bélyegeket sohasem használták

kizárólagosan. Május 1-e után egy ideig túlnyomóan még az 1867-es bélyegeket használták és csak hetekkel később kezdődött a kőnyomású bélyegek számottevő forgalma. Ez postahivatalonként különböző időpontban következhetett be és címletenként sem egyszerre. Júliusban, az 1867-es bélyegek érvényességének utolsó hónapjában érték el forgalmuk teljességét. Az 1867-es bélyegek érvényességének megszűnésekor, a 25 krajcáros kivételével, már a réznyomású bélyegek is forgalomban voltak, úgy, hogy augusztus 1-e előtt egyidőben háromféle bélyeg is volt érvényben és ennek következtében ezek különféle vegyes bérmentesítéseire is sor kerülhetett. E vegyes bérmentesítésekben 1867-es bélyegek mellett természetesen túlnyomóan az akkor forgalmuk teljében levő kőnyomatosok fordultak elő.

Augusztus 1-e után a kőnyomatosokat és a réznyomatosokat használták együtt, egyelőre főleg az előbbieket, de már szeptembertől kezdve a kőnyomásúak forgalma — a 25 krajcáros kivételével — mindjobban csökkent és fokozódó mértékben vették át helyüket a réznyomásúak. A réznyomású bélyegek forgalmának általánossá válása után a kőnyomatosok megmaradt példányainak felhasználására egyre ritkábban került sor. A kőnyomású 25 krajcáros augusztus 1-e után, a hasonló címletű réznyomású bélyeg megjelenéséig, mint egyedüli ilyen címletű bélyeg, kizárólagosan volt forgalomban. E bélyeg felhasználásának mértéke azonban, a réznyomású 25 krajcáros megjelenése után is, még hosszabb ideig meglehetősen egyenletes és jelentékeny maradt. A kőnyomású és réznyomású bélyegek együttes érvényessége és használata aránylag sok e fajta vegyes bérmentesítést hozott létre. A Ferenc József-fejes bélyegek érvényességének utolsó két évében pedig, az 1874-es bélyegek megjelenése következtében — az első 2 krajcárostól eltekintve — ismét három féle bélyeg volt érvényben, amelyek között szintén létre jöhetett vegyes bérmentesítés. Ezekben azonban kőnyomású bélyegek már csak elvétve fordulhattak elő és szerencsés véletlennek mondható, hogy kőnyomatosnak 1874-es bélyeggel történt vegyes bérmentesítése egyáltalában fennmaradt

A kőnyomású bélyegek általános forgalma ily módon az érvényességük időtartamával nem esett egybe, hanem annál sokkal rövidebb időre korlátozódott, és címletenként is különböző volt. Az alábbi adatok és a mellékelt grafikonok célja, hogy forgalmuk alakulásáról könnyebb áttekintést nyújtsanak (180—185. ábra). A grafikonok az ehhez alapul vett bélyegek felhasználásának hónaponkénti megoszlását, százalékos arányban, tüntetik fel. Egyetlen példány előfordulását valamely hónapban, a vízszintes tengelyen elhelyezett függőleges vonalka jelzi. Az ábrázolt adatok olyan példányok bélyegzésein alapulnak, amelyek használatának nemcsak hónapja, hanem éve is megállapítható volt. Következésképpen, a bélyegek ritkaságánál fogva, aránylag kevés adaton alapuló statisztika ez, mégis feltehető, hogy a grafikonok az egyes címletek forgalmának időtartamáról és változásairól megközelítően helyes képet nyújtanak. Erre lehet következtetni a 2, 5 és 10 krajcárosok azon példányainak dátumaiból is, amelyekről az évszámot nem, csupán a hónapot lehetett megállapítani. E három címlet számottevő forgalma ugyanis 1872. május előtt véget ért: a vizsgált évszámos bélyegzőjű 2 krajcárosok 95,5%-át, az 5 krajcárosok 99,4%-át és a 10 krajcárosok 95,8%-át 1872. április 30-ig használták fel. Így, feltehetően elhanyagolható hibaforrást rejt magában, ha e bélyegek évszám nélküli május-decemberi dátumait szintén 1871-ből származóknak

2 KRAJCÁROS

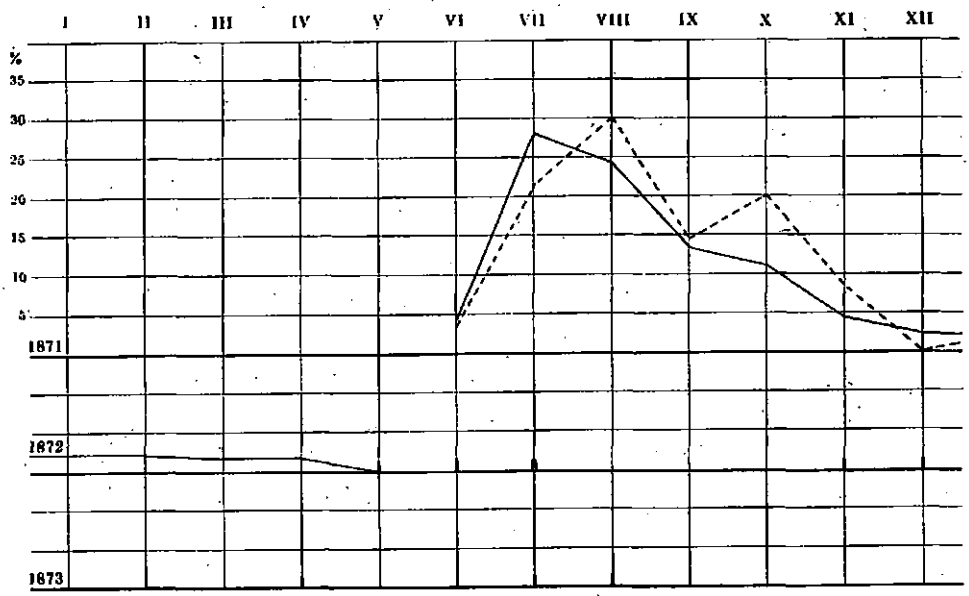

180. ábra. 220 db évszámos és 70 db évszám nélküli keltezésű példány felhasználásának megoszlása

3 KRAJCÁROS

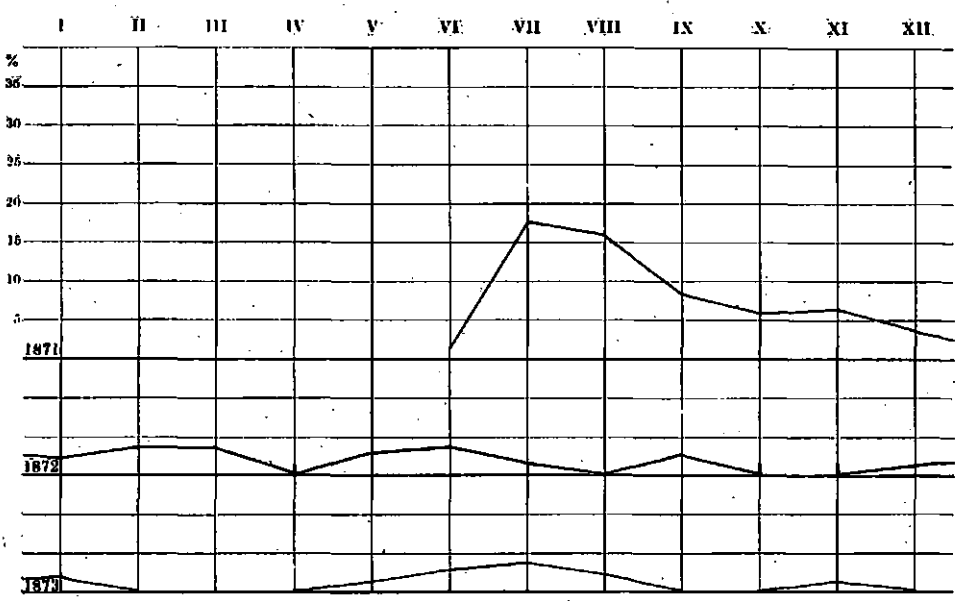

181. ábra. 137 db évszámos keltezésű példány felhasználásának megoszlása

5 KRAJCÁROS

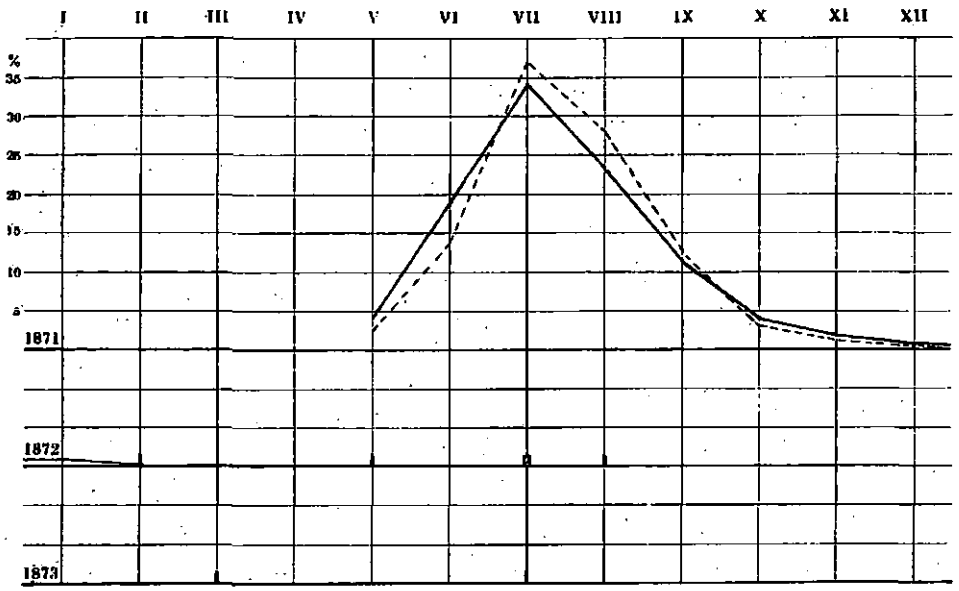

182. ábra. 787 db évszámos és 635 db évszám nélküli keltezésű példány felhasználásának megoszlása

10 KRAJCÁROS

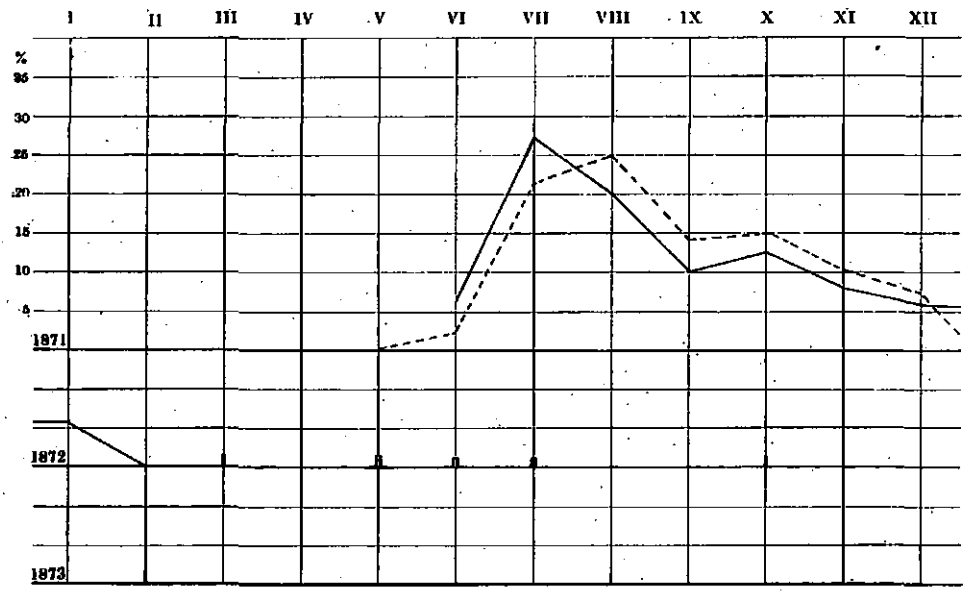

183. ábra. 240 db évszámos és 161 db évszám nélküli keltezésű példány felhasználásának megoszlása

15 KRAJCÁROS

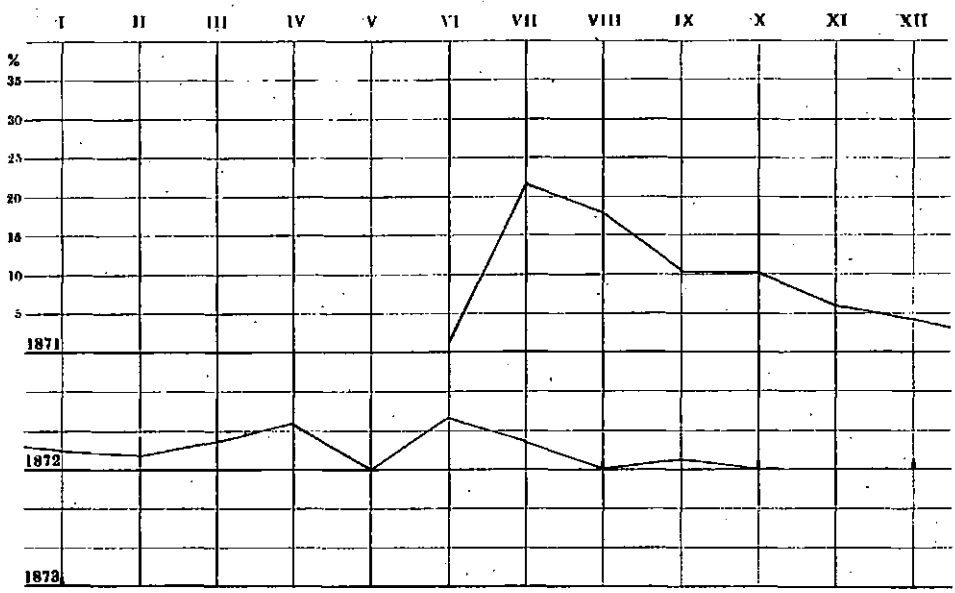

184. ábra. 208 db évszámos keltezésű példány felhasználásának megoszlása

25 KRAJCÁROS

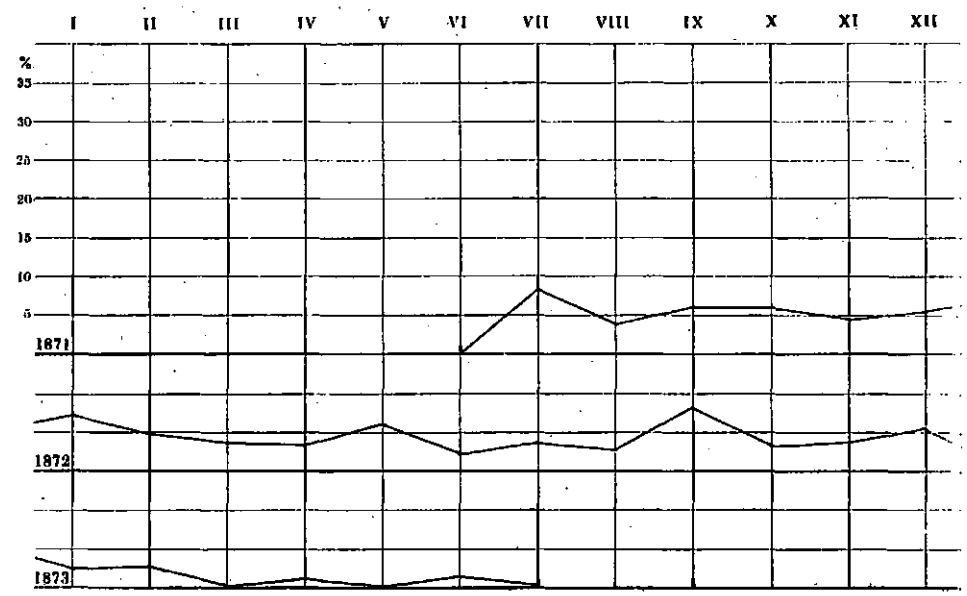

185. ábra. 184 db évszámos keltezésű példány felhasználásának megoszlása

tekintjük. E három címlet grafikonja, összehasonlításul, az évszám nélküli május-decemberi dátumok adatait is — szaggatott vonallal — ábrázolja. Az aránylag csekély számú adaton alapuló grafikonok viszonylagos megbízhatóságát a kétféle, részben egyező vonalmenet is alátámasztja.

A kőnyomatosok forgalomba bocsátásának, illetve használatuk kezdetének időpontjával kapcsolatban szükséges még annak az álláspontnak a mérlegelése is, amely e bélyegek május 1-i tényleges forgalomba bocsátását kétségbe vonta. E. Mueller az 1871-es nyomóformákról írt tanulmányában fejtette ki azt a véleményét, hogy a kőnyomású bélyegek közül május 1-én legfeljebb csak az 5 krajcárosból bocsátottak kis mennyiséget valóban forgalomba, a többi címlet aligha jelent meg június előtt. Szerinte kényszerítő politikai okok játszottak közre abban, hogy a posta az új bélyegek megjelentetését olyan korai időpontra tűzte ki, amelyet nem tudott betartani. Ennek tulajdonítja a posta azon rendeletének kibocsátását is, amely az 1867-es bélyegek érvényességét az eredeti, június 30-ra kitűzött terminushoz képest egy hónappal meghosszabbította. Véleményét az egyes címletek megismert legkorábbi bélyegzéseire alapozta. Különösen pedig arra, hogy évtizedek óta alig néhány nappal tolódnak el e legkorábbi dátumok, holott tekintetbe vett minden kezeügyébe került példányt. A tanulmányában címletenként felsorolt legkorábbi dátumok, amelyeket nagyjából véglegesnek tekintett: 2 krajcáros július 2., 3 krajcáros június 27., 5 krajcáros május 12., 10 krajcáros június 20., 15 krajcáros június 30. és 25 krajcáros július 5.

Tagadhatatlan, hogy hosszú évtizedek alatt feljegyzett bélyegzések dátumai megközelítőleg clárulják a bélyeg forgalomba bocsátásának az időpontját is. Másrészt pedig, amennyiben május 1-e volt a forgalomba bocsátásuk napja, ha nem is elsőnapi, de az eddig ismerteknél sokkal korábbi bélyegzésű kőnyomatosoknak is fel kellett volna bukkani. Mueller feltevése mellett szólnak a grafikonok is, amelyekből szintén az tűnik ki, hogy a kőnyomású bélyegek használata, az 5 krajcárostól eltekintve, csak júniusban kezdődött és hogy forgalmuk még ekkor is csak jelentéktelen szinten mozgott. Az a körülmény, hogy a jelenleg ismert legkorábbi bélyegzések némelyike jóval korábbi, mint a Mueller által jegyzett dátumok, feltevésének indokoltságán mit sem változtat.

A bélyegek május 1-i megjelenésének feltétlen érvényű elvetése azonban olyan következtetés, amellyel nem érthetünk egyet. Muellernek a forgalomba bocsátás kitolódásához fűzött magyarázatai és ezzel kapcsolatban a történések időrendi beállítása a bélyeg kibocsátását megelőző, ma már ismeretes eseményekkel nem egyeztethetők össze. Egyébként azon igyekezet, hogy az új bélyegeket minél hamarabb megjelentessék, nem szorul külön magyarázatra és bár e törekvés sürgető tényezőként hatott, hiszen a bélyegek kőnyomású előállítását is annak érdekében határozták el, kényszerítő politikai okok egyáltalában nem álltak fenn.

Az első gyártás történetéből ismeretes, hogy a posta a levelezőlapot és a postautalványt miért kényszerült februárban forgalomba bocsátani és hogy ugyanakkor a többi értékcikk megjelentetését minőségi szempontból elvetette és ezzel hosszú hónapokra elhalasztotta azt. Bizonyosra vehető, hogy ezután a posta célja az volt, hogy az új bélyegeket a magyar postaigazgatás évfordulójára, május 1-re jelentesse meg. A januártól eltelt idő elegendő is volt ahhoz, hogy az új kőnyomóformákat addig elkészíthessék és a bélyegek nyomtatásához

és kikészítéséhez hozzákezdhessenek. Nincs ok annak feltételezésére, hogy a posta megelégedett csupán a rendelet kibocsátásával, anélkül, hogy a bélyegeket az évfordulóra ténylegesen is megjelentette volna, illetve hogy olyan rendeletet bocsátott ki, amelyről előre tudta, hogy az abban foglalt bejelentést egyáltalában nem tudja betartani. A rendelet ugyanis április 19-én kelt, midőn a posta a május 1-i helyzetet már pontosan megítélhette. Ebből pedig, tekintettel arra, hogy semmiféle kényszerítő ok nem állt fenn, feltételezhető, hogy a posta a rendeletben foglaltaknak, legalább bizonyos mértékben, eleget is tehetett. A bélyegek megjelentetésével a posta azt is elrendelte, hogy a postaigazgatások először a régi bélyegeket használják fel és a postahivatalokat új bélyegekkel csak azután lássák el. Ez egymagában is magyarázat lehet arra, hogy miért csak több héttel május 1-e után kezdődött a bélyegek nagyobb méretű forgalma. A rendeletből természetesen az is következtethető, hogy az új bélyegekből akkor még csak jelentéktelen mennyiség állt készen és a régiek készletének felhasználását ezért kellett elrendelni.

A korai bélyegzések hiányára magyarázatul szolgálhat, hogy az új bélyegekből május 1-én csak elenyésző mennyiséget bocsátottak forgalomba, amelyből esetleg egyetlen példány sem maradt fenn, vagy legalább olyan példány nem, amelyek keltezését bélyegzésükről meg lehetne állapítani. Az 5 krajcárosból is, amelyből pedig Mueller is feltételezte, hogy kis mennyiséget talán már május 1-én forgalomba bocsátottak, mindezideig csak két május 10-i és egyetlen május 11-i bélyegzésű példány ismeretes. Annak lehetőségére, hogy a korai dátumok utáni kutatás további eredménnyel járhat, példa a 2 krajcáros, amelynek Mueller-féle dátumához képest 15 db annál korábbi keltezésű példány ismeretes már. Mérlegelve a bélyegek gyártásának előzményeit, a rendelkezésre állt időtartamot és a megjelenési rendelet realitását, feltételezhető, hogy a kőnyomású bélyegekből kis mennyiség már május 1-re elkészült és hogy bizonyos mennyiséget — hacsak mutatóba is — nemcsak az 5 krajcárosból, hanem a többi címletből is forgalomba bocsátottak akkor. Bizonyos, hogy május 1-e után egyelőre csak az 5 krajcáros forgalma vált általánossá és hogy eleinte ez is csak bizonyos postahivatalokra korlátozódott, míg a többi címlet általános forgalma lényegesen később következett be.

A 2 krajcáros, bélyegzésének statisztikai adataiból következtetve, általános forgalomba csak június vége felé került és készletének több, mint háromnegyed részét ettől kezdve október végéig használták fel. A 2 krajcáros forgalma júliusban és augusztusban érte el tetőpontját, összes felhasználásának több, mint a fele erre a két hónapra esett. Szeptemberben és októberben e nagy forgalom mintegy a felére csökkent, majd egyre tovább ritkult. 1872. áprilisa utáni időből származó bélyegzővel már csak elvétve fordult elő, ettől kezdve 1876 végéig mindössze néhány példánya ismeretes. Ezideig ismert legkorábbi bélyegzése június 14-ről való, a legkésőbbi pedig 1876. december 6-ról, Sopronból (193. ábra). Ez utóbbi egyúttal a kőnyomású bélyegek egyik legkésőbbi felhasználása.

Valamennyi címlet közül a 3 krajcáros használata tartott a legtovább, de forgalmának fő időszaka szintén július és augusztus volt. E címletnek kb. harmadrészét használták fel ebben a két hónapban. Forgalma ezután visszaesett, de lassanként csökkenő használata 1873 közepe táján átmenetileg még fokozódott is és néhány 1874, 1875 és 1876-ban használt példánya is ismeretes.

Ez ideig ismert legkorábbi bélyegzése június 23-ról, Pestről, a legkésőbbi pedig 1876. december 24-ről, Gyaluról való (186. ábra). Ez utóbbi a kőnyomású bélyegek ez ideig ismert legkésőbbi felhasználása. Megjegyezendő még, hogy az 1873 és 1876 között felhasznált példányok, majdnem kivétel nélkül Erdélyből származnak. A 3 krajcáros használatának elhúzódása annak tulajdonítható hogy e címletből nagyobb mennyiséget gyártottak, mint amennyi a tényleges szükséglet volt.

186. ábra

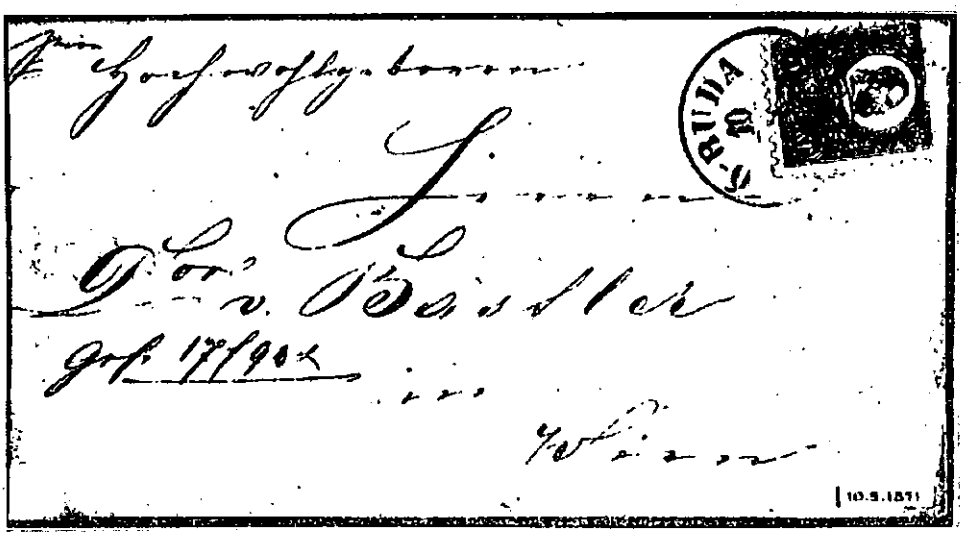

187. ábra

Az 5 krajcáros forgalma már 1871. májusában is számottevő volt, majd mind rohamosabban emelkedett és júliusban érte el tetőpontját, de még augusztus is a fő forgalmi idejéhez tartozott. Összes felhasználásának kb. 80%-a esett erre az időszakra. Forgalma ezután ugyanolyan rohamosan csökkent és az év végére minimálisra zsugorodott. Az 1872. januárja utáni időből nem sok példánya ismeretes. Az egyetlen a kőnyomatosok közül, amelynek kiemelkedően nagy forgalma csak egy hónapig tartott.

Az 5 krajcáros legkorábbi bélyegzése május 10-ről, Óbudáról való, a legkésőbbi 1873. július 23-ról, Kokováról. A május 10-i bélyegzés a kőnyomatosok ezideig ismert legkorábbi bélyegzése. (187. ábra). E bélyeget, mint a legkelendőbb címletet elsőként bocsátották nagyobb mennyiségben a régiek helyébe forgalomba. Az 5 krajcáros azonban nemcsak legkorábban került általános forgalomba, hanem általános használata leghamarabb is szűnt meg.

A 10 krajcáros jelentékenyebb használata, a 2 krajcároshoz hasonlóan, június 20-a táján kezdődhetett, bár a hónap első feléből is ismeretes több példánya. Legnagyobb forgalmát ez a címlet is júliusban és augusztusban érte el, összes forgalmának majdnem a fele erre a két hónapra esett. Felhasználása ezután lényegesen csökkent, de 1872 januárjáig meglehetősen egyenletes és még mindig számottevő maradt. Általános forgalma, úgy látszik, ezután hirtelen szűnt meg, 1872. februárjától mindössze néhány példánya, főleg 1872 közepéről ismeretes. Legkorábbi bélyegzése június 6-ról, míg a legkésőbbi 1873. február 14-ről való.

A 10 krajcároson 1870-es évszámú bélyegzés is előfordult. E dátum felbukkanásakor az a lehetőség is felvetődött, hogy vajon a kőnyomatosok nem jelentek-e meg már 1870-ben. Ezt a feltevést azonban már régóta elvetették és az 1870-es évszámot — egyedül helyes magyarázatként — hibás dátumbeállításnak tulajdonították. Az 1871-es bélyegkibocsátás története, annak időpontok szerint ismeretes részleteivel, a kőnyomatosok 1870-es megjelenésének lehetőségét egy és mindenkorra kizárja. E hibás dátumbeállítás utalványbélyegzőkön történt. Az 1870-es évszám a 10 krajcáros Debrecen és Szeged utalványbélyegzésein fordult elő, az előbbi július 23-i, az utóbbi július 12-i dátummal.

A 15 krajcáros, miként a 2 és 10 krajcárosok, szintén csak június vége felé került általános forgalomba. E címlet használatának fő időszaka is július és augusztus volt, e két hónapra összes forgalmának kb. 40%-a esett. Forgalma ezután nagymértékben csökkent, de áthúzódott a következő évre, sőt, 1872 némelyik hónapjában egész forgalmának kb. 6%-át, az egész 1872. évre eső forgalma pedig a 30%-át is elérte. Legkorábbi ismert bélyegzése Pest 1871. június 26, a legkésőbbi 1873-ból való. A 15 krajcáros 1872 augusztusától kezdve túlnyomóan erdélyi bélyegzésekkel fordul elő.

188. ábra

A 25 krajcáros forgalma a 3 krajcároséhoz hasonlítható, amennyiben a többi címlethez képest mindkettőé hosszan elhúzódott. Úgy látszik, hogy a 25 krajcárosból is nagyobb forgalomra számítottak és az átmeneti szükségletnél sokkal többet gyártottak. A gyártási többlet a 25 krajcárosból jóval na-

gyobb lehetett, mert míg a 3 krajcáros használata az 1871. július – augusztusi forgalom tetőzése után lényegesen csökkent és a hátralevő időben alacsonyabb szinten mozgott, a 25 krajcáros „főforgalma" 1871 júliusától 1873 februárjáig tartott. Forgalma ezalatt nagyjából egyenletesen alakult és csak 1873 márciusától csökkent le hirtelenül. A 25 krajcáros a legnagyobb 1871-es havi forgalmát, az összes többi címlettől eltérően, még a következő évben is egyszer elérte és másik két hónapban megközelítette. 1873 márciusától érvényességének hátralevő idejéből csak néhány példánya ismeretes. A 3 krajcáros és a 25 krajcáros forgalmának alakulásában megállapítható különbségre jellemző e két címlet 1871. július – augusztus havi forgalmának az egész forgalmukhoz viszonyított aránya, amely a 3 krajcárosnál 33%-ot, a 25 krajcárosnál pedig csak 12%-ot tett ki. A 25 krajcáros legkorábbi bélyegzése 1871. június 23-ról, Pestről (188. ábra), a legkésőbbi 1876. január 16-ról Stomfáról való.

A 10 krajcárosnál ismertetett téves beállítású 1870-es évszám főleg ezen a címleten fordult elő. (189. ábra). A 10 krajcáros alatt mondottak természetesen erre is érvényesek. A 25 krajcárosnak több ilyen utalványbélyegzése ismeretes, mind Szegedről, mégpedig augusztus 31-i, szeptember 13-i, kettő októberi, valamint egy 31-i kelettel és ezeken kívül, még egy 1870-es bélyegzés, amelyen sem a hónap, sem a nap nem állapítható meg. A fennmaradt 25 krajcá-

189. ábra

rosok túlnyomó részben Horvát-Szlavoniából és Erdélyből származnak. A statisztikai adatok is tehát főleg e területekre vonatkoznak, míg a több címlet adatai az ország egész területéről származó bélyegekre terjednek ki. Nem valószínű azonban, hogy a 25 krajcáros felhasználása e részek utalványforgalmában lényegesen eltért volna az országos átlagtól és így feltehető, hogy a feldolgozott adatok megközelítően hű képet nyújtanak a 25 krajcáros országos forgalmának időbeli megoszlásáról is.

BÉRMENTESÍTÉS

A kőnyomású levélbélyegekkel bérmentesített levélpostai küldemények és az expresszlevelek kísérő iratai, valamint a térti vevények, tudakozványok és postautalványok, amelyek díjait szintén bélyegekkel kellett leróni, csekély számban maradtak fenn. A gyűjtői kezekbe került ilyen teljesek bélyegeit az

elmúlt évtizedek alatt túlnyomó részben leáztatták, vagy legalább is levágták azokról. Csak az utóbbi években vált általánossá a teljesek nagyobb megbecsülése és értékelése. A különféle postai küldemények különböző mennyiségben kerültek annak idején forgalomba, de a küldeményfajtáktól függően, különböző arányban is maradtak fenn. A kőnyomású bélyegekkel bérmentesített teljesek közül legnagyobb mennyiség a levelekből, illetve azok borítékaiból maradt fenn, kevesebb a nyomtatványokból, míg expressz kísérő iratok, tértivevények, tudakozványok és postautalványok már csak ritkán, vagy nagyon ritkán fordulnak elő.

A legkülönbözőbb díjtételek lerovására került sor, amelyek a küldemények fajtáitól, súly szerinti díjfokozatuktól és rendeltetési helyüktől függtek, de ugyanazon bérmentesítési díjat is, aszerint, hogy milyen címleteket használtak fel hozzá, különböző módon róhatták le. Ennek köszönhető a teljeseken fennmaradt, vagy azokról levágott sokféle bérmentesítés, illetve azok csonka részei.

A kőnyomatosok címleteit a kibocsátásuk időpontjában érvényben volt díjszabás alapján állapították meg. Ezért volt lehetséges, hogy a küldönccel kézbesítendő expressz küldemények kivételével, a különféle levélpostai küldemények alacsony súlyfokozatú díjait mind a belföldi, mind a külföldi — legalább is az európai — forgalomban, továbbá a kisebb összegű pénzutalványozások, valamint a tértivevények és tudakozványok díjait egy, vagy két bélyeggel róhatták le. Magasabb súlyfokozatok bérmentesítése, a magas külföldi díjtételek és nagyobb összegek utalványozása azonban, többnyire kettőnél több bélyeg felragasztását tette szükségessé. E díjtételek lerovásához több, különböző névértékű, vagy pedig még több azonos névértékű bélyegre volt szükség. Az ilyen bérmentesítéseket összeállíthatták tehát több címletből a legkevesebb darabbal, de összeállíthatták kevesebb, vagy éppen egyetlen címletből is, ez esetben esetleg sokkal több darabbal.

A magasabb díjtételek lerovásának ez utóbbi volt a gyakoribb módja, mert ez meggyorsította a kezelést, ami a többcímletű bérmentesítések ritkaságának is a magyarázata. A kezelés gyorsítása háttérbe szorította az elméletileg legegyszerűbb bérmentesítési módokat, amelyek lehetőségét az a körülmény is csökkentette, hogy a legtöbb postahivatal előírás szerint csak 2, 3, 5 és 10 krajcáros címleteket tartott készletében. Nem mindennapos bérmentesítéseket okozhatott az a cél is, hogy valamelyik címlet felhasználását — mint pl. a 3 krajcáros esetében — fokozzák, vagy különleges bérmentesítések jöhettek létre akkor is, ha a postahivatalnak kifogyott valamelyik címlete, amelyet a bérmentesítésekhez átmenetileg két, vagy több bélyeggel kellett pótolni. A díjtételek különféle lerovása tehát sokféle és néha szokatlan bérmentesítéseket eredményezett. A kőnyomatosok bérmentesítéseinek többsége egycímletű volt, vagy pedig a kétcímletűek kétféle kombinációjából, a 2+3 krajcáros és az 5+10 krajcáros kombinációból álltak.[115] A többi kétcímletű bérmentesítés, különösen pedig a háromcímletűek sokkal ritkábban fordultak elő.

115 A bérmentesítési módok rövid jelzésére a következő elnevezések szolgálnak: egy bélyegből álló bérmentesítés=egyes bérmentesítés, több bélyegből álló bérmentesítés=többes bérmentesítés, egy címletből álló bérmentesítés=egycímletű bérmentesítés, több címletből összeállított bérmentesítés=több címletű bérmentesítés, ugyanígy, a két, három stb. címletből álló bérmentesítés=kétcímletű, háromcímletű stb. bérmentesítés.

A kőnyomatosok 1871. május 1-től 1876. december 31-ig terjedő érvényessége alatt több bélyegfajta volt forgalomban, úgyhogy a kőnyomatosokat ugyanazon bérmentesítéshez bizonyos időtartamon belül más bélyegfajtákkal együtt is felhasználhatták. Így jöttek létre a kőnyomású bélyegek bérmentesítéseinek különleges fajtái, a kőnyomatosok vegyes bérmentesítései. Ismeretesek az 1867-es, az 1871-es réznyomású és az 1874-es bélyegekkel vegyes bérmentesítései, valamint a rányomott bélyeges borítékok két címletén és a postautalványon történt felhasználása is.

Az 1867-es bélyegek érvényessége 1871. július 31-ig, a kőnyomatosokkal együttes érvényességük tehát három hónapig tartott. Annak a valószínűsége azonban, hogy e bélyegek vegyes bérmentesítései létrejöhessenek, meglehetősen csökkent azáltal, hogy a kőnyomatosok forgalma, az 5 krajcárostól eltekintve, csak június vége felé vált általánossá, az 1867-eseké pedig attól kezdve fokozatosan visszaesett. E bérmentesítések valószínűsége kombinációként is változott, ami előfordulásuk különböző ritkaságában is kifejezésre jut. A vegyes bérmentesítések e csoportjába tartoznak az 1867-es kiadású bélyeges borítékok bérmentesítései is, amelyekben kőnyomású bélyeggel egészítették ki a levél díját. Előfordulnak olyan 1867—1871 kőnyomatos vegyes bérmentesítések is, amelyeket 1871. július 31-e utáni küldeményeken, tehát az 1867-es bélyegek érvényességének megszűnése után állítottak össze. Az ilyen küldeményeket néha — nyilván elnézésből — mint érvényesen bérmentesítetteket, megportózás nélkül kézbesítették. E július 31-e utáni vegyes bérmentesítések is erre az időszakra jellemző, érdekes és értékes objektumok, bár az érvényességük idején létrejött vegyes bérmentesítések értékének csak bizonyos hányadát érik.

A réznyomatosokat júniustól kezdték forgalomba bocsátani, tehát a kőnyomatosokkal nagyjából azonos ideig voltak forgalomképesek. Számbavehető együttes felhasználásuk azonban ennél sokkal rövidebb ideig tartott. A vegyes bérmentesítéseknek erre a fajtájára mindenesetre gyakrabban került sor, mint a tisztán kőnyomatos kétcímletű bérmentesítésekre. A kétféle 1871-es bélyeg vegyes bérmentesítéseinek sokféle kombinációja ismeretes, amelyek közül néhány gyakran fordul elő, de többségük ritka, sőt vannak közöttük igen ritka kombinációk is. A kőnyomatosoknak az egyik lehetséges vegyes bérmentesítése — az első 2 krajcárossal — nem ismeretes, de nem valószínű, hogy e bélyegnek 1873-ban néhány napig tartott és feltehetően csak nyomtatványok bérmentesítésére történt felhasználása alatt erre egyáltalában sor kerülhetett.

Az 1874-es bélyegek megjelenésétől a kőnyomatosok forgalomból kivonásáig eltelt időszakban kőnyomású bélyegek használatára már csak nagy ritkán került sor. Ezért, az 1874-es bélyegekkel történt vegyes bérmentesítéseik kivételes eseteknek tekinthetők és fennmaradt példányaik a vegyes bérmentesítések terén a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak.

A kétféle bélyeges boríték közül kőnyomatos csak könyvnyomású borítékon ismeretes. Az ilyen bérmentesítésekre bőven volt lehetőség, mégis, kevés kivételtől eltekintve, egyféle kombinációban fordul elő: 10 krajcáros kőnyomatos az 5 krajcáros borítékon.

A vegyes bérmentesítéseket a bennük előforduló bélyegfajták címleteinek kombinációi határozzák meg. E vegyes bérmentesítésekben a különféle címletek különböző arányban fordulnak elő. Vannak bélyegfajtánként gyakran előforduló címletek és vannak, amelyek csak ritkán, vagy amelyek vegyes

bérmentesítésekben még egyáltalában nem fordultak elő. Általános szabálynak tekinthető, hogy a legkeresettebb címletek fogytak ki leghamarabb, majd kelendőségük sorrendjében a többi, tehát általában a bérmentesítésekben először a régi kiadás leggyakoribb címletének helyettesítésére került sor és csak azután a többire. Ennek megfelelően a vegyes bérmentesítésekben leggyakrabban az új kiadás legkelendőbb címletét használták legtöbbször, míg legritkábban, a régi kiadás ugyanilyen címletét. A vegyes bérmentesítések túlnyomóan két bélyegből állnak. A két címletből, de kettőnél több bélyegből álló bérmentesítések ritkák, azok a vegyes bérmentesítések pedig, amelyeket kettőnél több címlettel állítottak össze, nagyon ritkák. A vegyes bérmentesítések teljes értékűek akár egyszerre ragasztották fel a különböző fajta bélyegeket, akár, ha a küldemény feladásakor a postahivatalban egészítették ki a feladó elégtelen bérmentesítését másfajta bélyeggel. Nem teljes értékű azonban az a vegyes bérmentesítés, amelyben az egyik bélyegfajta érvényessége a feladás időpontjában már megszűnt. Ilyen esetben kedvezőbb elbírálás alá esnek azok a teljes küldemények, amelyeken nincs nyoma annak, hogy a küldeményt megportózták volna. Nem tekintendők vegyes bérmentesítésnek, ha a küldeményen levő érvénytelen bélyeg pótlására a feladáskor hasonló címletű érvényes bélyeget ragasztottak, akkor sem, ha mindkét bélyeget egyaránt lebélyegezték is.

Mind a tisztán kőnyomatos, mind a vegyes bérmentesítésekben bizonyára nem csak az ismert, illetve fennmaradt kombinációk jöttek létre, hanem annál több, ma már ismeretlen fajtájuk is, amelyek részben a bélyegek természetes pusztulása, részben leáztatásuk következtében megsemmisültek. A bérmentesítések és azok különféle kombinációinak alábbi, címletek szerinti ismertetése előfordulásuk gyakoriságáról, illetve ritkaságáról is igyekszik tájékoztatást nyújtani.

A kőnyomatosok csak a magyar postaigazgatás területén voltak érvényesek, mégis néha Ausztriában feladott levelekre is ilyen bélyegeket ragasztottak. E leveleket, mint bérmentesítetlen küldeményeket általában megportózták, de nagy ritkán, elkerülve a kezelő személyek figyelmét, mint szabályszerűen bérmentesített küldeményeket kézbesítették (190. ábra).

2 *krajcáros*. A 2 krajcáros a nyomtatványok és áruminták bérmentesítéséhez készült címlet. E bélyeggel túlnyomóan eredeti rendeltetésének megfelelően ilyen küldeményeket bérmentesítettek. Ezen kívül gyakran, csak a távolsági levelek 5 krajcáros díjtételének lerovásához, a 3 krajcáros mellett kiegészítő címletként használták. Ezért, a fennmaradt küldeményeken, vagy kivágott darabokon főleg egymagában, vagy pedig egy 3 krajcárossal fordul elő. Felhasználásának egyéb módjai igen ritkák voltak. Így, levelezőlapon történt egyes bérmentesítése is, amely az érvényességüket vesztett osztrák gyártmányú, 1869-es levelezőlapon fordulhatott elő. E lapok levelezésre való felhasználását ugyanis engedélyezték, ha a bérmentesítési díjat az új bélyegekkel, mégpedig az előírás szerint a levelezőlap rányomott bélyegének átragasztásával rótták le (191. ábra). Általában minden olyan kőnyomatos bérmentesítés igen ritka, amelyben a 2 krajcárosból egynél több darab fordul elő, vagy amelyben 2 krajcároson kívül — a 3 krajcárostól eltekintve — más címlet is előfordul (193. ábra).

A 2 krajcáros a kőnyomatosok mindegyik vegyes bérmentesítésében elő-

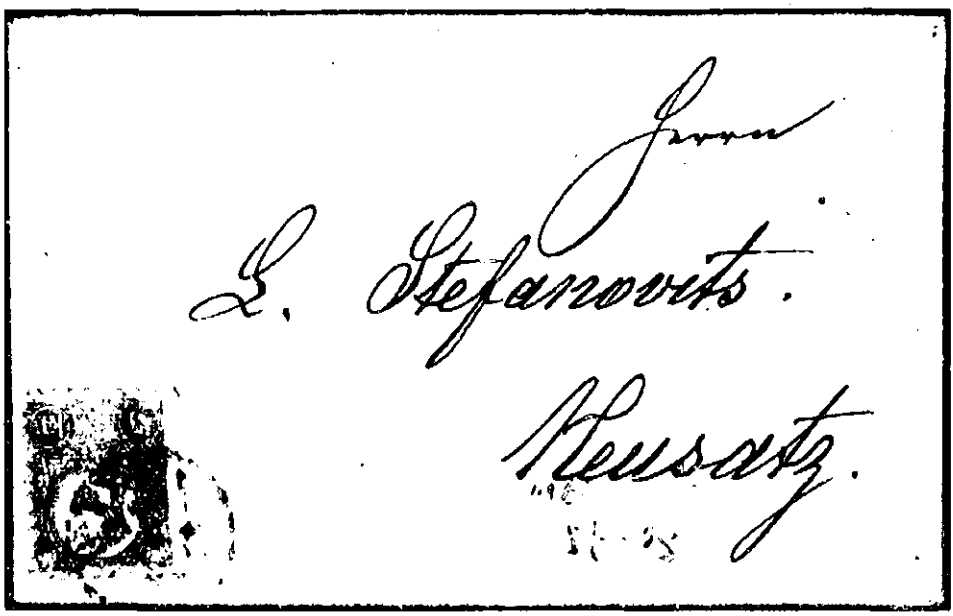

190. ábra

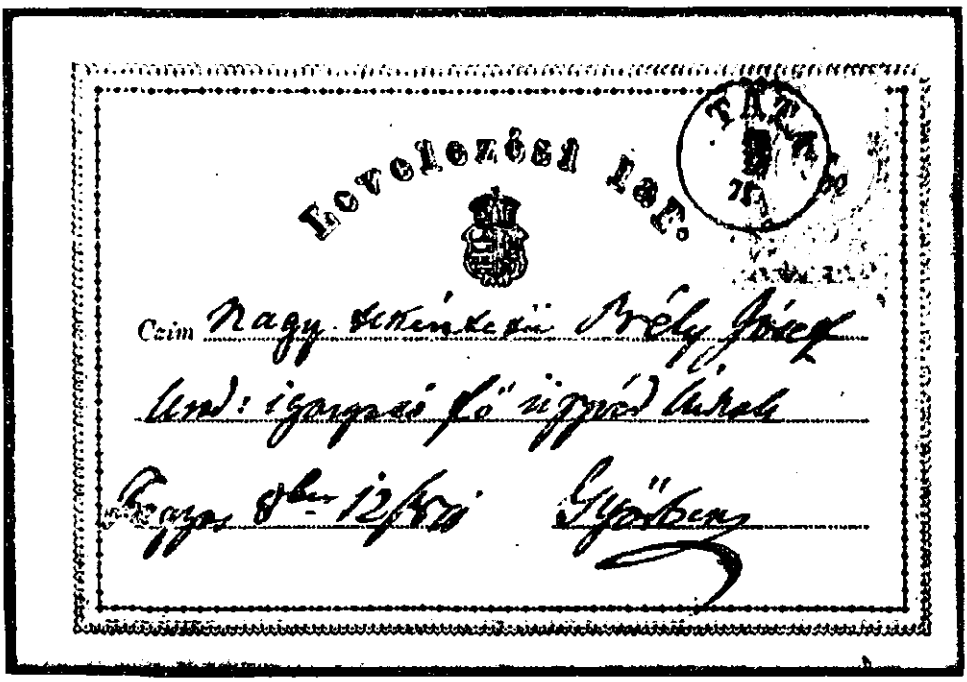

191. ábra

fordult már. Az 1867-es, az 1871-es réznyomású és az 1874-es kiadású bélyegeknek ezideig egyaránt csak a 3 krajcáros címletével ismeretes. Az 1867-es 3 krajcárossal való előfordulása, mint minden 1867—1871 kőnyomatos vegyes bérmentesítés igen ritka, de az e fajta bérmentesítések között nem tartozik a ritka kombinációk közé. A réznyomású 3 krajcárossal együttes bérmentesítése sem tartozik a kőnyomatos-réznyomatos vegyes bérmentesítések ritkább kombinációi közé. A 2 krajcárosnak 1874-es vegyes bérmentesítése csupán egyetlen példányban ismeretes, 3 krajcáros bélyeggel 5 krajcáros postautalvány szelvényén. E belkezelésben létrejött vegyes bérmentesítés egyúttal a 2 krajcáros legkésőbbi, 1876. december 6-án történt felhasználása (194. ábra). A 2 krajcárost felhasználták még háromcímletű bérmentesítésben a rányomott 3 krajcáros borítékon 10 krajcáros kőnyomatossal együtt, továbbá Nagy-Britanniába küldött 5 krajcáros borítékon is. Ez utóbbi bérmentesítésnek azonban csak a borítékról levágott töredéke — 2 krajcáros pár és a boríték 5 krajcárosa — maradt meg.

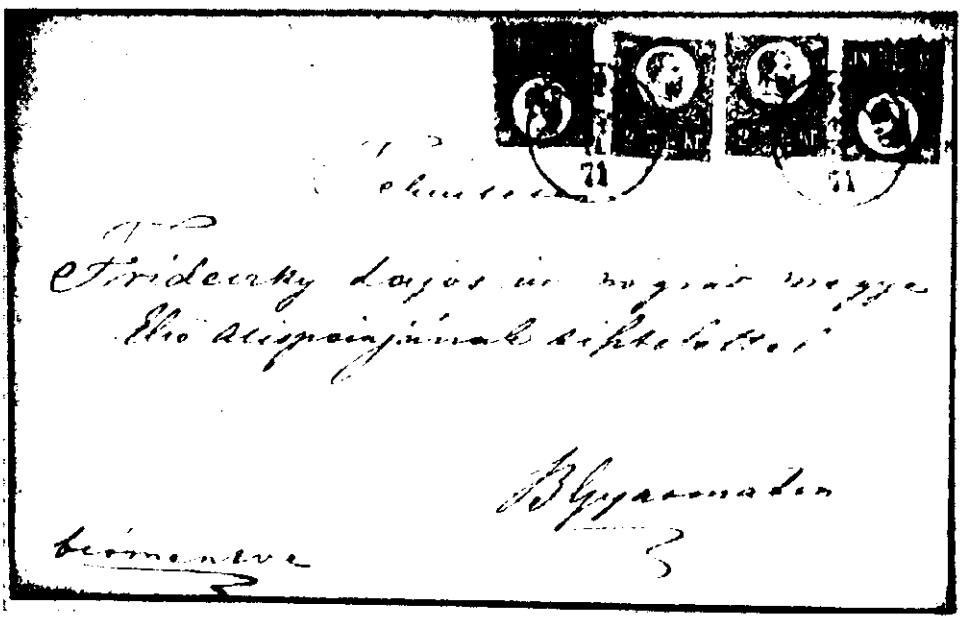

192. ábra. 2 krajcáros kőnyomatos — 3 krajcáros réznyomatos vegyes bérmentesítés

3 *krajcáros*. A 3 krajcáros a helyi levelek bérmentesítésére szolgált. A helyi levelezés azonban még az előirányzott, úgyis csekély forgalmat sem érte el és ennek következtében e bélyeg készletének nagy részét más díjtételek lerovásához használták fel. Leggyakrabban a belföldi távolsági leveleken, 2 krajcárossal együtt fordul elő. A rendeltetésszerű egyes bérmentesítése, vagyis a helyi leveleken való előfordulása ennél ritkább. E kétféle bérmentesítésen kívül minden egyéb előfordulása ritka, vagy igen ritka. Így: a helyi ajánlott levelek 3+5 krajcáros kombinációjában (195. ábra); a 2 krajcáros levelezőlapon, amelyen

a lap Németországba érvényes 5 krajcáros díjtételének kiegészítésére szolgált (196. ábra); a Nagy-Britanniába szóló küldeményeken; a háromcímletű bérmentesítései; végül, az egy címletű többes (197. ábra) és a 2 krajcárossal kiegészített többes bérmentesítései a magasabb díjtételek lerovásához (221. ábra). A 3 krajcáros ritka bérmentesítései közül ez utóbbiakra — az összefüggő példányaiból is következtethetően — aránylag gyakran került sor, de e bérmentesítéseknek többnyire csak részleteik, kivágott darabokon maradtak fenn.

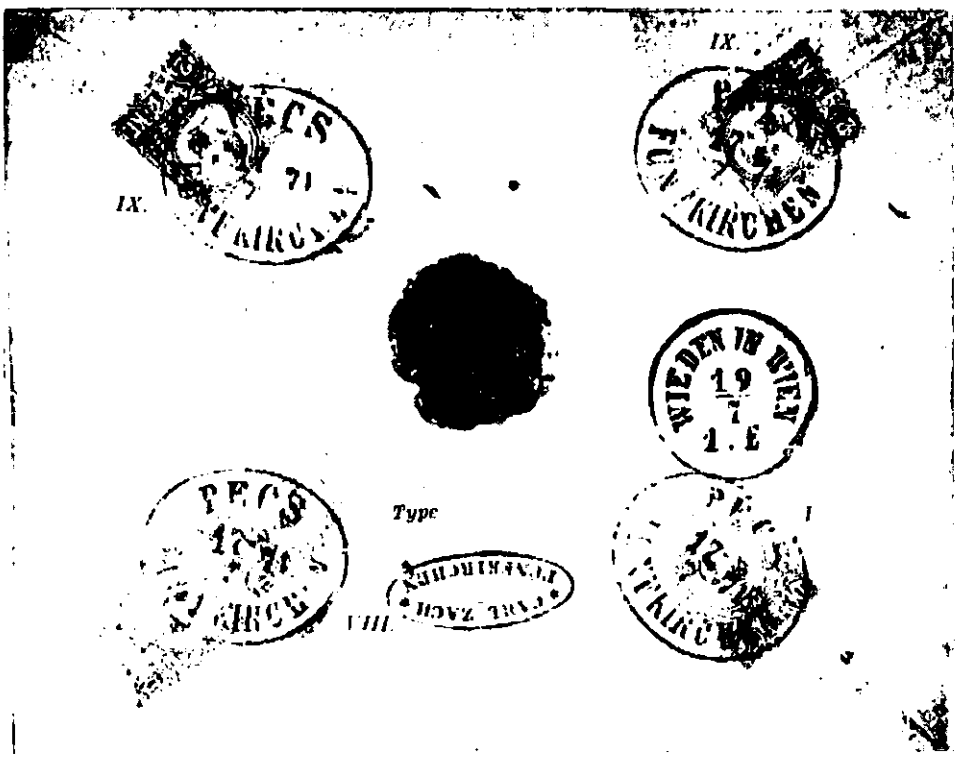

193. ábra. Ajánlott levél ritka bérmentesítése, a címoldalon egy 5 krajcáros kőnyomatos

A 3 krajcáros vegyes bérmentesítésben az 1867-es és az 1871-es réznyomású bélyegekkel fordul elő. Az előbbiek közül csak a 2 krajcárossal ismeretes. Az első súlyfokozatú távolsági levélnek ez a bérmentesítése az 1867—1871-es kőnyomatos vegyes bérmentesítések egyik aránylag gyakori kombinációja (199. ábra). Az 1867-es 2 kr + 1871-es 3 kr kombinációnak azonban két ritka összetétele is ismeretes. Az egyikben egy 3 krajcáros mellett hat db 2 krajcáros, a másikban pedig e két bélyegből két-két példány fordul elő. A réznyomatosok közül túlnyomóan a 2 krajcárossal használták. E kétcímletű vegyes bérmentesítés egyébként a kőnyomású 3 krajcáros teljeseken, vagy kivágott darabokon való előfordulásának leggyakoribb formája. Ismeretesek a 2 krajcárossal kombinált többes bérmentesítései is, amelyek azonban ritkák (201. ábra). Ezeken

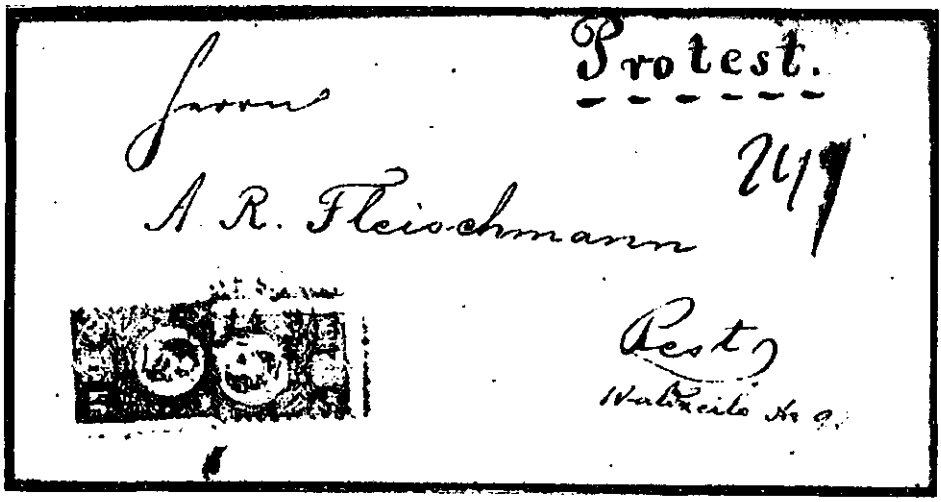

195. ábra

196. ábra. 3 krajcárossal pótlólag kiegészített bórmontesítés

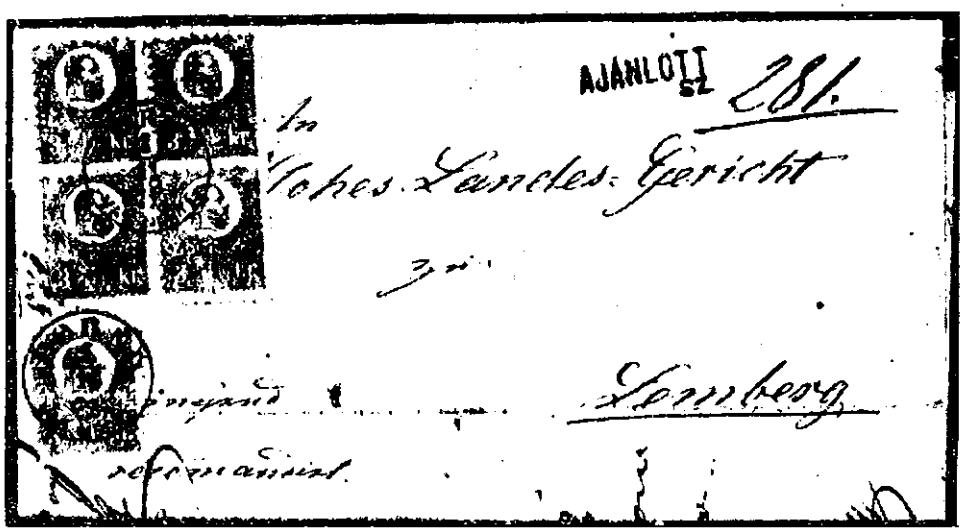

197. ábra

198. ábra. Túlbérmentesített 1867-es — már érvénytelen – levelezőlap

kívül más réznyomatos kombinációi is előfordulnak, amelyek szintén mind ritkák. Így, az 5 és 10 krajcárossal helyi ajánlott leveleken, illetve Nagy-Britanniába szóló küldeményeken. Ismeretesek három címletű vegyes bérmentesítései a 2 és 10 krajcáros réznyomatosokkal, de ezek kevésbé ritkák, mint az ilyen háromcímletű, tisztán kőnyomatos bérmentesítés, ami e bélyeg hosszúra nyúlt felhasználásának tulajdonítható. Legritkább egy Nagy-Britanniába szóló levélen előfordult vegyes bérmentesítése, a réznyomású 5 és 15 krajcárossal.

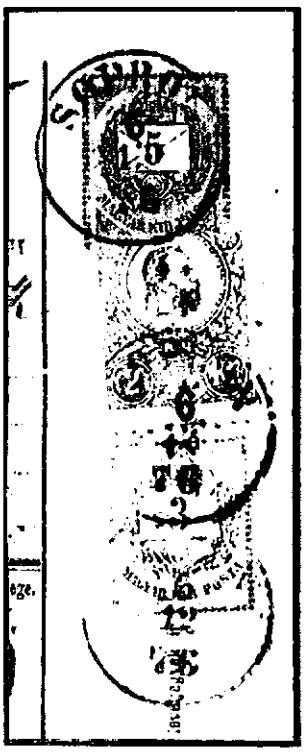

194. ábra

Rányomott bélyeges borítékon való előfordulása ritkaság. Ismeretes Nagy-Britanniába küldött levél bérmentesítésében 5 krajcáros borítékon, 5 krajcáros kőnyomatossal együtt (202. ábra). Postautalványon a 2 krajcáros címlettel együtt használhatták, ismeretes is ilyen kétcímletű, többes bérmentesítése — réznyomású 2 krajcárossal.

5 *krajcáros*. Az 5 krajcáros az első súlyfokozatú távolsági levelek bérmentesítésére szolgált, de 5 krajcár volt a helyi ajánlásnak és a helyi küldemények térti vevényének, valamint a tudakozványnak a díja is. Ezeken kívül gyakran volt rá szükség a súlyosabb levelek díjainak, vagy általában a magasabb díjtételeknek a kiegészítéséhez. Leggyakrabban a távolsági leveleken egyes bérmentesítésként fordul elő, de nem ritkák a kettes és hármas bérmentesítései sem a súlyosabb, illetve az ajánlott távolsági küldeményeken. Előfordulnak ritkán még 20, 25 és 30 krajcáros egycímletű bérmentesítései is, sőt a kőnyomatosok eddig ismert legmagasabb díjtételü, 90 krajcáros levélbérmentesítését szintén 5 krajcárosokkal rótták le. E sokféle egycímletű bérmentesítésein kívül, valamennyi többi kőnyomású bélyeggel is előfordul és ismeretesek háromcímletű bérmentesítései is. Ahhoz képest azonban, hogy az 5 krajcáros a kőnyomatosok legközönségesebb címlete, ritkák még a két címletű bérmentesítései is. Kivétel ez alól a 10 krajcárossal való kombinációja, amely a távolsági ajánlott levelek díjleróvásának gyakori módja volt. Egyéb többcímletű bérmentesítései ritkák, így a 15 krajcárossal, vagy a helyi ajánlott leveleken 3 krajcárossal, különösen pedig a 2 és 25 krajcárossal.

Az 5 krajcárosnak kétféle vegyes bérmentesítése ismeretes, az 1867-es és az 1871-es réznyomású bélyegekkel. E bélyeg az 1867—1871 kőnyomatos vegyes bérmentesítés leggyakoribb címlete és azokban az 1867-es bélyegek 2—15 krajcárig terjedő valamennyi címletével előfordul. Közülük a 3, 10 és 15 krajcárossal való kombinációi az 1867—1871 kőnyomatos vegyes bérmentesítések leggyakoribb kombinációi (204. ábra). Sokkal ritkábban fordul elő a 2, vagy az 5 krajcárossal. Háromcímletű bérmentesítésben is ismeretes, az-

1867-es 3 krajcárossal és kőnyomású 2 krajcárossal, továbbá 1867-es 5 krajcárossal és kőnyomású 10 krajcárossal együtt (205. ábra), amelyek a vegyes bérmentesítések e csoportjának ritkaságai közé tartoznak. Háromcímletű bérmentesítése ismeretes még az 1867-es 3 és 5 krajcáros borítékon is, mindkettőn 1867-es 2 krajcárossal együtt. Az 1867-es 5 krajcáros borítékon pedig más címlet nélkül is előfordul.

199. ábra

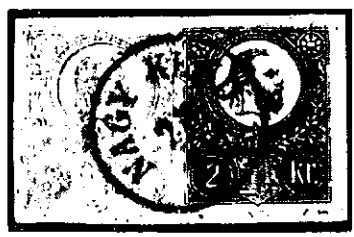

200. ábra
3 krajcáros kőnyomatos —
2 krajcáros vegyes bérmentesítés

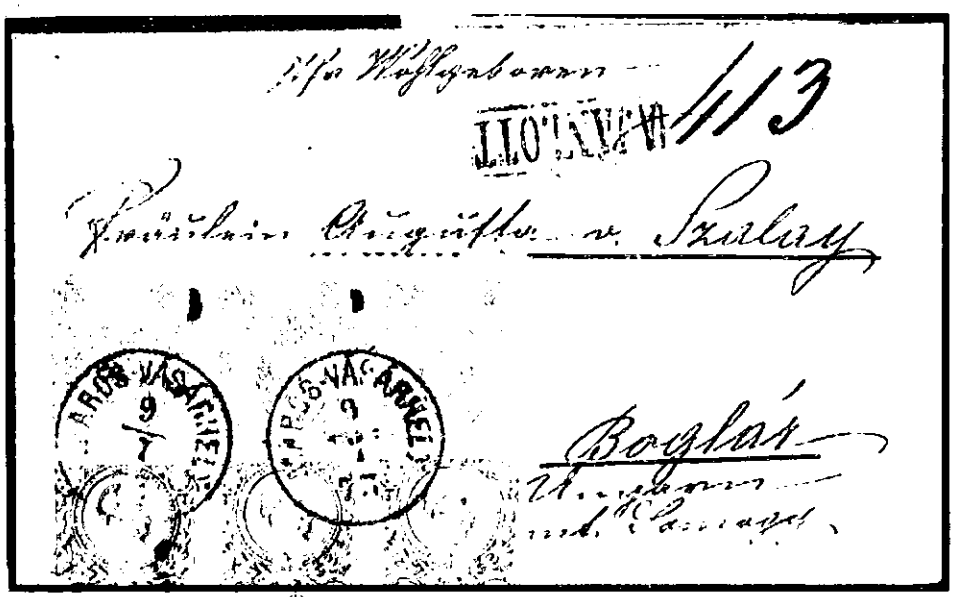

201. ábra. Kőnyomatos-réznyomatos vegyes bérmentesítés a levél hátoldalára hajtva felragasztott réznyomású 2 krajcáros hármassávval

Az 5 krajcáros a réznyomatosoknak ugyancsak a 2—15 krajcárig terjedő címleteivel ismeretes, de egyik kombinációja sem gyakori. Még leggyakrabban a 10 krajcárossal és különösképpen az 5 krajcárossal, azonos címletű vegyes bérmentesítésként fordul elő. Ez utóbbiak főleg azáltal jöhettek létre, hogy

kő- vagy réznyomású 5 krajcárossal elégtelenül bérmentesített küldeményekre a feladáskor még réz-, illetve kőnyomású 5 krajcárost is ragasztottak. Ez történt annak a fennmaradt távolsági ajánlott levélnek az esetében is, amelynek bérmentesítéséhez eredetileg 1867-es 5 krajcárost és két kőnyomatos 5 krajcárost ragasztottak fel. Tekintve azonban, hogy az 1867-es bélyeg érvényessége akkor már megszűnt, a küldemény feladásakor azt érvénytelenként kezelték és egy másik — réznyomású — 5 krajcárossal pótolták. Ezáltal olyan azonos címletű kőnyomatos-réznyomatos vegyes bérmentesítés jött létre, amelynek borítékára tehát az érvénytelenített 1867-es 5 krajcárossal együtt háromféle címletű bélyeget ragasztottak fel (206. ábra). Az 5 krajcárosnak a 2, 3 és 15 krajcáros réznyomatossal kombinált bérmentesítései ritkaságok (207. ábra).

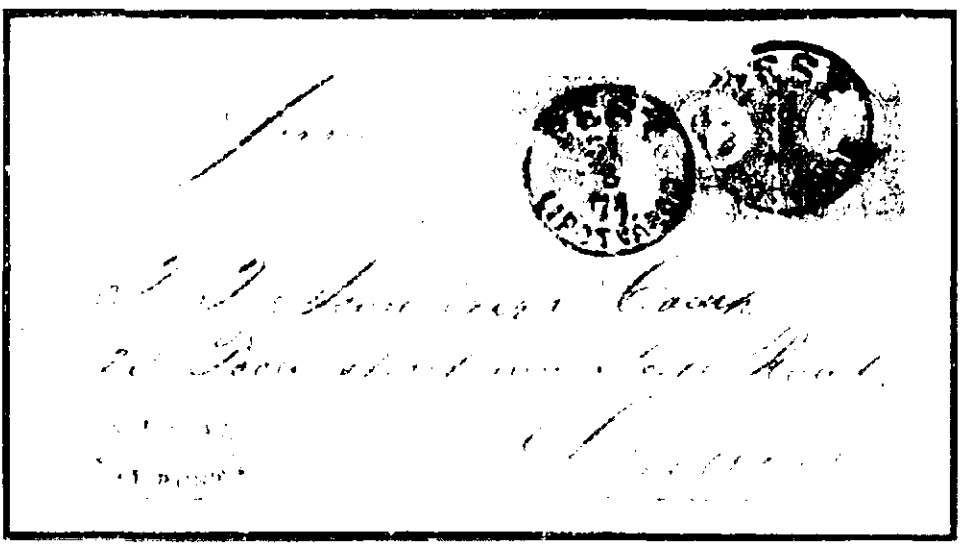

202. ábra

Többes bérmentesítései 5 krajcáros borítékon is előfordulnak, nagy ritkaság azonban, ha rányomott bélyeges borítékon más bélyeggel együtt fordul elő.

Az 5 krajcárosnak a postautalványok bérmentesítésében jelentékeny szerepe volt, a 10 ft-on felüli 50 ft-ig terjedő utalványozás díját e címlet segítségével egy bélyeg felragasztásával róhatták le, de a harmadik díjfokozatban is, 10 krajcáros helyett gyakran két 5 krajcárost használtak. Ezen kívül nagyobb összegek utalványozásánál, mint kiegészítő címletre volt szükség.

10 krajcáros. 10 krajcár volt a távolsági ajánlási díj és a távolsági küldemények tértivevényének a díja, de ezeken kívül természetesen más, magasabb díjtételek lerovására is használták e címletet. Az 5 krajcároshoz hasonlóan, valamennyi kőnyomatossal kombinálva előfordul és háromcímletű bérmentesítései is ismeretesek. Leggyakoribb előfordulási módja az 5 krajcárossal együttes bérmentesítése távolsági ajánlott leveleken, többnyire még a régi szokás sze-

rint, a levél hátoldalára ragasztva. Ennél ritkább a kettes bérmentesítése, második súlyfokozatú távolsági ajánlott leveleken, és még ritkábban fordul elő a 25 krajcáros díjtételű bérmentesítésekben. Ugyancsak ritkán fordul elő távolsági ajánlott levelezőlapon is. Minden más bérmentesítése, beleértve az egycímletű egyes bérmentesítését, valamint a háromcímletűeket is, nagyon ritka (208. ábra).

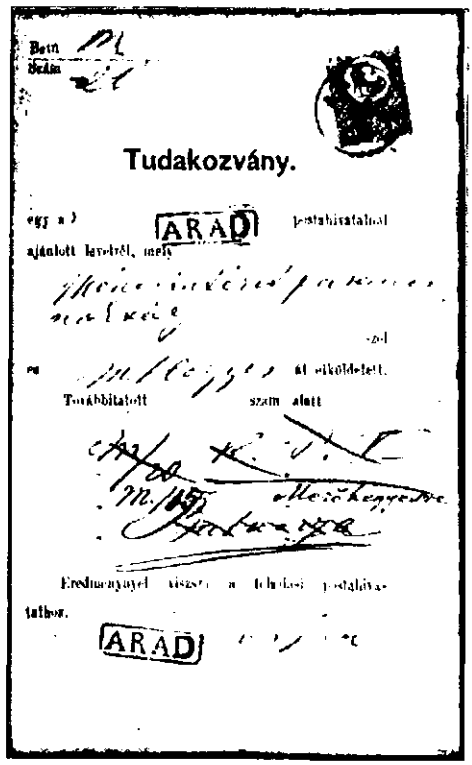

203. ábra

A 10 krajcárosnak 1867-es és réznyomatos vegyes bérmentesítései ismeretesek. Az 1867-es vegyes bérmentesítései — még ezek között is — ritkaságok. A 3, 5 és 15 krajcárossal ismeretes, amelyek közülük az egyik 5 krajcárossal kombinált bérmentesítése három bélyegből áll, amennyiben az 1867-es krajcároson kívül még egy kőnyomatos 5 krajcárost is tartalmaz (204. ábra). 1867-es 5 krajcáros borítékon is előfordul. A 10 krajcáros a réznyomatosok közül a 2, 3, 5 és 25 krajcárossal fordul elő vegyes bérmentesítésekben. Ezek közül csak az 5 krajcárossal, távolsági ajánlott leveleken gyakori, a többi kombinációja mind igen ritka.

Az 5 krajcáros borítékon gyakran fordul elő 10 krajcáros, első súlyfokozatú távolsági ajánlott levél bérmentesítéseként. A 3 krajcáros borítékon történt felhasználása is ismeretes. (l. a 2 krajcárosnál).

A postautalványokon a 10 krajcárost gyakran használták, az 50 Ft-on felüli 100 Ft-ig terjedő összeg díját egyetlen 10 krajcáros felragasztásával róhatták le, de a nagyobb összegek díjtételeihez is, kiegészítő címletként gyakran használhatták, ugyanígy az utánvételes utalványok bérmentesítéseihez is.

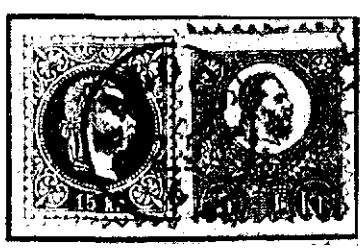
204. ábra

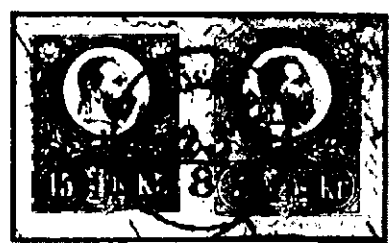
207. ábra

15 krajcáros. A 15 krajcáros a távolsági ajánlott levelek bérmentesítésére szolgált és a leadó postahivatal forgalmi területén kézbesített küldemények expressz díját is vele rótták le. Természetesen a magasabb díjtételű küldemények bérmentesítéséhez is használták. Túlnyomóan egyes bérmentesítésben, első súlyfokozatú távolsági ajánlott leveleken fordul elő. Az utolsó távírda he-

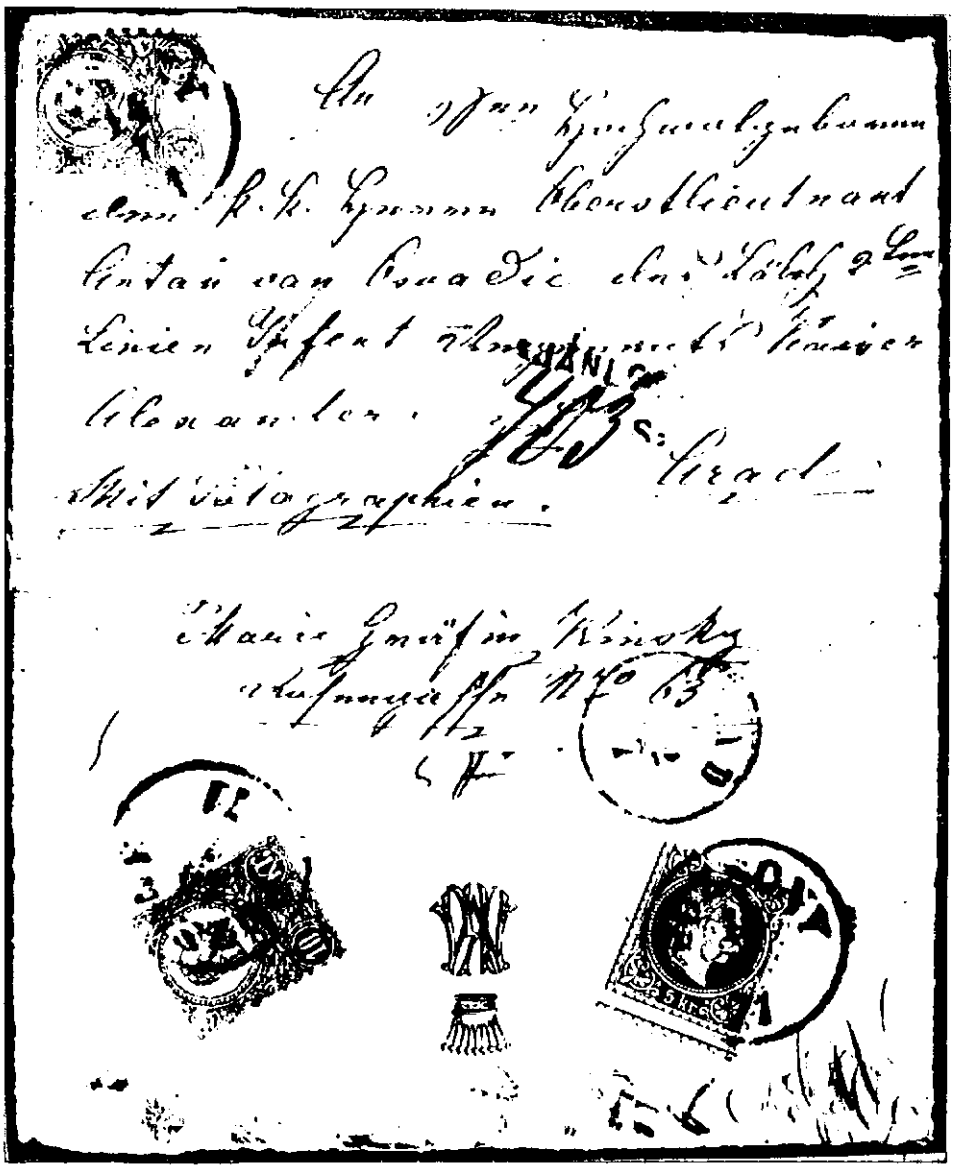

205. ábra

lyéről ajánlva továbbított táviratok díja is 15 krajcár volt. E táviratok a postai küldemények külön csoportját képezték, az ilyen táviratok épségben fennmaradt borítékai igen ritkák (209. ábra). Többes bérmentesítései — még a kettesek is — ritkák, nemkülönben a két-, vagy háromcímletű kombinációi. A kőnyomatosok közül az 5 és a 10 krajcárossal — mind kétcímletű, mind háromcímletű bérmentesítésben — ismeretes (208. ábra). Minden olyan bérmentesítés ritka, esetleg nagyon ritka, amelyben a 15 krajcáros többször fordul elő, vagy amelyhez e címleten kívül még más kőnyomású bélyeget is felhasználtak.

A 15 krajcáros mind 1867-es, mind réznyomatos vegyes bérmentesítésben ismeretes. Az 1867–1871 kőnyomatos vegyes bérmentesítéseknek a 15 krajcá-

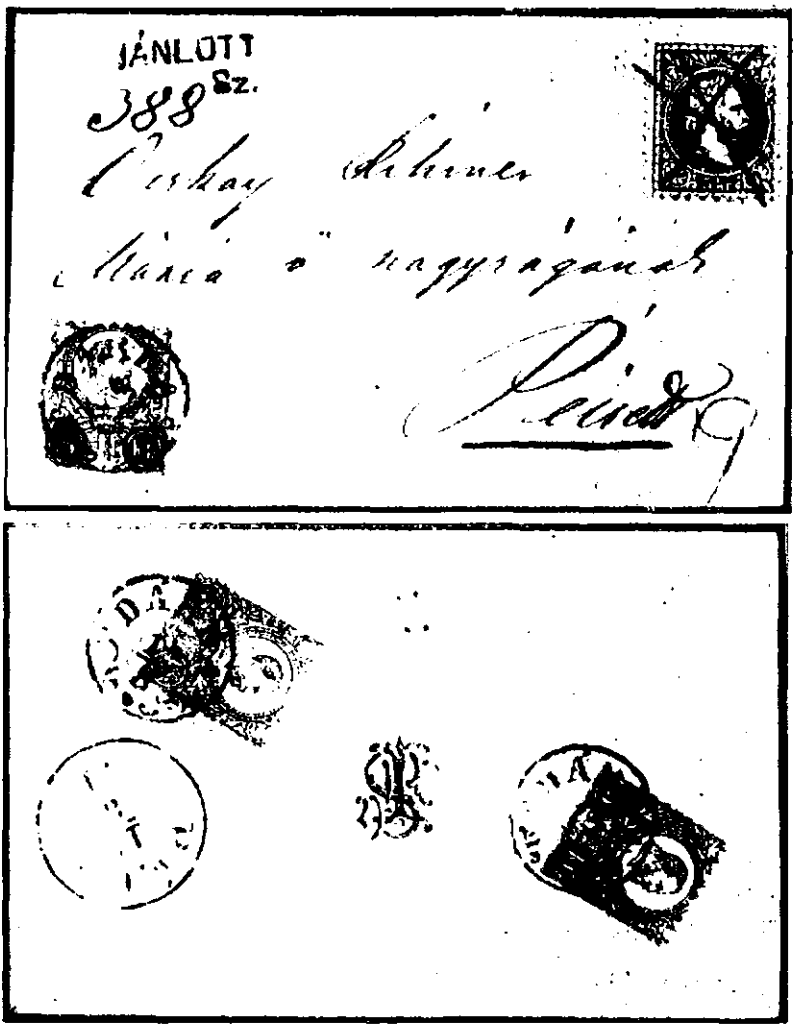

206. ábra

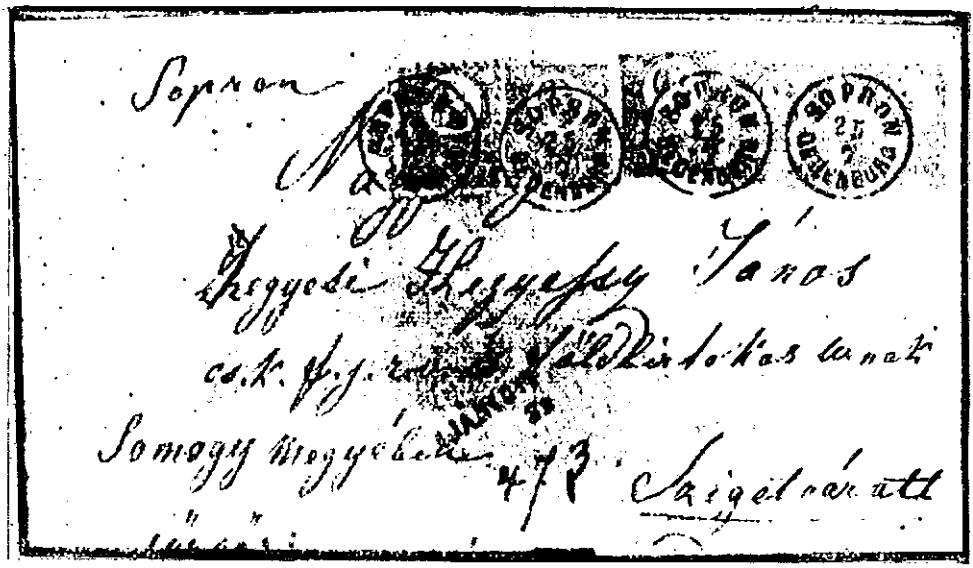

208. ábra. A levél hátoldalán még egy 10 krajcáros

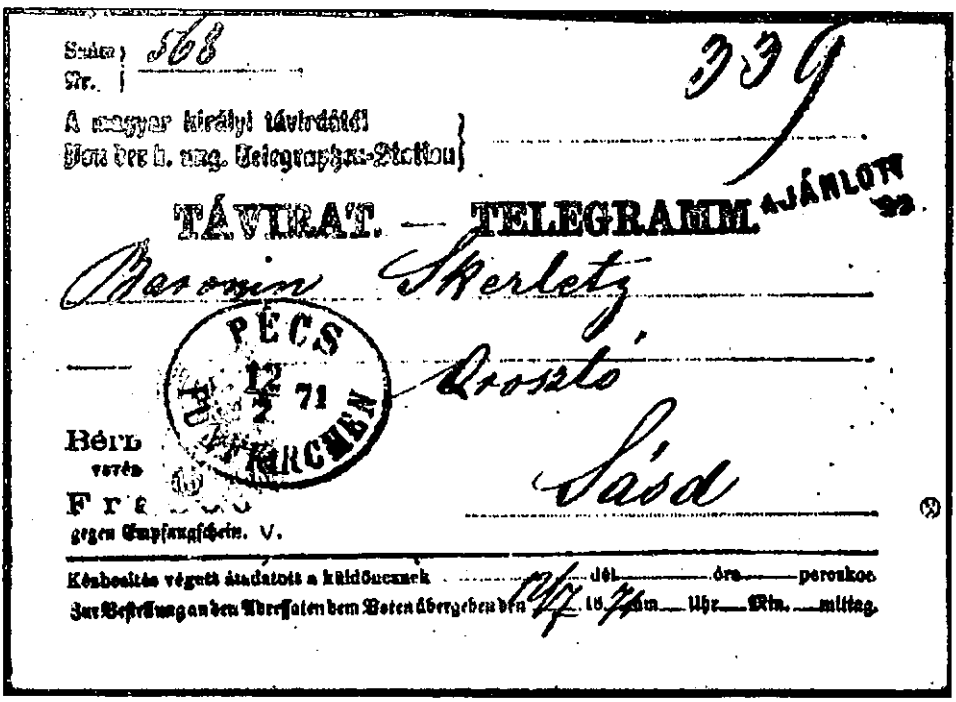

209. ábra

ros a legritkább címlete, az 1867-es 10 krajcárossal fordult elő (210. ábra). Réznyomatos vegyes bérmentesítése nem egy ismeretes, mégpedig az 5 és 10 krajcárossal. Ezek nem tartoznak a kőnyomatos-réznyomatos vegyes bérmentesítések gyakori kombinációi közé, mégis kevésbé ritkák, mint a hasonló kombinációjú tisztán kőnyomatos bérmentesítések. Ez természetes is, mert a 15 krajcáros felhasználása mérsékelt ütemben még 1872-ben, az év nagy részén át tartott, midőn az 5 és a 10 krajcárosból jóformán már csak réznyomású bélyegek voltak forgalomban.

210. ábra

A postautalványok bérmentesítésében a magasabb díjtételekhez kiegészítő címletként lehetett szerepe.

25 krajcáros. A 25 krajcáros az 1867-es kiadásból átvett címlet, amelyre sem a belföldi, sem a külföldi levélpostai forgalomban különösebb szükség nem volt. Aránylag kevés magas díjtételű levélküldemény bérmentesítésére került

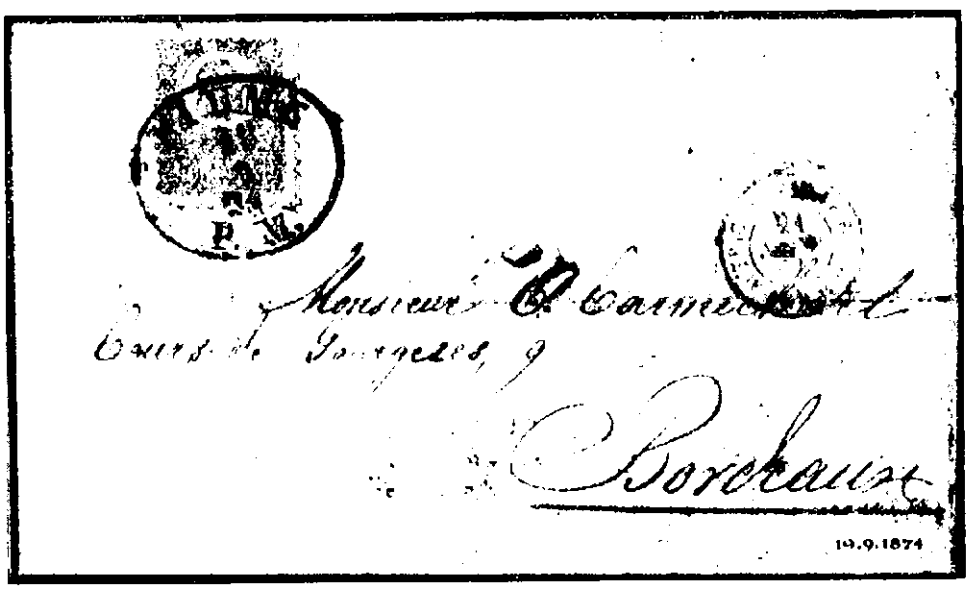

211. ábra

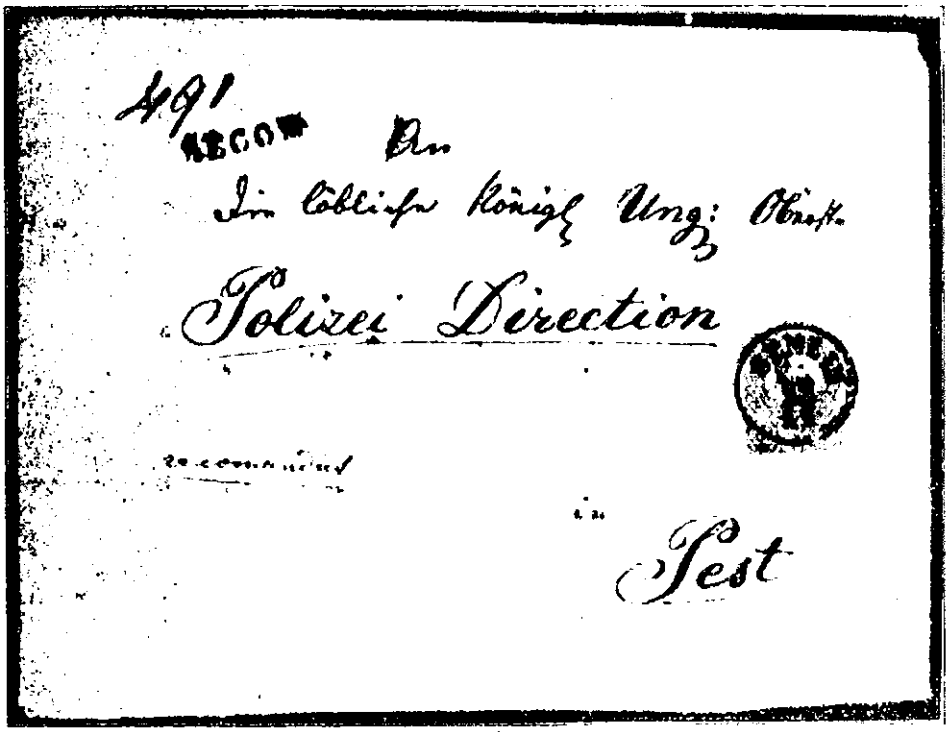

212. ábra

213. ábra

akkor sor és azokhoz a többi címlet is elegendő lett volna, aminthogy a fennmaradt küldemények tanúsága szerint, a levelek magasabb díjtételeit valóban, főleg a többi címlettel róták le. A 25 krajcárosnak nem is ez, hanem a postautalványok bérmentesítése volt a rendeltetése. Erre mutat az is, hogy bár az államnyomdában az első gyártás folyamán 1867-es mintára még 25 krajcáros borítékokat is nyomtattak, a posta ilyen borítékokat végül is nem bocsátott ki, hanem e címletből csak levélbélyegeket jelentetett meg. Levélpostai felhasználására ritkán került sor, amihez nagymértékben hozzájárult, hogy e címletből a postahivataloknak csupán kis része tartott készletet. Ritka levélpostai fel-

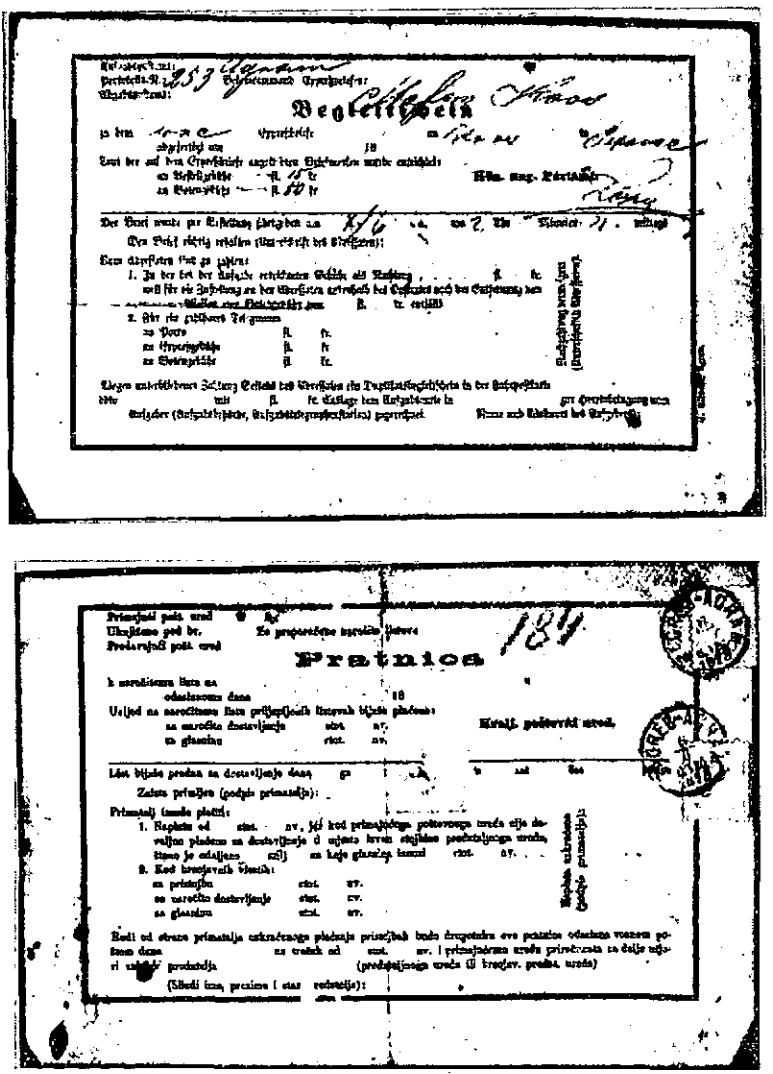

214. ábra

használása következtében a 25 krajcáros azon leáztatott példányainak is többletértéke van, amelyek bélyegzéséről levélpostai felhasználásukat meg lehet állapítani. A 25 krajcárossal fennmaradt teljesek pedig ritkaságok.

Egyes bérmentesítése a tértivevényes távolsági ajánlott, vagy a súlyosabb távolsági ajánlott, illetve expressz leveleken fordulhat elő (212. ábra). A díjtételektől függően azonban, ritkán még kétcímletű, vagy többes bérmentesítése is előfordul. A kőnyomatosok közül az 5 és a 10 krajcárossal ismeretes. Az 5 krajcárossal való kombinációja a belföldi első súlyfokozatú expressz ajánlott leveleket bérmentesítette, míg a magasabb díjtételek lerovásánál kerülhetett sor kettes bérmentesítéseire. Ide tartozott a küldönccel kézbesített expresszlevelek olyan bérmentesítése is, amelyben az 50 krajcárnyi küldöncdíjat két 25 krajcárossal rótták le. Így, ismeretes egy expressz ajánlott levél kísérő irata két 25 krajcárossal, amelyekkel a küldöncdíjat rótták le (214. ábra), továbbá egy szintén küldönccel kézbesített expressz ajánlott levél címoldala két 25 és egy 10 krajcárossal. A nem kedvezményes külföldre, főleg Franciaországba küldött leveleken is előfordulnak, amelyek között, mint nagy ritkaság, kettes bérmentesítése is ismeretes.

215. ábra

A 25 krajcáros levélpostai vegyes bérmentesítésben az 5 krajcáros réznyomatossal ismeretes. Egy vegyes bérmentesítése 1874-es bélyegekkel is előfordult, küldönccel kézbesített expressz ajánlott levélen. E levél, amelynek bérmentesítési díját két 25 krajcárossal és egy-egy 1874-es 5 és 10 krajcárossal rótták le, a kőnyomatos bérmentesítések ezideig ismeretessé vált legértékesebb objektuma.

A 25 krajcárost túlnyomóan az utalványok bérmentesítésére használták. A 100 Ft-on felüli 500 Ft-ig terjedő utalványozások bérmentesítéséhez a bélyeges postautalványokon éppen egy 25 krajcárosra volt szükség, de a magasabb összegű utalványozások bérmentesítéséhez, amelyek díja 1,80 Ft-ig terjedt, nélkülözhetetlen volt e címlet. Az utalványokon bizonyára előfordultak két- vagy esetleg többcímletű bérmentesítései is, amelyek azonban nem maradtak fenn, legfeljebb a díjszabásból állapíthatók meg a lehetséges összetételeik. A 25 krajcárosokat ugyanis a piacra került utalványokról túlnyomó részben már kezdetben leáztatták, úgy hogy ma már ritkák az olyan példányok is, amelyek levágott kis szelvényrészecskén maradtak fenn. Teljes postautalványok még a leveleknél is ritkábbak (215. ábra).

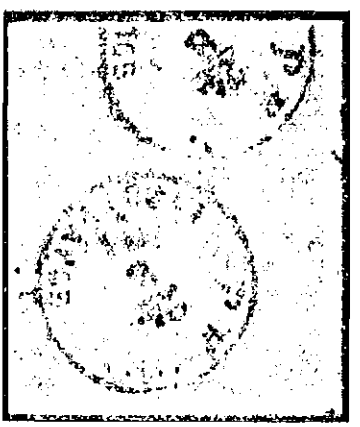

216. ábra

Az 1871-es bélyegek névértéke és a fennállott díjszabás közötti összefüggés a kőnyomatosok bérmentesítéseiből is kitűnik, amelyből az is kiviláglik, hogy az 1871-es bélyegek címletei alkalmasak voltak ahhoz, hogy az alapvető küldeményfajtákat egy, vagy két bélyeggel bérmentesítsék. A magasabb súlyfokozatú, vagy a fajtájuknál, illetve rendeltetési helyüknél fogva magasabb díjtételű küldemények bérmentesítéséhez természetesen a kőnyomatosokból is esetleg kettőnél több különböző címletű, vagy még több azonos címletű bélyegre volt szükség. Az ilyen bérmentesítéseket, amint arról már volt szó, különféleképpen állíthatták össze és azokhoz leggyakrabban ugyanazon címletből több példányt használtak fel. Az egyforma bélyegeket többnyire nem szétválasztva, hanem összefüggő bélyegekként ragasztották fel és az így összeállított bérmentesítés volt a több egységből álló, különféle használt összefüggések eredete. A bélyegek maradék készlete pedig a használatlan összefüggéseknek volt a forrása. Az összefüggő példányok címletenkénti előfordulásának aránya az egyes példányok értékétől, ugyanazon címlet használatlan és használt összefüggéseinek előfordulása pedig egymástól is teljesen független. Előfordulásuk aránylagos gyako-

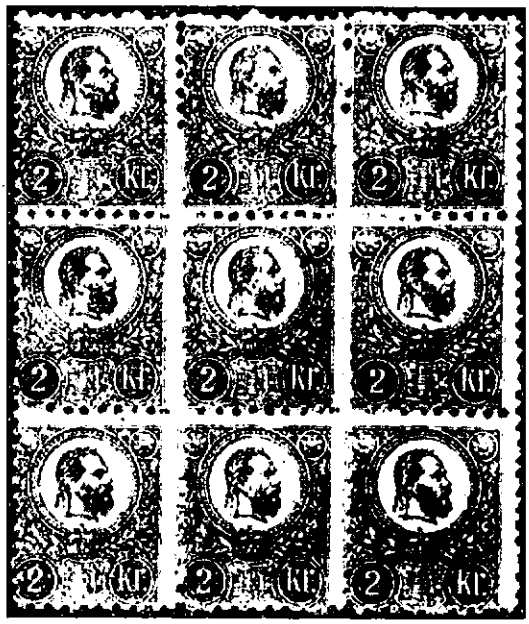

217. ábra

218. ábra

riságát, illetve ritkaságát egyrészt a maradékkészletek sorsa, másrészt az egyes címleteknek a bérmentesítésekben történt felhasználása határozta meg.

A kőnyomatosok összefüggő példányai, az effajta bélyegekkel szemben támasztható olyan követelménynek, hogy fogazatuk teljesen összefüggjön, különösen a nagyobb egységek ritkán felelnek meg. Az összefüggő bélyegek már az ívről való letépésükkor, vagy felragasztásukkor a fogazatuk kisebb-nagyobb szakaszán szétválhattak, de főleg leáztatásuk esetében, ennek következtében jöhettek létre ilyen hiányosságok. A kőnyomású bélyegek fennmaradt összefüggő példányainak — még a legkisebb egységűeknek is — a típusok eredeti sorrendjének megállapításában és az ívrekonstrukció szempontjából volt nagy jelentősége.

219. ábra

A kőnyomatosoknak kevés összefüggő példánya maradt fenn és ez — a 2 krajcárostól eltekintve — különösen a használatlanokra vonatkozik. Csak a használt összefüggések sikeres gyűjtésére lehet számítani és ezek közül is csak a páros darabokéra. Az ennél nagyobb összefüggő egységek túlnyomó része csak néhány, vagy csak egyetlen példányban létezik. E megállapítás az összefüggéseknek nemcsak a magasabb rendű, legkedveltebb formája, a tömbökre, hanem általában már a hármassávokra is érvényes. A kőnyomatosok összefüggései között legtöbb a vízszintes pár, a függőlegesek ritkábbak. A legtöbb függőleges pár aránylag a 3 krajcárosból fordul elő, ritkábban az 5 és 10 krajcárosból és még ritkábban a 2 és 15 krajcárosból, míg aránylag legritkábbak a 25 krajcáros függőleges párjai. Függőleges hármassáv még az 5 krajcárosból is ritka. Az összefüggő kőnyomatosok ritkaságát nagy mértékben fokozta az a szerencsétlen esemény, hogy a háború folyamán a legnagyobb magyar klasszikus magángyűjtemény, jelentékeny mennyiségű kőnyomatos összefüggésével, közöttük a legritkább kategóriákba tartozó fajtákkal és nem egy unikummal együtt, megsemmisült. A kőnyomatosok összefüggő példányainak ritkaságát már régóta ismerték és állandóan kutattak utánuk, ma azonban már ritkán bukannak fel ezideig nem ismert példányok. Alábbi ismertetésük a kőnyomású bélyegek összefüggéseinek számon tartott egységeit sorolja fel és előfordulásuk gyakoriságáról is tájékoztat.

2 krajcáros. A kőnyomatosok közül a 2 krajcárosból fordul elő a legtöbb használatlan összefüggés, közöttük nem egy négyestömb, sőt ennél nagyobbak is. Hatostömbje és mint legnagyobb használatlan összefüggése, egy kilencestömbje is ismeretes (217. ábra). Ez összefüggések színe narancssárga, de különös véletlenként a 2 krajcáros ritka, sárga színváltozatából is fennmaradt egy használatlan nyolcastömb, amely a kőnyomatosok legnagyobb értékű használatlan összefüggése (218. ábra). A 2 krajcáros használt összefüggései nagyon ritkák, ami e bélyegnek a bérmentesítésekhez történt felhasználásából következik,

amennyiben túlnyomóan nyomtatványokra, vagy a 3 krajcárossal együtt első súlyfokozatú távolsági levelekre, egyes példányokban használták fel. E bélyeg még párban is ritkán fordul elő, ennél nagyobb összefüggései pedig nagy ritkaságok. Kettős példányain kívül, hármas és négyessávja, valamint hármas és négyes tömbje fordult már elő. A négyestömb és az egyetlen példányban ismeretes négyessáv a 2 krajcáros legtöbb egységből álló használt összefüggése (216. és 219. ábra).

3 krajcáros. A szájhagyomány szerint a Richter-gyűjteményben a 3 krajcáros kőnyomatos teljes ívben volt meg. E gyűjtemény a század elején a Senf-céghez került és tény, hogy e cég bélyegzőjével ellátott sok olyan használatlan 3 krajcáros fordul elő, amelyek feltehetően ugyanazon ívről származnak, tompa zöld színűek és többnyire erősen decentráltak. Szinte elképzelhetetlen azonban, hogy e bélyeg teljes ívét egyes példányonként, vagy legfeljebb páros darabonként értékesítették, anélkül, hogy nagyobb összefüggésére is akadt volna vevő, aki azt meg is őrizte. A használatlan 3 krajcáros ugyanis összefüggően csak párban ismeretes, amelynek még ez a legegyszerűbb összefüggése is ritkaság. Ellentétben a használatlanokkal, a 3 krajcárosból a bélyeg ritkaságához képest aránylag sok összefüggő példány maradt fenn, mert gyakran került sor e címlet többes bérmentesítésére. A fennmaradt nagyobb összefüggések jelentékeny részét Pancsován használták fel. A 3 krajcáros páros összefüggései nem ritkák, de több hármassávja, továbbá vízszintes és függőleges négyessávja, valamint egy vízszintes ötössávja is ismeretes (151., 220—221. ábra). Kőnyomatos ötössáv az 5 krajcároson kívül, eddig csak ebből a címletből fordult elő. A sávokon kívül, négyestömbjei is fennmaradtak, amelyek nagy ritkaságok és a kőnyomású bélyegek legértékesebb összefüggő példányai közé tartoznak (150. és 222. ábra). A 3 krajcáros összefüggő példányai között, a többi címlettől eltérően, aránylag gyakori a függőleges összefüggés.

5 krajcáros. A használatlan 5 krajcárosnak többféle összefüggése ismeretes. Páros darabjain kívül, nagyobb egységei, négyes- és hatostömbjei is fennmaradtak (223. ábra). A használt kőnyomatosok közül természetesen ebből a legnagyobb mennyiségben felhasznált címletből fordul elő a legtöbb összefüggő példány és a legnagyobb egységek is ebből ismeretesek. Többes bérmentesítésben legtöbbször a 10 és a 15 krajcáros helyett használták, de néha magas bérmentesítések esetében is ehhez a minden postahivatalnál leginkább kéznél levő címlethez nyúltak. A kisebb postahivatalokból származó többes bérmentesítéseit talán a magasabb címletek hiánya is elősegítette, de előfordultak ilyen bérmentesítései még a nagy postahivatalokban is. Éppen a legnagyobb ezideig ismert egysége Debrecenben feladott ajánlott küldemény bérmentesítéséből származik. Az 5 krajcáros használt összefüggéseinek is a túlnyomó része kettős darab, ennél sokkal ritkábbak a hármassávok, míg a négyes- és ötössávok már az összefüggő kőnyomatosok ritkaságai közé tartoznak (224—225. ábra). E sávokon kívül többféle tömbje is ismeretes, amelyek szintén mind ritkaságok. Legtöbb közülük a négyestömb, de hármas- és ötöstömbje is előfordult már. Legnagyobb összefüggései: egy nyolcastömb és egy tizenkettes tömb, amely utóbbi a legtöbb egységből álló kőnyomatos összefüggés (225a. és 226. ábra).

10 krajcáros. A 10 krajcárosnak használatlan összefüggése nem ismeretes. Használtan aránylag sok összefüggő példánya fordul elő, de ezek majdnem

220. ábra

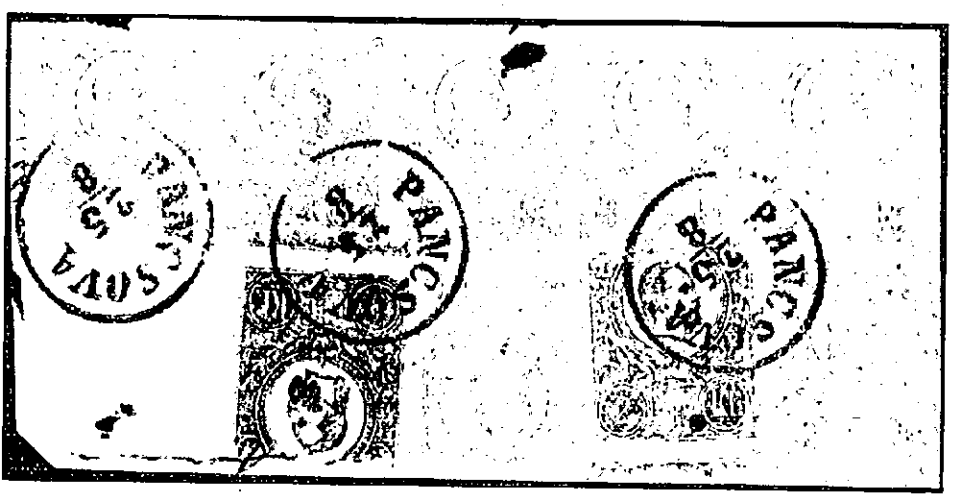

221. ábra

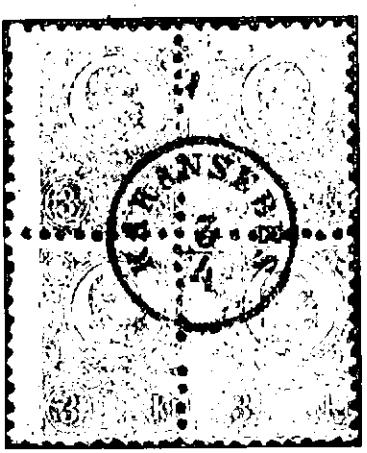

222. ábra

kivétel nélkül páros darabok, amelyek a 20 krajcáros, vagy a kétcímletű 25 krajcáros bérmentesítésekből erednek. Ezeken kívül hármassávjai, hármastömbje és négyes tömbjei fordultak már elő, amelyek mind nagy ritkaságok (227. ábra). Ritkas ágúknak az a magyarázata, hogy az ilyen nagy névértékű összefüggések már csak a ritka, magas díjtételek bérmentesítéseiben fordulhattak elő, de még ezek közül is pl. a 30 krajcáros díjtételt gyakrabban

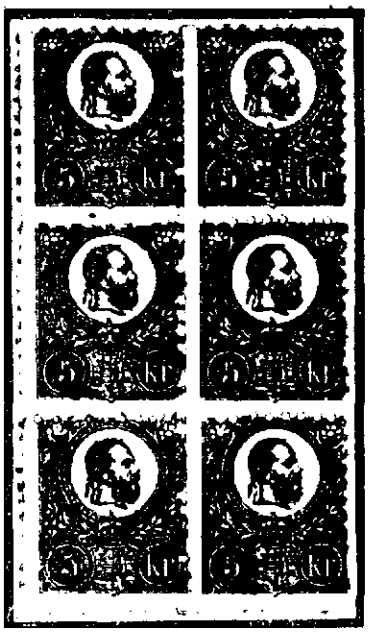

223. ábra

224. ábra. Típusösszetétel: I—IX—IX.

225. ábra. Típusösszetétel: VII—VI—V—IV—III

rótták le az 5 vagy a 15 krajcáros címlettel. A postautalványokon a legegyszerűbb módon történt bérmentesítések esetében pedig, még az 150 Ft-os díjtétel lerovásához is csak két 10 krajcárosra volt szükség.

15 krajcáros. A kőnyomású levélbélyegek valamennyi címlete közül a 15

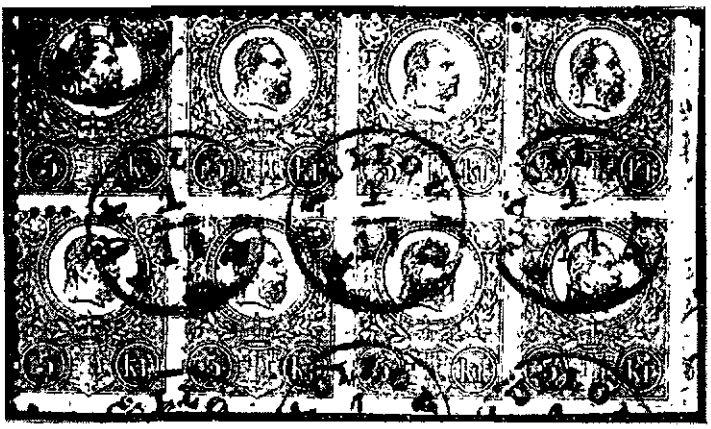

225a. ábra. Típusösszetétel: VIII—VI—V—IV—III

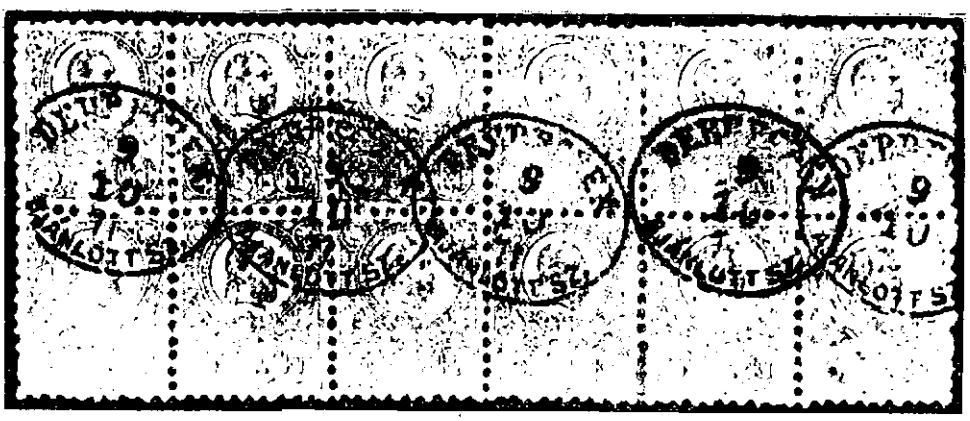

226. ábra. Típusösszetétel: VI—V—IV—III—II—I
VI—V—IV—III—II—IX

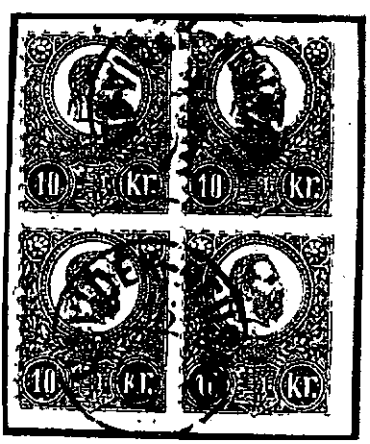

227. ábra

228. ábra

krajcáros a legszegényebb összefüggő példányokban. Használatlan összefüggésként csak a külföldi szakirodalomban említett páros darabjára hivatkozhatom.[116] Legkevesebb használt összefüggése is a 15 krajcárosnak van. Páros darabjai a 2 krajcáros párokkal egyformán ritkák. Hármassáv előfordulásáról újabban érkezett hír; egyetlen eddig előfordult négyestömbje a második világháborúban pusztult el. Ezeken kívül, jelenleg csak egy hatostömbje létezik, amely a használt kőnyomatosok legértékesebb összefüggése (228. ábra). A 15 krajcáros összefüggő példányainak ritkasága is a magas díjtételű bérmentesítések ritka előfordulásában leli magyarázatát. E címletet többnyire egyes bérmentesítésben használták fel, már a kettes bérmentesítései is, és ennek következtében a páros darabjai is ritkák. Ez utóbbiak főleg a 30 és a 35 krajcáros bérmentesítésekből erednek. A 15 krajcáros hatostömbje pedig olyan bérmentesítésből származik amelynek díjtétele, legalább 90 krajcár volt, ami a legmagasabb fennmaradt kőnyomatos bérmentesítésnek felel meg (lásd az 5 krajcáros bérmentesítései alatt). A postautalványokon, a legegyszerűbb bérmentesítési módokat véve tekintetbe, csak az egyik díjfokozatban volt szükség kiegészítő címletként a 15 krajcáros egy példányára.

25 krajcáros. A 25 krajcárosnak használatlanul páros darabjai, valamint egy-egy négyestömbje és hatostömbje ismeretes (229. ábra). Mindkét tömb a kőnyomatos összefüggések nagy ritkaságai közé tartozik. A 25 krajcáros használt összefüggő példányai a többi címlethez képest nem ritkák. Párban valamennyi címlet közül aránylag a leggyakrabban fordul elő és az 5 krajcá-

116 E. Mueller Hungary

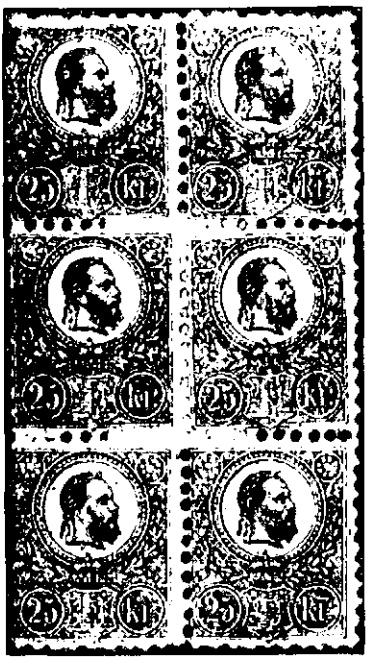

229. ábra

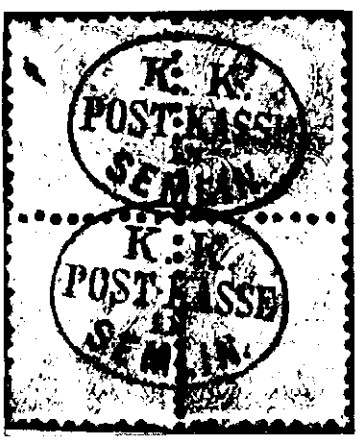

230. ábra

rostól eltekintve, ténylegesen is ebből a címletből ismeretes a legtöbb. E kettős példányok túlnyomóan vízszintes összefüggések, függőlegesek a többi címlethez képest sokkal ritkábban fordulnak elő. Az 5 krajcárost kivéve, ebből a címletből fordul elő a legtöbb hármassáv is. A 25 krajcárosnak párjain és hármassávjain kívül, számos négyestömbje is ismeretes, a kőnyomatosok közül ebből a cím-

letből a legtöbb (230. ábra). Előfordult már hatostömbje is, amely azonban a második világháborúban elpusztult ritkaságok közé tartozott.

A 25 krajcárost túlnyomóan pénzutalványok bérmentesítésére használták. A magasabb díjtételek lerovásához még ebből a címletből is több darabra volt szükség, amelyeket többnyire összefüggő bélyegekként ragasztottak fel. Ennek köszönhető, hogy a 25 krajcárosból a többi címlethez viszonyítva aránylag sok összefüggő példány maradt fenn. A 25 krajcáros használt összefüggéseire vonatkozó adatok természetesen az utalványokról származó példányokra értendők, nem pedig a levélpostán felhasználtakra. A levélpostai bérmentesítésből származó 25 krajcáros párok is ritkák és leáztatott állapotban is jelentékeny mértékben meghaladják a pénzutalványokról származó párok értékét. A 25 krajcáros levélpostán használt ismert négyestömbje nagy ritkaság.

PÉLDÁNYSZÁM

A kőnyomatosok ritkaságával és értékük emelkedésével kapcsolatban már régen felvetődött az a kérdés, hogy vajon milyen mennyiség készült e bélyegekből, különösen a 3 krajcárosból, Amint azonban az ügyiratokban a bélyegek kőnyomásáról semmiféle vonatkozásban sem esett szó, a kőnyomású bélyegek példányszámára vonatkozó hivatalos adatok sem kerültek sohasem napvilágra. Ilyen adatoknak egyébként sem az államnyomda, sem a posta szempontjából nem is volt nagy jelentősége. Az államnyomda számára az önköltség és a bevétel megállapításához az értékcikkfajtánként gyártott darabszám, a posta számára pedig a címletenként átvett mennyiség volt a szükséges adat, függetlenül attól, hogy a bélyegeket milyen nyomdai eljárással állították elő. Hivatalos adatok hiányában azután olyan számadatok kerültek forgalomba, amelyek a szájhagyomány szerint egykorú, államnyomdában történt magánfeljegyzéseken alapultak és amelyek mint a kőnyomatosok tényleges példányszámai váltak köztudomásúvá. Eszerint a kőnyomású bélyegekből a következő mennyiség készült:

2 krajcárosból	300 000 db
3 krajcárosból	46 000 db
5 krajcárosból	2 800 000 db
10 krajcárosból	700 000 db
15 krajcárosból	166 000 db
25 krajcárosból	161 000 db

E számadatokat, amelyek az államnyomdai számvevőség főnökétől származtak,[117] fenntartással kell fogadni. Így elsősorban az a kérdés vetődik fel, hogy annakidején, midőn a kőnyomású és a réznyomású bélyegek között hivatalosan semmiféle megkülönböztetést sem tettek, vajon egyáltalában sor kerülhetett-e olyan magánfeljegyzésre, amelyek a Ferenc József-fejes levélbélyegekből készült mennyiséget a kétféle nyomdatechnikai eljárás szerint tartotta számon? Ami pedig a számadatok helyességét illeti, a szóban forgó példányszámok címletenkénti aránya nem egyezik az akkori bélyegszükséglettel és előirányzatnak ismert adataival. Megjegyzendő azonban, hogy bár az adatok hitelességéhez kétség férhet, tagadhatatlan bizonyos egyezés, amely e számok

117 Rédey Miklós: Kőnyomatosaink.

és a más, rendelkezésre álló adatokból következtethető példányszámok között mégis fennáll. A 3 krajcárosra vonatkozó adata pedig összhangban áll e bélyeg ritkaságával, míg a kiszámítható, illetve következtethető példányszám ellentmond annak. A kőnyomású bélyegek példányszámának becsléséhez számbavehető adatok és az azokra alapítható feltevések ismertetése az alábbiakban következik. A becslések alapját elsősorban a hivatalos iratokban előfordult példányszámok, továbbá a bélyegek forgalmának időbeli megoszlására vonatkozó filatelista adatok képezik.

A postának értékcikkekkel történt ellátásában egyrészt adminisztrációs hibákból, másrészt a szükséglet fokozódása következtében kezdetben átmeneti zavarok léptek fel. A pénzügyminisztérium és a kereskedelmi minisztérium ezzel kapcsolatos iratváltása alkalmából az államnyomda, 1871. július 19-i keltezéssel, az értékcikk-szükségletre vonatkozó kimutatást készített, amely az 1869-es és 1871-es szükségletet értékcikkenként és címletenként részletezte. E kimutatás a levélbélyegek és az újságbélyegek példányszámának becsléséhez felhasználható értékes forrást jelent. A levélbélyegekre vonatkozó számadatok, százas ívekben:

	1869-es	1871-es
	szükséglet	
2 krajcárosból	34 000	34 200
3 krajcárosból	5 500	8 300
5 krajcárosból	138 000	147 200
10 krajcárosból	15 400	20 000
15 krajcárosból	7 000	9 900
25 krajcárosból	200	740
50 krajcárosból		245

Amennyiben ismeretes volna, hogy a kőnyomású bélyegekkel hány hónapos szükségletet szándékoztak fedezni, a fenti adatokból a címletenként előirányzott példányszám is megállapítható lenne. Azonban ez esetben is csak valószínű példányszámról lehetne szó, mert az előirányzat és a ténylegesen kinyomtatott mennyiség között fennállott különbség megállapítására nincs lehetőség. E kimutatásból kitűnik, hogy a 25 krajcárostól eltekintve, a 3, 10 és 15 krajcáros forgalmának nagyarányú emelkedésére számítottak. Az 50 krajcárosra vonatkozó adat valószínűleg az 1867-es bélyegek e címletéből az év folyamán leszállított mennyiséget jelentette.

A másik, példányszámokat tartalmazó hivatalos irat, az államnyomda 1871 januári kimutatása volt, amely a levélbélyegek ideiglenes, kőnyomású gyártmányaira is vonatkozott és egyrészt az előirányzott mennyiséget, másrészt a ténylegesen kinyomtatott példányszámot is feltüntette (lásd 129. o.). E kimutatás előirányzatából, összevetve azt az 1871-es szükséglettel, arra lehet következtetni, hogy ekkor három hónapos szükséglet kinyomtatására készültek. Ebből a kimutatásból is kitűnik, hogy a 10 és 15 krajcárosnak, de különösen a 3 krajcárosnak növekvő forgalmára számítottak. Megállapítható még az is,

hogy az előirányzatot általában nem tartották be, részben túllépték azt, részben pedig elmaradtak attól. Valószínű, hogy a második gyártásnál már kevesebb, talán két hónapi szükségletet irányoztak elő, hiszen a réznyomású bélyegek forgalomba bocsátásának az időpontja már sokkal közelebb volt, de bizonyosra vehető, hogy a címletenként előirányzott mennyiséget akkor sem tartották be pontosan.

Az ügyiratok ez adatain kívül rendelkezésre állnak még a kőnyomású bélyegek felhasználásának időtartamára vonatkozó statisztikai adatok, amelyek a kinyomtatott mennyiséggel is kapcsolatba hozható megállapításokra alkalmasak. A grafikonokból leolvasható, hogy a kőnyomású bélyegek forgalma címletenként különböző ideig tartott. Vannak közöttük címletek, amelyek túlnyomó részét aránylag rövid idő alatt használták fel, vannak viszont olyanok is, amelyek számottevő forgalma hosszabb ideig tartott. Az előbbiek közé tartoznak a 2, 5 és 10 krajcáros bélyegek, amelyeknek 80—90%-át július és november, június és szeptember, illetve július és 1872 januárja között használták fel. Ez mindenesetre arra vall, hogy e címletekből nagyjából a tényleges szükségletnek megfelelő mennyiséget irányozták elő, illetve annyit gyártottak belőlük. A 15 krajcárosból azonban, amelynek kétharmadát 1871-ben, egyharmadát pedig 1872-ben használták fel, a szükségletet meghaladó mennyiség készült. A 3 krajcáros forgalma mindezeknél lényegesen tovább tartott. E címlet forgalma, bár készletének kb. 60%-át már 1871-ben felhasználták, még 1872-re és 1873-ra is — 2/3 : 1/3 arányban — elhúzódott. Úgy látszik, hogy a 3, 10 és 15 krajcáros forgalmának várt emelkedése a 15 krajcárosnál, de különösen a 3 krajcárosnál nem következett be. A kőnyomatosok forgalmának alakulásáról — a 25 krajcárostól eltekintve — az is megállapítható, hogy felhasználásuk mintegy két hónapon keresztül tetőzött, messze meghaladva akkor az előző, vagy az utánuk következő hónapok forgalmát (180—185. ábra). E két hónapban, júliusban és augusztusban, főleg kőnyomású bélyegekkel bonyolították le a forgalmat, míg az ezt megelőző időben túlnyomóan még 1867-es bélyegeket használtak, azután pedig egyre inkább a réznyomásúak léptek előtérbe. Természetesen júliusban is használtak még 1867-es és mindkét hónapban, a 25 krajcáros kivétel, már réznyomású bélyegeket is.

Az ügyiratokból ismeretes 1871-es előirányzat egyhatod részét e két hónapra eső forgalom megközelítő értékének vehetjük. Ez, kerekben számítva a 2 krajcárosból 570 000, a 3 krajcárosból 140 000, az 5 krajcárosból 2 450 000, a 10 krajcárosból 330 000 és a 15 krajcárosból 165 000 db-ot tett ki. A grafikonokból kiszámítható, hogy az egyes címleteknek a szóbanforgó hónapokra eső forgalma összes forgalmuknak hány százalékát tette ki. A grafikonokból megállapítható még az is, hogy a 2, 5 és 10 krajcárosokból megközelítően annyit nyomtattak, amennyi az átmeneti időre szükséges volt. A 3 és 15 krajcáros forgalmának hosszabb időtartamából pedig látható, hogy e címletekből a szükségesnél többet irányoztak elő, avagy az előirányzatnál is többet nyomtattak. A példányszámok becsléséhez természetesen tudni kellene még, hogy forgalmuk tetőzése idején az összes forgalomnak hányad része esett a kőnyomatosokra, ami bizonyára címletenként is változott. Amennyiben a két hónapos időtartam alatt a kőnyomású bélyegek forgalmára átlagosan az összes forgalomnak mintegy felét vesszük, — és azt is tekintetbe vesszük, hogy az 1867-es

bélyegek közül először az 5 krajcáros és legkésőbb a 3 krajcáros fogyott ki — a vázolt gondolatmenet alapján a 2—15 krajcárosig terjedő címletekre a következő példányszámok adódnak:

2 krajcárosból	550 000 db
3 krajcárosból	150 000 db
5 krajcárosból	2 500 000 db
10 krajcárosból	350 000 db
15 krajcárosból	200 000 db

A 25 krajcáros példányszámának becsléséhez a többi címlettől eltérő, más megfontolásokból kell kiindulni. Ez esetben nem lehet az ügyiratokban feltüntetett előirányzatokat, illetve azok két hónapra eső részét alapul venni. E címletből annál sokkal nagyobb mennyiséget gyártottak, ezt felhasználásuk tartama és a forgalomnak a grafikonból leolvasható megoszlása bizonyítja. A grafikon szerint a 25 krajcáros forgalma az első két évben meglehetősen egyenletesen alakult és csökkent mértékben még a következő, 1873-as évre is áthúzódott. Egy ideig pedig, 1871. augusztus 1-től a réznyomású 25 krajcáros megjelenéséig a többi címlettől eltérően, ezt a kőnyomású bélyeget kizárólagosan használták. Minthogy e címlet forgalma nemcsak a kizárólagos használat alatt, hanem már júliustól kezdve több hónapon keresztül nagyjából egyenletes volt és hosszabb ideig még azután sem csökkent, — arra lehet következtetni, hogy e címletből a szükségletet hosszabb ideig túlnyomóan a kőnyomású bélyeggel látták el. Ezért bizonyos, hogy ebből a bélyegből nem kéthónapos szükségletnek megfelelő mennyiséget, hanem annál sokkal többet gyártottak. Tekintetbe véve a grafikon további alakulását az utalványforgalom emelkedését, valamint a 740 ívben feltüntetett 1871-es évi szükségletet, feltehető, hogy a 25 krajcáros példányszáma elérte, ha ugyan meg nem haladta az 1000 ívet is. A kőnyomású bélyegek e címletéből talán azért gyártottak hosszabb időre elegendő készletet, mert a réznyomású 25 krajcáros nyomólemeze a többi címlethez képest már előreláthatóan is csak később készülhetett el.

25 krajcárosból	100 000 db

Ami a feltételezett eredeti példányszámok aránya és a bélyegek tényleges ritkasági sorrendje között fennálló ellentmondást illeti, annak megértéséhez és részbeni kiküszöbölésére tekintetbe kell venni, hogy a bélyegek fennmaradásának, illetve elkallódásának aránya általában címletenként változott. A címzettek ugyanis a kézbesített postai küldemények különböző fajtáit és azokkal együtt többnyire a bélyegeket is, különböző arányban őrizték meg, ami a küldemény tartalmának a címzettet illető fontosságával állt arányban. Az egyes címletek fennmaradásának aránya tehát attól is függött, hogy leggyakrabban milyen küldeményfajtákon használták. A hírlapok címszalagján kívül, legnagyobb arányban a nyomtatványok semmisültek meg; ezeknél lényegesen több maradt fenn az egyszerű levélküldeményekből, míg legtöbb az ajánlott küldeményekből. A kőnyomatosokra alkalmazva e szabályt, a 10 krajcáros és különösen a 15 krajcáros bélyegeket az ajánlott, vagyis a legfontosabb tartalmú küldeményekkel leghosszabb ideig őrizték és így, a legnagyobb arányban is

maradhattak fenn. Több kallódott el az egyszerű távolsági, különösen pedig a helyi levelekből, az 5 krajcáros, illetve 3 krajcáros bélyeggel. A nyomtatványok közül, amelyek pusztulása nagymérvű volt, e tekintetben kivételt képeztek a gyászjelentések, amennyiben ezek tekintélyes részét a címzettek eltették. Enélkül, a 2 krajcáros ma sokkal ritkább bélyeg lenne. A 2 krajcáros ritkaság tekintetében hosszú ideig közel állt a 3 krajcároshoz és lényegesen felülmúlta a többi címletet. Midőn azután a gyászjelentések, illetve bélyegeik a címzettek generációjának kihalása után lassanként piacra kerültek, e címlet előfordulásának addigi ritkasága is csökkent.

A 25 krajcárossal ebből a szempontból is külön kell foglalkozni. Ezt a címletet az utalványok bérmentesítésére bocsátották ki, amelyek forgalma e bélyeg megjelenése idejében még csekély volt. A 25 krajcárosnak az ügyiratok előirányzataiból és a postai szükségletre vonatkozó adataiból kitűnő alacsony példányszámán a fentiek alapján jelentékeny korrekció alkalmazandó, a kinyomtatott mennyiség ugyanis a kéthónapos szükséglet többszörösére becsülhető. Az a tény, hogy e bélyeg a többi címlethez képest alacsony példányszáma ellenére is aránylag gyakran fordul elő, különleges körülményben leli magyarázatát. Az utalványok egy részét ugyanis (a zágrábi és a nagyszebeni postaigazgatóságok) selejtezésük alkalmával értékesítették, úgy hogy azok bélyegkereskedői kézbe — külföldre — kerültek. Ez az értékesítés a felhasznált 25 krajcárosok jelentékeny részének nagyarányú fennmaradását biztosította, minthogy e címlet számottevő mennyiségét gyűjtői kezekbe juttatta és ezáltal nagyrészüket megmentette a megsemmisüléstől. E körülmény a 25 krajcáros bélyeg fennmaradásának arányát olyan nagymértékben emelte, hogy megmaradt példányainak száma az eredetileg nagyobb mennyiségben nyomtatott címletek számát is túlszárnyalja. A postautalványok akkori értékesítése nélkül a 25 krajcáros ma kétségtelenül még a 3 krajcárosnál is ritkább bélyeg lenne. E címlet jó példa arra, hogy valamely bélyeg eredeti példányszáma és később kialakult ritkasága között nagy eltolódás jöhet létre.

A kőnyomású bélyegek mai ritkasága tehát nem az eredeti példányszámaik arányának felel meg, illetve e bélyegek mai ritkasági fokából eredeti példányszámaikra következtetni nem lehet. A bélyegek különböző arányú fennmaradását előidéző, fent vázolt tényezők a 2 és a 25 krajcáros esetében az eredeti példányszám és a mai ritkasági fok között fennálló ellentmondásra teljes mértékben magyarázatul szolgálnak. A 3 krajcáros esetében azonban olyan magyarázatot kell még találni, amely egyrészt a bélyeg forgalmának elhúzódásával, másrészt ritkaságával is összeegyeztethető. Bármiben keressük is azonban a magyarázatot, nem szabad elfelejteni, hogy a posta akkori szükségletére vonatkozó adatok olyan tények, amelyeket legfeljebb az módosíthatott, hogy az előirányzathoz képest némileg eltérő mennyiséget nyomtattak.

A 3 krajcáros a kőnyomatosok legritkább címlete. Az ennél sokkal gyakoribb, középértéknek nevezhető címletek közül előfordulásuk sorrendje szerint a 2 krajcáros áll az élen, amely után közvetlenül a 15 krajcáros következik. Gyakrabban fordul elő a 25 krajcáros és a 10 krajcáros. Az 5 krajcáros ezeknél lényegesen közönségesebb bélyeg. A kőnyomatosok ez előfordulási sorrendje azonban nem jelenti egyúttal érték szerinti sorrendjüket is. A mai fejlettebb gyűjtői igények szempontjából számbavehető példányok alapján a 25 krajcáros az értékelési sorrendben sokkal előbbre került. E bélyeg jelentékeny hányada a

színérzékenysége miatt károsodást szenvedett és ennek következtében a teljes értékű példányainak száma annyira csökkent, hogy a kőnyomatosok értéksorrendjében a 2 krajcárost is megelőzi. A kőnyomású bélyegek előfordulási arányában és értékük sorrendjében az első évtizedek alatt nagy eltolódások következtek be, míg a címletenkénti előfordulásuk jelenlegi aránya lényegében megállapodottnak tekinthető. A 25 krajcáros színérzékenysége, és ezért a fejlettebb igényeket is kielégítő példányainak állandó csökkenése miatt azonban, e bélyeg értékének további aránylagos emelkedésére lehet számítani. A használt példányok e ritkasági sorrendjétől teljesen független és eltérő a használatlanok sorrendje. Az igen ritka használatlan kőnyomatosok közül aránylag gyakran fordul elő a 2 krajcáros, ennél ritkább az 5 krajcáros és lényegesen ritkábbak a 3 és a 25 krajcáros, míg a 10 és 15 krajcáros a két legritkább címlet.

AZ ÚJSÁGBÉLYEG

Az államnyomda 1871. január havi kimutatása a posta számára gyártott valamennyi értékcikket, fajtájuk szerint csoportosítva, felsorolta. Az újságbélyeg a levélbélyegek után következett, de a kimutatás a többi értékcikktől eltérően rá vonatkozó adatokat nem tartalmazott, így a gyártott mennyiséget sem. Ebből azonban nem szabad arra következtetni, hogy az újságbélyegek gyártását akkor még nem kezdték el, vagy hogy esetleg még fel sem készültek volna rá. Az államnyomda első gyártmányaira vonatkozó postai bírálatból kiviláglik, hogy az újságbélyeg mintáit szintén bemutatták. E bélyeg nyomóköve tehát abban az időpontban már készen állt, legfeljebb nagybani gyártását még nem kezdték el, hanem csupán mintaíveit nyomtatták ki.

Ami az államnyomda első újságbélyeggyártmányainak előállítási módját illeti, bizonyos, hogy az kőnyomás volt. E bélyeg réznyomású gyártásáról ugyanis sohasem volt szó, a könyvnyomáshoz szükséges százképes nyomólemeze pedig csak sokkal később, még a 25 krajcáros nyomólemezénél is később készült el. Az első 2 krajcáros — de úgy is mondhatjuk, hogy a levélbélyegek — nyomdai kivitele is az újságbélyeg kőnyomása mellett bizonyít, mert kizártnak tekinthető, hogy az újságbélyeget, amelyből igen tekintélyes mennyiségre volt szükség, a levélbélyegeknél hosszadalmasabb és költségesebb eljárással állították volna elő.

Feltűnhetik, hogy míg a postai bírálat a Ferenc József-fejes bélyegek külsejére vonatkozó kedvezőtlen véleményét részletesen taglalta, az újságbélyegen, amellyel bár szintén behatóan foglalkozott, csupán azt kifogásolta, hogy újrafelhasználásuk meggátlása végett nem az előírt módon — ti. a papiros enyvezett felületére — nyomtatták. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a bélyeg külsejo ellen nem is merülhetett volna fel kifogás. A bírálat az újságbélyeggel kapcsolatban a minőség bírálatára talán azért nem tért ki, mert annak kivitelére nem fektettek különösebb súlyt, vagy mert a nyomdatechnikai hibák e bélyegen nem is tűntek akkor fel. Nem az uralkodót ábrázolta és csak újságbélyeg lévén, nem volt reprezentatív értékcikk. E megfontolások alapján az is feltételezhető, hogy a második gyártáshoz az újságbélyeg nyomókövét nem is csiszolták le, hanem e bélyeget az első nyomókőről kezdték el nyomtatni. Ezt lehet gyanítani az újságbélyegek között előforduló összecsukódott vonalú,

elmosódott rajzú példányokról, amelyek emlékeztetnek az első 2 krajcárosra. E két bélyeg festékfelrakódása nagyon hasonló, ami különösen benzin alatt feltűnő. A kétféle bélyeg vastag festékrétege egyformán eltér a május 1-én forgalomba bocsátott kőnyomású levélbélyegek festékrétegétől.

Nyomóforma

Az első újságbélyeget kőnyomással állították elő. Miként a kőnyomású levélbélyegek nyomóköveihez a réznyomású bélyegek eredeti nyomóformái, úgy az újságbélyeghez is a végleges, könyvnyomású bélyeg eredeti nyomóformája szolgált alapul és annak képét vitték át kőre. Az újságbélyegből ezidcig nem ismeretesek típusok és ennek hiányában az alkalmazott átnyomásos műveletek részletei sem rekonstruálhatók. Tekintve azonban, hogy a nyomóköve a levélbélyegekéhez hasonlóan száz képből állt, többképes kő készítésére itt is biztosan sor került. Az újságbélyeg eredeti nyomóformája maratással készült. E bélyeg kevésbé sikerült produktum, mint az ugyancsak kőnyomással készült levélbélyegek, ami a maratott nyomóformán kívül, talán annak is tulajdonítható, hogy nyomókövét kevésbé gondosan készítették ki. A bélyegkép vonalait mindenesetre jobban torzították a maratott nyomóformáról végzett átnyomások, mint a sokkal finomabb rézmetszet galvánmásolatairól készült átnyomatok. A nagy példányszámban nyomtatott újságbélyeghez feltétlenül készült százképes eredeti is és a nyomóköveket arról készítették el.

A filatelista irodalomban olyan adat is található, amely szerint az első újságbélyeg könyvnyomással készült és amelynek eredeti nyomóformája fametszet lett volna.[118] E bélyeg nem egy példányának valóban könyvnyomásos jellege van, ami a nyomókő kikészítési módjának, a valószínűleg magasra maratott nyomófelületének tulajdonítható. A bélyeg alapos vizsgálata azonban azt bizonyítja, hogy e bélyeg kőnyomat, amire a fennmaradt eredeti nyomóforma is bizonyíték. Ez eredeti nyomóforma képének heraldikai szempontból tekintett helyes képállása ugyanis elárulja, hogy e bélyeget könyvnyomással szándékoztak előállítani és hogy éppen a kőre történt átviteléből származott a kép tükörállása.

Bélyegkép

A kőnyomású újságbélyeg képe sem tükrözi vissza híven az eredeti rajzot, sőt egyes részleteiben látszólag el is tér attól. A maratott nyomóformáról végzett átnyomások torzításai és a nyomókövek kikészítésének hiányosságai következtében e bélyeg a végleges, könyvnyomásúakhoz képest kevésbé sikerült. Ezeknek az okoknak tulajdonítható az a látszat is, mintha a kétféle hírlapbélyeg képének rajza — amint arról a hírlapbélyegek képének ismertetésénél már volt szó — nem lenne azonos. Így pl. az eredeti nyomóformának megfelelően, a könyvnyomású bélyegen az ovális idomoknak színes vonallal szegélyezett és három színes vonalkával rovátkolt fehér magja van, míg a kőnyomású bélyegek

118 E. Mueller Hungary.

ovális idomainak a magja színes, benne négy fehér vonalkával; vagy, a könyvnyomású bélyegen a kerek mező és a keret által alkotott fehér szögleteket színes sávozás tölti be, a kőnyomású bélyegeken e szögletek inkább színeseknek hatnak, amelyeknek fehér a sávozása. A kőnyomású újságbélyegek egy részén a felső keret sorban utolsó oválisának jellegzetes deformálódását a festékréteg elnyeli (231. ábra).

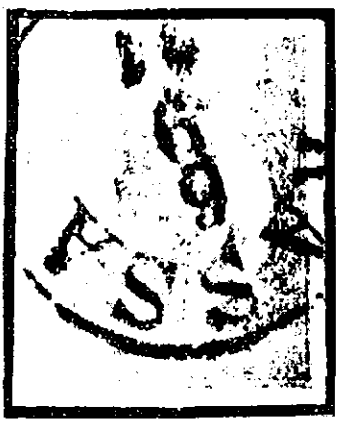

231. ábra

232. ábra

233. ábra

234. ábra

Az újságbélyeg külseje ellen emelhető kifogás nem érhet minden példányt egyformán. Összecsukódott vonalú példányok mellett, amelyeken a kép egyes részei felismerhetetlenekké váltak (232. ábra), aránylag finom nyomatok is akadnak (233. ábra). Az előbbi fajta példányok azok, amelyek festékfelrakódásuk hasonlóságával is az első 2 krajcárossal közeli rokonságára mutatnak és

amelyeket talán még az első gyártás idejében kikészített nyomókőről nyomtattak. Az újságbélyeg feltételezett többképes köve e bélyegnek is típusváltozatait hozta volna létre, amelyek megállapítására azonban ezideig még nem került sor. Bár e munkához elegendő példány állhatna rendelkezésre, a bélyegképnek a nyomókő sajátosságai következtében létrejött elmosódottsága a típusokat megkülönböztető ismertetőjelek megállapítását nagyon megnehezítené. A meghatározandó típusok sorrendjének a megállapítása pedig, az összefüggő példányok ritkasága miatt nehezen leküzdhető akadályokba ütköznek.

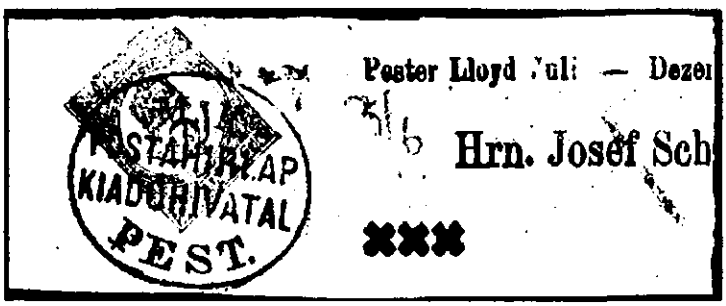

235. ábra

236. ábra

237. ábra

A magasra maratott nyomókőnek tulajdonítható könyvnyomásos jelleg főleg a keretvonalakon és a sarokvégződésekben mutatkozik, míg a nem eléggé gondos kikészítés következményei a keretvonalak mellett futó színes vonalak, valamint a kerek mezőben előforduló színes vonalak, foltok, vagy pontok.

A kőnyomású újságbélyegek között akadnak példányok, amelyek hátoldalán áttetszik a bélyeg képe. A kép áttetszésének intenzitása nagymértékben különbözhet egymástól, sőt még ugyanazon példányon sem mindig egyenletes. Az áttetsző példányok többnyire már a képes oldalukról is felismerhetők,

mégpedig az áttetszésüket előidéző, a papirosba beivódott festékrétegben itt-ott feltűnő olajos foltok és szemcsés nyomatuk révén (234. és 235. ábra). Előfordulásuk nem különösebben ritka, de értékük az áttetszés intenzitásától függ és magas értéket érhet el. Az áttetszés a bélyeg képoldalának intenzitását is elérheti, ami azonban kivételes ritkaság (236. ábra). Előfordulnak szemcsés nyomatok, amelyek hátoldalán nem tetszik át a bélyegkép (237. ábra). A szemcsézettség olyan nagyfokú is lehet, hogy a bélyegkép részletei, mint az

238. ábra

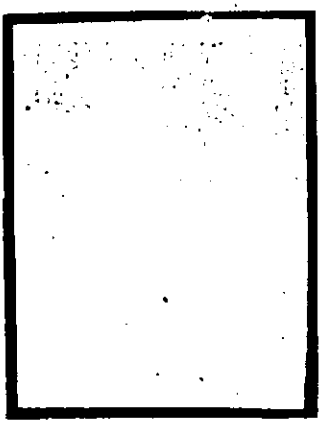

239. ábra

240. ábra

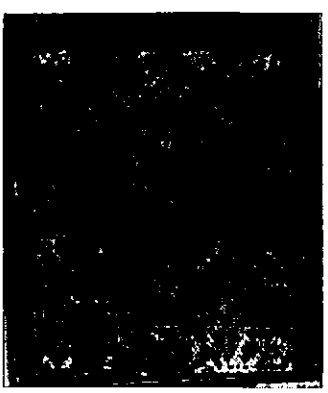

241. ábra

összecsukódott vonalú példányokon, felismerhetetlenekké válnak. A festékfelhordással kapcsolatos szélsőséges rendellenességre példa egy, különben finom nyomású bélyeg, amelynek felső felét színes foltok csúfítják (238. ábra). Mint ritkaság ismeretes az újságbélyeg hátoldali részleg ívszínátnyomata is (239. ábra). Nagy ritkán ráncok is előfordulnak e bélyegen (240. ábra).

Papiros és bélyegív

A kőnyomású újságbélyeg papirosának struktúrája az első 2 krajcárosával és a normál kőnyomatosokéval azonos. Vízjele tehát nincs, de varratvízjel — ritkán — előfordul benne (241. ábra). Vastagsága az első 2 krajcároséhoz hasonló, többnyire 0,10—0,11 mm között mozog. Egyébként a papirosra és a papirosívre, valamint az enyvezésre a levélbélyegek alatt mondottak ezzel a bélyeggel kapcsolatban is érvényesek.

E bélyeget, mint minden azelőtt és azután Magyarországon használt újságbélyeget, fogazatlanul bocsátották forgalomba. Az újságbélyegből köztudomás szerint a kőnyomású levélbélyegekéhez hasonló próbanyomat nem készült, ezért teljes ívszéllel sem ismeretes. A kinyomtatott bélyegívet kikészítésének utolsó fázisaként körülvágták és valószínűleg néhány mm-es ívszéllel bocsátották forgalomba. A bélyegíven a képek egymástól mind vízszintes, mind függőleges irányban kb. 2,5 mm távolságra álltak. Ebből és a bélyegkép méretéből a százképes ív nyomtatott felületére kb. 20×25 cm adódik.

A bélyegeket tehát a fogazatlan ívről vágással, vagy tépéssel kellett leválasztani. E műveletet általában ollóval végezték, de nem olyan pontossággal, hogy a bélyegképet a példányok túlnyomó részén sérülés ne érte volna. Hibátlannak számít minden olyan egyébként sértetlen példány, amelynek képét bármilyen kis fehér szél szegélyezi, mégis a kívánatos szél méretének alsó határa e bélyegnél kb. 0,5 mm. Az ilyen példányok teljes értékűek. Széles szegélyű példányok ritkák, különösen, amelyek szegélye mind a négy oldalukon nagyjából egyforma széles. A 2,5 mm-nél szélesebb fehér szegélyű, tehát ívszélről származó példányok, főleg használva, igen ritkák.

Szín

Az újságbélyeget a levélbélyegekhez hasonlóan természetes festékkel nyomtatták és előírt színét színtartó festékkel keverték ki (a festékre és színekre vonatkozólag lásd a levélbélyegek Színek fejezetét is). A bélyegek megjelenését közlő rendelet szerint az újságbélyeg színe piros. A katalógusok téglavörösnek, vagy vörösnek nevezik és esetleg még egy, sötét vörösnek, vagy rikító vörösnek nevezett válfaját is megkülönböztetik. Tekintve, hogy az újságbélyeget nagy példányszámban nyomtatták, aránylag kevés színváltozata, illetve színárnyalata jött létre. Az újságbélyeg színe téglavörös, amely egyrészt több vagy kevesebb sárgát tartalmaz, másrészt sötétebb vagy világosabb árnyalatokban fordul elő. E bélyeg színfajtáinak érdekessége és értéke azonban nem annyira színösszetételétől, mint inkább külsejének a nyomókőre, illetve a festékfelhordásra visszavezethető sajátosságaitól függ.

Az újságbélyeg színei általában élénkek és három fő csoportba sorolhatók. Az első csoport aránylag kevés sárgát tartalmazó vörös színei különböző sötétségű árnyalatokban fordulnak elő. Ide tartoznak a feltételezetten az első gyártás idejéből, kellőképpen ki nem készített nyomókőről származó példányok is. Közöttük fordulnak elő e bélyeg legsötétebb példányai, amelyek bőséges festékfelrakódása a kép amúgy sem éles vonalait még elmosódottabbá, sokszor felis-

merhetetlenné tette. Ezek az újságbélyegek legjellegzetesebb és legkeresettebb, legértékesebb példányai, amelyek színére a rikító vörös elnevezés igen találó (231—232. ábra). Ebbe a színcsoportba oszthatók a későbbi gyártmányok halvány árnyalatú példányai is, amelyek között az újságbélyeg aránylag legfinomabb nyomatai találhatók és amelyek szintén értékesebbek az átlagos, közepes tónusú példányoknál. A másik, több sárgát tartalmazó szín a tulajdonképpeni téglavörös, az újságbélyeg leggyakoribb, de árnyalatokban nem változatos színe. A harmadik csoport színe tartalmazza a legtöbb sárgát, amely megkülönböztetésül vörösnarancsnak nevezhető. A három színfajta közül ez fordul elő aránylag legritkábban és árnyalatokban is szegény.

A kőnyomású újságbélyeg színei

(1 kr) *a)* vörös
b) halványvörös
c) sötétvörös (rikító vörös)
d) téglavörös
e) vörösnarancs

Ragasztóanyag

Az újságbélyegek lebélyegzése, kevés kivételtől eltekintve, a leadó postahivatalok feladata volt. Ezt azonban, bár bírság járt érte, gyakran elmulasztották, ami lehetővé tette a bélyeg újrafelhasználását. A posta e visszaélésből származó károkat vélte elkerülni, ha a bélyeget a papiros enyvezett felületére nyomtatják. Minthogy azonban az államnyomda e megbízatásnak a szóbanforgott előállítási mód külföldi szabadalma miatt nem tehetett eleget, az újságbélyeget is csak a szokásos módon nyomtatta és a levélbélyegekével azonosan enyvezte. Az újságbélyeg használatlan példányainak az enyvezése a levélbélyegekhez képest általában jobb állapotban maradt fenn. Az újságbélyeg maradékkészletének ívein általában épségben maradt meg a gumizás, ami részben e bélyegek fogazatlanságának tulajdonítható.

Forgalmi idő

Az újságbélyeg a levélbélyegekhez hasonlóan 1871. május 1-től 1876. december 31-ig volt érvényben, ami egyformán vonatkozott a kőnyomású és a könyvnyomású, egymáshoz képest tükörállású bélyegekre. A május 1-i megjelenés az újságbélyeg esetében is természetesen csak a kőnyomású bélyegre vonatkozhatott. A bélyeg felhasználásának időbeli megoszlására szintén a bélyegzések dátumainak statisztikájából lehet következtetni, de az újságbélyeg nagyobb mennyiségű példánya sem szolgáltat annyi adatot ahhoz, mint amennyi a levélbélyegekből áll rendelkezésre. A dátum pontos megállapításának lehetőségét ugyanis csökkenti, hogy bélyegzéseik csak ritkán árulják el a használat évét, túlnyomóan csak a hónapot és napot tüntetik fel, de az áztatott példányok jelentékeny hányadán egyáltalában nem állapítható meg dátum, címszalagon pedig csak elenyésző számban maradt fenn e bélyeg. Ritka tehát az e tekintetben teljes értékű példány, vagyis amelyet egyrészt évszámos

bélyegzéssel láttak el, másrészt az le is olvasható róla. Ezért, az újságbélyeg esetében szükséges, hogy forgalmának ábrázolásához mind az évszámos, mind az évszám nélküli dátumot tekintetbe vegyük (242. ábra). Az évszám nélküli dátumok felhasználása nem rejthet magában nagyobb hibaforrást, mint az 5 krajcáros levélbélyeg esetében. Az újságbélyegek mindkét fajta, évszámos és évszám nélküli dátuma egyaránt arról tanúskodik, hogy e bélyeg számbavehető forgalma 1872 áprilisánál nem tartott tovább. A júniustól decemberig terjedő hónapok éve tehát igen nagy valószínűséggel 1871, a januártól áprilisig terjedőké pedig 1872.

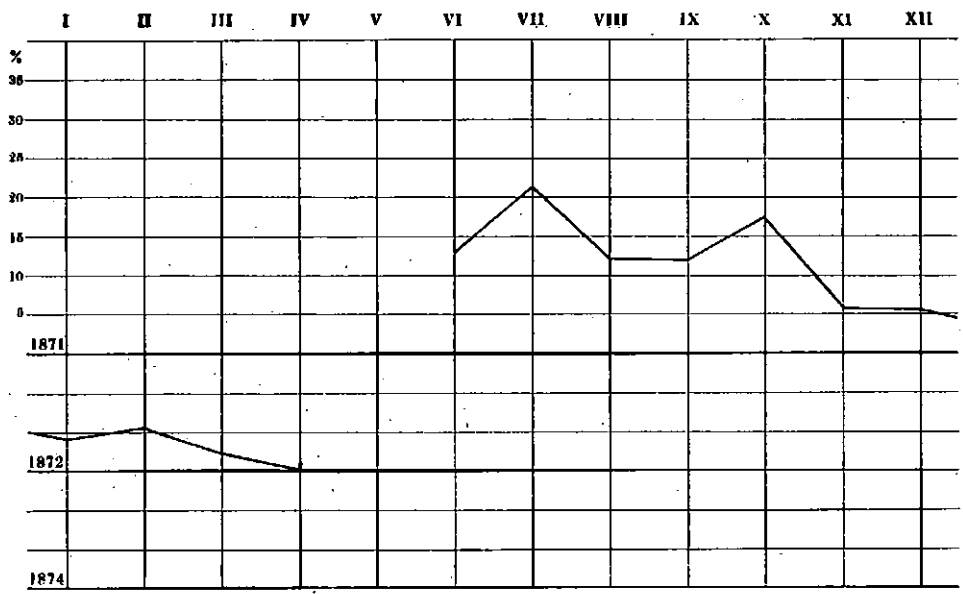

242. ábra. 154 db évszámos és évszám nélküli keltezésű példány felhasználásának megoszlása

Az újságbélyeg már júniusban általánosan használatba került és fő forgalma októberig tartott, erre az öt hónapra esett az egész forgalmának közel 80%-a. Kizárólagos forgalma is erre az időre esett, amely júliusban kezdődhetett, ugyanis a grafikonból ítélve az 1867-es újságbélyeg használata már júniusban erősen visszaesett. A kőnyomású újságbélyeg forgalma novemberben lényegesen megcsappant, majd egyre csökkent és kb. 1872 áprilisáig tartott. Forgalmának ez alakulásából lehet következtetni, hogy a végleges, könyvnyomású bélyeget novemberben kezdték általánosan használni. Az újságbélyeg-szükségletet tehát a 25 krajcáros levélbélyeghez hasonlóan egyideig a kőnyomású bélyeg fedezte. Ez a helyzet az újságbélyeg esetében több hónapig tartott. Ennek két oka is lehetett, az egyik az, hogy a könyvnyomású újságbélyeg gyártását a réznyomású levélbélyegeknél sokkal később kezdték el, a másik ok az, hogy a kőnyomású újságbélyegből a levélbélyegekhez képest aránylag sokkal nagyobb

mennyiséget gyártottak és hogy a végleges újságbélyeget ezért bocsátották a levélbélyegeknél annyival később forgalomba.

Az eddigi adatok szerint e bélyeg legkorábbi bélyegzése 1871. június 7., amelyet bizonyára rövidesen korábbi dátummal kell majd helyesbíteni. A legkésőbbi felhasználása 1874 júniusából ismeretes. Az a tény, hogy 1871 májusában használt újságbélyeg jelenleg nem ismeretes, illetve hogy csak júniusban került általános forgalomba, ez esetben sem jelentheti azt, hogy e bélyeg meg sem jelent május 1-én. Az újságbélyegre vonatkozólag is érvényesek a levélbélyegekkel kapcsolatos megfontolások. A bélyeg forgalmának ábrázolásában az 1871 augusztus és szeptember hónapokban mutatkozó csökkenés a feldolgozott adatok kis számának tulajdonítható, nagyobb mennyiségű adatokból a júliustól októberig terjedő forgalomra bizonyára nagyjából azonos szint alakulna ki.

Bérmentesítés

A hírlapok vagy folyóiratok minden egyes számát címszalaggal kellett ellátni és azon a címzett nevét, lakhelyét és szükség esetén az utolsó postahivatalt feltüntetni. Minden hírlapot külön kellett bérmentesíteni függetlenül attól, hogy az ugyanazon rendeltetési helyre szóló egyforma hírlapból álló küldemény hány számot tartalmazott. A hírlapok és a folyóiratok egy része kedvezményes

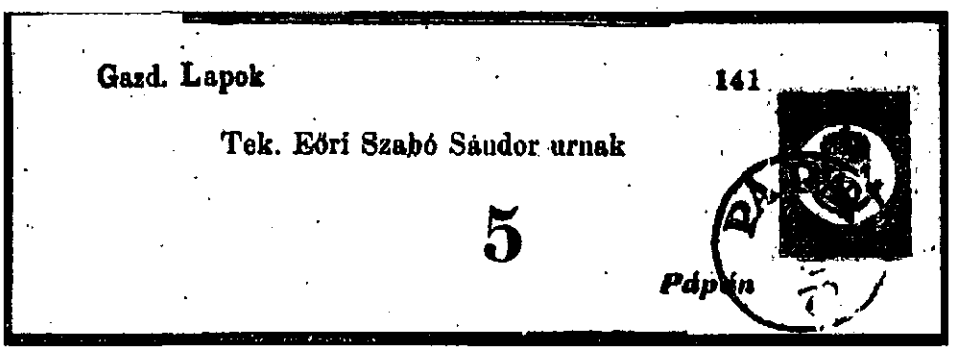

243. ábra

díjszabás alá tartozott és e küldemények bérmentesítési díjának lerovására szolgált az újságbélyeg, amelyet a címszalag címoldalára kellett ragasztani. Amint az a hírlapok és folyóiratok díjszabásából is kitűnik, a hírlapok bérmentesítése terén nem sok változatosság fordulhatott elő. E küldemények nagy része az 1 krajcáros díjtétel alá esett és tekintve, hogy minden hírlapot külön kellett bérmentesíteni, a díjat túlnyomó részben 1 db bélyeggel rótták le, míg a rendeltetési hely és fajta szerint kötegelt és lezárt csomagokban feladottak lebélyegzése a leadó hivatal feladata volt. Gyakran előfordult azonban, hogy a leadó postahivatal ezt elmulasztotta. Minthogy az újságbélyeget általában az érkezési helyen bélyegezték le és mert Ausztria belföldnek számítván az oda irányuló hírlapokat is újságbélyeggel lehetett bérmentesíteni, osztrák postahivatal bélyegzése is rákerülhetett e bélyegre (244. ábra).

A címszalag az összehajtott hírlapra húzott papirosgyűrű, vagy a hírlap címoldalára ragasztott kisebb papirossáv volt. Ez utóbbiakra felragasztott bélyeg a címkén túl a hírlapra is gyakran ráterjedt. A papirosgyűrűt a hírlap széthajtásakor általában eltépték és el is dobták. A felragasztott címkének is sokszor ez lehetett a sorsa, vagy pedig később a hírlappal együtt semmisült meg. A bélyeges hírlapok, illetve címszalagok megőrzésére általában nem álltak fenn olyan okok, mint a levelekkel kapcsolatban, ezért kivételnek tekinthető, ha ilyeneket mégis eltettek. Az olvasatlanul fennmaradt hírlapok, vagy a mégis épségben megőrzött címszalagok túlnyomó része azután a bélyegek utáni kutatások során, a bélyegek leáztatásával pusztult el. Mindezek alapján érthető, hogy a kőnyomatosok közül az újságbélyeg teljesei, a 25 krajcároséin kívül, a legritkábban előforduló objektumok.

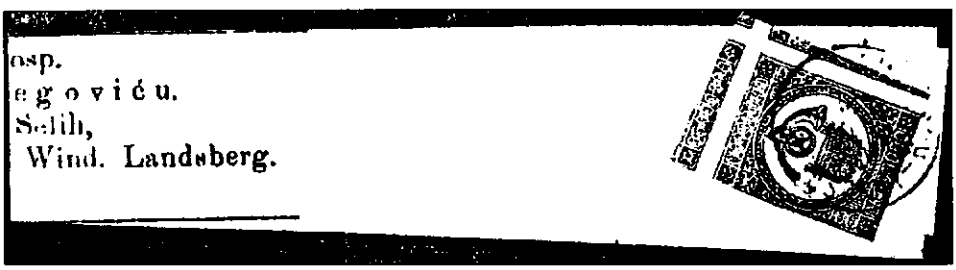

244. ábra

245. ábra

A kőnyomású újságbélyeg érvényességének tartama alatt azzal együtt kezdetben az 1867-es újságbélyeg, majd novembertől a végleges, könyvnyomású bélyeg is forgalomban volt. 1871 májusában túlnyomóan még az 1867-es kiadású bélyeget használták és csak a következő hónapban oszlott meg a forgalom a kétféle bélyeg között. A végleges újságbélyeggel együtt pedig november után még hónapokig használták a kőnyomású bélyeget. Fennállt tehát an-

nak lehetősége, hogy ezt a bélyeget akár az 1867-es, akár a könyvnyomású bélyeggel vegyes bérmentesítésben is felhasználták. Ilyen bérmentesítések azonban nem ismeretesek és amennyiben annak idején sor került volna ilyenre, az — már csak a többes bérmentesítések ritkasága miatt is — a rendkívül ritka esetek közé tartozott volna.

Összefüggések

A kőnyomatosok közül az újságbélyegből maradt fenn a legnagyobb készlet. Ennek tulajdonítható, hogy e bélyeg használatlan állapotban nem tartozik a ritkaságok közé és hogy használatlanul négyes, hatos és kilences tömbjei is fennmaradtak. Egészen más a helyzet a használt összefüggések terén. A hírlaptarifa díjtételeiből következik, hogy a hírlapokat és folyóiratokat túlnyomó részben egy bélyeggel bérmentesítették. Többes bérmentesítésre csak a díjszabás második és harmadik csoportjába tartozó lapoknál kerülhetett sor, amely-

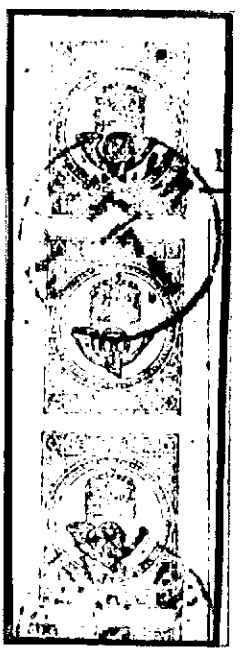

246. ábra

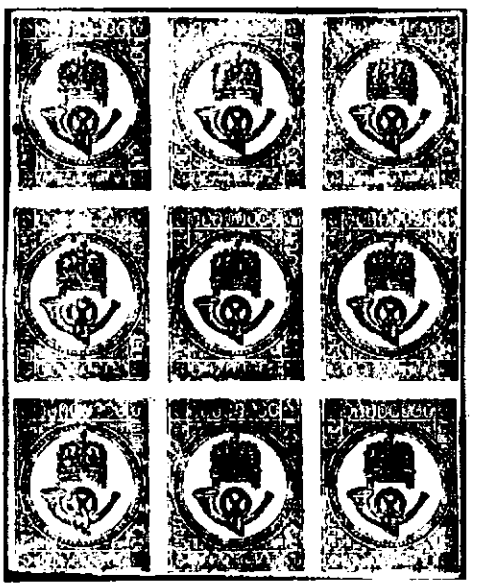

247. ábra

nyiben azok az első súlyfokozatnál nehezebbek voltak, de ez esetben még az is előfordulhatott, hogy a bérmentesítési díjat nem összefüggő példánnyal, vagy hogy nem egyetlen összefüggéssel róták le (245. ábra). Mindez érthetővé teszi az újságbélyeg használt összefüggéseinek ritkaságát. E bélyeg nagy ritkán fordul elő még kettős példányban is, ritkábban, mint a levélbélyegek bármelyik címlete. Jelenleg ismert legnagyobb összefüggése a hármassáv (246. ábra). Ezideig mindössze egyetlen használt — igen hibás, majd restaurált — négyestömbje került elő, amely azonban a háború folyamán elpusztult ritkaságok közé tartozik.

Példányszám

Az újságbélyeg példányszámáról sem maradt fenn semmiféle adat, de ennek a bélyegnek a példányszámára is következtetni lehet. A levélbélyegekkel ellentétben, e bélyeg példányszámához az államnyomda januári kimutatása nem használható fel, mert abban újságbélyegre vonatkozó adatok nem szerepeltek. Példányszámának becsléséhez az államnyomda 1871. július 19-i kimutatása és a bélyeg forgalmának időbeli megoszlását tükröző statisztika szolgál alapul. Ez adatok pontosabb eredményre vezethetnének, mint a levélbélyegek esetében, mert míg ez utóbbiak eleinte növekvő, majd csökkenő forgalma egybecsett másik két bélyegfajta – az 1867-es és az 1871-es réznyomású bélyegek – forgalmával és azzal keveredett, az újságbélyeg esetében a grafikonból leolvasható augusztustól októberig terjedő adatok kizárólagosan a kőnyomású bélyegre vonatkoztathatók. Sőt, tekintettel arra, hogy a júliusi forgalma már tetőzést mutat, a kőnyomású újságbélyeg egyedüli felhasználását már júliustól számíthatjuk. Az újságbélyeg példányszámának becslését elősegítő e körülményeket azonban ellensúlyozza az, hogy nagy példányszámához képest aránylag kevés adat áll rendelkezésre. Az államnyomda említett kimutatása szerint az 1869-es szükséglet 138 000 ív volt, míg az 1871-es szükségletet 157 101 ívre becsülték.[119] Ezekből a számadatokból, valamint a statisztikai adatok alapján, de a grafikon augusztusi és szeptemberi alacsony szintje miatt korrigálva azt, a kőnyomású újságbélyegből gyártott mennyiség 6—7 millióra becsülhető. A példányszámot ezen az úton pontosabban lehetne megközelíteni, ha sokkal több adat alapján készült grafikon állna rendelkezésre.

Az újságbélyeg különösen nem alkalmas arra, hogy előfordulásának gyakoriságából helyes következtetést lehessen a példányszámára levonni. A hírlapbélyeg, talán még a gyűjtői célra nem megfelelő, elvágott példányainak a beszámításával is ritkább, mint az 5 krajcáros levélbélyeg, amelyből pedig a hírlapbélyeg becsült mennyiségének csak egy hányadát gyárthatták. A mai gyűjtői igényeket minden tekintetben kielégítő hírlapbélyegek ritkasága, az 5 krajcáros ritkaságát lényegesen meghaladja.

119 Az államnyomdában kinyomtatott újságbélyegek száma 1871-ben 12 742 200, 1872-ben 16 427 200 és 1873-ban 6 000 000 millió db-ot tett ki. Péchy i. m. — A kőnyomású újságbélyegeket természetesen az 1871-es példányszám foglalja magában.

A RÉZNYOMATOSOK

NYOMÓFORMÁK

A Ferenc József-fejes bélyegkép eredeti metszete, valamint az értékjelzések metszetei az 1871-es végleges levélbélyegek — a réznyomatosok — számára készültek. E réznyomású bélyegek nyomólemezeihez ezek az egyképes nyomóformák szolgáltak alapul, aminthogy a kőnyomású bélyegek nyomóköveinek és a könyvnyomásúak nyomólemezeinek, illetve nyomódúcainak elkészítéséhez szintén ezekből indultak ki. A bélyegeket százas ívekben szándékoztak nyomtatni, nyomólemezeiknek tehát száz képet kellett tartalmazniuk. A nyomólemezeket galvanoplasztikai sokszorosítással és a galvánmásolatok összeforrasztásával állították elő. Miként azonban a kőnyomású bélyegek esetében a nyomókőhöz szükséges száz képet sem száz átnyomat felszúrásával állították össze, úgy a százképes réznyomóforma sem száz egyképes galvánmásolat összeforrasztásával készült. Ehelyett több egyképes galvánmásolatot forrasztottak egybe és azokat egyszerre másolták, majd az így nyert több egységből álló galvánmásolatok további összeforrasztásával és másolásával csökkentették a feladat elvégzéséhez szükséges műveleteket és ezáltal lényegesen rövidebb idő alatt végezhették azt el.

A százképes nyomóforma összeállításának menete, illetve annak lényege a fennmaradt nyomóformákból és a százas ívekben kartonlapokra nyomtatott újnyomatokból rekonstruálható. Ezekből megállapítható, hogy a százas nyomóforma összeállításához öt és tíz képből álló sávokat, illetve 20 és 50 képes tömböket forrasztottak össze és másoltak (248. ábra). Az összeállítás alapja a tízes vízszintes sor volt, amelyet két ötképes galvánmásolat összeforrasztásával állítottak elő *(a)*. A továbbiakhoz három ilyen tízképes nyomóformára volt szükség *(b)*, amelyek közül kettőt összeforrasztva *(c)* és másolva, két húszas tömbhöz jutottak *(d)*. Ez utóbbiakat a harmadik tízképes másolattal ötvenképes nyomóformává forrasztották össze *(e)*, amelyet tovább másolva és összeforrasztva, hozták létre a százképes nyomóformát. Ez a nyomóforma domborképű volt, amelyről ugyancsak galvánmásolással készült az első mélyképű százas nyomóforma, a *százképes eredeti*. A nyomólemezhez vezető következő lépésként a százképes eredetiről végzett másolással domborképű lemezt készítettek, végül pedig ennek másolataként állították elő a mélyképű százas *nyomólemezt*.

A tízes vízszintes sor felének megfelelő, ötképes nyomóforma összeállítása címletenként nem volt egyforma, de lényegében, feltehetően, a következőképpen történt: a mélyképű lemez domborképű másolatáról három mélyképű lemezt másoltak, amelyek közül kettőt összeforrasztottak; e kettős lemez

domborképű másolatáról pedig két mélyképűt készítettek, amelyeket a fennmaradt egyképes mélyképű lemezzel forrasztva össze, állították elő az ötképes nyomóformát. A tízképes nyomóformát a 10, 15 és 25 kracjáros esetében, a bélyegek ismertetőjeleiből következtetve, két azonos ötképes galvánmásolat összeforrasztásával állították elő. A két ötképes sorozat közös eredetét két-két képük egyezése és az öt-öt képnek mindkét sorozaton azonos sorrendje bizonyítja. Az ötös sorozatok azonossága ellen ez ideig a 2 és a 3 krajcáros esetében sem szól semmi, de az 5 krajcáros két ötös sorozatának képsorrendje eltér egymástól. E címlet tízes vízszintes sorában ugyanis, a 3. bélyeg nem a 8., hanem a 9. bélyeggel egyezik, a 4. bélyeg pedig nem a 9., hanem a sor 8. bélyegével.[120] A levélbélyegek százképes nyomóformájának összeállítása címletenként még annyiban különbözhetett egymástól, hogy az ötvenképes lemez forrasztásához a tízképes és a két húszképes galvánmásolatot különböző sorrendben illeszthették össze. A bélyegképek ismertetőjeleiből, illetve azok ismétlődésének rendjéből arra lehet következtetni, hogy a 2 és az 5 krajcárosnál 20+10+20, a 25 krajcárosnál pedig 10+20+20 volt a sorrend. A százképes nyomóforma összeállításának rekonstrukciójával kapcsolatban nem szabad megfeledkezni arról, hogy valamely nyomóforma megismétlése két menetből állt; mélyképű lemezből először domborképű készült, majd a domborképűből kapták meg a megismétlendő mélyképű lemez mását. A százképes nyomóforma összeállításához szükséges forrasztásokat csak mélyképű másolatokon végezhették el.

A két összeforrasztott ötvenképes galvánmásolatról készült százas domborképű lemezen majd a százképes eredetin végezték el a szükséges javításokat, midőn egyes vonalak metszésének javítására is sor került. E javítások száma és fajtája címletenként változott és azok részben, mint a bélyegkép ismertetőjegyei jelentkeznek. E javításoktól megkülönböztetendők a nyomólemeznek hasonló, nemrég felfedezett metszetjavításai, amelyek ismertetésére a bélyegképpel kapcsolatban kerül sor (254–257. ábra). A nyomólemezek megfelelő minőségben csak bizonyos számú nyomást bírtak el és a bélyegekhez általában szükséges példányszámot tekintve, egy-egy címlethez több nyomólemezre volt szükség. A nyomólemezek élettartamát lényegesen növelhették, ha felületüket galván úton acélbevonattal látták el, amit feltehetően a réznyomatosok esetében is alkalmaztak. Acélbevonat nélküli nyomólemez csak mintegy 1000–2000 nyomást bírt volna el, ez esetben tehát még a 25 krajcáros kinyomtatásához is több nyomólemezre, az 5 krajcároshoz pedig néhány száz lemezre lett volna szükség. Acélbevonattal ellátott nyomólemezek esetében azonban a 25 krajcároshoz talán egy nyomólemez is elegendő volt, de a többi címlethez természetesen ilyenekből is többre, az 5 krajcáros kinyomtatásához pedig így is sok nyomólemezre volt szükség. Az újabb és újabb nyomólemezeket a százképes eredetiről készült domborképű lemez galvánmásolásával állították elő. Bizonyos számú másolás után azonban e domborképű lemez is használhatatlanná vált és a további nyomólemezek készítéséhez a százképes eredetiről újabb domborképű lemezt kellett másolni. Ugyanígy, a százképes

120 Orbán Ferenc Az 1871-es kiadás fogazása című tanulmányában (megjelent a Filatéliai Szemle 1968. júliusi számában) e szabálytalanságot azzal magyarázta, hogy a már kész, összeforrasztásra váró két azonos összetételű ötképes galvánmásolat közül az egyiken, forrasztások helyén keletkezett törések újraforrasztásakor, két képet felcseréltek és a két nyomóformát ezután forrasztották össze: 12435+12345

eredeti nagy példányszám, vagyis igen sok nyomólemez, illetve sok domborképű lemez készítése után szintén elhasználódott és abból is újat kellett készíteni. Ez esetben az első százas domborképű lemezhez kellett visszanyúlni. Erre azonban acélbevonat alkalmazása esetében még az 5 krajcárosnál sem kerülhetett sor, mert e címlet kb 60 milliós példányszámát kereken 60 lemezzel kinyomtathatták, amihez 6 db százas domborképű lemez is elég volt. E 6 db lemez másolását pedig egyetlen százképes eredeti is épségben elbírhatta.

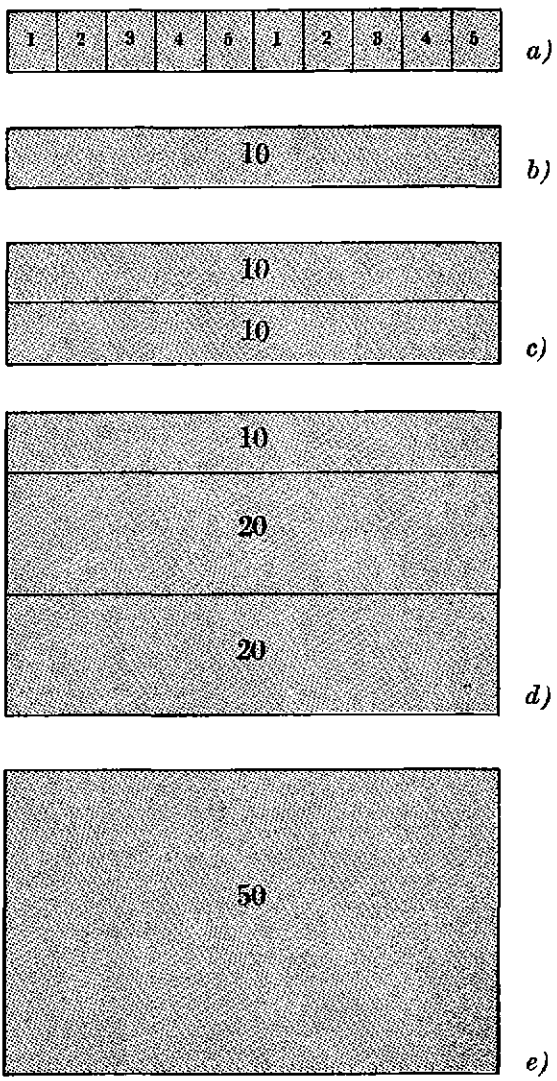

248. ábra

A százképes nyomóformákon a bélyegképek egymástól való távolsága meglehetősen egyenletes volt, mind vízszintesen, mind függőlegesen 2½ és 3 mm között váltakozott.

A réznyomású bélyegek mindegyik címletéből fennmaradt egy-egy százképes eredeti, egy-egy százas domborképű és egy-egy nyomólemez.

BÉLYEGKÉP

Az 1871-es levélbélyegek rézmetszetének rajzát, annak finom vonalait a réznyomású bélyegek sokkal tökéletesebben reprodukálták, mint a kőnyomatosok és a réznyomásnak köszönhető mélységbeli árnyalataikkal szépségben messze felül is múlják azokat. Ez azonban általános megállapítás és nem minden réznyomású bélyegre egyformán vonatkozik. Szépség tekintetében ugyanis, lényegesen különböző példányokat találhatunk közöttük. Legszebbek az értékjelzés nélküli próbanyomatok, amelyek szépségét és finomságát az olyan korai

249. ábra

nyomólemezekről származó bélyegek közelítik meg legjobban, amelyekről még nem készült sok nyomat, de általában hasonló szépségűek a kartonlapokra nyomtatott újnyomatok is. A bélyegkép kiváló reprodukálásának természetesen még a nyomólemeznek a nyomtatáshoz történt gondos elkészítése is feltétele volt. A kifogástalan élességű nyomatokat leginkább a nyak alapjának meg nem szakított vonala, a címerek színezését jelző vonalkázások jelenléte és a szakáll vonalainak finomsága jellemezheti (249. ábra). Nagyjából a rajz e részleteiről lehet a nyomatok élességének különböző fokát megítélni. A nyomólemezek elhasználódása következtében és annak arányában romlott azután a nyomatok minősége, a vonalak élessége csökkent, egyes vonalak eltűntek a képről, vagy pedig egybeolvadtak. Ez utóbbi hiba legjobban az értékjelző táblák vízszintes vonalkázásán figyelhető meg, különösen a sűrűn vonalkázott címleteken, mint amilyenek a 10 és a 15 krajcáros.

A réznyomatosokon minden, a réznyomtatással járó hiba, vagy sajátosság előfordulhatott, amelyek részben a nyomóformák készítéséhez fűződtek, részben a kész nyomólemezeken, vagy pedig a nyomtatással keletkeztek. A bélyegképen felfedezhető, a nyomóformák készítésével kapcsolatos, ugyanazon íven ismétlődő hibáknak — a réznyomású bélyegek *ismertetőjeleinek* — a leírására külön, a fejezet végén ábrázolásukkal együtt kerül sor. Előbb a kész nyomólemezeken, vagy a nyomtatás folyamán létrejött rendellenességekről lesz szó. Ezek közé tartoznak a réznyomatosoknak olyan jellegzetességei is, amelyek tulajdonképpen szintén rontják a bélyeg szépségét, de amelyek filateliai szempontból érdekessé és szélsőséges esetekben igen értékessé is tehetik e bélyegeket. Ilyen értelemben e különlegességeknek már a szépségéről is beszélhetünk.

A nyomóformák ki nem javított sérülései, hibái a legkülönfélébb formákat vehették fel (250-253. ábra). A bélyegképen végig futó színes vonal, vagy

250. ábra. Az ív 45. bélyege

251. ábra. Az ív 55. bélyege

vonalak a nyomólemezen ejtett karcolások nyomai. A 10 és a 15 krajcáros bélyegeknek a nyomólemezükön javított képei is ismeretesek.[121] A 10 krajcáros lemezének egyik képén — az ív 30. bélyegén — a jobb oldali rozetta alsó felét és alsó indavégződésének érvonalait metszették újra (254. ábra). A 15 krajcáros lemezén több, szintén szélső képet javítottak. Az ív 41. bélyegén átjavították a fejet és a gyöngykeret felső felén a gyöngyszemek árnyékolását, ezen kívül más kisebb javításokat is végeztek a képen, de e bélyeg sérült bal alsó sarkára nem terjedt ki a javítás (255. ábra). A 61. bélyegen a szemet, a hajat, a szakállt, a babérkoszorút és a nyak alapvonalát javították át (256. ábra). Az ív 70. bélyegén a jobb oldali kerek táblát metszették újra (257. ábra).

A festékezéssel, a nyomólemezek elégtelen letörlése következtében színes foltok kerülhettek a képre, amelyek néha a képközökre is ráterjedtek (258. ábra). Ha a festékfelhordás után a nyomólemezt bár egyenletesen, de anélkül

121 Visnya Sándor felfedezése

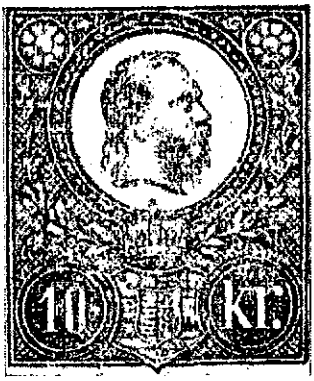

252. ábra

253. ábra

254. ábra

255. ábra

256. ábra

257. ábra

258. ábra

törülték le, hogy a festéket teljesen eltávolították volna a felületéről, a kinyomtatottí vek papirosa színes árnyalatot kapott, tehát a bélyegkép fehér felületei is megszíneződtek. A papiros ilyen megszíneződése különböző fokú lehetett, de többnyire halvány árnyalatú volt. Feltűnően színes papirosú bélyegek ritkán fordulnak elő. A nyomóformák készítésére vezethetők vissza a bélyegek képközeiben előforduló, csúcsban végződő széles színes sávok, a nyomóformák for-

259. ábra

260. ábra

261. ábra

rasztási nyomai (259-260. ábra). E forrasztásokat nem simították ki kellőképpen és ezáltal maguk is festékfogó nyomófelületekké váltak. Leginkább a 15 krajcároson fordulnak elő. A 259. ábra 3 krajcárosának másik különlegessége a két kerek tábla élesen elhatárolható felső és alsó része, amelyeken a színes vonalkázásnak kétféle tónusa különböztető meg. A réznyomású bélyegek nem éppen gyakran előforduló, de jellegzetes példányai a festékhiányos nyomatok is, amelyeken a festékréteg a rajz színezendő felületeit nem fedte be teljesen, hanem fehér vonalak, sávok szakították meg folytonosságukat (261. ábra).

A réznyomatosok egyik különlegességét aráncos papirosra történt nyomtatás hozta létre. A nyomtatással összepréselődött és a ragasztó anyaggal is rögzített, az ív egy, vagy több bélyegére kiterjedő ráncok kettős papirosrétege csak a bélyegek leáztatásával simulnak ki. A kisimult helyen a bélyeg papirosának keskeny sávja, minthogy ott nem érte a nyomóforma, illetve festék, fehér maradt és a bélyegképet megszakítja. E sáv többnyire kb 1 mm széles, vagy ennél is keskenyebb, de nagy ráncok esetében jóval szélesebb, 3—4 mm-ig terjedő sávok maradtak fehéren, amelyek a réznyomatosok leglátványosabb különlegességei közé tartoznak (262. ábra).

262. ábra

A réznyomatosok nyomtatásakor keletkezett különlegességek egy másik fajtája a *kettősnyomat*, amely általában éppen a ráncos papirosnak köszönhette létét. A nyomólemez ez esetben a papiros rászorításakor annak felületét kétszer érte, amelyek közül azonban az első érintkezés csak felületes volt, tehát gyengébb nyoma maradt és a tulajdonképpeni nyomathoz képest eltolódott. Az ilyen nyomatot álkettősnyomatnak is nevezik.

Az eltolódás általában vízszintes irányú, függőleges eltolódás csak nagy ritkán fordul elő. A réznyomatosok kettősnyomata tehát ugyanazon nyomtatás folyamán keletkezett két nyomat. A két nyomat közötti távolság nem egyforma, hanem széles határok között mozog. A kettősnyomat a bélyegképnek csak egy részére, vagy az egészre is kiterjedhet és az első nyomat intenzitása is különböző fokú lehet. A nyomat kettőssége általában a keretvonalakon, a profilon, a korona keresztjén és az értékjelzéseken a legfeltűnőbb. A kettősnyomatok értéke a két nyomat távolságától, az első nyomat viszonylagos intenzitásától és attól is függ, hogy a kettősség a bélyegképnek milyen nagy részére terjed ki. A kettősnyomatok átlagos értékeléséhez a kb. 0,2 mm-nyi eltolódás vehető alapul, az ennél lényegesen kisebb eltolódások sokkal kevesebbet, a ritkán előforduló nagyobbak pedig aránytalanul többet érnek. Előfordulnak olyan kettősnyomatok, amelyek eltolódása a 0,5 mm-t is lényegesen meg-

haladja (263. ábra). Az ilyenek is a réznyomatosok legfeltűnőbb és legkívánatosabb különlegességei közé tartoznak. A kettősnyomatok értéke a felsorolt tényezőkön kívül természetesen még a címlettől is függ, de előfordulásuk címletenkénti aránya nem azonos a címletek normál előfordulási arányával. Leggyakoribb az 5 és a 15 krajcáros kettősnyomata, ezeknél ritkábbak a 3 és a 10 krajcárosé, továbbá a 2 krajcárosé, míg a 25 krajcáros kettősnyomata, különösen ennek nagy eltolódású kettősnyomata rendkívül ritka. Ritkán, normál nyomatokkal összefüggő kettősnyomatok is, és még ritkábban, kettősnyomatok összefüggő példányai is előfordulnak.

A réznyomású bélyegképeknek *ívszínátnyomata is* előfordul, amely a kép

263. ábra

egyes részeinek szakadozott vonalú nyoma. Előfordulásuk nem is túlságosan ritka, de többnyire annyira csekély az átnyomatok intenzitása és kiterjedése, hogy könnyen elkerüli figyelmünket. Értékük, az átnyomat intenzitásától és kiterjedésétől függ.

A réznyomású bélyegkép átlagos mérete valamivel kisebb, mint a kőnyomatosoké. Szélessége túlnyomóan 19 mm, vagy ennél valamivel kevesebb. Ritkán lépi túl a 19 mm-t, vagy közelíti meg a 18½ mm-t, illetve süllyed ez alá. A bélyegkép magassága a példányok túlnyomó hányadán 22½ és 23 mm között mozog, de ritkán éri el a 23 mm-t és ugyancsak ritkán közelíti meg a 22 mm t.

A RÉZNYOMATOSOK ISMERTETŐJELEI

A nyomóformák készítéséhez fűződnek az ívek függőleges oszlopaiban ismétlődő képhibák, vagy foltok. Ezek a galvánmásolások alkalmával keletkezett hibák nyomai, amelyek éppen ezért, a százképes nyomóforma készítésének rekonstrukciójához is útbaigazításul szolgálhatnak. A réznyomatosok ez *ismertetőjelei* közül azokat, amelyek valamelyik függőleges oszlopra jellemzőek, vagyis annak mindegyik bélyegén rajta vannak, ábrázolással és leírásukkal ismertetjük. Az ív felső felének egy-egy bélyegképére rákerült és az ív alsó

felének ugyanazon helyén ismétlődő ismertetőjeleknek csak a leírása következik. Ez utóbbi ismertetőjelek a százképes nyomóforma készítésében a galvánmásolások utolsó menetének, az 50 bélyegképes másolásnak a bizonyítékai, de kölcsönös elhelyezkedéseik alapján, esetenként még többet is elárulhatnak a nyomóformák készítésének menetéből.

Alábbi ismertetésükben e páros jelekhez soroltam azokat a jeleket is, amelyek nemcsak kétszer, hanem négyszer, vagy hatszor fordulnak elő az íven — ugyancsak az ív felső és alsó felének azonos helyein — továbbá azokat a jeleket is, amelyek ismétlődése szabálytalan (pl. a 2 krajcáros *k*, *m* és *q* jelei). A képekről lemaradt, vagy szabálytalanul ismétlődő jelek magyarázatához tekintetbe kell venni, hogy az ismertetőjelek, miként a bélyegkép bármely más egyéb részlete is, a festékezéstől, a nyomtatástól függően erőteljesebben, vagy halványabban látszanak, a rajz szomszédos részletével egybeolvadnak, vagy egyes nyomatokon esetleg teljesen hiányozhatnak is.

Alábbi ábrázolásukban és leírásukban a függőleges oszlopokban ismétlődő jeleknek nagybetűk a jelzésük. Ez ismertetőjelek egy része csak egyetlen oszlopban ismétlődik, de vannak olyan jelek is, amelyek két, vagy több oszlopban is ismétlődnek. Másszóval, egyes oszlopokban csak a saját ismertetőjeleik fordulnak elő, de vannak olyan oszlopok is, amelyeknek más oszlopokkal közös ismertetőjelei is, vagy csakis ilyen közös ismertetőjelei vannak. Az ilyen szempontból különböző jeleket különböző betűk is jelzik. Az ívenként csak kétszer, esetleg négyszer, vagy hatszor előforduló ismertetőjeleknek kisbetűk a jelzésük. Némelyik oszlop képeinek, — illetve több oszlop képeinek közösen — nemcsak egy, hanem több ismertetőjele van. Ez esetben a különböző jelek ugyanazon nagybetű alá tartoznak és azokat index különbözteti meg egymástól. Mindez vonatkozik a kisbetűs ismertetőjelekre is. Az ismertetőjelek leírása előtt, tájékoztatásul, a bélyegkép részeinek a kőnyomatos típusoknál már ismertetett számozása áll. A leírást követő zárjelben levő római számok az ismertetőjelet tartalmazó oszlopok sorszámát, az arab számok pedig a párosan előforduló jelek ívhelyét jelentik. Valamennyi ismertetőjelet címletenként összesítve, az ív 100 bélyegét jelző tábla tünteti fel, amely az ábrázolt és leírt jelek elhelyezkedéséről nyújt pontos áttekintést (264-269. ábra).[122]

122 A réznyomatosok utolsó nyomólemezéről nyomtatott ívek bélyegképeit Visnya Sándor tanulmányozta. Az ábrázolt és leírt ismertetőjelek — alább felsorolt kivételektől eltekintve — az ő megállapításai. Úgy szintén az egyes címletek ismertetőjeleinek táblázatos összefoglalási módját is tőle vettem át. Visnya Sándor, amint írta, e táblázatokhoz dr. Vasváry Ernőnek (a Magyarország postabélyegei 1850—1914 c. művében, a Filatéliai Szemle 1963 áprilisi és májusi számaiban) az 1874-es és 1881-es bélyegekkel kapcsolatban alkalmazott hasonló módszerét vette mintául.

Az 5 krajcáros ismertetőjelei közül a b_1 és az *ab* jeleket Orbán Ferenc, valamint J. Palmans állapították meg. A *a*, *e*, *l*, *t*, u_1, *aa*, *ag* és ah_2 jelek J. Palmans megállapításai.

Az 5 krajcáros ismertetőjeleivel és lemezösszeállításával Orbán Ferenc részletesen foglalkozott, l. a 120. lábjegyzetet és az ott idézett tanulmányát. J. Palmans a kutatási eredményeit a Nederlandsch Maandblad voor Philatelie 1968 júliusi számában tette közzé (DE 5-KREUZER-KOPERDRUKZEGEL — uitgifte 1871 — VAN HONGARIJE Typering aan de hand van de plaatreconstructie). Tanulmánya, Magyarország 1871-es 5 krajcáros réznyomású bélyegének lemezösszeállítása címen a Filatéliai Szemlében (1968) jelent meg. J. Palmans e tanulmányában oszlopismertetőkön és páros ismertetőjeleken kívül, egy-egy ívhelyre érvényes ismertetőjeleket is bemutatott, amelyek a pontos ívhelymeghatározásra is alkalmasak.

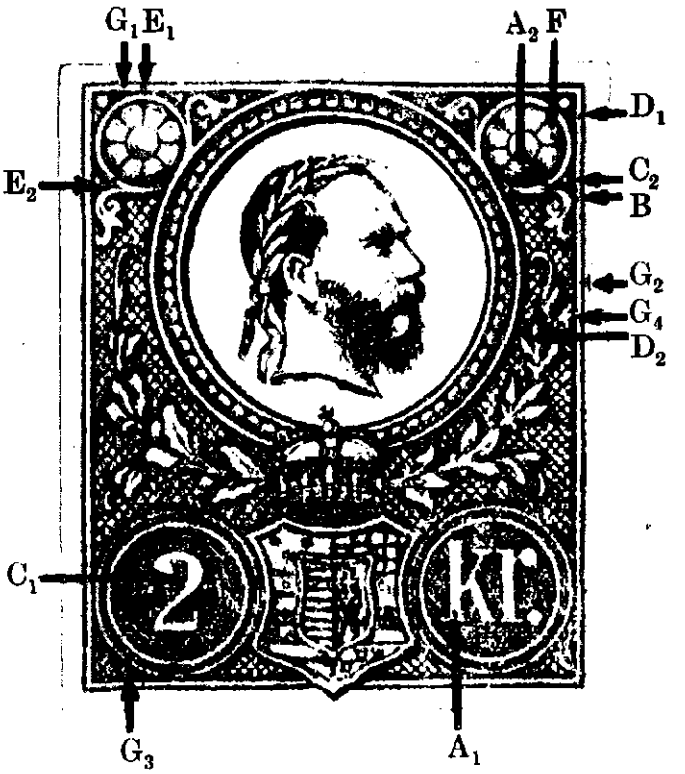

A_1 4. A *k* betű törzsének talpvonala felett színes folt. (I)

A_2 5. A jobb oldali rozetta alsó indavégződésének elágazásánál színes pont. (I)

B 1. A jobb oldali belső keretvonalon, a felső saroktól 4 és $4\frac{1}{2}$ mm-nyire, egy-egy színes folt; a 17. és 67. bélyegen nem látszik. (II, VII)

C_1 4. A 2-es számjegy kezdőpontjának és hajlatának színes szélén egy-egy fehér folt. (V, X)

C_2 5. A jobb oldali rozettát övező inda színes szélét, az alsó elágazás felett, fehér folt szakítja meg. (V, X)

D_1 1. A két jobb oldali keretvonal között, a felső saroktól 1 mm-nyire, vonalszerű színes folt. (V)

D_2 6. A babérág felső, hármas levéltagjának középső levelében színes folt. (V)

E_1 1. A felső belső keretvonalon, a bal saroktól $2\frac{1}{2}$ mm-nyire, színes folt; a folt terjedelme az oszlopban bélyegenként változik. (VI)

E_2 5. A bal oldali rozettát övező indában, az 5. sziromnál, színes folt; a 16. és 46. bélyegen nem látszik. (VI)

F 5. A jobb oldali rozetta 2. szirmában színes folt; a 17., 47., 57. és 67. bélyegen nem látszik. (VII)

G_1 1. A felső keretvonal belső szélén, a bal saroktól 1½ mm-nyire, színes foltocska; a 19. bélyegen nem látszik. (IX)

G_2 A jobb oldali keretvonal mellett, a felső saroktól 7—8 mm-nyire, vonalszerű színes folt. (IX)

G_3 4. A bal oldali kerek tábla külső körén, a bal alsó körnegyedben, színes folt; a 49. bélyegen nem látszik. (IX)

A IV. oszlop néhány bélyegén is előfordul.

G_4 Az alaphálózat a babérág felső levéltagja és a keretvonal között hiányos. (IX)

a 1. A két alsó keretvonal között, a címertalptól balra, ferde színes vonal. (11, 21, 41, 61, 71, 91)

b_1 1. A két keretvonal között, a bal felső sarokban, színes foltocska. (21,71)

b_2 4. Az *r* betű utáni pontban színes folt. (21, 71)

c_1 2. A bal oldali 2. gyöngyszemben színes vonal. (31, 81)

c_2 2. A nyak hátsó vonala és a babérkoszorú lecsüngő szalagja között színes folt. (31, 81)

d 2. A külső fehér körben, a bal oldali 9. gyöngyszemnél, színes folt. (2, 22, 32, 52, 72, 82)

e 2. A jobb oldali 3. gyöngyszemben színes folt. (13, 43, 63, 93)

f 1. A két keretvonal, a jobb felső sarkon sérült. (33, 83)

g 1. Vízszintes színes vonalak a felső keretvonal felett. (43, 93)

h 2. A jobb oldali 20. gyöngyszemben színes folt. (14, 64)

i 2. A gyöngykeret színezése, a bal oldali 4. gyöngyszemtől a jobb oldali 3. gyöngyszemig terjedő szakaszon, hiányos. (24,74)

j 4. A *k* betű bal szélén, alul, színes folt. (15, 65)

k 1. A két jobb oldali keretvonal között, a felső saroktól ½ mm-nyire, ferde színes vonal. (8, 78, 98)

l_1 4. A bal oldali kerek tábla és a belső kör között, a jobb alsó körnegyedben, színes folt. (29, 79)

l_2 5. A bal oldali rozetta 5. szirmában színes folt. (29, 79)

m 4. A bal oldali kerek tábla és a belső kör között, a jobb felső körnegyedben, színes pont. (29, 59, 69,)

n 2. A kerek mezőben, a fej mögött és jobb oldalon a 11.—13. gyöngyszemek magasságában, függőleges színes vonalak. (39, 89)

o 2. A kerek mezőben, a fej mögött a 15. gyöngyszem magasságában, színes folt. (49, 99)

p 3. A címerpajzs belső keretvonalában, Szlavónia címerének középső mezőjénél, fehér folt. (10, 30, 40, 60, 80, 90)

q 4. A bal oldali kerek mező belső körében, a bal felső körnegyedben, fehér vonal. (10, 30, 60, 70)

r 2. A belső körön, a jobb oldali 3. gyöngyszem alatt, színes pont. (30, 80)

s_1 5. A bal oldali rozetta 2. szirmát színes folt takarja. (50, 100)

s_2 5. A bal oldali rozetta 3. és 4. szirmában színes folt. (50, 100)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
A	B d			CD	E	BF	k	G	C pq
A a	B	e	h	CD j					C
A ab	B d			CD	E	BF		G lm	C pqr
A c	B d	f		CD	E	BF		G n	C p
A a	B	eg		CD		B		o	C s
A	B d			CD	E	B		G m	C pq
A a	B	e	h	CD j	E			G m	C q
A ab	B d		i	CD	E	BF	k	G	C pr
A c	B d	f		CD	E	BF		G n	C p
A a	B	eg		CD	E	BF	k	G o	C s

264. ábra. A 2 krajcáros ismertetőjeleinek elhelyezkedése az íven

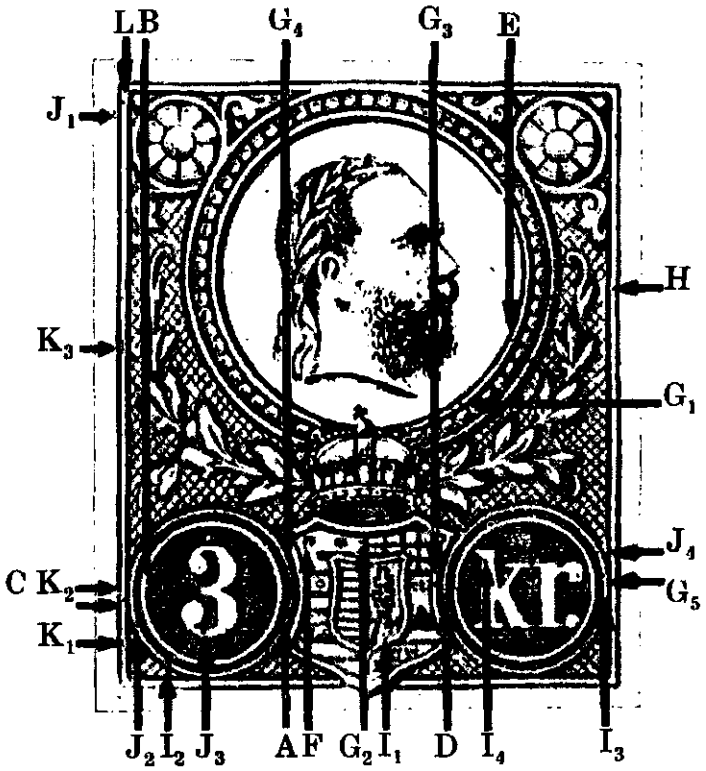

A 4. A bal oldali kerek mező belső körén jobb oldalon, a vízszintes átmérő alatt, színes pont. (I)

B 4. A bal oldali kerek tábla széle bal oldalon, a vízszintes átmérő vonalában, megszakad. (II, IV, VII, IX)

C 1. A bal oldali keretvonal, az alsó saroktól 3½ mm-nyire, egy ponton megszakad. (II. IV)

A VII. oszlop bélyegein is többnyire előfordul.

D 4. A jobb oldali kerek mező két körét bal oldalon, a vízszintes átmérő vonalában, színes folt köti össze. (II)

E 2. A gyöngykeret és a külső kör között, a jobb oldali 20. és 21. gyöngyszem között, két színes pontocska. (III, V, VIII, X)

F 3. Dalmácia címerében, a bal felső leopárdfej alatt, színes pontocska. (IV, IX)

G_1 2. A gyöngykeretet a belső körrel, a jobb oldali 26. gyöngyszemnél, színes vonal köti össze és e vonal felett a belső körön is színes vonalka. (V, X)

G_2 3. Dalmácia címermezőjében, a címerpajzs felezővonalán, ferde színes vonal. (V, X)

G_3 3. A címerpajzs külső keretvonalának belső szélén, Erdély címerének felső mezőjénél, színes folt. (V, X)

G_4 4. A bal oldali kerek mező két köre között jobb oldalon, a vízszintes átmérő felett és alatt, színes foltocskák. (V, X)

G_5 4. A jobb oldali kerek mező belső körének külső szélén jobb oldalon, a vízszintes átmérő felett, színes pont. (V, X)

H 6. Az alaphálózat, a babérág felső nyúlványától jobbra, hiányos. (V)

I_1 3. Magyarország címere középső halmának alsó részében színes pont. (VII)

I_2 4. A bal oldali kerek mező két köre között, a bal alsó körnegyedben, színes folt. (VII)

I_3 4. A jobb oldali kerek mező két köre között jobb oldalon, a vízszintes átmérőn, színes pont. (VII)

I_4 4. A *k* betű törzsének felső részében színes pont (VII)

J_1 1. A bal oldali keretvonal mellett a felső saroktól 1 mm-nyire, függőleges színes vonal. (VIII)

J_2 4. A bal oldali kerek mező belső körének külső szélén, a bal alsó körnegyedben, színes foltocska. (VIII)

J_3 4. A 3-as számjegy belső szélén, alul, színes folt. (VIII)

J_4 4. A jobb oldali kerek mező két köre között, a jobb felső körnegyedben, színes pontocska. (VIII)

K_1 1. A bal oldali két keretvonal között, az alsó saroktól 1½ mm-nyire, függőleges színes vonal. (IX)

K_2 2. A bal oldali két keretvonal között, az alsó saroktól 3 mm-nyire, színes folt. (IX)

K_3 1. A bal oldali két keretvonal között, az alsó saroktól 12½ mm-nyire, függőleges színes vonal. (IX)

L 1. A két bal oldali keretvonal között, a felső saroktól ¾ mm-nyire, színes pontocska; a 20. és 70. bélyegen nincs rajta. (X)

a 1. Az alsó keretvonal, a jobb saroktól 6 mm-nyire, megszakad. (11, 61)

b 1. A jobb oldali keretvonal belső szélén, a felső saroktól 6½ mm-nyire, színes pont. (41, 91)

c 2. A gyöngykeret belső szélén, a jobb oldali 26. és 27. gyöngyszem között, színes folt. (2, 52)

d 1. A bal oldali keretvonal mellett, az alsó saroktól 5 mm-nyire, ferde színes vonal. (24, 74)

e 1. A felső belső keretvonal, a bal saroktól 1 mm-nyire, megszakad. (44, 94)

f 4. Az *r* betű ágának kerek végződésében színes pontocska. (25, 75)

g 1. A jobb oldali keretvonal mellett, az alsó saroktól 3½ mm-nyire, színes vonalka. (35, 85)

h 5. A bal rozetta magjában színes pont. (26, 76)

i 3. Szlavónia címerének alsó fehér pólyájában színes pontocska. (37,87)

j 4. A *k* betű alsó szárában színes pont. (47, 97)

k 4. A bal oldali kerek tábla szélén jobb oldalon, a vízszintes átmérő felett, színes pontocska. (38, 88)

l 3. Magyarország címerének keretében, a 7. pólya mellett, színes folt. (9, 59)

m 1. A felső keretvonal felett, a bal saroktól 5 mm-nyire, vízszintes színes vonal. (49, 99)

n 1. A felső keretvonal belső szélén, a bal oldali 1. gyöngyszem felett, színes folt. (30, 80)

o 1. A keretvonal bal alsó sarka nyitott. (40, 90)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
A	BCD c	E	BCF	EGH		B(C)I	EJ	BFK l	EGL
A a	BCD	E	BCF	EGH		B(C)I	EJ	BFK	EG
A	BCD	E	BCF d	EGH f	h	B(C)I	EJ	BFK	EGL n
A	BCD	E	BCF	EGH g		B(C)I i	EJ k	BFK	EGL o
A b	BCD	E	BCF e	EGH		B(C)I j	EJ	BFK m	EGL
A	BCD c	E	BCF	EGH		B(C)I	EJ	BFK	EGL
A a	BCD	E	BCF	EGH		B(C)I	EJ	BFK	EG
A	BCD	E	BCF d	EGH f	h	B(C)I	EJ	BFK	EGL n
A	BCD	E	BCF	EGH g		B(C)I i	EJ k	BFK	EGL o
A b	BCD	E	BCF e	EGH		B(C)I j	EJ	BFK m	EGL

265. ábra. A 3 krajcáros ismertetőjeleinek elhelyezkedése az íven

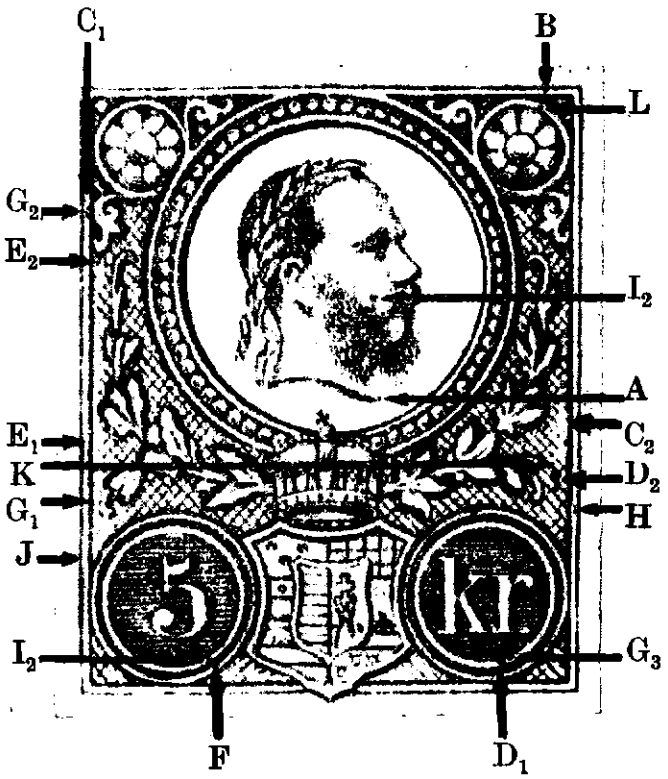

A 2. A kerek mezőben, a nyak alapvonalának jobb szélén, színes pont. (I. IV, VI, VIII)

B 1. A felső keretvonal belső szélén, a jobb saroktól 1½ mm-nyire, színes pontocska. (I, VI)

C_1 1. A két bal oldali keretvonal között, a felső saroktól 4,5 mm-nyire, színes pontocska. (I)

C_2 6. Az alaphálózat, a jobb oldali keretvonal és a babérág között, hiányos. (I)

D_1 4. A jobb oldali kerek tábla és a belső kör között, az *r* betű alatt, színes vonalka. (II, III, VII, IX)

D_2 6. Az alaphálózatban, a babérág vízszintesen elágazó levéltagjától jobbra, hangjegyalakú színes folt. (II, III, VII, IX)

E_1 Az alaphálózat, a bal oldali keretvonal és tölgyág között, hiányos. (II, VII)

E_2 6. Az alaphálózatban, a bal oldali rozetta alsó indavégződése alatt, ehhez tapadó két színes vonal. (II, VII)

F 4. A bal oldali kerek mező belső körén, a jobb alsó körnegyedben, színes pont. (II)

A VII. oszlopban rendszertelenül fordul elő.

G_1 1. A bal oldali belső keretvonalon, az alsó saroktól 7,5 mm-nyire, színes folt. (III, IX)

Kisebb terjedelemben a VII. és a II. oszlop néhány bélyegén is előfordul.

G_2 1. A bal oldali belső keretvonalon, a felső saroktól 4,5 mm-nyire, két színes foltocska. (III, IX)

G_3 4. A jobb oldali kerek tábla és a belső kör között, a D_1 jeltől jobbra, színes vonal. (III, IX)

H 1. A két jobb oldali keretvonal között, az alsó saroktól 6,5 mm-nyire, függőleges színes vonalka. (IV)

J_1 2. A bajusz és a szakáll felső szögletében színes folt. (V, X)

I_2 4. A bal oldali kerek tábla és a belső kör között, a jobb alsó körnegyedben, színes pont, amely gyakran egybeolvad a körrel. (V, X)

J 1. A bal oldali keretvonal, az alsó saroktól $3\frac{1}{2}-5\frac{1}{2}$ mm-ig, kettős vonalú. (VII)

K 6. Az alaphálózatban, a babérág vízszintesen elágazó levéltagjától jobbra, kerekded színes folt. (VIII)

L 5. A jobb oldali rozetta szélén, az 1. sziromnál, színes pont. (X)

a_1 3. Magyarország címere felső keretének balfelében színes folt, alatta a címerben színes vonal. (21, 71)

a_2 6. A babérág 2. levéltagjának középső levelében színes folt. (21, 71)

b_1 2. A halánték táján és a homlokon színes foltok és vonalak. (31, 81)

b_2 2. A nyak hátsó vonala és a babérkoszorú lecsüngő szalagja között színes pont. (31, 81)

c 1. A jobb oldali keretvonal belső szélén, a felső saroktól 4 mm-nyire, színes folt. (41, 91)

d 4. A bal oldali kerek mező külső körén, a bal alsó körnegyedben, színes folt. (2, 52)

e_1 2. A babérkoszorú tetején színes vonal. (13, 43, 63, 93) E vonal a 43. és a 93. bélyegen felkunkorodik.

e_2 6. Az alaphálózatban, a tölgyágtól jobbra a 22. gyöngyszem magasságában, két vonalka hiányzik. (13, 43, 63, 93)

f 3. A háromszög átfogóján színes folt. (13, 63)

g_1 1. A jobb oldali keretvonal belső szélén, az alsó saroktól 2 mm-nyire, színes pont. (23, 73)

g_2 2. A külső körön, a jobb oldali 7. gyöngyszem felett, színes pont. (23, 73)

g_3 4. A jobb oldali kerek mezőben, a két kör között a k betű szára alatt, színes foltocska. (23, 73)

g_4 5. A jobb oldali rozetta felső indavégződésében színes foltocska. (23, 73)

h 5. A jobb oldali rozetta 2. szirmában színes folt. (33, 83)

i_1 1. A jobb oldali belső keretvonalon, a felső saroktól $12\frac{1}{2}$ mm-nyire, színes foltocska. (4, 54)

i_2 2. A gyöngykeretet a belső körrel, a jobb oldali 27. gyöngyszemnél, színes vonal köti össze. (4, 54)

i_3 6. A babérág korona melletti levéltagjának felső levelében színes pont. (4,54)

j 2. A belső kör belső szélén, a jobb oldali 26. gyöngyszemnél, színes pont. (34,84)

k 3. A címerpajzs belső keretvonalának bal felső vágott sarkán színes pont. (15, 45, 65, 95)

l_1 3. A címerpajzs bal oldali keretének alsó felében színes folt. (25, 75)

l_2 3. Magyarország címerének jobb oldali keretvonalában a hármas halom koronájának magasságában, színes folt. (25, 75)

l_3 4. A bal oldali kerek tábla vonalkázásában alul, a számjegytől balra, színes foltocska. (25, 75)

m_1 3. A címerpajzs keretvonalában, Erdély címere alatt, színes folt. (35, 85)

m_2 4. A jobb oldali kerek mező belső körén, a k betű alsó szára alatt, színes pont. (35, 85)

n 4. Az 5-ös zászlójának jobb felében kis színes pont. (16, 46, 66, 96)

o 4. A bal oldali kerek mező külső körén, a jobb alsókörnegyedben, színes folt. (16, 66)

p 4. A bal oldali kerek tábla és a belső kör között jobb oldalon, a vízszintes átmérő felett, színes foltocska. (36, 86)

q_1 2. A kerek mezőben, a fejtető felett, színes vonal. (46, 96)

q_2 6. A bal oldali rozetta, ennek felső indavégződése és a felső keretvonal szögletében színes folt. (46, 96)

r 2. A gyöngykeret külső széle, a felső és a bal oldali 1. gyöngyszem között, megszakad. (17, 67)

s_1 2. A felső és a bal oldali 1. gyöngyszem egybeolvad (27, 77)

s_2 5. A jobb oldali rozetta színes alapmezője a 8. és 1. szirom között kipúposodik és az 1. szirom bal felső sarkát kis színes folt takarja, a szirómban pedig két színes foltocska. (27, 77)

t 3. A címerpajzs jobb alsó sarkában, Erdély címerében, színes folt. (37, 87)

u_1 1. A bal oldali keretvonalon kívül, a felső saroktól 5 mm-nyire, színes folt. (47, 97)

u_2 2. A gyöngykeret külső széle, a felső és a jobb oldali 1. gyöngyszem között, megszakad. (47, 97)

v 1. A két bal oldali keretvonal között, az alsó saroktól 9 mm-nyire, színes foltocska. (8, 38, 58, 88)

z 2. A gyöngykeret felső szélen, a felső és a bal oldali 1. gyöngyszem között, megszakad. (18, 68)

aa 2. A gyöngykeret és a belső kör között, a bal oldali 11—12. gyöngyszemnél, színes folt. (38, 88)

ab 2. A bal oldali 2. és 3. gyögyszem erősen sérült. (48, 98)

ac 1. A felső belső keretvonal, a jobb oldali 5. és 6. gyöngyszem között, megszakad. (19, 69)

ad 5. A bal oldali rozetta magjának felső részén színes folt. (10, 60)

ae 3. A címerpajzs bal oldali belső keretvonalán, a Szlavónia címerének felső pólyáját a középső mezőtől elválasztó vonal magasságában, színes pont. (20, 70)

af_1 3. A címerpajzs bal oldali belső keretvonalán az *af* jelnél kissé feljebb, színes pont. (30, 80)

af_2 4. A jobb oldali kerek mező belső körének külső szélén, a bal alsó körnegyedben, színes foltocska. (30, 80)

ag 2. A belső körön, a jobb oldali gyöngyszem alatt, színes vonal. (40, 90)

ah_1 1. A két jobb oldali keretvonal között, az alsó saroktól 8 mm-nyire, színes pont. (50, 100)

ah_2 5. A bal oldali rozetta 1. szirmában hajlott színes vonal. (50, 100)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
ABC	DEF d	DG	AH i	I	AB	DEJ	AK v	DG	IL ad
ABC	DEF	DG e f	AH	I k	AK n o	DEJ r	AK z	DG ac	IL ae
ABC a	DEF	DG g	AH	I l	AB	DEJ s	AK	DG	IL af
ABC b	DEF	DG h	AH j	I m	AB p	DEJ t	AK v aa	DG	IL ag
ABC c	DEF	DG e	AH	I k	AB n q	DEJ u	AK ab	DG	IL ah
ABC	DEF d	DG	AH i	I	AB	DEJ	AK v	DG	IL ad
ABC	DEF	DG e f	AH	I k	AB n o	DEJ r	AK z	DG ac	IL ae
ABC a	DEF	DG g	AH	I l	AB	DEJ s	AK	DG	IL af
ABC b	DEF	DG h	AH j	I m	AB p	DEJ t	AK v aa	DG	IL ag
ABC c	DEF	DG e	AH	I k	AB n q	DEJ u	AK ab	DG	IL ah

266. ábra. Az 5 krajcáros ismertetőjeleinek elhelyezkedése az íven

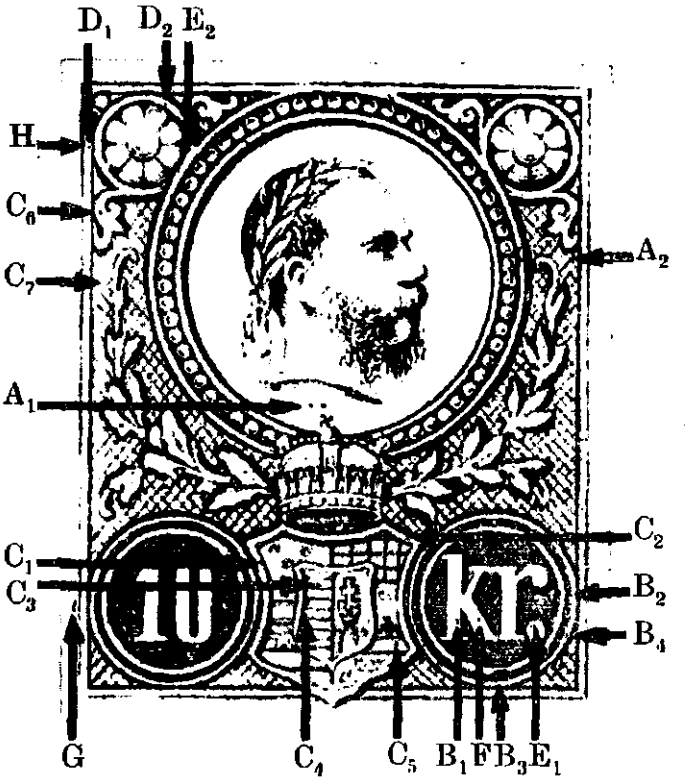

A_1 2. A kerek mezőben, a korona keresztje felett, két színes pontocska. (I, III, VI, VIII)

A_2 6. Az alaphálózat, a jobb oldali rozetta alsó indavégződése és a babérág felső nyúlványa között, hiányos. (I, III, VI, VIII)

B_1 4. A *k* betű törzsének alsó felében, jobb szélen, színes pont. (I, VI)

B_2 4. A jobb oldali kerek tábla szélén jobb oldalon, a vízszintes átmérő felett, színes folt. (I, VI)

B_3 4. A jobb oldali kerek mező belső körén, az *r* betű alatt, e betű bal szélével egyvonalban, szögletes színes folt. (I, VI)

B_4 4. A jobb oldali kerek mező két köre között jobb oldalon, a betű alapvonalával egy magasságban, színes foltocska (I, VI)

C_1 3. A címerpajzs belső keretvonalának szélén, Dalmácia alsó leopárdfejének magasságában, színes pont. (II, IV, VII, IX)

C_2 3. A címerpajzs külső keretvonalának szélén, a jobb felső vágott sarkán, színes pont. (II, IV, VII, IX)

C_3 3. Magyarország címerében, az első fehér pólya közepe táján, színes pont. (II, IV, VII, IX)

C_4 3. Magyarország címerében, a második fehér pólya bal felső sarkában, színes folt. (II, IV, VII, IX)

C_5 3. Erdély címerének középső mezőjében színes pont; a VII. oszlopban két pont. (II, IV, VII, IX)

C_6 5. A bal oldali rozetta alsó indavégződésének erezete, rövid színes vonalka. (II, IV, VII, IX)

C_7 6. Az alaphálózat, a tölgyág felső nyúlványa és a keretvonal között, hiányos. (II, IV, VII, IX)

D_1 1. A bal oldali belső keretvonal, mellett a felső saroktól 2½ mm-nyire, színes pont. (III, VIII)

D_2 5. A bal oldali rozettát övező indában, az 1. sziromnál, színes pont. (III, VIII)

E_1 4. A *kr* betűk utáni pont bal felső részében színes foltocska. (III)

E_2 5. A bal oldali rozetta szélén, a 2. és 3. szirom között, színes pont. (III)

F 4. A *k* betű alsó szárának közepe táján színes pont. (IV, IX)

G 1. A bal oldali keretvonal mellett, az alsó saroktól 3½ mm-nyire, színes vonalka. (VI)

H 1. A bal oldali keretvonal, a rozetta 6. és 7. szirmának magasságában, megvastagszik; különösen intenzív c jel a 49. és 99. bélyegen. (IX)

a 1. A két bal oldali keretvonal között, az alsó saroktól 7½ mm-nyire, színes folt. (12, 62)

b 1. A bal oldali keretvonalon, az alsó saroktól 1¼ mm-nyire, színes pont. (32, 82)

c 2. A kerek mezőben, a jobb oldali 25. gyöngyszemnél és a fejen a szem alatt, színes foltocska. (13, 63)

d 6. A tölgyág korona melletti levéltagjának alsó levelében színes pont. (23, 73)

e 5. A jobb oldali rozetta 8. szirmának bal szélén színes folt. (4, 54)

f 2. A jobb oldali 1. gyöngyszemben színes folt. (24, 74)

g 1. A bal oldali keretvonal mellett, a felső saroknál, színes vonal. (44, 94)

h_1 1. A két keretvonal között, a jobb felső sarokban, ferde színes vonalka. (35, 85)

h_2 5. A jobb oldali rozetta szélén, a 3. sziromnál, színes pont. (35, 85)

i 2. A kerek mezőben, a jobb oldali utolsó előtti gyöngyszem felett, színes folt. (8, 58)

j_1 1. A két jobb oldali keretvonal között, az alsó saroktól 6½ mm-nyire, színes foltocska. (48, 98)

j_2 4. A jobb oldali kerek mező két köre között, a *k* betű ága felett, színes vonal. (48, 98)

k_1 4. A jobb oldali kerek tábla jobb szélén, a vízszintes átmérő felett, színes folt. (9, 59)

k_2 5. A bal oldali rozetta felső indavégződésének elágazásában színes folt. (9, 59)

l 3. Dalmácia címerében, a két felső leopárdfej mellett, egy-egy színes pont. (19, 69)

m_1 4. Az *r* betű talpának közepe táján színes folt. (49, 99)

m_2 4. Az *r* betű törzsének jobb szélén, az elágazásnál, színes folt. (49, 99)
n 4. A *k* betű talpának közepén szögletes színes folt. (10, 60)
o 4. A 0 bal felén, felül és alul, egy-egy színes pont. (30, 80)
p 2. Színes pont a szem felett. (30, 40, 50, 80, 90, 100)
q_1 1. Az alsó keretvonal belső szélén, a jobb saroktól 3½ mm-nyire, színes pont. (40, 90)
q_2 1. Az alsó keretvonal külső szélén, a címerpajzs talpánál, színes pont. (40, 90)
r 5. A jobb oldali rozettát övező indában, a 2. sziromnál, színes folt. (50, 100)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
AB	C	ADE	CF e		ABG	C	AD i	CFH k	n
AB	C a	ADE c	CF		ABG	C	AD	CFH l	
AB	C	ADE d	CF f		ABG	C	AD	CFH	o
AB	C b	ADE	CF	h	ABG	C	AD	CFH	p
AB	C	ADE	CF g		ABG	C	AD j	CFH m	r
AB	C	ADE	CF e		ABG	C	AD i	CFH k	n
AB	C a	ADE c	CF		ABG	C	AD	CFH l	
AB	C	ADE d	CF f		ABG	C	AD	CFH	o
AB	C b	ADE	CF	h	ABG	C	AD	CFH	p
AB	C	ADE	CF g		ABG	C	AD j	CFH m	r

267. ábra. A 10 krajcáros ismertetőjeleinek elhelyezkedése az íven

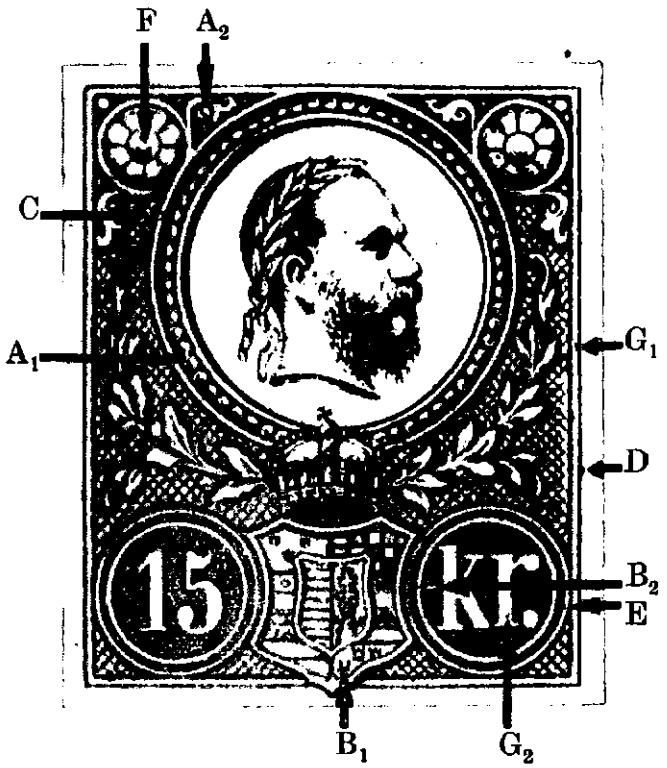

A_1 2. A bal oldali 20. és 21. gyöngyszemet fehér foltocska köti össze. (I, IV, VI, IX)

A_2 5. A bal oldali rozetta felső indavégződésében színes vonal. (I, IV, VI, IX)

B_1 3. Erdély címerének alsó mezőjében a bal oldali vár oromzata hiányzik. (II, III, VII, VIII)

B_2 4. A jobb oldali kerek mezőben az egyik vízszintes vonalnak a *k* betűtől balra eső része hiányzik. (II, III, VII, VIII)

C 2. A külső körben, a bal oldali 12. és 13. gyöngyszem között, hajlott színes vonal. (II, VII)
Ez az ismertetőjel, színes foltként, a III. és VIII. oszlop bélyegeinek nagy részén rajta van; a 13., 43. és 63, illetve a 48. és 98. bélyegen hiányzik.

D 1. A jobb oldali keretvonal külső szélén, az alsó saroktól 8 mm-nyire, színes foltocska. (III)

E 4. A jobb oldali kerek mező belső körének külső szélén jobb oldalon, a vízszintes átmérő alatt, színes foltocska. (IV, IX)

F 5. A bal oldali rozetta magjában színes folt. (IV)

G_1 1. A jobb oldali keretvonal belső széle mellett, a felső saroktól 10 mm-nyire, színes foltocska. (VIII)

G_2 4. Az r betű törzsében alul, a jobb széléhez közel, színes pont. (VIII)

a_1 1. Az alsó keretvonal belső szélén, a jobb saroktól 2 mm-nyire, színes pont. (21, 71)

a_2 2. A gyöngykeretet a belső körrel, a bal oldali 10. gyöngyszemnél, függőleges színes vonal köti össze. (21, 71)

b 1. A két felső keretvonal között, a bal saroktól 2 mm-nyire, színes pont. (31, 81)

c_1 2. A halánték árnyékvonalaiban színes folt. (12, 62)

c_2 3. Erdély címerének felső mezőjében fehér folt. (12, 62)

c_3 5. A bal oldali rozetta 2. szirmán nagy színes folt. (12, 62)

d 5. A jobb oldali rozetta 8. és 1. szirma között színes folt. (22, 72)

e_1 3. A háromszögben, a függőleges befogó mellett, színes pont. (3, 53)

e_2 4. A jobb oldali kerek mező két köre között, az *r* betű alatt, vízszintes, a jobb vége felé vékonyodó színes vonal. (3, 53)

f 2. A szakáll felső szélén színes folt. (43, 93)

g 6. A babérág középső, hármas levéltagjának bal levelében színes pont. (14, 64)

h 3. A címerpajzs külső keretvonalából, a háromszög bal csúcsa alatt, színes vonal húzódik a pajzs keretvonalainak közébe. (34, 84)

i 3. A címerpajzs belső keretvonalának alsó, villában végződő csúcsán a bal oldali ág lényegesen hosszabb, mint a másik. (37, 87)

j 3. A címerpajzs külső keretvonalának alsó csúcsa nyitott. (8, 58)

k 1. Az alsó belső keretvonal, a bal saroktól 6 mm-nyire, megszakad, a címerpajzs külső keretvonalának alsó csúcsa ezen a bélyegen is nyitott. (19, 69)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
A	BC	BD e	AEF		A	BC	BG j	AE	
A	BC c	BD	AEF g		A	BC	BG	AE k	
A a	BC d	BD	AEF		A	BC	BG	AE	
A b	BC	BD	AEF h		A	BC i	BG	AE	
A	BC	BD f	AEF		A	BC	BG	AE	
A	BC	BD e	AEF		A	BC	BG j	GJ	
A	BC c	BD	AEF g		A	BC	BG	GJ k	
A a	BC d	BD	AEF		A	BC	BG	GJ	
A b	BC	BD	AEF h		A	BC i	BG	GJ	
A	BC	BD f	AEF		A	BC	BG	GJ	

268. ábra. A 15 krajcáros ismertetőjeleinek elhelyezkedése az íven

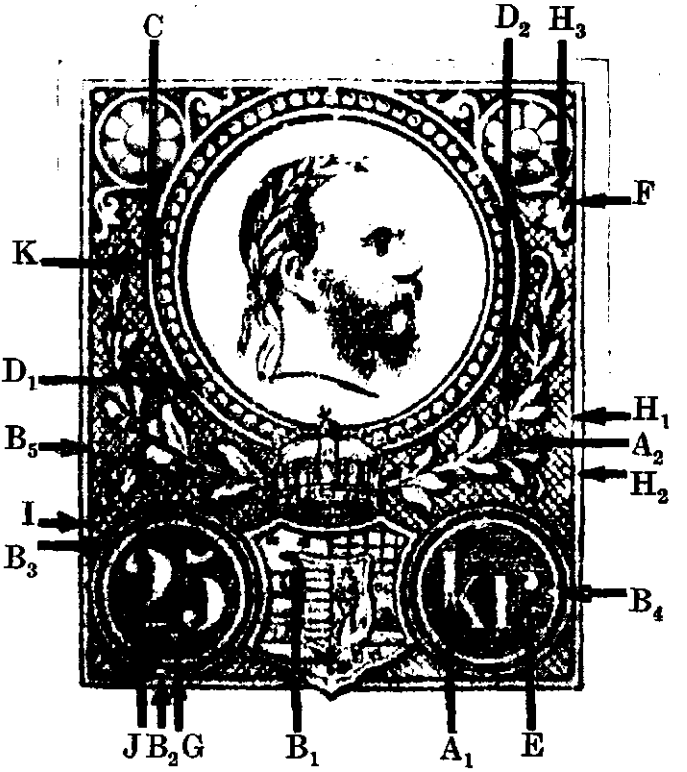

A_1 4. A *k* betű törzsének közepe táján színes pont. (I, III, IV, VI, VIII, IX)

A_2 6. Az alaphálózat egy-két kockája a babérág mellett, a vízszintesen kinyúló levél tagja felett, színes. (I, III, IV, VI, VIII, IX)

B_1 3. Magyarország címerének belső keretvonalán, a bal felső sarkon, színes folt. (II, V, VII, X)

B_2 4. A bal oldali kerek mező belső körének külső széle, a 2-es alatt, csorbult. (II, V, VII, X)

B_3 4. A bal oldali kerek mező belső körének belső szélén, a bal felső körnegyedben, színes pont. (II, V, VII, X)

B_4 4. A jobb oldali kerek tábla jobb széle, a vízszintes átmérő vonalában, erősen csorbult. (II, V, VII, X)

B_5 6. Az alaphálózatban, a tölgyág vízszintesen kinyúló levéltagja felett halvány színes folt. (II, VII, X)

C 3. A gyöngykeret és a külső kör között, a bal oldali 14. és 15. gyöngyszem között, színes folt. (II, VII)

D_1 2. A gyöngykereten, a bal oldali 22. gyöngyszemnél, színes folt, amely többnyire a gyöngyszemre is ráterjed és a külső körig ér. (III, VIII)

D_2 6. A babérág hármas levéltagjának tövében színes foltocska. (III, VIII)

E 4. A jobb oldali kerek mezőben, a pont felett, az alapvonalkázás megszakad. (IV, IX)

F 5. A jobb oldali rozetta alsó indavégződésének hajlatában színes foltok. (V)

G 4. A bal oldali kerek tábla szélén alul, a függőleges átmérő vonalában, színes folt. (VI)

H_1 1. A két jobb oldali keretvonal a közepetáján elvékonyodik és a keretvonalak köze ezáltal szélesebbé válik.(VII)

H_2 1. A jobb oldali belső keretvonal, az alsó saroktól 8 mm-nyire, rövid szakaszon megvastagodik. (VII)

H_3 5. A jobb oldali rozetta alsó indavégződésének hajlatában színes pont (VII)

I 1. A két bal oldali keretvonal között, az alsó saroktól 6½ mm-nyire, színes pont. (VIII)

J 4. A bal oldali kerek mező belső körének belső szélén, a 2-es felett, színes folt. (IX)

K 2. A külső körön, a bal oldali 15. gyöngyszemmel szemben, színes pont. (X)

a 3. A háromszögben vízszintes vonalkák. (21, 71)

b 5. A bal oldali rozetta 8. szirmában színes foltocska. (23, 43, 73, 93)

c 2. A gyöngykeret és a külső kör között, a jobb oldali 17. gyöngyszemnél, színes folt. (33, 83)

d 2. A gyöngykeret külső széle, a bal oldali 14. gyöngyszemnél, megszakad. (27, 77)

e_1 4. A bal oldali kerek tábla szélén, a vízszintes átmérő vonalában, színes folt. (50, 100)

e_2 4. A jobb oldali kerek mező két köre között bal oldalon, a vízszintes átmérő felett, két színes folt. (50, 100)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
A	BC	AD	AE	BF	AG	BCH	ADI	AEJ	BK
A	BC	AD	AE	BF	AG	BCH	ADI	AEJ	BK
A a	BC	AD b	AE	BF	AG	BCH d	ADI	AEJ	BK
A	BC	AD c	AE	BF	AG	BCH	ADI	AEJ	BK
A	BC	AD b	AE	BF	AG	BCH	ADI	AEJ	BK e
A	BC	AD	AE	BF	AG	BCH	ADI	AEJ	BK
A	BC	AD	AE	BF	AG	BCH	ADI	AEJ	BK
A a	BC	AD b	AE	BF	AG	BCH d	ADI	AEJ	BK
A	BC	AD c	AE	BF	AG	BCH	ADI	AEJ	BK
A	BC	AD b	AE	BF	AG	BCH	ADI	AEJ	BK e

269. ábra. A 25 krajcáros ismertetőjeleinek elhelyezkedése az íven

PAPIROS

A réznyomású bélyegeket mintegy két és fél évig kizárólagosan a kőnyomatosokéval azonos papirosra nyomtatták. E papiros tehát, kissé érdes, vízjel nélküli fehér papiros volt, amelynek minden tulajdonsága és adata a kőnyomású bélyegek papirosának tulajdonságaival, illetve adataival megegyezett. Így, a vastagsága és a papirosív nagysága, de a benne előforduló szitavarrat és az itt-ott bepréselődött rostmaradványok tekintetében is, amelyekről a kőnyomatosok papirosának ismertetésekor már részletesen volt szó.

Az 1871-es postabélyegek gyártásához használt papiros osztrák gyártmány volt. A papiros szállítására kötött első szerződés az 1870. és 1871-es évekre

szólt, de e szerződést, a pénzügyminisztériumnak erre vonatkozó 1871. december 18-i ügyirata szerint, az 1872. évre meghosszabbították. További hivatalos adat a papirosbeszerzésre nem vált ismeretessé, de a bélyegekről megállapítható, hogy a réznyomású bélyegek nyomtatásához nemcsak a kőnyomatosokéval azonos, hanem később attól eltérő, másfajta papirosokat is használtak. Lehetséges, hogy a második papirosfajta használata egy újabb szállítási szerződéssel függött össze és annak megjelenését nagy mennyiségű példány bélyegzéseinek keltezéséből lehet majd megközelítően megállapítani. Ez a papiros mindenesetre 1873-ban már egyre nagyobb tért hódított, de előfordulása csak 1874-től vált általánossá. E kétféle papiroson kívül, 1874-ben még egy harmadik fajta is felbukkant, de ennek fő forgalma csak néhány hónapra korlátozódott. Payer Béla ismertette monográfiájában a pénzügyminisztériumnak azt a szándékát, hogy a réznyomású bélyegek papirosát és enyvezését lényegesen megváltoztassák. A minisztérium, már egyik 1872-es keltezésű ügyirata szerint, elrendelte, hogy az államnyomda a postabélyegeket, bélyegzésük eltávolításának megakadályozására, okmánybélyeg-papirosra nyomtassa és ragasztóanyagként, gumiarabikum helyett enyvvel lássa el. A próbanyomatokat már 1872 elején bemutatták a postának, az erre vonatkozó döntésnek azonban nem maradt nyoma. A próbanyomatok 1874 októberében visszakerültek az államnyomdába, ahol megsemmisítették azokat. Lehetséges, hogy a réznyomatosok papirosával kapcsolatos e tervnek tulajdonítható a bélyegeknek az 1874-es vékony papiroson való megjelenése is. E vékony papirosra nyomtatott 5 krajcárosok fennmaradt használatlan példányairól megállapítható, hogy kezelésük, kunkorodásuk miatt, nehézkes lehetett.

A második papiros a kőnyomatosokhoz is használt papirosnál simább felületű és valamivel vékonyabb, 0,08—0,09 mm vastagságú. A két papirosfajta megkülönböztetése nem mindig könnyű, különösen nem a sokat áztatott és préselgetett példányok esetében. A réznyomólemezek kiemelkedő felületeinek a bélyeg hátoldalán látható benyomódása vagy annak hiánya nem, alkalmas a két papiros megkülönböztetésére. E papirosfajtákat azonban sok esetben a bélyeg színe is elárulja, minthogy bizonyos színek vagy az egyik, vagy csak a másik papiroson fordulnak elő. A 25 krajcárost pedig egyáltalában csak az egyik, az első papiroson nyomtatták. Az 1874-ben megjelent harmadik fajta is vízjel nélküli, fehér papiros, de lényegesen vékonyabb az előző kettőnél. Ennek vastagsága 0,07 mm körül mozog és a bélyeg képe és színe a hátoldalon áttetszik. E papiroson az 5 krajcárosból készült korlátolt mennyiség, de ismeretes még a 15 krajcárosnak is igen vékony papirosra nyomtatott példánya, amelynek a vastagsága a 0,065 mm-t sem éri el és amelyet szintén 1874-ben használtak fel. Rédey, monográfiájában az ilyen papiroson nyomtatott címletek között az 5 és 15 krajcároson kívül, a 2 krajcárost is felsorolta.

SZÍNEK

A réznyomatosokat a kőnyomású bélyegeknél sokkal nagyobb példányszámban és ellentétben azokkal, több ízben nyomtatták. Ennek elkerülhetetlen következménye volt, hogy ugyanazon címlet nyomtatásához az évek folyamán sokféle különböző színt kevertek. A színkülönbségek változatosságának létre-

jöttéhez az a körülmény is hozzájárult, hogy e bélyegeket nemcsak egyféle papirosra nyomtatták, a különböző papiros ugyanis még ugyanazon színkeverék esetében is némileg különböző színhatás okozójává vált. Ezenkívül, a gumizáshoz használt ragasztóanyagban is változás történt és az új ragasztóanyag a papirosba beivódva, annak sárga elszíneződését idézte elő, de a szín kisebb-nagyobb mértékű vegyi bomlásának is előidézőjévé válhatott. A réznyomású bélyegeknek ilyen körülmények között sok színváltozata jött létre és a 2-től 15 krajcárosig terjedő címleteknek kiterjedt színskálái állíthatók össze, amelyek számos helyén a szomszédos színek csak alig észrevehetően különböznek egymástól. Akadnak természetesen olyan színek is, amelyek a színskálába nem illeszthetők, hanem annak minden színétől lényegesen eltérnek.

A réznyomatosok három címletének különösen sokféle színe van. Az egyik természetesen a legnagyobb példányszámban nyomtatott 5 krajcáros, a másik, amelynek még szélesebb a színskálája, a példányszámban az 5 krajcárost követő 2 krajcáros bélyeg, míg a harmadik, a szintén sok és különösen szélsőséges színeket produkált címlet, a sokkal kisebb példányszámú 15 krajcáros. Ez utóbbi bélyeg sok színváltozatának az lehet a magyarázata, hogy e címlet nyomtatása talán a legtovább húzódott el. Mindenesetre, a későbbi évek folyamán a 15 krajcároshoz a korábbiakhoz képest lényegesen eltérő színeket is használtak, amelyek egy újfajta ragasztóanyag behatása következtében talán vegyi bomlásoknak is ki voltak téve. Mi sem mutatja jobban e címlet színváltozatainak gazdagságát, mint hogy a barna alapszínén és annak nagy változatosságán kívül, még fekete és rézvörös is előfordul közöttük. Az elmúlt évtizedek alatt vegyi behatásra jött létre a színek közönségesen oxidációnak nevezett elváltozása is. Ez főleg az 5 krajcárosnál, ritkábban a 2 krajcárosnál fordul elő és szélsőséges esetekben mindkét címlet színe majdnem feketévé változhatott. Ilyen színváltozás a 10 krajcároson is előfordul, de ez kisebb méretű és a bélyeg eredeti színe miatt sem annyira feltűnő, mint a 2 és 5 krajcáros esetében.

A közhasználatú katalógusok a réznyomatosok színeinek változatosságából alig árulnak el valamit és legtöbbjüknek helyes értékét sem tükrözik vissza híven. A réznyomású bélyegek színeinek olyan ismertetése látszik a leghasznosabb tájékoztatásnak, amely a színskálájuknak egymástól távolabb álló, de megnevezésükkel aránylag jól elkülöníthető valamennyi fajtáját és természetesen a különleges színeket is felsorolja. A színek alábbi katalogizálása ezen az elven alapszik, ezenkívül pedig, még a színek és a papirosfajták kapcsolatát is feltünteti. A színmeghatározások egy-egy címleten belül, a kőnyomatosokhoz hasonlóan viszonylagosak, ami pedig a sötétebb és világosabb tónusokat illeti, minthogy ilyeneket majdnem minden színnél megállapíthatunk, ezekre csak kivételesen terjednek ki.

2 krajcáros. E címlet színei, a kőnyomatos 2 krajcáros színeihez hasonlóan, két fő csoportra oszthatók, a narancs és a sárga színek csoportjába. Színskálája az aranysárgától a barnás narancson át a zöldessárgáig terjed. A narancscsoport színei közül a narancssárga, a narancs és a barnásnarancs már az első évben megjelentek, de a 2 krajcárost később a vékonyabb papiroson is nyomtatták e színekkel. Különböző tónusban fordulnak elő, amelyek közül a szélsőségesek a ritkábbak, így, a világos narancssárga, az élénk narancs, vagy a sötét barnás narancsszínű. A 2 krajcáros legszebb példányai a narancssárgák között

előforduló finom nyomatok, amelyeknek a többi narancsszínűekhez viszonyítva némi vöröses árnyalatuk is van. E finom nyomatok felhasználása nemcsak az első évre korlátozódott, éppen úgy akadnak később felhasznált példányok is. A narancs-csoportnak az előbbiektől könnyen megkülönböztethető szép színe, az aranysárga. Az ilyen színű példányokra jellemző, hogy többnyire kissé elmosódott a bélyegképük. E szín az 1873-ban felhasznált 2 krajcárosok között jelent meg először és csak a második papirosfajtán fordul elő. Ugyancsak 1873-ban jelentek meg, szintén a vékonyabb papiroson, a sárga színek. Előbb a barnássárga, azután a ritkább, kevesebb barnát tartalmazó sárga, majd pedig a még ritkább, zöldes árnyalatú, ún. kanárisárga. Főleg 1873 végéről és 1874 első feléből származó bélyegzéssel fordulnak elő. A sárga színű használatlanok aránylag még ritkábbak, mint a használtak, de a narancs-csoport finom nyomatai és az aranysárga is sokkal ritkábban fordul elő használatlanul.

A katalógusok a 2 krajcáros két vagy három színét értékelik, a narancsot és a kanárisárgát, illetve sárgát, vagy pedig a sárgák közül emelve ki kétféle árnyalatot. A katalógusoknak az olcsóbbik színre megadott értéke természetesen nem vonatkoztatható a ritkább fajtákra, mint pl. a finom nyomatok, vagy az aranysárga színűek, különösen nem a használatlan példányokra.

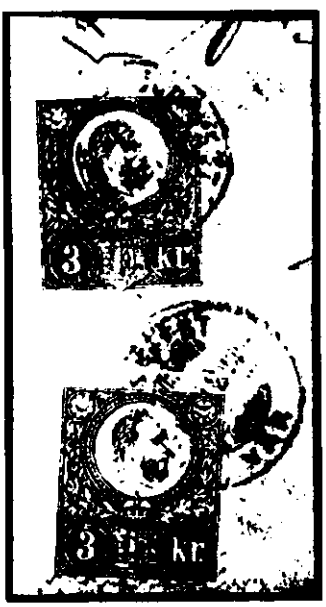

270. ábra. Kétféle szín

3 krajcáros. A 3 krajcáros sárgászöldtől kékeszöldig terjedő színekben fordul elő, mindegyik tompább és élénkebb árnyalatokban, illetve világosabb és sötétebb tónusokban. Az első évben a 3 krajcárosnak főleg világosabb árnyalatai fordultak elő és ezek között találhatók e címlet legfinomabb nyomatai. Igen szép élénk zöld színe is megjelent már ebben az évben, míg 1872-től fordultak elő a kékesebb árnyalatú és a sötétebb zöld színei. 1874-ben jelent meg a vékonyabb papirosra nyomtatott 3 krajcáros, egyféle kékeszöld színben, amelynek túlnyomóan sötét a tónusa. A 3 krajcárosnak az első, vastag papirosra nyomtatott, különböző színárnyalatú példányai is azonban mindvégig forgalomban voltak (270. ábra). Ez, a szükségletet meghaladó készletre vall, amire mi sem jellemzőbb, mint hogy e címletnek az 1874-es 2 krajcárossal vegyes bérmentesítéseiben — amelyek pedig túlnyomóan 1875-ből származnak — főleg vastag papirosú példányai fordulnak elő. A 3 használt krajcáros színváltozatai között kiemelkedő értékű nincs, az élénk színei, valamint az átlagosnál világosabb vagy sötétebb tónusai a legértékesebbek. A használatlanok között azonban lényegesen ritkábbak a vékony papirosra nyomtatott példányok.

A katalógusok a 3 krajcárosnak egyféle színét, vagy kékeszöld, esetleg még sárgászöld változatát is hozzák, ami e bélyeg különböző színváltozatainak értékelésében a használtak esetében nem jelent különösebb leegyszerűsítést. A használatlanok közül azonban az élénk színek, a világos tónusok és a vékony papirosú kékeszöld szín lényegesen értékesebb a többi színnél.

5 krajcáros. Az 5 krajcárosnak kiterjedt színskálája van, amelyben feltűnően különböző színek is előfordulnak. E címlet színeinek szélsőségei egyrészt a sárgás, másrészt a lilás árnyalatú vörös, vagyis a téglavörös és a lilaskarmin. A sokféle árnyalatú vörös és azok különféle tónusa mellett feltűnő különbségeket okozott még a nyomás finomsága, vagy élessége, illetve elmosódottsága is ezen a bélyegen. A szélsőséges színeken kívül, nagyobb figyelmet érdemelnek, az 5 krajcárosnak az első időkből származó jellegzetes karmin árnyalatú, többnyire sötétvörös színű finom nyomatai is. Ezek a nyomatok e még ma is közönséges bélyeg értékesebb fajtái. Az első gyártmányok azonban ritkán igen halvány tónusban is előfordulnak, amelyekre a rózsaszínű elnevezés is ráillik. Nem sokkal később, még 1871-ben jelentek meg a téglavörösek, eleinte átmeneti árnyalatokban. A többi vöröstől könnyen elkülöníthető téglavörösek főleg 1872-ből valók és ez év második felében fordultak elő e szín legélénkebb, szélsőséges árnyalatai is. A téglavörös csak az első papirosfajtán fordult elő, míg a vörös és karminvörös színek, különböző árnyalatokban és tónusokban mindvégig előfordultak, 1873-tól pedig a vékonyabb papiroson is megjelentek. Az 5 krajcáros legkésőbbi színcsoportja a többé kevésbé lilás árnyalatú karmin. E szín fő forgalmi ideje 1874 volt, midőn a harmadik papirosfajtára nyomtatott 5 krajcárosok is forgalomba kerültek. Ez utóbbi 5 krajcárosok azonban nemcsak karmin, hanem ritkábban élénk vörös színben is előfordulnak. A használatlanok leggyakrabban a használtak közönséges színeiben fordulnak elő.

A katalógusok értékelése — még azoké sem, amelyek egy vagy két színváltozatukat is hozzák — nem alkalmazható a ritkábban előforduló színfajtákra, így, az élénk téglavörösekre, a vékony papirosú karmin példányokra, de a finom nyomatokra sem. Ezek lényegesen ritkábbak, mint ami a közhasználatú katalógusok értékelésének megfelel és ez természetesen vonatkozik mind a használt, mind a használatlan példányokra.

10 krajcáros. E címlet színárnyalatainak egyik jellegzetessége időbeli megoszlásukkal kapcsolatos, amennyiben a világosabb tónusú színek eleinte, a sötétebbek pedig főleg a későbbi években fordultak elő. A nem csupán viszonylagosan, hanem ténylegesen világoskék, a 10 krajcáros legritkább színe, amely túlnyomóan az első hónapokban fordult elő. Az első gyártmányok között azonban nemcsak világoskék, hanem közepes tónusú kék színűek is voltak, sőt éppen a legkorábbi dátumokkal ismert példányok is ilyenek, amelyek úgy látszik először Horvát-Szlavóniában kerültek forgalomba. A 10 krajcáros 1871—72-ben előfordult színeinek általában némi acélos árnyalata van, szemben a későbbi évek melegebb, nemritkán élénk és többnyire sötét színeivel. Világoskék ekkor már ritkán fordult elő. 1873 vége felé jelent meg a 10 krajcárosnak az addigiaktól nagymértékben eltérő színe, a búzavirágkék, amely közepes tónusú, az eddigieknél élénkebb, derűsebb szín. A közönségesektől eltérő színek a használatlan 10 krajcárosokon nagyon ritkák.

A katalógusok a 10 krajcárosnak világoskék, vagy sötétkék színét különböztetik meg, de ez természetesen nem elegendő a bélyeg sokféle színárnyalatának megismerésére és értékelésére.

15 krajcáros. A 15 krajcárosok között találjuk a legkülönbözőbb színeket, amelyeknek két szélsősége a fekete és a rézvörös. E két szín közül a fekete

— pontosabban barnásfekete — a 15 krajcáros barna színekre kiterjedő színskálájának az egyik végső tagja, a rézvörös azonban nem illik bele a színskálába, hanem annak valamennyi színétől feltűnően különbözik és átmeneti árnyalatai sincsenek. A 15 krajcáros legkorábbi színe a sötét csokoládébarna, de már 1872-ben ennél kissé vörösebb árnyalatú színe is megjelent, amely azután különböző árnyalatokban, főleg sötét tónusban — a vékonyabb papiroson is — mindvégig előfordult. Ez utóbbi színcsoport a 15 krajcáros leggyakrabban előforduló színeit foglalja magában és, a csokoládébarnától megkülönböztetésül, gesztenyebarnának nevezhető. 1872-ben jelent meg a barnásfekete, amely szintén előfordult még a következő években is. Fő árnyalatai: a feketésbarna, a feketés olajszínű és a legkeresettebb és legértékesebb árnyalata, a legtöbb

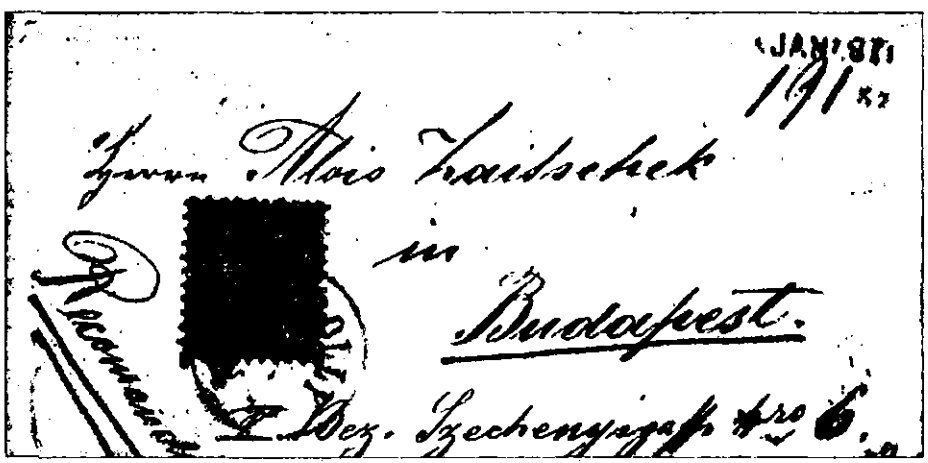

271. ábra. Rézvörös 15 krajcáros

feketét tartalmazó, mélytónusú barnásfekete. További lényeges változás következett be e címlet színében, midőn 1874-ben az eddigiekhez képest világosabb és kissé rózsás árnyalatú barna, majd még ugyanezen évben az eddigieknél sárgásabb barna színben jelent meg. Az 1874 után forgalomba került sárgás árnyalatú példányok jelentékeny részének papirosa barnássárgára színeződött, ami egy újabb összetételű és a papirosba beivódott ragasztóanyagnak tulajdonítható. A papiros ez elszíneződése különböző fokú volt, a halvány sárgás árnyalattól az aránylag sötét barnássárgáig terjedt. Az elszíneződött papirosú bélyegek színhatása is megváltozott, sőt az elszíneződés szélsőséges esetekben a bélyeg színére is kiterjedhetett. A színbomlás általában a használt bélyegeken észlelhető, minthogy az a bélyeg felragasztásakor, a ragasztóanyag átnedvesedése következtében jött létre.

1875-ben jelent meg a 15 krajcárosnak az eddig tárgyaltaktól nagymértékben elütő, legritkább színe: a rézvörös, amely a magyar klasszikusoknak is legnagyobb ritkaságai közé tartozik. (271. ábra). E bélyeget éppen a ritkasága, vagyis az összehasonlító példányok hiánya miatt gyakran tévesztik össze a 15 krajcáros szélsőséges árnyalatú barnássárga példányaival. Az e téren jelent-

kező bizonytalanság csökkenthető azáltal, ha tekintetbe vesszük, hogy míg a 15 krajcáros többi színe a barna színcsoportba tartozik és még a legsárgásabb árnyalata is a barnák közé sorolható, a rézvörösnek nem barna, hanem inkább vörös jellege van. E szín közel áll az első kiadású hírlapilleték-bélyegünk 2 krajcáros címletének a Monográfiában ugyancsak rézvörösnek, a katalógusokban *vörösbarnának*, vagy *barnásvörösnek* nevezett színváltozatához. E hírlapilleték-bélyeggel való összehasonlítás esetében kizárható az összetévesztés lehetősége. Régen az igazi rézvörös egyik ismertetőjelének, feltételének tekintették a papirosa fehérségét. Mióta azonban e bélyegnek is nem egy teljese vált ismeretessé, kiderült ez álláspont téves volta. A rendelkezésre álló adatokból ítélve, a rézvörös 15 krajcárosokat is az új összetételű ragasztóanyaggal látták el, amely a bélyeg papirosát is sárgásra színezte, e sárga szín azonban a bélyeg áztatásakor kiázott és papirosa ismét fehérré vált. A régi hiedelem azzal magyarázható, hogy az akkor ismert, leáztatott példányok papirosa fehér volt és éppen ezen a réven vélték kiküszöbölhetőnek, hogy a rézvöröset összetévesszék a sárgásbarna, sárgás papirosú példányokkal. A rézvörössel kapcsolatban olyan feltevés is felmerült, hogy az vajon eredeti, nem pedig kémiai bomlás következtében létrejött szín-e. E feltevésre nyilván az adhatott okot, hogy e szín a szokásos színváltozatokat messze meghaladó mértékben különbözik a 15 krajcáros többi színétől, de talán az a tény is, hogy e bélyeg használatlanul nem ismeretes. Ezenkívül, az új ragasztóanyaggal kapcsolatban fentebb mondottak is e mellett szólhatnak. Ellentmond azonban a színbomlás feltevésének az a tény, hogy a rézvörös 15 krajcárosoknak, bár nyilvánvalóan a legkülönbözőbb behatásokat előidézhető körülmények között őrizték meg, azonos árnyalatuk maradt, csupán némi tónuskülönbség észlelhető közöttük. A színbomlás ellen szól még az a körülmény is, hogy a rézvörös és a 15 krajcáros többi színéhez vezető átmeneti árnyalatok hiányoznak. Ami pedig e bélyeg használatlan példányainak hiányát illeti, ezen nincs mit csodálni és ebből nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, hiszen a használt rézvörös is csak kevés példányban ismeretes. E színnel kapcsolatban az is mérlegelhető, hogy e címlet utolsó nyomtatásához nem változtatták-e meg szándékosan a színt.

A 15 krajcáros használatlanul ismert színei közül a fekete a legritkább. A használatlan fekete még a kőnyomatosok használatlanul legritkább címleteinél is ritkábban fordul elő. A fennmaradt 15 krajcáros használatlanok legnagyobb része vastag papirosú, a vékony papirosúak sokkal ritkábbak. A katalógusok többnyire mind a fekete, mind a rézvörös színét is hozzák, de e címlet sokféle egyéb színárnyalatáról nem tájékoztatnak. A 15 krajcáros egyszerűen barnának nevezett színe tehát különböző értékű árnyalatokat foglal magában, ami a használatlan és használt példányokra egyaránt vonatkozik.

25 krajcáros. A 25 krajcáros esetében nem beszélhetünk a többi címlethez hasonlóan színskáláról. Színárnyalatai jóformán nincsenek és ritkán fordulnak elő az átlagosnál lényegesen világosabb vagy sötétebb tónusai. Lehetséges, hogy e címletet csak egyszer nyomtatták és ennek következménye, hogy annyira szegény színekben. A réznyomású 25 krajcáros eredeti színe valószínűleg rózsás árnyalatú ibolya volt, amely mint minden e korból származó ibolya színcsoportba tartozó magyar vagy osztrák bélyeg színe, az idők folyamán elszenvedett vegyi behatások következtében eredeti vöröses árnyalatát és ezzel élénkségét is többé-kevésbé elvesztette. A fennmaradt 25 krajcáros színe, főleg a

használtaké, túlnyomóan szürkés árnyalatú tompa ibolya és csak a különösen frissen megőrzött példányoknak van némi rózsás árnyalata. A 25 krajcárosok ez utóbbi színe, valamint az ugyancsak ritkán előforduló sötét példányai a legszebbek és legértékesebbek. A bélyeg színe intenzív fény hatására ma is tovább bomlik, miközben egyre veszíti vörös tényezőjét és ezáltal kékes árnyalatot nyer, amely szélsőséges esetekben palakékké is változhat. A régebben színváltozataként megkülönböztetett kékesibolyát tehát külső behatásokra elváltozott, olyan színnek kell tekinteni amely az eredetitől az átlagosnál nagyobb mértékben tér el és amelynek értéke annak arányában csökken, amily mértékben fokozódik a kékes árnyalata.

A katalógusok e bélyegnek többnyire csak egyféle színét hozzák, amelynek értékelése a rózsás árnyalatú és a sötét példányok esetében korrigálandó. A katalógusoknak kékesibolyára vonatkozó megkülönböztetése csak a fentiek értelmében vehető tekintetbe.

A réznyomású bélyegek színei[123]

2 krajcáros	*a)* narancssárga	1871 a, b
	b) narancs	1871 a, b
	c) barnásnarancs	1871 a, b
	d) aranysárga	1873 b
	e) sárga	1873 b
	f) kanárisárga	1873 b
	g) sötétsárga	1874 b
	h) sötét barnásnarancs	1874 b
3 krajcáros	*a)* zöld	1871 a
	b) élénk zöld	1871 a
	c) sárgászöld	1871 a
	d) zöld, kékes árnyalattal	1872 a
	e) kékeszöld	1874 b
5 krajcáros	*a)* karminvörös	1871 a, b
	b) halvány vörös	1871 a
	c) téglavörös	1871 a
	d) élénk téglavörös	1872 a
	e) karmin	1874 b
	f) élénk karmin	1874 c
	g) vörös	1874 c
10 krajcáros	*a)* világoskék	1871 a
	b) kék	1871 a, b
	c) sötétkék	1872 a, b
	d) élénk kék	1872 a, b
	e) búzavirágkék	1873 b

123 A színek után álló szám a szín megjelenésének feltételezett évét jelzi, az évszám után álló kisbetűk pedig a papirosfajtákat, amelyeken a szín előfordult (a: 1871 vastag papiros, b: 1873 vékonyabb papiros, c: 1874 vékony papiros).

15 krajcáros	*a)* csokoládébarna	1871 a
	b) gesztenyebarna	1872 a, b
	c) barnásfekete	1872 a
	d) feketés olaj	1872 a, b?
	e) rózsásbarna	1874 b
	f) sárgásbarna	1874 b, c
	g) rézvörös	1875 b
25 krajcáros	*a)* szürkésibolya	1871 a
	b) sötét szürkésibolya	1871 a

RAGASZTÓANYAG

A réznyomású bélyegek enyvezése kezdetben azonos volt a kőnyomatosokéval, úgyhogy ez utóbbiak enyvezéséről mondottak a rényomású bélyegekre is érvényesek. A réznyomatosok gyártásának több éven át tartott folyamatában azonban változások történtek a ragasztóanyagban, részben összetételükben, részben az ívekre felkent rétegük vastagságában. A későbbi évek ragasztóanyagára vonatkozólag is csak Payer adatai állnak rendelkezésre, amely szerint 1875—1889-ig kizárólagosan állati eredetű enyvet használtak. A fennmaradt használatlan réznyomatosok enyvezéséből azonban arra is következtethetünk, hogy rétegének vastagságán kívül összetételében is, még 1875 előtt is, változtattak. Az, hogy a ragasztóanyagot később vastagabb rétegben kenték fel, Payer szerint az értékcikkek enyvezése ellen kezdetben elhangzott panaszoknak volt a következménye. Elsősorban a felkent réteg vastagságának tulajdonítható, hogy az enyvezés idővel megrepedezett, de ezenkívül talán összetételének is, ugyanis a vékony rétegben felkent ragasztóanyagon is előfordul erősebb repedezettség. Az enyvezés erős repedései mentén nemritkán a bélyeg papirosa is megtört, sőt a repedés olyan nagymértékű is lehetett, hogy a bélyeg a repedés mentén beszakadt, vagy éppen kettétört. Ez egyébként előbb-utóbb valamennyi megrepedezett és különösen a vastagon gumizott bélyegek sorsa. A ragasztóréteget később sem kenték fel kivétel nélkül vastagon, különösen nem a harmadik papirosfajtára nyomtatott bélyegek ívére, amelynek enyvezése vékony, de ennek ellenére a repedezésre hajlamos volt. Ami a ragasztóanyag összetételét illeti, ebben mindenesetre lényeges változás történhetett a későn — 1874 után — felhasznált bélyegek, mégpedig a 15 krajcárosok gumizásához. A felragasztott bélyegek átnedvesedett ragasztóanyaga a bélyegek papirosába beivódva, azt különböző tónusú sárgásbarnára színezte és esetenként a bélyeg színét is némileg megbontotta. A ragasztóanyag elszínező hatása arra a papirosra is kiterjedt, amelyre a bélyeget ragasztották, amit az ilyen, le nem áztatott bélyegek levélpapirosának, borítékának vagy utalványának a papirosán észlelhetünk.

Ismeretes egy olyan 5 krajcáros is levélen, amelynek képes felületét vékony rétegű enyvezés fedi, mintha képes oldalán enyvezett ívről származnék. A ragasztó anyag gondatlan felvitelére vallanak az olyan — le nem áztatott — réznyomatosok, amelyek képes oldalának valamelyik szélére is ráterjedt az enyvezés. Ez főleg vékony papirosú 5 krajcároson fordul elő. (272. ábra)

A használatlan réznyomatosok távolról sem olyan ritka bélyegek, mint a kőnyomatosok — ez utóbbiaknak csak a legközönségesebb címlete, a 2 kraj-

cáros hasonlítható össze a réznyomatosok használatlanul legritkábban előforduló két címletével —, mégis, amint az a fentiekből is következtethető, olyan réznyomású bélyegeket nehéz találni, amelyek gumizását kifogástalan állapotban sikerült megőrizni. Ha pedig a használatlan réznyomású bélyegekkel szemben egyéb minőségi igényt is támasztunk, viszonylag talán még a kőnyomatosoknál is ritkábbak és természetesen további épségben való megőrzésükre szintén a legnagyobb gondot kell fordítani.

272. ábra. Képes oldalán enyvezett bélyeg

FOGAZAT

A kőnyomatosok fogazógépére és fogazatára vonatkozó ismeretek a réznyomású bélyegekre is érvényesek, de ez ismereteket a réznyomású bélyegekkel kapcsolatban további tudnivalókkal kell kiegészítani. Ezek részben a fogazat minőségére és a bélyegek centráltságára, részben a fogazásukhoz használt gépekre vonatkoznak.

A fogazat minősége idővel romlott, az átütések tökéletlenebbé, a bentragadt papiroskorongok gyakoriabbakká váltak. Előfordulnak olyan példányok, amelyeknek egy vagy több oldalán végig bentragadtak a papiroskorongok. Kimaradt foglyukak is gyakrabban fordultak elő és néha ugyanazon példányon, vagy annak egyazon oldalán is, nemcsak egy-egy foglyuk maradt ki (273. ábra). A bélyegek centráltságát döntően befolyásolta a papiros méretváltozása, ami a réznyomásnál, mint nedvesebb nyomásnál, nagyobb méretet öltött, mint a kőnyomásnál. A réznyomólemezek készítésénél a bélyegképeket

egymástól nagyjából egyforma távolságokra helyezték és ezáltal a bélyegek decentráltságát előidéző egyik tényezőt kiküszöbölték. Ez, a kőnyomású bélyegek egyes címleteihez képest lényeges különbséget jelentett, hiszen ez utóbbiak nyomóformáihoz az átnyomatok felszúrását néha nagyon pontatlanul végezték és ennek következtében a bélyegképek egymástól különböző távolságokra kerültek. Mégis, a bélyegképek egyenletes elhelyezkedése sem biztosíthatta a réznyomású bélyegek centráltságát, mert a papiros méretváltozása nem volt egyforma és a bélyegek fogazatából ítélve, a fogazógép kereteinek tényleges méret-

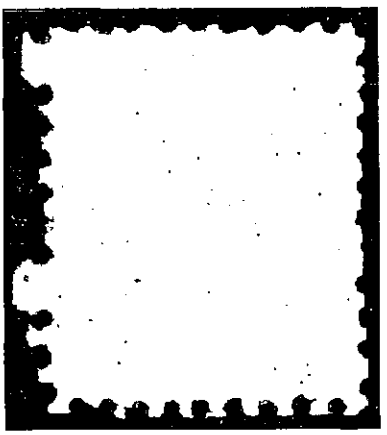

273. ábra

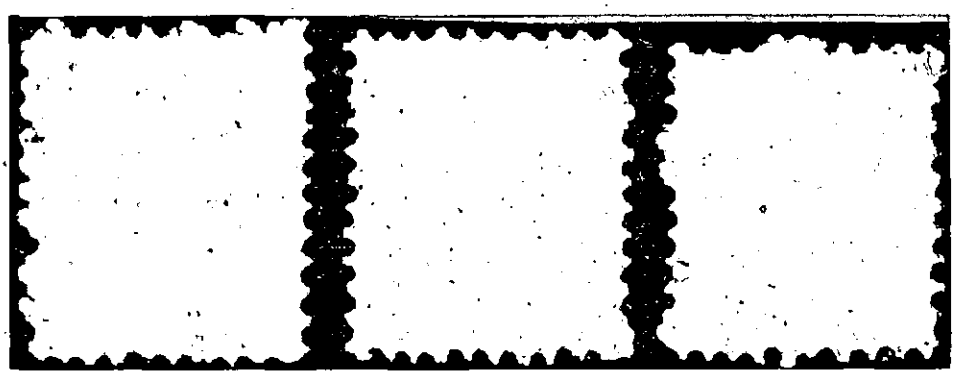

274. ábra

viszonyait, de a bekövetkezendő méretváltozást sem vették kellőképpen tekintetbe (274. ábra). A réznyomólemezek képfelülete szélesebb volt, mint a nyomóköveké és szélesebb, mint a fogazógép lyukasztó felülete. A bélyegképbe fogazott réznyomatosoknál is sor került a példányok ollóval történt szétválasztására (275—276. ábra).

A fogazat tökéletlenebb átütése, a több hiányzó foglyuk, valamint a decentráltság fokozódása mind hozzájárultak ahhoz, hogy a réznyomású bélyegek

között nehéz fogazat és centráltság szempontjából kifogástalan példányt találni és hogy e bélyegek e tekintetben elmaradnak a kőnyomatosoktól. Minthogy a réznyomatosok e minőségi romlása főleg a későbbi évek sajátossága volt, különösen az akkor forgalomba bocsátott színek között kevés a megfelelő fogazatú és centráltságú példány. Ilyenek pl. a kanárisárga 2 krajcáros, a vékony papirosú kékeszöld 3 krajcáros, vagy a búzavirágkék 10 krajcáros.

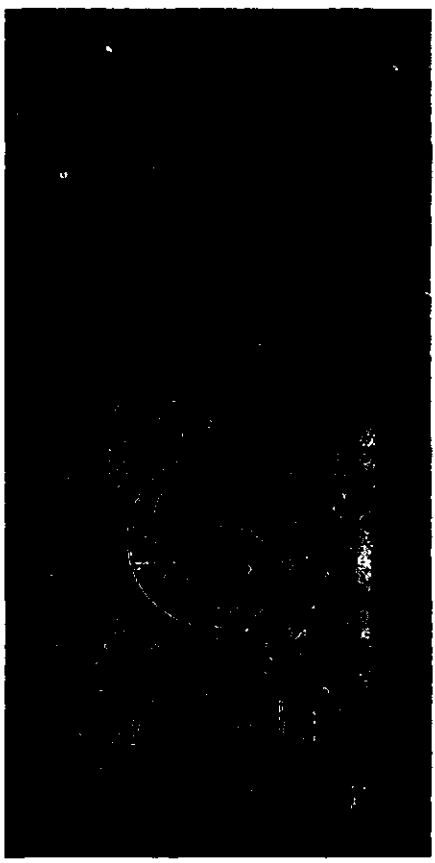

275. ábra

J. Palmans fogazattípusai alapján a réznyomású bélyegek ívhelye is megállapítható, illetve bármelyik címletük íve rekonstruálható. Ez azonban, eddigi megállapításai szerint, általában csak az 1874 előtt használt bélyegekre vonatkozik, azután már olyan fogazatok is előfordultak a réznyomatosokon, amelyek nem azonosíthatók az addig használt fogazógép kereteinek típusaival. Palmans szerint ekkor új gépet vettek használatba, vagy pedig a régit javították át. Az ívhelyek fogazatuk alapján történő megállapításának megkönnyítésére felhasználhatók e bélyegek oszlopismertetőjelei, amelyek kedvező esetben a keresendő helyek számát tízre csökkenthetik. Tekintve azonban, hogy ilyen jelek még nem minden oszlopban ismeretesek, továbbá, hogy az ismert jelek nem minden esetben vehetők észre és számuk is csekély, csak a példányok egy részének helymeghatározásához jelentenek közelebbi tájékoztatást.

FORGALMI IDŐ

A réznyomású bélyegek forgalmának időtartama sem határozható meg két dátummal, a kőnyomatosokhoz hasonlóan, pontosan csak érvényességük időtartama ismeretes. Ez is 1871. május 1-től 1876. december 31-ig tartott, de az érvényesség kezdetének ez időpontja, mint forgalmuk kezdete a réznyomású bélyegekkel kapcsolatban természetesen nem jöhet szóba, ezek a bélyegek akkor még nem álltak rendelkezésre, a Ferenc József-fejes bélyegeket május 1-én csak kőnyomású kivitelben bocsáthatták forgalomba. A réznyomásúak megjelenéséről semmiféle hivatalos adat sem ismeretes, csak a bélyegzések legkorábbi dátumaiból állapítható meg annyi, hogy legkésőbben e dátumok időpontjában már forgalomban voltak. E dátumok arról is tanúskodnak, hogy a különböző címleteket nem egyszerre bocsátották forgalomba, az első és az utolsó címlet megjelenése között mintegy három hónap telt el. A réznyomású bélyegek for-

galmára vonatkozó, a kőnyomatosokéhoz hasonló statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre, de annyi anélkül is megállapítható, hogy az 1871-ben használt példányok nem gyakoriak. Lassanként kerültek forgalomba és forgalmuk eleinte szűk keretek között mozgott. Lehetséges, hogy kinyomtatásuk és kikészítésük haladt lassan, de lehet, hogy azért bocsátották csak lassanként forgalomba e bélyegeket, hogy elsősorban a már kinyomtatott kőnyomású gyártmányokat használják fel.

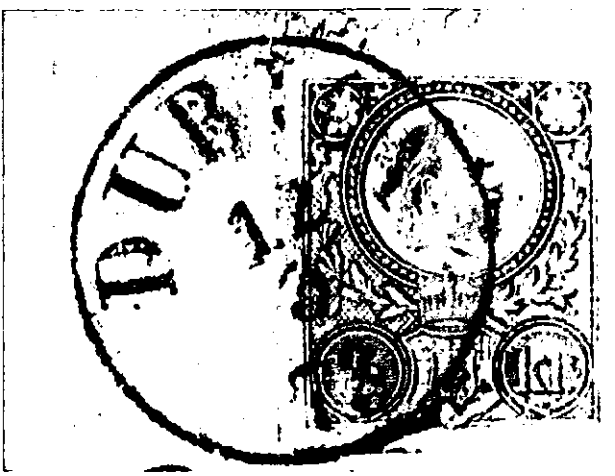

276. ábra

A réznyomású bélyegek közül, a legkorábbi bélyegzés alapján, az 5 krajcáros már júniusban jelent meg, majd a 2, 3, 10 és 15 krajcáros júliusban, míg a 25 krajcáros csak szeptemberben. Eszerint, a 25 krajcárostól eltekintve, a réznyomású bélyegek már néhány héttel a kőnyomatosok után forgalomba kerültek. A kétféle bélyeg 1876. december 31-ig együtt maradt érvényben és ezalatt együtt is használhatták és használták is őket. A réznyomású bélyegek, a 25 krajcáros kivételével, a kőnyomatosokon kívül az 1867-es bélyegekkel is, átmenetileg, egyidőben voltak érvényben és ténylegesen forgalomban, úgy hogy vegyes bérmentesítésekben azokkal is előfordulhattak. Az ehhez lehetséges időtartam azonban igen rövid volt és ez igen nagy ritkaságukban is kifejezésre jut. A réznyomatosok 2-től 10 krajcárosig terjedő címleteinek felhasználása az 1874-es bélyegek megjelenése után még néhány hónapig tartott, míg a 15 és 25 krajcáros továbbra is általános forgalomban maradt. A 25 krajcáros az utalványok bérmentesítéséhez nélkülözhetetlen volt, amíg csak 1876. május 1-én az új bélyegek 20 krajcáros címlete meg nem jelent. A 25 krajcárost azonban még ezután is sűrűn használták.

A 2 krajcárosnak számon tartott, ezideig legkorábbi bélyegzése 1871 július 15-ről való.[124] Szeptemberben került jelentékenyebb mennyiségben forgalomba, decembertől kezdve pedig ebből a címletből már túlnyomóan a réznyomású

124 A 2, 3, 5 és 15 krajcárosok legkorábbi bélyegzéseinek dátumai, E. Mueller adatai.

bélyeget használták. A réznyomatos — 1874-es vegyes bérmentesítéseknek egyik ritkábban előforduló címlete és ebből következtetve, az 1874-es bélyegek megjelenése után, csak rövid ideig volt általánosan forgalomban.

A 3 krajcáros legkorábbi bélyegzésének dátuma július 16. Ebből a címletből is szeptemberben bocsátottak nagyobb mennyiségű réznyomású bélyeget forgalomba, de ha azután tovább fokozódott is e bélyeg forgalma, amint tudjuk, a 3 krajcárosból még hosszabb ideig a kőnyomásút is jelentékeny mértékben használták. Az 1874-es bélyegek megjelenésekor is még nagy készletek állhattak e címletből rendelkezésre, gyakoriak az 1875-ből származó réznyomatos 3 krajcárosok, de a réznyomatos — 1874-es vegyes bérmentesítéseknek is egyik leggyakrabban előforduló bélyege. Az 1874-es bélyegek megjelenése utáni jelentékeny forgalmát az is elárulja, hogy e vegyes bérmentesítéseknek az 1874-es bélyegek közül éppen a 3 krajcáros a legritkább címlete.

Az 5 krajcáros legkorábbi bélyegzése, a feljegyzések szerint, 1871. június 15. Számbavehető forgalma augusztusban kezdődött, novemberben azonban már csaknem kizárólagosan a réznyomású bélyeget használták ebből a címletből. Mint legkelendőbb címletnek, leghamarabb fogyott el a készlete és késői felhasználása ritka. A réznyomatos — 1874-es vegyes bérmentesítéseknek legritkább címlete. Különösképpen azonban éppen ebből a bélyegből ismeretes a Ferenc József-fejes bélyegeknek legkésőbben — már érvényességük lejárta után, 1877-ben — felhasznált példánya (277. ábra). Megjegyzendő, hogy e példány levéldarabon maradt fenn, az esetleges téves dátumbeállítás tehát nem ellenőrizhető.

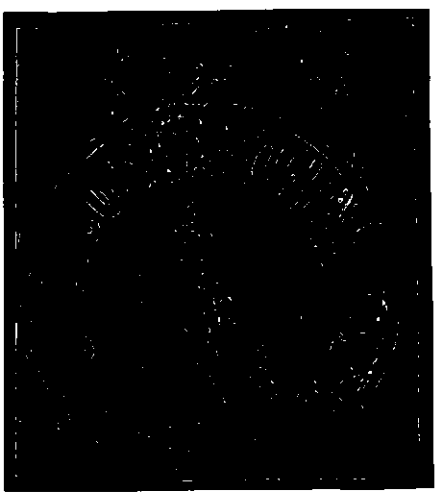

277. ábra

A 10 krajcáros legkorábbi ismert bélyegzése 1871. július 2-ról való, az 5 krajcáros után tehát ezt a címletet bocsátották forgalomba (278. ábra). Nemcsak a július 2-i példánya, hanem több más, szintén július első felében származó példánya ismeretes. E korai 10 krajcárosokat mind Horvát-Szlavoniában használták fel, lehetséges, hogy e címlet réznyomású bélyegét először ott hozták

forgalomba. Ebből a címletből szeptemberben már a forgalom nagyobbik részét, 1872 februárjától kezdve pedig jóformán az egész forgalmat réznyomású bélyegekkel bonyolították le. Késői felhasználása nem gyakori, de a réznyomatos—1874-es vegyes bérmentesítéseknek egyik nem ritka címlete.

A 15 krajcáros legkorábbi dátuma: 1871. július 14. A 2, 3 és 15 krajcárosok tehát, a legkorábbi bélyegzéseik szerint, nagyjából egyidőben jelentek meg. A 15 krajcáros réznyomású bélyegek felhasználása csak lassan növekedett és hosszabb idő telt el, amíg a kőnyomásúak helyét elfoglalták a forgalomban. Jelentékeny hányadukat az 1874-es bélyegek megjelenése után használták fel, 1875-ből származó példányai is gyakoriak és ebből az évből származik legritkább színváltozata, a rézvörös is. Általános forgalmának elhúzódása következtében a réznyomatos—1874-es bérmentesítésekben gyakran fordul elő.

A 25 krajcáros ezideig ismert legkorábbi bélyegzése Nyíregyházáról, 1871. szeptember 13-ról való (279. ábra). E dátum nem régen vált ismeretessé és ez több mint egy hónappal korábbi, mint az eddig hosszú idő óta nyilvántartott legkorábbi dátum. A réznyomású 25 krajcáros különösen ritkán fordul elő 1871-es bélyegzéssel és teljes mértékben csak 1873 második felében foglalta

278. ábra

279. ábra

el a kőnyomású bélyeg helyét. Az 1874-es bélyegek megjelenése után, a 15 krajcároshoz hasonlóan, továbbra is változatlanul forgalomban maradt és még abból az időből származó példányai sem ritkák, midőn az új kiadás 20 krajcáros címletét már forgalomba bocsátották. Ennek tulajdonítható, hogy a réznyomatosok e legritkább címlete gyakran fordul elő a réznyomatos—1874-es bérmentesítésekben.

BÉRMENTESÍTÉS

A kőnyomású bélyegek bérmentesítésére vonatkozó általános megállapítások a réznyomású bélyegekre is érvényesek. A réznyomatosokkal bérmentesített küldemények és egyéb teljesek is nagy részben már természetes úton elkallódtak, a fennmaradtak pedig később, gyűjtői kezekbe kerülve túlnyomóan a bélyegek leáztatásával semmisültek meg. A réznyomású bélyegek teljes bérmentései, minthogy a kőnyomatosokénál sokkal nagyobb mennyiségben jöttek létre, természetesen sokkal nagyobb számban maradtak is fenn. Létrejöttüknek és mai előfordulásuknak is, a kőnyomatosokéhoz viszonyított gyakorisága

a réznyomású bélyegek hosszabb ideig tartott felhasználásának a következménye, amihez azonban még a postai forgalomnak időközben történt megnövekedése is lényegesen hozzájárult. A réznyomatosok teljesei is túlnyomó részben levelek, borítékok és nyomtatványok. A többi fajtájuk sokkal ritkább, bár közülük a postautalványok a kőnyomatosokkal bérmentesített utalványokhoz

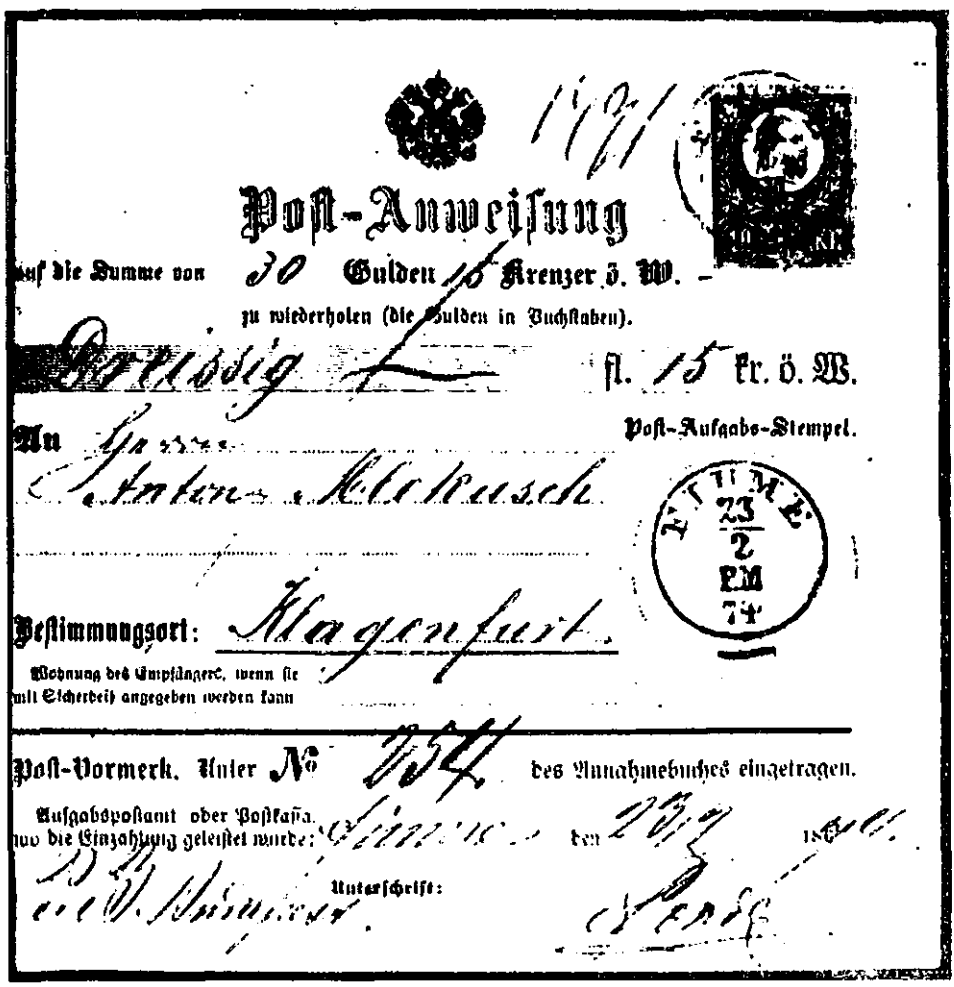

280. ábra

képest általában aránylag gyakrabban fordulnak elő. Előfordulásuk azonban a rajtuk felhasznált címletek szerint különböző, így a 2, vagy 3 krajcárosokkal bérmentesített utalványok ritkák, míg pl. a 25 krajcárossal aránylag gyakran fordulnak elő. Ritkaságszámba megy a régi osztrák gyártmányú utalványlapokon való előfordulásuk (280. ábra). Igen ritkák a táviratleveleken, vagy távira-

tokon fennmaradt bérmentesítések is. A táviratlevelek helyébe ugyanis – vagyis a táviratoknak e célra készült borítékokban történt postai továbbítása helyébe – a táviratok boríték nélküli továbbítása lépett és ez esetben a bérmentesítési díjat az összehajtott táviratra ragasztott bélyeggel, vagy bélyegekkel rótták le (281. ábra).

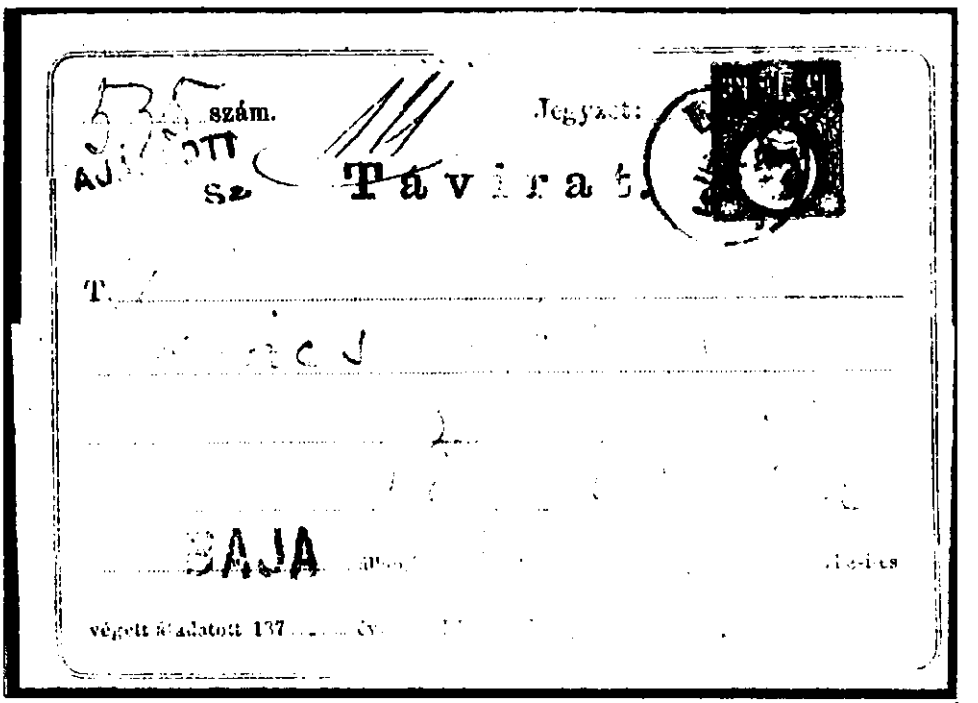

281. ábra

A kőnyomású és réznyomású bélyegek címletei azonosak voltak, tehát a címletek szempontjából a különféle bérmentesítési lehetőségek azonosak maradtak, de az egyre kiterjedtebb postaforgalomban létrejött és nagyobb számban fennmaradt réznyomatos bérmentesítések között természetesen sokkal nagyobb a változatosság. A különböző díjtételű és címletű, illetve kombinációjú bérmentesítések terén az 1873-ban bevezetett kétfokú díjszabás ugyan változást hozott, de ez csak nagyobb számú bérmentesítés adataiban tükröződik vissza. A réznyomású bélyegek bérmentesítéseinek létrejöttében is mindvégig ugyanazon alapvető tényezők játszhattak fő szerepet, mint a kőnyomatosok esetében, vagyis: a postahivatalokban rendelkezésre álló címletek, a bérmentesítésnek vagy a legkevesebb bélyeggel, vagy a legegyszerűbb módon való összeállítása, továbbá valamely címlet felhasználásának a fokozása. Ami a kétféle bélyeg bérmentesítései között fennálló különbségeket illeti, a réznyomatos bérmentesítések gyakoribb előfordulásán és a címletek szerinti változatosabb összetételükön kívül, ki kell emelni ezek nagyobb számú magas díjtételű bérmentesíté-

sét, valamint a többcímletűek nagyobb számát is. Ez utóbbiak nem csak, hogy gyakrabban fordulnak elő, hanem címleteik számát tekintve is, a kőnyomatos bérmentesítésekből nem ismert kombinációkban is fennmaradtak.

A réznyomatos bérmentesítések többsége is egycímletű, a kétcímletűek közül pedig a 2+3, a 3+5, az 5+10 és az 5+15 krajcáros kombinációk fordulnak elő a leggyakrabban. A többi kétcímletű kombináció, és főleg a háromcímletűek sokkal ritkábbak, a fennmaradt négycímletűek pedig különleges ritkaságok. A réznyomású bélyegek érvényességének a kőnyomatosokéval azonos időtartama alatt, de tényleges forgalmuk alatt is, összesen ötféle bélyeg volt forgalomban: az 1867-es bélyegek, az 1871-es kőnyomatosok és réznyomatosok, az első 2 krajcáros és az 1874-es kiadás bélyegei. Ezek közül, a kőnyoma-

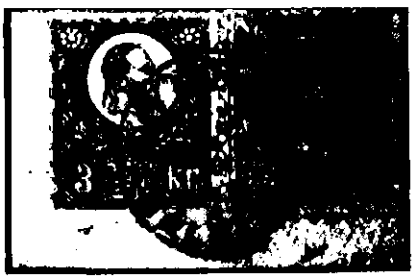

282. ábra

tosokhoz hasonlóan, az első 2 krajcároson kívül, a többi három bélyegfajtával együtt vegyes bérmentesítésben is előfordultak. Kivételt képez ez alól a 25 krajcáros, amely csak 1871. július 31-e után került forgalomba és így, az 1867-es bélyegekkel együtt nem is fordulhatott elő, de e címletnek a kőnyomású bélyegekkel vegyes bérmentesítése sem ismeretes. Réznyomatosok rányomott bélyeges borítékon és postautalványon is — mind az 1871-es, mind az 1874-es kiadásúakon — előfordulnak.

Az 1867-réznyomatos vegyes bérmentesítések létrejöttének lehetősége rövid időre korlátozódott, minthogy pedig a réznyomatosok forgalma még július második felében sem vált általánossá és nem öltött nagyobb méretet, e vegyes bérmentesítések létrejöttének a valószínűsége igen csekély volt. E körülményeknek köszönhetik nagy ritkaságukat, a 3+2 krajcáros kombináción kívül előforduló egyéb kombinációi jóformán mind unikumoknak tekinthetők. A legtöbb fennmaradt, 1867-es és 1871-es réznyomású bélyegből összeállított bérmentesítés 1871. július 31-e után — tehát az 1867-es bélyeg érvényességének lejárta után — jött létre, de ilyenek nem csak a forgalomból való kivonásuk utáni hetekben és hónapokban, hanem még 1875-ben is előfordultak (282. ábra). Bár e bérmentesítések érvénytelenek, illetve elégtelenek voltak, ezt a postai kezelés folyamán nem mindig vették észre és az ilyen küldemények egy részét, mint a szabályszerűen bérmentesítetteket megportózás nélkül kézbesítették. Arra, hogy ilyen küldeményről van szó, abból lehet következtetni, hogy rajta a megportózást jelző feljegyzésnek semmi nyoma sem látható. Az utólagos vegyes bérmentesítések kivételes esete fordult elő egy postautalványon, amelyen két db 1867-es és három db réznyomatos 3 krajcárossal rótták le az utal-

ványozási díjat – 1872. május 16-án Szent Andráson. Ez utalványszelvényről ismert bérmentesítés, amely a vegyes bérmentesítések legérdekesebb és legértékesebb objektumai közé tartozott, a háborúban pusztult el. Látszólagos vegyes bérmentesítés jött létre, midőn a posta a küldemény érvénytelen 1867-es bélyeggel történt bérmentesítését már a feladásnál nem fogadta el és az esedékes díjat a feladóval érvényes bélyeggel rovatta le, de a küldeményre ragasztott érvénytelen bélyeget, vagy bélyegeket is bélyegzéssel látta el. Ismeretesek pl. Nagymihályban 1871. augusztus 5-én postára adott gyászjelentések, illetve azokból kivágott bérmentesítések, amelyeken az egymás mellé ragasztott 1867-es és réznyomatos 2 krajcárosok alkotnak ilyen látszólagos vegyes bérmentesítést (283. ábra). A 2 krajcárosnak az 1867-es levelezőlapon való felhasználása esetén

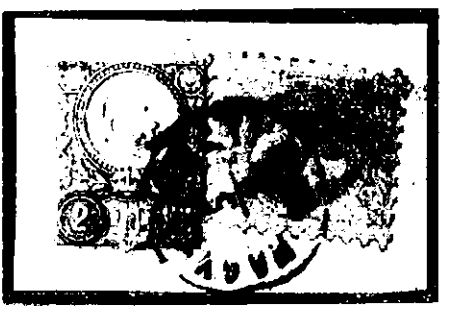

283. ábra

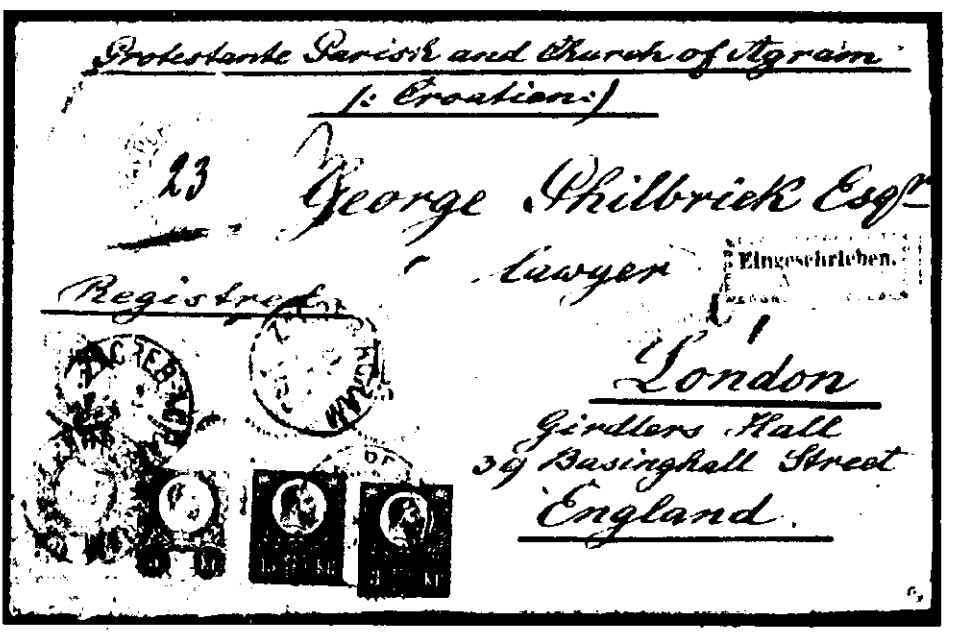

284. ábra. A levél hátoldalán még két db 3 krajcáros és két db 5 krajcáros 1874-es kiadású bélyeg is van

ben ritkán tartották be az előírást, amely szerint az érvényes bélyeget a forgalomból kivont levelezőlap bélyegére kellett ragasztani, hanem többnyire a lap más helyére ragasztották és ha mindkét bélyeget lebélyegezték, azok szintén vegyes bérmentesítés látszatát keltik. Látszólagos vegyes bérmentesítés az 1867-es és a réznyomású bélyegek között Ausztriában is létrejöhetett, ha ott feladott küldeményt réznyomású bélyeggel bérmentesítettek és az ennek következtében elégtelen, vagy hiányzó bérmentesítést még a feladáskor pótolták, az ott érvényben lévő 1867-es bélyegekkel róva le a küldemény díját.

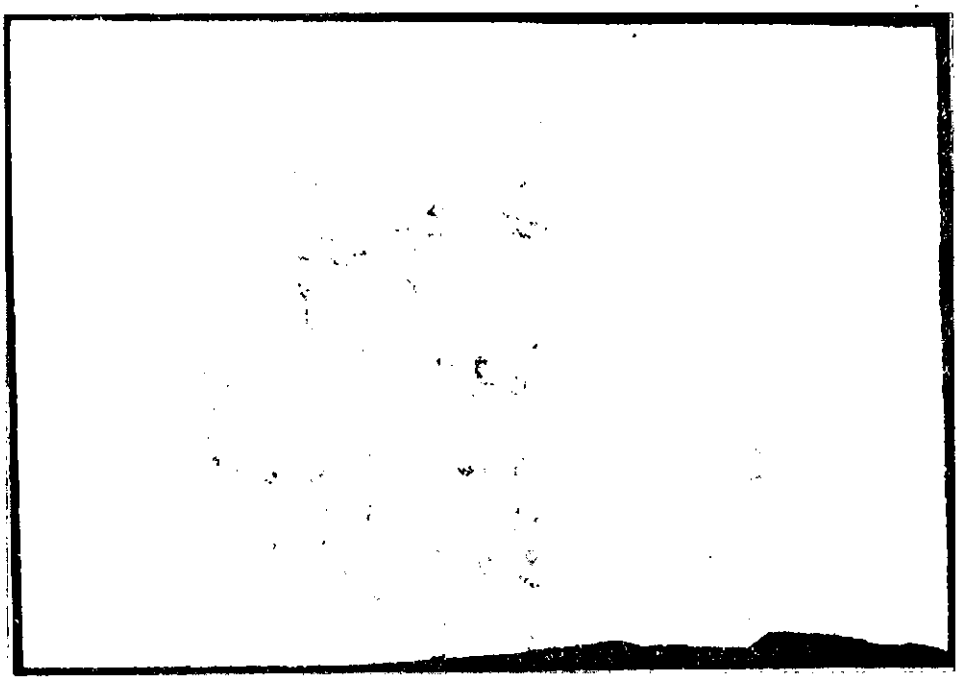

285. ábra

A kőnyomású és a réznyomású bélyegek hosszú hónapokon keresztül együtt voltak általános forgalomban és ha ezalatt a kőnyomatosok forgalma állandóan csökkent is, a réznyomatosoké pedig növekedett, együttes felhasználásukra bőven nyílt alkalom. Együttes felhasználásuk lehetősége azonban címletenként különböző időtartamra korlátozódott és bár vegyes bérmentesítéseik azalatt általában mindennaposak voltak, előfordulásuk gyakorisága, vagy ritkasága összetételüktől függ. Az új bélyegek megjelenésekor, 1874. október 1-én, a réznyomású bélyegekből még nagy készletek álltak rendelkezésre és érvényességüket azután még több mint két évig megtartották, úgy hogy az 1874-es bélyegekkel való vegyes bérmentesítéseikre is volt alkalom. Különösen vonatkozik ez a 15 és 25 krajcárosra, mert az új kiadásnak ilyen címletei nem voltak, egyelőre csak 2, 3, 5 és 10 krajcárosokat bocsátottak ki. A 15 és 25 krajcáros e vegyes bérmentesítései ezért kisebb jelentőségűek, mint a többi címletei,

amelyekből egy időben kétféle bélyeg volt forgalomban. Természetesen, a 15 és a 25 krajcárosnak is vannak olyan kombinációjú vegyes bérmentesítései, amelyek mind ritkaságukban, mind filatéliai érdekességükben elérik, vagy éppen meghaladják a többi címlet bérmentesítéseit. A réznyomatos—1874-es vegyes bérmentesítéseknek sokféle kombinációja ismeretes és ezek között fordul elő a legtöbb kettőnél több címletű kombináció is. Az 1871-es bélyegek legtöbb címletből álló vegyes bérmentesítése is ezek közül való (284. ábra). A réznyomású bélyegeknek az 1876. május 1-én forgalomba bocsátott 20 krajcáros-

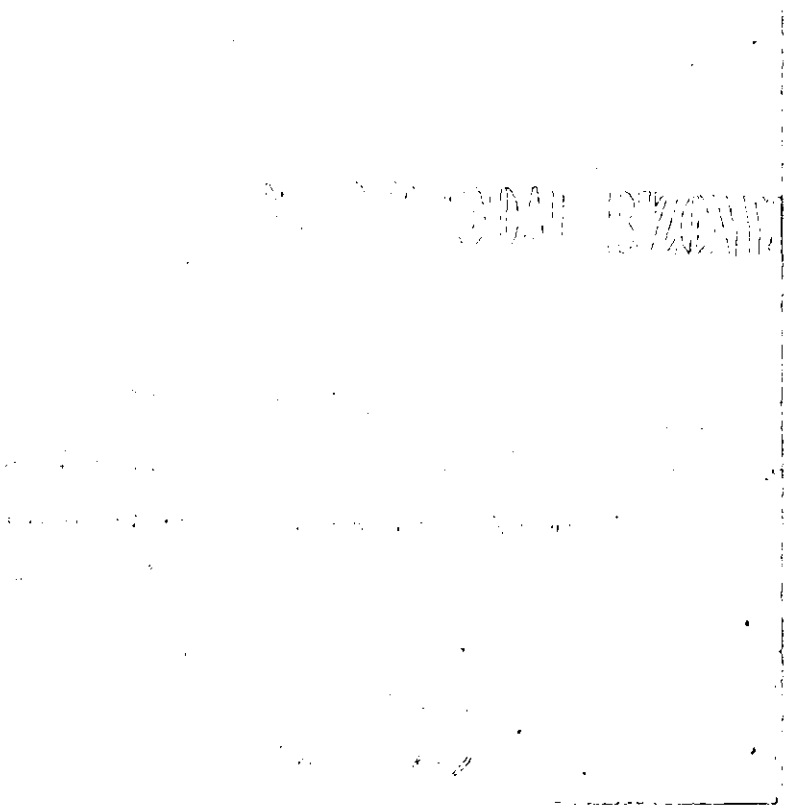

286. ábra

sal vegyes bérmentesítése nem ismeretes. Az 1871-es rányomott bélyeges borítékok közül a réznyomatosok is csak a könyvnyomásúakon ismeretesek. Ritkán 1874-es bélyeges borítékon is előfordulnak.

Az Ausztriában feladott és réznyomású bélyegekkel bérmentesített leveleket általában megportózták, de a rajtuk lévő bélyegeket különbözőképpen kezelték.

A réznyomású bélyegeket eredeti rendeltetésüktől eltérően, nemcsak postai díjak lerovására, hanem ritka esetekben okmánybélyegként is felhasználták. E ritkaságokból az 5 és 15 krajcáros ismeretes; az előbbiből, 15 krajcárnyi illeték lerovására, hármassáv orvosi bizonyítványon, a 15 krajcáros pedig középiskolai értesítőn (285-286. ábra).

A bérmentesítéseknek és díjlerovásoknak alábbi, címletek szerinti ismertetésében, nem annyira a kőnyomású bélyegeknél már ismertetett díjszabással való összefüggéseikről, mint inkább összetételeikről és azok gyakoriságáról, illetve ritkaságáról lesz szó.

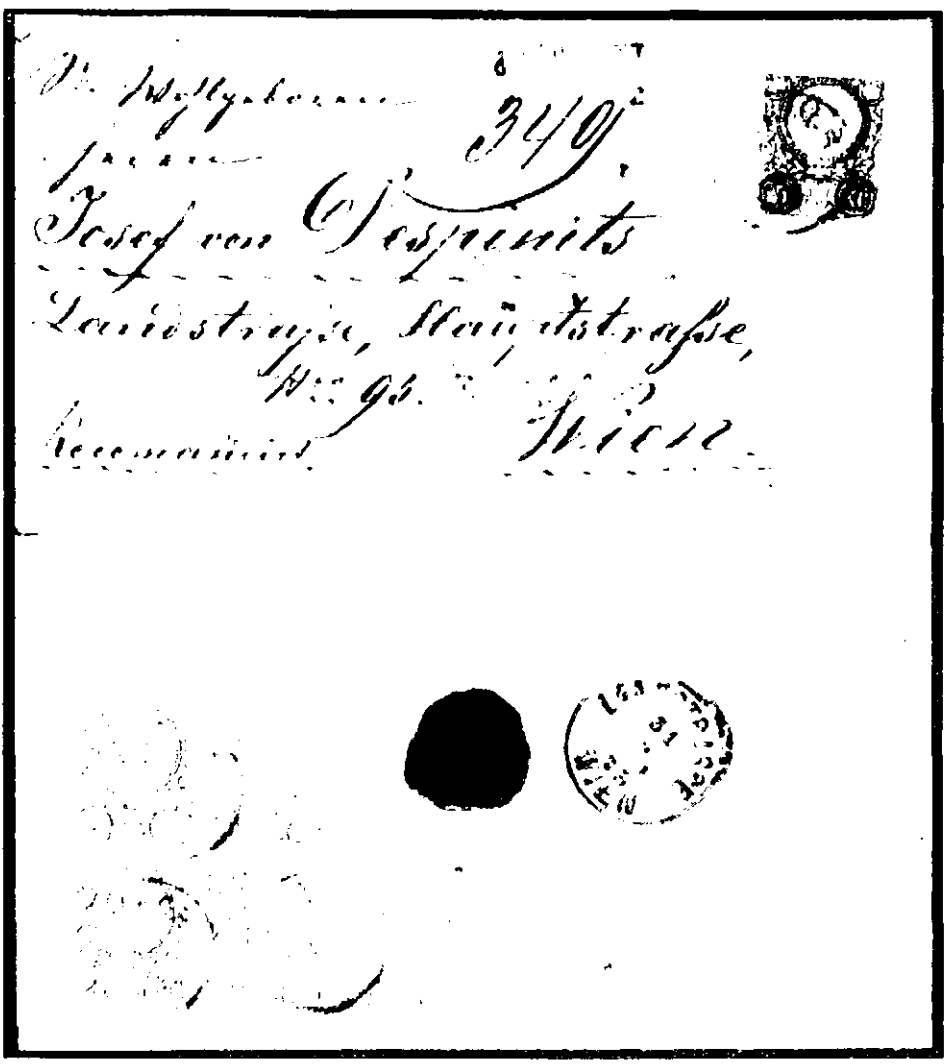

287. ábra

2 krajcáros. A 2 krajcárost nyomtatványok és árumináták bérmentesítésén kívül gyakran használták távolsági levelekre egy db 3 krajcárossal együtt, az 5 krajcáros pótlására. Előfordulnak különböző díjtételű többes bérmentesítései, és a 3 krajcárossal együttes, ugyancsak különféle díjtételű többes bérmentesítései, amelyek azonban mind ritkák. Az 5 krajcárossal való kombinációja szintén ritka, amely nemcsak távolsági, hanem helyi ajánlott leveleken is ismeretes (287. ábra). A 2 krajcáros a réznyomatosok valamennyi többi címletével is előfordul, mégpedig háromcímletű bérmentesítésekben. E háromcímletűek között olyanok is vannak, amelyek többféle díjtétellel is előfordulnak. A 2 krajcáros ismeretes még négycímletű bérmentesítésben is, 2+2 db 5+2 db 10+15 krajcáros és 2+2 db 3+10+2 db 25 krajcáros kombinációban (288. ábra). A 2 krajcárost az 1867-es levelezőlapok bérmentesítéséhez is felhasználták, de amint arról már volt szó, csak nagy ritkán ragasztották fel az előírás szerint (289. ábra). Kivételesen még helyi levelet is bérmentesítettek — két darab — 2 krajcárossal, ami tehát túlbérmentesítést jelentett. Ugyanez fordult elő egyik fennmaradt Nagybritanniába címzett levélen is, amelyre 10 krajcáros bélyeg mellé 3 krajcáros helyett, két db 2 krajcárost ragasztottak. Ismeretes egy db 2 krajcárossal, tehát elégtelenül bérmentesítve postára adott helyi levél is, amelyet azonban megportózás helyett a feladónak visszakézbesítettek és amelynek bérmentesítését azután egy másik 2 krajcárossal egészítették ki. Ez utóbbi 2 krajcáros bélyegzése természetesen későbbi keltezésű, mint az elsőé. A 2 krajcárosnak mind e bérmentesítései, a két gyakran előfordulón kívül ritkák, vagy nagyon ritkák. E bélyeg utalványon, vagy annak szelvényén is ritkán fordul elő.

Külön fejezetbe tartoznak e címlet azon bérmentesítései, amelyekben a helyi levél díját egy db 2 krajcárossal és egy „felezett" 2 krajcárossal rótták le (290. ábra). E levelek egy temeskubini ügyvéd hagyatékából származnak. Helyi címekre általa szétküldött, majd hozzá visszajutott felszólító levelek ezek, amelyek mintegy 40 esztendővel ezelőtt kerültek napvilágra. Ellentétben a szokásos ollóval vágott felezett bélyegekkel, e bélyegeket szakították, de fele részüknél általában kisebb darabjuk került a levélre. E szakított 2 krajcárosokat azok a katalógusok, amelyek ezekre is kitértek, mindezideig csak mint felezéseket tartották nyilván, amelyekre a 3 krajcáros címlet átmeneti hiánya következtében volt szükség Temeskubinban, helyi levelek bérmentesítéséhez. A posta e bérmentesítéseket mindenesetre elfogadta. A fennmaradt és még hozzáférhető ilyen levelek adatainak mérlegelése azonban, legújabban arra a következtetésre vezetett, hogy tulajdonképpen nem felezésekről, illetve nem csupán felezésekről, hanem a posta kárára elkövetett visszaélésekről van szó.[125] A feltevés szerint a visszaélést úgy követték el, hogy használt 2 krajcárosok közül olyan példányokat kerestek ki, amelyeknek valamelyik felét nem érte bélyegzés és e példányoknak bélyegzetlen felét ragasztották fel egy-egy 2 krajcáros mellé, a helyi levél 3 krajcáros díjtételének leróvásához. E feltevés mellett szól az a tény, hogy e felezett bélyegek többnyire lényegesen kisebbek, mint a bélyeg fele része, ami érthető, hiszen használt bélyegeknek többnyire a felénél nagyobb részére terjed ki a bélyegzés. Úgy látszik, az is e feltevés mellett bizo-

125 G. Z. Lefton foglalkozott e tárggyal és az e téren végzett vizsgálódásainak eredményeként vonta le az itt ismertetett következtetéseket.

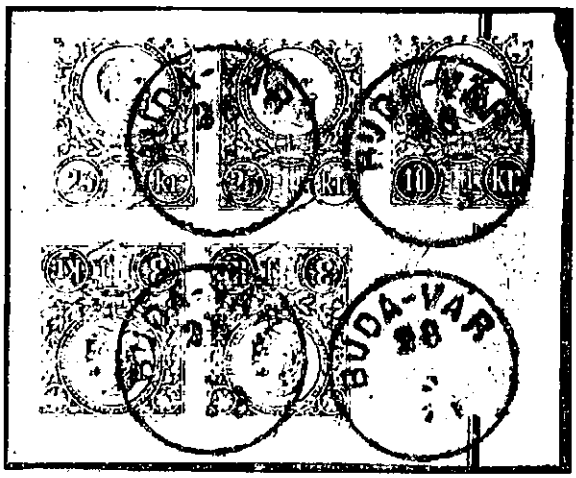

288. ábra

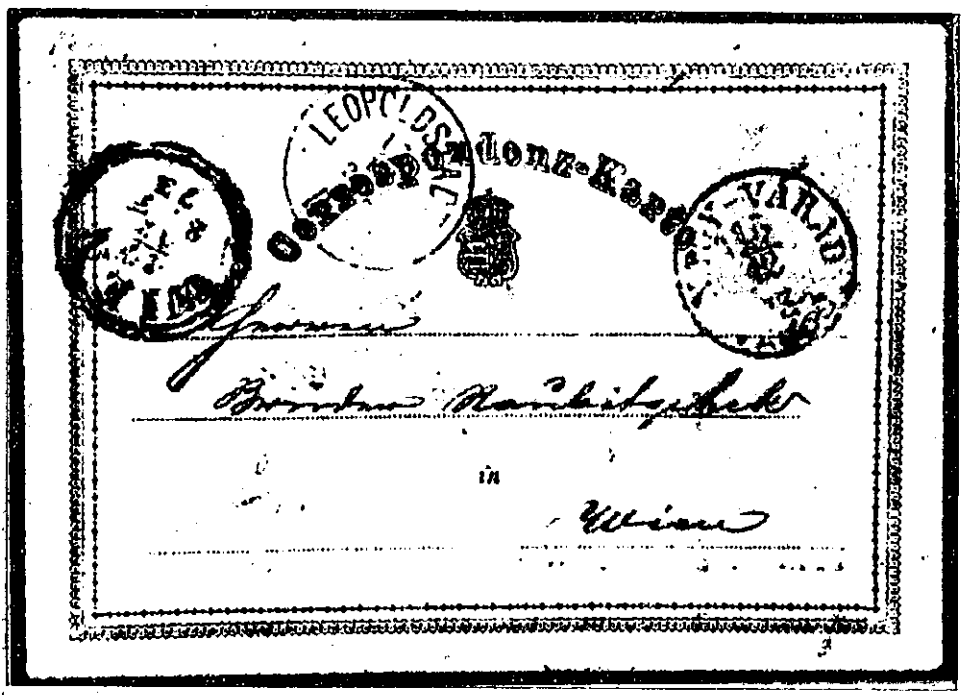

289 ábra

nyít, hogy e bérmentesítések között olyanok is akadnak, amelyekben az egész és a felezett bélyeg színárnyalata eltér egymástól. A felszólító leveleket részben az ügyvéd, részben az ügyvéd bojtárja írta. A felezett bélyegek ez utóbbiakon fordulnak elő, míg az ügyvéd által sajátkezűleg írt leveleken felezéseket ezideig nem találtak, ezeket szabályszerűen 3 krajcárosokkal bérmentesítették —

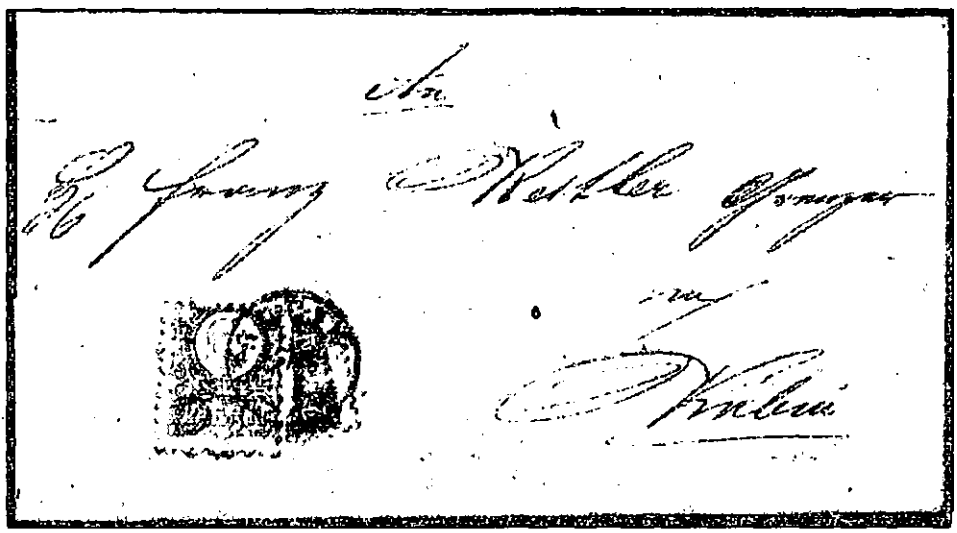

290. ábra

a fennmaradt levelezés ugyanis ilyeneket is tartalmazott —, de természetesen az ügyvédbojtár által írt levelek között is vannak szabályszerűen bérmentesítettek. A levelezés e szabályszerű bérmentesítéseivel kapcsolatban az a körülmény, hogy a felezéses bérmentesítések előfordulása nem csak egy bizonyos időszakra korlátozódott, hanem a levelek és a bélyegzés keltének tanúsága szerint, hosszabb idő után megismétlődött, a 3 krajcáros címlet feltételezett átmeneti hiányát és ezzel együtt a felezések szükségességét kétségessé teszik. A felezett 2 krajcárosok bélyegzéseinek dátuma túlnyomóan 1873 szeptember 28-a és 30-a, október 2-ról pedig már 3 krajcárossal bérmentesített levél is ismeretes. Az egyik felezés viszont a következő év szeptemberéből származik. A feltevés szerint tehát, e bérmentesítések esetében olyan posta kárára elkövetett visszaélés történt, amelynek megvalósításához éppen a felezést, a szükségbérmentesítések ez amúgy is ritka módját választották és amellyel e bérmentesítések mibenlétét illetőleg a filatelistákat is hosszú időre megtévesztették.

A 2 krajcáros az 1867-es bélyegek közül csak a 3 krajcárossal ismeretes érvényes vegyes bérmentesítésben. E bérmentesítés nemcsak levéldarabon (291. ábra), hanem leveleken is előfordul, amelyek közül az egyik távolsági ajánlott levél (292. ábra). E levél címoldalán egy-egy 3, illetve 2 krajcáros van és eredetileg három-három db 3, illetve 2 krajcárosból állhatott e bérmentesítési ritkaság, a levél hátoldalára ragasztott bélyegek azonban, sajnos, nem marad-

tak meg épségben. A 2 krajcáros ismeretes még a már említett nagymihály látszólagos bérmentesítésben, 1867-es 2 krajcárossal (283. ábra). 1874-ből származó megportózott levélen pedig, 1867-es 3 és 10 krajcárossal együtt fordult elő.

A kőnyomású bélyegek közül gyakran fordul elő a 3 krajcárossal, első díjfokozatú távolsági levélen, de magasabb díjtételek lerovásához igen ritkán

291. ábra

293. ábra

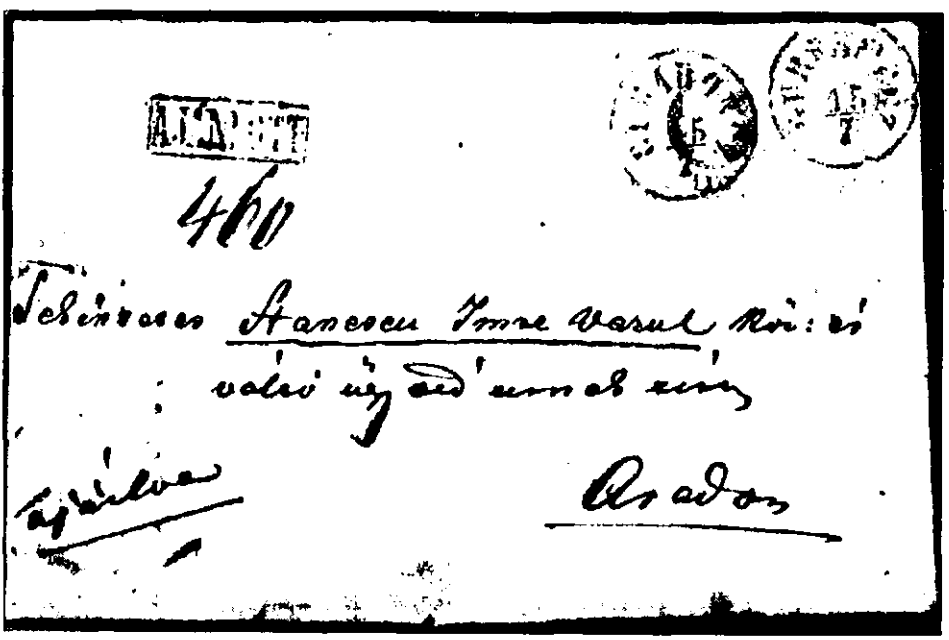

292. ábra

használták fel e két bélyeget együtt (201. ábra). Ugyancsak nagyon ritka a kőnyomású 5 krajcárossal való kombinációja. Ezeken kívül, két olyan háromcímletű bérmentesítése ismeretes, amelyekben kőnyomású bélyeg is előfordul:

az egyikben 3 krajcáros kőnyomatossal és 10 krajcáros réznyomatossal, a másikban éppen ellentétesen, 10 krajcáros kőnyomatossal és 3 krajcáros réznyomatossal együtt. Közülük ez utóbbi a ritkább, de címleteiket tekintve, mindkettő az 1871-es bélyegek háromcímletű bérmentesítéseinek leggyakoribb kombinációja: 2+3+10 krajcár.

A 2 krajcáros a réznyomatos – 1874-es vegyes bérmentesítések ritkábban előforduló címletei közé tartozik, de igen sokféle kombinációban ismeretes (293. ábra), amelyek között három-, négy, sőt még öt- és hatcímletű is akad. A 2 krajcáros e többcímletű bérmentesítéseiben az 1874-es bélyegek valamennyi 2-től 10 krajcárosig terjedő címlete előfordul, a réznyomatosok közül pedig még a 3, 5 és 15 krajcáros is. A négycímletű bérmentesítésében mindkét 5 krajcáros, az ötcímletűben pedig mindkét 2 krajcáros bélyeg előfordul. A hatcímletű bérmentesítése, Nagybritanniába küldött ajánlott levélen, egy-egy 2, 3, 5 és 15 krajcáros réznyomatosból, valamint két 3 krajcáros és hat 5 krajcáros 1874-es bélyegből áll (284. ábra). A 2 krajcáros vegyes bérmentesítései is túlnyomóan leveleken fordulnak elő, postautalványokon ritkák.

A 2 krajcáros 1871-es és 1874-es 3 és 5 krajcáros borítékokon is előfordul, különféle kombinációkban. Ismeretes öt db 2 kr+5 kr+5 kr borítékvágással bérmentesített levél is.

3 krajcáros. E címletet főleg egymagában és a 2, vagy 5 krajcárossal együtt használták, ez utóbbiakat az első súlyfokozatú egyszerű távolsági, illetve a helyi ajánlott leveleken. Ritkán, magasabb díjtételek lerovásához is használták, mind egycímletű bérmentesítésekben, mind az előbbi két kombinációban. Kétcímletű bérmentesítésben még a 10 krajcárossal is előfordul, amely szintén ritka. E kombináció Nagybritanniába szóló leveleket bérmentesített, de ismeretes e kombináció helyi ajánlott levélen is, a túlbérmentesítés ritka eseteként, midőn a helyi ajánlási díj helyett, távolsági díjat róttak le (294. ábra). A réznyomású bélyegek közül a 3 krajcárosnak ismeretes a legtöbb – hatféle – háromcímletű bérmentesítése. Ezekben a réznyomatosoknak valamennyi egyéb címlete is előfordul. A 2 krajcáros alatt már említett négycímletű bérmentesítésen kívül, előfordul még egy négycímletűben is, Franciaországba küldött értéklevélen, egy-egy 5 és 10 krajcárosból, továbbá két-két 3 és 10 krajcárosból álló bérmentesítésben. A 3 krajcáros pótbérmentesítésben is előfordult már: téves címre küldött, 15 krajcárossal bérmentesített távolsági ajánlott levélen, amelyet visszakézbesítése után a feladó újólag helyi ajánlott levélként bérmentesítve (3 kr+5 kr) adott postára. Táviraton való előfordulása ritkaság, amelyen a távolsági ajánlott levél díját róták le egycímletű bérmentesítésével, de ismeretes táviraton helyi ajánlott levél bérmentesítésében is, az 5 krajcárossal kombinálva, amely e csekély számban fennmaradt küldemények postai bérmentesítésének különleges esete volt. Ez utóbbi bérmentesítés úgy jött létre, hogy az utolsó távírda helyének postahivatala, Lepsény, a körzetéhez tartozó Mezőszentgyörgybe szóló táviratot helyi küldeményként bérmentesítette és azt küldönccel továbbította. E távirat fennmaradása annak köszönhető, hogy a címzett a küldöncdíjat nem fizette meg és így, a táviratot nem kézbesítették, hanem az visszakerült a postához (295. ábra). Postautalványon is ritka a 3 krajcáros.

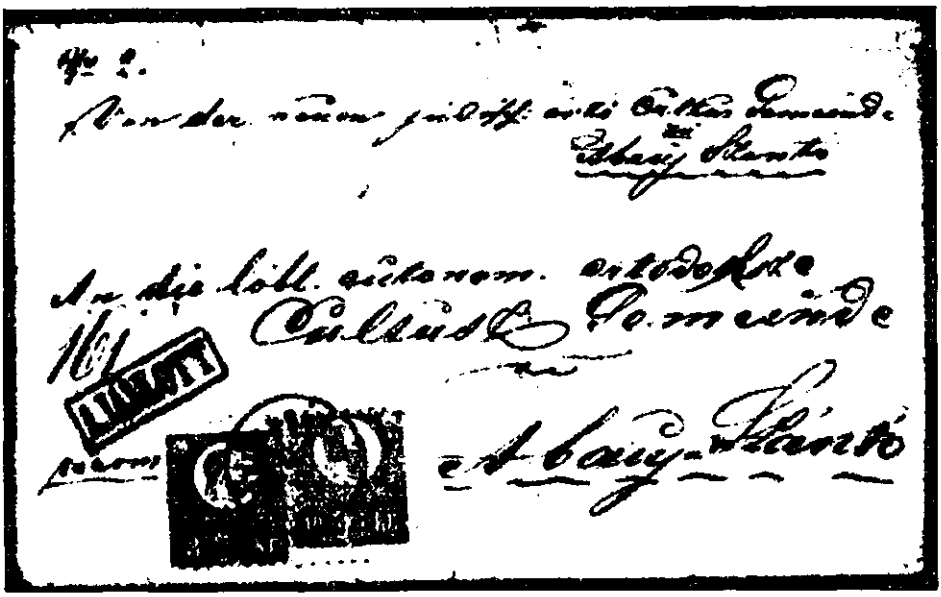

294. ábra

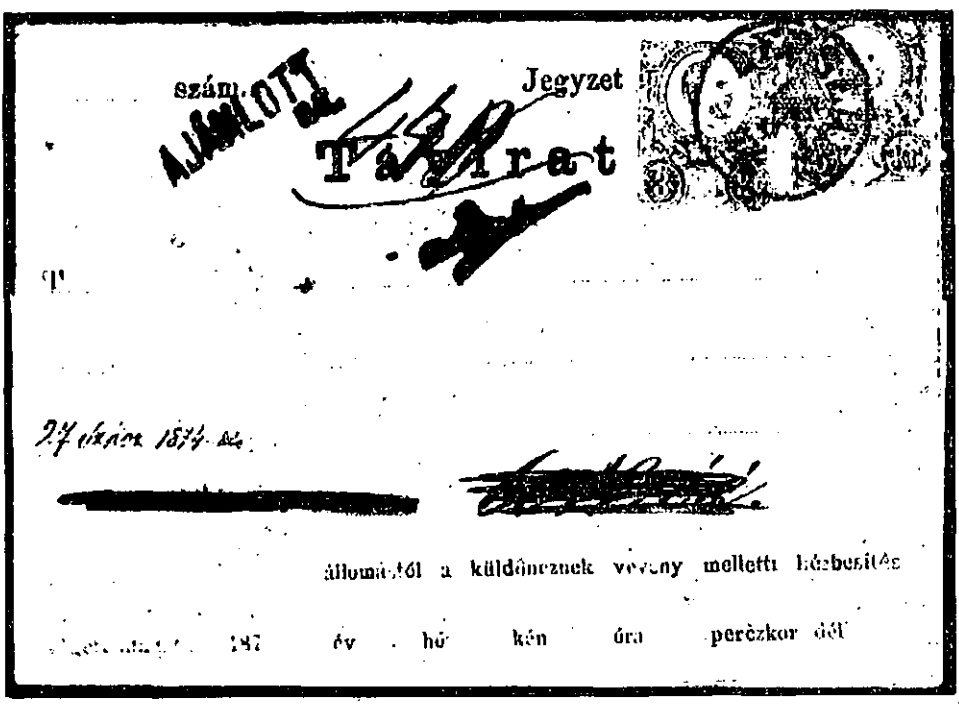

295. ábra

A 3 krajcárosnak 1871. július 31-e utáni több késői vegyes bérmentesítése ismeretes az 1867-es 2 krajcárossal (282. ábra), de előfordult már ilyen késői bérmentesítésben helyi ajánlott levélen az 5 krajcárossal is. A már említett Szent Andráson létrejött bérmentesítése, az 1867-réznyomatos vegyes bérmentesítések között a legérdekesebb volt. E bérmentesítés két 1867-es 3 krajcáros mellett három – egyes és páros – réznyomatos 3 krajcáros bélyegből állt és bár 1872. május 16-ról, tehát az 1867-es bélyegek érvényességének megszűnése utáni időből származott, érvényességéhez mégsem férhetett kétség, minthogy postautalványon, belső kezelésben jött létre.

A kőnyomatos-réznyomatos bérmentesítések között, a 3 krajcárosnak a kőnyomású 2 krajcárossal való kombinációja nem ritka, habár nem tartozik e vegyes bérmentesítések leggyakoribb kombinációi közé. Ez azonban csak az egyszerű távolsági leveleken előforduló kombinációjukra vonatkozik, magasabb díjtételek bérmentesítése e két bélyeggel, ritka (193. ábra) Ismeretes a 3 krajcáros még a kőnyomású 5 krajcárossal és a 10 krajcárossal is, amely kombinációk igen ritkák. Ismeretes továbbá, a 2 krajcáros alatt már említett egyik háromcímletű vegyes bérmentesítésben is.

A 3 krajcáros, a réznyomatos – 1874-es vegyes bérmentesítésekben a 15 krajcáros mellett a réznyomású bélyegek leggyakrabban előforduló címlete. Sokféle kombinációban ismert, de közülük csak a 2 krajcárossal (296. ábra) és az 5 krajcárossal, első súlyfokozatú bérmentesítésekben gyakori, a többi kombinációja, valamint a 2 és 5 krajcárossal magasabb díjfokozatokban történt bérmentesítései ritkák (297. ábra). Az összes 1874-es címlettel előfordul két-,

296. ábra

három-, négy- és ötcímletű, valamint a 2 krajcárosnál már említett hatcímletű bérmentesítésben. E vegyes bérmentesítései is túlnyomóan leveleken fordulnak elő, utalványon nagyon ritkák.

A 3 krajcáros 1871-es és 1874-es 5 krajcáros borítékon és 1874-es levelezőlapon is ismeretes, amelyek mind ritkák.

5 krajcáros. Az 5 krajcáros réznyomatost, az 1871-es bélyegek legközönségesebb címletét, a levélpostán túlnyomóan egyszerű távolsági levelekre használták. Egycímletű bérmentesítései közül nem ritkák az első súlyfokozatú távolsági ajánlott levelek három bélyeggel történt bérmentesítései, ennél sokkal ritkábbak a magasabb, különösen a 30 krajcár díjtételűek (298. ábra), vala-

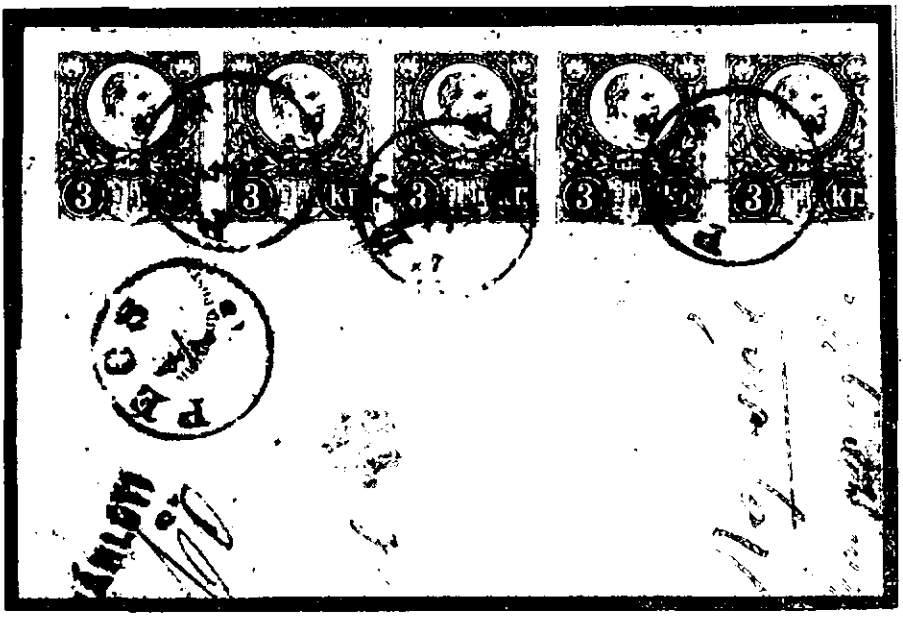

297. ábra

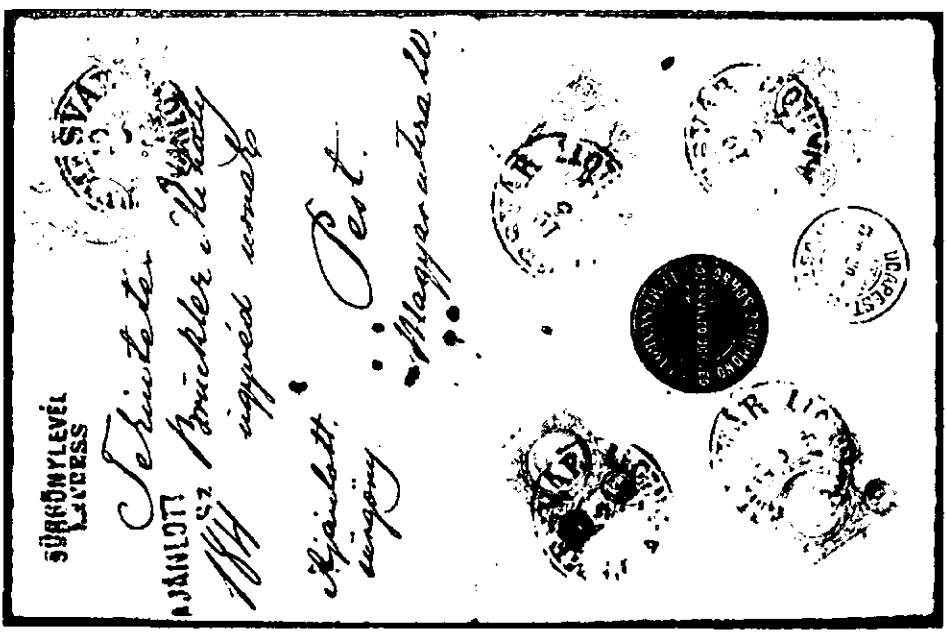

298. ábra

mint a két 5 krajcárossal bérmentesített levelek. Az 5 krajcáros valamennyi többi réznyomású bélyeggel is, kétcímletű bérmentesítésben előfordul. Leggyakrabban a 10 krajcárossal, ennél ritkábban ajánlott leveleken a 3 krajcárossal és a 15 krajcárossal, míg a 2 krajcáros és különösen a 25 krajcáros kombinációi, ugyancsak ajánlott leveleken, sokkal ritkábbak. Előfordul háromcímletű és négycímletű bérmentesítésben is. Az 5 krajcárost postautalványokon is nagy mértékben használták, a díjtételeknek megfelelően, egyes, vagy többes bérmentesítésben, de kiegészítő címletként is. 5 krajcárossal bérmentesített utalványok és különösen szelvények, habár sokkal ritkábbak is, mint a levelek, jelentékeny számban maradtak fenn. Ritkán, tértivevényen is használtak két 5 krajcárost a 10 krajcáros címlet helyett (299. ábra). Ismeretes három 5 krajcárossal bérmentesített táviratlevél is (300. ábra), valamint a 3 krajcáros alatt ismertetett távirat, 3 + 5 krajcáros kombinációja, amelyek azonban ritkaságszámba mennek.

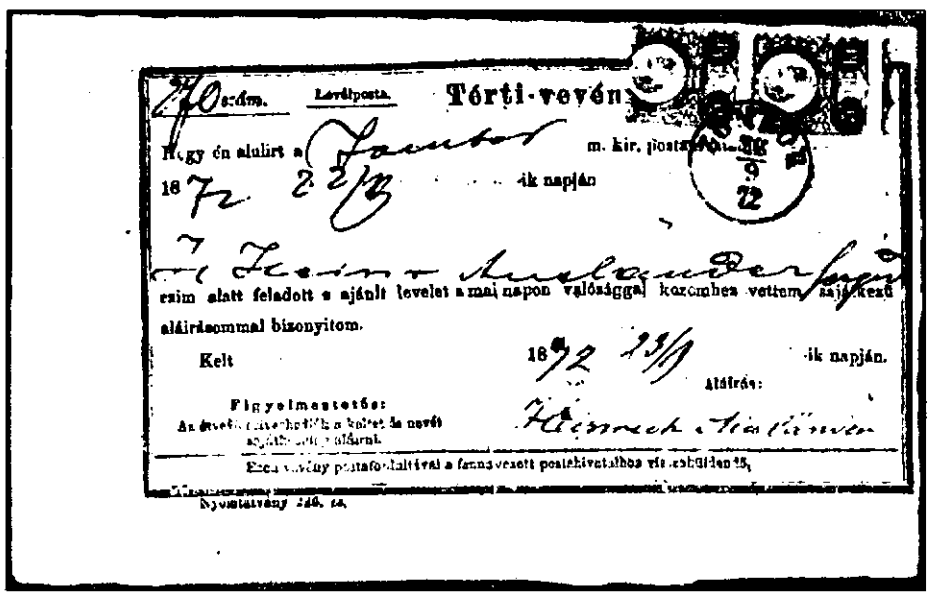

299. ábra

1867-es bélyeggel érvényes vegyes bérmentesítése nem ismeretes, de látszólagos vegyes bérmentesítései előfordultak már. Így, már érvénytelen 1867-es 5 krajcáros borítékon, az érvénytelen bélyeg mellé ragasztva (301. ábra) és Ausztriában, Prágában feladott levélen is, amelyen három 5 krajcáros réznyomatos és egy 1867-es 15 krajcáros van. Ez utóbbi bélyeggel még a levél elindítása előtt pótolták az Ausztriában érvénytelen réznyomatosokat.

Az 5 krajcáros a kőnyomatos-réznyomatos bérmentesítések leggyakoribb címlete, amely a 2 krajcáros kivételével valamennyi kőnyomású bélyeggel előfordul. Leggyakrabban a 10 krajcárossal, míg a 3 és 15 krajcárossal, különösen

pedig a 25 krajcárossal sokkal ritkábban. Ritkák az azonos címletű bérmentesítései 5 krajcáros kőnyomatossal. Ezek többféle díjtétellel ismeretesek és feltehetően túlnyomóan a küldemények feladásakor, elégtelen bérmentesítések pótlólagos kiegészítésekor jöttek létre. Itt ismét megemlítendő azon

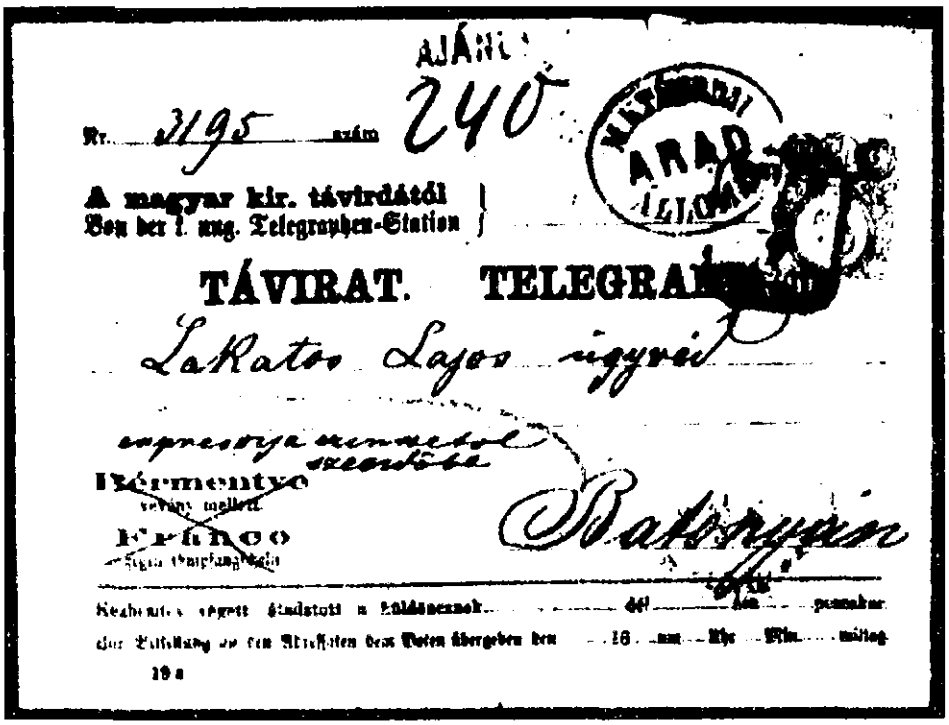

300. ábra

301. ábra

bérmentesítés, amelyet eredetileg egy 1867-es 5 krajcárossal és két kőnyomású 5 krajcárossal állítottak össze és amelyen a feladáskor a már érvénytelen 1867-es bélyeget réznyomású 5 krajcárossal pótolták (206. ábra).

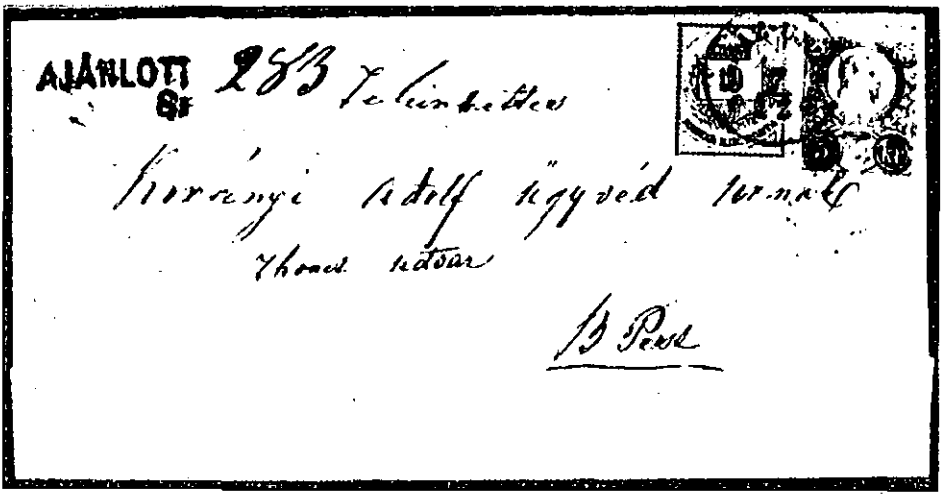

302. ábra

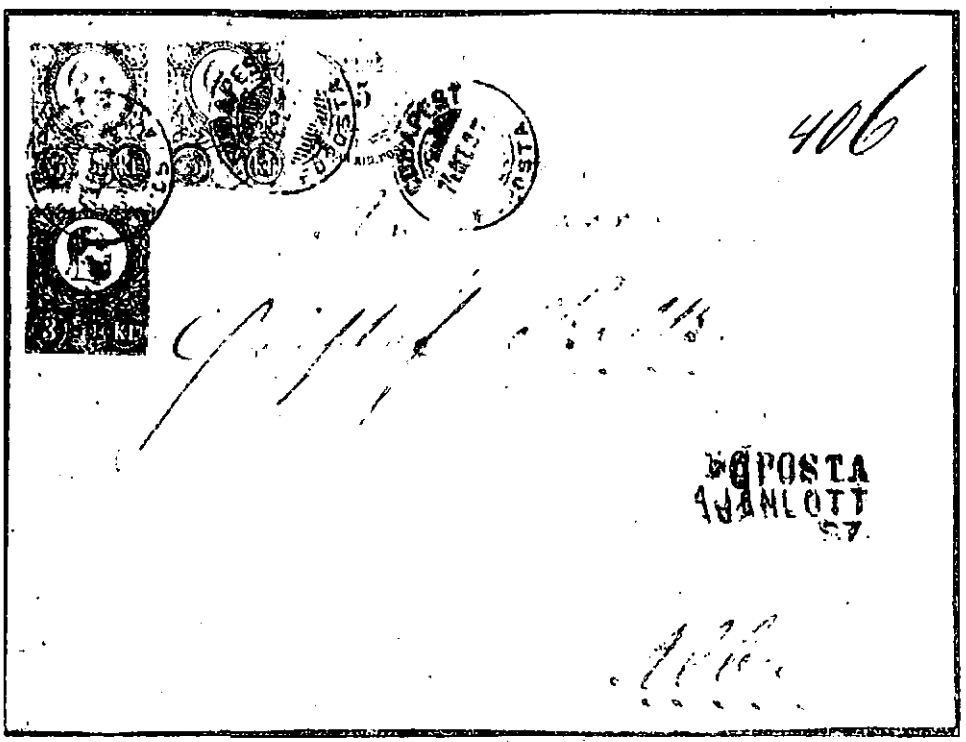

303. ábra

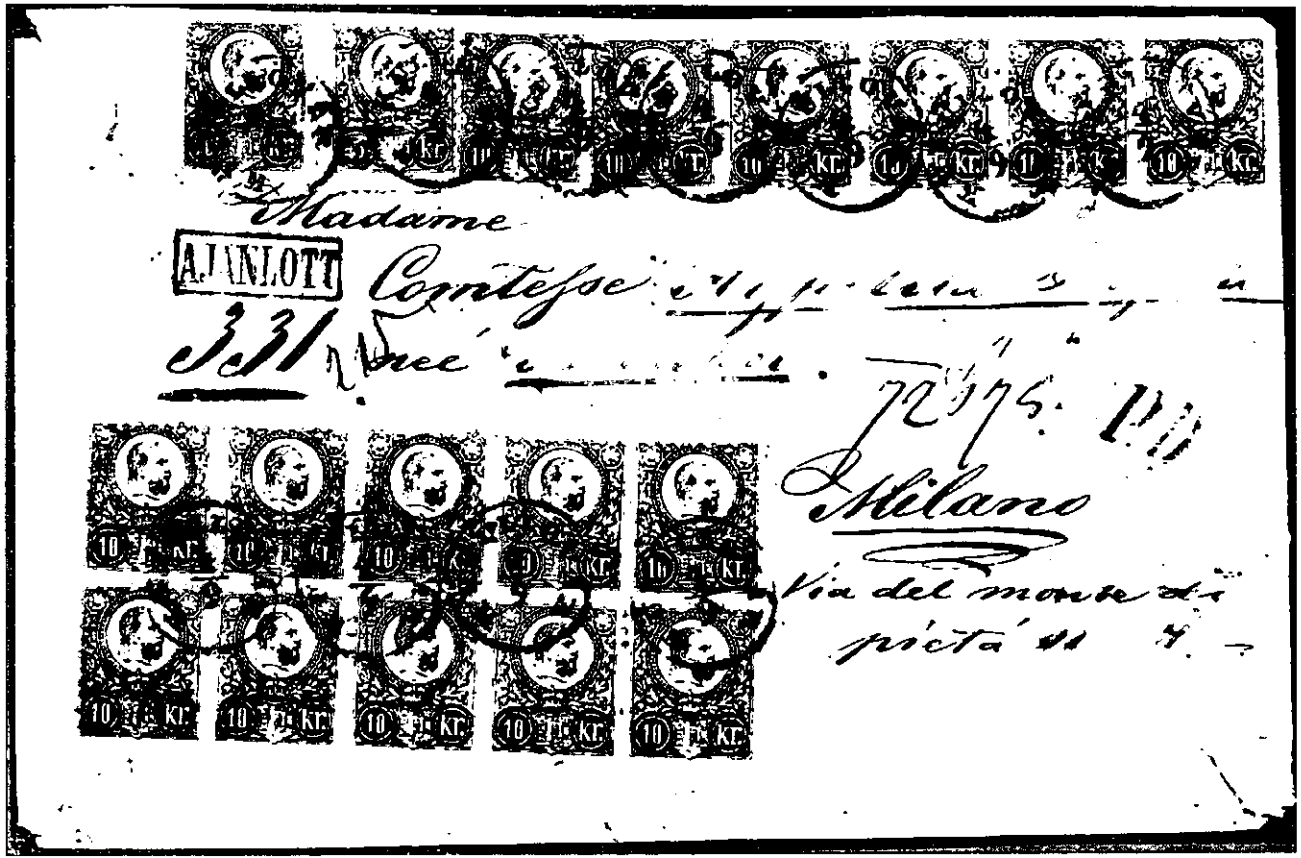

304. ábra

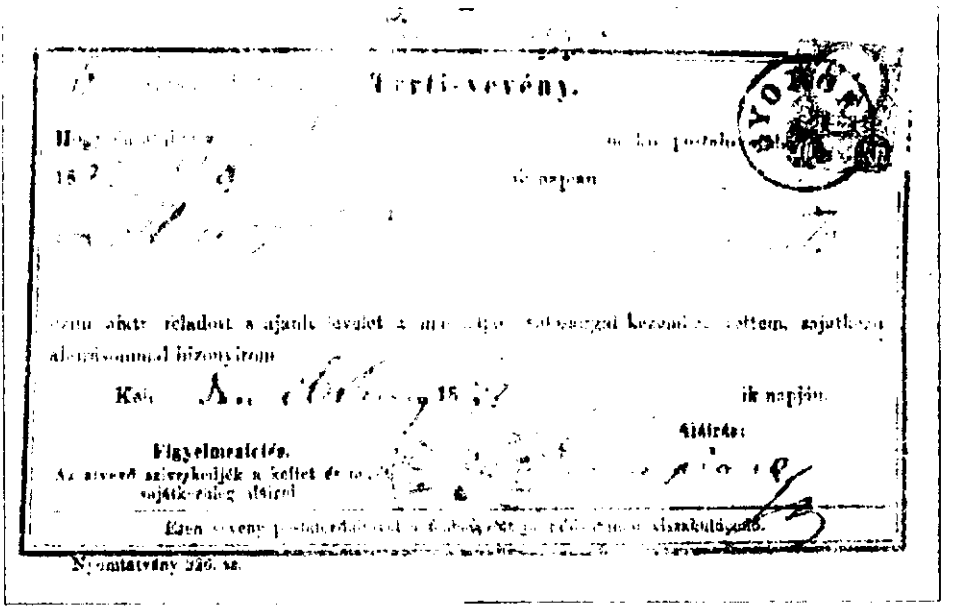

307. ábra

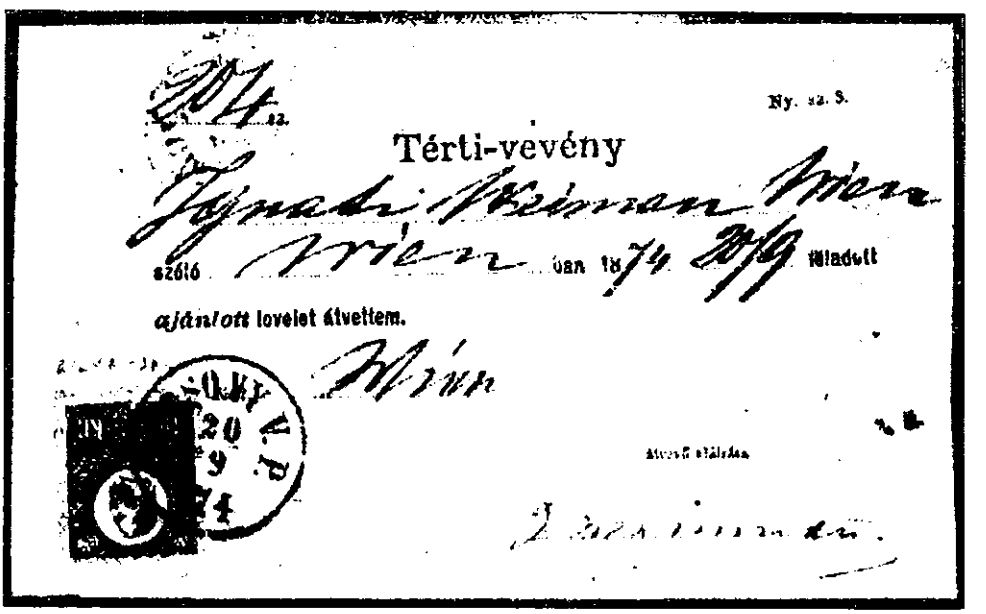

308. ábra

Az 5 krajcáros a réznyomatos – 1874-es vegyes bérmentesítések legritkább címlete (302-303. ábra). Az 5 krajcárossal és a 10 krajcárossal ismeretes kétcímletű bérmentesítésben, de előfordult még egy négycímletűben a 2 és 3 krajcáros réznyomatosokkal, illetve az 1874-es 5 krajcárossal, továbbá az egyetlen hatcímletű bérmentesítésben is.

Az 5 krajcáros az 1871-es 3 krajcáros és mindkét kiadású 5 krajcáros borítékon ismeretes, mindegyik ritka.

10 krajcáros. A 10 krajcáros a réznyomatosok bérmentesítéseiben az 5 krajcároson kívül a leggyakrabban előforduló címlet. Túlnyomóan az 5 krajcárossal fordul elő, de gyakori az egycímletű kettes bérmentesítése is. Egycímletű magasabb díjtételű bérmentesítései szintén ismeretesek, de azok már lényegesen ritkábbak és ugyancsak igen ritka az egyes bérmentesítése. Az 5 krajcárossal kombinálva különböző díjtételek lerovásához használták és ezek között fordult elő a réznyomatosok fennmaradt egyik legértékesebb, igen magas bér-

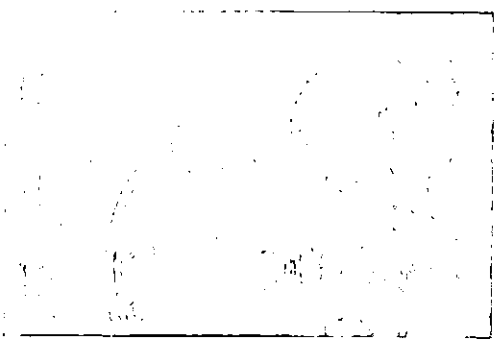

309. ábra

mentesítése is, amelyben a levélküldemény díját, 1 ft 75 kr-t, 10 krajcárosokkal rótták le, egy 5 krajcárossal egészítve ki azokat (304. ábra). A többi címlettel alkotott kombinációi ritkák, amelyek közül a 3, 15 és 25 krajcárossal kétcímletű bérmentesítésben fordul elő. Háromcímletű bérmentesítéseiben a 2 és 3, a 3 és 15, az 5 és 15, valamint az 5 és 25 krajcáros címletekkel fordult elő. Ismeretes négycímletű bérmentesítésekben is. Ritkák az ajánlott levelezőlapok is, amelyeken az ajánlási díjat rótták le e címlettel. Tértivevényen fennmaradt példányai szintén ritkák (307-308. ábra). Utalványon gyakran használták és utalványszelvényeken aránylag gyakran is fordulnak elő.

1867-es érvényes vegyes bérmentesítései is ismeretesek, az egyik 1867-es 5 krajcáros borítékon, a másik 1867-es bélyeggel, vagyis éppen e vegyes bérmentesítések legritkább 1867-es címletével (309. ábra).

A kőnyomású bélyegek közül, a 2 krajcáros kivételével mindegyik címlettel előfordul. A 3 krajcárossal két és háromcímletű bérmentesítésben, a többivel kétcímletűekben. A 3 krajcárossal való kombinációi ritkák, míg az 5 és 15

krajcárossal kevésbé ritka, bár ezek sem tartoznak a gyakori bérmentesítések közé, különösen nem, az utóbbi.

A 10 krajcáros a réznyomatos—1874-es bérmentesítéseknek nem ritka címlete, de csak kétféle kombinációja ismeretes eddig, mégpedig kétcímletű kombinációban az 5 krajcárossal, többféle díjtétellel és háromcímletűben az 5 és a 10 krajcárossal együtt. Kétcímletű kombinációja az 5 krajcárossal, e vegyes bérmentesítések gyakori fajtájához tartozik. Főleg levélen, ritkábban utalványon, illetve szelvényen fordulnak elő.

A 10 krajcáros gyakran fordul elő 1871-es 5 krajcáros borítékon és ritkán az 1874-es kiadásun is. Ismeretes még az 1871-es 3 krajcáros borítékon is és előaz 1871-es levelezőlapon is.

15 krajcáros. A réznyomású bélyegek e címlete túlnyomóan egyes bérmentesítésben fordul elő, első súlyfokozatú távolsági ajánlott leveleken. Minden más felhasználása, így egycímletű többes bérmentesítése is, lényegesen ritkább. Egyes bérmentesítésén kívül leggyakrabban a 20 krajcáros díjtétel lerovásához az 5 krajcárossal együtt használták. A 10 és a 25 krajcárosokkal kétcímletű bérmentesítésben fordul elő, amelyek közül az utóbbi kombináció nagy ritkaság. Háromcímletű bérmentesítéseiben a 2 és 3, a 3 és 10, a 3 és 25, valamint az 5 és 25 krajcárosokkal fordult elő, de ismeretes még négycímletű bérmentesítésekben is, amelyek mind ritkaságok. Táviraton való előfordulása szintén ritkaság (281. ábra). Utalványon, illetve utalványszelvényen tisztán réznyomatos bérmentesítésben alig fordul elő.

A 15 krajcáros 1867-es vegyes bérmentesítésben nem ismeretes. Kőnyomású bélyeggel együtt pedig nagyon ritkán fordul elő (207. ábra). Az 5 krajcáros és a 10 krajcáros kőnyomatossal ismeretes, mindkettővel kétcímletű kombinációban és mindkettővel kétféle díjtételű bérmentesítésben. Háromcímletű bérmentesítésben a kőnyomású 3 krajcárossal és a réznyomású 5 krajcárossal együtt fordult elő.

A 15 krajcáros a réznyomatos—1874-es vegyes bérmentesítések egyik leggyakrabban előforduló címlete. Főleg 5 krajcárossal, különféle díjtételekhez használták, de a 10 krajcárossal sem ritka. Ismeretes még az 1874-es 5 és 10 krajcárossal együtt is. Ezeken kívül, csak egy négycímletű bérmentesítésben, a 3 krajcáros réznyomatossal és a 2 és 5 krajcáros 1874-es bélyegekkel együtt, valamint a hatcímletűben ismeretes. A 15 krajcáros e vegyes bérmentesítései részben levélen, részben utalványon fordulnak elő (310. ábra).

A 15 krajcáros a rányomott bélyeges borítékok közül az 5 krajcárosokon fordul elő nagyritkán.

25 krajcáros. A 25 krajcáros réznyomatos levélpostai bérmentesítései is a ritkaságokhoz tartoznak. Ennek oka is részben a magas díjtételű levélpostai küldemények ritkább előfordulásában rejlik, de részben abban is, hogy e ritkább levélpostai küldeményeket főleg más címletekkel bérmentesítették. Levélpostai bérmentesítéseinek ritkaságához képest sokféle összetételű, tisztán réznyomatos bérmentesítése maradt fenn. Egyes és többes bérmentesítésén kívül (311-312. ábra), a réznyomású bélyegek valamennyi címletével előfordul. Az 5, 10 és 15 krajcárosokkal kétcímletű bérmentesítésekben, míg a 2 és 3 kraj-

GLATZ, HOLZWARTH & SCHUBERT.

Recommandirt 1686 **Express**

Herren Glatz, Holzwarth & Schubert

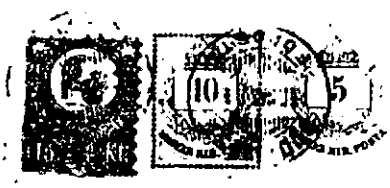

WIEN,
I. Schottenbastei 12.

310. ábra

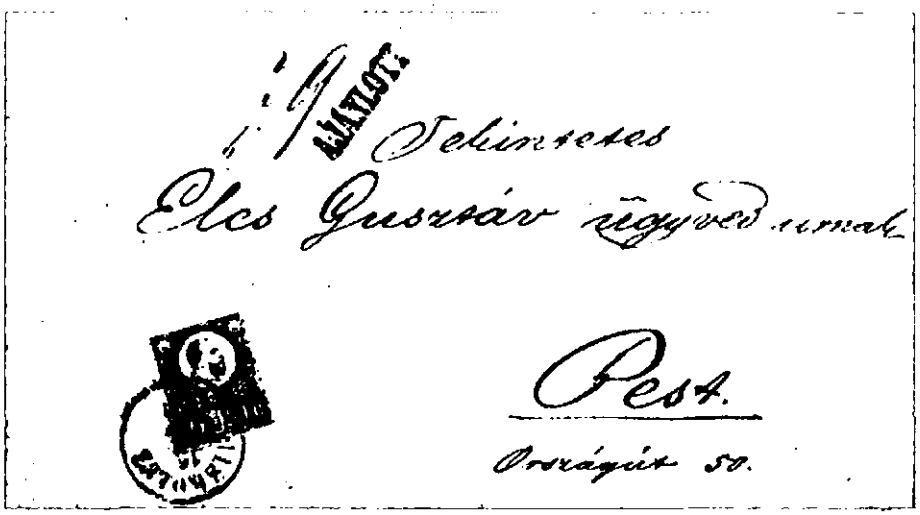

311. ábra

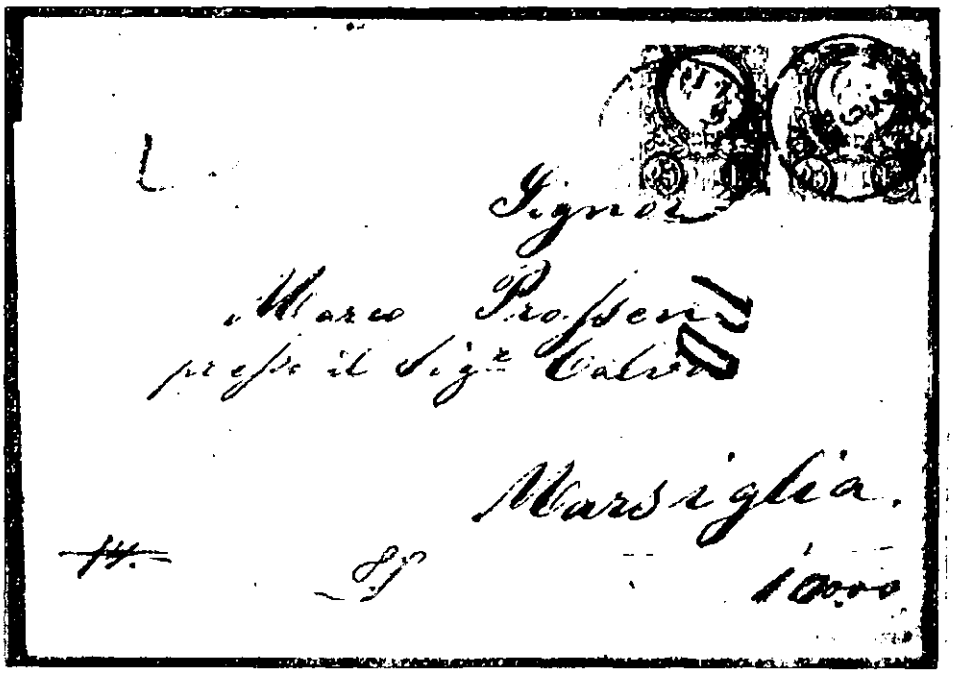

312. ábra

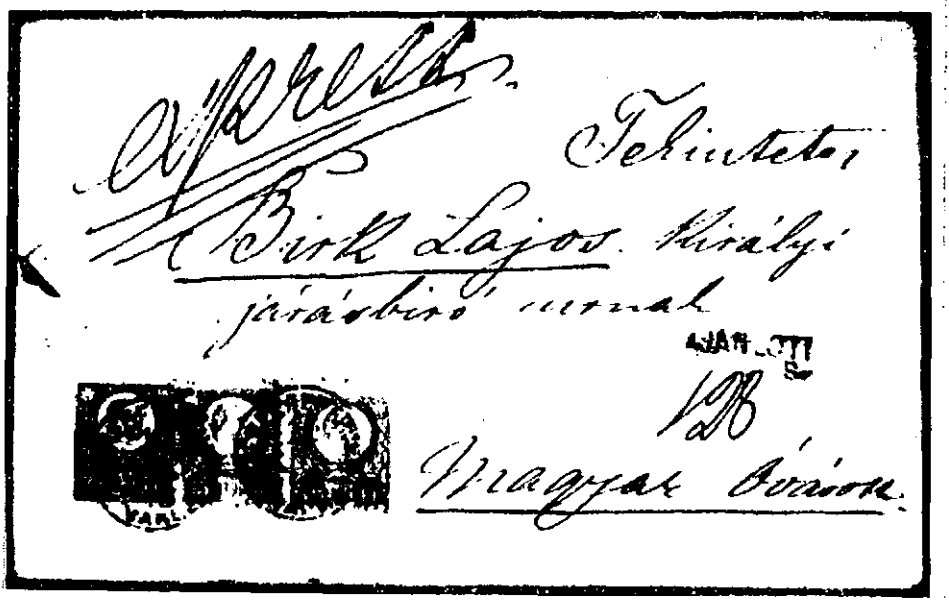

313. ábra

cárossal továbbá az 5 és 10 krajcárossal, valamint a 3 és 15 krajcárossal együtt — ez utóbbival három különböző díjtételű — háromcímletű bérmentesítésben is ismeretes. A 25 krajcáros e ritka bérmentesítései részben belföldi ajánlott, vagy expressz ajánlott leveleken, túlnyomóan azonban külföldre, részben tengerentúlra küldött leveleken fordulnak elő.

A 25 krajcárost túlnyomóan postautalványokon használták fel és azon, illetve utalványszelvényen gyakrabban is fordul elő. Utalványokon, illetve szelvényeken különféle összefüggő példányai is ismeretesek, így párjai, négyestömbje, sőt hatostömbje is (331. ábra). Fennmaradt utalványai, illetve utalványszelvényei főleg a késői évekből származnak, ezért tisztán réznyomatos többcímletű bérmentesítések ritkán fordulnak elő azokon.

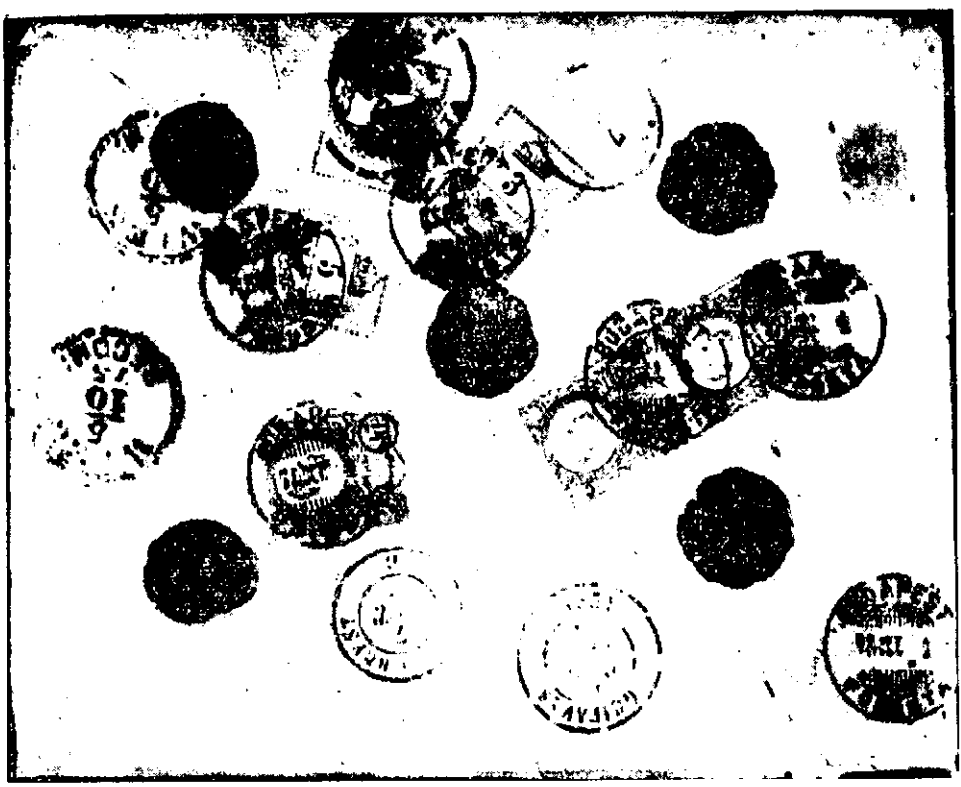

315. ábra

A 25 krajcáros 1867-es érvényes vegyes bérmentesítésben nem fordulhatott elő, mert megjelenése a július 31-e utáni időre esett és ilyen utólagos vegyes bérmentesítése sem ismeretes, de az 1871-es bélyegeknek egyetlen címlete, amely a kőnyomatos-réznyomatos vegyes bérmentesítésekben sem fordult még ez ideig elő. Az 1874-es levélpostai vegyes bérmentesítésekben ismeretes az 5

krajcárossal és a 10 krajcárossal kétcímletű kombinációban, valamint e két bélyeggel együtt is, háromcímletű bérmentesítésben. Négycímletű bérmentesítésben is előfordul az 1874-es 3, 5 és 10 krajcáros bélyegekkel együtt, különböző díjtételekkel, amelyek mind a legritkább bérmentesítések közé tartoznak (315. ábra). A 25 krajcárosnak e vegyes bérmentesítései utalványokon, illetve szelvényeken aránylag gyakoriak, főleg az 5 krajcárossal, ritkábban a 10 krajcárossal. Ezek az utalványkombinációi a réznyomatos—1874-es vegyes bérmentesítések leggyakrabban előforduló objektumai közé tartoznak. A 25 krajcáros fennmaradt teljesei főleg ezek a postautalványok, amelyek az 1874. október 1-t követő időből származnak és amelyeken leggyakrabban az 1874-es 5 krajcáros fordul elő.

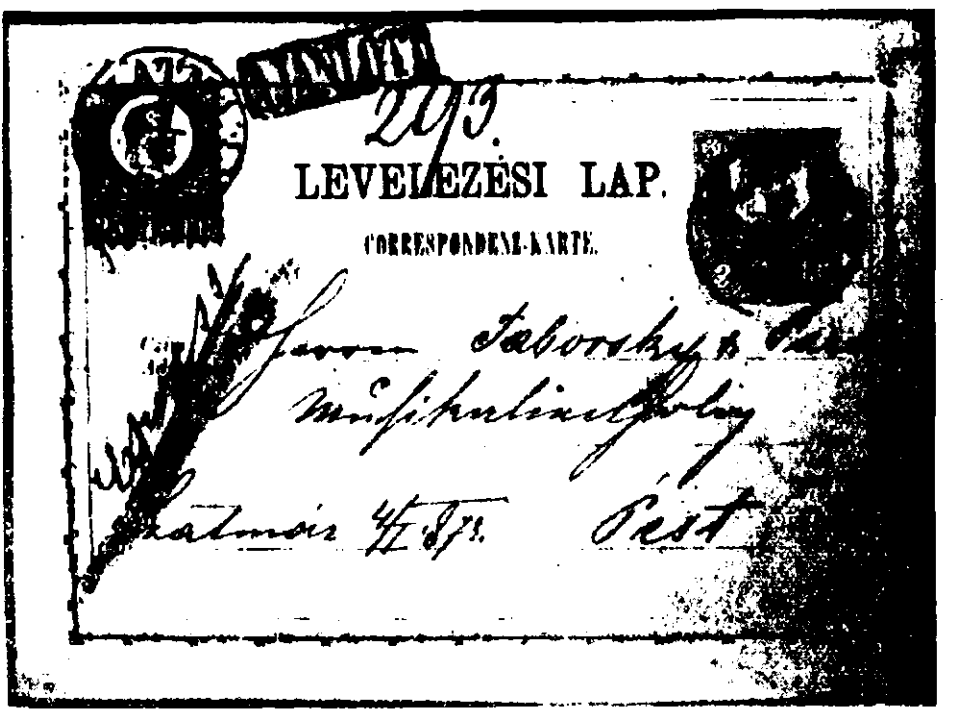

316. ábra

A 25 krajcáros bélyeges borítékon ez ideig nem fordult elő, de ismeretes 2 krajcáros levelezőlapon, amelyen e külde- mény expressz és ajánlási díját rótták le vele és amely nagy ritkaság (316 ábra).

ÖSSZEFÜGGÉSEK

Az összefüggő példányok eredete a használatlan példányok esetében a maradékkészlet, a használtak esetében a többes bérmentesítések. Előfordulásuk pedig a maradék készlet nagyságával, illetve a többes bérmentesítések

gyakoriságával, illetve ritkaságával áll arányban. Mindez adottságokat azonban a bélyeggyűjtői tenykedés is jelentékeny mértékben módosította, részben az összefüggő példányok szétdarabolásával, részben a szakszerűtlen kezelés által, különösen leáztatásuk alkalmával. A réznyomatos összefüggések is ez okoknak és körülményeknek köszönhetik létüket és fennmaradásuk arányát. A kőnyomatos összefüggésekhez képest természetesen sokkal nagyobb számban maradtak fenn réznyomatosok és mind használatlanul, mind használva sokkal több fajtájukat is tarthatjuk számon. Ezeknek is azonban jelentékeny része nagy ritkaság és nem egy unikum van közöttük, amelyek az 1871-es összefüggő példányok legmagasabb értékkategóriáiba tartoznak. Címletenkénti előfordulásukat jellemezve és a kőnyomatosokkal összehasonlítva, használatlanul a 2 krajcároson kívül, a 3 krajcáros is gyakran fordul elő összefüggésekben, amelyek nagyobb összefüggésekben is ismeretesek. A használtak között, a kőnyomatosokhoz hasonlóan, páros darabban aránylag a 2 és 15 krajcáros a legritkább és a nagyobb egységek között szintén a 15 krajcáros emelkedik ki, bár történetesen éppen ebből a címletből maradt fenn a réznyomású bélyegek legnagyobb használt összefüggése. A réznyomatos párok és sávok is általában vízszintesen fordulnak elő gyakrabban, de kivételt képeznek ez alól a 3 és a 25 krajcárosok páros darabjai, amelyeknek mindkét fajtája egyforma arányban fordul elő. Megjegyzendő még további kivételként a 25 krajcáros hármassávja, amely éppen vízszintesen ritkább. A réznyomatosok összefüggő példányainak tekintélyes hányada, összefüggéseik hiányosságai, vagy egyéb hibáik, szépséghibáik miatt, nem felel meg a fejlettebb minőségi követelményeknek. Ez összefüggéseknek is jelentékeny része semmisült meg a második világháború alatt. Az alábbiakban az ezideig előfordult, illetve számon tartott réznyomatos összefüggő példányok ismertetése következik.

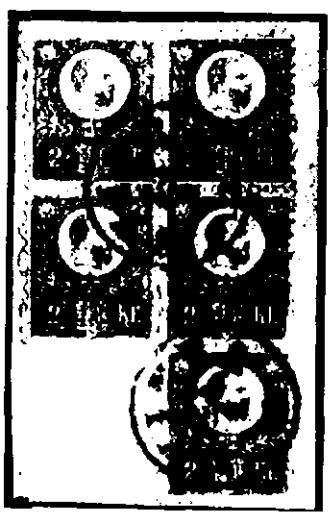

317. ábra

2 krajcáros. A használatlan 2 krajcárosból sok összefüggő példány maradt fenn és sok közülük a négyestömb, de ennél nagyobb tömbjei is ismeretesek. Használva aránylag ritkán fordul elő páros darabban, de több egységből álló sávjai a többi címlet hasonló — hármas, négyes és ötös — sávjaihoz képest gyakran fordulnak elő. Használt négyestömbje ritkább, mint a használatlan, de a réznyomatosok között, az 5 krajcárosétól eltekintve, a leggyakoribb. Nagyobb tömbjei sokkal ritkábbak, amelyek között ötös, hatos, nyolcas és tízes tömbjei ismeretesek (317. ábra). Ritkán fordul elő hármastömbje, amely levél darabon sokkal értékesebb, mint a hármassávja. A 2 krajcáros használatlan összefüggései kevés kivétellel a leggyakoribb színekben fordulnak elő, míg a használtak között, mind a sávok, mind a tömbök között sárgák is találhatók. A kőnyomású és a réznyomású bélyegek e címlete között a használt összefüggések tekintetében igen nagy a különbség, amennyiben a páros példányoktól eltekintve, a kő-

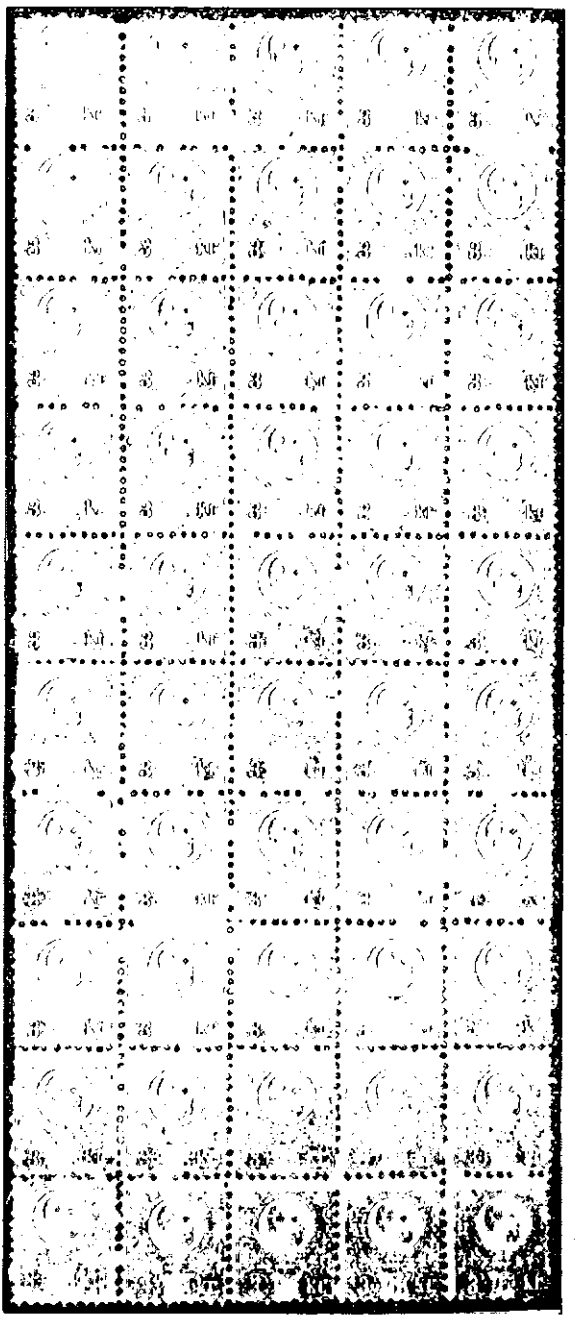

318. ábra

nyomású 2 krajcáros összefüggései csak néhány példányban ismert ritkaságok, vagy éppen unikumok; ezzel szemben a réznyomatos 2 krajcáros nagyobb sávjai és a négyestömbje aránylag nem ritkák, sőt a réznyomású bélyegek leggyakoribb ilyen összefüggései közé tartoznak.

3 krajcáros. A használatlan 3 krajcáros sem ritka összefüggésekben, négyestömbjein kívül, számos nagyobb tömbje ismeretes, sőt az 1871-es bélyegek közül ebből a bélyegből maradt fenn a legnagyobb összefüggés, egy teljesen összefüggő 49-es tömb, amely természetesen unikum (318. ábra). Használva, párban aránylag gyakran fordul elő, de ennél nagyobb sávjai már lényegesen ritkábbak. Használt négyestömbje ritkább, mint a használatlan és sokkal ritkább, mint a 2 krajcárosé. Hatostömbje ritkaság. A használatlan összefüggései között túlnyomó a vastag papirosú példány, de ismeretes vékony papirosú négyestömbje is, amely azonban nagyon ritka. A használt párok között nem ritka a vékony papirosú kékes zöld, de a nagyobb sávok és a négyestömbje sokkal ritkábban fordulnak elő ezen a papiroson.

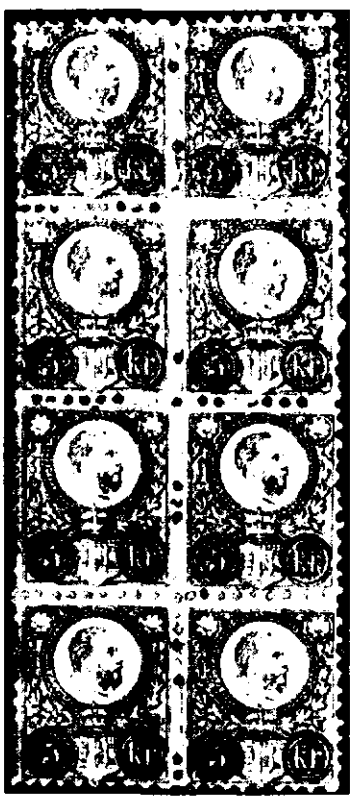

319. ábra

5 krajcáros. A használatlan 5 krajcáros lényegesen szegényebb összefüggésekben, mint a két előbbi címlet. Négyestömbjein kívül, nyolcastömbje ismeretes (319. ábra). Használt párjai gyakoriak és hármassávja sem ritka, de négyessávja már sokkal ritkább, ötössávja pedig nagyon ritkán fordul elő. Négyestömbje a réznyomatosok legközönségesebb ilyen összefüggése, de sokféle nagyobb tömbje is ismeretes, amelyek azonban lényegesen ritkábbak. Előfordult már ötös, hatos, nyolcas, kilences (320. ábra) és tízestömbje is, legnagyobb összefüggése pedig a 14-es tömb (321. ábra). Ritkák a hármastömbjei, amelyek sokkal értékesebbek, mint a hármassávok. Ismeretes olyan négy darabból álló tömbje is, amelyet hármassáv és a sáv első bélyegével függőlegesen összefüggő példány alkot. Ez szintén magasabbra értékelhető, mint a normál négyestömbje. Az 5 krajcáros nagyobb tömbjei a magas bérmentesítések ritkább előfordulása következtében is, ritkán előforduló összefüggések. Az 5 krajcáros összefüggő példányai túlnyomóan a közönséges színárnyalatokban fordulnak elő, de ismeretes használatlan négyestömbje a legvékonyabb papiroson is, karmin színben, a használt párok és tömbök között pedig téglavörösek és karminszínűek is.

10 krajcáros. A 10 krajcáros használatlan összefüggései mind ritkák, legtöbb közülük a négyestömb, legnagyobb összefüggése pedig a kilencestömb, amely nagy ritkaság, (322. ábra). Használva sokféle összefüggése fordult már elő, amelyek közül a páros darabjai, az 5 krajcárost kivéve, a réznyomású

bélyegek leggyakoribb összefüggése. Ennél aránytalanul ritkábbak a hosszabb sávjai, így már a hármas- és négyessávja is, különösen pedig az ötös- és hatossávja (323. ábra). Ritka a négyestömbje is, az eddig tárgyalt címletek között a legritkább, de ismeretesek hatostömbjei is és előfordult már egy-egy kilences és

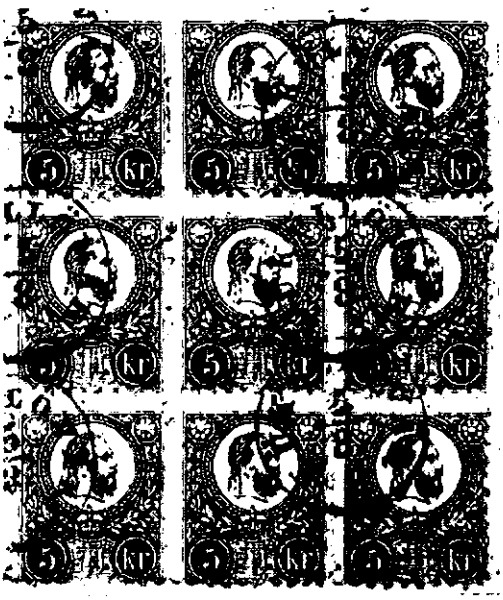

320. ábra

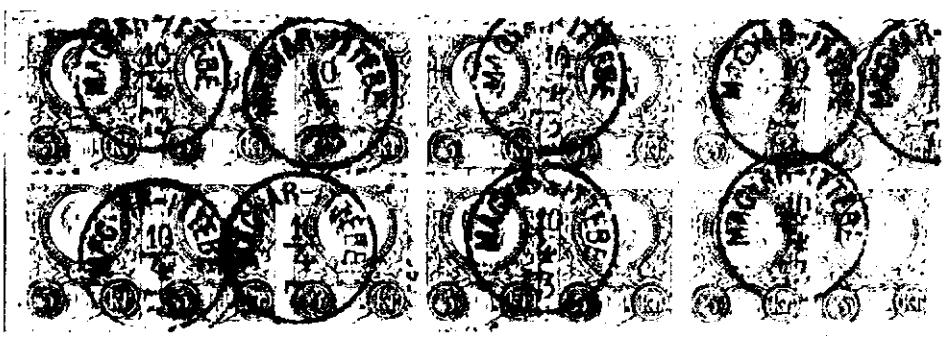

321. ábra

tízestömbje is (304. és 324. ábra). A 10 krajcáros értékesebb színei összefüggő példányokban ritkák, használva ismeretes a világoskék párban, a búzavirágkék pedig hármassávban is.

15 krajcáros. A 15 krajcáros használatlan összefüggései szintén nagyon ritkák, néhány páros példányán és hármassávján kívül, egy-két tömbje ismeretes, legnagyobb összefüggése egyetlen hatostömbje (325. ábra). E címlet használat-

lan tömbökben még a 10 krajcárosnál is sokkal szegényebb, habár használatlan egyes példányokban nem is ritkább annál. Használt összefüggései közül még a párok is a ritkább összefüggések közé tartoznak, de előfordul hármas- és nagyon ritkán négyessávja is (326. ábra). A 15 krajcáros négyestömbje nagyon ritka, a réznyomású bélyegek legritkább effajta összefüggése, de e tömbök-

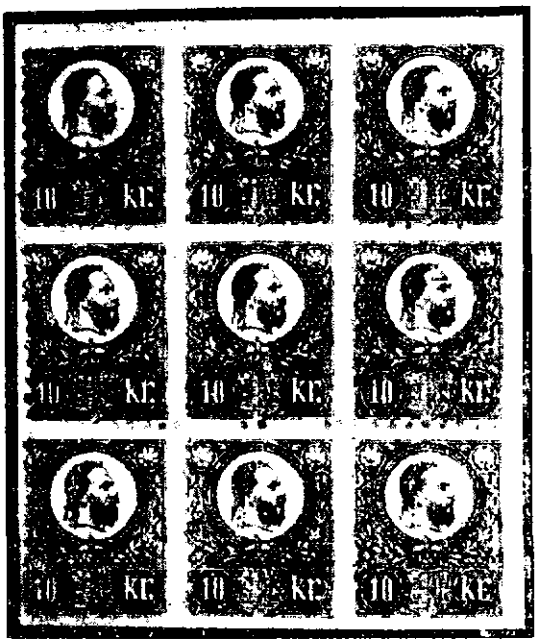

322. ábra

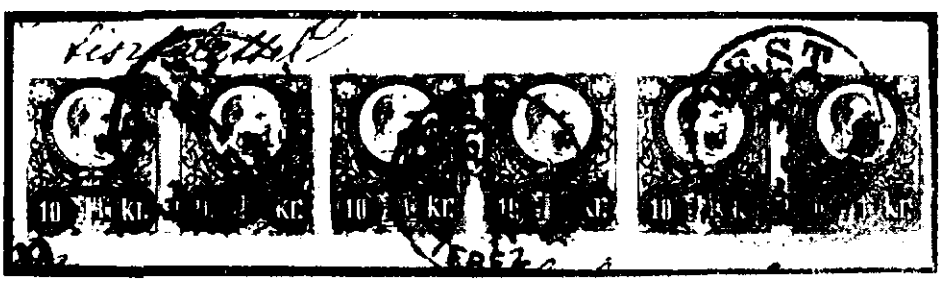

323. ábra

ben ennyire ritka címletnek különösképpen nagyobb használt összefüggései is fennmaradtak. Így, nyolcastömbje, amely tíz db 15 krajcárossal lerótt bérmentesítésben, levéldarabon maradt fenn. Ezenkívül pedig ugyancsak levéldarabon egy 15-ös tömbje is, amely a használt réznyomású bélyegek legtöbb egységből álló összefüggése és értéke csak a kőnyomatosok legritkább

használt összefüggéseinek értékével vethető össze (327. ábra). E tömb névértéke a réznyomású bélyegek legmagasabb ismert bérmentesítési díjtételét is meghaladja. A 15 krajcáros hármastömbben is előfordul, amely ennél a címletnél különösen értékesebb, mint a hármassáv. Olyan négy bélyegből álló tömbje is ismeretes, amelyet hármassáv és a sáv középső bélyegével alul összefüggő negyedik bélyeg alkot. Ez a tömb is, mind érdekesség, mind érték szempontjából vetekszik a normál négyestömbbel, ha ugyan felül nem múlja azt. A 15 krajcá-

324. ábra

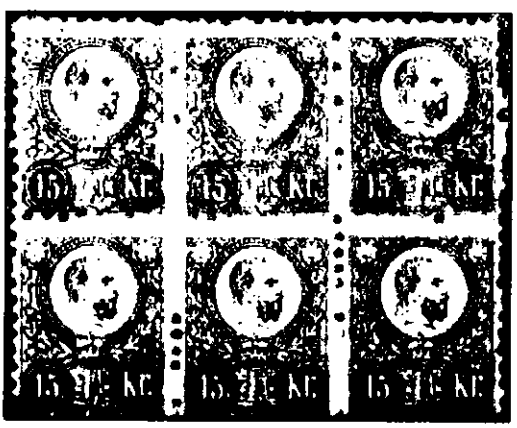

325. ábra

ros párban és négyestömbben, vastag és vékony papiroson is előfordul. Barnás fekete színváltozatából szintén ismeretesek párjai és egyetlen négyestömbje (328. ábra). A rézvörös összefüggő példányban nem ismeretes.

25 krajcáros. A 25 krajcáros használatlan összefüggésekben meglehetősen gazdag, különösen tömbökben, amelyek között, négyestömbjein kívül, hatos-, nyolcas- és kilencestömbje is előfordult már (329. ábra). Használt párjai aránylag gyakoriak, de hármas- és négyessávja már lényegesen ritkább (330. ábra). Négyestömbjei is ritkák, de hatostömbjei is ismeretesek. A használt 25 krajcáros

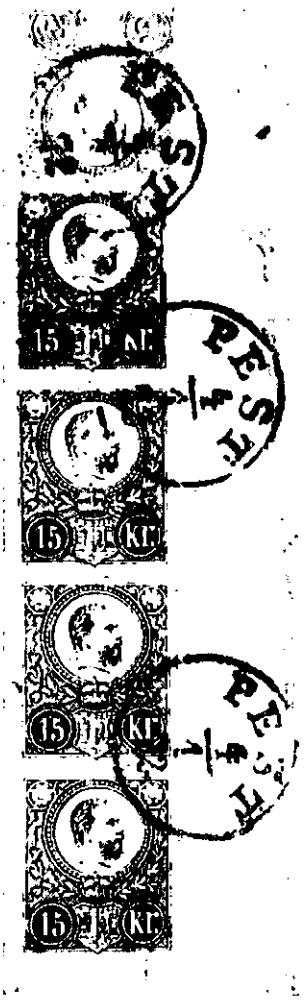

326. ábra

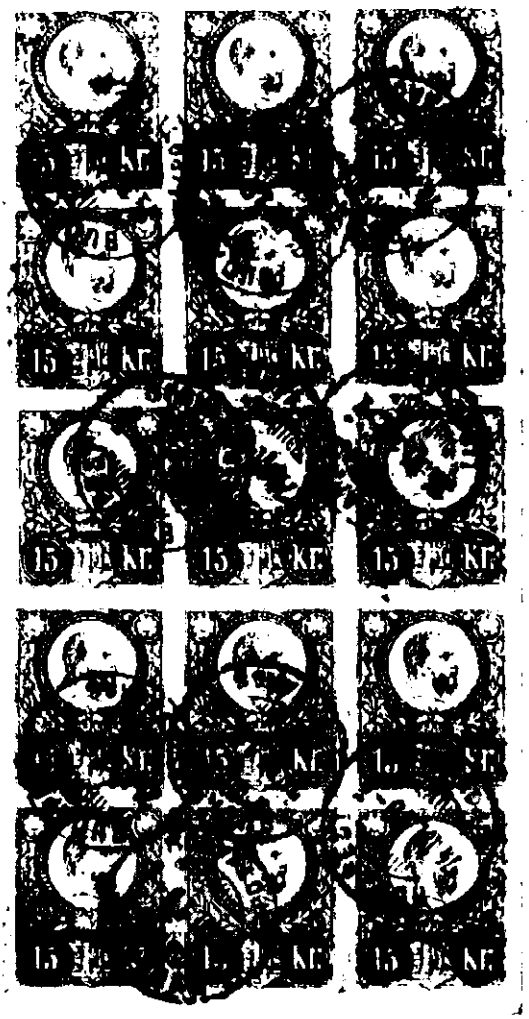

327. ábra. Az 1871-es levélbélyegek legtöbb bélyegből álló összefüggése

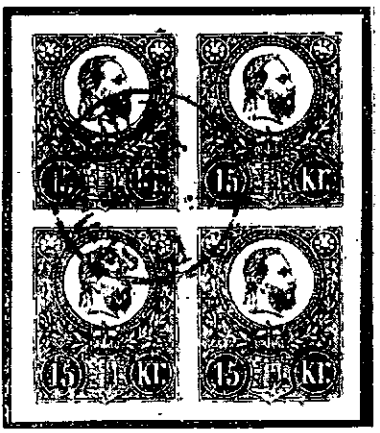

328. ábra.
Fekete 15 krajcáros négyestömbje

329. ábra.
Kilencestömb 25 krajcáros

összefüggések túlnyomó része postautalványon használt példány és teljes utalványon, vagy utalványszelvényen is előfordulnak még (331. ábra). A 25 krajcáros levélpostai felhasználású összefüggései sokkal ritkábbak és értékesebbek, amelyek között azonban nemcsak páros darabok, hanem négyessáv, valamint, négyes- és hatostömb is előfordult már (2, 33333, 334. ábra).

330. ábra

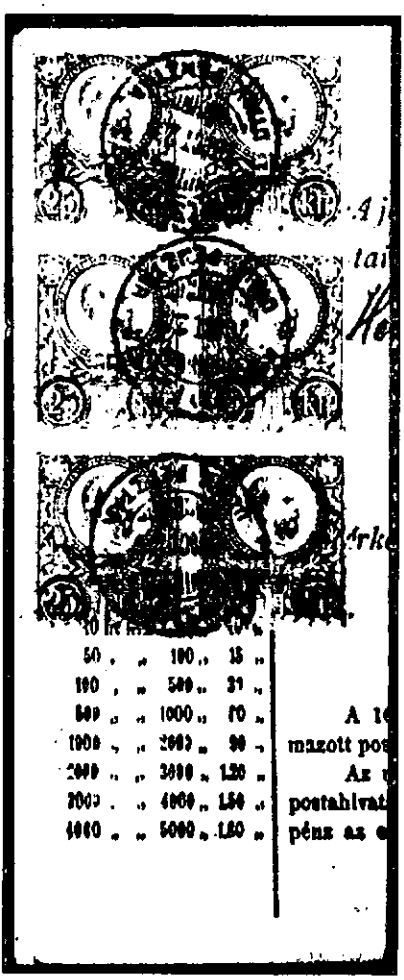

331. ábra

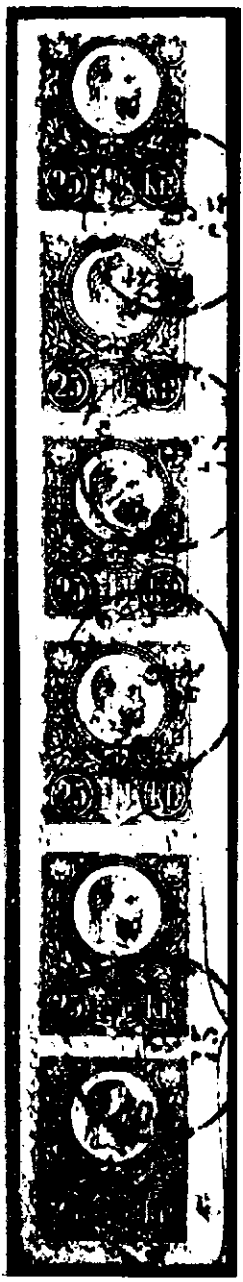

332. ábra

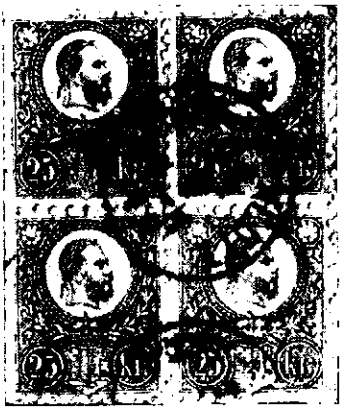

333. ábra

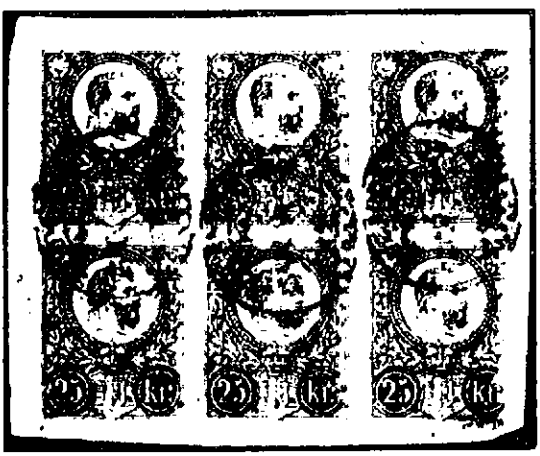

334. ábra

PÉLDÁNYSZÁM

Miként a kőnyomatosok példányszámára, úgy a réznyomású bélyegekére sem áll rendelkezésre közvetlen adat. Mégis, ez utóbbiakra nagyobb valószínűséggel következtethetünk és a példányszámok címletenkénti megoszlása tekintetében sem merülnek fel olyan ellentmondások, mint a kőnyomatosok esetében. A réznyomású bélyegek példányszámának becsléséhez egyrészt a Péchy Imre művében foglalt adatok, másrészt az államnyomdának a tényleges szükségletről, illetve az előirányzott mennyiségről készített, már ismertetett, egykorú kimutatásai szolgálhatnak alapul. Péchy szerint az államnyomdában 1871-től 1874-ig készült levélbélyegek száma 115 003 400 db volt, amelyből az 1873-ig bezárólag készült mennyiség 83 118 200 db-ot tett ki. Az 1874-ben gyártott 31 885 200 db-ból már jelentékeny mennyiség eshetett az 1874-es kibocsá-

tású bélyegekre, de ezen kívül a kőnyomatosok néhány milliónyi példányát is tekintetbe kell venni és a teljes összegből levonni. Ez adatok és megfontolások alapján a réznyomású bélyegek összes példányszáma 90—100 millióra becsülhető. Feltehető továbbá, hogy a 2-től 15 krajcárig terjedő címletek példányszáma arányban állt az államnyomdai kimutatásokban címletenként feltüntetett szükséglettel. Eszerint, az öt címletre összesen kereken 94 millió db-ot véve alapul, címletenként a következő példányszámok adódnak:

2 krajcáros	14 700 000 db
3 krajcáros	3 700 000 db
5 krajcáros	63 000 000 db
10 krajcáros	8 400 000 db
15 krajcáros	4 200 000 db

Az államnyomdai kimutatásoknak a 25 krajcárosra vonatkozó adatai itt sem használhatók, tényleges példányszámának becsléséhez azonban némileg alapul szolgálhat az 1874-es kiadású 20 krajcáros példányszáma, amelyről hivatalos adatok is rendelkezésre állnak. A Payer monográfiában közölt adatok szerint az 1876-tól 1880-ig terjedő időben a 20 krajcárosból évi átlagban kereken fél milliót gyártottak és ugyanezen években a 20 krajcáros példányszáma a többi címlet együttes példányszámának kb. 1,1%-ot tette ki.[126] Tekintetbe véve még, hogy a réznyomású 25 krajcárost túlnyomóan, illetve kizárólagosan csak 1873 folyamán kezdték használni és hogy e forgalma 1876 május—júniusáig tarthatott, tekintve továbbá azt is, hogy a postautalványforgalom ez idő alatt az 1876—1880 forgalmát nem érhette el, sőt valószínűleg mélyen az alatt maradt — a 25 krajcáros példányszámát 500 000 és 1 millió között becsülhetjük.

Ami e példányszámoknak a bélyegek mai ritkaságához való viszonyát illeti, csak a 10 krajcáros példányszáma tűnhetik fel, mint amely nem csak a 2 krajcároshoz, hanem a 3 és 15 krajcárosok példányszámaihoz viszonyítva is túlságosan alacsony. A 10 krajcárosból kevesebb volt a szükséglet és a fentiek szerint kevesebbet is nyomtattak, mint a 2 krajcárosból, mégis a 2 krajcáros a ritkább bélyeg, de a 10 krajcáros példányszámát és ritkaságát a 3 krajcárossal, vagy akár a 15 krajcárossal hasonlítva össze, ugyanilyen eltérés mutatkozik. Ez az aránytalanság a következő évekre is jellemző, midőn már az 1874-es bélyegek voltak forgalomban, amint az az 1875—1880 évekre vonatkozó hivatalos feljegyzésekből összeállított adatokból kiderült. E hat esztendő alatt ugyanis a 2 krajcárosból kereken 34 millió db-t, a 3 krajcárosból 15 milliót és a 10 krajcárosból 20 milliót gyártottak. Ezzel szemben ma az 1874-es 2 krajcáros is lényegesen ritkább bélyeg, mint a 10 krajcáros, a 3 krajcáros pedig sokkal ritkább annál. E tények közvetve a 10 krajcáros réznyomatos látszólag alacsony példányszámának helyességét is bizonyítják és arra csak a 10 krajcárosnak a többi címlethez képest nagyobb arányú fennmaradása szolgálhat magyarázatul.

A réznyomású 2 krajcáros a hasonló címletű kőnyomatoshoz viszonyítva, használva sokkal nagyobb arányban maradt fenn, mert nyomtatványokon kívül gyakran használták fel egyéb küldemények bérmentesítéséhez is. E címletből jelentékeny készlet maradt meg használatlanul is. A 3 krajcáros példány-

126 A Payer-monográfia az adatait, 1875-től kezdődőleg, dr. Vajda Károly az akkor még rendelkezésre álló eredeti államnyomdai feljegyzések alapján állította össze.

száma és mai ritkasága arányban van egymással. E címletből, bár a 25 krajcárostól eltekintve, a legkevesebb példány készült, szintén maradt felhasználatlan készlet, amely az értékesített tételbe került. A fennmaradt használatlan anyagból — de az összefüggő példányokból is — következtetve, az 5 krajcárosból lényegesen kisebb mennyiség maradt felhasználatlanul, mint a két kis címletből. Az 1874-es bélyegek forgalma kezdetekor a 15 krajcárosból még jelentékeny lehetett a készlet, amelyet azonban az utalványforgalomban azután felhasználtak, úgy hogy ebből a címletből, valamint a 10 krajcárosból, aránylag nem sok kerülhetett az értékesített maradékkészletbe. A 25 krajcáros a réznyomatosok legkevesebbet használt és kimagaslóan legritkább címlete, amelynek ritkasága arányban áll a feltételezett példányszámával, de ha tekintetbe vesszük e címlet nagy maradékkészletét, az azt bizonyítja, hogy ebből a címletből a kelleténél még így is sokkal több példányt nyomtattak.

A KÖNYVNYOMÁSÚ ÚJSÁGBÉLYEG

NYOMÓFORMA

Az ideiglenesen kőnyomással készült újságbélyegeket végleges formájukban a levélbélyegekétől eltérő kivitelben, könyvnyomással állították elő. Ez az egyetlen 1871-es postai értékcikk, amelynek egyképes eredeti nyomóformája is fennmaradt. Ez az eredeti, rézbe maratott mélyképű nyomóforma, amelynek képét, egy ugyancsak máig fennmaradt horganylemeznek még nem teljesen kidolgozott kétszeres nagyságú képéről, pantográffal vitték át a rézlemezre. A levélbélyegekhez hasonlóan, az újságbélyeget is százképes nyomólemezről nyomtatták és nyomólemezét szintén galvanoplasztikai úton állították elő. A százas lemez összeállításának alapja itt is a tízes vízszintes sor volt, amiről a bélyegképeknek függőleges oszloponként ismétlődő ismertetőjelei tanúskodnak. A tízes sor összeállítására azonban, valamint a százas lemez összeállításának menetére vonatkozólag még nem állnak rendelkezésre közelebbi adatok, de úgy látszik, hogy az, a levélbélyegeknél követett eljárástól különbözött, bár az ötvenes tömbben történt galvánmásolásra itt is sor kerülhetett. Az összefüggő példányok képtávolságai alapján feltehető, hogy e bélyegnek kétféle százképes eredetije volt. Az összefüggő példányok képtávolságairól ugyanis megállapítható, hogy kétféle ívről származnak. A korábbi ívek képtávolságai keskenyebbek voltak, míg a későbbieken a képek távolabb kerültek egymástól. A kétféle százas eredetire vonatkozó feltevést az is alátámasztja, hogy a megállapított ismertetőjelek a keskeny képtávolságú összefüggő példányokon nem fordulnak elő. Az ismertetőjelekre vonatkozó alábbi megállapítások a szélesebb képtávolságú nyomóformákra, illetve a róluk nyomtatott ívekre érvényesek. A szélesebb képtávolságú százas eredeti és annak egy-egy százas domborképű, illetve százas nyomólemeze fennmaradt.

BÉLYEGKÉP

A könyvnyomású újságbélyegek többségének, ellentétben a kőnyomásúakkal, meglehetősen finom a nyomása. A bélyegképen felfedezhető fő jellegzetességek, a vésetjelek és a nyomóformák készítéséhez fűződő ismertetőjelek. A vésetjelek minden bélyegen rajta vannak. Ezek olyan sérülések nyomai, amelyeket még azon az egyképes galvánmásolaton ejtettek, amelyekből a százképes nyomóforma összeállításához kiindultak. Az ismertetőjelek a bélyegkép függőleges oszloponként ismétlődő hibái, amelyek elárulják, hogy a százas nyomóforma összeállításának a tízes vízszintes sor volt az alapja. A bélyegképek rendellenességei közé tartoznak még a nyomtatás folyamán keletkezett egyéb hiányosságok, valamint a festékfoltos bélyegek, amely utóbbiak festékezési hi-

335. ábra

336. ábra

bák következményei (335-336 ábra). Ismeretes e bélyegnek kétoldali nyomata, továbbá részleges ívszínátnyomata is, amely a bélyeg képes oldalára került.

Az alábbiakban kerül sor a metszetjelek és az ismertetőjelek leírására és ábrázolására. A függőleges oszloponként ismétlődő ismertetőjeleken kívül három olyan jel is helyet kapott, amelyek az oszlopnak csak néhány bélyegén ismétlődnek, és amelyekből arra lehet következtetni, hogy a százképes nyomóforma összeállításában itt is az ötvenképes tömb másolása volt az utolsó menet[127] (337. ábra).

Az újságbélyeg metszetjelei

1. A postakürt hosszabbik bojtja alatti gyöngyszem és részben a jobbra mellette levő is, megsérültek. E két gyöngyszem a nyomatok jelentékeny hányadán egybeolvad.

2. A gyöngykeretet szegélyező belső színes kör, a postakürt bojtjai alatt, meggörbül, vagy néha megszakad.

127 Az ábrákra és a leírásra vonatkozó magyarázatot l. a réznyomatosok ismertetőjeleinél.

3. A felső keret 7. oválisát, alul vékony fehér vonal, vagy foltocska köti össze a keret fehér szegélyével.

4. A jobb oldali keretben a felső ovális magjának színes kerete, a bal szélén, megszakad.

Az újságbélyeg ismertetőjelei

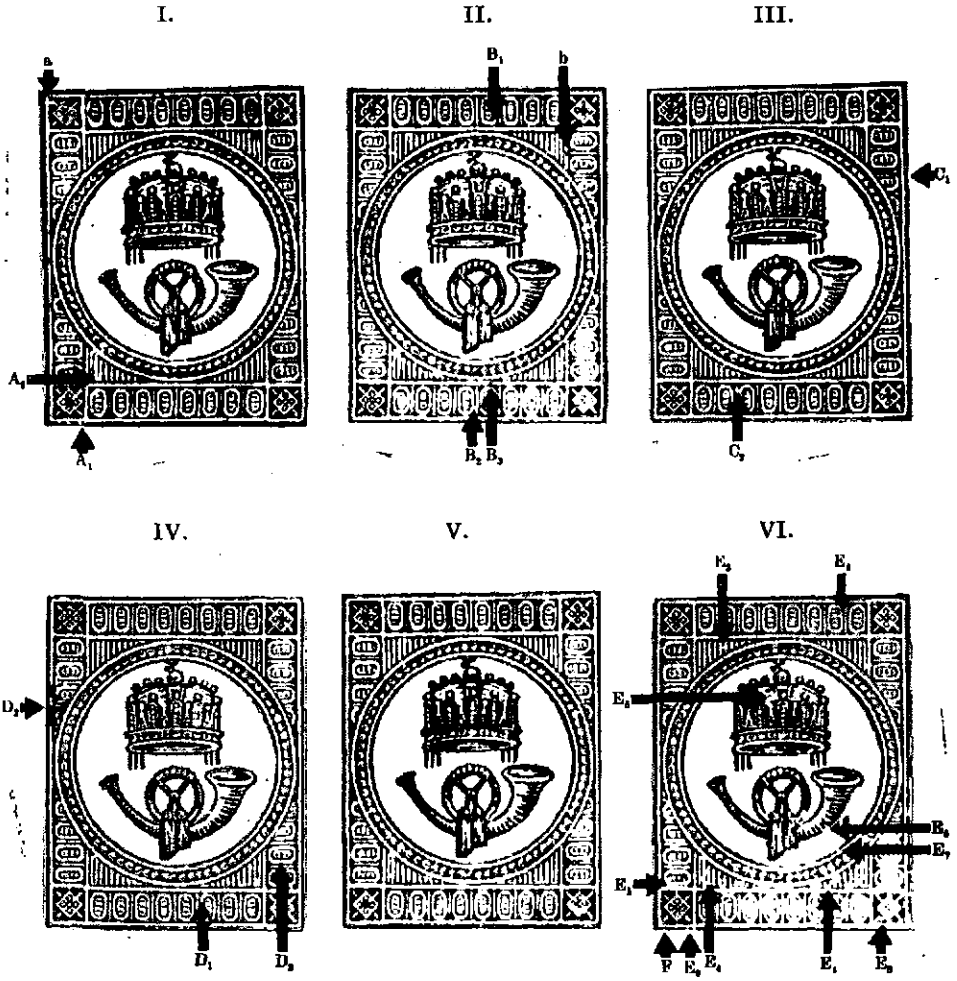

A_1 Az alsó keretvonal, a bal saroktól 2½ mm-nyire, megszakad, vagy fehér beékelődés látszik rajta. (I)
A VI. és a IX. oszlop azonos helyén is előfordul.

A_2 A kerek mező és a keretek bal alsó szögletének 2. függőleges vonala alul megszakad. (I)
A VI. és a IX. oszlop azonos helyén is előfordul.

VII.

VIII.

IX.

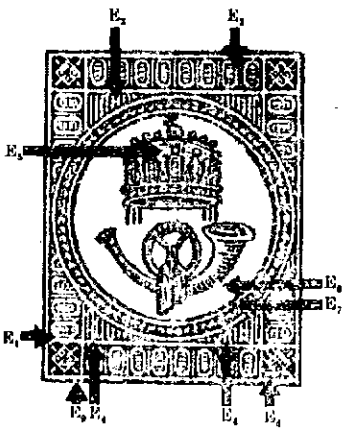

X.

B_1 A felső keret 5. oválisának jobb alsó hajlata szögletessé deformálódott. (II)

B_2 Az alsó keret 4. oválisának jobb szélén, alul fehér folt, amely a szomszédos függőleges választóvonalig is terjedhet.(II)

B_3 Az alsó keret 5. oválisa felett színes vonal. (II)

C_1 A jobb oldali keretvonal, a felső saroktól $5-7\frac{1}{2}$ mm-ig terjedő részén, szakadozott. (III)

C_2 Az alsó keret 3. oválisát, a bal felső hajlata alatt, a szomszédos választóvonallal fehér folt köti össze. (III)

D_1 Az alsó keret 6. oválisát a bal felső hajlatán, a szomszédos választóvonallal és a keret felső szegélyével is egy-egy fehér vonal köti össze. (IV)

A kerek mező és a bal keret felső szakaszának szögletében nagy színes folt, vagy különböző formájú színes foltok. (IV)

D_3 A jobb oldali keret alulról második oválisának magjában a középső színes vonal a mag széléig terjed. (IV)

E_1 A bal oldali keret alsó oválisát, alul, a keret szegélyével fehér vonal, vagy folt köti össze. (VI, IX)

E_2 A felső keret 7. oválisának belső színes kerete, a jobb oldalon, megszakad. (VI, IX)

E_3 A kerek mező és a keretek bal felső szögletében a színes vonalkázás egy helyen megszakad. (VI, IX)

E_4 A kerek mező és a keretek alsó szögleteiben, a színes vonalkázás és a szögleteket szegélyező vízszintes színes vonal, több helyen megszakad. (VI, IX)

E_6 A korona elülső pántjának bal oldali színes széle felerészben hiányzik. (VI, IX)

E_6 A postakürt jobb oldali külső széle, a hajlatának közepén megszakad. (VI, IX)

E_7 A gyöngykeret belső széle jobb oldalon, az alulról számított 7 – 8. gyöngyszem között, megszakad. (VI, IX)

E_8 A jobb alsó sarokmező alsó részében fehér foltocska. (VI, IX)

E_9 Az alsó keretvonal, a bal saroktól 2½ mm-nyire, megszakad. (VI, IX)

F Az alsó keretvonal, a bal saroktól 1, illetve 2½ mm-nyire, két-két helyen megszakad. (VI)

G_1 Az alsó keretvonalon, a jobb saroktól 6½ mm-nyire kis beöblösödés. (VII)

G_2 A gyöngykeret külső széle jobb oldalon, az alulról számított 7. gyöngyszem alatt, megszakad. (VII)

A II., III. és X. oszlopok bélyegein is, többnyire kevésbé jellegzetesen, rajta van.

H Az alsó keret 7. oválisának magjában a két felső vízszintes vonalka helyén színes folt, vagy két vastag színes vonal. (X)

a A bal oldali keretvonalat és a bal felső sarokmezőt, a felső saroktól ½ mm-nyire, fehér vonal szakítja meg. (21, 41, 71, 91)

b A jobb oldali keret felső szakaszának belső, fehér szegélyében színes folt. (2, 22, 42, 72, 92)

c A bal alsó sarok meander-díszítményében színes vonal. (28, 78)

Papiros, bélyegív és ragasztóanyag

A könyvnyomású újságbélyegeket nemcsak különböző vastagságú, hanem színük szerint is kétféle papirosra nyomtatták. A papirosok, vastagságuk alapján két fő csoportba oszthatók. Az egyik, érdesebb és vastagsága 0,09 mm körül ingadozik — a 0,10 mm-t ritkán éri el, vagy lépi túl —, a másik, simább és vastagsága 0,07 és 0,08 mm között váltakozik. A papiros színét tekintve, szürkéset és fehéret különböztethetünk meg. A szürkés papiros mindig vastag is egyúttal, a korai nyomatok fordulnak elő ezen. Az újságbélyeg papirosának sincs vízjele, de varratvízjel természetesen ebben is előfordul.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
A	B(G) b	C(G)	D		EF	G		E	(G)H
A	B(G)	C(G)	D		EF	G		E	(G)H
A a	B(G) b	C(G)	D		EF	G	c	E	(G)H
A	B(G)	C(G)	D		EF	G		E	(G)H
A a	B(G) b	C(G)	D		EF	G		E	(G)H
A	B(G)	C(G)	D		EF	G		E	(G)H
A	B(G)	C(G)	D		EF	G		E	(G)H
A a	B(G) b	C(G)	D		EF	G	c	E	(G)H
A	B(G)	C(G)	D		EF	G		E	(G)H
A a	B(G) b	C(G)	D		EF	G		E	(G)H

337. ábra. Az újságbélyeg ismertetőjeleinek elhelyezkedése az íven

A kétféle összeállítású nyomólemezről származó íveken a bélyegek egymástól való távolsága nagy mértékben eltért egymástól. Az első összeállításon keskenyebbek voltak a képközök. Az ilyen ívekről származó összefüggő példányok tanúsága szerint a képközök mérete szűk határok között mozgott, a vízszintes távolság $2\frac{1}{2} - < 2\frac{1}{2}$ mm, a függőleges pedig $2\frac{1}{2}$ és $3\frac{1}{2}$ mm között. A másik összeállítás képközeinek méretében, amint az a fennmaradt nyomólemezről és a kartonpapirosra nyomtatott újnyomatívekről megállapítható, nagyobb különbségek fordultak elő, a vízszintes távolság $2\frac{1}{2} - < 4$ mm a függőleges pedig $3 - > 4$ mm között váltakozott. A nyomólemezen sok javítás-forrasztás nyoma látszik és lehetséges, hogy e javítások következménye a sok

különböző képtávolság és az is, hogy a bélyegképek sem egymás alatt, sem egymás mellett nem állnak rendben.

A bélyegíveket fogazatlanul bocsátották forgalomba, az ívek feldarabolásánál tehát ennek a bélyegnek is jelentékeny hányada csonkulhatott meg. A bélyegek szélét illetőleg ezzel az újságbélyeggel szemben nagyobb igényeket támaszthatunk, mint a sokkal ritkább kőnyomásúakkal szemben. Szélespéldányok, különösen a használtak a könyvnyomású újságbélyegből is ritkák, de a kőnyomatosoknál szélesebb ívszéllel is ismeretesek (338 ábra).

338. ábra

A bélyeg ragasztóanyagára vonatkozólag ugyanaz érvényes, mint a kőnyomású bélyegre. Megjegyzendő azonban, hogy valóban használatlan és ép példány e bélyegből aránylag kevés maradt. A használatlanokként kezelt példányok jelentékeny része ugyanis olyan lebélyegzetlenül maradt bélyeg, amelyet felragasztásukkor nem nedvesítettek meg eléggé és amelyeket a címszalagokról aránylag könnyen, áztatás nélkül is leválaszthattak, úgyhogy az eredeti enyvezésnek kisebb-nagyobb része épségben maradt meg rajtuk. Az ilyen példányok az enyvréteg részbeni hiányáról, vagy a hozzátapadt papiros részecskékről, illetve ezek eltávolításának nyomáról ismerhetők fel.

Szín

Az újságbélyeget nagy példányszámban, többször nyomtatták. Ezzel együtt járt a sok színkeverés és ennek következménye, hogy vörös alapszínének sok árnyalata jött létre, amelyek egyúttal egyes időszakokra is jellemzőek. A második újságbélyeg színskálájának két szélső tagja a téglavörös és a karmin. Legkorábbi színe a sötét téglavörös, amely a szürkés papirosra nyomtatott bélyegeknek is a színe. Ezt követte még 1872-ben, a feltehetően kis példányszámú halvány narancsvörös, majd a téglavörösnek, vörösnek különböző árnyalatai és tónusai. E bélyegnek időrendben legkésőbben megjelent és csak átmenetileg előfordult, aránylag ritka színe a karminvörös és a karmin.

A könyvnyomású újságbélyeg színei

(1 kr)	*a)*	sötét téglavörös	(1871)
	b)	világos narancsvörös	(1872)
	c)	téglavörös	(1872)
	d)	vörös	(1872)
	e)	karminvörös	(1873)
	f)	karmin	(1874?)

Forgalmi idő

Az 1871-es bélyegek közül a könyvnyomású újságbélyeg került legkésőbb forgalomba. A kőnyomású újságbélyeg forgalmának feltételezett alakulásából arra lehet következtetni, hogy a második újságbélyeget 1871 november táján bocsátották forgalomba. A kőnyomású bélyeg forgalma ugyanis az eddigi adatok alapján novembertől kezdve feltűnően csökkent. E feltevés helyesbítésre szorulna, ha a kőnyomású bélyegek statisztikai adatai lényegesen megszaporodnának és forgalmának azok alapján megrajzolható görbéjében a novemberi visszaesés eltűnnék. E bélyeg érvényessége is 1876. december 31-ével szűnt meg és ha nem is maradt általános forgalomban mindvégig, az 1874-es újságbélyeg megjelenése után még hosszabb ideig sűrűn használták. Az 1875. év első felében felhasznált példányai gyakoriak, de ennek az évnek a vége felé már csak kivételesen használhatták. Ismeretes marosvásárhelyi 1875. december 18-i felhasználása, amely bizonyára egyike a legkésőbbieknek.

Bérmentesítés

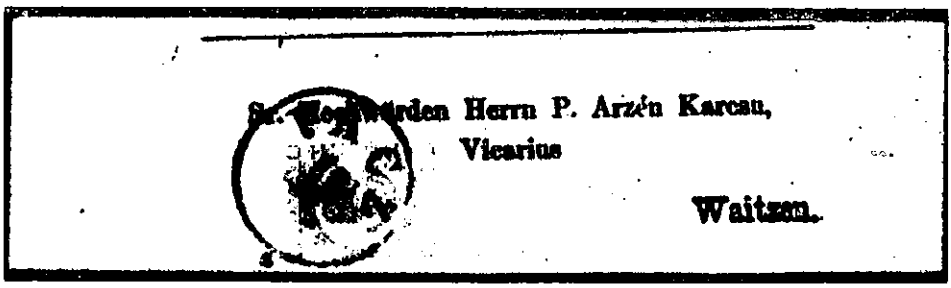

339. ábra

A könyvnyomású újságbélyeg bérmentesítéseire vonatkozólag is ugyanaz érvényes, mint a kőnyomású bélyeg bérmentesítéseire. Ennek a bélyegnek is túlnyomó részét egyes bérmentesítésekben használták fel és a későbbi években megváltozott, új díjszabás sem jelenthetett lényeges változást ebből a szempontból. A fennmaradt könyvnyomású újságbélyegek túlnyomó részét szín-

tén leáztatták, címszalagon nagyon ritkák. Tömeges leáztatásukat tekintve, szerencsés véletlen, hogy a kevés épségben maradt teljesei között többes bérmentesítései is előfordulnak (340. ábra). Vegyes bérmentesítése nem ismeretes.

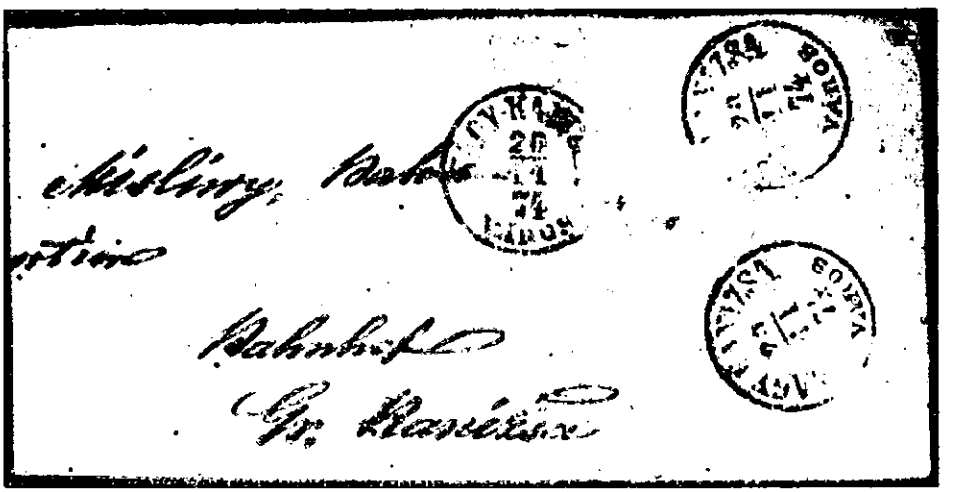

340. ábra

Összefüggések

341. ábra

Az újságbélyeg többes bérmentesítéseinek ritkaságából következik, hogy használt összefüggő példányai is ritkák. E bélyegből azonban aránylag is több és lényegesen több egységből álló összefüggések maradtak fenn, mint az első újságbélyegből. Használatlan összefüggései általában nem ritkák és nagyobb tömbök is fennmaradtak ebből. A használtak közül már a pár is ritkán fordul elő, bár ennél lényegesen nagyobb összefüggései is ismeretesek (342-343. ábra).

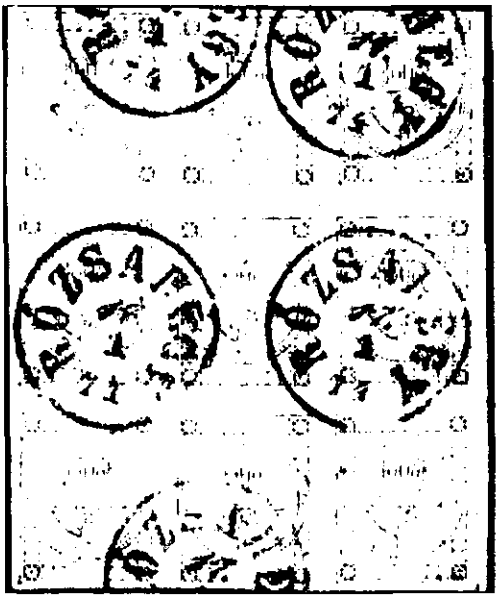

342. ábra

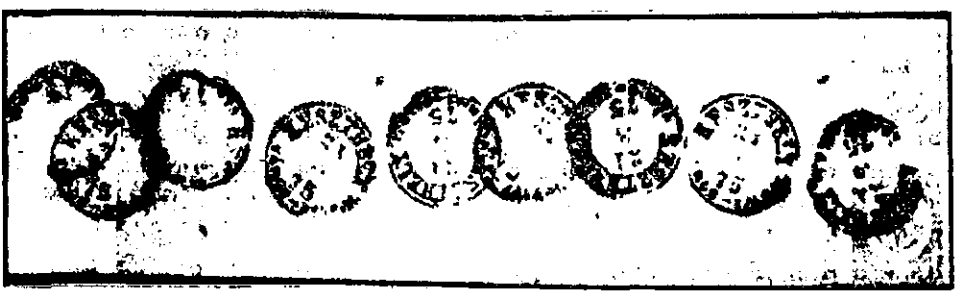

343. ábra

Példányszám

A könyvnyomású újságbélyeg példányszámának becsléséhez két adatot kell tekintetbe venni. Az egyik a Péchy Imre-féle kimutatás, a másik, a kőnyomású újságbélyegnek különböző adatok és megfontolások alapján becsült példányszáma. Az államnyomdai kimutatás szerint az 1871-től 1874-ig terjedő években 52 270 200 db újságbélyeget gyártottak, ebből 1874-ben 17 100 800 db-ot. Ez utóbbi mennyiség egy része már természetesen az 1874-es kiadás bélyegére esett és az, a kőnyomású bélyegek 6—7 millióra becsült példányszámával együtt az 1871—1874-ig gyártott összes mennyiségből levonandó. Ezek alapján a könyvnyomású újságbélyeg példányszáma kereken 40 millióra becsülhető.

DÍJJEGYES ÉRTÉKCIKKEK

A levél- és újságbélyegeken, vagyis a százas ívben nyomtatott és enyvezett bélyegeken kívül, rányomott-bélyeges értékcikkeket is forgalomba bocsátott a posta, amelyek szintén az 1871-es bélyegkiadáshoz tartoznak. Sőt, a hazai gyártású értékcikk-kibocsátásainak sorát éppen ilyen értékcikkekkel, a levelezőlappal és a postautalvánnyal kezdte el. Csak ezután került sor a levél- és újságbélyegek, és velük együtt a rányomott-bélyeges borítékok, majd az év vége felé az utánvételes postautalványok forgalomba bocsátására. A kiadás utolsó értékcikke, a rányomott-bélyeges címszalag a következő évben jelent meg. E különféle nyomtatványok és a levélborítékok bélyegek rányomtatása által váltak értékcikkekké. Az értékcikkek nyomtatvány részét, amely szövegből, beosztó és keretvonalakból, címerből és díszítményekből áll, könyvnyomdai úton állították elő. A rányomtatott bélyegek képe a levélbélyegekéhez hasonló és azokat is túlnyomóan könyvnyomással — a borítékok elenyésző hányadára kőnyomással is — nyomtatták.[128] A levélborítékok záró hajtókájára dombornyomással pecsétet is nyomtak. Két értékcikknek, a címszalagnak és az utánvételes utalványnak nyomtatvány részét és bélyegét egy menetben, a többi értékcikk bélyegét külön nyomtatták rájuk. A borítékok záró hajtókájának szélét és a címszalagok egyik végét ragasztó anyaggal is ellátták.

A kikészített értékcikkek előírt mérete értékcikkfajtánként különbözött egymástól, de ugyanazon értékcikkek, illetve azok azonos típusainak méretében is előfordultak kisebb-nagyobb eltérések. A nyomdai íveket ugyanis nem pontosan azonos méretre vágták szét. A méretbeli eltérés a levelezőlapnál és a borítékoknál szűk határok között mozog, aránylag nagyobb az eltérés a postautalványoknál, míg az utánvételes utalványok mérete igen változó. A levelezőlapok külső mérete átlagosan $12\frac{1}{2} \times 9$ cm, a borítékoké $> 15-15\frac{1}{2} \times 8-8\frac{1}{2}$ cm, a címszalagé $42 \times 5\frac{1}{2}$ cm, a postautalványoké kb. $20-21 \times 12\frac{1}{2}$ (1—3. sz.), illetve kb. $18-19 \times 12\frac{1}{2}$ cm (4—8. sz.), az utánvételes utalványok feltételezhető átlaga 23×20 cm (1—2. sz.), illetve 22×18 cm (3. sz.). A levelezőlap pontos méretét a belső keretével, az utalványokét pedig a függőleges beosztó vonalaikkal adhatjuk meg. A rányomott-bélyeges értékcikkek papirosának színe és vastagsága értékcikkenként különböző, de vastagságuk az egyes értékcikkfajtákon belül is, és egy-egy esetben a színárnyalatuk is, eltér egymástól.

128 E. Mueller fedezte fel, hogy az 1871-es bélyegeket kétféle eljárással — kőnyomással és könyvnyomással — nyomtatták a borítékokra. Ő állapította meg a könyvnyomású bélyegképnek az alábbiakban ismertetett nagy jelentőségű ismertetőjelét, valamint a könyvnyomású bélyegek három alacsony címletének a metszetjavítások következtében létrejött egy-egy típusváltozatát, 1. The Dies and Printing Material of the 1871 Issue of Hungary.

Nyomóformák

A bélyegek könyvnyomóformáihoz is az értékjelzéses metszetek galvánmásolataiból indultak ki, azokról vitték át a képeket rézlemezre és maratták ott ki. Minthogy azonban a metszetek mélynyomáshoz készültek, a könyvnyomóformák galván úton való sokszorosításához a képeket át kellett fordítani. A kőnyomású bélyeges borítékok nyomóköveihez a levélbélyegek többképes köveiről vették a szükséges átnyomatokat, úgyhogy e bélyegek képei a kőnyomatosok képeivel teljesen azonosak. Az első nyomóformák, amint az a korai levelezőlapok és postautalványok bélyegeiről jól látható, kevéssé sikerültek és ezeket az értékcikkeket csak a kiadás történetéből ismert kényszerítő körülmények folytán bocsátották forgalomba. E nyomóformák tökéletlenségét egyébként a fennmaradt első 2 krajcárosokról is megállapíthatjuk. A további nyomtatáshoz azután már javították e nyomóformákat, majd később három címlet nyomóformáján olyan javításokat is végeztek, amelyek e címletek képeinek különböző típusait hozták létre.

Arra vonatkozólag, hogy a nyomólemezek, illetve nyomókövek hány egységből álltak, vagyis az értékcikkek nyomdai íveinek terjedelmére vonatkozólag, néhány, ügyiratokból származó adat vált ismeretessé. Az államnyomdának az értékcikk-szükséglettel foglalkozó 1870. március 25-i részletes kimutatásából megállapítható volt, hogy a bécsi nyomdában a levelezőlapból 32, a borítékokból 9 db-ot nyomtattak egyszerre. Az államnyomda ugyanazon év április 20-i jelentéséből, — minthogy abban az 1871-es értékcikkek gyártásával kapcsolatban a gépek teljesítőképességére is kitért — kitűnt, hogy itt is 32 levelezőlapból és 9 borítékból álló ívek nyomtatására készültek. Péchy Imre i. m.-nek az évi termelés munkanemek szerinti kimutatása is a levelezőlapok 32-es és a borítékok 9-es nyomdai ívén alapult. A címszalagok nyomdai íve öt egységből állt, ami ez értékcikk megjelenését közlő rendeletből tűnik ki. A postautalványok és az utánvételes utalványok nyomdai ívéről nincs adat.

Bélyegképek

Az a kifogás, amely az első nyomóformákról nyomtatott bélyegképeket érte, a fej fehér felületének színes pettyezettségére vonatkozott, de ezenkívül az összecsukódott vonalak, a korona két oldalán húzódó színes sáv, a keretvonalak packás nyomata, az 5 és 10 krajcároson pedig a festékfoltos címermezők is nagyban hozzájárultak a bélyegkép kedvezőtlen külsejéhez. A kép általános hibái a különféle értékcikkeken különböző mértékben mutatkoznak meg, a legkedvezőtlenebb hatást az első postautalványok 5 krajcáros bélyege kelti. A nyomóformák javításaival a hibákat, illetve azoknak egy részét később csökkentették, vagy teljesen ki is küszöbölték, de pl. a borítékok kőnyomású bélyegeinek finomságát sohasem érték el. (344-345. ábra) Egyrészt a könyvnyomású, másrészt a kő- és réznyomású bélyegek között azonban nemcsak a kivitel tekintetében áll fenn lényeges különbség, hanem a bélyegkép rajzát tekintve is jelentős eltérés van közöttük. Az 5 krajcáros egyik típusának kivételével, a többi könyvnyomású bélyegre érvényes ismertetőjel, a nyak alapvonalának a kő- és réz-

nyomású bélyegekétől eltérő formája. A kő- és réznyomatosokra az jellemző, hogy a nyak alapvonala általában megszakad, beöblösödik, vagy behorpad rajtuk. A könyvnyomású bélyegeken, az 5 krajcáros III. típusának kivételével, ez nincs meg, illetve a 10 krajcároson a nyak alapvonalának két, másfajta beékelődése van. Az 5 krajcáros III. típusának azonban más ismertetőjele is van, úgyhogy a kő- és réznyomású bélyegeket a könyvnyomásúaktól és az első 2 krajcárostól általában egymagában a nyak alapvonaláról, az 5 krajcáros III. típusát pedig más ismertetőjelről különböztethetjük meg. (Az első 2 krajcárosnak a könyvnyomású bélyegektől való megkülönböztetését l. az első 2 krajcáros és a hamisítványok fejezetében.)

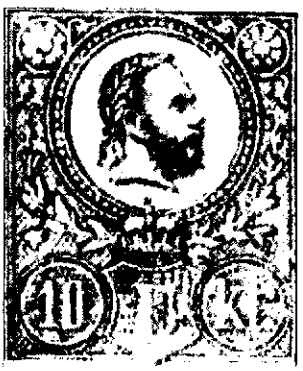

344. ábra

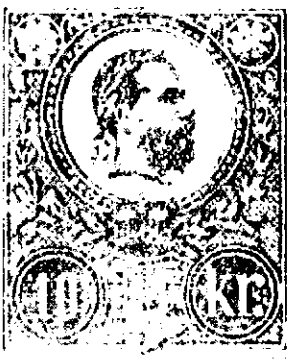

345. ábra

346. ábra

347. ábra

A 2 és a 3 krajcárosnak két, az 5 krajcárosnak három típusváltozata van, amelyek a nyomóformák javításai folyamán keletkeztek és amelyekot a nyak alapvonalának egymástól eltérő formája alapján — az 5 krajcáros III. típusát, más ismertetőjelről is — különböztethetjük meg. A 2 krajcárosnak két típusa van (346-347. ábra). Az eredeti, I. típuson a nyakat alulról, ívelt vastag vonal

zárja e és a bélyegkép jobb oldali belső keretvonala — és néha a külső is — a felső saroktól 2 mm-nyire megszakad. Az újravésett, II. típuson a nyaknak hármas alapvonala van, amely kevéssé ívelt, kissé rövidebb és a nyak elülső vonalával nagyobb szöget zár be, mint az I. típuson. A jobb oldali belső keretvonal ezen a típuson ép. A 3 krajcárosnak is van eredeti és újravésett típusa (348-349. ábra). Az I. típuson a nyak alapvonala szintén egyetlen vastag vonalból áll, míg e címlet II. típusán a nyakat két vékonyabb vonal zárja le. Az 5 krajcárosnak az eredetin kívül még kétféle javított típusát különböztethetjük meg (350-352. ábra). E címlet I. típusán a nyak alapja erősen ívelt vastag vonal, de ismertető-

348. ábra

349. ábra

jele még az is, hogy Dalmácia címerét és Szlavónia címerének felső mezőjét, színes foltocskák takarják. A II. típuson a nyak alapja hármas vonal, amely a 2 krajcáros újravésett típusához hasonlóan kevéssé ívelt és kissé rövidebb, a nyak elülső vonalával pedig nagyobb szöget zár be, mint az 5 krajcáros másik két típusán; a címermezők tisztábbak, legalábbis nem feltűnően foltosak. A III. típuson is hármas, de erősen ívelt a nyak alapvonala, amely a nyak elülső vonalával az I. típuséhoz hasonló hegyes szöget zár be. A hármas vonal egy felső, vastagabb és alatta két vékonyabb vonalból áll; ez utóbbiak közül az alsó vonal sok példányon, különösen a finom nyomatokon, a közepetáján megszakad és a jobb oldali fele gyakran hiányzik.

A III. típusú 5 krajcáros, a nyak alapvonalának e formájával hasonlóságot mutat a levélbélyegekkel, főleg a réznyomatosokkal, — a kőnyomatosokon az alapvonal többnyire csak a közepe táján és csak rövid szakaszon szakad meg, vagy öblösödik be. A könyvnyomású 5 krajcáros itt leírt III. típusának finom nyomatai tehát kivételt képeznek az alól a szabály alól, hogy a könyvnyomású bélyegeket egymagában a nyak alapvonaláról is fel lehet ismerni. E típus másik ismertetőjele legfeljebb a túlfestékezett nyomatokon tűnik el. A túlfestékezett nyomatokon viszont egymagában a nyak alapvonaláról is megállapítható a könyvnyomású eredet. A III. típus e másik ismertetőjele az, hogy a jobboldali keretvonal, az alsó saroktól 4 mm-nyire, megszakad. A címermezők a II. típusaihoz hasonlóak.

A 10 krajcárosnak nincs típusváltozata. E bélyeg képének jellegzetessége a nyak egyetlen, vastag alapvonalának két beékelődése és Dalmácia címerének festékfoltos mezője. Az egész bélyegképre jellemző még az államnyomda első gyártmányainak bírálatára emlékeztető külseje. Ennek kapcsán az a feltevés is felmerülhet, hogy a 10 krajcáros borítékok első gyártmányait talán nem is semmisítették meg és újabb nyomtatásukat sem rendelték el, hanem ebből az amúgy is ritkán használt címletből az első gyártmányokat bocsátották ké-

350. ábra

351. ábra

352. ábra

sőbb forgalomba. E feltevés mellett szól a 15 krajcáros sokkal finomabb nyomata, valamint az a tény, hogy értékcikk-szükségletet tárgyaló 1871-ből származó ügyiratokban csak a 3, 5 és 15 krajcáros borítékokról volt szó, míg a 10 krajcárosról ugyanott nem történt említés. Megjegyzendő, hogy a korai 5 krajcáros borítékok között is akad olyan példány, amellyel kapcsolatban indokoltnak látszhatik hasonló feltevés. A 15 krajcáros képének sajátossága, hogy a *kr* betűk talpvonalainak pontatlan metszése túlzottan kiütközik rajta; e bélyegen és annak millenniumi újnyomatán a *k* betű szárának talpvonala fel-

tűnően eltér a vízszintestől. A könyvnyomású 15 krajcáros másik újnyomatának az eredetitől feltűnően különböző két típusa van. (399-400. ábra)

Az értékcikkek bélyegeit, az utánvételes postautalvány kivételével, a levélbélyegek színeiben nyomtatták, — az utánvételes utalvány bélyege fekete. A könyvnyomású bélyegkép átlagos mérete $19\frac{1}{2} \times 23$ mm.

Záró pecsét

A bélyeges levélborítékokra kétféle záró pecsétet nyomtattak, amelyek mind méretükben, mind rajzukban különböznek egymástól. E pecséteknek általában olyan gyenge a domborulatuk, hogy alig kivehető a rajzuk és nem minden borítékon állapítható meg a pecsét típusa. Előfordulnak olyan borítékok is, amelyeken hiányzik, illetve nem látszik e pecsét. A záró pecsétek eredeti formáját az újnyomatalbumok kartonlapjaira nyomtatott pecséteken ismerhetjük meg legjobban (353-354. ábra).

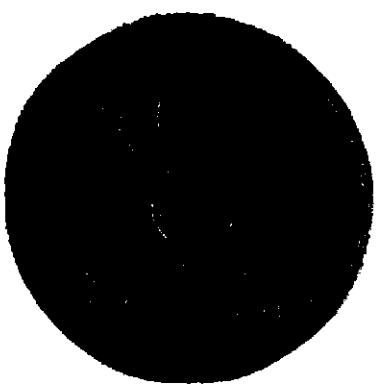

353. ábra

354. ábra

Forgalmi idő

A levelezőlapot és a postautalványt 1871. február 15-én bocsátották forgalomba, a bélyeges borítékokat május 1-én, az utánvételes utalványokat december 15-én és a címszalagot 1872. október 1-én. Ez értékcikkek, a címszalag kivételével, a levél- és újságbélyegekhez hasonlóan 1876. december 31-ig maradtak érvényben. Az utánvételes utalványokat azonban még e határidő után, a következő években is használták. A címszalag továbbra is érvényben maradt és különösképpen később sem jelent meg olyan rendelet, amely ezt az értékcikket kivonta volna a forgalomból, úgyhogy az érvényessége csak 1900. szeptember 30-a után szűnt meg, midőn valamennyi krajcárértékű bélyeg érvényét vesztette.

Bérmentesítések

A rányomott-bélyeges értékcikkek bérmentesítései, amennyiben kő-, vagy réznyomású bélyeg is előfordult bennük, e levélbélyegek bérmentesítéseivel kapcsolatban már szóba kerültek. Az alábbiakban összefoglalóan, majd értékcikkenként külön is, ez értékcikkek szempontjából lesz szó valamennyi bérmentesítési fajtájukról, amelyekről egyébként a bérmentesítési táblázatok is áttekintést nyújtanak. Ez értékcikkek különféle kiadású rájuk ragasztott bélyegekkel, illetve azok vegyes kombinációival is előfordulnak.

Ismeretesek 1867-es, 1871-es kő- és réznyomatos, valamint 1874-es bélyegekkel, továbbá kőnyomatos-réznyomatos és réznyomatos—1874-es vegyes bérmentesítésekkel. Közülük legritkábbak azok a bérmentesítéseik, amelyekben kőnyomású és réznyomású bélyeg együtt fordul elő (355. ábra), de nagyon

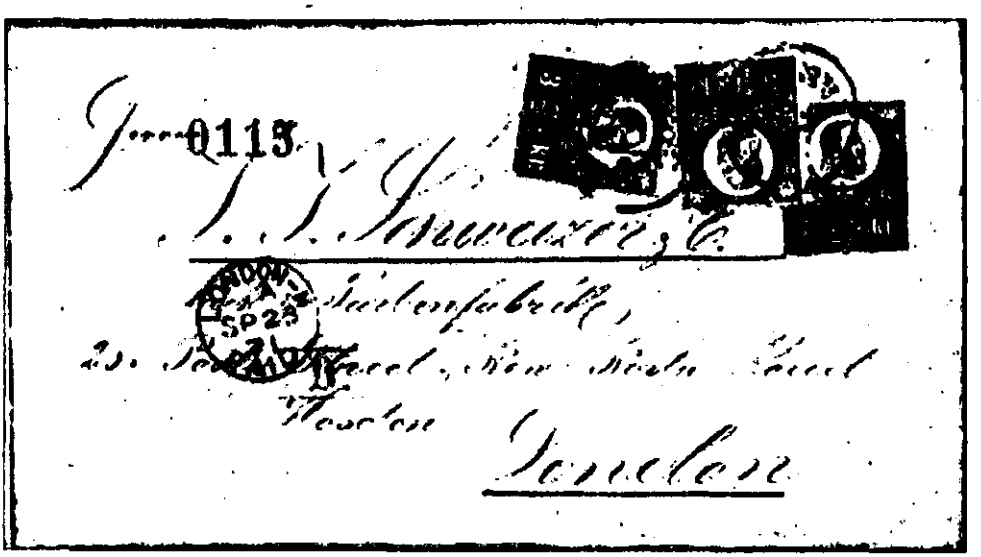

355. ábra

ritkák az 1867-es bélyegekkel és — két kombináció kivételével — a kőnyomatosokkal lerótt bérmentesítéseik is. Lényegesen több bérmentesítésük ismeretes réznyomatosokkal és réznyomatos—1874-es vegyes bérmentesítésekkel. Ez értékcikkek e bérmentesítései, a bélyegek leáztatása következtében, túlnyomóan megsemmisültek és néhány kombináció kivételével általában igen ritkák, de nagymértékű elkallódásuk folytán ma már ráragasztott bélyegek nélküli használt példányok sem fordulnak elő gyakran, sőt nagy ritkaságok is vannak közöttük. Ez értékcikkek teljes használt gyűjteményének összeállítása, néhány fajtájuk ritkasága miatt, aligha lehetséges.

A ráragasztott bélyegek nélkül használt értékcikkek közül megemlítendő egy bélyeges borítékban feladott ajánlott küldemény, amelyet készpénzzel bérmentesítettek és amelynek rányomott bélyegét ezért nem is értéktelenítették (356. ábra).

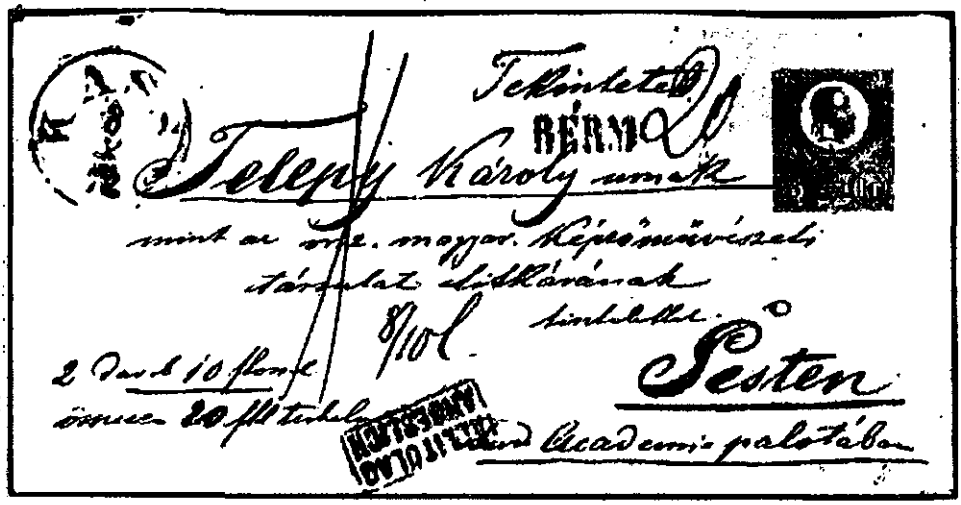

356. ábra

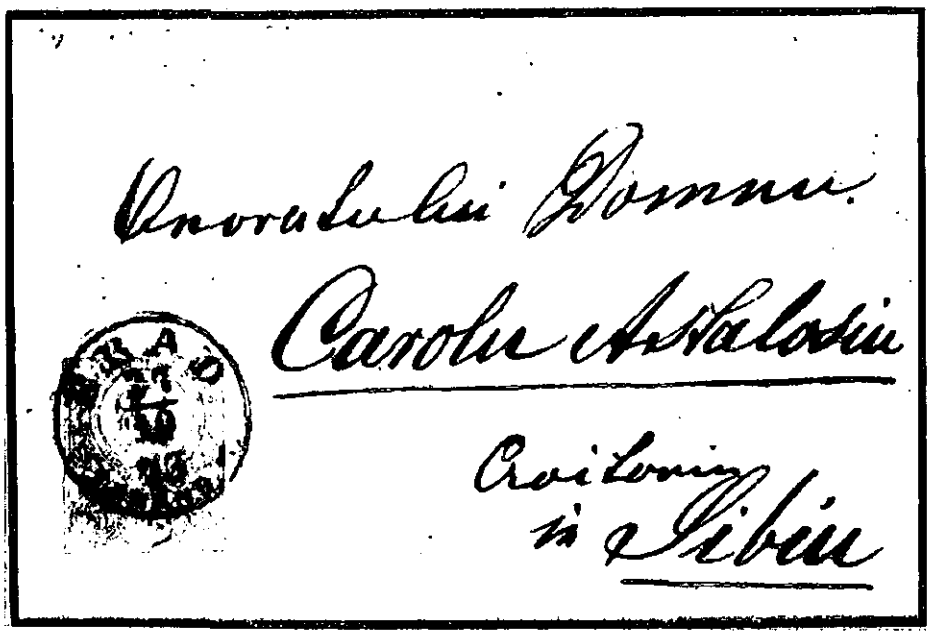

357. ábra. 5 krajcáros borítékkivágás bélyegként felhasználva

A legérdekesebb és a ritka bérmentesítések közé tartoznak azok a fennmaradt levélküldemények, amelyeket nem az előírt módon levélbélyegekkel, hanem a bélyeges borítékokból kivágott rányomott-bélyegek felragasztásával bérmentesítettek (357-358. ábra).

Ismeretes 5 krajcáros borítékkivágás, amely öt db 2 krajcáros és egy db 5 krajcáros réznyomatossal együtt, ebben az úgyis ritka kombinációjú 20 krajcáros bérmentesítésben fordult elő.

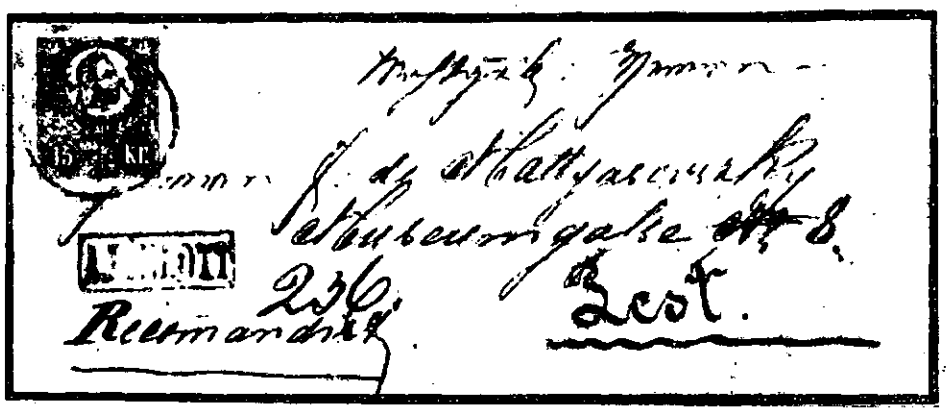

358. ábra. 15 krajcáros borítékkivágás bélyegként felhasználva.

A bérmentesítésnek e módja tilos volt és ha észrevették, az ilyen küldeményeket megportózták. Ismeretesek olyan kivágások is, amelyek szélét a levélbélyegek utánzása céljából kifogazták. Levelek, amelyek e tiltott bérmentesítése elkerülte a kezelő személyzet figyelmét és ennek következtében megportózásukat is, különösen ritkák.

Az utalványok közül teljes értékűeknek számítanak a teljes terjedelmükben, vagy a címzettnek szóló szelvény nélkül, épségben fennmaradt példányok. A bélyegek felragasztására szolgált teljes szelvények a levélpostai küldeményekről teljes bérmentesítésükkel kivágott levéldaraboknak felelnek meg.

Példányszám

A rányomott-bélyegeres értékcikkek példányszámát sem ismerjük és ez esetben is csak becslésről lehet szó. A becslésükhöz rendelkezésre álló adatok: az 1871. január 27-i kimutatás 3 havi (?) előirányzata, amely a levelezőlapra 710 000, a borítékokra 2 154 000 és a postautalványra 3 660 000 db-ot állapított meg; a borítékhajtogató gépek beszerzésével kapcsolatban, egy 1871. június 6-i ügyirat arra is kitért, hogy borítékokból az eredeti előirányzat napi 18—20 000 db volt, míg a jelenlegi igénylés már 30 000 db-ra emelkedett; egy 1871. július 22-i kimutatás szerint a posta által megadott 1871-es szükséglet levelezőlapból 1 950 000, borítékból 9 271 500 és postautalványból 14 400 000 db volt, amelyben a borítékokból a 3 krajcárosra 88 000, az 5 krajcárosra 9 170 000

és a 15 krajcárosra 13 500 db esett (az 1869-es szükséglet 3 krajcárosból 40 000, az 5 krajcárosból 7 840 000 db volt); e kimutatásban az a megjegyzés is szerepelt, hogy a postautalványokból a posta az igényelt havi 1 200 000 helyett, fél év alatt összesen csak 5 500 000 db-ot vett át. Végül pedig álljanak itt Péchy Imre i. m.-nek adatai is: eszerint levelezőlapból 1871-ben 1 932 608 db-ot gyártottak, ami megegyezik a fenti adattal; ezután ugrásszerűen növekedett ez értékcikk példányszáma, 1871—1873-ig több mint 16 milliót gyártottak és az 1874-ben gyártott közel 5 millió egy része is feltehetően még az 1871-es levelezőlapra esett; borítékokból 1871-ben több mint 7 milliót, 1871-től 1873-ig pedig 27 652 185 db-ot gyártottak és az 1874. évi közel 7 millió borítéknak is egy része ideszámítható; e kimutatás a „díjjegyes és egyéb fizetéses postai nyomtatványok" nyomdai íveit összesítve adja meg, amely 1871—1873-ig 940 206 ív, 1874-ben pedig 492 177 ív volt, ez azonban semmi közelebbi tájékoztatást nem nyújt, mert sem ez értékcikkek megoszlását, sem nyomdai ívüket nem ismerjük. A címszalagra és az utánvételes postautalványra vonatkozólag nem áll semmi számszerű adat rendelkezésre, csak annyi bizonyos, hogy példányszámuk meghaladta a tényleges szükségletet, amely megállapítás egyébként a 10 krajcáros borítékra is érvényes. A fentiek alapján a levelezőlap, a borítékok és a postautalványok példányszámát a következőkre becsülhetjük:

levelezőlapból	18 millió
borítékokból	30 millió
postautalványokból	45 millió

LEVELEZŐLAP

A levelezőlapnak két formáját különböztethetjük meg, amelyek nyomtatványaik méreteiben térnek el egymástól. Az időrendben első levelezőlapok belső keretének mérete kb. 104×68½ mm (*A*), a későbbieké 106×70 mm (*B*), de a kétféle lapon a szövegben is vannak mérhető különbségek. A LEVELEZŐ-LAP. felírás az *A* lapon 48—49 mm, a *B* lapon több mint 49 mm hosszú, az *Adresse* hossza pedig 9½, illetve 10 mm. A *Czim* és az *Adresse* szavak egymástól való távolsága is különböző, a két szó együttes magassága az *A* lapon 6,5 mm, a *B* lapon 5 mm. A lapok színe világossárga, a vastagsága 0,16—0,18 mm között, a későbbieké 0,15 mm körül mozog, de előfordult már 0,20 mm-nél is vastagabb levelezőlap.

A levelezőlapra nyomtatott 2 krajcáros bélyeg mindkét típusban előfordul. Valamennyi *A* lap bélyege I. típusú, míg a *B* lapok mind a két típusú bélyeggel előfordulnak. A levelezőlapnak eszerint háromféle változata van. A bélyeg színe, a tónuskülönbségektől eltekintve, árnyalatokban is igen gazdag és szélsőséges változatai is vannak. Fő színei: sárga és barnássárga (1871), zöldessárga és narancssárga (1872), narancs (1873), vörösnarancs (1874).

A levelezőlap a gyakran előforduló bélyeges értékcikkek közé tartozik. Használva I. típusú bélyeggel, használatlanul a II. típusúval gyakoribb. A levelezőlap ráragasztott bélyeggel igen ritkán fordul elő. Egyetlen, 1867-es 3 krajcárossal bérmentesített példánya vált ismeretessé, de igen ritka a kő-

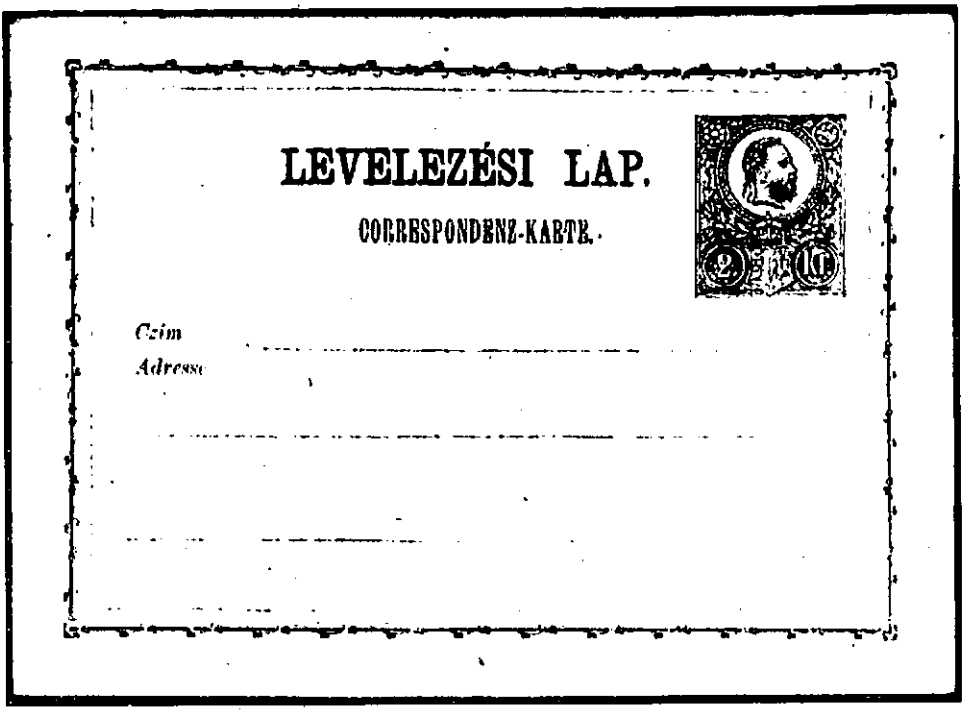

359. ábra

nyomású 3 krajcárossal is. Ritkák ez értékcikk ajánlott küldeményei is, 10 krajcáros kőnyomatossal, vagy réznyomatossal, de legértékesebbnek tekinthető azon expressz ajánlott levelezőlap, amelyet egy 25 krajcáros réznyomatossal bérmentesítettek.

LEVÉLBORÍTÉKOK

Kőnyomású bélyeges borítékok. A borítékok papirosa fehér, illetve az idők folyamán többé-kevésbé megsárgult. Vastagságuk 0,08—0,09 mm között mozog. E borítékokból 3, 5, 10 és 15 krajcáros címletek készültek, amelyek bélyegképei azonosak a kőnyomatosok képeivel (360-361. ábra).[129] A kőnyomású bélyeges borítékok — a 10 krajcáros használatlan példányainak kivételével — a legritkább 1871-es kiadású értékcikkek közé tartoznak. Ritkaságuk következményeként azt sem tudjuk, hogy hányféle és milyen típusú kőnyomású bélyegeket nyomtattak rájuk. Ebből a szempontból annyit meglehetett eddig megállapítani, hogy a fennmaradt használatlan 10 krajcáros borítékok bélyegeinek túlnyomó része II. típusú és záró pecsétjük a nagyobbik típus. Ráragasz-

129 Az addig ismeretlen kőnyomású 3 krajcáros boríték felbukkanásáról E. Mueller a The London Philatelist 1958 októberi számában adott hírt, kiegészítésül e folyóiratban ugyanazon évben megjelent tanulmányához. A 3 krajcáros típusát azonban nem említette meg.

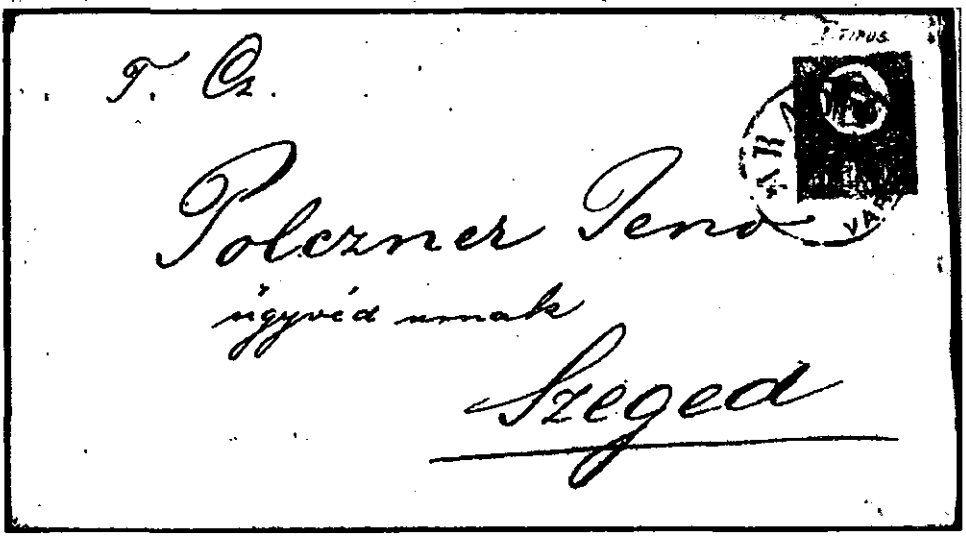

360. ábra. II. típusú kőnyomású 5 krajcáros

361. ábra.
IV. típusú kőnyomású 15 krajcáros

tott bélyeggel ez ideig csak egyetlen 5 krajcáros boríték ismeretes, mégpedig éppen 1867-es kiadású 10 krajcáros bélyeggel. E vegyes bérmentesítésű boríték a legritkább teljesek közé tartozik.

Könyvnyomású bélyeges borítékok. Ezek papirosa is fehér, illetve megsárgult. Vastagságuk 0,065—0,08 mm között váltakozik. Ezek a borítékok is a kőnyomásúakkal azonos címletű bélyegekkel jelentek meg, amelyek közül az 5 krajcáros boríték kétféle papiroson fordul elő, mert ennek gyártásához később vízjeles papirost használtak. E boríték 1874-ben jelent meg, MAGYAR KIR.

POSTA szövegű vízjellel (l. az I. kötet 379. old. a II. ábrát). A borítékok papirosában varratvízjel is előfordult már. A könyvnyomású borítékokon mindkét fajta záró pecsétet alkalmazták, de olyan 5 és 10 krajcáros borítékok is ismeretesek, amelyekről lemaradt a pecsét, vagy legalábbis nyomuk sem látszik. A 3 krajcárosnak két, az 5 krajcárosnak mindhárom típusa előfordul e borítékokon. Ismeretesek olyan borítékok is, amelyeken a bélyeg a boríték bal alsó sarkán fordított állásba került.[131] Az 5 krajcárosnak lényeges színárnyalatai a barnás vörös, a téglavörös és a karminvörös. A többi címletnek csak tónuskülönbségeiről beszélhetünk.

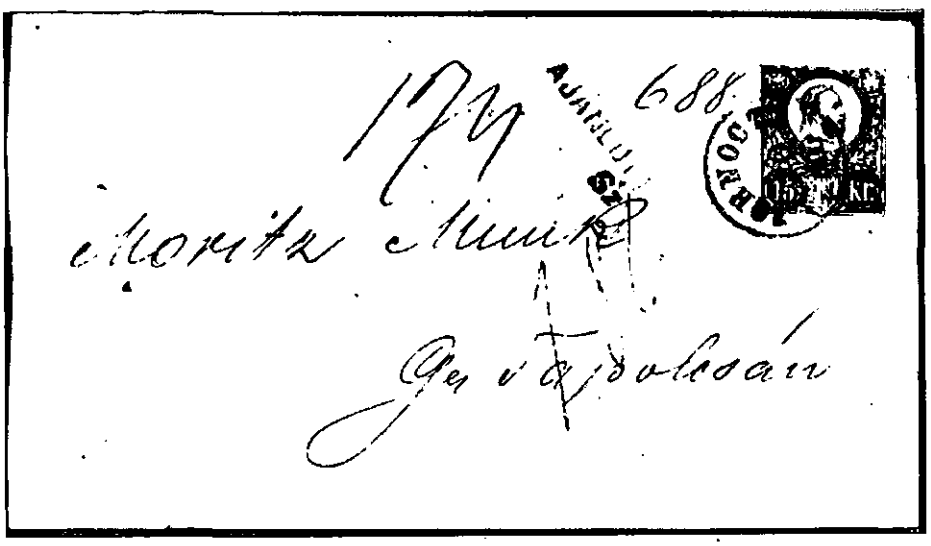

362. ábra

A borítékok előfordulásának gyakorisága, illetve ritkasága a címleteik és használatlan, vagy használt állapotuk szerint rendkívül különböző. A használatlanok közül a 10 krajcáros a legközönségesebb és gyakran fordul elő a 3 krajcáros is, de a 15 krajcáros sem ritka. A használatlan borítékok legritkább címlete az 5 krajcáros. A használtak közül viszont csak az 5 krajcáros közönséges, a 3 krajcáros is ritka, a két magas címlet pedig mindezeknél sokkal magasabb értékkategóriába tartozik. Különösen érvényes ez a 10 krajcárosra, amely a könyvnyomású borítékok legritkábbja, de amely egyúttal az összes 1871-es értékcikk között is a legritkábbak közé tartozik. A 3 és az 5 krajcáros borítékok ráragasztott bélyegekkel — az első 2 krajcáros kivételével, valamennyi velük egyidőben érvényben volt bélyegfajtával — is előfordulnak. Így 1867-es, 1871-es kőnyomású és réznyomású, valamint 1874-es bélyeggel, továbbá kőnyomatos-réznyomatos és réznyomatos—1874-es vegyes bérmentesítéssel is. Az 1867-es bélyegek közül a 2-től 15 krajcárosig terjedő címletek már mind előfordultak 1871-es bélyeges borítékon, mégpedig a 2+5 krajcáros kombináció a 3 krajcáros borítékon (363. ábra), a 3, 10 és 15 krajcáros bélyegek pedig az 5 krajcáros borítékon. Ezek részben unikumok, de mind nagy ritkaság. A kő-

nyomatosok közül is a 2-től 15 krajcárosig terjedő címletek fordulnak elő e borítékokon. Gyakori közülük az 5 krajcáros, de főleg a 10 krajcáros az 5 krajcáros borítékon. Más bérmentesítéseik ritkák, különösen a többcímletűek, mint a 3 krajcáros borítékon a 2 + 10, az 5 krajcároson pedig a 3 + 5 krajcáros kombináció. Kőnyomatos-réznyomatos vegyes bérmentesítés 3 + 5 krajcáros és 5 + 3

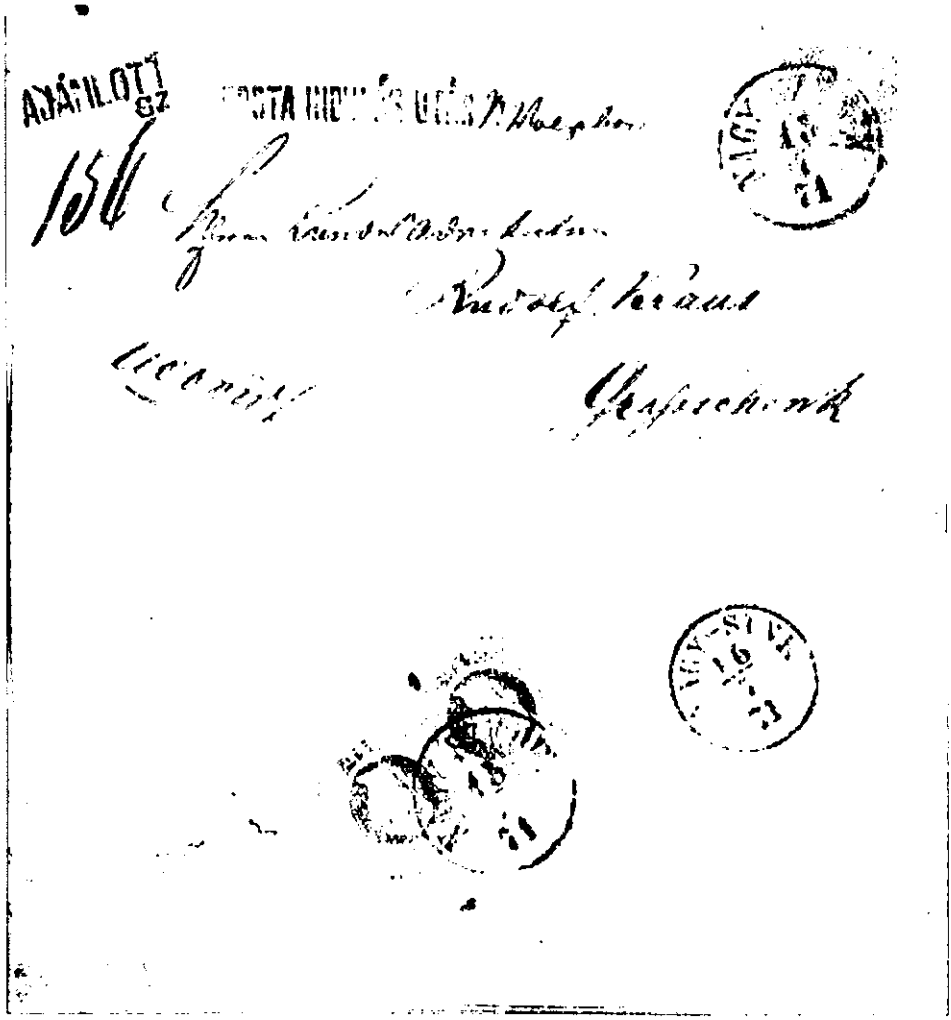

363. ábra

krajcáros kombinációban az 5 krajcáros borítékon fordult elő. A bélyeges borítékok bérmentesítéseit gyakrabban egészítették ki réznyomatosokkal. Ezek között is a 10 krajcáros címlet fordul elő leggyakrabban az 5 krajcáros borítékon, de aránylag gyakori még az 5 krajcáros is ezen a borítékon, továbbá a 2

krajcáros bélyeg a 3 krajcáros borítékon. A többi réznyomatossal bérmentesített bélyeges boríték ritka. Ilyenek: az 5 krajcáros a 3 krajcáros borítékon, vagy a 3 és a 15 krajcáros az 5 krajcáros borítékon, de előfordulnak kétcímletű réznyomatos kombinációk: a 2+5, a 3+5, az 5+10 és az 5+15 krajcárosak az 5 krajcáros borítékon. 1874-es bélyegek ez ideig csak a 3 krajcáros borítékon ismeretesek, amelyek szintén nagyon ritkák.

CÍMSZALAG

A címszalagokat öt egységből álló nyomdai ívükben árusították, úgyhogy felhasználóik a szalagokat arról vágták le egyenként. Színük halvány sárga, vastagságuk 0,07 mm. A címszalag 2 krajcáros bélyege II. típusú, színe pedig a keretvonalaival azonos, narancs. Használatlan címszalagok aránylag gyakran, a használtak azonban ritkán fordulnak elő. Címszalag ráragasztott levélbélyeggel kiegészített bérmentesítéssel is ismeretes (365. ábra).

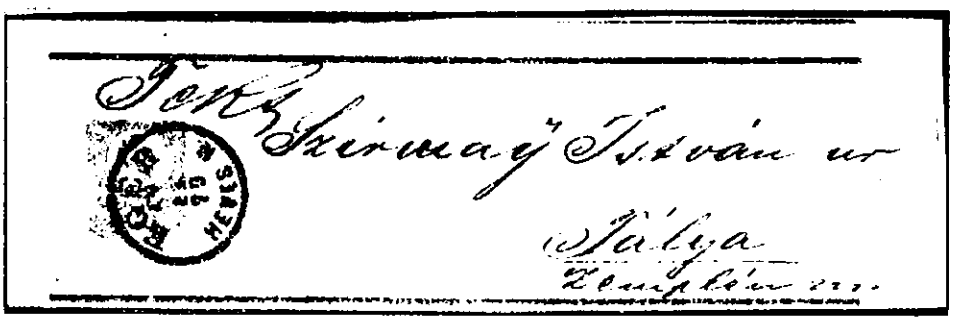

364. ábra

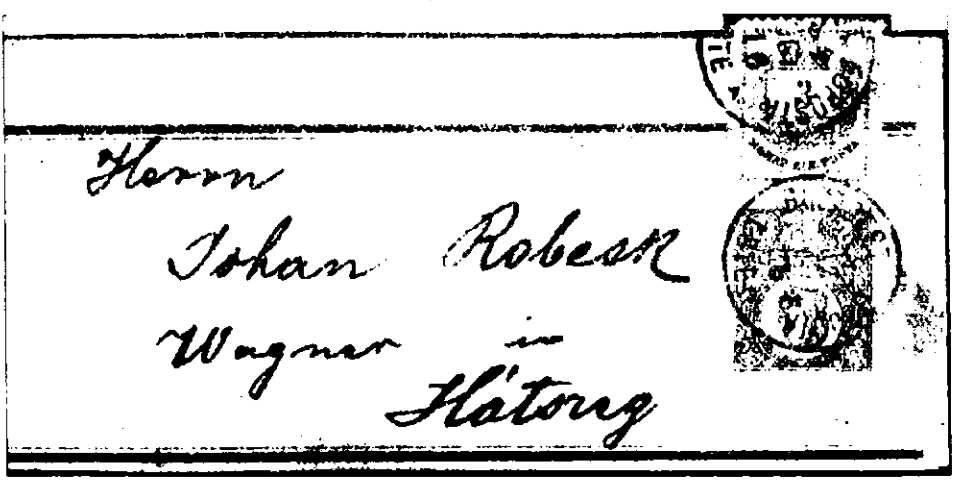

365. ábra

A postautalványok méreteikben és szövegeikben többféle tekintetben is különböznek egymástól. Méretük szerint két csoportba oszthatók és ezeken belül a nyomtatvány részük alapján három, illetve öt fajtájukat különböztethetjük meg. Az alapul vehető méretük, az utalványok két szelvényét elválasztó függőleges beosztó vonalak egymástól mért távolsága. Az első négy utalványfajta e mérete 11½ cm (*A*), az öt későbbi utalványé kb. 9,2 cm (*B*). A kétféle méretű utalványok abban is különböznek egymástól, hogy míg az elsők a címert is ábrázolják, a későbbieken nincs címerábrázolás. Az *A* csoport utalványai mind kétnyelvűek, három közülük magyar—német és egy, horvát—német (366-368. ábra). A magyar—német utalványok, szövegükben és a szöveg

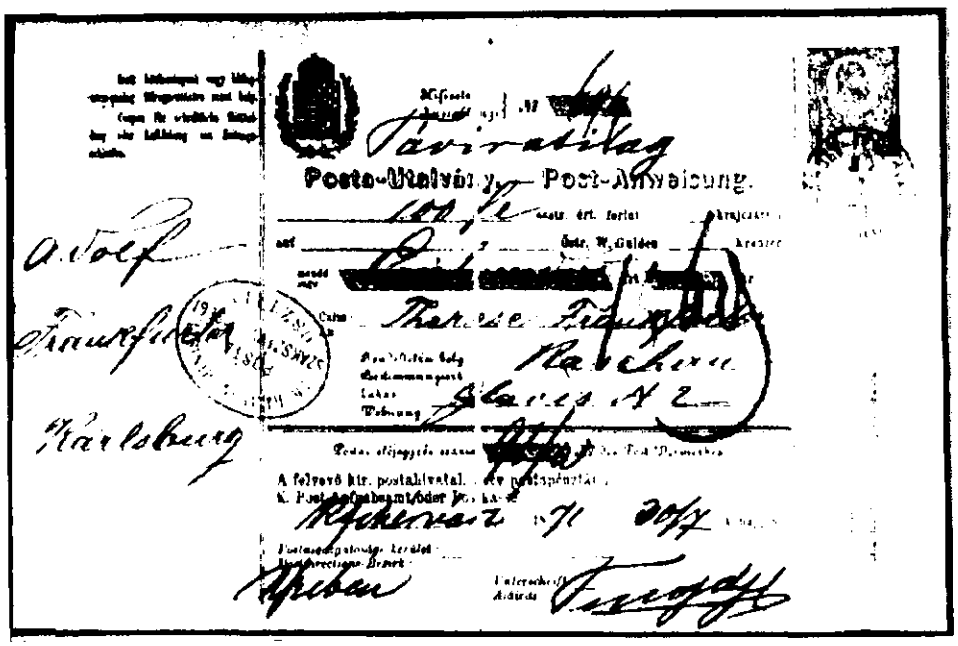

366. ábra. 1. sz.

elhelyezésében térnek el egymástól. A második és harmadik magyar—német utalvány különbségei: a *Kifizetés* és az *Auszahlungs* egymás alatt álló szavak sorrendje felcserélődött rajtuk, ezen kívül a *Post-Vormerkes* helyett *Postvormerkes*, a hátoldalukon pedig *bestättiget* helyett *bestätiget* áll (2. sz. illetve 3. sz.). Az alábbi katalógus 1. sz. és 2. sz. utalványain az összeg és a címzés sorait sűrű pontozás, illetve annak többnyire egybefolyó vonala jelzi; a többi utalványon a pontozás ritkább és nem folyik egybe.[130] A *B* utalványokon német szöveg már nem fordul elő, háromnak magyar, egynek-egynek magyar—horvát, illetve

130 Kropf i. m. szerint a 2. sz. utalvány mindkét fajta pontozással is előfordul.

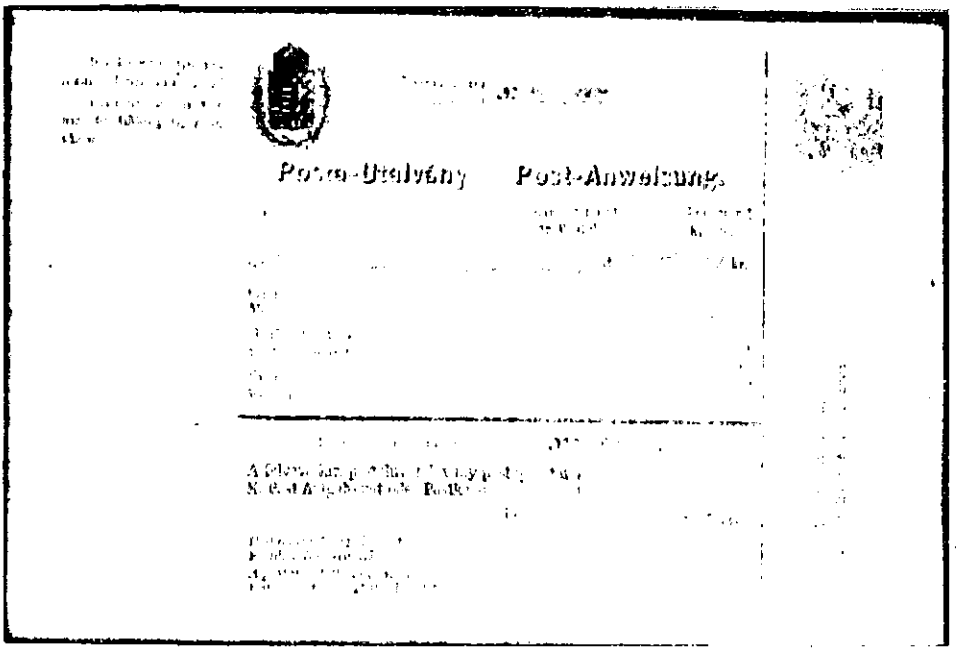

367. ábra. 3. sz.

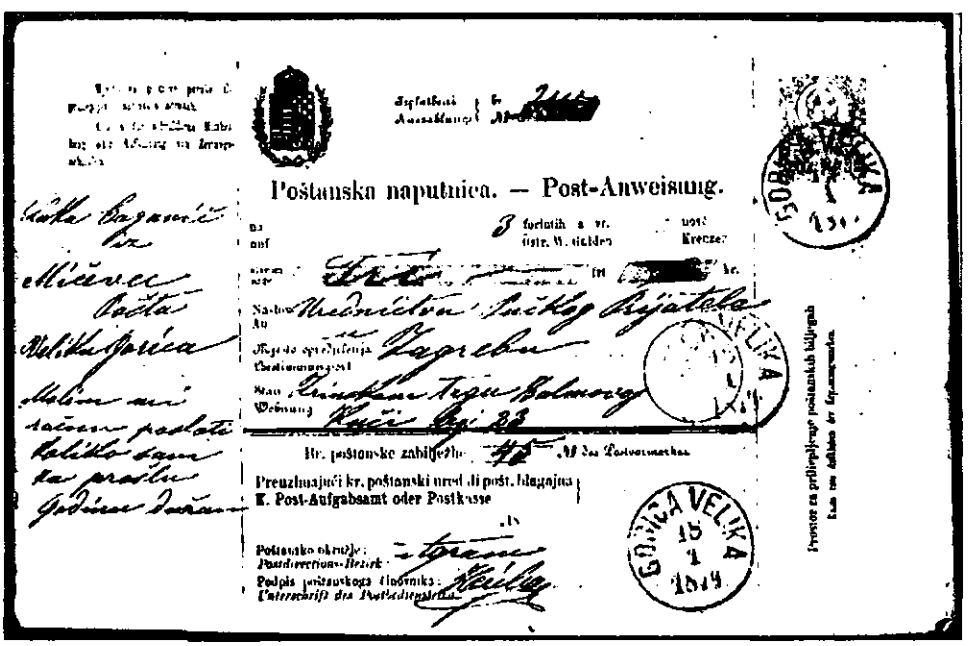

368. ábra. 4. sz.

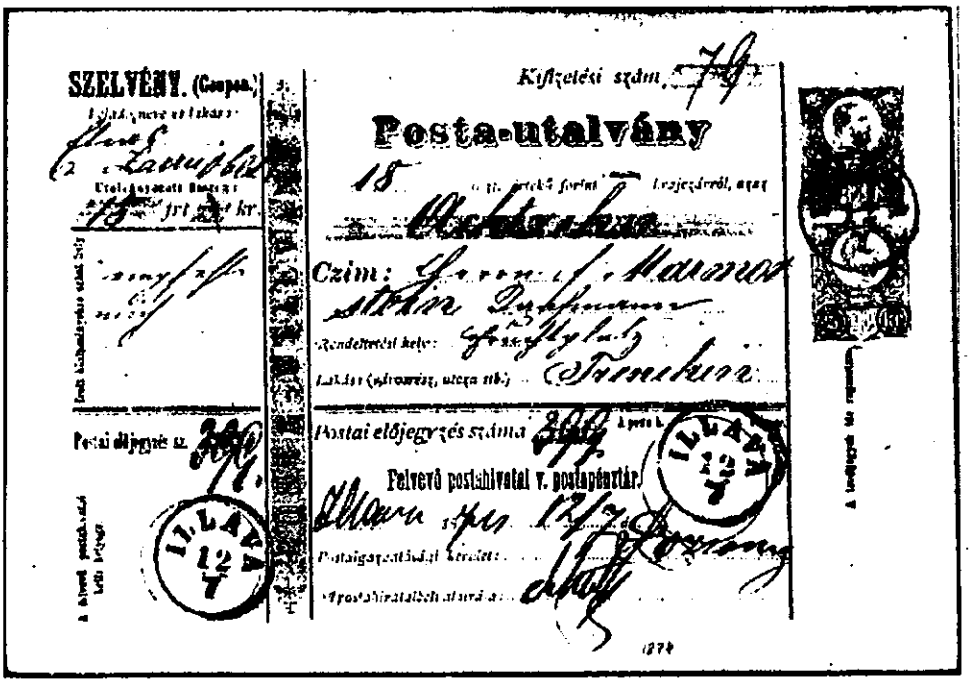

369. ábra. 5. sz. és 370. ábra. 6. sz.

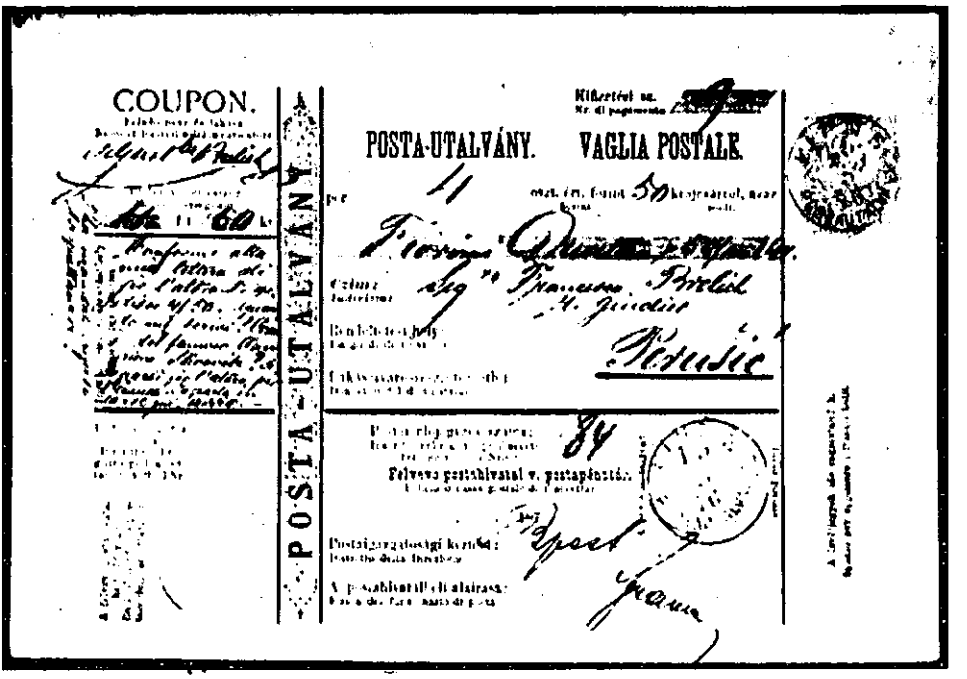

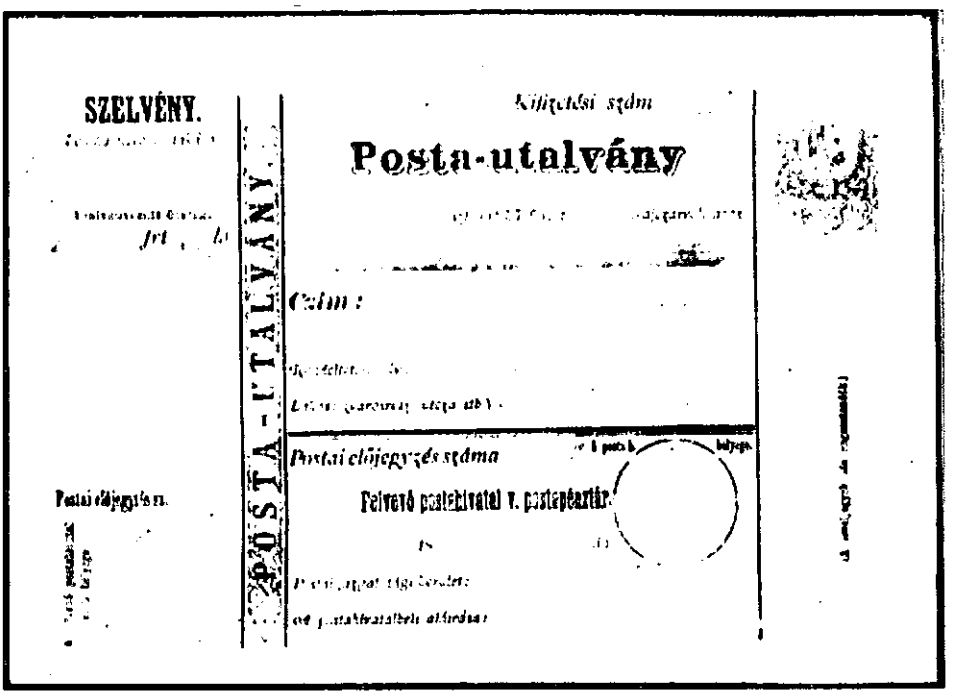

371. ábra. 7. sz. és 372. ábra. 8. sz.

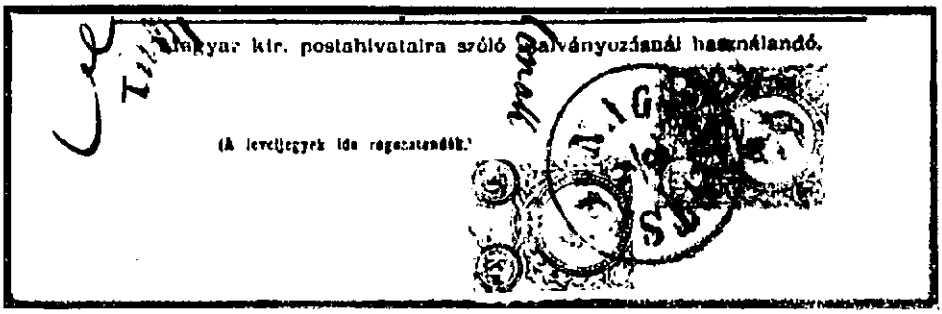

373. ábra. 9. sz.

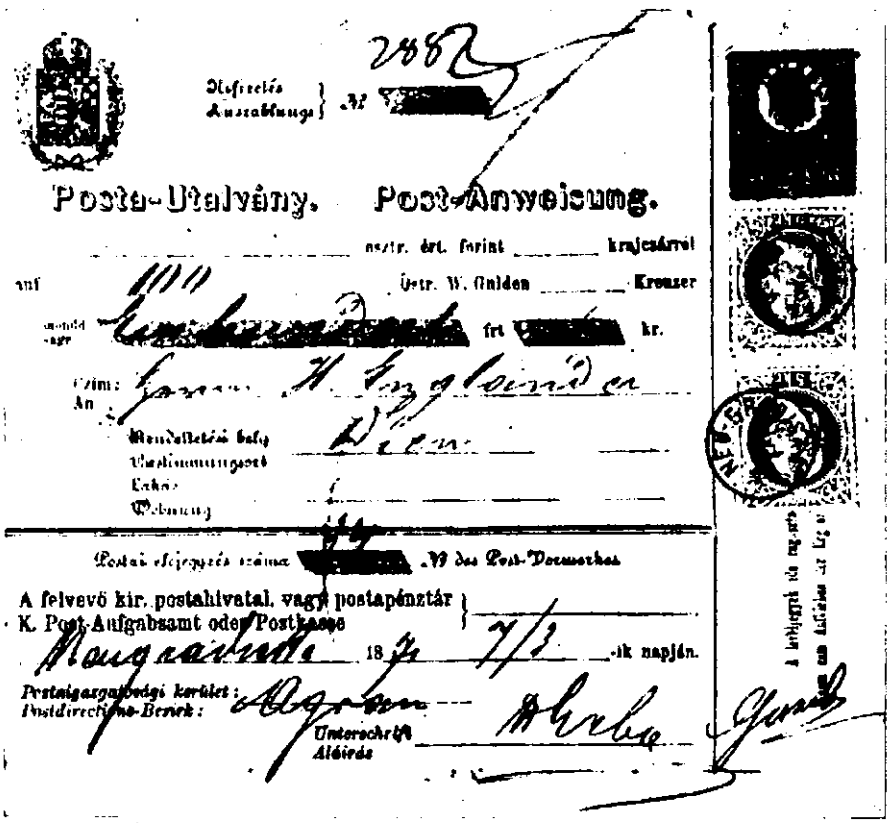

374. ábra

magyar – olasz a szövege (369-373. ábra). A magyar utalványokat főleg a szelvényeik különböztetik meg egymástól. Az 5. sz. utalványon a címzett-szelvény szövege lényegesen eltér a másik két utalványétól. Ezenkívül, ez utóbbiak bélyegszelvényének szövegét zárjelbe és más helyre nyomtatták. Az utalványok hátlapján a *Megérkezési* és a címzettszelvény 2. alatti *Mely* szavainak *M* betű-

jét a 8. sz. és a 9. sz. utalványokon az 5. sz-tól eltérő betűtípussal szedték. A 8. sz. és a 9. sz. utalványok közötti különbség: ez utóbbi bélyegszelvényére új, egysoros függőleges szöveget nyomtattak és ezáltal a rányomott bélyeg is más helyre, a beosztó vonaltól kissé távolabbra került.

A 8. sz. és a 9. sz. utalványnak két-két változata is van, az előbbin a címzettet illető szelvényen a *frt* pont nélkül, vagy — ritkán — ponttal is előfordul, az utóbbin az előjegyzés sorát dőlt és álló betűkkel is szedték.[131]

A postautalványok színe zöld, a magyar—horvát szövegűek zöldes kék színben is előfordulnak. Az *A* utalványok papirosának vastagsága 0,16—0,18 mm, a *B* utalványoké többnyire 0,13—0,16 mm között váltakozik, de ez utóbbiakból lényegesen vékonyabb is előfordult már.

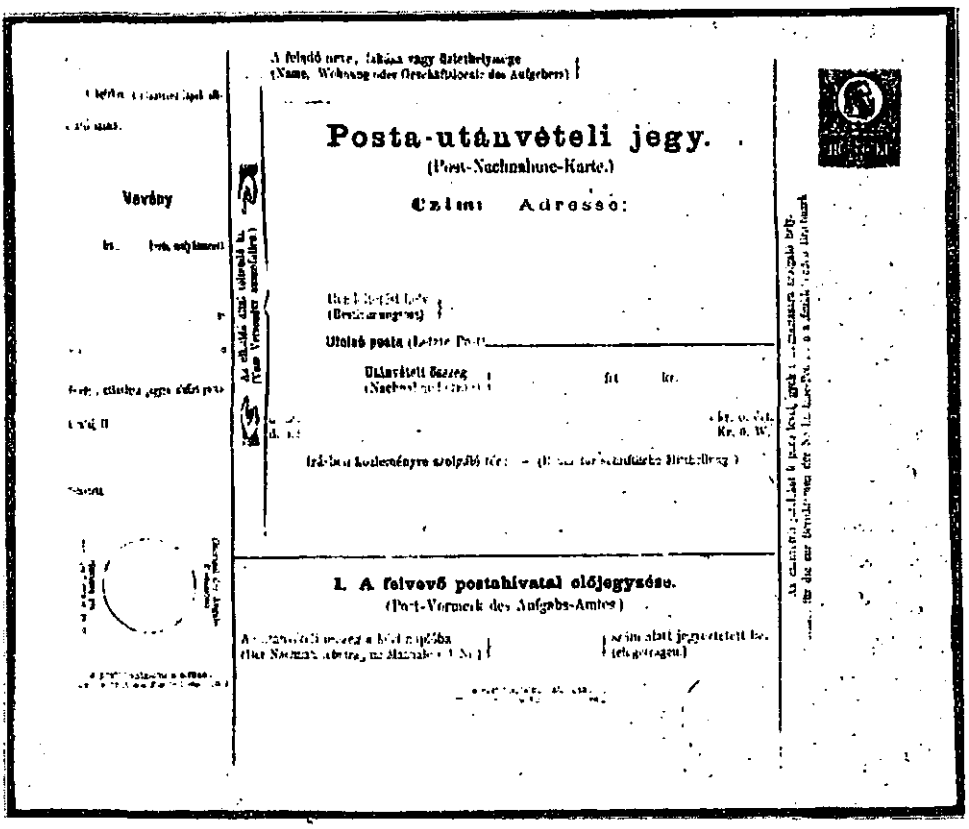

375. ábra

A postautalványok 5 krajcáros bélyege mindhárom típusban előfordul, utalványonként többnyire két típusban. A bélyeg színe barnás vörös és téglavörös, ez utóbbi szín igen élénk árnyalatban is előfordul — főleg a 7. sz. utalványon.

131 Dr. Ascher Grosser Ganzsachen-Katalog 1928, adatai.

Általában a használatlan utalványok a ritkábbak, némelyik fajtájuk sokkal ritkább, mint a használt. A magyar és a magyar—német szövegűek fordulnak elő gyakrabban, míg a horvát és az olasz szövegűek a ritkábbak. Bérmentesítéseikben a borítékokhoz hasonlóan négyféle levélbélyeg fordul elő. A korai utalványok díjtételeit csak 1867-es bélyegekkel egészíthették ki. Ilyenek általában az 5 krajcárossal fordulnak elő, de mint ritkaság a 10 krajcárossal is ismeretes. Utalványbérmentesítés kőnyomatosokkal is — teljes utalvány

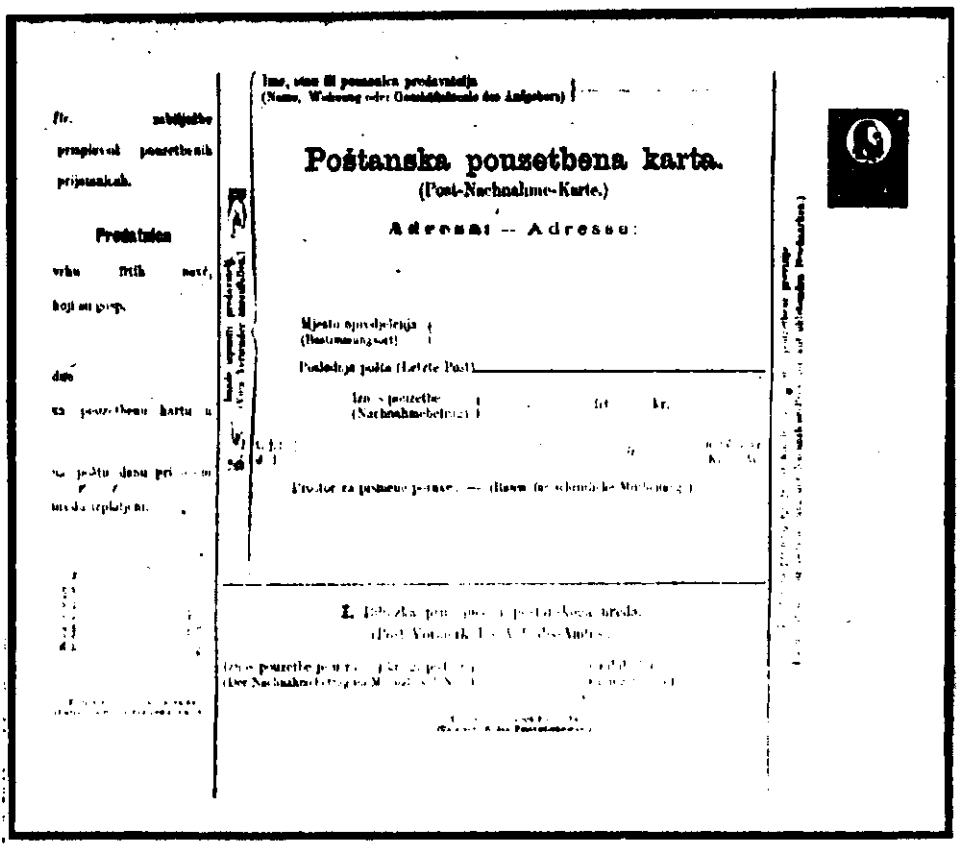

376. ábra

még az 5 krajcárossal is — csak ritkán fordul elő. Sokkal több utalvány maradt fenn réznyomatos bérmentesítéssel, leggyakrabban az 5 és a 10 krajcárossal, de ismeretesek kétcímletű réznyomatos bérmentesítései is, pl. a 10+15 és a 15+25 krajcáros kombinációk. Ez utalványokon még réznyomatos—1874-es vegyes bérmentesítések és 1874-es bélyegek is előfordulnak. A vegyes bérmentesítések között 2+3, 3+2, 10+5, 15+5 és 25+5 krajcáros kombinációk ismeretesek, az 1874-es bélyegek közül pedig az 5 és a 10 krajcáros, valamint a 2+3 krajcáros kombináció fordult már elő az 1871-es postautalványon.

Ez az értékcikk is kétféle méretben fordul elő. E méreteik: 13,8 cm (*A*) és 12,5 cm (*B*). Szövegük háromféle, magyar—németés horvát—német az *A* utalványok szövege és magyar—olasz a *B* utalványoké (375-377. ábra). Színük zöld, a kisebb méretű utalványé sárgás árnyalatú. Papirosuk vastagsága 0,09—0,10 mm. Az utánvételes utalványok bélyegét a szöveges részükkel együtt nyomtatták,

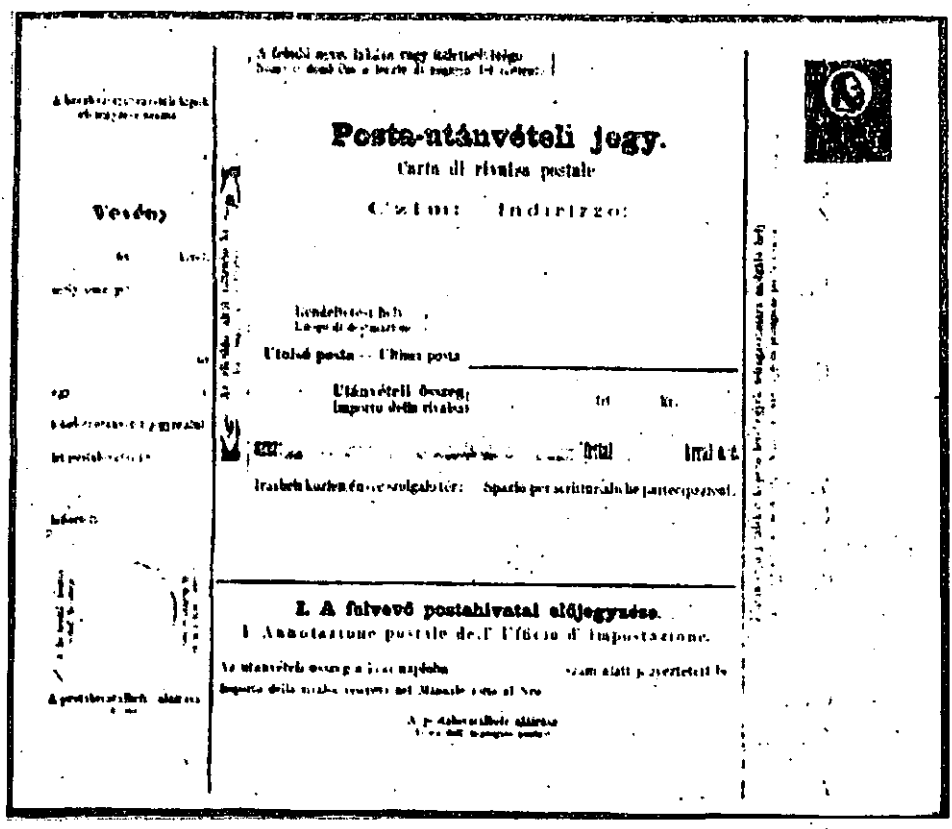

377. ábra

színe tehát fekete. A rányomott 10 krajcáros bélyeg ez utalványok egységes szállítási díjának lerovására szolgált, a beszedett összeg után járó díjat az erre megállapított tarifa szerint, levélbélyegekkel kellett leróni. Ehhez az értékcikkhez tehát, levélbélyegek felragasztására a legkisebb összeg utalványozása esetében is sor került és így, épségben fennmaradt használt utalványok csak ráragasztott bélyegekkel fordulhatnak elő. A fennmaradt használt példányok főleg *A* típusúak és 1874-es két, vagy három db 3 krajcárossal fordulnak elő,

Levelezőlap

sárga/*világossárga*

1871. 1. 2 kr *A* I. típus
2. 2 kr
a) B I. típus (1872)
b) B II. típus (1873)

Levélborítékok

1871. Kőnyomat
1. 3 kr zöld
2. 5 kr vörös
3. 10 kr kék
4. 15 kr barna

1871. Könyvnyomat
5. 3 kr zöld
a) I. típus
b) II. típus (1873?)
6. 5 kr vörös
a) I. típus
b) II. típus (1872)
c) III. típus (1873?)
7. 10 kr kék
8. 15 kr barna

1874.[133] Könyvnyomat, *vízjeles papiroson*
9. 5 kr vörös
a) II. típus
b) III. típus?

Címszalag

1872. 2 kr narancs és *narancs/halványsárga*

Postautalványok

vörös/*zöld*

1871. 1. 5 kr *magyar—német A* I. típus
2. 5 kr *magyar—német A* I. típus
3. 5 kr *magyar—német A* I. típus

132 A katalógus az értékcikkek formájára, szövegváltozataira és a bélyegek típusaira terjed ki. A bélyegek színváltozatait l. az egyes értékcikkek alatt. A dőlt betűk, illetve az ilyenekkel szedett szavak az értékcikk nyomtatvány részére vonatkozó adatok.

Feltehető, hogy a postautalványoknak a bélyegtípusok szerinti fenti részletezése még nem teljes, aminthogy a különböző kombinációk előfordulására vonatkozó tapasztalatok is hiányoznak még.

133 Az értékcikkek később kibocsátott változatainak megjelenési évei az Ascher-katalógus adatai.

1872. 4. 5 kr *horvát—német* *A* II. típus

1873. 5. 5 kr
a) magyar *B* II. típus
b) magyar *B* III. típus

6. I. 5 kr
a) magyar—horvát *B* II. típus
b) magyar—horvát *B* III. típus

7. 5 kr
a) magyar—olasz *B* II. típus
b) magyar—olasz *B* III. típus

1874. 8. 5 kr
a) magyar *B* II. típus?
b) magyar *B* III. típus

a frt pont nélkül, vagy ponttal.

1875. 9. 5 kr
a) magyar *B* II. típus
b) magyar *B* III. típus

...előjegyzés... kétféle szedéssel.

vörös/*zöldeskék*

1875. 6. II. 5 kr
a) magyar—horvát *B* II. típus
b) magyar—horvát *B* III. típus

Utánvételes postautalványok

1871. 1. 10 kr fekete/*zöld*
magyar—német *A*

2. 10 kr fekete/*zöld*
horvát—német *A*

3. 10 kr fekete/*sárgászöld*
magyar—olasz *B*

DÍJSZABÁS

LEVÉLBÉLYEGEK

Az 1871-es bélyegek kibocsátásakor a régi díjszabás maradt érvényben, de a bélyegek érvényességének tartama alatt több változás történt abban. Fontosabb változásokat idézett elő a díjszabásban az utánvételes küldemények 1871. december 15-i bevezetése, majd a belföldi forgalomban a kétfokú levéltarifára való áttérés 1873. július 1-én, továbbá az Egyetemes Postaegylet 1874. október 9-én kötött szerződése, amely azonban csak 1875. július 1-én lépett életbe. Az utánvételes küldemények bevezetése új díjtételek megállapítását tette szükségessé, a kétfokú levéltarifa pedig az addigi díjtételeket lényegesen módosította, amennyiben az első súlyfokozatnál nehezebb levelekre a felső súlyhatárig azonos díjat állapított meg. Ez a változtatás, bár az első fokozat súlyát lefelé kerekítette, a nehezebb levelek bérmentesítési díját lényegesen csökkentette, a 30 g-nál nehezebb levelek addigi többletdíját megszüntette. A postaegyleti szerződésnek a levelekre, levelezőlapokra, nyomtatványokra, árumintákra és üzleti iratokra megállapított díjtételei a postaegyleti tagok közötti forgalomban a díjszabás egységesítését voltak hivatva elősegíteni és valóban, az a külföldi díjtételek lényeges változását vonta maga után. Mind ez alapvető változásokon kívül, a külföldi levélpostai forgalomban és annak díjtételeiben egyéb részleges módosítások is történtek.

E bélyegek érvényességének tartama alatt a díjszabásban, a díjtételektől eltekintve is, fontos változás következett be, amely szerint kétféle díjszabás különböztethető meg. Az első, amely a bélyegek forgalomba bocsátásakor volt érvényben és az akkor használt régi mértékrendszeren alapult, a másik már a méterrendszer súlyegységére vonatkozó díjszabás volt, amely a kétfokú levéltarifa bevezetésekor már valamennyi küldeményfajtára kiterjedt.

Azok a postai küldemények, amelyek bérmentesítési díját, illetve azok bizonyos alapdíjon felüli összegét, levélbélyegek felragasztásával rótták le: a nyomtatványok, árumináták, levelek, levelezőlapok, postautalványok, távirati postautalványok, utánvételes utalványok és az utolsó távírdától a rendeltetési helyére, a posta útján szállított táviratlevelek voltak. Az egyszerű levelezőlapot, a postautalvány első díjfokozatát, valamint az utánvételes utalványok szállítási díját és a címszalagos küldemények alapdíját, e postai küldeményfajták számára készült értékcikkek rányomott bélyegei bérmentesítették. A felsorolt küldeményeken kívül a tértivevények és reklamáció esetében a nem tértivevényes ajánlott levelek tudakozványának díját is levélbélyegekkel rótták le. A tértivevényes levelek reklamációja díjmentes volt.

A bérmentetlen, vagy elégtelenül bérmentesített küldemények portóját készpénzben szedték be. A bérmentetlenül, vagy elégtelen bérmentesítéssel feladott ajánlott és expressz leveleket a rendes levelek módjára kezelték. Az így feladott nyomtatványok és árumintá̀k pedig elvesztették kedvezményes tarifájukat és azokat levélküldeményként portózták meg.

Az 1871-ben érvényben volt díjszabás szerint a belföldi — Ausztriára is értendő — forgalomban a levelek súlyhatára 5 vámlat (1 vámlat = kb. 17.9 g), a nyomtatványoké és árumintáké 15 vámlat volt. A pénzutalványozás bármelyik postahivatalnál 100 ft-ig terjedt. Kivételt képeztek az e célra kijelölt nagyobb forgalmú postahivatalok, amelyek egymás közötti forgalmában 1000, e hivatalokból pedig Pestre, illetve Budára 5000 ft volt az utalványozás felső határa. Az utánvételes utalványozás e postahivataloknál 500 ft-ig terjedt.

A méterrendszer bevezetésével a levelek súlyhatára 250, a nyomtatványoké 500, majd 1000, az árumintáké 250 g-ra módosult. Időközben azoknak a postahivataloknak a számát is szaporították, amelyeknek egymás közötti utalványozása 1000 ft-ig, illetve Pestre és Budára 5000 ft-ig terjedhetett. Az 1876 december 31-ig kijelölt, ilyen postahivatalok a következők voltak: Arad, Besztercebánya, Brassó, Budavár, Buda-Víziváros, Cegléd p.u., Debrecen, Eszék alsó város, Eszék felső város, Fiume, Győr, Károlyfehérvár (Gyulafehérvár), Károlyváros, Kassa, Kolozsvár, Komárom, Marosvásárhely, Miskolc, Nagykanizsa, Nagyszeben, Nagyszombat, Nagyvárad, Nyíregyháza, Pécs, Pest, Pest-Lipótváros (csak befizetésre), Pest-Terézváros, Pozsony, Sopron, Szabadka, Szatmár, Sziszek, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely, Temesvár, Újvidék, Varasd, Veszprém, Zágráb, Zimony.

Expressz levélkézbesítés a távolsági küldeményekre korlátozódott. Az expressz utalványozást azonban még 1871-ben bevezették, először a távolsági, majd a következő évben a helyi forgalomban is. A távirati utalványozás azokban a postahivatalokban, amelyek ilyen összeg utalványozására jogosítva voltak, 500 ft-ig terjedt.

Belföldi díjszabás

küldeményfajta	*súlyhatár*	*súlyfokozat*	*díj*
nyomtatvány	15 vámlat	$2^1/_2$ vámlatonként	2 kr
	1873 III. 2-től 500 g	250 g-ig, 50 g-ként	2 kr
		250 – 500 g-ig	15 kr
	1875 VI. 30-tól 1000 g	50 g-ig	2 kr
		50 – 250 g-ig	5 kr
		250 – 500 g-ig	10 kr
		500 – 1000 g-ig	15 kr
áruminta	15 vámlat	$2^1/_2$ vámlatonként	2 kr
	250 g	250 g-ig	5 kr
helyi levél	5 vámlat	1 vámlatonként	3 kr
	1873 VII. 1-től 250 g	15 g-ig	3 kr
		15 – 250 g-ig	6 kr
távolsági levél	5 vámlat	1 vámlatonként	5 kr
	1873 VII. 1-től 250 g	15 g-ig	5 kr
		15 – 250 g-ig	10 kr

levelezőlap			2 kr
pénzutalványozás	5000 ft	10 ft-ig	5 kr
		50 ft-ig	10 kr
		100 ft-ig	15 kr
		500 ft-ig	30 kr
		1000 ft-ig	60 kr
		2000 ft-ig	90 kr
		3000 ft-ig	1.20 ft
		4000 ft-ig	1.50 ft
		5000 ft-ig	1.80 ft
utánvételes utalványozás	500 ft	alapdíj	10 kr
		10 ft-ig	6 kr
		10 – 50 ft-ig 5 ft-ként	3 kr
		50 – 500 ft-ig 5 ft-ként	2 kr
ajánlás helyben			5 kr
távolsági viszonylatban			10 kr
tértivevény helyi küldeményhez			5 kr
távolsági küldeményhez			10 kr
tudakozvány			5 kr
1875. I. 27-től			10 kr
expressz kézbesítés a leadó hivatal forgalmi területén			15 kr
expressz kézbesítés küldöncdíja a hivatal forgalmi területén kívül eső helyre, mérföldenként			50 kr

Az 1871-es bélyegek érvényessége alatt a külföldi forgalomban feladható küldemények fajtái, azok súlyhatára és díjtételei rendeltetésük helye szerint általában különböztek és az egyes államokkal kötött külön egyezményeken alapultak. Voltak kölcsönös kedvezményen alapuló díjszabások, így már 1871-től Németországgal és Luxemburggal, majd 1873 óta Helgolanddal, nagyjából a belföldi díjtételek alapján, továbbá Szerbiával és Svájccal, valamint Romániával. Ez utóbbi országgal folytatott határszéli forgalomban a levél díja a belföldiével volt azonos. A kétfokú díjszabás pedig, a postaegyleti szerződés életbelépése után is, a Helgolanddal, Luxemburggal és Németországgal való forgalomban érvényben maradt.

A levelezőlapoknak a külföldi forgalomban való használata 1871 augusztus 1-én kezdődött, egyelőre Belgium, Dánia, Nagybritannia, Németország, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország és az USA viszonylatában, a levélre érvényes díjtétel mellett. A levelezőlap belföldre érvényes díjkedvezménye később Helgolandra, Luxemburgra, Németországra és Szerbiára is kiterjedt. A külföldi pénzutalványozást csak 1875 január 5-én vezették be Németországgal és Svájccal, 75 ft-ig terjedő összegre. Az expressz levelek küldöncdíját a rendeltetési hely országában érvényes díjtétel alapján, mindig a címzett fél fizette.

A Postaegylet díjszabása a nyomtatványok súlyhatárát 1000 g-ban, az áruminták ét 250 g-ban és a levelekét ugyancsak 250 g-ban állapította meg. A nyomtatványok és áruminták díjtétele 50 g-ként 7 centime, a leveleké 15 g-ként 25 centime, a levelezőlapé pedig a levéldíj fele, illetve ennek felkerekített összege volt. A centime és a krajcár átszámítását a következőképpen állapították meg: 5 c = 2 kr, 7 c = 3 kr, 12 c = 5 kr, 25 c = 10 kr. A postaegyleti egyezmény fenntartotta azt a jogot, hogy két-két állam továbbra is kedvezményes szerződést köthessenek egymással. Ennek következtében a már megkötött kedvezményes díjszabások érvényben maradtak.

ÚJSÁGBÉLYEG

1871 május 1-én a hírlapok díjszabása sem változott. A régi díjszabás maradt érvényben, amíg azt 1874-ben már az új mértékrendszer alapján meg nem változtatták. Az újságbélyeggel bérmentesíthető küldeményekre, a hírlapokra és a folyóiratok túlnyomó részére kedvezményes tarifa volt érvényben. A kedvezményes díjtételek azonban nem voltak érvényesek azokra a folyóiratokra, amelyek évenként legalább tizenkétszer nem jelentek meg. Az ilyenek a nyomtatványok díjszabása alá estek. Ugyancsak nyomtatványként, levélbélyegekkel kellett a külföldre szóló hírlapokat is bérmentesíteni. A hírlapok melléklapjait és bizonyos mellékleteit, pl. a naptárakat, a posta díjmentesen szállította.

A naponként, vagy hetenként többször megjelenő lapok súlykülönbség nélkül, példányonként megállapított 1 krajcáros díjtétele mindvégig megmaradt. Az 1874-es új díjszabás a kedvezményes díjtételek csökkentését jelentette, de a kétféle díjszabás csak az ennél ritkábban megjelenő lapok súlyfokozataiban és az első súlyfokozatnál nehezebb küldemények díjtételeiben különbözött egymástól.

A hírlapok díjszabása

Naponként, vagy hetenként többször megjelenő hírlapok, példányonként		1 kr
Hetenként egyszer, de havonként többször megjelenő hírlapok, 5 vámlatonként		1 kr
1874-től, hetenként egyszer, de havonként legalább kétszer megjelenő hírlapok, 250 g-ig		1 kr
ezen felül 100 g-ként		1 kr
Havonként egyszer megjelenő folyóiratok	$1^1/_2$ vámlatonként	1 kr
1874-től, havonként kétszernél ritkábban, de negyedévenként legalább egyszer megjelenő folyóiratok,	100 g-ként	1 kr

BÉRMENTESÍTÉSEK TÁBLÁZATAI

Az alábbi táblázatok célja, hogy a kőnyomatosok és a réznyomatosok, valamint a rányomott-bélyeges értékcikkek fejezetében már ismertetett bérmentesítésekről részletes áttekintést nyújtson. E táblázatok az összes bérmentesítésekre, illetve kombinációkra kiterjednek, minthogy azokat a bennük előforduló címletek és egyszersmind a velük lerótt bérmentesítési díjtételek összege alapján tüntetik fel. A táblázatok a *kőnyomatosok* és a *réznyomatosok* bérmentesítéseit, a vegyes bérmentesítések közül pedig az *1867-kőnyomatos*, az *1867-réznyomatos*, a *kőnyomatos-réznyomatos* és a *réznyomatos—1874-es* vegyes bérmentesítéseket ölelik fel. A kőnyomatos—1874-es vegyes bérmentesítésekhez és az újságbélyegek bérmentesítéseihez, minthogy mindössze csak néhány kombinációik ismeretesek, nincs szükség táblázatra. A rányomott-bélyeges értékcikkeknek nincs külön táblázatuk. Azok a bérmentesítések, amelyek ilyeneken fordulnak elő, a levélbélyegek megfelelő táblázatában, illetve az 1867-es és az 1874-es vegyes bérmentesítések táblázataiban találhatók. E táblázatok lábjegyzetei utalnak rájuk, de a vegyes bérmentesítések táblázatainak üres címletrovata is felhívja rájuk a figyelmet. Kőnyomású bélyeges boríték ráragasztott bélyeggel ezideig csak egy ismeretes, ettől eltekintve tehát a táblázatok jegyzeteiben ismertetett 1871-es borítékok adatai a könyvnyomásúakra vonatkoznak.

Az eddig számontartott bérmentesítéseket a táblázatok megfelelő rovatába helyezett X jelzi. Tekintve azonban, hogy az 1871-es bérmentesítések ilyen részletezésére ezúttal először kerül sor, bizonyos, hogy az nem teljes és hogy más, azokban még nem szereplő bérmentesítések is fennmaradtak. Az ezután ismeretessé váló, illetve a táblázatban elő nem forduló kombinációkat pótlólag lehet majd a táblázatokba beiktatni. A teljesek értékelésének eddig szokásos módja, amely címletenként egy-egy árat ad meg, általában csak a leggyakoribb bérmentesítésekre vonatkoztatható, de az ahhoz fűzhető kiegészítő magyarázatok sem nyújthatnak tiszta képet róluk. A bérmentesítések alábbi táblázatai alapján a teljesek pontos értékelése is lehetővé válik.

címlet	díjtétel krajcár															
	2	3	5	8	10	12	13	15	20	25	30	35	45	50	60	90
2	x[1]															
2+3			x		x					x						
2+3+5							x									
2+3+10								x								
2+5								x								
2+10								x[2]								
3		x	x[3]					x								
3+5				x			x[4]									
3+10							x									
5[5]			x		x			x	x	x	x					x
5+10								x	x	x		x				
5+10+15											x				x	
5+15									x							
5+25											x					
10					x	x[3]		x[4]	x		x					
10+15										x						
10+25															x	
15								x			x		x			
25										x				x		

1 1869-es levelezőlapon is előfordul.

2 3 kr borítékon.

3 2 kr levelezőlapon.

4 5 kr borítékon.

5 Az 5 krajcáros többes bérmentesítései 5 kr borítékon is.

címlet 1867	címlet 1871	díjtétel 5 krajcár	8	10	13	15	20	25	35
2 kr	3 kr	x		x		x[1]			
2 kr	5 kr			x[2]			x[3]		
2 kr + 5 kr						x[4]			
3 kr	2 kr	x							
3 kr		x[5]							
3 kr	5 kr		x						
3 kr			x[6]						
3 kr	2 kr + 5 kr			x					
3 kr	10 kr				x				
5 kr	5 kr			x		x			
5 kr				x[7]	x[7]				
	5 kr					x[8]			
5 kr	5 kr + 10 kr						x		
5 kr	10 kr					x			
	10 kr					x[8]			
10 kr	5 kr					x	x	x	
10 kr						x[8]			
10 kr	15 kr							x	
15 kr	5 kr						x	x	x
15 kr							x[8]		
15 kr	10 kr							x	

1 2 kr hatostömb + 3 kr.
2 1867-es 3 kr borítékon.
3 1867-es 5 kr borítékon.
4 1871-es 3 kr borítékon.
5 2 kr levelezőlapon.
6 1871-es 5 kr borítékon.
7 1871-es postautalványon.
8 1871-es 5 kr borítékon és 1871-es postautalványon is.

címlét	díjtétel krajcár																											
	2	3	5	6	8	10	11	12	13	15	20	25	27	30	35	40	45	46	50	55	60	65	71	120	121	175
2	x[1]	x[2]	x[3]	x		x					x															
2+3			x		x	x				x[4]	x															
2+3+5						x				x	x															
2+3+10										x	x	x														
2+3+15											x															
2+3+25														x												
2+5							x			x	x[5,6]															
2+10										x[3]																
3		x		x	x[6]					x																
3+5					x		x		x[4]		x	x														
3+5+10+15																		x								
3+10									x																	
3+10+15																		x								
3+15+25																		x					x		x	
5[7]			x		x[3]	x				x	x	x		x												
5+10										x	x[4]	x		x	x											x
5+10+15														x					x							
5+10+25																x										
5+15											x			x[6]	x				x			x				
5+25														x	x					x	x[6]					

címlet	díjtétel krajcár																											
	2	3	5	6	8	10	11	12	13	15	20	25	27	30	35	40	45	46	50	55	60	65	71	120	121	175
10						x		x[9]		x[6]	x	x[5]		x		x					x					
10+15												x		x[8]	x	x				x						
10+25															x						x					
15										x	x[5]			x			x				x					
15+25																x								x[8]		
25												x	x[9]	x[8]					x							

A túlbérmentesítések — köztük a 2 kr+2 db 5 kr+2 db 10 kr+15 kr-os négycímletű — nem szerepelnek a táblázatban.

1 1869-es levelezőlapon is előfordul.

2 A temeskubini, posta kárára történt bérmentesítés.

3 3 kr borítékon.

4 5 kr borítékon is.

5 5 kr borítékon.

6 5 krajcáros bélyeggel és 5 kr borítékkivágással együtt.

7 A többes bérmentesítések 5 kr borítékon is.

8 5 kr postautalványon.

9 2 kr levelezőlapon.

1867/réznyomatos vegyes bérmentesítés

címlet 1867	címlet 1871	díjtétel krajcár 5	10	11	15
2 kr	3 kr	x[1]			
3 kr	2 kr	x			x
3 kr	3 kr			-	x[2]
3kr+10kr	2 kr				x[1]
5 kr	3 kr			x[1]	
5 kr	10 kr				x
	10 kr				x[3]

1 1871 július 31-e utáni bérmentesítés.

2 1871 július 31-e után belkezelésben létrejött bérmentesítés.

3 1867-es 5 kr borték.

Réznyomatos/1874-es vegyes bérmentesítés

címlet		díjtétel																			
		5	8	10	13	15	20	25	30	35	46	50	55	60	61	65	71	96	120	180
1871	1874	krajcár																		
2	3	x		x[1]		x[2]														
2		x[3]																		
	3	x[4]																		
2	5					x	x													
2	10					x[5]														
2+3	2+5+10								x[6]											
2+3	5			x	x	x														
2+3+5	5						x													
2+3+5+15	3+5														x					
3	2	x		x[1]		x	x													
	2	x[5]																		
3	2+10					x														
3	5		x				x													
	5		x[5]	x[1]																
3			x[2]																	
3	10				x	x[7]														
3+15	2+5								x											
	2+3			x[1]																
5						x[2]														
5	10					x														

címlet 1871	címlet 1874	díjtétel 5 krajcár	8	10	13	15	20	25	30	35	46	50	55	60	61	65	71	96	120	180
10	5					x	x[2]		x[1]			x								
10						x[2]														
	10					x[1]														
15	5						x	x[8]	x	x										
15							x[2]													
15	5+10								x											
15	10							x	x[6]											
15+25	3																x			
25	3+5+10										x						x	x		
25	5								x					x[1,6]					x[6]	
25									x[6]											x[6]
25	5+10															x				
25	10									x			x							

1 1871-es postautalványon. 2 1874-es 5 kr borítékon. 3 1874-es 3 kr borítékon.
4 1871-es címszalagon. 5 1871-es 3 kr borítékon. 6 1874es- postautalványon.
7 1874-es levelezőlapon. 8 1874-es postautalványon is.

Ismeretes még utalványszelvényen, mint töredékbérmentesítés: két réznyomatos 10 kr+1874-es 5 kr és négy 10 kr. A vegyes bérmentesítésű 1871-es utánvételes postautalványok legalacsonyabb díjtételét két 1874-es 3 krajcárossal rótták le. Ez értékcikk használt példányai rendszerint ezzel a bérmentesítéssel, vagy pedig három 3 krajcárossal fordulnak elő.

címlet kő	címlet réz	díjtétel 5	8	10	13	15	20	23	25	30	35	40	50	55	60
		krajcár													
2 kr	3 kr	x		x		x									
3 kr	2 kr	x		x		x									
3 kr	2 kr + 10 kr					x									
3 kr	5 kr		x		x[1]										
3 kr	5 kr + 15 kr							x							
3 kr	10 kr				x										
5 kr	2 kr				x										
5 kr	3 kr		x		x[1]										
5 kr	5 kr			x		x	x		x						
5 kr	10 kr					x			x		x				
5 kr	15 kr						x					x			
10 kr	2 kr + 3 kr					x									
10 kr	3 kr				x										
10 kr	5 kr					x	x		x	x					
10 kr	15 kr								x				x		
15 kr	5 kr						x		x		x		x		
15 kr	10 kr								x			x		x	
25 kr	5 kr									x					
25 kr	10 kr														x

1 5 kr borítékon is.

A bélyegzések ismertetése és rendszerbe foglalása, így az 1872-es bélyegeken előforduló bélyegzéseké is, a jelen mű egyik külön kötetének a tárgya. Ez a fejezet az 1871-es bélyegeknek csak olyan értéktelenítéseivel foglalkozik, amelyek arra alkalmas bélyegző hiányában, vagy pedig érvénytelen bélyegeken jöttek létre.

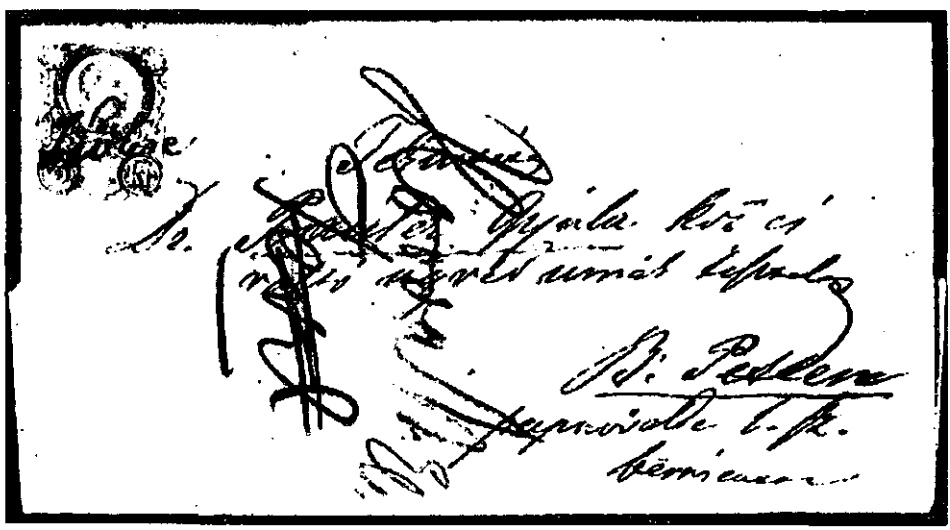

378. ábra

Az esetben, ha a bélyegek értéktelenítésére rendelt bélyegző valamilyen oknál fogva nem állt a kezelő személyzet rendelkezésére, az értéktelenítés más módját kellett alkalmazni. Ilyen esetben a bélyegeket általában kézírással értéktelenítették, ami abban állt, hogy a bélyegre tintával ráírták, vagy hosszabb helységnév esetében a bélyegen átírták a postahivatal nevét (378-380. ábra). Többnyire csak a helységnevet tüntették így fel, az értéktelenítés keltét ritkábban (381. ábra). Előfordult ugyan az is, hogy pl. kisegítő bélyegző használata esetében éppen a kisegítő bélyegzőről hiányzó keltezést pótolták kézírással (382. ábra). Az 1871-es bélyegek különösen érdekes értéktelenítése maradt fenn egyik Tápiószelén feladott ajánlott levélen, amelyen a felragasztott bélyegeket nem kézírással, hanem kisegítő *k-bélyegzővel* értéktelenítették, a levélre pedig a postahivatalnak még birtokában levő régi *h-bélyegzőjét* nyomták. E bélyegzés kelte, amelynek éve a levél érkezési bélyegzéséről állapítható meg, 1872. április 25. (1. a Monográfiának a bélyegzéseket tárgyaló, VI. kötetében). Egyszerű tollvonással értéktelenített bélyegről már volt szó, amelyet mint érvénytelen, forgalomból már kivont bélyeget kezeltek így (206. ábra).

A különleges értéktelenítésekhez sorolhatók még az Ausztriában kezelt 1871-es bélyegeken előfordult értéktelenítések is. Részben az Ausztriában feladott levelekre ragasztott 1871-es bélyegek osztrák bélyegzései, vagy pedig az

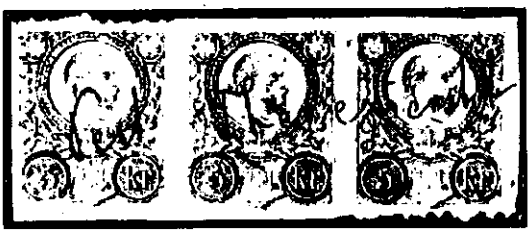

379. ábra

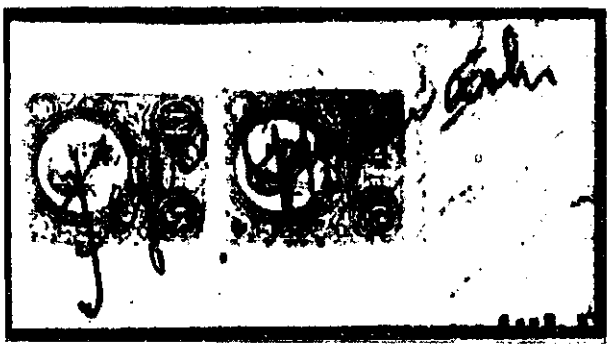

380. ábra

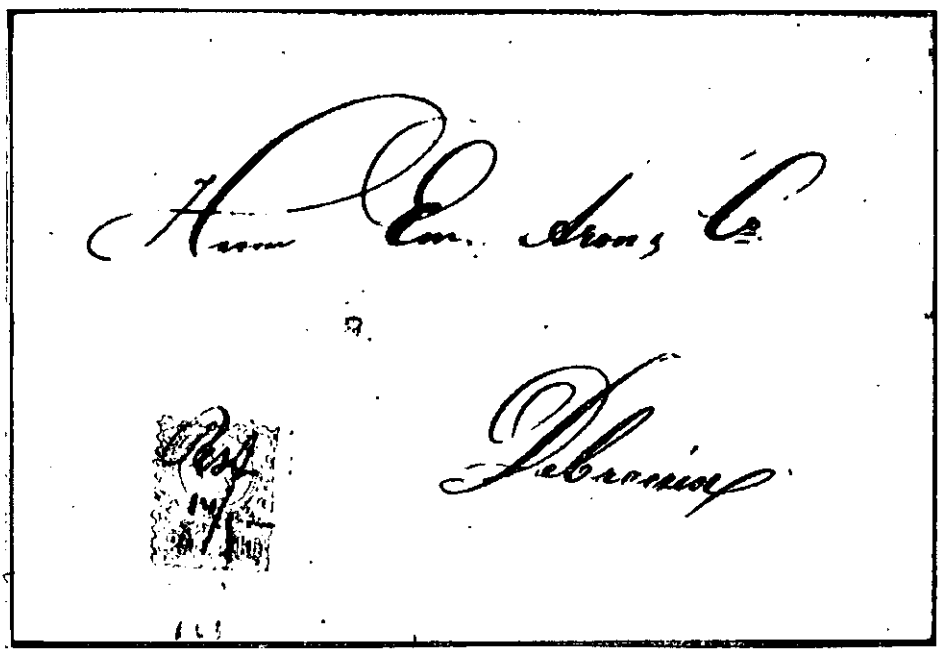

381. ábra

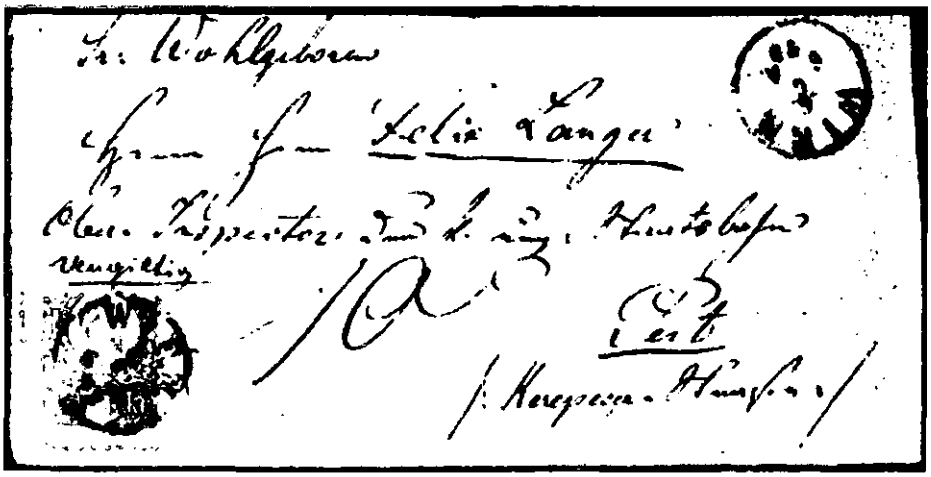

383. ábra

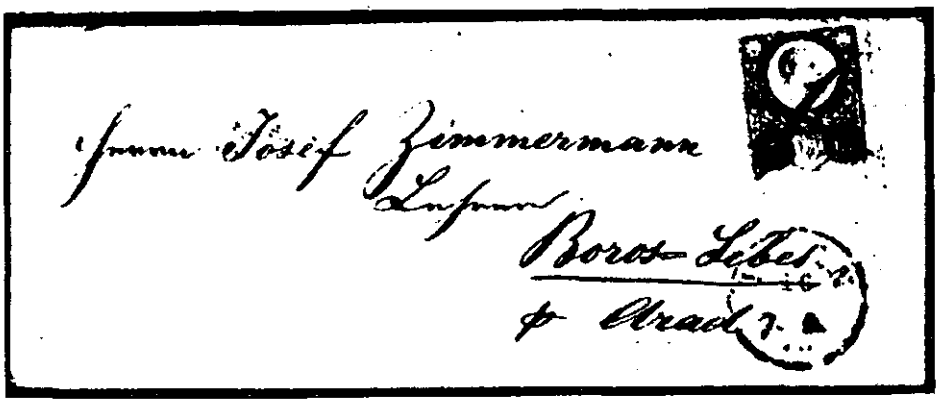

384. ábra

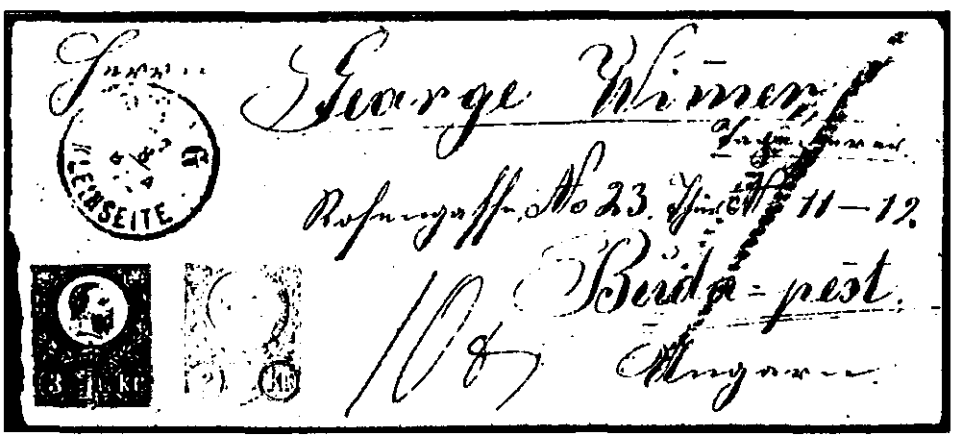

385. ábra

Ausztriába érkezett, illetve ott kezelt levelek lebélyegzetlenül maradt bélyegein, főleg az 5 krajcárosokon, előforduló bécsi érkezési bélyegzések ezek. Az Ausztriában feladott ilyen levelek bélyegeit normál bélyegzéssel, vagy tintavonásos értéktelenítéssel látták el, bár az is előfordult, hogy a küldeményen levő bélyeget egyáltalában nem értéktelenítették (383-386. ábra). Ismeretes „Wien" kézírásos értéktelenítés is, amelyről azonban, levéldarabon lévén, nem állapítható meg, hogy az értéktelenítése ott feladott, vagy odaérkezett küldeményen történt (387. ábra). Bécsi érkezési bélyegzéssel értéktelenített 25 kr kőnyomatos is ismeretes – levélen. E Franciaországba küldött levél hátlapjára ragasztott 25 krajcáros lebélyegzetlen maradt és azt a küldemény bécsi kezelésekor a néma bélyegzéssel értéktelenítették (388. ábra). Az osztrák bélyegzésekkel ellátott kőnyomatosok között előfordult olyan 25 krajcáros is, amely postautalványról származik és amelynek hiányzó bélyegzését Bécsben, érkezési utalványbélyegzővel pótolták (389. ábra).[134]

382. ábra

BÉLYEGZÉSSZÍN ÉS MINŐSÉG

Az 1871-es bélyegzésekhez általában fekete festéket használtak, a bélyegzők lenyomata azonban többnyire szürkés fekete volt. Más színt csak ritkán, illetve állandóan csak bizonyos postahivatalokban használtak. Ez utóbbi kivétel azokra a postahivatalokra vonatkozik, amelyek bélyegzéseinek színe a normál feketétől, vagy szürkés feketétől eltérően, a fekete és a vörös keverékére való rozsdabarna volt. Ilyen posta hivatalok voltak pl. Bács, Mezőkovácsháza, Pásztó, Torzsa, Varsány, vagy Vendégi, amelyek bélyegzéseire e barnás szín jellemző. Az ilyen postahivatalok e bélyegzésszíne tehát nem is értékesebb, mint a fekete, sőt, az esetleg mégis előfordult fekete bélyegzéseik érnének többet. Kék bélyegzések levélpostai bérmentesítéseken ritkán, postautalványokon gyakrabban fordulnak elő. Állandóan kék színű a PEST/BRIEFSAMLUNG No 15 bélyegzés, amely túlnyomoan a 15 krajcárosokon, vagy a 3+5 krajcáros kombináción fordul elő (195. ábra). Az 1871-es bélyegek legértékesebb színű bélyegzése a vörös, amilyent a bélyegek értéktelenítéséhez csak egynéhány postahivatal kivételesen használt és amelyek csak elenyésző csekély számban maradtak fenn. A vörös bélyegzések közül aránylag CSÁVOS a leggyakoribb, amelyet lehetséges, hogy az első hónapokban állandóan használtak és amely 1872-ből is ismeretes. A kőnyomású 5 és 10 krajcároson, valamint a réznyomású 5 krajcároson és a könyvnyomású újságbélyegen fordul elő. A többi vörös bélyeg-

134 W. Klein, Wien, megállapítása.

386. ábra

387. ábra

389. ábra

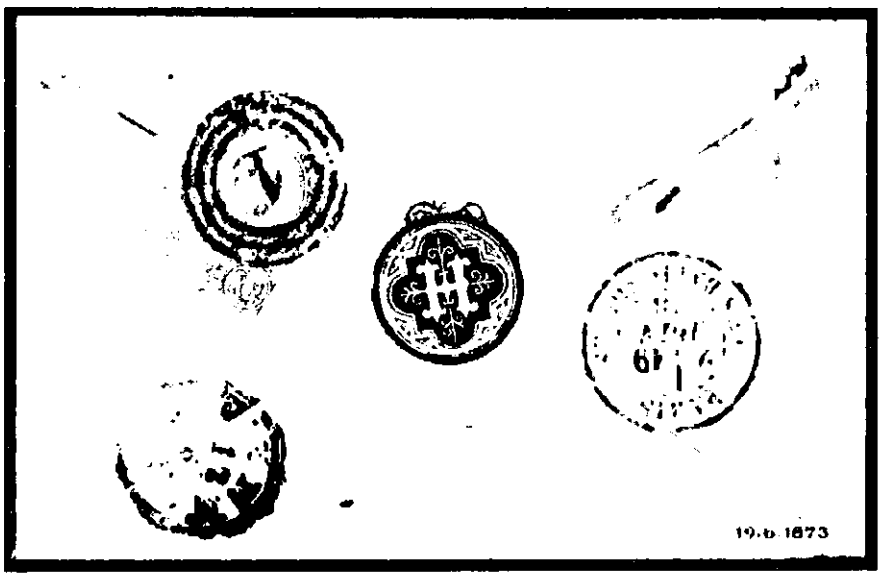

388. ábra

zés: SZALK.SZT.MÁRTON/PEST.M. az 5 és a 10 krajcáros réznyomatoson; VINKOVCE a 10 krajcáros kőnyomatoson és ZAGREB/AGRAM a 25 krajcáros kőnyomatoson (391. ábra). Tiszta ibolya színű bélyegzés a réznyomású 5 krajcároson fordult már elő: SZANY, amely egyébként mint érkezési bélyegzés ismeretes (392. ábra). Zöld színű JODBAD LIPPIK az újságbélyegeken és NYITRA-ZSÁMBOKRÉT a 2, 3 és 5 krajcáros réznyomatosokon fordult elő. Ezeken kívül kékes fekete és sötét, zöldes kék bélyegzések is előfordulnak különböző árnyalatokban, e színeknek és a feketének különböző arányú keverékeivel. Ezek a keverékszínek általában nem válnak a bélyegek szépségének előnyére és nem is értékelhetők többre, mint a tiszta fekete, szép bélyegzések.

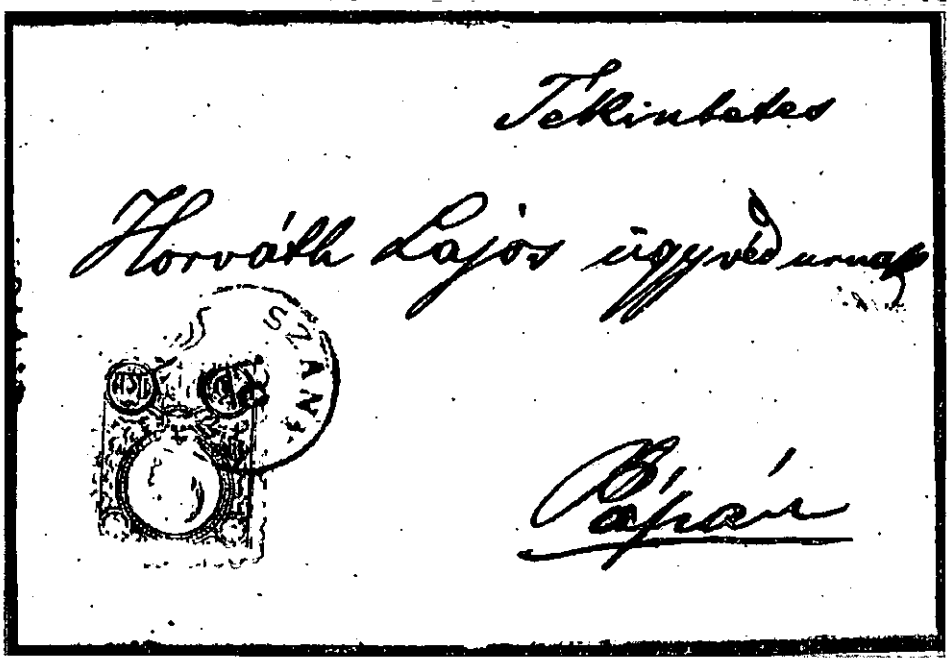

392. ábra

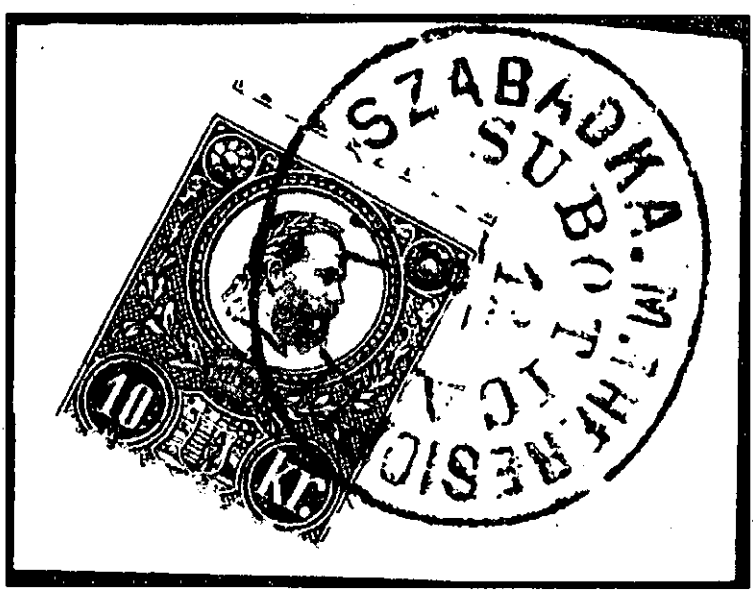

393. ábra

A használt bélyegek egyik legfontosabb tényezője a bélyegzés és természetesen az 1871-es bélyegek szépsége is jelentékeny mértékben a bélyegzésüktől függ. A bélyegek szépségét ebből a szempontból a bélyegzés elhelyezkedése és tisztasága határozza meg. A szép bélyegzés feltétele volt egyrészt a bélyegző tisztasága és az egyenletes, telt festékezettsége, másrészt az ilyen bélyegző kedvezően elhelyezett és éles, de el nem kenődött lenyomata, ami végeredményben mind a kezelő személy tőlfüggött. A lebélyegzést végző személy nagy szerepe abból is kitűnik, hogy a bélyegzések származási helye és minősége között általában összefüggés állapítható meg, azonos bélyegzések többnyire minőségi szempontból is nagyjából egyformák. Ebből érthető, hogy míg pl. bizonyos postahivatalok bélyegzései kivétel nélkül kiváló minőségű lenyomatok, vannak olyan postahivatalok, amelyek bélyegzései között csak nehezen, vagy egyáltalában nem lehet elfogadhatót találni.

391. ábra

A mellékelt ábrák postahivatalok, vagy más postahelyek különböző típuscsoportba tartozó és különböző típusú — részben kő-, részben réznyomatosokon előforduló — bélyegzéseit mutatják be. Bár ez ábrák a bélyegzők rajzából, annak részleteiről kevesebbet árulnak el, mint pl. a róluk készíthető rajzok, e bélyegeken bemutatott eredeti bélyegzések a kedvező elhelyezkedésükre és kívánatos tisztaságukra szolgálhatnak tanulságul. Az ábrák kiválasztásában ugyanis az volt a cél, hogy azok néhány különféle, lehetőleg ilyen szép bélyegzéseket ismertessenek meg a gyűjtőkkel (394-398. ábra).

a

b

c

d

e

f

g

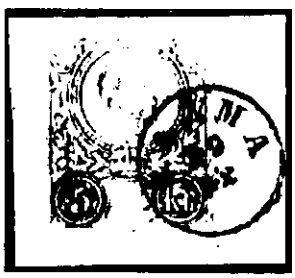

h

394. ábra

a

b

c

d

e

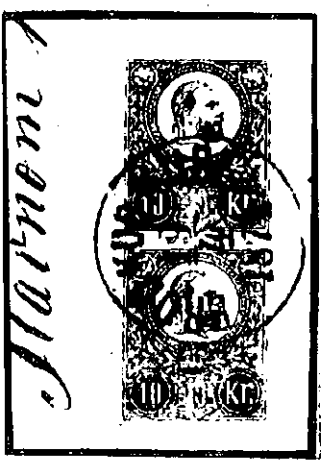

f

g

396. ábra

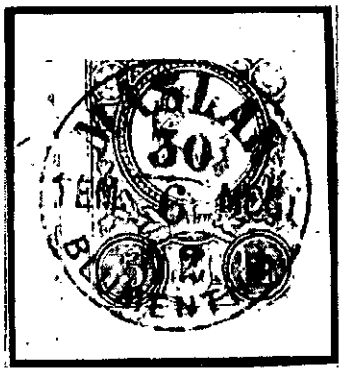

a

b

c

d

e

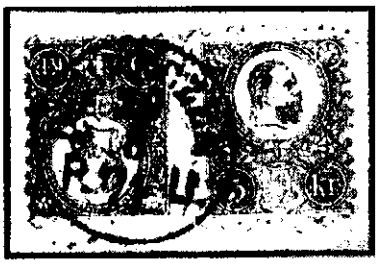

f

g

h

396. ábra

a b c d e f g

397. ábra

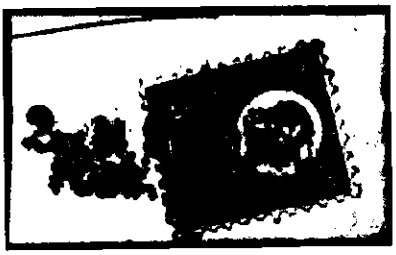

a

b

c

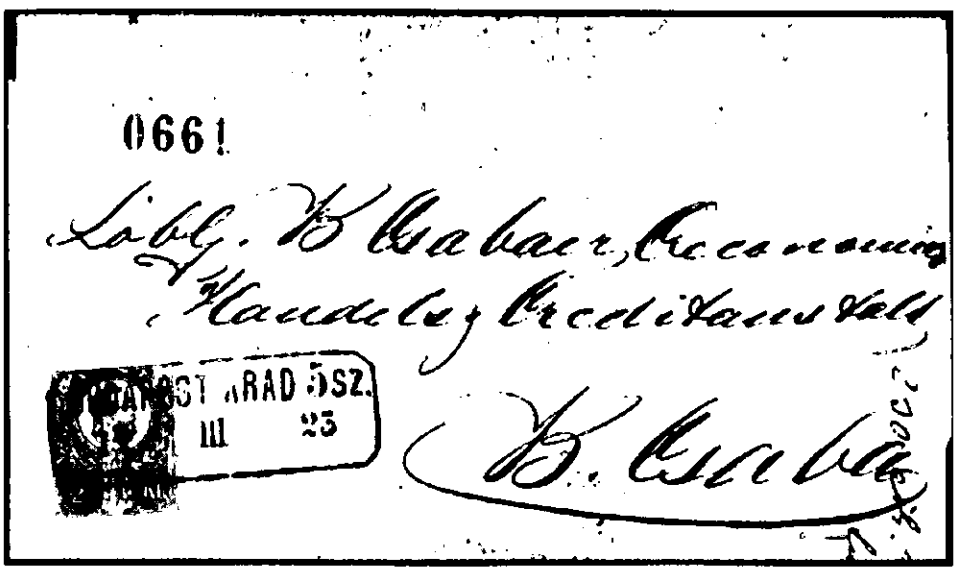

d

398. ábra

ÚJNYOMATOK

Az 1871-es postai értékcikkekből több ízben is készült újnyomat. Ez újnyomatok gyártásuk célját és kikészítésük módját tekintve két különböző csoportba oszthatók. Készültek reprezentációs, illetve ajándékozási célra és készültek gyűjtői célra szánt újnyomatok is. Az előbbieket kartonpapírosra nyomtatták, amelyeket azután díszes kötésbe foglaltak. A gyűjtői célra készült újnyomatokat az egyidejűleg forgalomban volt értékcikkekhez hasonlóan kikészítették.

Az első újságbélyeg kivételével valamennyi 1871-es kiadású értékcikkfajtából készült újnyomat. Mindezek bélyegeit — egy-két kivételtől eltekintve — egykorú nyomóformáikról, a levélbélyegeket réznyomólemezeikről, a többi postai értékcikk bélyegét pedig könyvnyomólemezeikről, illetve nyomódúcaikról nyomtatták. Az 1871-es levél- és újságbélyeg ideiglenes gyártmányainak nyomóformái, a nyomókövek, az újnyomatok előállítása idejében már nem voltak meg. Az első újságbélyeg újranyomtatására ezért nem is kerülhetett sor. A forgalomba bocsátott 1871-es értékcikkek újnyomatain kívül, 1896-ban az újnyomatokkal együtt még 25 krajcáros rányomott-bélyeges borítékok is készültek, amelyek forgalomba hozatalát 1870-ben tervbe vették ugyan, és amelyeket az első gyártás folyamán ki is nyomtattak, de azután megsemmisítettek és törültek a kibocsátandó értékcikkek sorából. A 25 krajcáros boríték tehát, amelyet mint postai értékcikket forgalomba egyáltalában nem, hanem csak utólagosan az újnyomatokkal együtt, gyűjtői célokra bocsátottak áruba, tulajdonképpen nem is újnyomat.

Kartonlapokra nyomtatott újnyomatok

Az első újnyomatok az 1878-as párisi világkiállítás alkalmából készültek. Az államnyomda ekkor valamennyi 1877 végéig gyártott értékcikkfajtát az eredetiekéhez többé-kevésbé hasonló színekben kartonlapokra nyomtatta. A kb. $46\frac{1}{2} \times 58\frac{1}{2}$ cm méretű kartonlapokat három fekvő téglalapalakú díszes kötetbe foglalták. A díszalbumok harmadik kötete tartalmazza a postai és a távírdai értékcikkeket, közöttük az első újságbélyeg kivételével az összes 1871-es kiadású postai értékcikkfajtát. E magyar és francia címmel ellátott díszműből mindössze 12 példány készült, amelyekből egy a párisi világkiállításon került bemutatásra. Ezt az újnyomást az államnyomda 1900-ban megismételte, ezúttal az 1899 végéig gyártott értékcikkeket ölelve fel, amelyeket ekkor kb $46\frac{1}{2} \times 62$ cm méretű lapokra nyomtattak. Ez a mű is három albumra terjedt és ennek is a harmadik kötete foglalja magában a postai és a távírdai értékcikkeket. Való-

színű, hogy ezeket az albumokat is a párisi — 1900-as — világkiállítás alkalmából készítették. Ezeknek is kétnyelvű, magyar és francia címük van, valamint az első kiadáshoz hasonló a formájuk és a tartalmi beosztásuk. E két mű nem a posta, illetve a kereskedelemügyi minisztérium, hanem a pénzügyminisztérium kiadványa volt, amelyekkel a fennhatósága alatt álló államnyomda produktumait mutatta be szép sikerrel a külföldi nagy kiállításokon (lásd 138. o.)

1891-ben a kereskedelemügyi minisztérium adta ki az 1890 végéig kibocsátott postai és távírdai értékcikkek hasonló újnyomat-gyűjteményét. Ezeket az újnyomatokat kb $44 \times 59\frac{1}{2}$ cm méretű kartonlapokra nyomtatták és azokat álló téglalapalakú, különösen díszes kötésbe foglalták. E díszalbum a címe szerint az 1867-től 1890-ig terjedő időszakban, tehát a magyar postaigazgatás által kibocsátott értékcikkek gyűjteményét, vagyis nem csak az államnyomda gyártmányait tartalmazta volna. Az 1867-es kiadás értékcikkei azonban az eredeti tervtől eltérően mégsem kerültek be a gyűjteménybe. Ennek következtében az album tartalma nem felel meg a címének, hanem a másik két műhöz hasonlóan a magyar postaigazgatásnak csak az 1871-től kibocsátott, vagyis csak a magyar államnyomdában készült értékcikkeit foglalja magában.

Mindhárom kiadvány első hét lapja (I—VII.) a levélbélyegeket és a második újságbélyeget tartalmazza. Ezeket teljes százképes ívekben nyomtatták a kartonlapokra, úgy hogy azok címletenként az albumok egy-egy lapját foglalják el. Az albumok VIII. lapjára az utánvételes postautalvány magyar—olasz szövegű két kettős példánya, a IX. lapra a levelezőlapból négyestömb és a 2 krajcáros címszalagból négy összefüggő példány került. A X. lapra két magyar szövegű és egy-egy magyar—olasz, illetve magyar—horvát szövegű postautalványt nyomtattak. A rányomott bélyeges borítékok két lapot foglalnak el (XIV—XV.), az egyiken a 3, az 5 és a 10 krajcáros, a másikon a 15 krajcáros és két 25 krajcáros — össze nem hajtogatott — boríték.

A kartonlapok három, szétáztatható rétegből állnak, úgy hogy a levélbélyegek és az újságbélyegek újnyomatainak papirosa tulajdonképpen a kartonlap felső rétege, kb. 0,11—0,12 mm vastag, érdes fehér papiros. A többi értékcikk újnyomata közül ilyen módon csak a borítékokat lehet a kartonlapoktól elkülöníteni. A levelezőlap, a postautalványok és az utánvételes utalvány ugyanis a kartonlapokon színes alapnyomatot kaptak, szövegeiket és bélyegeiket pedig e színes alapnyomatokra nyomtatták. A kartonlapok e rétegének másik oldala azonban minden szövegtől mentes fehér felület maradt. A postautalványok és az utánvételes utalványok szöveges hátoldalát a kartonlapok hátoldalának, ugyancsak színes alapnyomattal ellátott megfelelő helyére nyomtatták. A címszalag bélyegét és csíkos színnyomatát alapnyomat nélkül, közvetlenül a kartonlapra nyomtatták. A borítékokat pedig úgy reprodukálták, hogy az egész kartonlap kapott színnyomatot és a borítékoknak megfelelő felületek maradtak azon fehéren. E fehér felületeket dombornyomással kiemelték a kartonlap síkjából és az így utánzott borítékokra nyomtatták azután a bélyegeket és dombornyomással a záró pecséteket.

Ami a bélyegek színeit illeti, egyrészt az első, másrészt a második és harmadik album bélyegszínei árnyalatokban általában különböznek egymástól. Ezen kívül, a két utóbbi album bélyegszínei között is egy jelentékeny különbség állapítható meg, a 2 krajcáros levélbélyeg kanárisárga, illetve narancssárga színe. Az értékcikkek papirosát jelző alapnyomatok színei, a postautalványoké

kivételével, az eredeti színekhez hasonlóak, a postautalványok zöld színe az eredetiekétől nagymértékben különbözik.

A borítékok 15 krajcáros bélyegét két különböző, az eredetitől eltérő nyomóformáról nyomtatták. Ennek következtében e bélyeg kétféle típusban fordul elő az albumokban, amelyek közül tehát egyik sem azonos az eredeti értékcikk 15 krajcáros könyvnyomású bélyegével. Ez utóbbi ugyanis csak a nyak alapvonalának rajzában különbözik a levélbélyegek 15 krajcárosától, az albumok újnyomatainak e címlete azonban nemcsak ebben, hanem a két kerek tábla alapvonalkázásában is eltér — mind a levélbélyegtől, mind az eredeti könyvnyomású bélyegtől. A 15 krajcáros újnyomatának e két típusát szintén a nyak alapvonala és a kerek táblák vonalkázása különböztetik meg egymástól. Az első album 15 krajcárosán, amely tehát e könyvnyomású bélyeg II. típusának felel meg — a nyak alapját egy vastag és alatta két vékonyabb vonal alkotja (399 ábra). E típuson a kerek táblák vonalkázása sokkal ritkább, mint az eredetin. A második és harmadik album 15 krajcárosa azonos. E III. típuson a nyak alapja két vastag és közöttük egy vékony vonalból áll, a II. típus e vonalainak hullámos ívelése nélkül (400 ábra). A III. típus kerek tábláinak vonalkázása is ritkább, mint az eredetin és a II. típushoz képest sokkal pontatlanabb munka.[135]

399. ábra

400. ábra

135 Visnya Sándor a réznyomólemezek tanulmányozásával kapcsolatban azt állapította meg, hogy egyrészt az első album bélyegeit, másrészt a második és harmadik albumok bélyegeit két különböző nyomólemezről nyomtatták.

Ebből pedig azt a további következtetést vonja le, hogy a második album kiadása alkalmával nagyobb mennyiségű kartonlapot nyomtattak, amely a harmadik albumhoz is elegendő volt, sőt még ezen felül is maradtak szabad kartonlapok. Megállapításait a borítékok különböző típusa 15 krajcáros bélyegei és a kétféle záró pecsét alkalmazása, de részben a bélyegek színei is alátámasztják.

Az albumokban kétféle záró pecsét fordul elő (353-354. ábra). Az első albumban a nagyobbik pecsétet, a másik két albumban mindkét fajtát alkalmazták. Ez utóbbi két albumban a kartonlapok két felső borítékán nagy, az alsón kis pecsét van. Valamennyi záró pecsét dombornyomata, az eredetiekkel ellentétben, éles.

Az újlenyomat-albumok címei:

1. A magyar királyi államnyomdából 1870-től 1877-ik év végéig kikerült értékczikkek mintalapjai. III. kötet, Postai és távírdai értékczikkek.
   Types des papiers de valeurs, faits dans l'imprimerie de l'état, Royale Hongroise de l'an 1870. jusque à 1877. III. volume. Valeurs de poste et de télégraphe.
2. Kereskedelemügyi magyar kir. minister. Magyar királyi Posta- és távirda-értékczikkek gyűjteménye 1867—1890.
3. A magyar királyi államnyomdában az 1870—1899. év végéig készült értékczikkek mintalapjai III. kötet: posta- és távirdai-értékczikkek.
   Types des papiers de valeurs exécutés par l'imprimerie de l'état hongrois de 1870 à 1899 III. volume: valeurs de poste et de télégraphie.

Levél- és hírlapbélyeg

1878.	1.	2 kr	levélbélyeg	barnásnarancs
	2.	3 kr	levélbélyeg	kékeszöld
	3.	5 kr	levélbélyeg	karmin
	4.	10 kr	levélbélyeg	szürkéskék
	5.	15 kr	levélbélyeg	barna
	6.	25 kr	levélbélyeg	vörösibolya
	7.	(1) kr	újságbélyeg	karminvörös
1891.	8.	2 kr	levélbélyeg	kanárisárga
	9.	3 kr	levélbélyeg	zöld
	10.	5 kr	levélbélyeg	karminvörös
	11.	10 kr	levélbélyeg	kék
	12.	15 kr	levélbélyeg	sárgásbarna
	13.	25 kr	levélbélyeg	ibolya
	14.	(1) kr	újságbélyeg	téglavörös
1900.	15.	2 kr	levélbélyeg	narancssárga
	16.	3 kr	levélbélyeg	zöld
	17.	5 kr	levélbélyeg	karminvörös
	18.	10 kr	levélbélyeg	kék
	19.	15 kr	levélbélyeg	sárgásbarna
	20.	25 kr	levélbélyeg	ibolya
	21.	(1) kr	újságbélyeg	téglavörös

Levelezőlap

1878.	1.	2 kr	narancssárga/*sárga*	
1891.	2.	2 kr	narancs/*sárga*	
1900.	3.	2 kr	narancs/*sárga*	

Levélborítékok

1878.	1.	3 kr	kékeszöld	II. típus	*I. záró pecsét*
	2.	5 kr	téglavörös	II. típus	*I. záró pecsét*

	3.	10 kr	kék		*I. záró pecsét*
	4.	15 kr	barna	II. típus	*I. záró pecsét*
	5.	25 kr	vörösibolya		*I. záró pecsét*
1891.	6.	3 kr	élénkzöld	II. típus	*I. záró pecsét*
	7.	5 kr	vörös	III. típus	*I. záró pecsét*
	8.	10 kr	kék		*II. záró pecsét*
	9.	15 kr	barna	III. típus	*I. záró pecsét*
	10.	25 kr			
		a)	ibolya		*I. záró pecsét*
		b)	ibolya		*II. záró pecsét*
1900.	11.	3 kr	zöld	II. típus	*I. záró pecsét*
	12.	5 kr	vörös	III. típus	*I. záró pecsét*
	13.	10 kr	kék		*II. záró pecsét*
	14.	15 kr	barna	III. típus	*I. záró pecsét*
	15.	25 kr			
		a)	ibolya		*I. záró pecsét*
		b)	ibolya		*II. záró pecsét*

Címszalag

1878.	1.	2 kr	narancssárga	II. típus
1891.	2.	2 kr	narancs	II. típus
1900.	3.	2 kr	narancs	II. típus

Postautalványok

1878. karmin/*sárgászöld*

	1.	5 kr	*magyar*	III. típus
	2.	5 kr	*magyar—olasz*	III. típus
	3.	5 kr	*magyar—horvát*	III. típus

1891. téglavörös/*sárgás zöld*

	4.	5 kr	*magyar*	III. típus
	5.	5 kr	*magyar—olasz*	II. típus
	6.	5 kr	*magyar—horvát*	II. típus

1900. téglavörös/*sárgás zöld*

	7.	5 kr		
		a)	*magyar*	II. típus
		b)	*magyar*	III. típus
	8.	5 kr	*magyar—olasz*	II. típus
	9.	5 kr	*magyar—horvát*	II. típus

Utánvételes postautalvány

fekete/*zöld*

1878.	10 kr	*magyar—olasz*	
1891.	10 kr	*magyar—olasz*	
1900.	10 kr	*magyar—olasz*	

Kikészített újnyomatok

Az 1871-es újnyomatok másik csoportját alkotják a szorosabb értelemben vett újnyomatok, a postai értékcikkeknek filatelista célokra készült újnyomatai. Ezek sorát a levelezőlap újnyomata nyitotta meg — valószínűleg 1878-ban —, amelynek bélyegén az értékjelző táblákat, a 2 krajcáros eredeti rajzától eltérően, nem körök és vonalkázás, hanem csak vízszintes vonalkázás töltötte ki,[131] a német nyelvű felírás hossza pedig az eredeti 31 mm helyett 34 mm volt rajta. A 2 krajcárosnak ilyen könyvnyomóformái is fennmaradtak, amelyekről ugyan megállapítható, hogy az alapvonalkázás az 5 krajcárosével azonos, amelyeken azonban a nyak alapvonala a könyvnyomású 5 krajcárosnak egyik típusával sem azonos. E nyomóformákat tehát az 5 krajcárosból alakították át és a nyak alapvonalát is átvésték rajta.

A levélbélyegek újnyomatainak gyártására szintén hamarosan sor került, amire az 1871-es bélyegek iránti filatelista kereslet adott okot. Az 1871-es bélyegek forgalmon kívül helyezése után, külföldi postaigazgatások, múzeumok és magánosok is mind gyakrabban fordultak e bélyegek megszerzése céljából a magyar postához. A posta az ilyen kérések teljesítése elől nem zárkózott el és miután a berni nemzetközi postaegyesület megalakulásával a postaigazgatások egymással csereviszonyba léptek és az érdeklődés az 1871-es bélyegek iránt ezáltal is fokozódott, a posta maradékkészlete hamarosan elfogyott. A posta ugyanis az 1871-es bélyegek maradékkészletének 1878-ban történt értékesítésekor az egyre növekvő gyűjtői keresletre nem számított és csak kis mennyiséget — Payer szerint címletenként 3—4 ívet — tartalékolt. Ezért, 1882-ben elhatározták, hogy a levélbélyegeket a filatelista szükséglet kielégítésére újranyomtatják. A levélbélyegek ez újnyomatai, eredeti réznyomólemezeikről, 1883 januárjában készültek el (401. ábra).

Bélyegkereskedői részről a kőnyomású bélyegek újranyomtatását külön is szorgalmazták, de erről, minthogy nyomóköveiket már régen megsemmisítették, nem lehetett szó. Új nyomókövek készítése is szóbakerült, de ezt a tervet elvetették, mivel az ílymódon előállított bélyegek nem újnyomatok, hanem utánzatok lettek volna.[136]

Az újságbélyeg és még más értékcikkek gyűjtői célra történt újranyomtatása a millenniumi kiállításhoz fűződik, amelyen a postai értékcikkek gyűjteményét is bemutatták. E gyűjteményhez a hiányzó, már elfogyott hazai gyártású értékcikkeket újnyomatokkal pótolták és egyszersmind azok kiállítási árusítását is elhatározták. Így került sor 1896-ban az újságbélyeg, a levelezőlap és a borítékok újranyomtatására. Ez utóbbiakkal együtt nyomtatták a 25 krajcáros borítékokat is, amelyek ezúttal kerültek először forgalomba — természetesen gyűjtői forgalomba. A levélbélyegek újranyomtatására nem volt szükség, mert az 1883-ban nyomtatott készletüknek még majdnem a fele rendelkezésre állt akkor.

Mind a levélbélyegeket, mind az újságbélyeget az akkori *kr* vízjeles papirosra, az eredetiekéhez hasonló színekben nyomtatták, a forgalomban volt bélyegívekhez hasonlóan enyvezték és a levélbélyegeket 11½-es vonalfogazat-

136 Dr. Czakó Elemér i. m.

tal látták el. A levélbélyegek nyomólemezein a festékfelhordás általában nem volt egyenletes és ennek következtében egyazon íven is a bélyeg színe gyakran különböző tónusokban fordult elő. Az újnyomatok színei között azonban nemcsak tónuskülönbségek, hanem különböző színárnyalatok is előfordulnak. Így pl. a 2 krajcáros narancs és barnás sárga színe sem tónuskülönbség, hanem színváltozat, de a 25 krajcárosnak és az újságbélyegnek is különböző színárnyalatai vannak.

401. ábra

A levélbélyeg és az újságbélyeg újnyomatait Payer szerint két százképes nyomólemezről nyomtatták és e nyomdai íveket vágták szét százas ívekre. A levélbélyegekből címletenként 50—50, az újságbélyegből 9 nyomdai ívet nyomtattak volna. Bizonyosnak látszik azonban, hogy az újnyomatokat is, az eredetiekhez hasonlóan, százas ívekben nyomtatták, amelyek széleit azután — szintén az eredetiekhez hasonlóan — leszakították, illetve az újságbélyegen keskenyebbre vágták. Az újságbélyeggel kapcsolatban ezt bizonyítja az a tény, hogy a Közlekedési Múzeumban 1890-ben elhelyezett — és azok ismeretes leltára szerint máig is fennmaradt — nyomóformák között az 1871-es levélbélyegeknek és az újságbélyegnek egyaránt csak egy-egy százképes nyomólemeze volt meg. Az újságbélyeg 1896-os újranyomtatásához tehát csak e százképes nyomólemez állhatott rendelkezésre. Ami pedig a levélbélyegeket illeti, nem valószínű, hogy azok nyomólemezeiből 1883 és 1890 között egyet-egyet utólagosan semmisítettek volna meg. Payer adata, amely szerint az újnyomatokat 200-as nyomdai ívekben nyomtatták, azzal magyarázható, hogy az államnyomda levél- és hírlapbélyegekre vonatkozó egysége, amióta a bélyegek 200-as ívben való nyomtatására tértek át, a 200-as ív volt és azóta még a százas ívek nyomtatása idejéből származó gyártmányok mennyiségét is 200 darabonként tartották számon.

A közölt számadatokkal nem az annak idején ténylegesen kinyomtatott ívek számát, hanem a bélyegeknek a későbbi évek 200-as nyomdai ívére átszámított mennyiségét adták meg. Az 1871-es újnyomatok nyomdai ívére vonatkozó e helyesbítés természetesen nem érinti a példányszámok adatait, amely szerint a levélbélyegekből címletenként 10 000 db, a hírlapbélyegből pedig 1 800 db készült.

A levelezőlap 1896-os újnyomatának megkülönböztető jele a Correspondenz-Karte felírás hossza, amely ezen az újnyomaton, az eredeti 31 mm helyett 34 mm. A borítékok újnyomataihoz az eredetiekénél vastagabb, érdes fehér vízjeles papirost használtak. A papiros vastagsága kb. 0,1 mm, vízjele: M. K. POSTA. (lásd I. kötet 380. o. IV. ábrát), amely tükörállásban is előfordul. A borítékokat az eredeti méretben készítették és enyvezték, de záró pecsétet nem nyomtattak rájuk. Bélyegeik színe az eredetiekénél általában sötétebb, az 5 krajcárosé táglavörös; a 3 és az 5 krajcáros II. típusú (402—406 ábra.) E bélyeges borítékok kis mennyiségben készültek, de példányszámukról nincs adat.

402. ábra

403. ábra

404. ábra

405. ábra

406. ábra

Az 1883-as és az 1896-os újnyomatokat a millenniumi kiállításon a posta, postaaltiszti jóléti célokra névértéken árusította. Az újnyomatokat nem sorozatonként, hanem egyenként árusították és talán ennek tulajdonítható, hogy

az alacsony névértékű levélbélyegek, a 2 és a 3 krajcáros, valamint a hírlapbélyegek csaknem teljesen elfogytak, míg a magasabb névértékű címleteknek csak kisebb hányada kelt el akkor.[137]

Levélbélyeg, kr vízjellel, enyvezett, 11½-es vonalfogazattal

1883. 1. 2 kr
a) narancssárga
b) narancs
c) barnássárga
2. 3 kr
a) zöld
b) sötétzöld
3. 5 kr
anlinrózsaszínű
halvány rózsaszínű
4. 10 kr
a) kék
b) világoskék
c) sötétkék
5. 15 kr olajbarna
6. 25 kr
a) ibolya
b) halványibolya
c) vörösibolya

Újságbélyeg, kr vízjellel, enyvezett, fogazatlan

1896. 7. (1 kr)
téglavörös
barnásvörös

Levelezőlap

1878. 1. 2 kr narancssárga *világossárga* III. típus
1896. 2. 2 kr narancssárga/*világossárga* II. típus

Levélborítékok

1896. Könyvnyomat

1.	3 kr	kékeszöld	II. típus
2.	5 kr	téglavörös	II. típus
3.	10 kr	kék	
4.	15 kr	barna	I. típus
(5.	25 kr	barnásibolya)	

137 Az újnyomatok kibocsátásnak előzményeire, körülményeire, valamint a milleniumi kiállításon történt árusításukra vonatkozólag l. Payer i. m.

Magán-emlékbélyegek

Az 1871-es kiadás 50. évfordulójára a posta magán-emlékbélyegek készítését engedélyezte. E bélyegeket, amelyeket az Athenaeumban, kőnyomással állítottak elő, az ELMA (Első magyar alkalmibélyeg gyűjtők egyesülete) készíttette és hozta gyűjtői forgalomba. Képükön az értékjelző táblák a két évszámot — 1871 és 1921 — tüntetik fel, a bélyegkép egyébként az eredetihez hasonló és azzal azonos méretű (407. ábra). E vignettákat fehér papirosra, az eredeti levélbélyegek színeiben, bár azokétól nagy mértékben eltérő árnyalatokban, kis ívekben (25?) nyomtatták. Az íveket vastagon enyvezték és 11½-es vonalfogazattal látták el, de az ívek széleit fogazatlanul hagyták. Színeik: sárga, kékes zöld, élénkvörös, sötétkék és tejkék, barna és vöröses barna, vörösibolya és sötét vörösibolya. Kis mennyiségben, fehér és színes papiroson próbanyomatok is készültek, fekete, halvány olajzöld, zöld/*narancs*, zöld/*kék*, vörös/*zöld*, kék/*sárga*, barna/*narancs*, barna/*kék*, ibolya/*sárga* és ibolya/*zöld* színekben, ugyancsak 11½-es vonalfogazattal.

407. ábra

408. ábra

409. ábra

Az ELMA e vignettái hamar elfogytak, aminek az volt a következménye, hogy rövidesen újabb gyártmányok is napvilágot láttak. Ezúttal már magánszemély vállalkozásáról volt szó és mind a levélbélyegek, mind az első újságbélyeg vignettáinak készítésére sor került. E vignettákat könyvnyomással állították elő és a két évszámot a levélbélyegek képén ez esetben is a két kerek

táblában, az újságbélyegen pedig az alsó keretben helyezték el (408—409. ábra). A bélyegképek mérete az eredetiekéhez hasonló. Az újságbélyeg egyik ducát fordítva forrasztották a nyomólemezbe, úgyhogy tête-bêche párok is előfordulnak ebből. E levélbélyeg-vignetták színei: narancssárga, zöld, karmin, szürkés kék, sötét ibolyabarna és ibolya, az újságbélyegé: téglavörös. E vignettákat szintén enyvezve, a levélbélyegekét fogazatlanul és 11½-es vonalfogazattal, az újságbélyegét fogazatlanul hozták kereskedelmi forgalomba. Kivitelük, összhatásukat tekintve, az ELMA-kiadványénál sokkal kevésbé sikerült. A kétféle kiadvány évszámainak a számtípusa is eltér egymástól és példányszámuk is különböző lehetett. ELMA-vignettákat ma már ritkán látni, míg a másik fajta a speciális gyűjteményekben aránylag gyakrabban fordul elő. Fekete próbanyomat ez utóbbiakból is — mind a levélbélyeg-, mind az újságbélyeg-vignettákból — készült.

Az 1871-es levélbélyegek emlékvignettáinak egy harmadik fajtája is ismeretes. Ez csak kék színben készült, de míg az előző vignetták évszáma 1871 és 1921 volt, ez újabbat nemcsak 1871 és 1921, hanem 1872 és 1922 évszámokkal is nyomtatták. Az 1872 és 1922 évszámok a réznyomatosok 50. évfordulójára vonatkoztak, minthogy régebben e bélyegeket, megjelenésük vélt időpontjáról 1872-es kiadásúaknak is nevezték. E kétféle évszámmal nyomtatott kék vignetták nem sikerült, csúnya nyomatok, amelyek mérete az előzőekénél valamivel kisebb 18×21½ mm. Ezeket a vignettákat szintén fogazatlanul és fogazva is forgalomba hozták és ezekből is készültek fekete próbanyomatok.

A fenti újságbélyeg-vignettát 1872—1922 évszámokkal is nyomtatták, anélkül azonban, hogy a képet megváltoztatták volna. Így, a bélyegkép tévesen ez esetben is a kőnyomású újságbélyeget ábrázolta. Az 1872—1922-es évszámú újságbélyeg-vignettából is készült fekete próbanyomat.

Az 1871-es bélyegek megjelenésének 50. évfordulójára forgalomba hozott vignettákat általában, helytelenül, Libellus-emlékbélyegnek nevezik, holott nem az egykorú Libellus filateliai szaklap kiadásában, hanem egyrészt az ELMA, másrészt más magánszemély kiadványaként kerültek a gyűjtői forgalomba. (Rampacher Pál adatai és az ő — legteljesebb — vignetta-gyűjteményének erre vonatkozó anyaga alapján.)

HAMISÍTVÁNYOK

E fejezet az 1871-es postai értékcikkeknek a gyűjtők kárára elkövetett hamisítványaival foglalkozik, amelyeknek sok fajtája ismeretes és amelyek különböző szempontok szerint csoportosíthatók. Legáttekinthetőbb csoportosításuk talán azon a szemponton alapulhat, hogy a hamisítványok az 1871-es értékcikkek melyik fajtáját utánozták, illetve hogy melyik fajtájukon követtek el hamisítást. Ezen az alapon megkülönböztethetjük a kőnyomatosok, a réznyomatosok és a rányomott bélyeges értékcikkek hamisítványait, e csoportokon belül pedig a teljes hamisítványokat és az olyanokat, amelyeken a hamisítást valódi értékcikken követték el, azok valamelyik alkotó tényezőjének utánzására. A hamisítványok alábbi ismertetése is ebben a csoportosításban következik. A bélyegek ragasztó rétegével és fogazatával kapcsolatban elkövetett hamisítások azonban, amelyek nemcsak az 1871-es bélyeghamisítványokra jellemzőek, mint amilyenek az enyvezés, vagy a fogazat pótlása — az ún. utángumizás, illetve utánfogazás —, nem kerülnek külön szóba. E műveletekről csak annyit, hogy olyan hamisítások ezek, amelyek esetenként más és más formában jelennek meg és amelyeknek felismerése általában nagy gyakorlatot igényel.

Az 1871-es hamisítványok ismerete ez értékcikkekre vonatkozó tudnivalókhoz tartoznak, de ismeretük nem jelenti egyúttal a leghatékonyabb védekezést is ellenük. A hamisítványok azonosításával való védekezés egyik feltétele ugyanis az állandó összehasonlítási lehetőség és azt is tekintetbe kell venni, hogy eddig ismeretlen, újabb hamisítványok, vagy újabb hamisítási eljárások is felbukkanhatnak. A hamisítványok ellen a legbiztosabb védelmet a valódi bélyegek alapos ismerete nyújtja, amihez nemcsak a bélyegképekkel, hanem a bélyeg egyéb alkotó tényezőivel — a papirossal, a ragasztóanyaggal, a fogazattal és a bélyegzéssel — kapcsolatos tudnivalók is hozzátartoznak. Ezek közül a bélyegkép a legfontosabb. Az 1871-es hamisítványok többségét ez egymagában is elárulhatja, de bizonyos esetekben ez nem elegendő, hanem a bélyeg többi alkotó tényezőjének ismeretére, illetve vizsgálatára is szükség van.

AZ ELSŐ 2 KRAJCÁROS

Az első 2 krajcáros utánzására készült hamisítvány ezideig nem ismeretes, de a normál 2 krajcárosnak levelezőlapból kifogazott, már forgalomban levő hamisítványai közül a megfelelő példányokat felhasználhatják megtévesztésre,

illetve az ilyeneket téveszthetik össze a gyűjtők az első 2 krajcárossal. Nagyobb körültekintésre lesz majd szükség olyan hamisítványok esetében, amelyeket már e bélyeg jellegzetességeinek ismeretében kiválasztott levelezőlapok bélyegeiből fognak hamisítani. Ezek felismeréséhez figyelembe kell venni a bélyeg valamennyi alkotó tényezőjét. Elsősorban a bélyeg papirosát, amely az első 2 krajcárosnál a kőnyomatosokénál és a vastag papirosú réznyomatosokénál kissé vastagabb, fehér papiros. A levelezőlap papirosa sokkal vastagabb, sárgás papiros, e hamisításhoz tehát a papiros elvékonyítására és kifehérítésére is szükség van. Az első 2 krajcárosnak a normál kőnyomatostól eltérő leglényegesebb sajátossága a színe és bélyegképének néhány jellegzetessége, amelyekhez egyelőre még az eddig ismert példányok bélyegzéseit is hozzásorolhatjuk (125., 126, 129. ábra). Mindez a hamisítás szempontjából leküzdhetetlen nehézséget jelent és a hamisítványok felismeréséhez biztos támpontot nyújthat, hiszen megfelelő színű és bélyegképű levelezőlapok csak az első hónapokban voltak forgalomban.

Amennyiben az első 2 krajcáros fejezetében ismertetett bélyegzésektől eltérő, vagy meg nem állapítható eredetű bélyegzése van a kérdéses 2 krajcárosnak, a bélyeg papirosát, fogazatát és színét is a legbehatóbb vizsgálat alá kell vetni.

A bélyeg papirosának, színének, képének és bélyegzésének figyelembevételével, illetve vizsgálatával ki lehet küszöbölni a levelezőlap bélyegének és az első 2 krajcáros összetévesztésének a lehetőségét.

A KŐNYOMATOSOK HAMISÍTVÁNYAI

A kőnyomatosok teljes hamisítványai, régi hamisítványok, amelyek ma már ritkán láthatók, sőt, ha speciális gyűjtő teljes gyűjteményüket óhajtaná ma összeállítani, az sokkal nagyobb nehézséggel járna, mint a valódiak beszerzése. A teljes hamisítványok révén, egyrészt ritka előfordulásuk miatt, másrészt az eredetiektől nagy mértékben eltérő külsejük miatt, ma már ritkán érheti károsodás a gyűjtőket. Sokkal nagyobb veszélyt rejtenek magukban azok a hamisítványok, amelyeket államnyomdai gyártmányokból, a rányomott bélyeges borítékokból, a levelezőlapból, vagy a címszalagból állíthatnak elő. Ezek az értékcikkek még ma is aránylag könnyen hozzáférhető forrásai a belőlük készíthető hamisítványoknak és sokszor nemcsak a kezdőket tévesztik meg velük. Ezért, ezeket a hamisítási lehetőségeket kell legjobban megismerni. Ritkábban fordul elő, de még nagyobb a megtévesztési lehetőség, ha éppen valódi bélyegeket használnak fel a hamisítás céljára, amennyiben a ragasztóértékűanyag, vagy a bélyegzés hamisításával utánoznak az adottnál nagyobb példányt.

1. *Teljes hamisítványok*

a) Turini hamisítvány. Kőnyomat, 11½-es vonalfogazattal, a levélbélyegek valamennyi címletéből (410 ábra). A 2 krajcáros két színben, narancs és sárga színben készült, a többi címlet színe: zöld, rózsaszínű, szürkés kék, barna és ibolya. A bélyegkép mérete azonos az eredetiével és a kép minden részletét is híven igyekeztek utánozni.

Így, a 2 krajcáros kerek táblái közül a számtáblájának vízszintes körvonalkázása is van, az 5 és a 25 krajcáros kr betűi pedig a többi címlet betűinél kisebbek. A bélyegkép összhatása mégis annyira eltér az eredetiétől, hogy jóformán azokat sem téveszthetí meg, akik csak felületesen foglalkoztak e bélyegképpel. Ezt a hamisítványt egyébként vonalfogazata és fogazatának a sűrűsége is elárulja. Szélességükben és magasságukban is különböző nagyságúra fogazták e hamisítványokat, a méretbeli különbségeik a 2 mm-t is elérhetik. Használatlanul és használva is előfordulnak. A használt példányok kétkörös bélyegzéseit a bélyegek valamelyik sarkára, vagy szélére helyezték, de csak körívek és többnyire egy G betű látszik belőlük.

410. ábra

411. ábra

412. ábra

413. ábra

b) Zigány-féle hamisítvány. Kőnyomat, 9¾-es vonalfogazattal, a levélbélyegek valamennyi címletéből (411-412 ábra). Színeik: sárga, kékes zöld, hússzínű, kék, barna és szürkés ibolya. A *kr* betűk mindegyik címleten egyformák, egyébként e hamisítvány a bélyegkép részleteit jól utánozza, különösen a fej rajza jobb, mint az előző hamisítványon és még a nyak beöblösödése is rajta van. E hamisítványokat egyforma nagyságúra fogazták, de a bélyegkép az eredetinél nagyobb — 20× <24 mm — és ez, valamint vonalfogazata rögtön elárulja hamisítvány mivoltukat. Mind használatlanul, mind használva ismeretesek. A használt példányok többféle helységnévvel, különböző típusú, majdnem teljes bélyegzéssel fordulnak elő.

c) Budapesti hamisítvány. A 3 krajcáros kőnyomású hamisítványa, 10-es vonalfogazattal (413. ábra). Képmérete $18\frac{1}{2} \times 22\frac{1}{2}$ mm. Összhatását tekintve talán ez a legjobb hamisítvány. A rajz részletei is aránylag jól sikerültek, kivéve a kerek táblákat, amelyek e hamisítványon nem vonalkázottak, hanem egyszínűek. Erről, valamint vonalfogazatukról és a fogazat méretéről könnyen felismerhető ez is. Használva ismeretes.

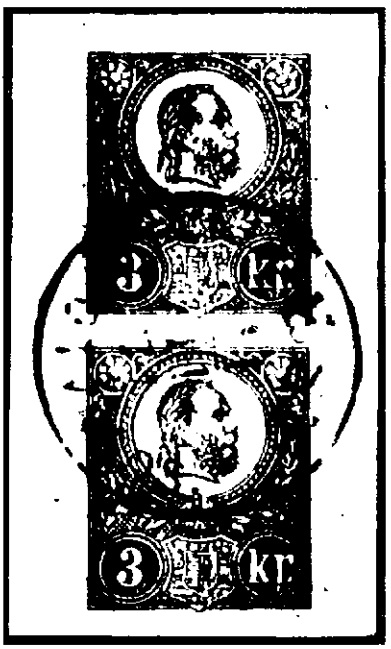

414. ábra

d) Ismeretlen eredetű hamisítvány. A 3 krajcáros kőnyomású hamisítványa, $9\frac{1}{2}$-es vonalfogazattal (414. ábra). Sárgászöld színű, képmérete $>19 \times 23$ mm. A színén kívül, főleg vonalfogazata árulja el hamisítvány voltát. Ismeretes 3 krajcáros bélyeges borítékon alkalmazott bérmentesítési hamisítása, a boríték hátoldalán két függőleges párral. Bélyegzése Pest Lapotvaros 11/11 71, érkezési bélyegzése Pozsony 11/13 71.

e) Bécsi hamisítvány. A 3 krajcáros kőnyomású hamisítványa, kb. $9\frac{1}{2}$-es keretfogazattal (415. ábra). A színe sötétzöld. A bélyegképéről ítélve fotografikus úton vitték át kőre; mind a bélyegkép mérete, mind a kép részleteinek aránya azonos az eredetivel. A fogazata a többi hamisítványénál jobban sikerült. A nyomása azonban, amely a bélyegkép apró részleteit, így, a kerek táblák vonalkázását is — elnyeli, de különösen a színe és a papirosa annyira különbözik az eredetitől, hogy még a csekély gyakorlattal rendelkező gyűjtő is könnyen felismerheti ezt a hamisítványt.

f) Berlini hamisítvány. A 3 krajcáros raszteres mélynyomású hamisítványa, fényes papiroson, különböző fogazattal (416. ábra). Az eredeti bélyegképnek méretében és részleteiben is pontos mása, kivéve a kép alsó keretvonalon túlterjedő részét, a címerpajzs alsó végződését, amely hiányzik róla. E hamisítvány azonban nem bélyeg, hanem kivágott és kifogazott reprodukció hatását kelti. Nem tekinthető komoly utánzásnak, de lehetséges, hogy a 3 krajcáros hamisítványának készült, ezért is került itt a hamisítványok e csoportjába.

g) Ismeretlen eredetű hamisítvány. A 3 krajcáros hamisítványa, $9\frac{1}{2}$-es fogazattal (417. ábra). E hamisítványt többképes nyomóformáról nyomtatták és megtévesztésül decentrált példányként fogazták ki. Ennek következtében sokakban talán fel sem merül az a lehetőség,

hogy hamisítványról van szó. E hamisítvány felismerését még a bélyegzésének elhelyezése is gátolhatja, amely a fejre is ráterjed. E hamis bélyegzés a *d*, alatti hamisítvány borítékjának érkezési bélyegzéséhez hasonlóan: Pozsony 13/11 71.

415. ábra

416. ábra

417. ábra

2. *Államnyomdai gyártmányokból készült hamisítványok*

a) A levelezőlap bélyegéből kifogazott 2 krajcáros. A levélbélyegekétől eltérő papirosa és könyvnyomású kivitele különbözteti meg a levélbélyegektől. Bélyegképe nem azonosítható a 2 krajcáros kőnyomatos típusaival és ez a körülmény is megkönnyítheti e hamisítványok felismerését, de a könyvnyomású bélyegek azon jellegzetessége, hogy a nyak alapvonala nem öblösödik be, szintén elárulja eredetüket. A hamisítványoknak ezen az alapon való megkülönböztetése természetesen csak a második gyártású kőnyomatosokkal kapcsolatban érvényes, mert amint ismeretes, az első 2 krajcárosnak sincsenek típusai és a nyak alapvonala azon sem öblösödik be. Ez utóbbi bélyegnek a levelezőlap 2 krajcárosától való megkülönböztetéséhez más, a már leírt lehetőségek állnak rendelkezésre.

b) Rányomott-bélyeges borítékokból kifogazott 3, 5, 10 és 15 krajcárosok. Minthogy a borítékokra kétféle nyomdai eljárással nyomtatták a bélyegeket, e kifogazásoknak is két fajtája fordulhat elő, a kőnyomású és a könyvnyomású. Mindkét fajta bélyeg papirosa különbözik a kőnyomatosokétól, így a hamis fogazaton kívül, ennek alapján is megállapítható a hamisítás, de a bélyegkép csak a könyvnyomású bélyeg esetében nyújt támpontot. A bélyegeknek ez a fajtája ugyanis nem sorolható be a kőnyomatosok egyik típusába sem és a könyvnyomású 5 krajcáros III. típusának kivételével a nyak alapvonala is elárulja könyvnyomású, vagyis borítékról való eredetüket. Mindezen kívül e bélyegek könyvnyomásos jellege is többnyire feltűnő. A III. típusú könyvnyomású 5 krajcárosra vonatkozó adatokat l. a bélyeges borítékok ismertetésében. A kőnyomású borítékok kifogazott bélyegeinek képe ezzel szemben azonos a levélbélyegek képével, ezért az ilyen hamisítványokat csak fogazatukról, vagy papirosukról lehetne felismerni, amihez természetesen sokkal nagyobb gyakorlatra van

szükség, mint a bélyegkép révén eszközölhető megkülönböztetéshez. A használatlan kőnyomatosokat utánzó kifogazások felismeréséhez a hamis ragasztó anyag is támpontot jelenthet, de ezeknél a papiros vizsgálatát a felkent ragasztó réteg megnehezítheti.

A kifogazásokhoz a könyvnyomású borítékok közül főleg a használatlan 3, 10 és 15 krajcáros, valamint a használt 5 krajcáros címletek álltak és állnak még ma is rendelkezésre. A használt 10 és 15 krajcáros annyira ritka, hogy e címletek kifogazásain előforduló bélyegzések minden bizonnyal hamisak és ez a körülmény is megkönnyítheti felismerésüket. A 3 krajcáros kifogazások is főleg használatlan borítékokból készültek, úgyhogy ezeken is többnyire hamis a bélyegzés (418-421. ábra).

418. ábra

419. ábra
Hamis bélyegzés

420. ábra
Valódi bélyegzés

421. ábra
Hamis bélyegzés

A kőnyomású bélyeges borítékok túlnyomó része használatlan 10 krajcáros. A többi címlet — és természetesen a használt 10 krajcáros is, ha ugyan egyáltalában van ilyen — nagyon ritka, úgyhogy a hamisításhoz való felhasználásuk lehetősége is minimális. Nagy figyelmet kell azonban fordítani a 10 krajcárosra, amelynek még ma is rendelkezésre álló használatlan borítékjaiból akár használatlan, akár — hamis bélyegzéssel — használt 10 krajcáros levélbélyeget utánozhatnak. E hamisítvány felismeréséhez a fogazaton kívül, a papiros vastagságát és színárnyalatát, a bélyegzett példányoknál pedig még a

bélyegzést is tekintetbe kell venni. A kőnyomású 10 krajcáros kifogazásának lehetősége jóformán a II. típusú bélyegekre korlátozódik, mert néhány kivételtől eltekintve, a fennmaradt kőnyomású 10 krajcáros borítékok bélyegének ez a típusa.

3. *Teljesek hamisítványai.* A hamisítványok e csoportjába azok a levelek és címszalagok tartoznak, amelyekre leáztatott használt bélyegeket ragasztottak és azok bélyegzéseit a levélen kiegészítették, vagy a levélen levő bélyegzésrészekhez illesztették. Használatlan, illetve lebélyegzetlen bélyegeket is felhasználhatnak e célra, amelyeket azután hamis bélyegzéssel látnak el. Ez utóbbi hamisítás esetében általában hibás példányokat használnak fel. Tekintve, hogy a leáztatott bélyeg és a teljes között különösen a 25 krajcáros levélbélyeg és az újságbélyeg esetében nagy az értékbeli különbség, elsősorban ezek teljeseinek a hamisítványaitól kell óvakodni, de a hamisítás e fajtája a kőnyomatosok valamennyi címletére kiterjedhet. E hamisítványok felismeréséhez a levél, vagy boríték, illetve címszalag felületének és főleg a bélyegzésnek az alapos vizsgálata szükséges.

4. A magán-emlékbélyegek közül a levélbélyegek, minthogy értékjelző kerek tábláiban évszámok állnak, nem alkalmasak a megtévesztésre. Ez emlékbélyegek újságbélyegét azonban, amelyen az évszámok az alsó keretbe kerültek és kevésbé feltűnőek, sikerrel használhatják fel kőnyomású újságbélyegek hamisítására. A hamisítást ez esetben az évszámokat takaró hamis bélyegzéssel követik el. Habár az így hamisított bélyeg első pillantásra összetéveszthető is az újságbélyeggel, a hamisítás megállapításához elegendő a bélyegkép szóbanforgó részét nagyító alatt megnézni.

A RÉZNYOMATOSOK HAMISÍTVÁNYAI

A réznyomatosoknak nincsenek teljes hamisítványai, csak olyanok, amelyeket az 1871-es bélyegek különféle újnyomataiból állítottak elő. Ezek közül a használatlan réznyomatosokat utánzó hamisítványok a legveszélyesebbek, amelyekkel ragasztó rétegük és fogazatuk ügyes hamisítása esetében könnyen megtéveszthetik a gyanútlan gyűjtőt. Ha azonban e hamisítványok létezéséről tudomásunk van és ezáltal használatlan réznyomatosok előfordulása esetében az ilyen hamisítás lehetőségét mérlegelhetjük, biztosan védekezhetünk is ellenük.

1. *Az 1883-as újnyomatok hamis bélyegzéssel ellátott példányai.* A hamis bélyegzéssel a használt réznyomatosokat utánozzák, de az eredetiek és az újnyomatok között fennálló értékviszony következtében, erre tulajdonképpen csak a 2 és a 3 krajcárosnál került sor. Ma már ezek hamisításának sincs sok értelme, mert az újnyomatoknak e két címlete is egyre ritkábban fordul elő, másrészt pedig e hamisítványok felismeréséhez a legelemibb ismeretek is elegendők. Sűrűbb vonalfogazatuk, valamint vízjelük egyaránt elárulják ezeket.

2. *A kartonalpokra nyomtatott újnyomatokból készült hamisítványok.* A kartonlapok szétáztatása után olyan réznyomású bélyegek állnak a hamisítás céljára rendelkezésre, amelyeknek a réznyomású levélbélyegeknél kissé vastagabb a papirosuk. Ez újnyomatokat azután egyes példányokban, vagy akár négyestömbökben, hamis fogazattal és enyvezéssel ellátva, mint használatlan réznyomatosokat hozzák forgalomba. Többnyire jól sikerült hamisítványok ezek, amelyek nemcsak azért jelentenek veszélyt, mert valódi réznyomatok, hanem mert feltűnően szép külsejük e hamisítási lehetőséget nem ismerő gyűjtők számára nagy vonzerőt is gyakorol. Tekintettel arra, hogy ezek az újnyomatok az eredeti nyomólemez-

422. ábra

ről készültek, bélyegképükről nem állapítható meg a hamisítás, de egyéb tények felhívhatják rájuk a figyelmet. Így elsősorban a bélyegek szokatlanul élénk színe, nagy fokú frissesége, továbbá az a körülmény, hogy általában sorozatban kerülnek eladásra, amelyben a 2 krajcáros többnyire a használatlanul ritka, sárga színben, a 15 krajcáros pedig az ugyancsak ritka sárgásbarna színben fordul elő. Ezzel szemben, a használatlan réznyomatosokat általában egyenként kell beszerezni és ki kell várni míg megfelelő példányok akadnak — túlnyomóan a gyakori színekben. A hamisítványokat centrált bélyegekként szokták kifogazni és különösen, ha négyestömbökben kínálják így e sorozatot, szinte bizonyosra vehetjük, hogy ilyen hamisítványokról van szó. Ez esetben főleg a fogazatukat és ragasztóanyagukat, valamint a papirosuk vastagságát kell vizsgálat alá venni. Az effajta hamisítványok már a 30-as évek óta fel-felbukkannak és mind belföldön, mind külföldön már sokakat megtévesztettek velük. Az olyan gyűjtőkkel, akik a kiváló minőségű használatlan réznyomatosok ritkaságával kellőképpen tisztában vannak, ez kevésbé fordulhat elő.

A szétáztatott kartonlapokról származó réznyomatok enyvezetlenül és fogazatlanul, eredeti állapotukban is, mint az 1871-es réznyomású levélbélyegek próbanyomatai adás-vétel tárgyát képezik. Az ilyen egyes, vagy négyestömb-sorozatokban előforduló bélyegek természetesen nem hamisítványok, de nem is próbanyomatok, hanem újnyomatok.

3. *Teljesek hamisítványai.* Itt is elsősorban a 25 krajcáros levélbélyeg és az újságbélyeg jöhet szóba. A réznyomatosoknak azonban még sok más bérmentesítési hamisítványa is előfordul, főleg olyanok, amelyekhez bé-

lyeges borítékokat használtak fel. Ilyen borítékokra nemcsak a 25 krajcárost, hanem más címleteket is ragasztottak és különösen többcímletű bérmentesítéseket állítottak össze. Enyvezés nélküli használatlan, többnyire hibás példányokat használtak fel e célra, amelyeket a borítékra ragasztva hamis bélyegzéssel láttak el. Gyakori bélyegzéseik pl. Pozsony, Medgyes, vagy Kőbánya, de még olyan helységnevek is előfordulnak rajtuk, amelyeknek nem is volt postahivataluk. E hamisítványokat hamis bélyegzéseiken kívül, éppen a különleges bérmentesítéseik, a rájuk ragasztott bélyegek többnyire hibás volta, ha pedig a 10, vagy 15 krajcáros borítékon fordulnak elő, ez a körülmény is elárulhatja.

A DÍJJEGYES BORÍTÉKOK HAMISÍTVÁNYAI

E csoport hamisítványai közé tartoznak a hamis bélyegzésű bélyeges borítékok, amelyek között túlnyomóan a 10 és 15 krajcáros, ritkán a 3 krajcáros, fordul elő. Ide tartoznak továbbá a borítékokból kivágott bélyegek, amelyekkel, levélre ragasztva és hamis bélyegzéssel ellátva, vagy bélyegzésüket kiegészítve, az egykorú levélbélyegként használt kivágásokat utánozták. Ide tartoznak még a bélyeges borítékokon hamisított bérmentesítések, amelyekről a réznyomatosok hamisítványai alatt már volt szó. A használt 10 és 15 krajcáros borítékok, különösen az előbbi, nagyon ritkák, e borítékok lebélyegzett példányai majdnem mind hamisítványok. A borítékkivágásokkal bérmentesített leveleket, tekintettel ritkaságukra, szintén ajánlatos alapos vizsgálat alá vetni. Mind e hamisításokat elsősorban bélyegzéseik árulják el.

A hamisítványok e csoportjába sorolhatók a bélyeges borítékok 1896-os újnyomatainak ritka utánzatai is, amelyeket az újnyomat-albumok kartonlapjairól állíthatnak elő. E hamisítás esetében a kartonlapok felső rétegének borítékokat jelző fehér felületeit kivágják, borítékokként összehajtogatják és összeragasztják. Az így készült borítékok első pillanatra az 1896-ban gyártott ritka újnyomatok látszatát keltik. Papirosuk vastagsága és fehér színe, de a bélyegeik is, nem a rányomott-bélyeges borítékokra, hanem az 1896-os újnyomatokra hasonlítanak. Ez újnyomatok látszatát még fokozza az a körülmény is, hogy a 25 krajcáros címlet is közöttük van. E hamisítványok felismeréséhez azonban semmiféle szakértelemre sincs szükség, csupán annak megállapítására, hogy e borítékoknak záró pecsétjük van és hogy papirosuk nem vízjeles. Ezen kívül valamivel nagyobb a hamisított borítékok mérete és a 15 krajcáros típusa is elárulja a kartonlapokról való eredetüket.

IV. Fejezet

TÁVÍRDAI ÉRTÉKCIKKEK

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés széles körben éreztette előnyös hatását mind politikai, mind gazdasági téren. Ez utóbbi velejárója volt a távíróforgalom jelentős fellendülése és szükségessé vált a birodalom két fele között a távíróügy rendezése, illetve megosztása is.

A távírdaügy fejlődése

Ausztria 1846-ban építette első távíróvonalát Bécs és Brünn között; míg hazánk Pozsonyon keresztül került Ausztriával távíróösszeköttetésbe, amikor a Bécs–Marchegg közötti vonalat összekapcsolták Pozsonnyal is — 1847. december 26-án.

Kezdetben földalatti kábelt használtak, de később eltértek ettől a módszertől és földfeletti, ún. légvezetéket építettek.

A távíró fejlődését az 1848/49-es szabadságharc és annak szerencsétlen kimenetele visszavetette és ez okozta, hogy Pesttel csak 1850. október 1-én nyílt meg a távíróforgalom; még földalatti vonalon.

A távíróügy fejlődéséről jól tájékoztat az alábbi táblázat.[139]

Évszám	Az állami távírda vezetékek		Az állami	A vasúti
	vonal	vezeték	távíró állomások száma	
	hossza kilométerben			
1847–1849	17	17	1	–
1850–1852	255	272	3	–
1853	1189	1374	11	–
1855	1849	3069	19	–
1858	3317	4701	44	48
1860	4433	6226	65	76
1865	7091	14019	140	143
1867. IV. 30.	8156	16738	181	144

139 CSOPEY—KUPPIS: A világforgalom, Budapest 1889.

Távírás céljára 1849-től 1867-ig kizárólag a MORSE-rendszerű távírógépet használták.[140] A kiegyezés évében az ún. HUGHES-féle távírókat kezdték használni; először Budapest és Bécs között, majd egy évvel később Budapest – Temesvár és Bécs – Temesvár viszonylatban.

Bár tengere és kikötővárosai voltak a monarchiának, de ellentétben más nagyhatalmakkal, tengeri kábelekkel nem rendelkezett. Voltak azonban folyamiak, így hazai viszonylatban a Dunán (Gombos – Erdőd, Zimony – Pancsova), a Száván (Ó-Gradiska – Berbir között kettő is), a Dráván (Barcs – Verőcze) és a Tiszán (Csongrád – Szentes, Ó-Kanizsa – Török-Kanizsa, Ó-Becse – Török-Becse) keresztül; kb. 3629 m összhosszúságban.

A kiegyezés alkalmával ideiglenes távírdai megegyezés megkötésére került sor, amelynek szövege a következő volt:

„MEGEGYEZÉS

a császári-királyi kereskedelem- és nemzetgazdasági és a királyi magyar földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium között a távirdaügy megosztását illetőleg.

Miután a császári-királyi kereskedelemügyi minisztérium részéről PILHAL Ferenc postafőtanácsos és a királyi magyar földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium részéről FEST Imre országgyűlési képviselő úr meghatározták azon módozatokat, melyek alapján a távirdaigazgatás megosztása végbezvihető; a távirdaigazgatás átvételéről a királyi magyar igazgatás részéről Magyarországon és Erdélyben, mindkét minisztérium jóváhagyásának fenntartásával a következő ideiglenes megállapodásban egyeztek meg.

1. cikkely Magyarországon és Erdélyben a *távirdaszolgálat legfelső* vezetését és igazgatását 1867. május 1-én a királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium átveszi. Ezen időponttól Magyarországon és Erdélyben a távirdai felügyelőségek és távirdaállomások kilépnek a császári-királyi távirdaigazgatással való szolgálati kötelékből és alárendeltetnek a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumnak.

A temesi és bánáti határőrvidéken levő távirdaintézetek nem mennek át a királyi magyar igazgatás hatáskörébe, ezért ezek kiválnak a temesvári távirdai felügyelőség hatásköréből. Mivel a jelenleg fentálló távirdaigazgatás körletei nincsenek szorosan a korona országai szerint elhatárolva, intézkedés történt, hogy 1867. május 1-ig az összes magyar távirdaállomások, amelyek jelenleg egy nem magyar távirdai felügyelőséghez vannak beosztva, magyar távirdai felügyelőség alá rendeltessenek és ugyanígy azok a nem magyar távirdaállomások, amelyek jelenleg egy magyar távirdai felügyelőséghez tartoznak, nem magyar távirdai felügyelőség alá rendeltessenek.

2. cikkely A hivatalnokok és szolgák, akik a királyi magyar igazgatáshoz átkerülő felügyelőségeknél és állomásoknál vannak jelenleg alkalmazva, a királyi magyar igazgatástól az ideiglenes megegyezés tartamára mostani illet-

140 MORSE, Samuel Finley Breese (Charlestown 1791. IV. 27.—1872. IV. 2., New York). Az első táviratot ő továbbította 1844. május 27-én New York és Baltimore között.

ményeikkel és a szokásos igényekkel átvétetnek. Mindazonáltal szükséges, amennyiben az lehetséges, cserét véghezvinni a magyar igazgatás területén kívül levő távíróintézeteknél alkalmazott magyar nemzetiségűek és a magyar igazgatás területén levő távirdaintézeteknél szolgáló nem magyarok között.

3. cikkely A jelen megállapodások az állami távíróintézetek kikötött jogait illetőleg, a közönség részéről ezen intézetek használatát illetőleg, a táviratdíjakat illetőleg, a szolgálati szabályzatot illetőleg, a kezelés technikai intézését illetőleg és az elszámolás előírásait illetőleg mindkét igazgatás területén változatlanok maradnak mindaddig, míg a két kereskedelemügyi minisztérium azokban egyetértőleg változtatást nem eszközöl.

Éppen így teljesen érvényben maradnak a jövőben is az idegen államokkal megkötött távirdai egyezmények a királyi magyar igazgatás területén.

Végül az állami távirdaigazgatás által a vasúttársaságokkal megkötött egyezmények is hatályban maradnak a fenttartást és a vasút üzemszolgáltatásának használatát illetőleg.

4. cikkely Ami a két távíróterület közötti forgalomból befolyó összegeket illeti, így a tulajdonképpeni távirat továbbítási díjak és távirdai vonalakon kívüli táviratok továbbításának díjai maradjanak osztatlanul annak az igazgatásnak, amelynek területén beszedettek. Csak az estaffétával továbbított távirati sürgönyök díját illetőleg történik elszámolás a két igazgatás között, oly módon, hogy mindegyiket azért az útért illeti a díj, amelyért ő a továbbítási költségeket viselte.

5. cikkely A királyi magyar igazgatás területéről külföldre és külföldről a királyi magyar igazgatás területére szóló távirati sürgönyök díját illetőleg, épp'úgy idegen államból Magyarországon keresztül továbbított sürgönyök díját illetőleg, az elszámolást az illető idegen állammal a császári-királyi osztrák távirdaigazgatás fogja eszközölni.

a) A részesedésből, melyet Ausztria mint a Német–Osztrák Távíró Egyesület tagja az összbevételből az egyesületi sürgönyökért kap, egy részösszeg a királyi magyar igazgatás javára számoltatik, melynek nagysága annak alapján fog kiszámíttatni, amelyeken az egyesületi igazgatások a részesedést maguk is számolják. Ez az arány addig fog fenttartatni, míg egyike a két igazgatásnak egy új kiszámítást kíván. Ugyanazon arányban, amelyben az egyesületi forgalomból származó osztrák bevétel a két igazgatás között felosztatik, viselni fogja mindkét igazgatás az egyesületi kiadásokat, amelyek Ausztriára esnek.

b) Sürgönyökért, amelyeket a magyar igazgatás területéről és külföldről a magyar igazgatás területére továbbítottak és nem tartoznak az egyesületi sürgönyök csoportjába, a magyar igazgatás az illető nemzetközi távíró megegyezésben megállapított osztrák díjakat osztatlanul megkapja és a nem magyar, osztrák területen keresztül való továbbításért semmi díjat sem kell fizetni.

Ellenben olyan sürgönyökért, amelyek Ausztria nem magyar országaiból külföldre és vica versa továbbíttatnak és ez Magyarországon keresztül történik, a királyi magyar igazgatásnak nem továbbítási díj jár, hanem az ilyen sürgönyökért az egész osztrák díj utaltatni fog a nem magyar országok igazgatásától.

c) Magyarországból külföldre olyan idegen országokba irányuló sürgönyökért, amelyek nem tagjai a Német – Osztrák Távíró Egyesületnek, a magyar igazgatás megtéríti a vonatkozó nemzetközi távíró egyezmények szerinti külországi díjakat.

d) Az olyan táviratok után, amelyek egy idegen államból az osztrák monarchián keresztül továbbíttatnak egy másik idegen országba, a vonatkozó nemzetközi távíró egyezményben megállapított osztrák továbbítási díjat a magyar igazgatás szedi be, ha a sürgöny egy magyar távíróállomásnál lépett be és a nem magyar országok igazgatása utalja, ha a sürgönyök egy nem Magyarországhoz tartozó távirdaállomáson lépnek be.

e) A sürgönyök távíróvonalon kívüli továbbításáért járó díjak a magyar igazgatásnak megtérítettnek, ha azt a sürgönyök feladásánál külföldön előre megfizették.

Külföldre irányuló sürgönyökért ezt a díjat a magyar igazgatás megtéríti, ha a távirat feladásánál az Magyarországon előre kifizettetett.

A *b)*-től *e)* pontokig idézett, részben a magyar igazgatásnak, részben a magyar igazgatástól járó díjak egy hónapi átlageredményéből egy átalányösszeg fog kiszámíttatni és az annyi ideig megtartatni, míg az egyik, vagy a másik a két igazgatás közül egy új kiszámítást nem hoz javaslatba.

6. cikkely A császári-királyi osztrák távírdaigazgatás gondoskodik a továbbiakban is a vasúttársaságokkal való leszámolásról a vasúti távíróberendezések segítségével közvetített magán és állami táviratok után azokat megillető díjrészesedésekről, a távíróüzem vonalainak fenntartásáért az állami távírdaintézetnek a vasúttársaságok által teljesítendő térítéséről a magyar igazgatással való utólagos megegyezés alapján.

7. cikkely A magyar igazgatási terület használatában levő üzemi berendezések (úgymint: távíróvonalak, készülékek, állomásberendezési tárgyak stb.) az 1867. április 30-i állapotnak megfelelően átengedtetnek a királyi magyar igazgatásnak.

Új távíróvonalak létrehozásához megkívánt anyagok és állomások berendezéséhez szükséges készülékek, fogyóanyagok stb., a magyar igazgatás kívánságára a költségek megtérítése ellenében szállíttatnak a távíróművektől és a bécsi központi raktárból.

A császári-királyi osztrák távírdaigazgatás a magyar igazgatás kívánságára a díjszabások és díjöv-kártyák elkészítését is átveszi a magyar igazgatási területen felállítandó új távíróállomások számára.

8. cikkely Mindkét igazgatóság kötelezi magát oda hatni, hogy a zavartalan kétoldali és nemzetközi távíróforgalomhoz szükséges üzemanyag mindig elegendő mennyiségben készenlétben legyen.

9. cikkely A Dunafejedelemségekkel, Szerbiával és Törökországgal való jelenlegi távíróösszeköttetésben változtatást elhatározni csak mindkét igazgatás egyetértésével lehet.

10. cikkely A mindkét területen levő távírdafelügyelőségek felhatalmaztatnak, olyan ügyekben, melyek hatáskörükbe tartoznak, levélváltásba lépni és magától értetődőleg intézkedéseket is tenni. Ha olyan tárgyról van szó,

amely a távírdafelügyelőségek hatáskörét meghaladja, vagy a távírdafelügyelőségek között nem jött létre megegyezés, úgy a kereskedelmügyi minisztérium közvetítését kell kérni.

11. cikkely Külföldi távírdahatóságokkal a levelezést az az igazgatóság veszi át, amelynek területén keresztül a távirat, melyre a levelezés vonatkozik, külföldre továbbíttatott.

12. cikkely A magyar igazgatás által is minden érvényben levő és a táviratszolgálatot érintő szabályzat és mutató, épp'úgy mint az idegen távírdaigazgatóságokkal, valamint az osztrák vasúttársaságokkal kötött egyezmények közöltetni fognak.

13. cikkely A pénzügyi szervek mindkét részről közölni fogják ellenőrzés és elszámolás céljából a közös forgalmat illető adatokat.

Mivel a császári-királyi legfelső udvari számvevőség kapta osztályrészül az 1867. évre vonatkozó költségvetés végelszámolásának összeállítását és az 1867. év távíróbevétele a birodalom mindkét felében ennek a végelszámolásnak egyik tételét képezi, így az osztrák és magyar pénzügyigazgatások között kötött egyezmény 14.§-ának értelmében a királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium részéről a magyar távíróügyet érintő elszámolási eredmények és kimutatások az 1867. évre, a császári legfelső udvari számvevőségnek idejében át fog adatni.

14. cikkely A császári-királyi kereskedelemügyi minisztérium késznek nyilatkozik a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumnak, hogy a távírdaügy legfelső vezetése szervezésére alkalmas személyeket rendelkezésére bocsát.

A magyar igazgatás ezeknek a személyeknek alkalmaztatásuk tartamára a jelenlegi illetményüket és a szokványos napidíjakat fogja folyósítani.

15. cikkely A jelen ideiglenes megegyezések az 1867. év lejártáig érvényesek, amely időpontig alkotmányos úton egy végleg megállapodást kell kötni.

Pest, 1867. április 2-án

A császári-királyi kereskedelemügyi minisztérium részéről

Franz PILHAL s. k.

A királyi magyar földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium részéről

FEST Imre s. k.
országgyűlési képviselő"

A megegyezést az osztrák minisztertanács 1867. április 8-án fogadta el és osztrák részről WÜLLENDORF parafálta április 12-én. A magyar minisztertanács 1867. március 30-án foglalkozott a megegyezéssel és GOROVE a jóváhagyási záradékkal ellátott okmányt április 13-án írta alá.

A kiegyezés alkalmával kötött ideiglenes, majd az azt követő végleges távíróügyi megegyezés igen nagy lépéssel vitte előre a magyar távíróügyet; aminek természetes velejárója a távíróvonalak nagyarányú fejlődése is. A magyar királyi kereskedelemügyi miniszter nagyfontosságú ténykedése volt, hogy Pestet tette a távíróhálózat középpontjává. Igen nagy volt a jelentősége a megyeszékhelyek bekapcsolásának, valamint a hazánkon átfutó nemzetközi

vonalak korszerű állapotban való tartásának is. Jellemző adat annak igazolására, hogy az illetékesek mennyire felismerték a távíró fontosságát, azon 1 719 376 forint, amelyet a kiegyezést követő hét év alatt a távíróhálózat bővítésére és fenntartására fordítottak.

Magyarország távíróügyének fejlődését 1867-től 1887-ig terjedő húsz év alatt jól mutatja a közmunka- és közlekedésügyi miniszter 1888. évi jelentése, amelyet a törvényhozás elé terjesztett:

Év	Összes táviratok száma	Bevétel	Kiadás	A távíróhivatalok száma	A távíró vonalak	A vezetékek
		forintban			hossza km-ben	
1868	997 643	800 203	917 575	349	8 429	21 635
1870	1 207 328	939 391	1 435 644	487	9 657	30 793
1875	3 722 394	1 044 066	1 494 484	887	14 166	49 180
1880	5 131 863	1 353 930	1 590 807	994	14 541	52 240
1885	5 788 808	2 059 158	2 073 460	1424	17 396	64 276
1887	6 196 840	2 124 905	2 026 698	1609	19 111	69 174

A távíró a XIX. század közepén még költséges hírközlési mód volt, mert pl. egy 50 szavas sürgöny díja kb. 33 forintba került. Akadályozta a távíró elterjedését az államok politikai elhatároltsága is és ennek kiküszöbölésére az volt a törekvés, hogy nemzetközi távíróegyesületeket hozzanak létre. Ezen törekvés eredményezte 1850-ben Ausztria, Bajorország, Poroszország és Szászország között a Német – Osztrák Telegráf-Szövetkezet létrejöttét. Ez volt az a mag, amelyhez a következő években a többi német állam és Hollandia csatlakozott; míg Európa nyugati és déli államai Franciaország körül csoportosultak. 1852-ben azután e két távírószövetkezet összeolvadt.

1865-ben már nemzetközi távírókongresszust tartottak 30 állam kiküldötteinek részvételével. Két fontos döntést hoztak: a Morse-féle készüléket fogadták el nemzetközi használatra és a díjazás alapjául a 20 szó után fizetendő díjat választották.

1868-ban Bécsben tartottak nemzetközi távírókonferenciát. Legfőbb eredménye a Nemzetközi Telegráf-Igazgatóság felállítása volt Bern székhellyel. Megegyeztek még az európai és ázsiai távíróintézetek szövetségeinek egyesüléséről is. Engedélyezték továbbá a Hughes-féle távírógép használatát és gondoskodtak az újonnan alakult nemzetközi távíróigazgatóság hivatalos lapjának, a *Journál télégraphique* kiadásáról. A díjtételek egységes szabályozása azonban nem sikerült.

1871-ben Rómában, 1875-ben Szentpéterváron, 1879-ben Londonban tartották meg a nemzetközi távírókonferenciát; egységes díjtételekben azonban egyik helyen sem tudtak megállapodni. A kérdést csak az 1885. évi berlini

kongresszusnak sikerült rendeznie. A határozat életbeléptetésére 1886. július 1-ben állapodtak meg.

A táviratok díját készpénzben kellett kiegyenlíteni, de a távírdabevételek elszámolásának megkönnyítésére már 1873-ban az a terv merült fel, — ti. a posta és a távírda külön üzletág volt,[141] — hogy a táviratok díját külön csak ezen célra használható távírdabélyegekkel rójják le. Ez a terv, ugyanebben az évben, a távírdabélyegek életrehívásával valóra is vált és a posta-, valamint a távíróüzem egyesítéséig ezek segítségével számolták el a táviratok után esedékes díjakat.

„A m. kir. TÁVÍRÁSZATI RENDELETEK TÁRA" 1873. évi július 19-én kelt 11. számában jelent meg az 1171/IV. — 1873. számú

RENDELET

a távírdai díjjegyeknek s ezekkel kapcsolatos díjjegyes sürgönylapoknak és feladóvevényeknek behozatalát illetőleg

1. §. A f. 1873. évi aug. 1-től kezdve m.k. állami távírdaállomásnál feladandó minden díjköteles sürgönyért, amely nem szól Európán kívüli helyre, a sürgönydíj e célra kiadott m.k. távírdai díjjegyeknek a sürgönyre illesztése által fizetendő le.

   Vasúti, vagy más magán-távíróállomásoknál a díj a feladó tetszése szerint akár díjjegyekben, akár kézpénzül fizethető. Európán kívül fekvő helyre intézett sürgöny feladásánál a díj ezentúl is mindig készpénzül fizetendő (ezüstben vagy az ezüst árkeletnek megfelelő papírpénzben).[142]

   Az állami sürgönyökért járó díjak hitelezése tekintetében fentálló eddigi szabályok egyelőre érvényben maradnak.

2. §. Távírdai díjjegyek és díjjegyes nyomtatványok minden távírda állomásnál — és egyelőre csakis ezeknél — kaphatók a reájuk nyomott értéknek megfelelő áron.

3. §. A forgalomba hozandó értékjegyek a következők:

   a) 5, 10, 20, 25, 40 és 50 krajczár értékű díjjegyek alakra nézve a levélbélyegekhez hasonlók, fehér papiroson sötétkék nyomattal;

   b) 1 és 2 forint értékű díjjegyek amazoknál valamivel nagyobbak, az 1 forintosak fehér, a 2 forintosak világosbarna papíron fekete nyomattal.

   c) 50 kros díjjegy-nyomattal ellátott húsz szóra számított sürgönylapok elöl világoskék, hátul fehér papíron sötétkék nyomattal.

141 A posta és távírda üzletágak egyesítése 1887. szeptember 1-én történt.

142 „1873. Júl. 22-én kelt 8176/IV. számú rendelet:"

„Az Európán kívüli államokba intézett sürgönyök szállítási díjánál szedendő agiopótlék az 1873. év Augusztus havára tíz százalékban;

a 20 frankos aranynak (Napoleon d'or) elfogadási értéke állam- vagy bankjegyekben 8 forint 90 kr-ban o. é. állapíttatik meg."

d) 5 krajcáros díjjegynyomattal ellátott sürgönyfeladóvevények fehér papíron sötétkék nyomattal.

4. §. Az államtávírdai díjjegyek vagy díjjegyes nyomtatványok utánzása, vagy meghamisítása..." stb. „...büntetéssel fenyítettik.

5. §. A magyar korona területén feladott sürgönyök díjának lefizetésére csak a magyar királyi távírdai díjjegyek használhatók.[143]
Postai díjjegyek, bélyegjegyek vagy valamely más távírdaigazgatás sürgönydíjjegyei e célra nem használhatók s ha használnák, nem létezőknek tekintetnek.

Érvénytelennek és nem létezőknek tekintetnek a m.k. távírdai díjjegyek is:

1. ha valamely lényeges részük hiányzik,
2. ha szét voltak szakítva s ismét összeillesztvék legyenek az egyes részek akár ugyanazon egy díjjegyből valók, akár nem;
3. ha azokon már más alkalommal való használásnak nyomai látszanak.

6. § A sürgöny mindig kellő díjjegyekkel ellátva adandó fel..." és „... a feladó tartozik a díjjegyeket felragasztani úgy, hogy azok a sürgönynek mindig első oldalán legyenek..." stb.

7. §. Tárgya: a „... díjjegyek felillesztése által fizetendő díjak..." stb.

8. § „Díjjegyekkel el nem látott (nem bérmentesített) sürgönyök nem táviratnak." Stb.

9. §. A díjvisszatérítésekkel foglalkozik.

10. §. Az elrontott távírdai díjjegyek és sürgönylapok kicserélésének módját írja elő.

11. §. „A távírdai szolgálati rendszabálynak minden a sürgönyök feladását, távírását és kézbesítését illető határozatai a díjjegyekkel fizetett sürgönyökre nézve is teljes érvénnyel bírnak.

Budapesten, 1873. június 26-án."

Ennek a rendeletnek alapján kapta meg az Államnyomda az utasítást, hogy készítse el a távírdabélyegeket, távírólapokat (díjjegyes sürgönylapokat) és táviratvevényeket (sürgönyfeladóvevényeket). Ez utóbbiakat a távírdabélyegek rányomott képével látták el.

143 A T.R.T. 11. számában (1873. VII. 9.) közölt 7077/IV. számú rendeletből: „... a monarchia bármely két helye között váltott 20 szónál nem hosszabb sürgöny díja — az eddigi a távolsághoz képest változó 40 és 60 krajczár helyett *távolságra való tekintet nélkül 50 krajczár* leend. A húsz szón felül minden további 10, vagy a tizet meg nem ütő szóért a fentebbi díj fele, azaz 25 krajczár jár."

A bélyegkép és tervezője

A távírdabélyegekhez két rajzot készítettek: egyet a krajcáros és egyet a forintos értékek részére. Ezek tervezője KRAUMANN Sándor volt.[144]

Mindkét bélyegkép főtémáját a bélyegkép színében nyomott, teltszínű értékjelző szám alkotja.

A számok a krajcáros értékeknél kb. 6,0 mm magasak és azon a halványabb színben nyomott álló ellipszis alapon helyezkednek el, amelyet a KRAJCZÁR szó sugár alakban elhelyezett és a központ felé kisebbedő betűkből álló — hússzor megismételt — rajzolata ad. Mindezt egy alul és felül átfordult mondatszalag veszi körül, amelynek teltszínű alapjából, — színtelen keretvonalak között, — bal oldalon MAGY. KIR. jobb oldalon TÁVIRDA szöveg tűnik elő; ugyancsak színtelen betűkből kialakítva. A mondatszalag felső átfordulását nagyrészt takarja a rajta ülő korona, amelynek keresztje helytelenül jobbra dől. A mondatszalagok két oldalán, külső keresztezésüknek középrészén kiugró kacskaringós toldalék egy-egy fület alkot. A mondatszalagon és a koronán kívül cikázó villámokat utánzó díszítmény járul még a képalkotáshoz és ezek 3—3 végződése a négy sarok felé irányulva lándzsahegyszerűen végződik. Alul, a díszítményen kívül, annak bal és jobb oldali végződései között, a színes betűkből alkotott KRAJCZÁR szó foglal helyet, a pénznem megjelölés feltüntetésére (423. ábra).

423. ábra

A forintos értékeknél az értékjelző számok kb. 6,3 mm magasak.[145] A bélyegkép vázát és keretét hengeres pálcatagokból kialakított rajzolat adja és ezek foglalják magukba a többi képalkotó elemet. A bélyegkép felső, kb. 1/5 részét kitevő téglalap alakú mezőt, amely két vízszintes pálcatag között foglal helyet, az ívben hajló mondatszalag majdnem egészében befedi. Alóla fent kétoldalt egy-egy kisebb, indás díszítésű, háromszög alakú mezőcske tűnik elő; a mondatszalagon MAGYAR KIR. TÁVIRDA szöveg olvasható. Fecskefarkszerűen végződő visszahajló szalagvégeit egy-egy térdelő meztelen gyermekalak tartja. A bal oldali gyermekalak jobb térde előtt Merkur-süveg, mögötte pénzeszacskó;

144 E. MUELLER adata

145 A kő-, illetve réznyomatos címletek értékjelző számai között esetenként található méreteltérés (kb. 0,3 mm-ig), a réznyomatos eljárásnál alkalmazott papírnedvesítésre vezethető vissza (a papírrostok összehúzódása, illetve megnyúlása).

a jobb oldalinak lábainál kígyós Merkur-bot, kezében pedig levél látható. A bélyegképet középen, — ugyancsak hengeres pálcatagokból összerótt, — kettős keret tagolja, amelynek alsó szintjén, középrészén csúcsokkal díszített értékjelző szám alatt a párnára helyezett korona foglal helyet; ennek keresztje helyesen balra dől. Mindkét gyermekalak felemelt kezének könyökénél, a függőleges pálcatagokon egy-egy kötés található; amelyekből jobbra-balra egy-egy ív halad fölfelé és kettő közülük az értékjelző szám fölött csúcsívet alkot. Az ívek külső oldalainál létrejött háromszög alakú mezőcskékben egy-egy még kisebb mezőcske nyert kialakítást.[146] A bélyegkép alsó, kb. 1/5 részét kitevő téglalap alakú mezőt két vízszintes pálcatag határolja el az eddig leírt résztől. Ennek középrészét színes keretű fehér alapú mező foglalja el, amelyben a FORINT pénznem megjelölés található. Ennek betűi sötétszínű keretvonalakból állnak, amelyek közeit halványabb színben tartott ferde árnyékvonalakkal töltötték ki. A fehér mező két rövid oldala és a két keretvonal között egy-egy négyzet alakú mezőben négyszirmú rozetta helyezkedik el. A bélyegkép alatt, — az alsó keretvonalon kívül, — közepén rombusz-formát kialakító villámpár látható; amelynek jobbra-balra irányuló két vége lándzsahegy-szerűen végződik (424. ábra).

424. ábra

Az eredeti metszetek és a nyomóeszközök

Az Államnyomdának szóló minisztériumi megbízatás úgy szólt, — írja CZAKÓ, — hogy a „távirdai jegyeket" rézmetszetben kell előállítania.

„Az ehhez szükséges 87 darab rézmetszet el is készült, de nem a kiszabott határidőn belül. Rövid úton tehát abban történt megegyezés szóbelileg, hogy a díj-jegyeket átmenetileg kőnyomatos uton állítják elő."

146 A csúcsíves elemek a neo-neogótikára emlékeztetnek, amely művészeti irányzat abban az időben, — a romantikus korszakban, — mint díszítő megoldás szerepelt. Keretkialakítása a négyszögletes, rozettával ékesített mezővel — szintén az e korban készült képkereteknél ismeretes.

Egy 1874. január 12-én kelt irat szerint:

„PÉCHY mentegeti magát, hogy a rézmetszetben megrendelt távirdabélyegeket átmenetileg kőnyomatos úton állíttatta elő. Hivatkozik arra, hogy a forgalomba hozatalnál máskor is fordultak elő ilyen esetek annélkül, hogy ezekből baj támadt volna."[147]

Ez a magyarázata annak, hogy a távírdabélyegek mind kő-, mind réznyomatos kivitelben kiadásra kerültek; sőt az 5 és 50 krajcáros címletek könyvnyomatos formában is fellelhetők a távírdai benyomottasokon.

A távírdabélyegekhez 1873-ban négy metszetet készítettek.[148] Egyet-egyet rézbe a krajcáros, illetve a forintos értékek részére, — ezek értékjelzés nélküli alaplemezek voltak; míg az 5 és 50 krajcáros benyomottasok részére értékjelzéssel ellátott fametszeteket készítettek.

A krajcáros értékekhez készült alaplemezről 6 db és a forint értékűekéről pedig 2 db elektrotip másolatot készítettek, amelyeket ezután a szükséges értékszámokkal is elláttak. Ezek a *munkalemezek.*

A munkalemezek alapulvételével állították elő, — ugyancsak elektrotip úton, — a 100 képes *anyalemezt.*

Az anyalemezek alapján újabb réz-elektrolit lemezek készültek, amelyeket acéllal vontak be. Ezek a távírdabélyegek *nyomólemezei.*

Miután mind a kőnyomatos, mind a réznyomatos eljárással készült távírdabélyegek előállításához ugyanazokat a nyomóeszközöket használták, így valamennyi kiadás és címlet rajza azonos; közöttük csak a nyomóeszközök gyártásánál fellépő hibák következtében fordulhatnak elő eltérések.

Ez alól természetesen kivételt képez a távírdai benyomottasok 5 és 50 krajcáros címlete, amelynek eredeti rajzát fába metszették; tehát nem a rézmetszet alapulvételével készült. Rajzuk vizsgálatából megállapítható, hogy ezekhez tulajdonképpen három metszet is készült; kettő az 5 és egy az 50 krajcároshoz. E két értéknél az alapdúc egyúttal munkadúcként is szerepelt, mert értékjelző számmal együtt metszették és így közvetlenül tudtak azokról elektrotip levonatot készíteni. Az így készült levonatokból állították össze a nyomólemezeket; ezeknek azonban terjedelmét nem ismerjük.

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a távírdabélyegek összes lemeze Budán készült.[144]

Próbanyomatok

A 2½, 5, 10 és 20 kr-os értékekből kétféle próbanyomatot ismerünk:

a) keskeny alapvonalakkal

b) széles alapvonalakkal

zöld (2½ kr), kék (2½ kr), barna (5 kr), barnáskarmin (10 kr) és sötétkék (20 kr) színekkel.

Fehér alapon ismert az 1 és 2 Ft-os, barnáskarmin színben az 1 Ft-os, zöld színben a 2 Ft-os és barna színben a 4 Ft-os érték; valamennyi kisalakú.

A nagyalakú bélyegek formájában, végleges rajzzal készítve ismert az 1 és 3 Ft-os próbanyomata rózsaszínben nyomva.

Eredeti színben és nagyságban ismert a 2 Ft-os értékszámmal és értékszám nélkül vékony papíron, fogazás nélkül.

147 Dr. CZAKÓ Elemér kéziratos feljegyzései a távirati bélyegekről.
148 A metszeteket Jászai E. János adatai szerint KOVACSEK készítette.

A távírdabélyegek előállítása és nyomása

A távírdabélyegeket 1873-ban kőnyomatos úton állították elő és csak több mint egy évvel később jelent meg a réznyomatos kiadás, amelynek első használt példányai 1874. év második feléből ismeretesek (425. ábra).

Mindkét fajta kiadásnak azonos címletei a következők: 5 kr, 10 kr, 20 kr, 25 kr, 40 kr, 50 kr, 1 ft és 2 ft.

A krajcáros értékeket százas (10×10), a forintosokat pedig ötvenes (5×10) lemezekről nyomták.

Papiros és ragasztóanyag

A távírdabélyegek készítéséhez felhasznált papirosnál különbséget kell tennünk, hogy az a kő-, illetve a réznyomatos kiadásnál került-e alkalmazásra. A kőnyomatos távírdabélyegek papirosa ugyanis vastag géppapír volt, teljesen azonos kivitelű a kőnyomású levélbélyegek papirosával.[149]

A réznyomatos távírdabélyegek gyártásának kezdetén, – igen ritkán! – ugyanazt a papirost használták; de túlnyomóan vékonyabbat, sőt a gyártás utolsó éveiben egészen vékonyat.[150]

Ez utóbbi papírféleségnél fordul elő a gépszínátnyomatnak tűnő *áttetsző nyomás*, valamint az 1 és 2 forintosok zöldesfekete színváltozata (426. és 427. ábra).

A távírdabélyegek előállításához felhasznált papirosfajták vastagsága a következő:

I. papiros vastagsága 0,09 mm fölött;
II. papiros vastagsága 0,08–0,09 mm között; míg a
III. papiros vastagsága 0,08 mm alatt található.[151]

A távírdabélyegek gyártásához használt papírféleségek egyike sem tüntet fel vízjelet; de a vastag papirosú, korai gyártmányoknál *varratvízjelet* találhatunk.

A bélyegek nyomásához felhasznált papírívek, – amelyek osztrák gyártmányúak voltak, – nagysága nem ismeretes. Ennek pontos megállapítását kizárja az a körülmény, hogy a bélyegeket ívszél nélkül bocsátották fogalomba. Ívszéles darabokat csak az újnyomatokból ismerünk.

A távírdabélyegekhez használt – állati eredetű – ragasztóanyag azonos volt az egyidejű postabélyegekével. A réznyomatos kiadású távírdabélyegeknél elkülöníthető egy fehér és egy sárgás árnyalatú gumi.

149 E papiros – minden jellemzőjére kiterjedő – pontos leírása az 1871-es kőnyomatos levélbélyegeknél található.

150 RÉDEY a vékonyabb papirost a következőképpen osztályozta:

a) Fehér színű, vékony, kemény papiros; minden értéknél előfordul. Ezen a papiroson fordul elő a réznyomatos 1 és 2 forintos címlet is 9.5 fogazattal.

b) Enyhén szürkés árnyalatú, vékony hártyaszerűen finom papiros; minden 13-as fogazatú értéknél előfordul.

151 A távírdabélyegek JÁSZAI E. János szerinti papírfajtái:

1. Sima, kemény, fehér, 1875-ig;
2. Durva és puha 1876-tól 1877-ig; és végül
3. Sima, áttetsző hártyapapiros 1878–79.

Színek

A távírdabélyegek mindkét kiadásának krajcáros címleteit kék, a forintos címleteket pedig fekete színnel nyomták.

A kőnyomatos kiadás krajcáros értékei között gyakoribb a szürkéskék, mint a kék-sötétkék;

a réznyomatos kiadás hasonló értékei között csak tónusbeli különbségekről beszélhetünk: világoskék — kék — sötétkék. Ezek közül a legkevésbé gyakori a világoskék.

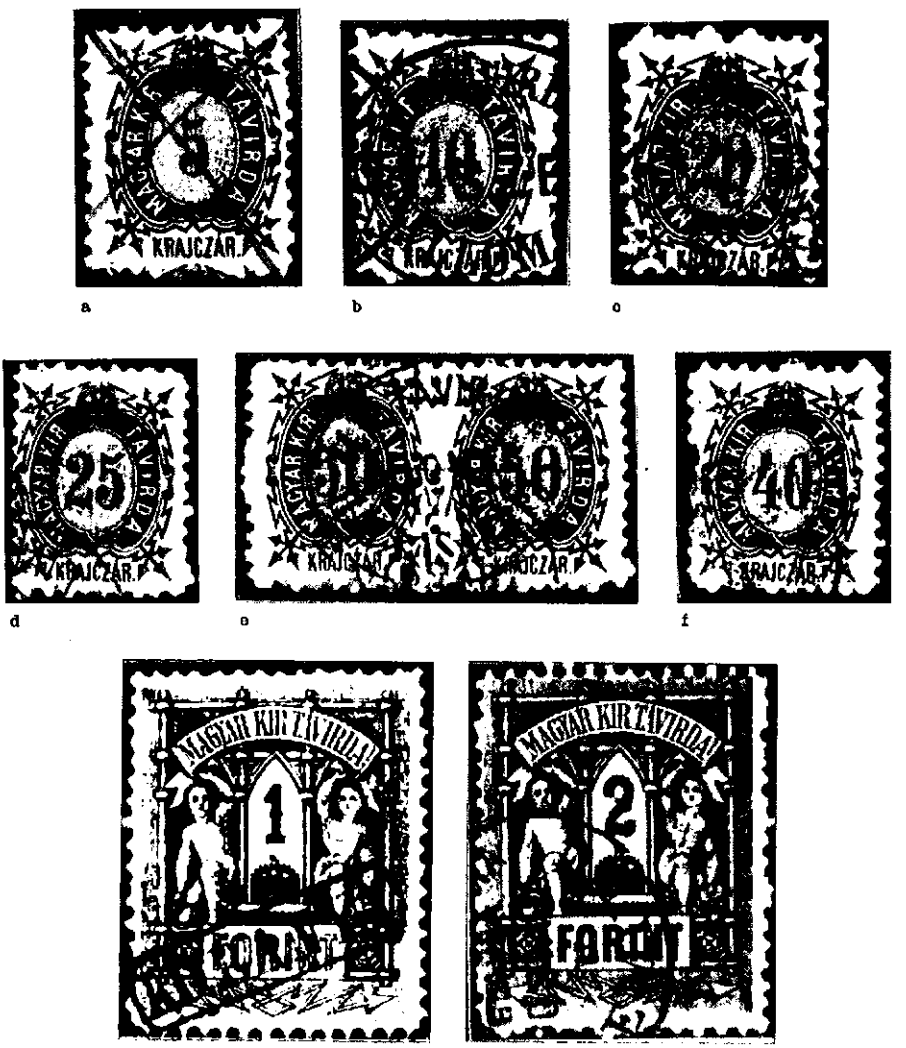

a b c d e f g h

425. ábra. A távírdabélyegek kőnyomatos kiadású sorozata

A kőnyomatos kiadás forintos értékeinek színe: fekete; a réznyomatosénak szürkésfekete — fekete-zöldesfekete. (427. ábra)

Mind a kő-, mind a réznyomatos 2 forintos címletek papirosát a képoldalon barnássárga alapnyomással látták el, — az 1 forintos értéktől való könnyebb megkülönböztetésül.

A vékony papiroson készült réznyomatos 1 és 2 forintos címletek egy része kifejezetten zöldesfekete színárnyalatban is előfordul. Közülük az 1 forintos a ritkább.

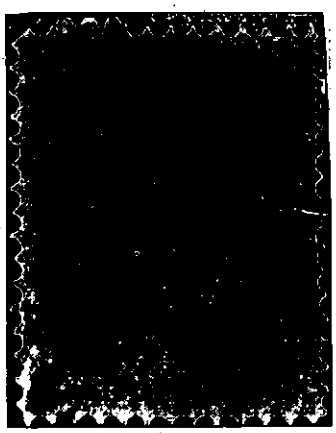

426. ábra.
Áttetsző nyomás (réznyomat)

427. ábra
Zöldesfekete színű 2 forintos réznyomat

A fogazat

A távírdabélyegek fogazatát tárgyalva, külön kell választani a kő- és a réznyomatos kiadás fogazatait.

A kőnyomatos kiadás értékeit 9,25:9,5-es keretfogazással készítették. Később azonban, — E. MUELLER szerint, — a rosszul fogazott bélyegek nagy száma miatt áttértek a 9,5-es sorfogazásra és a kőnyomatos távírdabélyegek későbbi gyártásánál ezt a fogazást alkalmazták.

Nem vagyunk meggyőződve ezen állítás maradéktalanul helytálló voltáról; részünkről a sorfogazás alkalmazásáról csak a kőnyomatos 40 krajcáros címletnél van tudomásunk.[152]

Ugyanezen kiadás forintos értékeit 9,5-es sorfogazással készítették.

A réznyomatos kiadás krajcáros címleteit már kezdettől fogva 13-as sorfogazással látták el; míg a forintos címletekhez a kőnyomatosoknál már említett 9,5-es sorfogazást használták (Ld. a 434. ábrát); de később ezeknél a címleteknél is rátértek a 13-as sorfogazás alkalmazására.[153]

152 MADARÁSZ Gyula közlése
153 A megadott fogazatszámok csak átlagértékek. Pl. 13-as fogazat = 12,5—13,5

A sorfogazású távírdabélyegek között gyakran találunk különböző méretű (teriméjű) példányokat, amit a fogazólécnek nem pontos beállítása eredményezett (428. ábra).

Jelentős fogazási rendellenességek fordulnak elő a 2 forintos kőnyomatos távírdabélyegeknél, amelyekből

a) használatlan vízszintes fogazatlan csíkok;[144]
b) függőleges hármas csík, középen fogazatlanul és
c) ugyancsak használatlan függőleges hármas csík ismeretes, ahol a két alsó bélyeg között ferdén halad a fogazás.[154]

428. ábra. Különböző méretű példányok (réznyomat)

A réznyomatos kiadású 40 krajcáros értéknél két pár ismeretes középen fogazatlanul.[152]

Díjszabás és bérmentesítés

Az 1873. évi 1171/IV. számú rendelet 2., 6. és 10.§-a arra mutat, hogy a távírdabélyegek a nagyközönség által megvásárolhatók voltak és azokkal a feladónak kellett táviratát az előírt helyen ellátnia.

RÉDEY viszont ezekkel a bélyegekkel is foglalkozó művében[155] a következőket írja:

„...csak belső kezelésben használták és a közönség részére nem voltak hozzáférhetők."[156]

Szerény véleményünk szerint az volt az eljárás a távírdabélyegekkel, hogy a közönség — ha akarta — megvehette a feladni kívánt táviratához szükséges bélyegeket; de általában nem élt célszerűségi okokból ezen jogával. A sürgönyt felvevő távírdai alkalmazott, aki kiszámította a szódíjat, ellenőrízte a távirat megfelelő alakiságát,[157] — tehát foglalkozván a távirattal s azt már kezében

154 A két utóbbi a budapesti Bélyegmúzeum tulajdona.

155 RÉDEY Miklós: Az aratósokig megjelent segélybélyegeink, portóink stb.

156 BÁN is mint belkezelési bélyegekről emlékezik meg könyvében a távírdabélyegekről.

157 2484/IX.—1879. számú rendeletből: „... a küldönccel kézbesítendő táviratok feladóitól különbeni felelet terhe alatt követeljék meg mindannyiszor nevüket és lakásuknak a táviratokra való pontos feljegyzését."

tartotta, – legtöbbször csak közölte a feladóval a fizetendő díj összegét és ő maga látta el a sürgönyt – az előírásnak megfelelő helyre felragasztott szükséges összegű távírdabélyeggel.[158]

A távirat alapdíja 1873-ban 20 szóig 50 krajcár volt, amelyet
„...a reájuk nyomott értéknek megfelelő áron..."
kapható távírdai díjjegyekkel kellett leróni.[159]

A táviratok díjszabásáról a 7077/IV.–1873. számú rendelet intézkedik:

„... a monarchia bármely két helye között váltott 20 szónál nem hosszabb sürgöny díja – az eddigi távolsághoz képest változó 40 és 60 krajczár helyett *távolságra való tekintet nélkül 50 krajczár* leend. A húsz szón felül minden további 10, vagy tizet meg nem ütő szóért a fentebbi díj fele, azaz 25 krajczár jár."[160]

A húsz szóig terjedő távirat díját a sürgönylapok 50 krajcáros benyomott távírdai díjjegye fedezte és így arra bélyeget felragasztani csak azon esetben kellett, ha a feladó húsznál nagyobb szószámú táviratot kívánt továbbíttatni. Ezért találhatók alkalmilag távírdabélyegek a sürgönylapokon.

Rendszeresítettek nagy szószámú táviratok részére értékjelzés nélküli, – barnássárga színű, – sürgönyfelvevő lapokat is, amelyeken a bérmentesítés teljes összegét távírdabélyegekkel kellett leróni. Ezeken találhatjuk esetenként a távírdabélyegek több címletéből álló *színes bérmentesítés*eket (429. ábra).

Ha címzett lakhelyén nem volt távírdaállomás, akkor a hozzá legközelebb eső távírdaállomástól ajánlott, – külön díjfizetés mellett express, – küldeményként továbbították a táviratot és ezért találhatunk sürgönyön levélbélyeget is.

A forgalmi idő

A távírdabélyegek és távírdai benyomottasok 1873. augusztus 1-én kerültek forgalomba. Érvényességük 1879. február 28-ig tartott.

Megszüntetésükről és forgalomból való kivonásukról a 621/IX. 1879. számú rendelet intézkedett, amely a T. R. T. 1879. évi 1. számában (I. 12-én) jelent meg.

158 KOSTYÁN Ákos lektori megjegyzése:
„1867–1919 között minden postakezelési utasítás és kihirdetett rendelet előírta, hogy a közönség minden feladásra szánt küldeményt bélyeggel bérmentesítve volt köteles a postára hozni – még a csomagszállító leveleket is. A felvevő postatisztviselő csak a hiányokat pótolta. Ha a feladó nem hozott bélyeget, a felvevő köteles azt megfelelő mennyiségben kiszolgáltatni és megmutatni a feladónak, hogy azt hova ragassza fel. Azt, hogy ezt a nem éppen célszerű előírást mennyire érvényesítették, mi sem bizonyítja jobban, mint a déli vasút és a posta 1911-es távírda-egyezménye. Tudvalevő, hogy a magántáviratok felvételére feljogosított vasúti távírdák 1892-től készpénzzel bérmentve vették fel a táviratokat, s hogy a közönség mennyire megszokhatta a bélyeg előre való felragasztását, – 20 éves készpénz bérmentesítés után is külön fejezet tárgyalja az egyezményben, hogy a bélyeggel ellátott táviratokat is köteles a vasúti távírda felvenni. Csak az elszámolása úgy történik, mint az állami hitelezett táviratoké. Véleményem: a távírdabélyegek – legalábbis elvileg – nem belkezelési bélyegek."

159 Lásd a sürgönylapokról írottakat is.

160 Megjelent a T.R.T. 1873. VII. 9-i 11. számában.

429. ábra. Színes bérmentesítés

„RENDELET

a távírdai díjjegyek és díjjegyes nyomtatványok beszüntetése, a távírási díjak készpénzben való fizetésének ismételt felvétele, valamint egy megfelelő elszámolási és távirat-nyilvántartási módozatnak behozatala tárgyában. Érvényes 1879. évi március 1-től kezdve. 621/IX. 1879

„A távírdai díjjegyek és díjjegyes nyomtatványok használata 1879-ik év február utolsójával beszüntettetik és március 1-jétől kezdve a távírási díjak ismét készpénzben fizetendők és számolandók el.

A távírdai állomások kötelesek díjjegyszámadásaikat 1879-ik év február hó végével lezárni és a fennmaradt díjjegyeket legkésőbb 1879-ik év március hó 5-éig a kerületi pénztáraknak beküldeni."

„...1879-ik év február hó utolsó napja után az ily táviratok, illetve díjjegyek visszautasítandók és az illető feleknek tudomására adandó, hogy a díjjegyek beváltása 1879. évi augusztus hó utolsó napjáig a távírdai kerületi pénztárak által eszközöltetik..."

és

„...egyszersmind figyelmeztetendők, hogy ezen határidőn túl még egy negyedév leforgásáig vagyis 1879. év november végéig a díjjegyek már csak

a budapesti országos távirdapénztárnál váltatnak be, ezen utóbbi határidőn túl pedig értéküket teljesen elvesztvén, többé sehol sem fognak beváltatni."[161]

Példányszám és maradékkészlet

A távírdabélyegeknek sem a kibocsátási, sem pedig a felhasználási példányszámáról nem ismerünk adatokat. Kitűnik azonban a közmunka- és közlekedésügyi miniszter egy fentmaradt jelentéséből, hogy a távírdai üzletágnak 1873. augusztus 1-től 1879. február 28-ig mintegy 6,1 millió forint volt a bevétele; így a fentírt adatból lehet visszakövetkeztetni a kiadásra került távírdai értékcikkek teljes összegére.[162]

A fentírt összeg időarányos bontásából azt az eredményt vonhatjuk le, hogy a kőnyomatos távírdabélyegek és a távírdai benyomottasok a kiadások összértékének legfeljebb 20%-át érik el.

A kőnyomatos távírdabélyegeket szinte mind felhasználták, úgyhogy ezekkel kapcsolatban gyakorlatilag maradékkészletről nem beszélhetünk. Ez különben jól tükröződik a használt és a használatlan példányok közötti árkülönbségben is.

A réznyomatos távírdabélyegekből és a távírdai benyomottasokból jelentékeny készlet maradt fent 1879-ben, amikor ezek használatát beszüntették. A réznyomatos távírdabélyegek használt állapotban fordulnak elő ritkábban.

Összefüggések

Kőnyomatos összefüggéseket használatlan állapotban a következő címletekből ismerünk:

5 kr 4-es tömb;
20 kr pár;
40 kr 4-es, 6-os és 50-es tömb;
2 ft 4-es tömb, 3-as függőleges csík.

Használt állapotban a következők ismertek:

20 kr 6-os tömb;
40 kr pár,
50 kr pár, (Ld. a 425. ábrán)
2 ft 4-es tömb;[163] 18-as és 20-as tömb egy Londonban feladott táviratt-

161 A rendelet ezen részéből is arra kell következtetni, hogy a közönség birtokában lehettek távírdai értékcikkek és ez ellentmond annak a véleménynek, hogy a távírdabélyegek belkezelési értékcikkek voltak.

162 Nem fogadható el BÁN adata a kőnyomatos távírdabélyegek kiadási példányszámát illetőleg. Szerinte csak a kőnyomatos kiadásból több mint 10 millió forint névértékű került volna kiadásra, amellyel szemben áll a teljes forgalmi idő (1873—1879) távírdai bevétele, — 6,1 millió; — amely a kő- és réznyomatos távírdabélyegekből, díjjegyes távírdai értékcikkekből és készpénz bevételből (Európán kívül táviratokért) tevődött össze.

163 Mindkét négyes-tömb bélyegzése: M.K. Távírdai Állomás BARCS'

lapon.[164] Használatlan réznyomatos távírdabélyegek összefüggései közül a következőket ismerjük:

5 kr párok, 3-as csíkok, 4-es és 50-es tömbök;
10 kr párok, 3-as csíkok, 4-es, 25-ös és 50-es tömbök;
20 kr párok, 5-ös és 6-os csíkok, 4-es, 9-es, 25-ös és 50-es tömbök;
25 kr párok, 5-ös csíkok, 4-es, 8-as, 10-es, 15-ös, 20-as, 25-ös és 50-es tömbök;
40 kr párok, 4-es, 8-as, 10-es, 15-ös, 18-as, 20-as, 25-ös, 35-ös és 50-es tömbök;
50 kr párok, 4-es, 10-es, 15-ös, 20-as, 25-ös és 50-es tömbök;
1 ft 4-es és 25-ös tömbök (13-as fogazattal);
2 ft pár és 25-ös tömb két színárnyalatban (13-as fogazattal); 4-es tömb (9,5-es fogazattal).

Használt réznyomatos kiadású távírdabélyegekből összefüggéseket nem ismerünk.

II. DÍJJEGYES TÁVÍRDAI ÉRTÉKCIKKEK

1873. augusztus 1-én, a távírdabélyegekkel együtt, díjjegyes távírdai benyomottasokat is forgalomba hoztak. Ezek közül az egyik a 20 szavas táviratdíját fedező sürgönylap, a másik pedig a táviratfeladását igazoló sürgönyfeladóvevény volt.

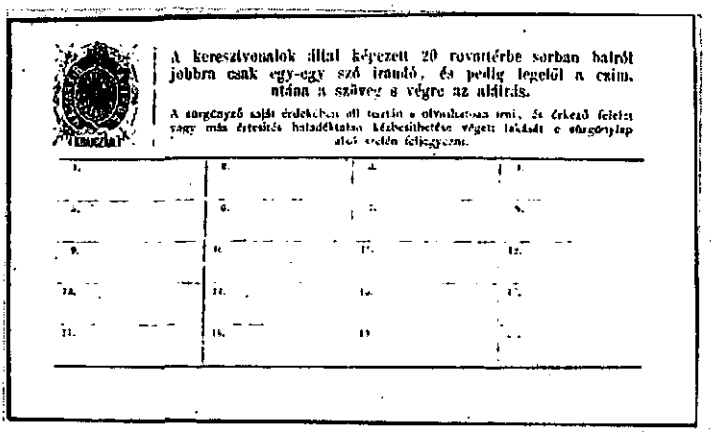

430. ábra. Távírdai sürgönylap

Ezek a díjjegyes távírdai értékcikkek könyvnyomásos úton készültek és a rajtuk található 50, illetve 5 krajcáros távírdabélyegek képe egyszerre került nyomásra a benyomottasok szövegével.

A változott nyomdatechnikai eljárásnak megfelelően ezek nyomóeszközeinek előállítása is különbözött a távírdabélyegekétől.

Mivel a benyomottas távírdai értékcikkek díjjegyeinek rajzát mindjárt az értékszámmal együtt vésték fába, nem volt külön alap-, illetve munkadúc, mert a további sokszorosítási eljáráshoz szükséges galván-levonatokat közvetlenül ezekről készítették. A díjjegyes távírdai benyomottasok nyomólemezeinek terjedelmét nem ismerjük.

164 Első oldalán még 2 db, hátoldalán 3 db 2 Ft-os és egy 40 kr-os bélyeg is található (86,40 Ft).

Az 50 krajcáros címletnek egy, az 5 krajcárosnak ellenben két alapdúca készült. A sürgönyfeladóvevény 5 krajcáros értékjelzésénél olyan szembetűnő rajzbeli eltéréseket találhatunk, amelyek indokolttá teszik, hogy a két alapdúcnak megfelelően ezen értékcikk díjjegyeit két típusba osszuk.

A sürgönyfeladóvevény benyomott díjjegyének értékjelző 5-ös száma az

I. típusnál: széles — 3,5 mm; az 5-ös zászlójának mérete 2,6 mm.[165]
II. típusnál: keskeny — 3,0 mm és az 5-ös zászlójának mérete 2,0 mm.

A TÁVÍRDAI SÜRGÖNYLAP

A sürgönylap csak magyar szöveggel és kb. 148×87 mm oldalhosszúságú (1,0 mm eltérésekkel) vékony kartonpapíron készült, amelynek vastagsága kb. 0,135—0,150 mm-t tett ki és előoldalán kékesszürkére színezték, míg hátoldala halvány csontszínű volt[166] (430. ábra).

Bal felső sarkában az 50 krajcáros távírdabélyegnek könyvnyomatos úton előállított benyomott képe található. Ezen a bélyegképen a KRAJCZÁR szó „Á" betűjén az ékezet balra dől (accent grave), míg a távírdabélyegek „Á" betűjének ékezete helyes irányú — jobbra dől (accent aigu). A bélyegképet jobb oldalán egy függőleges vonal a kitöltési utasítás szöveges részétől, egy alsó vízszintes vonal pedig a távirat szövegének beírását célzó rovattértől választja el. A bélyegkép és a szövegnyomás egyaránt sötétkék.

Általában 20 szóig terjedő táviratok feladásánál került alkalmazásra, mert díjjegyes jellegénél fogva, a magyar korona bármely távíróhivatalánál feladott és a monarchia bármely helyére intézett közönséges sürgöny árát fedezte.

Amennyiben magasabb szószám, illetve egyéb kikötések miatt (válasz fizetve stb.) a távirat díja az 50 krajcárt meghaladta, a kiegészítő összeg erejéig távírdabélyeget kellett még a sürgönylapra ragasztani.

165 Alakra a távírdai sürgönylap értékjelzésében található 5-ös számhoz hasonlít; méreteiben azonban különbözik attól.

166 A távírdai sürgönylap hátoldalának szövegnyomása:

„Távirdai sürgönylap. Figyelmeztetés. 1. Ezen sürgönylap a *magyar korona területén feladható, s a magyar—osztrák monarchia bármely helyére intézhető 20 szónál nem hosszabb közönséges sürgöny* árát fedezi. Ha a ráírt sürgönyért 50 krajczárnál több dij jár, — p.o. ha 20-nál több szót tartalmaz, fizetett választ, vételjelentést vagy összeolvasást kiván, — az 50 krt meghaladó illeték kiegészitésére megfelelő értékű külön dijjegyek ragasztandók a lapra. 2. Ha a távirat a czimben megnevezett távírdaállomásról tovább küldendő, a kézbesités helyét s a továbbküldés módját a czimben — és pedig a távirdai czimállomás neve előtt — kell megnevezni, pl.: „*Szekeres Bálint Budaőrs, küldönczczel — (staffétával, postán) — Buda.*" Ajánlott levélként a távirat postán ingyen szállittatik tovább; az expresslevélként vagy távirati küldönczczel való kézbesités dijának megfizetését a czimzettre hagyhatni; ellenben a staffétával való továbbszállitás költségét a feladónak kell készpénzben fedezni. 3. Az 50 krajczáros dijjegy által fedezett 20 szóba belé van értve: a czim, a szöveg s az aláirás. 4. Egy szónak csak a legfeljebb 7 szótagú szó számittatik, s egy rovattérbe csak az ilyenek irandók be, a hosszabb szók 7 szótagon felüli része ismét egy-egy további szónak számittatván, a következő rovattérre is terjesztendő ki. — Egy szónak számittatik továbbá minden különálló betű s a szavak aláhúzása. — Számjegyes kifejezés annyi szónak számittatik, a hány ötjegyű csoport belőle kitelik, az ötnél kevesebb jegyű maradékcsoport is egy szónak vétetvén. — A számjegyes kifejezések leirásában használt betűk, törtjel, vessző vagy pont megannyi számjelnek vétetnek, míg a szövegben használt mondatjelek nem számittatnak. P.o. 35476 = öt jegy = 1 szó; 3½ = négy jegy = 1 szó; 30-ik = 4 jegy = 1 szó; 31-dikén = 7 jegy = 2 szó; 31-én = 4 jegy = 1 szó; 362.745,862.$_{450}$ = 15 jegy = 3 szó."

A feladott sürgönyökről és az azok után fizetett díjakról a távírdahivatal a sürgönyfeladóvevény felhasználásával adott elismervényt.

Kétféle: magyar és magyar–horvát nyelvű került használatba, amelyeket 120–125×63–68 mm nagyságú és 0,125–0,135 mm vastagságú papiroson állítottak elő. A papiros színe barnásszürke, amelyen az 5 krajcáros távírdabélyeg benyomott képe, valamint a szövegnyomás azonos kék színű. A KRAJCZÁR szó „Á" betűjén levő vesszőt ezen távírdai benyomottason is helytelenül balra dől[167] (431. ábra).

1. A magyar nyelvű sürgönyfeladóvevényen a bélyegkép a jobb felső sarokban található. Az értékjelző 5-ös szám mindkét típusban előfordul.
   1/I. Széles típusú értékjelző számmal és
   1/II. keskeny típusú értékjelző számmal.
2. A magyar–horvát nyelvű sürgönyfeladóvevényen az előbbivel azonos bélyegkép fent, középen foglal helyet. A bélyegképtől balra magyar; jobbra pedig horvát nyelvű szöveg helyezkedik el.[168] Ennél az értékcikknél is előfordul az 5-ös szám mindkét típusa.
   2/I. Széles típusú értékjelző számmal és
   2/II. keskeny típusú értékjelző számmal (432. ábra).

A távírdai értékcikkek értéktelenítése

A távírdabélyegeket és a távírdai díjjegyes benyomottasokat a forgalomba helyezésüket követő időben tollvonással (tintakereszttel) értéktelenítették. Ez a magyarázata annak, hogy a kőnyomatos használt távírdabélyegek csak kisebbik hányada került – a későbbi időben elrendelt – távírdai bélyegzéssel értéktelenítésre; 1874. év végétől, de inkább 1875. év elejétől. (Ld. a 425. ábrán).[169]

167 A sürgönyfeladóvevény hátoldali szövegnyomása:
„Figyelmeztetés. 1. A távirda-intézet nem vállal semmiféle felelősséget azon esetleges károkért, melyek a sürgöny eltévedése, megcsonkítása vagy elkéséséből keletkezhetnek. 2. Ha a sürgöny épen nem, vagy később érkezik a czimzett kezéhez, mint amennyi idő alatt a postával kezéhez juthatott volna, a megfizetett díj a feladónak kérelmére visszafizettetik. 3. A felszólamlásnak a feladástól számítandó *két hónap* eltelte előtt kell történnie. 4. Ha tévedésből kisebb díj vétetett volna, a feladó a hiányt utólagosan pótolni tartozik. 5. Ha a feladó sürgönyét visszavonni vagy távírását, illetőleg kézbesítését megakadályozni akarja, azonosságát igazolni tartozik. 6. Ha a sürgönyt a czimzettnek kézbesíteni nem lehetett, a feladó erről hivatalosan értesíttetik."

168 A magyar–horvát nyelvű sürgönyfeladóvevény hátoldali szövegnyomását egy függőleges hullámvonal két hasábra osztja. A bal oldali hasáb magyar szövege tökéletesen azonos a 29. lábjegyzetben leírttal. A jobb oldali hasáb horvát nyelvű szövege a következő:
„Obaviest. 1. Brzojavni zavod neodgovora za slučajnu štetu, prouzročenu radi neprispjetka, okrnjenja ili zakašnjenja brzojavke. 2. Neprispije li brzojavka ili tek kašnje u ruke adresata, nego bi mogla bila poštom mu stići, bit će na zahtjev predavatelja povraćena plaćena pristoja. 3. Reklamacija mora slieditі prije, nego izminu *dva* mjeseca, računajuć od dana predaje. 4. Pristojbu pogrješno niže računanu, nego ide, dužan je predavatelj naknadno nadopuniti. 5. Želi li predavatelj predanu brzojavku opozvati ili odpravak, dotično uručbu zapriečiti, dužan je on izkazati identičnost svoju. 6. Kada se brzojavka nije mogla izručiti adresatu, imade se predavetelju dati službena obaviest.

169 RÉDEY hivatkozott művében 100% felárat tulajdonított azoknak a kőnyomatos távírdabélyegeknek, amelyeket távírdai bélyegzéssel értéktelenítettek.

Fordított a helyzet természetesen a később forgalomba került réznyomatos távírdabélyegnél. Így ennek a kiadásnak használt példányai – az értéktelenítés bármelyik fajtájával –, sokszorosan többet érnek, mint a használatlanok; de itt megfordult az arány, mert a bélyegzővel való értéktelenítési mód került túlsúlyba és a tollvonással való értéktelenítést csak ritka kivételképpen találjuk.[170]

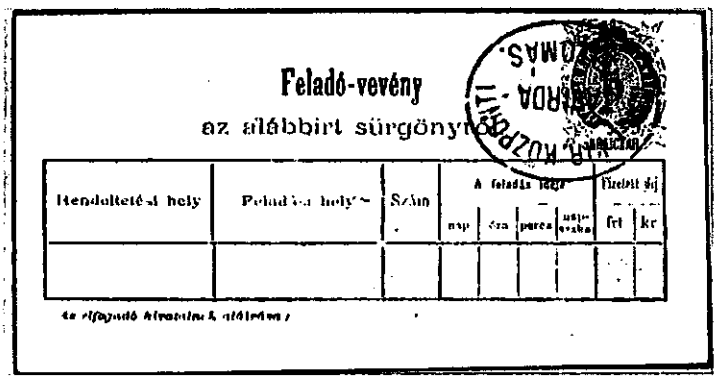

431. ábra. Magyar szövegnyomású sürgöny feladóvevény

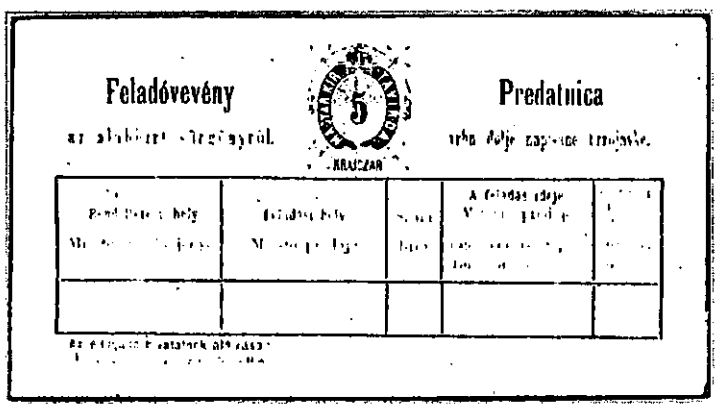

432. ábra. Magyar—horvát szövegnyomású sürgöny feladóvevény

A díjjegyes távírdai értékcikkeknél mindig a használt a ritkább és értékesebb. Vonatkozik ez főként a távírdai sürgönylapokra; amelyeknek nagyban emeli az értékét, ha azokra díjpótlásként még távírdabélyeget is ragasztottak. A sürgönyfeladóvevény is ritkább használva. A legritkább az, amikor szabályszerűen kitöltötték, de a rajta levő benyomott díjjegyet sem tollvonással, sem pedig bélyegzéssel nem értéktelenítették (433., 434. és 435. ábrák).

170 Vigyázni kell — a könnyű hamisítási lehetőség miatt, — a tollvonással értéktelenített réznyomatos távírdabélyegek és díjjegyes értékcikkek vásárlásánál.

Újnyomatok

A távírdai értékcikkekből újnyomatok is készültek, mégpedig három alkalommal.

I. 1878-ban készült az Államnyomdában egy három kötetes mű — 12 példányban —, amelyből egy példányt az 1878-as párizsi világkiállításra küldtek ki. Ennek a műnek harmadik kötete a távírdai értékcikkeket is tartalmazta: a távírdabélyegek krajcáros értékeit százas (10×10), a forintos értékeit pedig ötvenes (5×10) ívekben.

II. 1891-ben a kereskedelemügyi minisztérium adta ki többekkel együtt a távírdai értékcikkek újnyomatát, a millenniumi világkiállítás részére készült emlékalbumban.

III. 1900-ban az Államnyomda kiadványát megismételték, kiegészítve azt az 1899. év végéig gyártott értékcikkek nyomataival.

433. ábra
Helynév sorbélyegzés

434. ábra
Horvát nyelvű ovális bélyegzés (F:11.5)

435. ábra
Magyar nyelvű ovális bélyegzés

Mindhárom kiadású album tartalmazta a távírdai értékcikkeket is, eredeti nyomóeszközökről vastag kartonpapirosra nyomva; az eredetit utánzó színekben (436. és 437. ábrák).

A díjjegyes távírdai értékcikkek nyomásához használt lemezek mérete feltehetőleg nem volt azonos az eredetiekével.

A távírdabélyegek újnyomatai réznyomatos úton készültek és fogazatlanok.

Hamisítványok és hamisítások

A távírdai értékcikkekből teljes hamisítványokat nem ismerünk. A kőnyomatos kiadásnak csak egy hamisítását ismerjük,[171] amikor a tollvonásos értéktelenítés eltávolítása után újragumizzák, hogy mint használatlant hozhassák forgalomba.

171 Amennyiben nem soroljuk a javításokat, az újragumizást és az utánfogazást hamisításnak.

A réznyomatos kiadású távírdabélyegek összes címlete előfordul hamis tollvonásos (tintakeresztes) értéktelenítéssel, valamint hamis bélyegzéssel is. Ismertek az emlékalbumok lapjaiból kifogazott 1 forintosok 9,5-es fogazatú hamisítványai is.

Előfordul, hogy a 13-as fogazatú forintos értékeket, — de főként az 1 forintos címletet, — átfogazzák a drága 9,5-es fogazatúra.

Nincs tudomásunk arról, hogy levél-, vagy okmánybélyegként a távírdabélyegeket felhasználták volna, mint ahogy ez a XIX. század majd'minden bélyegkibocsátásánál előfordult.

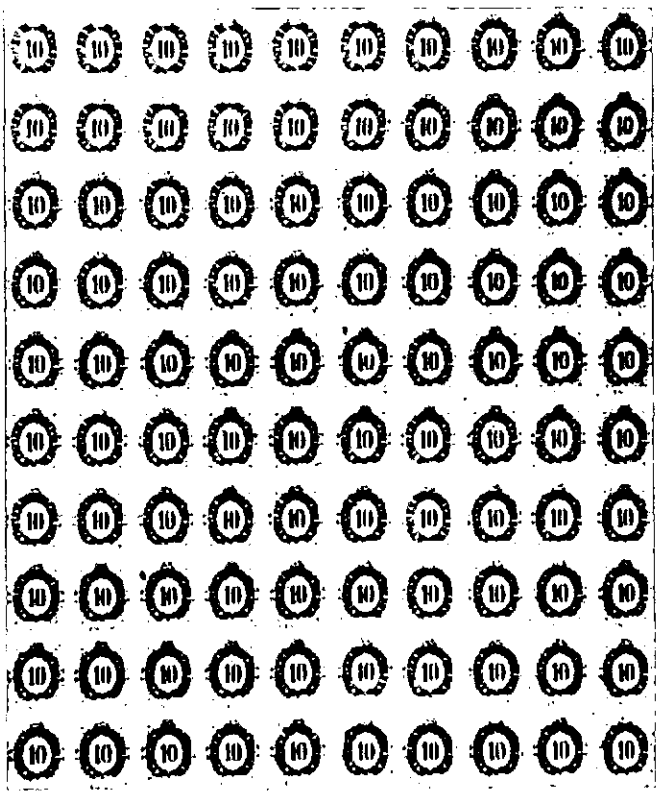

436. ábra. Kisalakú távírdabélyeg újnyomatos íve

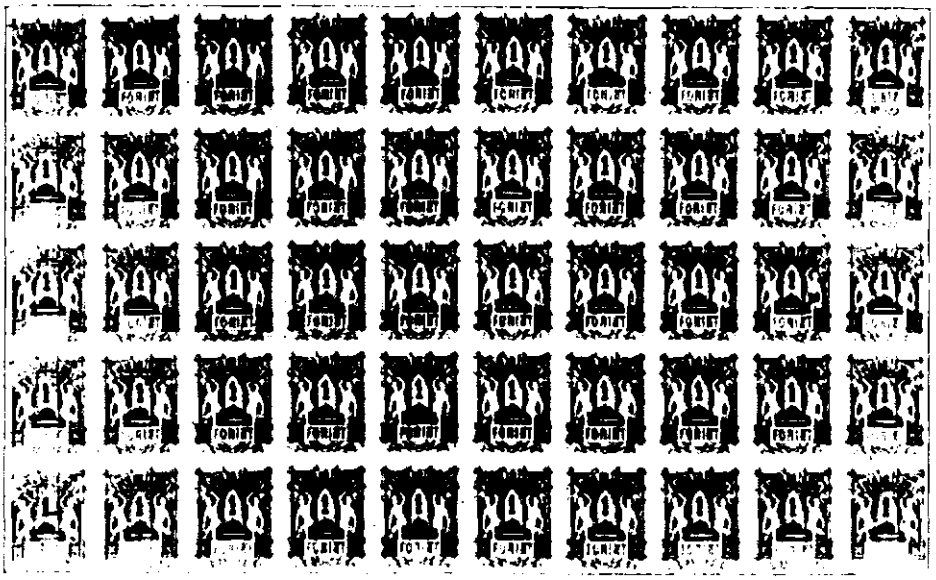

437. ábra. Nagyalakú távírdabélyeg újnyomatos íve

IRODALOM

Ascher, Dr. Oskar: Grosser Ganzsachen-Katalog 1928.
Bán Willy: A magyar postabélyegek adattára, Budapest 1943.
Czakó Elemér, Dr.: A távirdabélyegek, Kézirat, Bélyegmúzeum.
Erdődi – Kner – Madarász – Markstein: A magyar postabélyegek árjelző kézikönyve és Pótlófüzetei. Gyoma 1925 – 1931.
Jészai Emánuel János: A magyar bélyegek katalógusa, Budapest 1927.
Mueller, Edwin: European Classics XX. Hungary, New York 1958.
Rédey Miklós: Az aratósokig megjelent segélybélyegeink, portóink stb. Budapest LEHE 1927.

„Der Briefmarkensammler" Prága 6. évf. 5. és 8. szám;
„Donau-Post" VII/11 – 154, IX/3 – 54,
„Nemzeti Újság" 1925. VI. 28;
„Pester Lloyd" *Briefmarken-Rundschau* c. melléklete II. 86 és 89. száma.

V. Fejezet

A RÉZNYOMÁSÚ (SZÍNESSZÁMÚ) LEVÉLBORÍTÉKRAJZÚ LEVÉLBÉLYEGEK

AZ 1874. ÉS 1881. ÉVI BÉLYEGKIADÁSOK

1874-től 1900-ig valamennyi magyar levél- és újságbélyeg, továbbá a bélyeges borítékok, levelezőlapok és értékcikkűrlapok nagyrésze a királyi koronát, levélborítékot és postakürtöt ábrázoló rajzzal készült. A változó értékszámot a borítékrajz hordozta. A MAGYAR KIR. POSTA felirattal elsőízben került rá a kibocsátó állam megnevezése magyar levélbélyegre.

A 25 éves hosszú kibocsátási periódus folyamán a levélbélyegeknek két hivatalos kiadása készült: 1874-ben réznyomással (2, 3, 5, 10 kr, a 20 krajcáros 1876-ban) és 1888-ban könyvnyomással (1, 8, 12, 15, 24, 30, 50 kr, 1 és 3 Ft, az 5 krajcáros 1891-ben, a 2, 3, 10 és 20 krajcáros 1898-ban). A bélyeggyűjtők a vízjelek szerint két réznyomású (1874–76 és 1881) és három könyvnyomású (1888–91–98, 1898 és 1899) kiadást különböztetnek meg, ezek azonban hivatalosan csak papírváltozatok, mert a posta a vízjeles papírra való áttérést (1881) és a vízjelváltozásokat (1898, 1899) nem tekintette új bélyegkiadás ismérvének s nem is közölte a postahivatalokkal. Monográfiánkban nemcsak a hivatalos álláspontnak, hanem a nyomóeszközök azonosságának is megfelelően a levélborítékrajzú bélyegeket két fejezetben tárgyaljuk, külön a réznyomásúakat, külön a könyvnyomásúakat, s a két részen belül ismertetjük a vízjel szerinti kiadásokat. Önálló fejezetekben kerülnek tárgyalásra az újságbélyeg ill. a díjjegyes postai nyomtatványok.

A réznyomású levélborítékrajzú levélbélyegekkel filatelista szempontból először *gr. Dessewffy Miklós* foglalkozott. Megfigyeléseit „Magyarország levél- és újság bélyegei 1871–1897" című, Schenek Alfréd munkatársi közreműködésével írott, és Pozsonyban 1897-ben megjelent könyvében foglalta össze. Ez a könyv tette ismeretessé — egyebek közt — az akkor vésetjavításoknak nevezett lemezjavításokat, melyekről Dessewffy művének 1898-ban megjelent második kiadásában ábrákat is közölt. A könyv Weber Rudolf berlini filatelista kezébe jutott, aki kapcsolatba lépett Dessewffyvel és ettől kezdve együttesen folytatták kutatómunkájukat. Ismertetésre kerültek a réznyomású levélborítékrajzú bélyegek H. Kropf: Die Postwertzeichen der österreichisch–ungarischen Monarchie (Prag, 1902) c., előző kötetcinkben többször említett művében is.

Dessewffy és Weber 1898 és 1906 közt folytatott levelezésének ismeretében, valamint saját kutatásai alapján *Payer Béla* írta meg a réznyomású levélborítékrajzú levélbélyegek első alapos feldolgozását „Die Briefmarken des Königreichs Ungarn" című, a Berliner Briefmarken-Zeitung 1915–1917. évfolyamaiban megjelent, majd 1920-ban Berlinben könyvalakban is kiadott cikksorozatában. Payer munkáját, amelyben először kerülnek rendszeres ismertetésre

és ábrázolásra az anyalemezek ismérvei, elsőrangú forrássá teszi egyrészt az azóta megsemmisült hivatalos okiratok, másrészt a külföldön és magánkézben volt próbanyomatok, valamint Dessewffy anyaga alapján a lemezjavítások közlése. Ugyancsak ő említ egy értékes dokumentumot, a pénzügyminisztérium által az 1880. évi párizsi világkiállításra 1878-ban készíttetett s az Államnyomdában előállított értékcikkek újnyomatait tartalmazó három albumot, melyek közül a harmadik a levélbélyegeket és egyéb postai értékcikkeket mutatja be kartonlapokon. Ez az album ma a Bélyegmúzeumban van, s keletkezési idejét mutatja, hogy benne a levélbélyegek még földfestékkel, és nem az 1878 után bevezetett anilinfestékkel vannak nyomtatva. Nem azonos a Bélyegmúzeumban őrzött „Posta- és távirda értékcikkek gyűjteménye 1867–1890" című albummal, mely utóbbit tudtunkkal először Vasváry Ernő dolgozta fel az anyalemezek ismérvei szempontjából. (Téved azonban Vasváry, alább idézendő kézirata 246. lapján, mikor úgy véli, hogy Payer csak egyes és összefüggő bélyegek alapján kísérletezett az anyalemezek rekonstrukciójával, mert nemcsak említi a kiállítási albumot, hanem annak ismeretében állította össze a művéhez mellékelt képes táblákon ábrázolt anyalemez-ismérveket. Ezenkívül Payer ismerte és tanulmányozta az akkori Postamúzeumban – ma a Bélyegmúzeumban – őrzött nyomóeszközöket is.)

A következő kutató, aki értékes adalékokkal járult hozzá a réznyomású kiadás feldolgozásához, *Rédey Miklós* volt. „A magyar postabélyegek 1870–1916" gyűjtőcímmel megjelent műve III. füzetében (A színes értékszámú levélborítékos rajzú bélyegeink. Budapest, 1923) különösen a bélyegek színére, papirosára és fogazatára vonatkozólag nyújt újat és elsőnek emlékezik meg a hamisításokról. Főműve azonban „A magyar postabélyegek vésetjavításai" című, kéziratban maradt és gyűjteményével együtt a Bélyegmúzeumban őrzött monográfiája.

Dessewffy Miklós anyagi és erkölcsi támogatásával folytatta kutatói munkáját *Biró Marcell*, aki a Filatéliai Kurir 1920. évfolyamának 32, 82, 106, 126 és 152. lapjain kezdődő folytatásokban közölt, „Az 1874/76. évi emissziók ismertető jeleiről" című tanulmányában lényegileg elvégezte a 2, 3, 10 és 20 krajcáros I., valamint az 5 krajcáros II. anyalemezének rekonstrukcióját, mégpedig – mint maga írja – nem teljes ívek, hanem bélyegcsíkok és -tömbök alapján. Pontosabbá tette Payer megfigyeléseit az anyalemezeken található csoportos ismérvekről és vázlatain közölte az egyes bélyegek megállapítható egyedi ismérveit is, lehetővé téve ezáltal a teljes anyalemezrekonstrukciókat. Tanulmányából nem derül ki, hogy ismerte-e a fent említett két albumot; mindenesetre nem tesz róluk említést. Elmondja viszont, hogy hiába kísérletezett a 2, 3 és 10 krajcáros II. anyalemezének rekonstrukciójával, annak ellenére, hogy a 2 és 3 krajcáros értékekből 2–2 teljes ív is rendelkezésére állott.

A réznyomású levélborítékrajzú bélyegekről való tudásunkat a második világháború után két, nemrégen elhunyt kitűnő filatelista gyarapította jelentősen. *Vasváry Ernő* a Mabéosz által őrzött (s részben a Filatéliai Szemle 1960–63. évfolyamában közölt) „Magyarország postabélyegei 1850–1918" c. kéziratában különösen az anyalemezek rekonstrukciójának kiegészítése terén nyújtott újat. A Bélyegmúzeum albumai, teljes ívei és nyomóeszközei alapján lényegesen javította Payer és Biró eredményeit, ezenkívül pedig elsőként állította össze a 2 és 3 krajcáros értékek II. anyalemezeinek ismérveit. *Visnya Sándor* kuta-

tó elődeinek egész tudása birtokában folytatta és fejlesztette tovább azok munkáját. A színes és fekete számú levélborítékrajzú bélyegekkel egész életén át odaadással foglalkozott, korai halála azonban megakadályozta, hogy az összefoglaló monográfiát megírja. Eredményeinek egyrészét „Az 1874–81-es kiadású bélyegek ismertető jelei" (Filatéliai Szemle 1953. 83, 19. l.), „Az 1874–81. évi kiadások fogazásáról" (uo. 117, 131, 155, 173. l.), „Az 1874–81-es kiadás története" (uo. 189. l., 1954. 1. sz. 9. l., 2. sz. 9. l., 3. l., 3. sz. 8, l., 4. sz. 8. l., 5. sz. 8. l., 6. sz. 9. l.), „Az 1874–81. évi kiadású bélyegek utánvésései" (uo. 7. sz. 4–5 l., 8. sz. 4–5. l., 9. sz. 4–5. l., 10. sz. 4–5. l.) „Az 1874–81. évi kiadású bélyegek ismertetése" (uo. 11. sz. 8–9. l., 12. sz. 4–5. l.), „Az 1871–81. évi 5 krajcáros II. típusú 200-as anyalemeze" (uo. 1959. 4. sz. 7. l., 5. sz. 9. l., 6. sz. 4. l., 7. sz. 7. l., 8. sz. 10. l., 10. sz. 8–9. l., 12. sz. 4. l., 1960. 1. sz. 6. l., 2. sz. 18. l., 9. sz. 18. l.) és „Az 1874–81. évi bélyegkiadás I. és II. anyalemezeiről" (uo. 1961. 10. sz. 21–22. l.) című cikkeiben, valamint a Magyar Bélyegkülönlegességek Kézikönyve (Bp. 1956.) „Vésésjavítások" c. fejezetében közölte. A kiadásról való ismereteinket minden vonatkozásban bővítette, legnagyobb érdemeket azonban a lemezrekonstrukciók s a lemezjavítások új rendszerezése terén szerzett. Tudásának írásba nem foglalt sok kincse felfedezhető a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetségének tulajdonába került tanulmányi gyűjteményében.

A Magyar Bélyegek Monográfiája számára Visnya Sándornak kellett volna megírnia a levélborítékrajzú bélyegekről szóló tanulmányt, erre azonban sajnos már nem kerülhetett sor. A Monográfia szerkesztősége e sorok íróját bízta meg, hogy Visnya Sándor és Vasváry Ernő hagyatékának felhasználásával pótolja a hiányt. A könyvnyomatú bélyegek feldolgozására sikerült megnyerni Orbán Ferenc Dániában élő hazánkfiát, aki e tárgyban éveken át levelezett Visnya Sándorral s így saját kutatásait az ő adataival is bővíthette. Tanulmányát Visnya Sándor jegyzeteiből és gyűjteménye alapján néhány vonatkozásban kiegészítettük. E sorok írójának kötelességévé vált a réznyomású levélbélyegek kiadásának és postai felhasználásának történetét, valamint (Vasváry és Visnya adatait kiegészítve) az anyalemezek rekonstrukcióját megírni. A lemezhibákról, a nyomásról, a papirosról és a fogazásról szóló részek Vasváry és Visnya fentebb felsorolt cikkeinek alapján készültek, míg a lemezjavítások alfejezete Visnya cikkének kissé módosított újraközlése.

A KIADÁS TÖRTÉNETE

A postai ügyekben akkor illetékes Földmívelési, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium 1873-ban 12 706 sz. felterjesztésében azzal a kérelemmel fordult a királyhoz, hogy járuljon hozzá új rajzú bélyegek kiadásához. Az indokolás úgy hangzott, hogy az 1871. évi kiadású bélyegeken az emblémák és díszítmények miatt az értékszámok alig észrevehetőek, holott gyakorlati szempontok azt írják elő, hogy a bélyegképen az értékszám foglalja el a központi helyet. A legtöbb külföldi postaigazgatás ezt az elvet követi s e tekintetben túlszárnyalta az osztrák és a magyar postaigazgatást. A felterjesztéshez az új bélyegkép tervezetét is mellékelték. A király 1874. május 12-én (4781 Ker. Min. 518. sz.) beleegyezését adta a bélyegkép megváltoztatásához.

A filatéliai szakirodalomban (Rédey, Visnya) olyan nézetek merültek fel, hogy a minisztériumi érveknél súlyosabb okokat, talán politikai szempontokat kell keresni az új bélyegkiadás mögött. Az 1871. évi kiadáson ugyanis nem volt magyar felirat, a bélyegkép pedig hasonlított az 1867. évihez, mely Ausztriában még forgalomban volt, tehát a magyar állam függetlensége nem nyert eléggé hangsúlyozást a bélyegen. A politikai háttérre utalna az a merőben szokatlan eljárás is, hogy az üggyel egyenesen a királyhoz fordultak. A király megkérdezését azonban indokolja az, hogy az ő arcképének más ábrázolásra való kicseréléséről volt szó. Egyébként források hiányában ma már nem tudhatjuk, hogy volt-e a felterjesztésben foglaltakon kívül más oka a bélyegkép megváltoztatásának. A minisztériumi indokolás önmagában is helytálló, annyiban, hogy ezekben az években valóban sok európai állam adott ki olyan bélyeget, amelyen az értékszám uralkodik. Egy évtized múlva maga Ausztria is követte a példát a birodalmi címer közepébe helyezett értékszámmal. Az 1874. évi magyar bélyegkép közvetlen ihletőjének az 1870. évi dán bélyegkiadást kell tekinteni, amelyen a korona, az értékszám, a koszorú és a postakürt hasonló összekapcsolásban szerepelnek. A magyar bélyeg eredeti motívuma viszont a levélbortékrajz. Ez az ötletes megoldás az értékszám elhelyezésére később egyik argentin bélyegkiadás rajzára volt hatással.

A bélyegkép tervét L'Hiver Lajos, az eredeti acélmetszeteket Haske Ferenc, az alapvonalazást Jung Emánuel készítette; mindhárman az Államnyomda galvanoplasztikai műhelyének alkalmazottai voltak.

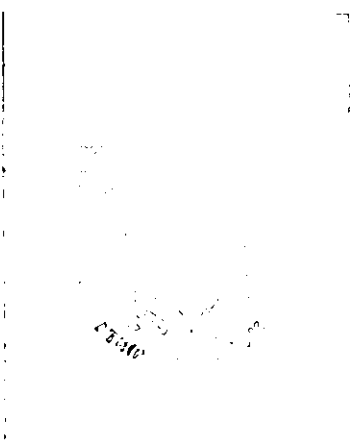

438. ábra.
Anyaminta (a Bélyegmúzeumban)

Az eredeti bélyegtervről külön készült metszet a réznyomású levélbélyegek és (bizonyos mértékig változott rajzzal) az újságbélyeg s az előnyomott postai értékekkel könyvnyomatú bélyegei számára. A réznyomású levélbélyegek eredeti metszetén, az elsődleges anyamintán (438. ábra) az értékszám hiányzik. A bélyegrajz a következő: középen fekvő téglalap, levélborítékot jelző keresztvonalakkal, amelyeknek felső végződései alig észrevehetően íveltek, a levélbo-

ríték felett a magyar királyi korona, balra dűlő kereszttel, alatta jobbra forduló postakürt, zsinórján két lecsüngő bojttal. Jobboldalon babér — (és nem mint a kibocsátó rendelet tévesen mondja: borostyán), baloldalon tölgyfaág, a postakürt alatt szalagcsokorral koszorúba kötve. Alul a koszorú ívét követve félkörben MAGYAR KIR. POSTA felirat. A négy sarokban egy-egy háromszög, befelé ívelt átfogóval. A bélyegképet függőleges vonalkákból alkotott gyöngysor keretezik, két oldalon 26 – 26, ezek között fenn és lenn 19 – 19, összesen 90 gyöngy. A gyöngykereten belül a bélyegkép 154 finom vízszintes vonalból álló alapvonalazással van ellátva, mely a levélborítékon, a koronán, a postakürtön és a koszorún nem megy át, kitölti viszont a háromszögeket, melyeket függőleges vonalazás emel ki.

Az elsődleges anyamintán bizonyos szándéktalan rajzhibák keletkeztek, melyek a kiadás minden bélyegén megfigyelhetők. Ezek: a felső gyöngysor második gyöngye lejjebb áll a többinél, a baloldali gyöngysorban a gyöngyöket képező vonalak néhol túl hosszúak és összekapcsolnak két, vagy több gyöngyöt; így a 6 – 7 – 8 – 9. ill. 16 – 17. gyöngyöt egy, a 10 – 11. gyöngyöt két vonal köti össze. A 18. gyöngyből az alatta lévőbe egy ferde vonalka nyúlik bele. A K betű alatt az alulról számított 6. alapvonalon színes pont látható. A régebbi szakirodalom ezt vésnökjelnek tekintette, holott valószínűleg csak a metszet sérüléséről van szó. Ezenkívül kis, némely nyomaton nem is látható festékpontocskák kerültek a felső gyöngysor 5. és 17 – 18. gyöngye alá, valamint az alsó gyöngysor 3. gyöngye fölé három is.

439. ábra

440. ábra

PRÓBANYOMATOK

A fent ismertetett rajzhibák a próbanyomatokon is megtalálhatók, tehát egyetlen elsődleges anyamintáról készültek a másolatok. A próbanyomatok egyrészt az értékszám elhelyezésének, másrészt a színeknek a kikísérletezésére szolgáltak.

I. *Értékszám nélküli próbanyomatok*

Payer a berlini postamúzeumból és Biró Marcell (Entwürfe und Probedrucke der ungarischen Kreuzermarken, Donaupost 1931. 1. sz.) a Dessewffy-féle gyűjteményből közöl olyan magasnyomású próbanyomatokat, amelyeken az értékszám helyén egy kis karika látható (439. ábra). Az ismert példányok: fekete színben, sárga és fehér kartonon; cinóberpiros és kék színben szürke papiroson.

II. *Próbanyomatok értékszám és kr feltüntetésével*

Payer a berlini postamúzeumból közöl olyan, ugyancsak magasnyomású próbanyomatokat, amelyeken az értékszám mellett a kr. jelzés is szerepel. Ezeket a darabokat Payer gyanúsnak, Rédey hamisnak vélte, mert nem maradtak fenn készítésüket elrendelő iratok. Payer lehetségesnek találta, hogy szóbeli intézkedésnek köszönhetik létrejöttüket. Mindenesetre nemcsak Berlinben, hanem Biró közlése szerint a Dessewffy-gyűjteményben is megvoltak, sőt a budapesti Bélyegmúzeumban is található kettő a négy változat közül.

1. Értékszám a boríték felső, kr. jelzés az alsó negyedében (440. ábra): 2 kr. piros, 3 kr. piros, 5 kr. téglavörös, világospiros és világosbarna, 10 kr. kék és fekete, mind fehér kartonpapíron.

2. A 2,5 mm magas értékszám a boríték bal, a kr. jelzés a jobb negyedében (441. ábra): 1 kr. kék, 2 kr. fekete és kékeslila, 3 kr. zöld és kékeszöld, 5 kr. rózsaszín és lilásvörös, 10 kr. kék, mind fehér kartonpapíron.

3. A 3,5 mm magas értékszám és a kr. jelzés elhelyezése mint fenn (442. ábra): 1 kr. fekete (a Bélyegmúzeumban is), 2 kr. kékeslila, 3 kr. zöld, 5 kr. lilásvörös, 10 kr. kék, mind fehér kartonpapíron.

4. A 4,5 mm magas értékszám és a kr. jelzés elhelyezése mint fenn (443. ábra): 1 kr. fekete (a Bélyegmúzeumban is), 2 kr. sötétlila és kékeslila, 3 kr. zöld, 5 kr. piros és lilásvörös, 10 kr. kék. (Az 1 krajcárost újságbélyegnek szánták.)

441. ábra

442. ábra

443. ábra

III. *Próbanyomatok külön benyomott értékszámmal*

Mivel a kr. jelzést nem sikerült megnyugtatóan elhelyezni a bélyegképen, elhatározták, hogy mellőzik és csak az értékszám kap helyet a borítékrajz közepén. Biró Marcell fentebb idézett közleményében 1, 2, 3, 10 és 20 krajcáros könyvnyomású próbanyomatokat ismertet igen sokféle színben, a véglegestől eltérő alakú értékszámokkal (444. ábra). A Bélyegmúzeumban található egy barna 2 krajcáros és egy zöld 3 krajcáros próbanyomat, melyeknek rányomott értékszámai azonosak a könyvnyomású levelezőlap ill. levélboríték számaival, a bélyegkép azonban a réznyomásúval azonos (445-446. ábra).

444. ábra

445. ábra

446. ábra

IV. *Próbanyomatok a végleges értékszámmal*

Miután eldöntötték, hogy az értékszámok magassága 4 mm lesz, négy másolatot készítettek az elsődleges anyamintáról, ezeken újrametszették a borítékrajz keresztvonalait, amelyek fenn erősen íveltek és bemetszették a 2, 3, 5 ill. 10 értékszámokat. Ezek a másodlagos anyaminták. Az 1876-ban kiadásra került 20 krajcárcshoz új másolatot vettek az elsődleges anyamintáról s ezen a borítékrajz keresztvonalait nem alakították át, mint a korábbi négy értéknél tették, tehát az eredeti bélyegrajzot ebben a tekintetben a 20 krajcáros érték őrzi a leghívebben. Az értékszámot viszont magasabbra, 4,5 mm-re méretezték. A végleges, bemetszett értékszámmal a következő próbanyomatokról tudunk: Biró Marcell fehér, szürke vagy sárgás kartonon viola, vörösbarna, barna, szürke és sárga 2 krajcárost, zöld 3 krajcárost, rózsaszínű 5 krajcárost, kék, acélkék és fekete 10 krajcárost, hamuszürke, kármin és sárgásbarna 20 krajcárost említ. A Bélyegmúzeumban kékeslila 2 krajcáros, zöld 3 krajcáros, rózsaszínű 5 krajcáros, világoskék 10 krajcáros, barna és szürke 20 krajcáros próbanyomatokat őriznek, ugyancsak kartonlapocskákon (447. ábra).

V. *Késői, fogazott álpróbanyomatok*

Az Államnyomda Zárday nevű igazgatójának elhunyta alkalmából hagyatékában nagy mennyiségű nyomatot találtak a kiadás bélyegeiből a legkülönfélébb színekben, $11^1/_2$-es vonalfogazással. Ezek a nyomatok 1908 körül Szekula Jenő bélyegkereskedő útján gyűjtőkhöz kerültek. Mivel az Államnyomda csak 1880-ban kapott $11^1/_2$-es fogazógépet, ezek a nyomatok csak ezután keletkezhettek, amire egyébként az is mutat, hogy az 5 krajcárosok a II. anyalemezről készültek, míg az igazi próbanyomatok az I. anyalemezről. Világos, hogy a szóbanforgó nyomatok nem tekinthetők próbanyomatoknak, hanem magánúton készült új- ill. fantázianyomatoknak. Payer és Biró a következő változatokat említik: világosbarna 1 krajcáros, fekete, vörösbarna, violabarna, szürke, sárga, szürkésbarna 2 krajcáros, világosbarna, sárgáspiros, zöldesszürke 3 krajcáros, világosszürke, acélkék, kék, viola, lilásvörös 5 krajcáros, világosszürke és acélkék 10 krajcáros, vöröslila, élénklila, lilarózsa, fakólila, sötétlila, barnás-

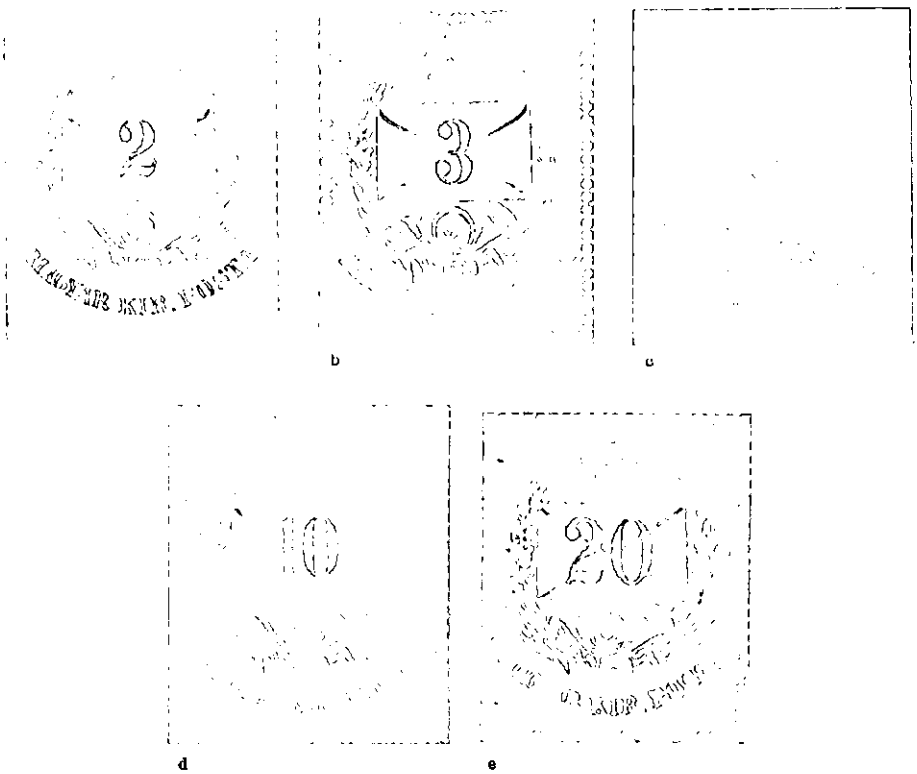

447. ábra. Végleges próbanyomatok

lila, kékesszürke, sárgásszürke, fekete, fakózöld, kékeszöld, olajzöld, olajbarna, sötétbarna, vörösbarna, rózsaszínű, őzbarna, lilabarna és barnászöld 20 krajcáros. Ugyancsak Biró említ $13^1/_2$-es fogazású fekete 10 krajcáros és kármin 20 krajcáros nyomatot, melyeknek eredete bizonytalan.

KIBOCSÁTÁS ÉS PÉLDÁNYSZÁM

Az első négy érték az újsághélyeggel és a bélyeges nyomtatványokkal együtt a Posta és Távírdai Rendeletek Tára (ezután rövidítve: PTRT) 1874. évi 33. számában megjelent 8899 – 936. sz. rendelettel került kibocsátásra:

„Folyó évi október 1-től kezdve új jelvényű postai díjjegyek, díjjegyes borítékok, levelezőlapok és postai utalványok jönnek forgalomba.

Az új díjjegyek jelvénye egy fehér levélalak, melyre az értékszám van nyomva s melyet jobb felől borostyán-, balfelől tölgylevélfüzér vesz körül. A füzér felett a magyar korona díszlik, alól a füzért összekötő csokoralakban postasíp van előtüntetve, a füzér alatt félkörben a felirattal: „Magyar Kir. Posta".

A díjjegyek 1, 2, 3, 5 és 10 kr. értéket képviselnek; az 1 krajcáros díjjegyek, melyek csupán az előfizetés utján megrendelt, közvetlenül a hírlapkiadók által postára adott belföldi hírlapok bérmentesítésére alkalmazhatók s mint ilyenek, csak úgy mint eddig, hírlapjaik szétküldésére külön hírlapjegyek alkalmazása mellett fognak kiadatni s melyeken könnyebb megkülönböztetés céljából a színnyomás gömbölyűre van kikerekítve; téglavörös, a 2 krajcárosok viola, a 3 krajcárosok zöld, az 5 krajcárosok piros, a 10 krajcárosok kék színűek...

A mostani postai díjjegyek stb. folyó évi október hó 1-én túl is forgalomban maradnak mindaddig, míg a meglevő raktári készlet el nem fogy.

A határidő a magánosoknál a raktári készlet eladása után is netán fennmaradó díjjegyek kicserélésére később fog meghatároztatni.

A m. kir. postapénztárak utasíttatnak, hogy az új jelvényű értékcikkeket a postahivataloknak csak akkor adják ki, ha a régiek egészen elfogytak.

Budapest, 1874. szept. 22."

Payer közli azt is, hogy Bartal György földmívelésügyi miniszter, akihez akkor a posta tartozott, egyidejűleg utasította az Államnyomdát, hogy a budapesti postaigazgatóság részére kiadandó rendes ellátmányon felül minden értékből biztosítson még 1000—1000 darabot bélyeggyűjtőknek, múzeumoknak és más érdeklődőknek, hogy már az általános eladás előtt beszerezhessék azokat. A rendelkezés az akkor még fiatal filatélia hivatalos megbecsülését jelentette.

A 20 krajcáros érték kiadására csak 1876-ban került sor, mikorra a megelőző kiadás 15 és 25 krajcáros bélyegei elfogytak. Payer kutatásai szerint a 20 krajcárost bronz színűnek tervezték, de ilyen színű próbanyomatot nem ismerünk, csak barnát (talán ez volt a „bronz" szín!) és szürkét. Végül is ezt az utóbbi színt fogadták el, mint azt a kibocsátó rendelet bizonyítja (PTRT 1876. 13. sz.):

„9833—1876.

Ezévi május 15-étől kezdve huszkrajcáros levéljegyek hozatnak forgalomba. Ezen díjjegyek hamuszínűek, alakra nézve a többiekhez hasonlók...

Budapest, 1876. május 9."

A PTRT 1876. évfolyamának 26. számában megjelent, augusztus 31-én kelt 11 525 sz. rendelet a megelőző kiadás összes értékcikkeit, a 2 krajcáros címszalag kivételével az év december 31-vel bevonta a forgalomból, további felhasználásuk esetén a küldemény büntetőportóval való megterhelését írta elő, a felhasználatlan régi értékcikkek újakra való kicserélésének határidejét pedig 1877. március 31-ben szabta meg.

A réznyomású levélborítékrajzú bélyegek 1900. szeptember 30-ig maradtak forgalomban. Nyomásuk 1897 közepéig folyt s ezidő alatt az egyes értékekből a következő mennyiségek kerültek kiadásra:

AZ ÁLLAMNYOMDÁBAN 1874—1897 KÖZÖTT ELŐÁLLÍTOTT RÉZNYOMÁSÚ LEVÉLBÉLYEGEK KIMUTATÁSA

Év	100-as ívek száma					200-as ívek száma
	2 kr.	3 kr.	5 kr.	10 kr.	20 kr.	Levélbélyeg összesen
1874	?	?	?	?	–	318 852
1875	39 998	30 000	260 010	40 006	–	220 086
1876	70 000	50 018	400 062	40 000	5 000	271 777
1877	39 992	–	280 054	39 982	5 004	208 923
1878	100 012	24 024	300 066	24 084	6 002	253 787
1879	29 996	18 000	299 998	19 996	6 000	250 993
1880	64 012	28 014	420 348	40 090	4 406	280 436
1881	51 952	20 032	–	12 018	–	326 645
1881	51 962	17 998	330 064	22 006	12 004	
1882	92 040	36 000	480 168	65 816	10 008	335 907
1883	90 004	44 004	600 062	36 112	8 010	381 599
1884	62 818	33 298	530 558	62 872	11 748	364 046
1885	98 702	50 948	585 568	66 924	10 120	426 695
1886	104 258	39 162	611 744	66 250	12 726	418 736
1887	112 250	49 598	627 996	89 574	15 446	452 092
1888	120 544	70 986	367 572	76 714	31 088	
1889	142 274	71 950	671 570	67 480	21 226	
1890	123 768	73 154	555 068	65 783	30 540	
1891	121 344	99 988	383 680	79 346	42 156	
1892	138 264	105 592	–	95 604	39 188	
1893	116 920	94 294	–	48 038	21 136	
1894	124 248	119 082	–	94 244	29 088	
1895	166 774	119 962	–	87 142	18 068	
1896	177 730	140 276	–	105 572	28 292	
1897	155 376	155 376	–	81 504	59 022	
Összesen	2 401 238	1 191 756	7 704 588	1 427 157	426 278	4 510.544

A fenti kimutatás dr. Vajda Károlynak az Államnyomda ill. a pénzügyminisztérium azóta elpusztult iratai alapján készült tanulmányából származik. Sajnos a tanulmány maga is elveszett, s az adatokat csak Payer utánközléséből ismerjük, melyet önkényes módosításokkal Bán Willy is átvett Adattárába. A 100-as ívekre vonatkozó, értékenként részletezett adatok az Államnyomda feljegyzéseiből (Payer i.m. 112. l.), a 200-as ívek adatai viszont az Államnyomdának a pénzügyminisztériumba benyújtott évi jelentéseiből (Payer i.m. 118. l.) származnak. A köztük lévő lényegtelen s végeredményben kiegyenlítődő eltéréseket nyilván a kétféle kimutatás elkészítésének különböző időpontjai indokolják. A Payernél két helyen szereplő adatokat a könnyebb egybevetés kedvéért együttesen közöljük. 1888 után az összesítéseket itt azért mellőztük, mert bennük foglaltatnak a könyvnyomású bélyegek is. A kimutatás a következő megszorításokkal és kiegészítésekkel használható:

1. az 1874. évi nyomatoknak csak összesített mennyiségét ismerjük. Payer nem hivatalos adatok alapján közzétett becslése szerint 1874-ben 43 000 ív 2 krajcárost, 20 000 ív 3 krajcárost, 80 000 ív 5 krajcárost és 20 000 ív 10 kraj-

crost nyomtak (100-as ívekről van szó). Ezek a számok azonban nyilván a korábbi kiadás utolsó nyomásaira vonatkoznak, mert 15 és 25 krajcárosok is szerepelnek a kimutatásban (Payer i.m. 112. l.). A hivatalos adatok szerint 1874-ben 637 704 százas ív levélbélyeget nyomtak. Ha az 1875. évi arányokat vesszük tekintetbe és levonjuk az előző kiadás ezévi nyomatait, akkor az egyes értékek valóságos megoszlása kb. úgy alakulna, hogy mintegy 32 000 ív 2 krajcárost, 30 000 ív 3 krajcárost, 357 704 ív 5 krajcárost és 55 000 ív 10 krajcárost nyomtak.

2. Az 5 krajcáros 1891. évi adataiban benne foglaltatik az ez év július 14-e után készült könyvnyomatok ismeretlen száma is.

3. A 2, 3, 10 és 20 krajcáros 1897. évi adataiban benne foglaltatik az év második felében készült ismeretlen mennyiségű könyvnyomat is.

4. Az 1881. évi bélyegek két részben vannak feltüntetve, előbb a vízjel nélküli, majd a vízjeles papíron nyomottak. Az összesítés adatából ez a megkülönböztetés hiányzik.

A NYOMÓLEMEZEK ELŐÁLLÍTÁSA

Az Államnyomda ebben az időben a bélyegelőállításnál a réznyomásra, szakszerűbb kifejezéssel a metszett mélynyomásra volt berendezkedve. Ezzel készült az előző bélyegkiadás, s ezzel készültek ebben az időben az okmánybélyegek és a távirdabélyegek is. A réznyomású bélyegek szépek, de az eljárás körülményes, lassú, ezért drága s emellett nem alkalmas nagy tömegű bélyeg előállítására.

A posta kifogásolta is a bélyegek előállítási árát és hivatkozott a bécsi államnyomda olcsóbb áraira. Az Államnyomda válaszában kifejti: „A postai értékcikk nem afféle közönséges nyomtatvány, melyeket tömöntvényekről, nedvesített papírra, lágy sajtolással szokás és csekély selejtezés mellett lehet eszközölni, hanem olyan műnyomdai termék, melynek szabatos kivitelezésére külön gond és figyelem szükségeltetvén, az előállítás sok időt és költséget emészt fel. Ezek kinyomására nem lehet betűanyagból öntött lemezeket használni, hanem a szükséges rézlemezeket galván úton kell (tehát amazoknál tízszeresen drágábban lehet) előállítani. A nyomás *száraz papiroson*, kemény sajtolás mellett történvén, a galvánlemezeket minduntalan újítani szükséges." A válasz a továbbiakban rámutat arra, hogy az osztrák bélyegek könyvnyomással készülnek és ezért olcsóbb az előállításuk. A Magyar Államnyomda azonban egyelőre nem tud áttérni a könyvnyomásra, mert akkor a réznyomó részleg kihasználatlan maradna, ami az általános költségeket emelné.

A réznyomáshoz szükséges mélyképű nyomólemezek elkészítése a próbanyomatok IV. típusánál ismertetett 2, 3, 5, 10 és 20 krajcáros másodlagos anyaminták alapján történt. Mint azt Payer részletesen leírja, az értékszámmal ellátott mélyképű anyamintát viaszba nyomták, az így keletkezett lenyomatot grafitporral beszórták, és galván eljárással egy bélyegképes mélylemezt másoltak róla. Az első öt másolatot ötös csíkká forrasztották össze, erről, a fenti módon egy második ötös csíkot másoltak. A kettőből újabb összeforrasztás útján tízes csík keletkezett. Erről két másolatot vettek s így már három tízes csík állt rendelkezésre. Kettőt egymás alá forrasztottak és e

húszas tömböt lemásolták. A két húszas tömböt végül egymással és a fennmaradt tízes csíkkal egybeforrasztva, létrejött az 50 bélyegképet tartalmazó féllemez, ennek lemásolásával és további forrasztással pedig a 100 bélyegképes anyalemez.

Az anyalemez nyomásra alkalmas volt, de mégsem közvetlenül ezzel nyomták a bélyegeket, mert akkor hamar elhasználódott volna s – mint láttuk – elkészítése igen körülményes volt. Hogy az anyalemezeket kímélni lehessen, egyszerű galván eljárással 100-as magaslemezeket, ezekről pedig azonos eljárással mélylemezeket készítettek. Ez utóbbiak voltak a nyomólemezek. Az Államnyomda irataiból kiderül, hogy egy-egy magaslemez élettartama 4–5 év volt, mialatt 150–200 nyomólemezt másoltak egyről-egyről.

Egy-egy nyomólemezről az Államnyomda egykorú tájékoztatása szerint mintegy 10 000 levonatot lehetett készíteni. A fennmaradt adatok szerint (Payer i. m. 118. l.) az Államnyomda galvanoplasztikai műhelye 1874–1887 között 271 százas és 262 kétszázas levélbélyeg-nyomó mélylemezt szállított, ezen idő alatt pedig 8 818 088 százas ív levélbélyeg nyomására került sor. A lemezeket is százas ívekre számolva át, 795 lemezt kapunk, tehát egy lemezzel átlagban nem egészen 11 000 ívet nyomtak, ami megfelel a nyomda említett tájékoztatásának. (A lemezek számáról 1887 után is vannak adataink, de nem világos, hogy ezekben benne foglaltatnak-e vagy sem a könyvnyomású bélyegek lemezei, ezért közlésüktől és elemzésüktől itt eltekintünk.)

1877-ig százas lemezekkel nyomtak. A galvanoplasztikai műhely 1878-ban kezdett kétszázas lemezeket szállítani, melyek két százas lemez összeforrasztásából keletkeztek. A százas vagy kétszázas lemez használatát egyébként elárulják az elcsúszott nyomatok (ld. később). A lemezt a nyomógépbe a keskenyebbik oldalával tették be, a százas lemez esetében fekvő bélyegképekkel. Az elcsúszott nyomásnál a vonalak kettőződése ezért jobb vagy bal felé látszik, míg a kétszázas ívek esetében, mivel ezek keskeny oldala álló bélyegképekkel került a gépbe, fel- vagy lefelé.

448. ábra

Az ívszélekre rendszeres jelzéseket vagy kereteket nem nyomtattak, elvétve azonban minden értéknél és az egész nyomási időszakon keresztül előfordul az íven felül vagy alul a bélyegképhez aránylag közel meghúzott *szegélyvonal* (448. ábra), melynek rendeltetése talán a fogazógép beállításának megkönnyítése volt. A vonalfogazású elfogazott bélyegek közt találunk néha széldarabokat, amelyeket arról lehet felismerni, hogy a bélyegképen túl, oldalt 3, le- vagy felfelé 3,5 mm-nél szélesebb fehér darab látható.

A szakirodalom kimutatta, hogy a 2, 3, 5 és 10 krajcáros értékből 2–2 anyalemez készült és került felhasználásra. A 20 krajcáros értéknek csak egy anyalemezét ismerjük. Az 1874-ben készült anyalemezeknek volt egy közös, eredendő hibája. Már maga az elsődleges anyaminta metszete is igen finom volt, sokkal kevésbé mélyedt be a fémbe, mint a megelőző kiadás esetében. A másolás során azután a metszet vonalai egyes helyeken annyira elsekélyesedtek, hogy a nyomólemezek viszonylag gyorsan elhasználódtak s a bélyegrajz finomabb elemei eltűntek. Ilyenek voltak: elsősorban a háromszögek függőleges vonalkázása (karírozása), azután a keretgyöngyök és az alapvonalkázás a sarkokban, valamint a háromszögek oldalai. Ez utóbbiak, különösen az alsó háromszögeknél, már a próbanyomatokon is szinte láthatatlanok. A legkorábbi igen finom és jó nyomatok után (ezek többnyire 1874 őszén kerültek használatba) hamarosan a fent felsorolt hibákat felmutató nyomatok jelentek meg (449. ábra). A bajon úgy próbáltak segíteni, hogy a nyomólemezeken elmélyítették a keretgyöngyök és sarokháromszögek vonalait, ezzel azonban csak kiemelték a bélyegkép egyéb hibáit (450. ábra). Végül 1875 folyamán javították a 2, 3 és 10 krajcáros anyalemezét magát, a nagy példányszám miatt leginkább elhasznált 5 krajcáros anyalemezt pedig egy másikra cserélték ki.

449. ábra

450. ábra

451. ábra

Az anyalemezek javítása mindenekelőtt a keretgyöngyöket és a sarokháromszögeket érintette. A keretgyöngyöket olyan gondosan javították, hogy a bélyegkép leírásánál említett rajzhibákat is rekonstruálták. Nem így a sarokháromszögeket. Ezeknek oldalvonalait élesen meghúzták a korábbi finom, az alapvonalkázásnál alig vastagabb oldalvonalak mentén (451. ábra). A sarokháromszögek eredeti oldalvonalairól tudni kell, hogy azok az értékszám nélküli elsődleges anyamintáról származnak s ezért minden érték anyalemezén, hacsak utólag nem módosítottak rajtuk, azonosak, éspedig: a két felső és a jobb alsó háromszög vízszintes befogója a felülről, ill. alulról számított 6. alapvonalon van meghúzva (a felső jobb oldali alig észrevehetően befelé emelkedően), míg a bal alsó háromszög vízszintes befogója az alulról számított 5. alapvonalon fekszik. Ez az elrendezés mutatkozik a 2, 3, 5 és 10 krajcáros próbanyomatain és legkorábbi nyomatain. A 2, 3 és 10 krajcáros javított

anyalemezén a háromszögek megerősített oldalvonalai követték az eredeti metszetet, de a nyomólemezeken történt későbbi javítások során már gyakran eltérnek attól. Az 5 krajcáros II. anyalemezéhez a másodlagos anyamintán magán javították a háromszögek oldalvonalait, éspedig sietős munkával, mert ezek nemcsak eltérnek az eredetiektől, hanem rajzhibákat is mutatnak fel. A bal felső háromszög átfogója alsó harmadán kettős vonalú, a tévesen húzott és félbehagyott külső vonal kifelé hajlik. A bal alsó háromszög vízszintes befogója ugyan, mint az eredeti metszeten, az alulról számított 5. alapvonalon fekszik, de az átfogó csak a 6. alapvonalig van meghúzva, így a háromszög jobboldalon nyitott. Végül a jobb alsó háromszög vízszintes befogója kevéssé van meghúzva, alig látszik (452. ábra). A II. anyalemezt, mely ezeket a sajátosságokat mutatja, 1875-től végig használták az 5 krajcáros nyomólemezeinek készítéséhez.

452. ábra. Az 5 krajcáros II. anyalemeze

Ezzel szemben a 2, 3 és 10 krajcáros I. javított anyalemezeit 1890-ben újakra cserélték ki. Mindhárom érték II. anyalemezét az elsődleges anyaminta felhasználásával újonnan állították össze. Ezt bizonyítja a sarokháromszögek fentebb leírt eredeti, javítás nélküli alakja. Különösen az alsó sarokháromszögek oldalvonalai elmosódottak mindhárom értéknél, akárcsak a próbanyomatokon, míg a felső háromszögeknek függőleges befogója, valamint átfogóik alsó harmada viszonylag élesen van meghúzva (453. ábra). Az elsődleges anyamintához való visszanyúlást mutatja az is, hogy az anyalemez összeállítása során egészen más jellegzetes hibák keletkeztek, mint a megfelelő érték I. anyalemezén.

A 20 krajcáros egyetlen használatba került anyalemeze a többieknél később, 1876-ban készült, s ehhez képest már a másodlagos anyaminta is számos sajátosságot mutat fel. A levélboríték keresztvonalai — az elsődleges anyamintának megfelelően — fenn alig ívelnek, az értékszám 4,5 mm magas, és a levélboríték jobbra és balra erős árnyékolással válik el a koszorútól.

A sarokháromszögeket is már a másodlagos anyamintán javították; megerősített oldalvonalaik az eredetiekhez képest kissé eltolódtak. A felső bal háromszög vízszintes befogója a 6 – 7. alapvonal közt, a jobb oldalié a 6. alapvonalon, a bal alsóé az 5 – 6. alapvonal közt, a jobb alsóé pedig a 6. alapvonal alatt fekszik.

453. ábra

TÍPUSOK, ALTÍPUSOK, VÁLTOZATOK

Egy-egy anyalemez bélyegképei a közös sajátságok mellett számos egyedi vonást mutatnak fel, amelyek hibásodásokból keletkeztek. A hibák részben úgy jöttek létre, hogy a viaszmintát bevonó grafitpor folytonossága parányi pontokon megszakadt s a galvanizálás során a rézlemezben lyukacska maradt ki, részben pedig úgy, hogy a már kész galvánlemez viszonylag puha rézanyaga a munka során megsérült, pl. a forrasztások lecsiszolásakor ráhullott fémforgácstól vagy a vésnökök szerszámaitól. Ezek a lyukak és sérülések színes pontocskák, foltok, vonások formájában nyomódtak le a papirosra. Ritkábban fordulnak elő a bélyegeken fehér foltok, kisebb-nagyobb folytonossági hiányok a rajzban; ezek a metszet elsekélyesedéséből vagy eltömődéséből származnak.

Mint láttuk, az anyalemez több szakaszban készült. Minél korábbi szakaszban jött létre egy hibásodás, annál több bélyegen ismétlődik meg. Az első ötös csík valamelyik bélyegképén keletkezett hiba átkerült a második ötös csík megfelelő bélyeghelyére, a két ötös csíkból összeforrasztott tízes csíkról pedig a többi tízes csíkra, ill. a húszas tömbre, majd az elsőről a második 50-es féllemezre is. Ilyen esetben a százas lemezen két függőleges oszlopban 10 – 10 bélyegen ismétlődik ugyanaz a hiba. Ha a hiba csak a második ötös csík egyik bélyegképén jött létre, úgy a lemezen egy tízes oszlopon található az meg. A tízes csíkok és a húszas tömb másolása során történt sérülések nyomai hatszor, négyszer vagy kétszer fordulnak elő a százas íven. A húszas hibaismétlődést *főtípusnak*, a tízest *altípusnak*, a hatost és azon alulit pedig *változatnak* nevezzük. Gyakran előfordul, hogy az első ötös csík hibájához a másodikon egy másik is járul; így két hibás bélyegkép első hibája a főtípust, második hibája az altípust képviseli. Megtörtént néha az is, hogy egy-egy hiba az átmásolás során eltörlődött és nem másolódott tovább, keletkeztek viszont a végső másolási szakaszokban egy bélyegképre jellemző egyedi hibák is.

A szóban forgó hibák a főtípusok, altípusok, változatok és egyedi sajátosságok ismérveit adják. Az alábbiakban a korábbi kutatásokat a Bélyegmúzeum

anyagából kiegészítve mutatjuk be az anyalemezeket. A fő- és altípusokat nagybetűkkel, mégpedig a bal és jobb oldali ötös csík bélyeghelyeinek sorrendjében A, B, C, D, E-vel, a változatokat pedig számokkal, ha pedig főismérv nélküli bélyeghelyen vannak, az oszlopnak megfelelő kisbetűvel jelöljük. Alapul Vasváry összeállítását vettük, Biró Marcellnek (id. cikkében) valamint e sorok írójának módosító adataira zárójelben hívjuk fel a figyelmet.

2 KRAJCÁR I. ANYALEMEZ

FŐTÍPUSOK

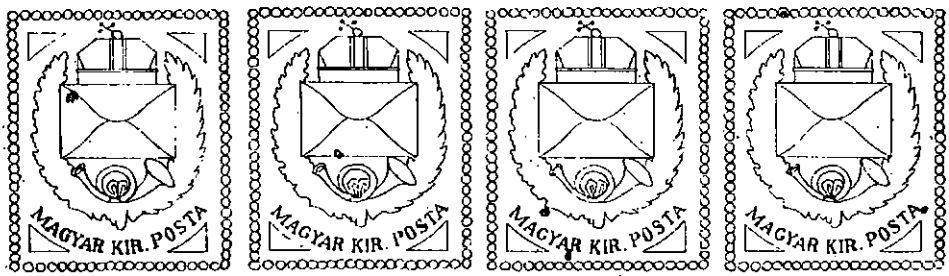

B C D E

VÁLTOZATOK

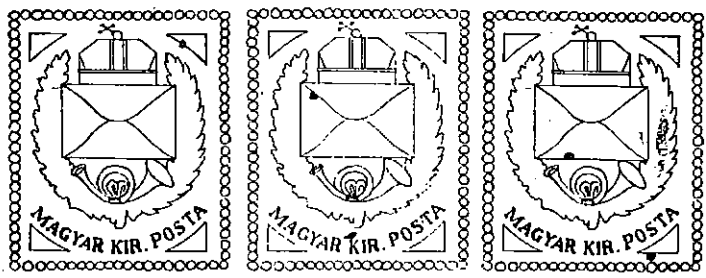

B_1 C_1

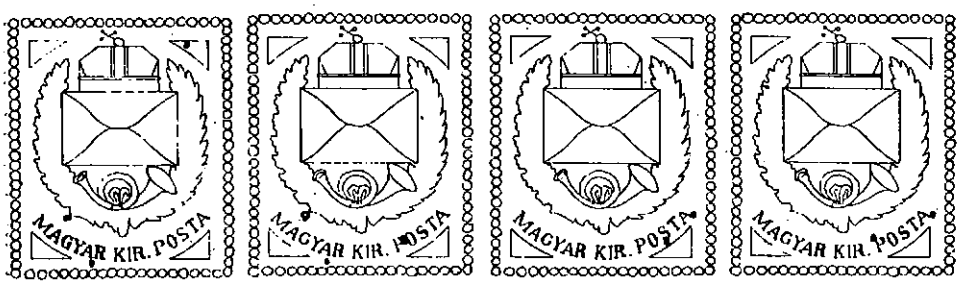

D_1 D_2 E_1 E_2

1.		B	C	D	E		B	C	D	E	I. húszas tömb
2.		B	C	D	E		B	C	D	E	
3.	a_1	B	C	D_1	E		B	C	D	E	II. húszas tömb
4.		B	C_1	D_2	E_1		B_1	C	D	E_2	
5.		B	C	D	E		B	C	D	E	egyedülálló tízes csík

Bal A oszlopnak nincs közös ismérve

a_1 folt a jobb oldali felső háromszög átfogóján

B kis folt a levélboríték keresztvonalán a felső bal sarokban

C apró folt a levélboríték alján az értékszámtól balra

C_1 foltocska vagy folytonossági hiány az alsó jobb oldali háromszög bal oldali csúcsánál (Biró)

D kis pont az AR betűk alatt és folt az AG betűk felett a koszorú közelében

D_1 folt a jobb oldali felső háromszög felső befogója alatt balra

D_2 folt a PO betűk közt

E apró folt az utolsó A betű jobb talpánál

E_1 folt az S betű alatt

Jobb A oszlopnak nincs közös ismérve

B mint bal oldalon

B_1 kis pont a K betű egyenes szára felett

C mint bal oldalon

D mint bal oldalon

E mint bal oldalon

E_2 folt a P betű felett

Az anyalemez összeállításának sorrendje a következőképpen rekonstruálható: az eredeti ötös csík lehet az 1., 2. és 5. tízes csík bármelyik ötös csíkja, mivel ezek között semmiféle észrevehető különbség nincsen. A két húszas tömböt az 1. és 2., ill. a 3. és 4. tízes csíkok alkotják. Az eredeti húszas tömb csak az 1. és 2. tízes csík összeforrasztásából jöhetett létre, mivel a 3. és 4. tízes csíkból formált húszas tömb két sorában 7 egyedi hiba is van, amelyek nyilván a hibátlan eredeti húszas tömbről való másolás során keletkeztek. A fentiek alapján az anyalemez első ötvenes tömbje úgy jött létre, hogy először az 1., 2. vagy 5. tízes csíkot állították össze (ezek egymásról készültek, de hogy melyik előbb, nem tudhatni), majd az 1. és 2. tízes csíkot húszas tömbbé forrasztották össze és erről másolták a 3. és 4. tízes csíkból álló második húszas tömböt. Az anyalemez első ötvenes tömbjében felül az első húszas tömb, közé-

pen a második húszas tömb, alul pedig az egyedül álló tízes csík van. A második ötvenes tömb teljesen megfelel az elsőnek.

A 2 krajcáros érték I. anyalemezével nyomott bélyegek közt tehát 5 főtípus van (ABCDE, az A ismérv nélkül!), melyek mindegyikéből 20 – 20 darab található az íven. Tízes altípus nincs, minthogy a jobb és bal oldali ötös csíkok altípusai, megfelelvén egymásnak, főtípusokat alkotnak. Az A, B és C főtípusoknak 1 – 1, a D és E főtípusoknak 2 – 2 változata van. A főtípusok és változataik összesen 12 bélyegből állíthatók össze, amelyekből 5 főtípus és 7 változat.

2 KRAJCÁR II. ANYALEMEZ

FŐTÍPUS

A, C, D

ALTÍPUS

A_3

VÁLTOZATOK

A_1

A_2

1.	A	.	C = A	D = A	.	A_3	.	C = A	D = A	.	I. húszas tömb
2.	A		C = A	D = A		A_3		C = A	D = A		
3.	A_1		C = A	D = A_2		A_3		C = A	D = A		II. húszas tömb
4.	A		C = A	D = A		A_3		C = A	D = A		
5.	A		C = A	D = A		A_3		C = A	D = A		egyedülálló tízes csík

Bal A pontocska az S betű alatt

A_1 folt az IR betűk alatt

C = A mint A
D = A mint A

D = A_2 pontocska a T betű felett

Jobb A_3 mint A és foltocska az R és K betű között.

Az anyalemez összeállításának sorrendje első látásra megállapítható, amennyiben a két húszas tömb alatt foglal helyet az egyedül álló tízes csík. A 3. tízes csík egyedi hibái elárulják, hogy ez a második húszas tömb első sora. Az eredeti ötös csík a bal 1, 2, 5. közül, az eredeti tízes csík az 1, 2, 5. közül bármelyik lehet. A második ötvenes tömb teljesen megfelel az elsőnek.

A 2 krajcáros érték II. anyalemezével nyomott bélyegek közt tehát 2 főtípusú (A ismérvű és ismérv nélküli), 1 altípusú (A_3 ismérvű) és 2 változat (A_1 és A_2), összesen 5 féle bélyeg található.

3 KRAJCÁR I. ANYALEMEZ

FŐTÍPUSOK

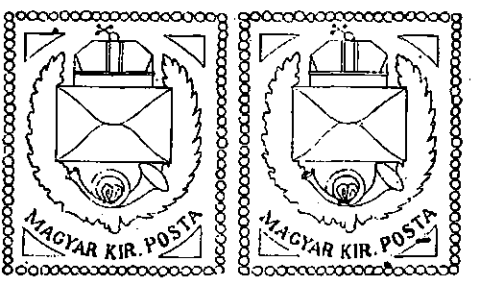

C D

ALTÍPUSOK

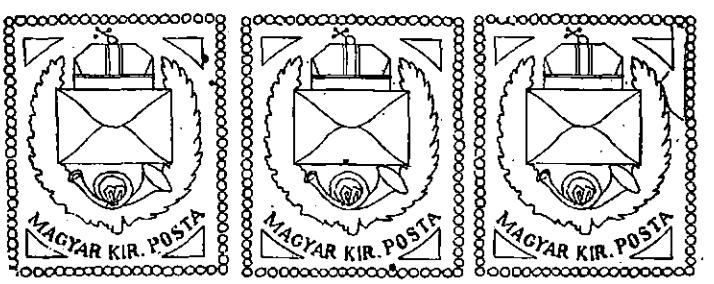

A D_1 B

VÁLTOZATOK

a_1

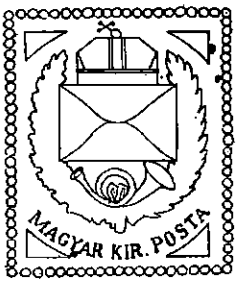

A_1

b_1

b_2

b_3

b_4

C_1

E_1

E_2

1.	.	.	C	D	E	A	b_3	C	D_1		II. húszas tömb
2.	a_1	b_1	C	D	E_{1+2}	A	b_4	C_1	D_1		
3.			C	D	E	A	b_3	C	D_1		I. húszas tömb
4.		b_2	C	D	E_1	A_1	b_4	C	D_1		
5.			C	D	E_1	A		C	D_1		egyedülálló tízes csík

Bal A oszlopnak nincs közös ismérve

a_1 pont az I betű felett

B oszlopnak nincs közös ismérve

b_1 folt a bal oldali alsó háromszög átfogóján az A betű alatt

b_2 folt a P betű alatt a háromszög csúcsán

C pont a bal oldali felső háromszög felett az 5. és 6. gyöngy alatt

D pont a jobb oldali alsó háromszög alatt a 7. gyöngyön és hosszúkás festékfolt a jobb oldali alsó háromszögben

E fehér folt a koszorú jobb oldalán a 7—12. gyöngyök mentén

E_1 a fent leírt fehér folt területén keletkezett festékfolt a 8. gyönggyel szemben

E_2 pont a bal oldali alsó háromszög alsó befogó vonalának közepén (Biró)

Jobb A két folt a jobb oldali felső háromszög függőleges befogója mellett az 5. és 8. gyönggyel szemben

A_1 folt az YA betűk alatt a háromszög átfogóján (Biró)

B oszlopnak nincs közös ismérve

b_3 folt a második R betű alatt (Biró ill. 1. csíkban Makkai)

b_4 pont a jobb oldali felső háromszög közepén

C mint bal oldalon

C_1 pont az R és K betűk között fenn (Biró)

D_1 pont a jobb oldali alsó háromszög alatt a 7. gyöngyön és kis pont a levélboríték alján az értékszám alatt (Makkai)

E oszlopnak jobb oldalon nincs közös ismérve

Az anyalemez összeállításának sorrendjét kissé körülményesen, de nyomon lehet követni a hibákból. Az eredeti ötös csík a 3. tízes csík bal oldala, mert ezen két hibátlan klisé található, míg a jobb oldalon csak egy. A 3. tízes csíkról másolták az 5. tízes csíkot, ezen jelent meg először a kopásban a színes folt (E_1), viszont eltűnt a b_3 hiba. Az 5. tízes csíkról másolták a 4. tízes csíkot, amelyen három hiba keletkezett eddig hibátlan helyeken (b_2, A_2, b_4). Az így elkészült három tízes csík közül húszas tömbbé forrasztották össze a 3. és 4. tízes csíkot, erről másolták az 1. és 2. tízes csíkból álló második húszas tömböt, melynek alsó sorában a 4. tízes csík két hibája (b_2 és A_2) eltörlődött ugyan és új hibák keletkeztek (a_1, b_1, E_2, C_1), de a 2. és 4. tízes csíkok összefüggése a csak rajtuk található közös b_4 hibából nyilvánvaló. Míg tehát a 2 krajcáros érték lemezeinél nem volt megállapítható, hogy a három első tízes csík milyen sorrendben készült (az elsőről másolták-e a másodikat és a harmadikat, vagy az elsőről a másodikat s erről a harmadikat), addig a 3 krajcáros érték esetében nem lehet kétséges, hogy az első tízes csíkról csak egy másolat készült és arról másolták a harmadikat. Az első ötvenes tömbön felül a második, középen az

első húszas tömb, alul pedig az egyedülálló tízes csík helyezkedik el, másként, mint a 2 krajcáros érték két anyalemezén. Az első ötvenes tömbnek teljesen megfelel a második.

A 3 krajcáros érték I. anyalemezéről készült bélyegek ezek szerint igen változatosak. A három közös ismérv nélküli oszlopot leszámítva (melyeken három kettes – a_1, b_{12} – és két négyes – b_{34} – változat van), főtípust alkot a C ívenként 20 bélyeggel (ezekből kettő a C_1 változat) és a D ívenként 20 bélyeggel (ezekből 10 a D_1 altípushoz tartozik). Tízes altípus még kettő van, az E (E_1 hatos, ezen belül E_{1+2} kettes változatokkal) és az A (A_1 kettes változattal). Összesen 15 féle bélyeg készült tehát erről az anyalemezről.

3 KRAJCÁR II. ANYALEMEZ

FŐTÍPUS

D

VÁLTOZATOK

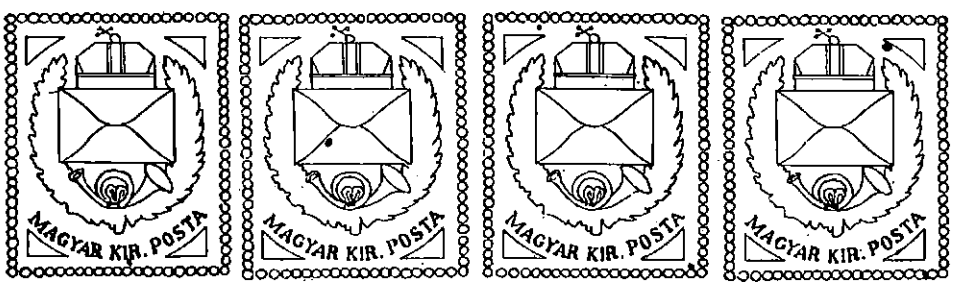

a_1 c_1 c_2 e_1

1.	a_1	.	.	D	.	.	.	.	D		húszas tömb
2.				D				c_1	D		
3.				D				c_2	D		egyedülálló tízes csík
4.	a_1			D					D		húszas tömb
5.				D					D	e_1	

Bal A oszlopon nincs közös ismérv

a_1 pont az IR betűk alatt

BC oszlopokon nincs közös ismérv

D pont a jobb oldali alsó háromszög alatt az 5—6. gyöngyök között

Jobb ABC oszlopoknak nincs közös ismérve

c_1 folt az értékszám előtt a boríték keresztvonala alatt

c_2 folt a jobb alsó 2. keretgyöngyön és pont a bal oldali felső háromszög felett a 6. keretgyöngy alatt

D mint jobb oldalon

e_1 folt a jobb oldali felső háromszög felső hegyes csúcsa alatt

Az anyalemez összeállításának sorrendjéről többet nem lehet mondani, minthogy a két húszas tömb az 1—2. és a 4—5. tízes csíkból áll, következőleg az egyedülálló 3. tízes csík a három első másolat egyike. A másik kettő az 1. és 2. vagy a 4. és 5. Az eredeti tízes csík a 2., 3. és 5. közül bármelyik lehet. Az ötvenes tömb összeállítása (középen az egyedülálló tízes csík) különbözik a 2 krajcáros érték két anyalemezének és a 3 krajcáros érték I. anyalemezének összeállításától. A második ötvenes tömb teljesen megfelel az elsőnek.

A 3 krajcáros érték II. anyalemezéről a fentiek értelmében 6 féle bélyeg készült; a közös ismérv nélküli, a D főtípus (ez utóbbi ívenként 20 bélyeg) és az a_1 négyes, valamint a c_1, c_2 és e_1 kettes változatok.

5 KRAJCÁR I. ANYALEMEZ

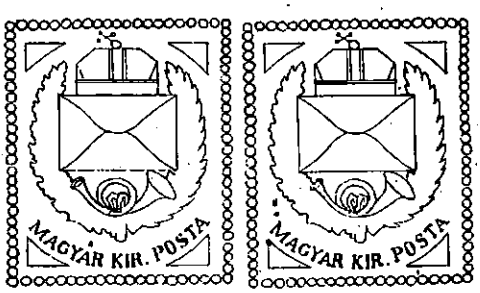

x y

Mint láttuk, az 5 krajcáros érték I. anyalemeze csak igen rövid ideig volt használatban, azután a róla készült nyomólemezekkel együtt eltűnt. A bélyegek viszonylagos ritkasága miatt kevés hosszabb csík és nagyobb tömb maradt fenn s így eddig nem történhetett kísérlet az anyalemezrekonstrukcióra. Az I. anyalemez nyomólemezeivel nyomott bélyegeken számos ismertetőjel található, de többnyire nem állapítható meg, hogy ezek az anyalemezről származnak-e vagy pedig a nyomólemezeken keletkezett hibák. Gyakori előfordulásuk miatt 2 ismérvről tételezhetjük fel, hogy az anyalemez egy-egy bélyegoszlopának ismérvei. Mivel az anyalemezen való elhelyezkedésüket nem ismerjük, jelöljük a két ismérvet x és y-nal.

x pont az AR betűk közt fenn,

y pont a bal oldali alsó háromszög felső csúcsában és két pont az M betű felett.

Különösen gyakran találkozunk az x ismérvet viselő bélyegekkel, úgy hogy Vasváry véleménye szerint ez az ismérv valószínűleg két bélyegoszlopon is szerepel. Mivel ismerünk négyes csíkot, melynek első tagja, és párt, amelynek második tagja x, két bélyegoszlop esetén csak a 2. és 6. oszlopról lehet szó, ha azonban csak egy oszlopot tételezünk fel, akkor a 2., 3., 4. és 5. oszlop bármelyike számításba jöhet. A kérdést nagyobb számú csík és tömb vizsgálata alapján lehetne csak eldönteni.

5 KRAJCÁR II. ANYALEMEZ

FŐTÍPUSOK

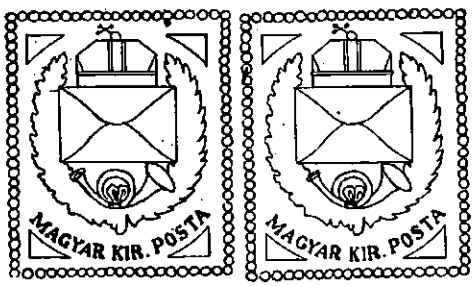

B C

ALTÍPUSOK

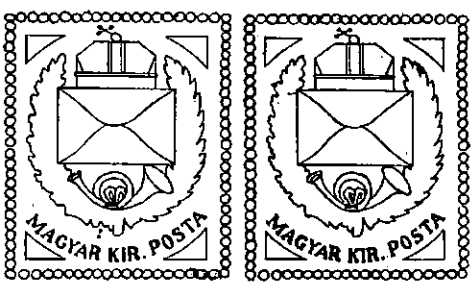

A E

VÁLTOZATOK

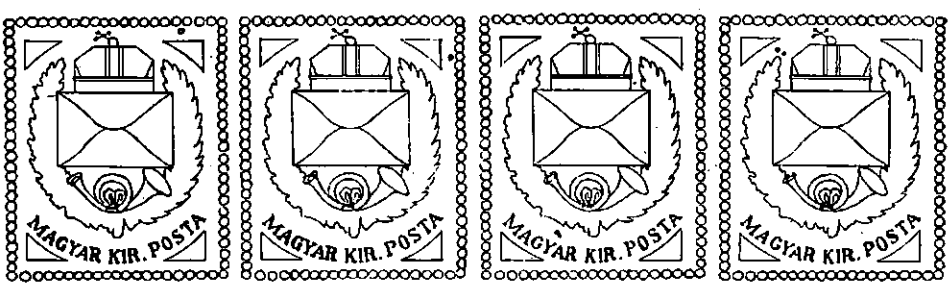

a_1 a_2 a_3 a_4

A_1

A_2

B_1

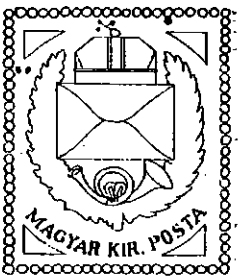

B_2

B_3

B_4

B_5

C_1

C_2

C_3

C_4

d_1

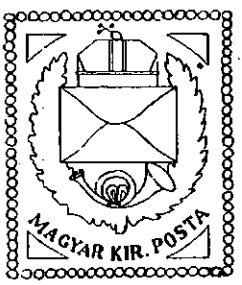

d_2

d_3

d_4

d_5

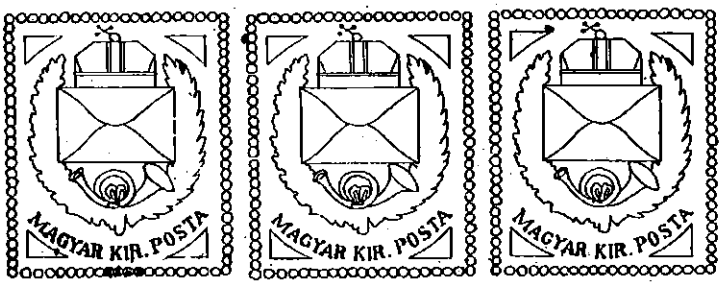

E_1 E_2 E_3

1.	a_1	B	C	.	E	A	B	C	.	.	I. húszas tömb
2.	a_2	B_1	C_1	d_1	E_1	A_1	B_4	C_3	d_3		
3.	a_3	B_2	C_2	d_2	E_2	A_2	B_5	C	d_4		egyedülálló tízes csík
4.	a_4	B_3	C		E_3	A	B	C_4	d_5		II. húszas tömb
5.	a_5	B_1	C_1		E	A	B	C			

Bal A oszlopnak nincs közös ismérve

a_1 pont (később javított fehér foltocska) a jobb felső háromszög felett a 4 – 5. gyöngy között (Biró)

a_2 pont a jobb oldali felső háromszögtől jobbra az 5. gyönggyel szemben, a felső ötvenes tömbön a 41. bélyegen a két alsó háromszög vízszintes befogója és alatta a gyöngysor javítva

a_3 ékezetszerű folt az YA betűk felett a koszorú szegélyén

a_4 két pont a koszorú bal csúcsán

B pont a jobb oldali felső háromszög felett a 6. gyöngynél

B_1 folt a jobb oldali felső háromszög alsó csúcsával szemben a koszorú kiugró levelén (Biró)

B_2 két pont a bal oldali felső háromszög alsó csúcsa alatt a 6 – 7. gyönggyel szemben

B_3 kettős kis fehér folt a bal oldali felső háromszög derékszögű csúcsán, a felső ötvenes féllemezen javítva

C a bal oldali gyöngysor felülről 6. és 7. gyöngyét függőlegesen metsző vonalka

C_1 pont a bal oldali felső háromszög alsó csúcsánál

C_2 hiányjelszerű vonás az IR betűk után, két pont az O betű alatt

D oszlopnak nincs közös ismérve

d_1 pont a jobb oldali gyöngysoron kívül alulról a 6 – 7. gyöngy között (Biró)

d_2 pont a jobb oldali felső háromszög alsó csúcsától balra

E folt a koszorú jobb oldali felső 2. és 3. levele között

E_1 pont az Y betű alatt a háromszög átfogóján; az alsó gyöngysor 11–14. gyöngyei javítva

E_2 folt a bal oldali gyöngysor felülről számított 3. gyöngyén kívül

E_3 vonás a korona függőleges pántjának bal oldalán és pont a bal oldali felső háromszög jobb oldali csúcsán

Jobb A két kis pont az első R betű felett a koszorú szalagja mellett (Makkai, csak második csíkon Biró)

A_1 pont az alsó gyöngysor 8. és 9. gyöngye között (Makkai)

A_2 kis folt a jobb oldali felső háromszög alsó csúcsán, a vízszintes befogó jobb fele hiányzik, ez a hiba a felső ötvenes tömbön javítva

B mint bal oldalon

B_4 folt a bal oldali alsó háromszög függőleges befogóján

B_5 folt a P betű alatt

C mint bal oldalon

C_3 pont a jobb oldali alsó háromszög derékszögű csúcsától jobbra

C_4 folt a koszorú jobb oldali csúcsa felett

D oszlopnak nincs közös ismérve

d_3 folt az Y betű egyenes szárán, és folt a jobb oldali alsó háromszögben (Makkai, Bírónál tévesen helyezve), később egyes nyomólemezeken javítva

d_4 kis pont a jobb oldali felső háromszög alsó csúcsától jobbra (Makkai)

d_5 pont a korona bal oldali szélső oromdiszén (Biró), a felső gyöngysor 4. gyöngye sérült

E oszlopnak nincs közös ismérve

Az anyalemez összeállításának sorrendjét a sok ismérv segítségével pontosan rekonstruálni lehet. Az eredeti ötös csíknak az 1. tízes csík jobb oldala látszik, mivel ezen van a legkevesebb hiba. Az első tízes csík az 1-es, erről készült (9 új hibával!) a 2-es. A 3. tízes csík csak az 1-ről készülhetett, mivel 8 új hibája közül egyik sem egyezik a 2. tízes csík hibáival. Az 1. és 2. tízes csík összeforrasztásából keletkezett húszas tömbről másolták a 4. és 5. tízes csíkból álló második húszas tömböt, melyen az 1. tízes csíkhoz képest 3 új hiba jött létre, a 2. tízes csíkhoz képest viszont 5 hiba kiküszöbölődött. Ennél az értéknél tehát kétségkívül megállapítható, hogy az 1. tízes csíkról készült mind a 2., mind a 3. csík, nem úgy mint a 3 krajcáros I. anyalemezénél, ahol az elsőről a másodikat, a másodikról pedig a harmadikat másolták. Az ötvenes tömbön felül az első, alul a második húszas tömb, középen pedig az egyedülálló tízes csík helyezkedik el. A felső ötvenes tömbön B_3, d_2, a_2 és A_2 javítva, egyébként teljesen megfelel az alsónak.

Az 5 krajcáros érték II. anyalemezéről igen sokféle bélyeg készült. Húszas főtípus kettő van, a B és a C, a $B_{1,2,3,4,5}$ és $C_{1,2,3,4}$, azaz 8 változattal, ezek közül a B_1 és a C_1 négyes, a többi kettes változat. Tízes altípust alkot az A két kettes változattal ($A_{1,2}$) és az E három kettes változattal ($E_{1,2,3}$). Ezeken kívül van még egy négyes (a_2) és nyolc kettes ($a_{1,3,4}$ és $d_{1,2,3,4,5}$) változat, összesen tehát, az ismérv nélkülivel együtt, 28 különböző bélyeg.

10 KRAJCÁR 1. ANYALEMEZ

FŐTÍPUSOK

B

C

D

E

ALTÍPUSOK

B_1

E_1

VÁLTOZATOK

a_1

a_2

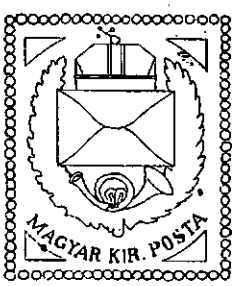

B_1

B_{2+3}

B_{2+4}

C_1

C_{1+3}

C_2

D_1 D_2 D_3

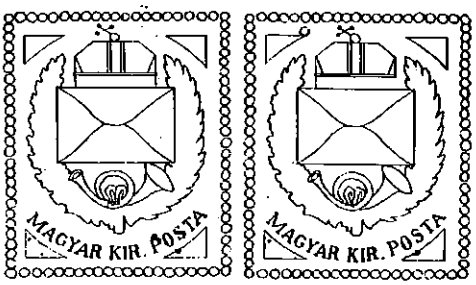

E_{1+3} E_{1+3}

1.		B	C_1	D	E_1	.	B_{2+3}	C_{1+3}	D	E	II. húszas tömb
2.	a_1	B_1	C_2	D	E_{1+2}		B_2	C	D_2	E	
3.		B	C_1	D	E_1	a_2	B_{2+3}	C_{1+3}	D	E	I. húszas tömb
4.	a_1	B_1	C	D_1	E_1		B_2	C	D_3	E	
5.		B_1	C_1	D	E_{1+3}		B_{2+4}	C_1	D	E	egyedülálló tízes csík

Bal A oszlopnak nincs közös ismérve

a_1 folt a felső gyöngykeret utolsó előtti gyöngyén alul

B folt a bal oldali alsó háromszög átfogójának közepén, pont az utolsó A betű felett az alulról számított 9. gyönggyel szemben (későbbi nyomatokon retusálva), rajzhiányból eredő fehér folt a felső jobb sarokban és a koszorú jobb oldali szegélyén fent

B_1 anyalemez javítás a jobb oldali felső háromszög átfogójával szemben

C folt a bal oldali alsó háromszögben, kis pont az értékszám 0 jelének közepén

C_1 kis pont a levélboríték bal szélétől kissé jobbra, középen (Biró)
C_2 folt a jobb oldali felső háromszög alsó csúcsán (Biró)

D kis fehér folt a bal oldali felső háromszög jobb oldali csúcsán (Makkai)

D_1 kis függőleges vonás a bal oldali felső háromszög felső befogója alatt

E kis pont a bal oldali alsó háromszögben az alulról számított 4—5. gyöngyök magasságában

E_1 pont a jobb oldali alsó háromszög átfogóján (ez utóbbit Biró tévesen csak a 3. és 8. helyre teszi)
E_2 folt a P betűn, fenn
E_3 fehér folt a bal oldali felső háromszög jobb csúcsánál, a felső ötvenes tömbön javítva

Jobb A oszlopnak nincs közös ismérve

a_2 kis megszakadás az alapvonalazásban a felső gyöngysor 3—4. gyöngye közt, a felső ötvenes tömbön javítva

B mint bal oldalon

B_2 pont (később néha javítás nyoma) a koszorú egyik jobb oldali levele felett a felülről számított 7 gyöngy magasságában
B_3 pont a második R betű felett
B_4 kis pont a felső gyöngykeret 5. gyöngyén, alul

C mint bal oldalon

C_3 pont az Y betű alatt

D mint bal oldalon

D_2 folt a koszorú jobb oldali csúcsán (Biró)
D_3 kis pont a levélboríték bal felső sarkában a keresztvonal alatt (Biró)

E mint bal oldalon.

Az anyalemez összeállításának sorrendje a hibákból jól rekonstruálható. Az eredeti ötös csíknak az 1., a 3. vagy az 5. tízes csík bal oldala látszik; mint alább látni fogjuk, valószínűleg a 3. volt az. Az 1. nem lehet az eredeti tízes csík, mert ez a 2-sel alkot egy húszas tömböt, márpedig a 2. nem lehetett a második húszas tömb (3—4.) alsó (4.) tízes csíkjának az eredetije, mivel utóbbinak E oszlopában az 1., 3. és 5. tízes csíknak megfelelő ismérv van, mely csak a 2-es csíkon változik meg ill. bővül egy újabbal, ez tehát legutolsónak készült. A fenti meggondolás alapján abból kell kiindulnunk, hogy az eredeti tízes csík a 3. volt, erről másolták az 5-öst, melyen a bal B oszlopban a jobb oldali felső háromszög alatt ekkor keletkezett hibát azonnal javították. A másolás során változást szenvedett a jobb oldali B és C oszlop is. Az 5. tízes csíkról készült a 4. tízes csík, amelyre átkerült a bal oldali B oszlopon történt javítás, de változást szenvedett mindkét D oszlop, valamint a bal oldali A és a jobb oldali B is. (A 3. és 5. tízes csíkon 7 azonos és 5 különböző, a 3. és 4. tízes csíkon 3 azonos és 7 különböző, a 4. és 5. tízes csíkon pedig 4 azonos és 7 különböző ismérv van, legközelebb állnak tehát egymáshoz a 3. és az 5., legtávolabb egymástól a 3. és a 4., ami szintén a $3 \rightarrow 5 \rightarrow 4$ másolási sorrendet igazolja.) Az anyalemez összeállításának további menete ezek után már világos: a 3. és

4. (tehát az elsőnek és harmadiknak készült) tízes csíkot húszas tömbbé forrasztották össze s erről másolták az 1+2. tízes csíkból álló második húszas tömböt, melynek alsó (2.) tízes csíkján a 4-eshez képest 3 változás keletkezett a két D és a bal oldali E oszlopban. Az első három tízes csík ezek szerint ennél az értéknél is úgy készült, mint a 3 krajcáros I. anyalemezénél, az első tízes csíkról csak egy másolatot vettek s erről másolták a harmadikat. Az ötvenes tömb összeállítása is a 3 krajcáros I. anyalemezéhez hasonlít, amennyiben felül van egymás alatt a két húszas tömb (mégpedig az elkészüléshez képest fordított sorrendben, előbb a második, azután az első) és alul az egyedülálló tízes csík. A második ötvenes tömb teljesen megfelel az elsőnek, mindössze E_{1+3} és a_2 a felső tömbön javítva van.

A 10 krajcáros érték I. anyalemezéről készült bélyegek között ugyanúgy 5 húszas főtípust lehet megkülönböztetni, mint a 2 krajcárosénál, éspedig az ismérv nélküli A, valamint a sajátos ismérvvel bíró B, C, D és E főtípusokat. Az E főtípus az 1. változat révén két tízes altípusra válik szét, ezen belül két kettes változat az E_{1+2} és E_{1+3}. Ugyanígy egy tízes altípusa van a B-nek a 2. változat révén, továbbá egy hatos (B_1), egy négyes (B_{2+3}) és egy kettes (B_{2+4}). Végül egy tizenkettes (C_1), egy négyes (C_{1+3}) és egy kettes (C_2) változata van a C-nek, három kettes változata ($D_{1,2,3}$) a D-nek s egy négyes (a_1) és egy kettes (a_2) változata az ismérv nélkülinek. Mindez összesen 20 féle bélyeget jelent.

10 KRAJCÁR II. ANYALEMEZ

Az anyalemez nem maradt fenn és teljes bélyegív sem ismeretes, így a rekonstrukció még várat magára, bár a bélyegek viszonylag nagy száma miatt könnyebben elvégezhető, mint az 5 krajcáros I. anyalemeze esetében. A gyako-

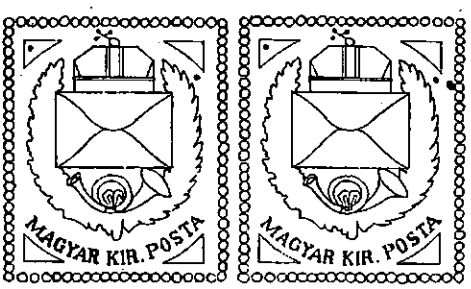

x y

riságból következtetve két ismérvet tekinthetünk egy vagy két teljes oszlop ismertetőjelének. Nem ismerve elhelyezkedésüket a lemezen, x és y betűkkel jelöljük ezeket.

x egy-egy színes pont a bal oldali felső háromszögben ill. a jobb oldali felső háromszög alsó csúcsánál balra

y az x ismérvhez társulva: erős színes pont a jobb oldali gyöngykeret 7. gyöngyétől balra.

A két ismérv kapcsolata arra enged következtetni, hogy a 10 krajcáros II. anyalemezén legalább két x típusú oszlopa volt, melyek közül az egyik az x+y altípust képviseli.

20 KRAJCÁR ANYALEMEZE

FŐTÍPUS

D

ALTÍPUSOK

B

C

VÁLTOZATOK

a_1

a_2

C_1

e_1

1.				D			B	C	D		egyedülálló tízes csík
2.				D	e_1	a_2	B	C	D		I. húszas tömb
3.				D			B	C_1	D		
4.				D	e_1	a_2	B	C	D		II. húszas tömb
5.	a_1			D			B	C_1	D		

Bal A oszlopnak nincs közös ismertetőjele

a_1 két kis pont a jobb oldali felső háromszögben

B oszlopnak nincs közös ismertetőjele
C oszlopnak nincs közös ismertetőjele
D kis pont az értékszám 0 jelében a boríték keresztvonalán
E oszlopnak nincs közös ismertetőjele

e_1 folt a harmadik A betű után

Jobb A oszlopnak nincs közös ismertetőjele

a_2 kis pont a jobb oldali gyöngykeret alulról számított 7. és 8. gyöngyei között kívül

B egy-egy folt a jobb oldali gyöngysor felülről számított 3. és alulról számított 8. gyöngyén, kívül (Makkai)

C a korona balról második oromdíszét keresztező ferde vonás

C_1 kis pont a jobb oldali felső háromszög felső befogóján az 5. gyöngy alatt

D mint bal oldalon
E oszlopnak nincs közös ismertetőjele.

Az anyalemez összeállításának sorrendjét az ismérvek viszonylag kis számának ellenére sem nehéz rekonstruálni. Az e_1, a_2 és C_1 ismérvek elhelyezkedéséből ugyanis nyilvánvalóan következik, hogy a 2. és 3., ill. a 4. és 5. tízes csíkok alkotnak egy-egy húszas tömböt. Az a_1 ismérv azt is elárulja, hogy a 4+5. húszas tömböt a 2+3. tömbről másolták s eközben keletkezett az új hiba. Végül az sem lehet kétséges, hogy az eredeti tízes csík az 1-es, mert a többi tízes csíkhoz viszonyítva ez a leghibátlanabb, s ezen is a bal oldali, egyetlen hibát felmutató ötös csík látszik az eredetinek. A többi érték anyalemezeitől eltérően itt az egyedülálló csík van felül s alatta helyezkedik el a két húszas tömb. Az első ötvenes tömbnek a második teljesen megfelel, mindössze a felső tömb 20. bélyegén a jobb felső háromszög vízszintes befogója javítva van.

A 20 krajcáros érték anyalemezéről mindössze 8 féle bélyeg készült: húszas főtípust alkot a D ismérv, tízes altípust a B és C, mely utóbbinak C_1 négyes változata van. Két további négyes változat az e_1 és a_2, kettes változat az a_1; ezenkívül külön főtípusnak számít az ismérv nélküli.

*

A fentebb mondottak igazolják az anyalemezek elkészüléséről a korábbi nézeteket, melyekhez képest új eredmény az, hogy az első három tízes csík kapcsolatában (az elsőről készül a két másik, vagy az elsőről a második, s erről a harmadik) valamint az ötvenes tömb összeállításában (az egyedül álló tízes csík felül, középen vagy alul, az első húszas tömb felül vagy alul) minden lehető változatra nemcsak elvi lehetőség, hanem tényleges példa is van. Végül az a tény, hogy a 2 krajcáros II. anyalemezét kivéve az A oszlopnak soha sincsen sajátos ismérve, arra enged következtetni, hogy a másodlagos anyamintáról másolt első egyképes mélylemezt, mint eredetit az első ötös csík elejére helyez-

ték s a többi négyet erről másolták, miközben hibák keletkeztek. A két ötvenes tömb kapcsolatát illetően az a tény, hogy a mindkét tömbön előforduló egyedi hibák csak a felsőn vannak javítva, az alsó tömb elsődlegességére enged következtetni.

Az anyalemezek fentebb ismertetett „ismérvei" tulajdonképpen lemezhibák, de nem egyedüli lemezhibái az anyalemeznek. A másolás számos menete folyamán egyes hibák eltörlődtek, újabbak keletkeztek, de ezek a százas (esetleg a kétszázas) ívnek csak egy-egy bélyegén szerepelnek. Az ilyen egyedi lemezhibák, részben az ismérvekhez társulva, részben ismérv nélküli bélyegeken, lehetővé teszik az anyalemezek teljes rekonstrukcióját. Idézett cikkében Visnya bebizonyította, hogy a kétszázas nyomólemezek használatba vételekor legalábbis az 5 krajcáros II. anyalemezének egy kétszázas változata készült úgy, hogy az eredeti anyalemezről egy másodikat készítettek és a kettőt összeforrasztották. A másodikon az eredeti ismérvek mellett újabbak is találhatók.

Mivel a bélyegeket nem közvetlenül az anyalemezről, hanem az arról másolt nyomólemezről nyomtatták, a másolás során minden nyomólemezen csak arra a lemezre jellemző újabb hibák keletkeztek. Nyilvánvalóan az anyalemez hibái a két, ill. négy ötvenes tömbön ismétlődő hibák, a fentebb ismertetett „ismérvek". Ezek a rekonstrukció szilárd támpontjai. Az anyalemez egyedi hibáit s a nyomólemezek saját hibáit azonban már csak úgy lehet egymástól megkülönböztetni, ha az anyalemez használati idejének elejéről, közepéről és végéről egy-egy teljes százas ívrekonstrukciót állítunk össze. Ebben a bélyegzéseken feltüntetett évszámok segítenek. A mindhárom ívrekonstrukción ismétlődő egyedi lemezhibák az anyalemez egyedi hibáinak tekinthetők.

Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a bélyegekből összeállított ívrekonstrukció valójában sohasem az anyalemez, hanem valamelyik, ill. több nyomólemez rekonstrukciója. Egy bizonyos nyomólemezt viszont csak kivételesen kedvező esetben lehetne rekonstruálni, pl. akkor, ha azonos postahivatalban nagyjából azonos időben (pl. egy-két hónapon belül) bélyegzett bélyegekből állíthatjuk össze az ívet. A bélyegek mai szétszórt állapotában azonban még a budapesti főpostán felhasznált bélyegekből sem igen lehetséges annyit összegyűjteni, hogy nyomólemezrekonstrukcióra gondolhassunk. A fennmaradt teljes ívek, valamint az egyes nyomólemezekről készült — többször említett — albumlapok természetesen egy bizonyos nyomólemez sajátosságait mutatják, ezek alapján tehát bizonyos nyomólemezek, s egyúttal az anyalemez rekonstrukciója elkészíthető.

Az ívrekonstrukció sok türelmet és fáradságot igénylő szép munkája összefüggő csíkok és tömbök kombinációjával történik. Visnya Sándornak a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége által őrzött hagyatékában az 5 krajcáros II. anyalemezéről készült bélyegeknek 2×100-as ívrekonstrukciója több teljes vagy részleges összeállításban van meg. A Visnya-gyűjtemény egyik lapjának közlésével mutatjuk be az ívrekonstrukció menetét (454. ábra).

Az anyalemezeken a keletkezett hibákat néha javították. Mivel a javítások nagy többsége a nyomólemezeken történt, az anyalemezek néhány javítását azokkal együtt a nyomólemezek lemezhibái után fogjuk ismertetni.

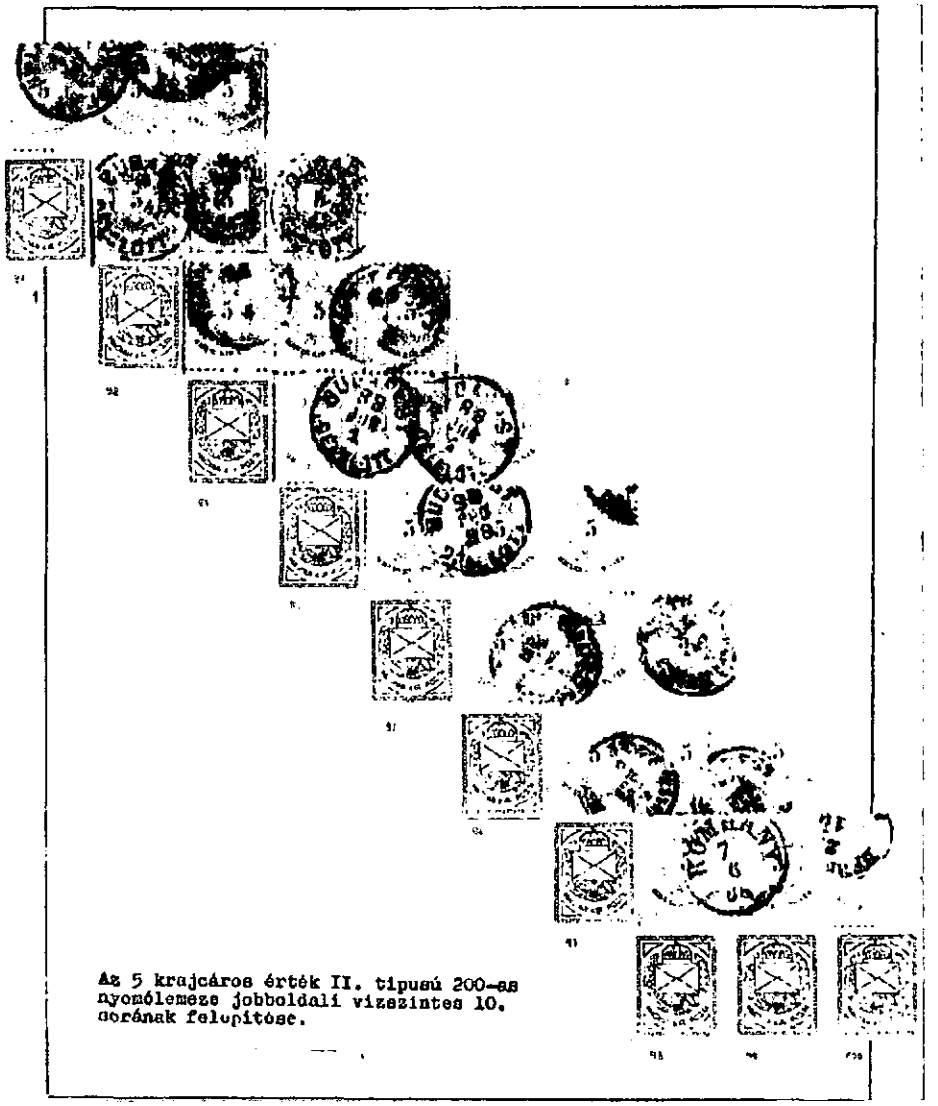

454. ábra. Ívrekonstrukció egyik fázisa a Visnya-gyűjteményből

A NYOMÓLEMEZEK LEMEZHIBÁI

Az anyalemezek fő- és altípust, valamint változatokat alkotó „ismérvei" valójában lemezhibák, az anyalemezek sérülései. Ennél a bélyegkiadásnál azonban tulajdonképpeni lemezhibáknak a nyomólemezek sérüléseit tekintjük. A könnyen sérülő rézlemezeken gyakran keletkeztek különféle hibák, amelyek azután a nyomatokon is jelentkeztek. Ha a sérülés a nyomólemez használatba

vételének elején történt, viszonylag könnyen találhatók azonos lemezhibájú bélyegek, ha viszont későn, úgy az illető lemezhiba ritkán fordul elő.

A nyomólemezek lemezhibáit keletkezésük oka szerint a következőképpen csoportosíthatjuk:

1. A mélylemeznek a magaslemezről való másolása úgy történt, hogy az utóbbit vékony paraffinolajréteggel bevonták és ezt elektromos áramot vezető grafitporral szórták be. Ha a viaszbevonaton valahol apró folytonossági hiány keletkezett, a galvanizálási eljárás során a magas- és a mélylemez összeforrt. Szétválasztásukkor sérülés keletkezett, melyet elsimítottak ugyan, de nemegyszer tökéletlenül, úgyhogy az a nyomaton színes vonallal határolt fehér udvar formájában jelentkezik (455. ábra).

455. ábra
Lemezhiba baloldalt az értékszám alján

2. A kész nyomólemezeken a legkülönbözőbb okokból mechanikus behatásokra sérülések keletkeztek. A nyomaton mutatkozó hibákból többnyire meg lehet állapítani a sérülés okát.

a) Valamely kemény tárgy, esetleg a nyomólemezre gondatlanul ráhelyezett másik nyomólemez sarka stb. viszonylag nagyobb mélyedéseket hozott létre a nyomólemezen, ezekben a festék megtapadt és a nyomaton kisebb-nagyobb foltok mutatkoznak (456. ábra).

b) Egyes bélyegeken szeplőszerűen elhelyezkedő sok apró pont látható (457. ábra). Ennek a hibásodásnak valószínű oka a lemez csiszolása, javítása során létrejött rézforgácsnak a bélyegképről való gondatlan eltávolítása.

c) A rézmetsző szerszámok gyakran hagytak nyomot a lemezeken. A rézmetsző legfontosabb szerszáma az ún. hideg tű, amellyel a kész lemezeken az utolsó javításokat végezték. Az elsődleges anyaminta leírása során a gyöngyök körül említett apró, tűszúrásszerű pontok is ettől a szerszámtól származnak. Igen sok anyalemez ismérvnek is ez az eredete. A nyomólemezek egy-egy bélyegképén néha csoportosan fordulnak elő az ilyen tűszúrások (458. ábra).

d) A „hideg tű" nemcsak megszúrhatta, hanem meg is karcolhatta a nyomólemezt. Karcolások nyomait viselő bélyeg viszonylag sok van (459. ábra).

e) Egy másik rézmetsző szerszám, a betűk kettős kontúrvonalát meghúzó kéthegyű tű már ritkábban hagyott nyomot a lemezen. A bélyegen ez a sérülés színes pontpárok formájában jelentkezik (460. ábra).

456. ábra. Lemezhibák: sérülések okozta foltok

457. ábra. Lemezhiba: szeplőszerű foltok

458. ábra. Lemezhiba: tűszúrás nyomai

459. ábra. Lemezhiba: tűkarcolás nyomai

f) Sérülések eltávolítására szolgált a simítóacél. Nagyobb sérülések kisimítása során azonban nem lehetett elkerülni, hogy a simítóacél maga is ne okozzon mélyedést, amelyben a festék megtapadt és a nyomaton elmosódó szegélyű foltot hagyott. Előfordult az is, különösen hosszabb karcolások esetén, hogy a simítóacél eltüntette a lemezen a festéket felvevő mélyedéseket s azon a helyen a nyomaton fehér folt vagy csík látszik (461. ábra).

460. ábra. Lemezhiba: kettős tűszúrás nyomai

461. ábra. Lemezhiba: simítóacél nyoma

3. Lenyomatot hagyott a bélyegíven az ötvenes féllemezek és a százas lemezek összeforrasztása is, mert a forrasztási hely lecsiszolása általában nem sikerült tökéletesen. Az ötvenes féllemezek forrasztási nyomai vízszintes színes csíkok formájában mutatkoznak fenn vagy lenn a bélyegeken, míg a két százas lemeznek kétszázas lemezzé való összeforrasztásáról a bélyegek jobb és bal oldalán látható függőleges színes csíkok árulkodnak (462. ábra).

4. A nyomólemez használata során a metszet vonalai elsekélyesedtek, főleg a bélyegkép sarkaiban. Elsősorban a sarokháromszögek karírozása, majd az alapvonalazás, de gyakran a sarokháromszög oldalvonalai és kisebb-nagyobb számban a keretgyöngyök is eltűntek (463. ábra).

5. A nyomólemezről a nyomás után lúgos vízzel mosták le az olajjal kevert festék maradványait. A lúgos víz le nem törölt cseppjei belemaródtak a lemezbe, azon mélyedést képeztek, amely felvette a festéket. A nyomaton különböző

462. ábra.
Lemezhiba: féllemezek összeforrasztási nyomai

463. ábra

464. ábra

alakú foltok láthatók (464. ábra). Hasonló oka van a 20 krajcáros „árnyékolt" számjegyének is. A számjegynek finom szabálytalan vonallal határolt udvara van egy vagy több oldalon, mert a lemezen a számjegy mélyedésében bennmaradt lúgos víz ferde állításkor kicsordult és bemaródott.

A világoszöld színű 3 krajcáros bélyegek egyes példányain az értékszámnak és a szövegnek halvány kékeszöld kontúrja van. Ez úgy keletkezett, hogy a lúgos lemosóvizet nem öblítették le tökéletesen és a lúgra érzékeny, kiszivárgó festék kissé megkékült.

A lemezhibákat, főleg a metszet vonalainak elsekélyesedését utólag gyakran javították, vagy a metszet eredeti vonalainak elmélyítésével vagy új vonalak metszésével.

A LEMEZJAVÍTÁSOK

Az 1874—81. évi kiadások legérdekesebb különlegességei a lemezjavítások. Ezeket a korábbi szakirodalom *utánvéseseknek* vagy *vésetjavításoknak* nevezte, de rézmetszetről lévén szó, vésésről nem beszélhetünk, ezért a *metszet* vagy a *lemez javítása* kifejezést kell használnunk.

Más államok réznyomással készült régebbi bélyegei között is találhatunk javított lemezről készült példányokat, így az angol, belga, brazíliai stb., és különösen a svájci 1882—1905 között forgalomban volt úgynevezett „álló Helvetia" bélyegeken. De olyan nagy mennyiségben és annyi változatban, mint ez az 1874—81-es kiadású magyar bélyegeken található, más réznyomású bélyegkiadásnál nem ismerünk lemezjavításokat.

1874-ben a kapitalista világban jelentkező gazdasági válság az Osztrák—Magyar Monarchia államháztartásának pénzügyi helyzetét is megrendítette. A magyar parlament bizottságot létesített a szükséges takarékossági intézkedések kidolgozására. Ez az úgynevezett IX-es bizottság 1874. március 4-én ismertette beszámolóját és ebben a postával kapcsolatban is takarékossági intézkedésekre tett javaslatot. A régi kutatók a lemezjavítások keletkezését kizárólag ezekkel a takarékossági intézkedésekkel hozták kapcsolatba. A lemezjavítással a nyomólemezek élettartamát meg lehetett hosszabbítani, több bélyegív nyomására voltak alkalmasak s ezzel bizonyos megtakarítások voltak lehetségesek. Az kétségtelen, hogy a takarékossági intézkedések a lemezjavítások számát szaporították, de nem ez volt egyedüli oka keletkezésüknek. Az 1874—81-es bélyegkiadás rajzának finom, vékony, gyengén metszett vonalai már magukban hordták a lemezjavítások nagy számának lehetőségét, csíráját.

A réznyomású bélyegek lemezeinek készítésénél általánosságban bevett szokás volt, hogy a kész lemezről próbanyomatot készítettek és a használatbavétel előtt — ha szükséges volt — javításokat, kiegészítéseket eszközöltek rajta. Ez mintegy a réznyomás technikájának velejárója. A lemezjavítások nagyobb számára befolyással volt az is, hogy az anyalemezek és a nyomólemezek galván eljárással készültek. Külföldi államok bélyegei közül a legtöbb lemezjavítás az említett svájci kiadás bélyegein található, melyek szintén galván eljárással sokszorosított lemezekről készültek, míg más államok más technikával (préseléssel) készült nyomólemezeit kevésbé kellett javítani.

A lemezjavítás sok munkát rótt az Államnyomda alkalmazottaira. A kényes és aprólékos munkát úgy látszik nem végezték szívesen, mert az Államnyomda 1880. év végén készült szervezeti szabályzata kimondja, hogy kinek

a feladata ez: „A műszaki tisztek, akik értékpapírokra szolgáló lemezek készítésére vannak rendelve, az eredeti lemezek és minden ahhoz tartozó segédlemezek metszését és savakkal való feletetését s a galváni úton sokszorosított lemezek javítását eszközlik."

A fentiekből egyébként az a más forrásból nem ismert, és a szakirodalomban sem említett tény is kiderül, hogy az Államnyomda a réznyomású bélylegek előállításánál nemcsak a metszési, hanem a *maratási technikát* is alkalmazta. Valószínűleg a nyomólemezek metszetének mélyítését végezték maratással. Erre mutat egyes bélyegek viszonylag ritkán előforduló sajátossága: a vastagabb vonalak széle egyenetlen, a vékony alapvonalazás pedig egyenesen hullámvonalak benyomását kelti (465. ábra). Ennek a sajátosságnak létrejötte legegyszerűbben a maratáshoz használt savnak a géptermi rázkódása miatt történt bemaródásával magyarázható (Pákozdi László szíves közlése).

465. ábra

A lemezjavítást még a takarékossági rendszabályok elmúlta után, az 1880-as években is eszközölték; a 20 krajcárosnál és a II. anyalemezről készült 2, 3 és 10 krajcárosoknál még az 1890-es években is.

A régebbi kutatók a lemezjavításokat a következőképpen csoportosították:

Biró Marcell klisétípusnak nevezi az anyalemez javításait, főtípusnak a nyomólemezek első javításait, altípusnak az újabb pótló javításokat.

Rédey Miklós főtípusról beszél:

1. Többféle eltérő típusban javított bélyegek esetén, mégha a bélyegek a 100-as ívben levő helyük szerint azonosak is.

2. Ha ugyanazt a bélyeget többszörösen javították.

3. Ha több más helyen szereplő bélyeg javítási típusa ugyanaz.

Altípusról beszél, ha 1—2 vonallal több vagy kevesebb a javítás, mint a főtípuson.

A régebbi kutatók túlságosan kevésre becsülték a nyomólemezek számát, azt hitték, hogy ezek hosszú ideig voltak használatban, sőt néha összecserélték az anyalemez és nyomólemez fogalmát.

Észrevették pl., hogy egy-egy érték azonos bélyeghelyei az előállítás folyamán mindjobban rászorulnak a javításra. Pl. a 3 krajcáros bélyegein az ötödik függőleges sorban egyes bélyegeknél csak a koszorú mellett, másokon a koszorú mellett és felette a sarokháromszögnél is, külön vonalcsoportban van metszetjavítás, úgyhogy a két hely között javítatlan rész maradt. Találtak azonban igen sok bélyeget, amelyen a sarokháromszög felső sarkától kezdve hosszú összefüggő javítás van a koszorú alsó harmadáig. Ezt — helytelenül — azzal magyarázták, hogy a lemez használat közben tovább kopik, újabb kopott helyek keletkeznek és ezek a koszorú melletti metszetjavításon túl, a háromszög melletti javítást kívánták meg, végül megkívánták a két, már javított hely közötti javítást is. Tehát ugyanazt a lemezt szerintük többször is javították. Ez azonban a valóságban ugyanazon a nyomólemezen igen-igen ritkán történhetett meg, éppen ezért nem képezheti csoportosító beosztás alapját. Ha az itt említett három változatot figyelmesen megnézzük, látjuk, hogy a koszorú melletti javítás vonalai a három esetben rövidebbek, hosszabbak, ritkábbak, sűrűbbek, erősebbek, gyengébbek, de sohasem ugyanazok, tehát a további vonalak nem ugyanazon metszetjavítás későbbi folytatását mutatják, hanem csak azt, hogy az egyik nyomólemezen a szükség szerint kisebb vagy nagyobb területet javítottak ugyanazon a bélyeghelyen, mint egy másik nyomólemez ugyanazon bélyeghelyén. Gyakran előfordult, hogy egy előbb használt nyomólemezen nagyobb a javítás, mint egy jóval később használtan.

Helyesebb képet kapunk a lemezjavítások keletkezését és kivitelét illetően, ha aszerint, hogy technikailag kivitelüket mi tette szükségessé, a következőképpen osztjuk négy csoportba azokat:

I. csoport: az anyalemezek javításai

A bélyegrajz túl finoman metszett vonalait vagy egyes sérüléseket az anyalemez készítése közben, már magán az anyalemezen javítani kellett. Így a 2 krajcáros I. anyalemezén minden egyes bélyegképnek mind a négy sarokháromszögét (466. ábra). Az 5 krajcáros I. anyalemezén minden egyes bélyegkép

466. ábra

gyöngyeit (467. ábra). Az 5 krajcáros II. anyalemezén a 32. bélyegkép bal felső sarkában a sarokháromszög felett balra 8 kis vonalkából álló javítás van (468. ábra). A 26. bélyegkép jobb felső sarkában fehér folt látható, itt a sarokháromszög felső befogójának jobb oldalát egy erős vonallal pótolták (469. ábra).

A 41. bélyegkép alsó gyöngysorát, mely a két 50-es féllemez összeforrasztásánál az anyalemezkészítés folyamán megsérült, javították, ugyanígy a két alsó sarokháromszög alsó befogóit is (470. ábra). A 20. bélyegkép bal oldali gyöngysorának felülről számított 2. és 3. gyöngyszemét javították, de csak a jobb oldali 100-as lemezen (471. ábra). Továbbá a 33. és 83. bélyegkép felső gyöngysorának balról számított 4. és 5. gyöngyszemét (472. ábra), valamint a 15, 16., 65. és 66.

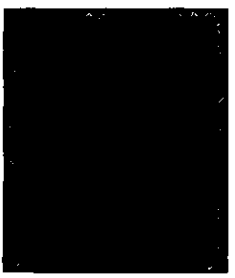

467. ábra

(15) 468. ábra

(16) 469. ábra

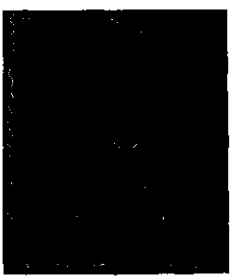

470. ábra

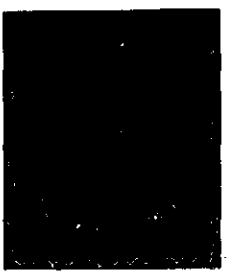

471. ábra

472. ábra

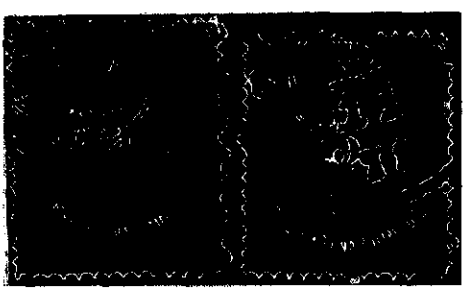

473. ábra

bélyegképek alsó gyöngysorának egyes gyöngyeit (473. ábra) is javították az anyalemezkészítés folyamán. Az anyalemezkészítés közben a 10 krajcáros I. anyalemezénél az egyik 10-es sor 2. bélyegén a jobb felső sarokháromszög átfogójától balra és alatta kellett javítani néhány vonalkával az alapvonalazást. Ez az átmásolások folyamán rákerült a 12., 32., 42., 62., 82. és 92. bélyegképre

(474. ábra). Javították továbbá a 26. bélyegen a felső gyöngysor 6. és 7. gyöngye közt az alapvonalazás hiányát (475. ábra). Ezenkívül a kész anyalemez minden egyes bélyegképén külön-külön javították az alsó és felső gyöngyszegély összes gyöngyeit és a bal és jobb oldali gyöngyszegély alsó és felső részén többkevesebb gyöngyöt (476. ábra). A 20 krajcáros anyalemezén a 20. bélyegképen a jobb oldali felső sarokháromszög felső befogóját javították (477. ábra).

(25) 474. ábra

475. ábra

476. ábra

477. ábra

Az első csoportba tartozó lemezjavítások a kiadás egész ideje alatt minden nyomólemezen megtalálhatók s a megfelelő bélyegkép ismérvét képezik. Éppen ezért ezeket nem is tekintjük tulajdonképpeni lemezjavításoknak, ezzel a névvel csak a nyomólemezek javításait jelöljük. Az ismérvek ábráit a típusokról szóló alfejezetben mutattuk be.

II. csoport: az anyalemez sérülésének javítása a nyomólemezen

Az anyalemezen voltak sérült helyek, melyeket nem javítottak ki és ezeket így a nyomólemezeken a használatba adás előtt vagy használat közben egy-egy megejtett revízió alkalmával metszették utána.

Ilyen sérült helyek voltak a 3 krajcáros I. anyalemezén a 75. bélyegképen a korona bal oldali oromdíszének csúcsa (478. ábra), valamint a 91. bélyegképen a koszorú szalagjának az AR betűk fölé nyúló csúcsa (479. ábra), amelyek a nyomólemezek egy részén javításra kerültek. (A Magyar Bélyegkülönlegességek Kézikönyvében e két javítás tévedésből az I. csoportba van sorolva!)

Az 5 krajcáros II. lemezén a 41. bélyegképen a bal alsó sarokháromszögben és az alsó gyöngykeret felett mutatkozó fehér folt a két féllemez összeforrasztásánál keletkezett. Ezt a bélyegképet igen sokszor javították. Már Dessewffy 30 altípusát ismerte. Azonban igen sokszor találunk a 41. bélyegképről származó bélyeget fehér folttal a jelzett helyen, melyet tehát egyáltalán nem javítottak. Ezek nem javítás előtti darabok, hanem egyáltalán nem javított dara-

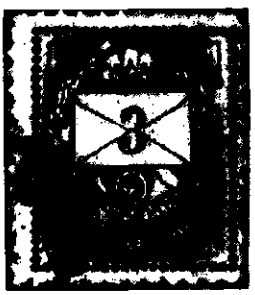

478. ábra

479. ábra

(17, 18) 480. ábra

bok. A fésűsfogazású bélyegek között 1888 után már igen ritka a javított 41. bélyeg (480. ábra).

A 76. bélyeg jobb felső sarkában van egy fehér folt és a háromszög felső befogójának jobb fele is hiányzik. Sokszor javították ezt a helyet a bélyegképen, néha a nyomólemez használatba vétele előtt, néha csak használat közben, a többi hiányos bélyeghellyel együtt (481. ábra). A megfelelő pendantnak nevezhető 26. bélyegképen a háromszög befogóját már az anyalemezen kijavították, de a fehér folt a javítóvonal körül ott maradt. Néha ezt a fehér foltot is rövid, igen finom vonalakkal javították.

A 82. bélyegkép bal felső sarkában a gyöngyök és a sarokháromszög felső bal sarka között lemezsérülés van, a párja annak, amit a pendantbélyegen, a 32. bélyegképen 8 kis vonallal kijavítottak. Ezt az anyalemezen már eredetileg meglevő fehér foltot is igen gyakran utánmetszették (482. ábra).

Igen sok 76. és 82. bélyeget találunk azonban, melyeken a javítás elmaradt, éppen úgy, mint a 41. bélyegen. A 76. és 82. bélyeg javításainak felisme-

481. ábra

482. ábra

(55) 483. ábra

(68) 484. ábra

réséhez jó szem kell, s nagy gyakorlat. Leginkább úgy találhatók meg, hogy keressük az erről a bélyeghelyről való darabokat.

A 19. és 69. bélyegeknek még az anyalemezről származó sérülését (a jobb oldali alsó háromszögben) csak 1880 után kezdték javítani, mert ez a javítás eddig csak vízjeles papíron fordult elő (483. ábra).

A 10 krajcáros I. anyalemezének 95. bélyegén a felső gyöngysor 3–4. gyöngyei alatt történt javítás, a 45. pendantbélyegen már az anyalemezt javították (ld. 475. ábra). Ugyanezen lemez egy másik bélyegen a koszorútól jobbra a POSTA szó felett, 4–8 rövid vonal (59).

Végül a 20 krajcáros lemez 50. bélyegén az anyalemezen még alig észrevehető kis sérülést a P betű alatt 1880 után, a vízjeles papír idején kezdték néhány vonalkával javítani (484. ábra).

III. csoport: anyalemez sekély metszetének javítása a nyomólemezen

A nyomólemezek tárgyalásánál láttuk, hogy az egyes anyalemezeken és ezeken belül az egyes bélyegképeken nem egyformán mélyre sikerült a metszet s ez a sajátosság átkerült a nyomólemezekre is. Ezért egyes nyomólemezek bélyegképein általában hamarabb jelentkeznek fehér foltok (pl. a 10 krajcáros I. típusú nyomólemezein), mint más érték nyomólemezeinek bélyegképein, továbbá egyes bélyegképeken lényegesen hamarabb, mint ugyanazon nyomólemez más bélyegképein. Ezek mintegy az egyes bélyegképeknek az anyalemezről magukkal hozott születési hibái.

Ilyen a 3 krajcáros I. anyalemeze ötödik függőleges sorának minden egyes bélyege, az ív 5., 15., 25., 35., 45., 55., 65., 75., 85., 95. bélyege. Itt a jobb oldalon a gyöngyszegély, a koszorú és a sarokháromszög között igen hamar megjelenik a fehér folt. Hasonló jellegű hibásodás volt már az anyalemezen az 53. és 54. bélyegképek bal felső részén, néha a korona felett is. Ezt is gyakran új alapvonalazással pótolták. A nyomólemezek ilyen gyöngéit hamarosan felismerték és ezért gyakran még a nyomólemez használatbavétele előtt, mikor még az eredeti vonalak megvoltak, már kijavították ezeket a helyeket (485. ábra). Ezzel megmagyarázható az is, hogy elnézésből néha a 75. bélyegkép helyett a 74. bélyegképen, a 85. bélyeg helyett a szintén szomszédos 84. bélyegképen húzták meg a szokott javítóvonalakat, pedig ezen a bélyegképen fehér folt nem volt és később, a lemez használata folyamán sem lett volna. Gyakran már használat közben történt a javítás, de sokszor találunk olyan darabokat, amelyeken jól kifejlődött a fehér folt és mégsem javították ki. Ezek rendszerint nem javítás előtti darabok, hanem javítás nélkül maradt nyomólemezekről származnak, ami, tekintve a nyomólemezek nagy számát, nemegyszer előfordult.

Azt, hogy a nyomólemezt még a használatbavétel előtt javították, a következőképpen ismerhetjük fel: a metszetjavítás vonalai igen szabályosak, egyenesek s nem látszik körülöttük fehér udvar, sőt néha a javítás vonalai között az eredeti rajz vonalai is mutatkoznak. A javítás vonalai ilyenkor sokszor finomabbak a szokottnál és az eredeti vonalak színárnyalatát mutatják, tehát nem olyan erőteljesek, mint azt megszoktuk. Néha csak erős nagyítóval ismerhetők fel.

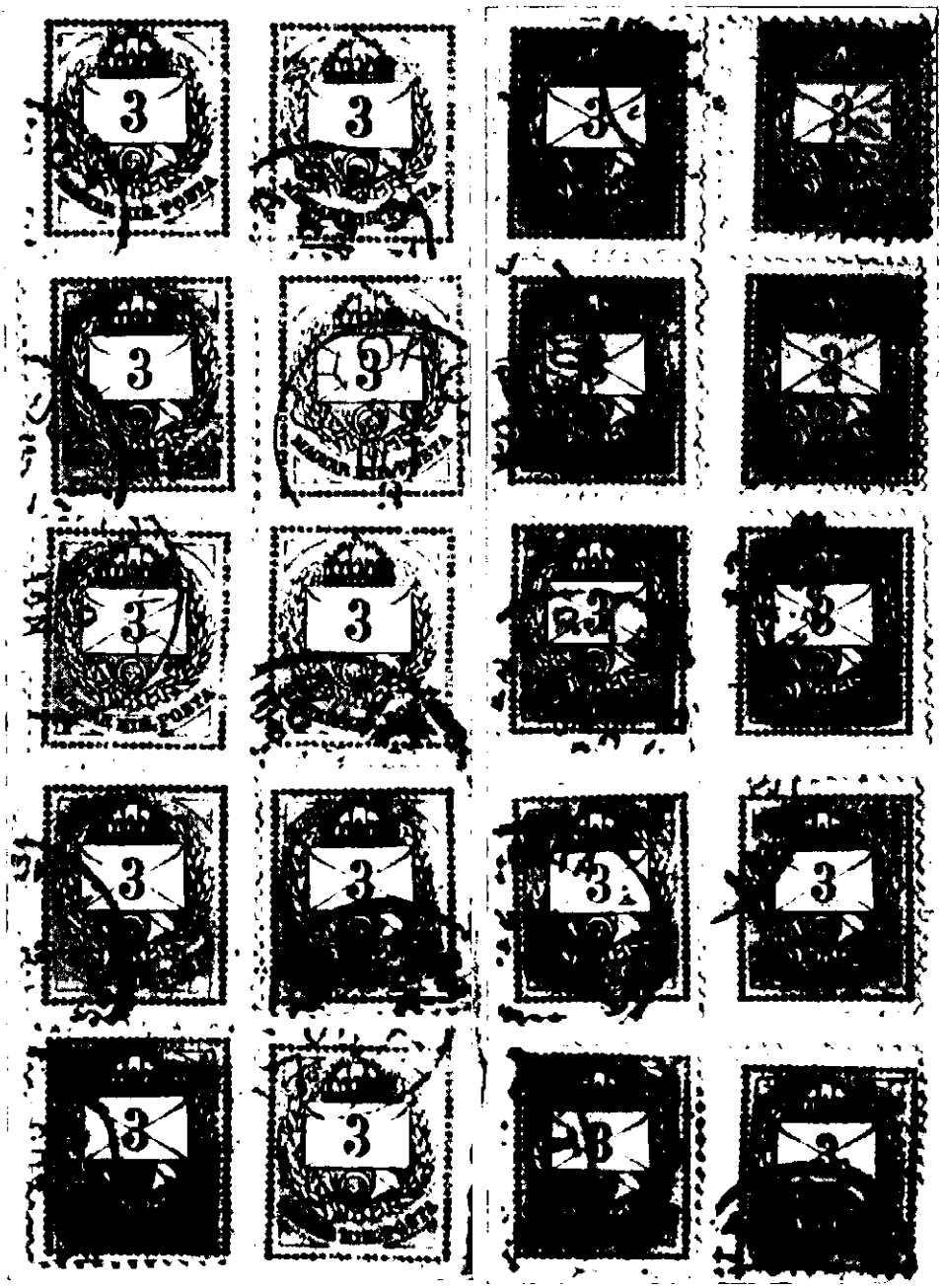

485. ábra
3. kr. anyalemezén az 5. oszlopban a jobb oldali gyöngysor és a koszorú között keletkezett hiba és javításai

A használatbavétel előtt javították az 5 krajcáros I. anyalemezéről készült nyomólemezek sok bélyegképét. Különösen az úgynevezett ernyős javítások ilyenek.

Azonos típusúak a 20 krajcáros érték első nyomólemezének javításai, amelyeken az ötödik vízszintes sornak mind a tíz bélyegét alul, a hatodik vízszintes sor nyolc bélyegképét pedig felül ernyősen javították, míg az utóbbi

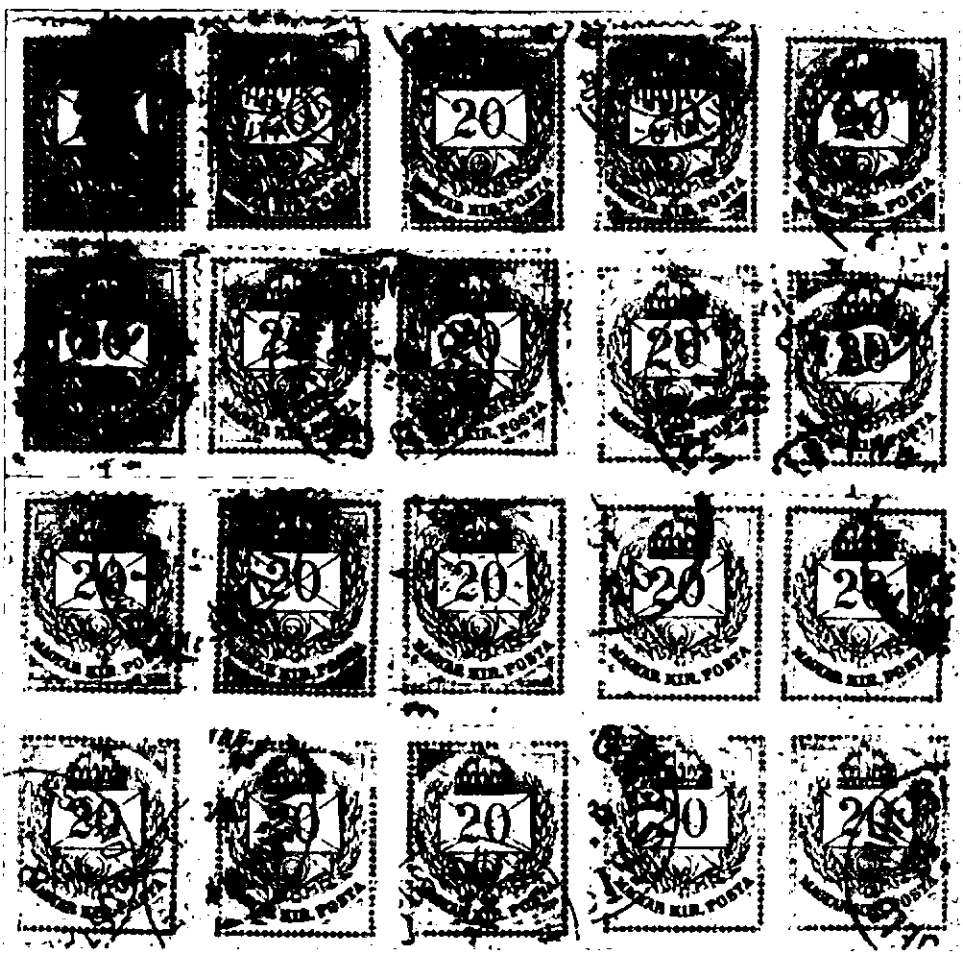

486. ábra. 20 kr. 5. és 6. vízszintes sorának „ernyős" javításai

sor első két bélyegén csak néhány vonalból áll a javítás. (41., 42., 43., 44., 45., 46., 47., 48., 49., 50., illetve 53., 54., 55., 56., 57., 58., 59., 60. valamint 51. és 52. bélyegképek az íven (486. ábra). Ezeknek a javításoknak az eredete és az, hogy miért csak ezen az egy nyomólemezen fordulnak elő, éppen olyan sok fejtörést okozott a régi gyűjtőknek, mint az, hogy miért vonták ki a haszná-

látból az 5 krajcáros I. anyalemezét. A 20 krajcáros két sorának metszetjavítását azzal magyarázták, hogy a két 50-es féllemez összeforrasztásakor az említett két bélyegsor bélyegképei alul, illetve felül megsérültek. Ennek ellentmond egyrészt az, hogy ilyesmi csak anyalemezzel történhetett meg, hiszen csak azokat forrasztották egybe két ötvenes tömbből, és ha így volt, akkor a hiba minden nyomólemezre rákerül és javítani kell, ez pedig nem történt meg; másrészt az, hogy az ötödik sor alsó és a hatodik sor felső gyöngysora sértetlen maradt. Márpedig lehetetlen, hogy a két gyöngysor közötti forrasztásnál vagy a forrasztás nyomainak kicsiszolásánál nem a gyöngysorok, hanem csak a mögöttük levő alapvonalak sérüljenek meg. Nyilvánvaló, hogy a két sorban a jelzett helyeken a metszés sekély volt és mivel nagy értéket képviselő bélyegről volt szó, túlzott óvatosságból előre javították őket. A Bélyegmúzeumban látható a vízjeles 20 krajcárosnak egy íve. Ezen már csak négy bélyegkép van javítva és pedig a 41., 42., 51. és 52. bélyeghely a fent jelzett helyeken, tehát a bélyegkép alsó, illetve felső részén az alapvonalak. Az ismérvekből ítélve a 20 krajcáros összes nyomólemezei egy anyalemezről készültek, tehát az a feltevés sem merülhet fel, hogy az első nyomólemez elkészülte után új anyalemezt készítettek. Az a feltevés sem helyes, hogy a 20 bélyegképet kivágták az anyalemezből és helyette másik 20 bélyegképet forrasztottak be, mert ugyanazok az ismérvek, amelyek a javított bélyegeken megtalálhatók, később mindig visszatérnek, javítatlan metszésű bélyegeken is.

Ezeken a fent leírt eseteken kívül minden érték minden nyomólemezén történhetett metszetjavítás a bélyegnyomás folyamán, mikor észrevették, hogy egyes bélyegképeken fehér foltok mutatkoznak. Igen sokszor elhanyagolták azonban a javítást és így fehér foltos bélyeget is sokat találhatunk. Miután az anyalemezről eredő hibásodás miatt bizonyos bélyegképeken a fehér foltok gyorsabban jelentkeztek, találhatunk ismertetőjelekkel azonosítható bélyegeket javítva és javítatlanul. Ezek a példányok rendszerint nem a lemezjavítás előtti és utáni bélyeget mutatják, mert rendszerint nem ugyanazon nyomólemezről származnak. Csak mint ugyanazon bélyeghelyről származó darabok tartoznak össze s a javítatlan és a javított állapotot mutatják.

A található javítások nagy többsége a harmadik csoportot képviseli. A javítás a nyomólemezen történt és pedig oly bélyeghelyeken, melyeknek metszete már az anyalemezről eredően sekélyebb volt. Néha előre, a nyomólemez használatbavétele előtt, máskor a bélyegnyomás közbeni revíziók alkalmával történt a javítás. Az először készült anyalemezek nyomólemezei hamarabb használódtak el (5 és 10 krajcáros I. anyalemeze) és így ezeken több a javítás, mint a később készült anyalemezek nyomólemezein (5 krajcáros II. és 20 krajcáros anyalemeze.)

Az anyalemez hosszú használata mutatkozik meg abban, hogy pl. a 2 krajcáros I. anyalemezéről származó nyomólemezeken és a 20 krajcáros nyomólemezein, a vízjeles papirosra való nyomás idején megszaporodott a javítások száma. A galván eljárással készített nyomólemezek egyre gyengébben sikerültek. Ezért kellett a 2, 3 és 10 krajcáros I. anyalemezét a II. anyalemezre kicserélni.

A Magyar Bélyegkülönlegességek Kézikönyvében a lemezjavítások III. csoportjából a következők vannak feltüntetve (zárójelben az ábra száma).

2 krajcár: felül ernyős (1), alul ernyős (2), bal felső sarokban (4), jobb felső sarokban (5), két felső háromszög területén (6), két alsó háromszög területén (7).

3 krajcár: a korona felett jobbra és balra (9), a bal felső sarokban (10), jobb oldalon középen a koszorú mellett (11), ugyanott és a jobb oldali felső háromszög felett és mellett (12), jobb oldalon a felső gyöngysortól a koszorú közepéig (13). Amennyiben ez utóbbi javítás, mint említettük, tévedésből nem az ötödik, hanem a negyedik oszlop bélyegeire került, azokat a jobb alsó háromszögben látható színes foltról lehet felismerni.

5 krajcár I. anyalemez: felül és alul ernyős (3), felül ernyős (1), jobb alsó háromszögben és alatta (14).

5 krajcár II. anyalemez: bármely háromszögben és mellette; az alsó háromszögekben és mellettük szabályos vonalakkal (19), ugyanaz szabálytalan vonalakkal (20), a felső háromszögekben és mellettük (21), a két bal oldali háromszögnél (22), három háromszögnél; mind a négy háromszögnél; az I. betű felett, a KIR „I" betűje felett (23).

10 krajcár: a bal felső háromszögnél (26), a jobb felső háromszögnél (27), a bal alsó háromszögnél (28), a jobb alsó háromszögnél (29), a két bal oldali háromszögnél; a két jobb oldali háromszögnél (30), a két felső háromszögnél (31), a két alsó háromszögnél szabályos vonalakkal (32), ugyanott szabálytalan vonalakkal (33), két ellentétes háromszögnél (34), három háromszögnél szabályos vonalakkal (35), ugyanott szabálytalan vonalakkal (36), négy háromszögnél szabályos vonalakkal (37), ugyanott szabálytalan vonalakkal (38), bármely háromszögben ritkán húzott függőleges vonalak (39).

20 krajcár: ernyős felül (1), ernyős alul (2), rövid vonalak a két felső háromszögben és felettük (40).

1881. ÉVI KIADÁS

2 krajcár I. lemez: felül ernyős (1), alul ernyős (2), bal felső sarokban néhány rövid vonal (41), jobb felső háromszögben; jobb alsó háromszögben (42), két felső háromszögben (43), két jobb oldali háromszögben; két alsó háromszögben; három háromszögben; négy háromszögben.

2 krajcár II. lemez: bal felső háromszögnél (46), ugyanaz és a háromszögben ritkán húzott függőleges vonalak (47), a jobb felső háromszögnél (27), a bal alsó háromszögnél (28), a jobb alsó háromszögnél (29), a két felső háromszög felett a sarkokban (33).

3 krajcár I. lemez: jobb oldalon középen a koszorú mellett (11), ugyanott és a jobb felső háromszög felett és mellett (12), jobb oldalon a felső gyöngysortól a koszorú közepéig (13), a bélyegkép bal felső része (49), a jobb felső háromszögben és felette (50), bármelyik háromszögben; kisebb javítások 2–3 rövid vonalkával (51), bármelyik háromszögben ritkán húzott vízszintes és függőleges vonalkázás; a két alsó háromszög alatt végig.

3 krajcár II. lemez: a jobb felső sarokban (52), a korona és a jobb oldali háromszög között, esetleg a koronától balra is (53), bal felső háromszögnél (26), a két alsó háromszögnél és a feliratnál; két jobb oldali háromszögben; két ellentétes háromszögben; három háromszögben; bal alsó háromszögnél (28), jobb alsó háromszögnél (29).

5 krajcár: bármelyik háromszögben és mellette; két háromszögben és mellettük; kisebb alapvonaljavítások a háromszögek mellett; bármely háromszögben ritkán húzott függőleges vonalak (39), bármely háromszög egyik sarka.

10 krajcár I. lemez: a koszorútól jobbra 4—8 rövid vonal (59), bal felső sarokban (26), jobb felső sarokban (60), bal alsó sarokban (29), két felső sarokban (33), két alsó sarokban (31), egy vagy két háromszögben ritkán húzott függőleges vonalak (39), két jobb oldali sarokban (30), két ellentétes sarokban (34), három sarokban (61), négy sarokban (62).

10 krajcár II. lemez: bal felső sarokban (26), jobb felső sarokban (27), bal alsó sarokban (28), jobb alsó sarokban (29), két felső sarokban (65).

20 krajcár: bal felső sarokban (26), jobb felső sarokban (69), bal alsó sarokban (28), jobb alsó sarokban (29), két felső sarokban (33), két alsó háromszögnél (70), két jobb oldali háromszögnél (30), két ellentétes háromszögnél (34), három háromszögnél (35), négy háromszögnél (37), két alsó háromszögnél és a felirat felett; a felírás betűi között; a boríték és a kürt között bal oldalon (45); a koronától jobbra; a bal felső sarokban és ritkán húzott vonalak a háromszögben (71).

IV. csoport: nyomólemez sérüléseinek javítása

Ritkán előfordult az is, hogy a nyomólemezt a nyomásmenet egyes fázisai közben sérülés érte és a bélyegrajz egy része simítónyomás következtében meggyengült vagy egészen eltűnt. Ekkor az így eltűnt részt utánametszették. Előfordult néha az is, hogy a lemez egyik bélyegképén karc keletkezett. A karcot megpróbálták a simító acéllal kisimítani, eltüntetni. Ez különösen oly helyeken, ahol kevés rajz van (pl. a levélboríték felülete), minden további nélkül sikerült. Más helyen azonban több kárt csináltak, mint hasznot, mert a karccal együtt eltűnt a rajz egy része is. Néha az is előfordult, hogy csak a rajz tűnt el, de a mély karc még mindig megmaradt. Ezekben az esetekben kénytelenek voltak az eltűnt vonalakat utánmetszéssel helyrehozni.

A Magyar Bélyegkülönlegességek Kézikönyvében a lemezjavítások IV. csoportjából a következő típusok vannak feltüntetve (zárójelben az ábra sorszáma):

1874. ÉVI KIADÁS

2 krajcár: a korona és a jobb oldali háromszög között (8).
5 krajcár II. lemez: sérült rajz javítása bármely helyen (24).

2 krajcár I. lemez: alapvonalkázás a MAGYAR vagy a POSTA szó felett; jobb oldalon a korona, a levélboríték és a koszorú szögletében (44); a jobb oldali gyöngysor 8–9. gyöngye, mellettük az alapvonalak, valamint a két utolsó gyöngy és a jobb alsó háromszögben; a levélboríték és a kürt között (45).

2 krajcár II. lemez: a koszorú és a korona közt jobb oldalon; a koszorú felső része mellett balra (48); szabálytalan vonalakkal javított gyöngyök.

3 krajcár I. lemez: sérült levelek javítása a koszorú balfelén; az R és P betűk és a koszorú közti sérülés javítása.

3 krajcáros II. lemez: javítás a MAGYAR szó felett (54); bal oldalon a koszorúban; színes pontokkal javított gyöngyök.

5 krajcár: 2–3 rövid vonal a jobb felső háromszög és a koszorú csúcsa közt (56); a bal felső háromszög alsó sarka, a koszorú felső levelei, a korona bal sarka és az ezek közti alapvonalak (57); karc és azt keresztező vonalak (58); a kürttől balra vagy jobbra a koszorúban.

10 krajcár I. lemez: bal alsó sarokban a gyöngyök s felettük az alapvonalak (63); alapvonalak a koronától balra; alapvonalak a koszorútól balra; „árvalányhajas" korona (64).

10 krajcár II. lemez: a bal oldali gyöngysor és a koszorú között (66); nagyobb területen a koronától balra; a koszorúban; szabálytalan alakú, éles vonalakkal határolt folt néha vízszintes vonalakkal valamelyik háromszög közelében (67).

20 krajcár: a koszorú és a gyöngysor közötti sérülés javítása két csoportban (72); a koronától balra levő sérülés javítása; a koronától balra a K betű fölé húzódó kisimított karc javítása; a bélyegen keresztülmenő néhány karc javítása.

*

Az I–IV. csoportba tartozó metszetjavítások legfőbb változatait a következő hat táblán mutatjuk be, az ábrák alatt zárójelben a MBK ábrasorszámaival.

A vízjel nélküli 2 krajcáros bélyegeken általában halvány színük miatt nehéz a javításokat felismerni, emellett ezeken aránylag kevés bélyeghelyet és ritkán javítottak. A II. anyalemezről készült bélyegek (2, 3, 10 krajcárosok) javításai aránylag ritkábbak, mint az I. anyalemezről készült vízjeles bélyegeké, mert új anyalemezről készültek és nyomólemezeik egész más sajátságokat hoztak magukkal mint az I. típusú nyomólemezek. Ezeknek javításai kevésbé ismertek és így nehezebben találhatók meg. Az 5 krajcáros II. nyomólemezeiről készített bélyegeken 1879-től kezdve, különösen a finom vonalakkal javítottakon, nehéz felismerni a javítást, mert igen halványan látszik. Emellett az 5 krajcáros bélyegek az áztatásnál köztudomás szerint erősen fakulnak. Egyes élénken és jól látszó javítások az áztatás folyamán majdnem teljesen eltűnnek.

Lemezjavítás a bélyegkép következő helyein található: leggyakrabban a sekély alapvonalakat javították, ezután a sarokháromszögek oldalvonalait és a háromszögek belsejét, majd a gyöngyök javítása következik. Ritkábban

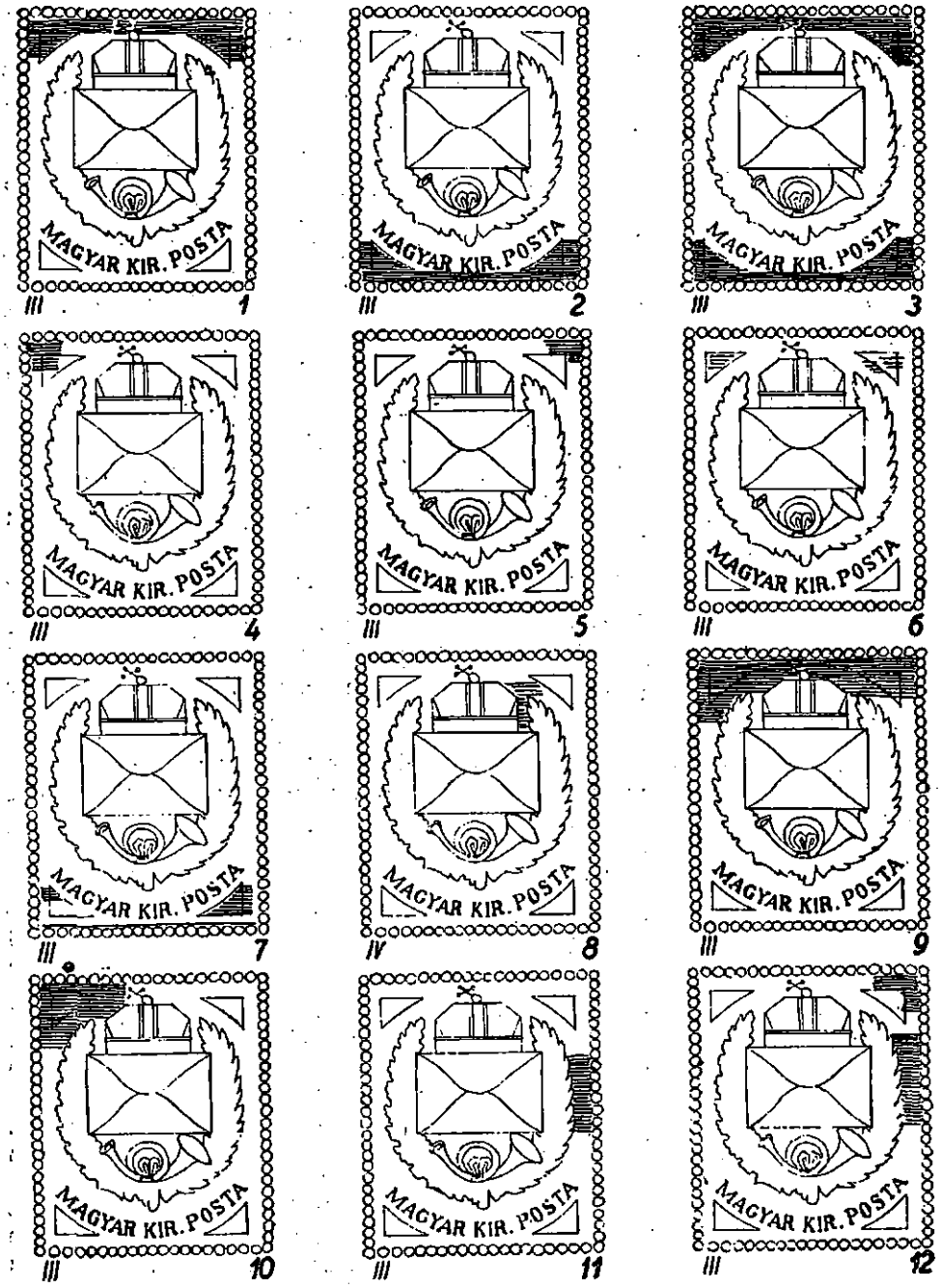
MAGYAR KIR. POSTA
III 1
III 2
III 3
III 4
III 5
III 6
III 7
IV 8
III 9
III 10
III 11
III 12

MAGYAR KIR. POSTA
III
13

MAGYAR KIR. POSTA
III
14

MAGYAR KIR. POSTA
I
15

MAGYAR KIR. POSTA
I
16

MAGYAR KIR. POSTA
II
17

MAGYAR KIR. POSTA
II
18

MAGYAR KIR. POSTA
III
19

MAGYAR KIR. POSTA
III
20

MAGYAR KIR. POSTA
III
21

MAGYAR KIR. POSTA
III
22

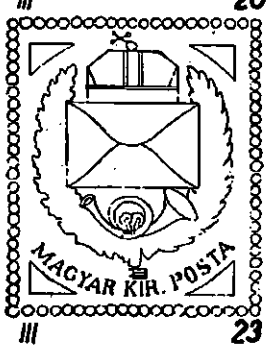
MAGYAR KIR. POSTA
III
23

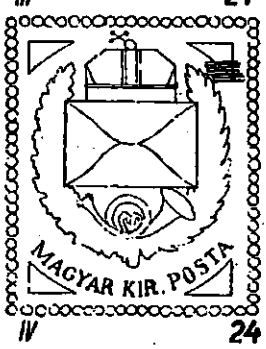
MAGYAR KIR. POSTA
IV
24

I 25

III 26

III 27

III 28

III 29

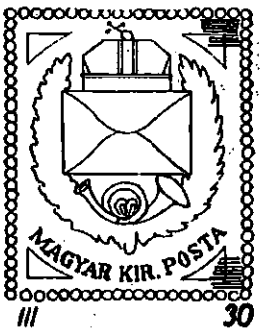

III 30

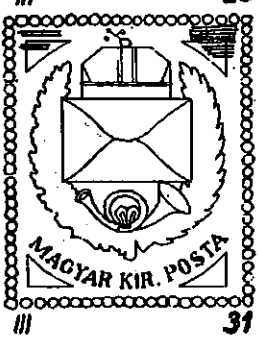

III 31

III 32

III 33

34

35

36

MAGYAR KIR. POSTA
37

MAGYAR KIR. POSTA
38

MAGYAR KIR. POSTA
39

MAGYAR KIR. POSTA
40

MAGYAR KIR. POSTA
41

MAGYAR KIR. POSTA
42

MAGYAR KIR. POSTA
43

MAGYAR KIR. POSTA
IV
44

MAGYAR KIR. POSTA
IV
45

MAGYAR KIR. POSTA
46

MAGYAR KIR. POSTA
47

MAGYAR KIR. POSTA
IV
48

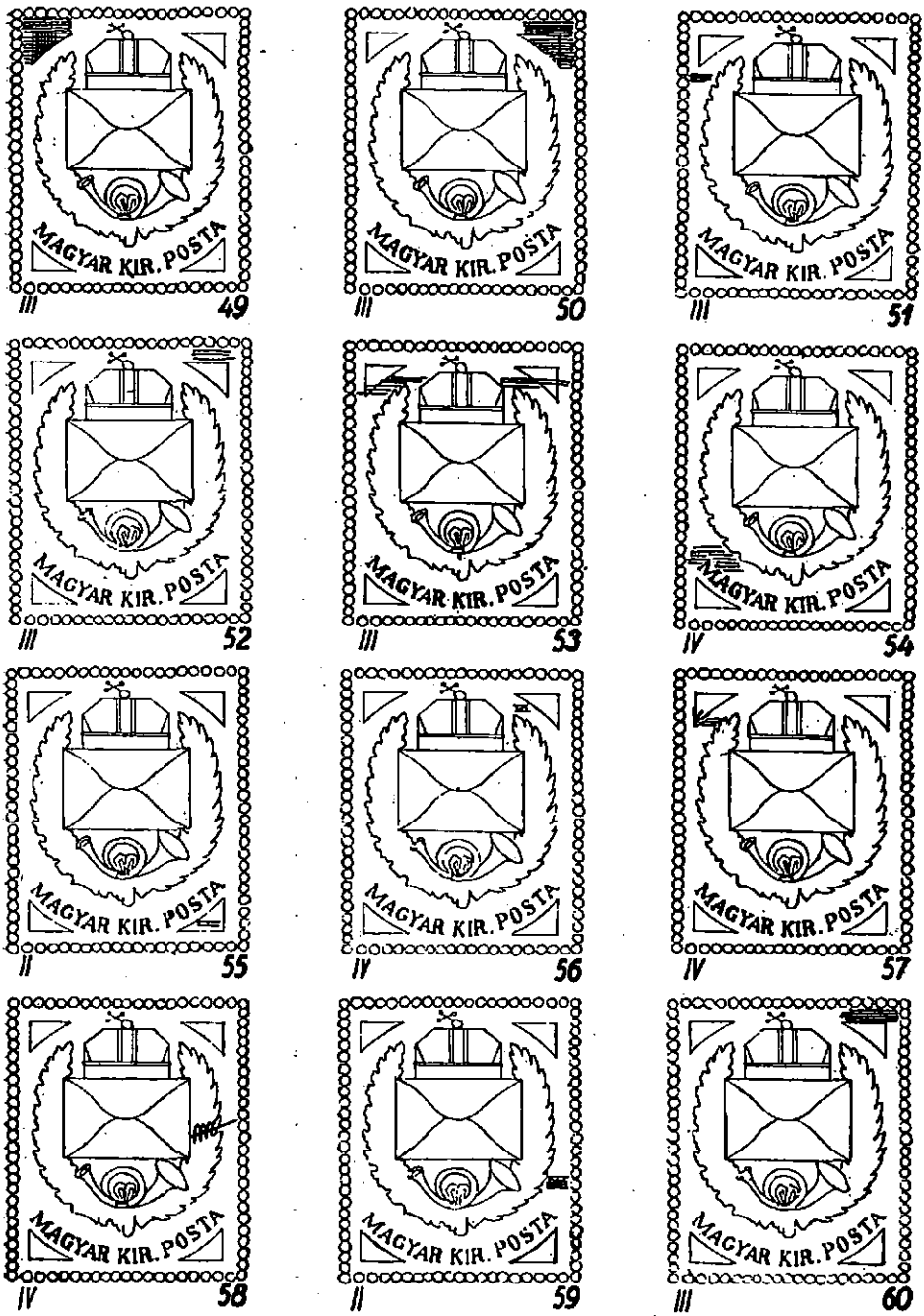
MAGYAR KIR. POSTA
III 49
MAGYAR KIR. POSTA
III 50
MAGYAR KIR. POSTA
III 51
MAGYAR KIR. POSTA
III 52
MAGYAR KIR. POSTA
III 53
MAGYAR KIR. POSTA
IV 54
MAGYAR KIR. POSTA
II 55
MAGYAR KIR. POSTA
IV 56
MAGYAR KIR. POSTA
IV 57
MAGYAR KIR. POSTA
IV 58
MAGYAR KIR. POSTA
II 59
MAGYAR KIR. POSTA
III 60

MAGYAR KIR. POSTA
III
61

MAGYAR KIR. POSTA
III
62

MAGYAR KIR. POSTA
IV
63

MAGYAR KIR. POSTA
III
64

MAGYAR KIR. POSTA
III
65

MAGYAR KIR. POSTA
IV
66

MAGYAR KIR. POSTA
IV
67

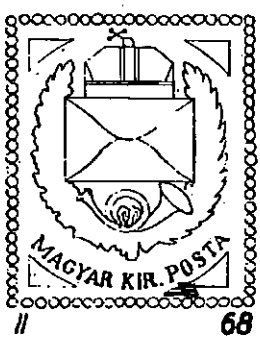
MAGYAR KIR. POSTA
II
68

MAGYAR KIR. POSTA
III
69

MAGYAR KIR. POSTA
III
70

MAGYAR KIR. POSTA
III
71

MAGYAR KIR. POSTA
IV
72

találni javítást a levélborítékot övező koszorú rajzában. Javították a levélboríték keresztvonalait s található javítás a koronában, az értékszámban és a Magyar Kir. Posta szövegben is.

A lemezjavítás leggyakrabban szabályos, egyenes, szinte vonalzóval húzott vonalakból áll. Mind ilyenek a nyomólemez használatba vétele előtt húzott javítóvonalak. Mikor nyomás közben kellett a fehér foltokat eltüntetni, nem mindig értek rá ilyen pontos munkára és ilyenkor szabálytalan, sokszor egészen össze-vissza húzott vonalakkal (a régi kutatók elnevezése szerint cigánykarc vagy kontárvésés) élénkítették fel a lemezt (487. ábra). Találni egy-két bélyeget, amelyen a fehér helyekre néhány egyforma szabályos színes foltot motszettek és így egészítették ki a nyomófelületet.

487. ábra

Külön érdemes megemlékezni a gyöngyök javításairól, melyek gyűjtésébe, ha az anyalemezeket az ismérvek alapján megismerjük, bizonyos rendszert lehet belevinni. Egy-egy gyöngy hiánya nem feltűnő, mégis egyes gyöngyöket a nyomás közben történő revíziók után sokszor kínos pontossággal javítottak, mivel a lemezjavítás célja nem csupán a nyomólemezek élettartamának meghosszabbítása volt, hanem a réznyomással összefüggő esztétikai szempont is, törekvés a bélyegkép minél tökéletesebb levonatára.

A gyöngyök egy részét, mint már láttuk, az anyalemezen javították (I. csoport). A II. csoportba tartozik viszont az 5 krajcáros II. lemezéről készült nyomólemezek 89. bélyege, amelyen a felső gyöngysorban balról a 3. gyöngy felső fele és a 4. gyöngynek kb. negyede eltűnt. A hiányzó fél gyöngyöt, vagy mind a két sérült gyöngyöt az egész bélyegkiadás folyamán gyakran javították (488. ábra).

Az 5 krajcáros II. nyomólemezén leggyakrabban tűnt el sok bélyegképen a bal oldali gyöngysor felülről számított második gyöngye. Ezt igen sokszor javították, különösen a 75. bélyegen (489. ábra). Ugyanígy sokszor hiányzik a felső gyöngysor jobbról számított ötödik gyöngye; ezt aránylag ritkán javították. Gyakran tűnt el az alsó gyöngysor balról számított második és harmadik gyöngye, s így ezeket is több bélyegképen javították (III. csoport).

Találunk bélyegeket, amelyeken látszik, hogy a gyöngyszegély néhány

gyöngye erős mechanikai behatás következtében kisimult, eltűnt s azután utánmetszéssel pótolták a hiányzó gyöngyöket (IV. csoport).

A gyöngyöket leggyakrabban az eredetieket követő hosszabb-rövidebb vonalakkal javították. Előfordul azonban az is, hogy egyforma hosszú függőleges vonalakat húztak. Ha több gyöngyöt kellett javítani, vízszintes, hosszú, szabálytalan vonalak közé erős pontokat helyeztek és így adták vissza a bélyeg keretét. Ez a II. anyalemezek használatának korában a 2 és 3 krajcárosnál fordul elő, és általában ritkább a szabályos gyöngyjavításoknál.

488. ábra

489. ábra

1874–1895 között többen is végezték a lemezjavítást és ez is az oka annak, hogy a vonalak nem egyöntetűek.

Dessewffy és Rédey együttesen a következő mennyiségű különböző metszetjavítást ismerte az egyes értékekből:

Vízjel nélküli papíron

2 krajcáros	15
3 krajcáros	20
5 krajcáros I. anyalemez	102
5 krajcáros II. anyalemez	67
10 krajcáros	92
20 krajcáros	20
	325

Vízjeles papíron

2 krajcáros	53
2 krajcáros II. anyalemez	21
3 krajcáros	63
3 krajcáros II. anyalemez	29
5 krajcáros	75
10 krajcáros	110
10 krajcáros II. anyalemez	21
20 krajcáros	60
	432

Az itt jelzett 757 úgynevezett főtípuson kívül 1250 altípust ismertek ugyanezen bélyeghelyekről.

Ezeken kívül Rédey Miklós 49 sarokháromszög- és 365 gyöngyjavítást említ meg gyűjteményéből. Hogy ezekből mennyi az anyalemez utánmetszése, nem tudni.

Rédey szerint „az utánvésések számát teljesen még nem ismerjük, mert ha nem is nagy arányban, de még mindig bukkannak fel olyan típusok, melyek nem voltak ismeretesek". Ha figyelembe vesszük az egyes értékeknél a nyomólemezek nagy számát, az említett javítások száma kevés. A 3 krajcáros I. anyalemezéről a kibocsátás folyamán kb. 140 nyomólemezről nyomtak. A 75. bélyegképről, melyről Dessewffy és Rédey a legtöbb metszetjavítást említi, 22 változat (főtípus és altípus együtt) ismeretes. A nyomólemezek és az ismert javított bélyegek száma között igen nagy az eltérés, még abban az esetben is, ha figyelembe vesszük, hogy sok lemez javítatlanul maradt. Alaposabb vizsgálat esetén feltétlenül növekedni fog mind az erről, mind a többi bélyegekről ismeretes javítások száma.

A 3 krajcárosok javításai a jobboldali gyöngysor és a koszorú s a sarokháromszög között vannak. Miután a javítás helye keskeny, sok lemezt javíthattak ki hasonló vonalakkal. Csak erős nagyítóval való megfigyelés esetén, a metszetvonalak megszámlálása után (esetleg részletezve, hogy hány metszési vonal esik pl. a babérkoszorú egyes leveleinek csúcsai közé), az ismertetőjelek mellett a nyomólemezek jellegzetes lemezhibáinak, továbbá a bélyegző dátumának, a bélyeg színének, papirosának és fogazatának megfigyelésével lehet megkülönböztetni az egyes nyomólemezek hasonló javításait. Ugyenez áll más értékek metszetjavításaira is. A javított hely aránylag kicsi, a javítások száma viszont, a felhasznált nyomólemezek nagy számát tekintve, elég nagy, így minél kisebb helyet javítottak rendszeresen, annál kevésbé lehet az első pillantásra megkülönböztetni az egyes nyomólemezeken eszközölt javításokat. Csak a fent említett kisegítő ismérvek segítségével tudjuk az egyes nyomólemezek metszetjavításait szétválasztani.

Ha figyelembe vesszük, hogy az 5 krajcáros bélyeget a II. anyalemezről származó kb. 845 lemezzel, a 3 krajcáros bélyeget az 1. nyomólemezről származó kb. 140 lemezzel nyomták és egy-egy ilyen 100-as lemezen 100 ismertetőjellel megkülönböztethető bélyegkép van, ez összesen 84 500, illetve 14 000 eltérő bélyeget jelent. Milyen bélyegtömeget kellene átnézni az egész bélyegkiadás egész idejéből, egyenletesen elosztva, hogy mindegyikből egy-egy a kezünkbe kerüljön? Itt pedig nem is vettük figyelembe, hogy egyes metszetjavítások ugyanazon lemezen a nyomdai használatba vétel elején, mások pedig később vagy éppen a használat utolsó napjaiban keletkezhettek.

A fentiek szerint igen sok nyomólemez javított bélyegét nem ismerjük és az összes metszetjavításokat nem is fogjuk összefoglalóan megismerni. A felkutatásukhoz szükséges bélyegtömeg már nem áll rendelkezésre.

NYOMÁSI SAJÁTOSSÁGOK

A metszett mélynyomásnál a bélyegkép a rézlemezbe be van mélyedve. A nyomáshoz a festéket a bélyegkép rajzának finom mélyedéseibe be kell dörzsölni, hogy a festék a különböző mélységű vonalakat teljesen kitöltse.

Ezután a lemez felületéről a festéket letörlik és az csak a bélyegkép mélyedéseiben marad meg. A réznyomáshoz használt nyomdafestéket úgy készítik el, hogy kenőcsszerű konzisztenciájú legyen s így a lemez mélyedéseit jól kitöltse, ott jól megtapadjon és a lemez felületének letörlésekor a mélyedésekből ne törlődjék ki.

A nyomdafesték bedörzsölése szarvasbőr-tamponnal történik, míg a lemez felületének letörlése könnyű üllel. Ritkán előfordul, hogy a üll festékkel teleszívja magát, nem cserélik s így nem képes a lemez felületéről nyomtalanul letörölni a festéket. A lemez felületén egész finom festékréteg marad, amelyik a nyomásnál a gyengén enyvezett erős szívóképességű papirost megszínezi és így a bélyeg olyan, *mintha színes papirosra nyomták volna*. A bélyeg hátoldalát megnézve látjuk azonban, hogy az teljesen fehér. Ha a üll még több festéket vett fel, akkor *a lemez felületén csíkokat hagy*, melyek egyes bélyegképeken vízszintes, függőleges vagy ferde irányú számtalan párhuzamos finom színes vonalban mutatkoznak (490. ábra). Ritkán egy-egy bélyegképen azt is látni, hogy a üllel törlés közben kanyart vettek.

490. ábra

491. ábra

A üll széléből néha egy-egy festékkel teleszívódott *pamutszál vagy több szálból álló vastagabb fonál leszakadt, a lemez felületén maradt és a bélyegképpel lenyomódott* (491. ábra). A szál sajátságos kunkorodó alakja mutatja, hogy nem lemezkarcról van szó és bizonyíték az is, hogy nem található második azonos példány belőle, mint a lemezkarcból. A fonáldarab odatapad a bélyegképhez és a benne látható szálak mutatják, hogy miről van szó.

A nyomdafestékhez, hogy jobban tapadjon, olajat kevernek. Ha több olajat kevertek be, mint ami a festékmennyiséghez szükséges, akkor az olaj nyomás után, különösen a ritkább szövedékű papiroson, szétivódott és a lemezbe jobban bemélyedő, több festékkel nyomott részek, szöveg, szám, korona stb. *olajos udvart kaptak, sőt néha a bélyegrajz olajos képe látszik a bélyeg hátoldalán* (492. ábra).

A befestékezett lemezre rátették a jobb festékfelvétel céljából előzőleg megnedvesített papirost, erre egy kartonlapot, és a nyomósajtóba tették. Ott igen erős nyomással hengerelve, a papírt belepréselték a lemez mélyedéseibe, hogy a festéket maradéktalanul felvegye. A nyomásnál a lemezt a papirossal kétszer bocsátották nyomás alá, egyszer be és aztán ki. A levonatot nyomás után hengerek között simították, de még így is meglátszik az eljárás nyoma.

Ha a bélyeg hátoldalát megnézzük, *az értékjelzőszám vagy szöveg, esetleg mind a kettő bemélyedve látszik a papirosba.* Miután az 1874—81. évi bélyegkiadás rajza általában finom vonalakból áll, a réznyomásnak ez a sajátossága ritkábban látszik olyan kifejezetten, mint a réznyomással készült 1871-es bélyegeknél.

A nyomás olyan nagy erővel történt, hogy a lemez néha megrepedt. A repedés felvette a festéket és *finoman erezett vonal formájú lenyomatot adott* (493. ábra).

492. ábra. Olajos nyomatok

493. ábra

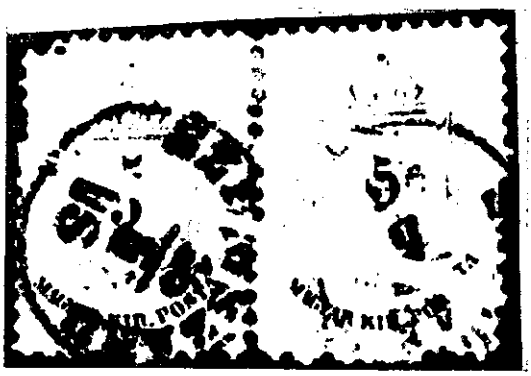

494. ábra. Szétnyílt papírsránc

A vékony nyirkos papirost nem sikerült mindig simán a lemezre fektetni; néha léghólyag képződött alatta. A nyomóhengerek között áthaladva a léghólyag elfeküdt, de a felesleges papiros kisebb-nagyobbráncot vetett. Leáztatva az ilyen bélyeget, *a ránc szétnyílik és fehér nyomatlan csík tűnik elő* (494. ábra). Néha a papírgyárban *megragasztott papír is szétnyílt* (495. ábra).

Hasonló módon keletkezett az *elcsúszott nyomás vagy ál kettős nyomás.* Az igazi kettős nyomatoknál a papír kétszer megy át a gépen és így az ív egész felülete kétszer, azaz kettősen nyomott; a két bélyegkép mindegyik bélyegen egyformán van elcsúszva. Ez a kettős nyomás tehát két nyomásmenetben történik. Az ál kettős nyomás azonban egy nyomásmenetben, illetve annak két ütemében történik. Keletkezése a fent említett ráncképződéssel van összefüggésben.

Ha a papiros a hengerek között való behaladásnál kis ráncot kapott és felvette a bélyegképet, megtörtént, hogy a visszafelé haladásnál a nyomás második ütemében a kis ránc kinyílt, a papiros elcsúszott és a ráncon túl még egy nyomást, az elsőnél azonban halványabb képet kapott. Igaz, hogy ritkán, de találunk bélyegeket, melyeken kinyílt ránc látszik s a ránc egyik oldalán normális bélyegkép van, a ránc másik oldalán viszont a bélyegkép kettősen nyomott. A ránc egyik oldalán minden bélyeg kettős nyomású (496. ábra). Összefüggő kettős nyomású bélyegeken jól látszik, hogy a két rajz nincsen mindenhol egyforma távolságra egymástól, hanem a halványabb rajz legyezőszerűen terül el a másikhoz viszonyítva. A százas lemezekkel nyomott bélyegeknél a két rajz a bélyegképre keresztben, jobbra vagy balra tolódik el. A kétszázas lemezekkel nyomott bélyegeknél a két rajz eltolódása általában a bélyegkép hosszában látszik lefelé vagy felfelé. A nyomólemezt ugyanis mindig a keskenyebb oldalával tették be a gépbe.

495. ábra. Ragasztott papír

496. ábra. Elcsúszott nyomatok

Nyomás után a nyirkos lenyomatot megszárítják. Ennek következtében a papiros többé-kevésbé összehúzódik. A papirosnak ez az összehúzódása a változó minőség miatt az egyes íveken sem egyforma. A jelenség a réznyomású bélyegek egyik általános sajátossága. A forgalom egész ideje alatt *találunk rövidebb bélyegeket*, de különösen az 1886—87. években használtak olyan

pergamenszerű papirost, amelyik különösen erősen húzódott össze és az a benyomás keletkezik, mintha egyes bélyegkép 1 – 1½ gyönggyel rövidebb lenne (497. ábra). Ritkább a keskenyebb bélyeg. Ez inkább több, összefüggő példányon vehető jobban észre. A bélyegek magassága általában (a vízjeles bélyegeknél mindig) a papiros gyártási irányára keresztben van. Ebben az irányban nagyobb az összehúzódás, mint a gyártási irány hosszában.

497. ábra

Egészen kivételesen előfordult, hogy egy már kinyomtatott bélyegív újra nyomás alá került, s ilyenkor valódi *kettős nyomat* keletkezett. Az ilyen komoly nyomási hibákat a selejtezésnél feltehetőleg észrevették. Mint azonban Hamza Imre „Nyomási és egyéb rendellenességek az 1881, 1888. évi bélyegeken" című cikkében (Filatéliai Szemle 1967. 1. sz., 17. l.) bizonyítja, mégis gyakran fordult elő, hogy az Államnyomda selejtes bélyegíveket bocsátott forgalomba. Ezért, bár Rédey filatélista játéknak vagy éppen hamisításnak tekinti, a 10 krajcáros kettős nyomatát, amelyről Monográfiánk I. kötetének 314. lapján képet közöltünk, s melynek egy másik, más bélyegzővel ellátott példányát Hamza idézett cikkének mellékleteként közölt, némi fenntartással a posta által forgalomba hozott és bérmentesítésre elfogadott bélyegnek ismerhetjük el.

A réznyomás fentebb leírt technikájából következik, hogy gépszínátnyomat a bélyegíveken nem keletkezhetett. Előfordulnak azonban *összínátnyomatok*, amelyek a többé-kevésbé még nedves nyomatok egymásra helyezése folytán jöttek létre.

SZÍNEK

Mivel a kiadás bélyegeit hosszú időn keresztül nyomták, elkerülhetetlen volt, hogy színárnyalatok keletkezzenek. Hozzájárult ehhez az alkalmazott festőanyagban bekövetkezett változás. 1877-ig ugyanis földfestékeket, azután pedig anilinfestékeket használtak. Az előbbiek színtartóbbnak bizonyultak, míg az utóbbiak, különösen egyes értékeken, könnyen bomlottak, oldódtak és viszonylag széles skálán változtattak árnyalatot.

A legjelentősebb színkülönbségeket a 2 krajcáros értéknél találjuk. Ezt 1874-ben a megelőző kiadás szürkésre fakuló ibolya színében nyomták, de hamarosan áttértek egy élénkebb, mély orgonalila színre. Az anilinfesték használatba vétele 1878-ban nagyjából egybeesett egy vékony, könnyen zsugorodó, az átlagosnál nagyobb beszívóképességű papiros bevezetésével. Élénkítés céljából ekkor több vöröset kevertek a festékbe és világos rózsalila színt értek el. 1880-ban valamivel kevesebb vörös hozzáadásával egy mély lila szín jelenik meg, melynek minősége azonban gyorsan romlik és 1882 – 1889 között a vörösibolyától a sötét palakékig terjedő árnyalatokra bomlik szét. 1889-ben sikerült

egy tartós mályvavilla színt találni, amelytől azután (talán átmeneti festékhiány miatt) csak 1891-ben találunk eltérést: ebben az évben újra feltűnnek, majd eltűnnek a kékesibolya árnyalatok. A 2 krajcáros bélyegek színe 1889-ig részben napfény, részben a leáztatás hatására változik. Az eredeti színeket sokáig sötét helyen tartott, le nem áztatott példányokon találhatjuk meg.

A 3 krajcáros érték színváltozatai viszonylag szűk határok között mozognak. A zöld földfesték eléggé állandónak bizonyult, 1874-ben világosabb, 1875-ben átmenetileg sötétebb árnyalatok után a kettő között állapodott meg. Az anilinfesték bevezetése után egy ideig nagyobb változatosság mutatkozik. 1879–80-ban gyakori a sárgászöld árnyalat, 1880 után viszont színbomlás folytán a kékeszöld tűnik fel. Később a 3 krajcáros zöldje általában és mindvégig sötétebb, kékesebb árnyalatú, mint a földfesték használata idején volt.

Az 5 krajcáros a másik, színváltozatokban gazdag érték. A földfesték szép és egyben tartós színeket biztosított. A korai alapszín a kármin, amelynek barnás és rózsa árnyalatai kezdettől 1878-ig állandóan előfordulnak. 1875-ben találkozunk átmenetileg a téglaszínnel, majd 1876–77-ben a lilaskárminnal. Az anilinfesték bevezetésével két változat alakul ki s marad meg mindvégig, egy rózsaszínű és egy tűzvörös, az átmenetek gazdag skálájával. Néha oxidációs feketedés is előfordul. Az 5 krajcáros anilinfestéke igen érzékeny, már kissé meleg vízben is oldódik, napfényen erősen fakul.

A 10 krajcárosnak mind földfestéke, mind anilinfestéke eléggé egyöntetű és tartós. 1874-ben fakó és világos, 1875-ben élénk és világos nyomatok készültek, később a szín egy sötétebb változatnál állapodott meg s nagyjában (néha feketés árnyalattal) ez folytatódott az anilinfesték alkalmazása után is.

A 20 krajcáros festékének általában kékes vagy zöldes árnyalata van, amelynek ún. rezeda változatában alig észlelünk szürkét. A kék vagy zöld árnyalat nélküli hamuszürke valósággal másik színcsaládot jelent. A korai nyomatok inkább világosak, a későbbiek sötétek.

A régebbi szakirodalom igen részletesen foglalkozott a színekkel és rengeteg színváltozatról számolt be, miközben a színváltozat és a színárnyalat fogalmait is összemosta. Dessewffy az 1874-es kiadású 2 krajcárosnak 20, a 3 krajcárosnak 7, az 5 krajcárosnak 18, a 10 krajcárosnak 7 és a 20 krajcárosnak 8; H. Kropf ugyanezeknek az értékeknek 106, 29, 122, 30 és 28 színváltozatát különböztette meg, míg Rédey megelégedett 16, 6, 16, 7 és 6 változattal, de ezeknek többféle árnyalatát említi. Az 1881. évi kiadás esetében az idézett szerzőknél már kevesebb, de még mindig igen nagy számú színváltozat szerepel. A valóságban színárnyalatokról van szó, melyeket megbízható módon leírni nem lehet. Meg kell elégednünk annak jelzésével, hogy az általunk felsorolt főbb színváltozatok az árnyalatok széles változatosságában jelentkeznek.

PAPÍR ÉS VÍZJEL

A bélyegnyomáshoz a papirost a szóban forgó kiadás megjelenési ideje alatt több gyár szállította, ezért a papírminőség igen sokféle. 1874-ben az Államnyomda a steyermühli papírgyár magyarországi képviselőjén, Dávid Károlyon keresztül szerezte be a papírt. 1876–79 között öt osztrák gyár konzorciuma igen sokféle papírt szállított. 1879-ben Dávid Károly Nagyszlabosoon papírgyárat alapított, s ettől kezdve tőle rendelte az Államnyomda

a papírt. 1882-ben a nagyszlabosi gyár az Első Magyar Papíriparba olvadt bele, de a bélyegpapírt továbbra is ott gyártották. 1887-ben árlejtés révén három évre a fiumei Smith & Meynier papírgyár, majd 1889-től 1897-ig újból az Első Magyar Papíripar szállította a bélyegpapirost.

1. A steyermühli gyár jó minőségű, sűrű szövetű, fehér, 0,08—0,09 mm átlagvastagságú papírja a legjobb, bár ennek legnagyobb a vastagságingadozása, mert 0,07 és 0,11 mm közt minden méret előfordul.

2. Az öt osztrák gyár konzorciuma általában szintén jó papirost szállított, eleinte a megelőzőhöz hasonlót, 1877—78-ban pedig egy puhább, de szépen simított krétafehér, szövetszerű szerkezetűt, amelyen földfestékekkel igen szép, élénk színeket lehetett elérni. 1878—79-ben feltűnik viszont egy 0,06—0,07 vastagságú, áttetsző, pergamenszerű, egyenetlen szövetű papiros, mely erősen beitta a festéket és az enyvezés után összezsugorodott.

3. A nagyszlabosi gyár papirosai általában vékonyabbak az osztrák papirosoknál, 0,06—0,075 mm átlagvastagságúak, de egyenletes szövetűek, fehérek, simák. 1881 után vízjelesek.

4. A fiumei gyár adta a leggyengébb minőségű papírt. Vékony (átlagban 0,06 mm), kevéssé enyvezett, laza szerkezetű, festékáteresztő, zsugorodó papiros, mely a bennmaradt faanyag miatt sárgásszürke színt vesz fel; 1888-tól valamennyire javult.

5. Az Első Magyar Papíripar 1889 után is nagyjában ugyanazt az erős, famentes, 0,06—0,07 vastag papirost szállította, mint 1881—1886 között.

A *vízjel* használatára 1881-ben tértek át. Filatéliai szempontból ez új kiadást jelent, bár az anyalemezek — egyelőre — ugyanazok maradtak. Az I és Ia kr vízjelet az I. kötet 365—366. lapján már ismertettük. A kettő között a legszembetűnőbb különbség a betűk magasságában van, az I. vízjelnél a k 13—14, a Ia-nál 14—15 mm magas. Az I. vízjelet a nagyszlabosi gyár alkalmazta 1881—87 közt és 1889 után, az Ia-t a fiumei gyár. Mivel az I. kötetben a vízjelnek csak rajzát közöltük, itt fényképét is bemutatjuk (498-499. ábrák).

498. ábra. I. vízjel

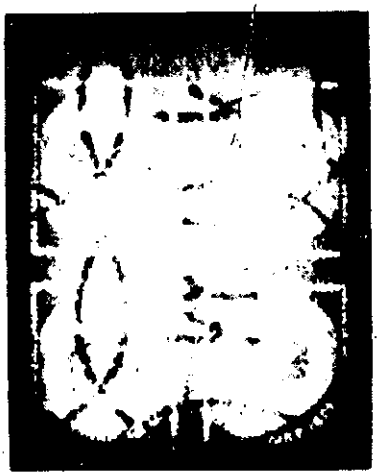

499. ábra. Ia. vízjel

Mint azt az I. kötetben szintén ismertettük, az I. és Ia vízjel két (álló és fekvő) helyzetben, s mindegyik helyzet négy—négyféle állásban fordulhat elő. Mivel a levél- és újságbélyegek nyomásánál a papiros mindig úgy került a gépbe, hogy az álló helyzetű bélyegre fekvő helyzetű vízjel esett, a vízjelnek csak fekvő helyzetű négyféle, éspedig balra, ill. jobbra fekvő, valamint balra, ill. jobbra fekvő tükörképű (az I. kötetben használt jelölés szerint B 1, 2, 3, 4.) állását találhatjuk meg a bélyegeken. A 2, 3, 10 és 20 krajcáros I. anyalemezéről, a 2, 3, 5 és 10 krajcáros II. anyalemezéről készült nyomólemezekkel nyomtattak vízjeles papirosra. Mindezeken az értékeken mind a négy vízjelállás előfordul, ha nem is egyenletes megoszlásban, mindenesetre azonban úgy, hogy egyik állás sem különösképpen ritka.

A vízjel sajátosságai közül az I. kötetben ismertetett szitabenyomat és szitavarrat mellett sokféle vízjelsérülés is előfordul a kiadás bélyegein. Ilyenek a k és r betűk ferde állása, egyes részeik hiánya, a betűkről levált daraboknak önálló pont vagy vonal formájában való lenyomódása, egész betűk hiánya, az ellipszis ívének kisebb-nagyobb megszakadása, végül a k betűnek alul vagy felül folttá való eltömődése. (Részletesen ír ezekről és ábrákat is közöl Biró Marcell a Donaupost 1929/12. és 1930/7—8. számaiban).

FOGAZAT

A réznyomatú levélborítékrajzú levélbélyegeknek igen változatos a fogazása.

Láttuk, hogy a megelőző bélyegkiadás fogazása igen tökéletlenül sikerült, a Gotthard-féle 9 ½-es fogazógépek rosszul működtek. Az 1874. évi bélyegkiadás előkészítése során az Államnyomda új fogazógépeket kért, amit azonban a pénzügyminisztérium takarékossági okokból nem akart engedélyezni. Végül is az illetékes földművelésügyi minisztérium döntötte el a kérdést, 4781—874. sz. átiratával elrendelve, hogy „a már többször kifogásolt fogazást tovább nem lehet tűrni, ezért a postakincstár számlájára előlegezve egy jobb fogazógépet kell beszerezni, amellyel egyszerre 100—200 ívet lehet lyukasztani". Payer, aki ezt az azóta elveszett iratot idézi, egyben azt is közli, hogy a fogazógépet a párizsi Pierron et Dehaitre cégnél rendelték meg, az Államnyomda egy későbbi tájékoztatásából pedig az is kiderül, hogy a gép három vonalfogazólécén 10 cm-en 68 tű volt, azaz 13 ½-es fogazást lyukasztott. Megelőzően volt már az Államnyomdának egy, a lipcsei Friedrich Hogenforst cégtől származó vonalfogazógépe, amelynek fogazólécén 10 cm-en 64 tű helyezkedett el, ami 12¾-es fogazást jelent. A régi Gotthard-féle fogazógépek egyikét Bécsbe küldték javítani, a másikkal viszont, mint az Államnyomdának a pénzügyminisztériumhoz intézett 1208/874. számú átiratából kiderül, átmenetileg kisebb mennyiségű 2, 3 és 5 krajcáros bélyegívet fogaztak, 9 ½-es fogazattal. Mindebből Payer azt következteti, hogy a 10 krajcáros bélyegíveket a megelőzőleg okmánybélyegekhez használt, fent említett Hogenforst-féle géppel fogazták, mindaddig, amíg a párizsi gépek meg nem érkeztek. A Bécsben javított Gotthard-féle gép új tűit Payer 12 ½—13-as rendszerűnek mondja, ami lehetséges ugyan, de ilyen méretű keretfogazást bélyegeinken nem ismerünk, márpedig a gép keretfogazó volt.

Rédey, anélkül, hogy újabb forrásokra hivatkozna, a Pierron et Dehaitre-féle gépet tekinti régebbinek, amellyel szerinte 1871 óta csak okmánybélyegeket fogaztak, ezzel szemben két Hogenforst-gépről tud, amelyek 1875-ben érkeztek meg és nem kézi, hanem gépi meghajtásúak voltak. Itt nyilván Payer szövegének félreértéséről, a két cég nevének felcseréléséről van szó, megtoldva azzal a további tévedéssel, hogy a Hogenforst-gépek 1875-ben érkeztek és gépi meghajtásúak voltak. Ez Payernek arra a közlésére vezethető vissza, hogy az Államnyomda 1875-ben valóban kért gépi meghajtású fogazógépeket, ezeknek megérkezéséről azonban nincs tudomásunk s így minden valószínűség szerint csak a berlini Hermann Lüttke cégtől 1880-ban beszerzett 11 ½-es vonalfogazógép volt az Államnyomda első *gépi* meghajtású fogazószerkezete.

A bélyegek vizsgálata alapján megállapítható, hogy 1874 és 1880 között olyan, egy vagy több vonalfogazógépet használtak, amelynek vagy amelyeknek fogazólécein a 12 ½-es és a 13 ½-es között minden méret megtalálható (500. ábra). Sőt, ismerünk bélyegpárokat és csíkokat, amelyeken bélyegről bélyegre változik a fogazat mérete, aminek nyilván a fogazótűk szabálytalan elhelyezése az oka (501. ábra). A két különböző gép, ill. ezek különböző fogazóléceinek egyazon bélyegív fogazásánál történt felhasználása, továbbá a fogazótűk szabálytalan elhelyezése következtében igen gyakori a vegyes fogazat. Ha negyedfogat is mérünk, úgy ötféle méretnek számos kombinációja lehetséges és nagy részük valóban elő is fordul (502. ábra). A szabályos vegyes fogazatoknál, ame-

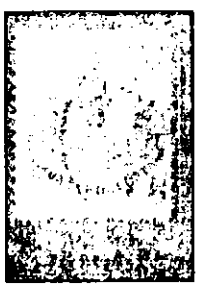

500. ábra

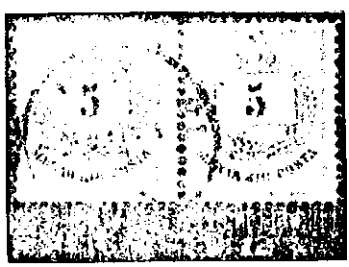

501. ábra

lyeknél két-két párhuzamos oldal azonos, minden valószínűség szerint kétféle gép vagy legalább kétféle fogazólécalkalmazásával kell számolni, a szabálytalan vegyes fogazatok viszont (három oldal azonos vagy kettőnél többféle fogazás egy bélyegen) legalábbis részben a szabálytalanul elhelyezett fogazótűknek tulajdoníthatók.

1880-ig, a 11 ½-es vonalfogazógép beszerzéséig a kiadás bélyegeinek túlnyomó többsége 12 ½ – 13 ½-es vonalfogazatú. Igen kis mennyiségben készülhettek a már említett 9 ½-es keretfogazatok, mivel fölöttébb ritkán fordulnak elő. Rédey csak 3 és 5 krajcárost ismer, említ viszont 9 ½ : 13 vegyes fogazású 10, továbbá 11 ½ : 9 ½ vegyesfogazású 2 és 3 krajcárost. Az előbbi – bár kétségtelen hitelű darabot nem ismerünk – elvileg lehetséges, hiszen az Államnyomdának volt 9 ½-es vonalfogazólécе, amellyel többek között a távirdabélyegeket fogazták. A 11 ½ – 9 ½ vegyesfogazatot viszont Rédey maga is

hamisítványnak tekinti, mivel 11 ½-es vonalfogazógépet az Államnyomda csak 1880-ban szerzett be, márpedig a 9 ½-es fogazást ezen a kiadáson csak kezdetben, igen rövid ideig alkalmazták. Valódi 9 ½-es fogazatnak ezek szerint csak a kiadás legkorábbi bélyegein előforduló keretfogazást tekinthetjük, ebből is csak a 3 krajcáros néhány példánya kétségen felüli hitelű (503. ábra).

1886-ban, a Lüttke-féle géppel megjelent a 11 ½-es vonalfogazás (504. ábra). Ez vízjel nélküli papiroson csak egy évig, 1881-ig található. Előfordulnak szabályos vegyes fogazatok 11 ½ : 13 kombinációban a 2, 5 és 20 krajcároson a vízjel nélküli papíron, minden értéken vízjellel (505. ábra), 13 : 11 ½ kombinációban minden értéken a vízjel nélküli és a vízjeles papiroson egyaránt. Szabálytalan vegyes fogazat, amelynél három oldal 11 ½-es, igen ritkán vízjel nélküli és vízjeles papíron minden értéken (506. ábra), olyan pedig, amelynél

502. ábra. 13:12½-es és 13:13½-es vegyes vonalfogazás

503. ábra. 9½-es keretfogazatok (a Bélyegmúzeumban)

504. ábra

505. ábra

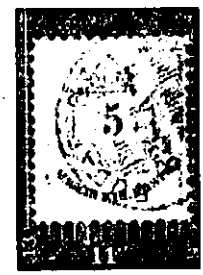

506. ábra

három oldal 13-as, ill. ennek valamelyik változata, még ritkábban, vízjel nélkül a 2, 5, 10 krajcároson, vízjellel a 2, 5, 10 és 20 krajcároson fordul elő.

A 13-as fogazást 1881-től egyre kevésbé alkalmazták és 1886 után végleg megszüntették. Ettől kezdve 1888 elejéig csak 11 ½-es fogazással találkozunk. 1888 második felében szerezte be az Államnyomda első gépi meghajtású fésűsfogazógépét ugyancsak a Lüttke-cégtől, ez a gép 12 : 11 ½-es fogazatot lyukasztott. Először az 5 krajcáros értékhez alkalmazták, 1890-től a II. anyalemezek

bevezetésével egyidejűleg pedig már a 2, 3 és 10 krajcárosok fogazása is ezzel történt. A $11\frac{1}{2}$-es gépet kisegítésképpen még igénybe vették, a 20 krajcárost pedig csak 1891—92-ben látták el fésűsfogazással, azután ennél az értéknél visszatértek a vonalfogazásra. 1897-ben a fésűsfogazás mérete 12 : $11\frac{3}{4}$-re változott (ld. a magasnyomású bélyegeknél).

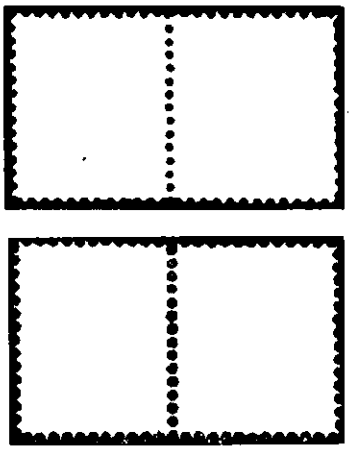

507. ábra. Normális és tűfogazás

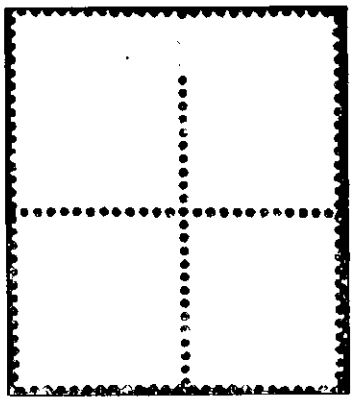

508. ábra. Elfogazás

509. ábra. Elfogazások

A vonalfogazógépek átmeneti sajátossága a *tűfog*. Ez úgy keletkezett, hogy a használat folytán kitágult menetekhez új, vastagabb tűket készítettek s ezek nagyobb lyukat vágtak. Eleinte csak egyes fogazóléceket alakítottak át, s így előfordultak vegyes tompa- és tűfogú bélyegek. A 13-as fogazóléceknél ez 1880-ban következett be s azzal a kényelmetlenséggel járt, hogy az elvékonyodott fogak könnyen szakadtak és a bélyegívek szállítás közben szétestek. Ezért tértek át a $11\frac{1}{2}$-es gép használatára. 1885 után azonban ennek a gépnek a fogazóléceit is ugyanaz a sors érte, de ezúttal több éven át kitartottak a tűfogazás mellett, amíg sor kerülhetett a fésűsfogazás bevezetésére (507. ábra).

A fogazás fenti változatosságát növeli a sokféle *fogazási hiba*.

A vonalfogazógépek sajátos hibája az *elfogazás*. A kezelőszemélyzet gondatlansága folytán a fogazólécek nem egyenlő távolságokban lyukasztották a bélyegívet s így szélesebb vagy keskenyebb, hosszabb vagy rövidebb bélye-

gek keletkeztek. Előfordul, hogy egy négyes tömbben mind a négy bélyeg más és más alakú (508. ábra). Az átlagos 22×25 mm-es alaktól való eltérések viszonylag nagyok lehetnek, magasságban 8, szélességben 7 mm-t is elérnek. Esetenként a szomszédos bélyegből is elfogaztak valamennyit (509. ábra).

511. ábra. Kettősfogazás

512. ábra
Gyémántfogazás

510. ábra

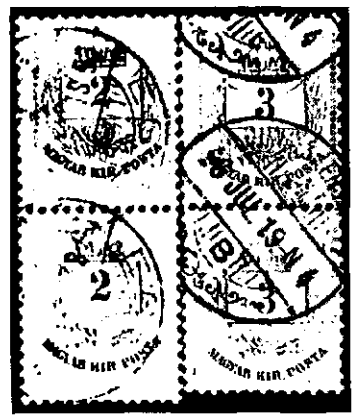

513. ábra. Hosszabb és rövidebb fésűsfogazás

514. ábra
Fenn és lenn szélesfogú fésűsfogazás

515. ábra
Fenn és lenn csonkultfogú fésűsfogazás

Ugyancsak a vonalfogazásnál történhetett meg, hogy egy bélyegköz fogazása kimaradt. Így keletkeztek a *középen fogazatlan* párok. Eddig ismeretesek vízjeles, 11 ½-es fogazású 2, 5 és 10 krajcáros középen fogazatlan párok, utóbbi

függőleges (510. ábra). Ha a fogazólécz a szükségesnél gyöngébben lyukasztott, egy-egy sor fog nem vágódott át és a fogak, bár nyomuk meglátszik, beragadtak.

Végül találkozunk a vonalfogazásnál *kettős fogazás*sal is. Rendszerint egy gyöngén lyukasztott sort pótoltak egy második leütéssel, amely azonban kissé távolabb ütötte a lyuksort (511. ábra). Ha a második leütés majdnem azonos helyen történt, elvágta az előző fogakat s a fogazás olyan, mintha egér rágta volna le. Ez az *egér- vagy gyémántfogazás* (512. ábra).

A fésűsfogazásnál egészen más sajátos hibákkal találkozunk. Ennél kettős fogazás és fogazáskimaradás nem fordulhat elő, s az elfogazás is másként keletkezik és másként mutat. Oldalirányban elfogazás nem lehetséges, fel- és lefelé azonban igen, akkor, ha a fogazószerkezet előre vagy hátra megugrik. Ilyenkor *hosszabb, ill. rövidebb bélyegek* keletkeznek (513. ábra). Az előbbieket többnyire arról is fel lehet ismerni, hogy fenn vagy lenn egy-egy foguk szélesebb (514. ábra), míg az utóbbiaknak ugyancsak fenn vagy lenn olyanszerűen csonkul meg a két sarokfoguk, mintha vonalfogazással készültek volna (515. ábra). Attól függőleg, hogy a bélyegívet a felső vagy alsó felével tették be a fogazógépbe, a hibák bélyegen fenn vagy lenn mutatkoznak; az utóbbi eset a ritkább.

516. ábra. Csomagszállítólevél bérmentesítése levélbélyeggel

RAGASZTÓANYAG

Az 1874-ben még használt gumiarabicumról 1875-ben áttértek az ún. kölni enyv alkalmazására, amely igen erősen ragad, a lazább papirost átitatja, néha meg is sárgítja. Nehezen áztatható. 1888-ban hazai gyártású enyv

használatát vezették be, de erre sok panasz volt (vö.: Hamza Imre cikke, Filatéliai Szemle 1966. 11. sz. 10. l.) s ezért 1890-től amerikai, ún. arabol gumit alkalmaztak.

A BÉLYEGEK POSTAI FELHASZNÁLÁSA

A réznyomású levélborítékrajzú bélyegeket 1888-ig kizárólag levélpostai küldemények (egyszerű, ajánlott és express levelek, továbbá utalványlapok, utánvételi jegyek, tértivevények és tudakozványok) bérmentesítésére használták. 1888 után, a kocsipostának és a távírónak a levélpostával való egyesítése után levélbélyeggel bérmentesítették a pénzesleveleket és csomagszállítóleveleket (516. ábra), a táviratokat (517. ábra), továbbá ugyancsak levélbélyeggel rótták le a táviratlapokon benyomott értékeikk által nem fedezett díjtöbbletet, valamint a befizetéseket a postatakaréklapokon. Ez utóbbiakon, valamint a táviratlapokon, az utalványlapokon és az utánvételi jegyeken a benyomott értéket egészítették ki bélyegekkel, s bélyeget ragasztottak viteldíjkiegészítésül a benyomott értékeikkel kiadott borítékokra és levelezőlapokra is, különösen ajánlás esetében. A bélyegek és benyomott értékeikkek együttes használata tehát elég gyakori jelenség ennek a bélyegkiadásnak a forgalmi idejében.

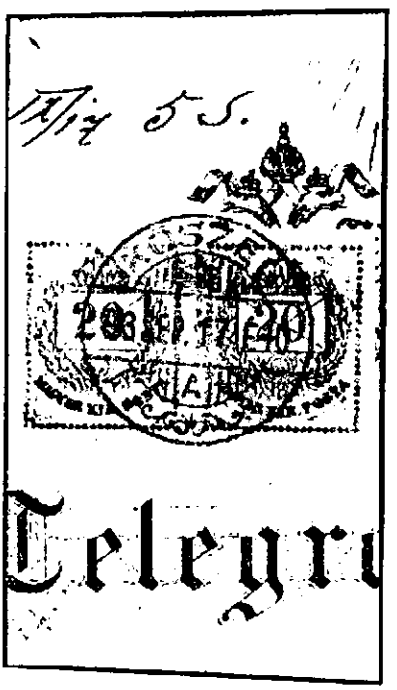

517. ábra. Távirat bérmentesítése levélbélyeggel

A bélyegek színe, a korábbi szokást követve, egy-egy küldeménytípusnak felelt meg. Az ibolya 2 krajcáros a nyomtatvány, a zöld 3 krajcáros a helyi levél, a piros 5 krajcáros a távolsági levél, a kék 10 krajcáros az ajánlás díját fedezte. A 20 krajcáros azonban már a magasabb díjak könnyebb lerovására szolgált. Viszonylag magas, 1 forinton felüli bérmentesítések 1888-ig elsősorban a postautalványokon fordultak elő, később a pénzesleveleken, csomagszállítóleveleken, táviratlapokon és a táviratokon is. Ezeken a küldeményfajtákon nagyobb használt összefüggések, 10-es csíkok, 20-as tömbök is találhatók (518, 519. ábra).

Különböző értékeknek egy küldeményre való felragasztása 1888-ig ritkábban fordul elő, mint később, mikor a réznyomású és könyvnyomású kiadás vegyes használata is általános. A réznyomású bélyegekből már három különféle sem gyakran szerepel együtt, ennél több pedig ritka.

1876. december 31-ig kivételesen előfordul az 1871. évi kőnyomatos, ritkán az 1871. évi réznyomatos kiadással, különösen ezeknek 15 és 25 krajcáros értékeivel a vegyes bérmentesítés (520. ábra).

Szükségbérmentesítésre felezések és levélboríték- valamint címszalagkivágatok formájában van példa; mivel azonban ezek filatéliai céllal is készülhettek, még akkor sem tekintjük való szükségbérmentesítéseknek, ha — mint általában — a posta el is fogadta azokat.

A készpénzbérmentesítés, mint láttuk, 1888 előtt a kocsipostánál (521. és 522. ábra) és a távírdánál rendszeres volt, ezután azonban már csak a portót s a 10 ft-nál magasabb kocsiposta- ill. távirati viteldíjakat rótták le készpénzben. A fizetendő összeget eleinte kézírással, később általában számbélyegzővel jelölték a portós levélen (523. és 524. ábra).

A bélyegek értéktelenítésére a hely-kelet és hely-kelet-kezelési bélyegzők szolgáltak, amelyeket a VI. kötetben külön ismertetünk. A bélyegzések színe általában fekete, ritkán előfordul a kék. Kisegítésként viszonylag gyakran találkozunk postai hivatali bélyegzőkkel is. Ugyancsak kisegítő eljárásként alkalmazták átmenetileg a kézi érvénytelenítést, hely-kelet vagy csak kelet jelölésével, esetleg néhány tollvonással. Tollal vagy tintaceruzával áthúzva érvénytelenítették a tévedésből bélyegzetlenül maradt bélyegeket is az érkezéskor (525. ábra). Erre a célra egy- vagy több körös némabélyegzőket is alkalmaztak (526. ábra).

1877. március 24-én megjelent rendelettel a posta engedélyezte a cégeknek a perforálással való előértéktelenítést.

ÚJNYOMATOK

A kiadásnak tulajdonképpeni újnyomata nincs. A próbanyomatoknál említett Zárday-féle fantázianyomatok, valamint a szintén tárgyalt díszalbumokhoz készült teljes ívnyomatok a kiadás forgalmi ideje alatt keletkeztek.

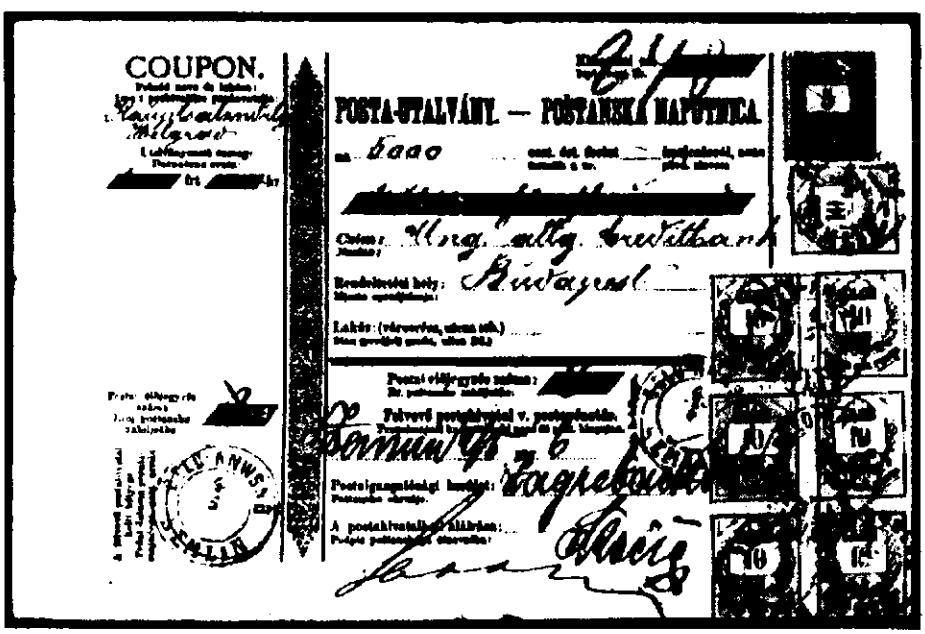

518. ábra. 1 Ft 80 krajcáros bérmentesítés postautalványon

519. ábra. 1 Ft 80 krajcáros bérmentesítés postautalványon

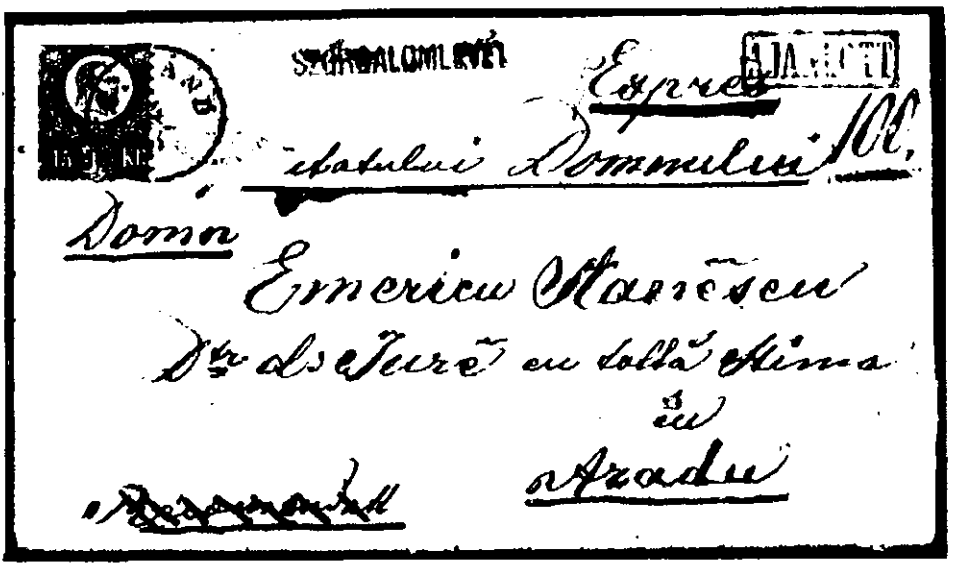

520. ábra. 1871. és 1874. évi réznyomatos vegyes bérmentesítés

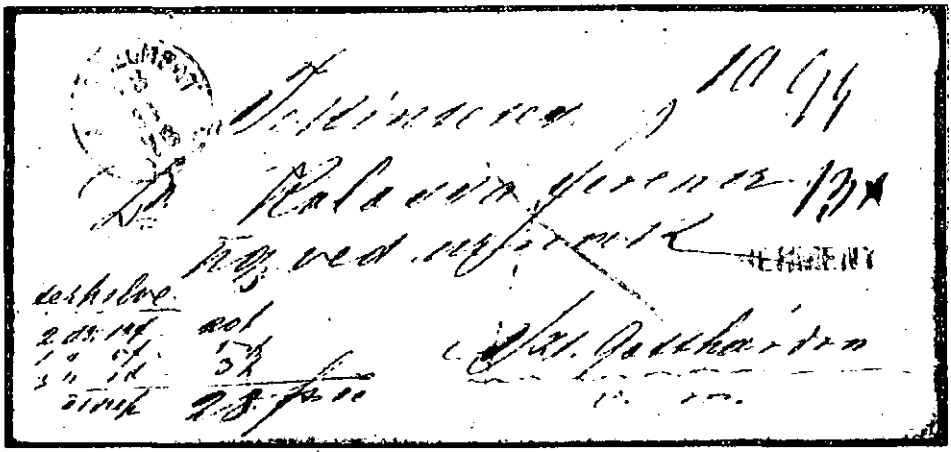

521. ábra. Készpénzbérmentesítés kocsipostai küldeményen: postailag megszámolt tartalmú pénzeslevél

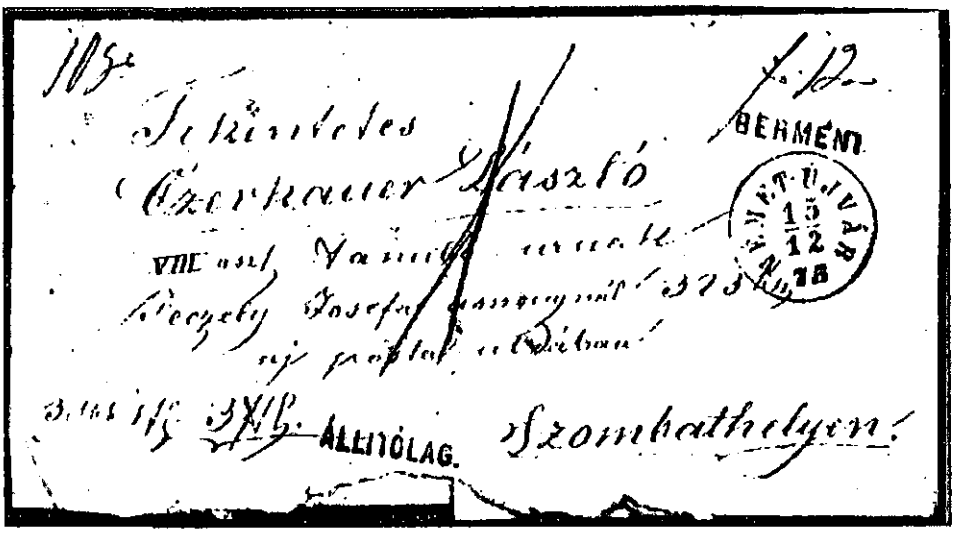

522. ábra. Készpénzbérmentesítés kocsipostai küldeményen: a posta által meg nem számolt tartalmú pénzeslevél

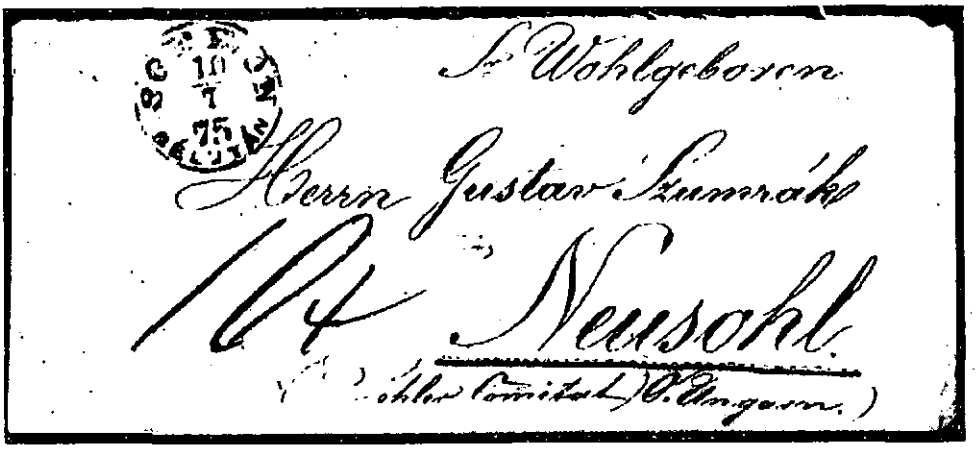

523. ábra. Portós levél kézírásos jelzéssel

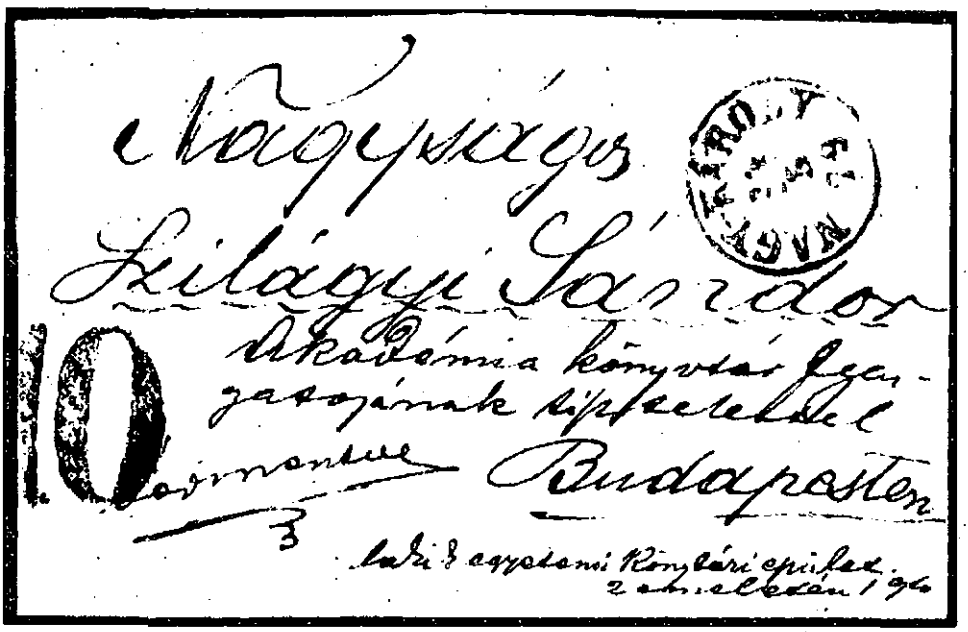

524. ábra. Portós levél számbélyegzővel

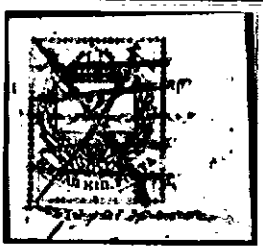

525. ábra

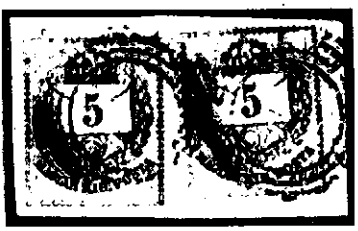

526. ábra

HAMISÍTÁSOK

Visszaélve az elfogazás során létrejött kivételes bélyegnagysággal, a széles margójú darabokat hamis fogazattal látták el, vagy levágva, fogazás nélküli példányokat alakítottak belőlük. Valódi fogazatlanul maradt bélyegnek ezért csak középen fogazatlan összefüggő párt fogadhatunk el. Ismeretesek azonban fogazás nélküli négyes tömbök, melyeket az említett albumlapok papírrétegeinek szétáztatásával nyertek. Metszetjavításokat színes tussal hamisítottak.

A nyomdából véletlenül vagy visszaélés következtében kikerült selejtnyomatok közül némelyet utólag le is bélyegeztek. Ez esetben hamisításról van szó.

VI. Fejezet

A LEVÉLBORÍTÉKRAJZÚ ÚJSÁGBÉLYEGEK

AZ 1874., 1881., 1898. ÉS 1899. ÉVI KIADÁSOK

Az 1874. évi kiadás újságbélyege a levélbélyegéhez hasonló rajzzal, a postai nyomtatványokra nyomott értékcikkek közös ősmintájáról készült (ld. ott), azzal a különbséggel, hogy a sarokháromszögek elmaradtak és az alapvonalazás tojásdad alakban veszi körül a koronát, a borítékot, a kürtöt és a feliratot. A keretgyöngyök száma azonos a levélbélyegekével, az alapvonalaké viszont csak 83 (527. ábra).

Az új újságbélyeg 1 krajcáros értékjelzéssel a levélbélyegekkel együtt, a már idézett rendelettel került bevezetésre és 1900. szeptember 30-ig volt érvényben.

Az újságbélyeg könyvnyomással (magasnyomással) készült. A magaslemezt egy acélmintáról másolt tízes csíkokból állították össze. Ezt igazolja a százas lemezen a függőleges 7. oszlop 10 bélyegén található azonos lemezhiba: az M betű második talpánál keletkezett sérülés, mely kerek fehér foltocska formájában nyomódott le (528. ábra). A könyvnyomás kevésbé finoman adta vissza a bélyegrajzot mint a réznyomás; a vonalak gyakran összemosódnak, foltokká olvadnak össze (529. ábra). Előfordulnak egyéb nyomási hibák is (530. ábra).

527. ábra

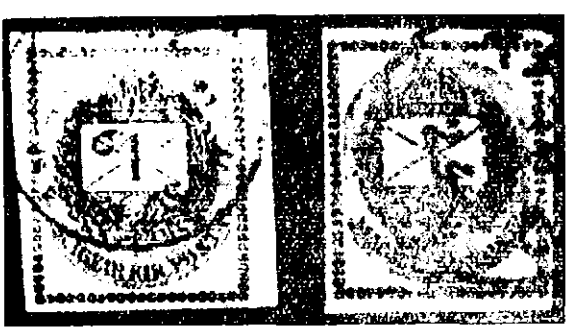

528. ábra. Lemezhiba: folt az M betű talpánál a korai és a késői nyomaton

1874-től 1899-ig mindvégig ugyanarról az őslemezről másolták a *nyomólemezeket*, amelyeken helyenként *kisebb lemezhibák* keletkeztek. A nyomólemezek számát nem ismerjük pontosan, mert a kimutatások hiányosak. 1875 és 1882 közt 54, 1890–98 közt 124 db 100-as lemez készült. 1892-ből sincs adat,

az 1899. éviben pedig benne vannak a filléres érték ismeretlen számú lemezei is. Összevetve a lemezek számát a nyomatok számával, a könyvnyomáshoz készült nyomólemezek — természetesen — sokkal tartósabbnak bizonyulnak mint a réznyomó lemezek. Átlagban 40—50 000 nyomást bírt el az újságbélyeg egy-egy százas nyomólemeze.

529. ábra

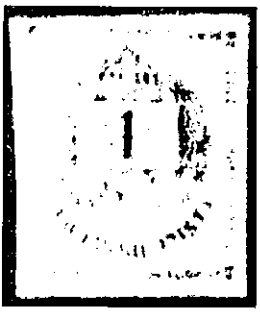

530. ábra

A *példányszámok* Payer idézett adatai szerint kiadásonként a következőképpen alakultak (százas ívekben):

Vízjel nélküli papíron

1874	171 008 ív	1878	220 026 ív
1875	179 993 ív	1879	240 086 ív
1876	200 014 ív	1880	300 204 ív
1877	300 038 ív	1881	83 494 ív

Összesen: 1 694 863 ív

I. és Ia vízjellel

1881	182 020 ív	1889	552 200 ív
1882	310 288 ív	1890	392 800 ív
1883	420 038 ív	1891	539 200 ív
1884	339 200 ív	1892	661 500 ív
1885	396 400 ív	1893	746 800 ív
1886	356 800 ív	1894	687 200 ív
1887	455 600 ív	1895	571 100 ív
1888	437 800 ív	1896	639 300 ív
		1897	713 700 ív

Összesen: 7 688 246 ív

II. vízjellel

1898: 1 031 500 í

III. vízjel

1899: 684 700 í

(Az 1898. évi számban esetleg benne foglaltatik bizonyos mennyiségű. I. vízjeles bélyegív is.)

A hosszú nyomási idő alatt számos *színváltozat* fordul elő.

A *próbanyomatok* kanárisárga színűek. A Bélyegmúzeumban kis kartonokon 2 db narancsba hajló színű próbanyomat is látható.

A *forgalomba került bélyegek színe* eredetileg narancs, majd halványabb narancs, 1878—79-ben átmenetileg okkersárga, ezután újra narancs, 1880—81-ben kanárisárga, majd vörösnarancs. 1882-ben egy színehagyó festékanyagot kezdtek használni, amelynek narancs, majd 1883—85 közt sötétnarancs és sötétkrómsárga színe könnyen kifakult, kivilágosodott. Ugyanez a színehagyó narancs jelenik meg átmenetileg 1891—92-ben is, egyébként 1886-ban rátértek egy színtartó, de sokféle árnyalatú színezésre. Ez eleinte barnásnarancs, 1887—89 közt vörösebb narancs, vörös, 1889—90-ben pedig narancs, sötétkrómsárga és aranysárga változatokban található. 1892-ben végül állandósult a narancs szín, élénkebb és tompább árnyalatokkal. 1899-ben a tompa árnyalat az uralkodó.

Gépszínátnyomatok az I, Ia és III. vízjeles kiadásnál fordulnak elő.

A *papiros* azonos a levélbélyegekével, eszerint az 1874. évi vízjel nélküli, az 1881. évi I. és Ia vízjeles, az 1898. évi II. vízjeles és az 1899. évi III. vízjeles kiadásokat különböztetjük meg. A *vízjelek*et és vízjelállásokat az I. kötet megfelelő helyén és a levélbélyegeknél ismertettük. A vízjelállások közül a II. vízjelnél az 1. vízjelállás, a III. vízjelnél a 2. vízjelállás ritka.

A *ragasztóanyag* szintén azonos a levélbélyegekével.

Az újságbélyegeket *fogazás nélkül* hozták forgalomba; a néha előforduló átütések és fogazások magáneredetűek.

Ezt a négy újságbélyeg-kiadást is azonos feltételek mellett használták *bérmentesítés*re, mint a megelőzőket. Mindenesetre a vízjel nélküli kiadásból maradt fenn a legkevesebb tömb és általában ritka a használatlan. A későbbi kiadásokból gyakoriak a használt csíkok, sőt nagyobb tömbök is.

1900 elején a jelentősebb hírlapok saját bélyegzővel való *élőértéktelenítésre* kaptak engedélyt. Mivel ez év szeptember 30-ig a levélborítékrajzú újságbélyegek még forgalomban voltak, elvétve ezeken is található ilyen bélyegző. Egyébként az újságbélyegeket megérkezéskor az illető postahivatal rendes helykeletbélyegzőjével, Budapesten külön hírlapbélyegzővel értéktelenítették.

Hamisítások, hamisítványok nem fordulnak elő.

VII. Fejezet

DÍJJEGYES ÉRTÉKCIKKEK
1874—1899

A magyar postai teljesek alapos feldolgozása még várat magára. A gyűjtők eddig az Ascher-féle katalógust, illetőleg annak a Filatéliai Szemle 1963. évfolyamában megjelent magyar fordítását használták. Monográfiánk számára Szakmány László kezdett hozzá a feldolgozó munkához, és össze is állította a magyar postai teljesek eddig legrészletesebb jegyzékét, de korai halála megakadályozta abban, hogy munkáját monografikusan kibővítse. Hagyatékát a vonatkozó postai rendeletekkel, a nyomódúcok elemzésével, valamint a postai teljesek postai felhasználásának ismertetésével kiegészítettük, a téma azonban ezzel még nincs kimerítve. Minden igényt kielégítő feldolgozása hosszas kutatómunkát igényel, s csak akkor lesz elvégezhető, ha a Postamúzeumban őrzött nagy anyag a kutatók számára hozzáférhetővé válik.

A KIADÁSOK TÖRTÉNETE

Az 1874—1899 között kiadott postai teljesek 1886-ig a levélbélyegekéhez hasonló rajzzal jelentek meg, 1886 után pedig ezek mellé néhány küldeményfajtánál új rajzokat vezettek be, melyek ovális keretben vagy államcímert és alatta értékszámot, vagy királyi korona és postakürt közé foglalt értékszámot ábrázoltak. Az értékjegy nélkül, de ár feltüntetésével kiadott postai nyomtatványokat, valamint az illetékbélyeggel nyomott postai szállítóleveleket szintén a postai teljesek közt tárgyaljuk.

Az értékjeggyel nyomott postai értékcikkek között először a 3, 5 és 10 krajcáros borítékok, a 2 krajcáros levelezőlapok, valamint a fekete értékjegyű 5 krajcáros postautalványlapok jelentek meg, ugyanazzal az 1874. szeptember 22-iki rendelettel, amellyel a levélbélyegek (ld. ott):

„...A levélborítékok papírja »magyar kir. posta« víznyomattal van megjelölve, a 3, 5 és 10 krajcáros díjjegyek szintén zöld, piros és kék színben a borítékok felső jobb sarkára vannak nyomva.

A levelezőlapok világossárga színű, „magyar kir. posta" víznyomattal megjelölt papíron vannak kiállítva. A szöveg és a 2 krt képviselő díjjegy barna színnel van kinyomva.

A postautalványok világospiros s szintén a »magyar kir. posta« víznyomattal megjelölt papíron vannak kiállítva, a zokonaz 5 kr-os díjjegy a szöveghez hasonló fekete színnel van kinyomva.

A kereszt-szalagok és utánvételi jegyekre ezentúl szintén az új jelvényű postai díjjegyek fognak nyomatni..."

A fentiekben kilátásba helyezett keresztszalag és utánvételi jegy közül csak az utóbbi jelent meg még 1874-ben, annak is csak magyar–olasz változata, fekete színű, 10 krajcáros értékjeggyel, a keresztszalag kiadására viszont csak 1879-ben került sor, a PTRT/1879. évfolyamának 248. lapján közölt 22 235. számú, ez év augusztus 29-én kelt következő rendelettel: „A nyomtatványküldemények bérmentesítésére új címszalagok fognak kiadatni, melyek az 1872. augusztus 28-án 8332. sz. a. kelt rendelettel kiadott s jelenleg is érvényes címszalagoktól annyiban eltérnek, hogy a 2 kr levéljegy nem sárga, hanem viola színben, még pedig nem a szalag bal, hanem jobb sarkára lesz nyomva s ugyanolyan jelvényű lesz, mint a jelenleg érvényes levéljegyek.

Az új címszalagok ára ugyan az lesz, mint a régieké, t. i. 5 darabból álló lapja 11 kr s az alkalmazásukra vonatkozó szabályokban sem fog változás belépni.

A sárga levéljegyes címszalagok azonban a készlet kifogytáig akadálytalanul használhatók."

1875 elején Németországgal és Svájccal kölcsönös utalványforgalom kezdődvén, a posta nemzetközi utalványlapot adott ki a PTRT 1875. évi 4. számának 15. lapján, 1875. január 10-iki keltezésű rendelettel:

„Figyelmeztetik a közönség, hogy a külföldre szóló utalványokra külön utalványlapok szolgálnak, melyek az azokra nyomott 10 kros levéljegy áráért minden kir. postahivatalnál kaphatók. Ha az utalványért 10 kr-nál több jár, akkor a többlet az utalványra ragasztandó levéljegyekkel fedeztetik...

A postahivatalok a jövő hóra rendelt postai értékjegyekkel együtt a külföldi forgalomra szolgáló 10 krajcáros utalványlapokat is rendeljék meg..."

A PTRT 1875. évfolyamának 211. lapján, október 21-i keltezéssel, 23 362. szám alatt a következő rendelet jelent meg:

„...a jövő évi január 1-től kezdve a kocsipostai küldemények feladásánál kizárólag csak a postaigazgatás által e célra hivatalosan kiadott szállítólevelek lesznek használhatók..."

Ezzel megszűnt a magánszállítólevelek s az azokra ragasztott okmánybélyegek használata. Az 5 krajcáros illetékbélyeggel előnyomott közönséges és utánvételes új szállítólapok 1876-ban a szintén kék színben nyomott új belföldi postautalványokkal és utánvételi jegyekkel együtt kerültek forgalomba a PTRT 1876. évfolyamának 142. lapján, április 9-i keltezéssel, 7400. szám alatt kiadott rendelettel: „...a belföldi postautalványok, a közönséges és utánvételes küldeményekhez tartozó szállítólevelek, nemkülönben az utánvételi jegyek szövege s azokon levő bélyegjegyek kék színű festékkel lesznek nyomatva, s az eddigi fekete színnel kiállított készlet elfogyása után forgalomba hozva..."

A közönséges és utánvételes postai szállítólevél új formában, sárga papíron barna illetékbélyeggel került kiadásra az 1879. évi február 17-iki, 5047. sz. rendelettel (PTRT 1879. 8. sz. 35. l.): „...a jelenleg érvényes utánvételes szállítólevelek kifogytával a mellékelt *A* minta szerint új alakú utánvételes szállítólevelek fognak kiadatni, melyek úgy mint az eddigiek, két szétválasztható részből ti. sajátképpeni szállítólevélből és utánvételi lapból állnak...

Az új alakú szállítólevelek ára ugyanaz mint a régieké, azaz 6 kr..."

A címszalag már említett kiadásával 1879-ben minden értékjegyes postai nyomtatvány levélborítékrajzú értékjegyet, ill. új rajzú illetékjegyet kapott.

A kocsipostánál ugyan csak az új szállítólevelek használatát tették kötelezővé, de az egyöntetüség előmozdítása kedvéért a posta pénzeslevélborítékot is adott ki, előbb 1874. március 7-én kelt 2199/238. sz. rendelettel (PTRT 1874. 33. l.) „magyar kir. posta" vízjellel 1 krajcáros áron (531. ábra), majd 1877.

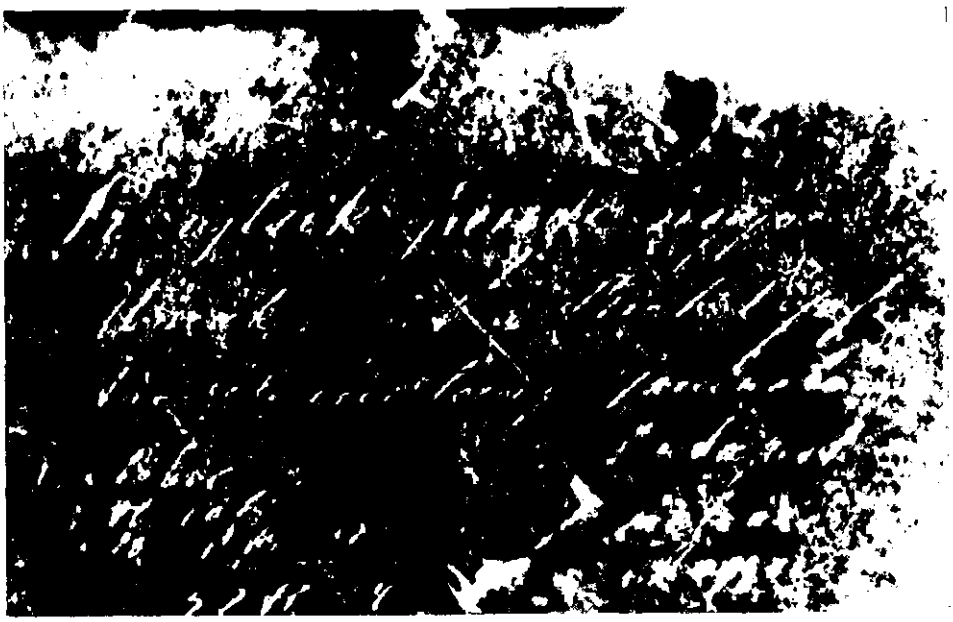

531. ábra. Hivatalos postai pénzeslevélboríték felirat nélkül, vízjellel (1874)

augusztus 7-én kelt 15 713. sz. rendelettel (PTRT 1877. 89. l.) olyanokat, „melyek a postahivataloknál és a postai értékjegyek árusítóinál 1 kr-ért kaphatók. Ezen borítékok a címoldal felső bal sarkán jelvényül a magyar koronát, alatta a postasípot viselik és »postai pénzeslevélboríték ára 1 kr« körirattal, a címoldal alsó bal szélén pedig a küldött pénz részletezésére megfelelő nyomtatással vannak ellátva..." (532. ábra). Ezeknek használata sem volt ugyan kötelező, de azzal az előnnyel járt, hogy a feladónak csak két viaszpecséttel kellett a hátlapot ellátnia, míg a magánborítékokra továbbra is négyszer kellett pecsételni. 1888 után levélbélyegek felragasztására előnyomott pénzeslevélborítékokat adtak ki (533. ábra).

1879 még egy tekintetben határkövet jelent a postai teljesek történetében. Ez évi február 5-én, 737. sz. alatt (PTRT 1879. 23. l.) bocsátották ki ugyanis az értékjegy nélküli postautalványlapokat, félkrajcáros árban, majd 1881-ben a nemzetközi utalványlapokat ugyanannyiért, s ezzel a postautalvány eltűnt az értékjegyes postai teljesek sorából.

Míg 1874 csak az értékjegy rajzában és egyéb külsőségekben hozott változást a postai teljesek területén, addig 1880-nal kezdődőleg sorra jelennek meg új küldeményfajták rányomott értékjeggyel.

Az első két újítás, a belföldi válaszos levelezőlap, valamint a nemzetközi levelezőlap az 1880. július 5-én kelt, 16 124. sz. rendelettel (PTRT 1880. 81. l.) jelent meg:

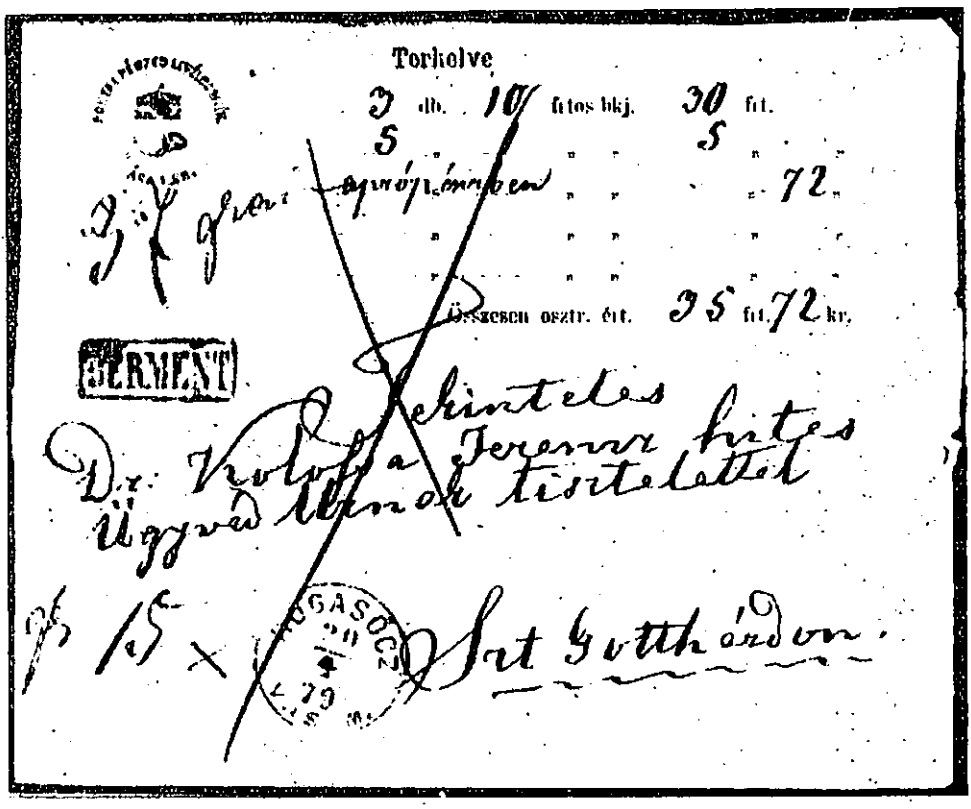

532. ábra. Hivatalos postai pénzeslevélboríték postai jelvényekkel és árjelzéssel (1877)

„1. Az osztrák—magyar monarchia belforgalmában, valamint a Németországgal való forgalomban folyó évi augusztus hó 1-jével válaszlappal ellátott levelezőlapok fognak forgalomba bocsáttatni, melyeknek úgy első mint válaszlapja, benyomatott 2 krajcáros levéljeggyel lesz ellátva.

Az első lap alján a következő figyelmeztetés olvasható: »A lap másik fele válaszadásra való«.

A válaszlap felirata alatt, e szó »válasz« olvasható.

2. Folyó évi október hó 1-vel forgalomba fognak bocsáttatni:

a) egyszerű levelezőlapok benyomtatott 5 krajcáros levéljeggyel a nemzetközi forgalomban azon országokkal, melyek az egyetemes postaegyesülethez csatlakoztak, továbbá a keleten levő cs. és kir. osztrák–magyar postahivatalokkal és a novibazári pasalikkal való forgalomban; ezen levelezőlapok felirata a következő:

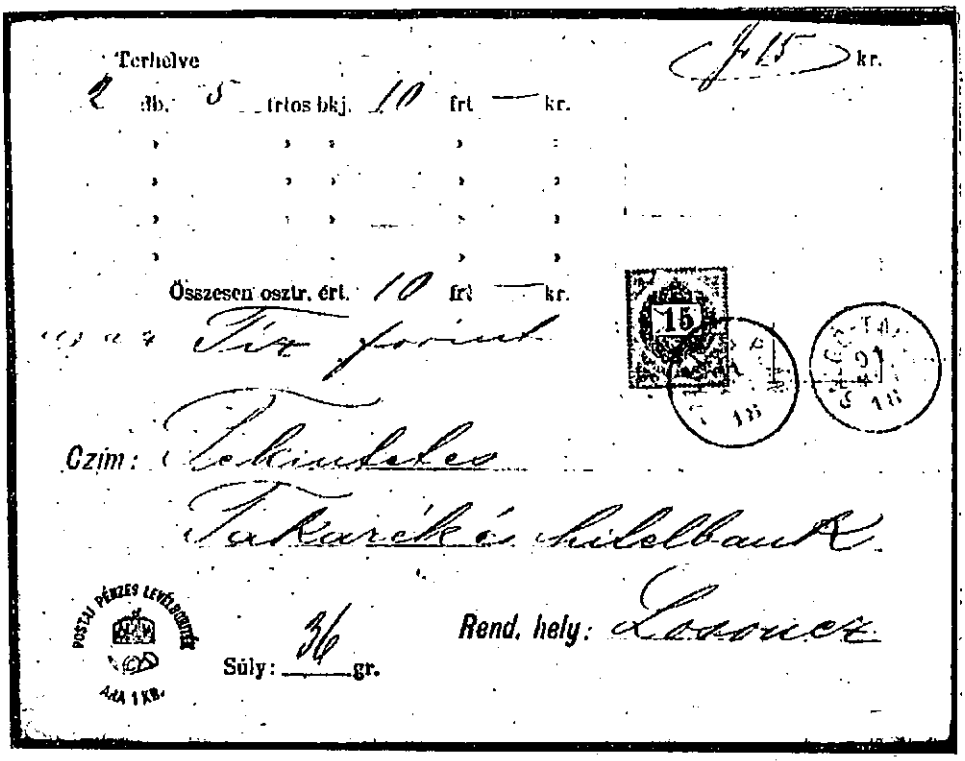

533. ábra. Hivatalos postai pénzeslevélboríték bélyeghelyekkel (1888)

»Egyetemes postaegyesület – Magyar postaigazgatás – Union postale universelle – Administration de postes hongroises

Levelezőlap

Carte postale«

b) levelezőlapok fizetett válasszal mindkét lapon benyomtatott 5 krajcáros levéljeggyel a keleten levő cs. és kir. osztrák–magyar postahivatalokkal, valamint a következő országokkal való forgalomban: Belgium (Belgique), Franciaország (France), Helgoland, Luxemburg, Németalföld (Pays Bas), Norvégia (Norvège), Olaszország (Italie), Portugália, Ruménia, Spanyolország (Espagne) és Svájc (Suisse). [Később a forgalom sok más országra is kiterjedt.]

Ezen levelezőlapok felirata ugyanaz, mint az *a)* alatt említetteké; ezenkívül az előlap alján a következő figyelmeztetés van: „A lap másik fele válasz-

adásra való — La carte ci-jointe est destinée à la réponse — a válaszlap felirata alatt pedig olvasható: »Válasz (Réponse)«."

Ugyanez évben adott ki a posta először magyar—horvát szövegű 2 krajcáros egyszerű és válaszos levelezőlapot is. Érvényük 1881. január 1-től számított. (PTRT 1880. 143. l.).

Az 1881. augusztus 1-én kelt, 18 561. számú rendelettel (PTRT 1881. 97. l.) új utánvételes szállítólevelek jelentek meg:

„Az utánvételes szállítólevelek ezentúl háromféle szövegezéssel fognak kiadatni ú. m.:

a) magyar—francia—német szöveggel a magyar postaterületről az osztrák postaterületre, továbbá Németországba, Helgolandba, Luxemburgba és Svájcba szóló utánvételes küldemények számára.

Ugyanezen űrlapok használandók a fiumei postahivatalnál feladott, akár belföldre, akár külföldre szóló utánvételes küldeményekhez;

b) magyar szövegűek, a magyar postahivataloknál feladott, magyar postaterületre szóló utánvételes küldemények számára, és

c) magyar—horvát szövegűek a Horvát-Szlavonországban feladott, magyar postaterületre érkező utánvételes küldemények számára...

...Az utánvételes szállítólevelek ára, tekintet nélkül szövegükre, 6 krral változatlanul megmarad."

A közlemény nem tesz említést az új rajzú (barna) illetékjegyről, valamint az egyidejűleg ugyanolyan (kék) illetékjeggyel megjelent egyszerű szállítólevélről sem.

A megszállott Bosznia-Hercegovina területén működő katonai és tábori postahivatalok számára 1882. március 31-én a 10 562. sz. rendelettel (PTRT 1882. 48. l. „5 kr-os katonai postadíjjeggyel ellátott levélborítékok bocsáttatnak forgalomba, melyek a nevezett postahivataloknál darabonként 6 krajcárért kaphatók". Mivel a rendelkezést a közös hadügyminisztérium hozta, ez a postai teljes osztrák—magyar közös postai értékcikknek tekintendő.

Ugyanebben az évben a június 22-én kelt, 19 083. sz. rendelettel (PTRT 1882. 99. l.) „a táviratok feladására használt űrlapok ingyenes kiszolgáltatása 1882-ik évi augusztus 1-ével megszűnik. A távírdaigazgatás e naptól kezdve következő űrlapokat hoz forgalomba, melyek minden távírdai állomásnál darabonként 1 krajcárért kaphatók:

a) egyszerű magántáviratok számára fehér színű,

b) sürgős magántáviratok számára zöld színű és

c) állami táviratok számára rózsa színű űrlapokat."

Az űrlapdíjat akkor is meg kellett fizetni, ha a feladó nem hivatalos űrlapra írta a távirat szövegét.

1883. július 1-től kezdődően új háromnyelvű posta-utánvételi lap készült a Németországgal való forgalom számára (PTRT 1883. 141. l.).

1884-ben több új típusú postai teljes került kibocsátásra.

Az egyik a három különféle formában készült 2 krajcáros bélyeggel ellátott adóintés volt, mely az év január 1-évvel, a 2662. sz. rendelettel lépett érvénybe. A postai teljest a rendelet nem írja le, csak megemlékezik róla:

„Az átvett intéseken levő benyomtatott levéljegyeket a postahivatal betűztesse át..."

1884. november 25-iki, 43 933. sz. rendelettel (PTRT 1884. 271. l.) jelentek meg az első hivatalos levelezőlapok:

„A közmunka és közlekedési m. kir. ministerium, a földmívelés, ipar- és kereskedelmi ministeriummal egyetértőleg, a gazdasági tudósítások beküldésére külön levelezőlapokat adott ki.

A közönséges levelezőlapok papírjából készült ezen levelezőlapok a közönségeseknél négyszerte nagyobbak, háromszor összehajthatók, úgy, hogy összehajtva alakjuk a közönséges levelezőlapokéval egyenlő: a címoldalon pedig egy benyomott viola színű 2 kros levéljeggyel vannak ellátva.

A gazdasági előadók és gazdasági egyesületek ezen levelezőlapokat a ...ministeriumtól kapják oly célból, hogy azokat a szükséghez mérten, oly egyének között osszák szét, kik őket ezen levelezőlapokon a vetések állásáról és egyáltalán gazdasági ügyekről hivatalos használatra értesítik.

Ezen levelezőlapokat tehát bárki adhatja fel, címzettjük azonban csak közgazdasági előadó vagy gazdasági egyesület lehet, tartalmuk pedig csak gazdasági ügyre vonatkozhatik..."

1885. november 7-i, 37 396. sz. rendelettel (PTRT 1885. 309. l.) új szállítólevelek jelentek meg, melyek „utánvételi lapja lemetszhető szelvénnyel lesz ellátva".

1886. január 16-án kelt, 47 435. sz. rendelettel adták ki a postatakaréklapokat, darabonként 5 krajcáros értékben, értékjeggyel, melyet azonban a rendelet külön nem említ (PTRT 1886. 14. l.).

Ugyanez év másik új postai teljese a zárt levelezőlap volt, amely az 1886. május 18-án kelt, 18 836. sz. rendelettel került kibocsátásra:

„Külsejére nézve ezen új értékcikk a válaszos levelezőlapok módjára összehajtott, belül fehér, kívül világos színű, erősebb papírlap, melynek belső tiszta felülete a közlemény felvételére, egyik bélyegzett és vonalazott külső felülete pedig a címzésre szolgál.

A belül megenyvezett szélek 5 milliméter szélességben a felnyitás céljából át vannak lyukasztva...

A 3 krajcáros »zárt levelezőlap« a helyi, az 5 kros a bel- és külföldi forgalomban használható; az esetleges díjtöbblet, valamint ajánlási vagy expressdíj, kellő értékű levéljegynek a címlapra ragasztása által fedezhető..."

Az értékjegyek új rajzáról a rendelet nem emlékezik meg.

Közel egyidejűleg ugyancsak új rajzú értékjeggyel ellátott levélboríték is megjelent az 1886. szeptember 27-i, 36 121. sz. rendelettel:

„A jelenleg forgalomban lévő levélborítékok készletének elfogytával csak egy fajta új levélboríték fog forgalomba hozatni, és pedig tojásdad alakú, piros, 5 kros bélyeggel ellátott, víznyomásos, világosszürke papíron előállított és közel négyzetalakú 5 ½ kros levélboríték.

A 3 ½ és a 10 ½ kros bélyeges levélboríték, a meglevő anyag és félgyártmány feldolgozása után, többé nem készíttetik..."

A levélrajzú értékjegyes levélborítékokat és postautalványlapokat 1890. június 30-ával vonták ki a forgalomból (PTRT 1891. 51. l.).

1888 fontos év a távírdának és a kocsipostának a levélpostával való egyesítése miatt; ennek a postai teljesek vonatkozásában is volt következménye. Olyan táviratok feladására ugyanis, ahol csak postahivatal volt, 1888. június 10-én kelt, 26 481. sz. rendelettel táviratlapokat rendszeresítettek, amelyek „a zárt levelezőlapok alakjával bírnak, címoldalukra 35 kros értékű frankojegy van benyomva. Áruk 35 kr., mellyel egy, a magyar korona területére vagy Ausztriába szóló és 5 szóból álló egyszerű távirat díja is meg van fizetve... az ezen felüli díjakat a feladó a táviratlap belső oldalán az erre kijelölt helyen megfelelő értékű frankojegyek felragasztása által tartozik megfizetni... Az ily táviratlap az expressz-levelek módjára kezelendő... fizet a feladó — és pedig 10 krajcárt, — ha azt kívánja, hogy táviratának a távírdahivatalhoz való postaszállítása ajánlott levélként történjék. Ezen postaszállítási díjat a címlapon (a 35 kr-os frankojegy mellé) frankojegyek felragasztása által kell megfizetni...".

1891. december 25-én kelt 83 585. sz. rendelettel 1892. január 1-i érvénynyel új táviratlapok kerültek forgalomba:

„E táviratlapok a forgalomban levőknek megfelelő nagyságban és alakban, de fehér színű papíron, címoldalukon 31 kr. értékű ellipszis alakú barna színű frankojegy benyomással lesznek kiállítva...

Áruk darabonként 31 kr., mellyel az első pontban megjelölt forgalomban egy egyszerű, 10 szónál nem hosszabb távirat díja is meg van fizetve..."

A régi táviratlapok 1892. december végéig maradtak forgalomban.

A már előzőleg (1888:43 282. sz. és 1889:53 175. sz.) bejelentett hirdetményes levelezőlapokat 1892. május 15-én, 24 561. sz. alatt kelt rendelettel bocsátották ki.

„Az ily levelezőlapokat a közönség 2 kr. helyett 1 kr-ért kapja és bárhová használhatja úgy, mint a közönséges levelezőlapokat ... a hirdetmény után fizetendő bélyegilleték 1000 drb után minden egyes hirdetményért 1 frt 25 kr-ban van megállapítva."

A millennium alkalmából, 1896. április 4-én kelt 20 020 sz. rendelettel postai képes levelezőlapok jelentek meg „benyomott 2 kr-os, illetve 5 kr-os (a nemzetközi forgalom számára) levéljeggyel felszerelve... A forgalomba hozatandó levelezőlapok harminckétféle képpel vannak ellátva..."

A század utolsó postai teljesének, a rendőri be- és kijelentő lapnak kibocsátásáról nem található rendelet a PTRT-ban.

A postai teljesek példányszámáról a már említett Vajda-féle tanulmányban szerepeltek adatok, amelyeket Payer közzétett (i.m. 119. l.). Az alábbiakban mi is közöljük ezeket az adatokat, azzal a megjegyzéssel, hogy bizonyos hiányosságok mutatkoznak bennük. Így egyáltalán nem szerepel a táviratlapok egyik kiadása sem, nincs feltüntetve a nemzetközi levelezőlapok száma 1880 és 1893, az adóintéseké pedig 1884 és 1887 között. Nem lehet továbbá a háromféle boríték, a kétféle zárt levelezőlap, valamint a közönséges és képes levelezőlapok számát szétkülöníteni. Mindezektől eltekintve azonban az alábbi példányszámok igen jól tájékoztatnak a különböző postai teljesének ritkasági fokáról.

A krajcár—forint rendszerről a korona—fillér rendszerre való áttérés következtében az akkor még érvényes krajcáros „teljesek" 1900 folyamán különböző időpontokban, de legkésőbben az év végéig kikerültek a postai forgalomból.

1874—1899. ÉVI POSTAI TELJESEK PÉLDÁNYSZÁMA ÍVEKBEN

Év	Levélboríték 9 db az íven	Belföldi lev. 1. 32 db az íven	Nemzetközi lev. 1. 32 db az íven	Zárt lev. lap 16 db. az íven	Rendőri boj. 6 db az íven	Hivatalos lev. l. 8 db az íven	Adómentes 12 db az íven	Hirdetéses lev. 1. 32 db az íven	Postatakarók l. 24 db az íven	Címszalag 24 db. az íven	Postautalvány belföldi 10 db az íven	Postautalvány nemzetközi 8 db az íven	Utánvételi l. 8 db az íven	Táviratlap
1874	762,776	305,841									114,895			
1875	425,021	212,335									139,999	25,376	500	
1876	509,992	220,016									221,999		15,009	
1877	414,693	280,010									170,497			
1878	464,301	305,001									181,700		10,000	
1879	345,248	365,309								20,000			10,000	
1880	207,020	405,082	?								6,000			
1881	259,960	433,421								19,989			5,000	
1882	224,987	558,844								10,000				
1883	150,994	493,206				1289								
1884	136,004	579,033					?			16,000				
1885	120,209	649,013							16,975	6,001				
1886	99,714	672,536		120,163										
1887	65,018	731,949		152,236						7,999				
1888	83,019	609,263		186,010			20,931		12,999	5,000				?
1889	77,013	859,488		228,367			3,999		14,015	17,001				
1890	43,004	816,765		253,743			12,006		16,487	2,999				
1891	89,990	980,449		284,737		835	22,608		7,494	2,100				
1892	84,018	1,003,125		303,239			9,351	1,805	8,500	9,994				?
1893	70,004	825,362		295,456			2,799		9,019	12,006				
1894	78,091	1,126,350	900	382,893		3909	4,444		10,499	2,074				
1895	44,005	1,099,488	1,400	429,631			2,500		19,514	6,138				
1896	82,088	1,232,375	1 399	476,594			8,548		11,273	6,658				
1897	56,900	1 206,641	601	453,492	54,856				13,508	5,000				
1898	48,502	1 370,516	1,705	505,876		1283	7,366		13,583	9,014				
1899	74,086	1 503,321	51,493	585,877			6,326		17,482					
Összesen	5,016,657	18,850,739	57,498	4,658,305	54,856	7,316	100,878	1,805	171,348	159,973	835,090	25,376	40,509	?

A levélborítékrajzú értékjegyekkel ellátott postai teljesek nyomásához különböző nyomódúcok s ezekkel különböző lemezek készültek, de minden könyvnyomatú levélborítékrajzú értékjegy, beleértve az újságbélyeget is, egyazon acélmetszetű ősmintára megy vissza. Ezen az ősmintán megvolt a gyöngykeret, valamint a korona, a levélborítékrajz a keresztvonalak és értékszám nélkül, a postakürt, körülötte a koszorú, alatta a MAGYAR KIR. POSTA körirat. Hiányoztak viszont a boríték keresztvonalain és az értékszámon kívül még az alapvonalak és a sarokháromszögek karírozása. Mindezt abból tudjuk, hogy mint a négy főtípuson (újságbélyeg, dombornyomású levélborítékrajzú értékjegyek, dombornyomású koronát, borítékrajzot, postakürtöt és koronát feltüntető értékjegyek, valamint dombornyomás nélküli keresztvonalas borítékrajzú „teljes" értékjegyek) azonos a gyöngykeret sok apró sajátossága (ezek közül különösen feltűnő a jobb oldalon alulról felfelé számított 1. és 2. gyöngy összeforrottsága), valamint a körirat (ld. különösen a T betű talpának jobb oldali csonkaságát) s a nem dombornyomású koronán a jobb oldali szélső csúcsos díszítésnek a bal oldali szélsőhöz képest magasabb kiképzése.

A rajz csak nagy vonásaiban azonos a réznyomású bélyegekével. A bélyegkép nagyságában (22×18,5 mm) nincs ugyan különbség, a keretgyöngyök száma is ugyanaz, annál jelentősebb azonban a különbség a rajz arányaiban és elhelyezésében. A korona, a boríték, a postakürt és a koszorú együttese magasságában és szélességében egyaránt 1—1 mm-el kisebb a könyvnyomás ősmintáján mint a réznyomásén, és ehhez képest 1 mm-el alacsonyabban helyezkedik el a felső gyöngysor alatt. Megjegyzendő még, hogy a könyvnyomáshoz készült rajz nem pontos kicsinyített mása a réznyomás rajzának, hanem arányok és részletek tekintetében sok eltérést mutat. A felirat a könyvnyomásnál erősebben, a réznyomásnál enyhébben ívelt. Az alapvonalak száma a könyvnyomásnál 83, 85, ill. 110, míg a réznyomásnál — mint láttuk — 154.

Az ősmintáról készült egy rézmetszetű anyaminta, amelyet 85 alapvonallal láttak el és rávésték a sarokháromszögek függőleges karírozását. E munka során néhány sajátos hiba keletkezett, amelyek a 2 krajcáros levelezőlap dombornyomásos értékjegye kivételével minden borítékrajzú postai teljes értékjegyén, sőt az ezektől származó 1888. évi bélyegkiadás minden bélyegén is megtalálhatók. A legszembeötlőbb a jobb alsó sarokháromszögben a függőleges befogó melletti első függőleges vonalka ferde elhelyezkedése (534. ábra). Valószínűleg egyidejűleg készült egy másik rézmetszetű anyaminta is, amely szintén a Bélyegmúzeumban látható, ennek alapvonalszáma megegyezik az előbb ismertetettével, viszont más hibái vannak: nem a jobb alsó, hanem a bal felső háromszög első karírozó vonala ferde, továbbá a korona keresztjének gömbjében egy kis pont látható. Ezt az anyamintát tudtunkkal bélyegek nyomtatására nem használták fel (535. ábra).

Az alapvonalazással és a sarokháromszögek karírozásával ellátott, fentebb elsőként ismertetett anyamintáról készült másolatok szolgáltak a 2 krajcáros levelezőlap dombornyomású értékjegyén kívül minden „teljes" értékjegyének, valamint az újságbélyegnek a kialakításához is. Az újságbélyeg eredeti dúca úgy készült, hogy az alapvonalazást ovális alakúra vésték le, aminek áldozatul

estek a sarokháromszögek, valamint a legalsó és legfelső alapvonal is. Ezért van az újságbélyegen csak 83 alapvonal, a többi könyvnyomatú értékjegy 85 alapvonalától eltérőleg.

Az újságbélyeg eredeti dúcán kívül kezdetben, azaz 1874 folyamán a 85 alapvonalú munkadúcról még négy másolatot vettek a borítékok 3, 5 és 10 krajcáros, valamint a postautalvány 5 krajcáros értékjegye számára. Az anyaminta és a négy másolat között egy közbeeső másolási fázisnak is kellett lennie, mivel

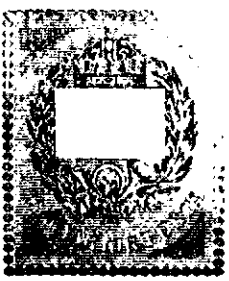

534. ábra

535. ábra

mind a négy másolaton az anyamintán még hiányzó, de közös hibák keletkeztek, amelyek a közös anyamintáról származó összes könyvnyomatú bélyegképek közül egyedül a 2 krajcáros címszalag korai nyomatairól hiányoznak. Ezek a hibák a sarokháromszögekben a karírozás egyes helyeken való megszakadásai, aminek következtében két vagy több négyzet fekvő téglalappá olvad össze, így a bal felső háromszögben felülről a 3. sor 2. és 3. négyzete, a 8. sor 1. és 2., valamint 3 – 4 – 5 – 6. négyzete, a jobb alsó háromszög alulról számított 4. sorában jobbról a 4 – 5. négyzetek, továbbá a legalsó sor ugyancsak jobbról számított 7 – 8. négyzete. A négy másolatról készültek a szóban forgó értékjegyek eredeti dúcai, éspedig a borítékok számára a borítékrajzban csak értékjelző számmal, keresztvonalak nélkül (a keresztvonalakat ugyanis dombornyomással érzékeltették), a postautalvány számára pedig bevésett keresztvonalakkal és értékszámmal. Ez a négyféle eredeti dúc jól megkülönböztethető egymástól a másolási, ill. vésési munka során keletkezett sajátos hibásodások révén. A 3 krajcáros dúc volt viszonylag a legépebb, ezért ezt a többihez képest hibátlannak tekintjük (536. ábra). Az 5 krajcáros boríték számára készült eredeti dúcon közvetlenül a koszorú, ill. a postakürt alatt a körirat G, K és O betűi felett egy-egy alapvonal-szakadás látható. Ismerünk azonban olyan nyomatokat is, amelyeken csak a K betű felett látszik a szakadás (537. ábra). A 10 krajcáros boríték számára készült eredeti dúcon az előbbiekhez hasonló alapvonalszakadás van közvetlenül a koszorú alatt, az Y fölött (538. ábra). Végül a postautalvány 5 krajcáros (keresztvonalas) értékjegyének eredeti dúcán baloldalt, a felülről számított 28. alapvonalon, a 9. gyönggyel szemben, közvetlenül a koszorú mellett mutatkozik vonalszakadás, ezenkívül pedig a bal oldali alsó sarokháromszög függőleges befogójához az alulról számított 5. gyönggyel szemben egy ferde vonalka tapad (539. ábra). Érdekes megjegyezni, hogy az 5 krajcáros levélboríték próbanyomatait a postautalvány (keresztvonal nélküli) dúcával készítették (540. ábra).

Egyetlen olyan levélborítékrajzú értékjegyünk van, amely nem a 85 alapvonalú anyamintáról, hanem az ősmintáról vett külön másolat révén készült. Ezen a másolaton végezték el az alapvonalazást, valamint a sarokháromszögek bevésését és karírozását, egészen másként mint a 85 alapvonalú anyamintán. Az így létrejött anyamintán az alapvonalak száma ezúttal 110, s a sarokháromszögek sajátosságai is egészen mások. Hiányzik a jobb oldali alsó háromszög függőleges befogója mellett a fentebb említett ferde vonal. Az alapvonalazás, valamint a karírozott sarokháromszögek elkészülte után a korona, a boríték, a koszorú és a kürt rajzát kivésték, az így keletkezett ovális mélyedés szélén pedig vékony keretet alakítottak ki (541. ábra). A kivésett részt ugyan-

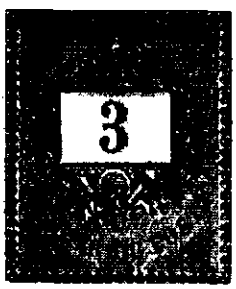

536. ábra

537. ábra

538. ábra

539. ábra

540. ábra

541. ábra

olyan rajzú dombornyomás pótolta. A magasképű dúc közepén 2-es értékszám volt, mely a dombornyomású borítékra nyomódott le. Ezzel a magas- és dombornyomású kombinált dúccal ill. a róla készült nyomódúcokkal nyomták 1874-ben és azután a 2 krajcáros levelezőlapok értékjegyét.

A felsoroltakon kívül kiadott postai teljesek levélborítékrajzú értékjegyeit a fenti eredeti dúcokról készült változatlan, vagy újabb másolat közbeiktatásával átdolgozott nyomódúcokkal nyomták. A 3 krajcáros eredeti dúcáról csak a boríték zöld értékjegyeinek nyomására szolgáló nyomódúcokat készítettek. Az 5 krajcáros boríték eredeti dúca ezzel szemben változatlanul és átdolgozva igen sokféle postai teljes nyomódúcainak őse lett. A piros értékjegyű boríték számos kiadása mellett változatlan nyomódúccal készült az egyetemes postaegyleti

levelezőlap (1880). Mikor 1879-ben a 2 krajcáros címszalag kiadására került a sor, valamilyen okból nem nyúltak vissza a 85 alapvonalú anyamintára, hanem az 5 krajcáros boríték számára készült eredeti dúcról vettek másolatot (rajta van a G, K és O betűk feletti vonalszakadás!), kivésték belőle az 5-ös, és belevésték a 2-es értékszámot, továbbá kijavították a karírozás említett hibáit is. Későbbi nyomatokon azonban ezek a hibák újra megjelennek (542. ábra). Bár a címszalag nem készült dombornyomással s így a levélboríték keresztvonalai elmaradtak, ezeket nem pótolták vésettel. A 2 krajcáros címszalag nyomódúcaival, ugyanazzal a színnel nyomták 1883-ban és azután a hivatalos levelezőlapok értékjegyét is (543. ábra). Hasonló módon, ugyancsak a keresztvonalak elhagyásával készült 1888-ban a 35 krajcáros táviratlap értékjegye: ezt kék színnel nyomták, szintén dombornyomás nélkül. A nyomatokon jól kivehető a G, K és O betűk fölötti vonalszakadás, az 5 krajcáros boríték eredeti dúcának ismertetőjele (544. ábra).

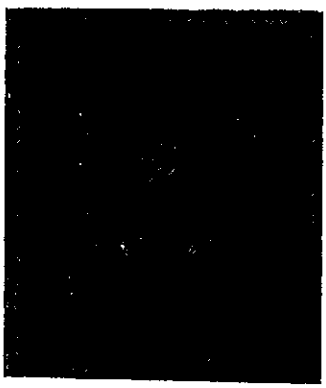

542. ábra

543. ábra

1896-ban megjelentek a millenniumi képeslevelezőlapok. A 2 krajcáros belföldi levelezőlaphoz nem használták fel a címszalag 2 krajcáros nyomódúcait (talán azért, mert hiányzott róluk a boríték keresztvonala), nem használhatták viszont fel az eddigi közönséges levelezőlap dúcait sem, mert azoknak dombornyomása a hátlapon levő képet érintette volna. Új 2 krajcáros nyomódúcokat készítettek tehát, ezúttal sem a 85 alapvonalú munkadúcról, hanem az 5 krajcáros boríték eredeti dúcáról vett másolat révén. Ezen a másolaton a 2-es értékszámhoz most már a borítékrajz keresztvonalait is odavésték. A munkálatok során az eredeti hibák (a G, K és O betűk feletti vonalszakadások) újabbakkal szaporodtak, ezek közül a legfeltűnőbb a jobb alsó sarokháromszög karírozásában néhány négyzet elszíneződése, főleg a jobbról számított 3. függőleges sor alján (545. ábra). Az így készült 2 krajcáros nyomódúcokkal nyomták 1897-ben a rendőrségi ki- és bejelentőlapok barna és kék értékjegyeit is, mert ezeken is ugyanazok a hibásodások láthatók.

A postautalvány 5 krajcáros értékjegyének nyomódúcait változatlanul használták fel később a postautalványok kék, s a millenniumi nemzetközi képeslevelezőlapok piros értékjegyeinek nyomására.

Észrevették viszont a nyomódúcok legfőbb hibáját, a 28. alapvonal szakadását s magukon a dúcokon javították, mikor az 1885-ben kiadott postatakarékpénztári lapokat nyomták. A vonalszakadás javítása többféle módon történt, néhol megmaradt a szakadás kis része, néhol pedig a pótolt vonalrész kissé felfelé hajlik (546. ábra).

544. ábra

545. ábra

546. ábra

A 10 krajcáros boríték számára készült nyomódúcokat ugyancsak változatlanul vették igénybe az utánvételi jegyek fekete és kék, továbbá a nemzetközi postautalvány kék értékjegyének előállításához.

Végül a 2 krajcáros levelezőlap dombornyomású értékjegyének változatlan nyomódúcaival készült az adóintés barna és a hirdetményes levelezőlap kék értékjegye.

Az összefüggések könnyebb megértése kedvéért a postai teljesek borítékrajzú értékjegyeinek származási kapcsolatait a túloldali vázlaton mutatjuk be.

Az 1886 után a zárt levelezőlapokon, a levélborítékokon és a táviratlapokon alkalmazott ovális értékjegyek kétféle rajzról készültek. Az egyik rajz, a zárt levelezőlapoké, álló ovális alakú, középen két oldalt babérággal övezve a kis címer a koronával, alatta kettős keretvonalú körben az értékszám (3 vagy 5), emögött jobbra és balra két-két küllős kerék, félig eltakarva. A címer

A LEVÉLBORÍTÉKRAJZÚ POSTAI TELJESEK BÉLYEGKÉPEINEK ÖSSZEFÜGGÉSE

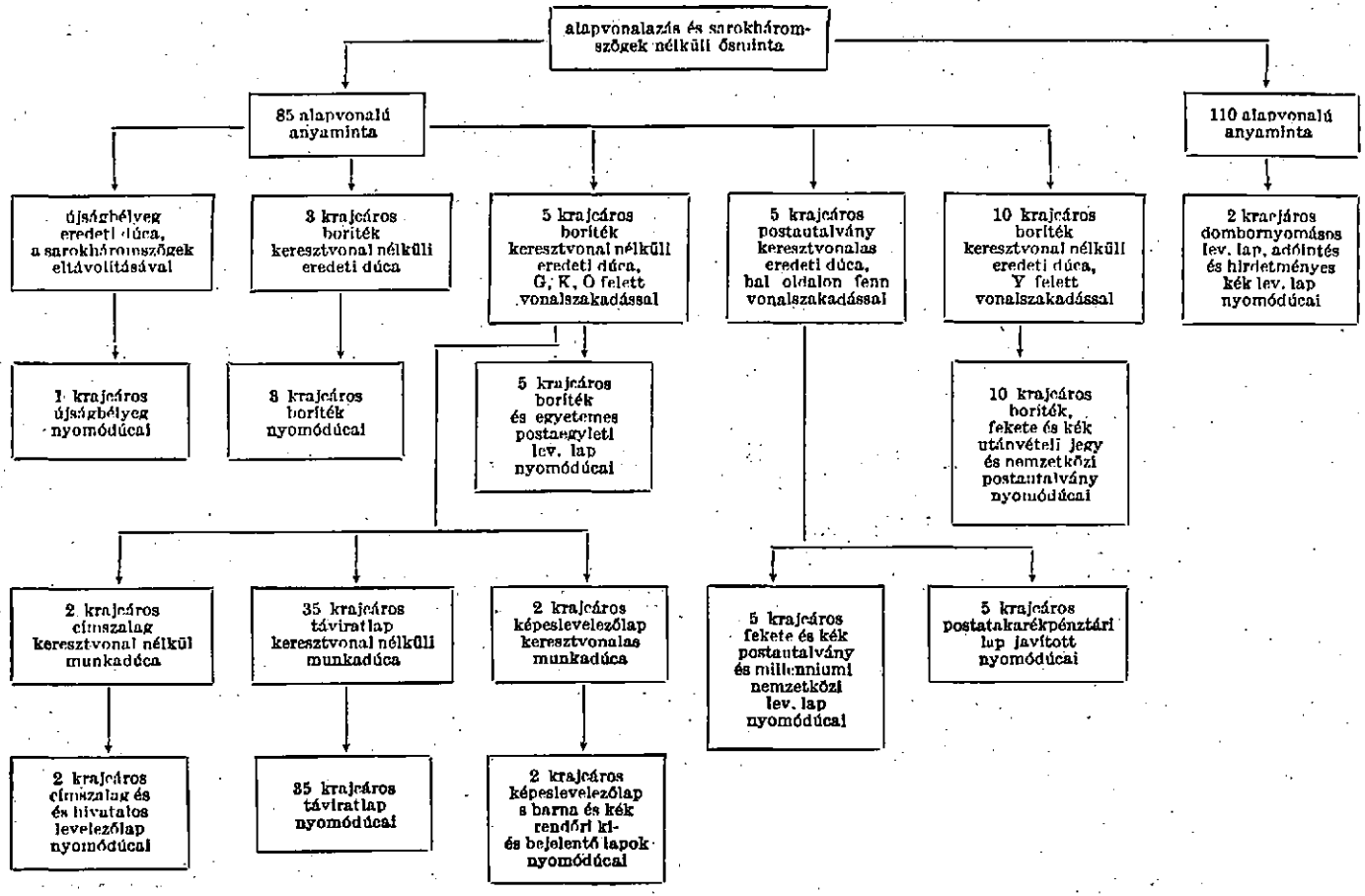

keretén kívül ugyancsak kettős keretvonallal határolva MAGYAR KIR. POSTA felirat. Az egészet gyöngyökkel díszített keret övezi (547. ábra). A másik rajznak két változata van. Az első a levélborítékok számára készült, ennek közepén gyöngykeretben színes alapon fehér értékszám (5) látható, felette a királyi koronával, jobbról balról babérkoszorúval, alatta postakürttel. Álló ovális kétszer kettős keretvonal között fenn MAGYAR KIRÁLYI, lenn POSTA felirat, patkó alakú díszítményekkel megszakítva. Az egészet gyöngyökkel díszített keret övezi (548. ábra). A másik változat, a táviratlapok értékjegyének rajza, az előbbivel mindenben megegyezik, kivéve azt, hogy az értékszám fehér alapon színes (549. ábra).

547. ábra

548. ábra

549. ábra

A csomagszállítólevelek rányomott illetékbélyege nem postabélyeg, de postai használatra volt szánva, akárcsak a hírlapilleték-bélyeg, ezért megemlékezünk róla. 1874 és 1899 között a benyomott illetékjegyek kétféle rajzban készültek. Az első rajz álló téglalap alakú, felső kétharmadát kettős keretű kör foglalja el, amelyben felül a koronás címer, attól jobbra és balra az 5 — Kr. értékjelzés, alatta pedig a bélyeg hivatására utaló szimbolikus rajz: két emberalak, az egyik Hermes, lábánál horgony, kezében pecsétes levél, másik karját füles ládán nyugtatja, a háttérben gőzmozdony és vitorláshajó, az előtérben csomag. A körkeretet alul ÖT KRAJCZÁR felirat övezi, alatta, valamint a felső két sarokban stilizált levéldísz tölti ki a szabadon maradt helyeket (550. ábra). Az 1881-ben kiadásra került második rajz sok rokonságot mutat az

előző ovális rajzokkal, amennyiben az álló téglalap alakú bélyegképet egy gyöngykerettel övezett ovális idom tölti ki. A gyöngykereten belül második keret sötét alapon fehér vonalkákból, ezen belül pedig egy harmadik, amelyet azonban középen kétoldalt megtör a díszesen képzett értékjeltábla: baloldalt „5", jobboldalt „Kr." felirattal. A harmadik keret felső ívében geometrikus díszítés, alsó ívében ÖT KRAJCZÁR felirat. A bélyegkép közepén a királyi korona, alatta négyzetes táblán ovális pajzsban a kiscímer látható. Az ovális gyöngykeret és a négyszögű külső keret közt szabadon maradó négy sarokban fenn 1—1 szárnyas Hermes-süveg, alul 1—1 horgony utal a bélyeg rendeltetésére (551. ábra).

550. ábra

551. ábra

A nyomóeszközöknek Payer által (i. m. 119. l.) közölt adatai erősen hiányosak. A levélboritékok számára (a háromféle értékszám megkülönböztetése nélkül) 1878-ban 50, 1879-ben 100, 1881-ben 100 nyomódúc, ugyancsak 1881-ben pedig 130 db. 5 krajcáros nyomódúc van feltüntetve. Az új ovális rajzú levélboríték-értékjegynek 1 magasképű és 2 „őslemezét" szállította a galvanoplasztikai műhely 1886-ban. A 2 krajcáros (dombornyomású) levelezőlapnak 1874-ben 57, 1875-ben 54, 1876-ban 146, 1877-ben 218, 1878-ban 283, 1879-ben 198, 1880-ban 300, 1887-ben 522 lemeze, ezenkívül 1881-ben 300 értékjegynyomódúca, 1884-ben 5, 1885-ben 1 „őslemeze" készült. A zárt levelezőlapnak 1886-ból 2 „őslemezéről" és 30 nyomólemezéről van adat. Postautalványhoz 1878-ban 100 lemezt készítettek. Végül feljegyezték, hogy a rendőrségi be- és kijelentőlapokról 1897-ben próbanyomatot állítottak elő.

NYOMÁS, SZÍN, PAPÍR

A postai teljesek alakra, színre, papírra nézve annyira eltérők egymástól, hogy helyesebbnek tartottuk küldeményfajtánként ismertetni őket, követve ezzel Szakmány Lászlónak az alábbi felsorolás alapját képező rendszerezését. A vízjeleket az I. kötet megfelelő helyén közöltük, ott azonban a IV. és V. vízjelábrák számozása fel van cserélve.

a) *Levélborítékok*

1874. Levélborítékrajz a jobb felső sarokban, a boríték körvonalai és keresztvonalai dombornyomással. Minden egyéb nyomtatás nélkül.

3 krajcár zöld,
5 krajcár kármin, halvány rózsakármin,
10 krajcár kék,

Tartós földfestékek.

Egymástól jól megkülönböztethető fehér és sárgás papíron. IIa vízjel, a boríték címoldalán fenn baloldalon kezdődve keresztben, és fordított tükörképű is. Hátul a hajtókán I. vagy II. záróbélyegző (552. ábra). A boríték mérete 154 : 85 mm.

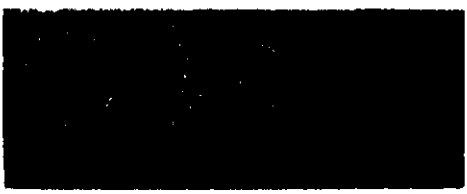

552. ábra. Levélborítékok hajtókáinak záróbélyegzői (I, II, III. típus)

1878. Ugyanaz a bélyegkép.
3 krajcár zöld
5 krajcár élénkrózsaszínű.

Változékony anilinfesték, halványabb és erősebb árnyalatok.

Fehér papír. IId vízjel, felülről lefelé ferdén a borítékon, minden állásban. I. és II. záróbélyegzővel. A boríték mérete 154 : 85 mm.

1880. Ugyanaz a bélyegkép.
5 krajcár élénkrózsaszínű.

Változékony anilinfesték, halványabb és erősebb árnyalatokban.

Kékesfehér papír. IV. (kisegítő) vízjel, felülről lefelé ferdén két borítékon, néha fordítva is, II. záróbélyegzővel. A boríték mérete 154 : 85 mm.

1882—1884. Ugyanaz a bélyegkép.
3 krajcár zöld,
5 krajcár élénkrózsaszínű,
5 krajcár narancs (1884)

Változékony anilinfesték, halványabb és erősebb árnyalatokban.

Sárgásfehér papír. V. vízjel, minden vízjelállásban, ritkán gyári vízjel: IV négyágú csillagban. II. és III. záróbélyegzővel vagy záróbélyegző nélkül. A boríték mérete 154 : 85 mm.

1886. Új rajz, értékszám ovális keretben, felette királyi korona, a jobb felső sarokban. Minden egyéb nyomtatás nélkül.

5 krajcár kármin,
5 krajcár narancsvörös (1889),

Színtartó anilinfesték, különböző erősségű árnyalatokban. V. vízjel, a borítékon ferdén, minden vízjelállásban, ritkán gyári vízjel is. Méret 140 : 111 mm.

1895. Ugyanaz a bélyegkép.

5 krajcár narancsvörös.

Színtartó anilinfesték tűzvöröstől barnásnarancsig terjedő árnyalatokban. Sárgásfehér papír. V. vízjel, a borítékon ferdén, minden vízjelállásban, ritkán gyári vízjel is. Kétféle méret: 150 : 95 és 158 – 125 mm.

b) *Zárt levelezőlapok*

1886. Koronás kiscímer ovális keretben, alatta értékszám. Az értékjegytől balra, azzal azonos színben nyomva MAGYAR KIR. POSTA. ZÁRT-LEVELEZŐ-LAP. felirat, alatta bal szélen „Czim" és négy pontozott vonal, a legalsó végén két változatban: 45 ill. 46 mm hosszúságban a helységnév számára folytatólagos vonallá kissé ill. erősebben megvastagítva (553. ábra).

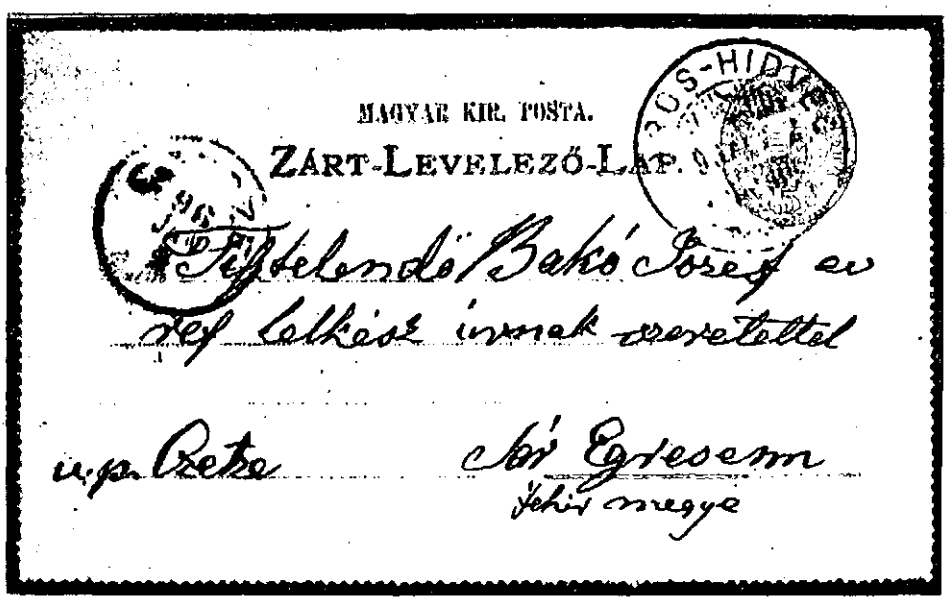

553. ábra. Zárt levelezőlap (1886)

3 krajcár zöld,
5 krajcár kármin.

Tartós anilinszínek, kevéssé eltérő árnyalatokban.

Kívül sárga, belül fehér kartonpapír. Vízjel nélkül. Mérete 140 – 146 : 88 – 92 mm.

A boríték felnyitása céljából a karton széle 5 mm szélességben három oldalon 12-es fésűs, vagy (ritkábban) soros fogazással ellátva.

A fogazáson kívüli csík enyvezve.

1887. Értékjegy rajza és egyéb nyomtatás azonos.

3 krajcár zöld,
5 krajcár kármin,
5 krajcár téglavörös (1892-től).

Tartós anilinfesték halványabb és erősebb árnyalatokban.

Sárgástól kékesig terjedő árnyalatú szürke kartonpapír. Vízjel nélkül. Méret 140 – 146 : 88 – 92 mm.

Három oldalon 12-es fésűs vagy (ritkán) soros fogazás. Véletlenül fogazatlanul maradt példányok is előfordulnak.

Három oldalon 5 mm széles enyvezés.

c) *Nyílt levelezőlapok*

1. *Belföldi közönséges és válaszos levelezőlap*

1874. Borítékrajz, középen ovális keretben dombornyomat, az értékjegy a jobb sarokban, attól balra ívelt felirat: „Magy. kir. posta", az ívben a koronás kiscímer, alatta egyenesvonalú felirat: „LEVELEZŐ-LAP". A lap közepén baloldalt: „Czim" és négy pontozott vonal, az utolsó középen megszakad, majd vastagított folytatólagos vonalba megy át. Értékjegy és egyéb nyomtatás azonos színben (554. ábra). Változatok: az első és a negyedik címzésvonal közötti távolság 27 vagy 27,5 mm.

2 krajcár barna.

Tartós földfesték, 1877-ben átmenetileg sárgásbarna változatban.

Minden bélyegképre jellemző sajátos lemezhiba: a bal oldali alsó sarokháromszögben az átfogóhoz tapadva középen a karírozás foltszerű elszíneződése (555. ábra). Néha előforduló lemezhiba: az ovális keret és a vonalazás jobb oldalon középen a keretgyöngyökig kikopva (556. ábra). Gyakori a túlszínezett, összefutó nyomás, továbbá a dombornyomás minden irányban való 0,5 – 1 mm-es eltolódása (557. ábra).

Barnássárga kartonpapír. IIb vízjel, egyszer a lap közepén vízszintesen; ritkábban előfordulnak a szabálytalan állások is. Méret 140 – 145 : 85 – 87 mm.

Megjegyzés: Azonos bélyegrajzzal és szövegelhelyezéssel, de vízjel nélküli papíron 1896-ban *újnyomat* készült.

1876. Ugyanaz a bélyegrajz és szövegelrendezés.

Változatok: az 1. és 4. címzésvonal közti távolság 27 vagy 27,5, ill. a címzésvonalak jobb oldalon az értékjegy széléig, vagy 4 – 5 mm-rel azon túl nyúlnak.

2 krajcár barna.

554. ábra. Belföldi közönséges levelezőlap (1874, 1876. kiadások)

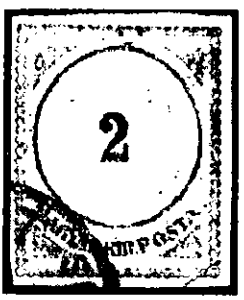

555. ábra

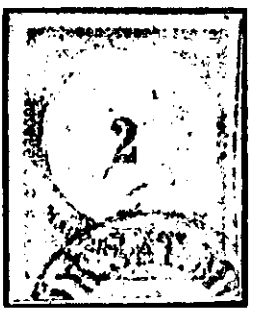

556. ábra

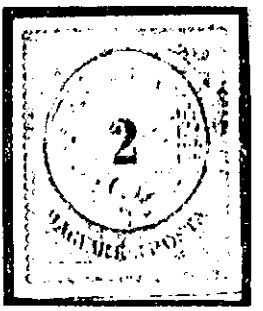

558. ábra

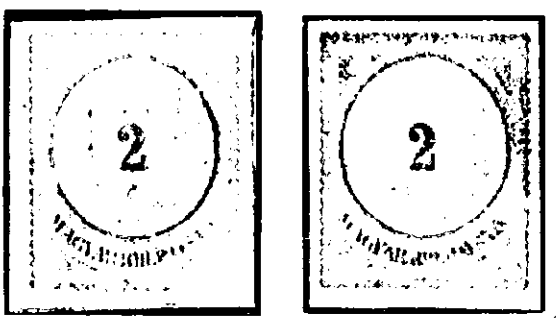

557. ábra

Tartós földfesték 1878-ig, azután barna, sárgásbarna, sőt néha narancsbarna árnyalatú anilinfesték.

1878-tól új nyomólemez, amelyen a fentemlített sajátos lemezhiba (folt a bal sarokháromszögben) ki van küszöbölve (558. ábra).

1878-ig barnássárga, azután világosabb sárga kartonpapír, mindkettőn a III. vízjel felülről lefelé, a közepén két változatban: a két egymást követő vízjelfelirat utolsó (A) ill. első (M) betűje közt a távolság 8 vagy (ritkábban) 22 mm. Minden vízjelállás. Papírméret 138–143 : 83–86 mm.

1880. Értékjegy ugyanaz, de új feliratelrendezés: MAGYAR KIR. POSTA./ / LEVELEZŐ-LAP. két egyenesvonalú sorban; balsarokban a koronás kiscímer új rajza (559. ábra). Az egyidejűleg azonos feliratelrendezéssel megjelent válaszos levelezőlap első lapján a bal alsó sarokban: „A lap másik fele válaszadásra való" felirat, az elsővel egybefüggő válaszlapon pedig fenn középen, a felirat alatt „VÁLASZ" szó olvasható. A magyar–horvát nyelvű lapoknál a magyar szöveg után vonallal elválasztva KR. UG. POŠTA. ill. KARTA DOPISNICA.

2 krajcár	barna,
2+2 krajcár	barna (válaszos levelezőlap),
2 krajcár	barna (magyar–horvát válaszos lev. l.).

Barnától sárgásbarnáig változó anilinfesték.
Halvány homoksárga, az előző kiadásokénál vastagabb kartonpapír. III., majd 1881-ben V. vízjel, minden állásban. Papírméret 147 : 90 mm.

1882. Ugyanaz a bélyegkép és szövegbeosztás. A század végéig tartó hosszú nyomási idő alatt több változat: az első és negyedik címvonal között 29,25–30,5 mm távolság, címer bal szélétől értékjegy jobb széléig 126–128 mm távolság, a „Czim" felirat a címer közepe előtt 1 mm-re, vagy utána 1 mm-re végződik. A válaszlap első lapján a magyar lábjegyzet hossza 31,5–34 mm, a horvát Naslov szóé 7–8 mm, a horvát lábjegyzet 54,5–56,5 közt változik.

2 krajcár (magyar és magyar–horvát),
2+2 krajcár (magyar és magyar–horvát válaszos levelezőlap).

Tartós anilinszínek. Eleinte kissé vöröses barna, 1895-től sötétbarna árnyalat. Ritkán előforduló lemezhiba: a bélyegkép jobb oldalán felül exfoliáció révén létrejött sarokfelhajlás lenyomata (ábrát és magyarázatot ld. I. kötet 309. l.).
Világos, majd 1892 után sötétebb homokszínű kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 145 : 87–90 mm, 1895 után 145 : 85 mm.

2. *Nemzetközi forgalmú levelezőlapok*

1880. Borítékrajz, a boríték dombornyomattal; mint a levélborítékon. Ívelt felirat: EGYETEMES POSTAEGYESÜLET. MAGYAR POSTAIGAZGATÁS. Alatta egyenesvonalú szöveg: UNION POSTALE UNIVERSELLE.

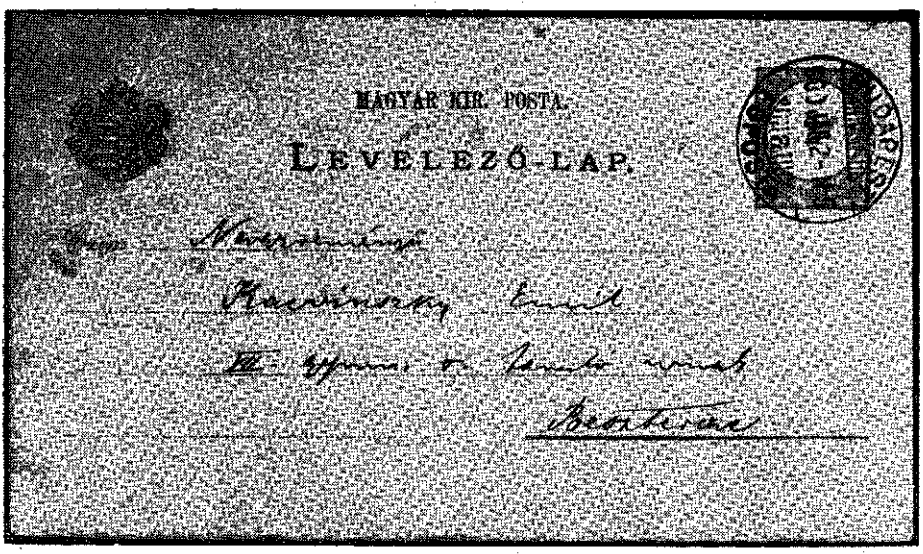

559. ábra. Belföldi közönséges levelezőlap (1880—1882. kiadások)

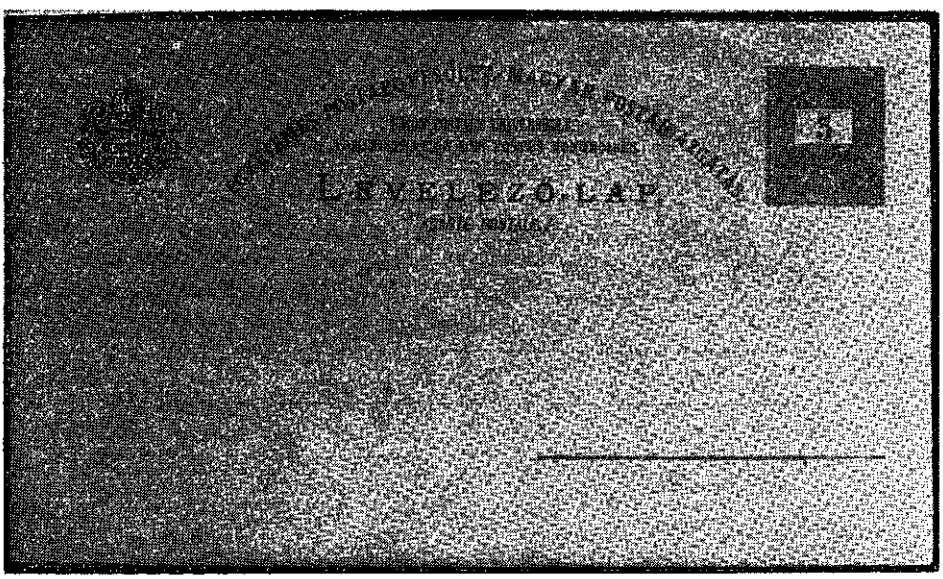

560. ábra. Egyetemes postaegyesületi levelezőlap (1880—1882)

/ / ADMINISTRATION DES POSTES HONGROISES. / / hullámvonal / / LEVELEZŐ-LAP. / / (CARTE POSTALE.) Jobb sarokban az értékjegy, bal sarokban koronás kiscímer. Négy pontozott címvonal, az utolsónak második fele megvastagítva a helynév számára (560. ábra). A válaszos levelezőlap első lapján baloldalt lenn: „A lap másik fele válaszadásra való. / / La carte-ci-jointe est destinée à la réponse.", válaszlapján középen a szöveg alatt: (VÁLASZ. – RÉPONSE.)

5 krajcár élénk rózsaszínű.
5+5 krajcár élénk rózsaszínű (válaszos lev. l.).

Élénk anilinszín, halványabb és erősebb árnyalatokban.

Világossárga kartonpapír, III. vízjel, minden vízjelállásban. 1881-től homokszínű vastagabb kartonpapír. V. vízjel, minden vízjelállásban. Papírméret 147 : 87 mm.

1882. Ugyanaz a bélyegkép és szövegelrendezés.

5 krajcár rózsakármin,
5+5 krajcár rózsakármin (válaszos levelezőlap).

Tartós anilinszínek, halványabb és erősebb árnyalatokban. Néha hibás nyomat: A betű a POSTALE szóban kisebb.

Homokszínű kartonpapír, vízjel nélkül. Papírméret 147 : 87 mm; 1895 után 142 : 82 mm.

3. *Hirdetményes levelezőlap*

1892. Bélyegkép ugyanaz mint a közönséges belföldi levelezőlapon, színváltozatban. Szöveg és bélyegkép színében középen: „Egy krajczárért kapható! / / HIRDETMÉNYES LEVELEZŐ-LAP. / / CARTE POSTALE. / / (Union postale universelle.) / / „Czim", négy pontozott címvonal, az utolsó második fele megvastagítva. Alul: „Jegyzet. Ha oly országba küldetik e lap, a hová a levelező-lap díja 5 kr. még 3 krt kell franko-jegyben felragasztani" (561. ábra). A hátlapon a szegélyen hat hirdetés, a középrész írott közlemény számára. Két változatban:

I. középrész üres

a) bal felső hirdetés: Szt. Lukácsfürdő,
b) bal felső hirdetés: Roessemann és Kühnemann.

II. középrész kockás

a) bal felső hirdetés: Kertész Tódor,
b) bal felső hirdetés: Rosenthal H.
c) bal felső hirdetés: Nemzetközi postahirdetési iroda

2 krajcár kék.

Tartós anilinszín, igen kis árnyalati eltérésekkel.

Halványkék kartonpapíron, vízjel nélkül. Papírméret 146–147 : 88–90 mm.

Próbanyomat kék kerettel fehér kartonon, háromsoros magyar felirattal (Bélyegmúzeum).

561. ábra. Hirdetményes levelezőlap (1892)

562. ábra. Belföldi képes levelezőlap (1896)

1896. Az ezredéves kiállítás alkalmából kiadott sorozat. Borítékrajz, keresztvonalakkal a jobb felső sarokban, koronás kiscímer a bal felső sarokban, közöttük az értékjegy színében szöveg: MAGYAR KIRÁLYI POSTA / / díszítmény / / LEVELEZŐ-LAP. Alatta jobb oldalon „Czim" és négysoros pontozott címvonal, az utolsó második fele vastagítva. Alól a bal sarokban: 96 (562. ábra). Ez néha hiányzik. A horvát–magyar lapok szövege: MAGY. KIR. POSTA. – KR. UG. POŠTA / / LEVELEZŐ-LAP. – KARTA DOPIŠNICA / / Czim / / Naslov.

2 krajcár barna.

A magyar szövegű lapnak 30, a horvát szövegűnek 2 színes kőnyomatú képváltozata a hátlapon (kettőt ld. I. kötet 31–32. lapon).

a) Magyar szövegű lapok képfeliratai:

1. Budapest, Ezredéves orsz. kiállítás. Főbejárat. II-ik főbejárat.
2. Budapest, Az ezredéves orsz. kiállítás történelmi főcsoportjának épületei. Déli oldal. Nyugati oldal.
3. Budapest, Ezredéves orsz. kiállítás. A „RENAISSANCE" udvar.
4. Budapest. Ezredéves orsz. kiállítás. Gépcsarnok. Közlekedési csarnok.
5. Budapest. Kiállítás. Iparcsarnok és a corso.
6. Budapest. Ezredéves orsz. kiállítás. Magyar utcza és a templom.
7. Budapest. Ferencz József tér és az Akadémia. Akadémia.
8. Budapest. Jobb part.
9. Budapest. Műcsarnok.
10. Budapest. Nemzeti Múzeum.
11. Budapest. Országház.
12. Budapesti színházak. Nemzeti Színház. M. kir. Operaház. Népszínház.
13. Balaton vidéke. Tihany. Balaton Füred. A Balaton zalai partja.
14. Beczkó. Trencsén. Sztrecsno.
15. Esztergom. Visegrád.
16. Fiume kikötő.
17. Herkulesfürdő.
18. Pozsony. Dévény.
19. Aratási jelenet Nógrádban.
20. Huszár toborzó.
21. Szt. István napi körmenet.
22. Árpád a vezérekkel.
23. A régi magyar vallásból a táltos.
24. Szt. Astrik átnyújtja a koronát Szt. Istvánnak.
25. Nagy Lajos
26. Hunyadi János
27. Mátyás királlyá való kikiáltása.
28. Rákóczy Ferencz bevonulása Munkácsra.
29. Moriamur pro rege nostro Maria Theresia.
30. Ferencz József király koronázása.

b) Horvát – magyar szövegű lapok képfeliratai:

31. Zágráb. Zagreb.
32. Plitviczai tavak.
Minden felirat franciául is.

A képek eredetijének festői Cserna Károly, Dörre Tivadar, Kimnach László és Vágó Pál, nyomták: Morelli G.F.I., Pesti Könyvnyomda Rt. és Posner és Fia.

Tartós, árnyalatok nélküli anilinfesték.

Világos sárgás és homokszínű kartonpapír az értékjegy oldalán, fehér és sárgás a képoldalon. Vízjel nélkül. Méret 140 : 90 mm.

5. *Nemzetközi forgalmú képeslevelezőlapok*

1896. Az ezredéves kiállítás alkalmából kiadott sorozat. Borítékrajz keresztvonalakkal, a postautalvány bélyegképével. Szöveg és címer mint a megelőző nemzetközi forgalmú levelezőlapon, de az alsó balsarokban „96". A hátlapon kőnyomatú képek, mint a belföldi képeslapokon, a két horvátországi kép kivételével, tehát 30 különféle ábrázolás.

5 krajcár rózsakármin.

Színtartó anilinfesték halványabb és erősebb árnyalatokban.
Értékjegy oldalán sárgás, a képes oldalon fehér kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 140 : 90 mm.

563. ábra. Hivatalos levelezőlap (1884)

6. *Hivatalos levelezőlap*

1884. Gazdasági előadók és egyesületek részére az illetékes minisztériumok által gazdasági statisztikai adatok gyűjtése céljából kiadott négyrészes üres levelezőlap, amelyre az Államnyomda egyik lap jobb felső sarkába keresztvonal nélküli borítékrajzú értékjegyet nyomott. A szöveg előnyomása a szétküldő (pl. Országos Magyar Gazdasági Egyesület) részéről történt (563. ábra).

2 krajcár ibolya.
Tartós anilinfesték.

Világosabb, 4×140 : 90 mm méretű és sötétebb, 4×147 : 85 mm méretű kartonpapír. Vízjel nélkül.

7. *Adóintés*

1881. „Intés". Háromrészes levelezőlap. A második lap előoldalán címzés az ügyfélnek és értékjegy, a harmadik lap előoldalán címzés az adóhivatalnak és értékjegy. Hátoldalon „Intés" és három adófajta táblázata. Az értékjegy mint a közönséges belföldi levelezőlapon, dombornyomással. „C 30" jelzőbetű és a címzésben „A fővárosi III. ker...". A keltezés előnyomása 188. (564. ábra).

2+2 krajcár sárgásbarna.
Színtartó anilinfesték.

Világos homokszínű kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 3×142:82 mm.

1884. Ugyanaz más jelzőbetűvel és hivatali címzéssel.

C M. Kir. adóhivatal
D ... kiszabási hivatal (előlap antikva betűvel)
ua. groteszk betűtípussal
E ... behajtási osztály
C Opomena (horvát szöveg)
C Intés—Foglio d'ammonizione (olasz szöveg)

2+2 krajcár sárgásbarna.

Sárgás homokszínű kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 3×147:85 mm.

1884. Ugyanaz, más jelzőszámmal és hivatali címzéssel. A hátlapon „Adóintés" és hétfajta adónem táblázata. Az értékjegy a második lap előlapján és a harmadik lap hátlapján.

F 35 A fővárosi I. ker. ...
G 35 A fővárosi II. ker. ...
H 35 A fővárosi III. ker. ...
J 35 A fővárosi IV. ker. ...
K 35 A fővárosi V. ker. ...

Változat: minden jelzőbetűs lapnál a harmadik lap értékjegye az előlapon.

A Porezna opomena (horvát szöveg)
A Adóintés — Foglio d'ammonizione (olasz szöveg)

2+2 krajcár sárgásbarna
Sárgás homokszínű kartonpapír. Vízjel nélkül. Méret 3×147 : 85 mm.

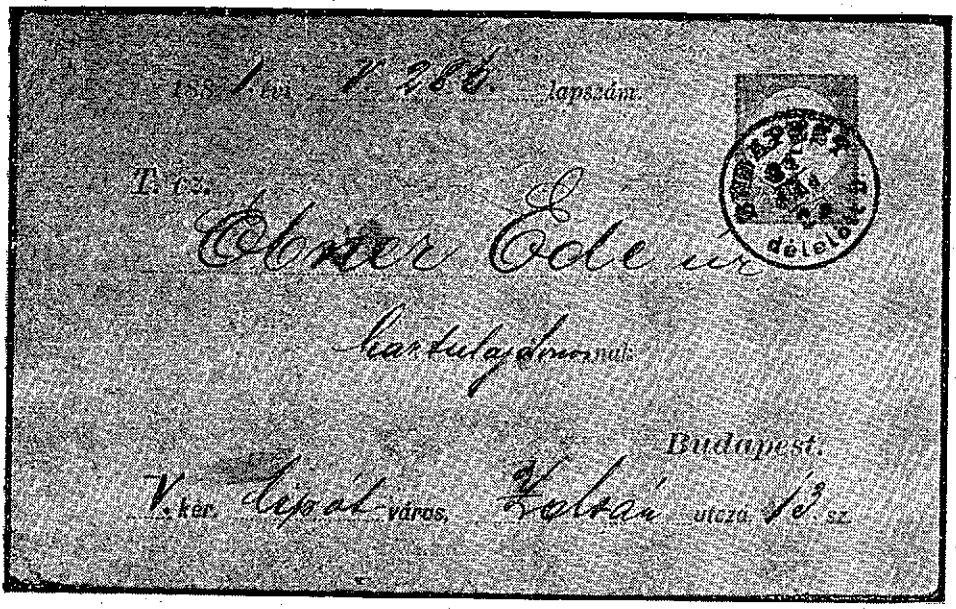

564. ábra. Adóintés második lapja (1881)

565. ábra. Rendőrségi bejelentő harmadik lapja (1897)

1886. Ugyanaz, más jelzőbetűvel és hivatali címmel. A keltezés előnyomása 18.

A A ... hivatalnak (előlap antiqua betűvel)
ua. groteszk betűtípussal
B ... behajtási osztályának

2+2 krajcár sárgásbarna.

Sárgás homokszínű kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 3×147 : 85 mm.

8. *Rendőrségi be- és kijelentőlapok*

1897. Háromrészes levelezőlapok, két részes bejelentőlap a budapesti államrendőrség bejelentő hivatalának címezve, a harmadik vissza a feladónak. Értékjegy mint a milleniumi belföldi képeslevelező-lapon, az első és a harmadik lap előlapján (565. ábra). Barna értékjegy vidékiek, külföldiek ideiglenes, kék értékjegy budapesti állandó lakosok bejelentésére. Sárga lap bejelentő, kékeszöld lap kijelentő.

2+2 krajcár kék
2+2 krajcár barna

Tartós anilinszínek.

Sárgás homokszínű ill. kékeszöld kartonlap mindkét értékjeggyel. Vízjel nélkül. Papírméret 3×171 : 103 mm.

d) *Címszalag*

1879. Fenn és lenn 156 mm hosszú kettős (egy vastag, egy vékony, ill. egy vékony, egy vastag) keretvonal, a felső keretvonal jobb oldali végződése alatt értékjegy, keresztvonal és dombornyomás nélkül (566. ábra).

2 krajcár ibolya.

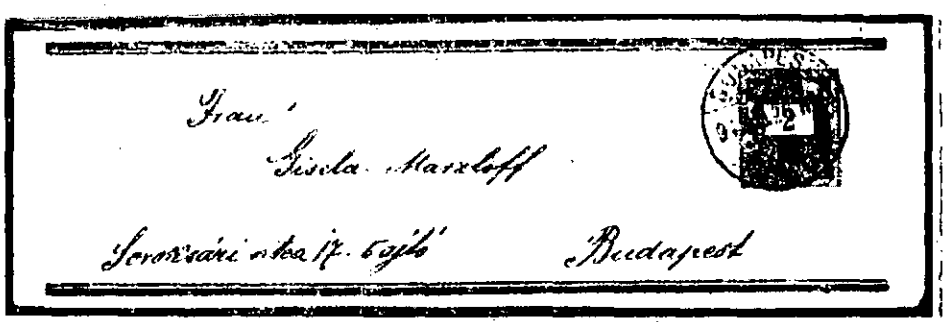

566. ábra. Címszalag (1879)

Fakuló anilinfesték, erőstől az igen halványig terjedő orgonalila árnyalatokban. Az erősen halvány példányok napfényen fakultak ki.

Szürkés és sárgás árnyalatú világos homokszínű papír. Vízjel nélkül. Méret 45 : 55 mm.

e) *Postautalványok*

1. *Belföldi postautalvány*

1874. Borítékrajz keresztvonallal. A magyar szövegű felirata árnyékolt antiqua betükkel: Posta-utalvány, a bal oldali szelvényen: SZELVÉNY, évszám előnyomása 18.. (567. ábra). A magyar–horvát szöveg: POSTA-UTALVÁNY. – POŠTANSKA NAPUTNICA., bal oldali szelvényen COUPON., évszám előnyomása 187.

5 krajcár fekete (magyar szöveg)
5 krajcár fekete (magyar–horvát szöveg).

Fekete értékjegy- és szövegnyomat, nyomdafestékkel.

Halványrózsaszínű kartonpapír. IIc vízjel, egyszer a lap közepén. Papírméret 180–190 : 120–130 mm.

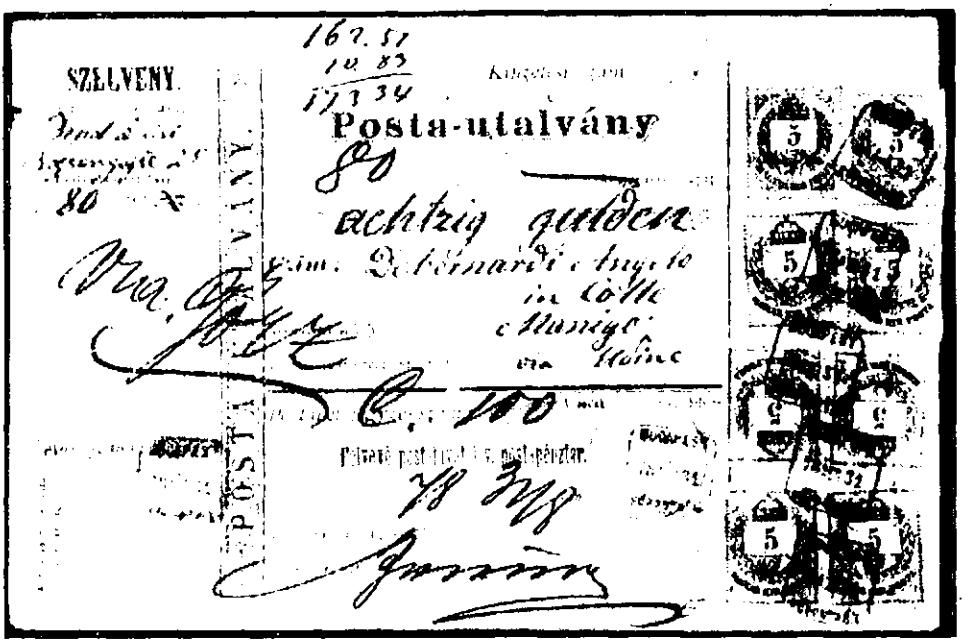

567. ábra. Belföldi postautalvány (1874)

1876. Ugyanaz színváltozatban. Magyar, magyar–horvát és magyar–olasz szövegek, utóbbinak felirata: POSTA-UTALVÁNY. – VAGLIA POSTALE.

5 krajcár kék (magyar)
5 krajcár kék (magyar–horvát)
5 krajcár kék (magyar–olasz).

Lilás rózsaszínű kartonpapír. IIc vízjel, egyszer a lap közepén, fordított állásban is. Méret 180–190 : 120–130 mm.

1878. Ugyanaz az értékjegy és szövegelrendezés, mindhárom nyelvű változatban.

5 krajcár kék (magyar)
5 krajcár kék (magyar–horvát)
5 krajcár kék (magyar–olasz).

Anilinfesték árnyalatokban.

Lilás rózsaszínű kartonpapír. IId vízjel, felülről lefelé ferdén a lapon, fordított állásban is. Méret 180–190 : 120–130 mm.

2. *Nemzetközi forgalmú postautalvány*

1875. Értékjegy mint a 10 krajcáros borítékon; a szöveg az értékjegy színében. Felirat: MAGYAR KIRÁLYI // koronás kiscímer // POSTA-UTALVÁNY. // MANDAT DE POSTE ROYAL HONGR. – KÖN. UNG. POST–ANWEISUNG.

10 krajcár kék.

Anilinfesték árnyalatokban.
Világossárga kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 200 : 145–150 mm.

f) *Posta-utánvételi jegy*

1874. Borítékrajzú értékjegy mint a 10 krajcáros borítékon. Magyar–olasz felirattal: Posta-utánvételi jegy. – Carta di rivalsa postale.

10 krajcár fekete.

Értékjegy és szöveg fekete nyomdafestékkel.
Zöld papíron. Vízjel nélkül. Papírméret 230–240 : 185–195 mm.

1876. Ugyanaz az értékjegy színváltozatban. Felirat kurzív groteszk betűtípussal, magyar szöveg: Posta-utánvételi jegy.

10 krajcár kék.

Földfesték.
Zöld papíron. Vízjel nélkül. Papírméret 230–240 : 185–195 mm.

1879. Ugyanaz, magyar és magyar–horvát szöveggel, utóbbin: Poštanska poutbezena karta.

10 krajcár kék (magyar)
10 krajcár kék (magyar–horvát).

Anilinfesték.

Zöld papíron. IV. vízjel, két lapon függőlegesen, fordított állásban is. Papírméret: 230–240 : 185–195 mm.

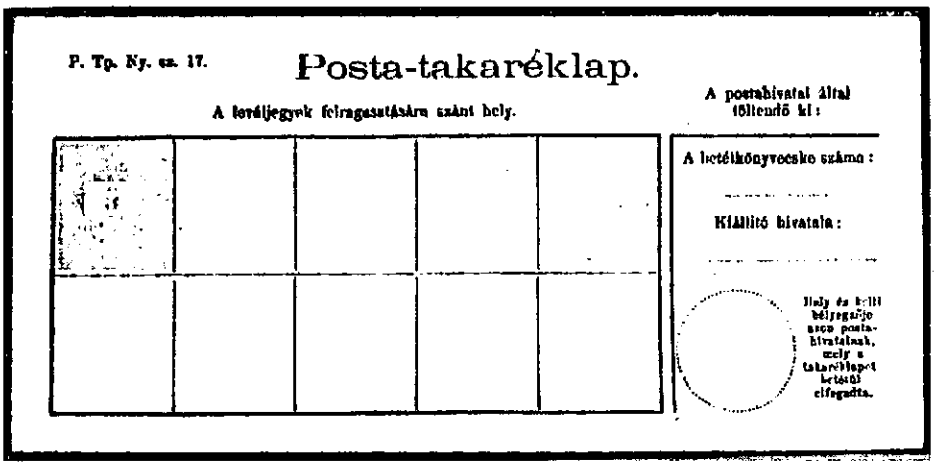

568. ábra. Postatakaréklap (1886)

g) *Postatakaréklap*

1886. Borítékrajzú értékjegy keresztvonalakkal, mint a postautalványon. Szöveg fekete nyomással. Felirat: Posta-takaréklap. Bal sarokban P. Tp. Ny. sz. 17. „A levéljegyek felragasztására szánt hely" két sorban 5–5 bélyeghely, az elsőben a benyomott értékjegy. Jobbra a postai kezelési rovatok. (568. ábra). 50 krajcárig terjedő összeg befizetésére alkalmas űrlap.

5 krajcár élénk rózsaszínű (magyar)
5 krajcár élénk rózsaszínű (magyar–horvát).

Tartós anilinfesték.
Szürkésfehér kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret: 160–165 : 78–82 mm.

h) *Táviratlap*

1888. Borítékrajzú értékjegy és szöveg színes nyomással. Felirat: Magyar kir. posta és távirda. // Távirat-lap. // A m. kir. posta- és távirdahivatalnak Alul jobbra címvonal. Belül távirati űrlap és hivatalos kezelési rovatok, alul a különbözeti díj lerovására szolgáló levélbélyegek felragasztására szánt hely (569. ábra).

35 krajcár kék (magyar)
35 krajcár kék (magyar—horvát, 1890).

Színtartó anilinfesték.

Sötétsárga homokszínű karton, zártlevelezőlappá kiképezve. Vízjel nélkül. Papírméret 2×155 : 97 mm.

Három oldalon 8 mm szélességben 12-es fésűsfogazás, a fogazott szélek enyvezve.

1892. Ovális értékjegy. Értékszám és szöveg kék színnyomat. Díjcsökkentés. Felirat mint előbb (570. ábra).

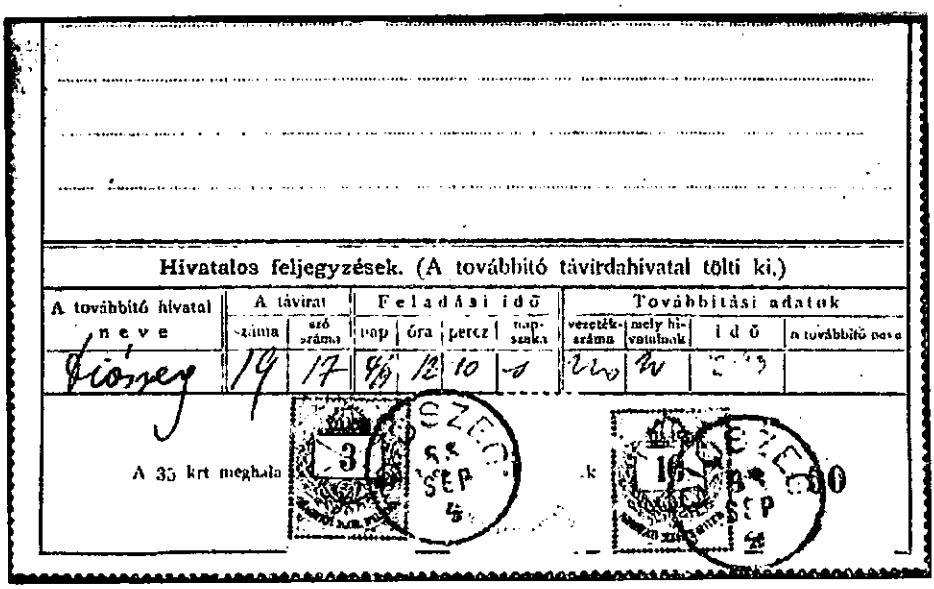

569. ábra. Táviratlap belső oldala (1888)

31 krajcár barna/kék (magyar)
31 krajcár barna/kék (magyar—horvát).

Kevés árnyalatú anilinfesték.

Szürkésfehér kartonpapír, zártlevelezőlappá kiképezve. Vízjel nélkül. Papírméret: 158 : 97 mm.

Három oldalon 8—9 mm szélességben 12-es fésűsfogazat, a szélek enyvezve.

i) *Szállítólevelek*

1876—1877. Illetékjegy a jobb felső sarokban. Koronás kiscímer, mellette értékjelzés számmal, alatta jelképes rajz és értékjelzés betűvel. Egyszerű szállítólevelek szövege: „A feladó neve.....
lakása.....

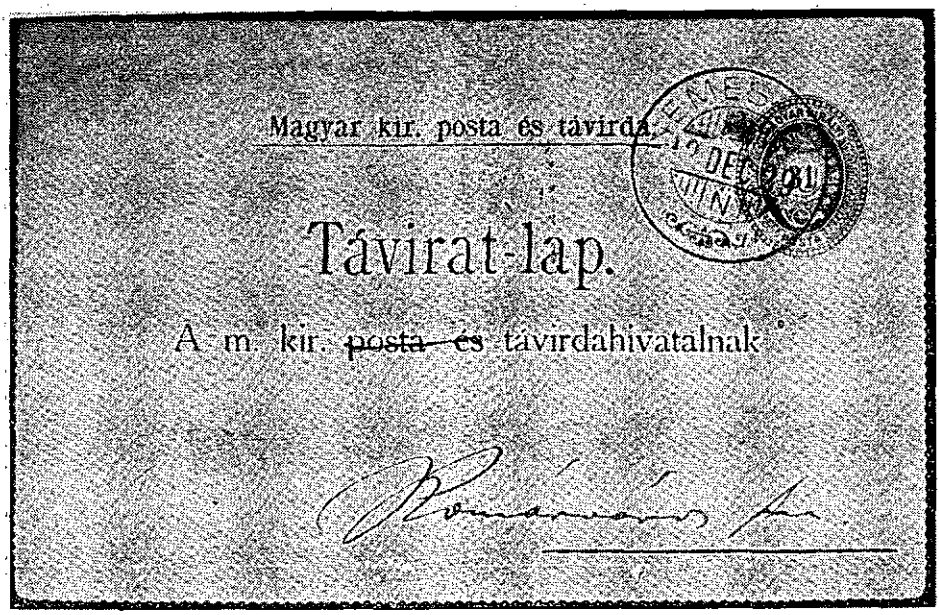

570. ábra. Táviratlap címoldala (1892)

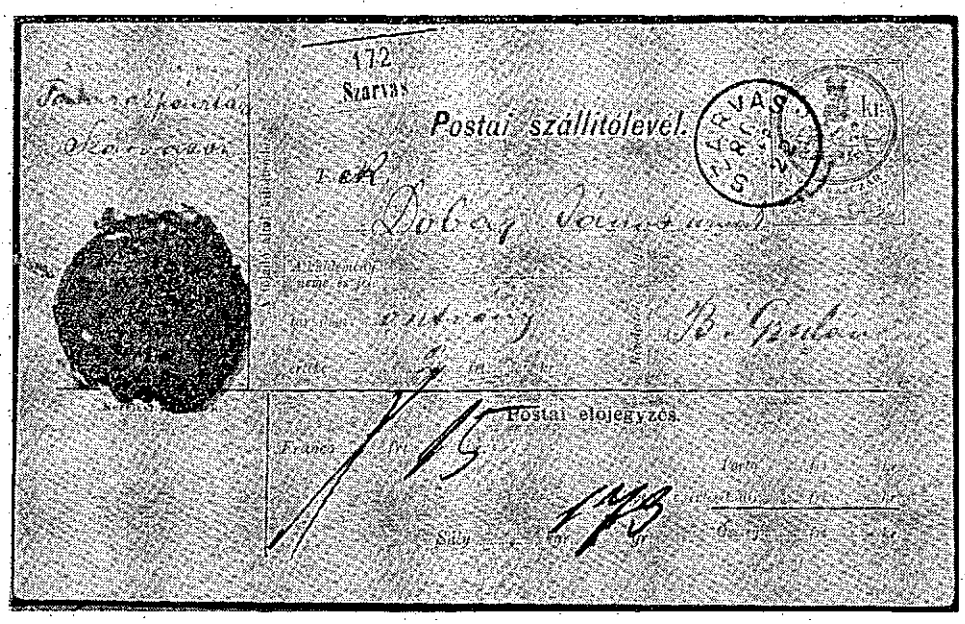

571. ábra. Egyszerű postai szállítólevél (1878)

/ /Szállítólevél. / / T.cz. ..." A magyar – horvát és magyar – olasz nyelvűeknél még: „Tovarni list" ill. „Lettera di porto". Az utánvételes szállítólevelek szövege: „A feladó neve és lakása... / / Szállítólevél. [díszes, kontúrvonalas betűkkel] / / Utánvétel..." Az utánvételi lapon: „Posta-utánvételi lap". A magyar – horvát és magyar – olasz nyelvűeknél a szállítólevélen mint az egyszerűn, az utánvételi lapon pedig „Pouzetbena prijamnica" ill. „Certificato di rivalsa".

5 krajcár fekete (egyszerű magyar)
5 krajcár fekete (egyszerű magyar – horvát)
5 krajcár fekete (egyszerű magyar – olasz)
5 krajcár fekete (utánvételes magyar)
5 krajcár fekete (utánvételes magyar – horvát)
5 krajcár fekete (utánvételes magyar – olasz)
5 krajcár kék (egyszerű magyar)
5 krajcár kék (egyszerű magyar – horvát)
5 krajcár kék (egyszerű magyar – olasz)
5 krajcár kék (utánvételes magyar)
5 krajcár kék (utánvételes magyar – horvát)
5 krajcár kék (utánvételes magyar – olasz)

Illetékjegy és szöveg előbb fekete nyomdafestékkel, később kék földfestékkel.

Az egyszerű szállítólevél szürkésfehér papíron, mérete 225 – 230 : 185 – – 190 mm az utánvételes kékeszöld papíron, mérete 2 × 220 – 225 : 170 – – 175 mm. Eleinte vízjel nélkül, 1877-től IV. vízjellel, függőlegesen a lap közepén, fordítva is.

1878. Illetékjegy ugyanaz, de új forma és elrendezés. Az egyszerű szállítólevél szövege: „Postai szállítólevél" [kurzív betűkkel] (571. ábra) ill. a magyar – horvát szövegűnél „Poštanski teretni list" is. Az utánvételes szövege: „Postai szállítólevél. / / Utánvétel...", a másik lapon: „Posta-utánvételi lap" ill. a magyar – horvát szövegűnél „Poštanski tovarni list / / Pouzetba...", az utánvételi lapon: „Pouzetbena karta".

5 krajcár kék (egyszerű magyar)
5 krajcár kék (egyszerű magyar – horvát)
5 krajcár vörösesbarna (utánvételes magyar)
5 krajcár vörösesbarna (utánvételes magyar – horvát).

Illetékjegy és szöveg azonos színnyomatban, tartós anilinfestékkel, erősebb és halványabb árnyalatokkal.

Sárgás homokszínű kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 180 – 185 : 110 – 115 mm, ill. az utánvételesnél ennek kétszerese.

1881. Új, álló téglalap alakú, címeres illetékjegy a jobb felső sarokban. Értékjegy és szöveg egyszerű szállítóleveleknél kék, utánvételes szállítóleveleknél barna színnyomatban. Magyar és magyar – horvát feliratok mint eddig,

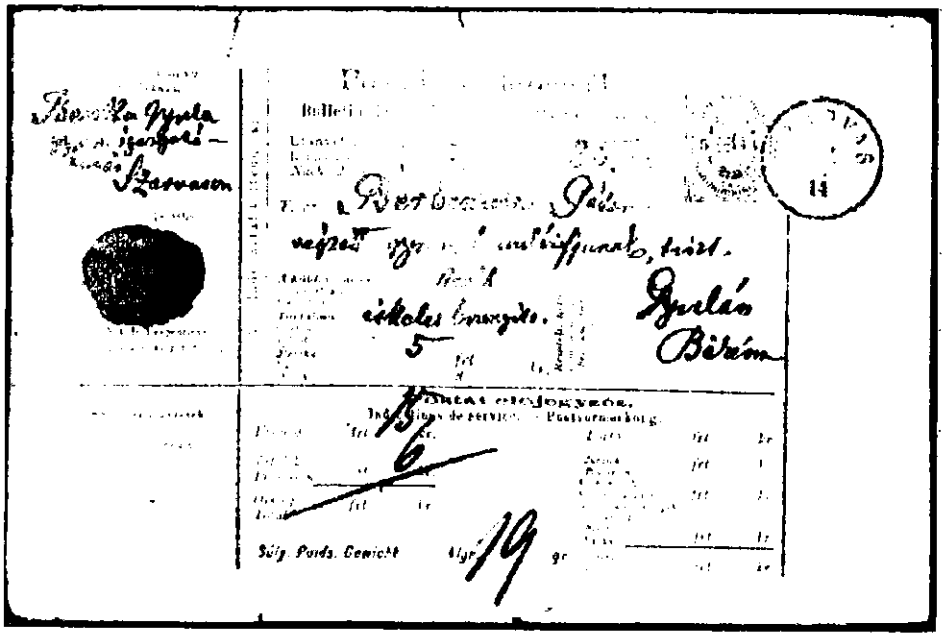

572. ábra. Postai szállítólevél levélbélyeggel bérmentve (1883 után)

ezenkívül: Postai szállítólevél. // Postbegleitadresse. — Bulletin d'expedition. ill. a másik lapon: Posta-utánvételi lap. // Nachnahmeschein. — Mandat de remboursement. Ez utóbbi fiumei és külföldi használatra.

5 krajcár kék (magyar szállítólevél)
5 krajcár kék (magyar–horvát szállítólevél)
5 krajcár kék (nemzetközi szállítólevél)
5 krajcár barna (magyar utánvétes szállítólevél)
5 krajcár barna (magyar–horvát utánvétes szállítólevél)
5 krajcár barna (nemzetközi utánvétes szállítólevél).

Halványabb és (később) sötétebb árnyalatú színtartó anilinfestékek.
Sötétebb, majd világosabb homokszínű kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 182:120 mm, az utánvételes lapoknál ua. kétszer.

1883. Értékjegy és színnyomat ugyanaz. Szöveg elrendezése és betűtípusai némileg módosítva. Fő ismertetőjel: jobboldalt az illetékjegy külső szélétől a lap aljáig függőleges vonal, mely a postabélyegek felragasztására szolgáló szelvényrészt elválasztja. A nemzetközi lapnál a szöveg sorrendje magyar–francia–német (131. ábra).

5 krajcár kék (magyar szállítólevél)
5 krajcár kék (magyar-horvát szállítólevél)
5 krajcár kék (nemzetközi szállítólevél)

5 krajcár barna (magyar utánvétes szállítólevél)
5 krajcár barna (magyar – horvát utánvétes szállítólevél)
5 krajcár barna (nemzetközi utánvétes szállítólevél)

Eleinte halvány, később sötét árnyalatú tartós anilinfesték.

Homokszínű kartonpapír. Vízjel nélkül. Papírméret 182:120 mm, az utánvételes lapoknál ua. kétszer.

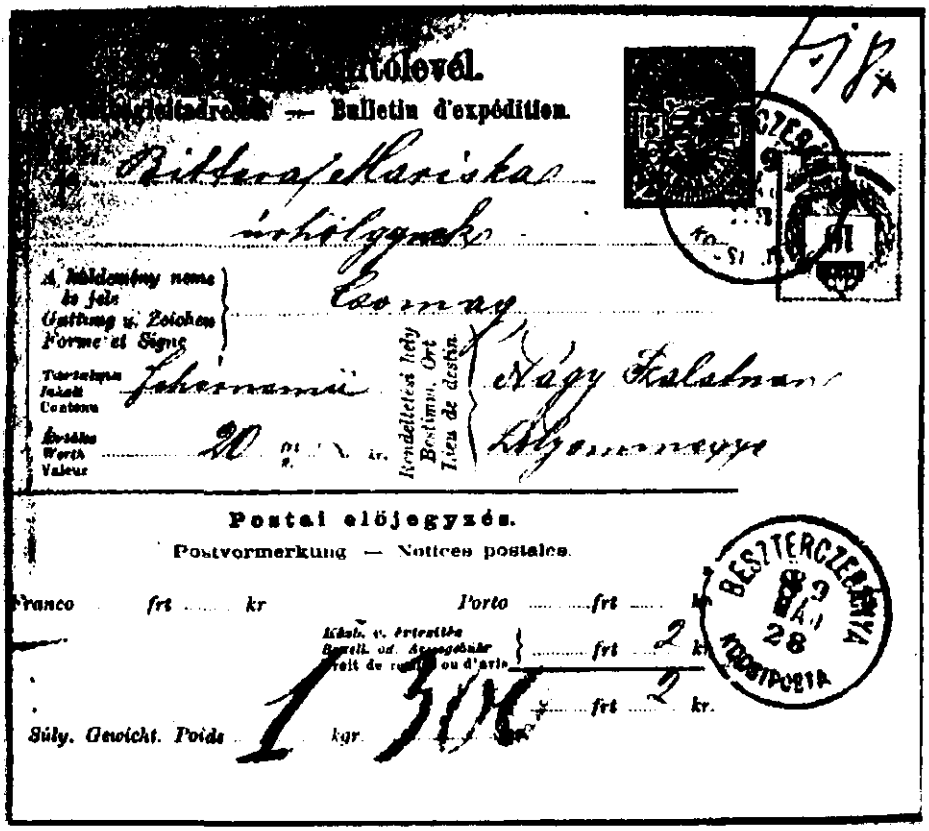

573. ábra. Postai szállítólevél levélbélyeggel bérmentesítve (1888 után)

1893. Illetékjegy mint előbb. Szöveg más betűtípusokkal. A függőleges vonallal elválasztott jobb oldali szelvény felirata: „Franco-jegyek felragasztására szánt hely".

5 krajcár kék (egyszerű magyar)
5 krajcár kék (egyszerű magyar – horvát)
5 krajcár kék (egyszerű magyar – francia – német)
5 krajcár kék (utánvételes magyar)
5 krajcár kék (utánvételes magyar – horvát)
5 krajcár kék (utánvételes magyar – francia – német)

Illetékjegy és szöveg színnyomásban, sötét árnyalatú anilinfestékkel.

Az egyszerű szállítólevél sárgás homokszínű, az utánvételes zöldeskék kartonpapíron. Vízjel nélkül. Papírméretek mint előbb.

A POSTAI TELJESEK FELHASZNÁLÁSA

A postai teljesek közül az adóintés, a rendőri be- és kijelentő lap, valamint az utánvételes szállítólevél esetében csak csonka használt példányok léteznek, mivel a hivatalok ill. a posta a megfelelő részeket leválasztotta. Többnyire

574. ábra. Vegyes bérmentesítős filléres „teljes" és krajcáros levélbélyeg közt

leválasztották a postautalványok és a szállítólevelek baloldali szelvényét is, de ez nem volt kötelező, s így teljes használt példányok is fennmaradtak.

A hivatalos lap, az adóintés valamint a rendőri be- és kijelentő lap kivételével minden „teljesre" (a csomagszállító levélre 1888 után (573. ábra) lehetett ill. kellett díjkiegészítésként levélbélyeget ragasztani. A táviratlapon belül is

ragasztottak távirati díjkiegészítésre bélyeget (ld. 569. ábra). A „teljes" értékjegye mellé ragasztott levélbélyeg (a szállítólevél illetékjegye mellett 1888 után felragasztott bélyegek kivételével) ritkább, mint az önmagában használt „teljes".

Ritkán előfordulnak boríték- és címszalagkivágatok levélbélyegként használva. Noha a posta nem egyszer bérmentesítésre elfogadta, filatéliai játéknak kell ezeket tekintenünk. 1900 folyamán találkozunk vegyes bérmentesítéssel krajcáros „teljes" és filléres levélbélyeg közt, valamint fordítva (574. ábra).

A borítékrajzú levélbélyegek bevezetésében ismertetett díszalbumok számára a „teljesekből" is készültek az eredeti színekben nyomatok kartonlapokra.

Hamisítás a 10 krajcáros levélborítéknál fordul elő, utólagos bélyegzés formájában.

VIII. Fejezet

A MAGASNYOMÁSÚ (FEKETESZÁMÚ) LEVÉLBORÍTÉKRAJZÚ LEVÉLBÉLYEGEK

AZ 1888., 1898. ÉS 1899. ÉVI KIADÁSOK

Évtizedeken át Payer többször idézett műve volt, és bizonyos tekintetben még ma is, az egyetlen hozzáférhető kútforrás, amelyből Nyugat-Európa filatélistái ismereteket szerezhetnek a magyar bélyegekről, köztük a „feketeszámú krajcárosokról". Ma már azonban a kutatások annyira előrehaladtak, annyi ismeretlen részletre derült fény, sőt Payernek annyi tévedése is nyilvánvalóvá vált, hogy úttörő érdemei ellenére könyvét elavultnak kell tekinteni. Különösen a magasnyomású (könyvnyomású) bélyegekről írt részek tűnnek kezdetlegesnek mai ismereteink birtokában, minthogy az anyag felosztása és feldolgozása egyáltalán nem felel meg annak a modern kutatási elvnek, mely a bélyeg előállítási technikájából indul ki.

Rédey Miklós monográfiájának a tárgyra vonatkozó füzete „Az utolsó krajcárosaink" címet viseli és 1924-ben jelent meg. A VI. füzetben pótlást közölt a szóbanforgó kiadáshoz. A bélyegképről ő sem ír bővebben.

A „Donaupost" 1933. évi 2. számában, a 138. lappal kezdődően jelent meg Bíró Marcel cikke „Einiges über die Ausgaben 1898–99 Ungarns" (Néhány szó Magyarország 1898–99-es kiadásairól). A cikk főleg a papírminőség és színek szerint csoportosítja a koronás vízjeles papíron nyomtatott bélyegeket; magára a bélyegképre ebben a cikkben nem tér ki.

A papírral és a vízjellel egyébként is bőven foglalkozott a szakirodalom.

A kiadáson előforduló vízjelállásokat Dr. Erdődi és Kner: „A magyar postabélyegek árjelző kézikönyve" dolgozta fel először, amelynek III. pótló kiadása 1931-ben jelent meg Gyomán Madarász Gyula szerkesztői közreműködésével. Hézagpótló munkát végzett a MABÉOSZ 1956-ban „A magyar bélyegkülönlegességek kézikönyve" kiadásával, amelyben többek között az itt tárgyalt kiadások vízjelállási katalógusát is közölte, Madarász Gyula szerkesztésében.

Míg a magasnyomású bélyegek fogazási és vízjelállási különlegességei kedvelt és szerves részei lettek a magyar gyűjteményeknek, addig általában nem sok figyelem fordult magára a bélyegképre.

Tudomásunk szerint az első ilyen irányú összefoglaló cikk Schiller Dénes tanulmánya volt: „Különlegességek levélborítékrajzú bélyegeinken." Schiller Dénes kutatása nem terjedt tovább az egyes bélyegképeken könnyen felismerhető sérülések regisztrálásánál. Ezek közül több még becenevet is kapott, mint pl. „körte", „esőcsepp", „fáklya", „vonás" stb. De ez volt az első lépés a lemezrekonstrukció felé.

Az első tanulmány, amely az ívösszeállítást tárgyalja, Vasváry Ernő cikke: „Az 1888. évi bélyegek eredete, lemezváltozatai és nyomólemezeinek összetéte-

le"; a Filatéliai Szemle 1958. évi 10., 11. és 12. számában jelent meg. Eredményeit a szerző beledolgozta „Magyarország postabélyegei 1850–1914" című tanulmányába, amely ugyancsak a Filatéliai Szemlében jelent (részben) meg az 1959–63. évfolyamokban.

Vasváry kutatásai a Bélyegmúzeumban őrzött anyagon alapulnak. Azóta a legérdekesebb felfedezést a magasnyomású bélyegekre vonatkozólag a múzeum egy másik szorgos látogatója, a közelmúltban elhunyt neves szakíró és kiváló filatelista, Visnya Sándor tette a kétféle lemezösszeállítás felfedezésével.

Az említett felfedezés néhány évvel ezelőtt történt. Visnya Sándor szándékozott erről a Filatéliai Szemlében tanulmányt írni s terv szerint neki kellett volna megírnia a monográfia e részét is, de ezt már sajnos nem élte meg. Amint egészségi állapota engedte, bőven leveleztünk az elmúlt években a feketeszámú krajcárosokról. Részben levelezésünk fennmaradt jegyzetei, valamint saját kutatásaim, egybevetve Vasváry adataival lesznek tehát a bélyegképen található és a lemezösszeállításból származó ismertetőjelek leírásának forrásai.

Ezen az alapon összeállított gyűjteményt 1963-ban Luxembourgban állítottam ki, 1964-ben pedig kiadtam egy dánnyelvű tanulmányt „Ungarn 1888–99 Bogtryksudgaverne" címmel.

Meg kell még említeni a forrásmunkák között Bán Willy „A magyar postabélyegek adattára" című 1943-ban megjelent könyvét, amely a többi kiadásokhoz hasonlóan csak nagy vonalakban ismerteti a szóbanforgó kiadásokat, de minden értékszámra vonatkozóan közöl hozzávetőleges példányszámot.

A KIADÁS TÖRTÉNETE

A magasnyomással előállított levélrajzú bélyegsorozat kiadásának szükségességét a 80-as évek végén az ipar és kereskedelem fejlődése következtében rohamosan növekvő postaforgalom idézte elő. Ennek lebonyolítása racionalizálást követelt, s ezért a levélpostát, a kocsipostát és a távírdát közös irányítás alá vonták. Ez új, a korábbinál több értékből álló bélyegsorozat kiadását követelte meg s erre lehetőséget az Ausztriával kötött 1888-as postaegyezmény adott.

Az 1867-es kiegyezés a postaügyeket a közös egyetértéssel intézendő ügyek sorába iktatta, amelyre vonatkozólag 10 évenként új szerződést kellett kötni, vagy a már fennállót megújítani. Az 1868-ban kötött postai megegyezést az osztrák postaigazgatás a magyar postaigazgatóság magatartása miatt 1887 végére felmondotta. Az új postai egyezményt 1888. július 3-án hosszú előzetes tárgyalások után kötötte meg a két kereskedelmi miniszter. Az idevonatkozó legfontosabb tényt az I. cikk 1. bekezdése szögezi le: „Az osztrák – magyar kölcsönös postai és távírdai forgalomra vonatkozó határozatokat a két miniszter közös egyetértésben állapítja meg. *A saját belső forgalom önálló rendezését azonban mindkét fél fenntartja magának.*"

Közjogi szempontból érdekes megemlíteni, hogy az 1888-as postai szerződés szövege törvényellenes, mert az 1867. évi XVI. tc. amely az Ausztriával kötött első vám- és kereskedelmi egyezmény, XVIII. szakaszának megfelelően kimondja, hogy a posta- és távírdaügy a két állam területén külön, *de amennyiben a forgalom érdeke kívánja*, egyforma elvek szerint fog rendeztetni és igaz-

gattatni. Az 1867. és 1888. évi egyezmények közti ellentmondást csak 20 év múlva szüntette meg az 1907. október 8-án kötött vám- és kereskedelmi egyezmény, amelyben meghatározták, hogy a postaintézményt mindkét állam a saját területén önállóan szabályozza és igazgatja.

A fentiek igazolják azt, hogy a korábbi bélyegkiadásokhoz viszonyítva ezúttal szabad rendelkezési jogot nyert a magyar posta a szükséges névértékek meghatározására, a magyar belföldi postatarifa alapján.

A bérmentesítési díj történeti kialakulására vonatkozólag utalunk az I. kötet 286–89. lapjain közölt adatokra, amelyeknek lényege az, hogy 1888 előtt a viteldíjat vagy készpénzben (kocsiposta), vagy különleges bélyegekkel (távírda) vagy pedig postabélyegekkel (levélposta) rótták le, míg 1888 után minden szolgáltatási díjat egységes postabélyeggel kellett leróni.

A posta és távírda egyesítésére már 1877 óta kísérleteket tett a magyar postaigazgatás. Az egyesítés tervezetét 1887 június 25-én hagyták jóvá. Ezt július 3-án a minisztérium közzétette. 1887 végén már csak 46 önálló távírda iroda működött.

Az új tarifák lerovására szánt bélyegek kiadására vonatkozó rendelet az Államnyomdához intézett miniszteri leiratban foglaltatik: „Magyar Királyi Közmunka- és Közlekedésügyi Miniszter 2226–1888. K. M. sz.

...A jövőben úgy a kocsipostai küldemények, mint a táviratok díjait is értékjegyek felragasztása által kívánván elszámoltatni, a most forgalomban levő értékjegyek kiegészítendők lesznek a jelenlegi 1 kr-os hírlapjegyektől különböző 1 kros, továbbá 8, 12, 15, 24, 50 kros – végül 1 és 3 frtos értékjegyekkel. – Az új értékjegyeket egyelőre a forgalomban továbbra is meghagyandó – mostani értékjegyekkel kívánom bizonyos összhangzatba hozni, olyképpen mindazonáltal, hogy minden egyes értékjegy messziről és futólagos pillantásra, mesterséges világításnál (éjjeli szolgálatban) az értékre nézve biztosan, félreismerhetetlenül megkülönböztethető legyen. – Minthogy 15-féle értékjegy lesz forgalomban s mindenik számára a megkülönböztetésre alkalmas színt alig lehetne találni, a mostani értékjegyek rajzának lényegében megtartásával, a 30 és 50 kros jegyeknek hatszögletes, esetleg 3-szögletes; az 1 és 3 frtos jegyeknek ellenben hosszúkás alak adható – úgy mindazonáltal, hogy az egy alakú és nagyságú jegyek egymástól az értéknek reájuk nyomásán kívül, a szín által is megkülönböztetve legyenek, maga az érték azonban, miután inkább szembetűnő, feketével lenne nyomtatandó.

...Felhívom az Államnyomdát, hogy az újonnan előlláítani kívánt értékjegyekből ... a fentebbiek figyelembevételével mielőbb mutasson be nekem mintákat s jelentse egyszersmind azt is, hogy megrendelés esetén mennyi időbe kerül azoknak nagyobb mennyiségben való elkészítése...

Budapest, 1888. március 6."

(Közölte német fordításban Payer i. m., a magyar eredetit a Bélyegmúzeumból Hamza Imre a Filatéliai Szemle 1966. 11. sz. 9. lapján.)

Az Államnyomda rövid idő alatt, március 26-án kelt 1221/1888. sz. jelentésével együtt megküldte a próbanyomatokat, s egyben megindokolta, hogy miért nem készítheti el a kívánt különleges alakú bélyegeket:

„Hivatkozással... a forgalomba bocsátandó új értékjegyekből a próbanyomatokat mellékelve tisztelettel felterjesztem. Az új ... értékjegyek vízjegyű

papíron vannak kiállítva, melyeket 3—3 példányban azon tiszteletteljes megjegyzéssel bátorkodom a nagyméltóságú Minisztériumnak elfogadásra ajánlani, hogy ezek komplikált nyomatai a hamisítások ellen is kellő biztonságot nyújtanak, kiállításuk a forgalomban levőkénél nem drágább, és egymástól annyira elütők, hogy mesterséges világításnál futólagos pillantással sem téveszthetők össze. Ezekből... képes az Államnyomda jelenlegi felszerelése mellett a forgalomban levő értékjegyeken kívül már most is hetenként 1 200 000 darabot, a folyó évi szeptember hó közepétől fogva pedig — mely időre a felszerelésnek tervbe vett nagyobbítása kivihető leszen — ezen mennyiség háromszorosát is előállítani. A 30 és 50 kr-os értékjegyeknél, a hivatkozott rendeletben érintett hat- és háromszögletes alakokat mellőznünk kellett, nemcsak azért, mert a megtartani kívánt jellegrajzok ezen alakoknál nem vennék jól ki magukat, hanem különösen azért, hogy ezen alakokhoz külön gépeket kellene beszerezni, melyek elkészítése hosszú időt és nagy összegre rúgó kiadást kíván."

A miniszternek azt a rendelkezését, hogy a forgalomban lévő „értékjegyek rajzának lényegében megtartásával" készüljenek az új bélyegek, az Államnyomda a legszorosabb értelemben véve teljesítette, mert nem használt fel új rajzot új ősminta készítéséhez, hanem — mint a továbbiakban részletesen látni fogjuk — egyes postai nyomtatványra nyomott értékcikkek eredeti dúcairól készített másolatok szolgáltak az új bélyegek eredeti dúcaiul. Ezért felesleges itt a *bélyegképet* leírnunk; ez megfelel a postai nyomtatványokra nyomott értékcikkek tárgyalásánál leírt 85 alapvonalas rajznak. Különbség az új értékszámon kívül csak annyi, hogy az 1 kr-os kivételével az új bélyegek függőleges vonalakból álló színes alapnyomatot kaptak. A krajcárértékek értékszámát fekete, a forintosokét piros színnel nyomták, ez utóbbiaknál a borítéknak nincsenek keresztvonalai.

PRÓBANYOMATOK

A bélyegkép és a bélyeg jóváhagyása céljából szokás szerint próbanyomatokat készítettek. 1888-ban a fentebb idézett 1121—1888. sz. átirattal együtt az Államnyomda próbanyomatokat küldött a Postaigazgatóságnak, a szokástól eltérően vízjeles papíron.

A próbanyomatokra vonatkozólag ugyanis a Pénzügyminisztérium 40 863—1871. sz. előírásának 10. paragrafusa úgy intézkedik, hogy a felügyelettel megbízott tisztviselő ügyeljen arra, hogy az első próbanyomatot félig enyvezett és különböző színű papírra nyomtassák, olyanra, amely eltér a bélyeg végleges papírjától. Ügyelnie kell arra, hogy csak korlátolt mennyiséget használjanak fel a próbanyomatokhoz választott papírból és arra is, hogy ezeket az üzemvezető elzárva tartsa. A biztos vezessen számadást a papírok bevételeiről és kiadásairól, mint az elő van írva a közönséges bélyegpapír számára is.

Az Államnyomda 1741—1888. sz. irata szerint a próbanyomathoz felhasznált papír különféle színű nyomtatott függőleges finom vonalkázással volt ellátva.

Bíró Marcelnek a Donaupost 1931/1. számában közölt, az előző kiadással kapcsolatban már idézett cikke a következő 1888. évi próbanyomatokat sorolja fel: 1 kr. fekete, 8 kr. narancs, sárga alapnyomattal, ua. szürkéskék alapnyomattal, 12 kr. barna, zöld alapnyomattal, 15 kr. borvörös, kék alapnyomattal,

ua. szürke alapnyomattal, 24 kr. ibolya, piros alapnyomattal, 30 kr. olajzöld, barna alapnyomattal, 50 kr. téglavörös, piros alapnyomattal, ua. barna alapnyomattal, 1 ft. kékesszürke, ezüst alapnyomattal, 3 ft. ibolyavörös, arany alapnyomattal. A fentiek alapnyomata függőleges vonalakból áll. Kísérletképpen készült az 1 forintosból fekete és a 3 forintosból rozsdabarna próbanyomat is, szürke mintás alapnyomattal. A minta: díszes kettősvonalú négyzetekben kettősvonalú keresztek, melyeknek szárai háromkaréjos alakzatban végződnek. Payer nézete szerint ez utóbbi nyomatok 1896-ban készültek, abból az alkalomból, hogy kiderült: a fémes alapnyomatokról könnyen el lehet távolítani a bélyegzőt. A fenti mintás alapnyomattal azonban bélyegeket a postai forgalom számára nem állítottak elő.

Az 1891-ben kiadásra került feketeszámú 5 krajcáros bélyeg próbanyomata karminrózsaszín, rózsaszínű alapnyomattal, sárga kartonpapíron.

Az 1897-ben készített 2, 3, 10 és 20 kr-os értékekből csak a 10 krajcáros próbanyomata ismeretes, kék színben halványkék ill. fekete alapnyomattal, eredeti bélyegpapíron.

Bíró Marcel, idézett cikkében különféle, részben értékszám és alapnyomat nélkül, részben a kiadásra került formában készült nyomatokat is említ, fehér kartonpapírokon, ezeket azonban a Zárday-féle nyomatok közé sorolja (ld. a réznyomású kiadásnál!). Közöl viszont a Reisinger-féle gyűjteményből, a keletkezésre vonatkozó minden megjegyzés nélkül, alapnyomat nélküli, részben papírra, részben kartonlapokra nyomott fogazatlan próbanyomatokat: 1 kr. sötétpiros, barna, fekete, lila; 50 kr. barna, olajzöld, 3 ft. lilásvörös. Nem lehetetlen azonban, hogy ezek is a Zárday-féle anyagból származnak.

A BÉLYEGEK KIBOCSÁTÁSA

Az új bélyegek megjelenését (575. ábra) a kereskedelemügyi minisztérium a „Posta és Távirdai Rendeletek Tára" 1888. évi 23. számában tette közzé:

„A kocsipostai küldeményeknek és táviratoknak
frankojegyekkel való bérmentesítése
19021

1. Folyó évi június 1-től kezdve azon posta- és távirdadíjak, melyek eddig a küldemények, illetve táviratok föladásakor készpénzben szedettek be és ugyancsak készpénzben számoltattak el, amennyiben 10 frt-ot meg nem haladnak, frankojegyekkel lesznek fizetendők.

E czélra levéljegyek használandók, melyek az eddigi 2, 3, 5, 10 és 20 kros jegyeken kívül még 1, 8, 12, 15, 24, 30, 50 krajczár, továbbá 1 frt és 3 frt értékű jegyekkel egészítettek ki.

Az itt megjelölt jegyek folyó évi június 1-től kezdve egyaránt alkalmazhatók úgy a levélpostai, mint a kocsipostai, utalványi és távirdai díjak lerovására.

Az eddigi hirlapjegyek ellenben ezentúl is, csakis a hirlapkiadó által szabályszerűen postára adott hirlapok bérmentesítésére használhatók.

Budapest 1888. május 11."

a b c d e f g h i

575. ábra

Sem a stereotypiáról az elektrotypiára való áttérést, sem az 1 krajcáros gyártási módjának (ld. később), sem pedig a vízjelek megváltoztatását nem hozta hivatalosan nyilvánosságra a posta; egyedül a még réznyomással készülő értékeknél a magasnyomásra való áttérést tették közzé.

Maga az Államnyomda kérte 2458—1891 sz. átiratában a postaigazgatástól, hogy áttérhessen az 5 krajcáros eddigi réznyomással való készítéséről a magasnyomásra, minthogy a nagy példányszámban nyomtatott érték előállítása nehézségekbe ütközött, különösen egy új, nagyobb réznyomógép hiányában.

Az 5 krajcáros magasnyomású kiadásáról (576. ábra) a következő hivatalos rendelet jelent meg a „Posta és Távirdai Rendeletek Tára" 1891. évi 37. számában:

576. ábra

a

b

c

577. ábra

d

„Új 5 kr-os frankojegyek kibocsátása
44.855

Az 1874. évi kiadású rézmetszettel előállított 5 kr-os levéljegyek helyett, a jelenlegi készlet elfogytával, ugyanolyan alakú, nagyságú, de sötétebb piros színű, az 1, 8, 12, 15, 24, 30 és 50 kr-os, 1 és 3 frt-os értékegyekkel azonos képpel s fekete értékszámmal ellátott typografiai nyomású új frankojegyek fognak forgalomba bocsáttatni

Miről a hivatalok tudomás és miheztartás végett értesíttetnek.

Budapest, 1891. július 15."

A 2, 3, 10 és 20 krajcáros értékek magasnyomású kiadásáról (577. ábra) a következő értesítés jelent meg a „Posta és Távirdai Rendeletek Tára" 1898. évi 1. számában.

„A 2, 3, 10 és 20 kr-os posta-távirdaértékjegyeknek fekete értékszámmal való kiadása
80.656

Az 1874. évi kiadású, réznyomatban előállított 2, 3, 10 és 20 kr-os postai és távirda-értékjegyek helyett, a jelenlegi készletek elfogytával, ugyanoly alakú, nagyságú és színű, de az 1, 5, 8, 12, 15, 20, 24, 30 és 50 kr-os jegyeknek megfelelő kivitelű képpel és fekete értékszámmal typografiai úton készített frankojegyek fognak forgalomba hozatni.

Miről a posta- és távirdaigazgatóságokat és hivatalokat tudomásvétel- és alkalmazkodás végett azzal értesítem, hogy további intézkedésig a réznyomású 2, 3, 10, 20 kr-os értékjegyek is forgalomba maradnak.

Budapest, 1898. január 2."

A levélboríték-rajzú bélyegeknek a forgalomból való végleges kivonását a Posta és Távirdai Rendeletek Tára 1900-as évfolyamának 53. számában megjelent rendelkezés 1900. szeptember 30-ra teszi. A határidőig fel nem használt készletet a budapesti postaigazgatósági pénztárhoz kellett beküldeni.

Filatéliai szempontból érdekes volna kikutatni, hogy a posta által közölt kiadási időpontokhoz viszonyítva, valójában mikor kerültek a bélyegek forgalomba; vagyis még hiányzik az „elsőnapi bélyegzések jegyzéke" minden értékre. Tekintetbe kell ugyanis venni, hogy a postahivatalok az új bélyegeket csak a réznyomásos készlet felhasználása után igényelték.

A három kiadás bélyegeinek *példányszámát* Payer, ill. az általa felhasznált Vajda-féle tanulmány alapján később, a kiadás áttekintő táblázatán közöljük.

NYOMÁS ÉS NYOMÓESZKÖZÖK

Az 1888—89—99. évi kiadások bélyegeinek nyomása általában három menetben történt:

1. A színes alapnyomat kőnyomással.
2. A színes bélyegkép magasnyomással.
3. A fekete, ill. piros értékszám szedésről magasnyomással.

Kivételt képez az 1 krajcáros, amelyet 1888 és 1890 között két menetben (alapnyomat nélkül), majd az értékszámnak a bélyegképbe való beillesztése után csak egy menetben nyomtattak.

Mindhárom menet külön-külön nyomóeszközt követelt meg, az alapnyomás nyomókövet, a bélyegkép és az értékszám nyomása pedig magasképű nyomódúcokat ill. ilyenekből álló magaslemezeket.

AZ ALAPNYOMAT

Az 1 krajcáros kivételével minden értéket színes alapnyomattal láttak el, amely centiméterenként 29 függőleges vonalból áll.

Az alapnyomatot kőnyomással készítették. Az 1 forintos alapnyomata ezüst, míg a 3 forintos alapnyomata arany hozzátételével készült. Gyakran található 1 és 3 forintos, amelyen a feloldott fém lepergett és csak a megkötéshez felhasznált oldat barnás foltja látszik.

Payer említi az Államnyomda 4.418—1890 sz. átiratát, amelyben a nyomda beszámol arról, hogy ilyen fémlepergés miatt nagyobb mennyiségű 1 forintos bélyeget el kellett pusztítani.

A korábbi évekből (1888—90) található bélyeg, amely olyan, mintha a nyomássorrendet felcserélve az alapnyomatot a bélyegkép után nyomtatták volna a bélyegre. De ez csak látszat, mert az erősen színezett kőnyomat áttűnik a bélyegrajz vonalainak színe alatt, ami jól látható erős nagyítás alatt.

Az alapnyomat 1888-tól 1899-ig nemcsak színárnyalatban, de jellegben is változik.

1888-tól 1892-ig az alapvonalak vastagok, erősen színezettek. 1892-től vékonyabbak a vonalak, ami valószínűleg új kövek készítését jelenti. Minthogy kőnyomásról van szó, ezeknek a köveknek is az lett a sorsa, mint az 1871-es köveké: használat után lecsiszolták. 1895 után egészen finom vonalakból áll az alapnyomat. Az sem állapítható meg, hogy készültek-e új kövek a 400-as nyomóívre való áttérés alkalmából. Felvetődik az a gondolat, hogy ezekhez a nagy ívekhez talán már horganylemezről készítették az alapnyomatot a kőről való nyomás helyett. Erre egyedül a vonalak jellegzetes különbségéből lehet következtetni, mivel feljegyzés vagy lemez nem maradt fenn.

Az alapnyomat valószínűleg fedte az egész papirosívet, mert egyébként az ívszéli bélyegeken lemaradhatott volna, holott erre nincs példa.

A BÉLYEGKÉP TÍPUSAI ÉS NYOMÓESZKÖZEI

Már Payer és Rédey említést tettek többször idézett műveikben arról, hogy az 1888—98—99. évi kiadások bélyegei összefüggésben állnak az egykorú postai nyomtatványokra nyomott értékjegyekkel, sőt Rédey már az 5 krajcáros postautalvány-értékjegyet is megjelölte, mint amellyel az új bélyegek „formarajza" azonos.

A kérdést véglegesen Vasváry Ernő tisztázta bevezetésünkben említett cikkében. Eszerint nem csupán a postautalvány 5 krajcáros értékjegye, hanem

a címszalag 2 krajcáros értékjegye is szerepet játszott az új levélbélyegek létrejöttében, amennyiben az előbbinek eredeti dúcáról vett másolatból alakították ki az értékszám kivésésével a krajcárértékek eredeti dúcát, az utóbbinak keresztvonal és értékszám nélküli munkadúcából pedig a forintértékek eredeti dúcát. Az előbbit II., az utóbbit I. típusnak, ill. a róluk készült dúcokból álló lemezváltozatnak nevezte el Vasváry. A továbbiakban megállapítja, hogy az I. és II. típus helyét hamarosan elfoglalja a III. típus, amely a II. típusból keletkezett azáltal, hogy az S betű alatt két alapvonal sérülését javították. Már 1888. végén kizárólag III. típusú dúcokból állanak a nyomólemezek, egyetlen II. típusú dúc kivételével (Vasváry IIa típusa, mely 1898-ban eltűnik a nyomólemezekről), továbbá a II. típus egy újabb, a III-tól különböző változatának (Vasváry IV. típusa) szórványos megjelenésével.

E sorok írója a IIa típusváltozatot és a IV. típust nem sorolja a típusok közé, mert azok egy-egy nyomólemezen csak egyszer ill. négyszer szerepelnek, és csak azokat a változatokat tekinti típusoknak, amelyek egy-egy nyomólemez minden egyes bélyegképére jellemzőek. Ezen elv alapján viszont külön típusnak kell felfogni az 1 krajcárosnak azt a változatát, amelyen az értékszám bele van forrasztva a bélyegképbe, valamint a III. típusú 1 forintost, mert azon a levélborítékrajznak nincs keresztvonala.

A fentiek értelmében a továbbiakban a következő típusokról fogunk beszélni:

I. típus:	1888-ban nyomtatott 1 és 3 forintos bélyegek.
II. típus:	1888-ban nyomtatott krajcáros bélyegek (korai példányok).
III. típus:	1889—1899 között nyomtatott összes krajcáros bélyegek, kivéve 1890 után az 1 krajcárost.
IIIa típus:	1889—1897 között nyomtatott 1 forintos bélyegek.
IIIb típus:	1890—1899 között nyomtatott 1 krajcáros bélyegek.

Az I. típus ismertetőjelei

Mint az előző fejezetben említettük, a forint értékek eredeti dúca valójában egy, a 2 krajcáros címszalag nyomtatásához felhasznált nyomódúc ill. arról vett másolat volt. Az előállítás módja miatt — csak a középen levő értékszámot vésték ki — a következő ismertetőjeleket örökölte a bélyegkép:

1. Vonaltörés a MAGYAR szó G betűje feletti 4. vonalon a szalag szélénél.
2. Vonaltörés a KIR. szó K betűje feletti 5. vonalon a bojt mellett.
3. Vonaltörés a POSTA szó O betűje feletti 4. vonalon a szalag alatt.
4. A boríték alsó szélvonala vékony és lefelé ívelt (míg a többi típusokon vastagvonalú és egyenes).

Minthogy a 3 forintos bélyegeket csak 1888-ban nyomtatták, így minden példányuk I. típusú (578. ábra). Ha ezzel megismerkedtünk, akkor könnyű lesz ugyanazokat az ismertetőjeleket megtalálni az I. típusú 1888-ból származó 1 forintos bélyegeken is, amelyekből hozzávetőleges számítás alapján kb. 425 000 db készült.

Az 1890-ben készült (már említett) díszalbum számára, minthogy a nyomdának nem volt tartalékkészlete a 3 forintos bélyegből, „újnyomatokat"

nyomtattak a már akkor használatban levő IIIa típusú lemezzel, amely az 1 forintos nyomtatásához készült. Ezért a bélyegkép típusa az albumban nem felel meg az eredeti ívek I. típusának.

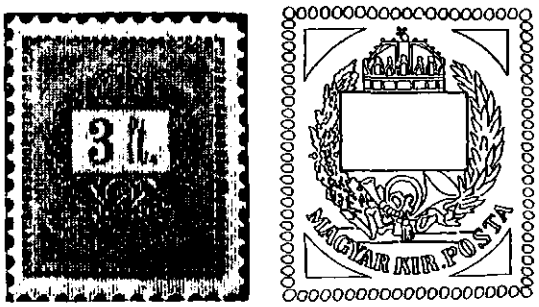

578. ábra. I. típus

A II. típus ismertetőjelei

A krajcár-értékek eredeti dúca az 5 krajcáros postautalvány bélyegjegyének nyomtatásához felhasznált dúcról származik. Erről két jellegzetes rajzrészletet örökölt a bélyegkép:

1. A tölgykoszorútól balra, a 28. alapvonalon a felülről számított 9. keretgyöngy magasságában vonaltörés van. Ez az ismertető jel már régen ismert, így pl. Payer is említi.

2. A bal alsó háromszög függőleges befogójának külső oldalán, kb. a befogó felső harmadában a felső csúcstól 5—7 vonalnyi távolságban egy ferde színes vonal van, amely gyakran csak mint színfolt mutatkozik. Ezt is ismerte Payer, és titkos metszői jegynek vélte.

Az örökölt ismertetőjeleken kívül a dúc előállításakor keletkezett még egy sajátosság:

3. A boríték jobb felső sarka sérülés révén szétnyílt.

A II. típushoz tartoznak az 1888-as kiadás 1, 8, 12 15, 24, 30 és 50 krajcáros értékeinek korai nyomatai (579. ábra). A III. típusra való átmenet idő-

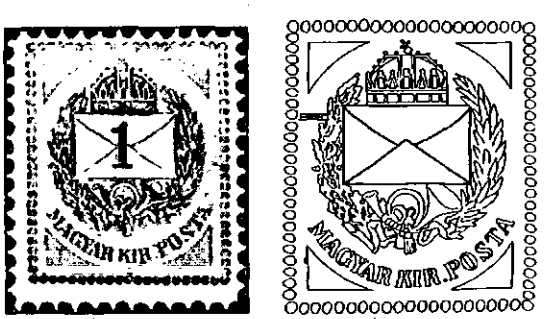

579. ábra. II. típus

pontja eddig még tisztázatlan, ugyanis a III. típusú dúcok fokozatosan növekvő mértékben jelennek meg. Már 1888 végén III. típusú a nyomódúcok legtöbbje. A típus megállapításánál mint első segítséget fel lehet használni a bélyegek fogazását, minthogy a korai példányokat vastag tűkkel készített vonalfogazással fogazták (táblázatunkon V_1).

Az I. és II. típusú stereotyp nyomódúcok

A szakirodalomban általában I. és II. típusú lemezváltozatokról volt eddig szó. Visnya Sándor azonban, e sorok írójához írott egyik levelében közölte azt a felfedezését, hogy 1888-ban a feketeszámú bélyegek bélyegképét stereotyp dúcokkal nyomtatták, azaz ugyanazt a technikát használták, mint 1850-ben az első osztrák bélyegek nyomódúcainak előállításakor. Matricákba öntötték betűfémből a nyomódúcokat. Ezeket keretbe foglalva közvetlenül használták fel bélyegnyomtatásra. Az így készült bélyegek rajzvonalai sokkal finomabbak, mint a később galvanoplasztikával készült nyomólemezekkel nyomtatottaké.

Ezért valójában tévedés „lemez"-ről beszélni a stereotypia esetében, hiszen lemez alatt egy többképes, összefüggő, nagyobb felületet értünk, míg a stereotyp nyomtatásnál a különálló nyomódúcokat összefogó keretről van szó.

Ebből következik az is, hogy az esetleg megsérült nyomódúcokat könnyen el lehetett távolítani, s ezért a kinyomtatott bélyegíveken az egyes bélyeghelynek megfelelő bélyegképek nem mindig egyformák.

Visnya Sándor a Bélyegmúzeumban őrzött II. típusú 1 krajcáros százas íven 4 olyan bélyegrajzváltozatot fedezett fel, amely ötször, hétszer vagy többször fordul elő az ív különböző bélyegein (a később felsorolt változatok közül a Ba 1, Bc1, Fa 2 ill. I 1 jelzésűek). Eszerint több matricáról öntötték a nyomódúcokat, de sérülés keletkezhetett perszemagán a kész nyomódúcon is. Mivel a szóbanforgó százas ív csak fél gyártási ív, nincs rajta minden dúcváltozat, amelyeket a továbbiakban felsorolunk.

Payer közli, hogy a galvanoplasztikai műhely a következő mennyiségű nyomódúcot szállította:

1888: 1990 db (1999),
1889: 1347 db (520),
1890: 700 db (700).

Annak ellenére, hogy Payer adatait fenntartással kell fogadni, statisztikája bizonyos mértékben arra mutat, hogy a stereotypiáról az elektrotypiára való áttérés csökkentette a gyártási mennyiséget. Sajnos Payer nem közli, hogy ebben a mennyiségben benne vannak-e az értékszámok nyomódúcai; ami fontos körülmény lenne az adatok elbírálásánál. Ugyanis az értékjelzésben előforduló 7 számjegy és a „ft" rövidítés magában 1600 dúcot jelent. Azonkívül még ellentmondás is van Payer adataiban, mert a szövegrészben közölt számokkal szemben a könyvhöz csatolt táblázatokban a zárójelben közölt adatokat adja s ez az 1889-es évre nézve zavart okoz.

Az I. típus dúcváltozatai

Az aránylag kis mennyiség miatt (kb. 425 000 drb 1 forintos és kb. 563 800 drb 3 forintos készült) ezek a bélyegek ritkák, különösen nagyobb összefüggő tömbökben, hiszen a díjszabási rendelkezések szerint 10 forintnál magasabb kezelési díjat készpénzben kellett leróni.

Aránylag ritkán található 3 forintos 4-es tömbben és ezért is a Filatéliai Szemle 1966. évi 3. számában közölt használt 20-as tömb a ritkaságok közé sorolható. A 3 forintosokat 1900 után belkezelésben felhasználták. Ez időszakból származhatnak nagyobb, összefüggő tömbök.

Nincs bizonyítva, de lehetséges, hogy az alább ismertetett dúcváltozatok minden íven előfordulnak, mert az 1 és 3 forintos összes bélyege csak kb. 5000 db 200-as nyomóívet képvisel. Ily csekély példány nyomtatásához valószínűleg a legtöbb dúc nagyobb sérülés nélkül megfelelt.

I

A mellékelt ábrákon bemutatjuk az eddig talált változatokat. Minthogy mind az 1 forintost, mind pedig a 3 forintost ugyanazokkal a dúcokkal nyomtatták, az ismertetőjelek mind a két értéken megtalálhatók.

Aa A bal gyöngysorban az 1. és 2. felső gyöngy kitörött.

Ab Mint Aa, ezenkívül alapvonaltörés a K betű lábai között.

B Öt alapvonal ki van törve, a K betű felett.

C Fehér folt a tölgykoszorúban, egy csepp alakú belső színes idommal.

D Ferde, balra felmenő vonal a K betű törzsén.

E Színes folt a bal alsó sarokháromszögben.

F 1. Színes folt a jobb alsó sarokháromszögben,
2. színes folt a bal felső sarokháromszög átfogójánál,
3. színes folt ugyanazon háromszög felső hegyesszögében,
4. a MAGYAR szó R betűjének és a KIR. szó K betűjének lábait összekötő ívelt vonal.

G 1. Színes folt a jobb alsó sarokháromszögben (mint F1),
2. a P betű mögött alapvonaltörés.

H 1. Két színes folt a bal felső sarokháromszög befogójánál,
2. színes folt a jobb koszorúág csúcslevele felett.

I 1. Színes folt a jobb alsó sarokháromszögben (mint F1),
2. színes folt a szalag végén a jobb koszorúág alatt.

A II. típus dúcváltozatai

A II. típusú bélyegekből már nagyobb a nyomtatott mennyiség – kb. 10–15 millióra tehető –, ezért könnyebben lehet dúcváltozatait feldolgozni, hiszen valamennyi értéket ugyanazzal a nyomódúc készlettel nyomtatták. Így teljesen egyre megy, hogy milyen értékszám van a bélyegen.

A stereotypiával előállított nyomódúcokon a rajz vonalai finomak, és erősen kiemelkednek. Ezért keletkezhettek a sajátságos dúcsérülések, amelyek több párhuzamos alapvonal elgörbüléséből, vagy kitöréséből állnak. A matricán történt hasonló sérülés folytán több párhuzamos vonalköz fémmel való kitöltése már a nyomódúcon jött létre és hosszúkás színes folt alakjában mutatkozik a bélyegen.

Amíg nem tudunk többet a dúcok csoportosításáról, vagyis arról, hogy ezek az összes bélyegíveken egyformán helyezkednek-e el, addig kénytelenek leszünk megelégedni az egyes jellegzetesebb dúchibák ismertetésével. Az eddig ismertté vált hibák alábbi felsorolásában nagybetűvel jelezzük azokat a csoportos hibákat, amelyek több változatban léteznek, kisbetűvel a változatokat, de úgy, hogy a kis „a" betűvel jelzett megtalálható a többi kisbetűvel jelzetteken is.

A

B

Aa 1. Három felfelé, ívesen elhajlított alapvonal a bal felső háromszög felett a 4. és 5. gyöngy alatt.
2. 2–3 alapvonalvastagodás a K betű törzse alatt.

Ab 1. Színes folt a jobb felső háromszög legfelső négyzetes sorában, jobbról a 10. négyézetnél.

Ac 1. Alapvonaltörés az R és K betűk között; nagyon szembetűnő.

Ad 1. Alapvonaltörés a MAGYAR szó első A betűje felett, udvarral.
2. Két kis színes folt az alulról számított 2. és 3. alapvonal között a bal alsó háromszög alatt.

Ba 1. Vízszintesen jobbramenő, erősen színes vonal az M. betű felső jobb szárából kiindulva.

2. Színes pont az alulról számított 3. alapvonalon a K és I betű köze alatt.

Bb 1. Erős színes folt a jobb alsó sarokháromszögben a derékszögű sarok közelében.

Bc 1. Színes vonal a boríték alsó peremén a kürt íve felett.

Bd 1. Színes folt a MAGYAR szó R betűje felett a bojt alsó csúcsának magasságában.

C

D

Ca 1. A korona jobb pántjából jobbra felmenő színes vonal a pánthajlatnál,

2. színes folt alapvonaltörésen a legalsó alapvonalon a 10. gyöngy felett kissé jobbra.

Cb 1. Színes vonal a bal alsó háromszög átfogóján a G betű alatt.

Cc 1. Hosszú színes folt a boríték alsó peremvonala és az alatta levő alapvonal között a kürt íve felett,

2. erős színes folt a bal alsó háromszögben az átfogó felezőpontja közelében.

Da 1. Színes folt a boríték bal oldalán a bal szélvonal közelében, az alsó negyedrészben.

Db 1. Színes vonal a bal gyöngysor és a koszorú között a kiálló makk alatt,

2. színes folt az 1. és 2. alsó alapvonal között a G betű alatt.

E

F

G

E 1. Színes folt a bal felső háromszögben, a 3. sorban az átfogónál,
2. színes vonal a bal gyöngysor és a koszorú között a felülről számított 10. gyöngy magasságában.

Fa 1. Erős ívelt színes vonal a boríték alsó peremvonalán,
2. kígyóvonal a bal felső háromszög átfogóján (Vasváry II/a típusl).

Fb 1. Mint Fa 1, de erősebben ívelt vonal.

G 1. Erős színes pont a boríték alsó peremén, közepén a kürt íve felett.

H 1. Színes folt a korona bal ívénél, a pánthajlatnál. A korona két gyöngye és a folt háromszöget képez.

H

I

J

I 1. Két alapvonal az S betű alatt vastagon utánmetszve,
2. a bal alsó háromszögnél erősebb színes folt (erősebb, mint a II. típusnál általában).
3. A jobb alsó háromszögben az alsó sorban a jobbról számított 8. négyzet színesen kitöltött.

III. típusú stereotypia!

J 1. Színes folt a P betű felett az alapvonalon,
2. színes folt az O betű felett a szalagon.

K

L

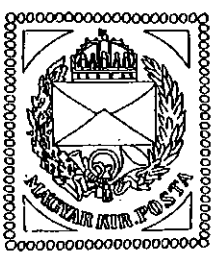

M

K 1. Két kisebb színes folt a bal alsó háromszögben a vízszintes átfogó közelében,
2. színes folt a KIR szó R betűje felett, 3 alapvonal távolságban,
3. színes folt a jobb alsó háromszög bal hegyesszögénél.

L 1. Színes folt a jobb oldalon az alapvonal végén a felülről számított 9. és 10. gyöngy közénél,

2. két színes folt jobb oldalon a felülről számított 13. és 14. gyöngy köze magasságában,

3. színes folt a jobb alsó háromszög alatt a jobbról számított 4. alsó gyöngy felett.

M 1. Színes folt az A és G betű között fenn.

Az itt felsorolt jellegzetes hibák több értéken megtalálhatók.

A dúcok vonalozása olyan finom, hogy a nyomás közben felrakódó festékfelesleg és a dúcokhoz tapadó beszáradt festék, porszemcsék stb. is adnak lenyomatot, amely hasonlít a dúchibához, de kevesebb értéken fordul elő.

A III. típusú elektrotyp nyomólemezek előállítása

Tudtunkkal nem maradt fenn semmi nyomdai felszerelés (javított dúc stb.) amiből következtetni lehetne arra, hogy miként keletkezett a III. típus, amelyet egy ideig a II. típussal együtt használtak. Minden bizonnyal az egyik matricán történt utánmetszésről van szó, ugyanis a matricán végzett kimélyítés vonalvastagodást eredményez a bélyegképen. Az is valószínű, hogy ez a matrica jobb (javított) kivitelű volt, mint a korábbiak; talán éppen az elektrotypiához szükséges dúcok előállításához készítették.

A III. típuson (580. ábra) megtalálható a II. típus összes ismertetőjele, kivéve, hogy a felülről számított 28. alapvonal bal oldali törését kijavították, igaz, hogy tökéletlenül, mert egyes kliséken a folytonossághiány a II. típusénál kisebb mértékben feltűnik. A III. típus főismérve két javított vastag alapvonal az S betű alatt, vagyis a típus ismérvei:

1. felülről számítva a 28. alapvonal ki van javítva,
2. színes folt a bal alsó háromszög függőleges befogójának felső harmadán,
3. a boríték jobb felső sarka nyitott,
4. két rövid alapvonalvastagodás az S alatt.

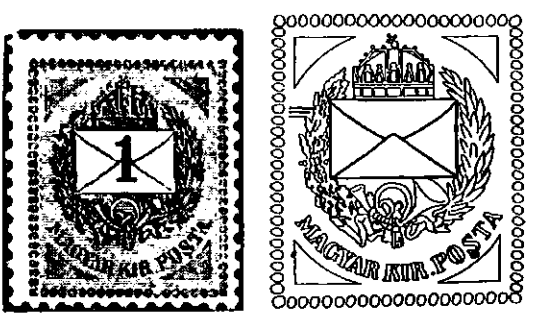

580. ábra. III. típus

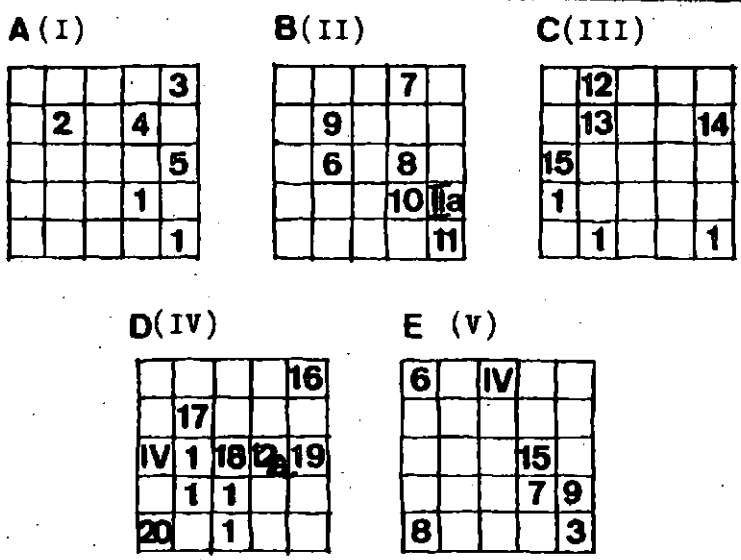

581. ábra. Vasváry tömbösszeállítása

Mint láttuk, a III. típus már a stereotyp nyomású íveken megjelenik, vegyesen a II. típussal, az elektrotyp nyomás bevezetése során azután egyeduralkodóvá vált.

1888 végén az Államnyomdában sikerült a nyomóeszközök előállítását korszerűbben megoldani, amennyiben áttértek a nyomólemezekkel való nyomtatásra. A dúcokból összeállítottak négy 25-ös tömböt és ezekről készítették galván eljárással a nyomólemezt.

Vasváry közli, hogy az 1890-ben készült albumban vannak kartonpapírra nyomtatott ívek, amelyek bizonyítják, hogy a 100-as íveket 25-ös matricatömbökből állították össze. Így mindig meg lehet állapítani egy bizonyos bélyeg helyét a 25-ös tömbön belül, nem lehet viszont következtetni a bélyeg ívbeni elhelyezkedésére, mert a 25-ös tömböket időnként felcserélték, vagyis nem mindig ugyanabban a sorrendben helyezték el őket.

1898-ban annyira elkoptak a matricatömbök, hogy új 25-ös tömböket kellett készíteni. Nem tudjuk, hogy hány darabot, mert mint látni fogjuk a fennmaradt egész ívek tanulmányozásakor, az új 25-ös tömbökről készült lemezek mellett még a régi tömböket is használták. Annyi bizonyos, hogy legalább 4 darab készült, mert ismeretes egy egész ív, amelyben mind a négy negyed megfelel az új matricatömbnek.

Vasváry az I–V római számokat használta az ívnegyedek jelölésére. De minthogy a típusok jelölésére is római számokat használt, a megkülönböztetés kedvéért mi a nagybetűs jelölést választottuk az ívnegyedek számára, egy hozzácsatolt arab számmal, ami az egyes bélyegképeknek az ívnegyedben való elhelyezkedését mutatja. (581. ábra.)

Kiindulópontnak az 1890-ben készített, már említett album kartonlapjaira nyomtatott íveket vesszük, azzal a megjegyzéssel, hogy a betűsorrend csakis az adott ívhez van kötve, és nem utal az előállítási sorrendre. Ezeken az íveken a következő az ívnegyedelhelyezkedés:

A	B
C	D

Ezen kívül van a Bélyegmúzeumban több egész és fél bélyegív a következő összeállításban:

C	A
B	C

D	A
B	C

C	A

B	B

C	D

A félívekkel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az ívszegély hiánya miatt nem lehet eldönteni, hogy felső vagy alsó ívrészről van-e szó.

Az 1898-ban előállított lemez negyedeit E betűvel jelölve, a következő beosztást látjuk a Bélyegmúzeumban őrzött 29 db II vízjelű papírra nyomtatott egész bélyegíven:

E	E
E	E

D	D
D	D

Az E tömbben Vasváry megtalálta az ő általa 3, 6, 8, 9, 15-ösnek és IV-esnek jelölt változatokat. Ez azt bizonyítja, hogy az új tömb előállításakor a még 1888-ban készült dúcokat használták fel. (Vasváry ugyanazzal a számmal jelöli a matricaváltozatokat mind az öt negyedben, tehát nem köti az ismertetőjeleket egy bizonyos bélyegképhez. Más szóval a Vasváry által pl. 3-mal jelzett ismertetőjel megtalálható két ívnegyedben, de a bélyegkép mégsem azonos minden részletében, csak ugyanarról a matricáról származik.)

A Bélyegmúzeumban csak az említett két összeállítás található a II. vízjeles papírra nyomtatott bélyegekből. Ezzel szemben említi Vasváry, hogy talált olyan 3 krajcáros bélyeget II. vízjellel, amely a B tömbhöz tartozik (B – 20. Vasváry II/a típus). Eszerint az E – E – E – E lemezösszeállítással

párhuzamosan még használatban voltak egyes korábban előállított lemezek is. Tehát a vízjel változását nem szabad szervesen összekapcsolni az új matricatömb megjelenésével, annál kevésbé, mivel valószínű, hogy a Bélyegmúzeumban őrzött 15 teljes ív III. vízjellel a bélyegek forgalomból való kivonása után fennmaradt tételből, azaz a legutolsó gyártásból való. Ezeken viszont az ívnegyedösszeállítás

D	D
D	D

kombinációt mutat. Noha az újonnan készült E–E–E–E összeállítás nyilván jobb minőségű volt, úgy látszik, hogy a D–D–D–D lemezt sem nélkülözhették.

A IIIa típusú nyomólemezek előállítása

Az 1 forintos bélyegek tanulmányozása során kiderül, hogy vannak közöttük a III. típussal rokonok, amelyeken megtalálhatók az A, B, C és D tömbökre jellemző ismertetőjelek.

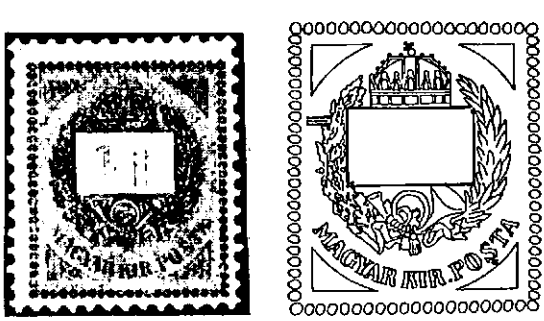

582. ábra. IIIa típus

Ez arra mutat, hogy 1888 végén vagy 1889 elején készítettek egy lemezt, amely vastagabb lehetett, mint a szokásos nyomólemez. Ezen eltávolították a levélboríték vonalkereszteződését, amelynek nyoma jól látszik egyes példányokon a boríték sarkaiban (582. ábra). Ezután a lemezről egy galvánhártyát készítettek, amelyet felhasználtak a nyomólemez előállítására. Ebből az eljárásból következik, hogy az 1 forintosokon is megtalálhatók Vasváry II/a és IV. típusai. De megtalálhatók az A, B, C és D tömböknek megfelelő ismertetőjelek is, noha némi módosulással, ami a fent leírt másolás következménye.

A lemez összetétele valószínűleg

A	B
D	C

Filatéliai szempontból nagy jelentőségű volna a bélyegzések segítségével kikutatni, hogy mikor kerültek a III. típusú 1 forintos bélyegek forgalomba.

A III. és IIIa típusú nyomólemezek klisétömbjei

A III. és IIIa típusú nyomólemezeket, mint láttuk, 25-ös klisétömbökből állították össze. Vasváry idézett cikkében kísérletet tett az öt különféle (általa római számmal jelzett) klisétömb rekonstruálására. A sajátos ismertetőjelekkel bíró bélyegképeket, a kliséváltozatokat folytatólagos arab számokkal jelölte, tekintet nélkül azoknak az ívnegyedben elfoglalt helyére. (Azt is említettük, hogy két kliséváltozatot IIa és IV. számozással külön típusként kezelt.) Alább következő, újabb kutatásokkal kiegészített tömbrekonstrukciónkon a kliséváltozatokat a megfelelő (nagybetűvel jelzett) klisétömbön elfoglalt helyük szerint jelöltük arab számokkal. Mivel nem sikerült minden egyes bélyeghelynek megfelelő sajátos ismérveket találni, a felsorolásban és az ábrákon több bélyeghely üresen marad. Később talán ezeknek az ismérveit is fel fogják fedezni. *(A Visnya Sándor hagyatékában található tömbrekonstrukciókon valóban szerepel néhány eddig nem ismert jellegzetesség, ezeket zárójelben közöljük a felsorolásban. Szerk.)*

Előre kell bocsátanunk, hogy a Vasváry-féle számozásnak (amelyet felsorolásunkban szintén zárójelben közlünk) megvan az az előnye, hogy a különböző tömbökön előforduló azonos kliséváltozatokat kimutatja. Az általa 1. számmal jelzett változat megtalálható kétszer az A(I), háromszor a C(III) és négyszer a D(IV) tömbön. Egyszer-egyszer fordulnak elő két különböző tömbön a következő (Vasváry szerint számozott) változatok: 3. az A(I) és az E(V) tömbön, 6, 7, 8, 9, a B(II) és az E(V) tömbön, 12. a C(III) és D(IV) tömbön, 15. a C(III) és E(V) tömbön, IV. a D(IV) és az E(V) tömbön. Ezeken kívül a Vasváry cikke óta felfedezett változatok közül páros az A – 02 + E – 23, valamint a C – 06 + D – 02. Ezek a különböző tömbökön előforduló azonos változatok nyilván a lemezkészítéshez igénybe vett azonos dúcokról származnak, ami arra mutat, hogy a kliséváltozatoknak két kategóriája van: 1. a lemez alapját képező dúcokon már meglevő és 2. az ezekről a dúcokról történő másolás során keletkezett változatok. Az 1. kategória további tanulmányozása esetleg fényt fog deríteni a lemez keletkezésének eddig ismeretlen részleteire is.

Megjegyzendő, hogy a kliséváltozatokat nem szabad összetéveszteni a nyomólemezeken keletkezett lemezhibákkal, amelyek nem kezdettől végig, hanem csak bizonyos időszakokban fordulnak elő egyes bélyegképeken. Ezekről később külön szólunk.

Már a típusok tárgyalásánál említettük, hogy nem érthetünk teljesen egyet Vasváryval az általa II/a-val és IV-gyel jelölt típusokra vonatkozólag.

A IIa típus valójában egyetlen nyomódúcnak felel meg, amelyet 1888-ban készítettek és azonos a III. típusú lemezek B – 20 sz. bélyegképével. Ismertetőjelei a következők:

1. kígyóvonal a bal felső háromszög átfogójának belső oldalán,
2. színes folt ugyanezen háromszög jobb sarkában,
3. színes folt a bal alsó háromszög felső csúcsától balra,
4. színes folt a koszorú jobb csúcsától balra.

Ebből a négy ismertetőjelből az 1888-as stereotyp dúccal nyomtatott példányokon jól látható az első kettő, míg a továbbiak az új matrica készítésekor képződtek.

A Vasváry-féle IV. típus megfelel a D – 11 és E – 03 bélyegképeknek. Ez a dúc valószínűleg tévedésből került a többiek közé. Közel áll a II. típushoz, de azzal az eltéréssel, hogy a boríték jobb felső sarka zárt és a tölgykoszorú melletti törés a 28. alapvonalon ki van töltve egy kissé felfelé hajló vékony vonallal. A IV. típusnak megfelelő ismertetőjelek megtalálhatók az 1885-ben készített postatakarékpénztári lap értékjegyén, amelynek dúcán a 28. alapvonal törése ugyanígy van javítva.

Ezek szerint tehát mind a IIa, mind pedig a IV. „típus" csak a lemez egyik kliséváltozata. Minthogy típusnak az adott esetben csak a lemez minden bélyegképére jellemző sajátosságok együttesét nevezzük, Vasváry IIa és IV. „típusait" még akkor is csak kliséváltozatoknak tekintjük, ha az összes többi változattól eltérően egyikük sem hordozza a III. típus ismérveit.

A 25-ös klisétömbök kliséváltozatai

A 25-ös klisétömbök alább felsorolt állandó kliséváltozatai természetesen a kiadás minden értékén megtalálhatók, mert minden értéket, más-más színben, ugyanazokkal a lemezekkel nyomtak. Kivétel a csak I. típusban ismeretes 3 forintos, valamint a IIIa típusú 1 forintos, mely utóbbit az 1898-ban keletkezett V. tömbbel nem nyomtattak.

Az A ívnegyed ismertetőjelei

A – 01

A – 02
1. Erős színes folt a bal felső háromszögben,
2. színes folt a MAGYAR szó első A betűje jobb lábán,
3. (színes pont a koszorú jobb oldali csúcsa felett, Visnyahagyaték) (ld. E – 23).

A – 03

A – 04

A – 05 (3)
1. Színes folt a 17. és 18. alapvonal között a jobb felső sarokháromszög függőleges befogójától jobbra,
2. színes folt a bal koszorútól balra.

A – 06
1. A bal felső sarok két gyöngye kopott,
2. a bal felső sarokháromszögben a függőleges befogó mellett levő négyzetsor törött, s mint fehér vonal jelenik meg,

3. a jobb gyöngysor alulról számított 4. gyöngye hasított,
4. a jobb alsó háromszögben a vízszintes befogónál két négyzet színesen egybefolyik.

A – 07 (2) 1. Fáklya alakú folt a bal koszorú csúcslevelei mellett, ismert mint Schiller „fáklya" hibája,
2. színes folt a felső 3. alapvonalon a kereszttől balra,
3. színes folt az alapvonalon, a jobb oldali gyöngysor alulról számított 12. gyöngye magasságában.

A – 08

A – 09 (4) 1. Színes folt bal oldalon a koszorú és a keret között, a felülről számított 12. gyöngynél,
2. (színes pontocska a koszorú és a korona közt jobb oldalon, Visnya-hagyaték)

A – 10

A – 11

A – 12

A – 13

A – 14

A – 15 (5) 1. Színes ék alakú folt udvarral a bal alsó háromszög függőleges befogóján kívül a 4 – 6. alapvonalon,
2. színes folt a bal felső háromszög közepe táján.

A – 16

A – 17

A – 18

A – 19 (1) 1. Színes folt a 10. alapvonalon a G betű alatt,
2. színes folt a 14. alapvonalon a KIR szó R betűje felett a bojtnál.

A – 20

A – 21 1. Színes folt a jobb felső háromszögben,
2. alapvonaltörés a K betű lábai között és alatta.

A – 22 1. Színes folt a jobb felső háromszög átfogójánál,
2. színes folt a jobb alsó háromszögben.

A – 23 1. Alapvonalvástagodás a jobb felső háromszög vízszintes befogója felett,
2. színes foltok a kereszttől jobbra.

A – 24

A – 25 (1) 1. Színes folt a 10. alapvonalon a G betű alatt,
2. színes folt a 14. alapvonalon a KIR szó R betűje felett a bojtnál.

A B ívnegyed ismertetőjelei

B – 01

B – 02

B – 03 1. Fehér folt a bal felső háromszögben,
2. színes folt a MAGYAR szó R betűje alatt,

A-01

A-02

A-03

A-04

A-05 (3)

A-06

A-07 (2)

A-08

A-09 (4)

A-10

A-11

A-12

A-13

A-14

A-15 (5)

A-16

A-17

A-18

A-19 (1)

A-20

A-21

A-22

A-23

A-24

A-25 (1)

3. színes folt a jobb felső háromszög átfogójánál.
(Visnya tömbrekonstrukcióján ezen a helyen az Y sérült, a többi ismérv viszont nincs meg.)

B–04
B–05
B–06
B–07
B–08
B–09 1. Színes folt a bal felső háromszögben,
2. színes folt a jobb koszorú széllevele és a T betű között.
B–10
B–11
B–12 (6) 1. Erős színes folt a bal felső háromszög alsó csúcsán.
B–13
B–14 (8) 1. Három színes folt a 12., 13. és 16. alapvonalon a bal felső háromszög átfogója és a koszorú bal csúcsa között,
2. fehér folt a bal felső háromszögben,
3. színes folt az első R betű felett,
4. színes folt a bojton, a K betű felett.
B–15
B–16
B–17
B–18
B–19 (10) 1. Erős színes folt a 18. és 19. alapvonal között, a jobb felső háromszög függőleges befogóján kívül,
2. fehér folt a levél helyett a POSTA szó A betűjétől balra.
B–20 (IIa) 1. Kígyóvonal a bal felső háromszög átfogóján, belül,
2. színes folt a bal felső háromszög derékszögű csúcsában,
3. színes folt a bal alsó háromszög felső csúcsától balra,
4. színes folt a koszorú jobb csúcslevelétől jobbra.
B–21
B–22 1. Színes folt a boríték bal alsó keresztvonalán.
B–23
B–24
B–25 (11) 1. Függőleges színes vonal a jobb felső háromszögben, körülötte rajzhiány.

A C ívnegyed ismertetőjelei

C–01 1. Kettős színes vonal a boríték alsó peremvonalán,
2. színes folt a MAGYAR szó R betűje alatt,
3. színes folt az alsó gyöngysor balról számított 2. és 3. gyöngye felett,
4. fehér folt a jobb gyöngysor alulról számított 2. és 3. gyöngye között.
C–02 (12) 1. Színes folt a korona mellett balra egy kb. 1 mm hosszú vonaltörésben a boríték felső peremvonalán.
C–03 1. Színes folt az R és a P betűk között,

B-01

B-02

B-03

B-04 (7)

B-05

B-06

B-07 (9)

B-08

B-09

B-10

B-11

B-12 (9)

B-13

B-14 (6)

B-15

B-16

B-17

B-18

B-19 (10)

B-20 (1m)

B-21

B-22

B-23

B-24

B-25 (10)

2. a jobb gyöngysorban az alulról számított 4. gyöngyszem hasított,
3. három javított alapvonal a jobb alsó háromszög hegyesszöge alatt.

C – 04
1. Színes vonal a jobb felső háromszög vízszintes befogója felett,
2. fehér folt a bal alsó háromszögben.

C – 05

C – 06
1. Színes folt a bal gyöngysor mellett az alapvonalon, a 12. és 13. gyöngy köze magasságában,
2. színes folt az M betű felett,
3. színes folt a jobb gyöngysor alulról számított 10. gyöngyétől balra. (Ld. D – 02)

C – 07 (13)
1. Két színes folt a POSTA szó A betűje felett.

C – 08

C – 09
1. Színes folt a KIR szó R betűje felett,
2. fehér folt a bal felső háromszög átfogójánál,
3. három sérült gyöngy a bal felső sarokban (és a 15. gyöngy alól – Visnya)

C – 10 (14)
1. Nagyobb színes folt az I alatt a 12. gyöngyön,
2. erős színes folt a jobb felső háromszög és a jobb gyöngysor 4. gyöngye között,
3. színes folt a jobb gyöngysor alulról számított 10. és 11. gyöngyközétől balra.

C – 11 (15)
1. Színes vonal az M betű felett a bal gyöngysor alulról számított 10. gyöngye magasságában.

C – 12

C – 13

C – 14

C – 15
1. Színes folt az alsó gyöngysor balról számított 3. gyöngye alatt,
2. színes folt ugyanott, a jobbról számított 9. gyöngy alatt.

C – 16 (1)
1. Színes folt a 10. alapvonalon a G alatt,
2. színes folt a 14. alapvonalon a KIR szó R betűje felett, a bojtnál.

C – 17
1. Színes folt a bal gyöngysorban az alulról számított 10 – 12. gyöngy mellett.

C – 18

C – 19

C – 20

C – 21
1. Két alapvonal összefolyik a kereszttől balra.

C – 22 (1)
1. Színes folt a 10. alapvonalon a G betű alatt,
2. színes folt a 14. alapvonalon a KIR szó R betűje felett, a bojtnál.

C – 23

C – 24

C – 25 (1)
1. Színes folt a 10. alapvonalon a G betű alatt,
2. színes folt a 14. alapvonalon a KIR szó R betűje felett, a bojtnál.

C-01

C-02 (12)

C-03

C-04

C-05

C-06

C-07 (13)

C-08

C-09

C-10 (14)

C-11 (15)

C-12

C-13

C-14

C-15

C-16 (1)

C-17

C-18

C-19

C-20

C-21

C-22 (1)

C-23

C-24

C-25 (1)

A D ívnegyed ismertetőjelei

D–01
1. Hosszú fehér hasadás a bal gyöngysor felső gyöngyeiben,
2. jobbra felmenő ferde színes vonal a korona pántjának törésénél,
3. színes folt az Y betű alatt,
4. színes folt a T betű felett.

D–02
1. Színes folt az M betű felett,
2. színes folt a bal gyöngysor alulról számított 7. és 8. gyöngyköze mellett,
3. színes folt a jobb gyöngysor alulról számított 4. gyöngyétől balra. (Ld. C–06)

D–03

D–04

D–05 (16)
1. Fehér folt, benne színes ponttal a bal felső sarokháromszög alsó csúcsa alatt,
2. két kis színes folt a 18. és 19. alapvonalon a bal felső háromszög átfogójánál.

D–06
1. Színes folt a KIR szó R betűjének lábánál és a betű ívén,
2. színes folt a boríték felső peremvonalán, középen,
3. színes folt a koszorú jobb csúcsától számított 2. levéltől jobbra.

D–07 (17)
1. Színes folt a keresztnél a 9. gyöngy alatt,
2. színes folt a POSTA szó A betűje után,
3. színes folt az alsó gyöngysor jobbról számított 6. gyöngye felett.

D–08
1. (Színes pont a bal gyöngysor felülről számított 10. gyöngyétől jobbra — Visnya.)

D–09

D–10
1. Metszetjavítás három alapvonalon az alsó gyöngysor jobbról számított 5. gyöngye felett.

D–11 (IV)
1. A boríték jobb felső sarka zárt,
2. az S alatti két vonal ép,
3. a tölgylevél melletti törés a 28. alapvonalon hiányzik,
4. színes folt a P betű felett,
5. alapvonaltörés a POSTA szó A betűje alatt.

D–12 (1)
1. Színes folt a 10. alapvonalon a G betű alatt,
2. színes folt a 14. alapvonalon a KIR szó R betűje felett, a bojtnál.

D–13 (18)
1. Színes folt a jobb felső háromszögtől jobbra a 7. és 9. alapvonalon.

D–14 (12a)
1. Nagyobb színes folt a boríték megtört peremvonalán, fent balra,
2. színes folt az O és S betűk között.

D–15 (19)
1. Színes folt a korona bal oldalán a 19. alapvonalon. A folt és a korona két közeli gyöngye háromszöget alkot.

D–16
1. A bal gyöngysor 11. és 12. gyöngye hasított.

D – 17 (1)
1. Színes folt a 10. alapvonalon a G betű alatt,
2. színes folt a 14. alapvonalon a KIR szó R betűje felett, a bojtnál.

D – 18 (1)
1. A jobb alsó sarokgyöngy törött,
2. színes folt a koszorú bal oldalán, kívül.

D – 19
1. Színes folt a 6. és 7. alapvonal között, a felső bal háromszög átfogójánál,
2. a két alsó sarokgyöngy kopott.

D – 20
1. A boríték alsó peremvonala középen vastag,
2. a bal gyöngysor felülről számított 9. gyöngyétől jobbra színes folt,
3. a jobb alsó háromszög vízszintes befogója hajlott és javított,
4. színes folt a jobb gyöngysor alulról számított 4. gyöngyétől balra.

D – 21 (20)
1. Fehér folt a jobb felső háromszög alsó csúcsa alatt, a 26. és 27. alapvonalon,
2. nagyobb ovális színes folt az S betű felett a szalag csúcsai között.

D – 22
1. (Színes pont az Y felett – Visnya),
2. (színes folt a koszorú bal csúcsa és a korona között – Visnya).

D – 23 (1)
1. Színes folt a 10. alapvonalon a G betű alatt,
2. színes folt a 14. alapvonalon a KIR szó R betűje felett, a bojtnál.

D – 24

D – 25
1. Színes folt a K betű alatti gyöngy felett,
2. vastagabb alapvonalak a jobb oldali gyöngysor mellett, a boríték magasságában.

Az E ívnegyed ismertetőjelei

E – 01 (6)
1. Színes folt a bal felső háromszög alsó csúcsa alatt.

E – 02
1. Színes folt az M betű bal törzse felett,
2. színes folt a T betű felett jobbra,
3. színes folt a POSTA szó A betűje után.

E – 03 (IV)
1. A boríték felső jobb sarka zárt,
2. az S betű alatti javítás hiányzik,
3. a 28. alapvonalon levő törés a tölgylevélnél hiányzik,
4. ferdén felfelé menő színes vonal a jobb alsó háromszög vízszintes befogóján.

E – 04

E – 05

E – 06

E – 07

E – 08

E – 09

E – 10

D-01

D-02

D-03

D-04

D-05 (16)

D-06

D-07 (17)

D-08

D-09

D-10

D-11 (IV)

D-12 (I)

D-13 (18)

D-14 (12a)

D-15 (19)

D-16

D-17 (1)

D-18 1

D-19

D-20

D-21 20

D-22

D-23 1

D-24

D-25

E – 11	
E – 12	
E – 13	1. Ferdén felmenő színes vonal a boríték alsó peremvonalán.
E – 14 (15)	1. Ferde színes vonal az M betű felett, a 10. gyöngy magasságában, 2. a jobb gyöngysor alsó 3. és 4. gyöngye sérült.
E – 15	1. A jobb gyöngysor legalsó gyöngye sérült, 2. színes folt a POSTA szó A betűje felett.
E – 16	
E – 17	1. Hosszú színes vonal az alsó gyöngysor bal sarkában.
E – 18	
E – 19 (7)	1. Színes folt a 15. alapvonalon a bal háromszög átfogójánál, 2. színes folt ugyanott, a 18. alapvonalon.
E – 20 (9)	1. Erős színes folt a 12. és 13. alapvonalon a jobb felső háromszög és a koszorú között, kb. középen.
E – 21 (8)	1. Színes folt a 12. alapvonalon a bal felső háromszög átfogójánál, 2. színes folt ugyanott, a 13. alapvonalon, 3. színes folt ugyanott, a 18. alapvonalon, 4. színes folt az I betű felett, a bojton, 5. színes folt a K betű felett, a bojton.
E – 22	
E – 23	1. Színes folt udvarral a bal felső háromszögben, 2. színes folt a MAGYAR szó első A betűjének jobb lábán. (Ld. A – 02)
E – 24	1. Színes folt a MAGYAR szó második A betűje felett.
E – 25 (3)	1. Színes folt a jobb felső háromszög függőleges befogójától jobbra, a 17. és 18. alapvonalon, 2. színes folt a kiálló makknál, a bal koszorúnál.

A IIIb típusú nyomólemezek előállítása

A feketésszürke 1 krajcáros bélyegeket eredetileg két menetben nyomtatták: először a bélyegképet, azután az értékszámot. Kézenfekvő volt, hogy idő- és pénzmegtakarítást jelent az egy menetben való nyomtatás, ezért 1890-ben új matricát készítettek az 1 krajcáros nyomólemezeinek előállítására.

A matrica készítéséhez egy III. típusú dúcot használtak fel, amelyen középen megszakították a levélkeresztcződést és oda beleforrasztották (vagy erről egy matricát készítve, abba bevésték) az 1-es számot. 100 db dúcot készítve, előállították a lemezhez szükséges matricát. Az így készült 1 krajcárost „bevésett"-nek nevezi a szakirodalom, de valószínűbb, hogy forrasztás történt, mert a kereszteződés közelében gyakran található kis pont alighanem a forrasztás nyoma (583. ábra).

A IIIb típusú 1 krajcáros lemezösszeállítása, valamint a lemezkészítés időpontjának meghatározása a jövő filatéliai nemzedék célkitűzése lehet.

E-01 6

E-02

E-03 IV

E-04

E-05

E-06

E-07

E-08

E-09

E-10

E-11

E-12

E-13

E-14 15

E-15

E-16

E-17

E-18

E-19 7

E-20 9

E-21 6

E-22

E-23

E-24

E-25 3

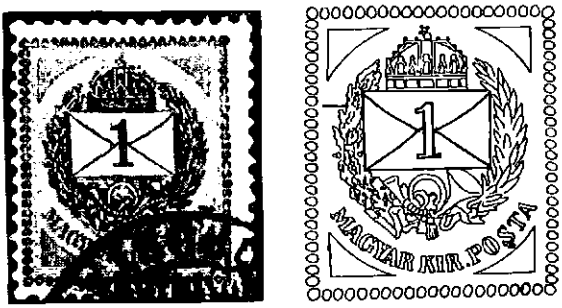

583. ábra. IIIb típus

a b

584. ábra. A III. típusú C—02 bélyegkép tipikus lemezhibája és javítási stádiuma

LEMEZHIBÁK ÉS LEMEZJAVÍTÁSOK

A nyomás során egyes klisék tipikus hibái torzulást szenvedtek, vagy éppen megnagyobbodtak, úgyhogy a lemezen megpróbálták azokat kijavítani, anélkül azonban, hogy a hibásodást teljesen eltüntethették volna. Visnya Sándor tanulmányozta ezeket a lemezjavításokat, tanulmányi gyűjteményéből mutatóba közöljük a C—02 bélyegkép tipikus hibájának kétféle javítását (585. ábra).

Előfordulnak azonban a kiadás elektrotyp nyomatain olyan hibásodások is, amelyek a kész nyomólemezen keletkeztek. Ezeket nevezzük lemezhibáknak, amelyekről itt Visnya Sándor tanulmányi gyűjteménye alapján írunk. A lemezhibák a lemezt kemény tárgy közbejöttével ért sérülésseknek a lenyomatai. Két fő csoportjuk a fehér foltok (586. ábra) és a karcolások (587. ábra), amelyek a sérülés természeténél fogva fehéren mutatkoznak a nyomaton. Mindkét csoportból bemutatunk két összeállítást a Visnya-gyűjteményből.

Az 1888—99. évi bélyegkiadás több mint egy évtizedes folyamatos nyomtatása idején természetesen többször cserélték a lemezeket, ezért az egyes

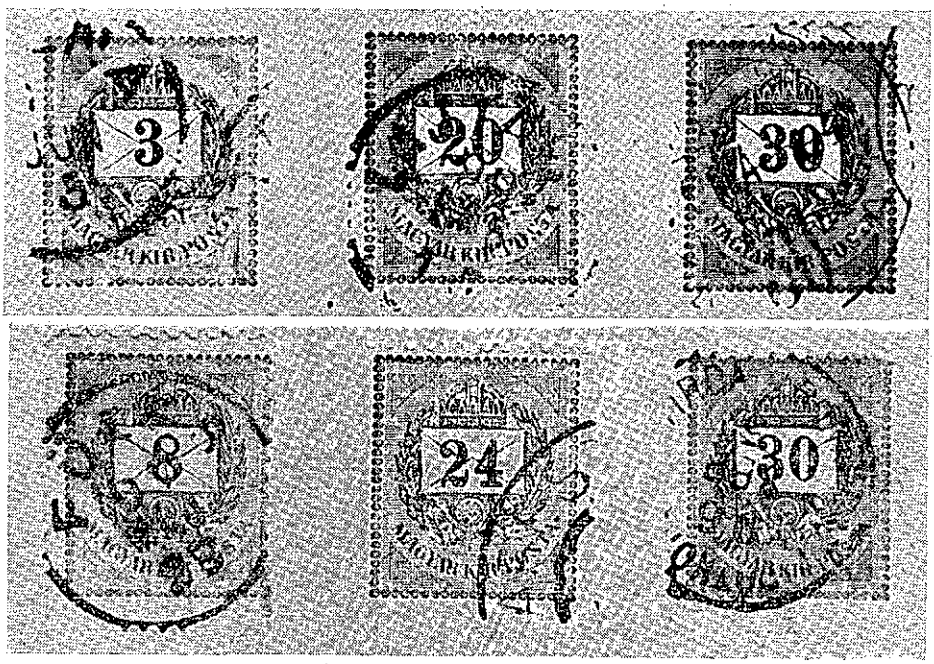

585. ábra. Lemezhibák: fehér foltok az alsó bal háromszögben ill. az ST betűk között

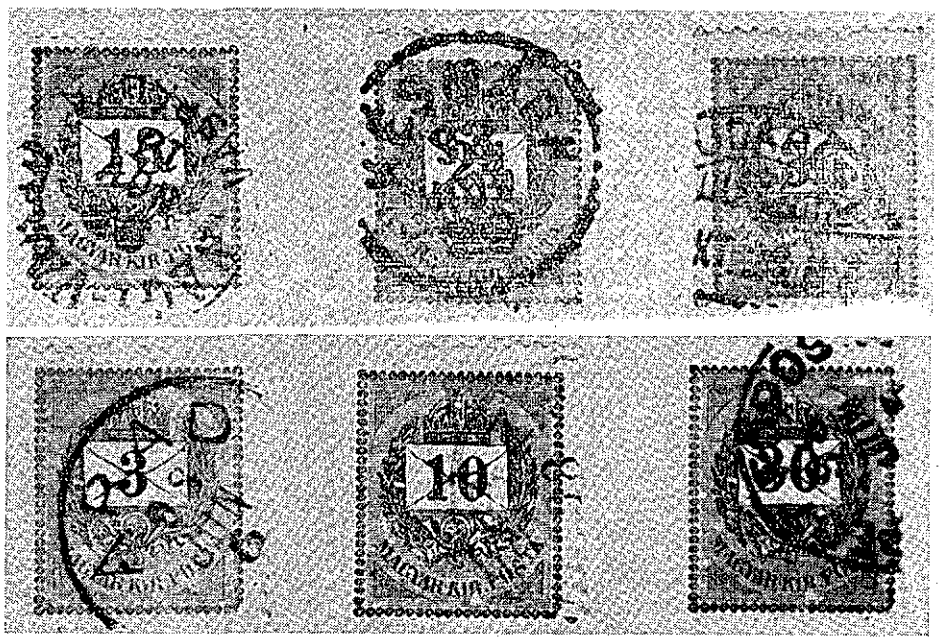

586. ábra. Lemezhibák: karcolások a bal felső ill. jobb alsó háromszögben

lemezhibák – a kliséváltozatok ismérveitől eltérően – nem kísérik végig az egész kiadást, tehát viszonylag ritkák. Ilyenek pl.:

a) Alapvonaltörés az ST betűk alatt, kb. 1,5 mm átmérőjű kör alakban, amely esetenként javítva van. Található az 1895–97-es években.

b) A bal koszorúban, a boríték határvonala mellett rajztörés, kb. 1,5–2 mm nagyságban; színes folttal javítva, amelyet fehér udvar vesz körül. Schiller körtének nevezte ezt a hibát. Ugyanezen a helyen már 1891 óta fehér folt volt, de a „körte" csak 1896–97 között található (587. ábra).

587. ábra. Lemezhiba: a „körte"

588. ábra. 15 krajcárok különböző számtávolságai

c) A bal koszorú csúcslevelei között fehér folt a 11–13. alapvonalak között és ebben javított vonalak. Eddig csak egy 1898-ban nyomtatott 20 krajcáros ismert.

d) A bal koszorúág csúcsánál színes folt udvarral. Ismert 1898–99 között készült bélyegeken.

e) Fehér folt a K betű felett. 1898 után fordul elő. (D–05.)

Mint a fentiekből is kiderül, a feltűnőbb lemezhibákat javították, néha többször is úgy, hogy egy-egy lemezhibának több változata keletkezett. Egy igen jellegzetes javítássorozatot ugyancsak a Visnya-gyűjteményből az I. kötet 307. lapján (117. ábra) közöltünk.

Az értékszámot magasnyomással (könyvnyomással) nyomtatták. Az értékszámok egyes dúcokból álltak, amelyeket százas keretbe foglaltak, ill. később galvánoljárással lemezzé alakítottak.

Előfordulnak két értékszámjegyes bélyegek, amelyeken a számköz különböző méretű. Így pl. ismeretes a 15 krajcáros 1,25 és 2 mm-es számközzel (588. ábra), az 1 forintos 1,5 és 2 mm-es közzel az 1-es szám és az „ft" között. Az 1 forintosnál az 1,5 mm-es köz ritkaság.

Ugyancsak a nyomdai eljárásból következik, hogy az értékszám eltolódva kerülhetett a bélyegre a borítékrajzhoz viszonyítva (589. ábra). Ilyenek előfordulhatnak minden értéken (ld. I. kötet 138. ábra), de tekintetbe kell venni, hogy nagyobb mértékű eltolódás esetén kiselejtezték az ívet.

a b c

589. ábra. Számeltolódások

590. ábra

A krajcáros értékek értékszáma fekete, így itt nem lehet színváltozatról szólni, de az erősebb vagy gyengébb festékfelvétel, vagy nyomás következtében előálltak világosszürke változatok is, amelyeken a bélyegkép és az alapnyomat erősebb színe átüt. Ilyen példányok ismertek pl. az 5, 12, 15 és 24 krajcárosokból az Ia vízjellel ellátott papíron, és csaknem valamennyi értéken 1898 után.

Az 1 forintos értékszámának színe 1890-ig téglavörös, később kármin.

Az értékszámok igen sok alakváltozatot mutatnak. A következő számjegyek vannak képviselve a sorozaton: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 0. Ha a számjegyeket elemeikre bontjuk, rövid tanulmányozás után egy kis különlegességi gyűjto-

ményt lehet összeállítani (pl. különlegesen vastag számok ld. 590. ábra). Az 5-ös számjegyet felbonthatjuk a zászlóra, a zászlószárra, a szám öblére és a gombra. Ezek a legkülönbözőbb alakban jelentkeznek (591. ábra). A változatok sokasága miatt részletezésük meghaladja e mű keretét, de mint első lépést a „konstruktív filatélia" terén, mindenki megkísérelheti a számjegytípusok gyűjtését, mert ezzel fejleszthető a megfigyelési és csoportosítási készség, ami fontos követelménye a kutatómunkának.

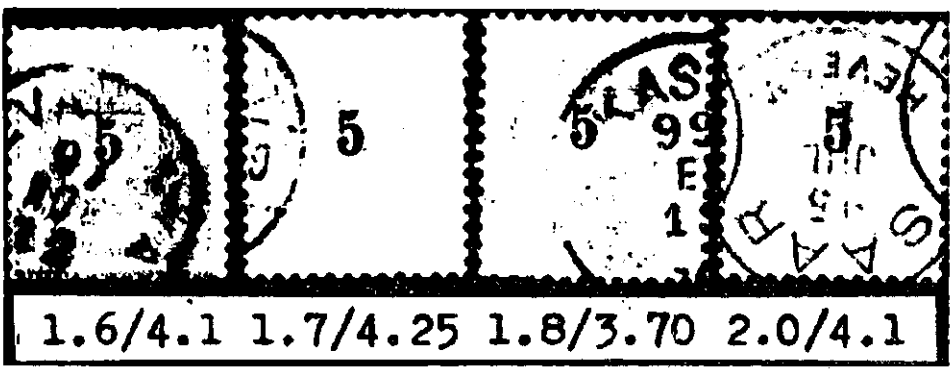

591. ábra. Különböző számformák

SZÍNEK, SZÍNÁRNYALATOK

A bélyegek színére vonatkozólag — kivéve 1891-ben az 5 krajcáros sötétebb színére való utalást — a szokástól eltérőleg a kibocsátó rendeletek nem tartalmaznak utasítást, csak az értékszám fekete színét írják elő. Az alkalmazott színek hivatalos megjelölését ezért nem ismerjük, a bélyeggyűjtői gyakorlatban használatos elnevezések a filatéliai szakirodalomban alakultak ki. Mivel az egyes értékek nyomását többször — évente 4—6-szor is — újrakezdték, az alkalmazott festéket is mindannyiszor újrakeverték, ezért a legkülönbözőbb színárnyalatok keletkeztek, melyeknek részletes időrendi összeállítása fáradságos munka lenne, emellett nem sok gyakorlati haszonnal járna, mivel a pontos színleírás módszere és terminológiája mindmáig nincs kidolgozva. Bár kvarclámpa segítségével meglehetős biztonsággal szét lehet választani a színárnyalatokat, a fenti okból bővebb részletezésre itt nem térünk ki. Ehelyett csak általánosságban említjük meg, hogy a bélyegkép és az alapnyomat színének — egyébként szándékolt — összhatása folytán különösen változatos benyomást keltenek a bélyegek, mert mind a bélyegkép, mind az alapnyomat színe változott, s az alapvonalazás különböző vastagsága is más és más színbenyomást eredményez.

Általánosságban a korai, 1888-ban stereotypiával előállított bélyegek színe mélyebb, sötétebb árnyalású, az alapvonalak vastagabbak és színteljesebbek, mint később. Később a színek világosodnak s az alapvonalak egyidejű vékonyodása miatt az egész bélyegkép fokozatosan kivilágosodik.

Mivel aránylag jó minőségű anilinfestéket használtak, a színek tartósak; elég ritka és kivételes körülményeknek tulajdonítható a színfakulás. A papírnak nem egyszer előforduló sárgulása az enyvezés következménye.

A színezéssel összefüggő nyomási hibákról a nyomási sajátosságok közt teszünk majd említést.

Az egyes értékek főbb színárnyalatainak összeállítását a fejezet a kiadás áttekintő táblázatában adjuk.

NYOMÁSI SAJÁTOSSÁGOK ÉS HIBÁK

A nyomás tekintetében a legfőbb különbség a stereotypia és az elektrotypia sajátosságaiból adódik. A stereotyp nyomatok nemcsak mélyebb színezésükkel, vastagabb alapvonalazásukkal, hanem a rajz élességével is eltérnek az elektrotyp nyomatoktól, amelyeken a rajz vonalai bizonytalanabbak. Ez nem csupán az elektrotyp lemezeknek a stereotyp dúcokénál durvább kiviteléből, hanem nyomdatechnikai fogyatékosságokból is következik, amennyiben a nyomólemezeket nem támasztották alá eléggé szilárdan. Ennek tulajdonítható nemcsak a nyomat durvasága, hanem — a rossz festékkeverés mellett — a színezés szétfolyása, foltossága, vagy szemcsésssége is (ld. I. kötet 172. és 173. ábra). Különösen 1893 és 1895 közt készültek csúnya nyomatok. Ezután a technika javult, a nyomás élesebb, a bélyegkép tisztább lett, amihez hozzájárult az alapvonalazás már említett vékonyabb változatának bevezetése is.

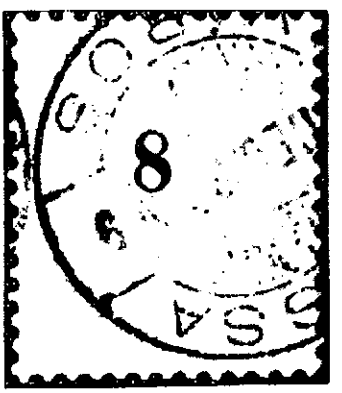

592. ábra
Alapvonalazás hiánya

A jelentősebb *nyomáshibák* az egyes nyomdamenetek szerint a következők:

1. Az *alapnyomat*nak feltűnőbb nyomási hibája nem ismeretes. Említettük, hogy korai nyomatokon az erősen színezett kőnyomat néha átüt a bélyegkép nyomatán, ami azt a — téves — benyomást kelti, hogy az alapvonalazást nyomták a bélyegképre és nem — mint kellett volna — fordítva. A valóságban utólag nyomott alapvonalazás a forgalomba került bélyegeken nem fordul elő. Ugyancsak említettük már az 1 és 3 forintos bélyegeken az ezüst és arany fémanyagnak rossz oldás következtében történt lepergését.

Nyomási hibának tekinthető az alapnyomat hiánya is, ilyen azonban csak a selejtanyagból maradhatott fenn, mert postai forgalomba alig került (592.

ábra). Postai használatban volt 12, 15 és 30 krajcáros bélyegek alapnyomata néha úgyszólván teljesen eltűnt. Ennek kémiai behatás az oka, de történhetik hamisítási célzattal is, mert a halvány alapnyomat eltüntetése aránylag könnyen megy.

2. A már említett foltos, szemcsés nyomáson kívül a *bélyegkép* súlyosabb nyomási hibáinak az ellenőrzésén való átcsúszására szintén nem ismerünk példát. Részleges vaknyomatok, kettős nyomatok, kétoldali nyomatok 1898-ban az I. kötet 33. lapján ismertetett ún. „Szecsődy-ügy" kapcsán visszaélésszerűen kereskedelmi forgalomba kerültek és néha mostanában is felbukkannak. Ezek csalárd úton szerzett nyomdai selejtek.

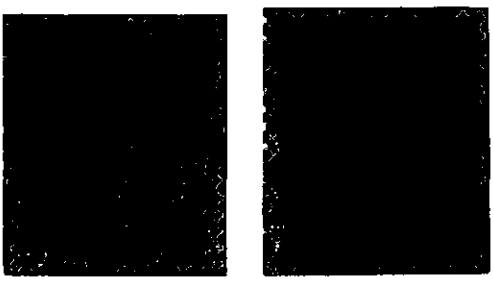

593. ábra Részleges gépszínátnyomatok

3. Az *értékszám* esetében fordul elő az egyetlen, filatéliai szempontból számbajövő nyomási hiba. Egyes bélyegeken a fekete vagy vörös értékszám folytonossága a levélboríték keresztvonalaival való találkozásnál megszakadt, s az a benyomás keletkezik, mintha az értékszámot előbb, a bélyegképet pedig utóbb nyomták volna. Payer és kortársai komolyan foglalkoztak azzal a lehetőséggel, hogy a két nyomdai menet sorrendjének megfordítása egyes esetekben valóban megtörtént, de az eddig megvizsgált példányok közül egyetlen egyről sem bizonyosodott be ez a feltételezés. Erős nagyítás vagy kvarclámpa alatt jól megfigyelhető, hogy nem a bélyegkép utólagos nyomásáról van szó, hanem arról, hogy az értékszám festékanyaga nem kötődött a levélboríték keresztvonalainak festékanyagához, azaz az utóbbi az érintkezési felületen „ledobta" az előbbit. Így keletkezett ez a téves következtetésekre indító nyomási hiba, mely 1888 – 98 közt minden értéken megtalálható. Ezután viszont csak 5 és 10 krajcárosokon fordul elő (ld. I. kötet 178. ábra).

Az 50-es értékszám helyett néha előforduló 5C nem téves nyomás, hanem dúcsérülés következménye, azaz lemezhiba.

Értékszámok igazi hibás és tévnyomatai a fent említett Szecsődy-féle visszaélés során kerültek filatelistákhoz. Ilyen, ún. „Szecsődyák"-at árvereztek el pl. 1963-ban a bécsi Dorotheumban, amelyeknek értékszámváltozatai a következő csoportokba oszlanak:

	Ia vízjel	II. vízjel
a) az értékszám a bélyeg hátoldalán	5	2
b) fekvő értékszám	∞	
c) hiányzó értékszám	5, 1 ft	2, 3

d)	két értékszám (szétszórva)	55, 88	22, 33, 55
e)	több értékszám (szétszórva)	333	555, 888
f)	tête-bêche elhelyezésű számok (szétszórva)	19, 42	10
g)	fordított értékszám	5, 12, 15, 30	2
h)	kétféle értékszám ugyanazon a bélyegen	2 és 5	24 és 5
i)	helytelen értékszám	11, 25	

4. Nem köthető valamelyik nyomdamenethez a nyomási hibák két további fajtája, a színátnyomat és a papírránc.

A *színátnyomatok* közül viszonylag gyakori az ívszínátnyomat különböző értékeken, a bélyegkép különböző fokú eltolódásaival (ld. I. kötet 138. ábra). Az 1898–99-es kiadásoknál a 2 és 3 krajcáros értékeken fordul elő, hogy a meg nem száradt értékszám nyomódott át más ívek hátára. Ritkább a gépszínátnyomat (ld. I. kötet 141. ábra, továbbá e kötetben a 152. ábra), amellyel a benyomott 1 krajcároson mindhárom vízjelű papiroson, az 5 krajcároson a II. és III. vízjelű papiroson, a 8 és 12 krajcároson pedig a III. vízjelű papiroson találkozunk. Az 1 krajcároson ismeretes sarokfelhajlás miatt keletkezett hiányos gépszínátnyomat is (ld. I. kötet 145. ábra).

Papírránc a réznyomathoz képest ritkán fordul elő a könyvnyomásnál, s akkor is többnyire selejtbe került a papírráncos ív. Mégis előfordulnak postai használatban volt darabok (ld. I. kötet 137. ábra).

PAPÍR ÉS VÍZJEL

Az I. kötet III. fejezetében részletesen le van írva a papírgyártás és a vízjel készítése, így itt csak a szóban forgó bélyegekkel kapcsolatos különleges kérdésekre kell kitérni.

Gyűjtői szempontból a fekete számú krajcáros bélyegeket három kiadásra szokás felosztani a papíron található vízjel alapján, mégpedig az 1888/91/98-as kiadásra az Ia vízjellel; az 1898-as kiadásra a II. vízjellel és az 1899-es kiadásra a III. vízjellel. Ha papírtechnikai szempontból kívánjuk csoportosítani a bélyegeket, akkor a vízjelek alapján történő felosztás nem elegendő, mert többféle papírminőséget alkalmaztak a 12 évig tartó előállítási időszakban.

A réznyomású bélyegekről szóló fejezetben láttuk, hogy 1887-től kezdve a fiumei Smith & Meynier cég szállította a bélyegpapirost, melyet az Ia vízjellel láttak el.

A szállítási szerződést háromszor újították meg a fiumei céggel, úgyhogy az a következő időszakokban gyártott bélyegelőállításhoz papírt:

1. 1887–1888–1889,
2. 1890–1891–1892,
3. 1893–1894–1895,
4. 1896–1897–1898.

A fiumei papír az egész szállítási időszakban jó minőségű, de nem egyenlő vastagságú. 1897-től kezdve a vízjel élesen rajzolt, úgyhogy ráeső fénynél látni lehet a papír homorulását. Az Ia típusú vízjelnyomóhengert 1898. február 17-ig használták.

A II. vízjelrajz (nagykorona – vízjel, ollipszisben) az új (korona-fillér) pénzrendszerre való áttérés előkészületei során keletkezett és jóváhagyására vonatkozóan Payer a következő miniszteri kéziratot közli kivonatosan:

„991 – 1898. K. M. sz.

...értesítettek arról, hogy a magy. kir. Államnyomda Igazgatósága a koronaértékek különböző értékei számára mind az értékpapírok, mind az illetéki papír, valamint a bélyeg- és telegráfjegyek előállításához előterjesztette a Szent Korona alkalmazását... A Posta- és távírdaigazgatóság jóváhagyta a tervet.

Budapest, 1898. február 18."

A II. sz. vízjelet a Pénzügyminisztérium 1898. évi április 15-én kelt 23.857 – 1898. sz. rendeletével ismertette s már ekkor megkívánta, hogy lássák el a vízjelnyomó hengert a papírminőséget jelző római számmal és a papírgyár védjegyével, a kereskedelemügyi minisztérium 2.610 – 1897. sz. rendeletének értelmében, amely a „Magyarországi Rendeletek Tára" 1898. évi 148. számában jelent meg és 2. paragrafusában meghatározza, hogy a tartós nyomtatványok számára gyártandó papír IV-es, az 1 – 6 évig megőrzendő okiratok és tartósabb irodai feljegyzések számára használandó papír V-ös; a közönséges nyomtatványoknak, az irodai feljegyzéseknek és az egy évig megőrzendő okiratoknak szánt papír VI-os jelzéssel legyen ellátva. A VI-os minőségjelzésű papír használandó a posta- és okmánybélyegek előállításához is.

Mint az közismert, a fiumei papírgyár költségén előállított vízjelnyomóhengeren hiányzott mind a papírgyár védjegye, mind pedig a papírminőségi jegy. A rendelet értelmében a gyárnak ki kellett volna ezekkel egészítenie a vízjelnyomóhengert, erre azonban nem került sor, mivel az 1898-ban megtartott árlejtésen 1899-cel kezdődőleg a nagyszlabosi papírgyár nyerte el a papírszállítási megbízást s a számára még hátralevő rövid időre a fiumei gyárnak már nem érte meg átalakítási költségekbe vernie magát.

Az 1898-as vízjelnyomóhengert a Bélyegmúzeum őrzi.

Mint már említettük, a változó vízjel nem volt a postakezelés ügye és így erről nem jelent meg értesítés a Posta és Távírdai Rendeletek Tárában. Az egyes értékek a II. vízjeles papírra nyomtatva 1898. augusztus 15-e után bukkannak fel, ezért ezt a dátumot tekintjük filatéliai szempontból a kiadás keltezésének. De nyilvánvaló, hogy fokozatos megjelenésről volt szó, így a további kutatás tárgya lehetne minden értékre megtalálni a legkorábbi keltezést. Payer a II. sz. vízjellel készült papír gyártási időszakát 1898 októberétől 1899 májusáig határolja el, de ez nem felel meg a valóságnak, minthogy e kiadás egyes értékei már 1898. augusztus 15-én megjelentek.

1899-től kezdve az „Első Magyar Papírgyár Részvénytársaság" nyerte el a papírszállítási megbízatást. A részvénytársaságnak Diósgyőrött, Masznikon és Nagyszlaboson volt papírgyára, az utóbbiban készült a bélyegpapiros, tehát ugyanott, ahol 1887 előtt. A nagyszlabosi papiros mind minőségét, mind méreteit és vízjelét tekintve különbözött a fiumeitől.

A minőségi különbség abban áll, hogy Nagyszlaboson a bélyegpapirost kémiailag, vagyis vegyszerekkel kikészítették, innen annak törékenysége és

sárgás színe. Ez a posta kívánságára történt, mert — mióta kiderült, hogy egyesek bélyegzéstől megtisztított bélyegeket postatakarékpénztári lapokon csalárdul felhasználtak — állandóan napirenden tartották a bélyegző-eltávolítás elleni védekezés gondolatát. Különösen sürgősnek ítélték a megfelelő intézkedéseket azután, hogy Bordy Károly a posta gazdasági választmányának 1896. december 10-én és 11-én tartott ülésein bemutatta találmányát, a bélyegzést tökéletesen eltávolító vegyszert. A postavezérigazgatóság utasította az Államnyomdát a szükséges lépések megtételére. Első intézkedésként 1898-ban új bélyegző-festékanyagot rendszeresítettek, amelyet az akkor ismert módszerekkel nem lehetett a bélyegekről eltávolítani, egyben pedig elrendelték, hogy a bélyegzés a lehető legnagyobb mértékben fedje a bélyeget. További lépésként 1899 nyarán (41.62 B.K.sz.) az Államnyomda próbanyomatokat mutatott be, amelyeket már a vegyszerekkel kikészített papírra, új festékanyaggal nyomtattak. A próbanyomatok le voltak bélyegezve fekete színű bélyegzővel. Ezekről a próbanyomatokról a bélyegzőt nem lehetett eltávolítani a bélyegkép megsérülése nélkül.

Ezek szerint valószínűnek látszik, hogy a kémiailag kikészített papiros gyártása 1899 nyarán indult meg. Valóban az első ilyen papirosra nyomott bélyegek ez év augusztusából ismeretesek. Mivel az új papiros bevezetéséről hivatalos közlemény nem jelent meg, a közelebbi időpontot meghatározni nem lehet.

Ismeretes, hogy a kémiailag kikészített papírnak a vízjele is új volt, a III. számú vízjel (nagykorona körben). A vízjelváltozás okára a következő miniszteri átirat világít rá:

„12.398/498 — 1899. sz.
A magy. kir. Államnyomda Igazgatóságának
Helyben.

Ez év január 30-án kelt 510. sz. jelentésük értelmében az okiratok, az adó-, valamint a posta- és távírdajegyek előállítására szánt vízjelnyomó használhatatlan, minthogy ez nem engedi a papíranyag teljes szélességének kihasználását. Ezennel felhatalmazom a tisztelt Igazgatóságot, hogy a felhasználhatatlan vízjelnyomó helyett az „Első Magyar Papíripar Részvénytársaság"-nál, annak a számlájára, a jelenlegi rajzalak megtartásával új vízjelnyomók elkészítését elrendelje.

Ezennel megbízom a tisztelt Igazgatóságot, hogy az új eszközöket azonnal a nagyszlabosi ellenőrzőbizottsághoz elküldje. A közbeeső időszakban a régi vízjelnyomókat kell felhasználni. Tudomásul vettem írásukból, hogy a magy. kir. állami Központi Pénztár lemezraktárában őrzött vízjelnyomóhengereken hiányzik a gyári vízjegy és a papírminőségi szám.

Egyben értesítem a magy. kir. állami Központi Pénztárt, hogy az ott őrzött vízjelnyomóhenger kiadandó, amikor ezt a tisztelt Igazgatóság kívánja.

Budapest 1899. február 4."

A nagyszlabosi gyár papírgépe tehát szélesebb volt, mint a fiumei gyáré, ezért a II. számú koronás vízjelet nyomó hengert nem tudták használni. Mint a fenti iratból kiderül, az új henger elkészítésére csak 1899. február 4-e után kerülhetett sor, addig a „régi" vízjelnyomókat kellett alkalmazni. „Régi" vízjelnyomó alatt nem érthetjük a fiumei gyárban használatban volt koronás hengert, mert ez — mint láttuk — Nagyszlaboson nem felelt meg, tehát csak a korábbi nagyszlabosi papiroshoz készített, 1881 és 1886 közt igénybe vett Ia típusú vízjelű hengerről lehet szó. Hogy valóban készült-e bélyegpapiros Nagyszlaboson ezzel a vízjellel 1899 folyamán s nyomtattak-e arra bélyeget, nem tudjuk. Ha igen, akkor ez az Ia vízjeles nagyszlabosi papír aligha lehetett azonos az ismert kémiailag kikészített papírral, mert azt — mint láttuk — csak a nyár folyamán mutatták be, márpedig akkorra el kellett készülnie az új vízjelnyomóhengernek. A kémiailag kikészített papír tehát csak a koronás vízjellel készülhetett.

Klement Ptačovskynak a magyar bélyegekről a Filatélai Szemlében megjelent posthumus tanulmánya (1966. 5. sz., 10. l.) beszámol egy olyan korona ellipszisben vízjellel készült papirosról és annak bélyegnyomásra való felhasználásáról, amely sem a II., sem a III. számú vízjelt nyomó hengerrel nem azonos, mert a III. számúénál kisebb és ahhoz képest egy nyolcadával elfordított csillagos gyári védjegyet, valamint egy helytelenül beállított, VI-os helyett IV-est ábrázoló papírminőségi jelet mutat. Ezzel a vízjellel csak forgalomba nem került 2, 5 és 10 krajcáros bélyegek ismeretesek. Sajnos Ptačovsky nem közli a szóban forgó bélyegek mennyiségét (egész ívek?), sem a papírminőséget, de forrását sem, úgyhogy nincs módunkban behatóbb vizsgálat alá venni a kérdést. Ptačovsky úgy véli, hogy a II. sz. vízjelhez kísérletképpen alkalmazott védjegyről és minőségi jelről van szó. Valóban lehetséges, hogy a II. számú vízjelet nyomó hengert megpróbálták a nagyszlabosi papírgéphez alkalmazni s egyben gyári védjeggyel és papírminőségi jellel ellátni, de a gépek méretkülönbségeiből következő technikai nehézségeket nem tudván áthidalni, új henger készíttetésére kényszerültek. Ez esetben a szóban forgó bélyegek a régi hengerrel való nagyszlabosi kísérletezgetések során, 1899 legelején készültek, tehát ezekből az adatokból sem tudjuk meg, hogy a III. számú vízjelnyomóhenger, ill. a kémiailag kikészített papír bevezetése előtt szállított-e egyáltalán bélyegnyomó papirost a nagyszlabosi gyár. Talán nem is volt erre szükség, hiszen — mint a kiadás összefoglaló táblázatában láthatjuk — 1899 folyamán nagy mennyiségű bélyeget nyomtak II. számú vízjeles papíron, ami arra mutat, hogy viszonylag sok fiumei papiros állt még rendelkezésre. Mindezek ellenére sem lehet kizárni a lehetőségét annak, hogy 1899-ben nagyszlabosi Ia vízjelű papírra bélyegeket nyomtak, de bizonyossá ezt csak az teheti, ha az Ia vízjelű bélyegek közt találnak olyanokat, amelyeknek 1899-ben történt nyomását kétségtelen ismérvek igazolják.

Az I. kötet megfelelő helyén mindkét nagykoronás vízjelt ismertettük és rajzokat is közöltünk. Minthogy azonban hasonlóságuk folytán nehezen megkülönböztethetők, az alábbiakban Ptačovsky rendszerezését követve kitérünk sajátos ismérveikre és fényképüket is mellékeljük (594. és 595. ábra).

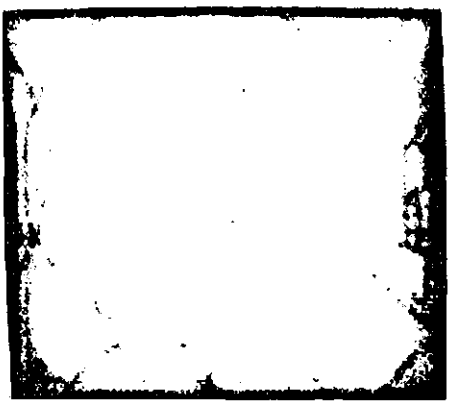

594. ábra. II. vízjel

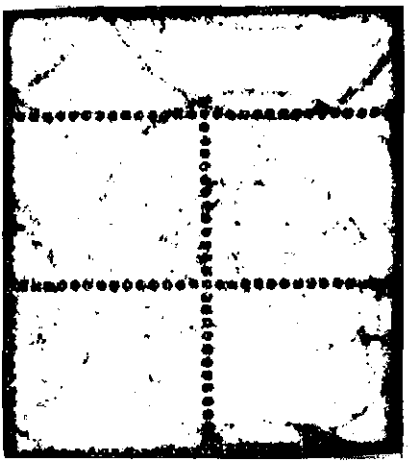

595. ábra. III. vízjel

	II.	III.
Az ellipszis átmérője		
szélességben	42–43 mm	43–45 mm
magasságban	47–48 mm	46–47 mm
A korona szélessége		
a homlokpántnál	26 mm	30 mm
a felső részen	26 mm	28 mm
A két háromszögű díszítmény		
alapszélessége	4 mm	5,5 mm
magassága	6 mm	5,5 mm
A háromszög melletti díszítmények		
szélessége	2,5 mm	3,5 mm
magassága	6,5 mm	6,5 mm
A két szélső díszítmény		
szélessége	2,5 mm	2,5 mm
magassága	6,5 mm	5 mm
A függők közti távolság	23 mm	20 mm
Az ellipszisekből formált lencse		
hossza a korona mellett	22 mm	18 mm

A fenti méretek 0,5–1 mm-es eltérési lehetőségekkel értendők, mivel a papír változó mértékű zsugorodásával is számolni kell.

A mérhető viszonylatokon kívül közvetlen szemlélettel megállapíthatók a következő különbségek:

A korona homlokpántja és a fölötte levő díszítménysor a II. vízjelnél egyforma szélességű, míg a III. vízjelnél a homlokpánt mindkét oldalon 1–1 mmrel szélesebb a felső résznél. A díszítménysor elemei a II. vízjelnél egyforma magasak, míg a III. vízjelnél a háromszögektől jobbra, ill. balra eső díszítmény kimagaslik. A függők a II. vízjelnél a korona homlokpántjának második függőleges vonalához nem csatlakoznak közvetlenül, míg a III. vízjelnél igen.

Első látásra feltűnő különbség, hogy a fiumei papíron a II. vízjel élesen jelentkezik, míg a nagyszlabosi papíron a III. vízjel vonalai elmosódottak.

Bár a II. és III. vízjel hengereit a krajcáros bélyegek papirosának előállítására viszonylag rövid ideig használták, huzalgörbülések és -sérülések mégis előfordultak, minek következtében szabálytalan vagy hiányos rajzú vízjelek keletkeztek.

Egy teljes vízjel hatos, egy egész korona négyes tömbön foglal helyet. Egy 100-as íven 2 vagy 4 pár védjegy, ill. minőségi jel található. A 100-as forgalmi bélyegíveken mindkét vízjel fekvő helyzetben látszik, a normális (B1) állás a balra fekvő korona balra dűlő kereszttel (így a III. vízjel fényképén). Mivel a papírívet négyféleképpen lehetett nyomógépbe helyezni, további három vízjelállás lehetséges: balra fekvő korona jobbra dűlő kereszttel (B2, így a II. vízjel fényképén), és jobbra fekvő korona balra (B3) vagy jobbra (B4) dűlő kereszttel. A minőségi jel a B1 és B3 állásnál VI-osnak, a B2 és B4 állásnál IV-esnek látszik, a B1 és B2 állásnál balra, a B3 és B4 állásnál jobbra fekszik.

A bélyegek vízjelállás szerinti katalogizálása először dr. Erdődi és Kner kiadásában 1924-ben jelent meg, majd 1956-ban a „Magyar bélyegkülönlegességek kézikönyvé"-ben Madarász Gyula szerkesztette meg a vízjelállások új katalógusát.

Az alábbiakban kiegészítjük az ismert katalogizálási rendszert a később ismertetendő fogazási változatokkal és a típusokkal egybevetve.

AZ Ia VÍZJELES PAPÍRON ELŐÁLLÍTOTT BÉLYEGEK ISMERT VÍZJELÁLLÁSAI A VONALFOGAZÁSSAL FOGAZOTT BÉLYEGEKEN

	1888, vonalfogazás (11,5:11,5, vastag tűvel)					1889—1897, vonalfogazás (11,5:11,5, vékony tűvel				
		vízjelállás					vízjelállás			
érték	típus	B1	B3	B2	B4	típus	B1	B3	B2	B4
1 kr.	II	x	x	x	x	III	x	x	?	?
1 kr.	—	—	—	—	—	IIIb	x	x	x	x
2 kr.	—	—	—	—	—	III	x	x	x	x
3 kr.	—	—	—	—	—	III	x	x	x	x
5 kr.	—	—	—	—	—	III	x	x	x	x
8 kr.	II	x	x	x	x	III	x	x	x	x
10 kr.	—	—	—	—	—	III	x	x	x	x
12 kr.	II	x	x	x	?	III	x	x	x	x
15 kr.	II	x	x	?	x	III	x	x	x	x
20 kr.	—	—	—	—	—	III	x	—	—	—
24 kr.	II	x	x	x	?	III	x	x	x	x
30 kr.	II	x	x	?	?	III	x	x	x	x
50 kr.	II	x	x	?	?	III	x	x	x	x
1 ft.	I	x	x	x	x	IIIa	x	x	x	x
3 ft.	I	x	x	x	x	—	—	—	—	—

Minthogy a II. típus eddig nem volt közismert, így vízjelállásainak katalogizálása sem történt meg. A kérdőjellel jelölt vízjelállásokat még nem sikerült megtalálni, de nincs kizárva, hogy léteznek. Mindenesetre a III. típusú 1 krajcáros az aprófogas $11\frac{1}{2}$-es fogazással a ritkaságok közé tartozik.

AZ Ia VÍZJELES PAPÍRON ELŐÁLLÍTOTT BÉLYEGEK ISMERT VÍZJELÁLLÁSAI A FÉSŰSFOGAZÁSSAL FOGAZOTT BÉLYEGEKEN

1889–1897: 12,1:11,6						1897–1899: 12,1:11,8				
érték	típus	B1	B3	B2	B4	típus	B1	B3	B2	B4
1 kr.	III	x	x	x	x	–	–	–	–	–
1 kr.	IIIb	x	x	x	x	IIIb	x	x	?	?
2 kr.	–	–	–	–	–	III	x	x	x	x
3 kr.	–	–	–	–	–	III	x	x	x	x
5 kr.	III	x	x	x	x	III	x	x	x	?
8 kr.	III	x	x	x	x	III	x	x	x	?
10 kr.	–	–	–	–	–	III	x	x	x	x
12 kr.	III	x	x	x	x	III	?	x	x	?
15 kr.	III	x	x	x	x	III	x	x	?	x
20 kr.	–	–	–	–	–	III	x	x	x	x
24 kr.	III	x	x	x	x	III	x	?	?	?
30 kr.	III	x	x	x	x	III	?	x	?	?
1 ft.	IIIa	x	x	x	x	–	–	–	–	–

A korábbi katalogizálás csak a két fogazás közös értékelésére vonatkozik. A 12,1:11,8-as fogazást aránylag rövid ideig alkalmazták az Ia vízjeles papírra nyomtatott bélyegeknél, így ezek ritkábbak, mint a nyolc éven át használt 12,1:11,6-os fogazású bélyegek. Hangsúlyozni kell, hogy a fenti katalogizálás csak kezdeti állapot, amelynek teljessé építése a jövő filatelistáira hárul.

A II. és III. sz. vízjeles papirosra nyomtatott bélyegekkel kapcsolatban elegendő itt annyit megjegyezni, hogy ezek ismertek az összes vízjelállással, noha néhány vízjelállás nagyon ritka. A V2 fogazású bélyegek vízjelállása nincs katalogizálva.

RAGASZTÓANYAG

1875-től 1889-ig az Államnyomda csontból és más állati hulladékanyagból főzött enyvet használt a bélyegek enyvezésére. Ez az enyv bűzlő szaga miatt a nép száján a „kölni enyv" nevet kapta, tréfás célzással a „kölnivíz"-re.

Ezt az enyvet találjuk tehát az 1888–90 között készült bélyegeken. A bélyegek leáztatásánál nehéz munkát jelent az enyv eltávolítása, minthogy azt gyakran le kell kaparni a bélyegről. A zselatinszerű anyag csak megduzzad a meleg vízben, de nem oldódik fel.

1890-ben bevezették az ún. arabol enyvet, amelyet a The Arabol Manufacturing Co. nevű New York-i cég gyártott. Ez dextrinalapon készült, aminek az volt a hátránya, hogy higroszkopikus tulajdonsága folytán beszívta a levegő nedvességét; ezért a raktári ívek összeragadtak. (P.ü.m. 45.382–1890. sz.)

Az enyvezés kémiai lebomlása miatt az 1890 előtti bélyegek papírja gyakran megsárgult, ami a használt példányokon is gyakran előfordul. A használatlan bélyegeken az enyv töredezik, merevsége miatt egyes sarokfogak könnyen letörnek.

FOGAZÁS

A legtöbb katalógus azt közli, hogy a bélyegek $11\frac{1}{2}$-es sorfogazással és $12:11\frac{1}{2}$-es fésűsfogazással kerültek forgalomba. Itt nem elégedhetünk meg ezzel a sommás megállapítással, hanem szemügyre vesszük a fogazógép-állományt.

Eredetileg úgy tervezte a nyomda, hogy a magasnyomásra való áttéréssel egyidejűleg üzembe vesz egy géphajtásos fésűsfogazógépet. Minthogy ennek szállítása késett, a filatelisták örömére újabb fogazási érdekesség keletkezett.

1874 óta a nyomda *vonalfogazógépeket* alkalmazott a bélyegek fogazására. Mint a réznyomású bélyegeknél láttuk, 12,5 – 13,5-es és (1880) után 11,5-es fogazóléccket használtak. A Pénzügyminisztérium 35.732 – 1882. sz. irata szerint ezek a gépek lábnyomatosak voltak. 1880-ban, ill. 1885-ben a fogazóléceket vastagabb tűk betételével megjavították. A vastag tűk jellegzetes *hegyes fogazást* adnak, minthogy a tűköz kicsi.

Az 1888-as vonalfogazás mérete 11,5:11,5. Minthogy ezen a kiadáson az első vonalfogazásról van szó, így V_1-gyel jelöljük (596. ábra).

Ezzel a fogazással megtaláljuk az összes 1888-ban készített II. típusú krajcáros bélyegeket és az I. típusú forintosokat.

Az 1888-as kiadás fogazásához az Államnyomda a berlini Hermann Lüttke cégnél (P.ü.m. 25.194 – 1888 sz.) új fésűsfogazógépet rendelt, amely 32×55 cm méretű volt és így fogazni tudta a 200-as ívet.

A *fésűsfogazás* a bélyegeken 1888 szeptemberétől kezdve jelentkezik. Valószínűleg kezdeti nehézségek voltak a géppel, mert a korai példányokon a fogazás a bélyegképhez viszonyítva gyakran eltolódott. Egyszerre 5 – 6 ívet helyeztek a gépbe és így a nem pontos behelyezés miatt is történhetett eltolódás. Ezenkívül előfordulnak a fogazógép továbbító szerkezetének „megugrása" folytán keletkezett fogazási sajátosságok, szabálytalan sarokfogak (ld. I. kötet 229. ábra) vagy szélesebb sarokfogak (ld. I. kötet 231. ábra) is.

Pontos mérés eredménye azt mutatja, hogy a gép 12,1:11,6-os fogazást ütött. Ezt a fogazást, minthogy ez az első fésűsfogazás a kiadáson, F_1-gyel jelöljük (597. ábra).

A géphajtásos fogazóhoz a Lüttke cég kézi kezelésű vonalfogazót is szállított, amelyet szükség esetén a fésűsfogazó javításakor lehetett használni. Az ezzel készített fogazás mérete 11,5:11,5, de minthogy a tűk vékonyak voltak, más jellege van a fogazásnak, mint a korábban használt ugyancsak Lüttke-féle gép fogazásának. Ezt a vonalfogazást V_2-vel jelöljük (598. ábra).

596. ábra
Vonalfogazás V_1

597. ábra
Fésűsfogazás F_1

598. ábra
Vonalfogazás V_2

599. ábra
Fésűsfogazás F_2

A bélyegek zöme 1889-től 1897-ig 12,1:11,6-os fogazású. A vonalfogazógép üzemben volt 1890 – 92 között, de aránylag kis mértékben. 1895-ben nagyon rossz a fésűsfogazás, ami a tűk kopásából és elgörbüléséből származik. Ekkor

újra előkerült a vonalfogazó s az 1895-ben gyártott bélyegek vonalfogazásúak. Korábbi tapasztalatok alapján 1896-ban a kopott tűk helyébe vastagabb tűket tettek, amelyek nagyobb lyukakat és hegyesebb fogakat ütöttek.

A Lüttke-féle géppel nyert rossz tapasztalatokon okulva, a nyomda 1896-ban új fogazógépet rendelt a lipcsei Emil Kahle cégnél (P.ü.m. 96.439—1896 sz.).

Ennek az új gépnek első nyomát e sorok írója egy 5 krajcáros bélyegen találta 1897. október 1. bélyegzéssel. Mindenesetre az 1898. január 2-án megjelent összes új fekete számú értéket — 2, 3, 10 és 20 krajcáros — már ezen a gépen fogazták. A fogazás mérete 12,1:11,8. Ezt F_2-vel jelöljük (599. ábra). A fogazógép 1905 végéig állott üzemben, úgyhogy az 1900-as kiadást is ezen a gépen fogazták. Újabban a katalógusok ezt a fogazást $12:11\frac{3}{4}$-esnek jelölik. A különlegességekot gyűjtők számára ajánlatos mégis a tizedestörtek használata.

Az 1898—99-es években csekély mennyiségű bélyeget a V_2 segédfogazógéppel fogaztak. Néhány értéken ez nagyon ritka; így pl. a 20 krajcároson az Ia vízjelű papíron. Ha az eddigi eredmények alapján katalogizálni fogják a

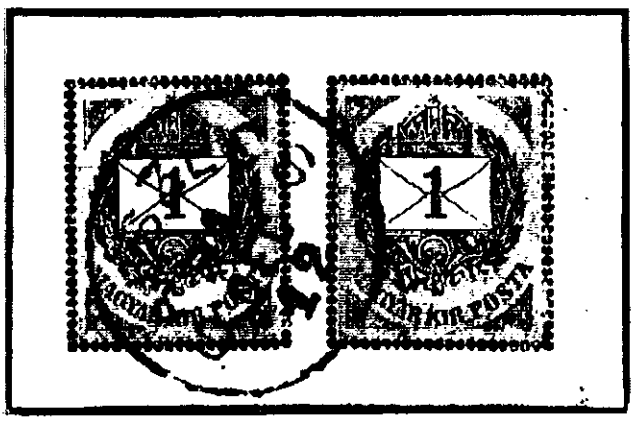

600. ábra. 1 krajcáros középen fogazatlan pár

601. ábra. Vonalfogazással elfogazott bélygek

V_1 és V_2 fogazást, akkor meg fog mutatkozni, hogy a jelenlegi értékelés nem felel meg a ritkasági fokoknak, mert a V_2 fogazás egyes értékeken ritka. A legritkább az 1 krajcáros III. típusa a V_2 fogazással.

Ezek szerint négyféle fogazást találunk a kiadáson (V_1, V_2, F_1 és F_2), amihez még hozzájárul az F_1 fogazás hegyesfogú változata.

Az Ia vízjeles kiadáson előfordul *középen fogazatlan pár* a benyomott 1 krajcárosból (600. ábra) és az 1 forintosból, továbbá különböző értékeken kettős fogazat. Természetesen megtaláljuk a fekete számú krajcárosokon is a fésűsfogazásnak már ismertetett „megugrásait", valamint a vonalfogazásra oly jellemző kisebb és nagyobb bélyegeket (601. ábra).

MEGHIÚSULT BÉLYEGTERVEK

Tulajdonképpen nem tartozik szorosan ennek a kiadásnak a monográfiájához a tervezett 1891-es kiadás, de röviden mégis megemlítendő, minthogy ezek a bélyegek már 1891-ben leváltották volna a levélborítékos bélyegeket.

1891-ben levélváltás és tárgyalás folyt az Államnyomda és a Postavezérigazgatóság között új bélyegek kiadási tervéről. Az ügy 1894-ig elhúzódott, amikor a posta feladta az új kiadás gondolatát. Payer részletesen foglalkozik ezzel és bemutatja a készített terveket.

Szintén Payer említ egy érdekes memorandumot, amelyet Szalay Mihály vezérigazgató nyújtott be 1893. december 8-án (2.196—1893 sz.).

Ebben előterjeszti a következő bélyegnemek bevezetését:

1. portóbélyegek,
2. „vasárnapi" bélyegek,
3. jótékonysági bélyegek,
4. postatakarékpénztári bélyegek.

Az előrelátó ötletek közül a portóbélyeg gondolata 10 év múlva, a jótékonysági bélyegé 20 év múlva, a takarékpénztári bélyegé 23 év múlva valósult meg. A belga „vasárnapi" bélyegekhez hasonló bélyeg nem jelent meg Magyarországon.

AZ 1888—99. ÉVI BÉLYEGKIADÁSOK ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZATA

Az alábbiakban összefoglaló táblázatban adjuk a típusokat, vízjeleket, fogazatokat és színárnyalatokat, a nyomtatott mennyiségek feltüntetésével.

A gyártott mennyiségre vonatkozó adatok nem pontosak. Egyetlen forrás, amelyet Payer is átvett, Vajda Károly már idézett adatai. Ezeket Vajda az Államnyomda irataiból gyűjtötte össze.

A megadott ívszám 100-as ívekre vonatkozik. Megkíséreljük az 1888-ban, valamint 1898—99-ben előállított mennyiségeket típus, ill. vízjel szerint részletezni. Becsléseinket x-szel jelöltük.

A különféle fogazás jelölésére V_1, V_2, F_1, F_2 jeleket alkalmaztuk. Jelentésüket ismertettük a fogazásoknál.

Az évenként előállított mennyiségek behatóbb tanulmányozása megmagyarázza a különlegességeket gyűjtők számára bizonyos értékek változatainak ritkasági fokát.

1 krajcár

Év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	II	Ia	1	22 000x	V1	szürkés-fekete	nincs
1888	III	Ia	1	22 338x	F1 V1	szürkés-fekete	nincs
1889	III	Ia	1	45 454	F1	szürkés-fekete	nincs
1890	IIIb	Ia	3	84 290	F1	fekete	nincs
1891	IIIb	Ia	4	121 544	F1	fekete	nincs
1892	IIIb	Ia	4	140 382	F1	fekete	nincs
1893	IIIb	Ia	4	154 620	F1	fekete	nincs
1894	IIIb	Ia	4	151 944	F1	fekete	nincs
1895	IIIb	Ia	4	194 576	F1 V2	fekete	nincs
1896	IIIb	Ia	4	200 476	F1 V2	fekete	nincs
1897	IIIb	Ia	5	261 082	F1	fekete	nincs
1898	IIIb	Ia	3	180 000x	F2	fekete	nincs
1898	IIIb	II	2	163 850x	F2 V2	fekete	nincs
1899	IIIb	II	2	153 048x	F2 V2	fekete	nincs
1899	IIIb	III	4	200 000x	F2 V2	fekete	nincs

A II. és III. típusnál tónuskülönbség van a bélyegkép és az értékszám között. Rendszerint az értékszám fekete, míg a bélyegkép szürkés.

2 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1897	III	Ia	1	30 000x	F2	barnáslila	halványlila
1898	III	Ia	3	140 000x	F2 V2	barnáslila	halványlila
1898	III	II	3	141 392x	F2 V2	lila	halványlila
1899	III	II	3	200 000x	F2 V2	lila	halványlila
1899	III	III	4	214 320x	F2 V2	lila	halványlila

A tiszta lila szín 1898 augusztusából származik. 1898 decemberében sötétlila a szín. Mindkét színcsoportban található 4—5 színárnyalat. Gyakran napfénytől fakult a szín.

3 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1897	III	Ia	1	20 000x	F2	kékeszöld	halványzöld
1898	III	Ia	3	70 000x	F2 V2	kékeszöld	halványzöld
1898	III	II	3	76 946x	F2 V2	zöld	halványzöld
1899	III	II	3	70 000x	F2 V2	zöld	halványzöld
1899	III	III	3	77 520x	F2 V2	zöld	halványzöld

Kb. 10 különféle színárnyalat.

5 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1891	III	Ia	3	150 000	F1 V2	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1892	III	Ia	5	735 278	F1 V2	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1893	III	Ia	4	674 272	F1	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1894	III	Ia	5	869 706	F1	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1895	III	Ia	5	1 023 574	F1 V2	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1896	III	Ia	4	904 144	F1	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1897	III	Ia	4	1 047 016	F1 F2 V2	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1898	III	Ia	3	500 000x	F2 V2	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1898	III	II	3	478 410x	F2 V2	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1899	III	II	3	500 000x	F2 V2	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű
1899	III	III	3	507 340x	F2 V2	kármin-rózsaszínű	rózsaszínű

Az 5 krajcárosnak olyan sok színváltozata van, hogy még éveken belül is nagyon nehéz volna rendszerezésük.

8 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	II	Ia	1	12 000x	V1	barnássárga	narancssárga
1888	III	Ia	1	13 084x	F1	barnássárga	narancssárga
1889	III	Ia	1	2 872	F1	narancssárga	világossárga
1890	III	Ia	4	14 406	F1	narancssárga	világossárga
1891	III	Ia	4	12 553	F1	narancssárga	világos sárga
1892	III	Ia	2	8 548	F1 V2	narancssárga	világossárga
1893	III	Ia	3	7 646	F1	sárgásnarancs	világossárga
1894	III	Ia	4	10 472	F1	sárgásnarancs	világossárga
1895	III	Ia	5	13 190	F1	sárgásnarancs	világossárga
1896	III	Ia	4	11 124	F1 V2	sárgásnarancs	világossárga
1897	III	Ia	4	13 776	F1 V2	sárga	világossárga
1898	III	Ia	2	6 000x	F2	sárga	világossárga
1898	III	II	2	6 740x	F2 V2	sárga	világossárga
1899	III	II	3	3 000x	F2 V2	sárga	világossárga
1899	III	III	3	3 530x	F2 V2	sárga	világossárga

10 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1897	III	Ia	1	20 000x	F2	sötétkék	világoskék
1898	III	Ia	2	40 000x	F2 V2	sötétkék	világoskék
1898	III	II	2	49 554x	F2 V2	kék	világoskék
1899	III	II	3	50 000x	F2 V2	kék	világoskék
1899	III	III	3	49 448x	F2 V2	kék	világoskék

12 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	II	Ia	1	12 000x	V1	sárgásbarna	zöld
1888	III	Ia	1	12 356x	F1	sárgásbarna	zöld
1889	III	Ia	1	1 912	F1	sárgásbarna	zöld
1890	III	Ia	4	13 254	F1	sárgásbarna	zöld
1891	III	Ia	4	10 228	F1 V2	sárgásbarna	zöld
1892	III	Ia	2	9 313	F1 V2	sárgásbarna	zöld
1893	III	Ia	4	16 244	F1	barna	világos-zöld
1894	III	Ia	5	19 116	F1	barna	világos-zöld
1895	III	Ia	4	17 108	F1	barna	világos-zöld
1896	III	Ia	4	21 392	F1	barna	világos-zöld
1897	III	Ia	4	17 116	F1 V2	barna	világos-zöld
1898	III	Ia	3	19 000x	F2	barna	világos-zöld
1898	III	II	2	7 360x	F2 V2	barna	világos-zöld
1899	III	II	2	6 000x	F2 V2	barna	világos-zöld
1899	III	III	3	10 060x	F2 V2	barna	világos-zöld

A 12 krajcárosnak nagyon sok színárnyalata van. Az általános benyomás változik az alapnyomat és a bélyegkép együtthatása miatt is. Az alapnyomat színe a sárgászöldtől a kékeszöldig terjed.

15 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	II	Ia	1	12 000x	V1	borvörös	kék
1888	III	Ia	1	13 410x	F1	borvörös	kék
1889	III	Ia	4	37 508	F1	borvörös	kék
1890	III	Ia	5	48 600	F1	borvörös	kék
1891	III	Ia	5	44 208	F1 V2	borvörös	világos-kék
1892	III	Ia	5	58 392	F1	borvörös	világos-kék
1893	III	Ia	4	47 978	F1	lilavörös	világos-kék
1894	III	Ia	5	63 430	F1	lilavörös	világos-kék
1895	III	Ia	5	70 444	F1	lilavörös	világos-kék
1896	III	Ia	4	67 602	F1 V2	lilavörös	világos-kék

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1897	III	Ia	5	54 106	F1 F2 V2	lilavörös	világoskék
1898	III	Ia	3	50 000x	F2	lilavörös	világoskék
1898	III	II	2	28 060x	F2 V2	lilavörös	világoskék
1899	III	II	3	32 000x	F2 V2	lilavörös	világoskék
1899	III	III	3	35 240x	F2 V2	lilavörös	világoskék

A lilásvörös színnek sok árnyalata van, barnásvörös is létezik. Az alapnyomat színe 1888-ban égszínkék.

20 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1897	III	Ia	1	10 000x	F2	szürke	világosszürke
1898	III	Ia	3	20 000x	F2 V2	szürke	világosszürke
1898	III	II	3	23 112x	F2 V2	szürke	világosszürke
1899	III	Ia	3	20 000x	F2 V2	szürke	világosszürke
1899	III	III	3	20 540x	F2 V2	szürke	világosszürke

24 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	II	Ia	1	13 000x	S2	ibolyabarna	rózsaszínű
1888	III	Ia	1	13 394x	F1	sötétlilásbarna	rózsaszínű
1889	III	Ia	3	11 428	F1	sötétlilásbarna	rózsaszínű
1890	III	Ia	4	14 548	F1	lilásbarna	rózsaszínű
1891	III	Ia	4	14 520	F1	lilásbarna	rózsaszínű
1892	III	Ia	4	18 228	F1	lilásbarna	rózsaszínű
1893	III	Ia	4	13 288	F1	lilásbarna	halványrózsaszínű
1894	III	Ia	5	19 036	F1	lilásbarna	halványrózsaszínű

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1895	III	Ia	5	23 752	F1	lilásbarna	halványrózsaszínű
1896	III	Ia	4	17 566	F1 V2	lilásbarna	halványrózsaszínű
1897	III	Ia	5	36 338	F1 V2	lilásbarna	halványrózsaszínű
1898	III	Ia	2	12 000x	F2	lilásbarna	halványrózsaszínű
1898	III	II	1	7 020x	F2 V2	lilásbarna	halványrózsaszínű
1899	III	II	3	10 000x	F2 V2	lilásbarna	halványrózsaszínű
1899	III	III	2	8 360x	F2 V2	lilásbarna	halványrózsaszínű

Az első felrakás könnyen felismerhető jellegzetes sötét színárnyalatáról.

30 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	II	Ia	1	12 000x	V1	sárgászüld	barna
1888	III	Ia	2	13 356x	F1	sárgászöld	barna
1889	III	Ia	3	34 052	F1	sárgászöld	barna
1890	III	Ia	4	34 518	F1	sárgászöld	barna
1891	III	Ia	5	31 600	F1	sárgászöld	barna
1892	III	Ia	5	49 738	F1 V2	sárgászöld	barna
1893	III	Ia	4	47 948	F1	olajzöld	világosbarna
1894	III	Ia	5	56 570	F1	olajzöld	világosbarna
1895	III	Ia	5	50 030	F1 V2	olajzöld	világosbarna
1896	III	Ia	4	52 338	F1 V2	olajzöld	világosbarna
1897	III	Ia	5	56 180	F1 V2	olajzöld	világosbarna
1898	III	Ia	3	35 000x	F2	olajzöld	világosbarna
1898	III	II	2	28 570	F2 V2	olajzöld	világosbarna
1899	III	II	3	30 000x	F2 V2	olajzöld	világosbarna
1899	III	III	3	31 960x	F2 V2	olajzöld	világosbarna

A zöld és a barna színárnyalat-változása olyan gazdag, mint a 12 krajcárosnál.

50 krajcár

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	II	Ia	1	8 266x	V1	vörös-narancs	narancssárga
1889	III	Ia	3	11 530	F1	vörös-narancs	narancssárga
1890	III	Ia	4	15 986	F1	téglavörös	sárga
1891	III	Ia	4	13 862	F1	téglavörös	sárga
1892	III	Ia	3	11 452	F1	vörös	vil. narancssárga
1893	III	Ia	3	7 660	F1	vörös	vil. narancssárga
1894	III	Ia	4	12 376	F1	vörös	vil. narancssárga
1895	III	Ia	4	11 462	F1 V2	vörös	vil. narancssárga
1896	III	Ia	4	12 994	F1 V2	vörös	vil. narancssárga
1897	III	Ia	5	30 362	F1 V2	vörös	vil. narancssárga
1898	III	II	2	8 000x	F2	narancs-vörös	vil. sárga
1898	III	II	3	10 820x	F2 V2	narancs-vörös	vil. sárga
1899	III	Ia	3	9 000x	F2 V2	narancs-vörös	vil. sárga
1899	III	III	3	8 380x	F2 V2	narancs-vörös	vil. sárga

A bélyegkép vörös színére erős befolyással van az alapnyomat sárga színe.

1 forint

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	I	Ia	1	4 254	V1	halv. kékes-szürke	ezüst
1889	IIIa	Ia	1	1 700	F1 V2	halv. kékes. szürke	ezüst
1890	IIIa	Ia	3	2 070	F1 V2	kékesszürke	ezüst
1891	IIIa	Ia	4	4 667	F1	kékesszürke	ezüst
1892	IIIa	Ia	2	1 920	F1	kékesszürke	ezüst
1893	IIIa	Ia	3	3 254	F1	kékesszürke	ezüst
1894	IIIa	Ia	3	3 276	F1	kékesszürke	ezüst
1895	IIIa	Ia	3	4 012	F1 V2	sötétkékes-szürke	ezüst
1896	IIIa	Ia	3	4 636	F1 V2	sötétkékes-szürke	ezüst
1897	IIIa	Ia	1	948	F1	sötétkékes-szürke	ezüst

3 forint

év	típus	vízjel	felrakás	ívszám	fogazás	bélyegkép színe	alapnyomat színe
1888	I	Ia	2	5 638	V1	rozsdabarna	arany

Kétféle alapnyomat létezik, vékony és vastag.

A BÉLYEGEK POSTAI FELHASZNÁLÁSA

Mint láttuk, a könyvnyomatú levélrajzú bélyegeket eredetileg a réznyomatú sor értékeinek kiegészítésére adták ki abból az alkalomból, hogy a kocsipostán és a távírónál a korábbi készpénzbérmentesítés helyett bevezették a bélyeggel való bérmentesítést. Mivel a kocsiposta-küldemények (érték- és pénzeslevelek, csomagok) és a táviratok alapdíja magasabb volt a levélpostai díjaknál, emellett pedig nagyobb súly, ill. több szó esetén jelentősen növekedett, bérmentesítésükhöz a meglevőknél nagyobb címletek kellettek. De komplikáltabb is lett a bérmentesítés, mert a kocsiposta és a távírda díjszabásában sokkal több fokozat volt, mint a levélpostáéban.

A cél az volt, hogy minél kevesebb bélyeggel lehessen mindenféle küldeménytípust bérmentesíteni. A 8 krajcáros bélyeg a helyi, a 15 krajcáros a távolsági ajánlott levelek levél- és ajánlási díját együttesen fedezte és csak súlytöbblet esetén kellett további bélyegeket felragasztani. A kocsipostánál az értéklevél alapdíja 12, a pénzeslevélé és a csomagé 15 krajcár volt, s mivel a tarifa fokozatai többnyire 3 krajcáronként emelkedtek, a 24 és 30 krajcáros és 3 forintos értékeket is ezeknek a küldeményeknek bérmentesítésére szánták. Az 50 krajcáros és 1 forintos bélyegek elsősorban a táviratokhoz szolgáltak. Az 1 krajcárost a helyi nyomtatványok bérmentesítésén kívül kiegészítő értéknek használták.

Az egyes értékek felhasználása nem volt bizonyos küldeményfajtákra korlátozva, ezért mindenféle küldeményen a *legkülönbözőbb kombinációkban* találjuk meg azokat. 4–5 féle bélyeg együttes használata gyakran fordul elő, az ennél változatosabb bérmentesítések azonban már meglehetősen ritkák. A bérmentesítések tarkaságát fokozza, hogy a réznyomatú levélrajzú bélyegeket mindvégig együtt használták a könyvnyomatúakkal, azután is, hogy a fekete számú sorozat teljes lett. A réz- és könyvnyomatú bélyegeknek küldeményeken való együttes előfordulása tehát filatéliai szempontból tulajdonképpen nem számít „vegyes frankatúrának", kivéve ugyanolyan érték esetén, ami természetszerűleg kivételes jelenség, mivel a postahivatalok a fekete számú értékeket csak ugyanolyan érték réznyomatainak elfogyása után igényelték.

Mivel a posta semmiféle különbséget nem tett a vízjel nélküli és vízjeles papíron nyomott bélyegek között, elvben lehetséges, hogy az 1874. évi kiadás bélyegeit fekete számúakkal együtt használták fel bérmentesítésre, bár ilyen vegyes bérmentesítésről nincs tudomásunk. Sokkal valószínűbb viszont ugyanazon érték különböző vízjelű nagy fogazatú példányainak együttes felragasztása, ami az azonos értékekről fentebb mondottaknak megfelelően szintén a

„vegyes frankatúra" egyik becses válfaja. Ilyen értelemben megemlítendők még az értékjegyes borítékokra és levelezőlapokra kiegészítésként ragasztott bélyegek is.

A levélrajzú kiadás színes- és feketeszámú értékeit 1900. szeptember 30-ig lehetett bérmentesítésre felhasználni, ezért a turulos bélyegekkel vegyesen is előfordulnak küldeményeken, amiről a turulos sorozattal kapcsolatban emlékezünk meg bővebben.

Szabálytalan bérmentesítésként ritkán előfordulnak *felezések* és borítékra, levelezőlapra, keresztszalagra stb. *rányomott bélyegek kivágott vagy kifogazott és küldeményre felragasztott példányai.* Ezeknek nagy része filatelista játékból eredhet, de egyes esetekben megtévesztési céllal is készülhettek. A posta elnézésből néha átengedte ezeket.

A kocsiposta és távírda már említett magas viteldíjai révén a viszonylag *magas összegű bérmentesítések* szállítóleveleken, táviratokon, utalványokon nem ritkák.

Ennek megfelelően nagyobb összefüggések, csíkok, tömbök is gyakrabban kerültek küldeményekre. Ezeknek ritkasági fokát ismerteti a „Magyar bélyegkülönlegességek kézikönyve", azzal a megjegyzéssel, hogy ez a terület még meglehetősen feldolgozatlan. Használatlan összefüggések sem ritkák, a későbbi kiadások egyes értékeiből pedig egész ívek is maradtak fenn, melyeknek nagy része azonban — sajnos — kisebb összefüggésekre szétosztva kereskedelmi forgalomba került, holott a klisétömbök elhelyezési változatait csak ilyen egész ívekről lehetne teljesen rekonstruálni.

A *készpénzbérmentesítés* 1888 után a 10 forintnál magasabb bérmentesítésre és a büntetőportó lerovására szorítkozott. Ez utóbbinak összegét számbélyegzővel jelölték a küldeményen.

A feketeszámú bélyegeken előforduló *bélyegzéseket* későbbi kötetben részletesen tárgyaljuk. Ugyanott kerülnek megemlítésre a *színes bélyegzések* is, melyeknek száma és színváltozatossága nem nagy. Piros bélyegzést ebből a korszakból nem ismerünk, néhány tucatra megy a kék bélyegzések száma. Még ritkábbak az ibolya színűek. A viszonylag gyakori piszkosbarna vagy sárgás bélyegzések a fekete bélyegzőfesték színbomlásának a következményei.

Érdekes bélyegzési különlegességek a *szakkezelési* (kocsiposta, levélposta, ajánlott, utalvány, pénzrovatolás, távíró) *bélyegzők* használata a bélyegzőn megadottól különböző fajtájú küldeményeken (pl. távíróbélyegzés csomagszállítólevélen stb.). Ezek az 1888-ban (s részben azelőtt) készült szakkezelési bélyegzőknek a kötelező szakkezelési bélyegzés megszüntetése után rendes hely-, keletbélyegzőként való felhasználásából erednek (ld. I. kötet 101—102—103. ábra, turulos bélyegeken).

A bélyegek *kézi értéktelenítése* átmeneti bélyegzőhiány esetén vagy elmaradt bélyegzés utólagos pótlásaként fordul elő. Az előbbi esetben kézírásos helynév és keltezés szerepel a bélyegen, az utóbbi esetben megelégedtek a bélyeg ceruzával vagy tintával való áthúzásával (602. ábra).

A bélyegeknek cégbélyegzővel vagy átírással való *előértéktelenítése* ez időben már tilos, viszont 1877-ben az előértéktelenítésnek új formája került engedélyezésre:

K.M. 6.040—1877. sz.

Mindazon bélyegek, amelyeket a használat előtt ellátnak a feladó, vagy a cég tulajdonosa által kis lyukakból alkotott betűkkel, vagy beszúrt jelekkel, elfogadhatók bérmentesítésre, de természetesen megállapítható legyen, hogy a bélyegek nem voltak korábban felhasználva.

(Posta és Távírdai Rendeletek Tára 1887.8.sz.) Budapest, 1877. március 24.

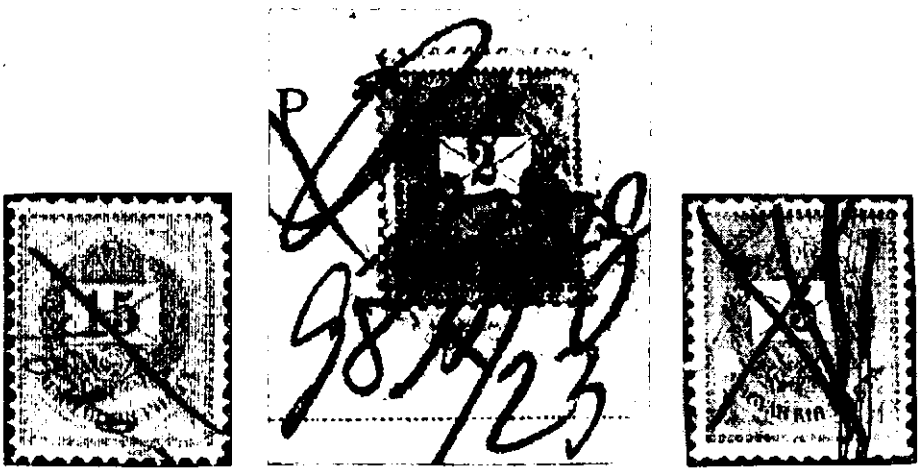

602. ábra. Kézi értéktelenítések

A nagyobb bankok, ipari és kereskedelmi vállalatok ettől kezdve a cég nevének kezdőbetűiből álló perforációval látták el a küldeményeikre ragasztott bélyegeket. Az ilyen perforációk korai példái ritkák, mert a filatelisták a perforált bélyegeket, mint értékteleneket, többnyire megsemmisítették.

NÉHÁNY MEGOLDATLAN KÉRDÉS

A részletes tárgyalásnál már rámutattunk számos megoldatlan kérdésre, amelyek tisztázása a jövő filatelistáira vár. Ezeket itt a következő pontokba foglaljuk össze:

1. A 25-ös matricák előállítási és felhasználási időpontjának pontos meghatározása és rendszerezése.
2. Az I. és II. típus dúcváltozatainak leírása és rendszerbe foglalása.
3. Az öt 25-ös ívnegyed teljes leírása és az elektrotyp nyomólemezek összeállítási folyamatának részletes rekonstruálása.
4. A papírminőség változásának időrendi meghatározása.
5. A fogazási rendellenességek további kutatása.
6. A vízjelállások teljes katalogizálása a típusok és a fogazás szerint.

Az időpontok meghatározásában nagy segítséget jelent a bélyegzés.

IX. Fejezet

HÍRLAPILLETÉK BÉLYEGEK

Az 1867-es kiegyezés folyományaként Magyarország, amelynek postaterülete akkor Horvát-Szlavóniát és a Katonai Határőrvidéket még nem foglalta magába, illetékügyileg külön területet képezett a monarchián belül – saját illetékjoggal. A birodalom két felében az illetékszabályzat lényegének vonatkozásában egyelőre nem változtattak és a közös anyagi jog maradt fent a két fél között. Változatlanok maradtak az okmány- és illetékbélyegek csoportjai, valamint az újságok, a hirdetmények, a naptárak, tovább a játékkártyák szignettái.

Az 1867. március 8-i illetékügyi megállapodás szerint a birodalom mindkét pénzügyi területe egymástól teljesen független, de egymást – a váltóbélyegzéstől eltekintve – belföldként kezelik. Megegyeztek továbbá, hogy mindkét pénzügyi terület részére külön bélyegrajzot készítenek és azokat csak a kibocsátásra illetékes főhatóság alá tartozó illetékterületen használják. Amíg a magyar pénzügyigazgatás saját bélyegrajzai alapján készítendő pénzügyi bélyegek gyártása Magyarországon el nem kezdődik, addig Ausztria vállalja a magyar pénzügyigazgatás értékcikkekkel való ellátását és ezért a bécsi államnyomdának csak az előállítási költségeket kell megtéríteni.

Az illetékönállóság életbe léptetésére Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben 1867. március 14-ben, a Horvát-Szlavón Királyságban pedig 1867. december 1-ben állapodtak meg.

Az első okmány- és illetékbélyegek kibocsátásának története

Az 1867-es kiegyezés kapcsán kötött illetékügyi megállapodás alapján Magyarország jogot nyert saját pénzügyi bélyegek[172] kibocsátására. Az újonnan életre hívott magyar pénzügyigazgatás ezeket a bélyegeket hazai nyomdával nem tudta előállíttatni, mert ilyen célra alkalmas nyomda akkor még nem működött Magyarországon. Ezért, az 1867. szeptember 7-i elhatározás alapján a bécsi államnyomdához fordult, ahol a bélyegek előállítását vállalták is. Az osztrák pénzügyi bélyegekhez hasonlóan általános használatú okmánybélyegek, hirdetménybélyegek, naptárbélyegek és hírlapilleték bélyegek készítésében állapodtak meg.

A bélyegek elkészítését – a sürgősségre való tekintettel – még az év

172 Pénzügyi bélyegek = okmány- és illetékbélyegek.

végére kérte a magyar pénzügyigazgatás, mivel azoknak a terv szerint 1868. január 1-én forgalomba kellett volna kerülniük. A nyomda azonban a kívánt időpontot nem vállalta és közös megegyezéssel 1868. július 1-ben állapodtak meg, mint a bélyegek elkészültének végső határidejében.

Az 1868-as, első kibocsátású hírlapilleték bélyegek között két csoportot különíthetünk el, úgymint a magyarországi és a határőrvidéki használatra szánt bélyegek csoportját.

A MAGYARORSZÁGI HASZNÁLATRA SZÁNT HÍRLAPILLETÉK BÉLYEGEK

AZ 1868-AS HÍRLAPILLETÉK BÉLYEGKIADÁS

A bélyegkép tervezete és tervezője

Kezdetben a pénzügyi bélyegeknél is arról volt szó, mint a postabélyegeknél, hogy Ausztria és Magyarország bélyegei — így tehát a hírlapilleték bélyegek is — azonos rajzzal készülnek. Az államnyomda illetékesei azonban felhívták a pénzügyi szervek figyelmét, hogy ezt az okmány- és illetékbélyegek esetében nem lehet megoldani a forint pénznem eltérő rövidítései miatt.[173] Ezért úgy döntöttek, hogy külön rajzzal és értékjelzéssel ellátott pénzügyi bélyegeket állítanak elő mind Magyarország, mind Ausztria számára.

A magyarországi használatra szánt pénzügyi bélyegek részére a bécsi államnyomda egy magyar származású művésze[174] készített 33 rajzot, amelyeknek azonban csak egy része került kidolgozott állapotban bemutatásra.[175] Tíz képet a tervező művész szürke és fehér olajfestékkel készített el és értékjelzéssel is ellátott. Tíz tervezet kidolgozott tollrajz volt, míg tizenhárom nagyon változatos kidolgozású ceruzarajz. A hírlapilleték bélyegek tervezete az utóbbi csoportba tartozott. Itt kíván megjegyzést, hogy a hírlapilleték bélyegek mindkét tervezett rajzát először a hirdetménybélyegek részére szánták.

A magyar okmány- és illetékbélyegek négy nagyságcsoportba tartoztak, amelynek negyedik tagját egyedül a hírlapilleték bélyegek alkották. Ezek nagysága és alakja az osztrák hírlapilleték bélyegekével volt azonos, ami a pénz- és illetékügyi megegyezésben lefektetett „egységek elvek és egységes eljárás" szellemének teljesen megfelelt.

173 Magyarországon a forint rövidítése: „ft.", Ausztriában: „fl." volt.
Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a kiegyezés előtt a forint rövidítése Horvátországban: „fr."; a Vajdaságban: „fr.", de glagotikus írással; míg Erdélyben: „fl.", de újcirill betűkkel történt.

174 E. MUELLER szerint: „A tulajdonképpeni Magyarország 1868-as hírlapilleték bélyegeinek tervezőjéül és valószínűleg a határőrvidékiéül is BAYER J.-t mondják."
A MICHEL Katalógus szintén BAYER J.-ben jelöli meg a magyar hírlapilleték-bélyegek tervezőjét.
Az okmány- és illetékbélyegek nagy kutatója, dr. Stephan KOCZYŃSKI viszont ezt írja: „Egy, az iratokban meg nem nevezett magyar művész..."

175 Dr. Günther Ritter BECK von Mannagetta und Lerchenau botanikus professzor alkotta meg a pénzügyi bélyegek alapnyomatát — egy levél erezete alapján. Az osztrák és a magyar kibocsátású pénzügyi bélyegek alapnyomata eltérő volt. Kivételt képeztek a hírlapilleték-bélyegek, amelyek alapnyomat nélkül készültek.

A bélyegkép és eredeti metszete

A 33 darabból álló pénzügyi bélyegből kettő a hírlapilleték bélyeg volt. Mindkét címlet rajzának központi témája az értékjelzést feltüntető számrajz és a magyar kiscímer a koronával.

A kb. 4,5—4,6 mm magas értékjelző számok egy kb. 10,5 mm átmérőjű, kör alakú fehér mezőben helyezkednek el — a pénznemet jelző „kr." rövidítéssel együtt. A „k" betű magassága kb. 4,1 mm és az „r" kb. 2,6 mm. Az „l" és a „k" szárai között 1,8 mm távolság mérhető. A „k" betű karja az „r" betű magasságáig húzódik.

Megjegyzést kíván azonban, hogy az utolsó mérési adat, valamint a „k" betűnek az „r" betű magasságában végződő karja, csak a bécsi államnyomdában készült 1868-as első kibocsátás példányaira jellemző.

Az értékjelzést magában foglaló kör alakú fehér mezőt az 1 krajcáros értéknél kb. 2,1 mm széles, kettősvonalú körgyűrű fogja körül, amelyet a sarkok felé tartó négy szalagrajzolat négy ívdarabra oszt. A felső ívdarabot a közepén elhelyeződő koronás kiscímer ismét két részre osztja. A körgyűrűben balról: „MAGY.KIR"; fent, a címertől megosztva: „HIR LAP"; jobbról: „BÉLYEG" szöveg olvasható. A címeren ülő korona keresztje helytelenül jobbra dől. Az alsó ívdarabban hatágú csillag helyezkedik el; közepében kis kör alakú, két oldalán pedig egy-egy fekvő „S" betűhöz hasonló díszítménynyel. A négy szalagrajzolat „EGY KRÁJCZAR" szöveget tüntet fel; a jobb oldali alsón tévesen „EGY KRÁICZAR". A bélyegkép kerek rajzolatát, egy, a mindnégy sarkán levágott, vízszintes és függőleges vonalkázást feltüntető színes négyzetben helyezte el a tervező és az egészet fehér keretvonal választja el a mintegy 19,5 mm oldalhosszúságú — csak függőleges vonalkázással ellátott — színes alaptól. A belső, csonkított sarkú négyzet mindegyik oldalán fehér, csúcsos díszítmény; amelyhez jobbra és balra egy-egy stilizált akantuszlevélszerű, térkitöltő — fehéren hagyott — díszítőelem csatlakozik (603. ábra).

603. ábra

604. ábra

A 2 krajcáros címletnél az értékjelzést kb. 1,3 mm széles és csak a külső oldalán kettősvonalú körgyűrű fogja körül, benne balról jobbra haladva „MAGY.KIR. HIRLAP BÉLYEG." olvasható. Alul középen a koronás magyar kiscímer; a koronán a kereszt helytelenül jobbra dől. A címer két oldalán ágszerű díszítmény, amely a felirat kezdő, illetve végbetűjéig (pontjáig) terjed. A körgyűrű belső oldalán tömör színezésű fűrészfogszerűen kiképzett díszítmény, amelyet a címerpajzs megszakít. Ezen belül két vonal alkotta,

gótikus ívelést utánzó zsinórdíszítmény, amely a címerpajzs felső bal sarkából kiindulva körbefut és a címerpajzs felső jobb sarkát érintve ér véget. A bélyegkép kör alakú rajzolatát függőleges alapvonalkázással ellátott kettős keretvonalú négyzet foglalja magába. Az ezáltal létrejött négy sarokteret egy-egy négyszirmú virág stilizált rajzolata kettős vonalkeretben és hozzá kétoldalt támaszkodó, ugyancsak kettős vonalú, egyenlőtlen oldalú háromszög díszítmény tölti ki. A bal felső háromszög kettős keretvonala fent balra nem zárt — megosztott. A bélyegkép függőleges vonalkázással ellátott alapja kb. 19,5 mm oldalhosszúságú négyzetet alkot és ebben található a bélyegkép mindnégy oldalának közepén egy-egy kettősvonalú díszítmény. (604. ábra)

605. ábra. Változó bélyegközök

A két bélyegkép eredeti metszetét SCHMIDT készítette a nyomda feljegyzései szerint.[170] WALDHEIM és HAHN neve is szerepel a magyar hírlapilleték bélyegekkel kapcsolatban a bécsi államnyomda feljegyzéseiben 3—3 darab fametszetért kapott 15, illetve 30 forinttal; ezekre azonban a Katonai Határőrvidék hírlapilleték bélyegeinek tárgyalásánál fogunk kitérni.

Próbanyomatok

Az 1868-as típusú rajzzal a hírlapilleték bélyeg következő próbanyomatait ismerjük:

1 kr kék, sárgás papiroson;
1 kr zöld, sárgás papiroson;
1 kr kék, fehér kartonpapíron;
2 kr vörösbarna, sárgás papiroson és
2 kr vörösbarna, sárgászöld papiroson.[177]

A bécsi államnyomda által Magyarország részére gyártott pénzügyi bélyegek próbanyomatai KOCZYŃSKI adatai szerint kétféle papiroson ismertek.

Az egyikféle próbanyomat papirosa *durva* minőségű és kénsárga színű; a másik *finomabb* és azt a hírlapilleték bélyegek kivételével alapnyomattal is ellátták. Azt, hogy az első fajta papiroson készült-e hírlapilleték bélyeg — nem tudjuk.

Nyomóeszközök és a nyomás

Magyarország valamennyi hírlapilleték bélyege könyvnyomatos — tipográfiai úton készült[178] és a Bécsben gyártottak sokkal finomabb kivitelűek voltak, mint maguké az osztrákoké. Az 1868-as első kibocsátást ti. a magyar királyi pénzügyminisztérium a bécsi államnyomdában bérmunkaként állíttatta elő,

176 SCHMIDT a két fametszetért 12 forintot kapott.
177 BIRÓ Marcell közleménye (Donau-Post, 14. évfolyam, 2. szám).
178 Téves felismerésen alapszik a régebbi szakirodalom azon megállapítása, hogy a magyar hírlapilleték bélyegek réznyomatos úton készültek, illetve hogy mélynyomásos eljárással állították elő azokat.

mert abban az időben Magyarország nem rendelkezett még bélyeggyártásra berendezett nyomdával.

Az 1868-as kibocsátású magyar hírlapilleték bélyegek ősdúcát – mint már fentebb említettük – Schmidt készítette el.

A nyomóeszközök előállításával kapcsolatban keletkezett nyomdai elszámolások egy része fennmaradt és ezekből tudjuk Koczyński leírása alapján a következőket:

„...mivel a hírlapilleték bélyegeket könyvnyomás útján kellett előállítani...", – ezek részére új véseteket is kellett készíteni és – „... az ezek részére szolgáló két új véset 50 forintba került."

Ezen vésetekről papírpépbe való sajtolással anyamintákat hoztak létre és ezek segítségével állították elő elektrotyp úton a nyomódúcokat, amelyek 4×100-as tömbökbe (à 10×10) összeállítva alkották a nyomólemezt.

A 4×100-as tömböt alkotó nyomódúcok elhelyezése, egymástól való vízszintes és függőleges távolsága nem volt pontos, mint az a 605. ábrán is jól látható, ahol a függőleges négyes csíkot alkotó bélyegek között a bélyegközök mérete 2,0–2,5–3,0 mm.

606. ábra. 1868. Hármas csík 1 krajcáros — az első bélyegkép nem fekszik egyvonalban a másodikkal és a harmadikkal

607. ábra.
Széledarab

Gyakran a nyomódúcok egymáshoz képest voltak eltolt helyzetben – amiből következik, hogy azonos oldalaik nem köthetők össze egy eszmei egyenessel. Az eltolódás mérete meghaladhatja a 0,5 és elérheti az 1,0 mm-t is (606. ábra).

A budapesti Bélyegmúzeum tulajdonában van egy darab – majdnem teljes, 198 darabos – 1 krajcáros címletű kezelési ív, amely két összefüggő százas bélyegívből állt. *Az ívközép vízszintesen mért távolsága* – a bal oldali

100-as és a jobboldali 98-as bélyegívek között – *7,2 mm.* ZEITUNGS-MARKEN. vízjelének betűi zárt, osztott típusúak; a vízjel teljes hossza 413 mm. Az eredetileg 2×100-as tömböt tartalmazó kezelési ív nagysága 483×243 mm és ívosztóvonal is látható benne.

Két bélyegkép között mért bélyegköz mérete mind függőleges, mind vízszintes irányban kb. 2,8 mm (608. és 609. ábra).

Az 1868-as kibocsátású magyar hírlapilleték bélyegek nyomólemezei – a bécsi államnyomdánál 1860 óta szokásos módon – alul és felül, még szegélyvonalak nyomását célzó léceket is foglaltak magukban; amelyeknek végeredményben a lemezdeformálódást kellett megakadályozniuk. A szegélyvonalak általában öt vonalból állottak, melyek közül a legkülső kb. 1,3 mm, az utána következő kb. 0,4 mm és a három belső kb. 0,15 mm vastag volt és az öt vonal a közökkel együtt kb. 4,4–4,5 mm széles nyomófelületet alkotott. Ismerünk azonban a 2 krajcáros értéken más megjelenési formájú szegélyvonalakat is (610—612 ábrák).

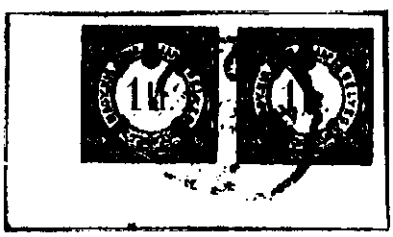

608. ábra
Sarok darab (pár) 1 krajcáros

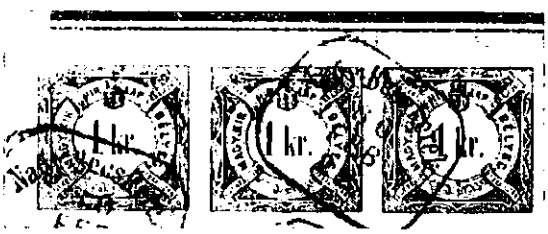

609. ábra. 1868. Széledarab 1 krajcáros

Az általunk ismert[179] teljes 100-as ív rézvörös 2 krajcáros szegélynyomata mind lent, mind fent egy széles és egy vékony vonalból áll (613. ábra).

A bélyegek nyomása, mint már említettük is, általában jó volt. Ismétlődő lemezhibát nem ismerünk, de szép üresnyomást lehet a 2 krajcárosnál találni, amely főként az értékjelzésen tűnik jól elő (614. ábra).

Az 1868-as magyar kibocsátású, általános használatú hírlapilleték bélyegnél egy lemeztévnyomat fordul elő; E. Mueller szerint valószínűleg az

179 A budapesti Bélyegmúzeum tulajdonában. (Ívnagysága: 233×242 mm.)

1868-as évben készítettek között. Az 1 krajcáros címlet egyik szedésébe 90°-kal jobbra elfordítva helyeztek be egy nyomódúcot.[180] Mivel az 1 krajcáros címletet általában egyesével használták, így kevés pár és még kevesebb csík maradt fent ezekből. Ez is a magyarázata, hogy csak két olyan páros darab ismert, amelyek közül az egyik — mindkét esetben a jobb oldali — fekvő helyzetű. Az egyik pár használatlan, a másik használt[181] (615. ábra).

610. ábra

611. ábra

612. ábra

„Mindkét pár fekvő bélyegén tintakeresztet találunk, amely arra enged következtetni, hogy a tévnyomatot felfedezték és az azokat tartalmazó íveket visszavonták. A használt példányon BUDAPEST FŐPOSTA hírlaposztályának rosszul olvasható bélyegzése látható. Valószínűtlennek tűnik, hogy azt ténylegesen használták és lehetséges, hogy ez a lebélyegzett példány irattárból származik, ahol a további felhasználás meggátlására lebélyegezték."[182]

Papiros és vízjel

Az első magyar hírlapilleték bélyegek papirosát az osztrák schlöglmühli papírgyár állította elő. Géppel gyártott papiros volt, ugyanazzal a vízjellel, mint az 1864-es kiadás újságbélyege.

1867. december 9-én még arról tárgyalt a nyomda és a papírgyár, hogy a magyar pénzügyi értékcikkek gyártásához használni kívánt papirosfajtákat *magyar szövegű* vízjellel kell elkészíteni.

1868. január 12-én értesítette a nyomda az államkincstári igazgatóságot, hogy a magyar okmány- és illetékbélyegek gyártására a papírgyár már kapott megrendelést, amelynek mennyisége 80 rizsmát tett ki.[183] (50 rizsma 12×14 és 30 rizsma 9,5×14 hüvelyk nagyságú ívre.) A hírlapilleték bélyegek, valamint egyéb magyar értékcikk részére pedig elegendő mennyiségű előírt[184] vízjelű

180 Ez a bélyegkép négyzetes alakja miatt — némi figyelmetlenség mellett — könnyen előfordulhatott.

181 A használt pár — a FERRARI-gyűjteménynek egykori dísze — ma azamerikai LEFTON-gyűjteményben található.

182 E. MUELLER közleménye.

183 1864 első felében áttértek a „Neuries", újrizsmában való számolásra. Egy újrizsma 500 nyomóívvel egyenlő. A nyomóíveket három újrizsmánként színes papirosba csomagolva szállították a nyomdának.

184 Német szövegű.

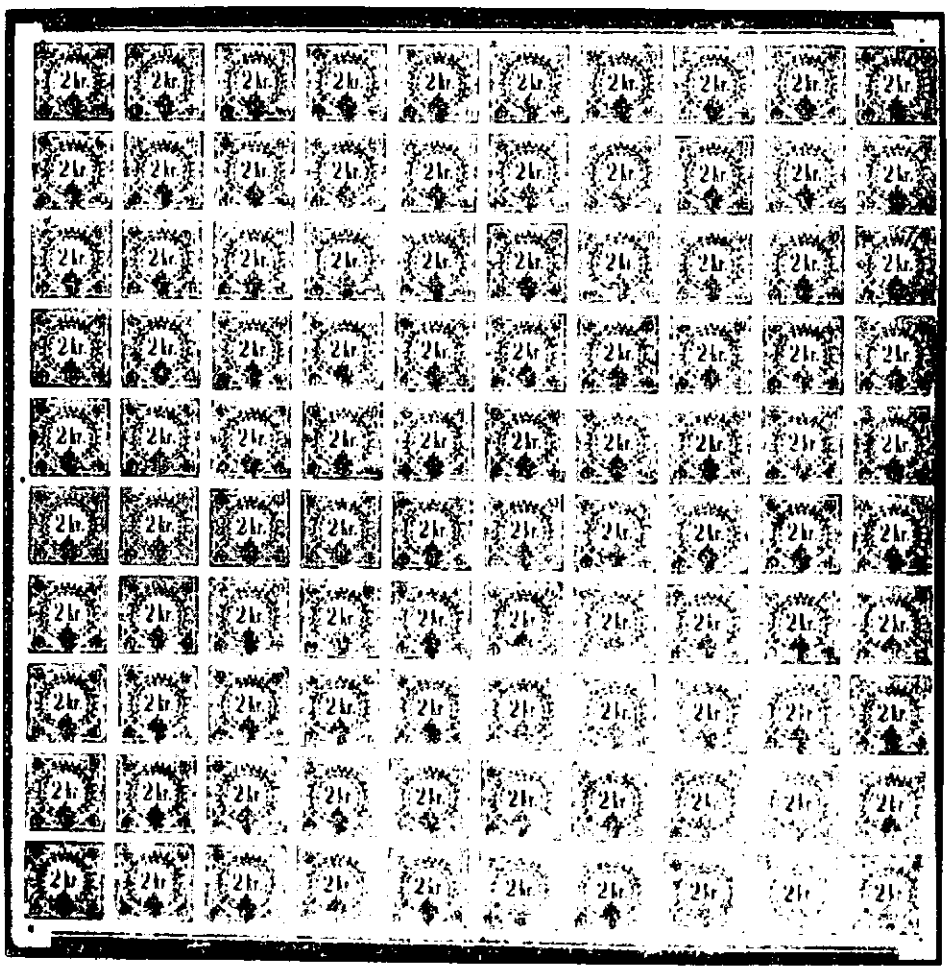

613. ábra. 1868. Teljes ív rézvörös 2 krajcáros — „C" típusú alsó és felső szegélylécnyomattal

614. ábra.
Üres nyomás

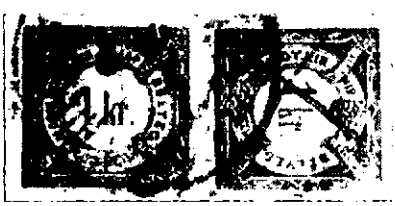

615. ábra. 1868. Lemeztévnyomat 90°-kal jobbra elfordult bélyegkép

616. ábra.
Osztott, zárt vízjeltípus

papiros áll raktáron rendelkezésre; így a Magyarország részére készülő pénzügyi bélyegeket is a már erre a célra megrendelt, illetve raktáron levő és az osztrák bélyegekével azonos papirosfajtákon kényszerül elkészíteni.[185] Ezért készültek a magyar okmány- és illetékbélyegek német szövegű vízjellel, és ezért vetették el a gondolatát a magyar vízjelű nyomóívek gyártásának.

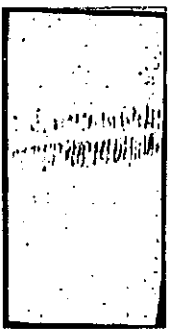

617. ábra. Varratvízjel

Tekintettel arra, hogy alakilag az 1868-as kibocsátású magyar pénzügyi bélyegek nem voltak azonos nagyságúak, a részükre gyártott papiros mérete is különböző volt.[186]

Mielőtt azonban rátérnénk a kizárólagosan hírlapilleték, mégpedig az 1868-as kibocsátású magyar hírlapilleték bélyegek papirosának és vízjelének tárgyalására, röviden érintenünk kell az abban az időben a posta és pénzügyi értékcikkek gyártásához Ausztriában használt papirosfajtákat, valamint azok vízjeleit.

Az 1864. február 18-án kelt 57187 ex 1863 és az 1864. április 29-én kelt 13254—566. számú két rendelet és az ezeket követő két végrehajtási utasítás intézkedett a postai és a pénzügyi értékcikkek gyártásához használt papirosfajták vízjellel való ellátásáról. Ezek a vízjelek a következők:

STEMPEL – MARKEN.
ZEITUNGS – MARKEN.
BRIEF – MARKEN.
WECHSEL.
PROMESSE.
BRIEF – COUVERTS.

A pénzügyi értékcikkekhez szükséges papirost folyamatosan, de esetenkénti megrendelések alapján gyártották; különlegesen szigorú óvórendszabályok alkalmazásával, a pénzügyminisztérium kiküldöttjének állandó ellenőrzése mellett.

A különböző időpontban gyártott papiros megkülönböztethető egymástól az esetenként alkalmazott vízjel, az impregnálási módszer, valamint fizikai jellemzőik (szín, vastagság, áttetszőség stb.) segítségével.

Egy 1867-ből fennmaradt iratból, amely Magyarország külön pénzügyi bélyegeinek bevezetésével kapcsolatban tartalmaz adatokat, közelebbről megismerhetjük az első kibocsátású, 1868-as okmány- és illetékbélyegek vízjelének előállításához használt vízjelnyomóhengert (eguttőr) is.

185 A hivatkozott 80 rizsmás rendelés az ún. X. legyártás volt, melynek elrendelése 1867. december 6-án történt.

186 Az 1. és 2. nagyságcsoport: általános használatú okmánybélyegek; a 3. nagyságcsoport: a naptár- és a két hirdetménybélyeg; a 4. nagyságcsoport: a kétféle hírlapilleték-bélyeg 2—2 címlete.

Az eguttőr fémtengelyből, több hordozó- és végkorongból, hengerköpenyből (hengerpalást), valamint a vízjelet alkotó fémbetűkből állt.

A fémtengelyen helyezték el egymástól egyenlő távolságra a centrális lyukasztású tartókorongokat és a hengerköpeny két végét lezáró végkorongokat. Ezekre a korongokra feszítették ki a rézbevonatú, hengerformára hajlított és egy durvább alátét fémszitából, valamint egy finomabb külső fémszitából álló hengerköpenyt, amelyen a vízjel szövegét alkotó betűk helyezkedtek el. Egy-egy vízjelnyomóhenger kb. három hónap alatt készült el és mintegy 80–100 forintba került.

A pénzügyi bélyegek STEMPEL – MARKEN. vízjelét eredményező eguttőr műszaki adatait Koczyński leírásából ismerjük. Szerinte a vízjelbetűk nagysága 12 bécsi vonal, azaz 7 ciceró (26,34 mm) volt.[187] A vízjelszöveg antikva típusú nyílt (nem osztott) betűkből állt. A vízjelszöveg után négyzet alakú üres pont, a kéttagú vízjeleknél a két szó között ugyancsak üres kötőjel foglal helyet. Dr. KRUEG megállapítása szerint a pénzügyi bélyegek első vízjelének teljes hossza kb. 13,75 bécsi hüvelyket ért el. Ennél az eguttőrnél a hengerpalást kerülete kb. 16 hüvelyket tett ki. Ezt az eguttőrt (és feltehetőleg a későbbieket is) Schlöglmühlben készítették, míg a pontosan kidolgozott, lapos, sárgarézből készült betűket Bécsben állították elő.[188]

A tárgyalt vízjelnyomóhenger elkészültével a régi, váltóűrlapok stb. gyártásához használt: K.K.AERARIAL-PAPIER-FABRIK. vízjelszövegű eguttőrt használaton kívül helyezték és betűanyagát később újból felhasználták az újabb vízjelnyomóhenger(ek) javításához.

A vízjelet alkotó betűket a hengerpalástón úgy helyezték el, hogy a vízjel felirata nem a tengely hosszába esett, hanem a köpenyen gyűrűszerűen körbefutott. Ez az elrendeződés a hírlapilleték bélyegek papirosához használt eguttőr palástján, a ZEITUNGS – MARKEN. szöveg formájában, ötször ismétlődött meg.

Az 1. vízjellel a pénzügyi értékcikkek papirosának csak egy, az I. legyártása készült. Ennek mennyisége pontosan ismert és ez az osztrák hírlapilleték bélyegek papirosának vonatkozásában 237 rizsmát tesz ki.

1864. augusztus 17-ről fennmaradt egy irat, amely a 2. vízjelet eredményező eguttőr létrejöttéről, illetve az első „... kisebb formára való átalakításáról..." tudósít. A 2. vízjelnél a betűk alacsonyabbak[189] és valamelyest szélesebbek. A betűk egymástól való távolsága változatlan maradt és így a vízjelfelirat teljes hossza kb. 14,5 hüvelykre változott. Jellemzőek a továbbra is antikva típusú betűk, amelyek ennél a vízjelnél zártak (osztottak). Itt jelenik meg először a Heinrich CZERMAK ajánlotta ún. *ívosztóvonal*, amelynek rendeltetése az volt, hogy a papírtekercs kézi darabolását elősegítse. Ez a bélyegek papirosában kb. 2,5 mm széles vízjelvonal formájában tűnik elő. A 2. vízjellel készült még a pénzügyi értékcikkek papirosának II., III., IV., V. és VI. legyártása.

187 Egy bécsi láb (316,08 mm) 12 bécsi hüvelykre, egy bécsi hüvelyk (26,34 mm) pedig bécsi vonalra oszlott. Egy bécsi vonal hossza: 2,195 mm.

188 Egy meglevő nyomdai feljegyzés szerint 337 darab betűért 87,62 forintot fizettek ki.

189 bécsi vonal = 6 ciceró.

Újból változott a helyzet a bélyegpapiros VII. legyártása alkalmával, amely 1866. február—március hónapjaiban volt; ugyanis a vízjelnyomóhengert a VI. és a VII. legyártás közötti időszakban átalakították.[190] Ennél a 3. vízjelet eredményező eguttőrnél a hengerköpeny kerülete kb. 20,5 és a vízjelszöveg hossza pedig kb. 18,25 hüvelykre változott, ami azonban a többször ismétlődő vízjelszövegnél nem volt egy állandó érték, hanem csak annak legkisebb méretét jelöli. Az egyes betűk szélessége az előző eguttőrnél használtakkal volt azonos, azonban a betűk közötti távolság megnagyobbodott. Ezzel a vízjelnyomóhengerrel készített papírféleségeken előállított pénzügyi értékcikkek között gyakran találhatók olyan darabok, amelyeken a vízjelbetű nyílt — nem osztott. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a többször ismétlődő vízjelszöveg egy részét a javítások alkalmával olyan készletben levő betűanyaggal pótolták, amelyek nyílt — nem osztott típusúak voltak.[191]

1867. január 15-én rendelték el a papírszükséglet VIII. legyártását és ennek felhasználása után azonnal hozzákezdtek a IX. legyártás elkészítéséhez, amelyet a papírgyár az előírt mennyiségben december 4-ig le is szállított. Ennek a papírféleségnek jellemzője fehér, esetenként kékesen felhőzött színe és a rendkívüli vékonysága.

1867. december 6-án újabb rendelést kapott a papírgyár 50 rizsma 12×14 és 30 rizsma 9,5×14 hüvelykes nyomóívre, azzal a megjegyzéssel, hogy az a Magyarország részére készülő pénzügyi értékcikkekhez szükséges. Így jött létre a bélyegpapír X. legyártása 1868. január 21-e és február 6-a között.

1868. április 30-án a gyorsan fogyó bélyegpapiros XI. legyártását rendelték el; ennek a tételnek leszállítását a gyár szeptember 4-én fejezte be. Ugyanebben az időszakban szállított a gyár, a csak magyarországi értékcikkek részére 250 rizsma 12×14 és 150 rizsma 9,5×14 hüvelyk méretű nyomóívet. További, csak Magyarország pénzügyi bélyegei részére történő rendelés: szeptemberben 118 652, októberben 103 684 és 1868. novembertől 1870. augusztusig 99 159 ív.

1868. július 17-én rendelték el a XII. legyártás elkészítését és ez mintegy 650 (?) rizsmát tett ki. Ebből feltehetőleg 50 rizsma 9,5×14 és 300 (?) rizsma 12×14 hüvelyk méretű nyomóív Magyarország számára készült.[192]

A pénzügyi értékcikkek készítéséhez szükséges nyomóívek további gyártását már nem kísérjük figyelemmel, mert a későbbieken bennünket érdeklő, Magyarország részére készült okmány- és illetékbélyegeket nem állítottak elő.

Mindezek előrebocsátása után most már rátérhetünk, hogy melyik legyártásból származó papirost használták fel a Magyarország részére készült pénzügyi értékcikkek nyomásához és azokkal milyen vízjel jár együtt.

A magyar okmány- és illetékbélyegek nyomásához legelőször a VI. legyártás papirosát használták. Ezen papiroson állították elő az általános használatú okmánybélyegek több címletének legelső nyomatait, amelyek így a 2. vízjelet tüntetik fel.

190 A schlöglmühli papírgyár jelentése szól arról — 1866. február 3-i kelettel—, hogy a vízjelnyomóhenger Bécsből visszaérkezett.

191 Lásd a K. K. AERARIAL-PAPIER-FABRIK szövegű eguttőrnél írottakat.

192 Feltehető, hogy a 300 rizsma elírás 30 rizsma helyett.

1870. augusztus közepéig, amikor a pénzügyi bélyegek gyártását a magyar államnyomda átvette, még a IX., X., XI. és XII. legyártású bélyegpapír is felhasználásra került, ezeknek már 3. vízjele volt.

A magyarországi okmány- és illetékbélyegek készítéséhez használt nyomóívek nagysága a következő:

az általános használatú okmány-, úgyszintén a naptár- és hirdetménybélyegekhez 9,5×14 és 12×14 hüvelyk, míg a hírlapilleték bélyegekhez 18,5×24 hüvelyk.[193]

A pénzügyi bélyegek krajcáros értékeit 100-as, a forintosokat pedig 50-es tömbökben állították elő. Kivételt képeznek a hírlapilleték bélyegek, amelyek 4×100-as tömbökben készültek.

Az 1868-as, első kibocsátású magyar hírlapilleték bélyegek papirosa középvastag (0,08 mm) géppapír és ZEITUNGS – MARKEN. vízjelet tüntet fel a nyomóíven négyszer; előírás szerint úgy, hogy az a négy darab 100-as tömb ötödik és hatodik sorára essen. Tekintettel azonban arra, hogy a felső két tömb az alsó két tömbhöz viszonyítva 180°-kal elfordulva került nyomásra, a két felső 100-as tömbben a vízjel álló, míg az ezek alatt helyet foglaló két alsó 100-as bélyegtömbben – az elfordulásnak megfelelően – fordított (fejtetőn álló) helyzetben található. Az előírásos bélyegvízjelen kívül ismert még e papirosban az ugyancsak vízjel képében jelentkező *ívosztóval*, a *varrat-* és a *vadvarratvízjel (ladurner)* is (616. és 617. ábrák).

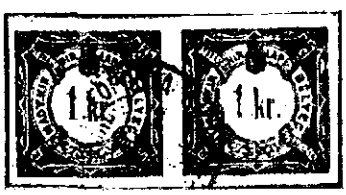

618. ábra
1868. Szaftos nyomás

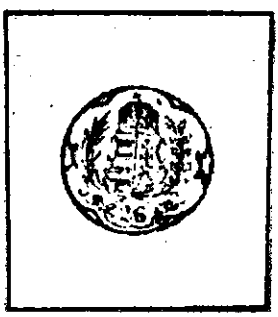

619. ábra
Magyar címeres szignetta

Színek, fogazat és ragasztóanyag

A magyar hírlapilleték bélyegek színe megegyezett az azonos értékű osztrákokéval; az 1 krajcáros itt is kék, a 2 krajcáros pedig barna.

Tekintettel a Bécsben gyártott mennyiség nagyságára, 1868-tól 1889-ig nem kellett új kiadást készíteni, de a több hónapig tartott első gyártási időből, az egyes címletek színében jelentős változatokat találunk (618. ábra).

193 Ez utóbbinak ára rizsmánként 38,03 forint volt, mint az egy 1867-ből fennmaradt iratból kitűnik.

1 krajcáros:	*2 krajcáros:*
szürkéskék	kávébarna
világoskék	vörösbarna
búzavirágkék	rézvörös
peroszkék	csokoládébarna

A magyar hírlapilleték bélyegek első kibocsátása, de az összes többi kiadása is fogazatlan ívekben került forgalomba. A fogazással előforduló példányok minden bizonnyal hamisítványok.

A magyar hírlapilleték bélyegeken alkalmazott ragasztó azonos az egyidejű osztrák posta-, illetve hírlapilleték bélyegekével.

Értékek és díjtételek

A magyar hírlapilleték bélyeg első, 1868-as kibocsátása — hasonlóan az osztrákokéhoz — ugyancsak két címletből: az 1 és a 2 krajcáros értékből állott.

Mivel a pénzügyi megegyezés keretein belül a hírlapilleték díjtételeiben nem egyeztek meg, ezt Magyarország a maga posta- és illetékterületén Ausztriától függetlenül rendezte.

Az első időszak 1869. december 31-ig tartott. Ebben az időszakban Magyarország fenntartotta az 1857. október 23-án kibocsátott császári pátens előírásait a hírlapilleték illetőleg és a belföldi lapok után 1 krajcárban, a külföldiek után pedig 2 krajcárban állapította meg azt.

Ebben az időben azonban az illeték lerovásának módja nem volt egységes. E. Mueller szerint az 1858-as kiadású osztrák hírlapilleték bélyegek 1868. augusztus 1-ig voltak forgalomban és szeptember 31-én szüntették meg érvényességüket. Tehát a kiegyezést követő több mint egy esztendeig még az osztrák hírlapilleték bélyegek voltak *érvényben* és csak az 1868. június 20-tól kezdődő időben tértek át a bécsi készítésű, de magyar megbízásból gyártott hírlapilleték bélyegeink használatára.

Nem egységes azonban az illeték lerovásának mikéntje az 1868. június 20-ig tartó időszakban sem, mert a magyar pénzügyigazgatás magyar címerrel ékesített szignettákat rendszeresített, hogy az osztrák hírlapilleték bélyegeket ne kelljen használnia[194] (619. ábra).

A második időszak 1870. január 1-vel kezdődött, amikor hatályba lépett az 1869. évi XXIII.tc. azon rendelkezése, amely a belföldi lapok illetékét megszüntette és 1 krajcárt rótt ki a németországi, valamint 2 krajcárt a más országból érkező többi külföldi lapra. (620. és 621. ábrák).

194 A szignetta számlálószerkezettel ellátott bélyegzőgép fémbélyegzőjének lenyomata, amely 1 krajcár értéket képviselt. A magyar hírlapilleték-szignetta rajzát a magyar kiscímer alkotta; balról babér-, jobbról tölgyfaággal övezve. A címer fölött helyeződő korona keresztje helyesen balra dőlt. A címer alatt foglalt helyet szív alakú keretben a szignetta száma; míg a keret két oldalához díszítőelemek csatlakoznak. A szignetta rajzolatát 19,5 mm átmérőjű keret foglalta magában, amelynek belső oldalaiból kiindulva, bal és jobb oldalon egy-egy nagyobb, fent és lent pedig két-két kisebb térkitöltő díszítőelem található. A magyar címeres hírlapilleték-szignetták használatának pontos időhatárait nem ismerjük. Az általunk tudott legkorábbi időpont 1867. május 28. és a legkésőbbi 1869. április 11. Legmagasabb sorszámúnak a 28-ast ismerjük.

620. ábra. 1868. 1 krajcáros hírlapilleték bélyeg röplapon

621. ábra. 1868. 2 krajcáros hírlapilleték bélyeg Olaszországból érkezett újságon

A harmadik időszak 1889-től 1900. június 30-ig tartott, amely időben már hazai gyártmányú hírlapilleték bélyegeket használtak Magyarországon.

Az 1900. évi X.tc. szüntette meg 1900. július 1-i hatállyal a hírlapilleték kötelezettségét mind a németországi, mind az egyéb külföldi lapok vonatkozásában.

622. ábra. 1868. Postabélyegzővel értéktelenített rézvörös 2 krajcáros újságfejezeten

Összefüggések és bélyegzések

Az első kibocsátású magyar hírlapilleték bélyegekből nagy készlet nem maradt használatlanul, ennek ellenére elég nagy összefüggések ismertek. A rézvörös 2 krajcárosból pl. teljes 100-as ív is létezik, sőt ismeretes a használatlan 1 krajcáros címletből egy darab 198-as tömb is.[195] A következő általunk ismert legnagyobb összefüggés a 2 krajcáros címlet függőleges hatos tömbje. Párokat, csíkokat és kisebb tömböket használatlanul nem ismerünk.

Használt összefüggés sem sok van. Párok még elég gyakran előfordulnak az 1 krajcáros címletből,[196] de a hármas, négyes és ötös csíkok már ritkák és az általunk legjobbnak ismert két darab 20-as tömb — már nagyon ritka. Láttunk még négyes és hatos tömböt is ebből a címletből. — Ezen kibocsátás 2 krajcárosának csak egyes darabjairól van tudomásunk.

Teljes újságon mindkét érték ritka, minthogy 1870. január 1-től csak

195 Ennek segítségével volt megállapítható a jobb és bal oldali 100-as ívek közötti *ívközéprész* mérete.

196 Főként BUDAPEST FŐPOSTA hírlaposztályának, illetve a mozgópostáknak a bélyegzéseivel érvénytelenítve; mert az 1, illetve 2 krajcáron felüli összegű lerovások a több példányos küldeményeken fordulnak elő.

külföldi újságokra használták (az 1 krajcárost Németországból és a 2 krajcárost a többi országokból érkezettekre). (620. és 621. ábrák).

Az első kibocsátású hírlapilleték bélyegeket leggyakrabban postabélyegzővel — nagy postahivatalok hírlaposztályának bélyegzésével értéktelenítve találjuk; de gyakori a mozgóposta bélyegzése is. (623. ábra). 1869. december 31-ig[197] előfordulnak újságszöveg előértéktelenítéssel, valamint pénzügyi bélyegzéssel is (624. ábra).

623. ábra

624. ábra

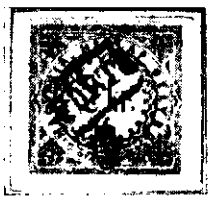

625. ábra. Különleges bélyegzés

A KATONAI HATÁRŐRVIDÉK HÍRLAPILLETÉK BÉLYEGEI

A magyar hírlapilleték bélyegek között épp'úgy különleges helyet foglalnak el a határőrvidéki hírlapilleték bélyegek, mint a Katonai Határőrvidék postaterülete a tulajdonképpeni Magyarország postaterületében. Ennek létrejöttéről, kapcsolódásáról stb. az alábbiak adnak képet.

A Katonai Határőrvidék kialakítása — amely a déli határok védelmét célozta a törökök ellen — a XVII. század végére és a XVIII. század elejére esett (1699—1739).

Területe az Adriai-tengertől Orsováig húzódva, keskeny sávként foglalta el hazánk déli határai mentét, míg Bellovár környékén szigetet alkotott Horvátország és Szlavónia között. Három részből: a két horvát-szlavóniai és a szerb-bánáti határőrvidékből állt és 1868. március 31-ig rövid megszakítással — 1848/49 — Ausztria igazgatta. Postaügyét az osztrák kereskedelemügyi, egyéb ügyeit pedig a császári-királyi hadügyminisztérium intézte.

A kiegyezés során tárgyalást folytattak a Katonai Határőrvidék hovatartozandóságát illetőleg is, de ezek nagyon elhúzódtak, mert a magyar fél kitartott államjogi álláspontja mellett és egyelőre csak egy szerződéstervezetben egyeztek meg.

1868. április 1-ével a birodalmi hadügyminisztérium vette át a határőrvidéki ügyek s ezeken belül a postaügy igazgatását, illetve intézését. Ez ki-

197 Ti. ezen időpontig a belföldi újságok is illetékkötelesek voltak.

tűnik az osztrák kereskedelemügyi minisztérium 1868. március 30-án kelt rendelkezéséből, amely a következőkben intézkedik:

„...a horvát-szlavóniai és a szerb-bánáti Katonai Határőrvidék (posta) hivatalai f.évi április 1-től a Zimonyban felállított postafelügyelőséghez osztatnak be, amely a ráruházott hatáskörön belül, a császári-királyi hadügyminisztérium alá tartozik."

1868. május 24-én, az előző tárgyalások eredményeként létrejött szerződéstervezetet a magyar félelé terjesztették, aki azonban több változtatást kívánván — megtagadta annak aláírását. 1868. augusztus 2-án új szerződéstervezetet juttattak el Pestre, amelyben a magyarok kívánságait nagyrészt teljesítették, de a magyar kereskedelemügyi minisztérium arra, többszöri sürgetés ellenére sem adott választ.

Erre vonatkozik az osztrák kereskedelemügyi minisztérium 1870. március 19-én kelt 5543/616. számú átirata a birodalmi hadügyminisztériumhoz:

„Egyrészt a két kereskedelemügyi minisztérium, másrészt a birodalmi hadügyminisztérium között a Katonai Határőrvidék postaügyének rendezésére a birodalmi hadügyminisztérium 1868. május 10-én kelt átiratával jóváhagyott tervezete egy rendelkezésnek — a királyi magyar kereskedelemügyi minisztériumnak átnyújtatott, hogy ez utóbbihoz való hozzájárulása esetén az egyezmény végleges megkötésére intézkedni lehessen. A királyi magyar kereskedelemügyi minisztérium ismételt sürgetés ellenére ide választ nem adott, sőt rövid úton végzett érdeklődésre inkább az derült ki, miszerint a nevezett minisztériumnak egyáltalán nem az a szándéka, hogy egy ilyen egyezményt kössön."

Ez a szerződés nélküli állapot egészen 1870. december 31-ig tartott, mert 1868. április 1-től a birodalmi hadügyminisztérium a Katonai Határőrvidéket ténylegesen igazgatta — annak ellenére —, hogy az átadás jogilag sohasem történt meg és Magyarország törekvéseit csak 1870-ben koronázta teljes siker, amikor a következetesen kitartott magyar álláspont győzedelmeskedett és I. Ferencz József császár és király aláírta a megállapodást, amelynek értelmében Magyarországra szállt 1871. január 1-ével a Katonai Határőrvidék teljes igazgatása. Ezzel a horvát-szlavóniai, a pétervárad és a szerb-bánáti határezredek, valamint a titeli zászlóalj postahivatalai is — 135 postahivatal, magyar postaigazgatás alá került és részévé vált a magyar postaterületnek.

Az 1867-es kiegyezés pénzügyi kihatásaként 1867. márciusától Magyarországot illette a Katonai Határőrvidék okmány- és illetékbélyegekből származó bevétele.

Az újságokat terhelő illetéket a pénzügyi bélyegek egyik csoportjába, az illetékbélyegek közé tartozó hírlapilleték bélyegekkel kellett leróni.[108] A magyar hírlapilleték bélyegek elkészültéig rendszeresítették a magyar címe-

198 A hírlapilleték-bélyegek a pénzügyi bélyegek egyik alcsoportját képezték, de mivel kizárólag a posta útján kerültek forgalomba és nagy részük felhasználásra is; valamint az, hogy egyes postai küldemények elengedhetetlen tartozékait képezték — tárgyalásuk a filatélia (markológia) körébe tartozik, ellentétben az egyéb pénzügyi bélyegekkel, amelyek a parafilatélia egyik csoportját alkotják.

res szignették használatát is, az osztrák hírlapilleték bélyegek kiküszöbölésére.[199]

Mivel 1868. augusztus 1-én, az első magyar okmány- és illetékbélyegek megjelenésének idején, a Katonai Határőrvidék területe nem volt még a magyar postaterület része; felmerülhet az a kérdés, hogy ott továbbra is az osztrák, vagy most már a magyar, esetleg a határőrvidék részére készített új, saját hírlapilleték bélyegek kerültek-e felhasználásra?

Mint a továbbiakból látjuk, — az utóbbi megoldást választották.

Magyarország miután elkészítette és forgalomba helyezte saját okmány- és illetékbélyegeit, a határőrvidéken is ezeket kívánta forgalmazni. Azonban ezen a közös katonai igazgatás alatt álló területen, a csupán magyar címerrel ellátott magyar hírlapilleték bélyegek használata miatt — ellenvetés merült fel. Ennek kiküszöbölésére a birodalmi hadügyminisztérium azt javasolta a magyar királyi pénzügyminiszternek, hogy a Katonai Határőrvidéken is használni kívánt pénzügyi bélyegeket lássák el a kétfejű sas rajzával. Miután a két fél megegyezett úgy ebben, mint abban, hogy a császári-királyi sas feltüntetését az új magyar okmány- és illetékbélyegeken felülnyomás alkalmazásával hozzák létre; KINDERMANN Lajos magyar király főszámtanácsost bízták meg, hogy a részleteket a bécsi államnyomdával letárgyalja.[200]

A magyar pénzügyi bélyegek határőrvidéki használatra való alkalmasításához a nyomdának további hat metszetet kellett készíttetni éspedig kettőt az általános okmánybélyegekhez, kettőt a naptár- és hirdetménybélyegekhez, kettőt pedig a hírlapilleték bélyegek két címletéhez.[201]

Fennmaradt a bécsi államnyomda 1868. augusztus 30-án kelt ügyirata, amely szerint:

„...a sasrajzolat három darab lenyomatát, amelyekbe az okmánybélyegek értékösszege fog helyeztetni, stb."

a pénzügyminisztériumnak bemutatták. A minisztérium gyorsan, — egy nap alatt döntött és felhívta a nyomdát, hogy az ily módon előállítandó határőrvidéki hírlapilleték bélyegeket minél[202] előbb készítse el.

199 A magyar pénzügyminiszter rendelete, amellyel az új, saját, Bécsben készült pénzügyi értékcikkek forgalomba helyezését bejelenti, 1868. július 23-án kelt. Ez a tény MAYR—HANUS adatát látszik alátámasztani, akik 1868. augusztus 1-re teszik az új magyar okmány- és illetékbélyegek megjelenésének időpontját — E. MUELLER állításával szemben, aki azt 1868. június 20-ban jelöli meg. Ez utóbbi időpontot viszont dr. S. KOCZYŃSKI azon adata támogatja, amely szerint a bécsi államnyomda már 1868. május 28-án szállított kész pénzügyi bélyegeket Magyarországnak.

Az eddig írtak csak Magyarország általános használatú hírlapilleték-bélyegeire vonatkoznak, mert a Katonai Határőrvidék hírlapilleték-bélyegei később kerültek bevezetésre.

200 A magyar pénzügyminisztériu megy 1868. augusztus 19-én kelt ügyirata szerint — amelyet a bécsi államnyomdához intézett — beleegyezését adta, hogy a határőrvidéken forgalomba hozni szándékolt bélyegrajzokon változtatást hozzon létre, a magyar Koronához tartozó országokban használatos formához képest.

201 Ez megegyezik a már előzőkben említett azon feljegyzéssel, miszerint WALDHEIM három fametszetért á 5 forintot, HAHN pedig ugyancsak három fametszetért á 10 forintot kapott. Hogy kettőjük közül melyik készítette a határőrvidéki hírlapilleték-bélyegek metszeteit, arra a továbbiakban még rá fogunk térni.

202 A KINDERMANN által ajánlott minta szerint.

A Katonai Határőrvidék pénzügyi bélyegeinek barnaszínű felülnyomása, — amely könyvnyomdai úton készült, — nem terjedt rá a bélyegképre, hanem csak az alapnyomás nagy részére. Ez eredményezte azt, hogy a kétfejű sasnak is csak bizonyos alkotóelemei tűntek elő a kör alakú bélyegképen kívül; úgymint a fejek — közöttük a császári korona, kétoldalt a szárnyak és a kardot, illetve országalmát tartó karmok, középen lent pedig a faroktollak.

Más volt a helyzet a hírlapilleték bélyegeknél. Ezekre egyik nagyságú felülnyomási dúcot sem lehetett használni, részben azért, mert a bélyegkép négyzet alakú, a sasos nyomódúc kivágata pedig kör alakú volt; részben pedig az általános használatú hírlapilleték bélyegek alapmezőjét annak díszítése úgy kitöltötte, hogy azon a felülnyomás nem érvényesülhetett volna.

Ezért a tárgyalt bélyeg két címlete részére új, kerek bélyegrajzot kellett készíteni,[203] amiket azután fába metszettek.[204] Ezek rajza jelentősen eltért az általános használatú hírlapilleték bélyegekétől és mert magában foglalta az egyéb határőrvidéki pénzügyi bélyegnél a kétfejű sas felülnyomat formájában alkalmazott elemeit is, — ezzel a rajzzal készült dúcokkal csak egy nyomás volt szükséges a Katonai Határőrvidék hírlapilleték bélyegeinek előállítására.

A határőrvidéki hírlapilleték bélyegek alakja és nagysága megegyezik az általános használatúakéval. Lényeges eltérést találunk azonban rajzukban.

1 krajcáros

A bélyegkép főtémáját itt is az értékjelzés szolgáltatja. Ellentétben azonban az általános használatú 1 krajcáros hírlapilleték bélyeggel, itt az „1 kr." nem egy képzeletbeli vízszintes alapvonalon helyezkedik el, hanem ívalakúan; ami azt eredményezi, hogy az „1" és a „." egyszinten feküsznek, míg a „k" és az „r" betűk az ívelésnek megfelelően magasabban helyezkednek el. Az értékjelző szám, a pénznem rövidítése és a pont árnyékoló vonallal díszített. A színes értékjelzés fehér, kör alakú mezőben ül, amelyet két vékony színes vonal vesz körül. Ezeken kívül foglal helyet egy színtelen körgyűrű, amelyet két vastagabb színes vonal határol. Úgy ezt a körgyűrűt, mint a belső vékonyabb vonalkákat lent Magyarország kiscímere és az ahhoz kétoldalt csatlakozó, akantuszlevélből kialakított térkitöltő dísz szakítja meg. A körgyűrű fehér mezejében MAGY. KIR. HIRLAP BÉLYEG. szöveg olvasható. A korona keresztje helytelenül jobbra dől. A sugaras rajzolatú, négyzet alakú színes alapmezőt egy

203 E. MUELLER szerint a Katonai Határőrvidék hírlapilleték-bélyegeinek rajzait is J. BAYER tervezte.

204 Dr. S. KOCZYŃSKI írja: „...hogy melyik rajz tulajdonítható az egyiknek és melyik a másiknak, azt bizonysággal nem lehet megmondani". (WALDHEIM és HAHN munkáira vonatkozólag.)

A 201. jegyzet — fennmaradt nyomdai elszámolás adatai szerint — arról tudósít, hogy WALDHEIM 5 forintot, HAHN pedig 10 forintot kapott egy-egy fametszetéért, amelyet a Katonai Határőrvidék részére készített. Ha a metszeteket összehasonlítjuk, vitán felül megállapítható, hogy a hírlapilleték-bélyegek metszetei művésziebbek és munkaigényesebbek, mint az egyéb határőrvidéki bélyegekre alkalmazott felülnyomások dúcaié. Ebből önként adódik az a megállapítás is, hogy a hírlapilleték-bélyegek metszeteiért nyilván többet is kellett fizetni, mint a felülnyomások metszeteiért. Ebből adódik önként a végkövetkeztetés is, miszerint a Katonai Határőrvidék hírlapilleték-bélyegeinek fametszeteit J. BAYER rajzai után HAHN készítette el.

belső fehér és egy külső színes keretvonal foglalja magába. A külső keret egy oldalának hossza kb. 19,5 mm. A belső fehér keretvonal és a körgyűrű között, az alapmezőn található fent középen a császári korona legfelső része a kereszttel, a két felső sarokban pedig a kétfejű sas egy-egy feje. Kétoldalt a szárnyakból látszik részlet, amelyek alatt a kardot, illetve az almát tartó karmok foglalnak helyet. A kép alját Magyarország kiscímere és az azt ölelő levéldíszítmény ágai töltik ki (626. ábra).

2 krajcáros

A bélyegkép főtémáját alkotó „2 kr." értékjelzés képzeletbeli vízszintes alapvonalon áll és mind a szám, mind a betűk és a pont árnyékoltak. Az értékjelzés fehér körszeleten foglal helyet, amelyet kettősvonalú gyűrű vesz körül. Az értékjelzés és a körgyűrű közti teret lent két rozetta és az azokat körülfolyó, a közép felől jobbra-balra irányuló levéldíszítmény tölti ki. A körgyűrűt fent Magyarország kiscímere és a hozzá kétoldalt csatlakozó levéldísz megszakítja. A korona keresztjének állása helytelen, jobbra dől. A körgyűrű fehér mezejében MAGY. KIR. HIRLAP BÉLYEG. szöveg olvasható. A körgyűrűn kívül a sugaras rajzolatú színes alapmező foglal helyet, amelynek egy belső fehér és egy külső színes vonal a határa. A belső fehér keretvonal és a körgyűrű között, a négyzet alakú alapmezőn, a felső két sarokban a kétfejű sas egy-egy feje, kétoldalt szárnyrészletek és a két karom a karddal, illetve az almával, lent középen pedig a faroktollak részei látszanak (627. ábra).

626. ábra

627. ábra

A határőrvidéki hírlapilleték bélyegeknél is készültek *próbanyomatok;* mégpedig mind világossárga, mind narancssárga papiroson.[205] Mindkét címlet próbanyomata megtalálható fehér papiroson is fekete nyomással; valamint az 1 krajcáros kék nyomással és a 2 krajcáros barna nyomással narancssznű papiroson.[206] Előfordul az 1 és 2 krajcáros címlet fekete próbanyomata együtt is, kb. 82×44 mm nagyságú, sárgásszürke, vékony papiroson.[207]

A nyomóeszközök elkészítése és összeállítása feltehetőleg nem különbözött az általános használatú hírlapilleték bélyegekétől és így a határőrvidéki hírlapilleték bélyegek is könyvnyomással, 4×100-as nyomóíveken kerültek előállításra. Hogy ennek ellenére szegélyvonalas darabot nem ismerünk, az magyarázatát a bélyegek abszolút ritkaságában nyeri. A bélyegek nyomása jónak mondható.

205 Dr. S. KOCZYŃSKI adata.
206 MAYR—HANUS adata.
207 BIRÓ Marcell adata (Donau-Post, XIV. évfolyam, 2. számában).

Papirosának színe, minősége és a nyomóívek nagysága azonos volt az általános használatú hírlapilleték bélyegekével, — azzal a megszorítással, — hogy a Katonai Határőrvidék hírlapilleték bélyegei minden bizonnyal csak a IX. legyártású papiroson kerültek előállításra. Vízjele és ragasztóanyaga megfelelt az 1864-es kibocsátású osztrák újság-, illetve az általános használatú hírlapilleték bélyegekének. A határőrvidéki hírlapilleték bélyegeket fogazatlanul adták ki.

Hasonlóan az általános használatúakhoz, ez a kibocsátás is két címletből állt; világoskék 1 krajcáros és barna 2 krajcáros. A 2 krajcárosból csak próbanyomatok, illetve essayk ismeretesek.

A bécsi államnyomda a határőrvidéki okmány- és illetékbélyegek első nyomásával 1868. októberében készült el és ez 14 360 ívet tett ki összesen. Későbbi szállítmányok: 1869. januárban 2700, májusban 22 200, 1870. januárban 1000 és agusztusban 5700 ív pénzügyi bélyeg.

1868. október előtt és 1870. augusztus után nem készült bélyeg a Katonai Határőrvidék részére.

Arra, hogy a fentírt 14 360 darabos első szállítmányból mennyi volt a határőrvidéki hírlapilleték bélyeg, — adatot nem sikerült találnunk. E. Mueller azon megállapításából, hogy a külön hírlapilleték bélyegek a Katonai Határőrvidéken 1868. október 20-án kerültek forgalomba; azt a következtetést kell levonnunk, hogy azok az első szállítmány részét képezték. Mivel a határőrvidéki hírlapilleték bélyegekből nem maradt használatlan készlet (alig 4—5 használatlan példány 1 krajcáros ismeretes) és használva is csak 7—8 darab ismert, — jogosult az a feltételezés, hogy csak egy alkalommal készítették és a többi szállítmányban már nem fordult elő.

A Katonai Határőrvidék hírlapilleték bélyegeiből csak egyes darabok léteznek, összefüggések nem ismertek.

RÉDEY szerint a használt 1 krajcárosokat részben tintával (áthúzás, kereszt) értéktelenítették, részben azokon ki nem olvasható bélyegzések találhatók; három (vagy négy?) darab pedig újságszöveg előértéktelenítéssel ismert.[208]

208 I. A Katonai Határőrvidék egyik újságszöveg-előértéktelenítéssel ellátott 1 krajcáros címletű hírlapilleték-bélyege színes képen látható a palermói RAYMOND-cég 1959. október 23-i aukciós-katalógusának 12. oldalán; kb. 4×4 cm-es nagyításban (Ld. 628. ábrát).

A bélyeg vágása nagyon jó; lent és bal oldalon a szélek kb. a bélyegközök közepéig terjednek, fent és jobb oldalon még szélesebbek. A bélyegkép kb. 60% -át

„...die einspal =
...deren Raum
... Einschaltung
...liger 4 kr.
...ür jedessmal"

nyomdai úton előállított szöveg borítja; amelyet fent és jobb oldalon kettős hullámvonal keresztez. Ezek a jobb felső sarokban nem érintkeznek — ott egy rózsa (nem stilizált rozetta!) foglal helyet. A bélyegkép fent és jobb oldalon szabadon maradt.

II. RÉDEY Miklós: „Az aratósokig megjelent segélybélyegeink, portóink stb." című művének 36. oldalán található egy másik (?) példány képe.

E. Mueller szerint a Katonai Határőrvidék hírlapilleték bélyege használtan csak újságszöveg előértéktelenítve fordul elő és szerinte sem tintával értéktelenített, sem pedig lebélyegzett (postai, vagy pénzügyi bélyegzéssel értéktelenített) példány nem létezik. Határőrvidéki hírlapilleték bélyeg újságon nem ismeretes.

Ez utóbbi ok és rendkívüli ritkasága eredményezte egyeseknek (pl. Rédey) azt a feltevését, hogy a határőrvidéki hírlapilleték bélyegek közül

Ennek a bélyegnek a vágása is nagyon jó, de nem egyezik az előzőkben leírt I. számú bélyegpéldányával. Tökéletesen egyezik viszont a nyomdai úton kivitelezett újságszöveg felülnyomása a RAYMOND-katalógusban ábrázolt példányával. A két bélyeg vágása közötti eltéréseket az alábbi összehasonlítás érzékelteti:

I. számú példány

vágása fent balról jobbra szélesedik;
jobb oldalon alulról felfelé enyhén szélesedik;
alul balról jobbra majd 1/3-dal szélesedik; míg
bal oldalon felülről lefelé enyhén keskenyedik.

II. számú példány

vágása fent balról jobbra enyhén keskenyedik;
jobb oldalon alulról fölfelé majd felével keskenyedik;
alul balról jobbra kb. 1/3-dal keskenyedik; míg ,
bal oldalon felülről lefelé kb. 1/3-dal szélesedik.

III. Egy ugyancsak előértéktelenített 1 krajcáros hírlapilleték-bélyeg képe található a MAYR—HANUS okmánybélyeg-katalógus 181. oldalán. Három oldalon ennek is jó a vágása, de a negyedik oldalon fent, a felső bal sarroknál majdnem érinti a bélyegképet (Lupenrand). Ezen a bélyegen az újságszöveg felülnyomása a bélyegképhez viszonyítva 90°-kal balra elfordult, vagyis alulról felfelé olvasható. A bélyegkép kb. 72,5%-át

„...n die einspal =
...er deren Raum
.....Einschaltung
...häliger 4 kr.
....für jedoss...''

az előbbivel azonosnak mondható, nyomdai úton előállított szöveg borítja; amelyet az előbbiekkel teljesen azonos keret határol fent és jobb oldalon; illetve a felülnyomás elfordult helyzetét figyelembe véve: bal oldalon és fent. A felülnyomásmentes rész a bélyegkép bal oldalán található (Ld. 629. ábrát).

IV. További előértéktelenített 1 krajcáros határőrvidéki hírlapilleték-bélyeg képe látható a bécsi Rudolf FRIEDL-cég 19. árverése katalógusának 30. oldalán.

A bélyeg felső és alsó széle méreten felüli, bal oldala is igen jó, jobb oldalon azonban vágása keskeny. Az újságszöveg felülnyomása a bélyegképhez viszonyítva ferde, mintegy 66°-kal elfordult jobbra és abból a következők olvashatók ki:

„.....ie.....
....deren R....
....Einschaltung
..häliger 4 kr.
..für jedessmal
.kr.
——
..... umerationen
.....oncen=''

A nyomdai úton készült szövegnyomás kb. 90%-át takarja a bélyeg képének (Ld. 628. ábrát)

az 1 krajcáros címlet sem került forgalomba. Ezt a véleményt alátámaszthatja az a körülmény, hogy szabályszerűen használt példány nem ismeretes; valamint az újságszöveg nyomással ellátott példányok viszonylag késői felbukkanása és a rajtuk előforduló szöveg majdnem betűszerinti (kettőnél — az I. és II. számúnál — teljesen azonos) ismétlődése (628-629. ábrák).

628. ábra

629. ábra

630. ábra

AZ 1889/90-ES KIADÁSÚ HÍRLAPILLETÉK BÉLYEGEK

Magyarország a bécsi államnyomdában bérmunkával előállíttatott okmány- és illetékbélyegeiből 1870. augusztusában kapta meg az utolsó szállítmányt és 1870. október 1-től kezdve maga állította elő pénzügyi értékcikk szükségletét.[209] Miután azonban a magyar okmány- és illetékbélyegek magyar vízjelű papiroson csak 1873. augusztusában jelentek meg először; lehetséges, hogy

„...a bécsi államnyomda által a magyar kir. államnyomdának kezdetben átengedett papírmennyiség is ezzel..." az ott használatos németszövegű „...vízjeggyel volt ellátva."[209]

Ebből a feltevésből kiindulva állította Rédey nyilván azt, hogy 1889 előtt is készítettek Magyarországon hírlapilleték bélyegeket; először kő-, majd réznyomatos eljárással.

PAYER szerint viszont amiatt, hogy a belföldi újságok hírlapilletékét megszüntették, nagy készlet maradt raktáron[210] és 1889-ig feleslegessé vált az 1 krajcáros címlet nyomása. Payer véleménye annál is inkább valószínű, mert semmi olyan adatot nem ismerünk, amelyből az következne, hogy Magyarországon 1889 előtt a ZEITUNGS—MARKEN. vízjelű osztrák, vagy esetleg más eredetű vízjelnélküli papiroson hírlapilleték bélyeg készült volna.

A honi kutatók közül MADARÁSZ, majd a külföldiek közül E. MUELLER is megállapították, hogy Magyarország összes hírlapilleték bélyege könyvnyomatos úton (tipográfia) készült.

A bécsi államnyomdával kötött megállapodás értelmében a magyar államnyomda a nyomólemezeket (anyalemezeket, stb.) megkapta és így a hírlapilleték bélyegek ezen kiadásához nem kellett újakat készítenie.

Próbanyomat ismert az értékjelzés 1889-es típusú rajzával az 1 krajcáros címletnél; nagyobb tömbökben, szürke és fehér vízjelnélküli papiroson, kék színben nyomva.

209 KÖLBIG—HOLLAENDER adata.
210 Berliner Briefmarken Zeitung, 1916. évfolyam 21. számának 464. oldalán.

Jelentős változtatás észlelhető az 1 krajcáros címlet rajzában, amely a bélyegképen a következőkben jelentkezik:

1. Az értékjelző „1" szám típusa és méretei megváltoztak. A szám kampója rövidebb lett és kevésbé áll el a törzstől. A törzs valamivel alacsonyabb, de vastagabb és az 1-es szám talpvonala is megrövidült. Míg az előző 1868-as kibocsátásnál a törzs a talpvonal középpontjához viszonyítva kissé balra helyezkedik, — és ennek következtében a talpvonal jobb fele valamivel hosszabbnak tűnik, mint a bal fele, — itt éppen fordított a helyzet, mert a törzs a talpvonal középpontjához viszonyítva kissé jobbra helyezkedik el.
2. Az „1" szám és a „k" betű törzse közötti távolság kb. 1,1 mm-re szűkült és a „k" betű karja túlhaladja az „r" betű magasságát. Megváltozott a „kr" betűk jellege is, hangsúlyozott záróvonalaik következtében.
3. Az értékjelzés utáni pont távolsága — az „r" betű törzsétől számítva, — az eddigi 0,9 mm helyett 0,3 mm-re változott.
4. A négy sarokdíszítő szalag felírásának „Á" betűjéről a felesleges ékezetet elhagyták, anélkül, hogy a második „A" betűre vesszőt tettek volna.
5. Elmaradtak az ív szélén az 1868-as kibocsátás bécsi előállítására utaló szegélyvonalak (630. ábra).

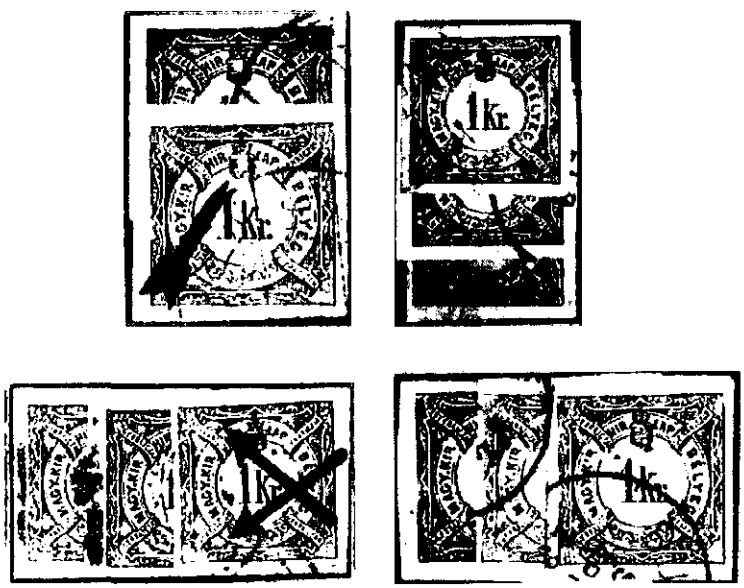

631. ábra

A 2 krajcáros címlet nyomóeszközein, — amely érték nyomását csak 1890-ben kezdték újra, — annyiban változtattak, hogy a szegélyvonalak nyomását célzó léceket a nyomólemezből eltávolították.

Jelentősen változott azonban az ezen kiadásnál használt *papíros*. Az eddigi német-vízjelű papirost felváltotta ugyanis az első magyar vízjellel készült bélyegpapír; *kr egymásba fonódó ellipszisekben* (I. vízjel). Ezen vízjelről az 1881. február 1-én kiadott 56624. számú pénzügyminiszteri rendelet intézkedett és bevezetésével az volt a cél, hogy mind a postai, mind a pénzügyi bélyegek papirosát azonos vízjellel lássák el.[211]

Bélyegek gyártásához a magyar államnyomda már 1879-től kezdődőleg használt hazai gyártmányú papirost, amely kezdetben vízjel nélkül készült. 1873-ban, majd 1876-ban készítettek vízjeles papirost is a pénzügyi bélyegek részére, de ezek felhasználásával hírlapilleték bélyeget nem gyártottak.

Az 1889/90-es hírlapilleték bélyeg kiadása az I. vízjelű („kr") papiroson, annak I/a változatával[212] került előállításra. Ennél a kiadásnál használt papiros kétféle volt. Az egyik vastagabb, fehér és a vízjel elmosódottan látszik; a másik vékonyabb, áttetsző és benne a vízjel élesen tűnik elő.[213]

Ez a kiadás is két címletből állt: 1 és 2 krajcáros. Az 1 krajcáros színe világoskék — kék — acélkék; a 2 krajcárosé csokoládébarna — sárgásbarna — sötétbarna.

A bélyegek nyomása kevésbé szép, mint az előző kibocsátásé. Ennek oka részben a nyomóeszközök elhasználtságában, részben pedig a magyar államnyomda még nem eléggé kifinomodott könyvnyomtatási technikájában keresendő. Ez a magyarázata a *különféle lenezhibáknak* is, amelyek egyrésze a nyomóeszközök (anyalemezek, stb.) kopásának, más része a nyomólemezek sérüléseinek következménye; de találhatunk olyanokat is, amelyek a nyomóeszközök sokszorosításakor létrejött okokra vezethetők vissza (631. és 632. ábrák).

Ennél a kiadásnál viszonylag elég gyakran fordul elő *gépszínátnyomat* mind teljes, mind részleges megjelenési formában (633. és 634. ábra).

Összefüggések ezen kiadás használatlan példányainál nem ritkák. Ismertek az 1 krajcáros címletből: párok, 3 – 4 – 5-ös csíkok, 4 – 8 – 9 – 14 – 40 – 32 – 60 – 100-as tömbök; a 2 krajcáros címletből: 3 – 7 – 9-es csíkok, valamint 4 – 9 – 20 – 50 – 100-as tömbök.

211 Új vízjel esetében annak rajzát az államnyomda tervezteti; engedélyezését azonban a pénzügyminiszter eszközli a posta- és távirdaigazgatással egyetértésben — mióta a postai és a pénzügyi bélyegek azonos vízjellel jelennek meg. Az eguttőrt is az államnyomda rendeli meg a papírgyár költségére és azt a gyártási időszakon kívül a központi állampénztár lemezraktárában zár alatt tartják.

Amikor 1887-ben a fiumei SMITH & MEYNIER papírgyár kapta meg a postai és pénzügyi értékcikkek papirosának gyártását — egyes leírások szerint azért kellett új vízjelnyomóhengert készíteni, mert a régi szállítás közben megsérült és így használhatatlanná vált. Bár hibák és hiányosságok az 1881-es eguttőrnél tényleg észlelhetők voltak, ezek azonban nem annak szállítása következtében, hanem a hosszú használat folytán jöttek létre (az ellipszisek részei és a betűk egyes helyeken letörtek, illetve deformálódtak), és az új eguttőr készítését kiváltó okot nem ebben, hanem a két papírgyár gépei mérete közötti különbségben találjuk; ti. a nagyszlabosi I. Magyar Papíripari Részvénytársaság szélesebb gépeihez készített vízjelnyomóhengert nem lehetett használni a fiumei papírgyárban. (I/b. vízjel.)

212 Az 1881-es vízjel részletes tárgyalása: I. kötet 265. oldal.

213 A 2 krajcáros címletből ha készült is vastagabb papiroson, az elenyésző mennyiség lehet a vékony, áttetsző papiroson előállítottak mellett

A használt összefüggéseket kimondottan ritkának mondhatjuk ennél a kiadásnál. Az 1 krajcáros címletből pároknál nagyobb összefüggést nem ismerünk; míg a 2 krajcáros címletből mindössze néhány 4-es tömböt ismerünk mindig mozgóposta bélyegzéssel [214, 215] (635. és 636. ábra).

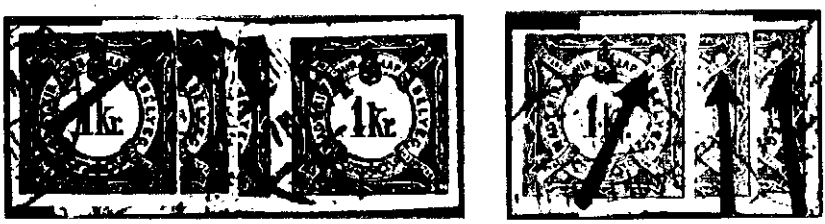

632. ábra. 1889/90. Ismétlődő lemezhibák a nyomólemezek sérülése következtében

633. ábra

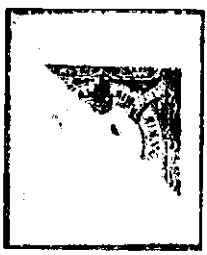

634. ábra

635. ábra

A bélyegek értéktelenítésére leggyakrabban a postai hely-kelet bélyegzéseket, vagy nagyobb postahivatalok hírlaposztályainak bélyegzéseit találjuk. Ritkább a pénzügyi szervek felülbélyegzése (pl. „Felülbélyegzés Dátum KASSA MAGY. KIR. FŐVÁMHIVATAL"). (637–639. ábrák)

214 Az összefüggések főként BUDAPEST-FŐPOSTA hírlaposztályának, illetve a mozgóposták bélyegzéseivel értéktelenítve fordulnak elő; mert az 1, illetve 2 krajcáron felüli illetékek a több példányos küldeményeken kerültek lerovásra.

215 A budapesti Bélyegmúzeum tulajdonában is van egy 4-es tömb.

637. ábra

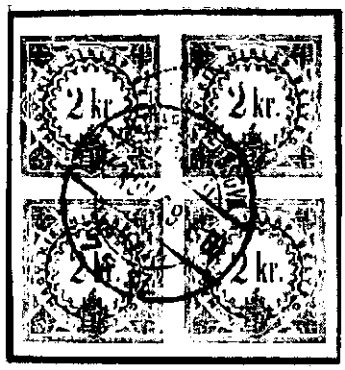

636. ábra

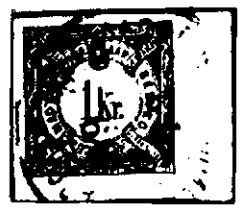

638. ábra

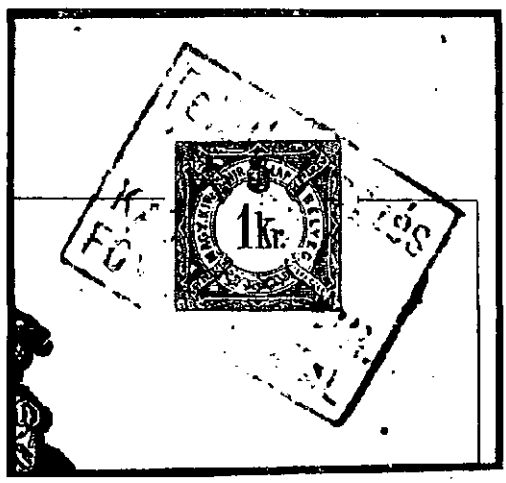

639. ábra

AZ 1898-as HIRLAPILLETÉK BÉLYEG KIADÁS

1889-ben a pénzügyminisztérium új vízjel használatát rendelte el,[216] amelynek rajzát a korona képe adja, egymást metsző ellipszisekben elhelyezve (II. vízjel).[217]

Ezzel a vízjellel készült bélyegpapiros két főfajtáját különböztetjük meg. Az egyik vastagabb, nem áttetsző és benne a vízjel nagyon jól látszik; a másik ennél vékonyabb, pergamentszerűen áttetsző és a vízjel nem tűnik olyan jól elő, mint az előző papírféleségben. Az 1898-as kiadású hírlapilleték bélyeghez mindkét papírfajtát használták.[218]

216 1898. április 15-én kelt 23857. számú pénzügyminiszteri rendelet.

217 A II. vízjel leírása az I. kötet 366. oldalán található: „...magyar korona, alulnézetben". Az *alulnézet* szó nem helyesen fejezi ki a korona rajzbeli ábrázolását; helyesebb: „...a korona látszati (perspektivikus) képe..." megjelölés.

218 Nyilván ez utóbb leírt papírféleség pergamentszerűsége ejtette tévedésbe a hírlapilleték-bélyegek azon tárgyalóit, akik e bélyegek III. vízjellel való előfordulását is említik (BÁN W. stb.).

A hírlapilleték bélyeg 1898-as kiadása csak egy címlethől — az 1 krajcárosból — állt. Kék színének változatairól, tekintettel viszonylag rövid használati idejére, nem beszélhetünk.

Párban elég gyakran fordul elő, ami arra utal, hogy a külföldről érkező újságoknál a kifogyóban levő 2 krajcáros címlet helyett is ezt használták (640—642 ábra).

Használatlanul legtöbbet ebből a kiadásból találunk; sok pár, csík és tömb ismert. Nem ritka a teljes 100-as ív sem használatlanul.

Használva már az egyes darab sem közönséges és pároknál nagyobb összefüggést nem ismerünk.

Leggyakoribb bélyegzése a postai helv-kelet bélyegzés; ezt követi a mozgóposták bélyegzése, a pénzügyi szervek bélyegzése és a nagyobb postahivatalok hírlaposztályának bélyegzései (640., 641. és 642. ábra).

640. ábra

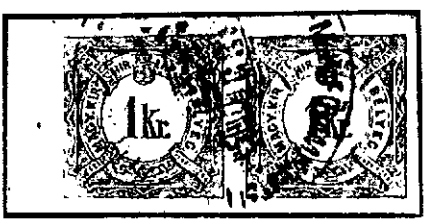

641. ábra

642. ábra

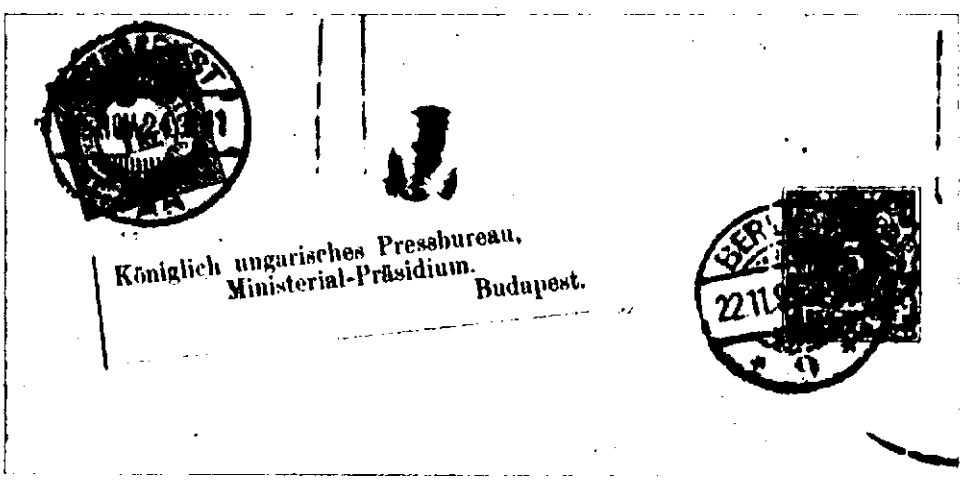

643. ábra. 1889/90. Vegyes jellegű bérmentesítés újságszalagon

A hírlapilleték bélyegek forgalmi ideje

Az 1858-as kiadású osztrák hírlapilleték bélyegeket 1868. augusztus 1-én vonták ki a forgalomból, de érvényességüket csak szeptember 30-a után vesztették el.[219, 182]

1868. június 20-tól[220] a bécsi államnyomda által gyártott első magyar hírlapilleték bélyegek kerültek forgalomba Magyarországon és a Horvát-Szlavón Királyságban. Ez utóbbi postaterületen az osztrák hírlapilleték bélyegek 1868. október 20-a után vesztették el érvényességüket.[182] A Katonai Határőrvidék külön hírlapilleték bélyegét 1868. október 20-án helyezték forgalomba, 1870. december 31-én szüntették meg használatukat, de érvényességüket csak 1873. március 31-én vesztették el.[182]

1871. január 1-től kezdődőleg, Magyarország egész postaterületén magyar kibocsátású hírlapilleték bélyeg volt forgalomban.

1889-től az I. vízjelű 1 krajcáros, 1890 elejétől pedig a 2 krajcáros került használatba.

Ezeket, 1898-tól a II. vízjelű 1 krajcáros hírlapilleték bélyeg követte (ennek a kiadásnak 2 krajcáros címlete nem készült).

Az összes magyar kibocsátású hírlapilleték bélyeg 1900. május 31-ig volt érvényes; kivéve az 1868-as 2 krajcáros címletet, amelyet már 1880-ban forgalmon kívül helyeztek.

Díjszabás és díjlerovás

A kiegyezés pénzügyi részében a hírlapilletékre vontkozóan, — mint már említettük, — nem jutottak megegyezésre és ezért Magyarország azt Ausztriától függetlenül rendezte.

Kezdetben a kiegyezés előtti díjszabást alkalmazta, ami azt jelentette, hogy

1867. márciusától 1869. december 31-ig a belföldi és a németországi újságok után 1, a többi (egyéb) külföldi újság után pedig 2 krajcár hírlapilletéket kellett fizetni.

1870. január 1-től 1900. május 31-ig a belföldi újságok illetékmentesek voltak, a németországi újságok után 1 krajcár, a többi külföldi újság után pedig 2 krajcár hírlapilletéket kellett bélyeggel leróni.

A felsorolt díjszabásoknak megfelelően változott a díjlerovás formája is.

219 E. MUELLER szerint Magyarország ezek használatát ideiglenesen fenntartotta. Nem látszik valószínűnek azonban, hogy ezen megállapítás helytálló lenne; legkevésbé az 1867. június 15-e utáni időkben, amikor a kétfejű sasos bélyegek Magyarországon érvényüket vesztették.

220 A Hivatalos Közlöny 1868. évi 130. számában a következő szám nélküli közlemény jelent meg:

„*A magyar bélyegjegyek* az okmány- és illetékbélyegek korabeli hivatalos megnevezése) *elkészülvén, azokkal folyó évi június hó 20-áig a magyar kir. adóhivatalok elláttatni fognak, ennélfogva ezen határnaptól kezdve magyar bélyegjegyek bocsáttatnak forgalomba. Budán, 1868. évi június 4-én. Lónyay Menyhért s. k., magyar kir. pénzügyminiszter.*"

1870-ig az 1 krajcáros címlet általában egyes bérmentesítés formájában fordult elő; ritkán párban, még ritkábban csíkokban és tömbökben felhasználva.

1870 és 1880 között az 1 krajcáros címlettel lerótt egyes bérmentesítések száma csökkent, de változatlanul ritkák a párok, csíkok és tömbök. Megszűnt ti. a belföldi újságok illetékkötelezettsége, ami ezt eredményezte.

1880-tól 1890-ig, az előző időszakhoz képest feltűnő gyakorivá válnak a párok, emelkedik a csíkok száma, sőt a tömbök használata is főként ebből az időből ismert. E változás egyik oka, hogy 1880-ban megszüntették a 2 krajcáros címlet érvényességét; a másik ok pedig, hogy az újságbizományosok, stb. mind gyakrabban kapták kötegelve posta útján az újságokat és ezek csomagolásán egy tételben (csíkokban, tömbökben) rótták le a hírlapilletéket.

1890. évtől csökkent az 1 krajcáros címlet többszörös felhasználási formája (párok, csíkok, tömbök), ami a 2 krajcáros címlet újbóli megjelenésének folyománya.

Az 1898. évtől újból nő az 1 krajcáros címlet többszörös felhasználásának esete; ami alatt a jelen esetben párokat kell érteni, mert nagyobb összefüggéseket ennél a kiadásnál használt állapotban nem ismerünk.

A használt 2 krajcárosok viszonylagos ritkasága arra utal, hogy kevés külföldi újság került be hazánkba. Hátrányosan befolyásolta előfordulásukat az is, hogy díjlerovásnál a 2 krajcáros címletet az 1 krajcáros páros darabjával pótolhatták. Ez utóbbi eset állt fent 1880 és 1890 között is, amikor 2 krajcáros címlet egyáltalán nem volt forgalomban.

A 2 krajcárosból csak egyedül álló felhasználás ismeretes. Használt párokról, csíkokról nincs tudomásunk, csak néhány — I. vízjelű 4-es tömbről; amelyet 1895-ben használtak fel a mozgópostán.

Nagyon ritkán előfordulnak az ún. vegyes jellegű bérmentesítések (Pseudo-Mischfrankaturen) is, amikor az újságküldeményen együtt található a szállítási díjat képviselő újság-, vagy levélbélyeg és az illeték lerovását igazoló hírlapilleték bélyeg (643-644. ábra).

Maradékkészlet és annak kihatása

A hírlapilleték bélyegek maradékkészlete különböző kiadásoknál más és más volt mind a használtaknál, mind a használatlanoknál és ez nagymértékben kihatott azok áralakulására is.

Az 1868-as kibocsátású 1 krajcárosból alig volt maradékkészlet és ez az egyik fő oka annak, hogy a használatlanok többszörösét képviselik a használtak értékének. Kedveltek a szürkéskék színű, finom nyomású példányok használatlanul, de használva is.[221] Ritkák az 1 krajcáros címlet olyan használt példányai, amelyek teljes újságon találhatók.

Az 1889/90-es kiadás 1 krajcáros címlete használatlanul kevésbé ritka, mint 1868-as elődje; használva mind között a leggyakoribb.

Az 1898-as kiadású 1 krajcáros hírlapilleték bélyegnél a használt és a használatlan példány értéke közel egyforma.

221 Ezekről a példányokról hitték hosszú ideig, hogy már Magyarországon készültek kőnyomatos (litográfia) eljárással.

A 2 krajcáros címletnél a ritkasági fokozat nem csak kiadásonként, hanem színváltozatai szerint is más és más.

Az 1868-as kávébarna (1.) színű 2 krajcáros nem egy gyakori bélyeg sem használva, sem használatlanul és ritka újságon; a vörösbarna (2.) színű 2 krajcáros még ritkább használtan és igen ritka újságon; a rézvörös (3.) színű 2 krajcáros nagyon ritka használatlanul, de használva is a legkedveltebb és a

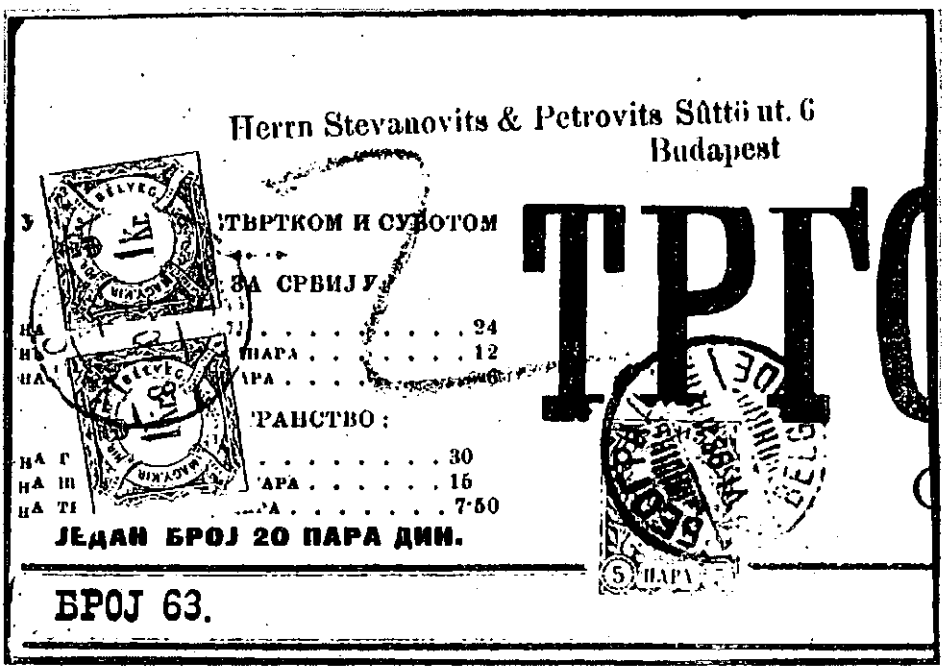

644. ábra. 1889/90. Vegyes jellegű bérmentesítés újságfejezetén

645. ábra

legmagasabbra értékelt színváltozat, amely természetesen újságon ugyancsak ritkaság; a csokoládébarna (4.) színű 2 krajcáros a leggyakoribb mind használva, mind használatlanul, de újságon ez is ritkán található.

Az 1889/90-es kiadáshoz tartozó 2 krajcárosok színváltozatai között jelentősebb ritkasági fokozat nem állapítható meg.

Újnyomatok, utánnyomatok és hamisítványok

Az általános használatú magyar hírlapilleték bélyegekből újnyomat és utánnyomat nem készült; hamisítványokat nem ismerünk.

Ismert ellenben a kincstár kárára történt hamisítás abban a formában, hogy halványan bélyegzett használt példányt újólag felhasználták. (44. ábra).

Hírlaptörténeti kutatások feladata kideríteni, hogy a Katonai Határőrvidéken 1868. október 20-a és 1870. december 31-e között melyik volt az az újság, melynek szövegnyomása a három (?) darab 1 krajcáros határőrvidéki hírlapilleték bélyeg előértéktelenítésével egyezik, mert az esetleges negatív eredmény Rédey állítását látszana alátámasztani és akkor indokolt lenne a bélyegek ferraritások közé sorolása.[222]

IRODALOM ÉS EGYÉB FORRÁSOK

Most, hogy végeztem azon klasszikus anyaggal, amelynek feldolgozása az én feladatomat képezte, — a KOSSUTH-féle első magyar bélyegtervezet, osztrák posta Magyarországon (az első kiadású levél- és újságbélyegek, a hírlapilleték szignetták, az 1853-as, 1858-as és 1859-es kiadású hírlapilleték bélyegek), az 1867-es kiegyezési bélyegkibocsátás levél- és újságbélyegei, a távírdai értékcikkek, és a magyar hírlapilleték bélyegek — nem mulaszthatom el, hogy köszönetemet fejezzem ki mindazoknak, akik munkámban adataikkal, gyűjtemény-anyagukkal, észrevételeikkel és tanácsaikkal a segítségemre voltak. A szerény irodalmi adatok mellett ők alkották azt a bővizű forrást, ami a munka elvégzését lehetővé tette.

Köszönöm a segítséget *HAMZA Imre*, *Dr. KADOCSA Gyula*, *Dr. KALMÁR János*, *KLEIN Jakab*, (Izrael), *KONCZ Jenő*, *KOSTYÁN Ákos*, *KUN György*, Geo. Z. *LEFTON* (USA), *LUKÁCS Imre*, *Dr. LUKÁSZ Alfonz*, *MADARÁSZ Gyula*, *Dr. MAKKAI László*, *PÁKOZDI László*, *WERNER Imre*, (Jugoszlávia) és *Dr. ZLATEV István* uraknak, a tőlük kapott értékes adatokért, gyűjteményeik darabjainak vizsgálatra való átengedéséért, a kapott fotográfiákért és az általuk nyújtott technikai segítségért.

222 Philippe La Renotière de FERRARI gróf, a világ eddig legnagyobb általános bélyeggyűjteményének tulajdonosa részére készített filatéliai „különlegességeket" (csinálmányokat) nevezik a neve után ferraritásoknak. (Ferrari-raritások = FERRARI-féle ritkaságok.)

TARTALOMJEGYZÉK

MAGYAR KLASSZIKUS BÉLYEGEK 3

I. Fejezet. A készpénzbérmentesítés 1867—1903 (Kostyán Ákos) 7

II. Fejezet. Az 1867-es kiegyezési postabélyegek kibocsátása (Rend Ferenc dr.) 17

Az 1867-es kiegyezési postabélyeg kibocsátás levélbélyegei ... 43
Az 1867-es kiegyezési postabélyeg kibocsátás újságbélyegei ... 69
Az 1867-es kiegyezési postabélyeg kibocsátás értékjegyeivel ellátott értékcikkek (postai teljesek) 74
A magyar postaigazgatás értékcikkpótló előttesei az 1867/71-es években 91
Hamisítványok és hamisítások 111

III. Fejezet. Az 1871-es kiadás. (Madarász Gyula) 115

Bevezetés 115
Történet 121
Tervezetek 139
Eredeti nyomóformák 157
Bélyegképek 159
Próbanyomatok 165

Az első két krajcáros 173
A kőnyomatosok 179

A levélbélyegek 179
Az újságbélyeg 343

A réznyomatosok 355

A levélbélyegek 355
A könyvnyomású újságbélyeg 437

Díjjegyes értékcikkek (postai teljesek) 447
Díjszabás 473
Bérmentesítési táblázatok 477
Különleges értéktelenítések 485
Újnyomatok 497
Hamisítványok 509

IV. Fejezet. Távírdai értékcikkek (Rend Ferenc dr.) 519

Távírdabélyegek 527
Díjjegyes távírdai értékcikkek (postai teljesek) 537
A távírdai értékcikkek értéktelenítése 539
Újnyomatok 541
Hamisítványok és hamisítások 541

V. Fejezet. A réznyomású (színesszámú) levélborítékrajzú levélbélyegek (Makkai László dr. és Visnya Sándor) 545

Az 1874- és 1881. évi bélyegkiadások 545
Típusok, altípusok, változatok 559
A nyomólemez lemezhibái 579
A lemezjavítások 584
A bélyegek postai felhasználása 619
Újnyomatok 620
Hamisítások 624

VI. Fejezet. A levélborítékrajzú újságbélyegek (Makkai László dr.) 625

Az 1874., 1881., 1898. és 1899. évi kiadások 625

VII. Fejezet. Díjjegyes postai értékcikkek (postai teljesek) 1874-től 1899-ig (Makkai László dr. és Szakmány László) 629

A postai teljesek felhasználása 667

VIII. Fejezet. A magasnyomású (feketeszámú) levélborítékrajzú levélbélyegek (Orbán Ferenc és Makkai László dr.) 669

Lemezhibák és lemezjavítások 702
Az 1888/99. évi bélyegkiadások áttekinthető táblázata 718
A bélyegek postai felhasználása 726

IX. Fejezet. Hírlapilleték bélyegek (Rend Ferenc dr.) 729

A magyarországi használatra szánt hírlapilleték bélyegek (az 1868-as kiadás) 730
A katonai határőrvidék hírlapilleték bélyegei 744
Az 1889/90-es kiadású hírlapilleték bélyegek 751
Az 1898-as kiadású hírlapilleték bélyegek 755
Díjszabás és díjlerovás 757
Újnyomatok, utánnyomatok és hamisítványok 760